MIHAIL SEBASTIAN

OPERE

IV. PUBLICISTICĂ (1930-1932)

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ

Colecţia OPERE FUNDAMENTALE
Coordonatorul colecţiei: acad. EUGEN SIMION

859.0 09/S40

MIHAIL SEBASTIAN

OPERE

18364

IV. PUBLICISTICĂ (1930-1932)

Ediție coordonată de
MIHAELA CONSTANTINESCU-PODOCEA

Text ales şi stabilit, note şi comentarii
OANA SAFTA şi PETRUŞ COSTEA

FNSA
Academia Română
Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă
Bucureşti • 2013

1930

MIHAIL SEBASTIAN DESPRE MAREA EUROPEANĂ: HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU[1]

În anul 1924 – mi se pare – doamna Hortensia Papadat-Bengescu a prezentat Teatrului Național şi a făcut să se reprezinte o dramă construită pe tema unui roman. În *Lulu*, cartea de tinerețe a d-lui E. Lovinescu, scriitoarea distingea trei momente precise, susceptibile de a fi rezumate în trei acte şi de a fi înlănțuite într-o gradare teatrală.

Cetitorul atent al *Fecioarelor despletite* şi-ar fi putut da seama că faptul acesta nu era o simplă întâmplare, ci că în realitate implica în sinea lui o anume optică. Ochiul d-nei Hortensia Papadat-Bengescu prinde viața în aspecte definite şi desluşeşte oriunde limitele unei scene imaginare. Din universul său sensibil gratuitatea lipseşte. Orice gest se angrenează în complexul unui fapt şi orice fapt se integrează în eşafodajul unei acțiuni. Pare că este în temperamentul său o înclinare spre mecanic, în sensul unei percepții exclusive a mişcării, a situației grafice, a reliefului, a deplasării materiei. Un surâs, o încruntare, o mână ridicată, o grimasă trăiesc în sensibilitatea scriitoarei ca un detaliu decorativ, ca un motiv necesar într-un ansamblu mobil şi până – prinzându-i sensul – să o transforme în *gest*, ochiul nu reține decât traiectoria mişcării:

---

[1] Dintr-un studiu asupra romanului românesc ce va apare în curând (n.a.).

„Mini, deodată, surâse delicios, surâsul acela, lângă vasul scund de porțelan, plin de roze proaspete, acel surâs fu singurul motiv luminos al *hall*-ului.”

Observați cum mişcarea se integrează în decor ca o mobilă şi cum existența ei îndeplineşte o funcție de precizare a interiorului. Surâsul se situează întâi în cameră, „lângă vasul scund de porțelan”, aşa cum s-ar situa un scaun, o carte sau un bibelot, îşi pusese acolo o culoare a lui şi este în totalul interiorului ca un motiv marginal în desemnul unui covor. Odată statornicit acest prim moment al surâsului, odată angrenat în realitatea exterioară a odăii, el reintră în suflet şi dobândeşte acolo, pe un alt plan, alt sens şi altă funcție. E pragul dincolo de care mişcarea devine gest. Căci pasagiul citat continuă:

„Aşa fel încât privirea întâmplătoare a lui Nory, întâlnind acea lumină neobicinuită, sprâncenele ei subțiri desenară o mirare circumflexă. Mini se scoborâse în ea însăşi.” (*Fecioarele*, p. 31.)

Sensul gestului e în contratimp. „Acel surâs fu singurul motiv luminos al *hall*-ului. – Mini se scoborâse în ea însăşi”. Două aspecte independente ale aceluiaşi timp, din care însă obsedant, continuu, metodic şi firesc, scriitoarea îl fixează cu predilecție pe întâiul. Notația, sugestia, imaginea – totul sesizează înfățişarea mecanică a universului, asimilându-l în grafica lui, în dramatismul lui exterior şi fixându-l neted între linii precise:

„Astfel de căsătorii făcute fie din amor, fie din calcul, au numai o parte limitată de înțelegere. Sunt ca două circomferințe care se întretaie pe o porțiune comună şi rămân cu totul despărţite celelalte două spaţii: ale educaţiei, ale amintirilor." (*Fecioarele*, p. 134.)

Sau:

„Mini consultă ceasul de mână. Se însera frumos. Prin geamul larg de lângă divan se scoboară o seară fină, melodioasă. Era enorm de mult cer afară." (*Fecioarele*, p. 142.)

Notaţii care sunt transpuse din lumea nedesluşită a senzaţiilor pe un plan fix, impresii fugare ţintuite în conturul unor imagini dure, o întreagă viaţă sufletească ce devine, în expresie, materială şi definită. E în această precizie senzorială o calitate de care scriitoarea îşi dă seama şi pe care nu o lasă rebelă, în voia ei. Întreaga metafizică a dulcei Mini, lungile ei dispute academice cu Doctorul Rim, această problemă naivă a *trupului sufletesc*, teoretizează numai o realitate sufletească ce îi aparţine.

În psihologie, d-na Bengescu se clasifică în categoria „tipului motor". Întru atât temperamentul său este incapabil să considere indefinitul şi întru atât este străin de abstracţie (trăsătură cu care autoarea *Concertului* se dovedeşte a fi femeie), încât nu poate înţelege o stare de suflet decât abordând-o într-un fel de anatomie a sa, pipăindu-i oscilaţiile în anume variaţii de fizionomie specifică, studiind-o amănunţit pe o planşă dreaptă, unde mădularele sufletului să se distingă unul câte unul: trupul sufletesc.

Expresia caracterizează concis.

Dar acest dramatic al concertului, această putinţă de a sublima viaţa în forme şi de a o circumscrie în scene, nu se rezumă la detalii şi stil.

Compoziția *Fecioarelor despletite* o cuprinde întreagă în elementele ei.

Cartea aceasta, întâiul roman al scriitoarei – pare a fi fost scrisă după o operație inversă celor trei acte din *Lulu*: un scenariu cu şapte momente, ce ar fi putut să fie cuprinse între patru ridicări de cortină, a slujit drept schemă unui roman cu tot atâtea capitole. Propriu-zis *Fecioarele despletite* s-ar numi: roman în şapte tablouri. Fiecare episod se petrece între pereții unui interior şi nu i-ar trebui cuiva o mână prea pricepută şi nici muncă prea mare să închidă toate momentele povestei în patru acte conturate.

Observați: capitolul I – vizita Linei, Noryei şi Miniei la Prundeni; capitolul II – vizita celor două tinere prietene la Lina Rim; capitolul III – altă vizită la menajul Rim; capitolul IV – dejunul Miniei la Rimi; capitolul V – nouă vizită la Prundeni; capitolul VI – puțin mai complicat, se rezumă de fapt în interiorul Elenei Drăgănescu, iar ultimul în sala expoziției lui Greg sau în sala Ateneului.

Şi nu e deloc arbitrară această simplificare: e însuşi scenariul cărții, economia povestei care se petrece întreagă prezentându-şi toți eroii în şapte încăperi deosebite şi şapte situații succesive.

Maniera de a introduce personagiul, detaliile de atmosferă, indicațiile de decor, gruparea lor şi a eroilor în scenă – toată această tehnică teatrală, tot acest utilaj de dramaturgie elementară construieşte pagină cu pagină cartea. Capitolul prim este în acest sens o capodoperă. Spectatorul – reprezentat aici de ochiul dulcei Mini – asistă la o dramă misterioasă, ascunsă în dosul lucrurilor şi al gesturilor, un conflict surd, care simte bine că se petrece, fără să-l ştie, bănuindu-l, o taină încă „nedezlegată ce se precipită, dar nu se încheie.” Dacă scriitorul şi-ar îndrepta reflectorul dincolo de încăperea unde ne-a fixat, dacă ne-ar duce în întâmpinarea lui Doru Hallipa, misterul s-ar lumina. Scena însă nu poate fi sărită; suntem la teatru:

„... liniştea măreaţă a coardelor de bronz din pianul mare de abanos era şi ea cuviincioasă. Lucrurile participau azi cu un tact şi cu o inteligenţă nespusă la împrejurările zbuciumate ale oamenilor. Tabloul de interior era expresiv. Privitorul înţelegea că toate acele personagii aşteptau ceva sau pe cineva care să le descleşteze poza. Două perechi de ochi, ţintiţi cu o statornicie neliniştită spre ferestre, dau indicaţia acelei aşteptări: ai Lenorei şi ai lui Mini. Celelalte trei: Lina, Elena, Nory, cu toate că întoarse spre interiorul camerei, aveau o privire a ochilor dinăuntru îndreptată tot într-acolo.” (*Fecioarele*, p. 21)

Ai spune – atâta e tabloul de sigur conturat –, o scenă în faţa căreia s-a coborât o sticlă dură şi groasă: nu auzi nimic, buzele se deschid ciudat, fără sunet, aşa cum se agită ciocanul soneriei sub clopotul maşinei pneumatice, oamenii rămân încrustaţi în misterul clipei.

Oriunde în paginile romanului se întâlnesc două personagii, scriitoarea regizor – stăpânind realmente simţul scenei – le stabileşte locul, le situează pe plane deosebite, le apropie sau le depărtează după anumite norme, ai spune, de perspectivă:

„Formau acum patru grupuri distincte: Rim, Nory şi Mini – Eliza cu Trubadurul şi Lina.” (*Fecioarele*, p. 138).

Iar când ţine să-l introducă pe lector în miezul unei întâmplări sau să-i amintească un erou părăsit o vreme, când vrea să mascheze un eveniment şi să descopere un fapt, îi desemnează întâi cadrul, cercetează liniile mobilelor, analizează interiorul.

Afli nevroza progresivă a Lenorei Hallipa şi nenorocirile lăuntrice ale menajalui ei dintr-o prezentare prealabilă a casei din Prundeni:

„Stările succesive ale Lenorei în diferitele faze ale boalei, călătoriile neobicinuite aduseseră mare dezordine în fizionomia, timp îndelungat aşa de statornică, a interiorului Hallipa. Însuşi pianul inviolabil fusese la cine ştie ce zdruncin împins deoparte şi dispoziţia camerelor, a mobilierului, suferise fluctuaţiile unor destine rele, care se legau strâns de ale oamenilor pe care îi slujeau.” (*Fecioarele*, p. 171)

Şi mai ales acest pasagiu deosebit de semnificativ, câteva pagini mai departe:

„Pe Mini o interesase de-a dreptul acea schimbare a aspectelor locului, aşa de făţişă şi care exprima aşa de bine raporturile dintre lucruri şi patimile oamenilor. Când vizitase Prundenii cu doi ani înainte, totul părea acolo statornic, dar probabil era ultima fază a formei de atunci, deoarece totul se modificase cu atâta repeziciune. Mini apucase atunci panorama supremă a unei aşezări. Acum putea privi risipa lucrurilor şi mersul ei grabnic de fărămiţire.” (*Fecioarele*, p. 177)

E în această artă de psihologie aplicată a decorului o trăsătură esențial femeiască și din acest punct de vedere exemplul d-nei Bengescu nu e unic. D-ra Ticu Archip, d-ra Lucia Mantu (aceasta cu mijloace mai modeste) și îndeosebi acele puține și admirabile pagini care, într-o primă colecție a „Cetății literare", le iscălise o misterioasă doamnă numai cu o inițială, dovedesc această virtute. Dar singură autoarea *Concertului* știe să cuprindă în unghiul dintre lucruri și oameni toată semnificația unui moment și singură izbutește să „mobilizeze” spațiul dintre suflete.

Există în miile de metri ale unui film anumite prize ciudate, dintr-un unghi oblic, într-o lumină scurtă sau într-o umbră tare, poze prinse dintr-un plan ridicat sau strâmb, în care expresia feței spune nu numai emoția unui fapt oarecare, dar mai ales subliniază poziția obiectivului. Aceste scurte amănunte ale peliculei constituie relieful ecranului și ele singure depășesc fotografia. În fixarea decorului, în gruparea scenică a eroilor, în „priza” gesturilor, d-na Bengescu utilizează această manieră de punere în scenă, situându-și obiectivul astfel încât să taie clișeul obicinuit al lucrurilor și să le lumineze în linii inedite. Mișcarea trăiește atunci pentru sine însăși, dispoziționată de mobilul ei sufletesc și deplasată aproape dintr-o ambianță interioară; există ca un dezacord straniu într-o succesie ordonată de linii.

„Elena, tulburată de acea veste, pălise cu mâini moi și reci care tremurau. Cum Drăgănescu tocmai intra într-un elan neobicinuit și nemotivat, Elena se repezise spre el cu gest de brațe întinse. Neînțelegând, descumpănit, Drăgănescu își închipuia o nenorocire, nu ştiuse care, şi rămăsese cu mâinile în jos... Elena, fără contenenţă, neştiind ea singură ce a vrut, se întorsese lângă pian, de care Marcian sta rezemat, urmărind-o din ochi îngrijorat." (*Concert din muzică de Bach*, p. 263.)

Ai – citind din d-na Bengescu – impresia că opreşti ceva în loc şi că prinzi în ace cu gămălie, pe o pânză invizibilă, o viaţă şi o serie de imagini, ce se zbat să pornească mai departe. Dar în legile mecanice ale acestui mers există anumite puncte moarte, „poze" ce aşteaptă să fie „descleştate", evenimente virtuale şi probabile, care ţin – după o precisă economie dramatică – drama în loc şi o fac să se ţintuiască într-o clipă grea. Tehnica teatrului îi aparţine întru atât romanului scriitoarei, încât sunt momente când simţi lipsa unui personagiu, îi aştepţi intrarea, ştii că trebuie să păşească în sfârşit peste pragul paginii. Nevoia aceasta de echilibru scenic, necesitatea imediată a întregirii grupului, sudarea unui moment cu altul prin intervenţia ineluctabilă a personagiului absent din scenă, acest resort tainic, specific tehnicii teatrului, devine în romanul doamnei Bengescu un nod dificil în desfăşurarea povestei, un sentiment curios de jenă, de înăbuşire, de aşteptare încordată şi fixă. Bunăoară:

„Privitorul înţelegea că toate acele personagii aşteptau ceva sau pe cineva să le descleşteze poza... Dar acea chemare puternică a tuturor voinţelor spre poarta mare, spre drumul pe unde cineva, liberator, avea să vie, acea chemare părea a nu grăbi cu nimic sosirea salvatorului..." (*Fecioarele*, p. 21.)

Sau următorul fragment din *Concert din muzică de Bach*, admirabil nu numai pentru semnificaţia lui teatrală, ci mai ales prin amănunţita considerare a tuturor feţelor pe care o situaţie le poate avea:

„Fu un moment de pauză, în care probabil ar fi trebuit să intre Sia, pentru că Linei i se păruse că vine; ar fi trebuit să intre, pentru că Lina ar fi dorit să audă pe Sia, şi mustrarea ei, şi bunăvoinţa lui Rim; sau pentru că vorbele schimbate acolo păreau a-i fi făcut loc să intre; pentru că bolnavul îşi alimentase şi răbdarea şi indulgenţa din nădejdea acelei întoarceri, pentru că absenţa ei durase destul, dacă nu prea mult. Dar nu veni, şi minutul rămase suspendat...” (*Concertul*, p. 16.)

Cu aceste mijloace doamna Bengescu îşi creează scena rulantă a povestei. Cetitorul poate trece prin carte neobservând maniera, dar dacă, ştiind să lege trei-patru amănunte la un loc şi să le explice, îşi dă seama de esenţa dramatică a talentului romancierei, încearcă o surpriză, pe care cinematograful n-a întârziat să o exploateze: tabloul reprezintă doi oameni luptându-se cu îndârjire, o clipă primejdioasă, un pumnal gata sa cadă peste creştetul unei fecioare adormite; situaţia e încordată şi respiraţia spectatorilor inimoşi oprită în loc – când, iată, obiectivul se depărtează şi cuprinde pe pânză o întreagă sală de teatru, informându-te că de fapt primul tablou al filmului se petrecea pe o scenă la început ascunsă de trucul inteligent al regizorului.

Comparaţia de astă dată ne falsifică gândul, fiindcă nu poate fi vorba în cazul acesta de trucaj. Subliniem numai structura teatrală a compoziţiei, căreia nu-i scapă niciunul din elementele tehnice obicinuite. După ce şi-a construit scena, scriitoarea ne depărtează de ea, o situează în perspectivă, ne elimină pe noi şi se elimină pe sine dincoace de rampă, închizând drama într-un cerc, pe care ține să-l diferențieze cât mai riguros de tot ce nu este el şi să-l izoleze într-un destin impermeabil.

„...iar cucoana Vera, dimineața, când deschidea geamul, admira casa din față: Halal casă!... Asta casă!... O dată casă. În adevăr, cu arhitectura ei pompoasă, vopsită proaspătă, cu ipsosurile intacte, la colț de două strade, cu porțile de fier poleite din belşug, greoaie ca un mausoleu de lux, casa iadului aştepta liniştită în marginea de trotuar un fulger, ce nu-i cădea asupra." (*Concertul*, p. 241.)

Desele noastre citate de mai sus, dacă n-au dovedit (ceea ce nici nu țineam) existența unui clişeu pe care scriitoarea l-ar utiliza în compoziție, au subliniat o sensibilitate artistică şi un temperament. *Concertul din muzică de Bach* păstrând în notație, imagine, detaliu de atmosferă, situații lăuntrice şi în unele momente rare ale povestei toate calitățile de precizie dramatică studiate până acum, posedă totuşi o construcție mai puțin schematică decât *Fecioarele despletite* şi – în desfăşurarea sau în prezentarea anecdotei – o logică mai puțin scenică. În niciun caz, oricât am simplifica, n-am putea reduce capitolele volumului la unitatea unor acte de teatru, şi nici întreg romanul la formula unui tip. Ceea ce evident spune foarte mult pentru posibilitățile de înnoire ale scriitoarei şi pentru viitoarea creştere a acestui talent impresionist.

Nu vom şti niciodată să facem abuz de citate. Eseul – acest gen facil de trecere între gazetărie şi studiu – îşi poate îngădui consideraţii vagi şi aproximaţii neverificate pe cântare. O cercetare de critică fără citate e ca o conferinţă despre o călătorie fără proiecţii, sau ca un tratat de anatomie fără planşe. Ne trebuie, ca să rămânem în adevăr, o continuă raportare la obiect, o neîncetată confruntare cu textul şi expresia cărţii. Cetitorul să ierte greutatea lecturii – dacă este *Concertul* se construieşte strâns pe dimensiuni cumpănite îndelung, fără pagini de prisos, fără insuficienţe, cu o siguranţă în drumul povestei şi un echilibru în succesia episoadelor care ar fi putut primejdui mersul lor spontan, creşterea lor inspirată şi liberă. Un volum scris cu o economie atât de strictă trebuia să înfrunte greutatea lucrului „făcut”, să înlăture impresia convenţionalului şi a scheletului.

D-na Hortensia Papadat-Bengescu a dat literaturii româneşti, în al doilea roman al său, cartea cea mai construită din câte au fost sortite şi totuşi nu cea mai puţin vie. Aria povestei – largă şi cuprinzătoare – închide o întreagă lume de profesori, deputaţi, aventurieri, medici, artişti, servitori, studenţi, amanţi, femei oneste, mici depravate, o lume bogată de eroi echivoci sau autentici, prinşi din burghezia înaltă, din aristocraţie, din mahala, un univers coerent şi multiplu, care se organizează cu toţi tipii lui, savuros de diverşi, întreg în jurul unui fapt oarecare, concertul d-nei Elena Hallipa Drăgănescu. E toată Cetatea vie, legându-se pe invizibile căi de această simplă întâmplare, banal eveniment monden, pe care împrejurările îl urcă gradat până la proporţii impresionante, serata muzicală din care voia vieţii de fiecare zi face un nod însemnat de drumuri şi destine. Toată societatea aceasta, dezbinată dacă te-ai hotărî să însemni pe scurt un repertoriu al personajelor ei, se angrenează amănunţit şi logic în jurul faptului.

Patimi străine, interese ascunse, doruri timp îndelungat reţinute, sentimente, prejudecăţi, perversiuni converg înspre acest punct de interferenţă şi se leagă de el necesar. Concertul Elenei nu e o etapă a romanului, nu-i adaugă anecdotei elemente noi, nu sporeşte acţiunea, nu le creează personagiilor o situaţie mai mult în raport cu care să se definească. Şi cu toarte acestea e linia însăşi a cărţii, hotarul ei circular, laitmotivul unic a treizeci de vieţi perfect deosebite. Se anunţă incidentul în primele pagini, revine fără o vizibilă importanţă la oarecare distanţă, se repetă aici în şoapte, continuă colo puţin mai distinct, e reluat mai des, din ce în ce mai des, trece din gură în gură, se lămureşte ce amănunte intră în conştiinţa personagiilor, ocupă centrul cărţii, prinde sens, grupează, cucereşte şi deodată, toată această lentă şi lăturalnică pregătire, toată această gradare preliminară şi răbdătoare izbucneşte totalizând cartea, unificându-i lumea şi rotunjind într-o singură clipă resorturile de viaţă şi ascunzişurile Cetăţii. Ajunul concertului îi găseşte pe toţi eroii închişi în acelaşi cerc, legaţi unul de altul în aşa fel încât ori de unde ai porni să-i cunoşti, drumul te-ar duce pe lângă destinul fiecăruia. În clipa când lanţurile subţiri ale acţiunii îţi păreau îndoielnice şi când simţeai că pierzi perspectiva întregului roman, o întâmplare strânge brusc resorturile povestei, adună într-un singur plan toate personagiile şi ţi le prezintă aproape demonstrativ: înmormântarea Siei. S-a remarcat desemnul minuţios al episodului acestuia, calităţile lui de literatură independentă chiar de restul romanului. E într-adevăr una din cele mai bune pagini din câte cunoaştem în scrisul contimporan.

O preţuim însă mai ales pentru siguranţa ei tehnică; e o sinteză a celor două sute de pagini ce o preced şi o fixare a lor în linii drepte, într-o concizie inginerească. Pentru stricta ei coerenţă, aminteşte foarte aproape celebra recepţie a prinţului de Guermantes, care sfârşeşte *Timpul regăsit*.

Tot meşteşugul romanului ca gen e rezumat aici. Autoarea *Concertului* îl posedă.

Evident – citaţiile acestui proces de gradare ar fi edificatoare şi rândurile lor principale ar constitui o admirabilă antologie şi un preţios îndreptar. Sunt însă atât de multe, încât e materialmente imposibil să le transcriem. Pentru cetitorul pe care lucrul îl interesează îndeosebi, îi însemnăm acestui proces etapele de căpetenie: p. 33, 69, 92, 120, 122, 123, 126, 131, 141, 146, 166, 191, 194 şi restul paginilor de la urmă în întregime.

D-na Bengescu nu speculează psihologia eroilor săi. Aparatele sale de cunoaştere nu sunt făcute pentru introspecţie directă, eliminând faptul şi disecând abstract stări de suflet. Jocul interior al unui moment nu se eliberează din această poveste, pentru a fi urmărit singur. Femeie, scriitoarea are cultul şi sentimentul contingentului. Scrisul său se loveşte de pereţii întâmplării şi numai când ei sunt destul de subţiri pentru ca zgomotele de dincolo să răzbată, numai atunci aude. Altfel, singurele variații pe care le surprinde în asistența personagiului țin de anecdotă și decor. Povestea măsoară credincios mișcările lăuntrice și le exprimă numai întru atât întru cât ele se realizează în fapt. Niciunul din eroii săi nu este excedat de propriile lui înălțimi lăuntrice: fiecare trup îi ajunge întocmai unui suflet respectiv. Astfel se explică de ce d-na Bengescu a creat în literatura românească tipii cei mai clar conturați și cei mai consecvenți cu firea lor. În calificarea personagiului procedează sumar: un adjectiv asociat numelui și repetat până la obsesie, când nu până la inexpresivitate. Dar aceasta nici nu-i adaugă, nici nu-i scade nimic psihologiei lui, fixată altfel decât în cuvinte și determinată între alte hotare decât ale descinderilor sufletești. Fără să tragă singură și direct concluziile, scriitoarea îi oferă cetitorului toate datele. O fină rețea de amănunte și nuanțe anecdotice e desemnată lent fiecărui destin al romanului: câte personagii atâtea hărți. Când acest material prim de cunoaștere încearcă să fie adâncit, și când scrisul se părăsește pentru căutările vagi ale senzației și ale explorărilor lăuntrice, d-na Bengescu creează un personagiu convențional și fals: Mini. În afară de acțiune, simplă spectatoare a unui tablou care nici nu-i aparține, nici n-o antrenează în vâltoarea lui, Mini rămâne umbrită și incertă, pentru că rămâne pasivă. Oamenii d-nei Bengescu întru atât se caracterizează și prind conștiință de ființa lor, întru cât participă la poveste, sunt implicați în tragediile ei și sunt întâlniți de acțiunile și gesturile celorlalți. De aceea nici nu există propriu-zis în romanele acestea personagii secundare. Estompa nu e utilizată în desemnul lor.

Odată intrat activ în sfera epică a cărţii, omul s-a delimitat, a dobândit siguranţă în mişcare şi prinde să trăiască realmente acolo, stăpân sigur al câtorva facultăţi sufleteşti evidente şi realizate.

Această certitudine în abordarea eroului o desparte complect pe autoarea *Concertului* de arta proustiană, de care critica – uneori drept un elogiu, alteori o mustrare – a apropiat-o. Nimic mai uşor decât un repertoriu al personagiilor sale; în dreptul fiecăruia, un index de fapte; un material simplu de evenimente definite l-a remarcat, dimpotrivă, eşecul repertoriului proustian alcătuit de d. Charles Daudet, fără să se remarce însă imposibilitatea unei astfel de lucrări. Anecdotic, niciuna din clipele mari ale *Timpului pierdut* nu sunt motivate. Procesul lor de elaborare şi urmărirea necesităţilor acestui proces de altundeva decât în poveste. Reţeaua propriu-zisă a faptelor se suprapune unei urzeli mult mai fine din adâncimi, care nu se lasă cunoscută decât direct într-o descindere acolo. Iată de ce sunt în Proust volume în care acţiunea nu depăşeşte evenimentul infim al unui singur minut, câştigându-şi însă această încercuire spaţială în profunzime. Ori, dimpotrivă, poţi urmări într-o ascensiune continuă datele oricăruia din evenimentele *Fecioarelor despletite* sau ale *Concertului* şi îi poţi stabili clar desemnul lui exterior. Nevroza Lenorei Hallipa, transformarea bunei Lina într-o Lină hirsută şi câinoasă, pasiunea prinţesei Ada, romanul sentimental Elena-Marcian, toate momentele patetice ale celor două cărţi se rânduiesc pe o scară simplă, fiecărei trepte interioare răspunzându-i credincios un semn limpede în afară. Procedeul putea

18364

fi insuficient. Scriitoarea posedă însă o admirabilă intuiție și prinde dintr-o serie de fapte punctul nevralgic, momentul care rezumă esențial, treapta care definește. Îi rămâne cetitorului sarcina de a descifra sensul anecdotei și de a-l specula el singur, de vreme ce autoarea se refuză. Un exemplu admirabil e cazul Mika-Lé. Iată-l sumar aici.

Lenora, soția moșierului Doru Hallipa, fată liniștită dintr-un umil târg de provincie, își descoperă în patul conjugal temperamentul ei de sexualitate profundă și needucată. În împrejurări obscure, deși își iubește foarte mult bărbatul, cade în brațele unui zidar italian, întâmplare urmată de nașterea fetiței Mika-Lé. Misterul nu e cunoscut aproape de nimeni. Fata singurului adulter al Lenorei trece în ochii lumii și a celor din casă drept copilul soțului legitim.

Într-o bună zi, Mika-Lé, fire ciudată de prostituată înnăscută, strică prin intrigă logodna uneia din surorile ei mai mari. Fapt supărător pentru toți, lucrul acesta devine adevărată tragedie pentru Lenora, cuprinsă de o nervozitate inexplicabilă. De unde până atunci iubirea ei pentru Doru Hallipa era exagerat de mare, deodată se schimbă într-un soi de aversiune acută. Enervarea devine simptom de neurastenie și femeia e pe pragul nebuniei. Mama ei [ține] să-l apropie pe soțul său de o altă femeie – Eliza – și să-l silească parcă la o trădare conjugală. Insistent, absurd, penibil, Lenora se silește să creeze iluzia asta și să forțeze situația („Jocul se repetă neobosit, Lenora, sub o formă sau alta, implica la orice moment pe Eliza cu Doru, cu fățișă intenție ca Doru să fie cât mai atent, cât mai plin de solicitudine pentru vara lui: – Ai lovit pe Eliza... Ajută Elizei... De ce nu spui Elizei... Şezi mai bine de partea cealaltă, lângă Eliza!...")

Aceasta este nevroza Lenorei. Doctorii deznădăjduiesc, sanatoriile o primesc zadarnic. Dar iată o intervenţie miraculoasă: doctorul Walter supune bolnava unui tratament moral. Nici medicamente, nici operaţii. O severă pază a memoriei şi grija amănunţită în urmărirea simptomului, un joc de asociaţii de idei. Bolnava se pretează acestei terapeutice şi în scurt timp îşi revine. Într-o zi – brusc – mărturiseşte chiar lui Doru Hallipa adulterul: Mika-Lé nu-i aparţine. Lenora e lecuită.

Iată prin urmare cazul. Simplu prin anecdotă, dar misterios în logica lui. De ce Lenora – singură din familie – suferă atât de mult trădarea fetiţei depravate şi de ce se îmbolnăveşte? De ce nevroza ei se manifestă prin mania de a-l sili pe soţul ei să joace continuu o situaţie falşă de amorez faţă de o femeie indiferentă lui? – De ce...???

Crescută într-o moralitate perfect burgheză, conştiinţa ei nu acceptă, nu asimilează faptul consumat al adulterului. Îl deplasează violent din amintire şi – cu un precis simţ de echilibrare şi căinţă sentimentală – îşi iubeşte soţul anormal de mult. Dar – iată – nenorocirea pe care Mika-Lé o aduce în casa tatălui ei presupus îi deşteaptă brusc Lenorei adevărul şi i-l impune imediat: ar trebui să mărturisească. Dar ruşinea („cenzura morală" în termen propriu) respinge posibilitatea asta şi fiindcă nevoia de spovedanie o terorizează totuşi în inconştient, ea se soluţionează altfel. Dacă te gândeşti bine, îţi dai seama că ciudata ei nebunie are o logică sigură: Lenora vrea să fie înşelată, vrea să aibe iluzia trădării sale. E o pedeapsă pe care şi-o administrează benevol şi o scuză întârziată pentru păcatul ei de altădată. Prinsă în acest leac fatal ce o împacă, ea se dăruieşte nebuniei şi se complace în ea. Împleticită în socotelile adânci ale propriului ei suflet, ar parcurge întreagă partea destrămării. Toate lucrurile acestea le înțelege d-rul Walter (şi probabil d-na Bengescu). El ştie că nu fugind de trecut şi nu uitându-l, Lenora îşi va recăpăta luciditatea, ci asimilând amintirea, lăsând-o să trăiască în deplină conştiință şi luând act de prezența ei, pacienta trebuie să se integreze în zilele de altădată, să le reia firul şi să se identifice cu sine: mărturisirea se impune. [...]

Acest aspect interior al cazului îi scapă ochiului romancierei. Avem suficiente motive să credem că trăsătura freudistă a nevrozei acesteia a fost limpede în mintea d-nei Bengescu: nu numai elementele perfect clasice ale cazului, nu numai tratamentul precis psihanalitic al doctorului Walter, dar chiar terminologia („terapeutică morală"). Nu lipseşte nici amănuntul ultim al lecuirii unei nevroze: relațiile galante dintre doctor şi pacientă, care în tratate speciale se cheamă transfert.

[Fragment lipsă în exemplarul de revistă aflat la Biblioteca Academiei Române.]

Şi în toate acestea, deşi anecdota boalei, fazele ei esențiale au fost fixate, nimic din jocul adânc al inconştientului n-a fost prins. Examenul de mai sus ne aparține. D-na Bengescu nici nu-l face pe cetitorul neinformat să-l bănuiască. Explicațiile sale sunt şi insuficiente şi false.

Ceea ce dovedeşte încă o dată temperamentul şi sensibilitatea dramatică a scriitoarei acesteia –

mare artistă în urmărirea şi crearea unei atmosfere sau acţiuni, dar incapabilă să abordeze direct şi să speculeze la surse procesul lor psihologic. Încă o dată dramaturg, d-na Bengescu se supune legii de teatru potrivit căreia un personagiu să se caracterizeze după ce face, nu după ce spune.

Concluzii? Cum să o integrezi pe autoarea *Concertului* într-o istorie literară atât de sumară cât e a noastră şi ce termen de comparaţie să-i stabileşti? De fapt acestei neteziri de ansamblu, pe care am încercat-o în considerarea romanelor sale, ar trebui să-i urmeze un studiu de situare a lor în economia genului, aşa cum literatura modernă a Europei îl prezintă de la 1900 încoace.

Şi prin calităţile lui ferme, şi prin absenţele lui (o absenţă caracterizează cu mult mai straşnică vigoare decât o afirmaţie), temperamentul scriitoricesc al d-nei Bengescu se plasează în jocul universal al artei de astăzi. Cariera lui viitoare poate aduce surprize noi. Pentru autentica lui valoare de până acum însă, e indiferent.

BREVIAR DE CĂLĂTORIE

„Dar desigur aveţi, ca toată lumea,
o vagă părere că este, că trebuie să fie
în afara voastră o existenţă care e tot
a voastră".

EMILY BRONTË

M-am gândit, lângă fereastra prin care timp de trei zile aveam să surprind o sută de orizonturi, de ţări şi anotimpuri, la literatura drumeţilor celebri şi am fost mirat să observ cât de străină îmi este în momentul plecării şi pe pragul unei despărţiri această poezie tradiţională a despărţirii şi a aventurilor. Se pare că utilitatea sufletească a călătoriei a fost îndeobşte ceea ce ne-am obicinuit să numim cu un termen aproape tehnic „eliberarea de sine". Nu-mi place cuvântul ăsta.

Dacă eliberare de sine se cheamă o trecere dincolo de realităţi proprii, atunci, departe de a fi fecundă şi adâncă, e stearpă şi diletantă. Iar dacă, la drept vorbind, este o mai intimă şi mai puternică trăire interioară, atunci cuvântul nimerit ar fi nu „eliberarea de sine", ci eliberarea de circumstanţe.

E singurul lucru pe care ţi-l poate da plecarea. E singurul lucru pe care e bine să i-l ceri.

Am privit deci cu un spirit egal, fără melancolie şi fără nerăbdare, cum se schimbă perspectivele, cum se adună şi cum se despart în cadrul fix al ferestrei vagonului peisagiile şi am asistat calm la armonioasa lor melodie geografică. Nu am luat niciun moment iniţiativa spectacolului, nu am anticipat imaginea închipuindu-mi-o, nu am întârziat-o oprind în amintire orizontul depăşit, nu am primit-o cu adversitate, nu am părăsit-o cu părere de rău. Am privit pur şi simplu. A fost un exerciţiu liber, o plăcere firească a ochiului, o reeducare a vederii.

Trebuie să însemn la capitolul cuceririlor acest fapt. Este în putinţa de a vedea lucrurile direct, de a le simţi densitatea şi de a le prinde într-un contact imediat adevărul lor plastic, este în putinţa de a simţi lumina, umbra şi culoarea cum trăiesc prin ele înşile şi cum se distribuie pe bucata de pământ ce trece scurt pe dinaintea ta, o funcţie animală şi sănătoasă pe care călătoria mi-a redat-o.

Peisagiul românesc pe care îl cunoşteam era abstract. Calităţile lui emoţionale veneau dintr-un complex de senzaţii trecute, amintiri vagi, întîmplări uitate, clipe de viaţă lentă, continuă, depărtată. Orizontul plat şi dur al Bărăganului, singurătatea duioasă a bălţii dunărene, graţia şerpuitoare a Predealului – atîtea moduri de sensibilitate geografică – mi se înfăţişau nu în elementele şi liniile lor fizice, ci într-o atmosferă nedistinctă de viaţă proprie şi aducere aminte. Nu izbuteam să prind sensul plastic şi exterior al locurilor, să mă lovesc cu conturul lor precis, să iau cunoştinţă de raporturile lor de greutate şi situare. Unghiul de vedere trecea, refractat încă o dată, printr-o pînză deasă de imagini vechi interpusă între ochi şi obiect.

Călătoria m-a pus în faţa lucrurilor şi a aşezat între ele şi mine un simplu geam şi o viteză de 60 de kilometri pe ceas. E o trecere în revistă sumară, din care sentimentele sunt înlăturate şi în care nu rămâne loc decât pentru senzaţii scurte, surprinderi trecătoare şi luări de contact provizorii. E o gimnastică vizuală, care îţi lasă sufletul în repaos şi improvizează, pentru simpla bucurie a pupilei, un joc de forme şi culori de o instabilitate care înlătură punctele de reper şi îşi bate joc de posturile de observaţie.

Tovarăşii mei de drum, aplecaţi în afară peste fereastră şi adulmecând aerul viu al acelei dimineţi de iarnă în Tirol, pretindeau că peisagiul e frumos. Poate că aveau dreptate. Eu nu mi-am putut da seama.

Frumosul este, în ce mă priveşte, o problemă de cunoaştere, o chestiune de comunicare sufletească şi de conţinut spiritual. Cred mai puţin în lucruri decât în oameni şi, dacă simpla prezenţă a oamenilor poate uneori să-mi ajungă, pentru preţuirea lucrurilor îmi trebuie, dimpotrivă, un foarte lung timp de convieţuire şi intimitate.

Nu aş fi putut spune, prin urmare, dacă acea vale din Braz în Tirol e sau nu frumoasă. I-aş fi preferat oricând – fiindcă îmi spune mult mai mult – săraca, simpla şi monotona deschidere de perspectivă a Dunării moarte lângă Brăila, aşa cum fără ezitare, prefer astăzi un portret de copil pe care l-am luat din ţară în reproducere, cu mine, portretului Giocondei, pe care m-am amuzat mai zilele trecute să-l privesc cîteva minute într-un grup de turişti nemţi şi englezi, după ce studiasem trei ceasuri bune întâia sală a primitivilor italieni la Luvru.

Aşadar ce era fermecător, vioi şi spontan dincolo de fereastra vagonului meu, nu era „frumuseţea” locurilor, ci maniera lor de a se prezenta privitorului, ritmul acela precipitat care asocia şi disocia aspecte multiple, tremuratoare şi solubile, simple cute pe întinderea unei ape întinse, uşoare cochetării de culoare şi relief, deplasîndu-se în drum şi trecând de pe un munte pe alt munte, ca un surâs de pe un obraz pe altul. Am surprins pentru întâia oară o geografie în elemente prime; o imensă punere la un loc a unui material pământesc nelucrat, un maidan graţios de peisagii demontate ca nişte jucării şi răvăşite fantezist de-a lungul unei panorame nesfârşite. Fiecare minut, fiecare kilometru deci, inventa alt sistem de distribuire a motivelor decorative. Am înțeles atunci că un arbore poate fi şi altceva decât un pretext sentimental, că poate avea o existență detaşată de impresiile noastre şi că poate, în sfârşit, fiinţa pentru sine însuşi, pentru plăcerea de a-şi rezema în înalt coroana sau pentru orgoliul de a se împlânta adânc în pietre. Am înțeles atunci, am bănuit cel puțin, singurătatea unui arbore şi necesitatea intimă a existenței unei pietre.

Viața, faptele, lucrurile, gesturile, oamenii, tot ce face parte din traiul nostru de fiecare zi, intră normal într-o pastă fără culoare şi fără timbru, unde ne rânduim judecățile şi sentimentele ca pe o serie de obiecte uzuale într-un dulap. E comod şi e necesar. Călătoria individualizează însă aceste elemente cotidiene ale vieții, le dă o expresivitate – te miri cum –, un sens într-un gest vechi şi un sentiment într-o stare de lucruri obişnuite şi uitate.

De aceea poate, din speciala aventură care este o călătorie de 72 de ceasuri, în care vezi amestecate, vii, grăbite şi noi, o mie de lucruri, o mie de întâmplări, o mie de mărunte sau mari aspecte de viață, întâlneşti oameni, surprinzi poveşti, imaginezi drame şi afli scurte comedii de moment, din toată această epopee sumară şi variată, la capătul drumului, când e să fac socoteala zilelor şi să-mi amintesc zgomotoasa lor trecere, tot ce rețin sunt trei scene de stradă, rămase în memorie cu o netezime absurdă de stereoscop.

Omul pe care l-am văzut la Viena, în stradă, aşteptând în fața unei case să se deschidă o uşă probabil, întîrzia totuşi – în timp ce la acel ceas de seară trenul nostru tăia oraşul în două mari semicercuri de viaţă scăzută, depărtată şi abia bănuită în jocul de lumini al felinarelor şi al ferestrelor – omul acela, cu o umbrelă într-o mână şi cu două pachete albe în alta, evoca acolo toată tristeaţea şi bucuria măruntă a vieţii şi mă introducea imaginar în casa lui, unde aştepta o existenţă pe care o cunoşteam parcă şi care *ar* fi putut fi a mea, dacă cineva – Dumnezeu sau întâmplarea – ar fi vrut.

Iar zece minute mai târziu, bărbatul şi femeia care treceau pe uliţa de periferie vieneză, albă de zăpadă şi reflexe mate, departe unul de altul, gravi şi tăcuţi, urmaţi în mersul lor leal de paşii cuminţi ai unui câine lup, tocmai ca într-o elegie de Francis Jammes, mi s-au părut cunoştinţe vechi şi istoria lor mi s-a părut ştiută ca o carte cetită mai demult, din care nu îţi mai aminteşti decât că la sfârşit eroul moare. Şi a doua zi, la Saalfelden, când m-am surprins făcând din tren un salut amical unor necunoscuţi, nu m-am mirat, ci am dus cu mine mai departe amintirea fetei blonde care se pusese în genunchi pe zăpadă, să lege gheata unui skior tovarăş, cu o mişcare de încântătoare prietenie şi cu un aer grav pe care l-am mai văzut undeva, odată, nu ştiu unde. Atâtea lucruri – puţine şi simple – îmi amintesc de pe acum. Pentru cineva care ar fi luat din capul locului călătoria drept o aventură, de pe drumurile căreia te întorci târziu trudit, misterios şi tăcut ca să baţi – exact ca în rondelele d-lui Minulescu – într-o poartă crenelată la miezul nopţii, experienţa întîiei călătorii poate fi o dezamăgire. Dacă îi iubeşti pe oameni, dacă eşti curios să-i cunoşti şi dacă te bucuri să-i vezi, atunci sentimentul pe care ţi-l comunică drumul, sentimentul identităţii umanităţii tale e încurajator fecund. Te regăseşti în lume şi în străinătăţi, te revezi în viaţa altora şi te identifici acolo, simţi că este dincolo o existenţă care e tot a ta – cum spune de frumos Emily Brontë în vorbele puse în fruntea notelor de faţă.

OMUL CARE ŞI-A VÂNDUT POFTA

Omul care şi-a vândut pofta e un film de producţie rusească pe care – de vreo două săptămâni – teatrul Vieux Colombier îl prezintă unui public nedumerit şi unor critici indispuşi. Prin temă, prin psihologie, prin maniera dramatică, prin mijloace de expresie, filmul acesta e o operă rusească. Un observator atent i-ar putea găsi uşor corespondenţe literare în Cehov sau Gogol şi, mai uşor, în humoriştii sovietici ai ultimilor ani. În ciuda acestui caracter de specialitate, regizorul filmului a trebuit – din motive politice şi de propagandă comunistă – să situeze acţiunea într-un oraş franţuzesc (Paris probabil, dar un Paris ieftin şi caricatural, redus la firme, asfalt şi gardişti). Deplasarea aceasta tendenţioasă va fi adus poate servicii cauzei sovietice (judec după fluierăturile şi aplauzele cu care proletarii din public primeau scenele de dramă sau satiră), dar e sigur că a stricat o bună parte din valoarea de document psihologic, pe care filmul, dincolo de intenţii politice şi dincoace de mijloacele artistice, ar fi avut-o. E probabil că tocmai acestei schimbări de cadru dramatic i se datorește rezerva criticii pariziene și greutatea de înțelegere a publicului. Poți să pricepi, poți să comunici chiar cu o psihologie străină de tine atunci când ți se prezintă în condițiile ei de viață, proprii și distincte, dar nu vei izbuti să o înțelegi în afară de aceste condiții, într-un mediu fals și pornind de la un fapt trucat. Privești fără mirare cum umblă, cum mănâncă și cum se întinde la soare tapirul în ocolul lui aclimatizat *à Jardin des plantes*, dar ai înțepeni de uimire dacă l-ai vedea purtat cu zgardă și fundă roșie la promenadă pe *Avenue de l'Opéra* în urma unei cucoane, ca pe un foxterier oarecare.

Trecând însă peste acest păcat exterior filmului, *Omul care și-a vândut pofta* este o operă puternică, îndrăzneață, inteligentă și adâncă, o realizare ce stabilește cinematograful pe pozițiile lui definite și îi schițează – aplicat – o artă poetică tocmai într-o vreme în care jazzul, baletul, tenorii și echilibriștii se silesc să transforme estetica ecranului într-o estetică de musical. Lecția a venit la timp.

Un bancher putred de bogăție și obezitate suferă de lene digestivă. Nu se poate hrăni. Un ou și o coaje de pâine prăjită înlocuiesc dejunurile somptuoase pe care omul le visează și le dorește. Un savant căruia i se adresează se obligă să-l înzestreze cu o teribilă poftă de mâncare dacă va găsi un om care să primească a-și ceda funcțiunile digestive. În fond, de ce nu s-ar putea cumpăra cu bani stomacul cuiva? Nu cumperi tot cu bani, reflectează savantul într-o replică subversivă, dar amuzantă, munca și inteligența oamenilor?

În căutarea unui proletar care să-i vândă foamea, bancherul întâmpină revolta câtorva lucrători, dar până la urmă găseşte un tânăr şomer care, terorizat de un amor nenorocit, de un post forţat de câteva zile şi de ameninţări, semnează contractul şi renunţă la pofta lui de mâncare în schimbul unei rente. Savantul face operaţia şi schimbă reciproc capacităţile digestive ale bancherului şi proletarului. Dar dacă bancherul dobândeşte pofta de mâncare a tânărului muncitor, acesta îşi păstrează în realitate stomacul, aşa încât tot ce va mânca primul va fi asimilat de al doilea. Odată în stăpânirea unei foame atât de sănătoase, tânără şi neuzată, burghezul porneşte să răscumpere cu entuziasm, până la exces, până la imposibil, anii lui de constipaţie. Curcani, oi, bivoli, carafe de vin, butoaie de şampanie, o epopee de alimente şi un carnaval de trufandale sunt înghiţite ceas după ceas de o gură care nu se va sătura niciodată, pentru că tot ce va mânca va sătura, va umple, va otrăvi stomacul altuia. Proletarul suferă cumplit de inaniţie. Pe măsură ce celălalt devorează, el e pătruns de otravă. Ca să uite de dureri, se reangajează în vechea lui slujbă de şofer la o societate de autobuze, dar într-o dmineaţă una din şedinţele gastronomice ale bancherului îl surprinde la volan, conducând autobuzul pe străzile pline de lume ale oraşului. Cu cât bancherul bea mai mult, cu atât şofeurul se îmbată mai tare şi cu atât goana autobuzului e mai nebună, mai dezordonată, mai ameninţătoare. Sticlele goale sporesc, beţia şofeurului e disperată, panica în oraş e la limită. Până când autobuzul se loveşte de un zid. Sub sfărâmături proletarul moare, iar în acelaşi moment – pierzând el însuşi raporturile dintre funcţiile sale biologice şi organul – bancherul cade trăznit în faţa sticlelor deşerte.

Asta e tema. După cum se vede, nu lipsită de ingeniozitate, deşi destul de naivă ca semnificaţie şi teză. Subiect de farsă, pe care de altminteri regizorul l-a tratat pe alocuri în farsă, un soi de farsă inegală în burlesc şi tragic. Spectatorul ezită între râs şi compătimire, nu ştie ce să facă cu simpatia sa, nu ştie încotro s-o îndrepte şi rămâne puţin dezorientat în faţa imaginilor care prezintă, pe rând, când un aspect brutal şi trist al lucrurilor, când un aspect hilariant şi buf al aceloraşi lucruri.

E adică o temă de cinematograf. Singura anecdotă pe care cinematograful îşi poate construi imaginile fără ca mişcarea lor să-şi piardă calitatea estetică proprie (vreau să zic, fără ca accentul grav să se deplaseze de la imagine la subiect) este, după credinţa mea, farsa. Ceea ce, cu deosebire, trebuie să evite cinematograful, pentru a rămâne în cadrul lui de expresie, e dialectica, ordinea demonstrativă şi argumentată a lucrurilor, succesiv gradată, a fabulei. Şi farsa este esenţialmente nedialectică. Făcută din fapte şi întâlniri de fapte, aşezată într-o lume în care posibilul nu cunoaşte limită şi în care adevărul nu e condiţionat de verosimil, farsa are o expresivitate certă, imediată, liberă, care ţine de chiar esenţa vieţii şi a înfăţişărilor. Ea nu are nevoie de comentariu şi glossă, nu cere să fie completată şi nu depinde... Iar dacă ar fi să duc până la capăt gândul meu, aş spune că cea mai bănuită şi mai simplă realizare cinematografică, în care nici literatura, nici plastica n-au deturnat legile filmului, au fost comediile stupide, puerile şi entuziaste ale lui Lany Semon, în care un borcan cu smântână, un butoi cu var, o mâţă, un câine şi un automobil, toate aruncate într-o stradă şi puse să se urmărească cu 200 de kilometri pe oră, făceau un ansamblu de irezistibilă şi absurdă spontaneitate.

Această trăsătură clovnească a cinematografului e instrument de caracterizare în *Omul care şi-a vândut pofta.* Gluma şi fantasticul variaţiunii au fost tratate într-un stil grotesc de circ umflat, pretenţios şi caricatural în scenele de comedie, accentuat, abuziv şi tragic în scenele de dramă. Ofensiva digestivă a bancherului e înscenată carnavalesc cu tromboane, cu costume de epocă şi cu gesturi de paradă, romanul de dragoste al proletarului e surprins în scene de intimitate tristă şi pustie. Pretutindeni de-a lungul operei, un aer de disperare, de scârbă şi de deznodământ care întârzie. Toate aceste sugestii însă exprimate cinematografic, fără literatură. Regizorul a utilizat un element de teatru în prezentarea eroilor, dar atât de puternic, de divers şi de violent, încât nu a contrazis estetica imaginii, masca. Prin fixitate, masca se depărtează de film, dar prin unitate de expresie, prin insistenţă şi prin simplicitate de caracterizare vizuală, îi aparţine. Şi, ca să ne referim la datele definitiv câştigate ale artei mute, fantoşa neschimbată a haimanelei lui Chaplin dovedeşte perfect valoarea măştii şi valoarea clişeului (da, valoarea estetică a clişeului). Ei bine, măştile din *Omul care şi-a vândut pofta* sunt de o savoare şi de un humor romantic pătrunzător ca un burghiu. Fiecare mască în parte e o sinteză de invective, fiecare trăsătură o excrescență facilă, fiecare surâs și fiecare încruntare o scurtă destrămare sufletească. E în desenarea acelor figurine o artă de halucinație. Capul de mascur al burghezului, detașat de trup și prezentat parcă pe o tavă, grohăitor și bălos; capul savantului, redus la o barbă și la o pereche de ochelari; trupul de lemn și jazzul unui proprietar de bar; freza linsă și mustățile lipite cu scuipat ale unui preceptor amorezat – toată galeria aceasta de păpuși articulate descinde parcă dintr-un panopticum. Lumea asta de manechine, chiar atunci când regizorul a văzut-o cu un ochi mai îngăduitor, – proletarul și iubita lui bunăoară – e redusă la o umanitate cotidiană cu gesturi obosite și fără patetism, cu răsuciri interioare lente și împiedicate. Niciodată n-am văzut „scene de amor" de un sentimentalism mai ridicul, mai gospodăresc și mai uman ca acelea pe care le înfățișează ecranul în *Omul care și-a vândut pofta*, pe o stradă schematică de studio, mărginită circular de un trotuar lucind în noapte, ca cercul de cretă al unei piste de circ.

Partea finală a filmului e o experiență de „cinematograf pur". Obiectivul aleargă de-a lungul unui oraș și descoperă, într-un ritm din ce în ce mai accelerat – fără trucaj și fără supradimensiuni – aglomerarea de nuanțe și aspecte pe care viața le poate schimba când o privești din succesive puncte de observație, de la înălțimi variate și după înclinări diverse. E o beție de forme și instabilități. Casele prind să meargă, arborii se înalță, oamenii se țesesc, liniile de tramvai se frâng, firele de telegraf urzesc o pânză continuă şi cerul se apropie. Toate sunt altfel de cum le ştii, spaţiul se reface din linii noi, materia trece dincolo de forme, şi viaţa dincolo de gesturi. Şi ce este mai surprinzător şi mai autentic în această dramă plastică a obiectelor e că nu rezultă – repet, fiindcă e esenţial – dintr-o abilitate de meşteşug, ci din curata şi nefalsificata vedere a vieţii sub simplul unghi al vitezei.

Din atâtea calităţi câte am spus şi din altele multe, peste care trecem, e făcut filmul *Omul care şi-a vândut pofta.* Regizorul lui se numeşte Okhlopkov.

Paris, ianuarie 1930

WUTHERING HEIGHTS[1]

Nu cunosc viaţa Emilyei Brontë. Într-un manual de istorie literară engleză, unde am căutat anul naşterii şi anul morţii ei, am aflat – vag – despre un trai de fată îmbătrânită înainte de vreme, împărţit între amintirea unor mari nenorociri de familie şi între o singurătate chinuită. Ştiu că există câteva cărţi de literatură asupra acestei existenţe ciudate, dar n-am vrut să le cercetez mai de aproape. Vieţile romanţate mă amuză uneori, când sunt bine scrise, dar nu mă instruiesc niciodată. Şi am avut de la primele pagini ale romanului Emilyei Brontë impresia, confirmată mai târziu, că această domnişoară bătrână a trăit o dramă de o candoare şi de un vampirism care nu poate să încapă într-o biografie sau într-un eseu de psihologie anoyrdotică.

---

[1] *Les hauts de Hurle-Vent,* Emily Brontë, Payot, 1929, (n. a.)

Wuthering Heights (termen intraductibil, dacă nu suferi – şi nu sufăr – barbarismul titlului franţuzesc) e un fel de cheie a visurilor, cu care pătrunzi destul de greu şi destul de nesigur într-o viaţă străină. Lumea se găseşte în această carte pe alt plan decât al observaţiei, al evidenţei şi al raporturilor certe dintre lucruri. Un simbolism senzual schimbă înţelesul obiectiv al faptelor şi le dă, dincolo de o realitate fixă, o rezonanţă ce vine de departe, un fel de prelungire subtilă, tentaculară aproape, a fiecărei clipe şi a fiecărei întâmplări în sufletul celui ce o contemplă. În afara existenţei fizice pe care o are un lucru şi pe care oamenii, oricum ar fi ei, o cunosc la fel, Emily Brontë comunică singură, cu un sens mai adâncit, mai intim şi mai grav al aceluiaşi lucru. Viaţa i se înfăţişează ca după o largă perdea de flăcări inegale, luminată violent într-un punct şi obscură într-un alt punct imediat alăturat. Variaţii de tonalitate, treceri scurte de la alb la negru, văpăi de aramă incendiată şi reflexe de antracit brăzdează lumea interioară a femeii acesteia şi o schimbă într-un tablou de romantism idilic şi sumbru în acelaşi timp. Simbolul nu este în această artă un instrument literar şi nu este un mijloc de expresie. Scriitoarea nu caută imagini şi echivalenţe pentru a se face înţeleasă, ci ea însăşi nu înţelege şi nu se înţelege decât în imagini şi în echivalenţe. Nu există lucruri şi obiecte în această artă; nu există adică noţiuni fără rezonanţă sentimentală. Un scaun, o poartă de fier, o fereastră au un fel de senzualitate a materiei lor, o calitate sensibilă de vieţuitoare sau de plantă, un patetism indirect şi ascuns. Emily Brontë visează cu ochii deschişi şi visul ei e o curioasă îmbinare de luciditate strictă şi de transfigurare.

Wuthering Heights e mai mult povestea unui ţinut decât a unor oameni. O geografie romantică întruneşte acolo un vârf de munte, o pădure de arbori deşi şi duri, o climă aspră şi un cer mărginit de stânci. Tot ce se petrece pe întinderea acestei bucăţi de singurătate face parte din neclintirea şi voia implacabilă a pământului. Oamenii care se nasc sau sunt opriţi de soartă la Wuthering Heights au în firea lor toată stângăcia aspră şi bruscă a locului. Ei duc pe umerii lor un destin care nu admite opuneri şi rezistenţe. Viaţa poate să-i rupă întâmplător de acolo şi să-i ducă în învălmăşeala altor chemări; moartea însă, ascultătoare, îi va readuce înapoi şi îi va aşeza la locul lor drept.

Sunt oameni închişi în propria lor fiinţă, baricadaţi dincolo de un obraz mobil, rătăcind singuri într-un ocean interior de umbre, speranţe moarte şi amintiri, oameni care au pierdut de mult legătura cu lumea de afară, asupra căreia nu pot să arunce decât o privire absentă, inutilă şi obosită. Dar niciunul din aceşti prizonieri ai sufletului lor n-a abdicat. Ei continuă, unul neştiind de celălalt, un vis secret, o vânătoare de imagini şi fericiri, o trăire din nou a unei vieţi care a fost ratată definitiv numai în realitatea curentă şi aparentă a faptelor, dar care poate să fie reluată în realitatea esenţială a sentimentului. În această grotă cu flăcări şi umbre, care este sufletul oamenilor de la Wuthering Heights, accentul pe care emoția îl pune pe lucruri și întâmplări trece de la un obiect la un detaliu și de la o situație la un gest. Ceea ce pentru noi — în mod obicinuit – poate fi indiferent sau ridicol devine acolo capital, tulburător și tragic. Întocmai ca într-un vis obsedat de dorinți organice, lucrurile sunt acolo semne.

E o psihologie fantomatică în arta Emilyei Brontë. Femeia aceasta, care a cunoscut disperarea unei senzualități prizoniere și pentru care dezlegarea nu a venit, trăiește într-un fel de global sufletesc, fără momente, fără diviziuni, fără distincții. Amorul este pentru ea misterul puțin obscur și puțin diafan care unește – ca în orice suflet de fecioară – oamenii, pietrele, pământul și cerul într-o lungă umbră, din care nu distinge decât oarecari prevestiri intimidate și impudice. Amorul eroilor ei e fără obiect și fără deznodământ: ceva care plutește inform peste calități și comunică oamenilor un dor obscur de distrugere, de renunțare, de pierdere. Totul e vag: sau idilic, sau catastrofal.

Senzațiile sunt excesive, sentimentele violente, răzbunările macabre. Wuthering Heights e cadrul unei sensibilități care nu s-a întâlnit cu linia faptelor. E drama unui spirit aplecat în sinea lui, pe un drum de melc, ce duce înapoi pe punctul de plecare. Înțelegeți ce monstruoase subtilități, ce transparențe de vitraliu și ce lumină opacă se poate ascunde într-o asemenea viață, în care totul vine dinăuntru și nimic nu răzbate de afară? Și bănuiți mai ales ce artă puternică a trebuit pentru ca dintr-un material de senzații embrionare să creezi o carte fermă și clară ca *Wuthering Heights*? Fiindcă ce este mai curios și mai de valoare în scrisul acesta e tonul lui reflectat şi dur – puţin sec pe alocuri –, resursele lui obiective, atitudinea rece şi neexaltată pe care o păstrează faţă de erou şi situaţie, realismul notaţiei în contrast atât de net cu fluiditatea temei. E o trecere de la serafic la lucid, care nu simplifică nimic din complexitatea dramei, dar care îi dă accentul precis, durabil şi gândit necesar artei, întru atât întru cât ea este, aşa cum o voim noi, o disciplină.

Între aceste două trăsături, între o sensibilitate fantomatică şi o artă clarvăzătoare, *Wuthering Heights* rămâne o poveste de o tulburătoare frumuseţe. Anecdota ei naivă, cu amanţi romantici şi criminali, cu iubite blonde şi disperate, cu intriganţi respingători şi diabolici; psihologia ei de melodramă, cu înamorări fatale şi agonii de vampir; oscilările surprinzătoare de la gesturile magnanime la ticăloşii, şi de la josnicie la generozitate – totul ar fi trebuit să facă din cartea aceasta un vis penibil de om bolnav şi totul se transformă totuşi într-o simplă şi fermecătoare realitate, care îşi aliniază umbra ei subţire de-a lungul realităţii tale, aşa cum seara, în grădinile publice, umbra copacilor se lungeşte calmă lângă umbra mai uşoară şi mai depărtată a trecătorului.

Paris, ianuarie 1930

EVREII ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Întâlnirea scriitorilor români de origine evreiască (se va vedea mai la vale de ce, în ciuda sentimentelor mele sioniste, socotesc formula justă) nu s-a făcut decât rar şi accidental. Întâmplarea i-a putut grupa laolaltă în paginile vreunei reviste festive sau în programul vreunei şezători. Niciodată însă, această trecătoare unire nu s-a făcut în virtutea unei chemări din lăuntru pentru consolidarea unei unităţi sufleteşti existente. „Ocazia“ a izbutit uneori să-i grupeze; necesitatea mistică niciodată.

Găsesc lucrul acesta normal şi firesc. Scriitorul, înainte de a fi un instrument de cultură – şi deci un factor social – este un individ şi o personalitate care trăieşte pentru a rezolva problemele sensibilităţii şi inteligenţei sale proprii. Existenţa sa literară nu îndeplineşte, în primul rând, decât un oficiu psihologic de ordin personal. Arta e soluţia unei structuri spirituale diferenţiate în mijlocul de expresie al unei colectivităţi. Noi avem orgoliul de a crede că aportul evreilor în literatura de azi a României, aportul lor artistic – nu întrucât sunt evrei, ci întrucât sunt personalităţi creatoare – e apreciabil. În strictă consecvenţă critică, trebuie să recunoaştem însă, în acelaşi timp, că această contribuţie artistică nu poartă marca unei origini etnice. Întâmplarea s-a obligat să ne demonstreze această afirmaţie, de altfel evidentă în dreptatea ei.

Vă amintiţi, desigur, acele foarte frumoase caiete literare (trei au apărut, mi se pare), pe care scriitorii de origine evreiască le-au scos, ca semn de simpatie intelectuală cu tovarăşii lor palestinieni, şi care se chemau atât de frumos şi de semnificativ *Puntea de fildeş*? Probabil că da. Prea au fost bune şi prea au fost puţine, ca să le fi uitat. Ei bine, aţi văzut, e acolo o corespondenţă artistică între scriitorii grupaţi?

Ce poate avea comun fraza ductilă, suplă şi onctuoasă a d-lui F. Aderca cu proza de profund folclor românesc a d-lui Ion Călugăru? Ce poate lega gândirea critică a d-lui Brucăr, clară, liniară şi echilibrată, cu elanul critic, sinuos, torturat şi tragic al d-lui B. Fundoianu? Care ar fi punctele de contact între fraza mistică şi interiorizată a d-lui Zissu şi sintaxa de moralist francez (moralist *demi-juif* aş spune, pentru a desemna o categorie sufletească recunoscută în Franţa) a d-lui H.St. Streitman? Unde ar fi hotarul între poezia creştină a d-lui Camil Baltazar şi poemul messianic al d-lui A. Dominic?

Vagi corespondenţe, probabil datorite mai mult unei sugestii decât unei realităţi – şi atâta. Niciun caracter comun net, distinct şi propriu. Nici măcar o preocupare comună. S-a întâmplat acest lucru de mirare, că douăzeci de artişti de origine evreiască, rugaţi să alcătuiască un caiet literar cu pronunţat caracter naţional, nu au găsit în opera lor un fragment măcar de literatură iudaică – dacă nu în spirit, cel puţin în obiect. E concludent, nu?

Departe de mine gândul de a deplora această situaţie. O cred firească. Scriitorul se încadrează într-o istorie literară sau alta, nu atât prin calităţile lui proprii, cât prin anumite circumstanţe din afară; limbă, mediu etc. etc. Iată de ce Panait Istrati, povestitor al unei lumi de basm românesc, este şi rămâne, totuşi, un scriitor francez.

Iată de ce Edmond Fleg, romancierul unei drame de spirit iudaic, e de asemeni francez. Sau – pentru a exemplifica mai concludent pentru noi – iată de ce A.L. Zissu, interpretul talmudist al atâtor suflete şi chipuri de evrei, rămâne – cu oricare din noi – un scriitor încadrat în literatura ţării româneşti.

Dar dacă, de cele mai multe ori, literatura unui artist autentic nu poartă semnul unei naţionalităţi (cel puţin în momentul creaţiei), mai târziu se vor găsi destui oameni fără treabă, care să o integreze în tradiţie! Altfel, ce treabă ar mai avea istoricii literari? Artistul ca individ aparţine unei colectivităţi. Odată opera sa creată, el devine un factor cultural, un agent social cert, un element de încântare sufletească, de „propagandă“ aş spune, dacă termenul nu mi-ar impune.

Sub acest raport, situaţia scriitorului român de origine evreiască este cu adevărat tristă. Pe de o parte pentru că, în România, scriitorul în genere nu constituie o categorie socială şi e împiedicat să fie efectiv un factor social, cu legi proprii de vieţuire şi acţiune. Iar pe de altă parte, pentru că în această stare chiar scriitorului de origine evreiască i se limitează un cerc izolat, înlăuntrul căruia viaţa este mai tristă şi piedicile mai grele. Ar fi fost greu să se convertească acest grup de inteligenţe şi sensibilităţi – socialmente disponibile – la o acţiune culturală de ordin evreiesc? Poate că nu. Nu ştiu întru cât scriitorii despre care vorbim ar fi vrut să accepte situaţia şi va fi putut să o realizeze, dar ştiu că încercarea ar fi meritat oboseala unei încercări. Societatea evreiască, măcinată meschin în platitudini „politice“ (o! ce superb motiv de roman comic ar fi o comunitate evreiască şi o epitropie de provincie!) a rămas refractară şi închisă, greoaie în sinea ei, neelegantă dincolo de ea. Cine ştie? Poate că, pentru arta sa, e mai bine ca scriitorul să rămînă mai departe, mereu însingurat între fericiri cărturăreşti şi necazuri cotidiene.

ROMANUL INSULAR

E curioasă rezistenţa romanului englez din secolul al XIX-lea. Valabilitatea lui artistică este dintre cele mai certe: nu numai materialul de observaţie, atitudinea morală şi instituţiile psihologice, dar mijloacele lui de expresie – adică partea mai trecătoare şi mai nesigură a unei opere – sunt astăzi încă de o actualitate, de un modernism ce desfide istoria literară. Nu cunosc multe opere din acel timp care să „dateze”, care adică să-şi trădeze într-un fel oarecare epoca. Şi ţin minte că atunci când întâmplarea mi-a pus în mâini pentru întâia oară o carte a lui Samuel Butler, n-am stat la îndoială ca să-l socotesc viu şi tânăr. Care nu-mi fu mirarea aflând mai târziu, într-o monografie, că romancierul pe care eu îl aşezam între anii 1920-1925 a trăit şi a scris pe la 1865!

Romanul francez al aceluiaşi timp nu înfruntă nici pe departe cu asemănătoare siguranţă controlul autorului de azi. Nu mă gândesc numai la romancierii englezi de prim ordin ai epocii, Dickens, Meredith şi Hardy, cărora secolul al XIX-lea francez le poate opune triumfător romanul lui Balzac, Flaubert şi al lui Stendhal, dar superioritatea e evidentă şi surprinzătoare în ce priveşte istoria romanului dincolo de aceste şase nume alăturate. Într-adevăr, într-o vreme în care George Sand, Mérimée, Gautier, Alphonse Daudet, Maupassant, Zola şi Goncourt sunt, cu minime rezerve, şterşi din memoria vremii, o întreagă literatură ce trece dincolo şi dincoace de epoca victoriană, de la Jane Austen până la surorile Brontë şi George Eliot şi de acolo până la George Moore, o întreagă literatură de diverse temperaturi morale, atitudini şi şcoli, se dovedeşte continuu vie, interesantă, capabilă să reziste unui gust şi unei inteligențe atât de depărtate de timpul lor.

De ce? E o superioritate de structură a prozei englezeşti. Ea pleacă de la observație şi experiență personală, ea se îndreaptă spre om şi viață cu o curiozitate decisă şi lucidă, e în căutarea de adevăr şi substanțial. Viața acestor insulari răspunde mai mult înlăuntru şi se petrece în adâncime. Geografia lor simplă – apă, stâncă şi ceață – îi reduce la singurătate şi îi închide într-o existență interioară, unde mintea e scrutătoare şi cuvântul prudent. Omul când e singur nu-şi permite libertăți de sentiment: cine a spus că sentimentul ruşinii e de ordin social a spus o prostie.

În asemenea condiții sufleteşti de viață, romancierul englez a fost ferit de stil. El a lucrat cu fapte şi senzații. Arta lui a fost efectiv o experiență umană. Cunoaşteți o literatură în care autobiografia, directă sau numai vag ascunsă, să fi fost frecventată atât de asiduu, încât să fi alcătuit aproape un gen literar? Şi nu spune foarte mult pentru funcția spirituală a romanului englez, faptul că foarte mulți dintre romancierii veacului al XIX-lea în Anglia şi-au sfârşit sau şi-au început cariera cu o poveste directă a vieții lor?

O artă legată atât de strict de viață, și deci de adevăr, rezistă. În literatură nu există nici secrete, nici minuni. Englezii nu frecventează patetismul expresiei, nu lucrează deci cu material alterabil. Iată de ce, în vreme ce nuvelele naturaliste ale lui Zola sunt ilizibile, eu pot ceti cu plăcere povestirile de debut, tot naturaliste – *Oamenii din Dublin* – ale lui James Joyce.

Sunt cărți, spunea Stendhal, pe care – când ești bărbat și când ai 30 de ani – ți-e rușine să le cetești. Englezii, chiar din epoca de fals cavalerism a Victoriei, sunt incapabili de asemenea literatură.

Paris, ianuarie 1930

LÉON DAUDET SAU REZISTENȚA LUTEȚIEI

Întâia cunoaștere a Parisului e un exercițiu de memorie. Ai mai văzut undeva colțul acesta de stradă, și lumina aceasta filtrată, suavă și fără consistență de la ceasurile patru, ți-a mai odihnit undeva privirea, de te oprești în loc ca în fața unui om, ezitând dacă trebuie să-l recunoști și să-i întinzi mâna sau dacă trebuie să treci mai departe, gândindu-te că asemănarea poate fi înșelătoare.

Totul e reminiscență. Mai mult identifici decât primești. Mai mult își aduci aminte decât iei cunoștință. Umbre și imagini, pe care din depărtare le trecuseși din lumea cărților în lumea zilelor adevărate, populează cetatea și schimbă un drum neumblat într-unul cunoscut, vechi și amical. O legiune de oameni şi fapte, o lungă înlănţuire de sentimente şi năzuinţe, cărora le-ai ştiut până la capăt istoria totdeauna tristă, stau dincolo de aceste case, şi nume de străzi, care ar putea să-ţi fie indiferente şi nu-ţi sunt, ar putea să te surprindă şi nu te surprind.

Nu ştii să vezi în paralelipipedul Madeleinei nici relieful ei ferm şi suplu, nici albul coloanelor, suprapus parcă zidurilor de fum, ca o pudră lucind în bătaia unui soare apus, ci te gândeşti la plimbările nocturne ale lui Lucien Leuwen şi încerci să te opreşti cu el acolo, în faţa bisericii, uitând suta de ani care te despart de el şi mirajul unei poveşti care – oricât de frumoasă – nu a fost decât o poveste. Uiţi să te bucuri de perspectiva citadină şi agrestă care se deschide de la Etoile de o parte şi de alta, iar plimbarea ta însoţeşte în amintire trecerea puţin pompoasă şi puţin visătoare a Odettei Swan. Abia ai avut timp să observi aerul obosit al străzii pe care treci, culoarea ei de piatră veche, rugina dureroasă a zidurilor înalte şi unite parcă deasupra uliţei ca într-un fel de streaşină medievală, când o firmă albastră – Rue du pot de fer – îţi aminteşte de martiriul lui Louis Salavin, sfântul retras aici la patruzeci de ani ca să mediteze la păcatele unei societăţi de lapte sterilizat şi la necazurile unui menaj oarecare.

Tulburătoare evocare de umbre şi imagini! Cât de liniştite îţi sunt ocolurile şi cât de bruscă tristeţea, cât de inegal cortegiul de eroi şi doamne, pe care îl plimbi ascuns sub alte aparenţe şi îl opreşti în drumul trecătorului, la ceasul la care arborii de pe cheiul Senei prind – ca în tablourile lui Seurat – culoarea moale şi curgătoare a valului! Prezenţa este atât de seducătoare, încât mă găsesc înaintea ei ca înaintea unei realităţi care îmi impune vorbirea directă şi vocativul, aceste artificii literare detestabile şi străine de moravurile condeiului meu.

Parisul acesta de frumuseţe livrească simt că trebuie înfruntat sau ocolit. Contemplarea lui are primejdia schematizării. Şi imi place, în faţa locurilor ca şi în faţa oamenilor, să-mi păstrez punctele mele de judecată şi observaţia limpede pe care numai depărtarea o permite. Caut rezistenţa lucrului şi sufletului pe care îl cunosc. Mă interesează opunerea lui, partea lui inatacabilă, primară şi încăpăţânată.

M-am gândit la memorialiştii parizieni pe care i-am cercetat mai demult şi l-am exclus din capul locului pe George Moore. Nu e util în această împrejurare. Străin şi el, a văzut şi a ţinut minte din peisagiul parizian aceeaşi cunună marginală de lumină şi penumbră, aceeaşi atmosferă tulburătoare de etern amurg şi de îndepărtată învălmăşeală de cetate, pe care o contempli şi o auzi de la înălţimea unei ferestre deschise. Mult mai instructiv, dacă nu mai pitoresc, şi desigur mult mai interesant pentru atitudine, poate fi Léon Daudet. Am reluat deci seria amintirilor lui, din care cunoaştem un volum – adică tocmai atâta cât trebuie ca să fii deplin edificat asupra acestei arte fără mari secrete şi fără posibilităţi prea diverse. Nu motive literare mă readuc spre această lectură. „Cărţile evidente” nu mă interesează. Şi numesc cărţi evidente spre acelea care spun tot, care nu păstrează nimic dincolo de vorbe şi nu pun în legătură gândirea şi ideea decât cu elementele utilizate imediat pe hârtie. Nu ştiu de ce un consens unanim a făcut din „oamenii cari n-au nimic să ascundă” o categorie merituoasă şi respectabilă. Eu urăsc specia şi mă întorc spre neamul sufletesc al celorlalţi, al celor care au multe de ascuns şi multe de apărat în singurătatea lor. Deci nu această artă de evidenţe, cărora cu un eufemism se obişnuieşte uneori să li se spună sinceritate sau curaj, mă readuce spre memoriile lui Daudet[1], ci dorinţa de a cunoaşte imaginea unui Paris mai ferm, mai real, mai anecdotic, a unui Paris pe care reminiscenţele literare nu l-au desemnat cu anticipaţie şi pe care impresiile pline ale unui voiajor fără experienţă nu l-au confundat într-un tablou vag şi egal. Parisul lui Léon Daudet e cotidian: adică simplu, viu, amănunţit, direct, lipsit de patetism, dar nu lipsit de graţie, plin de o mişcare şi o rezonanţă de oraş mare, în care viaţa îşi duce întâmplările şi sentimentele ei într-un ritm nesilit şi normal. Acolo unde eu nu pot să văd decât un erou sau o carte, Daudet pune o anecdotă adevărată, un om viu, o amintire exactă. Parisul meu, de patru săptămâni, e livresc şi impresionant.

Parisul lui e poate mai puţin „frumos”, dar e precis, imediat şi firesc. E un oraş locuit. Spiritul meu, şi fără întârziere al lui Daudet, nu stă să prindă nuanţele şi să comunice cu sensul mai depărtat al faptelor, nu caută să caute ocolurile şi împletirile ce iau fiinţă după linia aparenţelor. El vede şi însemnează. Puţin cam sumar, puţin cam expeditiv şi nereflectat, dar totdeauna cu senzaţia prezentului şi a imediatului. Promptitudinea nu este, desigur, în ordine literară şi, cu atât mai puţin, în ordine intelectuală, o calitate. Dar reportajul nu trăieşte decât prin ea şi nu devine document decât prin ea. Ei bine, Léon Daudet a văzut, şi-a amintit şi a notat cu promptitudine, ceea ce însemnează injust, deformat, parţial şi pătimaş. Parisul înfăţişat în amintirile lui e excesiv şi nedrept.

---

[1] *L'entre deux-guerres: Salons et journaux*; *Au temps de Judas*; *Vers le roi.* (n. a.)

Invectiva şi elogiul, acordate cu o abundenţă de om care se convinge de adevăr numai pe măsură ce vorbeşte, schimbă cu desăvârşire valorile cunoscute ale vieţii pariziene. Fapte certe, intrate de mult în istorie, nediscutabile în adevărul lor simplu, devin în reportajul lui mistere, povestiri, conspiraţii. Evenimente de mare întindere sunt puse în legătură cu oarecare anecdote, momente istorice sunt reduse la o replică mondenă, accidente amuzante sunt luate drept mari cataclisme. Generali pensionari şi mediocri devin eroi de sacrificiu antic, jurnalişti cu mai mult sau mai puţin talent se transformă în oameni de geniu, personalităţi puternice se reduc la caricatură, mari creatori devin mici fantoşe şi o întreagă lume se revizuieşte între grotesc şi sublim, cu o naivitate, cu o convingere şi cu un accent polemic care îţi forţează, dacă nu simpatia, cel puţin buna dispoziţie. Mă interesează acest Paris de temperament şi notaţie polemică. El contrazice impresiile anticipate şi se opune aclimatizării tale. Te sileşte să iei atitudine, să nu accepţi, să nu te laşi sedus, şi să cauţi singur adevărul. E rezistenţa Luteţiei. Rezistenţa unui spirit care, cu preţul adevărului adevărat, se refugiază în câteva forme ireductibile, unghiulare, tenace şi se apără acolo, pe un teren redus şi ferm, se încordează şi se ridică înainte-ţi baricadat. E poate, e sigur o înfăţişare silită, strâmtă, fără libertate şi fără sinceritate chiar, e o imagine străină de sufletul acestei „douce France”, dar e o poartă prin care nu vei trece decât după o bună luptă cu tine şi cu cei ce o apără.

E bine să iubeşti Parisul. Este însă excelent să-l cunoşti. Şi poate că de la un anumit punct mai departe, aceste două vorbe spun acelaşi lucru. Deocamdată prefer totuşi să nu fiu „receptiv”. Léon Daudet mă ajută.

Paris, ianuarie 1930

LITERATURA LUI STENDHAL

Mă întorc continuu şi ascultător la Stendhal. Această artă de pasiune şi reflecţie *e arta însăşi.* Ea mă învaţă încă o dată că lirismul e o noţiune neartistică. Ce lucid şi precis îndreptar critic mintea acestui om entuziast şi dezolat!

Am sfârşit zilele acestea o nouă explorare în bibliografia lui: *Lucien Leuwen* (*Le rouge et le blanc* – mi se pare dubios), *Armance*, *Lamiel.* Trei romane pe care nu le cunoşteam şi dintre care cel puţin primul trebuie pus, pentru document, pentru inteligenţă şi pentru adevăr, înaintea lui *Le rouge et le noir.*

Mă interesează mai ales, cu prilejul acesta, să identific punctele de plecare ale literaturii lui Stendhal în scrisorile lui inedite, prefaţate de Prosper Mérimée.

Sunt corespondenţe sigure între momentele, eroii, situaţiile şi tonul acestei literaturi şi între viaţa adevărată a lui Henri Beyle. În detalii şi în ansamblu, romanele lui nu sunt decât transcrieri pe registrul social ale unui aceluiaşi temperament, ale unei aceleiaşi sensibilităţi şi inteligenţe. E instructiv să urmăreşti cum scrisul soluţionează stări de suflet pe care viaţa le-a lăsat necomplecte şi vagi, le-a uitat în urma trecerii ei cotidiene, le-a aruncat pe maidanul întâmplării şi a bunului-plac. E curios să urmăreşti cum se prelungesc drumurile vieţii dincolo de imaginaţie, cum se unesc şi se regrupează acolo ca să creeze o altă existenţă. E ceva din jocul dublu a două cristale cu unghi de refracţie deosebit, care, după ce au desfăcut raza de lumină albă în şapte fâşii de culoare, le unesc iar într-o dungă albă. Nimeni nu bănuieşte în pata albă ce cade pe perete, misterul acestei împărţiri şi reintegrări.

„Literatura ca experienţă de viaţă” este o realitate, nu o formulă. Cine nu poate să o verifice în lucrul său propriu, să o cerceteze cel puţin în opera lui Stendhal. Precizia ei acolo este emoţionantă.

De altminteri, această funcţie pe care o acordăm noi literaturii, această calitate pentru care ne ostenim să o cetim şi să o scriem, nu e nouă nici ca noţiune, nici ca nume. Noul clasicism în care credem şi în care exprimăm utilitatea intelectuală a scrisului, efortul spre claritate şi cunoaştere, controlul pe care îl exercităm asupra noastră şi comunicarea intimă cu acţiunile şi reacţiunile noastre sufleteşti, cu mobilurile lor şi cu devenirea lor – toate aceste lucruri, pe care le numim cu o vorbă „experienţa scrisului”, nu sunt noi. Şi nici pe departe nu avem fantezia de a ne socoti — crezând ceea ce credem – originali. Originali sunt suprarealiştii şi diverşii revoluţionari internaţionali ai artei, original e André Breton, originală e estetica diletantă a d-lui Aderca, originală e critica fantezistă a d-lui Lovinescu. Credinţa şi adevărurile noastre vin de mult mai departe. Bunăoară:

„Et quand personne ne me lira ay je perdu mon temps, de m'estre entretenu tant d'heures oisives à des pensements si utiles et agréables? Moulant sur moy cette figure, il m'a fallu si souvent me testonner et composer pour m'extraire, que le patron s'en est fermy et aulcunement forme soy mesme: me peignant pour aultruy, je me suis peint en moy, de couleurs plus nettes que n'estoient les miennes premières. Je n'ay pas plus fait mon livre, que mon livre m'a fait..."

E aproape un manifest modern de artă şi umanism. Se găseşte în Montaigne, *Essais*, capitolul XVIII, cartea a doua.

Paris, ianuarie 1930

NOTE STENDHALIENE

I

ARMANCE

Îmi place să deosebesc în Stendhal un joc de contraziceri care poate descumpăni pe un om cumsecade, dar care nu mai puţin e seducător. Atitudinea lui în faţa vieţii e un amestec de libertinaj şi austeritate. Monden, sceptic, galant şi curtenitor, acest amorez are uneori reacţiuni morale de o surprinzătoare virulenţă. Singuratic, grav, mizantrop şi brutal, acest filozof cunoaşte momente de abandon sentimental. Înclinările lui contrarii se îmbină fără distincţie într-un singur gest, într-o singură vorbă. Poate să fie în acelaşi timp impetuos şi timid; poate să fie emoţionat şi prudent; poate să fie sincer şi să pozeze. Se lasă în voia întâiului elan şi se opreşte în faţa întâiei bănuieli. E logic şi e pasionat. E impulsiv şi e sobru. Îşi detestă secolul cu îndărătnicie şi se interesează de micile lui anecdote cu nerăbdare. Duce întinsă corespondenţă cu nenumărate cucoane, le repetă replicile, le descrie toaletele, le comunică intimităţile şi, pe de altă parte, priveşte cu un definitiv dispreţ saloanele.

Femeile ar fi putut să-l socotească, pe bună dreptate, erou descins din romanul lui Laclos, şi el era de atâtea ori cornelian. Dezamăgit, trece pe lângă amante care ar fi fericite să-i servească „drept canapea" (cum spune el singur – lăudărosul!); sentimental, îngenunchează ca un şcolar în faţa unei mâini ce se refuză. Pentru fiecare trăsătură sufletească, găsesc în portretul lui o rezonanţă contrarie. Dar această adunare de sentimente diferite nu e haotică. Totul este clar şi conştient. Trecerea de la o stare de suflet la o alta opusă se face pe un drum drept pe care el îl cunoaşte.

Inteligenţa lui Stendhal are adâncimea apelor curate: ţi se pare că pietrele sunt foarte aproape de suprafaţa lucie a undelor şi în realitate nu le vei ajunge niciodată. Ea trece prin adevăruri şi situaţii sufleteşti cu uşurinţa aparentă a unui pas de plimbare. E antrenantă, suplă şi bine dispusă. Are ceva din ritmul melodiilor lui Cimarosa şi Rossini, pe care

Stendhal le iubea şi pentru graţia lor exterioară, şi pentru sensibilitatea lor abundentă, caldă, ironică. Dar cu aceeaşi sinceritate cu care această inteligenţă este sclipitoare, vioaie şi amuzantă, ea poate fi patetică, interioară, mergând până la tragic şi deznădejde. Oscilaţia e bruscă. Lumea devine între aceste variaţii un joc agreabil sau crunt, înţeles până la ultimele lui resorturi sau învăluit cu o perdea, dincolo de care abia bănuieşti forme şi mişcări de viaţă ascunsă.

Armance e un roman scris numai cu una din trăsăturile acestei duble sensibilităţi. Partea facilă, limpede, surâzătoare, libertină aproape lipseşte. Şi mă exprim rău când îi spun „parte” acestei caracteristici stendhaliene. Fiindcă sensibilitatea lui nu e fragmentară, calităţile nu îi sunt distribuite metodic în categorii. Ceea ce e mai ales atrăgător în el este tocmai confuzia dispoziţiilor lui contrarii, împletirea lor adâncă până la rădăcini. Dar în *Armance* nota sumbră şi exasperarea romantică suprimă detaliul libertin, aşa cum în tablourile şcoalei din Bologna fondul întunecat pare să pălească culorile albe suprapuse, oricât ar fi albul de puternic.

Câteva scene ale unui salon din Paris în 1827 se cheamă cartea în subtitlu. Nu lipsesc deci nici siluete de curtizane, nici plimbări prin culoarele Operei, nici dueluri. Eroii discută despre cele două, trei subiecte la modă: *Les liaisons dangereuses*, Napoleon, Saint-Simon. La recepţii se vorbeşte despre războiul din Grecia şi se pomeneşte despre un poet palid care s-a dus să moară acolo şi căruia îi spunea Byron. Domnii călăresc, doamnele fac dragoste. E acelaşi cadru romanţios în care se petrec toate romanele lui Stendhal.

Şi totuşi e o altă atmosferă, mai întunecată, cu un mister deosebit şi cu o melancolie ciudat de atrăgătoare. La întâia lectură e greu să observi de unde anume vine lumina aceasta scăzută, care nimbează capetele eroilor. Pasiunea lor nu are nici strălucirea dureroasă a iubirii lui Fabricio del Dongo, nici opintirea lucidă a lui Julien Sorel, nici spiritul şi vioiciunea lui Lucien Leuwen. E o poveste de dragoste, frumoasă desigur, dar lipsită de drama diversă şi de aventura celorlalte.

Iubirea trece de la un amant la altul pe aceeaşi cale ocolită a cuvântului, care spune altceva decât trebuie, lasă să se înțeleagă altceva decât vrea, încurcă, schimbă şi dezamăgeşte. Comedia tristă a două inimi care simt la fel de o parte şi de alta a unui cuvânt ce întârzie, propria lor terorizare, goana disperată după o certitudine care se află la doi paşi, buimăceala, ruşinea, disperarea şi jurămintele – tot ce a ştiut Stendhal să vadă şi să creeze dincolo de plenitudinea literară care se numeşte „amor” este şi în *Armance*, cu aceeaşi halucinantă prezență şi cu aceeaşi fugitivă realitate. Dar pe de o parte momentele epice ale cărții sunt mai puține, iar pe de altă parte însăşi drama intimă a sentimentului se desfăşoară pe un orizont mai scurt. Detaliile (lucru curios la acest scriitor care cunoaşte şi insistă de atâtea ori asupra valorii şi puterii lor de sugestie) sunt atât de reduse, încât povestea pare când obscură, când precipitată şi trecută peste un spațiu sufletesc ignorat. Psihologia lui Octave de Malivert – singurul erou stendhalian care se desparte de linia celorlalți şi este altceva decât o variantă a unui Henri Beyle romanțat – ar putea să fie o schiță romantică.

Temperamentul lui de adolescent tăcut, tristețea și paloarea feței, cavalerismul lui sentimental, amorul, otrăvirea lentă și voluntară pe bordul unui vapor în mijlocul Mediteranei, moartea lui în fața coastei grecești și ultimul salut al acestui „pământ de eroi” – iată atâtea trăsături morale care ne-ar îngădui să vedem în Octave spiritul vremii lui și să citim în misterele acestei existențe misterele unui timp. Dar e totuși, în desemnarea figurii lui, o discreție atât de neobișnuită în exercițiile de observație ale lui Stendhal, e o valoare și o umbrire intenționată a eroului, o păstrare a misterului atât de abilă și atât de neatacabilă, încât ceea ce ți se părea la început simplu și evident devine mai târziu complicat și ascuns. Octave de Malivert este poate mai mult decât ceea ce pare, și drama lui, care ia înfățișarea unei imense naivități, e o durere ce depășește cartea și faptele. Gide vorbea – mi se pare – despre impotența lui Octave și vedea în amorul lui exotic, fără inițiativă și fără curaj, o mângâiere a femeii, o trecere dezolantă pe lângă bucurii ce nu pot fi cucerite decât în imaginație. Se pare chiar că Stendhal a scris undeva despre acest lucru.

N-am găsit însă nici în scrisori și nici în altă parte un asemenea amănunt, care de altminteri nu mi se pare necesar pentru a-l înțelege pe erou. Este într-adevăr în sentimentul lui ceva deviat și aplecat înlăuntru, o tristețe și o destrămare care sună depărtat ca de sub un clopot înecat, este o ezitare și o întârziere de ritm, dar departe de a vedea în aceste semne zbaterea unui impotent, eu simt o senzualitate mai ascuțită, mai complexă, dornică de umbre și căutătoare de senzații. E un sunet de sânge care curge prin vine subțiri, o palpitare surdă, care nu se lasă ghicită în obrazul absent al omului, dar *dezvăluie înlăuntru o pasiune arzătoare.*

Ce îmi place mai ales în *Armance* este lipsa de insistență cu care romancierul a tratat cartea. Nimic apăsat, nimic dezgolit și trădat. Oamenii își păstrează totdeauna posibilități ce par a trece dincolo de voia scriitorului sau pătrunderea cetitorilor. Au parcă libertatea de a-și alege singuri întâmplarea ce urmează. Sunt disponibili (nu în înțeles gidean). Misterul lor este intact, Închizi cartea și rămâi întrebător, ca pe urma unei femei care a trecut, o clipă, înaintea ferestrei tale și s-a pierdut departe, după un colț de stradă. Oamenii aceștia sunt ceea ce crezi tu că sunt și pot fi totuși alții, cu desăvârșire alții.

Povestea nu se sfârșește cu ultima pagină. Te întorci pe urmele ei, încerci să ghicești de unde anume a început, cum s-a împletit firul ei și prin ce locuri ascunse a trecut de duce în ultima clipă atâta oboseală.

Deznodământul încheie poate o serie de fapte, alta decât aceea pe care o cunoști. *Armance* este o dramă care începe după lectură. Este dintr-o familie cu *Le lys dans la valée* și *La porte étroite.* Cineva îmi amintea despre *Princesse de Clevès.* Asemănarea e justă.

Paris, februarie 1930

II
LAMIEL

„L'unique passion de Lamiel était alors la curiosité".

Trebuie să transcriu pasagiul următor din *Lamiel*. Mi se pare caracteristic nu numai pentru personagiu, dar pentru spiritul stendhalian însuşi, pentru nuanţa lui libertină şi curajoasă:

„A doua zi, ea îl găsi pe Jean în pădure, avea hainele lui de duminică.

— Sărută-mă, îi spune ea.

El o sărută. Lamiel observase că, potrivit poruncii pe care i-o dăduse ea, el îşi îngrijise barba; îi spuse acest lucru.

— O! pe bună dreptate, răspunse el cu vioiciune, domnişoara e stăpâna mea (*maîtresse*), plăteşte bine şi e atât de frumoasă!

— Fără îndoială, vreau să fiu iubita ta (*maîtresse*).

— A! asta e altceva, spuse Jean cu un aer preocupat; şi atunci fără grabă, fără dragoste, tânărul normand făcu din Lamiel iubita lui.

— Nu mai este nimic altceva? spuse Lamiel.

— Nu, răspunse Jean.

— Câte iubite ai avut până acum?

— Am avut trei.

— Şi nu mai este nimic altceva?

— Nu, după câte ştiu; domnişoara vrea să mai viu pe aici?

— Am să-ţi spun de azi într-o lună; dar fără vorbărie; nu vorbi nimănui despre mine.

— O, nu sunt eu atât de prost, strigă Jean Berville. Ochiul lui străluci pentru întâia oară.

— Ce, oare amorul să nu fie decât atât lucru? îşi spunea mirată Lamiel; atunci merită într-adevăr să fie interzis. Dar eu îl înşel pe bietul Jean; pentru ca să vie aici va trebui poate să-şi lase lucrul. Îl rechemă şi îi dădu încă cinci franci. El îi mulţumi cu bucurie.

Lamiel se aşeză şi îl privi cum se depărtează. Pe urmă izbucni în râs, repetându-şi:

— Cum, amorul ăsta faimos să nu fie decât atâta lucru!”

Lamiel face dragoste din curiozitate. Adică din aceeaşi pasiune care îl făcea pe Henri Beyle să călărească, să danseze, să meargă la război, să cutreiere lumea şi să salute seara doamnele din lumea mare pe culoarele Operei. E o mişcare de inteligenţă mai mult decât de sensibilitate. Lamiel vine de la ţară, de acolo unde vorbele sunt făcute pentru ca să exprime întâmplări, veşti, fapte. Nu crede în vorbe – nu crede în mistere. E ceva natural şi primar în ea, dar de o naturaleţe odihnitoare şi sprintenă, care îşi caută sensul mişcărilor în mersul vieţii însăşi, după cum un pom îşi găseşte robusta lui înălţare în adâncimea pământului.

Dacă ar fi rămas o fată de ţărani, s-ar fi culcat într-o seară, între ierburi, cu un băiat voinic alături, ar fi râs, ar fi învăţat un joc nou şi pe urmă, ridicându-şi capul deasupra lanului, s-ar fi uitat împrejur cu aerul acela nesfârşit de cuminte pe care îl au oamenii simpli după ce au sfârşit o treabă, după ce au mâncat bunăoară. Dar pentru că împrejurările i-au pus în mână cărţi, Lamiel a început să se joace cu vorbele, până într-o zi în care şi-a dat seama că viaţa ei nu mai e făcută din cinci, zece sau o sută de lucruri mici, pe care le ştie şi le face foarte bine în fiecare zi, dar că cuprinde în afara lor câteva lucruri necunoscute, ascunse în dosul unor măşti: „amor”, „pasiune”, „gelozie” etc. ... Şi ei nu-i plac măştile, pentru că nu-i plac complicaţiile. Va lichida deci amorul într-o pădure şi îl va plăti generoasă cu 15 franci. Pentru ceea ce va fi aflat mie mi se pare destul.

Îmi place inteligenţa lui Lamiel. Nu are desigur nimic din transfigurarea marilor pasionaţi ai lui Stendhal, nimic din mişcarea lor multiplă, accidentală şi schimbătoare. E inteligenţa pur şi simplu. O inteligenţă căutătoare şi limpede ca un curent de apă ce trece printre lucruri, peste ele, dedesubtul lor şi trece mai departe, nepăsătoare de ce lasă în urmă, curioasă numai de ce va întâlni mai departe. Ironia ei nu e nici răutate, nici sentimentalism, nici dezabuzare şi nici nimic din ce ar putea să fie în psihologia cinicilor de profesie. E doar un fel de a înţelege oamenii şi întâmplările vieţii. E o destindere a minţii, aşa cum o goană straşnică pe malul Decisei, din târg până în pădure, era o destindere a picioarelor ei cu fluiere subţiri şi înalte.

Nu ştiu bine ce va fi devenit fata asta mai târziu, după primele ei aventuri. Povestea se sfârşeşte – neterminată – la pagina 245, şi urmarea ei nu se poate ghici în planul incomplect găsit între hârtiile lui Stendhal. E probabil că până la urmă va fi aflat ce e amorul şi va fi descoperit ceea ce voinicul, dar nătăfleţul Jean Berville nu ştiuse să-i arate ca lumea, în pădurea din Carville. Dar până atunci Lamiel, care e o fată sănătoasă, tânără şi pofticioasă, avea bucuria de a fi deşteaptă şi „spiritul” de a fi frumoasă (cât de stendhaliană e expresia!).

Inteligența lui Lamiel e senzuală. Fără complicații interioare, fără confuzii și fără melancolia vagă ce s-ar părea inevitabilă acestei calități. E senzuală ca un fruct plin, e senzuală ca mirosul pământului și ca aplecarea trestiei. E concretă și plastică, iubind formele, iubind culorile, iubind chiar aventura, dar aventura imediată, curagioasă și reală. Curiozitatea – *son unique passion* – distruge lenea inițială a sufletului ei de țărancă, distruge invidia și prudența vieții burgheze pe care putea să o ducă.

Lamiel începe să trăiască, de la o vârstă mai departe, un trai nou și calcă pragul acestui trai, curată, săracă și naturală ca un nou-născut. Ea nu are de apărat o educație, nu are de ascultat de principii, nu are de continuat o morală. Ea e castă, nu morală. Și de aceea, cu zâmbetul neotrăvit al ingenuității pe buze, ea se poate culca în brațele unui bărbat și scula în brațele altuia, poate să treacă dintr-un buduar în altul și să rămână veșnic surâzătoare și veșnic cinstită. Căci cinstea ei nu e dintre acele care se pot pierde în pat.

Totul era onest în ea, afară de privire. Această privire avea atâta spirit încât, în ochii oamenilor grosolani și puțin pătrunzători în ceea ce privește nuanțele, ea putea să pară provocatoare.

Nu aș stărui poate asupra acestei eroine, atât de fermecătoare și amuzantă, dacă nu aș vedea în spiritul ei spiritul lui Stendhal însuși, al unui Stendhal de ceasuri bune.

În definitiv, ca operă de artă, *Lamiel* este numai o poveste agreabilă. Dar ca psihologie, eroina aceasta atât de deosebită de marile amante ale romanelor lui Stendhal are o nuanță pe care nicăieri în altă parte nu am găsit-o atât de amplă şi bogată. Ceea ce numesc „libertinajul" lui Henri Beyle îşi găseşte în *Lamiel* expresia sa cea mai sinceră, mai nudă şi mai bine dispusă.

Stendhal nu urăşte nimic cu mai multă îndârjire decât plictiseala. El are sentimentul prezentului, elanul de a trăi clipe ce trec, de a lua cu amândouă mâinile bucuriile ei irezistibile şi nestabile. Răul secolului, reveria, îl nenoroceşte. Şi ca el, Lamiel, de îndată ce mintea ei de țărancă se luminează şi se dumireşte, dă de tristețea fără motiv a plictiselii: „*Et l'ennui, à cet âge, quand il ne tient pas à la souffrance physique annonce la présence de l'âme*".

E puțină naivitate în spiritul stendhalian. Tocmai atât cât îi trebuie unui om ca să nu fie nici un etern păcălit, dar nici sec, prudent şi calculat. Ipocrizia şi urâțenia îl dezgustă. Dar nu din cauza unei moralități prestabilite, ci din cauza unui ideal de frumusețe şi distincție care îi e necesară şi din cauza unei comodități sufleteşti care îi e dragă. De altminteri, împotriva ipocriților şi plicticoşilor, împotriva pungaşilor şi a miniştrilor (ministru e în vocabularul lui o vorbă de ruşine), Stendhal nu opune o revoltă manifestă şi agresivă. Ci numai un surâs. Surâsul lui Lamiel, scurt, alb, spiritual şi vioi. Şi arma aceasta este într-adevăr provocatoare şi infailibilă. Căci unui argument se poate răspunde cu un argument, unei invective cu o invectivă – dar unui surâs? Cu un rânjet poate.

Lamiel e numai un detaliu stendhalian – dar dintre cele mai revelatoare.

III

LUCIEN LEUWEN

Lucien Leuwen este un Henri Beyle romanțat. Nicăieri în opera lui Stendhal (dacă nu cumva în *Viața lui Henri Brulard*, pe care nu o cunosc încă) temperamentul lui nu s-a indentificat mai adânc şi mai nedespărțit cu linia sufletească a unui erou. Tot ce i-a aparținut şi i-a fost drag, pasiuni sau ticuri, preferințe sau antipatii, naivități sau prudențe, trăsături esențiale sau detalii mărunte, tot ce a făcut zi de zi parte din aventura lui morală, toate înclinările care i-au nuanțat şi i-au împărțit sufletul, „*une âme mélancolique et folle*" – sunt prezente în povestea acestui Lucien Leuwen. Ceea ce Octave de Malivert este în sensul austerității, ceea ce Lamiel e în sensul libertinajului şi Julien Sorel în sensul lucidității, al ambiției şi al durității, ceea ce, în fine, Fabriciu del Dongo este într-o lume romanțioasă şi exaltată, pe un plan de fantezie şi irealitate, Lucien Leuwen întruneşte într-o singură sensibilitate şi realizează într-o expresie de viață, care e cu atât mai adevărată cu cât pare mai contradictorie şi e cu atât mai pasionantă cu cât pare mai obişnuită.

Observam într-o notă precedentă caracterul contradictoriu al psihologiei lui Stendhal. Lucien Leuwen e un bun prilej de lămurire. Trebuie să subliniez anume calitatea naturală şi sinceră a acestei psihologii. Nu e nimic maladiv în opunerea şi contradicția dispozițiilor ei, nu e nimic turmentat sau compromis, nu e mai ales nimic gidean în această neliniște. Resorturile ei nu sunt otrăvite; mișcările ei nu pornesc de la un punct tragic ascuns.

Lucien Leuwen e bun și rău, e modest și orgolios, e patetic și insensibil, e entuziast și e sceptic – dar această trecere de la un sentiment la altul, această oscilare între contraste este expresia directă a tinereții lui, e atitudinea schimbătoare pe care o inimă generoasă și o minte curajoasă o ia în contemplarea vieții, de atâtea ori frumoasă și de atâtea ori dezamăgitoare. El trăiește în intensitate psihologică, nu în categorie psihologică. Și singura consecvență căreia i se supune este, prin urmare, vârsta: douăzeci de ani.

Cred că nu mă înșel și nu mă las înșelat de bucuria unei lecturi recente, spunând că romanul lui Lucien Leuwen și al doamnei de Chasteller e cea mai frumoasă poveste de dragoste pe care o cunosc. Atmosfera ei de pasiune și castitate – deopotrivă de excesive – jocul alternant al sentimentului care cedează și al reacțiunii morale care se ridică, uitarea de sine și remușcarea, patima fizică, dureroasă, strigătoare și pudoarea chinuitoare, efortul de a renunța și nenorocirea de a nu putea uita – niciodată doi amanți n-au trăit mai veridic și mai profund, cu mai multe nuanțe și cu mai subtile întârzieri interioare, o iubire. Căci dacă amorul lui Swann, bunăoară, e mai bogat ca experiență și mai instructiv în ce privește ocolurile și revenirile jocului, dacă detaliile lui sunt mai diverse și mai profund interpretate, amorul lui Leuwen – tocmai pentru că nu e comentat – este mai armonios, cunoaşterea lui mai degajată şi mai odihnitoare.

Nu se poate să nu reţii, din prima parte a romanului, nobila figură a doamnei Chasteller. Dacă vreodată o carte a izbutit să sugereze şi să facă posibilă în mijlocul acestei vieţi, care este aşa cum ştim cu toţii că este, existenţa unei inimi frumoase, simple şi generoase, fără sentimentalism însă şi fără afectare, dacă vreodată cineva a izbutit să facă din tipul livresc al unei „eroine” o realitate, atunci această inimă şi această realitate e doamna de Chasteller. Nici principesa doamnei de La Fayette, nici casta prezidentă de Touvelles a lui Laclos, care se apropie poate de umbra acestei femei, nu au deplina ei graţie şi virtutea ei atât de animată. Frumuseţea ei e o evidenţă fizică. Doamna de Chasteller nu poartă numai nimbul dramei pe care o trăieşte, ci duce cu sine prin paginile cărţii greutatea, dimensiunile şi conturul realităţii ei totale. Închizi volumul şi ea trece dincolo de el, aşa cum lumina Ierusalimului lui Carpaccio depăşeşte pânza tabloului şi mângâie obrajii privitorului, mai albă, mai strălucitoare şi mai reală decât lumina soarelui de afară.

George Moore scrie undeva – în *Confesiunile unui tânăr englez*, mi se pare – că fiecare secol îşi are o caracteristică şi că aceea a secolului al XIX-lea este „*le jeune-homme*”. Nu ştiu întru cât observaţia e justă, dar dacă este, atunci acest „*jeune-homme*” trebuie identificat cu Lucien Leuwen. Fiindcă el e un copil al veacului. Evident, Lucien nu reprezintă tipul romantic, aşa cum manualele literare sau de psihologie literară îl indică. În acest înţeles, mai caracteristic pentru timpul său ar fi palidul Octave de Malivert, care moare cu brațele deschise spre Grecia, „pământ de eroi”. Lucien Leuwen are puține lucruri de împărțit cu clișeul romantismului: el nu a recitat amantei lui versuri și poate că nici nu a fost la premiera lui *Hernani*, ca să se bată și să apere un manifest artistic. Din semnele exterioare ale vremii, abia mai păstrează cultul pentru Napoleon și disprețul monarhiei burgheze a lui Louis Philippe. Dar el are în schimb o inimă arzătoare și o minte trează. În vremurile acelea neclare și lipsite de orientare, când pe urmele imperiului defunct și ale revoluției însângerate, se încerca din resturi peticirea unui regim, nici prea nou, nici prea vechi, nici prea tiran, nici prea liber, nici prea fricos, nici prea îndrăzneț, când spiritul „juste-milieu” încerca să împace cu prudență situații de neîmpăcat, Lucien Leuwen avea curajul să trăiască o viață a lui, o viață de reverie și acțiune, de singurătate și bravură.

Este singurul „cuceritor” inteligent pe care l-a creat literatura. Don Juan e o funcție, nu un individ. Femeile îi cad în brațe pentru că așa vrea legenda. Psihologia lui insuficientă este când diabolică și secretă, când sentimentalistă și melodramatică. Lucien Leuwen, dimpotrivă, e viu, simplu, explicit, cu daruri sufletești precise, cu defecte și scăderi ce îi sporesc umanitatea.

Cavalerul acesta loial și devotat, capabil de copilării admirabile și de naivități imposibile, stăpân pe sine însuși ca un ostaș și timid ca o domnișoară, gata să-și piardă viața în primul duel și putând totuși să plângă de bucurie în fața unui tablou de Correggio sau ascultând o melodie de Rossini, omul acesta tânăr şi febril, sceptic şi dezamăgit, e însuşi spiritul vremii lui, nu pentru că l-ar simboliza, ci pentru că ştie să-l sugereze.

Stendhal spunea despre el însuşi, într-o scrisoare, că e „picant şi instructiv". Atributele acestea îi aparțin întocmai şi lui Lucien Leuwen. Amândoi ştiau *„ne rien prendre au serieux, hors l'amitié et l'amour. Tout le reste est une mauvaise plaisanterie*".

Dacă pentru înțelegerea întâii jumătăți a veacului al XIX-lea ar trebui să opresc o singură carte, aş alege romanul lui Lucien Leuwen. Elementele lui de istorie sunt desigur vagi şi incomplecte, corespondența dintre curente şi fapte e numai incidental desemnată şi, mai mult decât realitățile timpului, cartea sugerează culoarea lui locală. Dar evenimentele le poți găsi amănunțite într-un tratat de istorie. Romanul lui Lucien Leuwen îți dă un lucru mai de valoare: un punct de vedere. Şi un punct de vedere, just sau injust, dar numai cu condiția de a aparține unui om inteligent, e totdeauna instructiv.

Momentul romanului se aşează într-un punct de intersecții spirituale şi politice. Imperiul, dinastia restaurată şi monarhia burgheză, succedate una alteia, dar rămase toate în conştiința țării, ca să o ajute şi să o împartă, creau categorii de interese şi mentalități. „Noul creştinism" a lui Saint-Simon devenea dogmă după moartea „maestrului" şi adepții lui disperați se adunau — asemeni unor martiri scientişti – să asculte conferințele lui Bazard în Rue Taraune. Augustin

Thierry începea istoria lui, iar Comte profețea fericirile pozitiviste, în timp ce undeva, pe aproape, prin cafenele, prin întruniri nepopulate şi prin ziare necitite, purceda să trăiască un fel de socialism fără nume propriu. Iar în literatură, manifestul lui *Cromwell* şi bătălia lui *Hernani* veneau să complecteze peisagiul. Adăugați acestor circumstanțe un regim politic imoral, neruşinat şi incapabil şi veți avea imaginea societății lui Lucien Leuwen, perspectiva socială pe care cu puțin înainte o scuturase pamfletarul Paul Louis Courier, în a cărui tovărăşie – opt zile înainte de moartea acestuia – se plimbase patru ceasuri şi prânzise Stendhal, într-o zi de marți.

Întreg volumul al doilea, ce ar fi trebuit să fie – în economia romanului – numai o lungă digresiune, după sfârşitul căreia povestea doamnei Chasteller să fi reînceput, dacă moartea lui Stendhal ar fi întârziat, întreg acest volum de al doilea e un tablou sintetic al acestor stări de lucruri şi sentimente. E un pamflet de o violență şi de o culoare polemică dintre cele mai vii, mergând până la caricatură uneori, dar rămânând mai totdeauna pe planul observației directe. Nu toate întâmplările timpului sunt înregistrate, ba chiar foarte puține; dar atmosfera generală a epocii, ritmul ei, sensul ei moral, raporturile ascunse dintre evenimente, tot ceea ce face în ansamblu ca un fragment de istorie umană să dobândească o marcă distinctivă şi insigne personale se găseşte în *Lucien Leuwen.*

Căci Stendhal a fost ceea ce a vrut să fie: un observator.

Aici se sfârşeşte scurta noastră serie de observaţii stendhaliene. Simple luări de contact cu subiectul, aceste note ne vor facilita poate, într-un viitor mai depărtat, un studiu complect. Deocamdată nu am vrut decât să urmărim cu creionul în mână trei cărţi mai puţin cunoscute, să reţinem un pasagiu, să subliniem un cuvânt, să amintim o circumstanţă – toate acestea mai mult pentru bucuria de a ceti, decât pentru aceea de a scrie. Astfel se explică o omisiune voluntară: nu am spus nimic despre structura epică a romanului, care cel puţin în *Lucien Leuwen*, dacă nu în *Armance* şi *Lamiel*, ni se pare deosebit de instructivă. Este chestiunea care – personal şi pentru moment – ne interesează mai mult. De aceea am şi păstrat-o pentru noi înşine.

SAMUEL BUTLER

Pictor, compozitor, filozof, critic de artă, helenist, pamfletar, naturalist, biograf, poet şi romancier, Samuel Butler, născut în anul 1835 şi mort la 18 iunie 1902, a trăit una dintre cele mai patetice şi mai ignorate vieţi omeneşti. Nu inutil însă. Căci mort mai necunoscut decât un debutant, Samuel Butler a devenit, în anii următori sfârşitului său, o realitate decisivă. Spiritul englez – oricât de complicat, închis, răsfrânt în sinea lui şi divers – e cuprins totul în inteligenţa şi sensibilitatea acestui om. O expresie mai sintetică şi mai personală în acelaşi timp e greu să cunoşti. Prin mijlocirea ei, înţelegerea Angliei – ca insulă sufletească – e şi uşoară şi adevărată: Butler o defineşte.

A fost desigur un om al timpului. Trăia în secolul al XIX-lea. Era deci cu desăvârşire lipsit de simţ metafizic. Dar pozitivismul şi naivităţile lui scientiste nu strică nimic din calitatea umană a firii şi operei lui. Iată de ce scurta istorie a vieţii acestuia se poate ceti cu simpatie astăzi. Cu atât mai multă simpatie, cu cât povestirea ei (făcută într-o lungă prefaţă a lui Valery Larbaud) e dispensată de literatură şi e limitată la informaţii, documente şi date.

Să mi se permită, înainte de a trece la obiectul însemnărilor de faţă, trei observaţii preliminare, care nu sunt poate în directă legătură cu ele, dar care vor sluji pe viitor anumitor lămuriri personale.

1) Cred că Samuel Butler poate servi o bună şi instructivă lecţie. Vreau deci să uşurez cetitorului meu o recomandaţie literară. Ţiu să-i fac un serviciu. Atât – deocamdată. Transcriu deci câteva informaţii şi le rezum după excelenta prefaţă a lui Larbaud (informat la rândul său de Henry Jones, autorul unei monografii asupra lui Butler). Poate că aceste note de bibliografie vor îndemna pe cineva să cunoască opera scriitorului englez. În acest caz, rostul foiletonului de faţă va fi împlinit.

2) Se cuvine subliniată cu acest prilej munca europeanului şi a umanistului Valery Larbaud. Spiritul acestui izolat scriitor este cu siguranţă una dintre cele mai alese bucurii intelectuale ale perspectivei europene actuale. Neobosit, curios, iubitor de oameni, iubitor de lucruri şi de fapte, căutător de semne sufleteşti, oriunde ar fi ele şi oriunde ar veni, gata să

înțeleagă și gata să se lase înțeles, acest adunător de adevăruri străine știe să ghicească totdeauna în cele mai disperate manifestări de viață timbrul omenesc inițial, care le unește pe toate într-o singură umanitate. Acestei căutări de expresie și semnificație omenească îi datorăm prezentarea lui Samuel Butler. Valery Larbaud a tradus cea mai mare parte a operei lui și i-a scris un portret sobru și complet, care e un exemplu de devotament, de bună înțelegere și de modestie.

3) Și tot în treacăt, mai mult ca o paranteză ce urmează să servească altădată unor observații speciale, să remarcăm valoarea biografiei în genere. Astăzi, când specia detestabilă a „vieții romanțate" falsifică în același timp adevărul, informația exactă, istoria și literatura, e bine să ne amintim sensul adânc al biografiei ca reconstituire morală, ca documentare pură și simplă și ca grupare sintetică de realități. Biografia redusă la fapte, nu la comentarii sentimentale, biografia critică și obiectivă poate fi un gen de erudiție și sinteză, căruia să nu-i lipsească totuși bucuria creației de artă. E una dintre cele mai revelatoare mijloace de a cunoaște. Vorbesc desigur numai despre arta precisă și verificată a biografiei: aceea pe care a încercat-o Stendhal! (viața lui Napoleon, viața lui Rossini, Haydn, Mozart, Métastase) și aceea pe care a cunoscut-o Samuel Butler însuși (*Viața și scrisorile episcopului din Lichfield*).

Fiu de pastor și nepot de episcop, Samuel Butler a făcut serioase studii de teologie, pe care nu le-a întrerupt nici când criza lui de credință l-a rupt din tradiția familiei și l-a izolat – liber cugetător – într-o viață de aventură și singurătate. De atunci problema ateismului lui l-a preocupat continuu.

Debutând ca pictor, după câteva călătorii aventuroase în Noua Zeelandă, încercă acolo un studiu rațional al creștinismului și un „Examen critic al problemelor învierii lui Isus Christos așa cum se găsesc expuse în cele patru evanghelii" și emite teoria „crucificației incomplecte", care a cunoscut se pare oarecare vogă în dezbaterile timpului. (Nu de la această idee se va fi inspirat George Moore, când va fi scris frumoasa istorie din *The brook Kerith*?) Consecvent cu acest pozitivism naiv și elementar, Butler e un transformist convins. Darwin și pe urmă Lamarck găsesc în eseurile lui un propagandist spiritual. Elementele acestei filozofii, care evoluează către un fel de vag panteism, vor fi mai târziu dezvoltate în studiul *Viața și obicinuința.* Mai înainte însă, după moda frecventă a romanelor utopiste, scrie fantezia satirică *Erewhon*, urmată de *Noile călătorii în Erewhon.* Între timp lucrează în atelierul lui de pictură și expune, la diverse distanțe, peisagii și portrete, dintre care mai remarcabile par a fi cele din tabloul *Rugăciuni de familie* și din *Ziua de concediu a domnului Heatherley.* Se lasă de pictură și după *Viața și obicinuința* publică trei cărți asupra Italiei, „a doua lui patrie". Ia lecții de muzică și din primăvara anului 1883 compune singur sau în colaborare cu amicul și viitorul lui biograf Henry Jones diverse menuete, gavote și fugi. E admiratorul lui Händel și în oarecare măsură scrie în stilul lui. Face studii speciale de contrapunct şi compune oratoriul dramatic *Ulysse.* În tot acest timp continuă eseurile lui de filozofie şi publică între altele *Impasul darwinismului.* Studiază viaţa episcopului din Lichfield, bunicul său, şi îi scrie biografia. În acelaşi timp reia lectura clasicilor antici şi se opreşte asupra „problemei lui Homer". Traduce în englezeşte *Odiseea*, ţine o conferinţă despre *Humorul lui Homer* şi pleacă în Italia pentru a se documenta asupra unei teorii originale de specialitate helenistă. Acolo scrie studiul *O femeie autor al Odiseii*, în care susţine că autorul adevărat al operei ar fi Nausicaa. Traduce *Iliada* şi se ocupă de originile ei probabile. Întreprinde câteva cercetări de critică shakesperiană, emite o teorie îndrăzneaţă asupra lui Shakespeare şi publică o ediţie curioasă a sonetelor lui. El însuşi scrie o carte de sonete şi poeme. Continuă în sfârşit toate lucrările lui în toate domeniile diverse pe care le-a frecventat şi în acelaşi timp termină un nou roman început încă înainte de 1873. Simplă poveste a vieţii lui, acest roman e un moment literar. Un întreg capitol de istorie literară engleză se deschide sub titlul acestei cărţi, publicată abia după moartea autorului.

Samuel Butler a murit la 18 iunie 1902. După propria lui voinţă, cadavrul i-a fost ars şi cenuşa aruncată. Nici un semn vizibil nu mărturiseşte necăjita lui trecere pe pământ.

Tot ce e esenţial în opera lui a fost tradus în franţuzeşte de Valery Larbaud şi publicat în editura N.R.F. Adică: romanul *Ainsi va toute chair*, *Erewhon*, *Nouveaux voyages à Erewhon* şi *La vie et l'habitude.*

Carnetele lui Samuel Butler, anunțate în aceeași editură, nu știu dacă au apărut sau nu.

În intenția noastră, notele informative de mai sus trebuiau să fie urmate de un studiu critic. Dar pe de o parte expunerea aceasta ne-a luat prea mult spațiu, iar pe de altă parte problemele pe care ținem să le considerăm în raport cu opera lui Samuel Butler sunt prea numeroase și prea diferite, ca să le putem înfățișa, oricât de provizoriu, în cadrul zgârcit al acestui sfârșit de foileton.

Schițăm doar pentru revenirile noastre ulterioare câteva din aceste puncte de observație. Credem bunăoară că se poate defini util noțiunea „humor" în legătură cu spiritul lui Butler.

Problema aceasta ne-a preocupat altădată și în repetate rânduri ne-am silit – aici sau aiurea – să punem termenii primi ai discuției. Butler e un bun prilej de lămurire.

Vom remarca de asemeni, în altă ordine de idei, afinitățile lui Bernard Shaw cu sensibilitatea acestui maestru ignorat al său și vom complecta astfel o sugestie pe care, de altminteri, am făcut-o mai demult în cronicile despre *Meseria d-nei Warren* și *Maiorul Barbara*, cronici scrise în timpul scurtei și interimarei noastre cariere de critic dramatic.

În sfârșit, vom insista asupra spiritului moral în romanul englez, chestiune care ni se pare acută în istoria literară a genului.

Considerarea amănunțită a atâtor puncte de vedere ne va cere desigur timp. Pentru moment vom utiliza foiletoanele noastre imediat următoare pentru câteva observații critice de alt ordin. După aceea vom relua „problema Samuel Butler".

ALAIN-FOURNIER[1]

A apărut zilele acestea o nouă culegere din scrisorile lui Henri Alain-Fournier, scriitorul despre viața, scrisul şi moartea căruia am însemnat în repetate rânduri, aici sau aiurea, câteva observații. Nu a fost poate un „spirit mare”. Era din familia sufletească a lui Francis Jammes şi aceleaşi motive care ne-au despărțit într-o bună zi de opera acestuia ni l-ar fi putut îndepărta la fel şi pe Fournier. Dar întâlnirea noastră cu amintirea lui s-a întâmplat pe un drum care excludea criteriile critice. Nu o carte de literatură am deschis în ziua în care întâmplarea ne-a pus în mâini întâiul volum al corespondenței cu Jacques Rivière, ci o istorie proprie. Pasiuni literare, crize de adolescență, căutări inutile, erori grave şi certitudini naive, îndoieli, deznodăminte, înfrângeri trecute şi hotărâri definitive – toată viața aceasta eroică de colegian era a noastră. O recunoaşteam în necazurile ei de şcoală, în melancolia ascetismului ei precoce, în speranțele ei nelimitate. Şi o primeam aşa cum era. Mai târziu, romanul *Le Grand Meaulnes* a adăugat revelării lui Fournier grația uneia din cele mai frumoase poveşti din câte s-au scris vreodată. Şi totuşi raporturile noastre cu spiritul lui nu au trecut pe un plan literar, totdeauna incert şi atât de rar substanțial. Fournier a rămas între bucuriile noastre intime, în lumea semnelor peste care viața poate să treacă năvălitoare, fără să le şteargă, pentru ca târziu, foarte târziu, să le aducă iar la lumina zilei, cu strălucirea şi emoția lor dintâi.

---

[1] *Lettres d'Alain Fournier à sa famille (1905-1914).* Avant propos d'Isabelle Rivière. Librairie Pion, 1930, (n. a.)

Pe acest Alain-Fournier, confundat aproape cu oamenii propriei noastre vieți, l-am revăzut într-o după-amiază de ianuarie într-o plimbare la Bourg-la-Reine, unde am fost să vizitez parcul marchizei de Trevisse, deschis cu lacurile, castelul şi copacii lui negri la câțiva paşi de porțile liceului Lakanel. Locul e evocator. Acolo a început drama adolescenței lui Fournier, acolo prietenia cu Rivière, discuțiile târzii prin colțuri, nopțile de veghe în fața cărților, întâia amintire a lui Yvonne de Galais.

În după-amiaza aceea de duminică ferestrele liceului erau închise, parcul gol şi strada calmă. Localnicul care mă însoțea a deschis o uşe laterală, mi-a făcut semn să mă apropii şi cu un gest de orgoliu cetățenesc mi-a arătat imensa galerie interioară a clădirii. Aş fi vrut să pot crede că nimic din ce se întâmplase nu s-a întâmplat, că Henri Fournier nu a plecat în vacanța eternă a pierderii lui pe un câmp de bătaie, ci că a doua zi se va întoarce, ca atâția alți şcolari cuminți, din vacanța Crăciunului de la Chapelle d'Angillon, şi paşii lui vor răsuna ferm pe piatra acestei galerii...

Într-un fel, ultimul volum publicat de scrisori la Pion realizează această întoarcere, pe care o visam la Bourg-la-Reine pe pragul liceului. Niciodată nu am cunoscut un Fournier mai sincer, mai deschis, mai bucuros să trăiască, mai dispus să sufere. Sunt scrisori de familie. În ele copilul acesta blocat de cărți le uită puțin. Dacă i-aş fi reproşat vreodată ceva lui Fournier, ar fi fost nuanța livrească a spiritului lui. Şi aş fi făcut-o nu pentru valoarea lui personală (căci am renunțat să o judec, din ziua în care mi-am dat seama că mulţumirea de a-l cunoaşte depăşeşte literatura), ci pentru că această trăsătură livrească îl împiedica să fie fericit. Ei bine, în scrisorile acestea familiare, bucuriile lui sunt simple, viaţa necomplicată, năzuinţele pline de elan, durerile mărturisite. Cartea abundă de amintiri, întâmplări, sugestii, detalii mărunte, figuri de oameni uitaţi, peisagii. E o întreagă viaţă în ea, trăită zi cu zi şi trecută prin sufletul lui de adolescent, ca prin lentilele unui joc de lumină. Lucruri mici sunt adunate ca pe o etajeră într-un salon de casă veche în provincie; şi fiecare dintre ele însemnează o aniversare sau o tristeţe. Căci nimic nu scapă privirii lui, nimic nu era prea neînsemnat ori prea mărunt, ori prea nedemn, ca să-i oprească atenţia şi să-l preocupe. „Să nu dispreţuiesc nimic" – scrisese el într-un carnet personal, fără să ştie poate cât de mult îl caracteriza vorba asta. Şi într-adevăr Henri Fournier nu a dispreţuit nimic, el care oprea în stradă să privească trecerea unui copil, rochia unei fete tinere sau surâsul unui om necăjit, când în sinea lui purta o melancolie de atâtea ori mai sfâşietoare decât a lor.

Este în scrisorile lui de familie o fermecătoare lipsă de ordine. Ai, cetindu-le, senzaţia momentului care se impune, a gândului care e urmărit imediat într-un ritm liber, digestiv, accidental. Notaţii scurte, paranteze mari, veşti, rugăminţi – totul este spontan şi tânăr şi sincer:

„*Je vais sortir tout de suite. Il est près de cinq heures.*

Bientôt, là-bas, les lents troupeaux de vaches..."

Vedeți cum perspectiva se schimbă deodată, cum de la un fapt imediat gândul lui trece la o amintire, cum de la ziua scrisă în fruntea scrisorii, sentimentul lui se refugiază într-o lume înceată şi depărtată, pe care nu o cunoaştem, dar pe care o bănuim vag ascunsă după cuvinte, ca o câmpie după arbore.

Iată aici o curte veche de ţară, în care – într-o joi după-amiază – un copil răsfoieşte o carte cu gravuri. Iată un salon şi un pian şi o mătuşe şi o rază de soare care întârzie. Iată un ţăran al Senei care se pierde în ceaţă şi un Paris de noiembrie cu pavajul lucind de ploaie şi felinarele reflectate în oglinda lui mată. Iată o tânără englezoaică şi un băiat blond care trec, întorc capul şi râd. Iată un clovn de care o sală de copii – şi odată cu ei, el, Alain-Fournier – râd cu lacrimi. Iată un drum care duce la Bordeaux, iată altul care se îndreaptă spre Isthez. Şi iată o lungă procesiune de fete în rochii albe, bunică, mătuşe, prieteni, necunoscuţi...

Căci Alain-Fournier ştia să povestească. Nimeni ca el n-ar fi înţeles mai uşor adevărul unei situaţii şi n-ar fi ştiut să distingă în viaţa cuiva mai atent accentul personal, rezonanţa diferenţiată a unui moment. Avea darul unui humor delicat, care îi atenua pasiunile şi le dădea un aer mai amar şi mai mişcat decât le-ar fi avut în prima lor expresie. Ştia să reţină ce trebuie; ştia mai ales „să exprime viaţa ca şi cum între ea şi el nu ar fi fost cuvinte”.

Avea calităţi primejdioase. Ca să fii în atât de mare măsură sensibil, emotiv şi subtil, fără să cazi în sentimentalism, trebuie să posezi calităţi contrarii de echilibru. Alain-Fournier le avea. Inteligența lui, rămânând continuu plastică și concretă, știa totuși să înțeleagă și să se înțeleagă, să prindă ideea generală a unei realități, să o rezume într-o expresie concisă. Judecățile lui critice sunt uneori naive, alteori disproporționate (pentru Verhaeren și Lafargue, de ex.), dar nu totdeauna marca unei lungi și interesante elaborări interioare. Esențial în Fournier este nu ce gândește, ci cum gândește. Și de altminteri, unele din reflecțiile lui dovedesc o luciditate și o putere de cunoaștere obiectivă deosebit de remarcabilă. Oricine cunoaște povestea prieteniei lui Fournier și Rivière, oricine a cugetat la diversitatea lor de spirit va recunoaște de îndată cât de exactă, de precisă și de conștientă este această reflecție: „*dans un monde où tout est mort lui veut faire les idées, et moi je veux faire vivre les idées, et moi je veux tant et peut-être les gens*".

Și până la urmă cât de inutilă este toată această socoteală a calităților lui! El a trecut prin viață cu oboseala, cu liniștea și cu infinita frumusețe a unei inimi de copil. Să discuți mersul acestei existențe, să explici punctele ei de plecare, să o apreciezi, să scrii opinii, să opui argumente – nu e atât de deșert cât oboseala de a explica pe o planșe de științe naturale mișcarea unei plante care se deschide dimineața și se închide în amurg? El și-a împlinit viața și legea lui, care îi poruncea să-și îndrepte fruntea spre durere, ca floarea soarelui spre soare, și să fugă veșnic de umbra înceată a fericirii, „acest lucru monstruos".

Paris, martie 1930

ION BARBU

Arta domnului Ion Barbu pleacă de la o înțelegere abstractă a lumii. Lucrurile nu o preocupă. Realitățile imediate, evidențele, calitățile contingente – iată un material pe care această artă nu-l cunoaşte. Contemplarea, adică simpla percepție a unor fapte pe care le vezi aşa cum sunt în succesia lor întâmplătoare, este o atitudine sau mai bine zis o lipsă de atitudine de care sensibilitatea acestui poet nu este capabilă. Ea nu ştie să prindă şi nici nu vrea, şi nici nu se sileşte să prindă imaginea directă a vieții, trecerea dezordonată a clipelor, învălmăşeala lucrurilor şi a „sentimentelor". Nu ştie să prindă, adică, nimic din ceea ce d-sa ar numi poate „jocul prim" al existenței; domnul Ion Barbu nu crede în obiecte. Nu le acceptă. Nu îl satisfac. Ele sunt incoerente, sunt diverse, sunt fragmentare, sunt terminate. Poezia d-sale, dimpotrivă, caută coerența, caută unitatea şi caută principiul. Viața e o întâmplare; arta este o disciplină... Viața e o acumulare de obiecte; arta este un mod.

De aceea, dincolo de „jocul prim" al aparențelor, poetul va înscrie „jocul secund" al înțelesului lor. Si acest joc secund nu va fi o variantă a realității din afară, după cum imaginea unui obiect într-o oglindă nu este o variantă a sa, ci un fapt ce exprimă alte legi fizice. În poezie lumea concretă nu va trece decât pierzându-şi caracteristica ei: concretul. De la obiect la poem, drumul duce peste un prag de transfigurare:

Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste
Intrată prin oglindă în mântuit azur,

Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei, un joc secund, mai pur.

Cetitorul acestor patru versuri poate duce mai departe imaginea şi poate înțelege că, după cum apele curgătoare, seara, nu reflectă în luciul lor nici forme precise, nici chipuri exacte, ci numai o subtilă şi tremurătoare culoare a tuturor lucrurilor, tot astfel poezia reține din viață numai câteva semne şi foarte puține linii. Peisagiul se despoaie de ornamente, îşi pierde detaliile, îşi sacrifică nota particulară şi se reduce la o singură şi simbolică expresie. „Jocul secund" se suprapune lumii noastre ca o cunună marginală, până la care sunetele, culorile, senzațiile nu ajung decât atenuate şi cuprinse în legea unității lor.

Tot ce este digresiv se suprimă. Tot ce este dislocat tinde spre integrare. Poezia însăşi e o „însumare de harfe resfirate". Şi mi-e teamă chiar că vorba *însumare* nu serveşte îndeajuns intenția poetului, căci arta d-lui Barbu nu este o punere laolaltă de elemente poetice, ci o sinteză. De altminteri, această distincție dintre element poetic şi poezie (care nouă ni se pare capitală şi asupra căreia am insistat ori de câte ori am avut prilejul să vorbim despre un poet) este însuşi punctul de plecare al volumului *Joc secund*, este însuşi procesul spiritual pe care această operă îl exprimă. Căci material de poezie şi elemente de poezie se află răspândite, „resfirate" pretutindeni, în domenii de viață, de acțiune şi simțire complet deosebite; un peisagiu, un steag, o vorbă, o muzică militară, un vas de bucătărie sau o lulea turcească pot fi tot atâtea emoții şi pot să ascundă, dincolo de înfăţişarea lor domestică, un nesfârşit şir de raporturi sufleteşti. Liber e oricine să se oprească la această întâie fază a fenomenului estetic. Dar poezia adevărată începe de la un plan evoluat, unde materialul se organizează, semnificaţia lui devine generală, detaşată de contingente, ridicată la o putere de expresie sintetică. Pentru exemplificare, am putea spune că Francis Jammes este o culegere de elemente poetice, dar că Stéphane Mallarmé e poezia însăşi.

Nicio îndoială nu este asupra sensului operei d-lui Barbu. Ea a evoluat de la pragul întâi la al doilea, de la jocul prim la jocul secund. Efortul ei este de a reţine din nesfârşitele forme pe care viaţa le schimbă, un singur desemn; de a reduce oscilările mărunte şi multe ale existenţei la o unică mişcare. Universul interior al acestei poezii este calm, simetric şi durabil. *„Cer simplu, timpul. Dimensiunea două*”, notează poetul termenii unui buletin de meteorologie spirituală.

Cu această lămurire prealabilă, estetica d-lui Ion Barbu devine explicită. Exegeza d-sale poetică, atitudinile d-sale critice sunt de o frumoasă consecvenţă cu volumul de poezii publicat de curând. Odinioară d. Barbu a vorbit (într-un interviu, ni se pare) despre poezie şi algebră. Ideea a cunoscut oarecare succes la cafenea. Într-o ţară ca a noastră, în care cea mai mare parte a oamenilor de litere nu ştiu să gândească fie din lipsă de cultură, fie din lipsă de inteligenţă, fie din lipsă de curaj (căci faptul de a gândi presupune dureroase riscuri de ordin practic), ideile e şi greu să aibă succese sau să întâmpine înfrângeri altundeva decât la cafenea. Dar considerațiile de atunci ale d-lui Barbu îi defineau arta. După cum procesul logic al noțiunii „număr” și „semn algebric” este o serie de abstracții, care reține din lucruri numai simplul fapt al prezenței lor reale sau posibile, tot astfel poezia e, în ordine sufletească, o serie de simplificări și o continuă renunțare la detalii, care nu se oprește decât în fața unui sentiment ireductibil: al existenței. Algebra suprapune unor serii de raporturi o serie mai redusă de semne: dintr-o acumulare de cantități și reprezentări, algebra nu înțelege și nu reține decât relația dintre ele. La fel, poezia exprimă o lungă serie de raporturi sufletești cu o serie redusă de imagini: din mulțimea imensă a faptelor ea nu înțelege decât legăturile interioare dintre ele. Semnul algebric devine imagine. Procesul logic sau spiritual este însă și într-o disciplină și în alta același.

Cred că în numele acestei arte, astfel înțeleasă, întreprinsese domnul Ion Barbu mai de mult scurtele și vehementele d-sale expediții critice. Cred că în numele acestui tip de sensibilitate estetică a denunțat d-sa poezia d-lui Tudor Arghezi. Desigur, cei care au explicat atunci faptul, l-au explicat cum au putut. E mai ușor să vezi într-o problemă de critică o anecdotă, decât o funcție a unei inteligențe. Adevărul însă este că acești doi poeți scriu două limbi diferite și servesc două arte opuse. Lirica d-lui Arghezi este dialectică, digresivă și diversă; materialul ei este făcut din accidente și amănunte. Lirica domnului Barbu este, dimpotrivă, unitară, ordonată, monotonă chiar în anumit sens; ea detestă accidentul și elimină amănuntul. Poezia d-lui Arghezi e bogată şi pitorească; poezia d-lui Barbu are oroare de bogăţie şi fuge de pitoresc. Nu e semnificativ că poemul arghezian numără uneori mai mult de patruzeci de versuri şi că, dimpotrivă, poemul tip al d-lui Barbu are două catrene? Sensibilitatea d-lui Arghezi e abundentă şi imediată, a d-lui Barbu e reflectată şi concisă. Poetul Arghezi e discursiv, impetuos, retoric, gingaş şi romantic; poetul Ion Barbu are calităţi exact contrarii.

Să fim bine lămuriţi. Noi nu stabilim aici o ierarhie de valori (Dumnezeu ne ferească!). Rostul criticii noastre nu este să prefere, ci să înţeleagă. Şi pe urmă, domnul Tudor Arghezi nu este un capitol literar pe care să-l rezolvi prin tangentă. Stabilim numai punctele opuse a două opere de artă. Le înţelegem resortul lor interior, mişcarea sufletească pe care o exprimă – şi atât. Dacă poezia d-lui Barbu e „frumoasă" şi cât e de frumoasă –, iată o chestiune care azi şi aici nu ne preocupă. De altminteri cetitorul a avut prilejul să considere şi din acest punct de vedere volumul *Joc secund* urmărind frumosul foileton al domnului Perpessicius. Pe noi ne-a interesat însă numai principiul de viaţă al acestei poezii, construită ca:

Să nege, dreaptă, linia ce frânge:
Ochi în virgin triunghi tăiat spre lume.

Ca să readucă adică la o unitate, la un echilibru şi la un început această largă lume, pe care ochiul nostru omenesc o desparte şi o frânge, fără să-i bănuiască identitatea.

O SEARĂ FUTURISTĂ LA PARIS

Boulevard Malesherbes. O intrare laterală, o poartă îngustă de casă particulară, cu coridor strâmt, o sală complicată, incomodă şi mică; pe scenă o maşinărie dintr-un material incert şi cu contur problematic: ar putea să fie un dulap de bucătărie, un pian automat sau un geamantan. Bănuiesc însă că trebuie să fie „russolophonul”, instrumentul muzical scris în programul pe care, la uşă, mi l-a dat – cu un gest de confidenţă – un tânăr.

E un aer de conspiraţie şi de mister, care contrastează puţin cu blânda seară de primăvară pariziană de dincolo de ziduri. Dar e o conspiraţie mondenă. Recunosc, cu oarecare mulţumire pentru siguranţa mea personală, în acest decor agresiv, public parizian bine dispus şi cumsecade: femei tulburător îmbrăcate, domni în smoking şi tineri cu haină de stradă, pe care gândul de a veni aici i-a surprins probabil deschizând o gazetă sau întâlnind un amic şi i-a adus în sală, aşa cum se găseau, cu paltonul pe umeri, cu ţigara nestinsă, cu fularul la gât şi cu voia lor bună de totdeauna.

La ceasurile 9 precis (îmi place această ordine burgheză la o reuniune futuristă) este anunţat *Monsieur F. T. Marinetti, de l Académie Royale d'ltalie.* Un bărbat voinic intră cu paşi hotărâţi în scenă, se uită scrutător în sală, surâde, se încruntă, schimbă locul a două scaune dovedind astfel o apreciabilă agilitate a mâinii stângi, se implântă bine în podele şi începe. De la întâile cuvinte Marinetti îţi câştigă simpatia. E ceva tineresc în toată prezenţa lui, de la felul în care apasă cuvintele franţuzeşti şi le vocalizează, până la maniera cu care îşi poartă glorios chelia. E ceva nestăpânit, viguros şi cald în vorba şi atitudinea lui. Cred că dacă ar fi vorbit într-o limbă necunoscută, ar fi avut un succes răsunător. Simpla plăcere de a-l asculta şi de a-l privi, bucuria de a vedea cum se leagănă această faţă mobilă ca un arc de oţel în spirală şi cum evoluează într-o neterminată piruetă lăuntrică, ar fi fost cu mult mai de preţ decât înţelesul acelei oraţii. Dar Marinetti – vai! a vorbit în franţuzeşte. Şi am fost silit să-l înţeleg, am trebuit să-l urmăresc, să schimb graţia unui glas pe insuficienţa unui raţionament şi frumuseţea evidentă a unui temperament pe scăderile unei inteligenţe.

A fost conferinţa unui revoluţionar vesel. Împotriva tradiţiei, împotriva muzeelor, împotriva bibliotecii! Jos ordinea, jos sinteza, jos metafizica! Afară cu spiritul critic, afară cu tristeţea, afară cu îndoiala! Vrem degajarea spiritului, vrem libertatea sentimentului, vrem ofensiva individualului! Trăiască optimismul, trăiască războiul, trăiască lirismul!

Câtă vreme conferenţiarul a rămas la această declaraţie de principii şi deziderate futuriste, amuzamentul nostru a fost întreg. Pe de o parte vorbele aveau tocmai nepreciziunea şi lipsa de sens ce trebuia, ca să nu le ascult pe ele şi să ascult vocea care le spunea. Iar pe de altă parte nimic nu mă oprea să contemplu, în toată ingenuitatea lui, temperamentul de copil teribil al acestui om în toată firea. Naivitatea lui Marinetti e scânteietoare. Vorbele nu-l încurcă, adevărurile nu-l incomodează, enormităţile nu-l sperie. El nu ia nimic în serios: de ce i-am face nedreptatea de a-l lua pe el însuşi altminteri. Am râs deci, am aplaudat şi am strigat (imaginar) ura.

Dar către sfârşit, conferința a luat un aspect sinistru. Bătrânul adolescent a obosit să ridice cu fiecare cuvânt câte un nou zmeu zbârnietor şi s-a apucat să teoretizeze. Am aflat că futurismul este spiritul „ultra-sintetic" al veacului, că expresionismul neamț, cubismul, rayonismul rus, suprematismul, ultrismul spaniol, fortissismul englez purced toate de la acest spirit futurist şi că toate la un loc realizează arta noastră, arta durerilor şi bucuriilor vieții noastre de fiecare zi.

Am aflat mai ales că Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Corbière, Régnier şi Mallarmé (auziți? Mallarmé!) sunt precursorii futurismului. Am aflat, în sfârşit, o mulțime de lucruri hazlii spuse cu o bună credință, cu o convingere, cu o lipsă de îndoială fără pereche. Nu lipsa de informație, nu certitudinea agresivă, nu suficiența judecății şi nici măcar teribila ignorare a înțelesului unei expresii este mai surprinzător, mai distractiv şi – omeneşte vorbind – mai trist în Marinetti. Ci înspăimântătoarea, unica lui lipsă de simț critic personal.

Pauză. Prampolini ne invită în foier să ne arate tablourile lui şi să ni le explice. Sunt câteva pânze agreabile şi inteligente. Cîteva dudui chicotesc. Dar duduile chicotesc şi la Luvru. În realitate lucrările lui Prampolini au elemente picturale interesante: câteva expresii disociate, câteva culori de o căldură puternică, un joc de nuduri sub reflexele unei sticle goale...

Ce este naiv în expoziția lui e această manieră de a o prezenta ca pe un mister indescifrabil, de a da lămuriri, care mai mult dau impresia de clandestinitate decât dumiresc. Braque, Picasso sau Fernand Léger expun foarte cuminte în galeriile din rue La Boétie şi burghezii nu se revoltă.

Suntem rechemaţi în sală. Russolo, muzicianul futurist, îşi prezintă instrumentul şi arta. Ne vorbeşte despre calitatea estetică a zgomotului şi despre prejudecata sunetului. Ne vorbeşte despre o muzică nouă, creată împotriva melodiei. Are o ţinută modestă şi intimidată în faţa instrumentului lui. Începe.

„Russolophonul" e o ladă în care stau rânduite, ca în rafturile unui dulap, o serie de ustensile: un fierăstrău, două scânduri pe care, printr-un şurub, muzicantul le freacă una de alta, un ciocan de lemn, câteva clopoţele, o piuliţă şi o rindea. Îl descriu astfel după diversele zgomote pe care le-am auzit şi cred că am înţeles aproape bine construcţia lui. Evident, expresia mea e empirică: piuliţa bunăoară trebuie să se cheme cu totul altfel în vocabularul lui Russolo.

Nu voi avea necinstea de a aprecia într-un fel sau altul muzica aceasta. S-au cântat două bucăţi. Poate că ele se adresează unei sensibilităţi speciale. Îmi place să cred mai mult în insuficienţa mea decât în aberaţia unui fapt. Şi îmi place să-mi repet acest cuvânt al lui Montaigne: „Il n'est si frivole et si extravagante fantaisie, qui ne semble bien sortable à la production de l'esprit humain". Publicul a râs, a aplaudat şi a fluierat. Marinetti a intervenit la timp cu o glumă şi a îndepărtat proasta impresie a acestor şuierături „passeiste".

Urmează – pe o melodie modernă franceză, cântată la un pian burghez – două dansuri futuriste de o frumusețe, de o grație și de un înțeles plastic absolut nefuturist. Iar Marinetti, după ce ne asigură că peste câțiva ani Beethoven va fi, față de russolophon, ceea ce este un cătun față de Paris, încheie demonstrația recitind trei poeme futuriste făcute din „cuvinte în libertate". E o adevărată plăcere să vezi cum gestul lui decis și mângâietor însoțește vorba, ca și cum ar deschide dincolo de o perdea de fum o serie de largi perspective. Dar refrenul acestei „petite machine lyrique" e delicios:

Pis-ton, pis-ton
Pisssssssss!-ton, Pisssssssssss-ton!

Trebuie să-mi păstrez însă entuziasmul pentru poemul italienesc *Bombardamentul Adrianopolei.* Marinetti se umflă, se dezumflă, scoate fum prin creștetul capului, închide ochii, îi deschide, dă din picioare, se oprește brusc și deodată, cu o perfectă voce de bariton, intonează prima frază a imnului național bulgar:

Strumi Maritza...

Mărturisesc că am avut un moment de maximă satisfacție. Dacă vreodată am fost răzbunat împotriva respectabilității sociale, a fost atunci. Academicianul acesta meloman și sportiv, care a declamat poeme onomatopeice de război, a ultragiat în seara aceea o mie de situații.

Francezii sunt oameni veseli. Numai că ei n-au pornit încă ofensiva împotriva bibliotecii. Le place musicholul, dar le place mai ales să facă distincție dintre musichol și carte. De aceea, la sfârșitul programului, un tânăr spectator i-a spus – de la locul lui din stal – câteva lucruri explicite lui Marinetti. Că anume, arta trebuie să aibe un sens și futurismul nu îl are; că noi exprimăm în artă, prin intermediul lucrurilor, drama existenței și că futurismul n-are dramă și nu cunoaște lucruri; și că în definitiv arta, înainte de a fi expresie, este idee și substanță. Toate aceste observații au fost scurte, precise și politicoase. Marinetti a pălit puțin și a râs mult. Noi n-am pălit deloc. Dar de râs – știu că am râs.

Paris, martie 1930

HUMORUL LUI SAMUEL BUTLER

Samuel Butler a fost cu desăvârșire lipsit de simț metafizic. Era un laic (nici în sensul modern de trădarea clericilor, nici în acela al unei desemnări de ordin social: laic în înțelesul pe care un program de partid radicalist l-ar putea da acestui cuvânt). Lumea lui era făcută definitiv din noțiuni exacte, a căror cunoaștere e posibilă, dacă nu ușoară. Înțelegerea lui era pozitivă, liberă și optimistă. Optimismul „științei care prevede”, al „evoluției care ne face mai buni” și al atâtor alte fericiri pozitive. Cu o asemenea mentalitate de liber cugetător, un suflet de om nu poate avea neliniștea și misterul care să-l adâncească în sinea lui.

Nu trebuie însă înțeleasă această naivitate pozitivistă a lui Samuel Butler numai pe planul problemelor pe care el le avea de răfuit cu Dumnezeu și cu biserica Angliei. De altminteri, nu știu în ce măsură această religie anglicană e altceva decât o formulă odioasă între Dumnezeu și liberă cugetare, altceva decât un misticism de tranzacție. Dar Samuel Butler era – dacă e permisă expresia – un laic pur.

Incapacitatea lui de a transcende realitatea şi de a o surprinde într-un joc spiritual superior este generală. În lumea sentimentelor sau a problemelor morale, în lumea observaţiei directe sau a ideilor, Butler rămâne la noţiunea unui adevăr experimental şi al unor fenomene de cauzalitate evidentă. Nu pentru că ar fi fost lipsit de o fantezie (vom vorbi mai încolo despre această calitate a lui). Dar pentru că avea o sensibilitate anume construită. El nu avea sentimentul misterului; nu credea în mistere. „Epoca noastră a depăşit stagiul miracolului", scrie undeva, rezumând astfel mai puţin o mentalitate şi mai mult, mult mai mult, un fel de a simţi sau de a nu simţi viaţa. Cu acelaşi ochi scrutător şi sceptic cu care va fi cercetat minunile creştine, priveşte oamenii, amorurile lor, ambiţiile, elanul, tristeţea şi devotamentul lor. Nicăieri nu se va lăsa câştigat de semnificaţia sau simbolul din afară al unui fapt: îi va cunoaşte faptul, aşa cum e în biata lui evidenţă.

Întâia trăsătură a umorului lui Samuel Butler este această coborâre a vieţii de la simbol la fapt. Omul acesta are o curioasă abilitate de a descoperi meschinăria. Umorul lui e un proces de denunţări. Spirit critic, de o sinceritate nemiloasă cu sine şi cu alţii, el creează o psihologie de deformări morale, care sunt cu atât mai dureroase, cu cât nu merg niciodată până la caricatură, şi cu atât mai violente, cu cât în aparenţă păstrează un aer liniştit şi cuviincios. Deschideţi singurul lui roman (*The Way of all Flesh* – în traducerea lui Larbaud *Ainsi va toute chair*) şi cetiţi primele pagini: e vorba acolo, într-o lungă paranteză, de o însemnare autobiografică a filozofului

Mendelsohn. Nimic din ce poate fi ridicul, degradant, nesincer şi urât într-o situaţie oarecare, aparent onorabilă, nu scapă comentariului lui Butler, scris totuşi cu nu ştiu ce ton nevinovat şi îngeresc. E aproape o perversitate intelectuală în acest exces de sinceritate. E o răutate virilă. E un proces de asepsie sufletească. Ironia latinului nu are nimic de-a face cu această luciditate crudă, care se pare că e proprie anglo-saxonilor şi, într-o variantă mai sentimentală, evreilor. Ironia e un joc. Umorul e o dramă. Şi dacă ne gândim că de cele mai multe ori această dramă veselă, Samuel Butler a trebuit să o joace împotriva lui însuşi şi împotriva sentimentelor celor mai aşezate, înţelegem încă o dată ce lungă distanţă e între umor şi ceea ce se cheamă „comic" sau „ironie". Galeria familiei Pontifex; figura pastorului Thomas Pontifex, umbra nevestei lui, ascendenţii, descendenţii acestei perechi, toată această umanitate oribilă este opera unui om care a trebuit să abdice de la multe binefăcătoare minciuni, pentru ca să aibe curajul să vadă ce a văzut. În vremea în care excelentul tată de familie Henrik Ibsen scria piese de revoltat social împotriva familiei, a părinţilor şi a moralei, Samuel Butler lupta în realitate împotriva unui om care îi era tată şi îl introducea în literatură printr-unul din eroii cei mai detestabili şi mai reuşiţi din câţi a realizat până azi romanul.

Dar umorul lui Butler nu se reduce la această operaţie, pe care o numeam mai sus „coborâre a vieţii de la simbol la fapt" (pe care cetitorul o poate găsi mai simplist realizată în umorul lui Bernard Shaw: un Iuliu Cezar ascunde sub o cunună de lauri o chelie lucitoare, nu rezumă, evident, ceea ce spuneam noi despre Butler?). Dacă lucrurile ar sta astfel, Butler ar fi un moralist şi un pamfletar de duioasă calitate chiar, căci morala lui a încetat de mult să fie inedită, şi nu ar fi ceea ce cu deosebire este: un artist. Umorul lui nu are structura sobră, aspră şi seacă pe care cineva ar putea să o bănuiască după cele scrise mai sus. Dimpotrivă, resorturile sale sunt de natură afectivă. Nu aş spune că omul acesta a fost un sentimental: explicaţia e şi prea uşoară, şi prea comună. Dar a avut un patetism al lui, un fel onest şi decent de a iubi pe unii oameni, mai mult poate decât îi detesta pe alţii; a avut o înclinare către o anumită emoţie şi către o anumită simpatie umană de o reală frumuseţe. Sunt fragmente în *Noile călătorii în Erewhon* care amintesc – cine ar spune? – prin seninătatea lor, prin calmul degajat, prin aerul lor de scenă intimă, arta lui Thomas Hardy.

De altminteri, calităţile care îl fac pe Samuel Butler actual şi care de la un timp încoace îi asigură o nemurire postumă sunt mai puţin ale moralistului şi mult mai mult ale romancierului. *Erewhon* ar fi o carte ilizibilă dacă s-ar reduce la intenţiile ei de pamflet. Analogia organizării sociale şi bisericeşti din această ţară imaginară cu starea lucrurilor de la noi din Europa, studiul critic al originilor creştinismului puse în legătură cu începuturile religiei din *Erewhon*, goana după stârnirea miracolului, întemeierea unei noi societăţi, fericită, deşteaptă şi liberă, toate aceste platitudini trec pe un plan secundar. Interesantă rămâne numai inteligenţa autorului, imaginaţia lui acidă, admirabila lui dialectică, logica lui uneori colţuroasă şi hotărâtoare, alteori subtilă şi pornită pe concesii dubioase. Studiul lui Butler despre „viaţa maşinilor” e un exemplu instructiv: acolo fantezia aceasta cuvioasă, când rece, nepăsătoare şi calculată, când convinsă, elocventă şi sinceră, fantezia aceasta, în care simţi că iau parte deopotrivă şi inima, şi mintea, devine un joc primejdios. Nu mai ştii până unde cuvântul vrea să fie adevărat şi de unde începe să fie o glumă. Materialul se însufleţeşte, prinde să trăiască, dobândeşte virtuţi animale. Psihologia maşinii nu mai e o imagine, ci un adevăr.

Acesta e umorul lui Butler: o fuziune de răutate lucidă şi de emoţie ascunsă, o trecere continuă de la ostilitate la simpatie, fără gesturi mari, fără momente de criză, fără deznodăminte. Între aceste înclinări personale se înscrie o lume întreagă, văzută când în aspectul ei degradat, când în aspectul mai omenesc al unor frumuseţi ascunse. Observaţii mărunte, de un adevăr precis, anticipaţii psihologice (o excelentă interpretare a unui vis în *Noile călătorii*), sugestii, interpretări, portrete care amintesc prin siguranţa lor evocatore vechile îndeletniciri de pictor ale autorului, reflexii personale, peisagii, parodii – toate aceste lucruri fac din gândirea lui Butler o construcţie concretă, valabilă ca document sufletesc, când nu e valabilă prin concluziile ei.

Iată de ce umorul lui e o aventură a inteligenţei şi în aceeaşi măsură o aventură sentimentală.

SCRISOARE DESPRE UN ALT PARIS...

La amiază, când bibliotecile cartierului se închid şi Bulevardul Saint-Michel se umple brusc cu un întreg popor de studenți de toate neamurile și de toate culorile, întâlnesc de obicei în fața Panteonului un grup de excursioniști străini. Îi recunosc ușor după aerul lor intimidat și pornit pe admirație, contrastând atât de amuzant cu atmosfera familiară a cartierului, în care oricine, chinez sau mulatru, se simte la el acasă. Au un fel de mirare profesională în fața clădirii: o măsoară, o înconjoară, o privesc din dreapta, din stânga, ca pe un animal curios, cer informații istorice ghidului, își scot pălăria în fața mormântului lui Napoleon și după ce iscălesc în comun o carte poștală ilustrată, care – trimisă de departe în țara lor – va atesta prezența lor la Paris, ies bucuroși că au scăpat de această corvoadă obligatorie și, uitând de Napoleon și de frumusețile Pantheonului, se opresc pozitivi la întâiul bistro.

Altădată am cunoscut melancolia acestor cărți poștale ilustrate. O verișoară plecată în voiaj de nuntă (o! ce noțiune familiară indispensabilă – verișoara) certifica pe dosul unei vederi generale că e fericită. Și, indiferent la acest eveniment de ordin intim, deslușeam în fotografia colorată bucurii posibile, frumuseți care așteaptă și călătorii viitoare. Parisul meu imaginar era făcut pe jumătate din fotografii și magazine ilustrate. Mirajul lui era creat din imagini și nume.

Trebuie să recunosc acum că – redus la atât – orașul devine după oarecare timp neîntrecut. Și înțeleg perfect dezamăgirea tinerelor perechi, care se întorc în țară cu singura amintire a unui bar din Montmartre, unde chelnerii îmbrăcați în schelete serveau o bere infamă într-o țeastă de om. Face parte din psihologia călătoriei de nuntă acest capitol de senzaţii tari.

Şi totuşi încep să cunosc şi să înţeleg un alt Paris. Care începe dincolo de primul arondisment şi până la care nu ajung nici reclamele luminoase, nici farurile maşinilor, nici excursioniştii americani şi nici verişoarele măritate. Un Paris ascuns, calm şi dureros, care continuă o istorie a sa de demult, peste trecerea zilelor şi peste amintirea lor.

La doi paşi de Pantheon, într-o margine a pieţii lui circulare, închisă de un înalt corp de case vechi, puţin izolată de celelalte clădiri şi îmbrâncită parcă într-un loc care nu era al ei, se ridică biserica Sfintei Geneviève. În primele zile am trecut neatent pe lângă zidurile ei negre. Vecinătatea celorlalte edificii îi teşeşte turla şi îi şterge relieful. Dar cu vremea, asemeni unui desemn care se desluşeşte lent sub o culoare suprapusă de bidineaua unui zugrav pe tabloul unui pictor vechi, biserica s-a înălţat pe propriile ei pietre şi, într-un târziu, şi-a arătat creştetul blând şi odihnitor. Arhitectura bisericii Notre-Dame îl intimidează pe privitor, îl seduce, îl desfiinţează. Prezenţa ei e dominatoare şi absolută ca o lege. Utrillo a făcut – e drept – pe această temă severă câteva încântătoare jocuri de culoare, fanteziste, intime, libere şi diversele lui „Notre-Dame pavoisée” (dintre care cunosc una singură) contrazic această impresie. Notre-Dame rămâne totuşi, seara cu deosebire, aceeaşi formă neîndurătoare şi închisă, în faţa căreia îngenunchezi dintr-o necesitate fizică, pentru că restabileşti parcă un echilibru rupt. Dar zidurile de piatră şi funingine ale Sfintei Geneviève au o blândețe rurală. Nu așa trebuie să fi arătat biserica din Combray? E în desemnul ei liniștit un aer de singurătate și de renunțare, de sfâșiere tăcută, care te urmărește târziu în amintire, ca o voce de om. Și mai ales nu se poate să uiți culoarea „leproasă” a acestor ziduri, culoarea aceasta deprimantă a întregului Paris, cenușie, cu rare reflexe de alb, neagră cu luciri stranii de tuci, mată, roasă, umedă și murdară.

E de-ajuns să mă uit pe fereastră ca să revăd, cuprinsă în aceeași lumină de amurg etern, împletirea aceasta de *gris*-uri nuanțate. E o culoare unică. Aș spune că e plumb – dacă nu ar fi inconsistența ei de voal, reflexul ei mângâietor și aburit. Aș spune că e o ușoară apă revărsată, dacă nu ar fi nuanța ei opacă și uneori dură. Iată, drept în fața acestei ferestre deschise lângă care scriu, se deschide șerpuitoare și strâmtă o biată uliță: Rue Gracieuse. E o bucată de ev mediu. La doi metri de cazarma gărzii republicane, la doi metri de o piață mare, pietruită și citadină, în care clopotul tramvaielor, uruitul subpământean al metropolitanului, glasul unanim al trecătorilor se amestecă într-o nesfârșită pânză de sunete complicate, trăiește acest fragment de timp trecut, rămas aici într-o neclintire care înfioară. Casele sunt strâmbe, ferestrele negre, zidurile carbonizate. Streșinile se unesc deasupra drumului într-un aer nesigur, ce stă să cadă.

Lemnul e putred, piatra e umedă, intrările caselor – câteva trepte prăpădite – sunt dubioase. Uneori, la o fereastră, se arată un cap de bătrână, rămâne un moment acolo ca pentru îndeplinirea unui rit şi pe urmă dispare cu o discreţie de animal nocturn. Numai cerul, nefiresc de albastru, dă peisagiului o notă de pace şi umor care îmblânzeşte perspectiva. Iar noaptea, când în pavajul lucind de ploaie, felinarele se reflectă strâmbe ca într-un lemn de Masereel, liniştea locului e deplină şi viaţa pare oprită din mers. Dacă ai asculta bine, poate că ai auzi totuşi cum în sinea acestor pietre vechi se mistuie timpul, ca o flacăre ascunsă.

Imaginea – ştiu – e veche. Iar eu transcriu numai o impresie, care se impune – şi nu caut motive literare. Într-adevăr, pietrele Parisului îţi comunică sentimentul istoriei. Culoarea lor este a timpului. O singură plimbare pe cheiul drept al Senei te introduce într-o altă lume. Pitorescul acestor case întunecate, simple şi uniforme, ridicate în jurul unor curţi interioare de o nobilă mizerie, este de o valoare sufletească şi de o semnificaţie emoţională căreia ar fi nedrept să-i spun „frumuseţe”. Frumoase pot fi casele clădite cu piatra albă în cartierele noi; frumoase pot fi reşedinţele americanilor sau vilele blonde dinspre Champs-Elysées. Casele adevărate ale Parisului, acelea care sunt aici cu o necesitate organică de arbore, au însă, ele singure, o autenticitate de document sufletesc.

Într-o după-masă de duminică, o ploaie neaşteptată m-a cuprins şi m-a fixat un ceas la un colţ al Bulevardului Saint-Jacques. Am înţeles atunci că un peisagiu poate să fie disperat, întocmai ca un suflet de vieţuitoare. E o durere prin partea locului, o singurătate orăşenească, o monotonie de casă în care a murit cineva, o încordare şi o pustietate care te paralizează. Îți oprești respirația de teamă să nu te auzi. Și numai ploaia cade mai departe, oblică și nepăsătoare, în timp ce sus pe pod, metropolitanul, ieșind din gangurile lui subterane, se ridică de la Glacière și trece cu lămpile aprinse ziua-n amiaza mare, ca un bot de locomotivă printr-o câmpie în ceață.

Sau – pentru ca să schimb perspectiva și să privesc un Paris mai puțin provincial – întârzii la întoarcere pe podul Austerliz. Începe de acolo un fragment de Senă industrială. E o atmosferă de port, care mi-aduce aminte de remorcherele, de coșurile negre, de învălmășeala și uruitul elevatoarelor, de tot zgomotul larg și sonor al Dunării brăilene. E mai puțin decât atâta, poate. Lipsește și pacea bălților de acolo și „cetățuia” misterioasă din apropierea „grădinii mari”. Dar e aceeași înfățișare amestecată de lucruri străine, aceeași diversitate de chipuri mobile, același amestec de reverie și activitate, pe care o au porturile toate. E parcă un braț mort al unui fluviu care ocolește locul, un canal artificial cu apă neagră de petrol și cărbune, o perspectivă limitată și îngustă deasupra căreia se înalță, disproporționate, două coșuri de fabrică. Uneori, sirena unui vapor sună prelung. Un clopot îi răspunde cu un sunet indiferent. Elevatorul rămâne deschis în aer cu un braț suspendat. Și în vreme ce peste toate lucrurile acestea un soare brusc aruncă o pânză de lumină albă și răsunătoare, adâncindu-le parcă mai tare în singurătatea lor, rămâi un moment nedumerit și te codești să întorci capul de teamă că nu vei mai găsi lângă tine prezența prietenoasă a orașului.

Paris, 1930

ÎNSEMNĂRI DESPRE BANDIȚI ȘI ARTĂ

Cred că una din caracteristicile artistului modern este faptul de a fi pierdut contactul cu publicul. Opera de artă a devenit o problemă personală, care interesează mai puțin prin soluția ei obiectivă, cât prin procesul interior al dezlegării ei. E în bună parte o chestiune de tehnică sufletească, de laborator intim şi de control propriu. Artistul creează nu pentru a crea, ci pentru a se înțelege pe sine însuşi, pentru a stabili un echilibru între el şi lume, pentru a trăi o dramă proprie. Literatura îşi pierde finalitatea; rămâne un simplu instrument. Din lumea ei, spectatorii sunt eliminați. Problemele artei se închid într-un cerc limitat de profesionişti, între care înțelegerea e cu putință ca între inițiații unui cult secret. Un vocabular special, preocupări distincte, semne secrete par a despărți lumea artistului de lumea publicului. Romancierul oferă confraților săi un jurnal de constatări tehnice; poetul scrie exegeza propriei lui opere, criticul încetează a mai fi un îndrumător al gustului public şi rămâne un intrepret al propriei sale sensibilități. Artiştii se refugiază într-un fel de monahism sufletesc.

Cunoaştem astăzi şi creăm o literatură a scriitorului. Am uitat însă cu desăvârşire de literatura cetitorului. Iată un punct de vedere inactual. Cât de departe suntem de vremea în care publicul intervenea în elaborarea unei cărți ca un factor esențial şi prezent, cât de departe de vremea în care romancierul se adresa direct cetitorului său, lămurindu-l, cerându-i scuze, revenindu-l! „Lectorul benevol” al lui Stendhal e un personagiu de a cărui existenţă scriitorul de azi nu vrea să ţină seama.

Şi cu toate acestea – cel puţin din punctul de vedere al necesităţilor sociale – o artă a publicului este o problemă care se poate pune. Care trebuie pusă chiar. Căci, oricât am dispreţui noi cărţile şi spectacolele pe care le numim „digestive”, trebuie să recunoaştem că ele răspund unei nevoi de ordin sentimental evoluat. În fond, nevoile sufleteşti ale omului simplu, grosolan şi fără nuanţe reprezintă o ridicare deasupra propriei lui vieţi de fiecare zi, un efort de imaginaţie şi o rezervă de umanitate care încearcă să fie cheltuită dezinteresat. Nu mă interesează calitatea acestui fapt. Eu îi înţeleg valoarea şi cred că merită să fie cultivată. Marea mulţime a publicului, oameni necăjiţi, midinete sentimentale, funcţionari serioşi, negustori oneşti sau studenţi mărginiţi au nevoie de o artă pasionată, directă, facilă, bogată în emoţii, în surprize şi în aventură. Ei caută o artă evidentă şi explicită, fără subtilităţi şi fără umbre, pe care să o înţeleagă şi care să-i mişte. O artă de incidente şi de acţiune, naivă dacă vreţi, dar cuprinzând un patetism violent şi scuturător. O artă „care să meargă la inimă”. Care să fie adică a publicului, nu a intelectualului.

De altminteri, nu e neapărat necesar ca o asemenea artă să fie de proastă calitate, chiar din punctul de vedere al esteticii noastre vorbind. Romanul lui Thomas Hardy bunăoară (se vor găsi vreodată la noi un editor care să facă cetitorului român marele serviciu de a traduce *Primarul din Casterbridge*?) sau al lui Jack London aduce în învălmăşeala lui de viaţă brutală, tare şi năvălitoare, nu numai aerul puternic al unei existenţe adevărate, ci, în plus, calitatea deosebită a unei realizări literare.

Literatura de azi îi refuză cetitorului acest aliment sufletesc. Ea încetează să mai îndeplinească o funcţie socială. Între artă şi mulţime se ridică un zid înalt. Nici măcar ca formulă de curtoazie scriitorul nu mai vrea să fie „servitorul" cetitorului său.

E faptul ăsta un bine? E un rău? Asemenea chestiuni de moralitate literară nu se pun. Şi personal – pentru că nu sunt director de servicii culturale – ele nu mă preocupă. Dar publicul îşi aşteaptă mai departe arta lui. El cere reintrarea bandiţilor în literatură. Vreau să zic prin aceasta că se doreşte o reîntoarcere la aventură, la amor, la crimă, la intrigă. Reintrarea bandiţilor în artă însemnează o nouă lărgire a materialului uman, o răzvrătire împotriva subtilităţii şi a adâncimii, o nouă preţuire a vieţii brute, directe şi necomplicate. Abandonarea psihologiei şi reîntoarcerea la acţiune – nu acestea sunt caracterele prime ale unei arte populare?

Cei care se închid în bibliotecile lor personale sunt îndemnaţi să creadă că istoria literară se închide şi se deschide acolo unde gustul şi cultura lor lichidează un capitol de sensibilitate şi deschide un altul. Nici nu bănuiesc însă cât de schimbate sunt valorile dincolo de judecata lor, în marele public al cetitorilor mărunţi. Îmi amintesc cu bucurie de experienţa instructivă pe care o făceam acum câţiva ani, când – elev de liceu – conduceam o bibliotecă populară în oraşul meu de provincie. Am aflat atunci lucruri surprinzătoare. Ştiţi care sunt autorii preferaţi ai acestor lectori? Maupassant, Alphonse Daudet, Emile Zola. Da, Emile Zola, a cărui perimare literară intelectualii au anunțat-o de mai bine de douăzeci de ani. Şi din Zola, țin minte că mi se cerea nu *Germinal* (care, la urma urmelor, se poate ceti şi astăzi destul de greu şi cu un apreciabil efort, dar se poate ceti), ci *Fecunditate*, această grosolană, murdară şi respingătoare ladă cu gunoi şi pansele. Şi n-am fost mirat acum opt ani, când o abonată a bibliotecii mele din provincie mi-a spus că a plâns de emoție cetind ultima scenă patriarhală din *Fecunditate*, după cum n-am fost mirat mai deunăzi la biblioteca Sainte – Geneviève, unde mă dusesem să răsfoiesc un text de economie politică, privind o tânără fată care ofta de bucurie şi tristețe, aplecată peste o carte deschisă: *Le nababe* de Alphonse Daudet.

Astăzi, când literatura abdică definitiv de la acest rol (care odinioară îi aparținea aproape exclusiv), de a interesa mulțimea. Şi publicul care, oricum, se întâmplă uneori să nu poată ceti – cel puțin din prejudecată – romanele în fasciculă, e silit sau să se întoarcă la o bibliotecă veche, alcătuită din romanele lui Victor Hugo, George Sand şi Alexandre Dumas (ce eternă carte *Cei trei muschetari*!) sau să-şi satisfacă necesitățile estetice ascultând seara, cum cântă în grădinile publice muzica militară.

Mă gândesc desigur la publicul simplu şi mare al oamenilor umili. Snobii şi duduile de pension îl au pe André Maurois. Iar la noi...

Şi cu toate acestea, bandiții, alungați din literatură, au găsit o altă artă, mai proprie lor poate şi mai demnă de patetismul lor. Cinematograful, expresie vizuală directă, puternică şi convingătoare, realizează arta socială de care vorbeam mai înainte. Nu cinematograful în genere, căci între un film documentar şi un scenariu de dramă poate fi deosebire de posibilităţi estetice care există între un sonet şi o nuvelă de exemplu. Dar cinematograful epic – dacă se poate spune – cinematograful poveste, filmul de aventură, filmul poliţist constituie într-adevăr sau poate constitui un gen al publicului, o estetică a sa. Cine a urmărit evoluţia filmului poliţist de la istoriile stupide ale lui Pearl White, în care un inel, zece revolvere, o bombă şi trei contrabandişti furnizau material pentru şase serii de câte zece acte, până la filmele recente ale lui Mary Astor, delicioase în împletirea lor de aventură banditească şi sentimentală; cine ţine minte isprăvile lui Charles Hutchinson sau Eddy Pollo, care omorau cu jumătate pumn o duzină de pungaşi, şi se gândeşte la realizările de astăzi ale lui George Bancroft, trebuie să distingă în această evoluţie efortul izbutit de a crea cu adevărat un nou gen de artă robustă, calmă, naivă şi cuceritoare în optimismul ei. Genul acesta e de o calitate umană care mi se pare indiscutabilă. *Nopţile din Chicago*, filmul lui Joseph von Sternberg nu egalează un întreg capitol literar? Şi *A Girl în every port*, admirabilul poem bărbătesc al lui Victor McLaglen – necunoscut se pare în România – nu depăşeşte valoarea unei cărţi?

Nu pot să fac aici istoria filmului poliţist (subiectul îl păstrez, voi reveni), dar în ordinea ideilor pe care le-am dezbătut azi era absolut necesar să remarc măcar în treacăt semnificaţia acestei specii cinematografice. E o răzbunare a mulţimii împotriva scriitorului izolat între problemele individualităţii sale. E o artă de suprafaţă mare, cu un material uman elementar, cu sentimente simple, cu reacţiuni morale bruşte (brusce), cu atitudini nete, curagioase şi largi. E arta romanţioasă a bandiţilor regăsiţi.

Paris, aprilie 1930

DICŢIONAR DE TERMENI LITERARI

I

Citesc la rubrica de informaţii a unei gazete literare: „Fecundul scriitor X, care a semnat zilele trecute întâile exemplare ale ultimului său volum, a făcut zilele acestea corectura unui nou roman, ce va apărea săptămâna viitoare, a terminat manuscrisul unei trilogii epice şi a început să lucreze la o vastă cronică de moravuri bucureştene, ce va fi sfârşită şi publicată până la toamnă."

Nu cred ca redactorul acestei informaţii să fi avut intenţii ascunse. „Fecundul autor" e o formulă de mult lansată în critica românească. Ba este chiar expresie de strictă moralitate. Suntem doar un neam de gospodari aşezaţi. Iar adjectivul acesta – „fecund" – are o nuanţă de onestitate şi de hărnicie pe care ar fi greu să nu o admirăm. Se pare că breasla scriitoricească, atât de grav compromisă din vremea în care poeţii purtau plete, se îmbătau cu absint şi mureau de tuberculoză, nu are decât de câştigat de pe urma atributelor ei prolifice. „Fecunditatea” e poate o noţiune burgheză; dar tocmai de aceea onorabilă.

Lăsând însă gluma şi consideraţiile de ordin moral, să observăm că ceea ce se numeşte fecunditate în artă e un simptom de mediocritate. Cunosc foarte puţine excepţii la această regulă.

Dacă arta nu este o simplă transcriere a vieţii, ci o ridicare a ei la o expresie sintetică, dacă ea nu este o îngrămădire de fapte, ci o alegere de semne caracteristice, atunci procesul ei de creaţie trebuie să fie lent, complex şi îndelungat. De la a lua cunoştinţă de materialul uman asupra căruia va lucra, până a degaja din acest material semnificaţia şi esenţialul, artistul are nevoie de un timp de elaborare interioară şi de reflecţie. Adevărurile sufleteşti nu sunt evidente. Nu le surprinzi ziua în amiază mare circulând pe feţele oamenilor şi aşteptând să fie notate în carnetele d-tale de observaţii. Ce lungă serie de confruntări, erori, reveniri, intuiţii, experienţe şi corectări, ce laborator mintal nesfârşit, în care viaţa îşi retrăieşte încă o dată mersul, ce veşnic şi viu efort de înţelegere stă la punctul de plecare al unei opere! Ori, acest proces sufletesc, ce se ridică între material şi creaţie, e necunoscut „autorului fecund”. Iată de ce opera lui e prin definiţie mediocră.

De altminteri relaţia dintre fecunditate şi inferioritate e un adevăr pe care, înaintea artei, l-a verificat zoologia. Cu cât cobori pe scara animală, cu atâta gradul de fecunditate creşte, perioada de gestaţie se scurtează, procesul de reproducere se simplifică. Un animal, cu cât are mai puţine funcţii de viaţă, cu cât e mai limitat, mai simplu şi mai ne-adaptabil, cu atât se înmulţeşte mai uşor, ajunge la maturitate mai repede, piere mai curând. Evident, ierarhia biologică este o prejudecată de şcoală. Iar, fără a stabili neapărat grade de superioritate în absolut, trebuie să observi această evidenţă: că un organism diferenţiat, complex şi durabil, capabil să-şi lărgească viaţa pe o suprafaţă progresivă şi să o nuanţeze în raporturi diverse, nu poate fi decât rezultatul unei elaborări prealabile, cât mai lentă şi cât mai delicată.

Şi această comparaţie ne dă prilejul unei lămuriri. În fond ce se cheamă fecunditate? Este infuzorul mai fecund decât un om? Da, dacă judeci după cantitatea progeniturii fiecăruia. Nu, dacă făcând abstracţie de număr, te gândeşti la echilibrul şi legea de viaţă ale unei specii şi ale celeilalte. Şi, transpunând întrebarea în ordine artistică, este fecundul scriitor X[1], care a scris în trei ani opt romane enorm de lungi, mai fecund decât Stendhal, care într-o viaţă întreagă nu a scris decât şase, şi încă nu toate terminate?

Orice fel de activitate omenească poate să se dezvolte după „legea celui mai mic efort”. Cu o singură excepţie însă: a spiritului. O inteligenţă nu se defineşte pe sine decât în faţa obstacolului şi nu se realizează decât în efort. Iar o artă din care gândirea lipseşte, e de cele mai multe ori o artă caducă. Ori a gândi o operă şi a o înţelege organic, armonios şi durabil, înseamnează a o duce cu tine ani întregi, până când, realizată după legi ce îi sunt proprii, se cristalizează independentă de tine. Poate că poezia, plastica şi muzica se pot dispensa uneori (noi ne îndoim) de această elaborare brută. Poate că „inspiraţia" îi ajunge unui tablou sau unui vers. Dar există o specie literară pentru care reflecţia este o lege absolut indispensabilă. Şi – fără a practica un fel de metafizică literară, pe care o detest – mă întreb dacă, în vreme ce Dumnezeu nu ştie să facă în nouă luni decât un pui de om miorlăitor, fragil şi crud, unui scriitor nu i-ar trebui cel puţin de trei ori pe atâta pentru ca să creeze un om în toată firea, cu o inteligenţă, o sensibilitate şi un destin personal, intrat într-un joc de tragedii şi comedii zilnice şi pus în legătură cu viaţa complicată a altor eroi, tot atât de amănunţit şi veridic creaţi. Să ni se ierte comparaţia. Vina ei o poartă termenul „fecunditate". Şi în fond ne interesează mai puţin eleganţa unei expresii, cât înţelesul ei.

---

[1] Dumnezeu ştie că scriitorul acestor pagini nu a renunţat vreodată să spună lucrurilor şi oamenilor pe nume. Dar cum o îndelungată lipsă din ţară, ce putea da loc unui teribil succes polemic al vreunui neaşteptat preopinent şi cum – din depărtare – anecdota devine perfect indiferentă, e preferabil să ne dispensăm de nume proprii. Cu atât mai preferabil, cu cât consideraţiile articolului de faţă depăşesc, în generalitate, un caz special sau altul. (n. a.)

Un romancier trebuie să-şi cunoască eroii; trebuie să-i descopere mai ales, să realizeze atmosfera de virtualităţi şi tendinţe organice din care să se poată alege adevărul, aşa cum în viaţa adevărată se alege din pasta informă a zilelor un fapt luminos, un cuvânt, un strigăt. Un romancier trebuie să trăiască în tovărăşia oamenilor lui. Scrisul nu poate fi o operaţie dinainte prevăzută, cu o creştere vie şi multiplă, cu accidente, cu dificultăţi, cu ocoluri, cu dezamăgiri. Cine a avut vreodată – scriind – indefinisabila senzaţie de a trăi lucrurile pe care le scrie, va înţelege cât e de simplu adevărul acesta. Iată de ce pun mare preț pe factorul „timp” în procesul de creație artistică și iată de ce consider ”fecunditatea” inevitabil mediocră.

Bănuiesc, desigur, obiecțiile cetitorului. Dar Balzac? Dar romanul englez? Dar romanul rus?

Am putea sa ne întrebăm, în primul rând, dacă un scriitor care trăiește 70 de ani și scrie 20 de romane poate fi numit un „autor fecund”. Cred că nu; cel puțin sensul industrial al termenului (și noi pe acesta îl discutăm) e sigur că nu. Vom remarca apoi că cel mai „fecund” romancier al Franței nu este Balzac, ci Ponson du Terrail. Și că marile romane ale literaturii franțuzești aparțin unor scriitori care mai mult de o carte n-au publicat: Doamna de La Fayette, Eugène Fromentin. Stendhal chiar, într-o anume măsură, poate fi considerent autorul unei singure cărți, căci toți eroii săi și toate romanele sale revin – cu detalii felurite – la o aceeași temă și la același erou. Iar Balzac însuși nu realizează decât o singură mare frescă, în care se silește să retușeze, să amplifice, să reia eroi și teme egale. Și mai ales, nu trebuie să uităm că o imensă parte din opera balzaciană e astăzi perimată, greoaie, inutilă, nesubstanțială. Nu poți să durezi din nămol o operă eternă. Cât despre englezi, observațiile de mai sus sunt și pentru ei adevărate. Nici Daniel Defoe, nici Thomas Hardy, nici Meredith și cu atât mai puțin romancierii imediat contimporani nu sunt „fecunzi”. Fecund e Walter Scott.

Poate că problema ar putea fi pusă altfel pentru ruși. Psihologia lor de mari proporții, sufletul lor

„scit” îndreptat spre umbră, sensibilitatea lor haotică şi inegală, poate fecunditatea dezordonată a pământului lor de stepă, aspru, crăpat în pustiu într-un loc, negru, umed şi îngreuiat de o enormă vegetație într-altul. Şi totuşi, chiar cu această rezervă, chestiunea – reluată pe îndelete – ne-ar duce spre aceeaşi concluzie.

II

Temutul polemist

Dacă „fecundul autor” este un termen literar general, „temutul polemist” e numai o noțiune românească. Şi ca sensibilitate, şi ca funcție, şi ca metodă, şi ca psihologie, „temutul polemist” ne aparține. El răspunde unui spirit de uliță, pe care e greu să-l întâlneşti aiurea. Violența lui fără responsabilitate are ceva din logica anonimă, elementară şi răzbunătoare a unei pietre care sparge un geam. Temutul polemist e un „manifestant”. În calitatea aceasta, reacțiunile lui au valoare de reprezentanță colectivă. Piatra pe care a aruncat-o el, putea să o arunce vecinul lui. Dus la cea mai apropiată secție de poliție, aceasta îi va fi şi apărarea.

Nu ignorez importanța unei asemenea justiții populare. Sunt categorii de activitate în care o aprob chiar: în politică bunăoară. Dar eu nu scriu un dicționar de locuțiuni generale, ci unul de specialitate literară. Şi în literatură „temutul polemist” devine grotesc.

Condiție primă: „temutul polemist” nu trebuie să aibe idei – şi nici nu le poate avea (poate în schimb să aibe „păreri" – ceea ce e cu totul altceva. O părere se adoptă, o idee se creează. O părere se abandonează, o idee moare). Cine cunoaşte idei, cunoaşte limite. Prin acest simplu fapt, cuvântul devine reflectat, răspunzător de înțelesul pe care îl exprimă, atent la consecințele lui, raportat la un mod central şi, mai ales obiectiv. Cine cunoaşte idei – cine le trăieşte adică – nu poate păşi împotriva lor decât cu modestia şi cu liniştea omului pornit pe o treabă lungă şi grea. Ați văzut aerul calm şi răbdător pe care îl are un fierar în fața nicovalei? De altminteri cred că mă exprim greşit: nu poți păşi împotriva unei idei. O poți înțelege, o poți situa într-o sensibilitate anumită, într-o psihologie, într-un şir de fapte anumit, o poți defini în raport cu tine şi îți poți da seama cât îți este de străină şi de ce îți este străină. Asta e tot: şi e mult. De aceea cred că – în sensul obişnuit al vorbei – un intelectual, adică un om care gândeşte, nu poate să fie un polemist, şi mai ales nu unul temut.

Lipsit de idei, „temutul polemist" are o perfectă libertate de expresie. După cum într-o perioadă de inflație monetară, o bancă emite mai multă monedă decât i-ar permite aurul în depozit, el vorbeşte mai mult decât cugetă. Cuvintele lui nu sunt „convertibile". Şi, după cum valoarea nominală înscrisă în cifre pe hârtia monedă devaluată depăşeşte cu mult valoarea ei reală, superlativele „temutului polemist" întrec totdeauna sensul exact al unei situații. E o desfrânare verbală. E o continuă dezertare din realitate.

Psihologia acestei exasperări polemice e simplă. Ea se explică printr-o sensibilitate epidemică. Reacțiunile sunt reflexe. „Temutul polemist” este omul căruia „îi sare muştarul”. El are totdeauna sentimentul de a fi vizat, pentru că nu are niciodată conştiinţa de a fi purtătorul unui adevăr care să-l depăşească. El nu cunoaşte bucuria de a înţelege şi demnitatea de a se supune. El nu cunoaşte necesităţi şi consecinţe. Stă în drumul năvălitor al faptelor şi crede că trei adjective agitate în fel şi chip vor putea să le oprească. Prin această iritabilitate de suprafaţă, prin această falsă pasiune „temutul polemist” e autohton. El are mistica invectivei şi a elogiului. Crede în cuvinte. Iată de ce la noi în ţară oamenii discută. Aiurea – în ţări străine – ei convorbesc numai. „Temutul polemist” este tare ca un agent secret. El nu va şti lămurit din ce nuanţe e făcut gândul tău şi spre ce disciplinate izbânzi se îndreaptă, dar va şti precis cu câte femei te-ai culcat şi câte stridii obişnuieşti să mănânci la masă. Şi din punctul lui de vedere, are dreptate.

El e vulgar de două ori: în violenţă şi în sentimentalism. Căci cineva poate să fie ofensiv, tăios şi rău fără să fie un „temut polemist”. Cineva poate să fie colţuros şi ascuţit, dur şi inatacabil, dârz şi pătrunzător prin inteligenţă, nu prin temperament. Dar „temutul polemist” nu are o asemenea virulenţă rectilinie, ci alternează furia exaltată cu duioşia sentimentală. El e un liric. Şi lirismul lui e primar.

„Temutul polemist” este un exemplar de umanitate inferioară. Inteligenţa lui se cheamă vervă. Reacţiunea lui morală se cheamă indignare. De la un sistem nervos redus la marele simpatic, mai mult nu se poate cere.

Criticul eclectic

Vă propun următoarea definiție a criticului: cineva care ştie să înțeleagă incompatlbilitățile dintre lucruri.

Şi nu insist. Prefer să continuați singuri justificarea acestei definiții. Ar trebui poate să adaug un comentariu, dar pe de o parte termenii ei mi se par destul de clari, iar pe de altă parte paragraful acesta nu are a se ocupa de critic în genere, ci numai de specia „criticului eclectic”.

Se numeşte astfel un comentator literar care e capabil să guste în aceeaşi măsură opere de artă perfect deosebite şi ca sens, şi ca manieră. El poate îmbrățişa cu un egal entuziasm şcoli, tendințe, psihologii şi moralități perfect contrarii. De altminteri noțiunea de contrazicere îi este străină. El nu percepe incompatibilul. Raportându-mă la definiția mea primă, voi spune că „eclectismul” este necritic.

Se poate spune în apărarea „criticului eclectic” (şi se şi spune), că el se situează – în comentarea unei cărți – nu din punctul său de vedere, ci din punctul de vedere al cărții. Şi că deci, dacă el e în stare să prețuiască o infinită diversitate de opere, e pentru motivul ca ştie să aibe o infinită diversitate de moduri de înțelegere. Gustul lui variat ar dovedi numai suplețe şi putință de adaptare. Argumentul acesta însă nesocoteşte însăşi funcția intelectuală a criticii. Evident, o carte poate să fie şi trebuie să fie situată în ambianța ei sufletească, pusă în legătură cu punctele ei de plecare, cu criteriile şi tendințele ei. Dar a te limita la această cercetare este a umbla pe un drum care nu duce nicăieri. Şi după cum o linie, ca să descrie un plan, trebuie să întâlnească o alta, sensul unei cărţi – ca să devină o experienţă vie şi valabilă – trebuie să întâlnească sensul deosebit al personalităţii celui ce o ceteşte. A critica o operă de artă însemnează a stabili punctele de intersecţie dintre adevărurile tale şi adevărurile ei. Singură această confruntare poate fi instructivă, deschizătoare de noi perspective şi creatoare de valori. După cum un obiect de alabastru îşi schimbă reflexele, greutatea şi forma când e trecut sub lumini de culoare şi intensitate diferită, tot astfel o carte devine sub unghiul de vedere deosebit al mai multor inteligenţe ceva continuu nou şi continuu transformat. Critica nu interesează pentru obiectul, cât pentru atitudinea şi maniera ei. Iar un critic, dacă este instructiv prin ceea ce aprobă şi admiră, e cu atât mai mult prin ceea ce respinge şi denunţă. Fiindcă (cetitorul să ierte insistenţa cu care repetăm de la o vreme acest adevăr), o inteligenţă se defineşte pe sine în contraste. Montaigne ştia acest lucru şi îl spunea frumos: „Je m'instruis mieux par contrariété que par similitude...”

Critica începe de la un criteriu precis mai departe. În intransigenţa acestui criteriu, în jocul lui lucid, în acţiunea lui scrutătoare, de multe ori încap mari nedreptăţi. Dar un critic adevărat se poate înşela: esenţial este ca erorile lui să fie expresive, personale şi încadrate în cugetarea sa. Căci o eroare personală preţuieşte mai mult decât zece adevăruri găsite pe stradă.

„Criticul eclectic” nu are criterii. El nu ştie să excludă. Poate că el nu se înşală niciodată: poate că toate operele pe care le admiră sunt *în felul lor* valoroase. Dar tocmai faptul că cineva le-a putut aduna la un loc, nesocotind tocmai acest „fel al lor”, le devalorează. „Eclectic” poate fi un colecționar. Un critic trebuie să fie numai lucid.

PLIMBĂRI LA LUVRU...

Am să scriu altă dată – mai târziu – despre descoperirile mele la Luvru. E un material de cunoaștere atât de vast, felurit și nou, încât mă tem să nu ratez experiența inițierii, însemnând impresii care mai târziu, după ce voi fi terminat de cercetat întreg muzeul, vor trebui poate revăzute. Nu cunosc până azi decât italieni, spanioli și olandezi. Din sala primitivilor flamanzi, unde am ajuns în sfârșit după patru luni, încerc să privesc puțin înapoi și să-mi amintesc drumul: nu au fost numai bucurii și dezamăgiri, revelații brusce și cuceriri lente, nu a fost numai deprinderea unui nou alfabet sufletesc și al unor posibilități de expresie nebănuite, dar a fost parcă o trecere prin istorie. Mi se pare că de la Madona lui Cimabue până la procesiunile lui Francesco Guardi – patru sute de ani de ev mediu – n-am învățat numai cum s-a organizat culoarea, cum peretele de bronz al unei icoane, aproape bizantină, s-a adâncit într-o perspectivă din ce în ce mai largă, cum misterul creștin a trecut de la o imagine absentă, ascetă și geometrică, la o imagine caldă, nuanțată și senzuală și n-am urmărit numai diferențierea unei arte, ci că am retrăit pe un plan sufletesc mai adânc adevărurile câtorva timpuri. Plimbările la Luvru au dat un sens dramatic noțiunilor mele de istorie. Simplul fapt de a cunoaşte şi de a asemui *Sfântul Francisc d'Assisi* al lui Giotto cu *Sfântul* spaniolului Tristan, îmi lămureşte catolicismul Italiei şi cel al Spaniei. Sunt sensibilități pe care capitolele de istorie nu au cum să le exprime. O aceeaşi scenă văzută în trei tablouri din trei timpuri diferite mă transpune pe rând în psihologii şi drame străine. Iată *Buna-Vestire* a lui Bernardo Dodi: îngerii au fixiatea liniştită a icoanelor de lemn, gestul lor anunțător stă drept ca o sabie, Sfânta Fecioară are obrazul neclintit şi supus. Mai departe *Buna-Vestire* a lui Vinci: o terasă italienească în amurg (simți parcă răceala orei, umezeala pietrei; glasul stins al cetății de departe); îngerul îngenunchează cavalereşte ca pentru o reverență, mâna lui subțire se ridică mângâietoare, aripile aşteaptă atente; Fecioara se închină în rochia de mătase albastră cu dantele, lângă o mescioară pe care un *abat-jour* de interior aminteşte atâtea detalii posibile; e în totul un aer de scenă intimă surprinsă, o pasiune cuminte surâzătoare şi plină de taine în resemnarea ei aparentă. Şi, în sfârşit, iată o *Bună-Vestire* flamandă din al XV-lea secol: un interior burghez, pictat cu amănunțime, perne multe, țesături bogate, pe o etajeră câteva obiecte casnice, o piuliță de alamă strălucitoare, două portocale; îngerul înalță prudent mâinile amândouă, ca şi cum ar vrea să o asigure pe gazdă de bunele lui intenții; Fecioara priveşte speriată, cu un aer de castitate fricoasă, cu o rezervă gospodărească de copilă binecrescută; e o moralitate minuțioasă în tabloul acesta, o bună cuviință perfect burgheză. Noțiunea „spirit flamand" devine – privindu-l – o realitate imediată.

Dar observ că mă rătăcesc între amintiri și că mă depărtez de intențiile mai simple ale scrisorii de față. Nu despre tablourile Luvrului vreau să scriu. Bucuria aceasta mi-o păstrez pentru un timp când voi fi cunoscut bine toate cele 33 de săli de pictură. Atunci am să explic încă o dată cât de adânc mă plictisește Rafael sau Murillo și ce uluitoare revelație a fost arta naivă a lui Sano di Pietro. Și am să-mi mai explic multe lucruri. Astăzi mă gândesc mai puțin la Luvrul muzeu de artă, și mai mult la un Luvru teatral, loc pitoresc de întâlniri curioase, scenă rulantă pentru mici întâmplări, mici fapte, mici personagii care, toate la un loc, fac din întrunirea lor măruntă ceva neasemuit de divin și special. Sunt câteva locuri la Paris care se deosebesc printr-o extremă varietate umană: tipuri curioase, caricaturale, izbitoare prin diferența lor acută, oameni, limbi, gesturi, maniere ce vin din toate părțile lumii și se amestecă aici într-un scânteietor bâlci de posibilități omenești. Luvrul e unul din aceste locuri.

La început mă necăji spectacolul acesta gălăgios, alăturat spectacolului mai calm al tablourilor. Cu vremea însă, când m-am deprins să mă închid în spațiul sufletesc al unui tablou ca într-o încăpere fizică, a început să mă intereseze și „acțiunea socială" a Luvrului. Oamenii dimprejur, comentariile lor, excursioniștii, aprecierile critice ale ghidului – totul are un sens comic, pe care nu l-am cunoscut aiurea. Căci Luvrul e o instituție publică; sunt aici oameni care și-au făcut o meserie, și-au organizat viaţa în legătură cu existenţa muzeului. Luvrul îşi are profesioniştii, maniacii, snobii şi pasionaţii lui; în jurul lui s-a creat o adevărată categorie socială, distinctă şi cu atribute psihologice speciale. Cred că aş putea să judec pe un om din punctul de vedere al Luvrului, cum l-aş putea judeca din punctul de vedere al armatei, al şcoalei sau al bisericii. E o instituţie socială; are deci o dramă a lui.

Duminecă mai ales, elementele de teatru ale Luvrului devin expresive. Sălile se umplu pe la ceasurile 11 ca aleile unei grădini publice: intră oamenii pentru că porţile sunt deschise. Figuri aiurite şi oarecum intimidate, cum se întâmplă să vezi uneori pe stradă, în faţa vitrinelor. Duminica trecută am văzut doi marinari. Erau miraţi şi parcă fricoşi: în casa aceasta imensă, în care nimeni nu-şi scoate pălăria, ei singuri se descoperiseră. Se uitau la tablouri de la o distanţă prudentă, cu inexprimabilă admiraţie, oarecum sceptică, pe care o au oamenii simpli în faţa maşinilor complicate.

Altă dată am văzut – ştie Dumnezeu cine l-a adus acolo – un gardist. Se împlântase adânc în faţa unui nud şi stătea acolo cu o stupidă fixitate. După jumătate ceas a oftat şi a plecat. Se întâmplă foarte des să întâlnesc români. Sunt, probabil, vizitatorii cei mai comozi. Când mă aflu la capătul marei galerii, îi aud vorbind la celălalt capăt. Se interpelează cu o bună dispoziţie foarte degajată; când sunt studenţi, vin şi pleacă „în bandă”. Nu ştiu dacă pentru ceilalţi privitori e comod, dar pe mine tot acest scandal mă amuză. Aduce parcă un aer „de acasă”, o vioiciune de stradă românească. O prefer în orice caz atenţiei imbecile a vizitatorilor americani. Vin precedați de un ghid, care le spune într-o englezească invariabilă trei cuvinte la ureche, se opresc din când în când în fața unui tablou celebru, se uită unul la altul, scriu ceva într-un carnet de buzunar (probabil prețul tabloului în dolari) și pleacă mai departe, până se opresc iar în fața altui tablou, unde iar le spune ghidul trei cuvinte, iar se uită unul la altul și iar însemnează ceva în carnet. Toți sunt blonzi, toți sunt atenți și toți au carnet.

Nu știu dacă aș putea spune lămurit cum se deosebește fiecare neam de oameni în felul de a privi tablourile la Luvru, dar știu bine că se deosebește. Bulgari, unguri, nemți, italieni, chinezi, japonezi, negri, scandinavi, toți oamenii ăștia care aleargă de-a lungul sălilor, conversează, se miră și se distrează, au parcă un fel special de a alerga, de a conversa și de a privi. Mici exerciții de „specific național”. Pe franțuji îi recunosc după faptul că tac, umblă încet și îți cer iertare când din greșeală i-ai lovit. Uneori vin cu copii. Și răbdarea cu care stau să le explice un tablou îmi spune mult asupra acestui neam de oameni, care – bag de seamă – sunt tot atât de interesanți pe stradă ca și în cărți. O scenă distractivă este, tot dumineca, vizita elevilor diferitelor școli de artă plastică. Un profesor studiază cu ei la fața locului un tablou sau două. Explicația devine o adevărată conferință – de cele mai multe ori mediocră, uneori însă instructivă. Am înțeles astfel, bunăoară, și am izbutit să-l gust, un tablou de Panini, care la început mi se părea baroc și greoi. Ce e mai amuzant însă e că lumea, curioasă să știe ce lucru anume se întâmplă în grupul din mijlocul căruia se aude un domn vociferând, se repede acolo, se îngrămădeşte, se agaţă cu disperare, se îmbrânceşte, doar o auzi un cuvânt. Pe urmă circulaţia se restabileşte, tablourile rămân mai departe neprivite de nimeni şi lumea aleargă mai departe.

Un tip interesant e ghidul. Stă la intrare, în curtea interioară a muzeului, unde copiii dau de mâncare porumbeilor şi pândeşte. La prima privire echivocă, sau care i se pare lui echivocă, se apropie de tine şi îţi oferă serviciile – dar cu o demnitate de artist desăvârşită. Unul, căruia i-am spus că eu privesc singur tablourile, m-a privit compătimitor. Dacă i-aş fi spus că-mi fabric singur ghetele, l-aş fi mirat poate mai puţin. Îmi place totuşi să-l ascult pe ghid explicând. Are o îngăduinţă părintească pentru tablouri, o familiaritate şi o admiraţie puţin ironică, ce mă încântă.

Ai spune că a avut relaţii personale cu Rembrandt, aşa vorbeşte de amical despre el. După ce şi-a debitat micul discurs de prezentare, ghidul face un pas de falsă modestie înapoi şi îl lasă pe „client” să admire. E un cabotinaj de bună calitate comică.

Pentru motive egale, îmi place să trec prin mica sală a Giocondei. Sunt sigur că voi găsi totdeauna lucruri agreabile de văzut: cel puţin două sau trei tinere perechi în voiaj de nuntă. „Tânăra pereche” e un episod caracteristic Luvrului. Bărbatul şi femeia au o beatitudine suficientă, pe care le-o cetesc în ochi. Mi se pare că îşi repetă într-una în gând, ca o formulă coneistă: „Suntem la Paris” etc... Interesant pentru ei nu este „a fi la Luvru”, ci „a fi fost la Luvru”. Într-o zi am văzut o mică scenă casnică drept în faţa statuii lui Apolo. Femeia, o tânără nemţoaică roşie şi drăguţă, după ce se uitase cu o seriozitate dubioasă la partea medie – ca să zic aşa – a statuii, izbucni deodată în râs şi lacrimi. Lucrul era într-adevăr hazliu şi oportun: femeia făcuse comparaţie între atributul viril al lui Apolo şi acela al tânărului ei bărbat. Şi se pare că, în comparaţie, Apolo rămăsese de ruşine.

Sunt cu adevărat amuzante lucrurile astea mărunte. În definitiv pictura poate fi utilă şi pentru motive care nu îi sunt intrinseci. De altminteri, în privinţa acestui lucru, sunt de acord cu tânăra americană pe care am văzut-o zilele trecute făcându-şi buzele în geamul unui tablou. Era un Mantegna împrumutat de muzeul din Tours, pentru puţină vreme Luvrului. Ocazia nu trebuia pierdută. Şi cum soarele cădea exact pe sticlă...

Paris, 1930

O DICTATURĂ A INTELECTUALILOR?

Un şef de partid politic, fost în două rânduri prim-ministru al acestei ţări, declară că singurul agent hotărâtor în conducerea statului român, de aici încolo, trebuie să fie intelectualul. S-ar putea discuta sinceritatea propunerii; s-ar putea pune la îndoială rezultatele ei practice, atâta timp cât ea se ridică din cadrele fixe şi vechi ale unui partid. Se ştie doar că „problemele culturale” i-au ispitit întotdeauna la noi pe opozanţii exasperaţi. Dar, indiferent de aceste îndoieli mărunte şi, indiferent de împrejurările, intenţiile şi personajele care au aruncat-o în discuţie, problema rămâne. Ea merită să fie considerată în sine. Că va fi sau nu uitată mâine, când cei ce o discută azi vor fi ajuns sau nu vor fi ajuns unde vor, că va duce sau nu la un deznodământ precis, că se va transforma sau nu – ca atâtea altele – într-o formulă moartă, bună pentru manifeste şi banchete – iată chestiuni care nu interesează. Suntem obişnuiţi să despărţim în paginile acestei gazete o idee de contingenţele ei trecătoare. Noi punem problema în termenii ei generali. Adică:

1) Poate fi o dictatură a intelectualului o realitate? Sau, în cuvinte mai precise: este intelectualul o forţă socială caracterizată?

2) Nu contrazice dictatura intelectualului ideea unui stat organic (vrem să spunem, ideea unui stat care să exprime sintetic activităţi specializate)?

Să vedem.

Până la urmă, politica românească trebuia să se îndrepte către intelectuali. Nu că ar fi dus-o acolo conştiinţa unei noi scări de valori sau o mai bună înţelegere a necesităţilor naţionale. Ci pentru motivul simplu şi trist că toate celelalte categorii sociale au fost pe rând, sau cel puţin au încercat să fie, factorii principali ai vieţii noastre publice şi că toate au eşuat. Nici burghezia românească (ipotetic reprezentată prin Partidul Liberal şi mai târziu prin Partidul Poporului), nici ţărănimea (ipotetic reprezentată prin Partidul Naţional-Ţărănesc) n-au izbutit să-şi creeze cadre de viaţă proprii. Fără să intrăm în detalii, am putea să amintim – pentru exemplificare – întreaga legislatură liberală de după război: niciodată o ideologie nu s-a siluit mai rău pe sine însăşi, nu s-a falsificat şi nu a renunţat mai deplin la mobilurile ei, cum s-a falsificat liberalismul economic atunci. Toată acea colecţie de legi (legea apelor, legea minelor etc. etc.) a fost o adunare pestriţă de principii disparate, care tindeau să realizeze în cadrul burghez al partidului un fel de socialism de stat, absolut contradictoriu.

Exemplul ajunge. Inutil să-i adăugăm trădarea ideologică de mai târziu a naţional-ţărăniştilor. Fapt e că şi un partid şi celălalt, şi o clasă şi cealaltă nu au arătat numai politica generală a ţării, ci au siluit însăşi presupusa lor structură ideologică. Căci un partid consecvent cu necesităţile lui spirituale, când îşi împlineşte legea lui de viaţă, chiar dacă e păgubitor ţării, pentru noi împlineşte o funcţie etică supremă. Finanţele dezorganizate se pot reorganiza, dezertările morale însă nu se repară niciodată.

Iată cum, după două falimente succesive, politica vrea să-l pună la încercare pe intelectual. Poate că nu e rău să ne evităm deziluziile de mai târziu şi să ne limităm de pe acum aşteptările. Din capul locului s-ar putea spune că, dacă intelectualul ar fi putut să fie un factor determinant în viaţa noastră publică, nu ar fi aşteptat să vie politica la el; şi că, dacă până astăzi nu a ştiut să îndrepte practic nimic, înseamnează că nu este în stare să îndrepte. Dar să nu anticipăm.

În definitiv, cum se definesc intelectualii de la a căror activitate statul aşteaptă soluţii salvatoare? Cine sunt ei? Ar fi naiv – nu? – să confundăm pe intelectuali cu profesioniştii liberi. Un medic nu este un intelectual, ci un meseriaş. Şi un cizmar bun este un cetăţean mai util decât un medic prost.

Pentru motivul că îşi câştigă pâinea ca advocat, inginer, medic sau profesor în loc să şi-o câştige ca cizmar, croitor, agricultor sau şofeur, cineva nu este neapărat mai inteligent sau mai capabil. De altminteri, dacă s-ar face această imposibilă confuzie între intelectual şi liber profesionist, termenul „dictatură a intelectualilor” ar rămânea fără conţinut. Căci, în acest înţeles, noi trăim de zece ani sub dictatura intelectualilor. Ce este politica românească de azi altceva decât ocupaţia exclusivă a vreo două sute de advocaţi, profesori şi gazetari de diverse partide?

Rămâne deci stabilit – şi e inutil să mai insistăm – că un intelectual nu se defineşte prin profesiune. Nu face totuşi excepţie la această observaţie profesiunea de scriitor? Un scriitor scrie ca să exprime anumite adevăruri şi experienţe sufleteşti. Ocupaţia lui este mai puţin profesiune şi mult mai mult chemare. Faptul că el trăieşte şi lucrează într-o lume de realităţi interioare, dincolo de contingent şi trecător, nu-i acordă cumva scriitorului această dificilă calitate de intelectual? Nu. Un intelectual este un creator de idei (de altminteri, poate că ar fi mai adevărat să spunem că ideile nu se creează; ele se citesc în buna rânduială a lumii şi în raporturile fiinţei tale cu ea). Nu vom spune că literatura exclude ideea, dar nici că o implică. Un scriitor poate fi foarte talentat, foarte puternic în exprimarea senzaţiilor şi sentimentelor lui, foarte subtil în cunoaşterea oamenilor şi, cu toate acestea, poate să nu fie un intelectual. Exemplele ne intimidează prin numărul lor mare. Dar vom alege unul singur: dl. Octavian Goga. Acest ideolog sentimental, poet şi polemist de calitate, e desigur un om de litere – poate chiar un om politic – dar cu siguranță nu un intelectual. Căci, care sunt ideile pe care viața politică românească i le datorează d-lui Goga? Şi să nu uităm că d-sa a avut nu numai posibilitatea de a formula idei, întrucât era scriitor, dar de a le şi realiza, întrucât era ministru.

Un intelectual e un om care ştie să gândească organic, care ştie adică să înțeleagă lucrurile în raporturile lor fireşti, să degajeze tendințele unui fenomen de viață, să facă abstracție de tot ce e accesoriu şi să urmărească mişcările existenței omeneşti pe un plan superior, unde nu se înregistrează decât direcțiile mari şi punctele cardinale. Un intelectual e un om care gândeşte organizat.

E desigur o calitate clară şi precisă. Din nenorocire însă nu poate fi un criteriu de recrutare politică, fiindcă nu constituie un semn evident, atestabil şi de nediscutat. Dictatură a intelectualilor? Foarte bine. Dar pe intelectuali unde îi vei găsi şi după ce îi vei recunoaşte? Elementele vieții de stat trebuie să fie caracterizate, cuprinse în sfere de preocupări comune, împărțite pe categorii de activitate. A adresa un manifest către intelectuali înseamnează a presupune existența lor ca (un) corp social constituit. Căci altfel ar fi tot atât de naiv şi inoperant să-i convoci pe intelectuali la conducerea țării, cât ar fi de naiv să-i convoci pe oamenii deştepți. Vedeți dv. un „manifest către cetățenii inteligenți" ?

Ori, e evident că intelectualii nu formează acest corp constituit pe care intervenția lor în politică l-ar presupune. Uniunea Advocaților, Societatea Scriitorilor, Sindicatul Ziariştilor sau Asociația Corpului Didactic sunt organizații ce n-au nimic comun cu noțiunea „intelectual". Intelectualul e un ins. El există, cugetă şi creează independent de categoriile sociale din care poate face parte în virtutea profesiunii sau intereselor lui. Întâmplarea îl poate aduce uneori în fruntea intereselor țării. Calitatea lui de intelectual însă, nu.

Iată de ce, la prima întrebare pusă vom răspunde: nu, intelectualul nu este o forță socială caracterizată; dictatura lui nu poate fi – ca atare – o realitate.

De vreme ce dictatura intelectualilor e nerealizabilă, poate că ar fi inutil să ne mai întrebăm dacă ea este cel puțin de dorit. Să ducem totuşi discuția problemei până la capăt.

Şi să presupunem prin urmare că Dumnezeu, îndurându-se de soarta României, i-ar aduna el (căci altminteri nu se poate) pe toți intelectualii laolaltă şi i-ar pune în fruntea statului. Să presupunem deci că intelectualii ar forma totuşi o categorie socială organizată, având putința să acționeze în politică. Nu ar fi acest fapt în contrazicere cu ideea de stat? Noi credem că da.

Statul este un sistem de încadrări sociale. Rostul lui este, adică, să ceeze fiecărei activități condiții de viață proprii şi fecunde. El delimitează categorii, defineşte funcții, fixează factori. El canalizează în mulțimea informă a intereselor particulare tendințele comune, le fasciculează, le dă o expresie colectivă. Statul este un organizator de raporturi. În realitate, el nu inovează şi nu transformă, ci ascultă şi îndeplineşte. El trebuie să înţeleagă necesităţile ascunse ale naţiunii şi să se supună lor. Iniţiativa nu-i aparţine.

El urmăreşte doar mersul liber al vieţii colective şi formulează, în instituţii şi legi, adevărurile pe care această viaţă colectivă le creează. El nu inventează legile, ci le descoperă. Căci o lege este preexistentă textului ei: ea e cuprinsă în însăşi fibrele sufleteşti ale acţiunii. Statul trebuie numai să o descopere şi să o degajeze de acolo.

Dar dacă statul se reduce la acest rol de coordonare a funcţiunilor sociale, atunci el exclude orice altă dictatură decât aceea a categoriilor sociale însăşi, a categoriilor şi organismelor de viaţă colectivă. „O dictatură a masselor", formulă pe care a definit-o aici domnul Nae Ionescu, devine singură posibilă. Ea duce către specializarea activităţilor, către gruparea caracterelor distincte, către valorificarea manifestărilor locale, către constituirea unor corpuri sociale definite, cu rosturi şi străduinţi deosebite. „Statul corporativ şi sindicalist", termen curent în drept public şi economie politică, poate constitui formula unei dictaturi a maselor, deşi nu este cea mai exactă expresie a sa.

Ei bine, o dictatură a intelectualilor e compatibilă cu această idee de stat organic? Evident, nu. Căci, chiar dacă intelectualii ar forma, prin absurd, o categorie socială, ei nu ar putea, în numele ei, să conducă o adunare complexă de nenumărate alte categorii sociale, perfect străine şi perfect independente de ea.

O dictatură a intelectualilor nu este numai imposibilă. Ea ar fi şi falsificatoare.

RUE LA BOÉTIE

Rue La Boétie, strada unde se găsesc galeriile de artă modernă, întâlnirile posibile – tablouri şi oameni – au diversitatea unui spectacol. Despre oamenii de aici am mai scris: sunt atât de mulţi, atât de feluriţi, de o expresie socială atât de acţionată şi schimbătoare, încât simpla lor contemplare pe străzi, la teatru sau la cafenele, le transpune într-o nesfârşită serie de dispoziţii şi experienţe. Termenul „comedie umană" devine la Paris o realitate mare, zilnică şi variată. Există o „comedie umană" a metroului (midinete, scene de amor, studenţi, accidente...). Există o comedie umană a Montparnassului. Alta a Luvrului. Alta a Bastiliei. Câte străzi, atâtea lumi. La Paris mergi alături de aventură. Îţi poate tăia drumul aici, o sută de metri mai departe sau nicăieri. Este însă totdeauna *şi* oriunde posibilă.

În rue La Boétie lumea e poate mai puţin variată. Un public special de vizitatori, aproape totdeauna aceiaşi, dă locului un aer de castă rezervată iniţiaţilor. Surpriza, jocul întâmplător al întâlnirilor, împerecherile curioase, amestecul ameţitor de culori şi chipuri, tot ce este viu, instabil, pitoresc şi fugitiv într-o adunare de oameni rămâne pe seama tablourilor. Este în împerecherea lor un lucru tot atât de viu şi spontan ca într-o bucată de stradă populată. Un Picasso alături de un Renoir, un Modigliani alături de un Sisley poate fi o aventură la fel de ciudată şi la fel de vioaie ca oricare din micile aventuri cu care te întâlneşti în viaţa adevărată de fiecare zi. O plimbare prin galeriile din rue La Boétie îţi exersează ochiul, îţi înnoieşte privirea, te învaţă să te uiţi mai curajos împrejur şi să înţelegi mai direct legătura dintre un lucru şi un gest. După două ceasuri, când tai drumul să treci în Champs-Elysées, verdele umed al ierbii, verdele vesel al autobuzelor, albastrul subţire al acestui cer de primăvară, cenuşiul argintiu al Arcului de Triumf, albul nefiresc al clădirilor rare, toată această năvală de culori devine precisă, sonoră şi triumfătoare ca un steag multicolor desfăşurat în vânt.

Aproape că nici nu mai ţii minte altceva decât acest exerciţiu vizual. Cu vremea însă, izbuteşti să pui oarecare ordine în descoperirile tale şi să-ţi creezi în pitoreasca neregulă a galeriilor un itinerariu al tău. În rue La Boétie ai mai multă iniţiativă decât la Luvru. Acolo înveţi; aici cauţi.

Şi poate că pentru cineva care iubeşte pictura, nu ar fi de tot nefolositor să înceapă a o cunoaşte, nu de la Giotto şi Baldovinetti mai departe, ci de la Picasso şi Braque înapoi. Nu asta e maniera mea. Dar experienţa ar putea fi încercată. Fiindcă găseşti în tablourile lui Braque şi ale celorlalţi elemente de pictură neorganizate, culori, perspective, spaţii, linii, toate disociate şi tratate în ele însele ca tot atâtea fenomene distincte. Nu discut – desigur – valoarea estetică a unei asemenea arte. O cred inexistentă. Şi, dacă uneori simt frumuseţea culorilor lui Braque (creator al unui „gris” material, mergând de la nuanţa aspră a unui lemn dat la rândea, până la gravitatea senzuală a unei draperii de pluş), mă plictiseşte totdeauna Picasso şi mă dezgustă lipsa de inteligenţă a lui Fernand Léger. În ultima lor expoziţie colectivă de la Rozenberg, Léger expune câteva pânze de un simbolism sexual dezonorant de ieftin. Un tratat elementar de psihanaliză şi oarecare îndemânare la desemn rezumă întreaga lui artă.

Dar în aceeaşi expoziție colectivă regăsesc una din marile bucurii ale plimbărilor din rue La Boétie: tablourile Mariei Laurenciu. Femeile ei, cu o anatomie simplă de păpuşă (ceva din grația neprecisă a portretelor lui Tonitza) exprimă o „pasiune de interior", o senzualitate nefixată, în care simți cum bate un sânge anemiat de visuri vinovate, o ezitare între pudicitate şi viciu, care nu se va rezolva niciodată. Nu e o artă de mari resurse: este însă unul dintre cele mai ciudate temperamente şi una dintre cele mai nuanțate sensibilități din câte exprimă pictura de azi.

Şi pentru că am ajuns atât de repede la superlative, să nu-l uit pe Utrillo. Găsesc totdeauna în rue La Boétie câteva pânze semnate de el: lucrări duse cuminte până la capăt sau simple schițe, pe care prietenii i le-au furat de pe masa lui de bețiv, de teamă să nu le rupă într-un acces de inconştiență. Trebuie să trăieşti la Paris ca să-l iubeşti pe Utrillo. Zidurile acestea murdare, peticite şi vechi, curțile acestea interioare în care fiecare fereastră ascunde, dincolo de o cămaşă întinsă la soare sau de o ladă cu zarzavat, o viață de om totdeauna tristă şi totdeauna alta, mizeria aceasta de foburg trăieşte în pictura lui cu un accent de nedefinit. Nu ştiu ce au străzile lui Utrillo: sunt drepte şi simple ca într-o carte poştală ilustrată, sunt geometrice şi exacte, pietrele caldarâmului se disting unele de altele, literele firmeler se cetesc lămurit; şi cu toate astea, în peisagiul acesta orăşenesc, fără efecte şi fără dramă vizibilă, este o disperare care te pătrunde ca ploaia unei zile de toamnă. Am văzut zilele trecute tabloul unei străzi din Cartierul Latin, pe unde trec adesea: Rue Clovis. Nu văzusem nimic special în ulița aceea mică, afară de spatele bisericii Sainte Geneviève, despre care am mai vorbit în acest loc.

Ei bine, Utrillo a descoperit acolo o întreagă dramă citadină, cu un umor și cu o sfâșiere pe care sufletul lui de țăran alcoolizat le poartă demult pe ulițele Parisului. Nu spun „uliță" din prețiozitate; Utrillo pictează uliți, nu străzi. El ruralizează orașul. Dar despre arta lui voi mai vorbi altădată. Poate când va fi să însemn câteva lucruri despre unul din cele mai dramatice locuri ale Parisului, din care de altminteri Utrillo a făcut o temă perfectă: Place du Tertre.

Exceptându-i pe acești obișnuiți, despre care am vorbit mai sus, ai galeriilor din rue La Boétie, picturile expuse acolo sunt întâmplătoare. Lucrul mărește de altminteri curiozitatea și bucuria fiecărei noi plimbări. Uneori dau peste mici evenimente interesante mai mult prin latura lor mondenă, decât altfel. Așa bunăoară – expoziția lui Max Jacob, pictor de ocazie, mai interesant chiar decât în literatură, de un primitivism cerebral, fără patimă și fără adevăr. Catolicismul acestui evreu botezat e supărător prin lipsa lui de disciplină, atât de necatolică. Cineva poate totuși, fără să fie pictor (adică fără să posede înțelesul plastic al culorilor), să facă lucruri interesante. Cunosc bunăoară o pânză foarte inteligentă a lui Raoul Dufy: un câmp de curse multicolor, pitoresc, agitat, cu burghezi, cu jochei, cu semnale, o scenă de un comic forțat poate, dar în totul spirituală. Mai puțin mecanice şi mai adevărate sunt scenele de curse ale lui Degas, popularizate prin reproduceri (văzusem câteva în România), realizând o atmosferă specială, pe care cei ce au călcat într-un câmp de curse o cunosc din detalii mici şi evocatoare: binocluri, rochii, tribune...

Dar trebuie să renunț a povesti, oricât de sumar, diversele lucruri ce se văd în rue La Boétie. Aş fi vrut să spun ceva despre o artă oribilă şi care are aici mare succes, a lui Chirico, un soi de clasicism maşinist, baroc şi neinteligent. Aş fi vrut mai ales să vorbesc despre un dureros peisagiu al lui Marc Chagall, pe care l-am văzut azi din întâmplare şi care mi se părea semnificativ nu numai pentru el, dar în genere pentru posibilitățile plastice ale artistului evreu.

Farmecul plimbărilor în rue La Boétie ține însă mai puțin de fiecare din lucrurile acestea în parte, cât de adunarea lor, de întrunirea atâtor amănunte diverse, străine, noi, într-o succesiune dezordonată care te duce de la o impresie la alta, de la o lume la alta, uneori dezamăgit, alteori intrigat, totdeauna curios.

Paris, mai 1930

CARTEA LUI MIRCEA ELIADE

Mircea Eliade nu ştie să scrie. O spune (*Isabel* – pag. 45) şi îl cred. Nu ştie să scrie, în sensul că nu ştie să se limiteze. El nu înțelege, el nu vrea să înțeleagă posibilitățile definite ale vorbelor. Se răzvrăteşte împotriva lor, ca un sculptor împotriva pietrei pe care o lucrează: e prea dură pentru ovalul visat, e prea moale pentru colțurile voite. Mircea Eliade ştie bine că orice pagină scrisă este o abdicare, fiindcă simplul fapt de a o scrie presupune nenumărate eliminări, conştiente sau nu. „Cei cari scriu suferă felurite şi multilaterale mutilări". Dar Eliade nu vrea să se supună acestei drame a expresiei. Iată de ce cuvintele şi gândurile lui formează două linii deosebite, care se unesc şi se despart dezordonat, se împletesc, se rup, se identifică şi se anulează într-un ritm inegal şi la o tensiune diferită. Scrisul lui izbucneşte. Că în această năvală instinctivă fraza duce cu ea până la capăt reflexia începută sau că o pierde pe drum, că vorba luminează exact nuanța ultimă a gândului sau că umbreşte tocmai punctul lui central, că delimitează o senzație sau că o confundă cu alta, perfect opusă – ce importanță au aceste lucruri, când, aşa sau altfel, ele mărturisesc, toate, o vastă putere de a trăi şi o tragică încăierare cu viața însăşi!

Ştiu, criticul literar ar avea de spus cuvinte aspre despre *Isabel şi apele diavolului.* Dar Mircea Eliade nu este propriu-zis un literat – şi eu nu sunt propriu-zis un critic. Cartea lui este un fapt. Iau cunoştință de ea cum iau cunoştință de existența unui arbore sau de prezența unui om. Sunt în acest fapt de viață întârzieri, ezitări, confuzii... Dar după cum o ramură strâmbă şi noduroasă nu este mai puțin vie decât una netedă şi dreaptă, obscuritățile din *Isabel...*

nu sunt mai puţin personale, mai puţin autentice, mai puţin reale.

Ar fi greu să cercetez aici în detalii cartea. O primesc din ţară într-o vreme în care preocupările mele sunt îndreptate în altă parte şi în care timpul mi-e luat de cu totul alte lucrări. Dar aşteptând o a doua lectură şi înainte de a o pune în bibliotecă, voi scrie – pentru amintire – o scurtă „fişe". Şi nu voi alege din multele reflexii pe care cartea lui Eliade mi le prilejuieşte decât trei lucruri, considerate mai puţin în legăturile lor cu *Isabel...* şi mai mult în generalitatea lor.

I) Mircea Eliade are o inteligenţă curagioasă. Spun asta nu ca să amintesc violentele lui expediţii critice din foiletonul „Cuvântului". Acelea erau uneori injuste, alteori excesive. Nu vreau să vorbesc despre un curaj care se confundă cu agresivitatea. Fac bine distincţia dintre „curaj polemic" şi „curaj intelectual". Cel dintâi nu mă interesează. Singur valabil şi singur creator e curajul de a gândi. Pe acesta Mircea Eliade îl are. El se poate dispensa de impresii şi judecăţi străine, de adevăruri stabilite şi deprinderi comune, de reminiscenţe literare şi opinii cetite. El priveşte direct şi judecă singur. Un om, un loc, un obiect trăieşte în câmpul lui vizual cu o netezime precisă şi cu o semnificaţie totdeauna proprie. La Port-Said el nu coboară cu amintirea cărţii lui Roland Dorgèles, ci cu simpla lui poftă de a trăi şi de a cunoaşte. Curiozitatea lui este energică şi virilă. Eliade nu „contemplă" un spectacol, ci îl acţionează, îl schimbă, îl adânceşte. În legăturile lui cu lumea, iniţiativa o are el, nu lumea. El ştie să privească lucruri vechi şi să le treacă în prezent. Fiindcă el cunoaşte un adevăr hotărâtor: de către nimeni şi despre nimic nu s-a spus tot ce se poate spune.

II) Sinceritatea violentă a cărţii lui Mircea Eliade împlineşte o funcţie sufletească. E un aer puternic şi convins în scrisul lui, care îţi dă senzaţia unei trăiri imediate, până la precizie fizică, până la realitate pipăibilă. El nu face literatură: nu pliveşte materialul cărţii, nu îl simplifică, nu îl echilibrează. Sinceritatea lui e elementară şi organică. Uneori se pierde în detalii, alteori sare peste evenimente, uneori e prolixă şi chinuită, alteori e concisă şi limpede – dar simţi că în toate aceste ocoluri interioare, această sinceritate e continuu agitată de căutarea adevărului personal şi al propriei înţelegeri. O artă mare nu poate pleca de la o minciună: nici măcar de la o tăinuire. Cei care au elogiat minciuna ca element de artă (cunoaşteţi tema – nu? Anatole France etc.) ori au glumit, ori n-au înţeles lupta tragică şi bărbătească ce se poate da între hotarele adevărului. Nimic nu e valabil în artă dacă nu revelează un adevăr uman. Sinceritatea este atmosfera elementară şi indispen-sabilă a unui artist. Pentru ca să creezi o operă valabilă trebuie să trăieşti în sinceritate, după cum ca să fii campion de *cross country* trebuie să umbli pe pământ.

Sinceritatea lui Mircea Eliade îl pune în legătură cu o viaţă amplă şi agitată. E una din cele mai instructive experienţe din toate câte se pot găsi în cărţile unui om tânăr. E un câmp de mari monumente interioare, deschis, agitat, calm, exasperat, contradictoriu, cu depresiuni şi ridicări ce desemnează un contur sufletesc interesant.

Cred că pot spune, fără teama de a trebui să mă corectez după o nouă lectură, că ceea ce prețuiesc cu deosebire în cartea lui Eliade este tocmai această absolută sinceritate. Poate pentru că întâlnirile mele cu el au fost, în viață, scurte, neinteresante şi inutile. Întâmplarea făcuse să ne cunoaştem în casa „Cuvântului", unde împărțeam, cu rosturi deosebite, acelaşi foileton. Sunt oameni în fața cărora te găseşti închis, limitat şi fără putință de comunicație, ca în fața unei case fără ferestre. Am trecut pe lângă Mircea Eliade cu regretul pe care îl încerc ori de câte ori trebuie să renunț la cunoaşterea unui om: parcă posibilitățile vieții se reduc atunci. Dar îl regăsesc în *Isabel...*

III) Cartea lui Mircea Eliade îmi dă prilejul să vorbesc despre o distincție pe care o făcusem de mult şi pentru formularea căreia aşteptam un exemplu nou. Mă gândesc anume la marea deosebire ce există între două noțiuni de obicei confundate: imaginație şi fantezie.

Fantezia e o calitate minoră. Ea poate fi amuzantă, tânără, vioaie şi spirituală. Ea poate constitui un joc poetic de libertăți sentimentale extrem de plăcute. Ea poate fi chiar inteligentă. Dar fantezia trece pe lângă lucruri, deasupra lor: niciodată nu le pătrunde, nu le reconstituie, nu le schimbă în esența şi în structura lor cea mai adâncă. Fantezia, în sfârşit, nu e capabilă de tragic. Şi asta e de ajuns ca să o descalifice.

Dimpotrivă, imaginația se aşează între realități. Ea transcende numai adevărurilor mărunte, ieftine şi opace de fiecare zi, pentru ca să-şi desfăşoare nesfârşita ei libertate între posibilităţile decisive de dincolo. Imaginaţia înseamnă putinţa de a crea viaţa. Nu de a o recrea, adică de a o face altfel decât cum este, ci de a o crea pur şi simplu, aşa cum există cu noi odată. A imagina lucruri înseamnează a le da naştere, a le face posibile, reale, existente. Fantezia e un joc. Imaginaţia e cunoaştere.

Nu pot insista acum asupra acestei distincţii. Voi reveni poate, fiindcă mi se pare capitală. Deocamdată nu vreau să spun decât că Mircea Eliade nu are fantezie – aşa cum s-ar putea spune şi cum probabil se va spune –, ci imaginaţie. Povestea din *Isabel*, turmentată, neverosimilă (oribil cuvânt, şi fără sens), agitată de neaşteptate întorsături, de la acel nămolos vis al unei nopţi de vară, până la copleşitoarele orgii din casa domnişoarei Roth, este, odată plasată într-o ambianţă sufletească, absolut posibilă. „Totul se poate întâmpla, împotriva tuturor raţiunilor”. Mircea Eliade o spune şi ne face să o credem.

P.S. Nu am scris nimic în cele de mai sus despre romancierul Mircea Eliade. El există însă, cu defecte şi calităţi la fel de interesante.

Paris, mai 1930

E. ZAMIATIN

Nu am prejudecăţi sau superstiţii – şi nici măcar dogme – în ce priveşte genurile literare. Accept bucuriile mele de lector acolo unde le găsesc. Dar e o specie epică de care mă feresc şi în a cărei valoare câteva experienţe repetate m-au învăţat să nu cred. Este anume un soi de roman, care eventual s-ar putea chema într-un manual de şcoală „roman de invenţie" şi în care anecdota construieşte o lume fantastică, transpusă într-un viitor foarte depărtat, făcută din piese imaginare şi din fericiri mecanice. Cunoaşteţi desigur maniera. Altădată asemenea opere se chemau *În anul 2000* sau chiar – cu mult înainte – *Utopia*, *Cetatea soarelui*, *Icaria* etc. Ele m-au plictisit întotdeauna. Când nu erau sărace în invenţie, erau naive în exaltare; când nu erau plate prin optimism, erau plate prin violenţă. Nici ironia lui Anatole France (*Sur la pierre blanche*) nu era suficientă pentru a drege ieftinul accent idilic al temei. Nici fantezia tragică a lui Karel Čapec (*R.U.R. sau Absolutul*) nu izbutea să depăşească până la urmă naivitatea acestui joc de construcţii de carton.

Am deschis de aceea romanul rusului E. Zamiatin (trad. franceză la N.R.F., *Nous Autres*) fără încredere şi aproape fără curiozitate. Numai amintirea lui Alexandr Neverov, cetit în aceeaşi colecţie a tinerilor ruşi, îndreptăţea oarecari speranţe. Ele au fost mai mult decât împlinite.

Construcţia lui Zamiatin nu o întrece pe a altora în inventivitate. Lumea cărţii lui este pe alocuri amuzantă, pe alocuri banală, uneori grotescă, alteori numai tristă. În sine, cadrul povestei rămâne monoton şi fără surprize, în ciuda tuturor eforturilor de invenţie, de caricatură şi de siluire a aşezărilor normale. În fond, cred că mai multă aventură încape într-un fapt omenesc de fiecare zi, într-o despărţire, într-un sentiment, într-o uitare, decât într-o întreagă lume răsturnată pe dos, ca să-i facă necaz legii gravitării. Dar autenticitatea lui E. Zamiatin stă altundeva decât în această fantezie inevitabil săracă.

Imaginaţi-vă o ţară oarecare, de mică întindere, închisă la hotare într-un „zid verde" de sticlă specială. Statul Unic. Cetăţenii acestui stat sunt desemnaţi prin litere şi cifre. Eroul cărţii se cheamă 0-503. Una din eroine 0-30, alta I-330. Toate numerele, adică toţi oamenii, trăiesc după un orariu fix, care indică mişcările necesare vieţii în cele mai mici detalii. La acelaşi minut, toate numerele fac acelaşi pas, duc la gură aceeaşi mâncare, îmbracă aceeaşi uniformă. În fiecare zi există însă „două ceasuri personale", în care timp viaţa nu e reglementată din oficiu. Numerele trăiesc în case de sticlă perfect transparentă. Toate gesturile sunt publice şi manifeste. O dată sau de două ori pe săptămână însă, în baza unor bilete roşii eliberate de un oficiu al raporturilor sexuale şi vizate de portăreasa fiecărei case, numerele au dreptul să lase jos perdelele şi să împlinească în timpul unei ore ritul amorului. Partenerii „orelor sexuale" sunt anunţaţi la timp prin adrese oficiale, ca să fie gata. Copiii aparţin statului şi sunt educaţi prin fonograf. Dumnezeul statului este Marele Binefăcător, ales de toate numerele în ziua Unanimităţii. Undeva, la marginea statului, un muzeu – Casa Antică – păstrează urme ciudate dintr-o civilizaţie moartă, în care oamenii trăiau sub regimul neuman al libertăţii, se chinuiau şi se luptau pentru cuvinte, credeau în amor, credeau în singurătate şi credeau în Dumnezeu.

Ce este surprinzător şi de valoare în construcţia acestei lumi e aerul normal, comun şi zilnic pe care autorul îl păstrează povestind-o. Zamiatin nu are nimic din psihologia noastră, nu cunoaşte nimic din mentalitatea vieţii de azi. Este în faţa lumii noastre ca un vizitator de muzeu: cercetează piesele, se miră, surâde şi până la urmă revine la realitatea lui de număr social. Ca să expună detaliile de organizare ale Statului Unic, face acele eforturi, ca şi cum ar trebui să ia cunoştinţă de lucruri cu a căror existenţă e prea obişnuit şi cu al căror ritm etern este identificat.

„Imaginaţi-vă un pătrat viu, admirabil, care ar fi obligat să vorbească despre el însuşi, despre viaţa lui. Ultimul lucru care i-ar trece prin minte să-l spună ar fi faptul că cele patru unghiuri ale sale sunt egale: nici nu îşi dă măcar seama de acest lucru, atât îi este el de familiar şi cotidian. Eu sunt ca acest pătrat, biletul roşu (pentru relaţii sexuale) şi tot ce se leagă de el este pentru mine ceea ce egalitatea unghiurilor este pentru un pătrat, dar vouă vi se pare poate mai obscur decât binomul lui Newton".

Şi într-adevăr Zamiatin realizează în eroul său – 0-503 – un exemplar de umanitate mecanică, precis ca un ceasornic, indiferent, sterp, redus la mişcări disciplinate, fără tendinţe, fără amintiri, fără legături, un număr dintr-o masă, un cap din zece mii. E o existenţă seacă şi limitată, în care singura dramă posibilă vine din afară, dinspre cititor şi se loveşte de hotarele povestei ca de clopotul unei maşini pneumatice, dinlăuntrul căruia niciun strigăt nu vine, nicio chemare, afară de muta pierdere a vieţii în vid.

Dar deodată, în această existenţă de piston, îşi face loc, şerpuitoare, o femeie. Pentru ca să o îmbrăţişeze, eroului nu-i mai ajunge o adresă oficială şi un bilet roşu. Femeia aceasta are în privire ceva care vine din alte lumi, un surâs care este al ei, şi între sprâncene o cută ca un gând, ca o taină. Ea există altundeva decât în placa de metal care-i indică numărul de ordine: I-330. Ea ştie să mintă, ştie să umble cu un pas care sună „altfel" pe asfalt, ştie să-şi moduleze glasul şi să vrea. Cu ea viaţa iese afară din rând, dincolo de certificate, dincolo de ordine, dincolo de linişte.

Eroul lui Zamiatin simte cum fiinţa lui sare peste ocolul de totdeauna al vieţii şi cum înlăuntrul unui ins cu uniformă, ceva, un „ceva" vag şi absurd se deznoadă. Doctorul cetăţii, consultat, îi răspunde că boala e gravă. I se formează un fel de cancer invizibil: un suflet. Un suflet?! Ce e aia?

„Presupune o suprafaţă plană; oglinda asta bunăoară. Noi clipim din ochi ca să ne ferim de soarele ce se reflectă în ea. Vezi de asemeni lumina unui tub electric: iată, tocmai a trecut umbra unui avion. Toate acestea nu rămân decât o singură secundă în oglindă. Dar acum presupune că prin foc distrugi suprafaţa asta impenetrabilă şi că lucrurile nu mai alunecă, ci se încrustează adânc în această oglindă, dincolo de care când eram copii căutam curioşi ce poate să fie. Copiii nu sunt atât de proşti pe cât se crede. Suprafaţa asta ar fi dat naştere unui volum, unui corp, unei lumi. Noi avem în noi înşine o oglindă deasupra căreia alunecă soarele, norul de fum al avionului, buzele tale tremurătoare şi buzele altuia... Oglinda aceasta rece reflectă, retrimite, în timp ce oglinda ta acum păstrează urma tuturor lucrurilor pe totdeauna. Ai văzut într-o zi o încruntare uşoară pe fruntea cuiva – o păstrezi veşnic în tine; ai auzit undeva o picătură de apă căzând în tăcere, o auzi şi acum încă..."

Citatul acesta este o pagină dintre cele mai frumoase ale cărţii şi dintre cele mai semnificative. Preţuiesc romanul lui Zamiatin tocmai pentru această facultate de a crea un suflet din nimic, de a urmări primele zbateri interioare ale unui sentiment, la origini, la un început absolut, de la o linie nemişcată şi stearpă. E ca şi cum ai urmări în jocul adânc al ţesutului animal începuturile vieţii. Literatura rusească a avut întotdeauna această proprietate unică de a desluşi un sentiment în masa confuză a unei sensibilităţi, de a-l cunoaşte acolo în toate întârzierile şi împleticirile sale. Pragul dintre o adolescenţă haotică şi o maturitate sufletească limpezită, dintre o sumă de tendinţe contradictorii şi un sentiment realizat, trăieşte în literatura ruşilor cu o adâncime fără asemănare.

Dar E. Zamiatin face altceva. El nu pleacă de la o viaţă interioară complexă, obscură, terorizată de hereditate şi chinuită de năzuinţi, ca să ajungă la o dramă superioară, ridicată deasupra nămolului ca o flacăre. Ci porneşte de la o îngrozitoare absenţă, ca să ajungă la viaţă. El pleacă de la nefiinţă, de la moarte. În scrisul lui se întâmplă un mister, un salt peste haos, un lucru nelămurit, elementar şi obscur ca transformarea inorganicului în organic, undeva în adâncimile pământului.

Paris, iunie 1930

NOTE RĂZLEȚE DESPRE ROMANUL NOSTRU

1) Romancierul Duiliu Zamfirescu

Va trebui să se scrie într-o zi o reabilitare a romancierului Duiliu Zamfirescu. Reabilitarea nu este poate un termen exact. Autorul *Vieții la țară* a ieșit din câmpul de vedere al criticii noastre mai mult în urma unui proces de perimare decât în urma unei confruntări. A fost uitat, n-a fost lichidat. Cred că mai e timp să se facă ceva împotriva acestei uitări. Nu pentru a repara o nedreptate (nu-mi cunosc asemenea înclinări morale), ci pentru a restabili în istoria scurtă a romanului nostru unul din punctele lui de plecare.

Se înțelege că discuția n-ar trebui să se poarte asupra valorii lui estetice – deși ea ni se pare posibilă. Duiliu Zamfirescu avea o artă a lui, nobilă, clară, curată. Nu aș invoca însă pentru restabilirea sa în actualitate, aceste calități, și n-aș încerca să argumentez împotriva cetitorilor care nu le gustă. Dar aș cere pentru acest scriitor privilegiul de a fi fost un romancier. Nu un „precursor al romanului românesc", cum vor fi spunând cu o formulă conciliantă cărțile de școală, ci pur și simplu un romancier. El cel dintâi a cunoscut un material de viață definit. El cel dintâi a observat o clasă socială și un șir de eroi în raporturi (ceea ce mi se pare a fi unul din elementele prime ale ideii de roman). El a avut inteligența sau numai instinctul de a vedea că un erou de roman – spre deosebire de unul de nuvelă sau de poveste sau de dramă – începe de acolo, de unde poate fi situat în timp, considerat adică în schimbările lui proprii, în legăturile ei hereditare, în rezonanța socială a existenței sale. Eroii lui Duiliu Zamfirescu sunt integrați în realități obiective și, fără a-și pierde totuși psihologia lor individuală, trăiesc în funcție de familie, în funcție de clasă, în funcție de educație. Trăiesc adică în funcție de forțe sociale caracterizate, obiective. Duiliu Zamfirescu a făcut o monografie familiară, a construit un fel de geologie sufletească, unde straturile interioare se îmbină, se răstoarnă și se continuă asemenea unor straturi de piatră sub pământ. Jocul este desigur calculat și uneori tendențios. Atitudinea scriitorului devine uneori idilică, alteori polemică. Esențial însă este că, în structura ei, opera lui Duiliu Zamfirescu e roman. Și pentru a face bine deosebirea între valoarea literară a lui Zamfirescu și între calitatea lui de romancier, dacă ar fi să dezvolt cele spuse în rândurile de mai sus, m-aș ocupa nu atât de admirabila figură a Sașei Comăneșteanu[1], cât de schița ratată, falșă și exagerată a lui Tănase Scatiu. Mi se pare că dacă criticii ar fi știut să facă distincția dintre valoare literară și gen literar, multe grave neînțelegeri ar fi fost evitate. Nu s-ar fi vorbit bunăoară niciodată despre romancierul Mihail Sadoveanu, ci numai despre un mare povestitor, ce poartă, din întâmplare, același nume. Și, dimpotrivă, aș înțelege curajul cuiva care ar vorbi despre romancierul Rădulescu-Niger.

2) Romanul „geografic"

Ați observat cât e de mare în literatura românească numărul romanelor geografice? (Numesc

---

[1] Nu m-aș mira să citez greșit numele eroilor. Ultima mea lectură din D. Z. e destul de veche, iar cărțile lui nu le am acum la îndemână, (n. a.)

„geografic”, în lipsa unui termen stabilit, acel roman care – după definiția lui Albert Thibaudet – pune în primul plan elementul spațiu în locul elementului durată). Nu e romancier român care să fi avut oarecare succes şi care să nu fi avut ambiția de a construi monografia oraşului sau a provinciei sau a „locului natal”. Singura problemă pe care romanul românesc a abordat-o şi a încercat să o cuprindă în elemente autohtone a fost procesul neadaptaților: neadaptarea ruralului la urban, neadaptarea moldoveanului la viața nouă a țării, neadaptarea târgovețului la spiritul Bucureştilor. Şi acest proces sufletesc (care poate fi în definitiv o temă epică şi psihologică interesantă) nici măcar nu a fost cercetat în jocul lui individual, ci a fost tratat global într-o imensă îngrămădire de detalii descriptive: individul a fost subordonat unor suflete ipotetice şi generale, care se chemau, după diverse împrejurări, strada Lăpuşneanu sau Ieşi, sau Calea Victoriei...

Metoda este explicabilă. Nouă ne lipseşte materialul uman al romanului. Viața oraşului românesc este încă oprită în forme simple, câmpul de observație este limitat, viața publică sau ceea ce se cheamă „moravurile” depăşesc ca problemă şi ca interes viața insului, posibilitățile sunt mărginite, situațiile sunt numărate. Romancierul care nu trăieşte prin el însuşi o viață interioară bogată, plină de incidente şi ocoluri, nu va găsi în afară decât un spectacol mediocru, o umanitate de clişeu, psihologie de serie. Iată de ce Dan Deleanu, care trebuia să fie exponentul unei generații, sau Radu Comşa, care trebuie să fie exponentul alteia, sunt – cel de-al doilea mai ales – simple fantoşe convenționale, eroic şi sentimental cel dintâi, melodramatic şi inert cel de al doilea.

Romanul „geografic” devine atunci un refugiu. Căci e mult mai greu să creezi un suflet de om decât să personifici o adunare de străzi. După cum e mult mai greu să vorbeşti despre un sentiment personal decât despre Durere sau Fericire, scrise cu literă mare. În ordine epică „oraşul” devine ceea ce în ordine poetică sunt vorbele cu majusculă: Întuneric, Amor, Fatalitate. Este într-o asemenea artă un procedeu naiv, lipsit de nuanțe, sumar, exterior. „Artă cu pogonul”, expresia d-lui Arghezi, avută pentru admirabilul *Ion* al lui Rebreanu, este totuşi în genere un termen precis şi în tâlc.

De altminteri, un roman geografic cred că nu e un roman. Pentru noi romanul e caracterizat prin prezența şi acțiunea timpului asupra eroilor. A substitui criteriul „spațiu” criteriului „timp” însemnează a trece dincolo de gen.

3) Un roman al Bucureştilor şi un roman bucureştean

Un roman al Bucureştilor mi se pare imposibil. A lua oraşul ca pe o entitate, ca pe o imensă namilă socială, cu moravuri unice, cu o singură psihologie, cu un singur tip de oameni, cu o singură dramă sufletească, este o manieră cel puțin naivă. A face un personagiu dintr-o uliță şi a găsi acolo centrul de gravitate al unei existențe colective e un procedeu expeditiv de fotograf. Bucureştii nu există ca unitate.

Desigur un artist poate să rețină din viața unui loc semnele caracteristice şi să creeze el din câteva date sufleteşti un oraş al lui. Acest oraş poate fi viu, autentic, real, adânc ca rezonanță interioară, interesant ca mişcare, dar în niciun caz exact ca reproducere. Reprezentativ şi simbolic, da; identic şi conform, nu. Stendhal, când l-a adus pe Lucien Leuwen la Nancy, a creat el un Nancy propriu, larg, nou, care avea foarte puțin de-a face cu cetatea adevărată de atunci sau de acum. Proust, când a ținut să-şi situeze eroii într-un colț de provincie, a creat el acest colț, şi Combray, care nu se găseşte nicăieri pe harta Franței, a devenit astfel unul din cele mai veridice şi mai sintetice oraşe franțuzeşti. Şi chiar Parisul lui e altul decât acela pe care îl găseşti pe planul indicator al metropolitanului.

Ceea ce mi se pare deci posibil e numai un roman bucureştean (şi nu un roman al Bucureştilor). Deosebirea cred că este evidentă. Un roman bucureştean înseamnă o perspectivă personală, o înțelegere distinctă, o regrupare nouă a elementelor oraşului, o interpretare a lor. Ea poate fi adevărată sau nu întru cât priveşte oraşul în sine, dar cu siguranță poate fi revelatoare în ceea ce priveşte inteligența şi sufletul celui ce-l observă. Un roman al Bucureştilor înglobează, un roman bucureştean distinge. Primul este vag şi neexpresiv ca o descriere într-un manual; se opreşte la aparențe şi obiecte. Cel de-al doilea nu reține decât semnele.

De altminteri exemple există. *Calea Victoriei* a d-lui Cezar Petrescu a vrut să fie un roman al Bucureştilor. Şi a ratat, nu din lipsă de talent, ci din vina acestui păcat inițial. Dimpotrivă, cunosc cel puțin trei romane bucureştene, care nu sunt numai trei esenţiale opere româneşti, dar trei versiuni ale oraşului, diferite şi noi ca trei lucruri străine unul de altul. Anume: *Conservator et comp.*, *Craii dela Curtea Veche* şi *Concert de muzică de Bach*. Dinspre partea mea, niciodată nu am cunoscut o mai ascuţită şi mai puternică privelişte a lumii oraşului românesc decât în romanul d-nei Papadat – Bengescu.

BALUL INTERNATULUI

Ne-am întâlnit seara, la ceasurile 8, în sala de gardă a spitalului Laënec. Un prieten extern, cunoscându-mi o veche pasiune pentru spectacole, mi-a găsit o carte de invitaţie la acest bal anual al internatului, unde cei străini de breaslă intră atât de greu. Tema costumelor era „le trou postérieur déchiré" (un os – îmi explică gazda mea – un os de la baza craniului, care dă loc la diverse echivocuri). Economul sălii de gardă ne-a trimis din vreme „efectele": o tunică romană, care abia ajunge la genunchi, făcută din două mari bucăţi de pânză roşie şi albastră, cu un desemn evocator în dreptul inimii, o pereche de sandale şi o cutie de văpsele. Refuz văpselele şi rămânem doar câţiva albi în mijlocul unei trupe de negri şi piei roşii. Suntem vreo cincizeci.

Feţe tinere, puţin obosite, puţin palide. Fiecare din noi duce cu el amintirea câtorva luni de muncă, nopţi nedormite, cărţi, zile petrecute în bibliotecă, examene... Abia cu o zi înainte s-au sfârşit concursurile internatului. Şi nu e nicio săptămână de când examenele de doctorat la drept sau la Sorbona s-au terminat. În curtea spitalului, ultimele raze ale unui soare roşu ne bronzează – ca pe o plaje – spatele şi braţele goale şi ne sileşte să surâdem. Bolnavii curioşi se îngrămădesc la ferestre, râd, ne fac semne amicale. Un profesor îşi opreşte automobilul în mijlocul nostru, oftează şi fredonează încet, cu melancolie:

Oh! Que la vie est belle à vingt ans!

Şi, în sfârşit, începe ospăţul. Sunt numai pregătiri pentru marea ceremonie. Balul propriu-zis are loc la *Bullier*, imensă sală în Montparnasse. Deocamdată, împărţiţi în grupuri mici, la St. Louis, la Salpetrière, la Necker, în toate spitalele Parisului, încercăm doar să ne apropiem unii de alţii, să facem cunoştinţă, să ne „dregem". Atmosfera se creează repede şi uşor. Vinurile Franţei, abundente, uşoare, clare, au o aromă de fruct proaspăt, cu o savoare care îţi adânceşte respiraţia şi îţi dilată nările, dau o beţie de admirabilă calitate sufletească.

În stradă, la ceasurile 11, forţa publică cedează în faţa rândurilor noastre năvălitoare. Un moment circulaţia se opreşte, pictorii fug, trompetele maşinilor cheamă disperate: pornim spre *Bullier*. Pe bulevardul Raspail ne aşteaptă, într-un nesfârşit monom, camarazii porniţi de la un spital din apropiere. Din depărtare, frontul acela de tunici roşii şi picioare goale luceşte sub felinarele electrice, ca o procesiune de teatru. Jumătate de ceas, cât ţine trecerea grupului, bulevardul este în absoluta noastră stăpânire. Bărbaţii îşi abandonează resemnaţi soţiile în mâinile acestor bandiţi veseli şi aşteaptă modeşti, deoparte, să reintre în posesia lor după ce au fost suficient îmbrăţişate.

Automobiliştii îşi opresc benevol maşinile, acceptă să urmeze procesiunea sau să-i plimbe pe cuceritori. Midinetele se agaţă în treacăt de braţele lor agitate. Totul se face cu bună dispoziţie, de o parte şi de alta a beligeranţilor, cu ironie, cu discreţie chiar. Nu se supără nimeni. Şi nu e nimic trivial în asaltul acesta de oameni goi, în mijlocul unui oraş fremătător de zgomote, de lumină şi de lume. Nu e nimic silit, nimic grosolan sau excesiv. Cinci sau zece oameni ar fi ridicoli sau pornografi în asemenea spectacole. Cinci sute însă fac un ansamblu de o veselie cuceritoare şi irezistibilă, un ritm de dans nebun, o încăierare de tinereţe în sărbătoare. Aţi observat că mulţimile de oameni nu pot fi ridicole?

În Montparnasse năvala noastră e vastă şi răsunătoare. La ceasul acesta, locul îşi trăieşte din plin mişcătoarea lui comedie socială: terasele cafenelelor gem de lume, rochii albe se agită în depărtare, lavariere imense preced trecerea locurilor (ultimii boieri ai Parisului), americani stupizi fixează cu ochi inexpresivi strada, oameni de toate neamurile se plimbă, vorbesc, se salută; lumini, culori, râsete, reflectoare, vitrine, şuieratul unei locomotive care trece nevăzută pe undeva pe aproape, femei, pederaşti...

Când mă trezesc dincolo de Dom, după Vavin, nu-mi dau seama decât ca a fost ceva intens şi absurd ca un înec, un fel de pierdere de sine din care nu-mi amintesc nimic, afară de zgomotul spart şi unanim al străzii. Şi iată-ne la *Bullier*. Balul începe. Aici ar trebui o schimbare de stil şi de ton în scrisoare, ca la cinematograf, când muzica, în scenele de groază, schimbă o romanță sentimentală cu marşul misterios din *Hughenoții*. Într-adevăr, intrăm într-o atmosferă de o tensiune sexuală cutremurătoare. E ceva care „planează” asupra noastră, aş spune dacă mi-ați permite o asemenea glumă de stil. E, în orice caz, un aer intens, desființător, strident. Vinurile şi şampania din sala de gardă m-au lăsat treaz: spectacolul acesta mă îmbată brusc, ca otrăvurile din romanele – melodramă. Viziunea e nereală. De la un capăt la celălalt al sălii nu văd decât o mare de trupuri pe jumătate goale, învălmăşite, încurcate, căutându-se, rupându-se unul de altul, mişcându-se în valuri mari, unindu-se într-un scurt răcnet general, care se sparge pe urmă deasupra noastră, în sunete mici şi repetate.

Zidurile sunt acoperite de pleturi fantastice, rupte parcă din visul unui posedat: un falus imens decorează o tribună întreagă, unul obosit se întinde ca un şarpe mort în fața lojei profesorilor. Cortegiile anecdotice dezvoltă cu insistență diverse teme venerice. Totul în sala asta e aluzie sexuală directă, obsedantă, răscolitoare. Până şi costumele profesorilor – oameni cu părul alb şi degetele tremurătoare, care şi-au trăit viața în laboratoare şi biblioteci – au îndrăzneli juvenile: unul arată o gambă, altul un braț, singure fragmente anatomice ce se mai pot arăta cu oarecare orgoliu la vârsta lor.

Pe pragul sălii, mă decid repede: voi lua noaptea aceasta disperată ca pe un vis şi o voi trăi până la urmă fără reticențe şi fără repulsie. Nici măcar nu e vorba de o decizie, adică de o judecată: sunt pur şi simplu târât de o exasperare care mă depăşeşte. E un fel de rupere trupească, o săritură dincolo de mine.

Abia mai recunosc în învălmăşeală – vag – chipul cunoscut. Într-un colţ zăresc nelămurit, ca dincolo de o fereastră aburită, cu ochii lucind febril în fundul capului, cu buzele spuzite şi fruntea în febră, un prieten francez, în tovărăşia căruia întârziasem, două zile înainte, pe malul Senei, până la două din noapte, ca să punem la punct termenii unei discuţii mai vechi asupra moralului şi imoralului. Îmi aduc aminte şi mai am timp să surâd.

Fiecare din noi îşi dă seama că aici nu mai are nimic de pierdut, nimic de ascuns. Rezerva ar fi grotescă, ipocrită şi tristă. Dacă vrei să nu înnebuneşti, trebuie să te arunci în mijlocul celorlalţi, să strigi ca ei, să cazi ca ei, obosit şi frânt. Femeile îşi leapădă tunicile, devenite inutile şi trec din braţele unuia în braţele altuia, făcând o serie de semne şi mişcări în care abia ai mai recunoaşte resturile nenorocite a ceva care pe vremuri trebuie să fi fost un dans.

Într-o parte mai retrasă a sălii, un grup compact înconjură o scenă, din care nu prind decât câteva strigăte şi un hohot de râs. O fată tânără, de vreo 16 ani, s-a agăţat de grumazii unui bărbat şi îl obligă să o dezvirgineze. E o iniţiere lugubră, la care asistăm indiferenţi sau interesaţi, fără scârbă şi fără revoltă. Mă gândesc acum la viaţa fetei aceleia şi la sufletul ei, trezit de strigătul întâiului ei amor într-o sală înnebunită de excitare, între rânjetele a câtorva sute de spectatori, sub un tavan negru, ce stă să cadă asupra noastră ca o labă de dobitoc strivind un muşuroi de furnici.

Şi nu mai îmi aduc aminte de nimic... Mă urmăreşte doar, în zorii acelei zile, prin străzile goale, ce prind să se trezească, între primele tramvaie şi ultimii cheflii, în lumina îndoielnică a ceasului, imaginea electrică ce mai arde pe poarta balului, ca o lampă uitată aprinsă ziua în amiaza mare, într-o casă nelocuită: un tânăr medic în halat alb, cuprinzând cu o mână trupul rotund al unei femei frumoase şi, cu cealaltă mână, scheletul alb al morţii.

Paris, iulie 1930

VIRGINIA WOOLF

Ceteam întâia carte de Virginia Woolf într-o vreme în care renunţasem la „psihologie". Lecturile mele din acel timp erau Stendhal şi Turgheniev. Căutam o artă directă, sinceră, pasionată, cu fapte, cu oameni, cu năzuinţi. Şi îmi repetam un lucru, pe care de altminteri îl gândisem totdeauna: că în fond calitatea umană a unei opere trece înaintea calităţilor ei de inteligenţă, de construcţie, de stil.

Plimbarea la far, romanul Virginiei Woolf, făcea o excepţie penibilă în aceste preocupări de lector. Penibilă, în sensul strict al cuvântului. Lectura cerea un efort fizic. Niciodată n-am întâlnit un text mai complicat, o frază mai divizată, mai terorizată de nuanţe, mai încolăcită în sine. Pe alocuri îmi aduceam aminte de James Joyce. Dar era ceva mai abstract totuşi, şi în acelaşi timp mai senzual, mai aproape de lucruri. Am descifrat atunci *Plimbarea la far* şi mai târziu *Miss Dalloway* mai mult pentru ciudăţenia acestui stil decât pentru adevărurile eventuale ale cărţii. Cred că orice stil e revelator. Nimeni nu scrie într-un fel sau în alt fel pentru că vrea.

Problema devenea interesantă şi dezlegarea ei instructivă. Am într-un caiet de note câteva fraze de Virginia Woolf, prinse acolo asemeni unor fiare domesticite. Aş fi vrut să transcriu aici una din ele pentru documentarea cetitorului, dar bag de seamă că e imposibil. În româneşte, fraza aceasta imensă, făcută parcă să spună tot, devine mai obscură şi sensul ei se destramă.

Virginia Woolf nu percepe unitatea. Pentru ea o clipă de viaţă nu este o clipă, ci o adunare tumultoasă de amintiri, tendinţe, reflexii... O existenţă întreagă încape într-un moment, după cum un univers de plante şi animale încape într-un pumn de apă. Sub o figură, într-un gest, într-o încumetare, ea descoperă frământările mari ale vieţii.

„...dar în momentul acela, ochii ei erau atât de clari, încât păreau să facă înconjurul mesei, să ridice vălul după fiecare din aceşti oameni aşezaţi acolo, să descopere gândurile lor şi sentimentele lor, fără efort, asemeni unei lumini care alunecă sub apă şi surprinde în fiorul lor, în tremurul lor, valurile suprafeţei..."

Căutarea Virginiei Woolf are într-adevăr ceva din trecerea luminii prin lucruri. E pasivă, e ascultătoare. Ea nu atacă din faţă spectacolul vieţii, nu se opreşte în faţa momentelor acute, nu priveşte deznodământul lor; e mai mult o căutare de detalii. Nu e nicio dramă în literatura ei. Sunt oameni care mor, sunt oameni care iubesc, sunt oameni care suferă, dar toate acestea se întâmplă pe un plan secundar, undeva unde scriitoarea nu vrea să privească. În primul plan al povestei rămân doar lucrurile mărunte: un dejun, o plimbare cu barca, o rochie. Nu iei cunoştinţă decât de aceste mici nimicuri, păstrând doar senzaţia că dincolo de ele se întâmplă „altceva". Căci ce e curios în scrisul Virginiei Woolf este că, limitându-se la observaţia unor lucruri atât de mărunte, ştie totuşi să le dea un sens ridicat, să le transpună într-o ambianţă spirituală ce le depăşeşte.

„...E nevoie să simţi pur şi simplu că acest lucru este un scaun şi lucrul acesta o masă, simţind în acelaşi timp că e un miracol şi un extaz."

Oamenii ei sunt ridicoli, frumoşi, banali, răi, buni, ca toţi oamenii: n-au nimic excepţional, nimic eroic. Dar uneori simpla lor înfăţişare prinde un „contur simbolic" şi, ieşind din realităţile mici ale vieţii, se profilează pe o perspectivă mai largă decât a propriei lor existenţe, tinzând către o expresie sintetică şi generală.

„Şi deodată această valoare de semnificaţie, de simbol, de reprezentare, ce coboară uneori asupra oamenilor, şi asta fără niciun motiv aparent, în momentul în care, de exemplu, ies din metro sau sună la o poartă, descinse asupra celor doi Ramsay şi făcu din ei, în acest crepuscul în care ei rămâneau în picioare, figurile simbolice ale căsniciei, bărbatul şi femeia ideală."

Jocul acestei „valori de semnificaţie" este în scrisul Virginiei Woolf de o putere rară. Oamenii aceştia care nu fac nimic, care rămân tot timpul disponibili şi care când trebuie să facă ceva esenţial, să moară, să plângă sau să se dea cu capul de pereţi, fug departe de lumea cărţii şi nu revin în ea decât după ce au sfârşit de murit sau de plâns, oamenii aceştia inactivi au figuri nete, precise, vizibile. Îi vezi. Şi mi se pare a fi calitatea cea mai dificilă şi cea mai preţioasă a unui romancier, aceea de a crea plastic realitatea unui erou. Miss Ramsay, una din eroinele Virginiei Woolf, e o femeie frumoasă. Armonia ei fizică, trăsăturile simetrice ale figurii ei, echilibrul ei calm şi robust mă urmăresc ca o amintire personală: parcă am văzut-o undeva, într-un loc deschis, ducând cu ea acest miraj concret şi spiritual al prezenţei. Numai despre doamna de Chasteller a lui Stendhal şi despre eroina unui mic roman a lui H. D. Lawrence păstrez o amintire asemănătoare.

Spuneam că literatura Virginiei Woolf nu are dramă. Poarte că are totuşi una: adversitatea dintre părinţi şi copii. Am subliniat de câteva ori aici (atunci când a fost să vorbim de James Joyce, sau de Bernard Shaw, sau de Samuel Butler) că una din temele morale ale romanului englez, dacă nu singura, este această dramă a raporturilor dintre părinţi şi copii. Pe englezi îi obsedează fiindcă idealul lor de libertate interioară, dorul de independenţă, de discreţie, de singurătate, găseşte întâia piedică în familie. Comunitatea de griji şi bucurii, supunerea filială, ierarhia vârstelor, toate aceste virtuţi devin forţe tiranice, stupide, falşe. Şi pentru ei tirania părintească este cu atât mai apăsătoare cu cât tradiţia familială e mai adâncă şi „spiritul moral" mai organizat. Reacţiunea lor nu poate fi directă: ei nu pot fugi ca cel mai tânăr dintre Thibault, şi nu pot omorî ca Smerdiacov. Evadarea e un curaj latin, crima e un curaj rusesc. De cele mai multe ori (când lucrurile nu iau forma acută a dramei dintre doamna Warren şi fiica ei – luptă între o mamă prostituată şi o fiică cinstită), adversitatea e ascunsă, obscură, măruntă. Lupta se dă surd, pentru victorii mici şi pentru înfrângeri imaginate. Copilul nu vrea să se supună legii părinteşti, care îl mutilează, îl reduce, îl umileşte. Să dea un pahar cu apă, să renunțe la jurnalul pe care îl citeşte, pe motivul că tata trebuie să-l citească întâi, să se plimbe la far, când el vrea să stea acasă, să vorbească atunci când vrea să tacă şi să tacă atunci când vrea să vorbească („un copil nu vorbeşte neîntrebat") – nu e mai oribilă manieră de a desfigura sufletul unui om, de a-i teşi personalitatea şi a ridica revolta lui cea mai grea. E o încăierare degradantă, în care micul suflet al copilului se răsuceşte neputincios, disperat! Şi atunci el sfârşeşte supunându-se sau murind. Paricidul – vedeți – devine cea mai umană dintre crime. Codul penal ştie ce face când îl pedepseşte în mod special: crimele ispititoare trebuiesc prevenite mai atent.

Virginia Woolf cunoaşte această tragedie zilnică a familiei. Ea vede şi răzvrătirea mută a copilului, rezistența lui pasivă, curajul lui mutilat şi redus la simboluri, satisfacțiile lui timide când prestigiul părintesc a fost umilit. Ea vede de asemeni laşitatea tatălui, despot inconştient până într-o vreme, divinitatea care ştie tot şi care are totdeauna dreptate, moralitatea lui calmă, şi pe urmă eforturile de a recâştiga o simpatie pierdută, umilințe inutile, mângâierile stângace de mai târziu... E o dramă care intră în stilul complex al scriitoarei, fără vigoarea conflictului, fără accentul acut al ciocnirii, dar cu toate calitățile unei tragedii ce se întâmplă în adânc, de unde nu răzbat până la noi decât strigăte vagi.

JURNAL DE VACANȚĂ
PRIMA ZI

Annecy, 23 iulie 1930

Ceasul de la Saint-Maurice sună 12. Aud de sus, din pădure, cum sunetul acesta de aramă se răspândește jos, în valea mare a lacului și cum întârzie în aer, dens, calm. Bătăile sunt distanțate. Uneori mă întreb dacă orologiul nu s-a spart de tot. Dar abia am renunțat să mai ascult, și o nouă bătaie umple iar valea din creasta muntelui Semnoz până la mine și de aici mai departe, spre capătul nevăzut al lacului. S-ar spune că stă cineva în turlă anume să oprească un sunet, până ce se va fi încredințat că cel dinainte a fost bine auzit între pereții acestui larg amfiteatru alpin.

Urmează bătăile scurte, repezi și moi – ca niște pași de călugăriță – de la Saint François de Salles...

Cobor. De departe, ferestrele albe ale casei mele se văd și se pierd între ramurile copacilor deși, asemeni unor lumini de oraș, de la fereastra unui vagon. Nu, comparația nu merge, e prea citadină. Va trebui să renunț la aceste amintiri orășenești, după cum va trebui să renunț la guler, la cravată, la ceas. Timpul stă în loc. Îmi repet cu plăcere fragmentul din *Lacul* lui Lamartine, pe care ieri l-am citit scris cu litere gotice pe ilustrațiile lacului Bourget, ce se vând în gară, la Aix-les-Bains. Redeviu, așadar, îngăduitor cu reminiscențele mele literare.

Trebuie să-mi mărturisesc întâi un orgoliu geografic: sunt în Alpi. E aproape o satisfacție de ordin personal: ca și cum prezența mea aici contribuie la existența acestor locuri. Nume de orașe, munți, piscuri, lacuri, pe care altădată, în orele de geografie, mă chinuiam să le așez într-o hartă strâmbă (desemnam oribil – ceea ce îl făcea pe profesorul nostru de desemn să-mi spună că am să deviu critic de artă...), atâtea vorbe, dincolo de care încercam să ghicesc tumultoasă viața, sunt aici reale, apropiate, vii. E de-ajuns să urc muntele din față și să ocolesc puțin spre dreapta, ca să văd cum se ridică la orizont Mont-Blanc. Numai câțiva kilometri până la țărmul lacului Leman. Numai două ceasuri până la Chamonix sau până la Evian. Ieri în tren răsfoiam un ghid al regiunii (Haute-Savoie) și mă lăsam legănat în melodia atâtor vocale, pe care le potrivisem pe ritmul roților: Saint-Nicolas-la Chapelle, La Praz-de-lys-sur Taninges, Saint-Jeoire-en Faucigny, Collonges-sous-Salève...

Dacă n-ar fi această cunună de nume noi, dacă n-ar fi acei 600 kilometri, care mă despart de un Paris părăsit alaltăieri, dacă nu ar fi sentimentul acesta al depărtării și al singurătății, aș putea să mă cred undeva pe un munte românesc, pe valea Prahovei sau sus, în Bucovina, spre Vatra Dornei. Aceleași pete mari de iarbă verde, întrerupând o aceeași pădure de brazi, aceleași flori aspre fără savoare și fără alt miros decât al pământului, aceeași rumoare nedistinctă care te cuprinde în lumina amiezii, de-a valma cu aceste ierburi înalte, cu acest salcâm rătăcit, cu acest cer larg.

Cu cât cobor mai aproape de casă, valea se desparte de toate amintirile mele rurale şi devine *ea*: un peisagiu nou, care exprimă altceva decât ce ştiu, altceva decât ce îmi aduc aminte. Nu ştiu dacă e culoarea sau conturul sau dimensiunea, dar pământul ce se deschide înainte îmi dau seama că e nou, ca un fruct din care n-ai mâncat niciodată.

Altădată, în adolescență, camarazi mai îndrăzneți se pierdeau seara într-o uliță obscură a târgului, de unde se întorceau „inițiați". Şi la întrebările celor care rămăseseră încă neştiutori, ei nu ştiau să răspundă decât cu un surâs încurcat. – Cum este? – E bine.

Asta e tot „E bine". Nu seamănă cu nimic, nu aminteşte nimic, nu explică nimic. E bine. Sunt fără curiozitate şi fără întrebări în fața acestui peisagiu, în care nu cer decât să intru ca sub o boltă şi să rămân. Ştiu numai că aici începe ceva care nu există dincolo de zare, nici în cetatea de unde viu, nici în țara în care mă voi întoarce. Şi atâta e de-ajuns ca să dea orelor calme de aici un gust de eternitate.

Reîntors în odaia mea, mă necăjesc să-mi scot cărțile din valize şi să mi le rânduiesc prin sertare, etajere, dulapuri. Mă întreb dacă-mi vor sluji la ceva aici şi dacă nu făceam mai bine să le las „dincolo", în camera de student din Cartierul Latin, unde între caiete, tratate şi cursuri, exista cel puțin un aer de bibliotecă, pe care niciun brad şi nicio pasăre nu venea până la fereastră să-l tulbure. Şi râd de acest

Descartes cu coperți galbene, pe care l-am luat anume într-o ediție ieftină, ca să-l pot duce pe munte și să-l pot tăvăli în iarbă. Soarele îmi intră tot pe fereastră, de mă mir cum de mai rămâne destul afară.

Întârzii într-adins să-mi așez ca lumea lucrurile. Sunt hârtii pe care mă amuz să le revăd, sunt fotografii pe care le-am uitat. Ieri seară găsisem la un librar din Annecy o reproducere după un tablou de Sano di Pietro, pe care îl căutasem cu disperare la Paris. Bat documentul în perete și mi se pare că e singura poză pe care aș putea-o suferi aici. E încă o întoarcere spre liniște.

Găsesc în caietul meu de lucru câteva note pe care le luasem în grabă la Sainte-Geneviève, înaintea plecării, și care ar fi trebuit să fie un studiu despre Delacroix. Găsesc scheletul unor considerații de estetică: proiecte, observații critice, citații, trimiteri... Aș voi ca toate acestea să nu mi se pară atât de vechi și inactuale pe cât mi se par, aș voi să mă intereseze încă, să mă preocupe, să-mi dea curajul de a le gândi, de a le lucra. Îmi spun că faptul de a intra într-o pădure și de a merge două ceasuri pe drumurile unui izvor de munte nu e un motiv suficient ca să mă abată de la obiceiuri și bucurii vechi. Încerc să mă conving că e rușinos să mă las cucerit de salutul întâiului brad, ca un adolescent de sărutul întâii femei. Și până la urmă renunț la mustrările conștiinței mele, de om căruia lumea îi spune „intelectual”, și mă las în voia acestor sentimente de vacanță. Vacanță mare.

Voi regăsi la toamnă orașul adânc și mare și divers, expozițiile în rue La Boétie, diminețile de duminică la Luvru, ceasurile de bibliotecă, serile ameţitoare din Rue de Lappe, concertele, discuţiile lungi pe malurile Senei, cărţile care trebuiesc cetite, cărţile care trebuiesc scrise... Le voi regăsi pe toate acolo unde le-am lăsat sau puţin mai în umbră, acolo unde vremea aşează lucrurile de care te desparţi, dar pe care nu le pierzi.

Să rămân acum aici, pe această terasă, dincolo de care a trecut soarele şi să cuprind cu ochii seara care începe. E o transparenţă vastă şi fixă, peste care trec văluri din ce în ce mai umbrite, fără să-i şteargă nici claritatea, nici adâncimea. O englezoaică tânără îşi întinde *chaise-longue*-ul la câţiva paşi. Părul ei roşu încearcă parcă să ardă în umbră, dar renunţă, devine blond, neted. Un student irlandez, care mi-a fost azi vecin de masă la dejun, se apropie de mine, în vârful picioarelor, misterios, pândind ceva. A văzut în iarbă arzând un punct de foc: un licurici. Îmi spune că n-a văzut niciodată asemenea minune. S-a născut la Glascow şi trăieşte la Edinburg. N-a ieşit niciodată seara la câmp. N-a văzut copaci decât prin ferestrele trenurilor, iar dobitoace numai la măcelar. Mă întreabă cum i se spune acestei gâze luminoase pe româneşte. Îi răspund şi el găseşte vorba „nostimă". Eu îi spun că e frumoasă, „licurici". Pe englezeşte se spune *glow-worm.* A căutat irlandezul meu în dicţionar.

COLMYR LA PUYA

Annecy, iulie 1930

Am aflat ieri că cei doi kilometri pe care îi fac zilnic din Annecy până acasă (ce curios sentiment de celibatar şi călător, putinţa aceasta de a te simţi „acasă" într-o odaie în care ai intrat dimineaţa, ţi-ai aşezat cărţile într-un colţ, ai bătut o poză în perete şi din care vei pleca mâine liber şi fără amintiri, spre un alt „acasă", în altă parte, unde întâmplarea sau nevoia sau ispita unui nume cetit pe hartă te va chema...), aceşti doi kilometri de şosea, mărginind ţărmul stâng al lacului, nu mă duc ca o simplă stradă, dintr-o parte a oraşului în altă parte a aceluiaşi oraş, ci de la un port la alt port. Sunt aşadar cetăţean al portului Colmyr la Puya. Nu există prin locurile mele nici primărie, nici poştă, nici străzi. Doar o tablă de lemn, ieşind din apă la capătul unui ponton, poartă cu modestie numele acesta melodios. Sunt la o margine ce desparte Annecy de Sevrier. Trei sau patru case albe se arată sus în pădure, depărtate una de alta – şi ăsta e tot portul. Vaporaşele care fac înconjurul regiunii nu se opresc decât dacă le faci semn. Se văd de sus, de pe munte, mici, subţiri şi vii, cum îşi desemnează mersul pe apă, cum se salută fâlfâind drapelele, cum ocolesc surâzătoare bărcile pescarilor şi cum se pierd departe în zare.

Degeaba am umblat departe de ţară, degeaba am uitat lucruri vechi şi am iubit altele noi – sufletul meu de om de la Dunăre nu poate să treacă fără emoţie pe lângă o barcă cu pânze şi pe lângă o luntre de pescar. Şi cu toate astea ar trebui să mă amuze navigaţia aceasta glumeaţă pe apele albastre din Alpi. Pescarii de aici sunt amatori: lopătează pe seară, după ce şi-au sfârşit slujba la percepţie sau la poştă, în loc să joace popici sau să-şi ia aperitivul.

Cu pălăria de paie lăsată pe ceafă, ei aşteaptă cu entuziasm satisfacţia întâiului succes: un oblet. Mă gândesc la feţele copilăroase şi grave ale lipovenilor din balta Brăilei, la încruntarea barcagiilor de acolo, la micile furtuni care ne surprindeau între Checet şi docuri, la „ochiurile” înşelătoare de care ne apropiam luntrea în tăcere, temându-ne de limpezimea lor ce ademeneşte şi pierde. Erau uneori ceasuri de seară care ne găseau încă pe Dunăre, între valuri de două ori mai înalte decât noi, spre un debarcader ce ni se părea din ce în ce mai puţin aproape.

Aici, lacul – oricât ar aduce Alpii până la malurile lui înfăţişarea lor aspră de stâncă neagră – e surâzător şi cuminte. Lângă amintirile mele dunărene, el are o linişte de parc public, aşezat alături de o pădure neumblată.

Dezleg jos, de la capătul pontonului, o barcă uşoară, cu două lopeţi lungi şi subţiri. Luntrea mea e un fel de fus alb, cu o scobitură destul de largă la mijloc, ca să poată intra un om. La început m-a indispus jucăria asta: îmi place să simt vâslele în mână şi să mă lupt cu rezistenţa lor. Dar i-am preţuit repede calităţile. Cu o singură lopată bine trasă, deplasez barca pe 5 metri de apă. Cârma e simplă şi sensibilă. Evoluez în semicercuri largi, înconjur o insulă în centru, trec de la un mal la altul – aproape 3 kilometri în lărgime – urmăresc drumul cu valuri al unui vaporaş ce trece. E un fel de patinaj facil şi odihnitor pe o materie nouă, mai alunecoasă decât gheaţa şi mai mângâitoare decât apa. Mâinile, care mai păstrează încă urmele vâslelor dintr-o după-amiază de duminecă petrecută pe Marna, la Nogent, se joacă cu aceste lopeţi graţioase ca nişte ramuri de alun.

Părăsesc, în sfârşit, Colmyr la Puya şi „navighez" spre Annecy. N-am descoperit încă în plimbările mele prin orăşel dacă cele două râuri care îl străbat ca pe o Veneţie de carte poştală – la Thion şi le Vassé – sunt sau nu navigabile. Voi încerca astăzi această călătorie. Până acolo, defileul munţilor, mai scunzi în această parte, e de o frumuseţe excesivă. Numai cerul acesta de un albastru vast, numai lumina aceasta de o strălucire densă poate să scuze cochetăria peisagiului. E prea frumos, e prea rotund, e prea miniatural. Prefer liniile tari şi adânci, umbrele de plumb şi culmile de argint de peste drum de Colmyr la Puya, între văile strâmbe, unde se pierde lacul spre izvoare. Dimpotrivă, aici contururile sunt vagi, ovalurile sunt dulci, orizontul e mângâietor şi şerpuit.

La câţiva metri de barca mea, hidroavionul care face cursa obişnuită între Geneva şi Annecy taie zgomotos apa şi se ridică brusc într-o tăcere neaşteptată, care alarmează un grup de tinere fete venite să se scalde. Dar nu s-a întâmplat nimic: hidroavionul a trecut dincolo de coasta munţilor şi jocul acestor sirene în costum de baie, pe care le zăresc din când în când scoţând o clipă din apă un cap blond, un picior alb sau o mână agitată, continuă să scandalizeze trecătorii şi să-i ude...

La Annecy aflu că nu se poate trece pe Thion, fiindcă e prea repede şi accidentat. Unele străzi pe unde trece râul acesta sunt atât de strâmte, încât bărcile ar fi strivite de zidul întâii case. Trebuie să mă mulţumesc cu mersul calm al apei pe Vassé şi, trecând pe sub primul pod, intru triumfător în oraş. Am chiar orgoliul de a putea ancora, căci aici toate bărcile au o ancoră mică legată de un lanț la proră.

Casele din Annecy, vechi, curioase, legate între ele prin arcade de piatră albă – sunt unele galerii şi unele porți numărând câteva sute de ani – iau acum, privite din barcă, nu ştiu ce înfăţişare romanţioasă, nu ştiu ce aer de legendă sau de gravură pe un ban vechi, cu sunet stins. Va trebui să cunosc bine istoria sfântului Francis de Salles, a cărui amintire aceste uliți o poartă încă, pentru ca să pot înțelege melancolia lor.

Dar am să scriu altădată despre Annecy. Mă întorc spre Puya. Şi cum un pescar de 12 ani, bucuros să-şi arunce undița în larg, primeşte să-mi ducă barca, fac o parte din drum la întoarcere înot.

Revelația acestei vacanțe, senzația nouă, absolut necunoscută, care nu-mi aminteşte de nimic şi pentru care, dacă aş fi psiholog, ar trebui să inventez o denumire specială, descoperirea cu care voi pleca de aici e bucuria animală de a cunoaşte, de a simți, de a mângâia această apă de lac alpin. E o nouă materie pură, sonoră, amplă, transparentă. E un fel de lumină enormă, care inundă ziua şi o face mai albă. E în acelaşi timp un corp fizic şi o calitate abstractă. E o legănare mătăsoasă de eşarfe şi e o largă vibrație de cristale. Ar trebui să fie grea ca un metal prețios: când o iei în pumn nu simți decât o răcoare fără densitate. Suprafața se uneşte cu fundul. La un metru adâncime sau la 15, vezi pietrele din fund clar, firele de nisip, ierburile, peştii. Înot şi nu e nimic care să reziste înaintării mele. E o plutire firească, lipsită de efort, dar dreaptă, armonioasă, simetrică. Şi cum trecerea înotătorilor o văd atât de precis, uit uneori că se află în apă şi am deodată groaza de a-i vedea zburând între cer şi pământ.

Sub soare şi din apropiere, apa mi se pare o ficţiune: o a doua lumină. La o depărtare de câţiva paşi, prind să-i văd culorile. E întâi un albastru intens, real sonor. E pe urmă un verde crud, vegetal, răcoros, un reflex pe care ai vrea să-l cuprinzi în încăperea unui cristal şi să-l porţi – inel – la deget.

Dar seara începe o dramă de culori, care deschide porţile mari ale visului...

W. N. P. BARBELLION

„Moartea nu poate să facă nimic
mai mult decât să ne ucidă.”

William Barbellion s-a născut la 1889. Când a murit – la 31 decembrie 1917 – avea 28 de ani. Pe urma lui a rămas o singură carte: jurnalul lui.

Nu se pot face prevestiri în ce priveşte viaţa cărţilor. Destinul lor este ca al nostru, ascuns. Nu stă nicăieri un geniu bun al dreptăţii, care să împartă uitarea şi ţinerea de minte după cuviinţă. Dar dacă faptul de a fi trecut prin lume cu o inimă deschisă durerilor şi cu o minte curagioasă, care a stat până în ultima clipă trează ca să le înţeleagă, dacă faptul de a fi adus din această scurtă călătorie o mărturie mai adâncă şi mai pasionată decât a zilelor ce trec e de ajuns pentru o amintire, jurnalul lui Barbellion va exista. Astfel, un om care n-ar fi vrut să trăiască decât pentru a tulbura conştiinţe, pentru a determina reacţiuni sufleteşti, pentru a urî şi a iubi, pentru a fi urât şi a fi iubit, pentru a-şi afirma existenţa lui de animal neliniştit şi pentru a-şi striga pretutindeni prezenţa unui om de o crâncenă energie spirituală va înfrânge încă o dată mizeria lui fizică şi va fi prezent. Astfel, moartea nu va fi putut într-adevăr împotriva lui Barbellion „nimic altceva decât să-l ucidă”. Şi va fi cu atât mai umilitor pentru ea, cu cât l-a urmărit din pragul vieţii, a crescut alături de el ca o a doua umbră, l-a pândit ceas cu ceas şi l-a răpus lent.

Jurnalul începe la 13 ani. Barbellion trăieşte într-un orăşel de provincie englezească, în condiţii modeste. Tatăl lui e un gazetar oarecare, muncind greu pentru o existenţă obscură. Băiatul învaţă la liceu şi are o singură pasiune: ştiinţele naturale. Într-o zi a schimbat o colecţie de mărci pentru o colecţie de cuiburi şi de atunci cariera lui a fost hotărâtă. Singurele lui nădejdi şi singurele lui regrete privesc zoologia. „Am intenţia să tachinez cărăbuşii în timpul vacanţei” sau „sunt de o scandaloasă ignoranţă în ce priveşte coleopterele”. Iată care sunt reflecţiile acestui copil care începe abia să trăiască. La 14 ani e campionul de gimnastică al şcoalei lui. În acelaşi timp descoperă *Originea speciilor* şi urmează diverse lecturi de specialitate. Ţine orgolios socoteala izbânzilor lui: a capturat 232 de cuiburi şi a studiat 44 de specii. Va fi un om de ştiinţă. Dar în acelaşi timp trebuie să muncească pentru ca să câştige. Tatăl lui e bolnav. Barbellion e obligat să facă reportaj. Are 17 ani. Se luptă cu cele mai stupide mizerii, e sărac, e umil. Şi totuşi: „aş prefera unei rente de 100 de lire o înţelegere lucidă a atomului, considerat ca sistem solar”.

Adolescenţa lui e obişnuită. Întîile obsesii sexuale, întîiul sărut, întîile melancolii etc., etc. Dar dincolo de aceste inevitabile accidente, el duce alt trai –, al lui. Într-un hambar improvizează un cabinet de disecţie. Un brici vechi, o oglindă, câteva sticle şi iată un întreg laborator. Studiază acolo singur chimia, fizica, zoologia. Revelaţiile lucrului îl emoţionează. Are o vastă sete de cunoaştere, de observaţie, de înţelegere amănunţită, personală. Umblă prin păduri, prin ierburi, pe câmp, numai pentru bucuria de a vedea. Totul e nou şi violent. Ştiţi cum moare o viperă? Cunoaşteţi aroma tânără a unei gâze disecate? Puteţi să ghiciţi exact ce pasăre sare de pe o ramură pe alta numai după fâlfâitul scurt al aripilor? Barbellion cunoaşte tot. Oamenii din târg îi aduc diverse insecte, mici animale, ierburi curioase, şi el le cumpără. 2 şilingi pentru o *esquilla*, 3 şilingi pentru un *eschimuk escultentus*.

Tânărul naturalist din Dowustable devine o personalitate. Primeşte vizita unui domn cărunt, vizita unui doctor, a unui specialist. Uneori îi vin de departe scrisori adresate oficial: d-lui W. N. P. Banbellion, naturalist. Şi în timp ce dimineaţa face pentru gazetă reportajul cutărei şedinţe comunale, seara scrie în hambarul lui un studiu despre sistemul arterial al tritonilor sau despre psihologia lor. Succesele lui sunt constante.

Dar aici – la 20 de ani – cineva bate la uşa odăii lui de om muncitor: întâia trecere a morţii. Boli scurte, sâcâitoare, nici prea grave ca să ucidă, nici prea simple ca să treacă fără urmă. E întâiul acces de descurajare. Cade la un concurs de asistent naturalist, ieşind al patrulea, când nu erau decât trei locuri libere. E obligat să renunțe la un post oferit de muzeul din Plymouth, fiindcă tatăl lui moare şi el trebuie să poarte de grijă familiei.

„Nu aspir decât la zoologie. De ce viața nu mă lasă în pace? ”

Dar n-a fost decât întâia umbră a morții, care a mângâiat doar această frunte tânără, sortită ei, şi s-a depărtat răbdătoare. Viața reîncepe. Barbellion scrie un studiu asupra sistemului vascular al tritonilor larvari. Trece cu succes răsunător examenele facultății din Liverpool şi el, naturalistul instruit într-un hambar, îşi uimeşte profesorii. Petrece o vacanță de „fericire torențială” la mare. E tânăr, e încrezător, e curajos. La un concurs de asistență la British Museum reuşeşte întâiul, depăşindu-şi cu 141 de puncte camarazii. Va pleca la Londra. Drumurile ştiinței mari îi sunt deschise. Va avea o bibliotecă imensă şi un laborator complect. Viața stă fremătătoare înainte. O femeie frumoasă îi cade în brațe. Şi el râde.

De aici încolo – Barbellion are 22 de ani – moartea va merge alături de el. Nici măcar nu a fost brutală, bruscă, sinceră. Ci l-a împrejmuit de departe, i-a tăiat zi de zi legăturile cu lumea, i-a rupt una câte una speranțele. O viață petrecută în cabinetele doctorilor. Azi simptome de paralizie lentă, mâine semne de tuberculoză, altă dată primejdia de a pierde vederea, frecvente atacuri cardiace, o boală de stomac, gripă... Existența lui devine precară, improbabilă, provizorie. Tot ce întreprinde e făcut sub condiția conștientă: „presupunând că am să trăiesc”. El simte că nu mai e singur, că cineva stă lângă el, întinzându-i o dureroasă protecție.

„Nu-mi place să mă duc la culcare. Fiecare zi pentru mine se termină cu un mic necaz. Mi-e groază de momentul în care trebuie să-mi așez cărțile, să-mi sting priza și să spun «bună seara», schimbând viile bucurii ale zilei cu întunecimile somnului și ale uitării.”

Dorul lui de viață e strigător, disperat. Barbellion se iubește pe el însuși cu pasiune. Știe atâtea lucruri, se simte capabil de atâtea eforturi, vrea să realizeze atâtea proiecte. El are orgoliul de a trăi.

„Ce umilitor e să mori. Mă revolt împotriva ideii de a fi învins de o dușmană atât de necinstită ca «moartea»...”

„Ce poftă am să mai trăiesc măcar 12 luni...”

Și în fond, în ciuda acestui trup care se desface din toate încheieturile lui, el păstrează încă un suflet de entuziast și de copil. Inima lui n-a acceptat încă. Iată de ce mai are puterea să studieze, să caute, să suie. Mai studiază în laboratoare, mai face rapoarte de știință. Umblă prin lume, vede, râde, observă. Seara, în odaia lui, scrie mai departe jurnalul acestei vieți, povestește, descrie oameni, scene, se bucură de tot ce se întâmplă. Tot ceea ce gândește și scrie acum are o adâncime și un suflu tragic de o ciudată și tristă frumusețe. Caută oameni, vrea să cunoască, vrea să spună. A văzut într-un tramvai o tânără irlandeză care i-a surâs. Zile întregi e urmărit de amintirea ei, umblă pe străzi să o vadă, dă un anunţ la mica publicitate chiar. Îi iubeşte pe oameni.

Nu dintr-un vag sentiment umanitar, ci mai mult dintr-un infinit respect al vieţii, dintr-o vastă dragoste pentru demnitatea de a trăi. Ar vrea să întrunească în existenţa lui existenţa tuturora, să se identifice cu bătaia de inimă a omului care trece înaintea lui. Trage cu ochiul la scrisorile vecinilor, se uită peste umăr, întreabă fără discreţie, află.

„Noi ăştia – oamenii – suntem cu adevărat nişte fiinţe minunate. Şi dacă nu există un Dumnezeu iubitor, care să vegheze asupra noastră, e tot atât de regretabil pentru el, cât şi pentru noi.”

Uneori un soare înşelător îi dă un scurt răgaz. Moartea cochetează cu el. La 24 de ani, Barbellion nu poate ieşi în stradă decât cu câteva scrisori gata făcute, pentru ca în cazul unei morţi subite să se poată lua măsurile necesare. Şi între timp ceteşte (Nietzsche, Dostoievski, *Biblia*, Bergson...), priveşte tablouri, ascultă concerte, lucrează în laborator, cercetează păduchii animalelor la grădina zoologică, susţine o controversă cu privire la viaţa hibernală a muştei domestice... Iubeşte o tânără prietenă, pe care o cere în căsătorie. E refuzat şi i se spune fără ocol că „pentru o fată tânără ca ea e un instinct natural să nu se simtă atrasă de un bolnav ca el.”

Se declară războiul european. Barbellion rămâne mai singur, deprimat de tot ce se întâmplă. Îi e scârbă de nebuniile de afară. Se însoară. Tânăra lui femeie ştie bine că omul acesta va mai trăi un an sau doi. Doctorul nu i-a ascuns nimic. Dar îl cunoaşte şi îl iubeşte. Câteva zile sare de mulţumire, ca un copil, câteva seri de intimitate. Şi pe urmă iar boala, o paralizie din ce în ce mai acută. Dincolo de casa lor e războiul, sunt bombardamente de noapte pe străzile Londrei, sunt prietenii care mor pe câmpul de bătaie. Barbellion protestează ignorînd tot: el lucrează la un studiu asupra anatomiei psocideelor. Uneori i se pare că mai e timp, că viaţa mai poate fi trăită.

„Moartea azi mi s-a părut o imposibilitate". Dar peste o zi sau două revine. „Acum, când sfârşitul meu e aproape şi sigur..."

Ceea ce îl deprimă mai ales e felul umilitor în care se sfârşeşte. Ar fi vrut cel puţin o moarte grea, cu care te lupţi, împotriva căreia te ridici, care te prinde de grumaji, dar pe care o umileşti rezistând. „Dacă viaţa ar fi o artă şi nu o loterie." Dar viaţa nu e totuşi decât o sinistră loterie, de la care Barbellion n-a ştiut să câştige decât lotul acestei vieţi oribile. S-a închis pe totdeauna în el şi din „entuziast, vibrant, impresionant, activ" a devenit „sceptic, fără vigoare, ironic şi indolent". El, care era făcut pentru existenţa largă şi aventuroasă a călătorilor, a trebuit să se limiteze la viaţa unui jurnal. Ar fi vrut să fie un naturalist şi n-a fost decît un psiholog. Dar redus la atâta, şi-a iubit cu deznădejde jurnalul, drumurile lui interioare, „arhitectura gotică a propriului meu suflet fantastic". Ar fi vrut să aibe cel puţin certitudinea că acele caiete spun ceva şi că într-o zi cineva are să ştie... Ştia el că, cu ultima lor filă, sfârşea una din cele mai dureroase şi mai adânci cărţi din câte s-au scris? Poate. „Veţi îndrăzni să mă plângeţi – nu-i aşa? Sunt singur, sărac, paralizat şi am împlinit douăzeci şi opt de ani. Dar îmi bat joc de voi şi, cu o îndrăzneală ce o egalează pe a voastră, vă plâng eu. Vă plâng pentru scurgerea uniformă a norocului vostru şi pentru sterilitatea stătătoare a spiritului vostru. Eu îmi prefer neliniştea. Sunt muribund, dar voi sunteţi morţi de-a binelea. Niciodată n-aţi trăit cu adevărat. Niciodată dorinţa disperată de a iubi, de a şti, de a face, de a îndeplini n-a zgâriat trupul vostru, însufleţindu-l de o viaţă fremătătoare. Nu invidiez deloc cufundarea voastră în grijile meschine ale unei existenţe ordinare.

Credeţi că aş schimba cu baloanele conversaţiei voastre găunoase comuniunea mea cu propria mea inimă? Sau curiozitatea mea cu interesele voastre nesigure? Sau disperarea mea cu speranţele voastre burgheze? Sau viaţa mea actuală, strălucitoare, cu a voastră, netedă şi curată ca un ban nou?

Nu. Mă învelesc în mantia mea şi îi mulţumesc Domnului, solemn, că nu m-a făcut ca pe ceilalţi oameni. Nu am decât douăzeci şi opt de ani, dar am privit adânc în această scurtă scurgere de timp, o viaţă de o lungime suficientă: am iubit, m-am însurat, am o familie, am plâns, am luptat, am îndurat şi când va veni ceasul, voi fi mulţumit să mor.”

„Ceasul” venea trei luni mai târziu.

Annecy, august 1930

PRINCIPESA BIBESCU PORTRETISTĂ[1]

Arta principesei Bibescu a evoluat pe două drumuri: al simplificării exterioare şi al adâncirii sufleteşti. Cu cât scrisul său a renunţat la ocoluri şi podoabe, cu atât s-a apropiat mai mult de cunoaştere, de oameni şi de sentimente. Astăzi, această artă este orientată în sensul adevărului. Principesa Bibescu schimbă în ordinea obişnuită a lucrurilor, pitorescul pentru expresiv, aparenţa pentru idee şi impresia pentru realitate. Evidenţele nu-i ajung; adevărurile gata făcute nu o satisfac. Arta ei trece dincolo de fapte şi surprinde jocul unei drame în elemente prime şi în mişcări ascunse. Din cortegiul de umbre şi probabilităţi pe care viaţa se amuză să-l plimbe prin faţa noastră, principesa Bibescu opreşte numai câteva fragmente. Dar ce intimă comunicare cu existenţa oamenilor e în aceste scurte tablouri! Tot ce poate rămâne între două mâini şi într-o amintire, din lunga zbatere a zilelor, din bucuria lor şi din melancolia trecerilor ireparabile, tot ce poate supravieţui unui sentiment şi unui surâs şi poate dăinui pe urma timpului, ca o aromă pe urma unui fruct căzut, stăruie în evocările acestei scriitoare. Ea ştie că dincolo de înfăţişările vieţii este un înţeles mai tăcut, mai liniştit şi mai durabil al lor. Şi în căutarea acestui înţeles îşi îndreaptă – cercetător – scrisul.

---

[1] *Quatre portraits (Portraits d'hommes)*, Grasset, (n. a.)

E firesc ca o asemenea sensibilitate artistică să se oprească la portret. Fiindcă portretul e un gen de observaţie. El te obligă să iei contact cu lumea din afară, să renunţi la propriile tale înclinări şi pasiuni, să înţelegi un destin străin, să cunoşti. În cadrul sufletesc al unui om, portretul cere să desluşeşti ecourile existenţei lui, să-i afli urmele, să-i desemnezi povestea. E un gen literar care se dispensează de elementele factice (intrigă, gradaţie, deznodământ anecdotic), dar cere un material autentic şi o structură organică. Portretul transpune subiectul de pe planul anecdotei pe planul înţelegerii şi din lumea accidentelor în lumea certitudinii. E o artă de realităţi interioare.

Dar acest caracter obiectiv şi grav al portretului nu este singurul motiv care va fi câştigat atenţia scriitorului şi îi va fi îndrumat preocupările literare. Principesa Bibescu îi iubeşte pe oameni. Ea are această pasiune de inteligenţă care te sileşte uneori să cauţi tovărăşia oamenilor, să te bucuri de prezenţa lor, să-i priveşti cu simpatie şi să crezi în ei. Ea ştie că marea dramă a noastră, a tuturora, este depărtarea: zidul dur şi invizibil care ne desparte de ceilalţi şi ne sorteşte unei singurătăţi fără sfârşit. Ea încearcă şi izbuteşte să evadeze dincolo de acest hotar, se apropie de oameni, le priveşte obrazul complicat sau simplu, frumos sau chinuit şi le citeşte în trăsături secretul izolării lor.

Principesa Bibescu are admirabila pasiune a curiozităţii. O pasiune trează, lucidă, generoasă, stenică; o pasiune care e un joc de inteligenţă, dar care, mai ales, este un joc de sensibilitate. Numai oamenii buni sunt curioşi. Curiozitatea e un semn de participare la viaţă, e un instinct de solidaritate superioară. Şi principesa Bibescu posedă această pasiune în cea mai nobilă şi mai discretă expresie a sa. Ea ştie să vadă fără să insiste şi ştie să înţeleagă fără să deformeze. Îi place să observe cu sinceritate şi să afle adevărul direct, întâlnindu-se cu el din faţă sau culegându-l dintr-un ecou. Oameni, ţări, peisagii, cărţi – tot universul pe care l-a cutreierat această scriitoare, în realitate sau imaginar, nu a fost decât o succesie de vaste ceasuri sufleteşti, în care sentimentul ei frenetic şi cuminte voia să se regăsească şi să se uite. Iată de ce principesa Bibescu îi cultivă pe oameni, ţine să-i cunoască şi să-i apropie. E în această pasiune a relaţiilor sociale, a corespondenţei şi a bunei înţelegeri un spirit de umanism pur şi cultivat. Dacă ar trebui să rezum într-un singur cuvânt personalitatea acestei scriitoare, aş spune, cu sentimentul de a exprima tot ce îi este esenţial: o umanistă.

Portretul este pentru ea un act de simpatie. Caracterele o interesează; drama o atrage. *„J`eus la sensation aiguë que j`approchais d`une douleur*" – scrie principesa Bibescu în dublul portret al lui Anatole France şi al amicei lui, caracterizând în această frază resortul intim al darurilor ei de portretistă. Căci, tocmai această „senzaţie ascuţită a durerii", această bruscă revelare a unui conflict sentimental face întâia calitate a portretelor sale. Un fapt oarecare, ce ar putea să fie pentru toată lumea un simplu acident, devine, sub unghiul de vedere al acestei cunoscătoare de oameni, o linie de expresie. Un gest obişnuit, o replică fără strălucire imediată, o tăcere sau o aducere aminte se transformă într-un punct de plecare către un peisagiu omenesc nou. Portretul începe printr-o sugestie: o siluetă făcută dintr-un singur oval. Dar pe această schemă se adaugă, într-o liniştită progresie, o seamă de amănunte. Detaliul epic al acestor portrete e totdeauna semnificativ, substanţial, revelator. Principesa Bibescu are privilegiul de a simţi elementul constant şi autentic al unei situaţii pentru că ştie să surprindă nuanţele şi să degajeze punctele centrale. Ea caută cu răbdare semnele mărunte, liniile secundare, momentele accesorii. Cunoaşte prea bine sufletul omenesc, pentru ca să nu ştie că reacţiunile lui cele mai expresive sunt în detaliile de viaţă, acolo unde controlul social şi prejudecăţile personale încetează. De aceea, deşi eroii portretelor sale sunt un rege, un prim-ministru, un romancier celebru şi un mare boier român şi, deşi psihologia acestor eroi s-ar fi presupus privită în situaţii mari şi momente hotărâtoare, scriitoarea îi încadrează într-o atmosferă mult mai simplă şi îi prezintă sub aspectul sincer al intimităţii. Din această acumulare de sugestii, amănunte, reflecţii şi amintiri, figura eroului evocat se înalţă limpede şi decisă. Liniile sunt ferme, calităţile sunt aderente, expresia e adâncă. Portretul trece parcă printr-un proces de „cristalizare" (în sens stendhalian).

Dar tablourile nu se rezumă la această simplicitate de concepţie şi realizare. Principesa Bibescu nu face istorie. Arta ei de portretisă se apropie mai mult de geniul memorialiştilor. Nu date, nu informaţii şi nu biografie veţi găsi în această carte de portrete. Ci o atmosferă, o manieră de a contempla şi a înţelege, un fel de a interpreta şi a reţine. Procesul e precis, dar nu e strict. Îţi lasă dincolo de rama lui un larg câmp de reverie şi imaginaţie. De la sugestia pe care ţi-o comunică, liber eşti să construieşti mai departe – după vrerea ta, existenţa eroului. Este în scrisul acestei artiste o împletire de senzaţii exacte şi de dibuiri, o ţesătură de iederă umedă pe un trunchi de ulm. E o pânză de imagini care pleacă de la o linie viguroasă şi sfârşeşte la o ţesătură tremurătoare şi subţire. Observaţia îmbină aici desemnul realist, natural şi fix, cu sentimentul personal, elevat, transcendent. Principesa Bibescu nu se teme să vadă un sfânt într-un rege. Ea ştie să iubească fără sentimentalism şi poate să deteste fără atitudini. Ce primejdioasă e povestirea anumitor episoade din viaţa regelui Ferdinand, cât de aproape de ridicul sunt unele notaţii şi cu ce siguranţă triumfătoare izbuteşte totuşi autoarea să le dea un înţeles luminos şi uman. E în acest portret un curaj care a putut să facă spaima multor inteligenţe de „bun simţ”. Dar moralitatea inteligenţelor mari nu e aşa-zisul „bun simţ”, ci sinceritatea şi consecvenţa. Nimic excesiv şi nimic deplasat în atitudinile scriitoarei. Schiţarea ascuţită a lui Lloyd George, fără invective, fără aprecieri, fără chiar o abordare directă a personajului, desconside-rarea lui discretă şi definitivă e un exemplu de sobrietate clasică.

Nu ştiu dacă regele Ferdinand, contele de Oxford, Anatole France şi Ion Lahovari au fost toată viaţa ceea ce sunt în cartea principesei Bibescu. Ştiu însă că între coperţile ei, evocarea lor – imaginile ducilor de Guermantes pe vitraliile bisericii din Combray – au lumina adevărului şi a poeziei. Şi toată arta sa de portretistă e în această atmosferă de vitraliu cu reflexe schimbătoare de metal şi mătase.

Paris, 1930

PLIMBARE LA LOVAGNY

Annecy, 11 august 1930.

Îmi place trenul ăsta glumeţ, care face serviciul între Annecy şi Aix-les-Bains, mic, incomod şi sperios, şuierând cu deznădejde când e să intre sub un tunel, aplecându-se pe dreapta, când pe stânga, asemeni unui catâr de munte.

Mă găsesc iar la o fereastră de vagon şi prind din nou gustul călătoriei. Pentru 12 minute numai. De ce atâtea batiste fluturate, de ce atâtea mâini care se agită, strigăte scurte, îmbrăţişări lungi, recomandaţii, interpelări, recunoaşteri...? S-ar spune că toată lumea, de la această doamnă reumatică, până la acest şef de gară chel a convenit să se joace de-a „plecarea". Poate unde e soare, poate unde munţii sunt liniştiţi şi apropiaţi. Primesc jocul şi mă conving de realitatea aventurii. Zece kilometri mai departe, trenul ne lasă în faţa unei table de lemn şi în faţa unui domn cu mustăţi, care ne cere cu gravitate biletele de drum: Lovagny.

E o pădure ca oricare alta, în care cineva s-a amuzat să aşeze la întâmplare câteva case albe. De undeva din apropiere se aude un patefon şi cineva recunoaşte vocea lui Maurice Chevalier: „*Paris*, *je t'aime*, *je t'aime*, *je t'aime...*" În iarbă, o pereche sfârşeşte un sărut care trebuie să fi început demult. Nu ştiu de ce mă bucură toate lucrurile acestea şi de ce, în lumina sunătoare a ceasului, tot ce se întâmplă mi se pare nou. Nici măcar veselia tovarăşilor mei de drum, puţin prea amicală şi prea directă, nu mă necăjeşte.

Să fi devenit oare un turist? Nu ştiu şi nu am timp să reflectez. E un semn bun oricum, că mă pot apropia de pădure, de drum şi de câmp cu uşurinţă, fără să ezit şi fără să mă simt străin. Viaţa poate să te cheme într-o zi sau alta spre singurătate. Şi e bine să ştii că vei putea atunci să-ţi aşezi bucuriile într-o ladă, să strângi mâinile oamenilor tăi şi să te duci.

Urc pe urmele râului Fier, continuare mai sprintenă a râului Thion, spre strâmtorile cunoscute ale locului. Mă plictiseşte casierul care stă la intrare şi vinde bilete. Un personaj închiriat e ceva stupid şi barbar. Aş avea poftă să mă întorc, în semn de protestare, dar aud zgomotul surd al apei, prizonieră între ziduri, şi cedez. Les gorges du Fier. Locul e sălbatec, adânc şi fără bunătate. Ştii bine că dacă te-ar avea la îndemnă, nu te-ar cruța

Trecătoarea e lată de un metru şi adâncă de treizeci. Apa şi-a săpat drumul în stâncă, desemnând o rețea de linii albe şi complicate. Podişul acesta de piatră s-a împărțit astfel în nenumărate insule care, sub mângâierea valurilor, au luat diferite forme, când mari, baroce şi necioplite, când nuanțate şi subțiri ca un joc fin de stalactite. Dar nici adâncimea amenințătoare a trecătoarei, nici masa tăcută a pietrelor nu formează farmecul locului.

Ce poate lumina soarelui, care între stânci îşi pierde violența, devine curgătoare, se amestecă jos în valea strâmtă a Fierului, cu reflexele apei? Este între strălucirea zilei şi strălucirea valului o identitate aproape materială: nu ştiu unde începe una şi sfârşeşte alta. Dacă închid puțin ochii şi îi deschid pe urmă brusc, uit de conturul lucrurilor şi nu-mi dau seama decât de o singură calitate sensibilă, care le uneşte pe toate, sub acest petec de cer gâtuit între pietre.

Nicăieri n-am cunoscut o variație de culori mai subtilă decât prin aceste locuri din Haute-Savoie. Astă iarnă, în Tirol, peisajele erau amețitoare: dar succesia culorilor era acolo intensă, viguroasă, netă. Țiu minte o trecere de la violet la albastru, care mă orbise.

Luminile şi culorile veneau acolo în avalanşă, brusc, brutal, sonor. Fereastra compartimentului nostru devenise un ochean fantastic. Aici, trecerea de la o lumină la altă lumină e nesimţită. Un lucru de nimic, un nor care se deplasează, un vânt care îşi schimbă sensul, un copac care se agită e de-ajuns ca să modifice perspectiva. Umbrele coboară atenuate, vagi, nu mai grele decât o presimţire, nu mai certe decât o nelinişte. E o frumuseţe insuportabilă, care merge până la serafic. E nevoie să faci o mişcare repede, un gest zilnic, să tuşeşti, să-ţi ştergi nasul, să fluieri, pentru ca astfel să degradezi acest exces de armonie şi să lupţi împotriva momentului de extaz ce vine.

Nu ştiu dacă s-a întâmplat ceva în jurul meu. Dar deodată s-a făcut tăcere şi trecătorii s-au oprit. Grota se întunecă, apa se face albastră, stânca se răceşte. Cineva din partea locului ne spune că vine furtuna. Ceasul e patru. Mai am trei ceasuri până la tren şi sunt numai vreo câteva sute de metri până la cel mai apropiat castel feudal. E singurul pe care nu-l cunosc în apropierea imediată a regiunii Annecy. Dar castelul Montrottier mă plictiseşte de cum îi calc pragul. Nimic din liniile sobre ale castelului Genevois-Nemours, nimic din graţia jumătate ostăşească, jumătate feminină a castelului Menthon. Găsesc la poartă doi sfincşi de ciment, de gust recent, câţiva lei oribili, câteva ornamente, toate datorite ultimului proprietar, un burghez oarecare. Urc o scară din al XIV-lea secol spre donjon. De sus, din turlă, se vede departe până la Mont-Blanc. Dar furtuna a izbucnit şi nu văd în vale nimic altceva decât o pânză cenuşie de ploaie. E ploaia lungă de munte, care îţi bate pe acoperiş nopţi şi zile întregi, fără să obosească, fără să se schimbe, fără să cadă mai încet sau mai tare de cum a început.

Priveliştea e tristă de la fereastra ogivală a turlei şi te simţi deodată singur, nemaifăcând parte din timpul care trece, ci plecat pe drumul unui trecut, care nici măcar nu e al tău. Cobor în sala de gardă, goală, imensă, rece, cu bârnele tavanului rămase aşa cum erau pe vremea Renaşterii, cu armele vechi bătute în perete şi mai ales cu un enorm cămin, lângă care mă aşez şi întind mâinile – cu un gest obişnuit – către un foc ce nu va mai fi ars de multe veacuri. Ploaia continuă la fel, fără grabă. Ploaia nu mă deprimă niciodată: nici pe stradă, unde o înfrunt vesel, amuzat de spectacolul trecătorilor grăbiţi, nici în casă, unde ea îmi dă un gust de lucru, de căutare prin cărţi şi hârtii vechi.

Îmi amintesc cu bucurie de două ceasuri de ploaie petrecute la Paris, pe terasa cafenelei Regence, într-o seară când Avenue de l'Opéra era frumoasă ca niciodată. Dar aici, prin gratiile ferestrelor mici din sala aceasta pustie, ploaia prelungită, monotonă, e de o tristeţe care te pătrunde.

Plec. Până în vale, la gară, nu fac nici cinci minute. Baraca de lemn e plină. Toată lumea, pe care o văzusem cinci ceasuri mai devreme entuziastă, e şi la propriu şi la figurat plouată. Nu râde nimeni. Are fiecare un mic necaz: o rochie albă pătată, un pantof prăpădit, o pălărie udă ca un burlan. Din când în când, o cucoană tânără îşi aduce aminte şi îşi sărută fără convingere bărbatul. Se anunţă de la Aix-les-Bains o întârziere de jumătate de ceas.

Dar iată că în această dezolare generală se ridică, deodată, dintr-un colț, o voce tânără de fată. E un cântec copilăros, o melodie simplă şi sprintenă. Alte voci se adaugă celei dintâi, dar sunetul rămâne la fel de curat şi proaspăt. Abia acum observ prezența acestui grup. Sunt vreo douăzeci de fete tinere, englezoaice, îmbrăcate toate în tunici de cercetaş, cu rochii scurte şi picioarele goale. Stau în ploaie cu fruntea dreaptă, cu ochii limpezi, fără să se ascundă, fără să se ferească. Apa le curge şiroaie pe umeri. Ele nu se tem de nimic, ele n-au nimic de pierdut. Stau în ploaie şi cântă. Au 18 ani, sunt frumoase sau urâte, sunt bune sau rele, sunt deştepte sau proaste, mâine se vor întoarce la ele acasă, să continuie într-un fel sau altul o viață oarecare, dar acum, când toți ceilalți se ascund să-şi ferească haina şi să-şi asigure un adăpost, când toți ceilalți sunt încruntați pentru că e frig, pentru că trenul e întârziat şi pentru că le e foame, ele stau în ploaie şi cântă.

382 DE KILOMETRI

Seara am întins pe masă hărțile şi am urmărit drumul făcut: 382 de kilometri în zece ceasuri. Recitesc numele satelor prin care am trecut, încerc să înlocuiesc aceste puncte roşii şi negre, ce însemnează un râu, un pod, un vârf, cu amintirea lor vie, şi mă încurc. Aşadar turla acelei biserici elvețiene, pe care am ocolit-o într-o spirală de jumătate oră, trebuie despărțită de imaginea celor două cascade, între care – înşelându-mă – amintirea o aşezase. Biserica se găsea lângă Martigny, iar cascadele lângă Saint-

Gervais. Aş trebui să-mi corectez impresiile şi să le aşez după conturul hărţii, nu după voia ochilor mei. Îmi las totuşi prietenii să-şi verifice mai departe călătoria şi eu îmi păstrez – neordonate – bucuriile.

A fost oarecum o mică nebunie. Am trecut prin drumuri pe care nu le cunoşteam şi pe care nu ştiu dacă am să le mai cunosc, repede, fără să mă opresc, uneori fără să întorc capul. Am schimbat un orizont cu un altul, o culme pentru o vale, un oraş pentru alte zece oraşe, am văzut oameni, am bănuit istoriile lor necunoscute, ascunse dincolo de ferestrele caselor, am coborât şi am urcat, până ce, iată – întorcându-mă –, bag de seamă că nu mai ţin minte nimic altceva decât gustul drumului şi bătaia repede a vântului.

Annecy-Thones. – Le col des Aravis-Megeve-Sallanches, – Saint-Gervais-Chamonix-Valascine – graniţa elveţiană – Martigny, – valea Ronului – ţărmul stâng al lacului Leman-Saint-Gingolph – graniţa franceză – Evian-Thonon-Taninges-Cluses-Annecy.

Am plecat dimineaţa la ceasurile 6. Socotisem o medie de 40 de kilometri pe oră şi automobilul nostru putea să o facă uşor, dar ne trebuiau vreo 4 ceasuri ca să urcăm la Chamonix, vârful Planpraz, pe muntele Brévent, în faţa lui Mont-Blanc. Ocolim lacul Annecy şi descopăr – la această oră – o nouă culoare, pe lângă toate celelalte care mi-au fost revelate aici, între un cer suav şi o apă de legendă: e un verde rece, precis, tăios, care se îmblânzeşte spre orizont, unde umbra Alpilor aşterne un imens văl violet. Urmăm şoseaua pe ţărmul drept al lacului şi, cu cât ne depărtăm de Annecy, zidurile oraşului devin mai drepte, mai sobre, până ce se transformă într-o imagine fixă, stampă de ev-mediu, cu turle de castel şi mănăstire, cuprinse în aceeaşi lumină fără asemănare, din Savoie până la Alex şi Thones, drumul mi-e cunoscut: l-am făcut pe jos, în lungi şi leneşe plimbări de după-amiază, când pe calea dreaptă, din mijloc, când pe cărările din pădure. De aici încolo peisagiile se îmbulzesc şi se acoperă. Mi-e imposibil, bunăoară, să plasez exact amintirea unei văi foarte largi şi de o frumusețe foarte amănunțită. Nu ştiu dacă era la Sallauches sau dacă era la Cluzes, deşi printr-un loc am trecut la 8 dimineața, iar prin celălalt spre seară, la ceasurile 5. Ştiu numai că era o imensă tapiserie, în care pomii şi casele şi oamenii, văzuți de sus, păreau detalii simetrice ale unui mare desemn, ale unui mare orizont năvălit de culori şi lumini. Nu cred în respectul omului pentru frumos, – dar trebuie să recunosc că în momentul acela, tovarăşii mei de drum au tăcut toți şi că prietenul meu, pictorul decorator, vânător maniac de fotografii, a stat liniştit, uitând de aparatul lui fotografic.

Mă pierd de-a binelea între amintiri şi senzații. Coborând în vale de la Col-des-Aravis, nu ştiu să deosebesc departe, în defileul strâmt ce urmează, mersul şoselei de albia întortocheată a râului. Amândouă se întretaie şi se încolăcesc descriind imense opturi, amândouă sunt albe şi strălucitoare ca două panglici de argint. Ce complex şi adânc e peisagiul de munte! Când sunt departe, în oraş, la lucru, imaginea lui o simplific, o reduc la câteva semne inexpresive. Multă vreme am crezut că muntele e totdeauna aşa cum l-am cunoscut întâi:

valea Timişului de la Predeal spre Dârste, sau valea Dornei de la Iacoibeni spre izvoare: o pădure de brazi, o apă vioaie, o şosea care urcă şi coboară. Dar când sunt aproape, înţeleg din nou că un nimic, un detaliu, un copac oblic, un pod, poate să facă din aceste lucruri ştiute o imagine nouă, unică, tulburătoare.

Automobilul nostru, care adineauri urca cu 15 km pe oră, aleargă acum cu 70, şi din această goană reţin scurte fragmente de peisagiu, ca pe nişte frunze rupte dintr-un pom: o cascadă, un vârf de munte, casele în construcţie de la Megeve, firmele albastre care indică drumul, străzile pariziene din Saint-Gervais, conductele imense ale uzinei din apropiere. Dar această defilare schimbătoare şi iute începe să fie dominată de o mare umbră albă: Mont-Blanc.

Am crezut întâi că e un nor – întâiul pe acest cer de sticlă. Dar imaginea s-a statornicit şi oricum s-ar smuci automobilul pe drumurile acestea încolăcite, Mont-Blanc rămâne liniştit înaintea noastră. De cum s-a arătat, a pus ordine împrejur, până acum peisagiul era divers, fragmentat, amănunţit, fantezist. Acum şi-a găsit un centru: se simplifică, se echilibrează.

La Chamonix ne grăbim să părăsim oraşul, care e oribil – pentru că e oraş – şi, lăsându-ne jos automobilul, urcăm în trei sferturi de ceas muntele Brevan. E o stâncă dreaptă, pleşuvă şi urâtă. Dar de sus (2150 metri), aspectul i se schimbă deodată şi ai impresia că te găseşti drept în centrul marilor gheţari dimprejur. Ferestrele cabanei unde ne-am oprit să mâncăm sunt aburite şi conturul culmilor înzăpezite se vede prin ele ca sub un vitraliu. Îmi place acest ceas de iarnă suspendată deasupra unei prăpăstii, în care soarele arde. E o dimineață de ianuarie, cu aerul rece, cu lumina clară, prin care treci bucuros de sănătatea ta şi de tinerețea pământului. Tot văzduhul e alb de zăpadă şi de soare. Când vorbeşti, glasul sună metalic şi rămâne parcă o clipă în aer, ca un lanț subțire de gheață.

Coborâm şi plecăm mai departe spre Elveția prin culmea muntelui Forelaz. Drumul e primejdios: aci s-a întâmplat alaltăieri ultimul accident, dincolo s-a răsturnat autocarul unei şcoli în excursie. Dar admirabila perspectivă a satului Trient, brusca schimbare de peisagiu, formalitățile de trecere la graniță, toate aceste lucruri ne preocupă şi ne fac să uităm prudența recomandată la plecare. În Elveția, coborâm spre Martigny. Totul ne amuză: cutiile de scrisori (nächste leerung: 2 Uhr), pălăriile cu boruri largi ale țărancelor, casele albe, cu obloane galbene şi glastre de flori la fereastră, uniformele grănicerilor, banii pe care îi schimbăm la poştă în monedă elvețiană.

Rhonul. Cineva 1-a cunoscut în depărtare şi în câteva minute l-am ajuns. De la o distanță de 10 kilometri era numai o panglică mătăsoasă alungită de-a lungul câmpiei. Din apropiere e un râu oarecare, cu apa murdară şi malurile roase. Ne oprim la Martigny să semnăm cărți poştale, să cumpărăm țigări de contrabandă şi să vorbim cu banda de copii care ne-au înconjurat curioşi. Suntem „străini”. Mai departe, pe lângă lacul Leman. Acum, când scriu numele acestea toate, începe puțin regretul de a fi pierdut miragiul pe care altădată îl legasem de ele. La moment însă, n-am avut decât surpriza de a vedea locuri pe care nu le cunoşteam. Atât.

Trecem prin Saint-Maurice. Pe țărmul celălalt al lacului se vede bine, însorit și larg, ca o „vedere generală", Lausanne. Șoseaua e dreaptă și putem trece cu 100 km pe ceas ca să răscumpărăm cei 10 km pe ceas de la Forchez și oprirea neprevăzută la Martigny. E o avalanșă de forme și umbre. Unde am văzut chipul acela rotund de femeie, aplecată deasupra unei albii de rufe și care s-a ridicat o clipă spre mine, tocmai atât ca să știu că e frumoasă? Aș fi vrut să rămân. Nu știu de ce. Poate că nu i-aș fi vorbit, poate că n-ar fi înțeles. Dar mi se pare umilitor să trec pe lângă un om ca pe lângă o piatră.

De aici încolo nu mai țin minte nimic. Am trecut iar prin oraș, iar prin munți și iar pe țărmuri de râuri. Peisagiul părea că rămâne același, numai lumina zilei scădea. Seara a venit din nou cu aceleași umbre violete, prea frumoasă pentru un călător grăbit. Mă indispun nopțile din Savoie. Sunt patetice.

Annecy, 22 august 1930

TESS D'URBERVILLES

Am cetit abia acum romanul lui Thomas Hardy, deși îl căutasem mai demult în țară, prin librării și biblioteci. Aflasem întâia oară numele cărții din corespondența lui Rivière și Fournier: *Tess* era acolo un termen obișnuit, un cuvânt care revenea la fiecare cinci pagini, ca numele unui om adevărat, ca numele unui prieten, despre care dai sau ceri vești. Cu vremea, *Tess d'Urbervilles* devenise, fără să o cunosc, o poveste știută. Zilele acestea – cetind-o – n-am avut nicio surpriză. Mi se pare chiar că întârzierea acestei lecturi a fost anume potrivită de un înger păzitor al cărților. E nevoie poate de un anotimp ca acesta şi de o asemenea vacanță mare, e nevoie de aceste ceasuri lungi de august, pentru ca să înțelegi cum trebuie şi să-ți placă istoria aceasta liniştită, simplă şi monotonă. E o carte frumoasă. Dar de o frumusețe aşezată, cuminte, fără ascunzişuri, fără ocoluri; o frumusețe directă, care nu ascunde nimic, care nu întârzie să se dea. E o carte în care viața e simplă ca pâinea cea de toate zilele. Dacă aş ține un registru regulat al lecturilor mele, nu aş trece poate *Tess d'Urbervilles* între „cărțile frumoase". *Fermina Marquez*, *Le grand Meaulnes*, *Wuthering Heights*, *Pan*, *Craii de Curtea-veche...* Toate aceste neuitate poveşti aveau o tristețe ascunsă, care venea de departe şi se ducea departe, o melancolie aburită, vagă, care încerca parcă să se dezlege undeva, din adânc, şi nu izbutea. Nu pot să mă gândesc la cărțile lui Knut Hamsun (*Pan*, *Un vagabond cântă în surdină*, *Sub cerul de toamnă...*) sau la poveştile lui Turgheniev, fără sentimentul de a fi lăsat între coperțile lor nu ştiu ce lucruri umbrite, pe care nu le-am înțeles şi pe care ar trebui să le trăiesc încă o dată. *Tess d'Urbervilles* e aici, în fața mea, dreaptă şi citeață ca un scris rotund de copil silitor. Nicio ezitare, nicio nelinişte, nicio ştersătură. Parcă şi-ar purta inima în mâini şi ar dărui-o primului om bun, fără să clipească şi fără să se teamă. Ea nu are fantezie. Mă întreb dacă are inteligență. Ea nu ştie decât să umble pe drumul ei – unul. Tot ce se întâmplă, se întâmplă dincolo de ea. Dacă un tânăr zănatic o strânge într-o seară în brațe şi o culcă în iarbă, dacă un om de treabă o iubeşte şi pe urmă o lasă, dacă viața dă în ea ca într-o piatră şi dacă moartea o ajunge din urmă înainte de vreme, Tess nu are nicio vină. Ea aşteaptă şi ascultă. Nici măcar nu se miră, nici măcar nu întreabă. Şi când, printr-un brusc miracol, ea se trezeşte o clipă din această toropeală de plantă, pentru ca să se revolte împotriva vieții şi să ridice mâna asupra unui om rău, fapta ei e nevinovată şi crima ei o întâmplare.

În sufletul lui Tess d'Urbervilles e ceva din lenea şi monotonia şesului. Orizontul e larg, soarele cade drept, seara vine încet. Uneori o melodie făcută din cinci note se aude de pe undeva din apropiere, se opreşte şi pe urmă iar începe, la fel, neschimbată, somnoroasă. Asta e Tess d'Urbervilles, țăranca proastă din Marlott, ai cărei strămoşi străluciți dorm în cavourile medievale din Kingsbere.

Frumusețea ei nu-mi place, dar mă odihneşte. E o armonie cinstită şi modestă. O vezi şi o pricepi. Pe urmă nu mai ai nimic de aflat. Pleci dacă domnul te cheamă, rămâi dacă sufletul ți-e obosit. Dar fie că te duci, fie că rămâi, vei păstra imaginea ei. Nu e nici adâncă, nici tragică, nici pasionată. E numai curată şi simplă. Şi uneori are acel aer grav pe care ştii că toate lucrurile simple îl au.

Nu vreau să scriu aici nimic despre arta lui Thomas Hardy. Scriu paginile acestea pentru Tess d'Urbervilles: pentru bucuria de a sta alături de umbra ei. Nici nu m-am obosit să le rup din caietul acestui jurnal de vacanță şi să le pun altundeva, sub alt titlu. Mă bucur de povestea aceasta ca de o plimbare. Şi o povestesc. Aici, în această mare ogradă de munte, de unde scriu, e o pace asemănătoare aceleia de la ferma din Talbothais, unde Tess, în zori, începea să lucreze. De altminteri, dacă ar fi să scriu despre Hardy, aş spune însă că prefer *Primarul din Casterbridge* romanului *Tess d'Urbervilles*. Nu voi spune însă decât câteva scurte cuvinte, care mi se par indispensabile, despre ceilalţi oameni ai ei, despre „literatura” ei.

Toţi oamenii care înconjoară pe Tess sunt simplificaţi şi clari: eroii sunt sau buni, sau răi, sentimentele lor sunt sau prietenoase, sau duşmane. Iată un om de treabă. Iată un vampir. Iată o fată nevinovată. E un exces de caracterizare, ca în tablourile primilor flamanzi, în care, între diverse lighioane fantastice cu capete de om şi coada de şacal (sau invers), între draci roşii şi balauri negri, se ridică blând un cap de fecioară blondă. Tess are această aureolă, pe care răutatea şi meschinăria celorlalţi o luminează prin contrast. Nici ea nu are un suflet mai complicat decât al celorlalţi. Ea nu e făcută din nuanţe şi variaţii.

Inima ei e totdeauna aceeaşi. Vorbele ei sunt neîndemânatice şi puţine. Sentimentele ei sunt leneşe şi se exprimă greu. De unde vine totuşi neasemuita ei graţie, demnitatea sufletului acestuia, farmecul lui, care întristează şi aduce aminte? Din ce e făcută nobleţea ei câmpenească, prestigiul ei de regină autentică? Fiindcă distincţia asta o simţi, te pleci în faţa ei, i te supui.

Dimineaţa, când noaptea n-a plecat de tot, ci abia s-a rărit, mersul lui Tess cu picioarele goale prin iarba umedă, în curtea fermei, are într-adevăr ceva din imensa linişte de la facerea pământului. Thomas Hardy o spune. Şi trebuie să-l crezi; fiindcă adevărul acesta nu ține nici de el, nici de tine, ci de ființa reală, fizică, evidentă a lui Tess. Ea nu e decât o biată fată de țăran, dar la acel ceas din zori, fruntea ei desparte întunericul de lumină şi paşii ei înseamnă mersul unei zeițe: Ceres.

Ei bine, mi se pare că e un miracol putința de a crea cu o unealtă atât de simplă şi dintr-un material atât de puțin variat, un suflet de om care să fie atât de bogat, cu o atât de amplă rezonanță şi de o semnificație simbolică atât de înaltă. *Tess d'Urbervilles, femeie pură, fidel prezentată de Thomas Hardy* era titlul primei ediții englezeşti a romanului. Şi era adevărat. Ai impresia că scriitorul – luând condeiul – s-a dat deoparte şi, asemeni cronicarului care scrie pe măsura timpurilor şi după voia lor, el a transcris povestea unei vieți adevărate şi a lăsat-o să se desfăşoare aşa cum era, după capul ei prost, fără să îndrepte, fără să complice, fără să şteargă.

Şi din această modestă înşirare de lucruri obişnuite, lipsite de strălucire personală şi de imaginație, s-a născut Tess d'Urbervilles, această imagine curată şi rotundă, bună ca hrana fără savoare a pământului, bună ca o ploaie şi ca răcoarea serii după o lungă zi de vară. O păstrez ca pe o amintire personală

Vi s-a întâmplat poate să treceți o dată printr-un loc oarecare, neted, neînsemnat, calm. Nu era nici frumos, nici urât. Arborii erau egali, drepți. Lumina era cunoscută. Totul era cuminte, mediocru şi neînsemnat Dar s-ar putea să vă amintiți totuşi târziu de acel petec de pământ, târziu, când frumusețile călătoriilor voastre prin țări strălucitoare se vor fi scuturat toate.

PLIMBARE LA GRENOBLE

Am descoperit valea regiunii Annecy într-o dimineață, privind-o de sus, de pe culmea Grande Jeanne. E largă, surâzătoare, legată în coline, tivită pe margini cu un nesfârşit drum cu plopi. Lacul, care de jos ocupa întreaga perspectivă, nu e în realitate decât un detaliu. Sunt bucuros în dimineața aceasta, la ceasurile 6, să-l părăsesc şi să schimb peisagiul. Spre Aix-les-Bains şi Chambéry locurile sunt mai puțin frumoase, culorile sunt mai liniştite şi mai modeste. Annecy e un oraş patetic. Îl las în urmă cu nu ştiu ce sentiment de uşurare: cunoaşteți curioasa plăcere de a părăsi o femeie foarte frumoasă pentru una comună, agreabilă şi neînsemnată?

Trec iar prin sate şi oraşe, vad iar străzi şi oameni şi ferestre care se deschid brusc pe urma noastră, străbat iar albe drumuri de munte cu brazi, cascade şi culmi înzăpezite şi cobor iar spre văi largi, care mi se par cunoscute şi nu-mi sunt. Am învățat aici, pe aceste drumuri din Savoie, ce frumos copac, ce grațios şi sprinten copac e plopul. La noi nu-l văzusem decât prizonier prin ulițe de oraş, în curtea vreunei biserici sau la margine de mahala. Era trist şi grav. Avea totdeauna melancolia lui de ființă „fără soț", aşa cum îl văzuse poetul. În grădina tulburătoarei biserici a Sfântului Petru din Brăila sau la Bucureşti, pe oribila stradă Labirint, unde îl priveam într-o curte de peste drum de mine, plopul era părăsit, întunecat, dureros. Dar aici, în valea de la Cluzes sau de la Sallauches, de la Annecy, de la Taninges sau, în sfârşit, în valea Iserului spre Grenoble, plopul e un motiv decorativ vioi, tânăr, aducând pretutindeni o notă de zburdălnicie şi de libertate, pe care altădată o socoteam străină de firea lui. Mi se pare în dimineața aceasta că între vioiciunea tinerei mele prietene din dreapta („ô, que c'est joli, ô, que c'est beau...") şi desemnul sprinten al plopilor e legătura aceleiaşi tinereți, a unei aceleiaşi ingenuități. Şi atâta îmi ajunge ca să nu-mi dau seama când am urcat masivul Grande-Chartreuse şi în câtă vreme am ajuns la marea mănăstire din vârful lui.

Ne oprim jumătate ceas pentru o vizită inevitabilă. Un ghid fără inteligență şi fără haz ne duce prin câteva săli şi galerii întunecate, oprindu-se din când în când ca să anunțe, cu aceeaşi indiferență, o dată sau un nume: un panou din veacul al XIV-lea, o galerie din veacul al XVI-lea. Ne obligă să intrăm într-una din chiliile foştilor călugări, să pipăim scândurile patului, ca să ne convingem cât era de incomod, încearcă să ne uimească povestindu-ne viața sfântului Bruno. În micul cimitir din curtea interioară a mănăstirii, unde izbutesc să mă strecor singur câteva minute, încep să înțeleg ceva din frumusețea calmă a locului. Crucile negre de lemn stau aliniate, fără nume, fără o dată, fără o inscripție: moartea anonimă şi obscură, care nu aminteşte nimic, niciun obraz de om, nicio întâmplare, nicio durere personală, moartea, pur şi simplu, este odihnitoare.

Coborâm, în sfârşit, spre Grenoble. De cum am pierdut din vedere turlele mănăstirii, ascunsă la orizont între brazi, valea Iserului se deschide largă şi văd până departe ocolurile complicate ale râului. Oraşul e înecat în lumină şi de prea mult soare abia se vede. Drumul descinde în serpentină şi ni-l ascunde sau ni-l arată capricios. Încerc sa-mi fixez un punct de reper – o turlă de biserică sau o frunte de clădire municipală – dar îl pierd la primul ocol al şoselei şi nu reţin decât aceeaşi „vedere generală” de carte poştală.

Rămân la Grenoble patru ceasuri. Atâta ne permite itinerariul nostru: la două după amiază trebuie să plecăm. E puţin, desigur. Îmi amintesc că astă iarnă, la Paris, pe vremea când luam la biblioteca Sainte Geneviève note pentru o lungă incursiune stendhaliană, îmi făgăduisem o călătorie de câteva zile la Grenoble. Voiam să cunosc „culoarea locală” a tinereţii lui Henry Beyle. Va fi pentru altădată deci: să mă mulţumesc astăzi cu această hoinăreală pe străzi necunoscute, cu oameni mulţi, cu vitrine bogate, tramvaie, automobile. Ce departe e liniştea vegetală de la Annecy!

Mă amuză mai ales aceste tramvaie de provincie, mici, teşite, verzi şi gălăgioase. Lipseşte irezistibilul clopot de mână ca să mă cred pornit într-un tramvai brăilean spre Lacul-Sărat. Din Place Grenette, unde ne-a oprit şoferul, îl iau pe cel dintâi care-mi iese în cale. Nu ştiu unde duce şi mi-e indiferent. Trecem podul peste Iser, ocolim palatul de juştiţie, intrăm într-o stradă îngustă, traversăm un bulevard larg cu platani. Uneori, între două colţuri, scapă un fragment de cer şi zăresc o culme de munte. Alpii sunt destul de lărgiţi aici, dar se văd bine totuşi, fiindcă sunt înalţi. Schimb tramvaiul crezând că schimb perspectiva – şi în realitate rămân între aceleşi uliţi, care-şi seamănă toate. Mă bucură o asemenea plimbare scurtă şi grăbită printre locuri şi oameni necunoscuţi. Nu e instructivă, poate. Dar are un farmec schimbător şi nou, care poate să se destrame de îndată, dar care poate de asemeni să revie târziu – ştie Dumnezeu de ce – într-o amintire bruscă şi plină de toată rumoarea vie a ceasului ce trecu atât de uşor. Am cunoscut astfel, între două ţigări fumate, Cernăuţii, Braşovul, Constanţa şi, dincolo de ţară, Budapesta, Lyon, Innsbruck... Reîntors în Place Grenette (deschisă, prietenoasă, civilizată), intru în prima librărie întâlnită şi regăsesc această veche bucurie de a deschide cărţi, de a le închide, de a ceti sumarul revistelor, de a privi fotografiile artiştilor de cinema, de a afla ce s-a publicat, ce se prepară, de a ceti un vers cunoscut în această carte de Jammes, de a socoti cât îi lipseşte sărăciei mele pentru a avea această ediţie frumoasă şi de a constata că nu o poate avea. Dar e prudent să plec. Mă simt câştigat de oraş – şi e prea devreme: vacanţa nu mi-e sfârşită şi nu trebuie să-mi îngreunez cu ispite permanente pacea de la Annecy.

Plecăm din Grenoble după un dejun clasic („concurs régional de la bonne cuisine"). Dacă nu mi-ar lipsi termeni tehnici, aş povesti desfăşurarea unui ospăţ de epopee. Dar nu sunt decât un amator în materie şi nu vreau să fac literatură pe seama unei arte pe care o respect.

Drumul până la Vizille e obişnuit. De aici încolo începe valea săltăreaţă a râului Romauche. O întâlnim, o însoţim o bucată de drum, o lăsăm în urmă, ca să o regăsim puţin mai departe, o pierdem iar, o regăsim din nou: aş spune un joc de pisică cu un ghem de aţă. Dar cu cât înaintăm, peisagiul se simplifică, brazii se răresc, apele se ascund, cerul se depărtează. Nu ştiu precis cum s-a făcut schimbarea, dar mă trezesc deodată într-o ţară de stâncă, aspră, fără ovaluri, fără frumuseţe, un podiş sec de piatră, plin de o tristeţe care nu e nici suavă, nici mişcătoare, ci viguroasă, neîndurată. În mijloc se înalţă Le Col de la Croix de Fer. De aci, priveliştea apasă. Strângi pumnii şi apleci capul instinctiv, cu un gest de apărare. Dacă mă uit bine, îmi dau seama că nu e nimic agresiv totuşi în acest pământ. E numai o dezolare şi o singurătate, pe care simţi că nu o poţi rezista. Sunt sigur că nu e o simplă impresie personală, ci o senzaţie inevitabilă. Ceva mai departe, într-un sat din vale – Saint-Jean-d'Arves – am întâlnit câţiva oameni cu o căutătură rea şi speriată, cu o figură boţită de animal decăzut. Unul din tovarăşii noştri a vrut să fotografieze o bătrână cocoşată, oribilă ursitoare ruptă dintr-un vis rău, şi asta a fost de-ajuns să alarmeze satul.

Drumul se îmblânzeşte cu încetul şi se umanizează. Reîncepe pădurea şi apa. Până la Saint-Jean-de-Maurienne – un orăşel de un pitoresc trist, cum nu cunosc un altul – mai rămâne ceva din atmosfera apăsătoare a locurilor. Nu e nimic aici care să degradeze firescul ţării: nici excursionişti, nici cucoane elegante cu umbrele de soare, nici pensiuni cu grădină şi *chaise-longue*... E o parte a pământului, neştiută şi neumblată.

Dar primesc cu bucurie schimbarea veselă dinspre Albert-ville. Iată, la orizont – sunt ceasurile 7 spre seară –, vîrfurile albe şi limpezi ale lui Mont-Blanc. Iată văile foşnitoare de la Fontaines d'Ugines, iată calea albă şi strălucitoare spre Faverges.

Ne apropiem de Annecy odată cu noaptea. Regăsim lacul şi pornim pe malul stâng. Distingem luminile de la Taloires, umbra mare a castelului de la Duingt, peste drum, pe celălalt mal, silueta castelului de la Menthon, biserica din Sevrier.

Annecy, august 1930

DESPRE EDUCAŢIA ROMANCIERULUI

Primesc dintr-un oraş de provincie, din partea unui om inteligent (singura inteligenţă rea, lucidă, adâncă pe care o cunosc acolo), lungi scrisori de informaţii locale. Corespondentul meu, om umblat şi obişnuit să se mişte uşor prin cărţi, prin oraşe şi prin ţări, deprins să întâlnească aventura şi să se lupte cu ea, să o descopere şi, la nevoie să născocească între împrejurările şi oamenii cei mai puţin interesaţi, îmi scrie despre o mie de nimicuri. Fiindcă preţuieşte şi cunoaşte valoarea detaliului de viaţă, prietenul meu nu se sfieşte să-mi povestească cu pasiune evenimentele târgului: cutare domnişoară s-a măritat, cutare domnişoară nu răspunde la salut, cutare domn jucând bridge a spus alaltăiei seara, într-o familie, cutare lucru...

Jocul mă distrează. Cunosc eroii acestor mici întâmplări, ştiu între ce limite strâmte se poate plimba obscura lor viaţă şi îmi imaginez uşor restul. Un rest sărac şi trist de altminteri. Dar pe marginea acestor vieţi de duzină mi se pare că se pot ceti lucruri mai durabile decât amintirea lor trecătoare. Prietenul meu va pleca iar în lume şi scrisorile lui vor vorbi despre alte lucruri. Iar aici, de unde scriu, prilejul de a cugeta la istoriile ce se întâmplă într-o provincie de la altă margine a continentului e rar. Să nu-l pierd.

Nu ştiu dacă există o vocaţie de romancier. Mai degrabă cred că nu. Romanul mi se pare a fi mai mult o problemă de atitudine decât una de talent. El presupune obişnuinţă de a vedea şi de a înţelege. La urma urmei, posibilităţile de expresie pot fi reduse şi chiar de proastă calitate. (Zola a fost un romancier. Francisc Jammes nu va fi niciodată unul.)

Nu-i trebuie unui romancier, pentru început, decât o sigură pasiune: curiozitatea. E bineînţeles că nu curiozitatea măruntă şi sprintenă a omului după stradă, ci dorinţa de a surprinde mersul lucrurilor în adânc, de a descoperi legăturile dintre oameni, de a urmări începuturile unui sentiment. E o pasiune care cere timp, prudenţă şi (nu în sensul virtuos al cuvântului) dezinteresare. E mai ales o pasiune care trebuie educată. Să treci pe lângă oameni şi să le furi, fără să observe, o expresie, un fel de a se îmbrăca, un sentiment, să-i obligi să-ţi vorbească despre ei şi să-i asculţi cu indiferenţă, să-i pui cu de-a sila în anumite situaţii şi să-i priveşti pe urmă de-o parte, ca pe elementele unei experienţe de chimie –, iată o operaţie ce trebuie învăţată încet şi cu răbdare.

Nu materialul romanului definește romanul ca gen. El stă la îndemâna oricui: dacă ai un suflet şi o minte deschise vieţii larg, ca două mari ferestre, dacă ştii să plângi şi să râzi, să iubeşti şi să urăşti, atunci ieşi în stradă. Vei întâlni femei şi bărbaţi care duc fiecare cu ei un destin şi o chemare: întâiul ieşit în cale poate să-ţi schimbe viaţa, întâiului poţi să i-o schimbi. Întrebarea e dacă din cunoaşterea acestor existenţe, a ta şi a lor, vei şti sau nu să păstrezi esenţialul şi să-l utilizezi pe urmă. Iată de unde o educaţie a romancierului poate să devină nu numai posibilă, indispensabilă.

Ei bine, cred că oraşul de provincie este cadrul cel mai propriu al acestei educaţii. Atenţia este un instinct. Observaţia este o tehnică. Ca să lupţi împotriva unui bandit care-ţi sare în spinare la drumul mare, ai nevoie de braţe, dar ca să faci box ai nevoie de şcoală. Ca să bagi de seamă, ici şi colo, de cele ce se întâmplă în jurul tău, trebuie să ai doi ochi sănătoşi; dar ca să observi viaţa şi să o creezi pe urmă, aşa cum e, amplă şi adâncă, trebuie să înveţi. Provincia e un laborator de umanitate. Lucrurile se întâmplă acolo pe mici dimensiuni, simplificate, încetinite, reduse. Dramele sunt vizibile şi comune. Un amor începe în văzul public şi sfârşeşte la fel. Un adulter e premeditat de „oraş”şi sancţionat. O înmormântare e un spectacol fără spectatori, fiindcă fiecare ins joacă un rol anumit. O nuntă la fel. Totul e comentat, evident, clar.

Inutil de altminteri să insist asupra temei. E cunoscută şi neinteresantă. Nu materialul de viaţă oferit de provincie mă preocupă, ci putinţa de a studia acest material. În sine, un nas de ghips nu are nicio valoare, dar el poate servi drept model unui exercițiu de desemn.

În provincie, viitorul romancier găseşte elementele prime ale vieții, dizlocate, noduroase, identice, dar uşor de observat şi descoperit. Acolo el poate să afle valoarea amănuntului. Cum lucrurile esențiale (o crimă, un adulter, o sinucidere, un divorț) sunt rare, discuția lor e prelungită, insistentă, minuțioasă. Portretul eroului, biografia lui, ereditatea, expresiile favorite, obiceiurile, îmbrăcămintea, aperitivul preferat, nimic în fine nu scapă cercetării publice, spiritului de invenție şi investigației. Se creează astfel pentru fiecare caz un fel de monografie epică şi psihologică complectă. Viitorul romancier are de unde să aleagă între expresiv şi inexpresiv.

Oricât ar fi de inteligent şi de personal, el va adopta spiritul de organism moral al oraşului: va comenta în numele aceleiaşi morale comune fiecare întâmplare, va decide ce e îngăduit şi ce nu e, se va obişnui *să judece dintr-un punct de vedere colectiv* un ins, un gest, o durere. Deprindere esențială, căci astfel, mai târziu va şti să-şi considere eroii pe un plan social, să cunoască rezonanța socială a ființei lor, să-i situeze în lume, independenți şi străinii de sine. Lecție de cruzime pe care o prețuiesc îndeosebi în educația romancierului.

Şi încă ceva. Viitorul romancier va învăța acolo să fie prudent şi discret. Într-un loc unde oamenii nu aşteaptă decât să vadă întâiul semn al unui lucru ciudat, între ochii pânditori ai tuturor, el va trebui să fie stăpân pe sine. Va şti să dea un aer de confidenţă lucrurilor inventate şi un aer de născocire adevărurilor. Astfel, mai târziu va putea să-şi utilizeze în scris învăţămintele propriei lui vieţi, fără să sufere necazurile mărturisirilor sau indecenţa lor orgolioasă.

Să fim bine înţeleşi: nu fac aici un elogiu al vieţii de provincie. Ea a încetat de mult să mă intereseze. Îi prefer lumea largă. Vorbesc numai de calităţile ei instructive. Oare, în definitiv, ar putea să fie înlocuite cu altceva, dar care sunt totuşi reale şi neuitate. După un timp oarecare romancierul se poate dispensa, e chiar necesar să se dispenseze de ele. Când a învăţat să observe, când şi-a educat curiozitatea, el n-are decât să plece. Va găsi în lume şi va cunoaşte o viaţă mai complexă, mai variată, mai bogată în posibilităţi de tragic şi comic, mai patetică şi omeneşte mai demnă. A trăi totdeauna între aceleaşi feţe cunoscute şi între aceleaşi întâmplări repetate e ceva împovărător şi trist, care îţi teşeşte iniţiativa şi îţi paralizează curajul. Un romancier trebuie să umble. Viaţa se zbate puternică şi nouă, afară, pe drumuri, între vânturi, între oamenii pe care îi întâlneşti azi, îi iubeşti sau îi urăşti o zi şi îi părăseşti pentru alţii depărtaţi şi necunoscuţi.

Dar înainte de a pleca, e necesar să fi rămas un timp îndelungat în faţa tablourilor fixe şi monotone ale vieţii de provincie. Putinţa de a înţelege un om şi de a-l integra just în familia lui sufletească vine de cele mai multe ori de la această ucenicie.

Annecy, septembrie 1930

SCRISOARE DIN GENEVA

Cunoşti plăcerea de a te trezi, după câteva lungi săptămâni de viaţă câmpenească, într-o cameră streină de hotel, în mijlocul unui oraş mare, pe care îl auzi, dincolo de o fereastră deschisă, cum se urneşte din liniştea nopţii, cum prinde să se mişte şi să umble, timid întâi şi depărtat, puternic pe urmă şi apropiat, simplu, larg, stăpân pe vasta lui existenţă, împărţit în nenumărate sunete mici şi mari, care fac, toate la un loc, un val de viaţă, ce urcă până sus la tine, te rupe din singurătatea ta şi te duce mai departe cu el, spre nu ştiu ce ascunse chemări? ...

Geneva e aici, sub ferestrele mele. Îi aud „pulsul" – cum s-ar spune într-un roman naturalist. Clopotul tramvaiului, trompetele de cauciuc ale cicliştilor (Geneva e un oraş de biciclişti), trecerea zgomotoasă a automobilelor ce se opresc, pentru fericirea popoarelor, peste drum de Hôtel des Bergnes, ca să-i transporte pe miniştri la Societatea Naţiunilor, toate aceste sunete, ce alcătuiesc glasul nedistinct al străzii, mă surprind. Am avut la prima mea trecere prin oraş – mai demult, într-o caldă dimineaţă de august – impresia că intru într-un imens sat de oameni chiaburi, care şi-au ridicat pentru plăcerea ochiului case somptuoase şi albe, grădini, fântâni arteziene, diguri. Era o senzaţie de larg, de linişte, de spaţiu, o senzaţie de libertate fizică, pe care numai orizonturile de câmp ţi-o dau. Străzile acestea imense şi drepte, cheiurile deşarte, bulevardele largi, toate păreau nelocuite şi de proporţii inutile. Cerul se vede de pretutindeni la Geneva. Ridici ochii deasupra acestui somptuos corp de case, şi orizontul se arcuieşte nestânjenit până departe.

E un oraş de porţelan – îmi spuneam atunci, amuzat de jocul acestor aparenţe citadine. Aveam despre oraş o impresie vie şi activă, tumultuoasă şi mecanică. Nu ştiu întru cât o datoram, aşa cum este, cinematografului american sau reclamelor luminoase sau romanelor lui Paul Morand. Ştiu doar că ea ne aparţine. („Oraşele tentaculare" e unul din puţinii termeni simbolişti valabili încă.) Geneva nu are nimic de a face cu acest chip de cetate modernă. E un muzeu, un proiect de monument public, un parc de vilegiatură. Şi tare pe aceste judecăţi, mă întrebam în acea zi de august, dacă acest neam de oameni de la munte – elveţienii – sunt măcar în stare să alcătuiască un oraş autentic, dacă sensibilitatea lor nu este iremediabil rurală, dacă oraşul nu le-a fost impus împotriva nevoilor şi posibilităţilor lor. Iată, Geneva o fi un oraş frumos poate, dar e mai ales un oraş artificial. Cu atât mai expresive şi mai pline de un sens lăuntric mi s-au părut satele, rare şi sărace, casele cu obloane galbene întâlnite altădată sus, spre valea Rhonului!

Cam acestea au fost reflecţiile făcute la întâia cunoaştere a Genevei. Nu vreau să ştiu azi cât au fost de drepte. Nu fac acum nici istorie, nici psihologie. Fapt e că mă trezesc în această dimineaţă luminoasă de septembrie în inima unui oraş viu, zgomotos, plin. Se spune că sunt doar efectele trecătoare ale sesiunii diplomatice. Pentru o lună, Geneva devine un centru internaţional de politică şi mondenitate, pentru ca pe urmă să redevină ceea ce este. Să nu pierd deci momentul de faţă: mă găsesc deodată într-un fel de reşedinţă sintetică a Europei.

Pe fereastră se vede albastru, de un albastru calm, adânc, viguros, lacul Leman. Ar putea să fie o imagine sobră şi virilă în acest oraş prea gentil, prea drăguţ, prea rotund. Ar putea să fie o imagine puternică şi pasionată: dar sunt atâtea detalii care îl împiedică şi îl transformă în ceva ministerial şi cochet. Iată o luntre cu pânze, iată un şir de lebede, iată un far cu ornamente de bronz, iată patru platani ce înaintează pe un istm de piatră, până spre mijlocul apei şi formează acolo, între coroanele lor unite, un fel de poartă romanţioasă pentru o gondolă imaginară.

De ce nu a fost lăsată această mare albastră să-şi desfăşure întinderea între orizonturile ei fireşti? Într-un oraş protestant, poate n-ar fi stricat un peisagiu mai voluntar şi mai conţinut, un peisagiu răbdător şi nesimetric, de o frumuseţe ce se înţelege greu şi se simte mai greu, dar care există undeva, dincolo de înfăţişările lui imediate. E curioasă lipsa de rezonanţă istorică a Genevei. N-am simţit niciun moment că ceva s-a întâmplat mai demult aici. Insensibilitate personală? Poate. Dar ce suflu interior, ce atmosferă organică poate stărui într-un oraş în care amintirile sunt lăsate pe seama zidurilor şi a statuilor? Mi-am scos pălăria în faţa casei unde o placă de marmură pretinde că [acolo] a predicat John Knox; am privit cu atenţie recentul zid al Renaşterii; am preţuit linia precisă a statuii lui Calvin; am cetit proclamaţia gotică a împăratului Frédéric; am tradus fragmentul ştiut din *De bello galico*, unde e vorba despre aceste locuri. Şi până la urmă am rămas mai indiferent decât după o vizită de muzeu prost alcătuit.

Dar dacă Geneva lui Jean-Jacques Rousseau nu-mi spune nimic, să nu uit farmecul real al Genevei domnului Briand. Ce plăcere vioaie şi variată e să te plimbi pe aceste străzi, să treci pe lângă nenumărate grupuri de oameni vorbăreţi, să prinzi aici un fragment de conversaţie englezească, mai departe o colţuroasă vorbă ungurească, o interjecţie pe care o ghiceşti – după violenţă – din Balcani, o strigare într-o limbă probabil nordică şi, în sfârşit, la un colţ de uliţă, învrăjbite, sprintene, sigure de ele, zece cuvinte româneşti! Ce atmosferă neliniştită, fremătătoare, caldă, de peron de gară mare, unde nu aştepţi pe nimeni şi nu conduci pe nimeni, dar unde simţi, nu ştiu de ce, salutul îndrăzneţ şi melancolic al drumului, ispita plecării, nevoia de a strânge două mâini de prieten şi de a te despărţi. Nu ştiu câtă valoare are, sub raportul politic, opera diplomatică de la Geneva; dar chiar dacă de pe urma ei nu ar rămânea nimic altceva decât acest aer de Europă festivă şi amicală, dacă nu ar fi decât senzaţia aceasta, că te găseşti pentru jumătate ceas într-un parc unde curtoazia şi surâsul sunt obligatorii, şi tot ar trebui să-i fim recunoscători. Niciodată şi nicăieri nu am avut, ca aici, conştiinţa realităţii continentului nostru. Şi înţelegeţi, desigur, că eu nu vorbesc despre o opinie politică, ci despre un sentiment omenesc. Opiniile sunt ele contestabile: un sentiment însă e un adevăr.

Trec aşadar printre oameni de tot soiul, recunosc figuri celebre, privesc trecători necunoscuţi, ocolesc monumente publice, mă pierd între două străzi, mă orientez din nou, mă opresc în fața vitrinelor mari, cer informații agentului din colț şi nu ezit să-mi aleg drumul, fiindcă, ori încotro aş lua-o, ştiu bine că voi întâlni iar şi mereu oameni mulți, pe care îi caut pentru simpla bucurie de a-i privi. Şi în această albă zi de septembrie, oraşul vuieşte de foşnetul platanilor, de zgomotul automobilelor oficiale, de strigătele curioase ale publicului ce aşteaptă trecerea miniştrilor, de discuțiile studenților, de comentariile gazetarilor şi de fluturarea senzuală a rochiilor în bătaia brizei ce vine dinspre lac. Sunt atâtea femei frumoase la Geneva!

D. MIRONESCU LA GENEVA

Nu se cunosc încă precis rezultatele actualei sesiuni a Societății Națiunilor. Avem impresia că discuțiile au trecut cu abilitate pe lângă problemele esențiale ale ceasului şi că s-a făcut acolo mai mult o operă de temporizare decât una de soluții efective. E bine şi atât. Cei ce au fost la Geneva şi-au dat seama poate ce reale şi prudente eforturi trebuie făcute pentru a păstra, de o parte şi de alta, pozițiile câştigate şi de a evita punctele nevralgice ale politicei europene. Toată lumea căuta să păstreze cu fermitate locul ce-l păstrase până atunci. Şi operația cerea foarte mult tact.

România a fost prezentă la acest joc politicos dar greu, la care prima regulă era să nu avansezi nimic, dar să ții seama de tot. Şi primul ei delegat, domnul ministru Mironescu, a trecut în discreție printre dificultăți, fără a ignora pe vreuna, dar de asemeni, fără a le sublinia şi a le face insolubile.

Fusesem de față la acea şedință, în care Ministrul nostru de Externe îşi ținuse cuvântarea. În dimineața acelei zile, domnul Curtius deschisese ca din întâmplare, în cursul unui foarte frumos discurs de altminteri, câteva porți pe care noi le-am avea definitiv închise. Atmosfera adunării, agitată din capul locului de veştile triste ce veneau din Germania, despre alegerile recente de acolo, era o dată mai mult enervantă. Poate nu chiar enervantă, dar se simțea în aer, în sala de şedințe şi în culoare mai ales (unde se face efectiv politica adunării), se simțea nu ştiu ce nerăbdare, nu ştiu ce vagă jenă, care era dificilă într-un palat al păcii.

Ei bine, cuvântarea domnului Mironescu a fost de un calm şi de o siguranță care ne bucura nu numai pe noi, românii din sală, ci care comunica parcă tuturor o încredere nouă. Era o expunere sobră a politicei internaționale în anul ce trecu, o examinare sumară a problemei de față şi o enumerare a dezideratelor pentru viitor. Adică ceea ce se obişnuieşte să se spună totdeauna într-o asemenea discuție generală. Dar sub termenii reci ai unui discurs diplomatic, sub expresiile lui de rigoare, domnul Mironescu ascundea un strat de actualitate pe care a înțeles-o cine trebuia să înțeleagă. D-sa n-a rostit niciun nume propriu, n-a pomenit nicio țară, n-a făcut nicio aluzie directă. Dar când a vorbit despre problema agrară, toată lumea a simțit de aproape spectrul Rusiei ofensive, iar când a vorbit despre relațiile dintre siguranță şi dezarmare, toată lumea a fost obligată să se gândească la vecinătatea

Ungariei, iar când a vorbit despre Mica Antantă, toată lumea şi-a amintit ultimele zvonuri despre întoarcerea Habsburgilor.

În tot lungul acestei cuvântări, domnul Mironescu a fost energic fără ostentaţie, decis fără provocare, calm fără afectare. Astfel, ceea ce spunea lua un accent ferm, ce nu suferea contraziceri sau îndoieli.

„România va fi totdeauna alături de Dvs. pentru asigurarea păcii şi, prin pace, eu o înţeleg pe una singură: pe aceea de la Versailles”. Nu ştiu de ce, ascultând aceste ultime cuvinte ale discursului, m-am întors instinctiv spre banca contelui Appony. Am avut impresia că ele destramă acolo oarecari vagi şi nemărturisite aşteptări.

DESPRE O EUROPĂ CARE NU MAI ESTE

Nu ni se pare prea simplă despărţirea pe care o facem în istoria timpului nostru: „înainte şi după război”? Nu ni se pare că oprindu-ne la aceste două date, riscăm să pierdem din vedere nenumărate alte lucruri ce le depăşesc?

Ne-am obişnuit să numărăm zilele de la 1918 încoace. Dincolo de anul păcii, în trecut, abia distingem câteva vagi amintiri, cu care nu mai suntem solidari şi care nu mai sunt ale vieţii noastre. S-a spus atunci că se sfârşeşte o lume şi începe o alta. Şi am crezut-o. Cine ştie dacă atfel oamenii ar fi avut destulă putere ca să-şi reia traiul. Ne socotim de-atunci pe linia aceleaşi epoci. Discutăm despre o psihologie postbelică, despre o artă, despre o morală postbelică. Discutăm despre o generaţie a războiului şi ne revendicăm acest atribut, deopotrivă, şi cei care au luptat pe un câmp de bătălie, şi cei care ne-am jucat atunci pe uliţele oraşelor incendiate. Credem deci în unitatea epocii noastre. Avem încă sentimentul că, dominaţi de umbra războiului, anii 1918-1930 s-au desfăşurat pe o singură linie.

Cel puţin această credinţă o trădează vorbirea noastră obişnuită, felul zilnic de a vedea lucrurile, amintirile noastre imediate. Totul ne dă iluzia acestei unităţi: momentele publice, ziarele, conferinţele internaţionale, discursurile. Aşa-zisele „idei directoare" ale politicei europene au rămas aparent aceleaşi. Toate pretind a realiza spiritul umanitar şi larg ce prezida acum 12 ani la încheierea păcii. Istoria n-a vrut să înregistreze de atunci nimic nou. Astfel, între realitatea adâncă a lucrurilor (acea realitate pe care vremea o modifica nesimţit zi cu zi, fapt cu fapt) şi atitudinea noastră faţă de ele, a crescut ca din senin un spaţiu despărţitor, de care va trebui să luăm în sfârşit cunoştinţă. Vom înţelege în sfârşit că avem azi, în urma noastră, cel puţin o Europă care de la 1918 a decedat, făcând loc alteia. Vom avea atunci curajul necesar de a vedea că, între un european din 1925 şi un european din 1930, deosebirile sunt mari, ca între oamenii a două ţări străine.

Niciodată acest divorţ, dintre o mentalitate care a încercat să se schimbe şi o realitate socială care s-a schimbat totuşi, nu ni s-a revelat mai net decât de curând la Geneva. Era vorba acolo să se creeze o tehnică a păcii. Părea că se înţelege în fine că pacea nu e o problemă de ideologie, ci una de posibilităţi practice; că, proprietate a vizionarilor, ea trebuie să devină o preocupare a experților şi a tehnicienilor.

Vai, ce deziluzie! Ascultam acolo, între cei patru pereți dreptunghiulari ai Clădirii Electorale, discursurile diplomaților şi uitam lesne că trăiesc în 1930. Acele lungi şi vagi considerații ideologice puteau fi rostite tot atât de bine acum doi ani, acum cinci, acum zece ani... Ba mă întreb dacă Nicolae II Romanov, vorbind în 1900 despre pace, utiliza termeni mai puțin generali. Nicio aderență la moment, nicio legătură cu viața imediată a continentului. Afară veneau veştile alegerilor din Germania, afară tratativele franco-italiene stăteau să se rupă, afară se vindeau ziarele englezeşti cu comentariile lordului Rothermere. Iar înăuntru se vorbea despre „spirit european". Despre care „spirit european", ar fi putut să întrebe un om curios – şi discuția s-ar fi înțepenit nedumerită în loc. Fiindcă se discuta acolo pe premiza unei Europe care, de la 1911 ar fi rămas una singură, neschimbată, egală.

Cât de mari şi cât de multe au fost schimbările acestui spirit european se observă poate mai greu în politică, unde formulele supraviețuiesc adevărurilor. Dar gândiți-vă la înălțimea faptelor mărunte ce fac ansamblul tumultuos al unui timp, gândiți-vă la literatura, la arta, la moda, la ideile curente, la eroii trecători ai ultimilor ani, şi vedeți dacă vă mai recunoaşteți a fi contimporanii acestor lucruri. A fost o Europă care a existat până spre sfârşitul anului 1925 şi pe urmă a murit. Te simți față de ea străin şi îți vine greu să o crezi la o atât de mică depărtare de tine.

Încercați să vă amintiți. În Germania se agita un fel de misticism spectacular, care stătea nedecis între un cult nou şi între *music-hall.* Profeţii umblau pe stradă cu joben şi mănuşi negre, ducând prozeliţii iluminaţi după ei. Pelerinagii noi se organizau spre mici cetăţi nemţeşti, unde un doctor uns cu har divin fascina o tinerime năucită de amintiri negre. Englezii – oameni cu credinţa debilă – inventau pentru uzul sensibilităţii lor noi religii civile şi ni-l dăruiau din colonii pe Rabindranath Tagore. Tagore? Cine se mai gândeşte la acest profet monden? Cine mai citeşte *Sadhana*? Cine, cetind-o, se mai poate socoti apropiat de această gingaşe filozofie? Tagore: o întreagă epocă ce a trăit sub semnul lui şi care astăzi nu mai este. I-am văzut de curând, în vitrina unei parfumerii, portretul cu autograf, între două mari flacoane Houbigant. Grotesc sfârşit al unui timp!

Era un timp al spectacolului. Era vremea expresionismului. Cum a trecut de repede şi fără urmă! Revedeţi o revistă a oamenilor acelora, amintiţi-vă un teatru de atunci, cântaţi un film de epocă. Erau lucruri care atunci scandalizau, făceau să se discute, interesau. Din amestecul acela de lucruri, care părea complex şi nu era decât tulbure, nu a rămas nimic valabil, nu numai ca realizare, dar nici măcar ca îndreptar. Orice amănunt din această epocă „datează": îl recunoşti uşor, cum recunoşti anii rochiilor cu crinolină sau ai pălăriilor cu pene mari. Cinematografele alese din Paris prezintă uneori, ca divertisment, filme dinaintea războiului. S-ar putea încerca filme de acum 6 sau 8 ani şi cred că efectul de hilaritate ar fi acelaşi. Am făcut zilele trecute asemenea experienţă, revăzând *Cabinetul Actorului Caligari*, şi a fost aproape concludent.

E uimitor cât de scurtă a fost actualitatea ultimilor ani. Problemele lor politice sau morale, evenimentele, dispozițiile, încercările lor se perimau repede, se învechiau, dispăreau de la o zi la alta. Europa a consumat în scurt timp nenumărate cazuri de conștiință, tipuri de automobil, stiluri de arhitectură, soluții politice și probleme insolubile. Ceteam în primăvara trecută o ediție din 1924 a unui tratat de științe financiare. Ei bine, nimic nu era actual în acele 1200 de pagini. Nimic. Nici cifrele, nici considerațiile generale, nici prognosticurile, nici legile „fixe" de economie politică. Aveam uneori impresia că se vorbește despre o altă lume, despre un alt continent, despre un alt secol.

E vremea deci să pierdem obișnuința noastră prea comodă de a ne împărți timpul după un ceas ce întârzie. „Înainte și după război" sunt date prea vagi. În fond, noi nu mai ținem de război. Anii ce l-au urmat numaidecât au fost terorizați de prezența lui imediată. Între noi și marele război stă – despărțitor un continent care a trăit și s-a pierdut: Europa care nu mai este.

SRIKANTA

> Pentru întâia oară am înțeles că noaptea are o formă și trăsături particulare, care nu se confundă cu ale arborilor, cu ale colinelor, cu ale pământului și ale apei, cu ale câmpiilor și ale junglei...
>
> Ce mincinos, gândeam eu, a spus că numai lumina e frumoasă și obscuritatea nu?

E greu să scrii despre o carte din care nu cunoști decât ce stă scris între copertele ei. Nici autorul, nici ţara, nici timpul lui nu te ajută să aşezi paginile cetite în atmosfera lor iniţială, să te legi de lucruri ştiute, să le înţelegi sub unghiul lor de vedere cel mai drept. E greu şi e, de cele mai multe ori, inutil. Să vorbeşti despre o carte fără să dai detalii sigure despre viaţa ei înconjurătoare este ca şi cum ai vorbi despre o insulă fără să-i indici gradele de longitudine şi latitudine.

Srikanta (trad. franţuzească ed. Stock Paris) e un „roman bengalez”. Autorul ei, Sarat Chandra Chatterjee, pare să fie un vagabond de neam bun, neînvăţat, sărac şi visător, care a umblat o viaţă întreagă prin lume fără căpătâi până ce, târziu, întâmplarea l-a făcut să povestească şi să scrie. De atunci – 1913 – el a ajuns în ţara lui un scriitor celebru. Mai apropiat de poporul lui decât Tagore, Chatterjee a rămas între ai lui. Singura carte trecută în Europa e *Srikanta*.

Asta e tot ce ştiu. Puţin, desigur, pentru înţelegerea unei cărţi, şi mai puţin pentru prezentarea ei. Dar *Srikanta* e una din acele opere care îşi ajung. A căror frumuseţe, adică, e cuprinsă toată în materialul lor, în stilul, în psihologia, în drama lor personală. Nu e un roman. M-aş mira să găsesc vreodată un roman indian. Romanul e un gen treaz, e contrariul visului. Creaţia lui e un fapt, e o operaţie activă, scrutătoare. Sunt acestea calităţi ce pot face parte din sufletul Indiilor?

Srikanta e o carte făcută din două-trei poveşti, din umbrele câtorva oameni., din evocarea câtorva amintiri şterse. Nu e nicio legătură necesară între aceste imagini răzleţe. Ele se succed după o ordine care nu este a timpului. Ele nu se determină una pe alta. Par a se întâmpla toate în aceeaşi vreme, într-un imens prezent, unde toate lucrurile sunt egale. Trecerea timpului nu e sensibilă. Moartea nu modifică nimic, viaţa abia se deosebeşte în obscuritate de ea. Tot ce se întâmplă, se întâmplă dincolo de voia oamenilor. Ei se opintesc şi se zbat, se pun de-a curmezişul vieţii şi se silesc să o ducă pe alte drumuri, dar ea continuă la fel, netulburată. Nu e vorba de o filosofie fatalistă. Sentimentul acesta al necesităţilor adânci vine în *Srikanta* din simpla evocare a clipelor trăite, din povestirea lor clară, necomentată, din contemplarea liniştită a zilelor. Simţi că frumuseţea unui gest, tragicul unui sfârşit, puterea unui cuvânt vin din altă parte, dintr-o lume mai adâncă şi mai depărtată. Ai, fizic, senzaţia aceasta, a unei alte lumi. Şi o primeşti, fiindcă marea simplicitate a cărţii ţi-o impune. Nu e în *Srikanta* o Indie mistică de clişeu, cu profeţi, cu miracole, cu pagini de extaz, cu invocaţii şi formule rituale. Nu e nici măcar o Indie pitorescă, clădită pe exotic şi culoare locală. Ar fi uşor şi ar fi neconvingător.

Srikanta – eroul cărţii – e un om inteligent şi liber, care în tinereţe a jucat *football* în echipa gimnaziului, iar la maturitate a ştiut să privească fără prejudecăţi, curagios, realităţile vechi ale neamului lui şi să le judece cu asprime. Poate că e până la urmă un necredincios. Dar ceea ce e curios şi profund în povestea lui e că senzaţia aceasta de comunicare cu o lume de „dincolo” creşte tocmai în jurul unui asemenea om şi că tocmai el – omul liber, omul curagios, omul de sine stătător – te introduce, fără să vrea, fără să ştie cum, între umbre. Divinitatea nu se revelează în cartea aceasta brusc, într-un fapt, într-un moment, într-o criză sufletească. Direct şi vizibil, ea nu face parte din poveştile fragmentare ale lui *Srikanta*. Dar le învăluieşte, le amplifică, le dă o altă rezonanţă, le îndreaptă spre un alt sens. Rar am simţit în structura simplă a unei poveşti o mai adâncă tristeţe, o mai largă deschidere spre orizonturi interioare.

Şi doar nu e vorba decât de câteva amintiri din copilărie sau adolescenţă. O plimbare noaptea pe Gange. O vizită în curtea unui îmblânzitor de şerpi. O femeie bengaleză, care îşi urmează bărbatul netrebnic în lume. O dansatoare, care în mijlocul vieţii ei desfrânate păstrează o dragoste neclintită pentru un tovarăş din copilărie. Câteva figuri de oameni uitaţi, câteva fragmente – cele mai simple şi cele mai neînsemnate – dintr-o viaţă trăită. Toate povestite fără insistenţă, cu nu ştiu ce oboseală sufletească, ce pare să spună că e lesne să le istoriceşti acum, dar a fost greu să le trăieşti atunci. E o emoţie potolită, o resemnare, o dragoste caldă pentru tot ce a fost, care transfigurează istoria şi îi dă un suflu tragic rar.

Dar *Srikanka* revelează mai ales o frumuseţe nouă: a obscurităţii. Rândurile pe care le citez în fruntea însemnărilor prezente nu sunt poate destul explicite. Totuşi în înţelesul lor stă cheia cărţii. E vorba ba nu de obscuritate ca instrument de sugestie, ca creator de atmosferă, ca element de psihologie. E vorba de obscuritate ca material. E vorba de existenţa fizică a întunericului. „Pentru întâia oară am înţeles că noaptea are o formă şi trăsături particulare...”. Da. Srikanta iubeşte obscuritatea, nu pentru misterul ei, pentru tăcerea ei, pentru miturile cărora le dă viață, ci pentru propria ei frumusețe, pentru *forma* şi relieful ei. El iubeşte întunericul, cum cineva ar iubi lumina: pentru simpla plăcere a ochiului.

Prezența obscurității în această carte limpede e parcă prezența unui mare personagiu. Singurul de altminteri. Căci greşeam spunând mai sus că Srikanta ar fi eroul povestei. Nu sunt eroi în cartea lui Chatterjee. Niciunul dintre oamenii lui nu stau destul timp în câmpul de vedere al povestei, ca să o domine. Niciunul nu păşeşte înainte, să facă un act decisiv sau să spună un cuvânt puternic. Rămân cu toții la o parte, încercuind o dramă ce se petrece peste capul lor. Şi totuşi, ce adevărați şi vii sunt, ce neuitată le e trecerea lor şovăitoare prin viață: acest blând şi brav Srikanta, acest Indranath, vagabond cutezător şi copilăros, această Anadda Didi, tulburătoare umbră de amantă.

Dar ei cu toții se detaşează din obscuritate şi se pierd în ea. Ea e singura realitate a cărții. Oamenii nu sunt decât forme ale ei, înfățişări schimbate şi ascunse ale acestui singur adevăr.

Poate de aici vine semnificația de simbol pe care cea mai umilă dintre paginile cărții o are, adâncimea sentimentelor ei, vigoarea acestei melancolii, ce împrejmuie povestea şi oamenii ei nu ca într-un abur nesigur şi depărtat, ci ca un cadru ferm şi sobru.

Paris, octombrie 1930

RUE DE LAPPE

Rue de Lappe e la Paris spectacolul la care revin mai des şi care mă surprinde mai mult. Spectacol în sensul cel mai exact al cuvântului: desfăşurare de gesturi, de personagii, de decoruri, de drame şi comedii mărunte, toate alcătuind o atmosferă specială şi intrând într-o culoare vie, nouă. E o lume pe care, după atâtea luni de cunoaştere, încep să o iubesc nu numai pentru pitoresc, nu numai pentru experienţă, dar mai ales pentru sufletul ei, copilăros, imoral şi sincer.

Mi-ar fi greu să vă explic acest sentiment personal. Ar trebui să pot evoca atmosfera tulbure a străzii, beţia ceasurilor ei de noapte, ochii absenţi ai fetelor, dansurile din cafenele, paharele goale înşirate pe zincul barurilor şi – deasupra tuturora – sunetul metalic, lung, ameţit al acordeonului. E o tristeţe care nu ţine de cuvinte. E o veselie care nu are în fond nimic vesel. Nu lucrurile sunt deosebite în Rue de Lappe, ci ritmul lor. Şi pe acela, mi-e teamă că n-aş şti să vi-l comunic.

Dar se poate vorbi mai lesne despre experienţa umană din Rue de Lappe, despre drama socială de acolo, despre eroii şi înfăţişarea locului. Povestea nu e poate fără interes.

Rue de Lappe se găseşte în cartierul Bastiliei. E o stradă scurtă şi strâmtă, care ziua nu trebuie să aibă nimic deosebit: o stradă pariziană, ca atâtea altele, săracă, neagră, liniştită. E totuşi în mijlocul unui cartier de apaşi, şi asta se resimte poate. Bastilia e ţara caschetei şi a fularului legat pungăşeşte la gât, în locul cravatei. Adolescenți fără lucru și fete fără amanți se plimbă pe acolo. Într-un asemenea cartier, Rue de Lappe izbutește să păstreze în plus un caracter propriu. E o stradă a amorului. Nu o stradă de profesioniști. Oamenii se iubesc acolo cu sinceritate și poate cu entuziasm. Banul e o chestie de detaliu. El se câștigă muncind toată ziua la fabrică sau buzunărind din când în când un american beat. Amorul se face dezinteresat, cu oarecare naivitate chiar. Libertatea lui este, din punctul nostru de vedere, al oamenilor care ne spunem normali, deplină. Împerecherile se fac după alte semne decât cele pe care le știm. Două femei, doi bărbați, un bărbat și o femeie se iubesc parcă la fel. Pederastia și sodomia au, din afară, același joc sentimental ca al iubirii obișnuite. Rue de Lappe le întrunește pe toate, fără surpriză, fără dificultate, simplu, neglijent. Ca material de observație, varietatea aceasta nu se întâlnește decât acolo. Barurile din Montparnasse sunt specializate: pentru pederaști, pentru *gousse* (termen curent ce indică sodomia), pentru normali. Dar acolo atmosfera e mondenă și deci pornografică. Rue de Lappe constituie însă o lume proaspătă, autentică, sinceră, de expresivitate nesiluită, de un farmec nedeformat. În fond, viciul nu constă în practica unui gest, ci în elementele lui sufletești.

Ei bine, amanții și amantele din Rue de Lappe au un elan, o naivitate, o ingenuitate care ridică viața lor până la inocență. Sunt săraci și singuri. Sunt tineri și curagioși. N-au nimic de pierdut, n-au nimic de câștigat. Ar putea să-și joace viața pe o glumă, să o dea pe un cuvânt. Își bat joc de anotimpuri, își bat joc de întâmplări. Se iubesc şi se despart fără vorbe, fără gesturi. Viaţa lor are o tensiune care consumă şi arde. Rămâi tânăr sau pleci.

Am văzut cum o fată frumoasă s-a pierdut în Rue de Lappe în răstimpul a două luni. Venise voinică şi sănătoasă, şi a descrescut fizic ca o flacăre prost aprinsă. Am urmărit întâmplarea, surprins de treptele evidente ale acestei căderi. De la o săptămână la alta, obrazul acela, pe care îl cunoscusem surâzător şi plăcut, devenea crispat şi boţit. Până la urmă, fata a renunţat probabil. N-am mai văzut-o pe acolo.

Dramele sunt vizibile în Rue de Lappe. Trec repede şi se pierd în mulţimea detaliilor, dar le poţi distinge totuşi, fiindcă nimeni nu se oboseşte să le ascundă. Observaţia devine astfel o voluptate organizată. Îmi aduc aminte lămurit (vizual, e una din cele mai nete amintiri ale mele) de un menaj de două *gousse*. Erau două fete tinere: una, care împlinea în intimitate rolul masculului, era îmbrăcată băieţeşte, avea o privire vioaie, era subţire şi nervoasă, cealaltă avea un cap tragic, doi ochi negri, cu cearcăne grele, avea degetele lungi, ciudat de lungi, era îmbrăcată toată în negru şi îşi fixa amantul cu o privire intensă, dureroasă, care părea să strige. Am avut senzaţia unei sexualităţi de vis, a unei obsesii de halucinat. Firesc, menajul acela va termina în crimă. De altminteri, de la o vreme nu le-am mai văzut.

Dar atmosfera specială a locului, nota lui de comedie se datoreşte pederaştilor. Sunt de tot felul. Apaşi, domni în *smoking*, literaţi, soldaţi, băieţi tineri de 16 ani, care au încă obrajii roşii, oameni chei, oameni grași; englezi, nemți, turci, americani... Au o frenezie când dansează doi câte doi, o abandonare lascivă, o tandrețe care mi s-a părut grotescă la început, dar mi se pare firească acum. Am întâlnit de câteva ori câțiva tineri marinari de o frumusețe absolut personală. (Cine ar putea să spună de ce uniforma de marinar este un element senzual în pederastrie?) Erau parcă exemplarele armonioase ale unui al treilea sex. Sunt uneori scene dezgustătoare. Bărbați obezi, cu dinți de aur și chelii strălucitoare, strângând în brațe un tânăr partener de dans și surâzând extatic, lubric. Dar repulsia e datorită urâțeniei omului, nu imoralității faptului. Fără să bravezi și fără să provoci, trebuie să recunoști, aici, asemenea criterii – moral, imoral – sunt insuficiente și sărace. Îmi amintesc de un băiat de vreo 17 ani (copil încă: avea un obraz deschis, cinstit, o privire surprinsă, un aer câmpenesc și frust!) care i-a răspuns unui domn serios, ce venise să observe și îl întrebase cu ce se ocupă:

— *Ma foi... je tente.*

Vorbă pe care o spusese simplu și parcă mirat de naivitatea întrebării. E în lumea asta și oarecare doză de cabotinaj. Din vina noastră, a celor care, venind acolo pentru spectacol, rămânem pe de lături atenți, ca să observăm. Oamenii se simt priviți, și orgoliul lor de viețuitoare, cochetăria lor instructivă nu rezistă. Fac atunci exces de gesturi, exces de trivialitate, încearcă să epateze, încearcă să fie obsceni. Și nu reușesc. Poate un copil să fie obscen?

Se întâmplă să-și dea seama de inutilitatea efortului. Atunci îi cuprinde o tristețe, un dezgust care li se citeşte în ochi. Cum să înţelegi imensa melancolie, nesfârşitul dor de uitare şi de pierdere pe care îl pun ei în cuvântul *cafard*?

Vin în Rue de Lappe şi pederaşti mondeni. Din aceia pentru care homosexualitatea nu este un instinct, ci un viciu educat în literatură şi afişat în saloane. E o specie oribilă în sine, dar care adaugă spectacolului o notă de sentimentalism, de curtoazie, de ridicul. Sunt tipii clasici, pe care i-au popularizat revistele şi i-au batjocorit actorii de cartier. Poartă brăţară, miros a diverse parfumuri, vorbesc subţire şi se mişcă rotund. Izbutesc uneori să fie foarte amuzanţi. Au însă inconvenientul de a-i ispiti pe adevăraţii vagabonzi din Rue de Lappe – tinerii naivi, cinstiţi pederaşti din Rue de Lappe – şi să-i transforme în profesionişti. Ceea ce, pentru demnitatea amorului şi pentru frumuseţea spectaco-lului, ar fi păcat.

Deocamdată, caracterul lor sincer rămâne neschimbat. Astfel, pot întâlni acolo o nesfârşită varietate de tipuri, de la prostituţie la puritate, de la pornografie la amor. Rue de Lappe rămâne cadrul unei umanităţi pline de surprize şi plină de posibilităţi. Ceea ce am scris aici nu e decât o imagine frântă şi redusă.

Paris, octombrie 1930

O CARTE DE ISTORIE

Ceea ce le reproşez vieţilor romanţate nu e libertinajul, ci libertatea. În definitiv, istoria poate fi scrisă şi din punctul de vedere al alcovului. E un criteriu, poate nu cel mai puţin agreabil, poate nu cel mai puţin instructiv. Cred, bunăoară, că Ninon de Lanclos e profesorul de istorie de la care cineva poate învăţa asupra timpului lui detaliile cele mai revelatoare.

Vieţile romanţate însă au păcatul de a trece dincolo de limita lor modestă şi de a părăsi anecdota pentru psihologie şi politică. Această libertate e primejdioasă şi brutală. Cu aceeaşi mână cu care a umblat printre cămăşi de noapte şi dantele femeieşti, printre sâni defuncţi şi spasmuri celebre, autorul deschide documente de stat şi cronici de război. Confuzia e trivială.

Pentru că îmi place istoria, am renunţat la romane istorice. *Disraeli* a lui Maurois m-a lecuit de asemenea preferinţe. Fusese o carte foarte plăcută, dar lecturi ulterioare mi-au dovedit că, din punct de vedere istoric, erau acolo cel puţin trei falsificări: Disraeli, Iladstone şi regina Victoria. Tot vieţile romanţate mi-au strâmbat imaginea admirabilă a lui Jean Lavo, pe care îl descoperisem, numai din cifre, în economie politică. De atunci am înlocuit vieţile romanţate cu biografii, monografii istorice, corespondenţe. E, şi ca valoare de document, şi ca valoare literară, preferabil.

Iată un exemplu. *Elisabeta şi contele de Essex* de Lytton Strachey. În franţuzeşte apare la N.R.F, într-o colecţie de vieţi ilustre. În realitate, e numai un capitol de istorie, scris cu sobrietate, fără libertăţi de imaginţie, plecat de la documente şi întors la documente, rezemat de oriunde pe adevăr. Vreo zece ani de politică englezească (1590-1599), dintre cei mai patetici şi dintre cei mai susceptibili, deci, de a da cuiva un material de romanţă, serenadă, legendă etc., etc. Era doar vorba de o regină, care sub raportul amorurilor ar putea să justifice orice presupunere, căci n-a avut niciun amor. (Şi în istorie e mai bine să ai cinci pasiuni certe, decât una singură, imaginată). Poate că anume conformaţie anatomică o făcea improprie aventurilor de inimă. Lytton Strachey trece uşor peste discuţia faptului. *Capax* sau *incapax viri*, Elisabeta va muri fată bătrână, şi asta avea oarecare importanţă psihologică în drama politică ce avea să se desfăşoare.

Dar elementele acestei drame erau altele. Mai întâi, un stil de epocă. Un sens baroc al evenimentelor, un amestec de erudiţie şi barbarie, de cruzime şi sentimentalism, de umanism şi liberă gândire. Shakespeare şi Ben Jonson spun destul pentru figura morală a timpului. Interesant în monografia lui Lytton Strachey e faptul de a pune în legătură acest stil cu psihologia Elisabetei şi de a-i găsi astfel epocii un punct central.

Un punct central pentru viaţa intimă a Angliei, căci, în ceea ce priveşte problemele europene ale timpului, ele erau de mult aduse în jurul altui nod. Lupta se dădea între catolicism şi reformă. Grupurile, cel puţin în occident, erau făcute. Henric al IV-lea în Franţa, ridicat după edictul de la Nantes în faţa lui Filip al II-lea al Spaniei, apărător inspirat al bisericii. Olanda, câştigată pentru reformă şi deci potrivnică Spaniei. Anglia, luptând în afară cu catolicismul Spaniei, iar înlăuntru cu catolicismul Irlandei, îndârjită sub comanda contelui de Tyrone.

Acesta e deci cadrul mare al celor zece ani de istorie cu care se ocupă cartea lui Lytton Strachey. În el se aşază dramele politice de la curtea Elisabetei. Miniştri, soldaţi, filozofi, nobili sau oameni de rând caută un rost în aceste împrejurări obscure. Rivalităţi militare şi politice, bănuieli, intrigi, succese, înfrângeri, totul depinde de femeia regină ce domneşte şi de timpul tulbure ce trece. S-ar fi putut face cu un asemenea subiect, anecdotism. Unde e vorba de o femeie, nu poate să nu fie vorba şi de o poveste. S-ar fi putut dezmormânta şoapte, versiuni, interpretări. Elisabeta avea, până la un punct, anumite ciudăţenii de fată bătrână. Ele ar fi putut forma materia unui roman. Dar autorul a vrut doar să înţeleagă raporturile psihologice dintre eroi numai în măsura în care istoria le indică.

Astfel, luăm cunoştinţă de istoria contelui de Essex, a lui sir Walter Raleigh, a lui Francis Bacon, a lui Robert Cecil, primul conte de Salisbury; astfel suntem documentaţi asupra politicii de la curte, asupra câtorva afaceri judiciare obscure, asupra câtorva mari evenimente ce se înnoadă şi se deznoadă acolo. Simplă monografie asupra raporturilor dintre contele de Essex şi regina Elisabeta, cartea devine o trecere în revistă a epocii, fixând, cu adâncime, câteva personagii de prim-plan.

E întru totul remarcabilă, pentru adâncimea trăsăturilor, pentru vigoarea caracterului lui de scorpie inteligentă, evocarea lui Francis Bacon. Începuturile acestei cariere dubioase sunt desemnate în cartea lui Lytton Strachey cu o netezime ce lămureşte cu anticipaţie cariera de mai târziu a lui Bacon.

Dar, între atâtea episoade (luptele cu Filip II, luptele în Irlanda, procesul doctorului Ruy Lopez etc., etc.), istoria păstrează subiectul acelaşi: contele de Essex. Se cunoaşte puţin ciudata carieră a acestui mare nobil, general şi ministru preferat al Elisabetei până când, într-o zi, capriciul reginei sau brutalitatea întâmplătoare a faptelor l-au aruncat în închisoare şi l-au dus pe eşafod. Legenda a ţesut o poveste sentimentală în jurul lui: un amor, un inel, în sfârşit, tot ce inepţia tradiţiei ştie să adauge adevărului simplu al lucrurilor. Ce frumoasă şi tristă elegie ar fi scris domnul Maurois pe tema asta; Lytton Strachey se mulţumeşte cu o amănunţită expunere a cazului.

Essex era un ambiţios şi un romantic. Elisabeta era nehotărâtă şi orgolioasă. Aveau nevoie unul de altul. Regina de curtea cavalerului, el de preferinţa reginei. În mod lămurit, nu era şi nu putea fi vorba de o aventură sentimentală. Essex era tânăr (a murit pe eşafod la 34 de ani), Elisabeta era o bătrână de 60, uscăţivă, prudentă, demnă. Era greu de găsit tonul just între două firi atât de deosebite. Uneori, tânărul ministru lua în raporturile lui oficiale un aer de pasionat. Era stilul epocii. Îi vorbea reginei despre frumuseţea ei, când ar fi trebuit să-i vorbească despre înfrângerea irlandezilor. Femeia îl asculta surâzătoare. Era probabil o glumă, dar reginei îi plăceau astfel de glume. Aveau amândoi să-şi apere o ambiţie proprie şi să triumfe împotriva celuilalt. Erau amândoi de puteri egale şi de orgolii diferite. Lupta era, de aceea, lungă, ocolită, nemărturisită. Lumea credea că între ei doi se dezbătea o chestiune de inimă şi în fond era vorba de un cap ce trebuia să cadă. E foarte greu de spus câtă sinceritate, câtă trădare, cât devotament şi câtă ură a fost între regină şi Essex. Era oricum o legătură complicată, unde pasiunea şi calculul se îmbinau nevăzute. Nici mintea ascuţită şi inima neagră a lui Bacon n-a ştiut să vadă bine acolo.

Fapt e că episodul acesta istoric e de o mare frumuseşe tragică. L-am cetit cu fiorul pe care logica oarbă şi predestinată a faptelor ţi-l comunică atunci când le retrăieşti depărtat de ele şi de[1] necesitatea lor intimă.

Paris, 1930

CARTIERUL LATIN

Cartierul Latin nu e – cum v-aţi aştepta poate – un fel de Heidelberg franţuzesc. Nimic nu este mai fără semnificaţie şi mai anost în atmosfera lui, decât aşa numita „viaţă studenţească". Nu că ar lipsi gălăgia, băutura, frauda şi femeile. Din cabotinaj măcar, dacă nu din simpla necesitate tinerească, studenţii se silesc să fie veseli şi nepoliticoşi, să arboreze costume fanteziste, să fumeze lulea şi să zbiere noaptea după 12 la vreun trecător sperios. Lucrul ar putea să fie uneori plăcut. Dar aceste elanuri juvenile, acest „libertinaj de intelectuali" se trădează a fi până la urmă o teribilă tristeţe. Nu mai crede nimeni în boema aceasta. Nici măcar absolvenţii de liceu, care năpădesc în septembrie cartierul şi urlă până obosesc. Am văzut într-o zi din primăvara trecută, pe bulevardul Saint-Michel, o procesiune studențească. Vreo treizeci de tineri, mânjiți pe obraji cu diverse văpsele, îmbrăcați în halate albe, umblau unul după altul, în şir, strigînd din cinci în cinci minute, invariabil, scandând silabele: *Sont-co-cus-ceux-qui-nous-re-gar-dent.* Erau ei înşişi neconvinşi de veselia lor, plictisiți de entuziasmul lor presupus, mediocri, ridiculi. Între spectacolul acesta din Cartierul latin şi între acela al studenților lui Coriolan Drăgănescu, manifestând la statuia – inocenta statuie – a lui Mihai Viteazul, vă asigur, nu e nicio deosebire de calitate. Vulgaritatea în fond nu stă niciodată în lucruri, ci în nuanțe.

---

[1] *Scènes de la vie future*, Mercure de France, Paris, 1930, (n. a.)

După ce mi-a displăcut cu violență, Cartierul Latin a început să-mi placă pentru motive şi lucruri mai puțin evidente. Sunt frumuseți ce țin chiar de cartier. Străzi vecine, biserici apropiate, grădini, pe care lumea s-a obişnuit să le considere ca nefăcând parte din cartier, fiindcă într-adevăr sunetul lor propriu e străin acolo *şi* oarecum deplasat. E bunăoară, la câțiva paşi de Sorbona, o uliță – Rue Mouffetard – cu o atmosferă continuă de bâlci popular, cu o veselie şi o animație de foburg, pe care nicăieri n-am cunoscut-o mai spontană, mai plină de culoare, mai avântată în întâmplările mici şi mari ale vieții. E o stradă cu caracter. Şi alături de ea, deosebită şi în expresie şi în pitoresc, e tragica Rue Irascieuse, despre care am mai scris altădată, în altă scrisoare, stradă de coşmar, care mă tulbură prin irealitatea ei ori de câte ori o văd. Şi ce netă deosebire – ca de la o lume la alta – când la o sută de metri depărtare, intri în grădina Luxemburgului! Nu îndrăznesc să scriu despre ea.

E în armonia, în echilibrul şi graţia acestui parc înseşi semnele geniului franţuzesc.

Văd foarte bine o istorie a Franţei scrisă de un horticultor. Luxemburgul defineşte o psihologie. Iar ca spectacol (ciudata culoare de plumb albastru a arborilor, armata copiilor mulţi cât frunzele, havuzul şi terasa circulară din centru, statuile albe, aleile...), e poate cel mai odihnitor din câte cunosc aici.

Aş vrea să vă vorbesc de asemeni despre biserica Saint-Germain-des-Près, din imediata vecinătate a Cartierului Latin. E unul din colţurile cele mai ignorate ale Parisului. Nu are circulaţie modernă (cum nu o are admirabila Notre- Dame-l'Auxerrois, biserica de peste drum de Luvru). Saint-Germain-des-Près e un fragment parizian din alt timp. Nu mă pot convinge de existenţa ei prezentă. Autobuzele, tramvaiele şi metropolitanul din apropiere mi se par neadevărate, cum ar fi într-un film bustul lui Napoleon pe masa lui Ludovic al XIV-lea. E o biserică de cetate transilvăneană. Asemănarea e uimitoare.

E un aer provincial în colţul acela, e o intimitate, un calm, pe care n-aş şti să-l explic dacă aş avea naivitatea să explic sentimentele. Trebuie să priveşti de pe terasa cafenelei „Les deux magots” (un loc unde se mai vorbeşte încă franţuzeşte) zidurile negre, acoperite cu iederă, ale bisericii, trebuie să te laşi cucerit de farmecul acelei turle dreptunghiulare, severă ca linie, dar îmblânzită de scuarul verde ce o împrejmuie şi să rămâi acolo, fără nerăbdare şi fără aşteptări, un ceas, două, trei, ca să înţelegi cât e de modestă şi de umană frumuseţea acelui peisagiu. Ştiu bine că însemnările mele trec pe alături. Dar nu ţiu decât să vă propun două-trei imagini noi pentru un cuvânt vechi: Cartierul Latin. Vedeţi, pe o arie de un kilometru pătrat se găsesc lucruri atât de felurite şi de o semnificaţie sufletească atât de străină. E drept însă că ele nu se încadrează în cartier şi că trăiesc o viaţă proprie, dincolo de el. Cartierul Latin rămâne tot o republică de studenţi şi inima lui – o inimă puţin teatrală şi cabotină – rămâne tot Bulevardul Saint-Michel, de la Sena până la Rue Soufflot. Acolo întâlneşti camarazi de facultate, compatrioţi, chinezi, japonezi, nemţi, negri, americani şi uneori – mai puţini, mai rezervaţi şi mai timizi, francezi.

Acolo, în serile de vară, înaintea examenelor, când bibliotecile facultăţilor se închid târziu, după o zi lungă de muncă, găseşti ceasul de libertate după care tânjeşti, aerul de nepăsare şi de aventură uşoară, care te ajută să uiţi şi să râzi.

Fiindcă, oricât e de vulgar, cartierul rămâne totuşi un loc de tinereţe. Nu se poate să nu se nimerească uneori un ceas de voie bună adevărată. Primăvara în Cartierul Latin are un elan biologic. Amorul pluteşte în aer şi totul – pomii, firmele, sunetul paşilor pe trotuar, glasurile oamenilor – devine stimulent sexual. E atunci unul din puţinele momente sincere ale cartierului. Femeile cad ca fructele. Şi înţelegi atunci gloria veche a cartierului, tradiţia lui legată pe totdeauna de tinereţe şi entuziasm, melancolia tuturor amintirilor celor ce au fost altădată pe aici ca să petreacă *„quelques années de leur jeunesse dans le loisir des caboulots de la rive gauche – à faire sourire et à toucher les petites filles desoeuvrées*"

(Barrès). Frază pe care nu pot să o traduc, fiindcă farmecul şi sinceritatea ei sunt numai franţuzeşti. În definitiv, oricât de mulţi am fi noi, străinii, Cartierul Latin rămâne tot al lor, al francezilor. Noi îl putem lua drept câmp de observaţie, drept mediu de experienţe psihologice, drept loc de chef... Pentru ei rămâne un simbol de viaţă. Noi îl putem preţui pentru pitoresc. Ei îl trăiesc direct, legaţi de amintirile şi sensul fiecărei pietre. Şi-au petrecut adolescenţa acolo, ca într-o imensă curte de unde n-au ieşit decât târziu, la capătul tinereţii lor. Între liceul Henri IV şi liceul Louis-le-Grand, între Facultatea de Drept şi Facultatea de Medicină, între Sorbona şi Şcoala normală, pe aceste două-trei străzi universitare, şi-au petrecut jumătate de viaţă, au descoperit cărţi şi au descoperit femei, au studiat şi au iubit. Ce înfăţişare, ce aer aproape monacal are piaţa pătrată a Pantheonului! Un liceu, o facultate, o biserică şi o bibliotecă, toate vechi, toate făcute din piatră neagră, cu ferestre largi şi totuşi severe, cu porţi de cetate, cu trepte de mănăstire. Şi e totuşi acelaşi Cartier Latin pe unde, spre seară, perechile se plimbă libere, iubindu-se în public şi sumar.

Nu-mi place Cartierul Latin decât cu intermitenţe şi numai pentru anumite detalii fără importanţă. Dar îmi plac spectacolele, şi dintre spectacole îmi place strada: strada vie, gălăgioasă, plină de lume, variată în mizerie şi frumuseţe, variată în fapte, în culori şi în sunete, veselă şi tristă, activă şi nepăsătoare. Cartierul Latin e populat. Toate rasele, toate neamurile, toate ţările sunt prezente. Pentru bucuria simplă a ochiului, atâta este de ajuns.

Paris, noiembrie 1930

AMERICA LUI DUHAMEL

Poate că Georges Duhamel nu are dreptate. Poate că America lui nu este decât o imagine de pamfletar. I-am cetit cartea, prevenit: sfârşeam tocmai *Psichanaliza Americei*, lucrarea contelui de Keyserling – despre care vom sta de vorbă în foiletonul viitor –, şi cunoscusem astfel o altă faţă a problemei, mai optimistă.

Dar cum să rezişti unei pasiuni? Duhamel nu face nici istorie, nici psihologie. Nu oferă nici argumente, nici scuze. Cartea lui e un gest de apărare. E un protest, un strigăt, un apel. Simţi că a fost scrisă cu puterea întâii impulsii, cu disperarea întâilor cuvinte. Dacă vreţi să credeţi într-o dreptate absolută (*das absolute Gerechtigkeit* – cum zicea un erou de teatru), veţi opune acestei revolte personale judecăţi obiective. Cum eu însă nu cred într-o dreptate generală, ci numai în puncte de vedere deosebite, primesc fără obiecţii apelul. Un temperament e mai interesant decât o noţiune – chiar dacă ea s-ar chema Justiţie. Pentru motivul că viaţa e mai adevărată decât vorbele.

Faptul e simplu: America există. Există în afară de noi, dincolo de obişnuinţele noastre, dincolo de structura noastră, dincolo de tendinţele noastre. E altceva. Nu există între noi şi ea măsuri şi criterii comune. Dacă asemenea operaţie ar putea avea sufleteşte vreun sens, am putea considera civilizaţia americană în sine cu impasibilitatea chimistului care desface în eprubete un corp nou. Dar suntem oameni, şi nu putem considera umanitatea decât în raport cu noi. De aceea, înaintea oricărui raționament, atitudinea noastră e pasională, organică, reflexă.

Duhamel apără spiritul împotriva faptelor şi adevărul împotriva aparențelor. E un european şi vrea să rămână ceea ce este. Technica Statelor – Unite, sufletul lor aservit maşinei, orizontul scăzut al vieții, logica stearpă a cifrelor, absența totală a pasiunilor mari, toată atmosfera aceasta de suficiență, toată liniştea asta mecanică, fără suport interior şi fără accidente, îl deprimă. I se pare că e o negare totală, obtuză a vieții. Răspunsul lui este spontan şi violent. Nu mai stă să deosebească binele de rău. Condamnă în bloc, taie adânc, denunță fără ezitare. America lui e desemnată grotesc, în linii exagerate, sumare, diforme, cu un chip respingător, cu un ritm lugubru, cu o viață falsă, cu dureri artificiale, cu bucurii abjecte. E o virulență polemică în aceste *Scene ale vieții viitoare*, care desfigurează şi înjoseşte. Cu atât mai bine, America e o barbarie organizată. Reacțiunea europeanului, cu cât va fi mai bruscă şi mai hotărâtă, cu atât va despărți mai limpede patria spiritului şi patria automatului. De altminteri, nici să nu ne gândim la utilitatea strigătului. El e elementar ca o ploaie.

Totul dovedeşte în America absența spiritului. Observatorii cei mai indulgenți (Keyserling chiar, cel mai binevoitor dintre toți) au fost surprinşi de acest pustiu lăuntric al vieții americane. Divorțul dintre o civilizație şi o cultură, fapt curent în istorie, pare să nu fi fost niciodată mai deplin. S-a construit în America un sistem de forme şi instituții, de reguli şi ordine. Ele sunt însă pur exterioare. S-a creat o tehnică socială peste un vid sufletesc absolut. Totul a fost făcut din afară. S-a ajuns astfel la construirea unui edificiu artificial, care îl striveşte pe om şi îl domină, exact în aceeaşi măsură în care stupul o domină pe albină. Viața Americei e descentrată. Punctul ei de reazăm stă în afară de om, în lucruri, în ficțiuni.

Dovada cea mai tristă a decăderii acesteia e clădirea-tip americană, ceea ce noi numim, cu oarecare invidie, un zgârie-nori. O casă locuită de o mie de oameni e o invenție absurdă. Nimic nu e mai potrivnic umanității noastre. Casa e semnul singurătății şi al independenței, al afecțiunii şi al demnității. Casa e însăşi putința unei vieți interioare. America nu cunoaşte acest semn de noblețe. Viața ei e o viață de stradă. Cunoaşteți în istorie vreun lucru cu adevărat mare şi esențial care să fi luat ființă pe ulițe? Renaşterea s-a făcut în palate. Revoluția rusească s-a făcut în mansarde. Nicio revoluție nu se va naşte într-un zgârie-nori.

Ducând o viață care le-a fost impusă din afară, americanii au sfârşit prin a crede exclusiv în valorile din afară. Fericirea, problema, neliniştea lor a fost orientată spre stradă, spre bani, spre mâncare, spre invenții, spre confort. „Un confort muscular şi tactil", scrie Duhamel. Un confort care abrutizează, care reduce, care doarme. Nu vom face desigur elogiul sărăciei. E o boală urâtă şi ruşinoasă, care ascunde efortul real al vieții, impunând un efort meschin, fără orizont, fără frumusețe. Sărăcia e o durere grea. Dar e o durere, adică ceva viu. În ea poți gândi, poți nădăjdui, poți crea. Omeneşte vorbind, cine ar schimba-o cu liniştea inconştientă a unui puşcăriaş, ce trăieşte în palate fără să-şi dea seama că gratiile lui, măcar că sunt de aur, tot gratii rămân? Dacă este să considerăm confortul ca pe un criteriu, porcul care se tăvăleşte în noroi şi are înaintea râtului o ladă cu coji de pepeni ne va fi în vecii vecilor superior, oricâte maşini confortabile am mai inventa noi.

Marea vină a Americii este de a crede în progres. Ea consideră progresul ca pe o ascensiune umană. Ceea ce este definitiv fals. Viaţa noastră nu stă în raport cu valorile materiale ce-i sunt la îndemână. Ea ţine de instincte, de puteri fireşti, de calităţi lăuntrice. Omul şi progresul stau pe planuri diferite, şi relaţiile lor sunt numai superficiale şi fără semnificaţie. Un automobil nu ascunde o canalie şi un bordei nu distruge un rege. Americanii cred cu naivitate sau cu cruzime (ceea ce e totuna) în existenţa lucrurilor. Ei nu ştiu că există nuanţe şi semnificaţii. Cunoaşteţi o orbire mai profundă şi o inconştienţă egală?

Ei se laudă cu o civilizaţie perfectă. Automobilul, patefonul, cinematograful, jurnalul, avionul, reclama luminoasă, trenul li se par a fi expresii de fericire certă. Fiindcă ei nu ştiu că între o bucurie şi o distracţie, între o emoţie şi o formulă, între o durere şi o cantitate e deosebirea mare, ce desparte viaţa de moarte. Civilizaţie perfectă? Poate. Dar omul nu e o maşină exactă şi perfecţia nu e legea lui. El se poate înşela şi e bine să se înşele. Poate să sufere şi e bine să sufere.

Copleşit de aceste decoruri false, exasperat de această ordine de orgoliu, Duhamel, omul liber şi spontan, urăşte fără excepţii tot ce contribuie la această barbarie. Cinematograful e pentru el „cel mai puternic instrument de conformism moral, estetic şi politic". Patefonul e o artă falsă, „muzică în conserve”. Sportul e o nebunie, „distracţii de iloţi”. Europeanul din el respinge toate aceste instrumente de sclavie sufletească şi le respinge cu violenţă. (Va trebui să reluăm mai târziu aceste definiţii – cel puţin aceea a cinematografului, care ni se pare perfect nedreaptă). El invocă geniul nestabil, torturat, neliniştit al speciei, puterea de credinţă, de mirare, de îndoială, dorul de înnoire şi de eliberare. Unde sunt „greşelile vii”, care să înlocuiască „perfecţia moartă” a acestei civilizaţii de insecte?

Dar tabloul lui devine dezesperant atunci când înfăţişează morala, ideologia, sensibilitatea Americii. E un cinism şi o brutalitate în traiul acestui continent, o înţelegere strâmtă, înăbuşitoare, inertă a sentimentelor, o atitudine nesinceră faţă de faptul vieţii, care întrece fondul puritan al primilor colonişti. Nu e pur şi simplu un fenomen de imbecilitate colectivă. Ar fi amuzant, ar fi poate reparabil. E ceva înăcrit, trist, lipsit de elan vital, lipsit de generozitate, o carapace morală care îi teşeşte pe oameni, le extirpează putinţa de a avea emoţii, de a se înţelege, de a trăi, cu un cuvânt. E o suprimare a vieţii intime. Statul şi opinia publică s–au organizat spre a ucide pe individ: îi regulează funcţiile de nutriţie, de reproducere, de respiraţie. Îi interzice gesturi, fapte, cuvinte. America e o vastă poliţie de moravuri. Nu cunosc pentru o societate omenească nicio formulă mai adânc salbatecă.

De bine de rău, Europa aceasta necăjită, care a sângerat în războaie, în sărăcie, în revoluții, care a trăit între erori grave şi adevăruri contestate, care a avut rugurile şi spânzurătorile ei, a păstrat prin timpuri un sens superior al vieții şi iluzia nobilă a ceva care depăşeşte mizeria fiecărei zile. În lupta ce vine între un continent vechi şi unul nou, acest lucru nu poate să nu aibă importanța lui. E poate numai o simplă nuanță, dar noi credem în nuanțe.

SĂ VORBIM DESPRE RĂZBOI

D-lui Alexandru Kirițescu

Să vorbim despre război, de vreme ce se vorbeşte. Poate că a-i rosti numele e un fel de a-l accepta. Dar de când un om, a cărui singură armă e condeiul şi a cărui singură orientare e spiritul, a ştiut să oprească în loc mersul morții?

Să vorbim deci despre război. Pe străzi, afişe nenumărate îl anunță ca pe un eveniment apropiat. Întruniri publice, manifeste, jurnale, discuții parlamentare adaugă, zi cu zi, nesiguranței noastre, argumente noi. Aici cel puțin, la Paris. Mi se pare că aiurea lucrurile nu stau mai calm. Ziarele italiene sunt provocate. Cele englezeşti (şi nu numai nuanța Rothermere) sunt insinuante. Jocul se întărâtă. De pretutindeni neliniştea creşte ofensivă, dură. Am avut pentru întâia oară sentimentul ascuțit al acestei fatalități în cetatea păcii, la Geneva. (Cetitorul să ierte dacă revin şi insist asupra acestei călătorii, dar a fost cea mai dureroasă dintre experienţele mele ultime). Mărturisesc însă că nimic nu mi-a comunicat mai precis senzaţia primejdiei, decât – de curând – un articol cetit în paginile „Cuvântului". E vorba de *Perioada catastrofică*, articolul domnului Alexandru Kiriţescu. Vă amintiţi accentul sumbru al acelor rânduri, entuziasmul lor întunecat, încordarea lor drăcească, lucidă, răufăcătoare? Pe mine m-a înfiorat.

Nu că aş crede în datele problemei aşa cum o vede domnul Kiriţescu. Eu nu ştiu să gândesc în formule şi nu pot accepta global legea de satanism istoric pe care d-sa o ilustra. De altminteri, articolul pleca de la o temă nietzscheană, lansată înainte de 1900. Timpul a fost destul de lung de atunci şi până acum ca să o infirme. Dacă cumva Nietzsche va fi avut dreptate să anunţe la sfârşitul veacului trecut o catastrofă, atunci povestirea lui s-a împlinit şi a trecut de actualitate. Căci doar anii 1914-1918 n-au fost o simplă glumă.

Repet: nu argumentarea, nu problema domnului Kiriţescu m-a neliniştit. Ci accentul sufletesc al articolului, strigătul lui necruţător, deznădejdea rece, excitaţia crudă a paginilor acelora. Am avut bucuria de a-l cunoaşte pe autorul acestui apel la moarte: rar am aflat o inimă mai armonioasă şi mai deschisă, o minte mai înţelegătoare pentru treburile sufletului, un ochi mai sincer şi mai limpede. Nu e semnificativ pentru temperatura morală a ceasului faptul că un asemenea om pleacă simplu la vânătoarea păcii şi calcă dintr-o dată peste gândurile noastre de organizare, de echilibru, de efort interior?

Domnule Kirițescu, războiul va veni dacă va trebui să fie. Împotriva acestui lucru trist, noi abia am ști să opunem argumentul sentimental – și deci nevalabil – al unor amintiri încă recente. Necesitățile politice sunt mai tari. Să le privim bărbătește din față: astfel vom putea cel puțin spune că dezastrul nu ne-a surprins. Dar de ce să confundăm punctele de vedere? Dvs. faceți dintr-o problemă politică o estetică, și dintr-o durere un exercițiu. Asta nu contrariază credința dvs. în demnitatea de a trăi? Căci, dacă mi-e îngăduit să amintesc aici lucruri aflate în convorbiri personale, cunosc credința dvs. într-o realitate a spiritului.

Mi se pare că suntem bine înțeleși: întâmpinarea mea de astăzi nu este un act de apărare personală. Nu sunt făcut să-mi escamotez dificultățile și nu o voi ocoli pe aceea a războiului. Așa cum va fi ea, petrecută în tranșee sau în biblioteci, în lumea largă sau la o masă de scris, viața mea va fi a mea. E destul ca să o iubesc și să o primesc cu toate răspunderile. Ceea ce generația dvs. a făcut acum 15 ani, generația noastră – dacă va trebui – va face azi sau mâine; aceleași mâini, care n-au mângâiat decât femei și cărți, vor ține hotărâte patul puștii.

Dar e nevoie să-i găsim acestui fapt brut și incontestabil justificări de ordin estetic? Se mai poate vorbi astăzi despre un „război proaspăt și vesel”. E un organism cu simboluri, cu realități, cu legi interioare, cu ordine și ierarhii. Dar mai crede cineva într-un spirit al războiului? E negarea absolută a inteligenței, a valorilor, a adevărului.

Se obișnuiește, în timp de pace, să se spună că războiul e o nebunie. Ca toate expresiile curente, cuvântul acesta şi-a pierdut înţelesul exact. El ar trebui restabilit. Într-adevăr războiul e o nebunie, dar nu întrucât el ar fi crud, neomenos, sălbatic etc., etc. (nu pot suferi dicţionarul pacifiştilor de profesie). Ci e o nebunie în sensul cel mai precis, în sensul medical, clinic, ştiinţific al vorbei. E o nebunie în sensul alteraţiei mentale şi a dezorganizării interioare. Am cetit mai demult un caiet cu documente de război (*Le Crapouillot, august 1930. La guerre inconnue*). Era o simplă antologie de fapte şi vorbe, o simplă expunere fără comentarii. Comunicate oficiale, articole de ziar, fotografii, discursuri, interviewuri, proclamaţii luate din ambele tabere, şi de la francezi, şi de la germani, şi orânduite cronologic. Ai pur şi simplu impresia unui imens şi vast acces de epilepsie. Minciuni sfruntate, exagerări neruşinate, orbiri voluntare, afirmaţii fanteziste, toate aruncate în ochii lumii cu o bună credinţă de dement, cu o disperare de epileptic. E o pierdere a simţului de răspundere, a simţului de proporţii şi de necesităţi. Lectura acelor documente devine comică. Vorbele dezertează din planul logic al expresiei şi se aruncă berbeceşte înainte. Nu mai există punct de plecare în acea vâltoare, nu mai sunt criterii, nu mai sunt limite.

„Cracovia nu va fi niciodată ocupată” spune un comunicat oficial. Cracovia e ocupată chiar a doua zi. „În Rusia e deplină linişte” scrie un ziar francez. Revoluţia rusească izbucneşte a doua zi. „Războiul se va termina în 1916” anunţă un om politic. „Anul acesta – 1918 – ne va aduce victoria” spune kaiserul şi, cinci luni mai târziu, se semnează armistiţiul. „Goethe e un talent de mâna a treia” declară un scriitor parizian. „Wagner nu a existat niciodată” asigură un muzician. „Cu cât germanii vor înainta în Rusia, cu atât ruşii vor fi mai puternici” judecă un strateg. „Cine e Kant?” se întreabă miraţi francezii. „Cine e Descartes?” se întreabă dispreţuitori germanii.

Asta e. O desfrânare verbală, o unanimă întunecare a minţii, o vastă fumisterie, în care nicio scară de valori nu se mai poate distinge, niciun adevăr nu se mai poate crea (căci şi adevărurile se creează). O bâlbâială universală, în care tot ce a fost ridicat cu greu şi cu răbdare din viaţa veacurilor se terfeleşte şi se pierde în inconştienţă. Mi se pare că ce e mai profund oribil în război nu este chiar suferinţa. În definitiv, oamenii care nu mor de gloanţe, mor de tuberculoză sau de sărăcie sau de roaderea zilnică a vieţii lor obscure. Durerile trec sau nu: ele sunt încercări esenţiale, de unde se pot alege lucruri mari. Războiul însă e dement pentru că, înainte de a uza trupul, distruge spiritul. Şi asta e o crimă care trebuie denunţată repetat, insistent, neobosit.

Vai, domnule Kiriţescu, aţi putea răspunde că protestul nostru va fi în vecii vecilor inutil – şi aţi avea dreptate. Dar, îngăduiţi-mi să vă întreb, criteriul de util sau inutil e valabil în apărarea unei poziţii spirituale? Şi faptul de a mărturisi un adevăr lăuntric nu trebuie să aibă perfecta linişte a stejarului care îşi poartă ghinda nepăsător de cui are să slujească?

Războiul? Îl vom face dacă va veni. Nu cred în putinţa de a organiza pacea, nu mai pot să cred. Mi se pare că tot ce se poate face în această ordine de fapte este ceea ce în medicină se cheamă o terapeutică simptomatică: adică o atenuare a semnelor de boală, fără o tratare directă a răului, care rămâne. E bine şi atât, deşi putinţa războiului rămâne, şi încă foarte apropiată. E ridicul să ne înşelăm şi e nebărbăteşte. Dar trebuie să-i adăugăm acestei constatări un accent de bucurie şi de exaltare?

Oricât e de penibil şi de naiv să faci o asemenea mărturisire, cutez să vă spun că eu mai cred într-o superioritate inerentă a binelui şi că criteriul de frumos, de transcendent, de vital nu e pentru mine o simplă nuanţă plină între lucruri, ci ceva real şi adânc. Atât de real, încât mi se pare că o viaţă de om merită să i se consacre. Iată de ce, domnule Kiriţescu, cetind sumbra dvs. *Perioadă catastrofică*, am avut un moment de descumpănire. Cu un gest de panică am căutat ceva în jur, ceva care să mă ajute să uit. Am deschis atunci o carte: Montaigne.

Paris. noiembrie 1930

AMERICA LUI KEYSERLING

I Panorama americană

America lui Georges Duhamel, despre care scriam în foiletonul nostru trecut, era America unui european. Contele de Keyserling a trecut oceanul cu hotărârea de a uita de existenţa Europei şi de a lua cunoştinţă de viaţa Statelor – Unite aşa cum este în sine, fără comparaţii, fără confruntări.

Filosof, Keyserling a vrut să gândească pentru americani. A scris o carte pentru ei, în limba lor, pentru priceperea lor. Atitudinea lui a fost pragmatică, medicală: se poate face ceva util pentru oamenii aceştia, care întemeiază o lume nouă? De vreme ce această lume nouă există, cu oricâte păcate, nu e mai just să ții seama de acest fapt decât să-l denunți în numele principiilor tale? De la acest punct de plecare, Keyserling a construit psihologia colectivă a Americii.

De curând, lucrarea lui a apărut în ediții europene, în traducere franceză şi germană, cu un titlu nou, fiindcă cel american – simbolic lucru, nu? – era intraductibil. (Să remarcăm însă că *Psichanaliza Americii* este un titlu străin de conținutul cărții şi că autorul nu întrebuințează decât rar, incidental şi fără importanță elemente freudiste).

E o lectură bogată în sugestii, punând câteva probleme de viață actuală, cercetând câteva soluții, schimbând nenumărate puncte de vedere. O călătorie americană, care poate să-i folosească totuşi unui european. Sunt o seamă de reflecții îndoielnice, sau derizorii, sau de-a dreptul contestabile în cartea contelui de Keyserling, dar nu e nimic în ea care să nu fie viu, care să nu țină de un temperament, de un anumit fel de a privi viața. Sunt unele lucruri care, dacă n-ar fi adevărate pentru America, sunt adevărate pentru Keyserling. Şi într-un fel, şi într-altul, cetitorul e câştigat: dacă nu face cunoştința unui continent, face cunoştința unui om. Şi nu e puțin lucru.

Întâia trăsătură a ceea ce Keyserling numeşte „panorama americană” i se pare a fi discordanța dinte om şi natură. Nu a luat acolo ființă un tip de om care să exprime armonios legătura dintre specie şi pământ. Panorama unei ţări e făcută de obicei din două elemente ce se îmbină: o hereditate sufletească, un material uman, pe de-o parte, şi un caracter geografic, un spirit al pământului pe de altă parte. Or, în America, aceste două elemente au rămas disparate, fără niciun raport între ele. Există acolo o natură de o rară putere originală şi, pe un alt plan, suspendată, abstractă, o adunare de oameni ce trăieşte încă din urmele hereditătii ei europene. Închişi în spiritul lor de castă, puritanii – primii colonizatori ai Americii – au rămas insensibili la chemarea acelui pământ. Astfel, s-ar putea spune că America e un continent nelocuit, în sensul că cei ce stau acolo nu sunt în legătură directă cu geniul propriu al naturii americane.

„În America, accentul spectacolului cade pe natură şi pe om”, spune Keyserling. Sau, în alt loc, mai lămurit: „panorama americană este în mare măsură determinată de pământ ca atare decât de om”.

Există însă un american autentic, adică un om care să trăiască acolo în bună înţelegere cu continentul, cu pădurile, cu apele şi munţii lui. Este negrul american, singur viu şi – sufleteşte – creator. Keyserling nu se teme să afirme acest lucru surprinzător şi reproduce definiţia lui Jung, după care americanul este „un european cu moravuri de negru şi suflet de indian”.

Restul populaţiei este suprapus acestei realităţi şi trăieşte fără un sens propriu, fără orientare, fără perspectivă. Viaţa Statelor – Unite s-a construit abstract şi fals pentru că pleca de la ignorarea naturii. Oraşul american nu este el, prin întinderea lui nelimitată, o formulă de civilizație seacă, rece, artificială? Copacul, câmpia și curtea lipsesc din alcătuirile ei omenești. Rezultă de aici ceea ce Keyserling a observat la Chicago: „o atmosferă de irealitate”.

Nu vom rezuma însemnările autorului despre fiecare provincie americană. Ele formează la un loc un agreabil jurnal de drum, cu observații variate despre psihologia, moravurile, bucătăria, inteligența, viciile fiecărui oraș. Sunt note de detaliu instructive. Concluzia lor este această structură mecanică despre care vorbeam mai sus. Incontestabil, America reprezintă o unitate. Dar reprezintă ea în același timp o națiune? Acest continent, cu orașe imense și provincii distincte, formează un organism. Războiul cel mare a dovedit cât de coherent este acest organism. Dar s-a creat oare prin aceasta un spirit unic al Americii? „O colectivitate este sau nu este o națiune, după cum ea reprezintă sau nu o unitate de stil”, și această definiție a lui Keyserling respinge din capul locului posibilitatea prezentă a unei națiuni americane. Un stil? Adică un chip organic de a exprima viața interioară? De unde să-l fi luat societatea barocă, aglomerată, sufocată de dincolo de ocean? „Viața ei interioară” (și cât de nepotrivit e în acest caz termenul!) e făcută din câteva resturi ale moralismului din al XVIII-lea secol, din câteva vagi idei de libertate, dintr-un soi de religie puritană, dintr-un nesfârșit optimism scientist. Asta e tot. Sunt, după cum vedeți, valori fără adâncime sufletească, fără calitate emoțională. Keyserling crede că o reacțiune e posibilă, ba chiar sigură. I se pare că fondul sufletesc al Americii va ști să dărâme toate aceste construcții false și să iasă, creator, la iveală. Nădejdea lui este în sudul continentului, acolo unde pământul n-a fost sluțit de orașe și unde forțele naturale își păstrează încă vigoarea lor dintâi. Ba, din această impresie, el face o lege naturală: în lupta dintre nord și sud, victoria trece totdeauna de parte sudului. (Subiect curios de reflecție, pentru cetitorul care n-a uitat articolul domnului Nae Ionescu, *Între nord și sud*, publicat acum vreo doi ani și jumătate în „Cuvântul”, în care profesorul nostru soluționa problema în sensul superiorității nordului). Keyserling așteaptă deci victoria tipului de american din Virginia, om apropiat de pământ, cu spiritul mai proaspăt, cu deșteptăciunea mai spontană și cu resursele vitale mai încete, dar mai dure, mai rezistente. Va fi, într-un fel, o victorie a rivalului. America a trăit într-un ritm dinamic, precipitat. Creațiile mari însă sunt lente: ele vin după un proces de germinație. Civilizația de citadini a Americii va trăi dacă va lua contact cu pământul, dacă adică se va umaniza, se va supune forțelor vii, negrăbite, implacabile ale naturii. Atunci își va găsi un stil și va alcătui o națiune.

În „panorama” actuală a Statelor – Unite, Keyserling distinge de pe acum începuturile unei asemenea vieți sufletești. Entuziasmul colectiv pe care îl dezlănțuie acolo un fapt mărunt sau abia măricel (un aviator sau o actriță de cinematograf), reacțiunile spontane ale masei față de evenimentele cotidiene sunt pentru el un semn de tinerețe. Poate. Nouă, interpretarea mai puțin optimistă a lui Duhamel ni se pare mai justă, și entuziasmul public ni se pare a dovedi mai mult o anumită absență sufletească decât un spor. Trebuie să recunoaştem însă abilitatea (extrem de amuzantă ca joc de inteligenţă) cu care Keyserling ştie să interpreteze un fapt. Bunăoară, noi ştim că Americanul e un om de cifre, pentru că e materialist şi pentru că nu crede în alte valori decât în cele evaluabile. Nu, răspunde Keyserling. Americanul e un primitiv. Senzaţiile lui se traduc în dimensiuni. Asemeni copilului, care arată cât de mult iubeşte pe cineva deschizând braţele şi măsurând această dragoste, americanul măsoară, din simplă naivitate, sentimentele. Cantitatea exprimă pentru el intensitatea.

Frumos – nu? Poate nu totdeauna convingătoare, dar totdeauna surprinzătoare această schimbare de piese într-un joc pe care noi îl credeam cunoscut.

Evident, prevederile autorului nu se reazemă pe atâta lucru. El ştie bine că America nu a creat până acum decât un singur tip de om: George F. Babbitt, eroul grotesc al lui Sinclair Lewis. Dar panorama americană i se pare susceptibilă de adânci prefaceri, sub condiţia de a se înţelege adânc greutatea problemelor sufleteşti pe care America trebuie să le soluţioneze de acum încolo. Vom vorbi despre aceste probleme în foiletonul viitor.

Paris, noiembrie 1930

AMERICA LUI KEYSERLING

II Probleme americane

Vorbeam în foiletonul nostru precedent despre „panorama americană”, aşa cum o vede şi o expune contele de Keyserling în *Psihanaliza Americei*, şi acele note puteau să pară confuze sau cel puţin prea abstracte. E poate din vina acestui autor cu inteligenţă nordică şi dialectică latină: rar am cunoscut un spirit mai complicat ca structură şi mai simplu ca expresie. Este în Keyserling – cu o vorbă exagerată, dar care ni se pare justă – ceva dintr-un metafizician şi dintr-un cronicar modern.

Ne vom servi astăzi de cifre, pentru a pune ordine în materialul vast al cărţii de care ne ocupăm. Inutil să mai spunem că vor fi nenumărate lucruri ce vor rămâne dincolo de despărţămintele noastre. Ne mulţumim să oprim esenţialul, deşi detaliile sunt, mai mult decât agreabile, semnificative. Vom face doar o expunere a problemelor puse.

1) Societatea americană este primitivă. Primitivă în sensul cel mai exact al cuvântului. America începe o nouă viaţă, un nou ev istoric, şi îl începe în mod firesc, printr-o perioadă de barbarie. Este între lumea noastră şi a lor o ruptură. Ceva asemănător prăpastiei ce se deschidea după căderea Imperiului roman, între trecut şi viitor. (Să remarcăm în treacăt că această „epocă de tenebre” anunţată de Keyserling nu are nimic comun cu „noul ev mediu” al lui Berdiaev).

Această „primitivitate” a americanilor are toate semnele barbariei. Există în primul rând în viaţa lor o otrăvitoare conştiinţă colectivă. Individul nu e deloc o realitate: el este practic şi sufleteşte însumat în trib. Idealul lui este să fie normal şi uniform. Americanul urăşte tipul superior. E un nomad; un nomad care circulă în automobil în loc de căruţă şi caută terenuri comerciale în locul terenurilor de păşune. Iar asta nu schimbă nimic din caracterul lui de vagabond. Americanul e un om simplu: ca inteligenţă, ca sexualitate, ca ideal. Simplicitatea lui sexuală explică pentru Keyserling (amuzant amănunt!) deznodământul trist al familiilor americane. Barbar fiind, americanul trăieşte în promiscuitate: ştie să fie cordial, nu ştie să fie intim. Nu are secrete, nu respectă secrete. E curios, e avid de noutăţi, e indiscret până la cruzime. În fond e un exhibiţionist. Adică, încă o dată, un primitiv.

Într-o asemenea viaţă, condus numai de sugestiile colective, lipsit de probleme interioare, proprii, americanul rămâne un animal tânăr, fără nuanţe de umanitate, dar puternic, simplu, naiv şi liniştit. Viaţa îi stă toată înainte.

2) Tinereţea Americii anunţă de fapt – spune Keyserling – o nouă perioadă geologică. Marile epoci geologice sunt caracterizate de existenţa unei specii care stăpâneşte pământul şi îl subordonează parcă. E ceea ce se cheamă „fosila dominantă". Până la primele mari progrese ale technicei moderne, fosila dominantă a fost mamiferul. Astăzi abia se începe o perioadă geologică om, o nouă „carieră animală", în care omul trece materialmente pe întâiul plan al planetei, o modifică, o înfrânge, o cucereşte, exact în sensul în care dinozaurul strivea suprafaţa pământului cu proporţiile lui de gigant.

Omul a fost până azi – pe planul general al zoologiei – o specie ce prezenta o boală specială şi deci o inferioritate care îi reduceau forţele de viaţă de la început. El a cunoscut, singur dintre toate lighioanele pământului, sărăcia. Căci nu există câini săraci, sau lei, sau şoareci săraci; în mod natural toate animalele se nasc şi trăiesc în condiţii de viaţă conforme firii lor. Confortul este o lege naturală. Numai omului îi lipsea. America îl realizează prin tehnică şi distruge sărăcia prin raţionalizare. Idealul ei de confort este pur şi simplu un ideal animal.

Că toată problema vieţii omeneşti nu poate sta în această soluţie a sărăciei, americanii ar pricepe greu. Pentru ei nu există o realitate de dincolo de lucruri. Ei nu cred în spirit şi în adevăruri metafizice. Sistemul lor de gândire – behaviorismul – priveşte viaţa din afară şi încearcă să creeze tot din afară, de vreme ce în altceva decât în bucurii şi fapte ei nu cred. Vor să creeze o muzică americană? Ei fondează un Conservator. Vor să creeze o cultură proprie? Ei ridică o universitate. Au această naivitate, pe care Keyserling o numeşte „instituţionalism" şi nu îşi dau seama că tot ceea ce întreprind este fals şi artificial, tocmai pentru că trece peste spirit şi peste necesităţi lăuntrice.

3) America e socialistă. Dar nu în sens european, căci ceea ce noi numim aici socialism, pentru Keyserling este „un sistem nesocial". Ar fi prea lung şi de altfel în afară de subiect să discutăm această distincţie, pe care o socotim puţin fantezistă sau cel puţin prea personală.

Socialismul american este sufletesc: elementul social domină în viaţa Statelor-Unite, impulsia socială domină în viaţa personală (dacă vorba se mai poate întrebuinţa) a fiecărui ins. Avantagiile practice ale acestui aşa-zis socialism (regim echitabil al salariului, participație la beneficii, confort egal pentru toți etc., etc.) sunt apreciabile deși, chiar practic vorbind, regimul uneori devine crud. Păcatele lui spirituale însă sunt enorme. Inițiativa personală, calitatea umană a inteligenții, libertatea individuală a omului care gândește, singurătatea în sfârșit sunt distruse. Keyserling nu le ignorează, dar le atrage atenția americanilor sperând într-o reacțiune eficace. Ar fi greu să împărtășești asemenea optimism.

4) Iată în continuare o problemă pentru care Keyserling a trebuit să născocească un cuvânt: *privatism*. Adică „predominanță a intereselor private". S-ar părea că e o contrazicere față de socialismul discutat mai sus, dar trebuie să remarcăm că e vorba de interese *personale*. Le lipsește americanilor spiritul politic. Ei nu înțeleg organic noțiunea de stat. Justiția, legislația, puterile constituite au ceva glumeț și improvizat, întocmai așa cum le vedem în filmele lor de cinematograf. America e un trust sau un municipiu sau o societate anonimă sau un vast menaj, dar nu este în niciun caz un stat.

Faptul acesta special se integrează poate într-o stare de lucruri mai generală, căci astăzi statul și-a pierdut pretutindeni din importanță, iar politicul cedează economicului. Ideea se găsește curent în tratate speciale și în doctrina modernă, dar o realitate nu a devenit decât în Statele-Unite.

Obiecțiile pot fi multe, și Keyserling nu le cruță. Căci o societate fără alte idei directoare decât ale afacerilor și ale cifrelor, o societate în care spiritul se traduce în bani și reacțiunile sufletești, în atitudini moraliste, seamănă desnădăjduitor de mult, în strâmtoarea şi sărăcia ei interioară, cu o civilizaţie de insecte.

5) Tot ce am discutat până acum, în rândurile de faţă sau în foiletonul trecut, capătă deodată o explicaţie centrală, din momentul în care Keyserling ne comunică cea mai surprinzătoare descoperire a sa în cunoaşterea civilizaţiei americane. E o formulă îndrăzneaţă şi seducătoare, dacă nu cu totul adevărată: *America trece printr-o perioadă de matriarcat.* Textual: „femeia reprezintă în America o castă superioară”. Bărbatul devine şi la figurat, şi la propriu o cadână; dacă nu stă închis în seraiuri, e prizonier în birouri; dacă nu depinde băneşte de soţia lui, depinde de ea sub orice alt raport. Atmosfera Americii, moralismul ei social, respectabilitatea ei tenace, materialismul feroce al vieţii, felul utilitar de a privi viaţa, idealul de tinereţe şi confort, mania educaţiei, totul ţine de spiritul femeiesc dominator. Dacă inspiraţia, spontaneitatea, spiritul de aventură umană lipsesc din viaţa Americii, este pentru că ele sunt calităţi virile şi ca atare au fost paralizate de spiritul de rutină, spiritul practic, conservator, prudent al femeii.

Această sclavie a bărbatului (căci sclavie este) a distrus echilibrul dintre bărbat şi femeie, dintre elementele mintale şi elementele sufleteşti ale vieţii şi a detracat calităţile reciproce ale sexelor. Bărbatul a ajuns un automat, iar femeia o amazoană. Cinismul, cruzimea, sexualitatea ofensivă a femeii americane vin de la această rupere de echilibru.

E greu să urmărim cu Keyserling toate efectele faptului. E o analiză amănunţită, plină de revelaţii şi surprize, o cercetare a întregii civilizaţii americane din acest punct de vedere inedit al matriarcatului. În lumina lui, lucrurile prind alt sens şi tabloul – deslânat la început – devine coherent. Ar trebui citat pentru frumuseţea pasagiului cel puţin felul în care autorul discută legea de prohibiţia alcoolului, plecând de la acest fapt mai mult anecdotic, pentru ca să ajungă la consideraţii şi concluzii de mare psihologie.

Dar Keyserling crede cu entuziasm în destinul Americii şi i se pare că chiar pe baza acestui matriarcat, un echilibru s-ar putea constitui în viitor.

6) Nu vom relua încă o dată problema democraţiei americane, pe care autorul o dezbate în nou într-un mare capitol. Dar să-i reproducem concluzia, care e semnificativă: „America trebuie să creeze o conştiinţă a unicităţii”. Va trebui adică să-şi pună, oricât e de tragică, problema conflictului dintre individ şi grup. E o durere care n-a fost de puţine ori fecundă în istorie.

Or, americanii nu ştiu să vadă decât latura morală a problemelor, adică ceea ce ele au comun, exterior şi nesemnificativ. Ei nu ştiu să considere o situaţie sufletească, un om, o întâmplare în sine. Văd viaţa în raporturi, şi încă în raporturi limitate, strâmte, principiale.

Cauza primă a acestei orbiri este rădăcina puritană a Statelor-Unite. „Puritanul este un canibal”, defineşte Keyserling scurt şi violent. „Puritanismul suferă de predominanţa principiului de negaţie.” Reiese de aici o viaţă interioară săracă, o experienţă sufletească anemică şi redusă, o psihologie barocă, fără nuanţe, o emotivitate fără diferenţe. Puritanismul nu are mituri: nu are adică grăuntele de nebunie fără de care nimic nu s-a făcut vreodată mare şi adânc.

7) Pe aceste temelii, cu acest material uman, din aceste năzuinţi, America va şti să creeze o cultură? Întrebarea, Keyserling o dezbate în ultimile două capitole ale cărţii, punând în joc mai puţin realităţile actuale ale continentului, cât orientările generale ale spiritului. Este acolo un rezumat al întregii lui filozofii. Speculaţii în abstract şi ipoteze deopotrivă de interesante pentru frumoasa lor atitudine spiritualistă, dar străină de corpul incursiunilor americane. Dacă va fi să vorbim altădată, mai târziu, nu despre America, ci despre Keyserling, vom reveni amănunţit.

Cât priveşte răspunsul autorului la întrebarea pusă; el este afirmativ şi încrezător. Îl primeşti sau nu. Jocul istoriei va decide între atâtea imponderabile.

Paris, noiemebrie 1930

CETATEA UNIVERSITARĂ

Un prieten francez m-a chemat să-l vizitez la „Cité universitaire”. Am ezitat puţin înainte de a mă duce. Cunosc de mult atmosfera deprimată a căminurilor studenţeşti, că acolo doar mi-am petrecut ceasurile cele mai grele ale vieţii mele „academice”. E o promiscuitate care la început te jigneşte şi pe care mai târziu o accepţi din lene, din oboseală sau din simplă deznădejde. Niciodată însă din bucurie şi niciodată de bunăvoie.

Sărăcia nu mă înspăimântă. Aş minţi dacă aş spune că-mi place, dar deasemeni mi se pare că un om care n-a răbdat de foame are, cel puţin pentru un sfert din drama lumii, ochii închişi. Foamea poate fi şi ea un stimulent. Încercaţi şi vă veţi convinge.

Dar ce e umilitor şi greu de suportat este sărăcia în comun. E o materie care dezorganizează, rupe suportul personal al orgoliului, dărâmă consolarea aparenţelor păstrate. Foamea, când eşti zăvorât în odaia ta, poate fi răscolitoare, îndârjită şi demnă. „Foamea publică" e cordială, flecară şi fără consecinţe sufleteşti. Nu te lasă să fii singur.

Mi-am amintit de aceste experienţe încă recente şi mă pregăteam să refuz invitaţia prietenului meu francez. Sălile lungi şi reci ale căminurilor din ţară, cu paturile aliniate câte zece, cu ferestrele goale, cu uşile date de perete, cu farsele inocente şi barbare ale camarazilor, cu zgomotul şi cu liniştea lor deopotrivă de triste, m-au lecuit de asemenea plăceri.

La „Cité universitaire" m-am dus totuşi. E aşezată într-un cartier pitoresc, la o margine veche a Parisului, de unde începeau acum câţiva ani forturile şi unde astăzi, pe locul fostelor tranşee ale cerşetorilor, se construieşte un imens parc studenţesc. E un colţ de oraş populat, multicolor, luminat, cu case imense şi noi, cu maidane noroioase, cu străzi înfundate şi cu grădini admirabile. Parcul Montsouris, rotund, miniatural, cochet, se deschide în cartierul acesta de muncitori şi studenţi cu nu ştiu ce graţie străină.

Drept în faţa lui începe defileul pavilioanelor universitare. Fiecare ţară posedă unul în stilul ei național. Lipsește Italia. România are numai un teren gol, care așteaptă și care are să mai aștepte probabil multa vreme. Încolo, recunosc ușor prezența tuturor neamurilor. Iată acoperișurile înclinate și fragile ale clădirii japoneze. Iată clădirea masivă a studenților americani. Iată pavilionul belgian, somptuos și prea greoi pentru o casă de cărturari. Sunt numai clădiri noi, cu tencuiala proaspătă, strălucitoare, puțin prea noi parcă pentru o viață universitară în care tradițiile, semnele vechi și trecutul își au sensul lor. Numai pavilionul francez a prins în acești câțiva ani de când a fost ridicat, o pojghiță de fum care îl îmbătrânește și îi dă culoarea cenușie, mată, melancolică a caselor de pe malurile Senei. E așezat în mijlocul cetății universitare, căreia de altminteri îi slujește de centru. Aici e restaurantul, sala de recepții, sala de muzică, sala de festivități, biblioteca etc. Nu este secțiunea cea mai populată a cetății universitare (abia găzduiește 180–200 de studenți, în vreme ce numai secția americană primește un număr dublu), dar e punctul de legătură dintre toate celelalte. Distribuirea studenților și organizarea vieții în cetate sunt făcute de altminteri în vederea unei apropieri strânse între neamurile ce o locuiesc. Fiecare cămin național trebuie să rezerve, într-o proporție anumită, un număr de camere studenților francezi, care vin astfel să locuiască în mijlocul colegilor lor străini.

Nu știu dacă această încercare de înțelegere comună dă roade. Mă tem că nu. E vorba de un simplu principiu, pe care, din fericire, nimeni nu-l aplică riguros. „Înțelegerea internațională" rămâne la voia întâmplării – și în această ordine întâmplarea este singură creatoare. Am întâlnit deci în „Cité universitaire” prieteni de neam diferit – un ceh şi un francez, un ungur şi un francez – adevărate menajuri, asociaţii de muncă şi de veselie, pentru examene şi pentru chefuri, dar legăturile acestea s-au făcut de la om la om, de la ins la ins şi nu de la secţiune studenţească la secţiune studenţească. Cetatea are această mare calitate de a le da tinerilor prilejul de a se întâlni. Restul rămâne pe seama înclinărilor personale şi a libertăţilor fiecăruia. Cetatea e organizată ca un hotel: dacă vrei să fii singur, poţi fii singur.

Prietenul francez, pe care îl vizitam, duce acolo tocmai această viaţă de izolat. Are munca, preocupările şi grijile: are o viaţă a lui pe care nu ţine să o amestece cordial cu a întâiului băiat expansiv întâlnit pe săli. M-a primit la cetate, dar de cum i-am călcat pragul, am înţeles că m-a primit la el. Nu era una din acele odăi goale, care nu spun nimic, nu amintesc nimic, nu ascund nimic, una din acele odăi anonime pe care la fel de bine ar putea-o locui un boxeur sau un negustor sau o femeie frumoasă. Ci era odaia lui, odaia prietenului meu. Simţeam că la masa de lemn simplu un om lucrează şi gândeşte. Or fi la cetatea universitară multe lucruri frumoase. Pe mine nu m-a mirat decât acesta: fiecare student îşi are camera lui. Atâta m-am obişnuit cu mizeria de turmă a căminurilor noastre, încât o altă casă studenţească nu-mi puteam imagina. Ori, iată, intru într-o odaie spaţioasă, cu parchet, cu calorifer, cu o conductă dublă de apă caldă şi rece, cu lumină electrică, o odaie comodă, elegantă aproape. L-am întrebat în glumă, pe stăpânul acelei odăi, dacă nu are remuşcări locuind singur într-o cameră, care ar putea să găzduiască foarte bine trei oameni. A stat puţin la gânduri şi pe urmă mi-a răspuns râzând:

— „Dă-mi voie să-ţi răspund cu argumente de ordin general. Nu de alta, dar remuşcarea e un sentiment pe care îl cunosc doar din vedere. E drept că cetatea noastră ax putea să găzduiască un număr întreit sau chiar împătrit de studenţi. Dar ar mai fi ea o cetate universitară? Ar mai fi ea o casă de intelectuali? Casa nu este numai un loc în care dormi şi mănânci, ci şi unul în care veghezi şi rabzi, în care ceteşti şi scrii, în care primeşti prieteni şi aştepţi iubite (care nu vin de altminteri, fiindcă iubitele n-au dreptul să vină aci). Casa mea sunt eu şi casa d-tale este d-ta. E nevoie ca între mine şi oraş să fie o uşă închisă. Astfel, aici, la mine, eu pot trăi trei zile cu o pâine veche şi nimeni nu mă ştie. Astfel eu pot scrie trei sute de pagini şi nimeni nu mă întreabă.

Franţa cheltuieşte o sumă oarecare pentru 200 de studenţi. Franţa ar putea, spui d ta, să cheltuiască aceeaşi sumă pentru 600 sau 800. Crede mă, te înşeli. Franţa îşi cunoaşte socotelile ei: ea ştie că din 200 de tineri, lăsaţi să lucreze În voie, se pot alege 10, 5 sau 2 oameni de mare valoare, dar că din 1000 de tineri trăiţi în materie, fără libertate personală, fără cărţi, fără caiete şi mai ales fără ceasuri de singurătate, greu vor răzbate cei ce ar putea altfel să răzbată."

— „Ai dreptate, i-am răspuns. Dar de vreme ce primind aici 200 de studenţi, laşi dincolo de cetate 800, după ce criteriu îi vei alege pe primii şi îi vei respinge pe ceilalţi."

— „După nici un criteriu. Nu cumva d-ta crezi în examene şi concursuri? Vine aici cine se întâmplă să vină. Ajunge să fii student, să nu fii scandalos de bogat şi să-ţi treci examenele în fiecare an. Note şi clasificări nu există. Că doar ne interesează valoarea umană a insului, nu memolia lua. Când numărul reglementar de studenţi s-a împlinit, registrele cetăţii se închid. Pe urmă selecţia se face de la sine. E selecţia întâmplării şi mu mi se pare a fi mai nedreaptă decât oricare alta".

Dar să lăsăm argumentele. Vrei? Că uite: dacă odaia asta nu mi-ar aparţine mie exclusiv, dumneata n-ai asculta acum o sonată de Debussy" – încheie prietenul meu şi se apropie de patefonul lui.

Se însera. Ploua afară mărunt şi se vedea totuşi pe fereastră, până departe, un Paris cu umbre şi lumini distincte: turlele drepte de la Notre-Dame, mai la stânga cupola familiară a Pantheonului, în fund, pe alt plan încununată de un abur albastru, cupola de la Val-de-Grace. Peisajul scădea o dată cu ultimele acorduri ale discului. Era o emoţie de o calitate curioasă. Ce mă uimeşte acum, în amintire (fiindcă atunci lucrurile mi s-au părut fireşti), este că un asemenea ceas l-am putut petrece într-o asemenea casă. Mă aşteptam să vizitez o cazarmă şi am cunoscut un interior. Mi se pare că preţuiesc pentru prima oară frumuseţea acestui cuvânt: interior.

Am coborât mai târziu într-o sală comună să luăm ceaiul. Ne-am servit singuri (fiindcă oricum suntem într-o cetate studenţească), dar era acolo o atmosferă, care m-a surprins. S-ar fi spus, holul unui mare hotel. Fiecare ins îşi are masa lui, la care poate primi invitaţi, prieteni sau prietene. Se vorbeşte încet, se râde cu discreţie, fiecare e respectuos de singurătatea celuilalt. E totuşi o voie bună civilizată, neexpansivă şi negălăgioasă, dar o voie bună de oameni care ştiu să fie veseli, fără să te bată pe umeri şi ştiu să fie cuviincioşi, fără să se încrunte. Jumătate de oră de odihnă, în care vezi fețe noi, schimbi un cuvânt, afli o veste, comunici o ştire. Pe urmă lumea se răspândeşte iar, fiecare după vrerea lui.

Am făcut înainte de plecare, ocolul cetății. Gazda mea ținea să-mi prezinte domeniul. Totul are aceeaşi notă de comoditate şi simplicitate. Sălile de lectură şi de muzică sunt largi, fără ornamentații, fără lux, dar sobre şi complecte. Am urcat scările unui donjon ce domină din centru toate clădirile şi am privit încă o dată de jur împrejur, imaginea Parisului din ce în ce mai depărtat în noapte.

Când am plecat, ferestrele cetății erau toate luminate. Mă gândeam că fiecare lumină însemna un om care munceşte.

1931

CAMIL PETRESCU SAU DESPRE O DRAMĂ A INTELIGENȚEI

Mi-e greu să scriu despre Camil Petrescu. O spun ca o explicație personală pentru el şi ca o scuză sinceră pentru cetitor. Ştiu dintr-o experiență veche şi oarecum dureroasă că orice act de înțelegere este, într-un fel sau altul, o trădare. Pentru că orice înţelegere este parţială, individuală şi greu de comunicat. Câtă vreme stau de vorbă cu o carte, izbutesc să uit acest lucru trist şi să judec liniştit, cu liniştea pe care depărtarea şi jocul abstracţiilor ţi-o dau uşor. Dar când e vorba de un om pe care îl cunoşti, această linişte relativă se duce. Mă tem să desprind din imaginea complectă şi armonioasă pe care o păstrez despre Camil Petrescu şi despre arta lui un fragment desperecheat. Dar trebuie să ai curajul profesiunii tale: critica este până la un punct *facultatea de a mutila veridic.* Vreau să spun că, chiar atunci când ea enunţă un adevăr, îl desparte de nuanţele lui, îl rupe din realitatea lui organizată, îl prezintă disparat, singuratic şi poate nesemnificativ, ca pe o ramură dintr-o largă şi fremătătoare pădure. Cetitorul e rugat să creadă că asemenea sacrificii nu se fac niciodată cu inimă uşoară.

Camil Petrescu aduce în viaţă o profundă pasiune de a înţelege. Este sensul existenţei lui. Este al nostru, al tuturora, ar putea spune cineva. Nu. Fiindcă nu e vorba de o simplă curiozitate, de un simplu exerciţiu. Ci de o lege, dincolo de care începe moartea. Pe pasiunea lui de a înţelege stă axul lumii. Camil Petrescu nu e un credincios. El nu cunoaşte altă ordine decât a conştiinţei şi altă chemare decât a lucidităţii. De aceea în jocul inteligenţei lui este ceva aprig, ca în luptele pe viaţă şi moarte, un accent patetic, viril, vital, ca al foamei, ca al răbdării, ca al răzvrătirii. Urmăriţi logica intimă a lui Andrei Pietraru în al doilea act din *Suflete tari*, urmăriţi logica lui Ştefan Gheorghidiu în capitolul *Între oglinzi paralele* din romanul *Ultima noapte de* *dragoste, întâia noapte de război.* Este în ocolurile gândirii acestor doi oameni o încordare şi o deznădejde care spune lămurit că ei nu pot să piardă firul înţelegerii, fiindcă odată cu el ar pierde înseşi legăturile cu viaţa. Paginile acelea devin arzătoare, chinuite, frazele se strâng ca şi cum ar voi să încercuiască un argint viu ce scapă printre cuvinte, ca prin ochiurile unei plase de prins stelele din eleşteu, seara. Sunt acolo căderi brusce, revolte scurte, reveniri încete pe drumuri deja umblate, sunt schimbări de deprimare organică şi de elan cutremurător. Un om care îşi joacă viaţa întreagă pe cartea inteligenţei are să cunoască ceea ce numim în titlu „o dramă a inteligenţei". Dar, ca să fim bine înţeleşi, nu e vorba aici, câtă vreme vorbim despre Camil Petrescu, despre o inteligenţă schematică, pur logică, rece şi exterioară. Ci de o inteligenţă, care comunică cu sensul intim al lucrurilor şi al faptelor, o inteligenţă patetică, amplă, cu nuanţe emoţionale multiple, cu răsunet sufletesc vast. Acest Ştefan Gheorghidiu, care raţionează cu o îndemânare nemiloasă, este un pasionat şi pasiunile lui rămân întregi, neintelectualizate.

„Atenţia şi luciditatea nu omoară voluptatea reală, ci o sporesc, aşa cum de altfel atenţia sporeşte durerea de dinţi. Marii voluptoşi şi cei care trăiesc intens viaţa sunt, neapărat, şi ultralucizi" (tomul I, p. 156).

Numai că de la această „ultra-luciditate" începe tragedia lui Ştefan Gheorghidiu. Viaţa, aşa cum e obişnuit trăită, este un sistem cuminte de renunţări mici, de ignorări voluntare, de acomodări prudente. Toată lumea își poate petici, de bine de rău, o relativă fericire. Închizi aici ochii, te faci că nu pricepi dincolo, treci peste evidență pretutindeni şi iată-te un om liniştit sau, cu o expresie curentă (pe care o urăsc) „un om aranjat". Ştefan Gheorghidiu este din neamul oamenilor care nu se aranjează niciodată. El crede într-un ideal de puritate. Pentru că are orgoliul inteligenței lui de ins conştient, el nu poate accepta o lume incoerentă şi întâmplătoare, un trai făcut din adunături și resturi, o existență lăsată în voia zilelor ce trec orbeşte. În acest univers destrămat el ține să pună o ordine sufletească anumită. Pentru el faptul de a trăi presupune răspunderi precise. Ştefan Gheorghidiu şi le ia asupră-şi.

Nu trebuie să luați acest ideal de puritate drept un vechi sentiment de onoare burgheză, ceva în felul inadaptaților literaturii d-lui Brătescu-Voineşti sau mai curând a d-lui Cezar Petrescu. Eroii lui Camil Petrescu nu sunt inadaptați şi, pe planul valorilor esențiale, nu sunt niciodată înfrânți. (Aş vrea să cunosc societatea destul de tare ca să doboare un Ştefan Gheorghidiu.) Idealul lor de puritate e un act de conştiință, o tendință intimă către ordine, către echilibru, către adevăr.

Dar viața nu rămâne prin aceasta mai puțin urîtă decât este. Drama lui Ştefan Gheorghidiu este de a fi sensibil la această urâțenie. De a se prezenta adică în fața ei, cu organe de percepție pe care oamenii ceilalți nu le au. Inteligența lui e un simț și de aceea reacțiunile ei sunt dureroase ca ale pasiunilor mari. Ştiți desigur că pentru a fi auzite sunetele trebuie să atragă un număr anumit de vibrații, fără de care urechea noastră nu ia cunoştinţă de ele. Ei bine, acolo unde lumea de rând crede că e linişte perfectă, Ştefan Gheorghidiu distinge melodii sau zgomote reale. „Pragul lui sonor” e altul.

Deoarece judecăţile şi valorile lui morale nu au lenea şi indiferenţa obişnuite. El nu poate rămâne la spectacolul vieţii, simplu spectator. Platitudinea deputatului Nae Gheorghidiu, lichelismul tânărului Grigoriade, trădările vulgare ale femeii lui îl rănesc adânc în însuşi echilibrul lui sufletesc. Asemenea fapte, care pot fi mărunte, comune şi banale, iau un caracter cosmic căci ele ating un întreg fel de a înţelege viaţa şi de a o iubi. Şi doar Ştefan nu este un naiv (ingenuu poate – dar în ruptul capului nu naiv): el ştie că o femeie nu poate fi mai mult decât atâta, adică un biet animal încântător şi zguduitor de inconştient. Şi totuşi durerea lui e egală cu a unui mare mistic, pentru care Dumnezeu ar dispărea brusc. Povestea iubirii lui ajunge în intensitate egală cu celălalt mare amor pe care literatura modernă l-a realizat: al lui Swann. Nu e nicio îndoială că din punct de vedere literar aceste pagini ale lui Camil Petrescu pot trece în primul plan al unei antologii europene. Dar ne interesează să remarcăm aici altceva decât calitatea lor literară: e tocmai sensul de dramă mare, de conflict esenţial ce descumpăneşte întreg universul, sensul de tragic absolut, pe care în conştiinţa lui Ştefan Gheorghidiu îl ia o întâmplare măruntă. E drama inteligenţei care se simte atacată până în adâncuri, la cea dintâi abatere de la ordinea ideală a existenţei.

De aici încolo începe un sentiment de iremediabil, ca pe urma unui univers spart. Nicăieri n-am simțit mai intens decât în scrisul lui Camil Petrescu (mă gândesc anume la *Suflete tari* și la *Act venețian)* apărarea lucrurilor ce mor brusc și pe totdeauna.

Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război urmărește această dramă pe fir dublu – a iubirii și a războiului – și Ștefan Gheorghidiu retrăiește o dramă, pe care toți eroii lui Camil Petrescu au încercat-o. Deosebirea este că, pe când în teatru (ale cărui mijloace de expresie sunt eliptice) conflictul era văzut numai din punctele centrale, pe culmi, aici, în roman, el se realizează pe drumuri lungi, ocolite, multiple, într-o largă țesătură de detalii și accente secundare.

Poate că un foileton special (nu prea depărtat) ne va ajunge pentru a vorbi numai despre această carte și pentru a-i sublinia trăsăturile principale. Vom încerca.

P.S. Autorul regretă – deși era prevenit de dificultățile inițiale ale subiectului – forma abstractă, pe oare articolul de mai sus l-a luat fără voie. Intenția lui primă era să vorbească despre *romancierul Camil Petrescu,* revelație ce-i pare, și pentru prezent și pentru viitor, capitală în istoria literaturii românești. Dar asupra acestui lucru revenirile sunt îngăduite. Ni le rezervăm.

HENRY DAVID THOREAU

Câteva lecturi recente, despre care am scris la timp aici, m-au pus pe drumul Americii. Existența civilizației acesteia, atât de străină de a noastră, care ne-a interesat până într-o vreme ca simplă curiozitate, începe să devină astăzi o problemă. Keyserling, Duhamel, André Siegfried, Sinclair Lewis, Ludwig Lewisohn, au înfățișat pe rând aspecte din marea dramă socială ce se joacă dincolo de ocean. Și oricât le erau de diferite punctele de vedere, oricât de străine le erau concluziile, toți aceștia recunoșteau în viața Americii un caracter fals, mecanic, schematic, lipsit de viață interioară, lipsit de pasiune și în fond lipsit de umanitate. George F. Babitt, eroul grotesc al lui Sinclair Lewis, rezuma pentru toți chipul sufletesc actual al Americii.

Cum nu-mi place să las la jumătatea drumului lucrurile începute, am încercat să încadrez în istorie datele lucrărilor pomenite mai sus. (Problemele americane interesează de altminteri direct anumite studii personale, care n-au nimic de a face cu foiletonul prezent). Bibliografii mai vechi și cărți neactuale m-au ajutat. Pe aceste drumuri, am întâlnit prima oară numele lui Henry-David Thoreau.

E un om care merită să fie cunoscut pentru semnificația propriei lui vieți, dar care, pus în legătură cu tot ce s-a întâmplat în vremea lui până azi în America, prinde o mărime de simbol, de legendă. Nu sunt nici 70 de ani de la moartea lui. Adică nu mai mult decât o viață de om. Dar schimbările sufletului american între timp, deformările acestui suflet sunt atât de mari, încât 7 secole ar fi fost abia de ajuns ca să le justifice. Cunoașterea lui Thoreau ia astfel o valoare de document rar.

Sperând că notele de mai sus sunt destul, ca să explice prezentarea unui om cu totul inactual, să vorbim în sfârșit despre el.

S-a născut la 1817 în regiunea Concord din statul Massachusetts. Se trăgea dintr-o veche familie normandă, pe care influențele anglo-saxone se altoiau curios. A făcut studii mediocre de litere la universitatea din Harward s-a ocupat câtva timp cu câteva vagi întreprinderi de industrie, la care a renunțat foarte de tânăr pentru a se întoarce la Concord. Își găsise vocația și vocația lui se numea sărăcie. Înțelesese anume că o viață liberă și dârză nu poate fi decât simplă și că bogăția e complicată.

La Concord își aminti de cunoștințele lui de bun geometru și deveni inginer hotarnic. Trăia acolo singur, muncind puțin, câștigând puțin și umblând enorm de mult. Locul era sălbatec, înconjurat de păduri și ape. În singurătatea aceasta (Thoreau a fost, și ca stare civilă, și ca spirit, un celibatar) el și-a scris opera. Una singură: jurnalul vieții lui. Treizeci și nouă de volume manuscrise, din care în timpul vieții nu a publicat decât două cărți pe propria lui socoteală și evident pe propria lui pierdere, căci volumele au rămas nevândute.

Acolo, la Concord, s-a împrietenit cu Emerson (care mai târziu avea să-i scrie biografia și după care de altminteri reproducem unele din aceste date, celelalte fiind luate chiar din jurnalul lui Thoreau). Emerson i-a dăruit mai târziu o mică fermă pe malul lacului Walden. Se întâlneau în acel loc câțiva prieteni de același neam sufletesc, oameni singuratici, aspri, uniți într-o prietenie neexpansivă, rece chiar care formau după spusa locuitorilor de acolo „Societatea lacului Walden” și care mai târziu avea să însemneze în literatura americană „școala de la Concord”.

Niciun eveniment n-a întrerupt această viață, afară poate de cele câteva luni de închisoare pe care Thoreau le-a făcut, fiindcă n-a vrut să-și plătească dările către stat, nefiind de acord cu bugetul votat. Încolo, nimic. Thoreau a murit la 1862.

Jurnalul rămas pe urma lui este o operă vastă, puțin monotonă, obositoare uneori, așa cum este viața însăși. Thoreau era un contemplativ și nu reținea din spectacolul fiecărei zile accidentele și faptele, ci numai sentimentele și peisagiile. Filmul acesta lung nu are subiect și nici personagii.

„În realitate, eu sunt un mistic, un transcendentalist și un filosof al naturii pe deasupra”. Era chiar mai puțin decât atât. Un vagabond, un romanțios și un puritan. Dragostea lui pentru natură avea ceva simplu, animalic, instinctiv. Cunoaștem cu toți că doar nu e o poveste de ieri sau astăzi ceea ce s-a tot numit cu un termen imposibil „poezia naturii”. Câți din noi consimt să spună aceste două cuvinte și să creadă în ele? Henry-David Thoreau a trăit totuși o viață de om pentru atâta lucru. Pentru strămoșul unui popor de bancheri, recunoașteți că faptul nu e lipsit de anumită ironie.

În jurnalul acestei vieți nu se întâmplă nimic altceva decât că timpul trece. Hotarele lui sunt anotimpurile. Thoreau e un om care nu se apără împotriva lor, ci le primește bucuros, iubind iarna frigul și vara căldura, în aprilie frunzele noi și în octombrie frunzele moarte. E pentru ochii lui o frumusețe pretutindeni. Chiar în ceea ce noi numim urâțenie. Omul acesta e în stare să scrie un imn în cinstea broaștei țestoase. Dacă aş putea să copiez aici acele pagini prea lungi, v-ați mira cum pentru un animal atât de respingător se pot spune lucruri atât de frumoase, de o poezie și de un adevăr ce egalează un imn de dragoste.

„Mă întreabă unii oameni pentru cine oare ar fi trăind anumite dobitoace abjecte și primejdioase. Pentru cine? Dar pentru ele singure, Dumnezeule!" Strigăt care definește întreaga gândire a lui Thoreau. Omul nu e în natură decât o parte infimă, modestă, nici mai bună, nici mai rea decât un fir de iarbă, un nor sau un măgar. El a pervertit această ordine naturală și s-a suit în fruntea unei scări de valori ce nu există decât în mintea lui de împărat mincinos.

„Iubesc natura în parte *fiindcă ea nu este omul*, ci un refugiu împotriva omului."

Această dragoste a naturii nu este pentru H.D. Thoreau un sentiment vag, un panteism debil, ci dimpotrivă o pasiune virilă, o căutare continuă, o prețuire a cunoștinței exacte. Nu există fapt mărunt și vechi în care el să nu descopere un fenomen nou și adânc. Căderea frunzelor toamna, întâii fulgi de zăpadă, cântecul unei păsări, croncănitul corbului, cursul unui râu la cotitură, sunetul ecoului într-o vale, totul îl pasionează, îl uimește, ia pentru el un sens special, o valoare personală. Sub raportul acestor adevăruri eterne, tot restul – bietul rest pe care oamenii, de bine, de rău, l-au făcut – pălește, se desființează.

„Nu există niciun zbor de gâște sălbatice care să treacă deasupra unui oraș fără să răstoarne în oarecare măsură valoarea bunurilor funciare..."

Mi se pare că puţin oameni (şi dintre moderni nimeni) au iubit natura cu o dragoste mai simplă şi mai exclusivă. Căci nimic nu vine să tulbure această pasiune a lui Thoreau, nici măcar femeia. Este o dragoste fără proleme, fără senzualitate, fără complicaţii. O simplicitate ţărănească, primară, colţoasă. E o dragoste de pământ care nu seamănă cu nimic, nici cu *Hranele pământeşti* ale lui Gide, febrile şi senzuale, nici măcar cu pasiunea altui naturalist – W. N. P. Barbellion – acela torturat şi tragic. Henry-David Thoreau e un poet fără dramă personală. Ceea ce scade mult din valoarea lui umană, dar adaugă tot atât de mult la simplicitatea lucrurilor.

Şi un asemenea om a trăit pe pragul unei asemenea lumi: America!

Paris, ianuarie 1931

METRO

De la fereastra întâiului vagon al metropolitanului, imaginea e una şi singură: un tunel de piatră, luminat slab de rare becuri laterale, sub care şinele lucesc departe, metalice. E o privelişte schematică, simplificată, ca într-un tablou constructivist de la 1925. Un joc de umbre şi penumbre, pe care îl întrerupe, din trei în trei minute, oprirea trenului în gările albe de majolică, inundate de lumină, voci, chemări, semnale. Pe urmă se aude sunetul scurt al porţilor ce se închid automat şi cursa reîncepe.

Pentru călătorul începător, drumul acesta subteran are ceva halucinant, ameţitor. Îmi amintesc încă şi astăzi senzaţia de rătăcire din primele zile. Era o tensiune de care nu scăpăm decât afară, în soare, în stradă. Ieşeam de acolo abrutizat, ducând încă în urechi zgomotul obsedant al roţilor şi în ochi schimbările acelea subite de alb şi negru.

Cu vremea m-am obişnuit şi metroul a devenit dintr-un coşmar zilnic un spectacol. Am cunoscut acolo, sub pământ, un Paris special, mai puţin pitoresc poate decât acela care trăieşte şi se agită sus, deasupra, dar nu mai puţin interesant. E o întreagă lume, în care tichetul meu de 70 de centime îmi dă voie să intru zilnic, ca într-o împărăţie ieftină. Totul este specific acolo, de la decor la oameni, de la regulament de serviciu la moravuri.

Ce e mai greu de suportat probabil este decorul. Întâi zidurile acelea înnegrite de o monotonie ce ar putea să exaspereze ochii cei mai răbdători: cinci minute, zece minute, jumătate de oră, o oră sau două sau zece, trenul tău trece sub aceeaşi boltă de piatră, o dată şi încă o dată şi încă o dată, până la nesfârşit. Dacă n-ar fi oamenii din jur, dacă n-ar fi jurnalul sau cartea pe care nu uiţi să le iei cu tine, dacă n-ar fi mai ales opririle dese în gări, metroul ar fi un supliciu. Gările acestea strălucitoare, largi, cu becuri multe, cu oameni grăbiţi, cu afişe multicolore!

Pleci din ele ameţit, copleşit de mulţimea imaginilor, care se repetă, se suprapun, se adună. Retina reţine mecanic desemnul şi culorile afişelor, gândul repetă involuntar textul inscripţiilor: *Tout est moins cher au Bon Marché! Lustugru, pâtes aux œufs* *frais! Javel-Lessive la Croix! Au delà de cette limite les billets ne sont plus valables. Toute la France se chauffe avec la Salamandre!*

La gara următoare te aşteaptă aceleaşi placarde, pe care le ştii pe din afară, dar pe care le ceteşti încă o dată, din lene, din oboseală, din obişnuinţă. Aforisme practice, adrese, recomandaţii, sentinţe. Biata ta imaginaţie renunţă, se supune: afli astfel, fie că aici, fie că nu aici, care e cea mai bună cremă de ghete, care e cea mai solidă furculiţă, care e cea mai veche fabrică de paste făinoase. Şi totuşi afişul e poezia metroului. Ce senzaţie de răcoare în reclama aceasta pentru un alcool de mentă: o culoare verde intensă, care de la un capăt la altul al hârtiei, descreşte, nuanţată, senzuală, cu gustul unei plante strivite între cerul gurii şi limbă! Ce impresie de tinereţe şi voie bună în afişul acesta cu zăpadă, reclamă – dacă nu mă înşel – pentru un săpun de rufe. *La Blancheur des neiges éternelles*, citesc jos şi duc cu mine această frântură de afiş, ca pe un vers frumos.

Aici, în gangurile metroului, toate cuvintele şi desenele acestea au un răsunet curios, ca o chemare a lumii de dincolo. Ceea ce se petrece afară, dincolo, pe străzile oraşului, se ghiceşte abia din aceste inscripţii repetate. E o nouă geografie a Parisului, abstractă, redusă la semne convenţionale, dar care tocmai de aceea e plină încă de un anumit mister. Numele acestor staţii de metro ascund cartiere întregi, fragmente întregi de viaţă, pe care nu o cunoşti, pe care n-ai să o cunoşti şi pe lângă care treci cetind abia un cuvânt pe o firmă albastră: Réaumur – Sébastopol.

La Motte Picquet-Grenelle, Denfert-Rochereau. Cum să explic farmecul curios al acestor vocale? Numai cine trăieşte aici, le ceteşte pe hartă, se orientează după ele, ştie ce nebănuite istorii se ascund după fiecare din aceste denumiri. O stație de metro este un întreg foburg. Fiecare stație de metro îşi are lumea ei, o atmosferă anumită, tipuri anumite, spectacole anumite.

Seara, între 6 şi 7, când metroul este asaltat de oameni ce se întorc de la lucru, să te opreşti la ieşirea metroului, undeva într-un cartier depărtat, în Vaugirard sau la Porte d'Orléans şi să priveşti cum midinetele îşi aşteaptă iubiții, cum băieții de prăvălie îndrăzneți opresc femeile în drum, cum cunoscuții îşi strâng grăbiți mîinile, cum toată lumea aleargă, coboară scările, urcă scările, tăcând, fiindcă nimeni n-are nimic de spus şi fiindcă fiecare se grăbeşte. De unde vin? Unde se duc? Nu e om între toți trecătorii aceştia care să nu-şi aibe povestea lui, bună sau rea, deosebită sau monotonă, dar atâta sunt de mulți, încât în mijlocul lor nu mai eşti conştient decât de faptul că viața trece, şi peste ei şi peste tine, să-şi împlinească rosturile ei. Sentiment de pierdere în mulțime, în oraş, în viață, pe care nicăieri nu l-am încercat mai exact decât aici, în galeriile populate ale metroului.

După o experiență mai îndelungată, reuşeşti să faci anumite distincții în această masă de oameni ce curge monotonă pe poartă. Recunoşti femeile adultere din cartier, legăturile amoroase, intrigile, menajurile care nu mai merg bine, oamenii bogați, burghezii, revoltații. E un câmp de observație divers, în care descoperi zilnic nuanțe, detalii, ce alcătuiesc la un loc un vast tablou de roman naturalist. Dacă am mai fi în vremea în care erau la modă romanele simbolice despre un oraş, despre o fabrică, despre o stradă, s-ar putea scrie o adevărată epopee pe tema unei staţii de metro. Fiindcă există într-adevăr o psichologie a metropolitanului. Cine ar sta să noteze deosebirile de atmosferă dintre clasa I-a sau a II-a, sau dintre o staţie şi alta (sunt staţiuni burgheze, sunt staţiuni proletare; între Passy şi Convention stă un univers despărţitor), cine ar povesti o zi din viaţa metroului parizian ar scrie o întreagă istorie colectivă.

Uneori, când aştept seara pe peron metroul, mă gîndesc că în cursa acestui tren, care aleargă de la o margine la alta a cetăţii, cu zgomotul lui de roţi tocite, cu fluierele lui scurte, cu oamenii lui mulţi, cu porţile lui automate, e un simbol al vieţii acesteia pe lângă care trece ca pe lângă o gară.

Paris, ianuarie 1931

PRELIMINARII

Parlamentul va discuta în curând şi – fără îndoială – va vota o nouă lege a advocaţilor. Nu cunoaştem până în prezent decât numai câteva din dispoziţiile proiectului, destule totuşi pentru o discuţie anticipată. „Anticipată” nu e chiar termenul propriu. Căci e sigur că cea mai mare parte din articolele astăzi în proiect vor trece mâine intacte în lege. Ce vreţi? Un parlament, alcătuit pe trei sferturi din advocaţi, nu poate să ezite când e vorba de organizarea productivă a breslei şi, evident, a Justiţiei Române.

Să luăm deci proiectul drept ceea ce este. Până acum aproape tot ce s-a vorbit despre el a fost principial şi abstract. Cunoaşteţi termenii dacă aţi intrat vreodată într-un tribunal: *interesul justiţiabililor*, *spiritul justiţiei*, *raţiuni generale de stat*, *garanţia ştiinţei juridice* etc. etc. E un vocabular pentru care avem cel mai adânc respect, dar care ni se pare puţin prea vag pentru o lege. Noi vom avea îndrăzneala de a-l părăsi aici şi de a spune lucrurilor pe nume.

Fără glumă, mi se pare că defectul cel mai grav al proiectului actual (ca şi al legii în vigoare de altminteri) este de a fi prea idilic. Se vorbeşte prea mult de justiţie şi prea puţin de avocat, prea mult de „interesele justiţiabilului" şi prea puţin de client, prea mult de „raţiuni superioare" şi prea puţin de bani. Dacă s-ar renunţa la atâtea formule inutile şi dacă s-ar privi lucrurile practic, legea advocaţilor n-ar mai fi poate un text sentimenta, dar ar fi o lege bună.

Să o spunem lămurit, fiindcă nimeni nu o va spune: *e vorba să se creeze profesiunii de advocat condiţiuni de exerciţiu care să-i mărească şi să-i asigure rentabilitatea.* Asta e. E o afacere, nici mai bună, nici mai rea decât alta, nici mai onorabilă, nici mai puţin onorabilă. În definitiv, tot omul are dreptul să-şi câştige pâinea lui şi nimeni nu poate contesta acest drept advocatului.

Dar dintr-un lucru atât de simplu şi neechivoc, iată că se naşte o legiune întreagă de discuţii complicate şi dubioase. Ni se vorbeşte atunci despre rolul social al advocatului, despre funcţiunea lui apostolică, despre necesitatea lui metafizică. Să revenim la realitate, d-lor! Şi mai ales să nu exagerăm. În definitiv, rolul social al advocatului nu este deloc mai important decât al brutarului, al cizmarului, al tâmplarului. Şi poate că lumea n-ar pieri cu totul în clipa în care advocaţii ar dispărea! În realitate, legea vrea să organizeze pentru corpul advocaţilor un dublu monopol.

1. Un monopol asupra tuturor actelor juridice, astfel încât niciun cetaţean să nu mai poată intra în legătură cu o autoritate judecătorească înainte de a plăti advocatului o taxă anumită.

2. Un monopol asupra exerciţiului profesiunii de advocat, astfel încât să se înlăture concurenţa elementelor tinere şi să se asigure bătrânilor, adică „advocaţilor cu drepturi câştigate”, un privilegiu pe viaţă.

E o lege nedreaptă, e o lege de castă, e o lege de exploatare, vei spune dumneata, cetitorule, care crezi în dreptate. Dar noi, fiindcă ştim că dreptatea nu are nimic de căutat în afacerea asta, vom fi mai calmi. Între advocat şi dreptate sunt exact raporturile ce există între un antreprenor de pompe funebre şi moarte. Adică raporturi pur comerciale. Să nu amestecăm prin urmare punctele de vedere.

Legea advocaţilor trebuie deci să fie o lege practică, negustorească, cu scopuri bine definite, fără literatură adiţională şi fără sentimentalism. Ea trebuie să dea advocaţilor posibilitatea de a câştiga mai mult, mai bine şi mai uşor decât astăzi. Aceasta e problema şi de ce am oocoli-o? Proiectul actual ascunde aceste intenții și le îneacă într-un sos de fraze și ideologie care nu înșeală pe nimeni și încurcă pe toată lumea. Acesta e de altminteri păcatul inițial al proiectului. Îl denunțăm din capul locului, înainte de a cerceta amănunțit reformele ce ni le propune.

E în interesul tuturora – al advocaților ca și al publicului – să se știe că această lege se ocupă cu progresul unei bresle, nu cu progresul Justiției. Mobilul acestui proiect este interesul profesional. O spunem nu ca o imputare (că doar nu suntem naivi), ci ca o lămurire necesară.

Advocaților nu le stă bine să pozeze în apostoli. Iar publicului nu-i place să aibe de a face cu asemenea specie de secrificați. El îi preferă net pe oamenii de afaceri. Căci știi ână unde poate merge un om de afaceri, dar – vai! – nu știi niciodată unde se poate opri un apostol.

ADVOCAȚII STAGIARI

Legea advocaților, astăzi în vigoare, a creat o categorie de someuri: advocații stagiari. Un advocat stagiar e un fel de sub-advocat. După ce și-a terminat studiile de drept, tânărul jurist intră ucenic la un maestru, sub oblăduirea căruia lucrează trei ani. Pe urmă, trece un nou examen și ajunge advocat definitiv. Între timp, în timpul stagiului, el nu poate exersaa profesiunea de advocat decât excepțional, cu mari restricții și, evident, neretribuit. (Căci nu se ocupă decât cu afacerile patronului său).

Aceste dispoziții au dat naștere la urmări, pe care nu ezităm să le numim tragice. Era foarte frumoasă intenția legiuitorului de a da fiecărui debutant un maestru care să-l inițieze în meseria dreptului, dar de unde să-i iei pe acești maeștri? Astfel câteva generații de licențiați au rămas neocupate. Nu se găseau advocați dispuși să țină secretari. Nu se găseau bani pentru acești secretari. Am asistat atunci la o luptă cumplită între toți acești tineri: trebuiau să-și găsească de lucru sau să recurgă la expediente, sau să renunțe la profesiunea lor, sau să se împuște pur și simplu. Au ajuns bătaia de joc a „maeștrilor". Căci or fi existând la București, să spunem, 50 de maeștri autentici de la care un secretar poate învăța ceva și care au sufletul și noblețea chemării lor. Restul? Advocați de a 3-a, a 5-a, a 15-a mână, oameni de treabă, desigur, dar profesioniști mediocri cari își văd de afaceri și n-au timp, nici știință, nici suflet pentru învățăceii lor. Urmarea a fost sinistră. *Advocatul-stagiar român a ajuns lucrătorul cel mai prost plătit din lume.* 2000 de lei pe lună. Pentru suma aceasta infernală orice biet advocat poate să-și angajeze un stagiar care să-i poarte servieta, să-i scrie scrisorile, să-i legene copiii și să-i spună ceremonios: „maestre!"

Din fericire, legea nu s-a aplicat în toată rigoarea ei. La București, de exemplu, cel puțin în primă instanță, stagiarii au putut pleda totdeauna. De asemeni au avut putința de a se ocupaa cu actele de notariat. În provincie însă lucrurile stăteau altfel și din această deosebire de tratament reieșea o babilonie unică.

Am scris de aceea în repetate rânduri aici, în această gazetă, că legea advocaților e o lege proastă. Autorul ei, d. Jean Th. Florescu, fost ministru de justiție, a protestat. De câteva ori, în convorbiri personale, cu o pasiune explicabilă, d-sa a încercat să ne explice bunele sale intenții. Numai că noi nu-i contestam bunătatea intențiilor, ci bunătatea legii. Şi, cu toate explicațiile sale, legea tot proastă rămânea. Că d. Florescu ar fi vrut ca advocatul-stagiar să fie inițiat în disciplina dreptului în cele mai bune condiții, că ar fi vrut să-i asigure o viață materială decentă, că ar fi vrut să-i dea putința de lucru este probabil. Dar că ar fi reuşit să facă toate acestea e mai mult decât îndoielnic. Iată de ce legea d-sale era o lege ratată şi iată de ce am spus-o.

Căci o lege, ca să fie bună, trebuie să fie realizabilă. Niciodată o lege nu este bună prin ceea ce dispune, ci prin ceea ce înfăptuieşte. Ce ați spune dv. de o lege care ar acorda fiecărui român o subvenție lunară de 10.000 de lei, „başca pensia, că e după legea a veche!" Aşa-i că ar fi bună?

Actuala lege a advocaților a fost caducă în tot ce voia să fie constructivă. Educația juridică a stagiarului, examenul de advocat, conferințele pregătitoare etc., etc., etc. au rămas simple basme. Efectiv, ea nu a realizat decât situația umilitoare a stagiarilor şi perfecta lor mizerie. Ea a apărat pe bogați împotriva săracilor, pe bătrâni împotriva tinerilor, pe ratați împotriva entuziaştilor. Ea a instituit pentru întâia oară monopolul advocaților. Bunele intenții ale legiuitorului s-au risipit pe drum şi nu a rămas decât realitatea brutală.

Dar legiuitorului de astăzi monopolul nu i se pare destul de strict şi rentabilitatea nu i se pare destul de mare. Iată de ce noul proiect de lege prevede o înăsprire a condiţiilor de stagiu. Le vom cerceta în articolul viitor.

TOT DESPRE STAGIARI

Legea advocaţilor, astăzi în vigoare, a creat advocaţilor tineri o situaţie de inferioritate precisă. Poate că intenţiile legiuitorului au fost altele. Rezultatul însă a fost unul şi singur: să paralizeze concurenţa elementelor tinere. A debuta în profesiunea de advocat a devenit, sub regimul acestei legi, un lucru dificil, complicat şi – în fapt – umilitor.

Din fericire, după cum am arătat în articolul precedent, nu toate dispoziţiile legii au fost aplicate. La Bucureşti cel puţin, stagiul a devenit mai mult sau mai puţin fictiv. Advocatul stagiar a putut pleda în primă instanţă şi uneori chiar în instanţa a doua. Iar despre examene, după câte ştim, nu s-a vorbit niciodată în mod serios. Deci, de bine, de rău, stagiarul putea oarecum să lucreze.

Noul proiect de lege ţine neapărat să instituie, şi în drept, şi în fapt, un regim de opresiune pentru stagiari. Condiţiile actuale nu i se par destul de severe. Siguranţa advocatului bătrân, cu clientela ameninţată, nu li se pare autorilor proiectului destul de mare. Trebuie barată cu totul calea spre barou, trebuie înăbuşită din timp activitatea elementelor tinere, trebuie desființat entuziasmul debutantului. De aceea se organizează un monopol strict pe care nicio diversiune nu ne putea să-l arate altfel decât cum este: un atentat. Sau, fiindcă termenii tari nu spun mare lucru, o afacere. Da, o afacere foarte rentabilă.

Căci trebuie remarcat un lucru. Noul proiect de lege nu poate avea ambiția de a aduce soluții la problema cu totul generală a şomajului intelectual. Că profesiunile liberale sunt congestionate, că tinerimea ar trebui abătută de la universitate şi îndreptată spre cariere practice, că politica noastră universitară este greşită – aceste fapte evident sunt reale. Dar ele se încadrează într-o politică de stat, nu într-o politică de breaslă. Ele reclamă soluții gândite dintr-un punct de vedere general, nu dintr-un punct de vedere atât de personal şi de strâmt. Să nu se spună deci că, oprimând pe stagiari, noul proiect de lege vrea să simplifice problema orientării profesionale. Pentru un asemenea scop, corpul advocățesc nu are nici calitate, nici competență. E o chestiune care depăşeşte o breaslă sau alta şi angajează direct organele directoare ale statului.

Mobilul proiectului de lege este mai simplu şi noi l-am subliniat. Paralizarea concurenței, instaurarea unui monopol, mărirea rentabilității.

Iată de ce proiectul inventează o mie de piedici pe care le pune înaintea carierii de advocat. Unele sunt pur şi simplu barbare. Altele sunt numai naive.

Nu vom vorbi astăzi despre diploma de doctorat pe care proiectul o cere pentru exercitarea profesiunii. E o enormitate care merită să i se consacre un articol special. O vom face în curând. Să ne ocupăm deocamdată cu condițiile propriu-zise ale stagiului.

E vorba, între altele, să se mărească numărul anilor de stagiu. În prezent sunt 3 ani. Se zice că vor fi 5. De ce nu 10 sau 20? Fixarea acestor cifre e cu totul arbitrară. Utilitatea stagiului (presupunând că este vreuna şi noi avem cuvinte să ne îndoim) constă în faptul de a-l familiariza pe debutantul abia ieşit din facultate cu technica dreptului. Şi încă „technica dreptului" e o expresie prea pretenţioasă pentru ceea ce stagiul poate da. El poate fi cel mult un exerciţiu de deprindere cu procedura zilnică şi cu bucătăria măruntă a tribunalului. O treabă pentru care şase luni sau – hai să spunem – un an ar fi mai mult decât suficient. Totuşi legea de azi fixează un număr de 3, iar legea de mâine va fixa poate un număr de 5 ani. De ce? Pentru ca între timp advocatul stagiar să nu aibe posibilitatea de a lucra, iar advocatul-definitiv, supra-advocatul, super-advocatul să câştige liniştit o pâine nedisputată. Înduioşătoare măsură! Îţi vine să plângi de emoţie în faţa acestui legiuitor idilic!

Dar în timpul acestor lungi şi inutili ani de ucenicie cu ce va trăi stagiarul? Legea actuală o spune sau, dacă nu o spune, o permite: pledoarii de primă instanţă, acte de notariat. Ei bine, noul proiect de lege pare că vrea să suprime şi aceste resurse. Stagiarul nu va putea pleda nici în primă instanţă, nici măcar sub restricţiile – destul de mari - ale legii de azi. Iar actele de notariat vor depăşi competenta lui legală. Atunci? Atunci proiectul va inventa diverse mijloace iluzorii, care nu vor produce nicio para şi care îl vor lăsa pe stagiar la discreţia „maeştrilor" lui. Vă spuneam în articolul trecut că astăzi se poate găsi pe „piaţă" un stagiar cu 2000 lei lunar. Ei bine, mâine îl veţi găsi cu

1000 şi, dacă o vrea Dumnezeu, cu mai puţin. Să se mai spună că viaţa nu se ieftineşte în România.

Şi autorii proiectului şi-au luat justă toate măsurile. Căci dacă vreun tânăr are să aibe şi răbdarea de a rămânea 5 ani în facultate şi pe aceea de a rămânea alţi 5 ani în stagiu, legea îi va mai ridica înainte un grad de sărit, de care să-şi poată rupe în sfârşit gâtul. E faimosul examen de definitivare, sau cum i-or mai fi zicând. La 28 de ani, după o lungă muncă prost plătită şi rău considerată, stagiarul se va întoarce şcolăreşte la examene.

Ca şi cum vreun examen a ştiut vreodată să aleagă pe buni de răi, ca şi cum mai ales capacitatea practică şi profesională a putut fi vreodată să fie măsurată la un examen inevitabil teoretic. Astfel, advocaţii vor fi primiţi sau nu, după cum vor şti sau nu în ce an a murit Karl Marx şi la ce instrument cânta Stuart Mill!

Dacă autorilor acestui proiect le-ar fi stat într-adevăr la inimă buna stare a breslei advocăţeşti şi dacă s-ar fi gândit la emfaticul „rol social” al advocatului, altul ar fi fost proiectul lor şi alta eficacitatea acestui proiect.

Un stagiu de un an bine organizat, un stagiu efectiv (adică obligatoriu şi controlat), un stagiu de practică reală, ar fi fost măsura justă. Orice examen şi orice piedică ar fi devenit inutilă. Viaţa face mai sigur şi poate chiar mai crud selecţia ei, pe care de altminteri niciun proiect din lume nu o poate înăbuşi.

Lăsaţi-i, domnilor autori de proiecte, lăsaţi-i pe tinerii dvs. confraţi să intre în lume cu tinereţea, cu puterea de muncă şi cu naivitatea lor. Au să se descurce ei singuri acolo cel puțin tot atât de bine cât v-ați descurcat dvs. înainte şi au să servească societatea cu siguranță nu mai rău decât ați făcut-o dvs.

ESTE DOCTORATUL ÎN DREPT O NECESITATE PRACTICĂ?

Aşadar noul proiect de lege a advocaților vrea să ceară pentru exercitarea profesiunii diploma de doctorat. Ca măsură de opresiune nu e rău. E drept că s-ar fi putut inventa condiții mai grele chiar. (Bunăoară de ce nu s-ar cere advocatului debutant să mănânce în prealabil măselarită sau să facă zilnic o oră de canotaj pe Dâmbovița?) Autorii proeotului, modeşti, sa'u oprit aici.

Diploma de doctorat? De ce?

Ca să complecteze pregătirea profesională a advocatului, spun unii. Argumentul ori e o probă de rea-credință, ori e o probă de naivitate. Cine cunoaşte, cât de cât, organizarea învățământului juridic la noi în țară ştie că între studiile de licență şi între studiile de doctorat nu există nicio deosebire esențială. Absolut niciuna.

Un licențiat în drept nu are nimic de câştigat de la cursurile de doctorat ale facultăților noastre. Munca lui se reduce la faptul de a repeta cu alt profesor, şi uneori chiar cu acelaşi profesor, lucruri învățate şi răsînvățate în timpul licenței. Ca să le spunem lucrurilor pe nume, doctoratul în drept, aşa cum se face astăzi la noi, este o pierdere de vreme. Ca el să devină realmente folositor, ar trebui mai întâi să fie reorganizat şi profund reorganizat. Ceea ce, cu oricâtă bunăvoinţă, autorii proiectului nici nu pot să facă, nici n-au de gând să facă.

Să presupunem însă că doctoratul în drept ar fi o disciplină universitară efectivă. Să presupunem că studiile de doctorat ar avea o valoare ştiinţifică incontestabilă. Ei bine, nici în acest caz, el n-ar deveni o necesitate. Pentru motivul că advocatul nu este un om de ştiinţă, ci un meseriaş. Noi ne-am obişnuit să-i numim pe advocaţi, pe doctori şi pe ingineri, intelectuali. E un fel de a vorbi inexact. E un sinonim fals. Advocat şi intelectual nu sunt poate noţiuni contrarii, dar în niciun caz un sunt termeni sinonimi. O spunem aici fără gândul de a jigni pe cineva, dar cu intenţia de a stabili o distincţie reală. Chestiunea organizării corpului advocăţesc este o chestiune practică şi ea nu trebuie complicată cu aşa-zise scopuri ştiinţifice.

Dacă 10 la sută din absolvenţii facultăţilor de drept (şi cifra o exagerată) fac din profesiunea lor o chemare, dacă 10 la sută o practică în stil mare ca pe o artă şi ca pe o disciplină intelectuală, ceilalţi, marea masă a advocaţilor, formează o breaslă desigur respectabilă şi utilă, dar nu mai mult decât o breaslă ca atâtea altele. Dreptul curent, practica dreptului curent, este un ansamblu de legi, de procedeuri şi de moravuri care se învaţă zi de zi în timpul lucrului şi nu în facultăţi. Pentru a pleda afaceri mărunte sau mediocre sau chiar măricele, ajunge anume rutină. E ridicul să-i ceri unui advocat oarecare, care îşi trece viața între afaceri curente şi „spețe” totdeauna la fel, e ridicul să-i ceri acestui advocat să devină un om de ştiință. Nu de oameni de ştiință are nevoie justițiabilul, ci de oameni pricepuți şi abili. Pentru atâta lucru licența e de ajuns şi prea de ajuns.

Să păstrăm doctoratul în drept (dacă cumva o să-l avem vreodată aşa cum se cuvine), să-l păstrăm pentru o elită restrânsă care se va orienta singură acolo unde spiritul ei o va chema. Să un degradăm mai ales o disciplină juridică, ce un există încă în facultăților noastre dar care ne poate crea în viilor.

Doctoratul în drept obligatoriu e o măsură absurdă şi argumentul pregătirii profesionale nu stă în picioare.

Evident mai sunt ele şi alte argumente, între altele unul hazliu.

L-am cetit în declarațiile unui jurisconsult cunoscut. Se zice anume că, de vreme ee statul cheltuieşte câteva milioane anual pentru cursurile de doctorat şi de vreme ce studenții nu se înscriu benovol la aceste cursuri, ei să fie obligați să se înscrie. Ingenios, nu? Tot astfel s-ar putea spune că, de vreme ce statul cheltuieşte sume enorme pentru aviație, tot românul să fie obligat să se plimbe cel puțin de două ori pe an – la Paşte şi la Crăciun – în aeroplan. Dacă statului nu-i convine să ție facultăți superioare, nu [...][1] măsura de a-i aduna pe studenți cu arcanul ni se pare... empirică.

Şi încă un „argument”: Facultățile de drept din teritoriile alipite nu eliberează decât diplome de doctorat. Prin acest fapt se creează o inegalitate între studenții din aceste teritorii şi cel din vechiul regat, inegalitate pe care proiectul o suprimă impunând tuturora doctoratul. Simplă soluție! Evident, inegalitatea semnalată e reală şi ea ar trebui remediată, dar proiectul aduce o soluție strâmbă, care merge de la coadă la cap şi ignorează realitatea problemei. E o chestiune caro nu-i priveşte pe advocați în special, ci organizarea noastră universitară în genere. Ea reclamă deci soluții generale şi ample. Sistemul nostru universitar întreg este o enormă eroare şi „Cuvântul" a spus-o în repetate rânduri. (Vedeți articolele domnilor profesori Nae Ionescu, Octav Onicescu şi Simion Mehedinți). Se simt advocații, sau mai precis autorii proiectului acestuia, în stare să rezolve această problemă capitală a vieții româneşti? Să o spună, ca să o ştim şi noi.

---

[1] Un rând este căzut la tipografie.

Dar de ce să dăm noi târcoale adevărului şi între timp să ne distrăm cu diverse „argumente", care se dovedesc a fi abia nişte puerile protexte? Tot ce s-a spus întru apărarea doctoratului obligatoriu e fals şi e nesincer.

Motivul acestei măsuri este mai clar: breasla advocaților ține să se apere împotriva concurenței tinerelor elemente. Am mai spus-o şi o repetăm, caracterul acestui proiect de lege este de a organiza un monopol şi de a apăra, prin mijloace lăturalnice, o castă. Toate greutățile imaginabile au fost ridicate în fața tânărului care se îndreaptă spre barou. N-a fost de ajuns crearea unei clase de sub-advocați, numiți în derâdere stagiari, n-au fost de ajuns condițiile neomeneşti ale stagiului, nu e de ajuns examenul de definitivat, iată că se inventează acest doctorat obligatoriu, menit să risipească banii, timpul şi răbdarea unor oameni caro n-au decât păcatul grav de a voi să muncească.

Nu ne facem nicio iluzie asupra utilităţii unui protest şi nu ne-am făcut vreuna când am început seria aceasta de articole asupra legii advocaţilor. Dar nu credem că această imposibilă dispoziţie a doctoratului obligatoriu va trece prin parlament. Prea e prost gândit, prea e naiv scuzată.

FALS PUNCT DE PLECARE

Vom avea deci o proastă lege a advocaţilor. Nu va fi prima, nu va fi ultima. E fatal. Am spune chiar că, în împrejurările de astăzi, o lege a advocaţilor nici nu poate fi altfel decât proastă. Şi, vă rog să credeţi, nu ne arde nou de paradoxe. Vrem să spunem numai că problemele ce se pun astăzi corpului advocaţilor, sunt de aşa natură, încât ele depăşesc o lege de breaslă şi nu pot fi soluţionate de o asemenea lege.

Evident, actualul proiect de lege e rău intenţionat şi e prost gândit. Dar chiar dacă autorii lui ar fi avut cele mai bune intenţii şi dacă ar fi fost cei mai competenţi legiuitori, încercarea tot ar fi dat greş. Fiindcă punctul de plecare e greşit. Poţi dumneata să fii cel mai straşnic alergător din lume, dar dacă aflându-te la Capşa şi voind să ajungi la palatul regal, ai pornit-o spre poştă, n-ai să ajungi niciodată la destinaţie.

Ei bine, asemenea unor alergători năuci, autorii proiectului au pornit-o de-a-ndaratelea. Gândul nostru nu e să-i oprim din drum, ci numai să ne ferim din goana lor oablă.

Care sunt în definitiv defectele grave de care suferă în prezent breasla advocaților? Nu e greu de răspuns.

1) O exagerată afluență de profesioniști și, în consecință, un număr crescând de șomeri.

2) O pregătire profesională insuficientă a noilor elemente venite din Facultate. Dacă băgați de seamă, nici una, nici alta din aceste două chestiuni, nu îi privește exclusiv pe advocați.

În realitate, după cum am mai spus-o, e vorba de o problemă de ordin general, problemă ce depășește punctele de vedere particulare, problemă esențială a vieții românești. Ea merge mult mai adânc decât s-ar putea crede și manifestările ei în breasla advocaților sunt cel puțin secundare. Să le remediezi acolo nu e cu putință, după cum nu e cu putință să oprești dintr-o singură parte căderea unui edificiu care se prăbușește din toate părțile. E un întreg proces social, e o întreagă politică de stat, pe care o ispășim noi astăzi. Cred advocații că în acest ansamblu de realități ar putea ei să se izoleze și să se apere după capul lor? Cred ei că atunci când apele se revarsă, e de ajuns să te încui în casa ta, neștiutor de ce se întâmplă dincolo? Dar bine, oameni buni, casa voastră nu e un refugiu: e o biată șandrama și întâiul val o va izbi ca pe o jucărie de carton.

În asemenea situații, numai soluțiile centrale, cari merg până la esența lucrurilor, sunt necesare. Orice considerare parțială a faptelor e greșită din capul locului. Oprimând pe tineri, înmulțind piedicile practice ale profesiunii, creindu-şi lor situaţii privilegiate, recurgând la cea mai brutală şi mai interesantă dintre opresiuni, advocaţii îşi închipuie că vor schimba ceva din starea de azi. Ei bine, nu. Cu asemenea mentalitate strâmtă şi cu asemenea mijloace de exploatare, nu se va ajunge nicăieri. Afluenţa tinerilor advocaţi nu va fi mai mică, pregătirea lor profesională nu va fi mai serioasă. E naiv să crezi altfel. Nu vedeţi că liceul duce spre universitate şi universitatea duce spre şomaj, tot aşa de firesc cum râurile se varsă în fluvii şi fluviile în mare? Aşa e construită „viaţa culturală" a României şi, în asemenea condiţii, selecţia devine imposibilă, orientarea profesională devine haotică. Tot sistemul învăţământului nostru e febrificat şi tot ce s-a clădit pe el este inevitabil caduc. Faceţi legi, dacă alte distracţii nu aveţi, dar dacă cumva credeţi un singur moment că ele vor fi altceva decât nişte ridicule cârpeli, atunci sunteţi de o sărăcie de spirit apreciabilă.

Cu liceul pe care îl avem, cu universitatea pe care o avem, nu vom ajunge nicăieri altundeva decât unde suntem astăzi. Aici stă nodul chestiunii şi legea advocaţilor îl ignorează. Evident, e mai simplu şi mai expeditiv să iei pe ici pe colo măsuri provizorii, decât să construieşti din nou un întreg sistem de pregătire profesională şi de organizare universitară. Numai că, din nenorocire, a escamota o dificultate, nu înseamnă a o rezolva. Mâine, sub regimul noii legi ce ni se prepară, advocaţii vor observa cu mirare că situaţia de azi durează. Atunci un alt deştept autor de legi va face iar un proiect care iar va fi votat şi care iar va cădea înainte de a fi aplicat. Până ce într-o zi, un om curagios și cu mintea limpede va înțelege care anume este reforma necesară. Și această reformă se cheamă **reorganizarea învățământului juridic**. Să o cercetăm.

REFORMA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI JURIDIC

Nu avem ambiția de a vorbi despre această problemă în întregul ei. Întâi pentru că acest lucru ar presupune o cercetare vastă care nu-și are locul aici. Pe urmă fiindcă obiectul nostru este legea advocaților și nu vrem să ne depărtăm prea mult de ea.

Considerăm deci reforma învățământului juridic, numai în măsura în care această reformă se leagă strâns de o reformă a statutului advocaților.

Actualul proiect de lege propune, după cum am văzut, obligativitatea doctoratului în drept, înăsprirea condițiilor de stagiu, reglementarea efectivă a examenului de definitivat. Trei măsuri pe care le-am studiat în articolele trecute și pe care le-am denunțat a fi ineficace și brutale. Credem că toate trei ar fi cu succes înlocuite de o serioasă organizare a învățământului juridic. Căci cine cunoaște metoda, programul și spiritul facultăților noastre de drept, își dă seama că răul de acolo vine.

Ar trebui să începem printr-o bună sistematizare a studiilor de licență. Să stabilim acest principiu elementar, că facultatea trebuie să pregătească profesioniști, nu intelectuali. *Să punem* *accentul pe latura practică a studiilor.* Astăzi, un licențiat în drept, după trei ani de muncă în biblioteci și la examene, știe poate ce spune Bergson despre timp și spațiu, dar nu se pricepe să deschidă un cod acolo unde trebuie. Materia de studii la licență este rău distribuită. Sunt catedre inutile, sunt catedre insuficiente. Lipsește o ordine intimă a studiului, lipsește o logică strânsă între disciplinele predate. Studentul repetă de câteva ori lucruri învățate, își pierde timpul cu diverse cursuri străine de studiul propriu-zis al dreptului. În genere, licența, așa cum e astăzi organizată, are un caracter de enciclopedie. Noi am vrea să i se dea dimpotrivă un caracter de atelier. Să se creeze pentru Facultatea de drept posibilitatea unui studiu practic, profesional: să fie înzestrată facultatea cu ceva care să corespundă clinicilor facultății de medicină.

„Învățământ clinic" (termenul nu e al nostru), adică învățământ de laborator, de experiență, de verificare.

Nu e admisibil ca în trei ani de lucru studentul în drept să facă un singur curs de procedură civilă și acela prea abstract și sumar. Nu e admisibil ca studentul să poată trece prin facultate fără ca să deschidă măcar o dată un cod. Se face astăzi prea multă instrucție teoretică. Ori licența ar trebui să fie dimpotrivă un studiu practic, păstrându-se elementele de științe și teorie pentru doctorat. S-ar putea păstra pentru coordonarea științifică a materiilor de licență o singură catedră: „enciclopedia dreptului" așa cum e înțeleasă și predată la cursul d-lui G. G. Mironescu. Încolo, ar trebui să se insiste asupra dreptului practic texte și procedură.

Avem astăzi două catedre de economie politică și două catedre de drept public. Câte una ar fi mai mult decât suficient. Căci la ce îi servește studentului să repete în anul al doilea, cu d. Anibal Teodorescu, dreptul administrativ, făcut în anul întâi cu d. Rarincescu? Sau la ce bun să repete în anul 3 o economie politică făcută foarte bine în anul I? Timp pierdut și muncă zadarnică. Înlocuiți aceste două catedre inutile, cu două cursuri de procedură bine studiate în seminarii speciale și veți pregăti astfel un advocat orientat.

Dar schimbări radicale se cuvin făcute mai ales în chiar felul de a preda o materie. Studiul actual este congestionat: e prea larg, prea vast și prea pretențios. De aceea de altminteri examenele îi surprind pe profesori înainte de a-și termina cursul și pe studenți înainte de a-l ceti. O sistematizare precisă ar cruța timpul de lucru și l-a utiliza cum trebuie.

Iată un exemplu: Cursul d-lui Plastara. Un admirabil tratat de drept civil, informat, complet, bine scris, bine făcut, cu admirabile planșe, prezentând o complectă perspectivă a materiei. Cu toate acestea, credem că nu greșim spunând că studenții d-lui Plastara pleacă din facultate dezorientați. Fiindcă acest curs de drept civil, care ar fi extrem de prețios la doctorat, este inutil, greoi și deplasat la licență. Profesorul uită că vorbește unor studenți ce trebuesc inițiați. Și în loc să le deschidă codul și să-l citească odată cu ei, articol cu articol, explicându-l, el discută asupra teoriilor generale din curs. Metodă nefastă ale cărei roade le-am urmărit la examenele d-lui Plastara, devenite un fel de măceluri periodice.

Alt exemplu. Cursul d-lui N. Bazilescu. Noi credem de altminteri că „Istoria doctrinelor economice" este o disciplină care ar putea fi trecută fără nicio pagubă la doctorat, predându-se la licență doar câteva noțiuni generale de economie politică și insistându-se mai ales asupra problemelor noastre specifice (economie agrară). Dar chiar în afară de această obiecție principală, cursul d-lui N. Bazilescu este o gravă eroare. Se vorbește acolo despre câte în lună și în soare, despre Jean Jacques Rousseau, despre Hegel, despre Nietzsche, despre Max Stierner și numai despre economie politică nu se vorbește. Iar la examene, studentul trebuie să știe „de ce guiță porcul când îl tai" (autentic!), ce culoare avea rochia doamnei de Warrens și câte cireșe a mâncat Rousseau la Chambéry. Ei bine, nu cu asemenea cunoștințe fanteziste se poate prezenta un avocat la tribunal.

Datorită unui astfel de sistem didactic, diploma de licență în drept a ajuns o hârtie anonimă cu care poți să ajungi orice: actor, subcomisar, perceptor, șofer sau ministru. Metoda e greșită și apărătorii ei (dacă cumva există) nu pot să spună că pregătirea profesională nu incumbă facultății, ci baroului. Argumentul ar fi hazliu.

Îi cerem Facultății de drept să creeze advocați, așa cum facultatea de medicină creează medici. Să creeze advocați capabili să-și exercite profesiunea. Nu e nici demn și nici logic ca după o lungă muncă de specialitate licențiatul să fie lăsat la discreția unei legi de organizare a advocaților, arbitrară. Căci stagiul de advocat nu va complecta el instrucția deficientă a facultății.

În ziua în care Facultatea de drept va fi o şcoală bine organizată, cu lucrări practice obligatorii cu studii de strictă specialitate, cu seminarii la care să se lucreze efectiv şi cu examene a căror selecţie să prezinte garanţii de seriozitate, studenţii nechemaţi se vor elimina de la sine şi o gravă problemă universitară va fi rezolvată.

Îi cerem Facultăţii de drept nu să publice anual o lungă serie de semi-intelectuali, ci să pregătească serios câteva generaţii de meseriaşi. E poate mai greu, dar e incontestabil mai bine.

Abia atunci o lege a advocaţilor va putea să opereze realmente.

PASCIN

Într-o după-amiază din primăvara lui 1930, la un ceas la care soarele mă expulza din bibliotecă (pupitrul meu de la Biblioteca Naţională avea sub lumina filtrată dinăuntru înfăţişarea exactă a unei celule), m-am trezit pe stradă, urmând din lene şi din neatenţie, un convoi funebru. Nu ştiu precis ce m-a îndemnat să mă apropiu: nu cunoşteam pe nimeni şi nu cred că am gust special pentru asemenea spectacole. Dar erau acolo, în urma acelui car mortuar, câteva figuri familiare pe care le ştiam, din vedere, din Montparnasse şi Montmartre: vagi pictori, vagi scriitori, vagi actriţe, modele, midinete, pederaşti, un întreg popor de boemi şi boeme, oameni „trăzniţi" pe care îi recunoşti după lavalieră sau după felul de a-şi purta pălăria sau – uneori – după nu ştiu ce privire descurajată. Câteva fete îşi ştergeau lacrimi evidente.

Omul după sicriul căruia umblam îşi tăiase cu o zi înainte vinele de la mâini şi scrisese cu sângele lor, pe pereţii casei, un nume de femeie iubită. Pe urmă, fiindcă moartea întârzia, se spânzurase, mi se pare. Gazetele de dimineaţă povestiseră cu deamănuntul întâmplarea şi acum oamenii din jurul meu o discutau.

N-aş putea spune că era o înmormântare tristă. Diversitatea acelui convoi, chipurile curioase ce îl urmau, discuţiile animate, interpelările în limbi curioase, totul avea ceva improvizat, frivol, neliniştit. Eu, care venisem acolo din întâmplare, urmăream ceremonia cu o involuntară curiozitate.

Abia la cimitir, un fapt mărunt a pus dintr-o dată pe această scenă un neaşteptat accent de tragedie. Un prieten al mortului – André Salmon? – a încercat să spună în faţa groapei deschise câteva cuvinte de rămas bun. Dar l-au înecat lacrimile şi a trebuit să fie dus de acolo. Atunci, din mulţime s-a desprins un om bătrân. Vorbea rar, cu o linişte voluntară, lipsită de duioşie. Mai târziu am aflat că fusese scriitorul evreu Schalom Asch. Vorbea în idiş. Câţi din ascultătorii aceia francezi, ruşi, bulgari, italieni vor fi priceput ce spunea? Dar era în vorbele lui o cruntă disperare ce suna ca un blestem sau ca un apel, un cântec legănat ce se adresa morţii însăşi.

Nu ştiam nimic despre viaţa omului pe care îl îngropau. Dar l-am simţit mai puţin străin, mi-am închipuit copilăria lui într-un târg ovreiesc, m-am gândit la destinul lui de vagabond, care nu ieşise niciodată din gheto, pentru că ghetoul îl regăsea prin vorbele lui Schalom Asch, acolo, în minutul din urmă, într-un cimitir parizian.

Întâmplarea aceasta m-a pus pe urmele lui Pascin. Mare lucru n-am izbutit să aflu despre existența lui. Ovrei, s-a născut în Bulgaria şi a trăit câtăva vreme prin părțile noastre. Cred că a fost şi prin România. Pe urmă a emigrat în America şi după ce a devenit cetățean american s-a întors desigur în Europa. Avea nevoie de o instabilitate, pe care o căuta probabil din instinct de rasă. A găsit-o oarecum la Paris, unde aventurile sunt totdeauna posibile şi unde o călătorie dintr-un cartier într-altul valorează cât schimbarea unui continent.

Aici a făcut pictură. N-a cunoscut mizeria debuturilor, căci a devenit din capul locului un artist căutat. Pânzele i se plăteau scump şi cu banii lor Pascin întreținea o legiune de epave, artişti ratați, femei de stradă, oameni nenorociți. Gust instinctiv de filantropie, pe care tot de la neamul lui îl moştenea.

A făcut gravură şi a ilustrat astfel cărțile unei întregi generații de scriitori francezi (Salmon, Mac Orlan etc.). Împerechere ciudată! – a desemnat poze pentru poveştile lui Charles Perrault, aşa cum Marc Chagall a desemnat pentru fabulele lui La Fontaine. Cine ar putea să explice asemenea corespondențe? Fapt e că eu nu cunosc un La Fontaine mai patetic decât acela al lui Chagall şi nici o mai emoționantă „cenuşăreasă” decât aceea a lui Pascin.

În galeriile din rue La Boétie întâlneam uneori o pânză curioasă, de o culoare nesigură, albă, spălăcită, cu vagi umbre *gris*, desemn şters şi parcă neterminat. Era un portret de Pascin şi cum văzusem câteva variante, mă întrebam dacă omul acesta ştiuse să facă altceva decât acest portret de femeie, veşnic repetat.

Luna trecută o expoziție retrospectivă a strâns la Bernheim-Jeune vreo 100 de tablouri de Pascin şi tot atâtea desemne. Am ieşit de acolo cu senzația de a fi trecut alături de un vis, care nu era al meu şi pe care nu-l înțelegeam bine, dar care exista incontestabil.

Pascin n-a pictat decât femei. N-a pictat decât o singură femeie, o anumită femeie. Fata de 20 de ani, nici urâtă, nici frumoasă, nici absolut perversă, fata săracă şi de inimă, care face toate meseriile şi le schimbă pe toate, care trăieşte cu 500 de franci pe lună şi cheltuieşte 300 într-o seară, care iubeşte din sentimentalism şi seara în pat îți povesteşte filmul de dragoste pe care l-a văzut cu tine, fata simplă şi naivă şi nebună, care e tânără cu inconştiență, fata din Paris, *la gosse de Paris*, pe care o cântă Mistinguett la Casino de Paris şi o înjunghie vagabonzii în romanele lui Francis Carco.

Am văzut-o de o sută de ori în o sută de pânze de Pascin. E aproape un copil. Dacă n-ar fi sânul obosit şi privirea adâncită, ai putea s-o iei drept un adolescent. E în ea o curioasă îmbinare de sexualitate şi curățenie. Şoldul îi e greu şi lasciv: buzele îi sunt copilăreşti şi surâsul simplu. Desemnul lui Pascin e senzual şi în acelaşi timp pueril. E ceva de imagine bucolică şi de ilustrație pornografică. Un trup nehotărât – uneori opulent şi plan, alteori subțire şi osos – te face să eziți asupra sexului, vârstei, anatomiei lui. E femeia pe care o poţi întâlni seara în hanurile murdare din Bastilia sau, la fel de bine, într-o carte cu îngeri pentru copii.

E o lume de disperaţi, de inocenţi, de canalii. O lume romanţioasă, perversă, cu dureri ameţite, cu bucurii mărunte, care îşi împarte viaţa între morfină şi între simplicitatea florilor de câmp de la Nogent-sur-Marne, când dumineca amanţii se duc acolo să se plimbe. E exact lumea care urma sicriul lui Pascin în acea după-amiază de primăvară.

Cunosc multe imagini ale Parisului, toate exacte şi toate străine una de alta, şi mă gândesc melancolic că într-o zi va trebui să le las în urma unei ferestre de tren. Dar dacă aş trebui să iau cu mine un semn, care să mi le amintească, aş alege un portret de femeie de Pascin.

Ştii ce se numeşte în franţuzeşte *avoir le cafard*? Expresia e intraductibilă. E un sentiment de argat. E o durere de foburg. Un fel de melancolie metafizică făcută pe măsura sufletelor din Bastilia. Pascin a pictat sentimentul ăsta. Disperarea lui de semit, durerea lui de neurastenie, fantezia lui tragică, umorul lui torturat, blînd, sentimental, toate aceste dispoziţii de aventurier s-au înţeles cu *cafard*-ul Parisului. Prin ce minune, nu ştiu.

Dar ţin încă minte ochii unei fetiţe dintr-un tablou al lui şi înţeleg de ce Pascin, artist mare, glorios şi bogat, s-a omorât într-o zi de primăvară, aşa, într-aiurea.

Paris, martie 1931

SCUARURI

Primăvara a venit aici de la sfârşitul lui februarie şi ne-a surprins puţin. Poate nu e decât o impresie personală, dar mi se pare că în primele zile, oraşul avea – sub lumina aceasta bruscă – un aer indecent. E o senzaţie de goliciune. Zidurile mi se par dezbrăcate şi sunt colţuri de stradă care îmi fac impresia unor colţuri de budoar, în care soarele năvăleşte la un ceas târziu, după o lungă noapte de somn.

În piaţa Panteonului (un fel de curte interioară, mărginită de ziduri negre şi austere) soarele cade pe piatra cenuşie şi lasă curioase reflexe de alb şi gris. Pe malul drept al Senei, clădirile peticite cu o mie de culori sumbre, au ceva dintr-o exhibiţie de ruine glorioase şi prăpădite.

Hotărât lucru, soarele nu e un element de peisagiu parizian. Vorbesc despre soarele total de la noi, alb, prăvălitor, violent. Îi trebuie cerului de aici puţină brumă, un nor, o vagă ameninţare de ploaie. E ceea ce buletinele meteorologice numesc aici, cu un termen specific şi evocator pentru cei ce iubesc Parisul, *un beau temps nuageux.*

Dar mai este primăvara din scuaruri. Aş trebui să vă explic vorba asta. Scuar. Avem şi noi mici grădini publice. Le-am văzut şi în alte părţi, la Budapesta, la Viena, în provincii chiar, în Normandia, sau în Savoia. Ei bine, niciunul din aceste parcuri nu seamănă cu un scuar parizian. E ceva cu totul deosebit, incomparabil.

Un grilaj de fier ce împrejmuie pe patru laturi un dreptunghi cu dimensiuni variabile. Zece metri sau douăzeci. Nu mai mult însă. Pe urmă, două şiruri de bănci verzi lipite de acest grilaj. În faţa lor, două şiruri de copaci înalţi, negri, cu coroanele retezate şi aranjate într-un buchet simetric.

În centru, un pavilion, care nu ştiu la ce ar trebui să servească, dar în care, între timp, se luptă copiii. De o parte şi de alta a pavilionului, la distanţe egale, două mici monumente cu subiecte diferite (o zână, un anotimp, un Amor, un luptător), dar care îşi seamănă totdeauna, din cauza pietrei cenuşii, cu rare pete albe, argintii.

Iată, aceasta e geografia generală a unui scuar. Dacă nu eşti obişnuit, confunzi uşor un scuar cu un altul, măcar că unul se află la Porte de Versailles îşi celălalt la Port Maillot. Totul este la prima vedere asemănător: gardistul mustăcios de la poartă, copiii care aleargă pe alei sau clădesc mici castele de nisip, midinetele care îşi aşteaptă la ora prânzului amanţii, cucoanele respectabile din cartier care vin să tricoteze în aer liber, femeile adultere. Nu vă spun după ce anume recunosc eu toate aceste detalii de roman. E un secret personal.

Şi totuşi fiecare scuar îşi are frumuseţea lui distinctă. E o casă curioasă din împrejurimi, sau e fruntea unei clădiri celebre care se ridică în depărtare din rând, sau e turla unei biserici, sau e un coş de fabrică. Un lucru de nimic, un detaliu care individualizează scuarul, îl pune în mijlocul cartierului şi îl însemnă.

Din scuarul Vaugirard bunăoară, unde mă opresc o jumătate de oră înainte de a începe să lucrez, se vede ca în fundul unui decor, creasta turnului

Eiffel. Este oarecum o apariție nereală, căci prin partea locului casele sunt scunde și deodată arătarea aceasta la orizont, plutind parcă deasupra orașului, ca un schelet de dirijabil, surprinde. Turnul metalic are dimineața o strălucire albă de oțel, dar spre seară devine mat, albăstrui.

Şi doar scuarul Vaugirard e unul din cele mai obişnuite. Cartierul e burghez şi peisagiul lui e aproape provincial. Sunt scuarurile din imediata apropiere a Senei, unde priveliştea se îmbogățeşte cu reflexele apei, cu arcadele podurilor, cu culorile pietrelor din Ile Saint-Louis. Acolo e un amestec de pitoresc şi emoție de o calitate ce nu se uită. De câte ori am lipsit câtăva vreme din Paris, la întoarcere m-am grăbit să trec pe acolo, să mă reazăm de parapetul unui pod şi să privesc în zare desfăşurarea cetății: de o parte, spre Austerlitz, un Paris industrial, cu vapoare, cu fabrici, cu cheiuri murdare, cu elevatoare, – de altă parte, spre Concordia, un Paris pavoazat şi festiv, dar de o infinită melancolie.

Cum să vorbesc despre misterul curios al acestei insule, [care] în fiecare ocol de uliță spune ceva şi unde fiecare poartă se închide asupra câtorva veacuri de istorie! Nu uiți niciodată poate priveliştea Senei de la unghiul insulei, dacă ai privit-o vreodată de sus, de la fereastra stângă a casei prințului Anton Bibescu („*cette maison d'angle*", cum stă scris în Catherine-Paris, „*faite pour voir, non pour être vue*"), de unde amurgul se urmăreşte cuprinzător, nuanțat, scăzând de la violet la albastru, până departe la orizont.

Sunt în Europa locuri frumoase şi am văzut câteva din ele. Dar nu ştiu dacă sunt locuri de mister, în care să simți miracolul ca pe o realitate, ca pe o însuflețire a zidurilor, mister ce nu ține de decorație sau culoare, sau detalii, ci de un ansamblu nedefinit. Aici, la Paris, ştiu câteva locuri de acestea, care nu spun mare lucru la prima vedere, dar care îşi descoperă frumusețea încet, ocolit, o dată cu vremea care trece.

Între aceste scuaruri pariziene, toate făcute parcă pe aceeaşi măsură, aceste scurte oaze burgheze pentru oameni cumsecade şi amanți clandestini, sunt unele care răspund la asemenea căutare. Ştiu bunăoară un mic scuar îngust, drept lângă biserica Saint-Germain-des-Prés, care deşi nu e decât o mică grădiniță pentru toți copiii, ar putea să fie o curte de mânăstire medievală. De altminteri, tot colțul acela e de o rară frumusețe, cu atât mai prețioasă cu cât foarte puțini o văd, iar turiştii americani trec pe lângă ea impasibili, ca un măcelar pe lângă un înger.

Paris, aprilie 1931

UN ROMAN

De curând, la Nisa, o femeie tânără frumoasă și bogată s-a sinucis conducându-și automobilul spre o prăpastie pe care o cunoștea și spre care se îndrepta conștientă.

Sinuciderea ar fi trecut drept accident, dacă ceva mai târziu câteva detalii nu ar fi venit s-o trădeze.

Iată deci că încă o dată viața plagiază literatura. Întâmplarea de la Nisa este reproducerea exactă a unui sfârşit de roman apărut acum vreo doi ani. Cartea n-a ajuns poate până la noi în ţară, deşi circumstanţele în care apăruse erau făcute să atragă atenţia publicului şi deşi (ceea ce e de mai mică importanţă) romanul era de o valoare psihologică excepţională.

A apărut în traducere franceză la editura Stock şi se chema *La Vaine équipée.* „Deşarta aventură” Autorul, o femeie, Norah James, încercase să-şi publice manuscrisul în Anglia, în original. Înainte însă ca volumul să fi ajuns în librării, cenzura engleză s-a sesizat şi, indignată de libertăţile psihologice ale operei, i-a interzis apariţia. Cum era firesc, manuscrisul a trecut marea Mânecii şi ceea ce nu ne-a fost îngăduit să cetim în englezeşte am cetit foarte simplu într-un volum franţuzesc.

E un an de la această lectură şi – cu toate că din capul locului am avut siguranţa de a fi în faţa unei mare opere – am amânat să scriu despre ea. Cartea e rară, prea puţin cunoscută şi sunt puţine şanse ca ea să cadă în mâinile cetitorului de la noi. Ori nu e totdeauna plăcut să vorbeşti despre oameni şi lucruri pe care îi cunoşti numai tu şi asupra cărora prin urmare judecata ta nu este verificabilă de experienţa altora.

Faptul divers de la Nisa îi dă însă cărţii lui Norah James o replică stranie. Lumea ameţită din care e făcut romanul, psihologia lui exasperată, dezastrele adânci prin care trec eroii, cinismul lor aparent, atâtea lucruri, care luau în carte un aer curios şi turmentat, se traduc deodată în realităţi brutale, adevărate, incontestabile.

La Vaine équipée este povestea unei sinucideri. O femeie tânără e părăsită de amanul ei. Îl iubea. Toată viața ei se orienta după a lui. Rămasă singură, nu are curajul să reînceapă un trai, care i se pare vid și greu de reconstruit. Se hotărăște să se ucidă.

Cum durerea despărțirii e atroce în primele momente, femeia cutreieră în noapte, la întâmplare, barurile dintr-un cartier infam. Într-unul din aceste localuri obscure, observă și este observată de un bărbat pe care îmbrăcămintea și obrazul îl arată a fi din altă lume. Amândoi intră în vorbă. Vorbesc cu simplicitate și cu oarecare indiferență, așa cum vorbesc oamenii cu resorturile sufletești sparte. Căci și el, bărbatul întâlnit acolo, este un viitor sinucigaș. Și el a avut o deziluzie în iubire (o soție iubită, surprinsă în brațele unui prieten) și e gata să renunțe la o viață inutilă.

Amândoi continuă, unul lângă altul, cursa în noapte, prin baruri și cabarete, trecând printr-o lume imundă, pe care bărbatul – bun burghez – nu o cunoaște, dar care femeii îi este familiară. Femei pierdute, cocainomani, mici aventurieri, simpli bețivi le trec pe dinainte, le strâng mâna, îi antrenează cu ei la băutură. E o lungă noapte de coșmar.

În zori, sunt amețiți, murdari, frânți de oboseală. Nu se pot omorî în halul acesta. Ar fi moarte respingătoare (și e în faptul ăsta un dezgust real, nu o prostie ridiculă ca a Helddei Gabler). De altminteri, femeia trebuie să-și scrie testamentul înainte de a muri. Pentru că sunt împreună și pentru că s-au hotărât să rămână împreună, se vor culca în același dormitor, în același pat. Oamenii nu glumesc în fața morții și lor nu le pasă de amor acum. Se vor culca, trudiți, unul lângă celălalt, ca doi camarazi. Și ca să le treacă timpul își vor povesti viața.

Povestirea femeii e sinistră. O copilărie tristă, întreruptă de război, o adolescență chinuită, aventuri amoroase timpurii, încercări nenorocite, alcooluri, stupefiante, mici perversități sexuale. Toate acestea schimbate brusc de o mare dragoste care, sfârșind acum dintr-odată, o obligă să se omoare.

Viața bărbatului e mai calmă. Singura lui tragedie a fost războiul. Încolo, a avut o copilărie limpede, o maturitate așezată. S-a căsătorit cu femeia pe care a iubit-o. A crezut în ea. E arhitect, are mintea clară și spiritul echilibrat. Întâia contrazicere a vieții l-a descumpănit și l-a dus spre sinucidere.

Amândoi și-au terminat povestea, fiecare ar vrea să-i spună celuilalt un cuvânt de îmbărbătare, dar în definitiv lucrul li se pare de prisos și întoarcerea târzie. Se vor omorî. Femeia propune felul sinuciderii. Nu vrea să creeze complicații mondene prin moartea ei și de aceea va simula un accident. Vor închiria un automobil de piață pentru două zile și vor ieși la câmp. Ca din întâmplare, mașina lor se va prăbuși, odată cu ei, într-o prăpastie din apropiere.

Bărbatul primește. Își fac împreună, cu oarecare răceală calculată, deși într-un ritm de beție, pregătirile ultime. Pleacă. Pe drum, o pană de motor îi obligă să se oprească într-un orășel oarecare. Automobilul nu va putea fi reparat decât în câteva ore, târziu, noaptea. Între timp, ca să le treacă vremea, ei intră într-un teatru de cartier, un fel de circ-cabaret, unde fac cunoștință cu „trupa”, câțiva saltimbanci nenorociți. În tovărășia lor își petrec noaptea. În cursul acestei nopți, femeia observă din câteva mici detalii că bărbatul ce o însoțește nu poate fi un sinucigaș. Are reacțiuni naive în fața mizeriei, a alcoolului, a desfrâului. E poate în realitate un om simplu, bun, onest, care s-a angajat să moară și continuă acum din consecvență, dar care ar putea trăi în definitiv. Și atunci ea se silește să-l convingă că decizia lui de a muri e o naivitate. O soție care se culcă cu un amic al casei e o întâmplare regretabilă poate, dar nu o tragedie. De ce nu s-ar întoarce el acasă, de ce nu ar ierta, de ce n-ar încerca să reconstruiască existența de la capăt?

Dar ea? Nu. Cu ea lucrurile sunt mult mai complicate. E o viață otrăvită care trebuie să sfârșească. Și, în zori, în timp ce bărbatul, care a înțeles, se întoarce acasă la o soție pocăită, femeia se urcă simplu în automobil și, cu mâinile ferm strânse de volan, se precipită către prăpastie.

Iată, acesta e rezumatul cărții lui Norah James. Îl recitesc și regret de a-l fi făcut.

Într-adevăr, rezumatul nu e în cazul acesta numai insuficient, ci mai ales trădător. Ați putea crede că e vorba de o melodramă și în realitate e o carte de un adevăr adânc, de o logică sufletească strânsă. Povestea se desfășoară în două nopți și o zi, într-un spațiu scurt, precipitată, nervoasă, apăsătoare ca o halucinație, dar adevărată ca un răcnet. Nu-mi aduc aminte să fi cetit vreundeva (și vă rog să credeți că-mi măsor cuvintele) pagini de o tensiune egală. Se publică atâtea lucruri bune, bunişoare şi bunicele, încât atunci când te afli în faţa unei veritabile capodopere nu ştii să-ţi alegi cuvintele care să sublinieze şi să distingă. Vreau să spun lămurit că romanul lui Norah James e o carte excepţională care nu-şi are echivalent. După cum unui om care n-a mâncat niciodată un fruct anumit nu poţi să-i comunici gustul acelui fruct, prin comparaţie cu altele pe care le cunoaşte, tot astfel lumea din *La Vaine équipée*, timbrul ei uman, accentul ei psichologic vor rămânea necunoscute acelui care nu va fi cetit cartea, oricâte alte lecturi complimentare ar avea. E ceva unic, incomunicabil.

Şi e mai ales un document psichologic de primă valoare. Mă întreb dacă viaţa – o anumită viaţă – de după război, viaţa turmentată de la 1920 la 1930 a fost exprimată undeva mai poetic şi mai exact. *Europa galantă* a lui Paul Morand e o glumă de băiat talentat şi şugubăţ faţă de această *Deşartă aventură*.

Istoria literară îşi are accidentele ei şi în această ordine pronosticurile sunt totdeauna riscate. Dar n-ar fi de mirare dacă în anul 2030 s-ar vorbi despre eroina lui Norah James aşa cum se vorbeşte astăzi despre eroinele lui Stendhal sau, ca să rămânem în cadrul literaturii engleze, aşa cum ar trebui să se vorbească astăzi despre Shirley, eroina Charlottei Brontë.

E în *La Vaine équipée* o temperatură morală care desemnează o epocă. Anumite clişee sentimentale, anumit vocabular, anumiţi termeni sufleteşti, o exasperare zilnică, o descurajare mută în faţa vieţii, o lipsă de atitudine morală, un regret neformulat după puritate, o sexualitate mecanică, neanimată, prejudecăți freudiste, un cinism neconvins, o învălmășeală dezordonată cu viața toată, cu iubirea, cu cinematograful, cu moartea, cu patefonul și cu alcoolul. Vedeți, e tot materialul sufletesc pe care a exersat și exersează toată poezia modernistă, cu deosebire că ea *îl formulează fără să-l exprime*, în timp ce Norah James îl realizează încă o dată, nu după chipul și asemănarea vieții, ci din însăși esența acestei vieți.

S-a observat mi se pare că o capodoperă nu se naște, ci devine. Vreau să spun că o carte sau un tablou sau o simfonie, în momentul în care a fost creată, la întâiul contact cu publicul, nu iese brusc din rândul celorlalte opere. Ci e nevoie de o colaborare a timpului, de o complicitate a generațiilor și a veacurilor, pentru ca opera inițială să-și adâncească înțelesul, să-și adauge noi sensuri și să devină ceea ce noi numi o capodoperă.

Nu mai departe, domnul Perpessicius remarca aici, într-un foarte frumos foileton, că un „tip literar" nu e condiționat numai de valoarea intrinsecă a creației, ci mai ales de larga colaborare a cetitorilor. E un proces de persuasiune socială dacă vreți.

Ei bine, cartea lui Norah James e o capodoperă posibilă. Timpul poate trece capricios peste ea. Dar, dacă din întâmplare ar voi să o rețină, sunt în această operă nenumărate elemente de geniu care pot crea un tip literar.

De altminteri, gândul nostru a fost să inițiem aici – îndemnându-l pe cititor să cetească *La Vaine* *équipée* – acest proces de „popularizare”. E scuza acestui foileton prea lung.

Paris, aprilie 1931

FRANCEZUL, UN TIP NEEUROPEAN

Aş vrea să vorbesc despre o incapacitate de înțelegere, specifică francezului – şi nu ştiu cum să încep. E oarecum primejdios, penibil chiar, să enunți asemenea idee. N-am trăit noi eu toții în legenda unui Paris, centru al lumii? Nu ni s-a spus la şcoală, n-am citit în cărți, nu ni s-a repetat în gazete, că destinele Europei se fac şi se desfac în Franța? A fi francez nu este pentru noi, în mare măsură, a fi european?

Iată atâtea adevăruri sigure, care par să umble pe străzi ziua-n amiaza mare. E temerar să le contrazici. Şi totuşi o experiență personală (care desigur n-are pretenția să dărâme atâtea certitudini preexistente, ci doar să însemne un punct de vedere deosebit) m-a învățat să văd altfel.

Dacă mi-ar fi îngăduită o mică fantezie geografică, aş însemna o hartă a Europei din care Franța ar lipsi. Aş face din țara aceasta un nou continent, izolat, depărtat, cu granițe naturale şi cred că din această eliminare, nici Europa n-ar ieşi sluțită, nici Franța dezechilibrată. Adevărul este că, privită din inima Parisului, Europa este poate o noțiune, dar nu e deloc o realitate. Continentul *nu se vede* de aci. E o formulă uneori, nu este însă niciodată un spirit.

A trăi la Paris doi ani, însemnează a fi absent din Europa doi ani. Şi, spunând aceasta, nu întrebuințez o simplă imagine, ci mă gândesc la o absență materială, întreagă. Tot ce se întâmplă pe continent ajunge la Paris cu titlu de document. S-ar spune că francezul înscrie la rubrica curiozităților evenimentele de dincolo de granițe. Sunt ştiri amuzante, alarmante, vesele, triste – dar sunt numai ştiri. Adică anecdote. Nu ai la Paris elementele de înțelegere şi reconstituire, care să-ți permită o vedere exactă a celor ce se întâmplă peste hotare.

Mă întreb dacă ceea ce se cheamă „spirit local” se găseşte altundeva mai înrădăcinat, mai tenace, mai neflexibil decât în Europa. O țară liberă, în care nu există niciun fel de cenzură, nici legală, nici morală, şi care totuşi elimină tot ce nu o priveşte direct, tot ce nu i se aseamănă, tot ce nu i se supune. E cu siguranță o atitudine organică, fiindcă altfel, francezul – ins curios, cu inteligența deschisă şi căutătoare – ascultă bucuros zgomotele ce-i vin din afară, fără să le poată totuşi cuprinde în cadrul lor exact. Se publică la Paris cărți străine, se aduc conferențiari de pretutindeni, se întrețin întinse servicii de informație şi în ciuda acestor eforturi, perspectiva lumii de aici, rămâne incomplectă şi fragmentară.

Francezul e un prizonier al temperamentului lui. Nu ştie să vadă decât de la această linie departe, nu ştie să judece decât cu acest criteriu. Pentru că e vorba de un tip cartezian, nu mă tem să spun că francezul e un mărginit (ceea ce în limbaj cartezian, ca şi în intenția noastră de altminteri, poate fi un elogiu). E un om care îşi cunoaşte limitele, care şi le impune. E, în sensul cel mai general al vorbei, un provincial. Un om cu tabieturi, cu lenevii, cu deprinderi. Spiritul lui local nici nu cuprinde Franța toată, ci abia merge până la regiune. (Vezi disprețul francezului din nord pentru normand, repulsia bretonului pentru meridional.) Chiar Parisul, în ciuda aspectului lui de Babilon superficial, e împărțit în regiuni distincte, veritabile provincii particulare.

Francezul, care se mândrește a fi *un affreux bourgeois*, pune în vorba asta un dram de ironie. Vorba i se potrivește totuși și oricât de variat ar fi sufletul oamenilor, cunosc foarte puțini francezi mari și mici, care să nu fie în ordinea lor interioară niște cuminți burghezi. Sunt, bunăoară, convins că cel mai reprezentativ, adică mai comun, dintre francezi e Clement Vautel, nu pentru că e un perfect și jovial imbecil, dar pentru că imbecilitatea lui îi păstrează *l'affreuse bourgeoisie* în stare pură. Dar spiritul de frondă nu-l împiedică pe Maurice Bedel și gravitatea nu-l împiedică pe Paul Valéry să fie deopotrivă burghezi. Între francez și restul lumii stă o armătură de interese, mentalitate, simțire, valori, care îl izolează complect și îl reține într-o totală neînțelegere.

Europa francezului este o Europă trecută prin prizma acestui spirit local. Evenimentele continentului, neamurile, oamenii, bucuriile și nenorocirile lui, el le vede numai în raport cu el. Fie că stă cuminte acasă la el, fie că se duce să cutreiere lumea, francezul e incapabil să judece lucrurile în sinea lor, în realitatea lor de sine stătătoare. Directă sau ocolită, găsești totdeauna la baza judecății lui, amintirea lucrurilor lui de acasă, amintirea lui, a certitudinilor lui, a îndoielilor lui.

Iată un exemplu recent. Uniunea vamală austro-germană. Nimeni în Franța (nici măcar scriitorii de la *N.R.F.*, al căror efort de obiectivitate este nobil şi impresionant), nimeni n-a ştiut să vadă un singur moment problema acestui fapt, aşa cum era. Raționamente vagi, argumente sărace, mânii teribile au fost opuse acestui eveniment regretabil poate din punctul de vedere al Franței sau chiar al nostru, dar incontestabil şi real în sinea lui. Nimeni nu şi-a închipuit că lucrurile pot fi altfel văzute decât se văd din redacția unui ziar parizian. Nimeni nu şi-a închipuit că Franța trăieşte într-un sistem de interese, care nu e deloc absolut şi că dincolo de el poate exista – la fel de viu şi adînc – un alt sistem de interese, un alt raport de direcții politice.

Şi încă exemplul acesta nu e poate decât un caz special dintr-o incomprehensiune seculară: aceea față de Germania. (Deşi nu e fără interes să se remarce că această incom- prehensiune este una dintre cele mai tenace, mai masive, mai insolubile din câte a cunoscut istoria. Un francez *nu înțelege* nimic din spiritul de dincolo de Rhin, dar un german nu este totdeauna, față de fenomenele de viață franceze, tot atît de neînțelegător. Dovadă frumoasa şi omeneasca operă a lui Friederich Sieburg *Gott im Frankreich,* atît de neinteligent şi neelegant primită de critica pariziană.)

S-ar putea deci spune că exemplul nostru nu e doveditor. Dar la fel de neobiectiv şi neînțelegător sunt văzute în acelaşi timp întâmplările din Spania sau din Italia sau din Rusia sau din România. Pentru motivul simplu că francezul pentru care Europa nu este decât o formulă diplomatică, nu judecă decât cu criteriile lui şi după propriile lui poziţii, pe care e incapabil să le părăsească.

De altminteri, îmi pare rău că exemplificarea articolului de faţă a pornit-o oarecum din neatenţie, într-o ordine de fapte politice, de obicei străine de foiletonul nostru. Mai interesant ar fi fost să indicăm în ce măsură francezul este un „neeuropean" utilizând câteva exemple de critică şi literatură. Dar e un risc de foiletonist, acela de a fi silit să părăseşti o serie de idei, înainte de a o fi încheiat după vrerea ta dintâi.

Concluziile rămân pe altă dată.

Paris, 1931

TOULOUSE-LAUTREC

La Luvru, în pavilionul Marsau, s-a deschis de curând o expoziţie retrospectivă Tolouse-Lautrec. Evenimentul e unic şi norocul celor care se află acum la Paris n-are să se mai repete poate. Nu vreau să pierd prilejul acestor însemnări, care cel puţin vor avea darul să-mi amintească imaginea acestui pictor legendar, mai târziu, când pânzele lui adunate astăzi îşi vor fi reluat drumul lor, spre cele patru colţuri ale lumii, de unde vin.

Tolouse-Lautrec e o legendă a unui Paris mort. Nu ştiam mai nimic despre opera lui înainte de a urca scările pavilionului Marsau. Abia dacă ţineam minte câteva reproduceri văzute ici-colo, într-un album rătăcit. Dar aveam o imagine sigură despre ce putea fi opera acestui conte-boem de la sfârşitul veacului trecut. Pictase un Paris *fin de siècle*, modern, strălucitor, senzual, pornograf. Parisul de la 1880-1900, a cărui nostalgie o încearcă nu numai supravieţuitorii acelui timp, dar oricine cunoaşte Parisul mai puţin frumos de astăzi. *C'était le beau temps* îmi spunea un bătrân parizian, pe care îl rugasem să-mi vorbească despre vremea tramvaielor cu cai şi imperială, vremea amantelor cu rochii negre şi corsete albe, vremea cabaretelor din Montmartre şi a marei expoziţii, cea din 1900, *la vraie de vraie*, nu cea de astăzi, cu harapi şi chineji.

Despre timpul acesta melancolic nu au rămas decât foarte puţine mărturii: câteva cabarete decăzute în Montmartre, câteva firme cu faima consumată demult, câteva figuri desuete. Le-am regăsit pe toate în expoziţia Tolouse-Lautrec şi am petrecut acolo patru ceasuri inactuale, departe de vremea mea, uitând-o cu totul, şi amestecându-mă cu o lume curioasă, vie, neverosimilă, ca într-o lungă sală de bal mascat.

Henri de Tolouse-Lautrec a trăit 37 de ani. O viaţă tragică. Bogat şi nobil, ar fi putut să aibe o existenţă uşoară şi amabilă, dacă întâmplarea n-ar fi făcut din el un infirm. A suferit de o infirmitate hidoasă. La 12 ani şi-a frânt femurul unui picior. În urma acestui accident şi după un lung timp petrecut în pat, în ghips, picioarele atrofiate s-au oprit din creştere. În timp ce restul trupului se dezvolta normal, bietele lui picioare de pitic au rămas cum erau. Astfel, la douăzeci de ani, într-o societate de tineri mondeni, femei strălucitoare, amante calde, Lautrec era o apariție penibilă și grotescă. Imaginați-vă tragedia. Pentru că de la această dramă pleacă geniul lui.

Omul și-a căutat consolarea acolo unde oricine o poate găsi: în bordeluri, în cabarete, în baruri murdare. Și-a trăit nopțile în salonurile cu fete din Rue des Moulins, a băut cu prostituatele din Rue Joubert, a privit dansatoarele de la Moulin de la Galette, a umblat prin culisele teatrelor de cartier, a dormit în lojile cântărețelor de café-concert. Jane d'Avril, la Goulue, May Belford – femei de altădată, care întorceau capul bunilor burgheji, arătându-le pulpele lor celebre și cântându-le cântece sentimentale și inocente! Le văd în pânzele lui Lautrec și nu-mi pot opri, în amintirea lor, o dragoste postumă.

Tolouse-Lautrec pictor al bordelurilor! Nu e nimic pervers în femeile pierdute. „Salonul de fete" e un loc convenabil, aproape burghez, dar e acolo o atmosferă de lene, de oboseală, de indiferență, o melancolie în detalii și în atitudini, pe care numai în bordelurile de provincie o mai găsești uneori. Și cine are să spună frumusețea senzuală a unui frumos picior de femeie descoperit până la coapsă, într-un ciorap negru, bine tras pe piele și contrastând amețitor cu desuurile albe de mătase, strălucitoare și complicate? E o imagine de french cancan, din care Tolouse-Lautrec, colorist sărac și neoriginal de altminteri, a făcut simbolul unui timp.

Dar aș vrea să vorbesc mai mult despre „femeia pierdută" din pânzele lui Lautrec. Nu este un animal respingător (deși se recunoaște în creionul pictorului, pe alocuri, spiritul rău al lui Daumier). Are o figură prețioasă, cu trăsături amănunțite şi fine, cu nuanțe mici de *bibelot*. Pălăria, complicată cu pene şi flori, rochia lungă şi grea ca o draperie, panglica lată de catifea petrecută în jurul gâtului – toată această toaletă savantă face din femeia lui Toulouse-Lautrec o apariție teatrală, prestigioasă. Aşa o văd pe Odette de Crécy în seara primei ei întâlniri de dragoste cu Swann. (De ce norocul n-a vrut să-i facă până la urmă contimporani, pe Tolouse-Lautrec şi pe Marcel Proust? Am fi avut cea mai frumoasă ediție ilustrată a *Timpului pierdut*.) Femeia aceasta e un desemn de o poezie şi de un umor care nu se repetă. Silueta îi este poate prea încărcată, detaliile prea inteligente, umorul prea amabil, dar nu uiți niciodată o asemenea imagine.

(În paranteză, aş fi curios să ştiu dacă grațioasa noastră Lucia Demetriade-Bălăcescu n-a cunoscut bine pânzele lui Toulouse-Lautrec. Faptul nu ar scădea nimic din farmecul acestei artiste, dar ne-ar documenta pe noi. Fiindcă dacă țiu bine minte, sunt în desenurile ei reminiscențe certe – deşi poate involuntare – din Lautrec.)

Omul acesta a iubit spectacolele. Tragedie de ins prea nenorocit ca să suporte singurătatea poate sau simplu gust pentru pitoresc. De aceea opera lui, care nu numără niciun peisaj şi nicio natură moartă, ne plimbă prin săli de teatru, prin câmpuri de curse, prin circuri. În culisele lui de teatru se rătăceşte, din când în când, o balerină de Degas, pe care o recunoşti uşor, dar care e mai mult decât o simplă copie. Iar câmpurile lui de curse, pe care tot de la Degas le-a învăţat probabil, sunt mai puţin dramatice, dar mai curioase, mai bogate. Unde însă Lautrec e unic (ceea ce de altminteri constituie partea cea mai autentică a expoziţiei de la pavilionul Marsau) e în ciclul desemnelor de circ. E o serie de mici schiţe, în care încape toată poezia circului, tot ridiculul trist al locului, toată gravitatea lui convenţională. Dansatoare pe sârmă, elefanţi dresaţi, călăreţi mustăcioşi, câini savanţi, apariţii groteşti şi melancolie în pista circulară de nisip, în faţa băncilor goale, între cele două şiruri de servitori în livrea, – e circul de totdeauna, „circul etern” aş spune, dacă aş fi sigur că cetitorii mei cred, ca mine, că circul e cel mai adevărat spectacol, cel mai adânc şi mai tulburător din câte ne rămân în acest timp, în care cuvântul a venit să degradeze tăcerea până şi la cinematograf.

Lautrec nu e un mare pictor. Nu are culoare personală şi nici n-a căutat-o poate. Cele mai plăcute dintre culorile lui îl amintesc pe Gauguin. Dar e un prodigios desenator. Un „artist grafic” spunea cineva vorbind despre pictura lui ca despre o scriere. Într-adevăr, linia lui are o expresivitate nervoasă, spontană, imediată, care ţine de secretul vieţii însăşi.

Una din sălile expoziţiei de la pavilionul Marsau e închinată afişelor şi gravurilor lui Lautrec. E acolo o serie de improvizaţii care au adâncimea şi frumuseţea lucrurilor făcute să dureze. Un simplu afiş – portretul reclamă al cântăreţei May Belford sau al veşnicului Aristide Bruant – închide în liniile lui un timp şi un oraş. Am plecat de acolo cu această amintire.

SEARĂ LA EXPOZIȚIA COLONIALĂ

I

Întâia impresie este aproape penibilă: un bâlci somptuos. Luminile orbitoare de la poartă, câteva monumente de un strigător prost gust, lumea imensă ce se agită prin alei, semnalele automobilelor, reclamele luminoase, strigătele cameloților oare și-au pus cască colonială, pentru ca să-ți vândă o pereche de bretele – toate acestea seamănă prea bine cu un imens *foire de Paris*. Biata culoare locală! Ce ieftin te cumpără omul la expoziția colonială!

Dar nu e decât o primă impresie, de care mă despart repede cu un efort voit la drept vorbind. Mă las furat de incidentele mici din jurul meu, exclamații de admirație, tăceri respectuoase în fața unui monument, evaluări precise ale cheltuielilor probabile. În fața templului din Angkor – într-adevăr reușit – e o rumoare publică: fiecare ar voi să știe „cît a costat". Simplă admirație populară!

E o adevărată minune cum în aceste valuri de lumină și gălăgie, mai pot rămânea câteva colțuri discrete, de o reală frumusețe, rare oaze de mister, într-un parc în care totul este manifest, despuiat, impus atenției. S-ar putea să mă înșel, căci nu sunt decât la primele plimbări prin expoziție, dar mi se pare că cel mai grav defect al ei este acela de a fi voit să pună totul în evidență.

Sunt prea multe reflectoare, prea multe indicații, prea vizibile eforturi. Ai la fiece pas impresia dezagreabilă, că stă cineva lângă tine și te împunge cu cotul: „uite ce frumos e!" Totul e demonstrativ aici. Şi nu-mi plac frumuseţile demonstrate.

Dar rămân câteva pavilioane până la care reflectoarele nu ajung. Acolo umbra umanizează locul. Nu mai ai înainte o carte poştală, ci un adevărat peisagiu.

Bunăoară, în timp ce vizitatorii se îngrămădesc să privească faţada templului din Angkor, luminată violent şi de altminteri foarte frumos, dar cu intenţia unui efect cinematografic, dacă ocoleşti templul ca să-l vezi lateral, ai deodată senzaţia de a păşi într-o curte interioară, în care seara aceasta rămâne adevărată şi iarba aceasta umedă rămâne iarbă şi piatra aceasta neagră rămâne piatră. Sus de tot, într-o galerie laterală a templului, umbra unui soldat anumit trece omeneşte, fără afectare teatrală. Simt că face parte din firea acelor locuri şi nu ştiu dacă vă imaginaţi ce importanţă are acest detaliu, aici unde totul este exterior şi suprapus.

Încă un colţ frumos: o casă colonială de la jumătatea veacului trecut. Nu se opreşte nimeni să privească această fericită îmbinare de culori modeste, de la portocaliul cald al zidurilor, până la albastrul bazinului din faţă. E într-adevăr o casă în care simţi că s-au putut întâmpla fapte şi lucruri, în care prezenţa unei vieţi de om e posibilă, amintitoare chiar. Prin aleile deşarte ale grădinii ar putea trece un bătrân colonist ca în evocările guadeluzene ale lui Francis Jammes şi tabloul ar fi complect.

Oriunde organizatorii expoziţiei au renunţat la „somptuos” şi „impunător”, au făcut într-adevăr lucruri frumoase ce au un sens sufletesc. Câteva pavilioane ale misionarilor creştini bunăoară. Sau pavilionul Palestinei, cufundat într-o nefirească tăcere la acest ceas de noapte, când pe zidurile lui albe lucesc mat zece litere ebraice: Erez Israel.

Dar să lăsăm pe altă dată trecerea în revistă a pavilioanelor. Nici nu le cunosc bine şi de altminteri interesant e să le vizitez dintr-un punct de vedere documentar (cifre, producţie, scări grafice etc. etc.). Dacă vom avea timp destul, eu ca să le văd şi cetitorul ca să le cetească, vom mai vorbi despre ele.

Şi acum, încotro? Mărturisesc că e greu de ales. Table indicatoare ne îndreaptă spre nenumărate ţări. Colonii neerlandeze. Maroc, Tunis. Colonii italiene. Congo belgian. Indii. Indiile franceze. Sudan. Anam. Mă pierd între atîtea indicaţii şi nu ştiu când şi în câte zile am să pot face ocolul acestui vast oraş, menit să trăiască şase luni. În depărtare, boul Apis, ridicîndu-şi coarnele deasupra unei înalte colonade, domină toată partea dinspre Madagascar. Creştetul unei fîn- tîni luminoase ne cheamă spre lacul Daumesnil, unde toată lumea te asigură că vei vedea o adevărată feerie. Feerie de cinci parale, la drept vorbind, căci apele acestea prost colorate care îşi schimbă reflexele de la un mal la altul, sunt de o trivială frumuseţe. În mijlocul lacului însă se înalţă o admirabilă fântână albă. Luminile sunt astfel distribuite în această mare masă de apă căzătoare, încât reflectoarele şi becurile nu se văd. Nu simţi trucajul, nu vezi mâna omului. E o coloană de apă, înaltă de vreo 50 de metri, ce se ridică larg, amplu, fără efort şi se arcuieşte sus într-un val sferic, încetinit înainte de a cădea. Strălucirea apei e pură şi transparentă, ca un joc de cristale sunătoare. În jurul lacului poporul tace şi exclamă cu intermitenţe. S-au instalat desigur baruri, dancinguri şi restaurante, pentru că orice feerie colonială trebuie să fie exploatată ingenios. Orchestre hawaiene, jazzuri, trompete îşi schimbă de la mici depărtări replicile.

E puţină naivitate în metoda asta de a crea atmosferă şi culoare locală. Treci de exemplu pe lângă frumosul palat al Italiei (cel puţin la prima vedere mi s-a părut frumos) şi înainte de a-l privi ca lumea, un amplificator de fonograf răspândeşte pe o arie de trei kilometri vocea lui Caruso: „Mamma mia, che vo'sape". Nu mai e nicio îndoială: te afli în Italia.

Cel puţin în Tunis, unde vom merge acum, felul acesta de a crea „ambianţa specifică" e amuzantă. Uneori comică. Toţi negustorii poartă fes şi se silesc să vorbească prost franţuzeşte, ca să te asigure de autenticitatea lor tunisiană. Reconstituirea străzilor însă pare exactă. Uliţe strimte, joase, întunecate, cafenele trândave şi puţin decorative, vânzători de covoare, vânzători de esenţe grele, aromitoare. La un colţ întunecat, un soi de ascet bate două beţe unul de altul şi ne cheamă în „sabyr" (dialect franco-algerian) să admirăm *pour la primir fua en Iroz* pe cel mai mare îmblânzitor de şerpi.

Dar e târziu. Se aude dinspre porţi o chemare repetată. Nu e un muezin din turla unui minaret – cum ai putea crede cu puţină imaginaţie – ci doar semnalul care te avertizează să nu pierzi ultimul metro de întoarcere. Acolo, în gangurile metroului va începe lupta cumplită pentru un loc. Suntem câteva zeci de mii de oameni şi largile porţi ale expoziţiei abia ne cuprind.

Dar voi reveni, pentru plăcerea mea personală şi – puţin – pentru a dumitale, cetitorule.

PRIN EXPOZIŢIA COLONIALĂ

Renunţ la o descriere exactă a expoziţiei, deşi poate v-am promis-o. Ar fi un reportaj obositor şi fără mare utilitate. Sunt prea multe lucruri de văzut, atât de multe încât detaliile acoperă esenţialul şi îţi derutează atenţia. De altfel s-au publicat nenumărate buletine de informaţie, fotografii, afişe, raporturi etc. Dar dacă vreţi să umblăm la întâmplare prin această imensă cetate şi să vorbim despre ce ne-o ieşi în cale, eu primesc bucuros.

Iată la stânga mea, intrând prin poarta Doumesnil, „cetatea internaţională a informaţiilor" (19.000 de metri pătraţi, zice buletinul ce mi l-au oferit, amabili, confraţii de la biroul de presă). Urc scările din *hall* spre birourile presei, unde trebuie să cer câteva indicaţii generale. Un ataşat special îmi verifică legitimaţia de gazetar şi pe urmă jumătate oră îmi vorbeşte precis despre tot ce mă interesează, îmi dă planuri, hărţi, broşuri, fotografii. Îi mulţumesc confuz. Mă intimidează bunăvoinţa aceasta harnică, politicoasă. Cuvintelor mele de mulţumire, interlocutorul meu le răspunde fără ezitare:

— „Domnule, sunt fericit să servesc un gazetar român mai ales atunci când vine din partea „Cuvântului".

De astă dată amabilitatea mi se pare exagerată. Cu siguranță, îmi spun, domnul acesta politicos n-are de unde cunoaște presa românească și n-are deci niciun motiv să prețuiască în mod special „Cuvântul”, al cărui nume îl aude poate astăzi întâia dată, prin mine. Mă supără acest exces de politețe și zâmbesc jenat. De la masa, asupra căreia s-a aplecat ca să-mi semneze o carte permanentă de intrare, bunul meu confrate a observat acest surâs și atunci, fără insistență dar cu precizie, îmi vorbește despre campania „Cuvântului” pentru restaurare, despre orientarea politicii noastre externe și – cu oarecare înțelegătoare tristețe – despre ultimele articole ale d-lui Nae Ionescu („*votre directeur, Monsieur*”) asupra sistemului nostru de alianțe. Sunt uluit. Aș vrea să-i spun omului acestuia admirabil informat, câteva lucruri care să-l ajute să priceapă dreptatea noastră, să o lămurească și mai ales aș vrea să-i spun că este între noi o legătură care... Dar, după surâsul lui drept și după felul în care ne strângem mâna, pricep că suntem amândoi lămuriți.

Și acum, pentru că oricum sunt în această „*Cité internationale des informations*”, să o privim câteva clipe. E o clădire de o arhitectură dubioasă. (Nu uitați că e făcută – ca aproape toate clădirile expoziției – din piatră lichidă, material menit să dureze nu mai mult de 6 luni). Este însă o adevărată cetate, comodă, spațioasă, perfect distribuită în interior. Are o eleganță sumară de *building*. Te simți bine sub cupola ei. Birouri vaste pentru fiecare stat expozant, săli pentru congrese, o sală de spectacole și concerte, săli pentru emisiuni radiofonice, poștă, oficii de bancă, transporturi, informații de orice ordin. Pe pereți și în diverse colțuri ale *hall*-ului hărți, planșe, statistic, cărți grafice. O frumoasă sală a presei, cu o expoziție retrospectivă a jurnalelor franțuzești și o vitrină complectă de literatură colonială.

Pe cât e de ușor să vorbești despre cetatea informațiilor, pe atât e de greu să vorbești despre pavilioanele coloniale însăși. Sunt bine organizate desigur, dar sunt prea abundente din toate punctele de vedere: ca număr, ca decorație interioară, ca material expus. Începi cu tragere de inimă să privești totul, dar până la urmă abundența asta te copleșește. Atunci te mulțumești cu mici amănunte, prinse ici acolo.

Mi se pare că expoziția colonială este înăbușită de proporțiile ei. Și mă supără insistența cu care ți se arată lucrurile. Se face exhibiționism; nimic în umbră, nimic în planul secund. N-are mister expoziția asta – iată ce-i reproșez. Dar vă sfătuiesc să nu rețineți această rezervă de om dificil. La urma urmei avea dreptate prietenul francuz care la obiecțiile mele răspunderea cu un gros bun simț: „Da ce? O expoziție e făcută ca să ascundă lucrurile?"

Vă spun toate astea, pentru ca să scuz felul distrat în care vă conduc prin expoziție. Căci, uite, în loc să vă vorbesc despre arhitectura și alcătuirea generală a pavilionului Guyanei, eu mă opresc lângă aceste trunchiuri de copac, tăiați în colonie și răsturnate aici într-un colț, cu coaja sângerând de un roșu profund, alunecos, muzical. Lemnul se cheamă „tek de Guyane". Așa cum e, brut, nelucrat, e materia cea mai curioasă pe care am văzut-o vreodată. Îți dă o curioasă senzație de ferm și fluid.

Pe un perete lăturalnic, câteva țesături savante și, mai ales, câteva motive de ornamentație locală, de o naivitate luminoasă care îmi amintește primitivii italieni de a doua mână, de seama necunoscutului Sano di Pietro.

În drum, e bine să fac o rectificare. Vorbeam în foiletonul trecut despre o frumoasă casă de colonist din veacul al XIX. În realitate călădirea reprezintă pavilionul insulei Réunion și regăsesc cu egală plăcere culorile ei moderate.

La câțiva pași, templul din Angkor. Nu-l văzusem decât noaptea, încununat de reflectoare, model de feerie ieftină pentru tineri căsătoriți în voiaj de nuntă. Acum, în soare, e poate mai puțin impresionant, dar îmi place mai mult. E curios cum clădirea aceasta nouă s-a ruginit în scurt timp și a căpătat o culoare de bronz tocit, care seamănă cu o piatră veche, roasă de vânturi și ploi. De la oarecare depărtare, perspectiva e chiar agreabilă. Dar, dacă urci imensa scară din centru și pătrunzi în galeriile interioare, dai peste aceeași veșnică îngrămădire de vitrine, covoare, inscripții de propagandă, fotografii. „*Le triomphe du faux-semblant*” șoptește cineva în jurul meu, cu teamă. Dacă ar vorbi mai tare, ar fi poate linșat de acest public în extaz.

Și iar continui plimbarea printre pavilioane, trenuri electrice, cămile, copii, vânzători, gardiști, burghezi uimiți, femei elegante. Mă opresc o clipă să privesc măștile admirabile, încrustate în stâlpii galeriilor belgiene, sau colonadele impresionante de la pavilionul italian (clădire masivă, puțin greoaie, dar impunătoare). Dar despre asta și despre altele, într-un foileton viitor.

Deocamdată mă duc să privesc girafele în parcul zoologic. Se aude din depărtare cum rând copii acolo.

NIMIC NOU...

Întâia plimbare pe străzile Bucureştilor, după o foarte lungă lipsă din ţară, e plină de o singură surpriză, de una singură. Degeaba prietenul binevoitor şi vorbăreţ, care te însoţeşte, te opreşte în faţa „automatelor occidentale”, aşteptând cu modestie admiraţia ta. Degeaba îţi arată colţurile de stradă care s-au îndreptat, vitrinele magazinelor care s-au deschis în lipsa ta, luminile cinematografelor sonore, firmele noi, casele noi, telefoanele noi.

Treci printre atâtea lucruri noi, cu o singură mirare: că nimic nu s-a schimbat în oraşul ăsta pe care îl ştii. Oamenii îţi spun aceleaşi istorii, vorbesc despre aceleaşi proiecte, aşteaptă aceleaşi evenimente.

O scurtă tăcere emoţionată. E a revederii. Pe urmă întrebi, cauţi, ceri detalii, vrei să te miri, te sileşti să te miri şi până la urmă renunţi. Toate astea le ştii, le-ai văzut, le-ai trăit monoton înaintea plecării.

Nu vorbesc despre prefacerile mari ale vieţii româneşti. Pe acelea le ştiu. Mi se pare chiar că ele se văd mai bine de la depărtare, de acolo de unde amănuntele de-a treia mână nu se văd.

Dar mă gândesc la viaţa zilnică a oraşului, la mica străduinţă a fiecărui ceas, la evenimentele simple şi mărunte ce fac traiul nostru al tuturora.

Cum au rămas toate la locul lor! Cum nu s-a urnit nimic din această aparentă viitoare!

Prietenii literari îți vorbesc despre aceeași mare revistă, care trebuie scoasă „la toamnă, neapărat". Camarazii de muncă te pun la curent cu „marea refacere" care trebuie să vină și după care toate au să fie bine, pentru că – „mă-nțelegi" – așa nu mai poate să meargă, zău, nu mai poate.

Eziți să crezi că asta e tot. Mai aștepți de undeva detaliul care să te convingă totuși, că timpul nu a trecut zadarnic, că schimbărilor pe care tu le-ai trăit aiurea le-a corespuns aici ceva. O înclinare. Un efort peste această limită veche, dincolo de care se petrece viața Bucureștilor.

Și când ai renunțat de tot, întârzii puțin în sentimentul melancolic al revenirii. Asemeni oamenilor care se aruncă între valuri, ai vrea să întorci capul în urmă – o clipă.

SPECTACOLE, OAMENI ȘI DOBITOACE
II

Ca și cum elementele spectaculare ale expoziției n-ar fi fost destule, într-o seară, pavilionul Olandei a ars din vârful celor două turle ale sale până în temelii. A fost un incendiu de cinematograf. Piatra mincinoasă a dispărut în mai puțin de un ceas, într-o unică vâlvătaie de pai aprins. Cel din urmă spectacol la care am luat parte și cu siguranță cel mai strălucitor. Erau acolo bogății imense, colecții inestimabile de artă, podoabe stranii. Le vizitasem cu de-amănuntul cu o zi înainte. Acum se topeau magic în flăcări. Cu toată părerea de rău a unei asemenea pierderi, fără îndoială ireparabile, nu pot să nu recunosc frumusețea acestui incendiu. Îi dă deodată expoziției coloniale aerul de irealitate care îi lipsea. Simți brusc tot ce e decorativ, pieritor, aparent în această cetate. Şi mă gândesc la un detaliu teatral, mai semnificativ chiar, fiindcă e mai factice: se zice anume că o companie americană a cumpărat dreptul de a incendia, în noiembrie, după închiderea expoziției, templul din Angkor, pentru a putea filma astfel o dramă anamită, „sonoră şi parlantă" desigur.

Dar lăsând glumele, înainte de a trece mai departe, să vă spun cel puțin că pavilionul dispărut al Olandei era cea mai reuşită parte a expoziției coloniale. Materialul interior, deşi de proporții şi amănunțimi impresionante, era clar distribuit şi organizat ca o adevărată lecție de geografie animată. Două ore petrecute acolo îți lărgeau perspectiva lumii. Mă tem că timpul foarte scurt ce îmi mai rămâne de stat la Paris, nu mă va mai lăsa să reviu asupra acestui pavilion. O descriere amănunțită ar fi fost interesantă totuşi. Dar sunt atâtea lucruri...

Fiindcă vă vorbesc despre spectacole, să nu uit primul banchet dat la muzeul permanent al coloniilor. Era într-o vineri seară, zi rezervată de obicei marilor festivități şi „feeriilor aquatice". De pe un pod din centru am privit laolaltă cu 500.000 de oameni, palatul inundat de lumini, scara de onoare pe care urcau leneşe lungi rochii albe, galeriile circulare păzite de soldați negri şi galbeni, cu săbiile trase, cu ochii inexpresivi, cu mantale roşii, largi. Era un desfrâu de culori şi sunete. Strălucirea de alamă a trâmbiţelor, luciul tăios al iataganelor, caii spahiilor de gardă, braţele goale ale femeilor, culorile violente ale uniformelor, fracurile sobre – totul se desfăşura decorativ, lent, cu o nesigură splendoare de ochian fantastic, cu o largă lene de bal oriental, ridicat acolo înaintea noastră, înşelător şi senzual. Toată poezia provizorie dar îmbătătoare a marilor reuniuni mondene era acolo, într-un cadru de tablou exotic, pentru buna mea plăcere. Neuitat spectacol!

Şi singurul poate din toată această expoziţie colonială, singurul lipsit de trivialitate. Căci, bunăoară, nu cunosc nimic mai penibil decât aşa-zisa „feerie africană", spectacol ce se dă din când în când pe scena teatrului din cetatea informaţiilor. Câteva femei venite din cabaretele din Montmartre dansează obscen între reflectoare colorate şi un tenor frumos cântă o romanţă oarecare. Ce o fi „african" în toate astea, nu ştiu. Dar ar trebui să vedeţi uitătura speriată a indigenilor, când regizorul îi scoate pe scenă, ar trebui să vedeţi capul acestor negri, copii mari şi blânzi, urîţi în hainele lor prost tăiate, privindu-ne de acolo cu o imensă tristeţe, cu un mut dor de evadare, cu o zguduitoare tăcere de animal nenorocit.

Se poate vorbi despre orice, în privinţa problemei coloniale: argumente economice, argumente politice, progrese industriale, debuşeuri, producţie... Dar să nu se vorbească, pentru numele lui Dumnezeu, să nu se vorbească despre „opera civilizatoare a Europei". E o glumă sinistră. Veniţi să vedeţi la expoziţia colonială negrii, anamiţii, indienii şi arabii aduşi acolo pentru demonstraţie şi priviţi-i cât sunt de singuri, cât sunt de speriaţi, cât sunt de străini. Ei nu înţeleg nimic. Din toată această mare reprezentaţie colonială, ei nu înţeleg nimic. Sunt absenţi. Privirea vizitatorilor îi surprinde, reflectoarele îi sperie, zgomotele îi uluiesc. Au exact uitătura lungă şi nedumirită a fiarelor închise în grădini zoologice. Să nu vorbim deci despre civilizaţie. E imoral. Puţin cinism nu strică demnităţii noastre europene.

Aş cere pentru exploatarea ţărilor şi popoarelor aşa-zise barbare, aceeaşi sinceră brutalitate cu care se exploatează jungla şi fiarele ei. E mai limpede. De aceea, poate, de câte ori mă duc la expoziţia colonială, îmi place să întârzii la „Zoo" (mic parc zoologic, importat de la Hamburg, mi se pare). Priveliştea acolo nu e degradată de literatură colonială şi de discursuri umanitare. Leul e leu şi tigrul, tigru. Şi mă bucură dispreţul conştient al leului ce ne priveşte de pe stânca lui izolată, pe toţi cîţi ne-am adunat să rîdem de el. Numai antilopele au înţeles parcă, dintre toate dobitoacele expuse, că e vorba aici de un mic teatru şi îşi joacă rolul cu cochetărie. Curios cabotinaj.

Dar dintre spectacole, îl prefer totuşi pe al mulţimii. Când pe porţile largi ale expoziţiei mii de oameni năvălesc într-o imensă coloană, când în jurul lacului Daumesnil, o suprafaţă de cîţiva kilometri pătraţi, o vezi neagră de oameni, când pe alei cămilele se amestecă pestriţ cu automobile, cu gardişti, cu familii onorabile, cu domni graşi, cu tinere perechi, când tot acest parc freamătă de culori brutale şi falşe, de strigăte, de chemări repetate, de lumini încrucişate, când la anumite ceasuri de seară, în avalanşa asta de senzaţii, ai brusc impresia de a te găsi aruncat pe o lângă scenă turnantă – uiţi prostul gust al acestor plăceri de periferie şi te laşi în voia lor ca toată lumea. Expoziţia colonială redevine atunci bâlciul, pe care l-ai presimţit cu oarecare repulsie în primul moment.

Şi nu rămân decât copiii să viseze şi să creadă în această feerie de carton. Băieţii de patrusprezece ani serioşi, miraţi, singuri, întrevăzând dincolo de planşe şi hărţi, peisagii şi lumi. I-am văzut, în timp ce mamele lor se plimbau pe cocoaşa cămilelor, i-am văzut pe câţiva privind lung o fotografie, un semn. până la ei ajungea o poezie, pe care noi, ăştilalţi, n-o mai vedem de foarte multă vreme.

Paris, iulie 1931

PROPRIETATE LITERARĂ

Faptul în sine nu are mare importanţă. Îl povestesc totuşi, pentru că are el înţelesul lui.

În septembrie 1929, un domn, de profesiune amic și caricaturist, dă sfoară în ţară că pregătește un volum de portrete. Timp de două luni, se înfiinţează omul în colţ la Capșa și „tapează” cu un articol, cu două pe toţi scriitorii câţi există în ţara asta.

„Dragă, dă-mi un articol” ceea ce nu diferă prea mult de celebrul „Dragă, dă-mi un pol”.

Subscrisul, cu atâţia alţii, îi dă acestui ingenios autor de cărţi, două pagini glumeţe despre d. Al. I.

Brătescu-Voinești. Șarjă inofensivă, făcută pe măsura unui asemenea volum de agrement. Volumul – evident – nu apare. Subscrisul pleacă din țară, chemat de alte nevoi, și articolul dat rămâne în mâinile abile ale amicului în chestie.

După un an sau doi, acest domn scoate un fel de revistă. (Eu n-am văzut-o niciodată). Și într-o zi când n-are material de tipografie, publică pur și simplu paginile ce i-au fost încredințate odinioară.

În felul acesta, se face vinovat de câteva delicte pentru care nu mi-ar fi greu să găsesc o calificare venală.

Anume:

1) Dispune de un lucru ce nu-i aparține.

2) Îl exploatează deturnându-i sensul, căci ceea ce are un înțeles într-o carte de glume, are cu totul alt înțeles într-o revistă, unde apare izolat și într-aiurea.

3) Îl falsifică schimbându-i titlul, căci de unde eu intitulam inofensiv „Al. I. Brătescu-Voinești”, caricaturistul publică brutal și prost „Un ratat”.

Pentru toate acestea, vom găsi noi repede leac. Îl vom ruga bunăoară pe d. Brătescu să cetească aici regretele noastre. Nu e vorba de o retractare: căci literatura d-sale nu ne-a plăcut și nu ne place. Dar asta nu ne obligă la proaste maniere.

În al doilea rând, îi vom cere caricaturistului daune interese. Exact.

Vi se pare exagerat? Nouă, nu. Căci nu e vorba de persoana noastră, care nu înseamnă nimic în discuția asta. Ci e vorba de o mică lecție și de un gest de apărare necesar. Căci cine va înțelege odată, că o pagină scrisă e un obiect de proprietate asemenea unui scaun, unei ghete sau unui briceag? E prea ușor să pui mâna în sertarele oamenilor ca într-un cireș părăsit și să le prădezi liniștit, pe baza bunelor camaraderii.

SCRISOARE DIN VIENA.
„...DU STADT MEINER TRÄUME"

Parisul e un oraş de convenienţe stricte. O văd de-abia aici, la Viena, unde pe terasele cafenelelor îţi poţi bea berea în cămaşe, fără cravată şi cu mânecile suflecate. E un fel de veselie de operetă, pe care am simţit-o din capul locului, când automobilul mă plimba de la Westbanhoff la hotel.

— Şi mai ales să nu uiţi *Armonies viennoises*! îmi striga alaltăieri de pe peron, la Gare de l'Est, un prieten, în timp ce de la fereastra vagonului pornit căutam ca să îmbrăţişez cu ochii Parisul meu de 18 luni.

Am uitat totuşi *Armonies viennoises*. Mă plimb prin Viena singur, fără amintiri personale, fără amintiri străine, bucuros să văd ce se întâmplă şi să mă îndrum aici sau aiurea, la nimereală. Ba mă întreb cum de putea să-i placă lui Jean Cassou, un francez, oraşul ăsta de încântător prost gust. Farmecul Vienei e fără mister şi te laşi în voia lui, cu nu ştiu ce dorinţă de a fi liber şi de a uita. Să dăm o scurtă vacanţă scrupulelor noastre. Şi astă seară să lăcrimăm sus, la Grin-zing, în faţa unei carafe de vin bun, ascultând acest vechi vals: „*...du Stadt meiner Träume*". Şi în tramvai să legăm conversație cu întâiul vienez binevoitor. Şi la Gänsehäufel pe plaje, să aruncăm mingea de polo în capul bucălat al acestei blonde ce trece, ca să ştie lămurit că râsul ei ne place.

Nu ştiu. De unde iau simpla bucurie a gesturilor ăstora de vacanță? Om bătrân şi respectuos de ordinea publică, ce lucru mă corupe? E, vezi bine, complicitatea Vienei. Îmi vine greu să cred că sunt într-un foarte mare oraş. Viena nu e decât o foarte mare curte. Sau o foarte mare terasă, întinsă sub soare ca o plaje. Rochiile femeilor tinere – cele mai frumoase femei pe care le-am văzut vreodată – o! cu mult mai frumoase decât femeile la Montparnasse seara – flutură pe stradă ca pe o alee de parc. Mult galben, ca în tablourile lui Francesco Guardi, văzute azi dimineață la „Kunstistorischemuseum". Şi mult albastru, de la albastrul cerului, până la albastrul costumelor de baie din vitrine.

Scriu la o masă în Stadtpark. Sunt ceasurile 5 spre seară. Puțină oboseală după o zi caldă, o nelămurită destindere în aer, o rumoare de voci şi paşi, o înceată defilare de rochii. Într-un boschet din centru, un domn, cu mustăți lungi şi guler de cauciuc, conduce cu gesturi tăiate orchestra. Un vals. Încă unul. Pe urmă într-un colț mai retras, un jazz mic „atacă" muzica de dans. Te închini respectuos din depărtare spre femeia pe care ai ales-o – şi ea se ridică lent, cu o oboseală moale, promițătoare. Ai dansat, ți-ai condus la locul ei dansatoarea şi peste o clipă, o vezi ridicându-se, cu aceeaşi caldă oboseală, pentru altul.

Scriu cu opriri lungi, pentru plăcerea de a primi un zâmbet rătăcit. Jazzul începe un tango, pe care toată lumea îl fredonează în jur. E o melodie stupidă şi agreabilă.

Ein spanischer Tango
Und ein Mädel wir du,
Dann – schöne Madona.
Kommt die Liebe dazu.

Am auzit-o, de când sunt la Viena, la toate colţurile. E contagioasă şi mi-e necaz că o ştiu. Alaltăieri seara fusese la Burggarten concert public: „lustiges Abend”. M-am dus bănuind că va fi un spectacol vienez – şi a fost. Buni burghezi fără haină sau femei de lume, şedeau pe bănci în jurul unei scene de verdeaţă, unde un domn chel şi o duduie blondă spuneau istorie, cântau, dansau. Era sănătos râsul acela unanim, care lua cu el toate rezervele tale de „intelectual”. La Burggarten refrenul cântecelor se cântă sau se fluieră în cor. L-am cântat odată cu toată lumea. *Ein spanischer Tango...*

Pe urmă, la sfârşit, vecinii fraternizează, făcând cunoştinţă şi potrivindu-şi pe două voci cântecul, ca să-şi ţină de urât pe stradă. Un neamţ gros, care-mi fusese vecin de bancă, e atât de emoţionat încât îmi oferă biletul de tramvai la Schottering, ceea ce mă obligă pe mine să i-l ofer mai târziu, până la Praterstern.

Mi se pare că prostul gust al vienezului are poezia lui, absentă din prostul gust agresiv al neamţului adevărat. Şi chiar dacă n-ar fi aşa, nu pot să fiu aspru cu această Vienă, unde se găseşte o admirabilă colecţie de Velásquez (de la întâile mele iniţieri la Luvru, abia aici am regăsit emoţia de a privi un tablou mare) şi unde am făcut cunoştinţă cu geniul lui Peter Bruegel cel bătrîn, prost reprezentat la Luvru. Uitasem acolo, în sălile de la „Kunstorischemuseum”, că dincolo de zidurile lor sunt oameni care manîncă pe stradă cremwirşti de-a-n picioarelea, şi oameni în toată firea care umblă cu pantaloni scurţi şi fete blonde care fluieră *Ein spanischer Tango...*

Deşi Viena asta este adevărată pe străzi nu în muzee. Oraş pentru voiagii de nuntă, oraş de uşoară ameţeală, oraş de amabile emoţii, oraş lipsit de pasiune şi de culori tari. Patru zile petrecute aici m-au câştigat pentru cauza Habsburgilor. Să revină dinastia asta de arhiduci galanţi, să revină cu uniformele lor, cu pintenii, cu bumbii de aur, cu caii nechezători şi cu amantele lor melancolice. Nu ştiu care ar fi socotelile Europei, dar ştiu că socotelile Vienei cer restaurarea imperiului. Sunt motive de decoraţie exterioară şi motive de armonie sufletească, ce se opun tratatului inestetic de la Saint-Germain. Viena trebuie să devină, în felul principatului de Monaco, un stat de paradă duminicală, fără importanţă politică – dacă vreţi – dar cu o strălucire de fireturi şi panaş, fără de care oraşul ăsta dulce moare.

Nu ni se pare curios că, dintre toate statele învinse, singurul care s-a consolat şi care realmente a acceptat pacea este Austria? Pentru bunul motiv că Austria – adică Viena – n-are ce face cu teritorii mari şi cu victorii economice. În schimb, ea păstrează visul nepolitic al împăratului şi al paradei. Şi până a-l putea avea din nou, poporul Vienei se duce la cinematograf, ca să-şi vadă cel puţin acolo arhiducii. Ţineţi minte filmele copilăroase cu Lia Mara şi Harry Liedtke, filme în care se bea bere, se sărută, se cântă, iar se bea bere, iar se sărută, iar se cântă, până ce se descoperă ca prin minune că Harry Liedtke nu e chelner, ci arhiduce, iar Lia Mara nu e cântăreaţă la Grinzing, ci contesă? Asta e Viena.

Dar s-a înserat de-a binelea. Pentru o ultimă oară, jazzul îşi linişteşte viorile: *Ein spanischer Tango...*

Viena, iulie 1931

DESPRE DELICTUL DE A NU FI BURSIER

Studenţilor români din străinătate statul le acorda până acum vreo doi ani felurite înlesniri. Reducere de 50% pe căile ferate până la graniţă şi de la graniţă înapoi. Scutiri de taxă pentru legalizarea certificatelor de studii şi pentru traducerea lor. Taxă specială, adică foarte redusă, pentru paşapoarte.

Nu era mare pierdere pentru stat, că doar nu aceste nimicuri l-ar fi ruinat. Dar era o solicitudine mai mult pentru o categorie de tineri care aveau într-adevăr nevoie de ea.

Dar iată că statul îşi regretă deodată generozitatea. Şi, ştie Dumnezeu din voia cui, se suprimă prin câteva ordine succesive toate aceste mici înlesniri. Studenţii vor plăti totdeauna la rând cu toată lumea, fără deosebire.

Nu cumva ati auzit dv. că, după această formidabilă reformă, statul român a scăpat de belele, că bugetul nostru a fost salvat şi că cetăţenii au scăpat de biruri?

Noi de uşa ceva n-am prea aflat. Să o spunem deci lămurit: măsura a fost brutală şi proastă. Căci statului nu i-a servit cu nimic, iar băieţilor amărâţi, care se zbat în străinătăţi cu mizeria ca să poată învăţa carte, le-a amărât mai tare viata. Am văzut noi astă iarnă la legaţia română din Paris câteva scene umilitoare care l-ar fi pus poate pe gânduri pe iniţiatorul acestor măsuri. Le vom povesti însă altădată, când va fi să ne răfuim cu amabilii domni din rue Bremontier – ceea ce e cu totul altă chestiune.

Fapt e că am ajuns în situaţia curioasă de a călători cu jumătate preţ în Elveţia şi Austria, plătind însă preţul întreg în ţara noastră. Şi de a plăti taxe de paşaport la legaţia română, fiind însă scutiţi de asemenea taxe la legaţiile elveţiană, austriacă, ungurească, unde studenţilor vizele se dau gratis.

E ridicul, nu? Să trecem însă. Căci partea distractivă de abia acum vine. Statul păstrează adică vechile favoruri studenţeşti pentru *studenţii bursieri*. Înţelegeţi? Dacă iei 850 de franci lunar de la ministerul Instrucţiunii sau mai mult de la alte ministere, atunci ţi se fac reduceri şi scutiri. Dar dacă nu iei aceşti bani, atunci plăteşti tot, până la un ban.

„Delictul de a nu fi bursier" nu este o glumă a noastră. Ci un simplu adevăr. Trebuie să fii pedepsit că n-ai fost destul de abil să ie „aranjezi". Trebuie să răspunzi pentru neruşinarea de a nu-i cere statului bani sau – ceea ce e mai grav – pentru prostia de nu şti să-i storci. Şi atunci plăteşti.

Dacă măcar bursierii ar fi printre studenţii cei mai merituoşi. Dar nici asta nu e adevărat. Bursele se dau cum dă Dumnezeu, nici celor mai nevoiaşi, nici celor mai harnici ci celor mai cu proptele. Asta cel puțin în majoritatea cazurilor. Concurs nu se dă. Selecția se face deci pe norme accidentale. Ochi frumoşi, cuvânt bun, recomandație specială. Cât n-a luptat domnul Iorgra împotriva acestor moravuri! Şi chiar dacă selecția s-ar face prin concurs, când un examen a izbutit să aleagă pe buni de proşti? O clasificare oficială nu dovedeşte niciodată nimic.

Deci, prost sau bine aleşi, bursierii nu au o superioritate reală asupra colegilor lor nebursieri. Ceea ce îi deosebeşte este faptul că au mai mulți bani. De obicei sunt tineri înstăriți, care obțin de la stat o sumă în plus „pentru țigări şi dame”. Asupra acestui lucru cunoaştem oarecari triste amănunte, pe care, dacă va fi nevoie, le vom istorisi cândva.

Ei bine, pe aceşti privilegiați statul îi favorizează odată mai mult împotriva camarazilor lor nevoiaşi. Statul! Adică un domn chel care stă țeapăn la un birou somptuos şi semnează distrat o hârtie necitită. 100 de franci. 200 de franci. 500 de franci. A se plăti. Ce ştie omul ăsta abstract, care reprezintă acolo statul, ce ştie el despre lungile zile de foame din Cartierul latin, despre lipsa paltonului iarna, despre chinul examenelor la care te prezinți nemâncat şi scârbit de sărăcie?

A se plăti 500 franci. Ai înțeles, domnule? Si nu mă privi aşa, lung, prosteşte, că n-am timp. Plăteşte şi du-te.

Domnule Ministru al Instrucțiunii Publice, ați văzut poate la Sorbona, în zilele de iarnă, când veneați acolo să țineți prelegerile Dvs. anuale, ați văzut poate, în băncile din fund, ascunşi acolo ca să nu fie văzuți prea bine, câțiva tineri slabi, umbriți, ascultând cu atenție lecția Dvs. și semnând uneori ceva într-un carnet de școală. Erau studenții cărora statul le-a luat, cu o inexplicabilă ostilitate, sprijinul cel mai neînsemnat, înlesnirea cea mai de pe urmă. De ce? Păi de aia este el stat, ca să necăjească pe cei necăjiți și să-i bucure pe cei bucuroși?

Dar la Ministerul Instrucțiunii sunteți astăzi Dvs. Și dacă nu Dvs., cine altul va face să dispară „delictul de a nu fi bursier”?

REPERTORII TEATRALE

Stagiunea teatrală a anului se va deschide. Așa cum o da Dumnezeu: cu un teatru mai puțin sau cu unul mai mult, cu subvenții sau fără subvenții. Fapt e că pregătirile se fac acum ca totdeauna, cu multe speranțe, cu foarte multe făgăduieli din cari vom vedea cu vremea ce are să rămână.

Se poate face însă din capul locului o observație pe marginea repertoriilor anunțate. Cetiți-le. Veți întâlni ca de obicei două piese românești, două spectacole „clasice” (Shakespeare, cu predilecție) și pentru rest o serie de piese importante de la Paris. Nu e un mister că directorii noștri de teatru se informează de acolo. O piesă străină ca să treacă la București, chiar dacă nu franțuzească, trebuie să fi avut mai întâi succes... la Paris. Iată, în stagiunea trecută, *Călătoria din urmă* a englezului Sheriff. De unde au luat-o soții Bulandra? Din programul teatrului „Gymnase”. Sau, iată pentru stagiunea ce vine, comedia englezului Franck Vosper. *Nebuna casei.* De unde o ia d-na Ventura? Din programul teatrului „Œuvre”.

Criteriul e simplu. Are un spectacol succes la Paris? Îl trecem pur și simplu la București. Dar socoteala e greșită. Și încă de două ori greșită.

În primul rând, pentru că la Paris o specializare a teatrelor și a publicului, pe care noi nu o avem. Este acolo format pentru fiecare scenă un public anumit, cu exigențe anumite și cu un gust cunoscut. Directorul de teatru știe cui se adresează și știe deci ce să reprezinte. Această specializare e atât de precisă, încât nu se poate vorbi decât de succese relative, adică succese pentru anumite teatre și pentru anumit public. O piesă care ar trece de la Comédie des Champs Elysées, teatrul lui Louis Jouvet, la teatrul Chatelet de exemplu, ar fi o cădere sigură. Pentru că nu și-ar regăsi publicul. Ceea ce e un succes într-un cartier și pe o scenă devine un dezastru în alt cartier și pe altă scenă.

Ori, la București, noi nu avem această diferențiere și de aceea directorul de teatru, care vine de la Paris cu un succes în geamantan, rămâne uluit când aici, acasă, bagă de seamă că „succesul” îl ruinează.

Iată, amabila comedie a lui Regis Gignoux *Le prof'd'anglais*, care la Paris ne-a prilejuit o seară delicioasă, spectacol stilat, spiritual, plin de gust și de măsură, a devenit la București, după cum mi s-a spus, o farsă vulgară.

Dar aici intervine al doilea motiv, pentru care „metoda” de a se face un repertoriu după succesele pariziene e greșită. Interpretarea. Se uită că actorii noștri, actrițele noastre mai ales, nu pot înlocui oricum și oriunde pe interpretul parizian al unei piese. În acest *Prof'd'anglais* e un rol, pentru care nu avem artistă. La Paris, era Valentine Tessier, această vie minune. Cine la noi poate spune, fără să o degradeze, o singură replică a femeii acesteia, numai frumusețe, numai sensualitate, numai inteligență?

Directorul de teatru ar trebui să știe cu ce actori lucrează și pentru ce public. Că se poate face și în asemenea condiții teatru foarte bun. Numai să nu plece neapărat de la prejudecata succesului parizian.

Se anunță *Nebuna casei* a lui Frank Vosper. Foarte bine. E aproape o piesă de geniu. O nouă *Hedda Gabler*, mai pătimașe și mai lucidă. La Paris o jucau Germaine Dermoz și Aimé Clarioud. Nu știu cine are s-o joace aici? Dar oricine ar juca-o, mă tem tare, nu numai că piesa va cădea (ceea ce are mai mică importanță), dar că această frumoasă operă va ieși desfigurată.

Fiindcă într-adevăr psichologia ei e curioasă, dificil de exprimat, ezitând între farsă și dramă, jucându-se cu ridicolul și cu tragicul deopotrivă. Dacă interpretarea va trece peste aceste nuanțe foarte subțiri, se va găsi poate un critic, care să spună că piesa lui Vosper e o melodramă de duzină.

Și la anul repertoriile se vor face la fel.

SCURT PAMFLET ÎMPOTRIVA OMULUI LITERAR

Istoria literară a înregistrat sub o rubrică anume câteva cărți ucigașe. Cărți de criză veneau într-un moment sufletesc tulbure, creau un erou şi o dramă, circulau febril din mână în mână şi pe urmă, prin resfrângere, măreau tensiunea acestui *mal de siècle*, pe care trebuiau doar să-l exprime. Era punctul maxim al dramei. Se înregistrau sinucideri. (Cazul Werther). Pe urmă, ca după o retragere lentă de ape, lucrurile se cuminţeau şi cartea care fusese un simbol, redevenea o carte.

Dar istoria literară, care nu se ocupă decât cu evenimente şi nu cu nuanţe, n-a observat o altă încălcare a literaturii asupra vieţii, mult mai gravă ca aceasta. Mă gândesc la o zilnică substituire a literaturii în traiul adevărat ai oamenilor. La o înlocuire a amintirilor personale cu amintiri din cărţi, la o schimbare nesimţită a valorilor vii ale fiecăruia cu valorile împrumutate unui erou de roman.

Faptul mi se pare general. De la midineta care transcrie direct un bilet de amor dintr-un volum cetit până la intelectualul care caută, pentru a exprima o senzaţie proprie, o imagine mai veche, scrisă undeva, într-o carte preferată, această falsificare de sentimente şi situaţii este identică pretutindeni.

Literatura se înfiltrează în viaţă încet, în mici detalii ce par fără importanţă, adunând în jurul nostru o serie de umbre şi prejudecăţi, pe care nu le mai uităm şi de care nu ne mai eliberam poate.

Cred că în sensul acesta, exerciţiul de a ceti este o gravă pervertire. Poate un exemplu de narcotizare publică, ce ia în timpul nostru forme îngrijorătoare. Căci nu ştiu să mai fi fost în vreun veac un fenomen social asemănător celui pe care noi îl numim „cetitul”. Şi nu cred ca oamenii să se mai fi salutat vreodată, aşa cum se salută astăzi: „ce mai citeşti?” în loc de „cum te lauzi?” (înlocuire regretabilă, căci lauda este o acţiune şi un sentiment tare, pe când lectura este un fapt neutru).

Învinuiesc literatura de a falşifica viziunea vieţii, de a pune termeni intermediari între oameni şi mine, de a rupe legătura directă pe care o caut cu fiecare ins.

O învinuiesc de a oferi întâiului venit o imagine utilizabilă oricând, un chip „interesant”, un vocabular „ales”, un fel de a fi impersonal şi nedecis. O învinuiesc, mai ales, de a fi dat naştere *omului literar.*

Numesc astfel un tip de om, construit în întregime din reminiscenţe livreşti, retras totdeauna în dosul unei lecturi, care îl dispensează pe el să acţioneze, să vorbească şi să existe pur şi simplu. Temperamentul lui a cedat, impulsiile lui şi-au retezat mişcările, firea lui a devenit abstractă. În locul acestor semne de viaţă găsesc câteva formule. Excelente, inteligente, logice, superlative – dar numai formule, adică ceva anonim, inert şi mort. Caut o durere şi găsesc o carte. Cer un surâs şi mi se dă o metaforă. Lovesc un om şi îmi răspunde un erou.

Este o corupere literară, ale cărei ravagii le urmăresc în experienţa mea zilnică, aproape de mine, în jur, ca pe un caz clinic. Surprind cuvinte care vin din altă parte, decât din mintea omului ce-mi vorbeşte, restituiesc gesturi, identific atitudini, denunţ false îndemnuri. Literatura n-ar trebui să fie decât un stimulent (adică o distracţie). Sau un exerciţiu. Iată însă că ea devine un sistem de viaţă. Ceea ce suprimă spontaneitatea momentului pe care îl trăim şi încearcă libertatea insului de a gândi după croiala corpului lui şi de a merge după puterea pasului lui. Învinuiesc literatura de a face viaţa monotonă.

Se cere oamenilor anumită vehemenţă. Trebuie să fie în ei, în fiecare din ei, o trăsătură netă, viguroasă, distinctă. Ceva care să-i însemne deosebitor. Şi pentru acest semn individual al lor, cer fiecăruia să se lupte cu pumnii, dacă e nevoie, până la urmă.

Bandit sau filantrop, nu mă interesează ce eşti, domnule. Vreau să ştiu numai dacă ceea ce eşti vine din firea dumitale sau de aiurea. Vreau să ştiu dacă îţi trăieşti viaţa dumitale sau dacă o trăieşti pe a altuia. Este singurul lucru care interesează. Tot restul...

Prefer fără ezitare o canalie, care este din instinct, unui înger, care este înger din sistem. Pentru că prefer orice vocaţie oricărei profesiuni.

Ori, literatura, substituindu-se vieţii, înlătură acest semn personal pe care cu toţii îl purtăm, frumos sau urât, bun sau rău. Şi pune în loc ceva care e fals, pentru motivul că ne este propriu. Omul literar e făcut de-a-ntregul din asemenea ornamente exterioare. Patetismul îl găseşte în cărţi. Strigătele vieţii le ia de acolo. Revoltele le contemplă acolo. Socoteala e bună şi fără primejdii.

Am văzut odată în Elveţia, nu departe de Zürich, de la fereastra trenului, un mic spectacol pe care nu-l uit. Era în plin câmp. Între şinele de tren, călcând pe traverse, mergea un om aproape bătrân. Purta o redingotă străveche, foarte lungă, pantaloni decoloraţi şi pe cap un fel de pălărie, imposibil de descris, joben neverosimil. În spate, în dreptul centurii, era fixat un cui răsucit de care era atârnat ca de un cui mobil, un baston. Omul purta în mână dreaptă o umbrelă deschisă, iar mâna stângă o ținea întinsă înainte, cu palma larg desfăcută. „Spre păsările cerului” aş fi ispitit să spun, căci într-adevăr imaginea avea ceva biblic. Păsări mici zburau în apropiere, în jurul capului lui, iar din când în când, câte una se punea pe palma lui, să ciugulească nu ştiu ce. Tovarăşii mei de călătorie râdeau zgomotos, ostentativ. Omul răspundea cu un zâmbet mare, blând şi care nu cred să li se fi adresat lor, ci poate altcuiva, mai depărtat.

M-am gândit de multe ori de atunci la această apariție de legendă. Cine era omul acela? Ce curioase întorsături ale destinului făcuseră din el ceea ce era şi ce mari zguduiri sau mari bucurii lăseseră în ființa lui acele urme imposibile? E atât de uşor, chiar când eşti vagabond, să te îmbraci ca toată lumea şi să fii în rând cu toată lumea! Omul meu trăia totuşi dincolo de această „toată lume”. Poate că fiecare detaliu din înfățişarea lui răspundea unei întâmplări şi fiecare gest era un semn. Pe acolo trecuse viața.

Îl denunț pe omul literar pentru că peste el viața nu trece niciodată. El este, sufleteşte, opus omului meu de lângă Zürich.

LEI 45, BANI 50...

L-am întâlnit în oraşul meu de provincie. Scriitor aproape bătrân, deşi om foarte tânăr. A publicat câteva volume care au avut succes. Asta vrea să spun că s-a amărât din timp cu gazetele, cu criticii, cu editorii și cu librarii, cunoscând lucrurile și mizeriile breslei, mizeriile mai ales, una câte una, metodic. De aici i-a rămas un fel de oboseală care îl prezervă contra noilor deziluzii.

De la un timp, sătul de războiul cu editorii, i-a venit gândul rău de a-și edita singur cărțile. „Administrator al propriei lui opere”, cum se recomandă singur, în derâdere.

În orașul meu venise tocmai în calitatea asta. Treburi negustorești. Avea să verifice conturi uitate de vreo 14 luni și să încaseze banii adunați la librării din vânzarea ultimului lui volum.

L-am însoțit ca să-i țin de urât și oarecum pentru ca să asist la un fel de lecție profesională.

Operația e ceremonioasă. Negustorul pe care îl trezim din fundul librăriei lui deșarte, vesel întâi, pentru că i se pare că suntem, Doamne ferește, clienți – ursuz pe urmă, când află ce anume voim, își deschide casa de fier, scoate de acolo un vraf de registre, alege unul cu scoarțe negre, îl răsfoiește, se enervează, îl răsfoiește iar și în sfârșit dă peste numele amicului meu literar.

— „Nimic!”

Nu s-a vândut nicio carte și omul ne arată vag, undeva în rafturi, volumele neatinse. Plecăm mai departe, că librării sunt ele destule în orașul meu cultural (municipiu, mare port și într-un fel, centru regional). Scena se repetă întocmai de câteva ori, ceea ce începe să ne distreze – pe amicul meu pentru că e obișnuit, pe mine pentru că nu sunt.

Dar viața își are surprizele ei. Căci, uite, în cea din urmă librărie, găsim un negustor care, după ce și-a deschis casa de fier, după ce a scos acolo un vraf de registre, a ales unul cu scoarțe negre, l-a răsfoi, s-a enervat și iar s-a enervat, în loc să ridice din umăr și să spună: „nimic!”, ridică din umeri și spune:

— „Lei 45, bani 50...”

Și omul explică, socotește remiza lui, impozitul, adună, scade, în fața a doi oameni, care nu-l mai ascultă, pentru că sunt în prada acestei mari surprize, acestui miracol: „lei 45, bani 50!!”

Jur că n-am să mai scriu de azi încolo despre criza cărții, despre probleme culturale, despre ofensive literare și despre alte mizerii de felul ăstora.

Că mica întâmplare din târgul meu ajunge.

DE CE?

Un prieten, plecat în munți, ne trimite de acolo, dintr-un sat oarecare, o scrisoare plină de întrebări. A găsit, spune el, un colț de vale, liniștit, foarte frumos, împădurit, pe țărmul unei ape măricele. Câteva case doar. O mână de oameni, care o duc greu tot anul și care acum, în timpul verii, sunt buni bucuroși să primească oaspeți în schimbul unei foarte modeste sume de bani. Întâmplarea l-a dus acolo. Nu cunoștea până acum numele locului și nici nu-i bănuia existența. Dacă norocul nu l-ar fi îndreptat acolo, nu l-ar fi cunoscut nici azi. Spun norocul pentru că prietenul nostru se pare că e fericit de descoperirea lui.

Și acum iată întrebările, pe care ni le pune nouă cu oarecare naivitate. De ce se lasă asemenea locuri în prada sărăciei? De ce nu se transformă aceste sate de munte în mici stațiuni de vilegiatură? De ce nu există undeva în această Românie plină de directori, subdirectori și superdirectori, un birou de informații, care să cerceteze regiunile noastre pitorești și să pună la îndemână marelui public lămuririle necesare? De ce nu se face o propagandă serioasă pentru exploatarea acestor bogății ignorate, ceea ce ar fi de un dublu folos, pentru sănătatea publicului și pentru economia națională?

Prietenul nostru e destul de șiret ca să știe că la asemenea întrebări nu se răspunde. Nici nu are cine să răspundă. Cui să i le adresăm? Uite, le lăsăm aici scrise, cu conștiința împăcată de a fi făcut totuși ceva.

Și, ca să ne ațâțăm necazurile, să povestim cum am văzut că se petrec lucrurile acestea, prin alte părți. În Franța de exemplu.

Acolo, ceea ce se numește vilegiatură este în realitate un fel de vastă întreprindere comercială, pe care inițiativa privată pe deoparte și organizarea statului pe de altă parte o exploatează metodic, minuțios. Nu există colț de plaje la mare, nu există ungher răcoros la munte, nu există livadă sau apă curgătoare sau deal sau vie, din care să nu se facă un loc de recreație pentru o vacanță. Cetiți anunțurile de mică publicitate din gazetele pariziene și veți vedea.

Se organizează în primul rând în fiecare localitate un comitet, numit *sindicat de inițiativă.* De obicei e prezidat de primar și compus din reprezentanții tuturor categoriilor sociale interesate (hotelieri, meseriași, negustori etc.). Sindicatul de inițiativă se ocupă cu lucrările edilitare, ce sunt în legătură cu viligiatura, fără ca să recurgă direct la finanțele comunei. Sindicatul se obligă a da prin poștă lămuriri complecte oricui le-ar cere. El editează broșuri de propagandă, afișe, memorii etc.

Toate sindicatele unui județ se unesc într-unul singur, cu sediul în capitala județului. Acest organism suportă cheltuielile mai mari de întreținere și propagandă. În sfârșit sindicatele a mai multe județe formează câte un „sindicat de inițiativă regional". Pentru Savoia d. ex. Bretagne, Midi sau Normandia.

Asta în ce privește inițiativa privată.

Contribuția statului în această direcție este mult mai importantă. Există la Paris un „Oficiu național de turism". Este o organizație impresionantă, de proporțiile unui minister. Finanțat de stat și condus de stat, acest oficiu coordonează munca tuturor sindicatelor de inițiativă, studiază perspectivele economice ale turismului, descoperă noi stațiuni de vilegiatură, le ajută, le obligă să se dezvolte. Oficiul organizează, de acord cu companiile de căi ferate, o întinsă rețea de comunicații, utilizând mai ales admirabilele autocare, ce ajung până în locurile cele mai neumblate, în creierii Alpilor sau pe țărmurilor deșearte ale Bretaniei neumblate.

Pus la dispoziția publicului, oficiul de turism (a nu se confunda cu Turing-Clubul, organizație particulară) a creat un birou de informații unic. Găsește acolo oricând un funcționar amabil, care se ocupă de d-ta, cercetează cu d-ta harta Franței, îți propune stațiuni climaterice pentru punga d-tale (15 franci pe zi, 30, 300 sau 3000) îți dă informații exacte, îți oferă broşuri și fotografii pentru fiecare loc. Ştii de acolo, din biroul de pe Champs-Elysées, câți locuitori are satul găsit, ce altitudine, din ce veac e biserica lui, cât costă o bere, ce arhitectură are castelul medieval de prin partea locului și la ce oră ajung acolo ziarele din Capitală.

Și pe urmă, când vrei să plătești, și se spune simplu, că aceste informații nu costă nimic şi că statul francez a plătit trei ceasuri din munca unui funcționar, pentru ca d-ta să fii bine servit.

Să nu mai vorbim deci despre întrebările prietenului nostru din munți.

UN CĂLĂTOR DE MAI DEMULT

Despre C. Sandu-Aldea, scriitor dintr-un timp şi dintr-o şcoală literară care nu mă interesează, ştiam mai până deunăzi că a fost un om din Bărăgan. Adică de ajuns pentru a-i păstra o simpatie, pe care nu încerc s-o explic, dar pe care oricine vine de la Dunărea brăileană o păstrează oamenilor de acolo. E un neam deosebit. Mai țineți minte vorbele triste pe care le scria aici domnul Nae Ionescu la moartea lui B. Cecropide? Erau parcă aceleaşi pe care, cu vreo trei ani în urmă, le spunea tot aici în amintirea lui Badiu Vizireanu, profesorul meu de geografie. Sau, mai înainte, în amintirea lui C. Sandu-Aldea.

Și nu număr decât la întâmplare trei din acest fel de oameni, deosebiți desigur în viața lor zilnică, dar întregind, când îi priveşti mai de departe, un singur mare portret sufletesc.

Mă mulţumeam deci cu acest sentiment pentru omul Sandu-Aldea, căci pe literat nu voiam să-l cunosc, bănuind oarecum ce putea fi arta lui de sămănătorist naiv.

Întâmplător am deschis zilele trecute o carte. Îi zice *Drum şi popas*. Am găsit-o între cărţile de premiu ale unui băiat de liceu, ceea ce este desigur tocmai gloria cuminte ce i se cuvenea acestui scriitor aşezat. Am cetit acele pagini cu plăcere. Nu spun că este o revelaţie literară. Am găsit, fără nicio abatere, toate naivitătile la care mă aşteptam: scris idilic, descrieri declamatorii, pesimism social, exclamaţii patriotice – toate cu atât mai supărătoare, cu cât le găseşti într-un carnet de călătorie, adică într-un registru de observaţii personale şi de însemnări intime. Dar e în lirismul acesta onest un ritm agale, contemplativ, monoton care odihneşte. Nu sunt poate calităţi de călător, situaţie care cere vioiciune, observaţie trează şi curiozitate. Dar asta nu m-a împiedicat să refac, cu volumul lul Sandu-Aldea în mână, drumuri umblate.

Iată, transcriu câteva rânduri:

„M-am sprijinit de un fag bătrân şi m-am uitat în vale: şoseaua ce taie inima ţarinii se desluşea dreaptă ca un gând de pace, albă, strălucitoare ca o pârtie de zăpadă într-o zi frumoasă de iarnă. Ce farmec puternic e într-o dungă de şoseluţă albă, prăfuită, ce piere 'ntre lanurile înverzite! Drumurile au o poezie aparte în care intră multă melancolie şi mult din dorul de pribegie.”

Nu vă place scrisul acesta drept, citeț, fără ocoluri, scris impersonal ca al unui manual de istorie naturală, în care se rătăceşte uneori, nu ştii de unde, o imagine de pastel curat? Mie, da. Chiar atunci când tinde să evoace peisagii mult mai complicate decât întreaga lui ordonată. Chiar atunci când ocoleşte sentimente mult mai înalte decât antenele lui joase.

Sandu-Aldea a fost la Paris şi a scris despre poezia acelor locuri. E o treabă grea asta. Soarele cu reflexe stinse de acolo, culorile serilor de vară, bruma de dimineață ce acoperă în depărtare podurile peste Seina, fetele tinere, caste şi desfrânate în acelaşi timp, nopțile nebune de la 14 Iulie, toate aceste voluptăți nu sunt făcute pentru lira unui moşier de treabă din Bărăgan. Printre ele, Sandu-Aldea se strecura cu oarecare stângăcie şi cu un nesfârşit bun simț care mi-l face încă o dată drag. Paginile lui vechi şi învechite mai ales mă ajută să reconstruesc un Paris de dinaintea războiului, pe care l-am întrezărit în cărți poştale, gravuri şi tablouri. Parcă ceva din poezia nostalgică a tablourilor mari de Vuillard, în care se plimbă o cucoană savant îmbrăcată ca la 1900, în piața St. Augustin, plină de culori şi strigăte, peisagiu prezidat în primul plan de un sifon mare pe masa unei terase de cafenea deşeartă.

Refac cu aceeaşi plăcere, în tovărăşia cărții lui Sandu-Aldea, drumurile „umedei Normandii”. Nu, n-a ştiut să vadă acest contemplativ şi peisagiul lui n-are nimic normand, dar, cu putină bunăvoință şi cu ajutorul câtorva amintiri personale, lectura merge şi drumul odată cu ea. La Rouen, aş vrea să revăd biserica Saint-Maclou şi mica ei piață înconjurătoare (unde sunt de privit câteva admirabile case din al XV-lea veac), dar însoţitorul meu de azi mă duce în piaţa Jeanei d'Arc să cetim inscripţia şi să declamăm o pagină de istorie.

Şi nu e obositor, cel puţin în aceste 200 de pagini ale volumului despre care vorbim, nu e obositor deloc acest scriitor de idile semănătoriste. Nu am curajul de a vă sfătui să-l cetiţi. Veţi găsi câteva reflecţii morale, câteva indignări de cugetător social, câteva pagini puerile de amor, câteva strigăte de melodramă. S-ar putea însă să mai găsiţi impresia de calm şi de bună pace care m-a făcut să scriu astăzi despre acest om de demult.

MORALITATE

Ne lipsea până acum o „artă poetică" a cinematografului. Astăzi o avem. Ne-a trimis-o ministerul instrucţiunii publice într-o adresă oficială, pe care ai cetit-o poate prin gazete. Cred că dacă n-am fi noi un neam de oameni modeşti şi am voi să trimitem adresa asta mai departe, în streinătate, ea ne-ar câştiga repede o sigură celebritate.

Căci – închipuiţi-vă! – sunt prin alte ţări oameni inteligenţi, culţi şi serioşi, oameni în toată firea, care se ocupă cu arta filmului, o discută în reviste de specialitate, îi caută noi directive, îi revăd istoria de până acum, cred în ea şi în destinul ei estetic. Şi oamenii ăştia – naivii! – n-au ajuns până acum decât să formuleze câteva observaţii doar asupra acestei arte, observaţii timide şi relative.

Ei bine, la noi, o singură adresă, ştampilată şi semnată de un subşef de birou, pune brusc capăt oricărei discuţii şi fixează peremptoriu legile artistice ale cinematografului. E o lovitură, cum se zice.

Adresa cu pricina ne informează că de astăzi înainte filmele de cinematograf se împart în: 1) filme instructive; 2) filme rele şi 3) filme distractive. Categoriile acestea sunt absolute. După cum – om fiind – trebuie să te resemnezi a fi ori bărbat, ori femeie, dacă cumva Dumnezeu te-a făcut film, atunci eşti obligat să fii instructiv, ori rău, ori distractiv. Altă ieşire nu există.

Aştept cu o crudă bucurie să văd comisia de cenzură la lucru. Trebuie să fie o problemă dificilă despărţirea filmelor în aceste trei cutii pregătite de minister: instructiv, rău, distractiv. În orice caz, metoda nu e lipsită de humor.

Încă un aspect hazliu al unei comedii vechi: statul moralist. Şi încă o confruntare ipocrită: arta şi morala. Nu se înţelege că sunt aici valori deosebite, dacă nu opuse, şi că alăturarea lor e falsă. Statul e o maşinărie abstractă, judecând pe criterii globale. Arta e ceva viu, personal, nuanţat. Orice încălcare în domeniul ei este un atentat la libertatea insului.

Aveam până acum, când eram scârbiţi de bandiţii, excrocii şi imbecilii din viaţă, libertatea de a merge la cinematograf să vedem bandiţii şi excrocii din filme, mai frumoşi, mai curagioşi şi mai umani. De azi înainte filmele de aventură sunt interzise. Ne rămâne un singur spectacol: politica. Să fim liniştiţi. Morala publică e salvată.

FORSYTE SAGA

E un roman de John Galsworthy, împărţit în opt mari episoade, fiecare episod având între unul şi trei volume. Povestea familiei Forsyte, de-a lungul unui veac. Poveste amănunţită, ramificată, metodică, urmărind câteva generaţii, de la rădăcină, însemnând pentru fiecare om tabloul lui ereditar şi diferenţele lui personale – istorie vastă ce se desfăşoară în timp, cu o vigoare atât de firească şi primară, încât povestea nu mai e o simplă poveste, ci parcă o cronică reală sau mai ales o legendă, în care detaliile riguros exacte şi elementele de mit se amestecă fără să le mai poţi deosebi pe unele de celelalte. De aceea, de altfel, romanul acesta vrea să fie din capul locului, de la titlu, o „sagă" (termen care în literatura populară nordică mi se pare că indică un gen echivalent epopeii).

Nu cunosc din această întinsă operă decât începutul – *The Man of Property*[1] – şi două volume din miezul ei – *In Chancery*[2]. Destul adică pentru a ne putea orienta prin această latifundie epică. E ca şi cum ai şti din geografia unui mare fluviu izvoarele lui încă dibuitoare şi albia din mijloc, unde ţărmurile sunt stabilite şi cursul abundent. Mai departe, se pot întâmpla foarte multe lucruri noi, dar ele nu vor modifica esențial imaginea pe care o posezi.

---

[1] *Le proprietaire,* în trad. franc. La Calman Levy.

[2] *Aux aguets,* aceeaşi editură 2 volume.

Să procedăm metodic, pentru că nici nu vreau altceva decât să vă prezint cartea.

Şi să-i desemnăm, pentru început, cadrul.

Cronică a familiei Forsyte, romanul lui Galsworthy se desfăşoară pe un singur fundal psihologic: forsytismul. Forsytismul, adică ansamblul de calități medii, precise, ancestrale, care se transmit în această familie din generație în generație, ansamblul de instincte, aversiuni şi simpatii ce formează baza morală, sedimentară a familiei Forsyte. Trăsăturile acestea sunt identice, se transmit cu tenacitate, se mențin cu îndărătnicie. E o forță oarbă, înțepenită, noduroasă, care îi călăuzeşte pe toți cei ce poartă numele de Forsyte, organizați într-un fel de clan sau rasă.

Un Forsyte este un englez mijlociu, cu o riguroasă ereditate țărănească. Robust, trăind cel puțin până la 85 de ani, muncitor, ambițios, mânat de un formidabil instinct de proprietate, moral în sensul că rămâne strict între legi şi conveniențe, [care] sunt în apărarea drepturilor lui, stilat, discret, modest în sensul că succesul lui personal nu-l interesează decât în măsura în care sporeşte patrimoniul comun al rasei Forsyte, neiertător, şiret, primar. Un Forsyte este un om durabil. Sufletul lui e făcut din trăsături inerte, anonime, fără strălucire, fără nuanțe. Un copac dintr-o pădure de copaci identici.

„Numele lui era o posesiune, un bun concret, imaculat, a cărui valoare ar fi fost altfel redusă cu cel puțin douăzeci la sută. În afară de Roger, care refuzase într-o zi să se prezinte la Camera Comunelor şi – o, ironie, Jolyon, ale cărui opere erau expuse pretutindeni, niciodată un Forsyte nu devenise un personagiu notoriu. Dar această lipsă de notorietate era tocmai ceea ce dădea valoare numelui lui. Era un nume privat, intens individual şi care îi aparţinea în propriu; nu fusese niciodată exploatat în bine sau în rău de nicio publicitate indiscretă. Îl poseda şi, cu el o dată, toţi membrii familiei, întreg, sănătos, secret, fără nicio altă intervenţie a publicului, decât aceea care era necesară la naşterea, la căsătoriile şi la moartea lor." (*Aux aguets*, Vol. II, p. 149.)

Aceasta este deci, în câteva trăsături sumare, psichologia forsytismului. Forsytismul în stare pură, cum ar spune Galsworthy. Pe acest trunchi viguros, ramurile familiei cresc felurite, fiecare aducând un semn nou, o mică modificare. Dar abaterile de la tipul familiar comun sunt superficiale, şi rădăcinile sufleteşti ale rasei trag mai greu decât schimbările din afară.

E curios să urmăreşti de la capitol la capitol variaţiile psichologice ale eroilor plecaţi de la o asemenea ereditate şi nevoiţi să se încrucişeze în viaţă cu tendinţe opuse, cu pasiuni şi oameni străini de firea lor. Romanul cercetează treptat alterările pe care „forsytismul pur" le suferă de la o vârstă la alta, de la o generaţie la alta, de la o ramură familială, mai ales, la altă ramură.

Sunt altoiuri sufleteşti ce creează o serie de drame şi comedii.

Există, bunăoară, ramura lui John Forsyte, cea mai apropiată de tradiţia familiei. Bătrânul John, englez clasic şi Forsyte clasic, domină desfăşurarea romanului ca un fel de unitate de măsură, la care se vor raporta mai târziu tipurile alterate ale descendenţilor. Fiul lui, Soames, continuă această linie psihologică, dar fiica – Winifred – măritată cu Montague Dartie, inaugurează o gravă frântură în spiritul castei. E pasionantă această altoire a psihologiei Forsyte-lor cu sămânţa fantezistă, aventurieră, destrăbălată a familiei Dartie. Este o împreunare curioasă, foarte dificilă, pe care o urmărim de-abia în a treia generaţie şi care rezervă toate surprizele.

Alături de această întâie ramură, se deosebeşte ramura familială a lui Jolyon Forsyte, paralelă până la un punct cu prima, dar depărtându-se treptat în intervalul a treizeci de ani de ea. Este în vâna oamenilor din ramura Jolyon o nuanţă ciudată de umanitate. Instinctul lor de proprietate – baza centrală a forsytismului – e în declin. Sunt capabili de generozitate. N-au spirit juridic. Nu le e teamă de opinia publică. Nu au instinctul de solidaritate familială, care pe ceilalţi Forsyte îi stăpâneşte ca pe un stup de albine. Nu sunt gregari. Au un inexplicabil instinct artistic, inexplicabil pentru că ereditatea lor excludea asemenea slăbiciuni.

E adevărat că Jolyonii sunt specia de Forsyte cea mai alterată. Şi că celelalte ramuri ale familiei (ramura Hayman, ramura Tweetyman, sau Spender, sau Nicholas Forsyte, sau Dartie chiar), rămân mai aproape de temelia forsytismului... Dar şi ele se abat într-o măsură variabilă, diferenţiate de celelalte, deosebindu-se printr-un detaliu, printr-o pasiune specială, printr-o istorie personală. Sunt subdiviziuni ale marii familii, categorii ce nu s-au putut păstra intacte şi s-au învălmăşit cu viaţa.

Rămâne în sarcina lui Galsworthy să distingă în acest amalgam de sentimente şi tipuri geniul iniţial al familiei şi să descopere, într-o situaţie încurcată, ce anume se datoreşte forsytismului şi ce anume vine din altă parte. E o operă de geologie sufletească, pe care romancierii englezi o cunosc de mult şi care aici, în câmpul imens al rasei Forsyte, dă loc la probleme de observaţie unică. Să găseşti la baza unui sentiment ce ţi se pare spontan, „sedimente de pur forsytism" (expresia mi se pare admirabilă) sau să subliniezi în drama unui descendent din a doua generaţie în declin „un curent subiacent de forsytism", ce vine din prima generaţie – problemele acestea de psihologie aplicată se fac cu o pasiune de artist şi de om de ştiinţă în acelaşi timp.

Imaginaţi-vă un Marcel Proust la fel de bun psicholog, dar având superioritatea unui perfect calm, el nefiind angrenat în dramă, un Proust echilibrat, sobru, stăpân pe reacţiunile lui proprii, scriind cu o frază precisă, nudă, fără adjective, cu nuanţe netede, un Proust care să-şi păstreze curiozitatea, dar care să-şi piardă lirismul, lăsând în viaţă doar atâta poezie câtă inevitabil faptele singure au, imaginaţi-vă, dacă se poate, pe acest Proust – şi veţi bănui cu aproximaţie arta de romancier a lui Galsworthy.

PRESA DE INFORMAŢIE ŞI PRESA DE OPINIE

Păstrez dintr-o discuţie recentă din Franţa asupra libertăţii – *cette grande malade* – câteva note de interes imediat. Se zice anume acolo, că ideea de libertate trece prin clipe grele și că astăzi asistăm la o lungă agonie a ei. Libertatea politică, libertatea economică, libertatea de gândire – forme în declin ale unui ideal pentru care s-a vărsat sânge și care astăzi sfârșește de la sine, din oboseală.

Și se dă drept exemplu al acestei decăderi, lupta dintre presa de opinie și de informație. (Albert Thibaudet în „N.R.F.”, august 1931 p. 320-326). Presa a fost totdeauna semnul prim al libertății, manifestarea ei esențială. Că doar revoluțiile nu s-au făcut pe abstracții și formule, ci pentru scopuri vizibile și directe. Deci când neamurile s-au bătut cu stăpânii lor pentru libertate, pentru *această* libertate s-au bătut ele. Libertatea de a scrie și de a ceti. Libertatea de a publica.

Ori, iată că nesilită de nimeni, mulțimea renunță treptat la această facultate a ei. De unde înainte vreme, ziarul era o armă, el devine o distracție. Cetitorul mărunt, simplu, om din mulțime, nu mai caută în gazetă un îndreptar sau un criteriu. Nu caracterizarea unei situații, nu o problemă politică și nici măcar un pamflet politic îl interesează. Ci o fotografie, povestirea unei crime, o glumă ilustrată.

Astfel se creează pe încetul un gen de gazetărie potrivit acestor cerinți. Presa de informație a luat naștere din asemenea calități mediocre. Presă neutră, fără atitudine, fără culoare, fără nume proprii, fără probleme. Presă anonimă, care nu-i cere omului de mijloc niciun efort deasupra propriilor lui preocupări și care îi dă un calm sentiment de comoditate, pentru că e suficientă, nu-l neliniștește și nu trece de creştetul capului lui. E o putere inertă, care a crescut mărunt zi de zi, târâş, înglobând în ea fără discernământ totul, de la mică publicitate la fapt divers.

Şi în fruntea acestor consorţii de interese anonime, s-au instalat simbolic personagii, care exprimă doar o imensă absenţă şi care, tari pe absoluta lor inexistenţă, au ceva din forţa oarbă a mulţimii însăşi.

Ce face între timp presa de opinie? Căci aceasta a fost întâia formă a presei şi funcţia ei esenţială. Să trieze evenimentele, să le ignoreze pe cele de duzină, să le sublinieze pe cele semnificative. Era într-adevăr un câmp de luptă, în care ideile aveau puterea lor activă. A scrie nu era o treabă mecanică, ci o muncă vie. Se mai scriu astăzi articole, pentru care lumea coboară în stradă? Sau (întrebarea trebuie pusă altfel) lumea mai coboară în stradă pentru astfel de articole?

Şi dacă nu, nu înseamnă asta că libertatea e pe ducă, nu pentru că – Doamne fereşte! – cineva ar fi suprimat-o, ci pentru că publicul nu mai are ce să facă cu ea?

Oricum ar fi, observaţia unui declin al presei de opinie este exactă. Cu excepţia câtorva jurnale englezeşti, pentru că în Anglia politica este o disciplină naţională, presa s-a abătut de la tipul-ziar la tipul-magazin.

Exemplul presei americane este clasic. Şi nici presei franţuzeşti nu-i lipseşte mare lucru, aşa cum e făcută azi, mediocru, fără idei, fără scriitori. (Distractiv bunăoară destinul ziarului „L'Intransigeant”, care sub

Rochefort fusese o cetate de luptă, iar azi cu asemenea titlu şi cu asemenea precedente, este o întreprindere de mică şi mare publicitate).

Ziaristul de idei este înlocuit de „căpitanul de opinie" (vorba e a lui Thibaudet), corsar bogat care îşi cheltuieşte banii pentru plăcerea de a înjura prin pene străine şi de a primi palme pe obrazul închiriat cu luna al salariatului său. În Franţa, François Coty, negustorul de pudră. La noi, d. Duca sau d. Tancred sau mai ştiu eu cine.

Dar uite că ajungem la nume proprii şi terenul devine alunecos.

D. MUSSOLINI DRAMATURG

Un teatru parizian a înscris în repertoriul său şi o pregăteşte pentru luna noiembrie o premieră interesantă. O dramă de Benito Mussolini. Exact: de Benito Mussolini, şeful revoluţiei fasciste şi preşedintele guvernului italian. După cât se pare, este vorba de o piesă cu teză, operă de idei politice şi tendinţe sociale. Un reformator naţional şi un om de acţiune, atât de sever cât îl cunoaştem pe acesta, nu consimte doar să debuteze în literatură, pentru plăcerea frivolă de a scrie cu talent două replici sentimentale. Estetica e într-un fel o ocupaţie ştrengărească.

Eroul acestei drame este Napoleon – ceea ce desigur nu surprinde pe nimeni. Afinităţile omului de stat italian cu împăratul din Corsica sunt cunoscute. Şi elogiile aduse Ducelui şi ironiile adresate lui au exploatat din timp această asemănare. Ceea ce e mai curios în opera anunțată este că eroul ei, Napoleon, nu este înfățișat în ceasurile lui de glorie absolută, ci dimpotrivă surprins la răscruce, într-un moment de cumpănă și declin. În franțuzește, piesa se va chema *Les cents jours*. „Cele o sută de zile”. Ultimele.

S-ar putea deci ca drama Ducelui să nu fie o naivă alegorie, cu aluzii străvezii la actualitate și fascism, ci o adevărată tragedie (căci nu văd de ce sufletul tragic i-ar lipsi stăpânului dur al Italiei de azi).

Va fi cu atât mai bine. Fiindcă, altfel, mă întreb dacă spectatorul parizian, pașnic de obicei cu valorile de artă, nu va reacționa supărător. E greu să-ți imaginezi într-un teatru de pe malurile Senei o apologie a unui regim, care acolo nu este... cum să zic?... prea iubit.

De aceea poate oamenii politici așteaptă cu mai multă curiozitate decât criticii dramatici, această premieră de teatru. În politică – la fel ca în medicină – simptomele mici sunt mai revelante decât crizele mari. Există accidente secundare ce descoperă brusc o situație gravă, care altfel nu s-ar fi observat sau nu s-ar fi vrut să se observe. Tensiunea latentă, inimiciția diplomatică dintre cele două mari state latine va trece printr-un moment delicat în noiembrie. Din asemenea mărunte întâmplări – o premieră de teatru bunăoară – se pot naște uneori evenimente sau orientări decisive. Oamenii bine intenționați de la Paris așteaptă această seară mondenă cu un sentiment mărturisit de îngrijorare. Dar fără regret. Căci nimic din ce e susceptibil de a clarifica o situație tulbure azi nu trebuie ocolit. Şi poate că burghezul cuminte care îşi va cumpăra în acea seară de noiembrie un fotoliu de orchestră, ducându-se să asiste la un spectacol, va asista la un eveniment.

NOTE DESPRE LITERATURĂ ŞI IMORALITATE

Un clişeu critic, care va trebui desfiinţat într-o zi: Gide, imoralistul. E uşor de înţeles cum s-a creat formula asta mincinoasă. Pe câteva afirmaţii diabolice, pe câteva intenţii de nihilist francez, comentatorii pripiţi au ridicat monumentul lui André Gide, drapat în pelerină de Mefisto. De curând, o revistă pariziană a adunat din cele patru colţuri ale lumii documente de protestare împotriva acestui distrugător de suflete. Era distractiv să vezi cum în acele zeci de pagini toată lumea se mărginise la câteva naive afirmări de principiu. Spun „naive" – pentru că orice afirmare de principiu, atâta vreme câtă rămâne în generalitate şi abstracţie, e naivă. Nu era acolo o singură observaţie critică directă. Combatanţii luptau cu o imagine convenţională, pe care oamenii serioşi şi-o fabrică din timp despre acest curios domn André Gide.

În realitate, nu văd în niciun fel calităţile „dizolvante" ale spiritului său. Dizolvarea – în psihologie ca şi în fizică, ba mai mult chiar decât în fizică, nu se face decât la anumită temperatură. Gide scrie „la rece". Adică la un grad de luciditate sub care se pot comunica desigur idei, dar în niciun caz sentimente.

A corupe este oarecum a converti. Şi o convertire nu este niciodată un fapt raţional, deznodământ al unui şir de silogisme şi argumente – ci un moment patetic. Un corupător sau un misionar (ceea ce sufleteşte e acelaşi lucru) trebuie să fie un pasionat. Adică tocmai ceea ce Gide nu este şi nu poate fi.

Geniul său este inteligenţa. Legea lui de gândire este claritatea. *Rendre clair.* Da, împotriva atâtor mistere formale câte mişună în opera lui, şi în ciuda unui anumit gust pentru obscuritatea psichologică, omul acesta nu e decât inteligenţă. Ceea ce de altminteri alterează valoarea lucrurilor de artă pe care încearcă să le scrie. *Les Faux-Monnayeurs* e un roman ratat de prea multă inteligenţă. Critic de geniu, Gide e romancier numai pe jumătate. Căci cu un spirit abstract, schematic şi lucid se pot mânui valori şi idei, dar nu se poate crea viaţă.

Îi lipseşte lui Gide, pentru a fi realmente un imoralist, pentru a tulbura deci realmente un suflet de om şi a-l abate de la un drum la altul, îi lipseşte o emoţie directă, instinctivă. Sper că nu vă înşeală lirismul din *Nourritures terrestres.* E ceva contrafăcut în strigătul acela. Simţi efortul intelectualului care nu se poate elibera de nuanţe, reticenţe, bun gust şi gândire. E acolo o excitaţie, nu lipsită de tragic – căci este şi un tragic al neputinţei –, dar care tot excitaţie rămâne, adică fapt sufletesc de suprafaţă.

Se poate discuta despre influenţa pe care Gide o are asupra felului nostru de a gândi, asupra metodei noastre de a gândi. Influenţă intelectuală – şi deci formală. Director de conştiinţe însă el nu are cum să fie. Se pot lua de la el excelente criterii de judecată artistică. Se poate deprinde un anumit curaj de a revizui valorile şi de a nesocoti prejudecăţile de tot felul. Asta, da.

Dar nu văd în ce fel ar izbuti el să ajungă până la suflet şi să-l modifice. Căci numai pasiunea corupe. Inteligenţa niciodată.

(Lucru pe care îl spun – dacă cetitorul se mai îndoieşte – pentru denigrarea lui André Gide.)

II

Dar uite, pentru deplina lămurire a observaţiei de mai sus, un exemplu potrivnic. O carte cu adevărat imorală – vreau să spun, cu adevărat activă sufleteşte, *Deşarta aventură* de Norah James. Am mai scris odată aici, mai de mult, despre acest roman englezesc, confiscat şi interzis în Anglia, dar tipărit în traducere la Paris. Spuneam atunci că e o poveste de geniu – şi semnam prin aceasta o opinie literară. Din punct de vedere moral însă, cenzorii englezi, cu spiritul lor conformist şi ipocrit, nu s-au înşelat. Cu siguranţă că nu le-ar fi trecut niciodată prin cap să-l interzică pe „demoniacul” Gide, dar au pus necruţător mâna pe inocenta poveste a doamnei James. Tocmai pentru că *Deşarta aventură* e o carte de pasiune directă.

Nicio formulă intelectuală, cât de perversă, cât de sceptică sau de violentă, cât de batjocoritoare cu lucrurile mari în care se întâmplă să credem, nu ar fi în stare să ne comunice gustul amar pe care îl lasă lectura romanului acestuia. Este o ameţeală fizică, un vârtej care te duce cu el, te cutremură, te frânge. Îți dă dorul viguros de a muri.

Abia îndrăznesc să scriu ceea ce scriu. Căci știu cât e de adevărat. Cunosc pe cineva care s-a ucis într-o seară în care sfârșea tocmai *Deșarta aventură.* Era o tânără fată de 20 de ani, dintr-un oraș de provincie. Nu avea nici istorii de dragoste, nici deziluzii, nici accese de melancolie. E drept, n-am cunoscut-o destul de bine ca să știu dacă sinuciderea ei n-a ascuns altceva. Am căutat să aflu și n-am găsit nimic. Târgul, înmărmurit de moartea unei fete care nu avea nici un motiv vizibil ca să moară, a fost uluit și scandalizat. Așa e târgul când nu înțelege. Dar pe masa de noapte a sinucigașei s-a găsit o carte cu coperte albastre: era romanul despre care vorbim.

Nu aș vrea să dau acestei întâmplări un aer de melodramă. E posibil, e chiar probabil, ca fata aceea să fi murit pentru ceva, pentru o durere personală poate, pentru un motiv ascuns târgului și familiei. Dar această alăturare a morții și a cărții nu putea fi întâmplătoare. Drama din poveste a agravat cu siguranță și a grăbit drama din viață.

Pentru care carte a lui André Gide un om s-ar putea omorî? Nu știu.

III

Și încă o observație care privește mai puțin literatura și imoralitatea și mai mult pe moraliști. De obicei, pedagogii se tem de pornografie și de inteligență. Adică de ceea ce lor li se pare susceptibil de a avea o influență demoralizatoare directă. E o teamă naivă.

Dacă aş avea timp, aş scrie, dacă nu despre inocenţa, cel puţin despre inofensivitatea pornografică. Cât despre inteligenţă, ea nu poate avea privilejul de a demoraliza. Slabele ei puteri nu ajung la asemenea treabă. Imoralitatea este şi ea o pasiune şi ea nu se găseşte niciodată la „agenţii provocatori" (printre care – în literatură – pedagogii şi moraliştii l-or fi trecând pe Gide). Personal – dacă Dumnezeu m-ar fi făcut pedagog –, m-aş fi temut mai mult de Stendhal decât de Gide.

UN REGULAMENT NOU LA FACULTATEA DE DREPT

Se pare că în sesiunea de toamnă care se apropie, examenele la facultatea de drept din București se vor trece după un nou regulament, întocmit de curând.

E curios de observat cum, ori de câte ori lucrurile n-au mers tocmai cum trebuie într-o instituție românească de învățământ, singura soluție găsită au fost... examenele. Toți reformatorii, mai și mici, au făcut socoteala asta proastă de a începe schimbările, anapoda, de la coadă și de a se opri acolo.

Iată cazul facultății bucureștene. Se știe (o știm cel puțin noi, toți câți am trecut pe acolo – și suntem destui) că instituția asta suferă de nenumărate păcate. De la simplă organizare birocratică până la program de studii, de la studenți la corp profesoral, de la detalii practice la atmosferă sufletească, Facultatea de drept este un organism prost construit.

Fără îndoială, o reformă era necesară. Căci nu se poate lăsa la nesfârșit în voia întâmplării și a inerției o instituție care fabrică anual vreo 500 de diplome, ceea ce însemnează 500 de profesioniști nepregătiți, ceea ce însemnează 500 de șomeri. Când a fost vorba în iarnă despre proiectul de lege a advocaților, proiect asupritor și interesat, pe care l-am denunțat aici cu violență, pentru că era al unei categorii de profitori bătrâni, am spus că adevărata reformă trebuie să vină din școală și că atâta timp cât vom avea Facultatea de drept pe care o avem, orice încercare de îmbunătățire va fi deșartă.

O reformă așteptam noi prin urmare. Nu însă pe aceasta, care ni se oferă. O revizuire a cadrelor profesorale, un sistem serios de recrutare a dascălilor (prin examene regulate de docență și prin concurs, nu după norme... ereditare), o simplificare metodică a studiilor de licență, o nouă grupare, mai logică, a studiilor de doctorat...

Ni se dă în locul atâtor lucruri așteptate un nou regulament pentru trecerea examenelor. Să recunoaștem, e mai simplu, e în tradiția reformelor noastre școlare și este, la urma urmelor, distractiv.

Prin urmare, după noul regulament, cele cinci examene ce formează un an de studii vor alcătui un singur ciclu. Ele vor trebui trecute toate în aceiași sesiune, cu o notă minimă pentru fiecare obiect. Astfel, spune regulamentul, se va păstra legătura dintre materii și fiecare an școlar va constitui o disciplină juridică întreagă. Desigur, e logic ca materiile să fie studiate una în raport cu alta, complectându-se reciproc.

Socoteala e dreaptă. Ba e atât de dreaptă, încât noi am cere ca măsura să fie dusă până la capăt și cele 5 materii să fie trecute nu într-o singură sesiune, **ci într-o singură zi**, într-un examen unic.

Și iată de ce. Sunt la Facultatea de drept câțiva profesori, ca să zic așa, capricioși. Trecerea la examenul lor e o chestiune de noroc și întâmplare. Umblă despre ei gluma că poți trece la examen **chiar dacă ai învățat** (ceea ce e de cele mai multe ori fals: fiindcă mai ușor treci când n-ai învățat).

Oamenii aceștia, din lene, din inconștiență, din perversitate poate, au nenorocit generații de studenți.

Erau candidați care se târau după ei cu un examen mizerabil, la care cădeau în fiecare sesiune, pentru că aveau nefericirea de a da peste același profesor hapsân. Nu sunt profesori răi, adică severi. Sunt profesori ciudați, adică într-o ureche. Și dacă cu un om rău ajungi să te înțelegi, cu un om scrântit nu izbutești niciodată.

Ei bine, până acum, din cauza scrântelii lor, studentul se întâmpla să piardă un examen. De azi încolo, cu noul regulament, din cauza aceleiași scrânteli, studentul e amenințat să piardă nu unul, ci **cinci** deodată.

Iată de ce cerem ca toate examenele să se dea în aceeași zi, în fața profesorilor adunați în juriu, iar decizia de succes sau insucces să nu aparțină fiecărui profesor în parte, ci tuturor la un loc. Astfel, poate, va înceta barbara atotputernicie a unui ins zăpăcit, pe care – cine știe? – patru colegi de ai săi vor izbuti să-l tempereze.

Și astfel noul regulament al Facultății va deveni o reformă modestă, dar utilă.

3 MILIOANE DE FRANCEZI...

Trei milioane de francezi au semnat în cartea de aur pe care zilele acestea un grup de admiratori au oferit-o d-lui Aristide Briand, în semn de recunoștință pentru politica sa de pace.

Nu cred să se cunoască la noi situația patetică pe care omul acesta politic o are în țara lui. E o figură ciudată. Celibatar, singuratic, fără prieteni adevărați, om de viziune sentimentală, dar abstract și schematic în sentimentalitatea lui, foarte temut, foarte închis, – d. Briand s-a pus la sfârșitul unei formidabile cariere politice în slujba unei formule: pacea. Și de atunci, surd la tot ce se spune, neatent la tot ce se întâmplă, încăpățânat, impenetrabil și în mare măsură naiv, el urmărește zi de zi această hotărâre.

Iubit n-a fost niciodată. Dar de când a pornit-o pe această cale, antipatia cu care era privit în lumea politică franceză a luat forme de ură violentă. Ură de moarte.

Acest curent de ură apăsătoare a culminat în campania pentru alegerea prezidențială din mai trecut.

Până la urmă, omul a fost doborât. La 13 mai, d. Briand a leșinat literalmente aflând rezultatul alegerii de la Versailles. Era un om strivit.

Astăzi, trei milioane de francezi semnează o carte de omagii. Nu este o surpriză. Se știa că politica briandistă are un ecou real în provincia franceză, acolo până unde luptele de la Paris nu ajung. În iunie, o lună după înfrângere, d. Briand fusese aclamat la Gourdon, mic orăşel din sud, de 150 de mii de foşti combatanţi, veniţi anume să-l vadă.

Lupta continuă deci şi alegerile parlamentare din 1932 vor fi punctul ei cel mai acut.

Învinsul de la 13 mai, spre surpriza tuturor celor care au asistat la tragedia de atunci, există încă.

„JE MAINTIENDRAI”

Sunt cuvintele scrise pe blazonul familiei domnitoare a Olandei „Voi menţine”. Vorbă hotărâtă care şade bine pe stema unei ţări de oameni tăcuţi, calmi, greoi poate, dar făcuţi să treacă prin istorie cu îndărătnicie şi linişte. E un legământ de om încăpăţânat, care nu ştie decât să răzbată.

„Je mainţiondrai”, vorbele erau înscrise la începutul lunii mai la Paris, pe zidurile pavilionului olandez de la expoziţia colonială. Era parcă o ironie a soartei, această declaraţie în pragul unei case care era sortită pieirii. Căci, dacă vă mai amintiţi, o lună mai târziu, un incendiu a consumat pavilionul acesta până la temelie. Nu mai rămânea nimic din câteva săli somptuoase, pline de bogăţii adunate de departe.

Piereau atunci colecţii de artă, covoare, cărţi, lucrări industriale – lucruri strânse în ani nenumăraţi pentru un spectacol de o singură noapte.

Jurământul aprig al stăpânilor olandezi era înfruntat cu ușurință de un stăpân mai capricios și mai ironic, căruia i se spune accident.

Ce să mai „menționă” oamenii aceia? O movilă de cenușe și un steag care rămânea pentru pomenire.

Așa spunea atunci și gândea lumea adunată în jurul dezastrului, privind cu compătimire ce se întâmpla.

Au trecut exact șase săptămâni. Pavilionul Olandei există. A fost inaugurat zilele trecute. Când a fost reclădit? Cu ce puteri? Cu ce noi colecții, când cele pierite erau realmente unice?

Nu se știe. Pavilionul există. I-am văzut fotografia în câteva magazine ilustrate. E la fel de mare ca cel pierit, cu un aspect la fel de simplu și de somptuos în același timp, masiv, cuprinzător.

Regina Olandei a pus la dispoziția arhitectului – un om celebru, d. Moojen – toate colecțiile ei personale. Reporterii spun că noul pavilion nu este mai puțin instructiv decât primul. Ceea ce e mult. Căci pavilionul dintâi era fără îndoială cel mai izbutit al expoziției.

Și pe frontispiciul noii clădiri, inscripția e aceeași, respirând parcă un îndoit orgoliu: „*Je maintiendrai*”.

GUZGANII DIN RIKER

Este o insulă în apropierea New Yorkului. Îi spune Riker. Cum nu e locuită și cum nu stă în drumul vapoarelor de cursă regulată, a devenit lada de gunoi a marelui oraş. De vreo douăzeci de ani, murdăriile zilnice ale cetăţii sunt depozitate acolo. Resturi din hrana câtorva milioane de oameni, zdrenţe, tinichele, hârtii, coji, toată materia imundă ce rămâne pe urma muncii şi a vieţii. În fiecare zi, zece vapoare transportă gunoiul acesta de la New York în insulă.

Acolo e întreţinut un foc permanent pentru distrugerea acestor resturi mizerabile. Un foc înăbuşit, care încearcă să răzbată prin grămezi şi arderi acoperit, în adânc.

Municipalitatea newyorkeză n-a ştiut acest lucru, că murdăria poate învinge şi flacăra. Şi astăzi se găseşte în faţa unei dificultăţi teribile. Căci au crescut şi s-au răspândit în Riker guzgani. E o invadare catastrofală. Se evaluează numărul lor la câteva milioane. Toate mijloacele de exterminare au fost încercate. Zadarnic. De o mărime neobişnuită şi tari pe numărul lor imens, guzganii din Riker au început de la o vreme să se dea la oameni şi la câini. Accesul în insulă devine primejdios.

Insula Riker, insula guzganilor, cum i se zice, n-a fost învinsă nici de gazele asfixiante. E vorba să se facă acum o experienţă cu un nou gaz, anume inventat, făcut dintr-o otravă subtilă, dar cu efect puternic. Şi se aşteaptă rezultatele.

*

Cineva care ar avea aplicaţii de fabulist, ar putea asemui politica de aici, de la noi, cu întâmplarea din insula Riker. Fiindcă şi nouă într-un fel ni s-a întâmplat o surpriză de soiul ăsta.

Ni vi se pare că noi am tratat politica, așa cum edilii din New York au tratat insula Riker? Am făcut din ea depozitul mizeriilor noastre. Din neatenție sau din plictiseală, am lăsat să se îngrămădească în cercul ei, ca într-o insulă pustie, tot ce a fost murdar și meschin.

„Politică!” – spunea cetățeanul român, ridicând sceptic din umeri, când cetea în gazete istoria unei noi excrocherii sau începutul dubios al unei afaceri ministeriale.

„Politică!” Era insula Riker a noastră. Loc izolat în care patimi mărunte, ambiții întunecate, vanități chinuite, ardeau într-o flacăre surdă, sub cenușe. Acolo totul era îngăduit. Orice prudență, de prisos. Orice scrupul, ridicol. Că doar cine umblă prin bălării nu-și pune pentru asta mănuși și pantofi de lac.

Tot ceea ce fiecare în parte, în viața noastră personală, nu ne-am fi îngăduit călcarea cuvântului dat, trădarea prietenilor, schimbarea gândurilor de la o zi la alta, nesocotirea celor mai simple îndatoriri – totul se îndreaptă firesc spre politică.

Cine știe dacă nu va trebui într-o zi să-i recunoaștem politicii un rol de dezintoxicare națională. A fost poate supapa noastră de siguranță. Canalul prin care eliminam indivizi și patimi, care altfel ne-ar fi încurcat în viața noastră privată, mai grav chiar.

A fost poate un serviciu de salubritate instinctiv. Numai că cele zece vapoare ce fac zilnic curse New York – Riker, pentru noi ar fi fost insuficiente. Aveam de eliminat nemăsurat mai mult mizerii. Și am făcut-o cu nepăsare.

Dar nepăsarea se plătește aici ca acolo. Sub fumul gros al acestui incendiu murdar, căruia îi spuneam politică, au crescut personagii neașteptate. Veniți de unde vin și trăind unde trăiesc, au fost capabili de orice. Nu i-am luat în seamă la început. Erau docili. Dar, uite că s-au înmulțit. Când ne-am trezit să punem capcane și să le oferim șoricioaică, a fost prea târziu.

Căci guzganilor din Riker li se va da poate într-o zi de hac, dar ăstorlalți...

CRITICA D-LUI ZARIFOPOL

„Am de la natură o pornire nestăpânită să pândesc grimasa de orice fel și de orice grad”[1] – scrie despre sine d. Paul Zarifopol, rezumând astfel de bună voie tot ce i se poate reproșa. Într-adevăr, acest călău de idei și sentimente nu se cruță, deloc, ceea ce sporește plăcerea jocului său intelectual.

Vorba citată nu e însă numai distractivă. E și exactă. Critica d-lui Zarifopol e o pândă continuă. Trebuie să se simtă prost cărțile în vecinătatea d-sale. *N'être dupe de rien*; aceasta pare grija intimă a criticului acestuia. E omul care nu vrea să fie păcălit. De aceea verifică, subliniază, confruntă și la urmă râde. E un spectator.

Locul lui de pândă este în afară de viață, undeva unde nu bate vântul, nu plouă, nu e prea frig, nu e prea cald și nu se întâmplă nimic. Un geam către spectacolul de dincolo și gata.

---

[1] *Încercări de precizie literară*, Biblioteca Dimineața, p. 52.

Se spune despre d. Zarifopol că e un critic sever. Nu. E numai un critic. Adică cineva care, în viață, are situația pe care într-o sală de joc o are cel care nu pontează. Nu are pasiunile angajate. Că se câştigă la mâna dreaptă, la mâna stângă sau la bancă, îi e tot una. El e un domn în *smoking*, care trece rece în jurul unei mese de oameni desfigurați, el singur elegant, fiindcă singură nepăsarea este elegantă.

E un șpanchiu d. Zarifopol (și sunt sigur că vorba are să-i facă plăcere). Nu pândește numai grimase. Pândește mai ales pasiunile, situațiile mari, lucrurile sfinte, jurămintele. Cu un cuvânt, pândește patetismul. Și atunci, în fața acestor lucruri gingașe, inteligența d-sale se desfată încet, gradat, pisicește.

Se poate spune orice despre această atitudine de agent imoral. De obicei, ea revoltă. Mai demult un scriitor tânăr căzuse în cursă. După el, alții. Pe mine mă bucură sincer această perversitate de cabinet. Întâi, pentru că am o simpatie specială pentru „oamenii diabolici". Pe urmă, pentru că păstrez încă prejudecata inteligenții și mă las sedus de orice joc al ei.

Pentru că veni vorba de oameni diabolici, să-l încadrăm pe d. Zarifopol în această familie. E o ginte de „laici". De oameni care nu cred adică – și mă gândesc la credință sub orice formă posibilă. Însemnez în grabă două nume, pentru dumirirea cetitorului. Samuel Butler și Paul Léautaud. Dar pe această linie, d. Zarifopol e o figură cu mult mai izbutită. Căci pe Butler îl „strică" un tragic inițial, iar pe Léautaud o umbră de melancolie. Criticul nostru întregește un portret moral absolut nepatetic, din care sentimentele sunt excluse.

Portret seducător de altminteri, căci iată, porniți să vorbim despre o carte, am vorbit numai despre un om – și încă despre unul care nu suferă comentariile de psichologie literară.

Să ne grăbim deci. Voiam să spunem că dispozițiile d-lui Zarifopol, care în judecarea faptelor de viață pot fi iritante (vezi *Registrul ideilor gingașe*) în critica literară devin foarte prețioase. O carte, o idee sau un erou literar trec prin comentariul său ca sub bătaia unei lumini puternice. E o confruntare nemiloasă, fără ezitări. Poate că nu este absolut sigură. Poate că sunt valori de artă ce nu trebuie să fie luminate cu reflectorul. Nu importă. De aici pot rezulta nedreptăți critice, care sunt semnificative însă. Și o nedreptate cu tâlc valorează cât zece sentințe juste, fără marcă personală.

I se datorează d-lui Zarifopol o distrugere a câtorva locuri comune în artă și o denunțare a câtorva deprinderi de stil, pe care nimeni n-ar ști să le descopere cu mai multă răutate și deci cu mai multă ascuțime. I se datorează, prin exces, câteva erori de om ursuz, de asemeni.

D. Zarifopol duce război împotriva pateticului. Așa a făcut gustul său de cetitor burghez și cu măsură. De aici amuzantele comentarii despre André Maurois, din volumașul recent. De aici oroarea sa de Turgheniev (Era să spun „nedreptatea”, ceea ce ar fi fost naiv). Turgheniev, autorul lui Dimitrie Rudin, după socoteala mea cea mai izbutită figură de roman din câte or fi existând, operă esențială care ar ajunge ca document unui întreg tratat de estetică literară. Dar d. Zarifopol e hapsân (cum spune cochet, bătându-se singur pe umăr). Și exercițiile sale critice sunt pline de surprize. Găsesc bunăoară în paginile d-sale un elogiu al lui Prosper Mérimée și mi se pare că acest singur fapt astăzi și aici la noi, unde acest mare scriitor e ignorat, e de ajuns pentru a dovedi orientarea sigură a cuiva. Dar găsesc – egală surpriză, în sens invers de astă dată! – elogiul d-lui Minulescu.

E curios cum, deși poziția critică a d-lui Zarifopol e precisă și ușor de cunoscut, aplicările ei în practică sunt inegale și neașteptate. E foarte normal ca acest critic să nu iubească clasicismul francez și să scrie lucruri neînțelegătoare despre tragicul acestui clasicism. Dar în același timp nu e deloc normal ca să-l admir pe Stendhal, cu care poate are vagi înrudiri de scepticism social, dar de care îl desparte fundamental bogăția emoțională a lui Stendhal și structura schematică a d-sale, adică a d-lui Zarifopol. Și iarăși e ușor de înțeles de ce denunță cu ironie, ba chiar cu spirit (căci nu e deloc același lucru) filosofia lui Bergson, dar nu e deloc ușor de explicat de ce în același timp acceptă, ba chiar admiră opera lui Proust, bergsonist nu numai în psihologie, dar mai ales și fără îndoială, în artă.

Observ toate acestea nu cu intenția de a reproșa ceva. Păstrez pentru capriciile critice ale d-lui Zarifopol o slăbiciune sinceră, la care n-am să renunț de dragul unui foileton. Și pe urmă, vreau să-mi păstrez plăcerea de a reveni. Ori, sunt politicos cu subiectele pe care le pot regăsi într-o zi sau alta.

O MĂSURĂ EXCELENTĂ

La 25 septembrie intră în vigoare noul sistem de numire a directorilor de școli secundare. Profesorii titulari ai fiecărui liceu din țară, întruniți în conferință, desemnează trei nume pentru demnitatea de director. Din aceste trei persoane indicate, ministerul instrucțiunii alege și numește pe director.

Oricât ar fi fost de „enervante”, ultimele măsuri școlare ale d-lui Iorga (știți: saboții, 1 septembrie, manualele didactice – toate subiectele care au făcut veselia presei în ultima vreme) cel puțin pentru aceasta din urmă școala va trebui să-i rămână recunoscătoare.

Ne obișnuiserăm cu gândul că un director de liceu este un funcționar politic. Numit de partidul din care făcea parte, era suprimat de partidul adversar. Avea oarecum soarta subcomisarilor și a agenților electorali. Ceea ce paraliza putința unei activități serioase și anula prestigiul, absolut necesar unui asemenea post. De la o zi la alta, după cum un guvern cădea sau nu cădea, directorul era amenințat să fie schimbat.

Ori, o școală presupune o disciplină și o atmosferă care se rechizează greu, dar se păstrează și mai greu. Cel care e răspunzător de ea, trebuie să aibă garanția și prestigiul stabilității.

Prin noul chip de numire a directorilor, d. Iorga înfăptuiește acest lucru. Dar d-sa face un lucru mai important chiar. Lăsând profesorilor alegerea directorului, d-sa afirmă legătura strânsă ce trebuie să existe între conducătorul unui liceu și între camarazii săi de cancelarie.

Profesorii se cunosc între ei, mai bine decât îi poate cunoaşte ministerul. Sunt desigur mici patimi şi mici înveninări intime, care pot interveni într-o asemenea alegere. Dar intervin mai ales elemente de prestigiu profesional, de cunoaştere şi de stimă, lucruri pe care centrul le ignorează.

Punem mare nădejde în roadele acestei reforme. S-ar putea ca de aici şcoala secundară să iasă întărită – şi numai Dumnezeu ştie câtă nevoie are de asta. Vor fi fără îndoială opuneri surde, încercări de anulare în practică a reformei acesteia, căci politica nu renunţă uşor la privilegiile ei. Dar ministerul instrucţiunii are dreptul şi datoria să apare cu îndârjire, fără nicio ezitare, excelenta sa măsură.

UN APOGEU POLITIC

E al Franţei, care în două zile îşi recâştigă o întâietate pierdută în câteva luni. Două fapte, care aparent nu au nicio legătură unul cu altul, au coincis: 1) renunţarea la proiectul de acord vamal austro-german, 2) împrumutul englez pe piaţa Parisului.

Prestigiul diplomatic al Franţei fusese serios avariat în ultima vreme. Stăpână pe toate iniţiativele economice şi politice până în primăvara acestui an, ţara aceasta părea că le pierde brusc pe toate. Anschlussul pregătit în aprilie, nu era numai o problemă supărătoare în sine, dar era mai ales un fapt ce se îndeplinea în absenţa Franţei. Lucru care era mai penibil decât orice şi plin de prevestiri incomode.

Surpriza aceasta a fost urmată de o a doua. Planul Hoover. Pentru a doua oară, ceva esențial în politica internațională se pregătea peste capul Franței, fără ea, împotriva ei. Întâia întrevedere anglo-germană de la Chequers și pe urmă – ca din senin – propunerea Hoover... Politica nu se mai făcea la Paris, ci la Londra sau, în cazul cel mai bun, la New York.

Ceea ce a urmat (preliminariile de la Paris, conferința ratată de la Londra) a fost penibil. Franța îndârjea împotriva ei o lume întreagă, din enervare, din necaz. Se simțea obligată să se opună unei situații, la care nu luase parte. Orgoliul ei integru sângera mai grav decât finanțele ei slab atinse.

Și acum iată revanșa. O revanșă care vine elegant, de la sine, din așezarea lucrurilor. Criza economică de astă dată colaborează cu interesele Franței.

Austria asfixiată de criză, Germania în pragul falimentului, renunță „benevol” la Anschluss. Acest „benevol” e de o supremă ironie istorică.

În același timp, Anglia torturată de aceleași mari dificultăți economice, contractează PENTRU PRIMA OARĂ ÎN VIAȚA EI (sublinierea o fac toate ziarele franțuzești) un împrumut la Paris. Și Parisul îi acordă un credit de 5 miliarde de franci, adică exact atâta cât acordă și New Yorkul. Pe piața internațională deci, Parisul trece în prima linie în deplină egalitate cu cetatea primă a finanței internaționale. Momentul e culminant.

Să recunoaștem, Franța știe să-i facă față. Cu nu știu ce corneliană simplicitate, cu ușoară umbră de orgoliu, cu bonomie parcă, ea își indică magnificența. Este iar pe culme și acolo fiind, își permite să fie iar cordială. Ce lecție de politică practică – idealismul diplomației franceze!

Vă spun pentru încheiere acest adevăr: politica Franței din septembrie 1931 tot René Descartes o face.

PE MARGINEA „ANSCHLUSSULUI ÎNMORMÂNTAT”

Avizul consultativ al Curții de la Haga asupra proiectului de uniune vamală austro-germană, tulbură iar apele politice internaționale. Le credeam limpezite. Totul era calm și cuminte. Germania renunța. Austria renunța. Și încă amândouă țările renunțau în același timp de „bună voie”. Uite așa: fiindcă voiau ele să fie gentile. Ziarele de la Paris tipăreau în prima lor pagină, cu literele cele mai groase: „Anschlussul e înmormântat”.

Și acum, când aceasta concordie îngerească părea stabilită, iată avizul buclucaș de la Haga. El spune că într-adevăr o uniune vamală este un început de uniune politică și că prin urmare este potrivnică angajamentelor pe care Austria și le-a luat la 1922 față de foștii aliați. Spune bine deci acest aviz. Atunci de ce această nouă alarmă? De ce presa franțuzească se tânguiește? De ce se cer noi garanții?

Pentru motivul nevinovat că avizul de la Haga a fost dat cu o majoritate numai de un vot, 8 contra 7.

Vot fără importanță practică (chiar dacă el ar fi decis în sens invers), dar cu o semnificație istorică evidentă.

Căci se găsesc 7 (șapte) oameni în toată firea, judecători cu renume și cu autoritate universală, care să pretindă că Anschlussul acesta nu e la urma urmelor un lucru imposibil, ba nici măcar nejuridic nu este. E adevărat că alți 8 susțin contrariul, dar de când un eveniment istoric depinde de deplasarea unui singur vot? Acest singur vot, această debilă majoritate, deschide poarta tuturor posibilităților. În politică și în istorie, o nesiguranță puternică valorează mai mult decât zece certitudini șubrede. Și „înmormântarea Anschlussului" pare că face parte din această categorie de certitudini invalide.

Societatea Națiunilor a clasat afacerea. Și cu inima ușoară, pornește mai departe la „consolidarea păcii". Dar își dă toată lumea seama că problema rămâne deschisă. Toată lumea în frunte cu guvernul și opinia publică a Franței, care reclamă acum garanții severe și repetate.

„Anschlussul" e acolo, în Franța un termen de spaimă. Cu excepția socialiștilor, care sunt evazivi, toate partidele politice sunt decise până la violență. Orice se poate accepta numai Anschlussul nu. Discuția nu e cu putință asupra acestui lucru. Nici măcar o discuție academică de principiu (așa cum cel ce scrie aceste rânduri a încercat odată să provoace la un seminar de drept internațional public, la Facultatea de la Paris. Dacă Austria nu este o formulă politică și mai ales economică neviabilă, dacă despărțirea ei de Germania nu falșifică principiul autodeterminării, pe care – dragă Doamne! – stă tratatul de la Versailles, dacă în fine Anschlussul nu este un fenomen firesc regretabil poate dar firesc și inevitabil – nimeni nu vrea să se întrebe în Franța. Pentru că Franța nu știe să judece decât din punctul ei de vedere, cu interesele ei. De aceea în loc să întâmpine din față dificultatea problemei, o ia de-a curmezișul, crezând că un bolovan aruncat pe gura unui izvor, suprimă izvorul.

Dar mai este renunțarea „benevolă" a Germaniei și Austriei, veți spune dvs. Numai că nu există hotărâri benevole în fața unui bancher. Și Franța joacă astăzi în Europa rolul tragic al bancherului, rămas singur bogat într-o lume de faliți. Să nu mai vorbim de acceptări și renunțări benevole, că prea e vesel.

Austria s-a legat în trei rânduri să nu accepte Anschlussul. O dată la St.-Germain în 1919 – și atunci era zdrobită de război. O dată la Geneva în 1922 – și atunci era zdrobită de sărăcie. Odată acum – și acum e zdrobită de criză. E clar, mi se pare.

„Anschlussul înmormântat"? Da. Dar înmormântat de viu.

DAR CEILALȚI DOMNI BOILĂ?

D. Romul Boilă protestează. Evident. Un om politic îți va vorbi totdeauna despre „interesele supreme ale țării", când îl vei duce la parchet. Sunt, se vede, noțiuni înrudite.

Dar e în protestul d-lui Boilă, un dram de dreptate și trebuie să-l recunoaștem. Dumnealui spune anume că procedura utilizată în cazul său este excepțională. Foarte adevărat. A deschide forțat registrele băncilor, a căuta acolo cifre de interes „intim”, a organiza astfel un fel de percheziție generală a bogăției unui ins, este o operație neobișnuită. În materie de probe în justiție, asemenea metode nu știam că există.

Deci d. Boilă se ridică împotriva acestui tratament excepțional. Nu că e sever, se plânge domnul acesta, ci că este excepțional. Protestul e just și ni-l însușim.

Adică de ce numai averea d-lui Boilă să fie controlată, așa, haiducește? Parcă numai d. Boilă este boilă în țara românească? Parcă numai el s-a îmbogățit peste noapte, la umbra bugetului statului?

Nu. Desigur că nu. Boilă sunt ei sute și mii – ție-i Dumnezeu în paza lui, până i-o prinde poliția sub o pază mai strașnică. Sunt „boili” de tot soiul: țărăniști, ardeleni, liberali, averescani, lupiști, mari, mici, celebri sau obscuri, compromiși sau „onești”, deștepți sau proști. Sunt toți aceia care au guvernat și care s-au ales pe urma guvernării, care cu o casă, care cu un depozit la bancă, o vie, un automobil... Nu are dreptate d. Boilă de la Cluj să se simtă obidit, când lui îi umblăm prin buzunare, iar pe ceilalți Boilă din România Mare, îi lăsăm în bună pace?

Ba da. O mărturisim cu toată simpatia (puțină, ce-i dreptul) pe care codul penal ne îngăduie s-o mai avem pentru d-sa.

Și cerem guvernului să intre urgent în legalitate. Îi cerem adică să transforme procedura extraordinară, utilizată în cazul Boilă, într-o procedură ordinară – și de drept comun. Îi cerem să trateze în mod egal, frățește, pe toți boilii țării noastre. Pe toți boilii, oricum i-ar chema. Să se deschidă registrele de depunere ale băncilor, să se revizuiască actele de proprietate, să se controleze inscripțiile ipotecare. Să se facă un tablou comparativ al averilor dinaintea unei guvernări și de după ea. Să se sune mobilizarea penală a tuturor boililor, chiar dacă nu-i cheamă Romul.

Și astfel d. Romul nu va mai fi un persecutat.

PE FRONTUL DEMOCRAT

Alianțele politice nu surprind la noi niciodată. Viața noastră publică nu are noțiunea lucrurilor incompatibile. Ideile cele mai potrivnice se pot alătura, oamenii cei mai deosebiți se pot uni. Nimic, nici invectiva, nici disprețul, nici ura, nimic nu desparte definitiv la noi.

De aceea nu ne-ar mira să-i vedem la braț pe d-nii Averescu, Duca și Maniu, defilând frățește înaintea „opiniei publice”. Totul e posibil – și cine s-ar gândi să protesteze? În orice caz nu noi.

E însă oarecum de mirare ceea ce se spune acum pe frontul democrat. Și e ciudată presa acestui front. N-am crezut niciodată în democrația partidelor noastre. Dar am crezut în democrația presei lor. Oricât am fi de deosebiți noi și oricât ni s-ar părea poziția adversă de falsă, am avut oarecare stimă pentru sinceritatea opiniilor de dincolo. Oamenii politici mint. Gazetarii mint mai greu sau nu mint chiar deloc, când e vorba de credințele lor, când se întâmplă să aibă credințe.

De aceea trădările politicienilor ne sunt indiferente, pe când trădările gazetarilor ne sunt penibile. Că d-nii Averescu, Duca și Maniu s-ar putea uni – e treaba lor. Dar că se găsesc ziare democrate, care să pledeze pentru asemenea unire – e puțin și treaba noastră.

Iată că de la o vreme, aceste ziare vorbesc deferent despre partidul liberal și respectuos despre cel al poporului, iată, ele iau interviuri d-lui Duca și îi publică fotografia d-lui Goga, iată că îl laudă pe mareșalul Averescu și se interesează de sănătatea d-lui Dinu Brătianu.

Abia îți vine a crede. Cum? Mareșalul Averescu nu este „călăul țăranilor de la 1907”? Cum? D. Duca nu este „regizorul pogromului de la Oradea Mare”? Și d. Goga nu este „omul celor 13 milioane”? Și partidul poporului nu este o „citadelă reacționară”? Și partidul liberal nu este un „organism bancar”? Și amândouă laolaltă nu sunt „asupritoarele libertăților cetățenești”?

Era parcă ieri. Ceteam toate aceste formule patetice în presa democrată. Ni se rupea inima de compasiune.

Astăzi, călăul țăranilor de la 1907 și regizorul pogromului de la Oradea și omul celor 13 milioane, sunt pionerii presei democrate. Iar fotografiile lor, argumente.

Ceea ce dovedește încă o dată relativitatea lucrurilor politice.

AM GĂSIT!...

Nu glumesc deloc. Am găsit mijlocul sigur al refacerii noastre economice. D. Argetoianu să nu-și mai facă inimă rea; nu e nevoie să fie redus bugetul țării. Contribuabilii să nu dispere: impozitele nu trebuiesc majorate. Ba dimpotrivă. Vă promit o eventuală reducere a lor cu vreo 25 la sută. Nu vă pot da încă cifre exacte, dar le voi calcula pe măsură ce planul meu va fi pus în aplicare.

E simplu. Există în țara noastră o categorie cu totul specială de inși bogați. Sunt „îmbogățiții de guvern”. (Dacă expresia vi se pare necorectă, gândiți-vă că există una analoagă: „îmbogățiții de război”). Sunt oamenii de partid, care fac avere în timpul unei guvernări prietene. Nu importă cum și nu importă în ce calitate. Ministru, primar, deputat, consilier, advocat sau numai cumnat. Fapt e că fac avere și că o fac numai atunci.

Să se facă un control vast și amănunțit al acestor averi. Am mai spus-o noi aici, dar atunci era o glumă și acum e un plan economic. Pentru fiecare „îmbogățit de guvern” să se deschidă o fișă specială.

Operația poate părea complicată. În realitate nu e.

Un exemplu. Constantinescu Tancred. Cauți numele acesta în registrele fiecărui partid politic, până dai de el. Să zicem că l-ai găsit în partidul liberal, de exemplu. Bun. Socotești atunci câte guvernări a avut acest partid de la 1920 încoace.

Și să presupunem că găsești două guvernări: 1922-1926, 1927-1928. Foarte bine. Cauți atunci să afli ce roluri a jucat insul căutat în aceste două guvernări. Și găsești, să zicem, că a fost în prima director la C.F.R. și ministru de industrie, iar că în a doua n-a fost nimic.

Perfect. Atunci calculezi exact averea pe care acest presupus Constantinescu Tancred a avut-o la 1920, calculezi iar averea pe care a avut-o la 1924, și diferența dintre cele două cifre constituie „îmbogățirea lui de guvern". Operația se repetă întocmai pentru perioada 1926-1928.

Să presupunem că am găsit 20 de milioane în totul. (Dau într-adins cifre mici, ca să nu complic socoteala). Asupra acestei sume statul aplică un impozit ce variază între 50 la sută și 90 la sută.

Confiscarea integrală a sumei, deși mai simplă, trebuie păstrată numai pentru afacerile absolut penale. Pentru afacerile sucite 50 la sută e destul, iar pentru cele „aproape oneste" 90 la sută e prea de ajuns.

Sistemul meu nu e deloc rigid. Procentul impozitului e progresiv, după importanța demnităților. În cazul de mai sus bunăoară, statul ar aplica: 65 la sută asupra afacerilor făcute ca director la C.F.R., 82 la sută, asupra celor făcute ca ministru și 90 la sută asupra celor făcute ca simplu particular. Ceea ce dă în medie un impozit de 79 la sută, care aplicat asupra sumei de 20 de milioane produce suma de 15 milioane 800 de mii. Exact.

Gândiți-vă acum că cifrele de mai sus sunt în realitate mult mai mari. Gândiți-vă de asemeni că fiecare partid își are Tancredul lui, că fiecare Tancred ascunde în umbra lui o legiune de alți Tancrezi mai mici și mai obscuri. Evaluez cu modestie numărul „îmbogățiților de guvern" la 50.000. Sunt fără îndoială în România 50.000 de oameni, care au trăit și s-au îmbogățit pe seama a 18 milioane.

Revizuiți-le averea și criza economică a statului e rezolvată.

Măsura de altminteri nu e nouă.

Au existat două impozite speciale pentru îmbogățiții de război, tribunale speciale și măsuri de executare grabnice.

Procentul impozitului s-a urcat în Franța bunăoară până la 80 la sută pentru acești bogătași, indiferent de onestitatea afacerilor lor.

Și să nu ni se răspundă că războiul era o situație excepțională, care justifica măsuri excepționale. Căci la noi o guvernare este la fel de dezastruoasă cât un război. Pentru noi războiul nu s-a terminat la Versailles. După ce ne-am bătut 2 ani cu nemții, ungurii, turcii și bulgarii, ne-am luptat alți 12 ani cu liberalii, averescanii și național-țărăniștii. Acum să facem socotelile.

Există o problemă a reparațiilor de război. Reparații civile de astă dată. „Îmbogățiții de guvern” să facă un pas înainte. Să-i numărăm. Și cu asta problema crizei e terminată.

Ofer soluția guvernului și ministerului de finanțe în special. O ofer dezinteresat, din generozitate personală. Nici măcar nu cer să fiu decorat.

AVENTURA LUI JEAN GALMOT

Este o observație banală (nu știu dacă și adevărată) că singurul câmp de eroism care îi rămâne vieții moderne este finanța. Este ultimul refugiu al aventurii: o mare inteligență, o mare energie sau un mare cinism mai poate găsi în lumea banilor loc de acțiune. Deznodământul acolo se declanșează mai brusc decât în amor.

În alte vremuri, Jean Galmot ar fi fost poate un mare amorez. „Don Juan, grimat în Machiavel”, scrie despre el Blaise Cendrais, biograful lui (*Rhum*, ed. Grasset, 1930). O energie neobișnuită și o sănătate șubredă, un spirit practic genial și o imaginație de copil, calități precise de organizator și un dor instinctiv pentru boemă – atâtea trăsături opuse, care puteau face din el un amant sau un dictator.

„Este în același timp horoscopul unui seducător și al unui om sedus.

Un principiu masculin și un principiu feminin în constant echilibru și necontrariindu-se, dând siluetei lui atât morale, cât și fizice, o aparență tulburătoare”. (*Rhum*, p. 25)

Dar cine a fost acest Jean Galmot? Gazetar, explorator, colonist, industriaș, orator, bancher, deputat, aviator, pușcăriaș, romancier. S-a ridicat din rândurile obscure ale provinciei franțuzești, a schimbat pe rând câteva existențe, a trecut deodată, pe neașteptate, în primul plan al actualității și tot deodată, așa cum se urcase, a căzut lovit pe la spate. Un erou sau un farseur – nu știu. În orice caz, un „ratat de geniu”.

Fapt e că pe la sfârșitul lui 1918, Parisul începea să-i cunoască fascinația. Personagiu misterios, fabulos de bogat, puternic, stăpân pe câteva industrii, temut, venind din colonii, cu o legendă prost cunoscută, dar inspirând tocmai de aceea sentimente nesigure de admirație și de adversitate. Jean Galmot trecea atunci prin punctul culminant al existenței lui. Dar această existență, ce fusese ea?

Iată. În 1904, tânăr gazetar de provincie, foarte sărac dar încrezător în steaua lui, Galmot face o anchetă personală asupra unor detalii ale afacerii Dreyfus. Era pe vremea celei de a doua revizuiri a procesului. Descoperă câteva lucruri de senzație. I le comunică în scris lui Jaurés. Lovitură de mare reportaj, de care Galmot se plictisește repede, pentru ca să se ocupe cu o altă aventură, mai complicată, dar imaginată aceasta: un roman de aventuri, cu bandiți și crime.

E un om de talent, foarte prețuit în presă. Ar putea să ajungă, numai să vrea. „Tânăr de viitor”, se zice.

Într-o zi pleacă. Se duce să ia lucrurile de la capăt, altundeva, între oameni străini, într-un ținut sălbatec. Simplu dor de necunoscut. Pleacă în Guyana și se duce în junglă. Câțiva ani de muncă aprigă, muncă de minier și cultivator, grea pentru mâinile lui delicate de normalist. Din când în când, se reîntoarce în Franța, pentru ca să facă un raport la societatea de geografie sau să scrie un articol de inițiere sau să informeze lumea politică și financiară asupra posibilităților economice din Guyana.

În 1910 este împuternicitul de afaceri al celei mai mari case comerciale guyaneze. În 1913 își organizează propria lui casă comercială. O muncă vastă, multiplă. Exploatează mine de aur, exportă cauciuc, face plantații, cumpără vapoare, taie păduri, fabrică alcooluri, rom în special. O activitate, pe care lumea din Franța o ignorează, pentru că în realitate e vorba de o bătălie pe care Galmot o duce singur în inima junglei, departe de civilizație, izolat, rege curios al unui popor de negri, care îl iubesc și îl urmează. Nu se va ști niciodată întinderea acestui enorm război creator, pe care Galmot l-a trăit acolo.

Brusc, în 1917, Jean Galmot apare la Paris. Afacerile lui din Guyana au luat dimensiuni care reclamă o organizare mondială. Stabilimentele Galmot se impun în mai puțin de un an. Se deschid comptoare în Guadalupe, Martinica, Venezuela, Réunion, Puerto Rico, Colón, Panama și Trinidad. 42 de vapoare, navigând sub pavilion personal, fac legătura dintre aceste comptoare. Antrepozite mari centralizează bogățiile importate la Paris, Dunkerque, Havre, Nantes, Bordeaux și Marsilia.

Uzine metalurgice, uzine de lemn, de gumă, distilării, fabrici de culori chimice etc. etc. prelucrează materialul brut. E un succes fulgerător. În 1919, Guyana îl alege deputat. La Paris, Galmot este căutat, adulat, temut pretutindeni, în lumea teatrelor, a finanței, a presei.

E culmea. O culme peste care unui om mândru și liber nu-i este îngăduit să treacă. Jean Galmot va trebui s-o afle. La 11 iulie 1919, un ziar de scandal „dezvăluie” o afacere de excrocherie: așa-zisa „afacere a rumului”. E vorba de o speculațiune, făcută de Galmot asupra producției lui de rom, în legătură cu aprovizionarea armatei franceze. În realitate, este o lovitură pe care băncile concurente o montează pentru doborârea unui om prea puternic. Calomnia ține până la 16 februarie 1921, când în sfârşit deputatul Galmot poate să-l apere pe industriaşul Galmot, de la tribuna Camerei. Dar până atunci unde fugise acest acuzat? În streinătate, ca să scape de parchet? Nu. La Pegli, pe Riviera italiană, ca să scrie un roman: *Un mort vivait parmi nous*. Acum, că şi-a terminat cartea pe care avea să o scrie, omul vine să vorbească. E o pledoarie simplă, exactă, cu cifre, cu acte, justificare irefutabilă până la o centimă, distrugere absolută a celei mai vagi bănuieli. („Este un fel de pribeag, jumătate poet, jumătate om de afaceri”... scrie reporterul parlamentar al ziarului „Le Temps” în acea zi). Camera clasează afacerea cu 574 voturi contra 3. E o izbândă de mari proporţii.

Dar Galmot trebuie răpus. Au decis-o mâini oculte. La 1 aprilie 1921, numai şase săptămâni după votul decisiv al Camerei, omul este arestat, după ce în aceeaşi noapte imunitatea parlamentară îi fusese ridicată. E o arestare de ev mediu. Nouă luni Galmot e ţinut în prevenţie, împotriva tuturor legilor şi obiceiurilor, într-o celulă infamă, izolat, fără să poată vedea pe cineva, nici rudă, nici advocat, nici colaborator. E obligat să dea socoteală de gestiune de câteva sute de milioane, fără să consulte un registru, fără să poată verifica o cifră. E un regim de inchiziţie, care nu se termină decât după o a treia cerere de eliberare, când e însă prea târziu să mai repare ceva. Nouă luni vastele lui întreprinderi au fost fără stăpân: totul e în ruină, la derivă. Galmot munceşte să-şi plătească datoriile şi rămâne cu desăvârşire sărac. Îşi aşteaptă liniştit procesul, ştiind că va fi o revanşă, platonică desigur, dar va fi una. Într-adevăr procurorul, într-un glas cu apărarea, cere achitarea lui Galmot, ceea ce tribunalul, din teamă de ridicol, nu acordă.

Gata. Jean Galmot e răpus. Se întoarce în Guyana, mai sărac decât fusese în 1906. Și își reîncepe munca, încet, obscur. În 1924, poporul lui de negri vrea să-l aleagă iar deputat. Guvernul organizează însă alegeri „corsicane" și Galmot e înlăturat. Nu e nimic. Munca continuă. Galmot este sufletește regele permanent al ținutului. Dacă ar vrea, o mișcare de independență ar izbuti definitiv în două zile. Dar e un artist și un naiv acest Jean Galmot. Alegerea din 1928 nu se mai petrece chiar în liniște. Negrii lui Galmot știu să ucidă. Stăpânul lor – Papa Galmot, cum i se zice lui în cântecele populare guyaneze – ar putea să dispună de ei cum ar vrea. Momentul e primejdios.

La 3 august 1928, Jean Galmot moare otrăvit. Aventura e terminată. O presimțea poate de mai demult, el, care în 1921 încă scria unui prieten:

„A lupta, a crea, a fi liber... Dar bunul și marele meu prieten, camaradul dumitale de la Nisa, Jean Galmot al d-tale, este un om istovit, foarte bătrân, acoperit de cicatrice.

Pentru a-ți însemna locul tău în viață, cât trebuie să fii de puternic!... Am cunoscut în junglă, la Cayenne un tigru bătrân care domnea peste insulă. Nici nu mai avea păr și era chior; labele, tocite în lupte, abia îl mai duceau. Trăia totuși și toată insula îi aparținea: și maimuțele îi fugeau din cale: era imaginea forței. Corpul lui epuizat strălucea de orgoliu. Când a murit, șacalii i-au respectat cadavrul.

Eu am trăit viața prietenului meu tigrul. Jungla care omoară nu m-a învins; ea are să mă cruțe și de aici încolo, pentru că o iubesc cu dragoste fierbinte, pentru că îi datoresc totul, pentru că m-a învățat să fiu liber. Jungla este dușmanul cinstit și sigur, care lovește din față și te prinde corp la corp. Dușmanul hidos și tâmpit, care torturează și care fuge, cel mai de temut din junglă, este omul..."

O VANITATE TRAGICĂ

O telegramă scurtă anunța zilele trecute prăbușirea unui avion francez în Rusia și moartea a doi din cei trei călători ai săi. Avionul se chema „Trait d'union". Aviatorii morți, Le Brix și Mesmin.

Întâmplarea nu e de rând. Vreau să spun că în moartea aceasta se află un punct tragic, pe care nu orice accident de aviație îl are. E o moarte nebună și deci frumoasă, ca toate morțile întâmplate de dragul aventurii. Dar mai este o moarte, ce se ascundea în destinul acelui avion, ca un sâmbure într-un fruct.

„Trait d'union" trebuia să cadă. Purta din clipa construcției lui această predestinare. Era ceva impur în istoria lui, o umbră care i se rotea deasupra, așteptând ceasul.

Avionul acesta era un act de răzbunare. Îl construise François Coty, fabricantul de pudră și stăpânul unui trust de presă, în toamna lui 1930. Acest om trecea atunci prin momente penibile. Costes și Belonte se întorceau de la New York. Europa îi sărbătorea. Franța îi primea cu un entuziasm rar în acea țară de sceptici. Un singur om suferea de această glorie. Era fabricantul Coty.

Cheltuise bani pentru raidul peste ocean. El construise avionul lui Costes, cu milioanele lui, și îl dăruise. Îl dăruise așteptând contravaloarea în omagii oficiale. Ori acum, numele lui era trecut cu vederea, presa nu-l pomenea, publicul nu-l știa. Era un complot, meschin poate, dar pe care teribila, întunecata vanitate a omului acestuia o merita. A fost un spectacol hazliu.

Donatorul amărât se tânguia pretutindeni. Lipea afișe pe străzi, punea cameloți să-i zbiere numele pe ulițe, scria pamflete. Inutil. Nu izbutea să asocieze numele lui obscur, numelor celor doi învingători.

Atunci a luat hotărârea de a construi un alt avion, a cărui proprietate să o păstreze de astă dată și pe care să-l trimeată departe, spre o glorie exploatabilă. Astfel a luat naștere „Trait d'union". Cu această dungă neagră pe aripi.

Veți fi crezând sau nu veți fi crezând în necesitatea frumuseții. Nu știu. Știu doar că avionul lui Coty, admirabil construit și admirabil pilotat (Le Brix era un excelent aviator) a trecut prin toate eșecurile posibile. O piază rea îl urmărea zi de zi. De vreo patru sau cinci ori a încercat recordul de distanță în circuit închis. Tot de atâtea ori a rămas în drum, împiedicat de un mic fleac, păcălit de un mărunt ghinion. „L'Ami du peuple", gazeta-pamflet a lui Coty, pregătea ediții speciale pentru anunțarea succesului – și în ultimul moment trebuia să publice ridicula veste: un nou eșec.

Era neîndoios o fatalitate. Poate că aventura nu se lăsa siluită așa, banditește, pentru satisfacția mică a unui săpunar bogat.

În sfârșit, recordul a fost câștigat. Le Brix a depășit 10.000 de kilometri. Dar era o simplă momeală a nenorocului. Căci la a doua încercare (record de lungime în linie dreaptă) avionul a căzut definitiv. În Rusia, pe malul fluviului Tanyp, din regiunea Ufa. Doi oameni morți.

Sunt nenorocirile pe care le înseamnă vanitatea cea mai de jos.

FOOTING

Nu e decât un singur lucru amuzant în aceste zile tragice. Un singur detaliu plăcut în această serie de răsturnări, prăbușiri și explozii financiare. Sunt soluțiile.

Economia politică e insultată de evenimente. Această persoană cumsecade, care timp de un secol și jumătate, cam de pe vremea fiziocraților, a tot discutat, a tot făcut teorii și a tot descoperit legi imuabile, se vede acum compromisă. Lucrurile au surprins-o. Aparatele ei nu mai funcționează. Legile ei au rămas în drum, opintindu-se fără folos împotriva destinului.

Este neîndoios a agonie. Dar o agonie furioasă. Căci o „știință” nu cedează ușor în fața faptelor. Și bine face. Faptele sunt diletante. Numai teoriile sunt eterne.

Tare pe această conștiință, economia politică își astupă urechile, își închide ochii, trage obloanele – și dă soluții. Se prăbușește lumea? Să deschidem tratatele!

Și acolo stă scris despre protecționism și liberschimbism, despre monometalism, despre teoria valorilor, despre problema reparațiilor și a transferului, despre echilibrul balanțelor economice, despre crize periodice și despre tendințe ciclice. Economistul își înțepenește degetul arătător sub un capitol, la un paragraf, pe o formulă și se liniștește. Aici e salvarea și, dacă nu e aici, nu e nicăieri.

Se întâmplă însă că evenimentele își fac de cap și nu mai vor să intre supuse într-o formulă, ca o droaie de băieți într-o clasă de școală, la întâiul clopot. Nu mai vor – și gata. Lipsă de disciplină, pentru care economiștii și politicienii ar voi să le tragă de urechi.

Deocamdată însă, dezorientați dar încă teferi, ei oferă soluții. Se plimbă printre ruine și calculează. Fac aici o reflecție, dincolo un semn de aprobare, mai departe o aspră admonestare. Plimbare glumeață de oameni fără treabă. *Footing.*

Cunoașteți termenul? *Footing* este o promenadă de dimineață, pe o alee de parc dacă se poate, fără țintă, fără grabă. Cucoanele elegante, câinii de rasă și tinerii de carieră o fac când n-au ce face și asta li se întâmplă totdeauna.

Dacă spectacolul economiștilor preocupați de evenimente vă îngrijorează, gândiți-vă că această forfoteală, care pare o cursă și încă una tragică, nu este decât un trap frivol și inutil. *Footing.*

ŞI AROLUL, ŞI ARIŞCA

De când ordinea capitalistă a pornit să se clatine de nişte figuri, care par ale morţii, bună parte din foştii ei campioni şi-au cam pierdut siguranţa. Timid, pe ascuns, reverenţios, oamenii se aranjează cu viitorul. Sunt acţiuni subversive puse de o parte pentru eventuale răsturnări.

„Revoluţia" devine o persoană simpatică, pe care nu o saluţi pe stradă, fiindcă e compromiţător, dar căreia îi faci complimente în intimitate, fiindcă e plăcut. Exact în această situaţie de crai prudenţi se găsesc azi domnii cari cred şi nu cred, vor şi nu vor, aşteaptă şi mai aşteaptă marea răsturnare.

Habar n-au ce are să se întâmple. Dar fiindcă ceva tot are să se întâmple (şi asta o simt ei, instinctivi, cum simte mascurul ploaia), se pun bine cu necunoscutul. Ciupesc eventualităţile aceşti don juani.

Că altfel nu ştiu cum să-mi explic brusca lor schimbare. Au fost fascişti, au fost naţional-ţărănişti, au fost cuzişti, au fost şi sunt liberali, au fost mai ales deputaţi şi iată-i revoluţionari! Umblă despre ei o glumă. Se zice anume că dacă revoluţia are să vină la orele 6 şi 30 de minute, la orele 6 şi 29 ei vor scoate o ediţie specială, prin care să se ralieze violent la noua ordine. Şi gluma e mai mult decât o glumă.

Dar sistemul ăsta de a juca pro şi contra în acelaşi timp nu este original. Există precedente foarte abile.

De exemplu, după cum povestea de curând o gazetă străină, la Londra a fost arestat luna trecută un hoţ de automobile. Un hoţ care în viaţa privată, ca să zic aşa, era un om cinstit. Omul îndeplinia două funcții: 1) agent de asigurare împotriva furtului de maşini: 2) hoț de maşini. El fura automobilele pe care în prealabil le asigurase. Opera lui era o sinteză de interese, întâmplător contrarii.

Fabula are aplicații politice la noi. Căci oamenii, despre care vorbirăm, se distrează furând ceea ce vând. Asta, în limbaj delicat, sa cheamă viziune clară sau obiectivitate.

Dumneata, cetitorule, pontezi pe arişca. Eu pe arolul. Unul din noi îşi va pierde capul. Dar mai sunt aceia care joacă pe arolul şi pe arişca deodată. Sunt cei care căştigă etern.

LA LUMINA LUNII...

Bine făcu luna că intră ieri în eclipsă. Asta ne-a mai adus aminte că în afara problemelor economice există în această lume și alte prilejuri de reflecxie și visare. Dacă n-aş ști că eclipsele se stabilesc anticipat și că venirea lor e scrisă anume în catastife cerești, aş spune că eclipsa din noaptea de sâmbătă a fost o protestare a elementelor naturii împotriva unei omeniri, care, năucită de propriile ei prostii, uită de minunile permanente din jur.

În orice caz, nu domnișoarei Sofia Mendoza i s-ar putea face această mustrare. Și nici domnișoarei Maria de Los Angeles.

Aceste două dudui iubeau – ceea ce e normal şi plăcut. Dar îl iubeam pe acelaşi bărbat – ceea ce tot normal este, dar nu mai e plăcut. Pe Sergio Silva, dublul amant, nu și-l puteau împărți. Atunci cele două brune mexicane (sânge mexican!) au hotărât ca una din ele să piară. Noaptea, la lumina lunii, afară la câmp, Sofia Mendoza și Maria de Los Angeles au măsurat douăzeci de pași, s-au privit și au tras. Două revolvere reci în două mâini înfiorate.

Maria a căzut lovită aproape de inimă. Sofia s-a întors calmă spre Sergio Silva. „La lumina lunii...” cum scrie cu o inconștientă poezie reporterul american care povestește întâmplarea într-un jurnal. La lumina lunii!

Domnișoară Sofia Mendoza! Și domnișoară Maria de Los Angeles! Nu vă cunosc și nu mă cunoașteți. Abia știu că sunteți mexicane. Abia bănuiesc că sunteți brune. Dar astăzi, când pe masa asta de reducție se îngrămădesc, venite din toată lumea, telegrame despre cataclisme și falimente și revoluții, când pământul se cutremură și țările se rostogolesc, îngăduiți-mi această mică galanterie, chiar dacă ar fi să se supere senorul Sergio Silva, această mică galanterie de a vă săruta mâna, la lumina lunii...

GANDHI ÎNTRE ENGLEZI...

„Gandhi între englezi” este un titlu care sună biblic. Ceva în felul lui „Daniil între lei” sau „Isus între farisei”. Imaginea este într-adevăr legendară: omul acesta scund, cu obrazul boțit, cu gâtul gol, cu picioarele desculțe, cu privirea arzătoare, arătându-se între fracuri și uniforme, între miniștri și majordomi, este în curata lui sărăcie, un irefutabil simbol de schimbare a timpurilor.

„Gandhi între englezi...” este sfârșitul unei epoci și a unui mit. Este sfârșitul unui secol istoric, care și-a menținut ființa pe câteva prejudecăți sentimentale. Și dintre aceste prejudecăți, cea mai de seamă a fost poate „opera colonială”, acțiunea civilizatoare a Europei, convertirea „barbarilor”, îndrumarea lor spre progres. Oh! Această îndrumare spre progres – ce politicoasă crimă!

Dar sunt revanșe care vin neapărat, chiar dacă vin târziu. În anul în care o expoziție colonială imensă glorifică invaziunea europenilor în Asia și Africa, în același an Mahatma Gandhi este scos din închisoare și invitat protocolar la Londra. Și în această cetate de oameni bine crescuți, eleganți și rigizi, trimisul Indiei coboară din *sleepingcar*, dezbrăcat, palid și muncit de viziuni. Un profet la *Five o'clock tea.*

Ne-a emoționat căderea lirei sterline. Se prăpădește Marea Britanie! Nu, Marea Britanie nu se prăpădește și mai ales nu din cauza lirei s-ar prăpădi. Asta a fost cel mult o operație de bancă.

Dar prezența lui Gandhi la Londra, acest fapt divers, acest eveniment de cinematograf vorbitor, este cărămida de la temelie, care alunecă încet, neștiută, ducând spre marea surpare. Și între timp, fațada edificiului se păstrează intactă, nepresimțind ruperea din adânc.

Din asemenea mici accidente se fac veacurile și istoria.

ÎNTRE PARIS ȘI WASHINGTON

D. Hoover l-a invitat pe d. Laval la Washington. Guvernul francez, „onorat de această atenție”, cum se exprimă comunicatele oficiale, a permis primului-ministru să accepte. Așa sunt comunicatele oficiale: politicoase.

În realitate, Franța privește cu răceală această vizită. Ziarele pariziene îi sunt fățiș ostile. Washington e departe, oceanul Atlantic e mare, timpurile sunt grele și francul e scump. Ce să caute d. Laval acolo? De ce să nu stea el acasă, între ai lui, unde e bine, unde e cald și unde e liniște? Vine iarna și iată că pribegiile diplomatice reîncep, fără odihnă. Inoportună călătorie! Penibil entuziasm!

La drept vorbind, Franța nu se teme anume de Washington. Nu călătoria la Washington, în mod special, o neliniștește, ci orice fel de călătorie. Nu interesează direcția: Berlinul, Londra, Roma sau New Yorkul, e indiferent. E o temă mai mult psihologică decât politică. Diplomația franceză s-a obișnuit să privească lumea de la Paris. De acolo, din birouri ministeriale sau de la tribuna Camerei, pământul se vede abstract, ordonat, cartezian. De acolo se poate judeca pe formule, de acolo se poate raționa cu silogisme. Și asta ajunge inteligenții franțuzești.

De la Paris, țările și popoarele nu se văd. De la Paris, nu se văd decât cifrele și textele. Numai așa, într-o lume turmentată și răscolită, Franța se poate ridica izolată singură în marea ei bogăție, singură în marea ei liniște. Ecourile din afară nu ajung până în centrul ei.

Ei bine, țara aceasta nu vrea să renunțe la un asemenea inviolabil calm. Vrea să rămână acasă. Excursiile o indispun.

Dincolo de hotarele ei, există popoare care pier de foame, mari puteri ce se istovesc brusc, mari mulțimi așteptând răsturnarea cea de pe urmă. Franța nu le cunoaște. Ea nu cunoaște decât probleme. Și numai probleme juridice: inviolabilitatea tratatelor, chestiunea reparațiilor, prioritatea siguranței asupra dezarmării. Asta e totul.

Și îi e teamă că, ieșind din ocolul ei teritorial, ar putea afla că aceste trei probleme sunt numai trei jucării, pe care viața le poate dărâma la întâia ei năvală. Descoperire ce trebuie întârziată pe cât cu putință. De aceea vizita la Washington o sperie.

Oamenii cuminți stau acasă pe timp de ploaie.

PUNCT CULTURAL MORT

Deschideți dimineața gazetele. Deschideți-le pe toate – așa cum facem noi, din obligație profesională. Și căutați.

Veți afla că lira a scăzut cu câteva puncte, că un avion a capotat, că un bandit a fost prins, că alt bandit n-a fost prins, că un om politic a vorbit și că alt om politic a tăcut. Veți găsi orice, afară de un singur lucru: vestea unui fapt sau măcar a unui accident cultural.

Punctul cultural mort. Nu mai apar cărți. Nu mai sunt reviste. Nu se mai fac expoziții. Poate că nu se mai scrie, poate că nu se mai citește, poate că nu se mai pictează. Sau poate toate astea se fac totuși, dar se fac de unul singur, anonim, fără mijloace de comunicare între oameni și activități.

E o inerție și o înțepeneală pe care n-am cunoscut-o până azi. Au fost ani sterpi, din punct de vedere cultural – și i-am văzut. Dar erau cel puțin vioi, gălăgioși, plini de o agitare zilnică și de o fierbere la suprafață, care ne păstra, de bine de rău, dacă nu nădejdea, măcar așteptarea. Acum se pare că nu mai așteptăm nimic. Totul e indiferent, totul e obositor și inutil.

O știe poate publicul, care vede lucrurile din afară și prin urmare le vede bine. Dar o știm mai ales noi, câți ne aflăm într-o lume de scriitori și artiști. (A fost melancolică, mai zilele trecute, întâlnirea câtorva dintre cei mai tineri, veniți după o lungă despărțire, să constate de comun acord că nu este nimic de făcut).

Să fim bine înțeleși. Nu deplâng aici lipsa de creație *individuală* de valori artistice. E o chestiune care ne privește pe fiecare în parte. Observ numai lipsa unei atmosfere *generale* în care efortul personal al unui ins să se poată încadra. Observ lipsa stimulentelor sociale în viața noastră culturală. Nu sunt centre de sugestie și impulsiune. Nu sunt puncte de întâlnire și convergență. Nu sunt planuri distincte și despărțitoare.

Unde radiofonice se găsesc în văzduh, oriunde, deasupra oricărei case, deasupra oricărui pustiu. Numai că pentru a le capta ai nevoie de antenă și pentru a le face să sune ai nevoie de amplificator.

Spuneți, care sunt antenele noastre culturale, unde sunt posturile noastre de centralizare?

Nu vom face aici și acum procesul unei întregi și vechi politici culturale. Ar fi prea lung și, într-un sens, prea devreme. Dar trebuie să spunem măcar în treacăt că statul își are aici marea lui vină, aici poate mai mult decât aiurea. Trebuie să spunem că și-a cheltuit banii, atunci când i-a avut, și îi cheltuiește astăzi, când nu-i are, prost, fără socoteală, fără eficacitate.

S-a emoționat lumea și s-a cutremurat pământul când a fost vorba să se închidă un teatru, foarte simpatic tuturor și foarte merituos între toate. Dar nu se emoționează nimeni când 50 de scriitori în permanentă sărăcie se zbat între datorii până să-și găsească 3000 de lei cu care să bată la mașină un manuscris, pe care mai târziu îl vor purta inutil de la un editor la altul, unul mai nepriceput decât altul, unul mai negustor decât altul. Și doară un scriitor care lasă scârbit condeiul din mână este o înfrângere la fel de dureroasă cât a unui teatru care își închide ghișeele, pentru că publicul nu mai vrea să vadă comedia.

Punctul cultural mort? Desigur. Dar el poate fi zguduit și deștepenit. Nu e greu de știut în ce fel.

ZIUA DOBITOACELOR

4 octombrie.

Ziua Sfântului Francisc din Assisi.

O societate protestantă din Anglia a desemnat-o drept sărbătoare a dobitoacelor din toată lumea.

(Curioasă – nu? – această predilecție protestantă pentru un sfânt catolic). Un mesagiu a fost adresat lumii, comunicând vestea cea mare. Oamenii sunt poftiți în această zi, în această singură zi, să fie politicoși cu animalele cu care au relații. Și nu indică mesagiul acesta nicio abatere. Dacă ești vânător, nu vâna. Dacă ești pescar, nu pescui. Dacă ești hingher, nu umbla cu șbilțul.

Tăcere! Concordie! Fraternitate. 4 octombrie. Ziua Sfântului Francisc din Assisi. Ziua animalelor. Trecătorule, dacă mergând pe stradă și se întâmplă să te trezești pe umărul dumitale cu un șoim, care a coborât fâlfâind din ceruri și s-a așezat de-a dreapta dumitale, nu te speria și nu-l speria: umblă liniștit mai departe, în această tovărășie biblică, ce trebuie să-i fie plăcută lui Dumnezeu, care și el are un calendar în ceruri pentru rânduirea lucrurilor și a simbolurilor. Și dacă întâmplător, printre dobitoacele care îți stau în stăpânire se află și un ins dintr-o specie numită a oamenilor, fă-i grația de a-l socoti și pe el, simplu, curat și fără pretenție – un animal.

O singură nedumerire ne rămâne nouă, celor care propovăduim aici. Că și noi avem o categorie de dobitoace, ce ne sunt date pe seamă. 365 de zile în an ne răfuim cu o varietate de ființe cărora printr-un eufemism gentil li se spune „oameni politici”. Oare armistițiul proclamat în amintirea bunului Sfânt Francisc trebuie să fie aplicat și aici? Oare pânda noastră, în fața acestor vizuine, trebuie să cedeze de dragul marei sărbători zoologice?

Nu știu. Și mă tem că până a fi luat o hotărâre, va fi trecut de multe ori 4 octombrie, ziua dobitoacelor.

ADVOCATUL DIN BRIGHTON

A murit de curând, la Brighton, mic oraş burghez în Anglia, un om curios. Advocat de meseria lui. Avea câteva procese pe an şi le ducea binişor la capăt. Om cu vază, ceea ce poate nu este prea simplu într-un târg de provincie, cu legi fixe, cu prejudecăţi, cu anateme.

Dar spuneam că era un om curios. Într-adevăr. Trei luni pe an, advocatul din Brighton pleca. Nu se ştie bine unde. Trei luni de absenţă. Nicio veste. Nicio urmă. Pe urmă revenea în târgul lui, îşi reîncepea treburile de unde le lăsase, continua o viaţă limpede, fără mistere.

Celor care îl întrebau despre aceste trei luni de lipsă omul le răspundea evaziv. A fost în viligiatură... undeva... departe...

Moartea, care descoperă multe, a descoperit şi această umbră din viaţa omului din Brighton. S-a găsit în casa lui o sumă foarte mare de bani. Şi cum veniturile lui obişnuite nu explicau o asemenea avere, autorităţile au cercetat. S-au căutat urmele călătoriilor lui anuale şi s-a aflat astfel că „viligiatura" advocatului se petrecea regulat în Spania. Numai că acolo, advocatul din Brighton exercita o a doua profesiune, mai puţin juridică: era cerşetor. Da. Cerşea. Trei luni de pribegie în Spania, ţară de călugări şi eroi, şi nouă luni de viaţă „onestă" în Anglia, ţară de negustori şi clubmani.

Excrocherie! Vor fi exclamat concetăţenii lui din Brighton la aflarea acestui mister. Şi vor fi fost – bănuiesc cel puţin – vor fi fost tare revoltaţi.

Dar eu mă gândesc cu simpatie la sufletul acestui om. Era poate din rasa neliniştită a celor care evadează de oriunde s-ar găsi. Era din neamul celor care văd dincolo de zidurile ce-i înconjoară. Ducea nouă luni dintr-un an o viaţă de cetăţean disciplinat, cu dorinţe teşite, cu elanuri prizoniere, cu visuri retezate. Suporta acest trai de animal domestic şi sătul, fără să se plângă, deşi există poate o tragedie a oamenilor săturaţi, mai grea decât a flămânzilor. (Proverb rectificat: flămândul nu crede sătulului).

Dar îşi răscumpăra această decădere, trăind trei luni o viaţă mizerabilă, de umilinţă, de sărăcie, de libertate. Fără ţilindru, fără mănuşi, fără cravată. Cu picioarele goale, în ploaie, de la un sat la altul, pe drumurile unei ţări sărace, în care umbra uscată a lui Don Quichotte mai stăruie încă eroică.

Şi de ce advocatul din Brighton n-ar fi fost un erou?

UNUL SINGUR...
ŞI ACELA MORT

Domnul Briand e un om de spirit. În timpul vizitei sale recente la Berlin, ministrul de externe francez s-a dus să depună flori pe mormântul lui Stressemann, fostul său comesean de la Locarno. Pe drum, automobilul ministrului s-a întâlnit cu un cortegiu mortuar. Era dus la groapă un hitlerist, ucis cu o zi înainte într-o încăierare comunistă.

Ceea ce i-a prilejuit d-lui Briand o vorbă de haz, la întoarcerea sa la Paris. Îl întreba un amic politic despre puterea reală a hitleriștilor.

— „Hitleriștii?! A replicat ministrul. Eu n-am întâlnit decât unul singur... și acela era mort.”

Dacă bătrânul ministru a vrut să facă numai o glumă, atunci a reușit și a reușit chiar foarte bine. Dar dacă a vrut să facă o declarație liniștitoare, atunci mă tem că a greșit.

Pentru că un mort, unul singur chiar, cântărește greu într-o luptă. Bătăliile politice sunt abstracte, superficiale, fără consecință istorică. Într-o luptă de idei, istoricește, nu argumentele decid. Ci viața și moartea. Adică pasiunile.

Cei ce judecă de la Paris situația internă a Germaniei își fac socotelile pe hârtie, alăturând cifre și comparându-le. Atâția hitleriști – atâția comuniști. La mijloc, cuminți, așezați și amabili, social-democrații. Sunt social-democrații mai numeroși decât ceilalți? Atunci e bine. Sunt ei mai puțini? Atunci e rău. Socoteală candidă și mai ales simplă.

Numai că numărătoarea trebuie făcută altfel, astăzi la sfârșitul unei lumi și la începutul alteia. E o numărătoare de soldați, nu de partizani. Adică de oameni care cred cu tărie, nu care acceptă cu indiferență. Întrebarea sună astfel: câți sunt gata să moară de o parte? Câți de cealaltă parte? Și la această statistică social-democrația nu poate răspunde decât cu un enorm deficit.

E cadrul de înregimentare al celor prudenți. În aceste timpuri de mare furtună, sunt singurii purtători de umbrelă. În timp ce dincolo de ei, spre extrema dreaptă și spre extrema stângă, oamenii sunt gata să despice cu fruntea norii. Himere! Veți spune poate dvs.

Se poate. Dar o himeră pentru care moare un om devine o realitate și încă una dintre cele mai crunte.

Un singur mort? Da. Dar mort, mort de-adevăratelea, cu propriul lui suflet, pentru propria lui credință.

ZBOR RECTIFICAT

Se înșeală și rândunicile, nu numai oamenii. Rândunicile care nu sunt inteligente n-au prejudecăți, n-au pasiuni și n-au vicii. Rândunicile care n-au pentru orientarea lor decât aripi și instincte. Iată că se înșeală și ele.

S-au lăsat păcălite de calendar și socotind că nu sunt decât la începutul lui octombrie (ba după stilul vechi, pe care poate ele nu l-au părăsit, abia la mijlocul lui septembrie) au crezut că mai pot rămânea aici într-o vilegiatură de toamnă. Dar le-a surprins vremea rea. Și când s-au gândit să plece era prea târziu. Au făcut prin ploaie câteva ultime rotocoale și pe urmă au căzut din cerul lor ostil la pământ. Pământul acesta primitor de moarte.

Atunci s-au găsit oameni care să le ridice de acolo pe jumătate înghețate, să le puie în lădițe de lemn, să le dea mâncare destulă pentru câteva zile și să le suie pe urmă în avioane. Astfel rândunicile întârziate au fost îndreptate spre țările din sud. Viena este punctul de plecare al acestor curioase expediții. Un transport mic a sosit alaltăieri și la București. Numai 60 de rândunici. Transporturi mai dese și mai bogate sunt îndreptate spre sudul Italiei. De acolo, liberate, păsările își pot continua singure călătoria, peste Mediterana, spre vânturile alizee.

Sper că ești sensibil, cetitorule, la poezia acestui fapt. Pentru noi cel puțin, acest zbor rectificat are un înțeles melancolic de fabulă.

Căci ne gândim la oamenii, care și ei, surprinși de o mare toamnă, fac ultimele lor ocoluri înainte de a cădea. Dar pentru că își închipuiesc, vanitoși, că un om face mai mult decât o rândunică, se muncesc, fiecare de unul singur, să scape cum o putea, înaintea tuturor, deasupra tuturor. Asta se cheamă, poate, libertate individuală. Și se mai cheamă „dreptul de a dispune de persoana ta”. Eu. Tu. El. Inși desperecheați, alergând într-aiurea pe drumuri care nu se întâlnesc și care nu duc nicăieri.

Ce mână a destinului și ce forță din afară de noi ne va culege într-o zi și, rectificându-ne sborul, ne va îndrepta și pe noi spre vânturile noastre alizee?...

PENTRU UN ADOLESCENT MORT...

Au intrat adineauri în redacția noastră doi băieți de liceu. Și au pus pe masa secretarului o hârtie, scrisă îngrijit ca o pagină de dictando. Câteva rânduri numai:

„Elevii clasei a VII-a Liceul «Spiru Haret» anunță cu durere încetarea din viață a distinsului elev și bunului coleg Arthur Macovici, smuls pe neașteptate din rândurile lor.”

„Vă rugăm, domnule, să publicați asta.”

„Asta” era hârtia de mai sus. Băieții au mulțumit frumos și au plecat.

Vin mulți oameni necăjiți la noi. Îi vedem zilnic în sălile noastre de așteptare, umbriți, răbdători, tăcuți. Dar spusele niciunuia n-au fost vreodată mai mișcătoare decât vorbele puține pe care ni le-au spus astăzi cei doi colegi ai tânărului mort. Se pare că este la liceul „Spiru Haret”, de când în fruntea lui se află un om de inimă, d. Focșa, o atmosferă de prietenie, de înțelegere pentru cele ale sufletului, care nu se înfăptuiește nici întâmplător și nici de oricine. Rugămintea celor doi băieți de adineauri era un semn. Hârtia lor a fost rânduită între atâtea altele și trimeasă la tipografie.

Arthur Macovici, vestea morții tale s-a întâlnit în această foarte frumoasă dimineață de toamnă, cu telegrame europene care anunțau evenimente mondiale, întâmplări mari, cataclisme financiare... Și în mijlocul atâtor fapte universale, moartea ta de adolescent sună pentru oamenii obișnuiți să gândească pe cifre și abstracții cu nu știu ce glas de poezie tragică. Nu ne spun nimic telegramele „importante”, pe care le-am trimis să se tipărească. Dar moartea ta neimportantă, moartea ta pe care o știm întâmplător, pe care am fi putut să o ignorăm dacă doi băieți nu ne-ar fi adus-o scrisă pe un petic de hârtie, moartea ta de copil de 17 ani ne face să privim mai sus de linia scăzută a zilelor acestora, să ne gândim că un sfârşit ca al tău este o înfrângere mai gravă decât toate şi să evocăm ramurile ce ar fi putut să crească pe tulpina ta, astăzi definitiv aplecată...

WHIGI ŞI TORY

Se întâmplă în Anglia un fapt de semnificaţie istorică evidentă. Partidul liberal refuză să se prezinte în alegeri. Greşesc poate când spun un fapt: este mai mult un simbol. Căci partidul liberal englez, talgerul al doilea dintr-o balanţă politică seculară, a încetat să mai existe efectiv de mai de mult.

Dar formula clasică rămăsese. Whigi şi tory. Erau, teoretic măcar, două puncte cardinale – şi numai două. Debutul laburiştilor în politică şi succesul lor putea să fie considerat drept un eveniment electoral, care schimbă faptele curente, dar nu şi marile realităţi. Whigii treceau printr-o eclipsă parlamentară de ordin numeric: existenţa lor de principiu însă rămânea intactă. Şi drapelul lor libertar putea să fie opus drapelului conservator al torylor. Asta cel puţin în teorie. Atâta teorie câtă e necesară, ca aparenţele să fie salvate.

Iată însă că această situaţie se termină. Ca orice situaţie falsă. Whigii se retrag din alegeri. Ori asemenea gest, în Anglia, echivalează precis cu o sinucidere. Acolo nimeni nu se distrează cu protestele. Nu te poţi sustrage de la un control fatal, de la singurul control hotărâtor. Altfel, rişti să faci un gest sentimental și totul se poate îngădui în politica engleză, totul afară de gesturi sentimentale.

Dar whigii nu sunt niște inși lirici. Retragerea lor nu e sentimentală. Ci tactică. Liberalismul englez e azi depășit absolut de problemele timpului. Formula economică a liber-schimbismului opusă protecționismului e o jucărie, pe care evenimentele de azi au dat-o peste cap. D. Lloyd George știe bine că astăzi alegerile nu se mai pot face pe teme de politică vamală. E prea puțin, e prea sumar. Altele sunt problemele ce se pun și, în ansamblul lor, protecționismul sau liber-schimbismul ocupă un loc infim. Ori, prin tradiția clasică și prin structură, whigii sunt legați de această chestiune. Ei nu pot, nu au dreptul și nici rațiunea de a renunța la ea. Este problema asta perimată? Atunci este partidul liberal inutil.

Iată socoteala scurtă care pune capăt unui foarte lung proces istoric.

CÂTEVA CUVINTE DESPRE „ELITA CREATOARE”

Domnul Nichifor Crainic adresează prin revista „Gândirea” un manifest către „elita creatoare”. Momentul e bun. Orice apel sună bine azi, în acest ceas dezorientat. Şi d. Crainic spune o serie de adevăruri simple pe care toată lumea le ştia, dar pe care nu se obosea nimeni să le rostească.

Fapte, cifre, comparații servesc drept material convingător acestui manifest. Va fi greu să i se răspundă de către cei în căderea cărora este un răspuns. Trăim, spune d. Crainic, un ceas cultural vitreg. Nu sunt inițiative, nu sunt puncte de orientare, nu sunt cadre de organizare. Le-a distrus pe toate, metodic, statul.

Şi nu există în această mergere spre faliment decât o singură reacțiune posibilă. A celor interesați. Pictorii, sculptorii, prozatorii, poeții, filozofii, să se adune. „Elita creatoare”, cum spune concis şi puțin naiv directorul „Gândirii”.

Fără îndoială, manifestul d-lui Crainic va fi îndelung discutat. Şi nu vor lipsi probabil din aceste discuții câteva obiecții *ad hominem*. Căci s-ar putea găsi un domn uricios care să-l implice puțin şi pe d. Crainic în cauzele dezastrului, pe care tot d-sa îl denunță azi. Noi înşine vom trebui poate să facem, cu toată băgarea de seamă, dar fără reticențe, acest proces personal. Şi d. Crainic va fi desigur mulțumit, căci dacă e să îndreptăm ceva, nu sacrificiile individuale interesează. Va fi cu atât mai eroică, pentru d-sa, dezbaterea procesului, cu cât d-sa o cere.

Dar, pentru azi, am pornit a scrie cu alte intenții. În ansamblu, problema ridicată în „Gândirea” o vom cerceta peste câteva zile în coloanele „Cuvântului literar”, pe care îl pregătim. Aici, nici despre politica culturală a „Gândirii”, nici despre cea a Statului nu vom vorbi. Ci, cu voia dvs., despre „elita creatoare”.

Să o spunem lămurit: manifestul „Gândirii” e greşit adresat. „Andrisantul necunoscut” – ar spune cu humor şi cu dreptate factorul poştal.

Un manifest nu se adresează niciodată către indivizi ca atare. Căci nu interesează într-o acțiune de ordin social. Inşi desperechiați, lucrând fiecare după capul lui pentru interesele lui, în sensul lui, n-au ce căuta într-o mişcare organizată. Acolo importanță nu au decât cadrele, forțele caracterizate, impulsiile colective.

Este „elita creatoare" a d-lui Crainic un asemenea organism definit? Mă tem că nu.

Întâi, prin simplă enunțare, o elită nu poate fi o societate în sens strict. O elită spirituală mai ales. Ea înnumără oameni distincți, valoroşi prin ceea ce sunt ei fiecare în parte. Întâmplător şi superficial, viața îi poate aduna. Esențial şi adânc însă, aceeaşi viață îi desparte. Calitatea lor personală nu este evaluabilă pentru o înregistrare în cadre comune.

Pe un *boxeur* îl poți clasa: după greutate, după tăria pumnului, după înălțime. Sunt acestea valori măsurabile. După ce criterii însă vei grupa oameni a căror activitate este unică?

Iată deci o obiecție de principiu, care ar putea face inutilă orice continuare. Dar s-ar putea răspunde cu argumente de „bun simț".

Anume: când situația culturii româneşti este incontestabil tragică, ne putem noi împiedica de asemenea subtilități şi avem dreptul să renunțăm la o reacțiune, poate palidă şi timidă, dar oricum, în oricât de mică măsură, reparatoare? N-o fi „elita creatoare", căreia ne adresăm, chiar o elită creatoare. Şi n-o fi acțiunea ei eventuală definitiv salvatoare. Dar ceva tot s-ar putea face. Din buna înțelegere a oamenilor. Din solidara pricepere a lucrurilor. Din simpla camaraderie a profesioniştilor.

Numai că din acest punct de vedere, „elita creatoare" şi-a dat de mult examenul. Şi a căzut ca un şcolar prost ce era. Avem vreo patru sau cinci asociaţii profesionale de literatură şi artă. Am avut o editură de stat. Am avut un minister al culturii. Am avut şi avem direcţii, inspectorate, secretariate. Toate erau sau mai sunt date pe mâna artiştilor şi a scriitorilor. „Elita creatoare" – nu? Ce a făcut, de la aceste posturi de conducere, elita creatoare? Nu i-am fi cerut, la urma urmelor, mari realizări care cer bani. Dar i-am fi cerut mici victorii care cer suflet. I-am fi cerut să creeze o atmosferă mai curată în viaţa noastră culturală. O atmosferă, în care o activitate personală să poată încăpea armonios, o idee să poată circula mai lesne, o înţelegere profesională să se poată stabili mai civilizat.

E puţin. E mult mai puţin decât cere astăzi d. Nichifor Crainic, mult mai puţin şi mult mai posibil.

Totuşi „elita creatoare" a răspuns deficitar. Ei îi datorăm această generală ţigănie în care orice condei de scriitor trebuie să-şi ducă, de bine de rău, calvarul. Şi nu mă tem de acest cuvânt patetic – calvar – pentru că ştiu cât e de adevărat şi cât e de insuficient pentru ceea ce ar vrea să spună.

E uşor şi decorativ să clamezi împotriva statului, care nu înţelege, care nu vrea, care nu e capabil. Repetăm cu toţii acest strigăt, zi de zi, ca să ne treacă amarul. Dar dacă e să stabilim răspunderi, să începem atunci de partea astălaltă, de partea noastră.

Domnul Crainic face procesul statului cultural. Foarte bine. Dar un proces trebuie făcut în numele cuiva. Pentru azi numele ales este o ficțiune. „Elita creatoare”? Nu cunosc. Afară dacă n-o fi vorba despre o serie de personagii care s-au aflat vreo zece ani în treabă și acum la spartul târgului, pe panta ireparabilului, se gândesc cum să întoarcă boii unui car prost pornit în vale.

Spunem toate acestea, pentru că e bine ca înaintea unei noi bătălii, ca aceea inițiată de „Gândirea”, să ne menajăm deziluziile viitoare.

TOCMAI LA MIJLOC...

„Tocmai la mijloc” se așează în aceste timpuri nesigure cârmuitorii popoarelor. Nici la dreapta, nici la stânga, nici cu totul în capitalism, nici integral în socialism, nici într-o formulă anume, nici în contrariul ei. Tocmai la mijloc. *Juste milieu*, cum spune pe franțuzește o veche vorbă burgheză.

E lesne de văzut în practică aplicațiile acestei atitudini. A acestei lipse de atitudini – am spune mai bucuros. La Londra, un guvern care voind să fie de concentrare n-a fost nici măcar de concordie. Guvern de ajustări teoretice: puțin protecționism, puțin liberalism, puțină politică muncitorească. Puțin din toate și nimic din fiecare.

La Paris, un guvern care de opt luni trăiește pe o formulă nesinceră, făcând o politică de stânga cu oameni de dreapta, votând cu voturile radicale măsuri reacționare și cu voturile reacționare, măsuri radicale.

La Berlin, în sfârşit, un cabinet care duce o viaţă precară, de la zi la zi, astăzi cu concesii democratice, mâine cu concesii hitleriste, adevărat mers pe sârmă cu umbrela socialistă în mână.

Omeneşte vorbind, se înţelege uşor această generală refugiere la centru. Când se dă o mare bătălie pe stradă, cuminte este să intri în casă şi să-ţi citeşti jurnalul. Cuminte, dar nu şi absolut sigur. Căci s-ar putea ca soldaţii de afară să-ţi deschidă vraişte uşile şi să facă din ferestrele dumitale paşnice cu flori de muşcată, posturi de tragere cu mitraliera.

„Eclectism” s-o fi chemând politica aceasta de *juste milieu* pe care o discutăm aici. Adică discernământ, selecţionare a soluţiilor posibile, alegere a mijloacelor de luptă, oriunde s-ar găsi ele şi oricât ar fi ele de contradictorii. Dar eclectismul este diletant. Şi nu creează nicăieri nimic, nici în artă şi literatură şi cu atât mai puţin în politică.

Adevărul nu stă niciodată la mijloc. Proverbele mint. Adevărul îl găseşti la capete de drum, nu la răscruci. Şi când timpurile se răstoarnă şi viaţa se preface, aşa cum instinctiv cu toţii simţim, nimeni nu se poate da nepedepsit alături de vâltoare, refuzând să o vadă.

Trebuie să spui da ori nu. Amândouă laolaltă nu merg.

CINEMATOGRAF

Se întâmplă un lucru curios cu cinematograful. Toată lumea e de acord că el este o artă. Artă mută, cum se zicea acum vreo trei ani. Artă sonoră, cum i s-o fi zicând acum.

Dar în ciuda acestei deprinderi „estetice”, cinematograful n-a izbutit să fie, în viața lui de fiecare zi, decât o întreprindere prosperă de amuzament. Și această situație a fost acceptată nu numai de marile case producătoare (ceea ce e firesc la urma urmelor), dar a fost primită cu inimă ușoară de către public.

E regretabilă această defăimare a unei arte, ale cărei mari posibilități de expresie sunt unice.

Cinematograful, instrument de artă pe care îl datorim în întregime technicei, s-a constituit grabnic în despărțământ estetic independent. Cincisprezece ani de evoluție, nu mai mult, şi îl aveam pe Charlie Chaplin, adică un moment artistic suprem, care ar fi presupus altminteri o pregătire lentă de un veac. Eram îndreptățiți să aşteptăm o desfăşurare progresivă a cinematografului.

Un progres artistic cel puțin în măsura progresului său tehnic. Ori lucrurile s-au întâmplat pe dos. În momentul în care filmul mut ajunsese să creeze opere de valoare esențială, a intervenit revoluția filmului sonor. Și sunetul adăugat imaginii, în loc să sporească posibilitățile de artă ale cinematografului, le-a compromis treptat. Bunele realizări sonore le numărăm pe degete: *Hallelujah*, *Sous les toits de Paris*, *Big House*, *Quatre de l'infanterie*. Patru filme a patru mari regizori, care își regăseau busola lor o clipă tulburată: King Vidor, René Clair, Pál Fejös, Pabst. Încă vreo câteva filme agreabile, încă vreo câteva încercări interesante – şi încolo, o producție infinită de lucrări mediocre, proaste sau de-a dreptul triviale.

Nu vi se pare că în această năvală de spectacole, prezentate gălăgios, fără distincție, fără triere, un post de observație, de unde să se marcheze obiectiv un film de calitate, este un oficiu util? În alte țări, lucrul se face. La noi, nu.

„Cuvântul" are intenția de a da în acest colț cetitorului câteva rânduri zilnice de informație aleasă din lumea cinematografului. Și mai ales are ambiția de a aduce la judecarea filmului un criteriu de artă substituit criteriului comercial.

CONCERTUL MILSTEIN

E un dominator acest tânăr violonist. Un accent de stăpânire și simplicitate îi definește arta. Pleci de la concert cu o impresie de calm fizic. Acest stil lucid, precis, nuanțat, care este al violonistului Milstein, transformă parcă opera muzicală într-o piesă de arhitectură. La concertul de ieri seară, a opta sonată în sol major a lui Beethoven a fost o încântare. Fraza muzicală se realiza polifonic, amplu, ca pe coardele unei mici orchestre. Surprinzător a fost un Ceaikovski (adăugat programului în locul lui Bruch, care fusese anunțat) un Ceaikovski clasic, limpezind, fără impurități. Nu se poate rezista sunetului dens al viorii lui Milstein.

Un public foarte numeros și foarte entuziast l-a aclamat pe artist și i-a cerut repetat „suplimente". Milstein s-a supus cu voie bună: am ascultat astfel, între altele, două piese scurte de concert, de o virtuozitate matematică: *Vol du bourdon* de Rimski-Korsakov și *Minstrels* de Debussy.

PENTRU STUDENȚII RESPINȘI

Se repetă în toamna aceasta o mică tragedie pe care o cunoaștem de câțiva ani. Se deschid facultățile. Dar nu se deschide pentru toată lumea și nici pentru cine vrea. Condițiile de studiu, din ce în ce mai grele din punct de vedere material, obligă autoritățile universitare să limiteze strict numărul noilor studenți. Mai ales la facultățile de știință unde nu se poate lucra decât cu material tehnic și unde deci se fac înscrieri numai în măsura în care aceste posibilități tehnice o permit. Cazul Facultății de medicină e tipic.

Îi lipsesc acestei instituții săli de disecție, laboratorii, clinică. Adică exact ceea ce e absolut indispensabil unei școli de medicină. Facultatea a fost obligată să restrângă numărul studenților și a stabilit atunci cifra anuală de 100 noi mediciniști, admiși în ordinea mediilor de bacalaureat. Cifra desigur este arbitrară, iar criteriul este cu totul întâmplător. Rezultatul acestui fapt este o serie de nedreptăți vădite. Vădite, dar inevitabile. Căci altfel nu se poate.

Iată cum o mare mulțime de tineri, veniți din toate unghiurile țării să învețe o meserie, rămân aici dezorientați, în fața unei porți închise. Situația este tristă și o deplângem cu toții, dar ea este așa, inevitabil așa, definitiv așa. Căci este o eroare – și încă una foarte gravă – să se creadă că statul ar putea sau măcar ar trebui să facă ceva împotriva acestui lucru. Ne plângem cu toții de întinderea șomajului în profesiunile libere. Și cu toate acestea am voi să sporim numărul acestor șomeuri dintre cei mai nenorociți. Tristă este situația unui tânăr care nu poate să studieze ce vrea. Dar e tragică aceea a unui tânăr care după ce a studiat se stinge de mizerie.

Domnul profesor Bălăcescu, distinsul decan al Facultății de medicină, se pare că e de altă părere. D-sa declară într-o gazetă de dimineață că Facultatea nu are a se ocupa de asemenea considerente neștiințifice și că orice fiu de contribuabil are dreptul să învețe ce poftește.

Să ne fie iertată obiecțiunea, dar domnul profesor pare să judece viața din laborator. D-sa uită că universitatea noastră creează nu oameni de știință, ci profesioniști. Și că profesioniștii trebuiesc încadrați în condițiile economice, în situații de fapt, în realități zilnice. Facultățile noastre sunt școli de meserii. Spunem asta nu spre defăimarea lor, ci pentru simpla constatare a unui adevăr.

Să nu dăm așadar acestor tineri necăjiți pe care nu-i putem primi în Universitate, să nu le dăm impresia că se află în fața unei măsuri provizorii, pe care Statul ar putea să o schimbe, dacă i-ar plăcea.

De fapt și ei și noi cu toții suferim consecințele unei politici universitare și a unui „sistem cultural” foarte vechi și foarte viciat. Soluțiile într-o asemenea năruire nu se improvizează.

ADAOS LA „ELITA CREATOARE"

Scriam într-un foileton din zilele trecute câteva note marginale asupra manifestului din „Gândirea" al d-lui Nichifor Crainic către „elita creatoare". Marginale într-adevăr, căci refuzam pentru moment să intrăm în discuția problemei pusă în acel manifest. O vom face însă curând pe îndelete.

Dar iată că, între timp, se ivește un nou comentator. „Adevărul literar". Revistă care mai apare încă spre surpriza noastră și – probabil – a cititorului.

Un domn, specialist în mici ciupeli cărora le spune polemici, discută pe două mari coloane vreo cinci mărunte „chestii". Astfel procesul momentului cultural de azi, pe care noi îl așteptăm cu destul scepticism desigur, dar cel puțin cu mângâierea unor precizări necesare, ia forme hazlii.

Domnul Crainic va răspunde cum va ști. Sau nu va răspunde. În fond, nu cine are dreptate în această răfuială între d-sa și polemistul „Adevărului literar" interesează. Interesează numai faptul că o asemenea răfuială este cu putință.

Gândiți-vă. O revistă cu trecutul și cu ținuta „Gândirii" lansează un manifest. Naiv, credem noi, și fără soluții esențiale. Dar el se adresează unor oameni de primă valoare („elita creatoare") și întru apărarea unor probleme de gravă importanță. S-ar putea aștepta, în urma unui astfel de apel, cel puțin o considerare serioasă a lui. Cel puțin o înțelegere a faptelor expuse.

Ei bine, chemarea aceasta sună în deșert. Ea cade fără consecință în neatenția generală, ca o piatră într-un lac.

Ba nu. Să fim drepți. Mai este polemistul „Adevărului literar”. În numele cui vorbește, în numele cui se încruntă, se agită și face cu ochiul – deștept – cetitorului său presupus? Ce o fi având de împărțit acest cetățean cu literatura, cu arta, cu muzica? Sau poate, întâmplător, s-a simțit vizat de acest apel, adresat cam vag „elitei creatoare”?

N-ar fi de mirare. Când trimiți scrisori cu adresă atât de neprecisă, riști să le vezi rătăcindu-se. Întâmplarea nu e tragică, desigur că nu. Dar în momentul în care pornește să redacteze o rubrică de informație și orientare literară, cronicarul nu poate privi fără oarecare melancolie un incident ca acesta.

E un semn de confuzie, care justifică încă o dată intențiile noastre, aici în aceste coloane.

LĂSAȚI-L SĂ TREACĂ!...

Chamfort povestește undeva că un consilier de curte, mi se pare, domnul de la Briffe, a murit într-o zi de luni din postul mare. A doua zi, ziua înmormântării, era *Mardi gras*. Parisul era în sărbătoare: străzile vuiau de lume, muzicanți, dansatori, costume de bal, măști. Prin această mulțime de chefuri, a trebuit să treacă dimineața cortegiul mortuar al consilierului decedat. Și s-a întâmplat un incident lugubru. Publicul a crezut anume că dricul ce trecea nu era decât un car decorativ și că cioclii din jurul lui erau oameni mascați într-adins așa. Cortegiul a fost înconjurat, caii deshămați, cioclii invitați să danseze, iar pastorii să intoneze cântece de lume. Degeaba se agitau oamenii și încercau să explice confuzia. Nu se dau explicații când curge vinul și cântă viorile.

Nu-l învinuiesc pe d. Iuliu Maniu de a-l fi cetit pe Chamfort. Asemenea presupuneri îndrăznețe și insultătoare nu obișnuiesc să fac. Mi se pare însă că este în „tactica” d-sale politică ceva asemănător cu istoria domnului de la Briffe. În alt sens poate, dar asemănător.

D. Maniu s-a hotărât să moară (sau să demisioneze) într-un timp nepropice. Când evenimentele grave, dar grave cu adevărat, se îngrămădeau de pretutindeni, când loviturile și deznodămintele se urmăreau grăbite în cadrul mondial, când prăbușirile economice se țineau lanț. Fostul șef național-țărănist conta pe o confuzie. În această cascadă de fapte mari – va fi cugetat spre a ne exprima astfel, d. Maniu – nu s-ar putea să-i fac loc și faptului mic-mărunțel al demisiei mele? Și nu s-ar găsi oare câțiva privitori naivi, care să se lase seduși și să mă înnumere și pe mine în seria catastrofelor?

Ba da. D. Maniu n-a greșit. Și privitorii naivi s-au găsit. Căci iată s-au împlinit patru luni de la demisia șefului și mai sunt ziare care o discută și mai sunt amici care n-o acceptă și mai sunt teoreticieni care o explică.

Lăsați-l, domnilor, să treacă! Nu vedeți că procesiunea pe care ați oprit-o în drum, pentru ca s-o înlănțuiți în hora tragică a acestor ceasuri, nu vedeți că nu este decât un dric purtând un om sfârșit? Lăsați-l să treacă.

JEAN DE LA LUNE LA CINEMATOGRAFUL VOX

Nici *Jean de la Lune* nu este cinematograf. E teatru filmat. Dar teatru excelent. O capodoperă mică, făcută din nuanțe, subtilități, scurte lumini și imagini, care dezvăluie până la urmă o dramă autentică. Scenariul și dialogul îi aparțin lui Marcel Achard – și atâta ajunge. Căci poate nu veți fi uitat *La vie est belle* admirabila comedie pe care o prezentase Iancovescu acum vreo trei ani. Se regăsesc în *Jean de la Lune* aceleași calități de emoție, același dialog melancolic, ușor ironic, ușor voalat.

Și dacă vreți să știți cum se joacă teatru cu adevărat bine, duceți-vă să vedeți filmul acesta.

Este în el echipa teatrului lui Louis Jouvet, adică cea mai coherentă și mai organizată formație de teatru pariziană. Am recunoscut până și în figurație pensionari ai acelui teatru.

René Lefèvre este un actor subtil. O dovedește încă odată. *Jean de la Lune* al său a fost cald, emotiv, discret, liber. Era în fond un rol dificil: un bărbat pe care îl înșeală regulat nevasta, o femeie ușoară, și care în mijlocul acestor dezertări conjugale rămâne totuși bun, credincios și lipsit de ridicol.

Michel Simon, mare comedian, pe care îl ajută un fizic burlesc, schițează rolul unui muzician haimana.

În rezumat, un film foarte agreabil, care nu este numai agreabil, care are adică, deasupra elementelor lui de comedie, un sens de artă personală.

Cronicarul cinematografului nu-și poate opri această concesie de a vorbi frumos despre un film care în fond nu are nimic comun cu cinematograful.

RICHARD HUGHES: UN ROMANCIER AL COPILĂRIEI

Nu cunoşteam până a fi cetit *Un ciclon la Jamaica* (Editura Plon, 1931) niciun roman al copilăriei. Poveşti, da. Adică anecdote în care copiii aveau un rol însemnat. Dar aceşti mici eroi ori trăiau convenţional ca nişte oameni mari de vârstă mică, ori erau priviţi din afară, prin prisma câtorva prejudecăţi psihologice: drăgălăşenie, naivitate, inocenţă... Mai ales, datorăm copilăriei un detestabil gen literar: al amintirilor.

Cred că cetitorul a prins în aşa măsură obişnuinţa acestor lecturi, încât i-ar fi greu să observe „cu ochii liberi" (cum se spune în cărţile de fizică la anumite experienţe) valoarea cu totul nouă şi distinctă a cărţii englezului Robert Hughes. *Un ciclon la Jamaica* este un roman fără frumuseţi violente şi (ceea ce este mai curios într-o carte a copilăriei) fără pitoresc. Desfăşurarea lui epică, liniştită, liniară, schematică aproape, nu descoperă adâncimea dramei ce se întâmplă decât târziu, după sfârşitul romanului, atunci când ai vrea să refaci mintal drumul parcurs. Este una din acele cărţi cu care timpul colaborează. Limpezi în timpul lecturii, ba chiar simple, ele îşi capătă abia mai târziu toată profunzimea, după cum anumite fructe îşi capătă aroma mult timp după ce au fost culese.

Cadrul cărţii lui Robert Hughes este o corabie. Drama propriu-zisă este un omor. Spre sfârşitul secolului trecut, câteva familii de colonişti englezi din insula Jamaica hotărăsc să-şi trimeată copiii în

Anglia, pentru a-i pune la adăpostul unei clime ostile şi a le da acolo altă instrucţie. Pe corabia unui căpitan prieten, grupul copiilor se îmbarcă neînsoţit. În drum, corabia este atacată de piraţi: marinarii şi căpitanul lor, legaţi bine, sunt lăsaţi pe nava jefuită. Copiii sunt trecuţi în cealaltă navă, a piraţilor, unde rămân multă vreme, făcând şi ei drumul acestor hoţi de mare, asistând şi ei la jefuirea altor corăbii. Este un lung proces psihologic ce se dezbate între copii şi piraţi, copiii surprinşi de această lume fantastică în care au intrat, piraţii intimidaţi de aceste fiinţe curioase, cu care nu sunt obişnuiţi să trăiască. Şi în această confruntare dintre oameni mari şi copii, superioritatea copiilor reiese netă, superioritate de cruzime, de inventivitate, de perversiune, de corupere. Este absenţa lor morală care triumfă.

Absenţa morală: adică lipsa de criterii comune în judecarea vieţii, lipsa de sentimente pe care noi le numim „normale". Un clişeu literar de o eternă platitudine îi cere copilului să fie „drăgălaş". Copiii lui Robert Hughes nu sunt poate lipsiţi de această graţie. Dar ea e făcută din elemente impure, din crime inocente, din răzbunări, din simboluri, din impulsii feroce, pe care n-am putea niciodată să le bănuim dincolo de o mică frunte albă, încadrată de linia bretonului frumos tăiat.

Atitudinea literaturii faţă de copil şi copilărie a fost viciată de o serie de prejudecăţi morale, de care ne despărţim cu greu. Mă tem că şi aceste note scrise voluntar împotriva lor se resimt totuşi de aceste reminiscenţe. Dar speram să evoc aici, cât de vag şi cât de sumar, spiritul de tragedie lucidă, de la inteligență la inteligență și de la perversitate la perversitate, ce prezidă în romanul acesta episodul călătoriei pe nava fantastică a piraților.

Nu vreau să intru în detalii. Nu termin de aceea anecdota cărții. E prea subtilă pentru a o face să intre brutal în acest spațiu. Voiam numai să vă sugerez cadrul general al cărții. Este ceva din atmosfera fantastică a lui Joseph Conrad, cu mai multă luciditate însă și fără dunga de melancolie a acestuia. Căci acest lucru este mai ales surprinzător în scrisul lui Robert Hughes: răceala aparentă cu care creează o carte de pasiuni. Un material sufletesc atât de complex ca acela al psichologiei copiilor, tratat cu instrumente de cunoaștere atât de obiective, atât de impersonale, aș spune. Nu este un moment de emoție directă în toată cartea. Nu este o singură subliniere sufletească din afară. Totul se petrece în adânc, în centrul ascuns al acestei lumi de copii pe care, odată cu pirații romanului, noi, cetitorii lui, nu izbutim să o pricepem. Căci nu aveam nicio relație cu ea, niciun punct comun, niciun criteriu valabil. Copilul lui Robert Hughes este un personagiu trăind cu totul în afara judecății și a deprinderilor noastre, mic monstru grațios, care se joacă cu marile nenorociri ca cu niște mingi albe ale imaginației lui, în fața ochilor noștri nedumeriți.

O carte mare.

CRITERIILE EDITORULUI

L-am întrebat într-o zi pe un director de editură (dar de ce nu i-aș da numele? – era d. Ioanițiu de la

„Cartea Românească”) care sunt criteriile sale de alegere. Făceam pe atunci pentru „Cuvântul” o mică anchetă în lumea cărții. Venise vorba despre scriitorii tineri și eram curios să știu care sunt șansele cuiva de a căpăta, asupra unui manuscris prezentat, un răspuns precis și just.

— Vă aflați, domnule, dv. editor, adică într-o măsură stăpân de destine literare, vă aflați în fața unui caiet. Nu e semnat de un nume celebru. Ba nu e chiar semnat deloc. Și trebuie să-l judecați, așa, fără niciun sprijin exterior. Ce faceți?

Întrebarea era perfidă. O recunosc. Dar răspunsul era admirabil. Cred că îl țin destul de bine minte, pentru a-l putea publica azi, după doi ani. Iată-l:

„— Domnule, eu, trebuie să mărturisesc, nu citesc manuscrisele prezentate. N-am timp. Editura este o afacere și afacerea se conduce greu. Pe urmă, nu pot angaja banii societății anonime pe care o reprezint aici, bizuindu-mă pe gustul meu literar. Public de aceea în primul rând numai scriitori cunoscuți. Că or fi buni, că or fi răi, treaba dumitale să-i judeci. Comercialmente însă ei reprezintă o valoare și anume singura valoare pe care o prețuim.

Celelalte manuscrise, ale debutanților, ale scriitorilor tineri, ale celor pe care Academia sau publicul nu i-a descoperit, le trimit comitetului de lectură. Mai ales are cuvânt hotărâtor acolo, d. Brătescu-Voinești. Dumneata spui că d. Brătescu este un scriitor vechi și sfârșit care n-are cum înțelege o carte nouă și că un scriitor autentic ar refuza să fie judecat de asemenea judecător, pentru că nu poate avea cu el niciun raport spiritual sau măcar artistic. Se poate. D. Brătescu însă este un autor venerabil, care a intrat în programa școlară. Ceea ce spune d-sa este pentru noi suficient.”

Dar, l-am întrebat pe interlocutorul meu, s-ar putea ca împotriva comitetului de lectură, astfel alcătuit, dumneavoastră, editorul, să descoperiți o carte și să o publicați numai pentru motivul că ea vă place?

„— Nu. Am mai spus-o. Eu sunt un om de afaceri, nu unul de aventură. Și pe urmă cărțile care nu-i plac comitetului, nu-mi pot plăcea mie.”

Aici am închis paranteza și am trecut la altele. Dar parantezele se pot deschide într-o zi sau alta. Dovadă aceste rânduri, pe care le public cu intenția de a oferi un document, întârziat, dar încă valabil.

„PANTHER”

Se va vinde curând, la licitație publică, în Germania, la Kiel, contra-torpilorul „Panther”. Numele vă este poate necunoscut. Așa trec gloriile toate în lume.

Dar acest „Panther” a însemnat odată un moment istoric. Era în 1911. Franța își accentua acțiunea protectoare în Maroc. Germania, iritată de asemenea inițiative luate peste capul ei, avea nevoie să facă un gest îmbufnat. Și atunci „Panther”, contra-torpilor în marina imperială, s-a dus să facă o plimbare pe coasta marocană, la Agadir. Un fel de salut, ce în codul manierelor diplomatice trebuie să fie corespondentul cărții de vizită, pe care noi, simpli particulari, o depunem în ocazii asemănătoare. „Panther” a trecut pe la Agadir, a fluturat acolo steagul lui cezarian, a șuierat pe amândouă hornurile și pe urmă s-a întors acasă. Războiul putea să izbucnească atunci și „Panther” i-ar fi fost pretextul.

Lucrurile s-au aranjat însă. Situația din Maroc a fost recunoscută printr-o convenție franco-germană și pacea a fost momentan menținută. Trei ani mai târziu, mai norocos decât contra-torpilorul „Panther”, atentatul de la Serajevo avea să declanșeze el marele război. Dacă vapoarele ar putea cugeta, „Panther” ar fi făcut poate atunci triste reflecții asupra destinului său de torpilor persecutat de istorie.

Și acum, ca un funcționar bătrân care iese la pensie, „Panther” va fi vândut la licitație. E doar scheletul a ceea ce a fost pe vremuri. Vândut ca fier vechi.

Nu știu de ce, dar e ceva melancolic în întâmplarea asta. Este puțin descurajator pentru cineva, care crede în inteligența și în chemarea oamenilor, să cugete că pentru asemenea istorii popoare se pot încăiera, țări se pot desființa și inși în toată firea se pot ucide între ei.

„Panther” a fost la un moment dat un simbol. Atunci când își flutura pavilionul la Agadir. Și deodată afli că nu este decât o masă de fier vechi, vândută cu kilogramul. Este un simbol degradat, o siluire a misterului, care jignește. Vedeți unde se ascund „forțele istorice”?

În prora pieritoare a unui vas, în coșul prost vopsit al unui vapor, 60 de milioane de germani au avut odată naivitatea de a se crede reprezentați de acea corabie cu tunuri. „Panther” era o parolă care ar fi putut atunci electriza o țară întreagă și nenoroci un continent. Iar acum, parcă pentru demonstrarea intenționată a imbecilității umane, „Panther” e dat pe cinci parale, asemenea cercurilor de fier ruginit, cu care copii se joacă pe maidane.

A MURIT UN COLABORATOR AL LUI DUMNEZEU

Thomas Edison. N-a fost un om de azi. În această civilizație mecanică, pe care în mare măsură o crease el, cred că bătrânul acesta silitor nu se recunoștea. Era nu numai omul altor generații, dar omul unei alte vieți. Se află încă în America o mână de oameni, ce descind spiritual din primii coloniști și care păstrează acolo tradiția lor de muncă și libertate, dublu steag pentru care Statele Unite au fost întemeiate.

Puțin mai devreme dacă s-ar fi născut, Edison ar fi făcut neîndoielnic parte din „școala de la Concord”. Era acolo o adunare de inși care trăiau izolați, la țară, în păduri, menținând visul lor puritan de singurătate și creație. Emerson și H. D. Thoreau au fost eroii acelor timpuri de la Concord. Thomas Edison era din familia lor sufletească. Le seamănă în totul, de la ținuta lui fizică, la structura lui intimă. Rasă de oameni tari, simpli, voluntari, bine legați de pământ, fără neliniști, fără îndoieli, crezând copilărește în frumusețea imanentă a vieții și a neamului omenesc. Din această naivitate virilă s-a construit viața lor de meșteșugari.

Nu era un inspirat acest Thomas Edison. Nu un inventator de viziune genială, care descoperă minunile așa cum un poet și-ar descoperi strofele. El proceda prin căutare, prin experiență continuă, prin corectări zilnice. A spus-o de altminteri într-o vorbă de spirit, cam gros ce e dreptul, spirit de om bătrân, care nu e obișnuit să vorbească frumos. „În viața mea, a intrat 1% inspirație și 99% transpirație." Înțelegea prin „transpirație" muncă și efort.

A fost în opera lui imensă ceva din lucrul unui țăran isteț care, trăind între plante și animale, știe să umble în urma vieții și să scoată din fiecare semn al ei un învățământ. Școlar prost, a fugit de la școală, căci nu avea nimic de învățat din cărți, el care avea deschis înainte pământul întreg. Ucenic al naturii, nu pute fi învățăcel al manualelor.

Moare după o asemenea viață și lasă în urma lui pământul modificat. Modificat fizic, ca după urma unui fenomen natural, ca după o mare ploaie, ca după o mare schimbare de straturi geologice. Gândiți-vă că becul electric i-l datorăm lui. Adică jumătate din caracteristica vieții de azi. Peisajul citadin al veacului nostru poartă semnătura lui Edison.

„Dumnezeu a spus să se facă lumină și s-a făcut!" După Dumnezeu, Thomas Edison, întâiul de la facerea lumii, a repetat cuvântul biblic și a făcut lumină.

Este poate revoluția cea mai de seamă din câte stau în putință unui om. Și este aceea care a schimbat mai mult condițiile noastre de viață.

Altfel e inutil să înșirăm aici toate invențiile pe care le-a făcut. Le știți din cărțile de școală. Le găsiți în foile de popularizare. La moartea lui, voiam doar să închinăm un moment de gândire omului Thomas Edison pe care mașinile inventate n-au izbutit să-l acopere și să-l eclipseze, ci l-au arătat așa cum era, conlucrător modest al forțelor mari ce ne înconjoară și ne depășesc.

„Colaborator al lui Dumnezeu” – titlul nu este orgolios, căci în sens deosebit suntem fiecare colaboratori ai lui. Numai că Thomas Edison i-a fost cu acel simplu sentiment de datorie împlinită, pe care strămoșii lui îl vor fi avut demult, când și-au tras definitiv luntrele la mal și, nemaivoind să privească spre lumea veche, au pornit să creeze una nouă.

CIFRE

Le găsesc într-un jurnal francez. Direcțiunea contribuțiilor directe publică o statistică pe anul 1930 asupra repartiției veniturilor în Franța.

2.196.631 francezi (adică două milioane, o sută nouăzeci și șase mii șase sute treizeci și unu) plătesc, numai ca impozit asupra venitului, suma de 2.593.980.200 franci.

Din aceste două milioane de cetățeni foarte bogați, numai 810 sunt realmente milionari. Vreo zece mii ating cifra de venit 300.000 franci. Ceilalți au venituri mai mici, fără mari deosebiri de la ins la ins.

În genere, statistica, din care nu putem publica decât aceste puține date, dovedește că repartiția averilor în Franța este făcută pe o scară largă, bine organizată, fără distanțe mari între trepte, coborând până în masele largi ale nației și împărțind mai ales – cel puțin din punct de vedere economic – populația în categorii foarte bine definite. Este o structură de piramidă. Țară de burghezi, Franța nu cunoaște spărturi între clase. Este acolo o continuitate și deci o ierarhie care încadrează cu o putere unică viața socială a insului. Și e ușor, pentru că nu există acolo „neposedanți” – oameni care să nu fie legați de ceva, de pământ, de valori funciare, de titluri industriale, de averi precise. Modeste în cea mai mare parte, dar precise.

Și e un element de psihologie franceză. Tradiția, legătura dintre generații, legătura dintre clase, se fac toate pe această bază de „drepturi câștigate”. Nicăieri justiția formală nu are prestigiul și realitatea pe care o are în această patrie a codurilor. Un text întemeiază o lume. Și la păstrarea acestei lumi este interesată masa întregii națiuni, până la ultimul ins, pentru că ultimul ins are de conservat o situație sau o hârtie timbrată.

Nu știu dacă există o altă țară, unde noțiunea de moștenire (*héritage*) să aibă un sens mai aprig, mai primar. Este ceva dintr-o forță ancestrală în noțiunea aceasta economică.

Explică foarte multe lucruri situația pe care o dezvăluie statistica veniturilor. Explică totul în realitate, tot ce se întâmplă și se mai poate întâmpla cu acest neam, „RASĂ DE INDIVIZI”, cum zicea de curând cineva cu o vorbă aspră și justă. Căci așa cum e pustiită astăzi lumea, pe pragul unor schimbări care vin cu imanența furtunilor, ea nu poate fi înțeleasă de cineva care stă să păzească o casă în virtutea unui zapis de proprietate.

E poate o poziție comodă astăzi. Nu este însă lipsită de posibilități tragice.

O GRAVĂ CONFUZIE

Este aceea pe care a făcut-o constant scriitorul român în raporturile lui cu editorul. Se adresa unui om de afaceri crezând că se adresează unui om de cultură. Și îl trata ca atare. Cred că ceea ce noi numim cu trei cuvinte „criza cărții românești" – adică acest complex de mizerii în care se zbate scriitorul și cartea la noi – se datorează în cea mai mare parte acestei confuzii. Editorul e un negustor. Noi n-am știut-o sau n-am vrut să o știm la timp.

I-am cerut editorului să gândească. El abia știe să vândă. I-am cerut lui să dea directive, să preconizeze soluții, să ia inițiative. Socoteam că fiecare casă de editură poate fi un centru de acțiune culturală. Am vrut să conlucrăm cu aceste oficii, să le promovăm. Le-am pus la dispoziție pagini de revistă și gazetă, le-am silit să ne răspundă la întrebări de politică culturală, le-am încadrat de bine de rău în atenția cetitorului. L-am căutat pe editor în biroul lui, unde până atunci nu se ocupa decât cu ținerea registrelor comerciale și i-am pus noi lui, cu forța, cartea în mână. Am susținut orice intenție de curaj, am aplaudat orice măsură inteligentă, cât de timidă, am exagerat într-adins orice semn de înțelegere.

Trudă inutilă și – de ce n-am spune-o? – puțin ridiculă. Bietul om trebuie să fi fost oarecum buimăcit de acest asalt. Până la urmă, când și-a văzut poza la gazetă și „ideile" tipărite, își va fi spus că în fond asemenea reclamă (tot reclamă!) n-are ce să-i strice comerțului (tot comerț!). Și s-a lăsat în buna voie a scriitorului amabil.

E bine, trebuie să o spunem răspicat, strategia asta a dat faliment. Editorul român a rămas editor român. El nu se poate fi scos, nu vrea să fie scos din socotelile lui negustorești. Vinde cărți. Întâmplător vinde cărți, căci ar putea să vândă, cu aceeași competență, nasturi, lame de ras, ochelari de soare sau prosoape de ocazie.

Numai că sunt ocupații care cer altă pregătire, altă răspundere și altă ținută. În lumea artei, bunăoară. Vi se pare o regulamentare legală a comerțului de cărți imposibilă? În fond de ce, pentru a vinde articole tehnice, ar trebui să fii inginer și pentru a vinde cărți, n-ar trebui să fii cărturar?

Dar poate vreți preciziuni. Le veți avea: cu nume și date.

„RADICAL-ȚĂRĂNISM"

Există și asta. Nu o știam noi, n-o veți fi știind dvs. – dar există. Un partid radical-țărănist. O spune într-o revistă recent apărută d. dr. Lupu, fost ministru liberal.

Acuma, pe doctorul Lupu îl cunoaşteţi. Un om nervos, vioi, schimbător, având în loc de principii temperament şi în loc de temperament nervi. Nimeni n-ar avea naivitatea de a-i cere să precizeze un cuvânt sau să cugete la consecinţele unei declaraţii. Căci toate declaraţiile din lume la un loc nu pot simula o realitate. Liberal, socialist *suis generis*, ţărănist şi iar liberal, acelaşi om zglobiu a trecut prin situaţii diferite, gata, după lichidarea fiecăreia, să ia lucrurile de la capăt, spre alte mici aventuri.

Deci şi mărunta istorie cu „radical-ţărănismul” ar putea trece veselă mai departe. Dar această împerechere de vorbe merită pentru ea, dacă nu pentru autorul ei, un scurt comentar.

Radical! Vocabula asta pare a însemna o nuanţă de hotărâre şi extremism. Asta prin definiţie. În realitate însă, ea serveşte drept reticenţă şi rezervă. Este o mică ghiulea atârnată de aripile curajului. Exemplu: radical-socialiştii. Nici marxişti, nici burghezi. Nici de o parte, nici de alta. Radicalismul în fond este putinţa de a putea spune într-o zi viitoare a răfuielilor, când vei fi întrebat despre rosturile tale de până atunci, să poţi spune ca în faţa unui subcomisar, care anchetează spargerea unui geam: „N-am fost eu, zău n-am fost eu”.

Şi pe urmă, indiferent de ce înseamnează cuvântul ăsta, ţărănismul nu poate fi „radical”. El nu poate fi decât ţărănism pur şi simplu. Căci a face politică ţărănistă înseamnează a lucra cu un material sufletesc şi politic atât de bine definit, încât orice nuanță sau reticență este exclusă, căci nu este o ideologie, nu este un sistem, nu este un program. Este numai un fel de a trăi. Unui program îi poți adăuga un articol și îi poți scoate un altul. El tot program rămâne, mai mult sau mai puțin bun, mai mult sau mai puțin eficace. Dar o dogmă este un tot, pentru care orice abatere este o falsificare. Nu poți fi „cam țărănist”. E un adevăr pe care politica românească l-a învățat greu în ultimul timp, dar l-a învățat poate în fine.

Radical-țărănism? Contradicția stă în termeni.

DOMNUL DE LA GHIȘEU

N-am mai avut de multă vreme de a face cu autoritatea publică. Nu de alta, dar, cetățean ordonat, îmi menajez momentele subversive de revoltă. Pe cât posibil îmi place să rămân un particular. E mai simplu.

Dar orice bună intenție e silită să cedeze mai curând sau mai târziu. Și astfel, pașnicul scriitor al acestor rânduri a fost obligat să aibe o întrevedere cu autoritatea. În speță, un secretariat de facultate.

Și a dat acolo de un personaj fioros pe care l-a mai cunoscut demult, dar pe care îl uitase: „domnul de la ghișeu”.

Nu cred că am un spirit tenebros și înclinații catastrofice, dar mi se pare că nenorocirile noastre publice se trag toate de la existența acestui tip național. „Domnul de la ghișeu” nu e un om, e un registru. Nu e o inteligență, e un instrument. Viața lui se limitează la o ștampilă, la un text, la un orar. Atâta știe, atâta face. Dincolo de această țeapănă adunare de forme, el nu înțelege nimic.

Ai vrea să stai de vorbă cu el să-i explici că întâmplarea care te aduce acolo este mai subtilă decât „măsura lui administrativă”, că sunt lucruri ce depășesc formele lui și există fără ele... El te privește buimăcit, nu pricepe nimic și trage oblonul ghișeului. A terminat!

Domnule de la ghișeu! Poate nu ești conștient de mărunta, obtuza, formidabila dumitale forță. Poate că în exercițiul fix, obscur și pasiv al „misiei” dumitale, nu îți dai seama că stă tocmai roata, care a plesnit în mecanismul statului românesc, rotiță ascunsă pe care o căutăm de atâta timp și pe care nu o vom găsi decât foarte târziu poate, dar o vom găsi atunci odată pentru totdeauna.

Ești un principiu de moarte d-ta. Da, dumneata, domnule de la ghișeu, așa cum te știi, mic, prost și al naibii. Eu nu țin să te flatez, dar asta e adevărat, evident de adevărat: de dumneata ține mersul prost sau bun al acestui pământ pe care ne aflăm. Și când te-om scoate din fotoliul dumitale de la ghișeu și te-om pune cu capul sub oblonul acestui ghișeu, un șir de mari tragedii se va fi sfârșit. Sunt sigur.

SPIRIT ACADEMIC

Academiile sunt pretutindeni academii. Adică niște instituții cuminți, placide și așezate. Chiar în

Franța, unde aparatul academician nu poate fi ridicul, purtător de tradiții seculare cum este el acolo. Și totuși...

Acum vreo doi, ani Academia franceză a decernat premiul Brieux, singurul ei mare premiu de literatură dramatică, unui profesor secundar debutant care prezentase o comedie în trei acte în manuscris. Piesa se chema, dacă țin bine minte, *Une paire de bottes*. „O pereche de cizme”. Ceea ce Academiei nu i-a plăcut. „Nu e serios”, a observat raportul de premiere. S-a cerut deci autorului să schimbe această numire glumeață și să găsească una mai compatibilă cu gravitatea casei lui Richelieu.

Fericitul premiant s-a spus. Și și-a denumit lucrarea *Ariel și Caliban*, titlu ce n-o fi avut prea strânse legături cu perechea inițială de cizme, dar care cel puțin avea o înfățișare doctă și respectabilă.

Astfel *Ariel și Caliban* a căpătat cununa premiului Brieux (25.000 franci). Un raport special semnat de comisia Academiei a vestit lumii că o nouă capodoperă s-a născut.

A trecut de atunci timp. Autorul s-a plimbat cu manuscrisul în mână, să-l plaseze la un teatru sau la altul, pe Bulevard, pe Champs-Elysées, nu importă unde, nu importă cu ce actori, nu importă la ce teatru. Numai să-și vadă odată capodopera montată. O refuza toată lumea, cu toată recomandația oficială și academică.

În sfârșit, de curând, teatrul Odeon – teatru subvenționat – s-a îndurat de această operă pribeagă și de geniu și a jucat-o.

A fost o teribilă cădere. În unanimitate, criticii de teatru s-au întrebat cum 40 de bărbați în livrea verde, serioși și inteligenți, au putut premia o asemene a platitudine. Răspunsul ar fi greu de dat, dacă academiile n-ar fi pretutindeni academii.

MARXISM RETRIBUIT

S-a întrunit zilele acestea „consiliul executiv al partidului socialist democrat”. (În trecut fie zis, bine făcu el că s-a întrunit, că altfel cum am fi aflat noi că există).

Și se pare că s-au întâmplat la ședințele acestui consiliu câteva scene penibile. Un delegat din provincie, om necăjit, a vorbit neîntrebat și a pus două trei întrebări „șefilor”.

A vrut să știe omul din ce fonduri anume se hrănesc de câțiva ani încoace fruntașii „mișcării proletare”. Jetoane de prezență, lefuri, funcții, călătorii de studiu – toate aceste retribuții bine cifrate nu seamănă oare – a întrebat nedumeritul vorbitor – cu un fel de complicitate financiară cu burghezia? Poate un marxist, trimis al proletarilor și al șomeurilor (prin definiție – nu?) să trăiască din firimiturile unui buget burghez și să trăiască din ele comod și copios?

„Până când vor merge lucrurile așa?” și-a terminat omul cuvântarea. „Noi tragem căruța și alții mănâncă ovăzul.”

Nu știm ce au răspuns domnii vizați. Au răspuns ce au vrut sau, mai ales, ce au putut. Dar știm că delegatul din provincie era necăjit pe bună dreptate. Noi am realizat, probabil pentru a ne amuza, paradoxul marxismului retribuit. Am creat posturi, sinecure și oficii, un întreg aparat de asistență muncitorească, făcut după indicațiile generale ale biroului muncii de la Geneva, sistem birocratic foarte costisitor și foarte de prisos. Cu asta am rezolvat problema proletară. Improvizând instituții, plasând în posturi bugetare oameni de relativ spirit revoluționar. E o bună glumă această revoluție retribuită și noi o gustăm ca atare. Dar ca măsură socială este o gravă eroare. Căci socialiștii aceștia placizi, răzvrătiți pe care îi calmezi cu un jeton de prezență, nu au nici măcar calitatea de a-i reprezenta realmente pe muncitori. Birocrați care au făcut din marxism o carieră și din democrație un sistem de înaintare funcționărească. Ce a câștigat viața socială românească – măcar în sensul unei clarificări de poziții politice – din această încurajare a unui partid, care nici sindicalist, nici socialist și nici nimic nu este?

CU PRILEJUL UNEI TRADUCERI

Editura Cultura Națională a pus zilele acestea în vitrina librăriei un nou volum: un roman de Franz Werfel. Am fost rugați să spunem câteva bune cuvinte întru întâmpinarea acestei cărți. Bucuros. N-am refuzat niciodată asemenea servicii de presă, socotind că servim prin ele nu o întreprindere comercială, ci pe cititor și pe muncitorul intelectual.

Cu atât mai bucuros am scrie acum, când ni se dă prilejul să subliniem activitatea frumoasă de traducător a d-lui Camil Baltazar, poetul cunoscut. Dar se pare că publicarea în românește a lui Werfel nu este un accident, ci un fapt ce face parte dintr-o nouă politică editorială. Nu-l putem lăsa să treacă neobservat.

E lămurit: editorii români îl părăsesc pe scriitorul autohton. Nu e destul de productiv poate. Nu e destul de comod, în orice caz. Căci în loc să alegi tu, după gustul tău și deci pe riscul tău, o operă, e mai simplu să te adresezi gloriilor stabilite de peste hotare și să le importi aici, cu toate avantagiile lor de acolo. Operația e lipsită de neprevăzut.

Comercialmente, traducerea este o excelentă afacere. Nu se plătesc în primul rând tantieme. Cu o sumă foarte modestă cumperi drepturile de autor. Cu altă sumă – mai modestă – cumperi timpul unui traducător și ți-l aservești pe trei luni.

Astfel cartea e gata și bună de vândut.

Dimpotrivă, a publica un scriitor român e o operație delicată și costisitoare. Trebuie să știi să alegi manuscrisul (și să nu mai vorbim despre competența acestei alegeri!). Trebuie să plătești procente fixe asupra vânzării. Trebuie să lansezi cartea și numele ales. Vedeți? Pentru un editor serios nu face.

Iată cum editurile noastre renunță la asemenea tipărituri și se îndreaptă către literatura altor țări. Ei bine, sub pretextul unei amabilități politicoase, noi nu ne putem face complicii acestei tactici. Și îi vom spune pe nume: ESTE O DEZERTARE. Și este un semn de lenevie, nu intelectuală (că nu cerem asemenea calități), dar comercială pur și simplu. Editorul român face în public proasta reputație a scriitorului român. El singur creează și întreține prejudecata că opera autohtonă nu se vinde, că ea nu se poate vinde. El face propaganda cea mai hotărâtă împotriva scriitorului.

E puțin penibil să scrii astfel, întru apărarea unui fel de protecționism literar. Dar e necesar și drept. Vă amintiți ce violente proteste s-au ridicat în revistele franceze în septembrie, când editurile pariziene anunțaseră o serie de traduceri? Și era vorba nu de apărarea unei literaturi începătoare, fără renume, fără atribute comerciale, fără public larg, cum este a noastră, ci de o literatură de nume mondial, bine cotată la bursa valorilor.

Ei bine, dacă este îngăduit unui scriitor francez să ceară a fi apărat împotriva confraților săi de peste graniță, cu atât mai mult îi e permis unui scriitor de aici de la noi să-și reclame, cu hotărâre, dreptul lui de a exista. E o chemare la ordine pe care editurile care dezertează azi trebuie să o audă. Ea nu se adresează Culturii Naționale în special (întreprindere cu finanțele avariate), dar tuturor editurilor românești care mai sunt încă în ființă. Deocamdată.

FALIMENTUL DRAGOSTEI LA SELECT

I se face filmului acesta o reclamă abilă. Se zice că ar fi după un scenariu de Pitigrilli, ceea ce este inexact. Inexact de două ori: întâi pentru că nu este de Pitigrilli, pe urmă pentru că și ca psihologie și ca tendință și ca stil, filmul acesta este potrivnic literaturii pornografului italian.

FALIMENTUL DRAGOSTEI (oribil titlu!) a cunoscut în străinătate un succes deosebit, sub numele mai semnificativ *Les vierges Folles*. Filmul acesta a intrat în repertoriul permanent al studiourilor din Occident. Nu pentru calitățile lui cinegrafice însă, căci nu are, ci pentru valoarea lui de document psichologic.

Mă explic. E un film mediocru, cu situații naive, cu conflicte morale plictisitoare. Dar este o imagine din viața tinerei generații americane, imaginea inegală, grăbită și până la urmă semnificativă.

Fata nevrozată, ușuratecă, zglobie, împărțindu-și sărutările fără deosebire, fără pudoare, fără sentimentalism, fata flirtului nu a iubirii, fata care substituie suportul sufletului și dansul reveriei, fata modernă cu un cuvânt – *The Flapper*, cum i se spune cu un termen ajuns celebru – își trăiește tragedia în acest film de moravuri. Joan Crawford, frumoasă, suplă, cu ochii vineți, deschiși, este o eroină greu de uitat. Una din cele mai curioase siluete ale cinematografului.

Cu o asemenea actriță un film mediocru poate fi suportat. Altfel decuplat, mai scurt, mai concis, fără câteva scene prea puerile, filmul de la Select ar fi fost un spectacol bun.

SPRE ALEXANDRE DUMAS…

O anchetă făcută recent de o revistă pariziană în lumea bibliotecilor a dus la rezultate surprinzătoare. Știți care este astăzi cel mai cetit autor francez? Alexandre Dumas.

Da, în 1931, după perimarea atâtor școli și formule, după atâtea revoluții, după atâtea uitări. Trăind în actualitatea cărților și a revistelor, noi am stabilit o aproximativă scară de valori literare, în care credeam. În orice caz, terminaserăm de mult socotelile lui Alexandre Dumas, bunul autor al *Celor trei mușchetari*.

Dar când spuneam că permanenta lui glorie este o surpriză, întrebuințăm în cel mai bun caz o figură de stil. Căci este un fapt explicabil această orientare a mulțimii către anumite cărți ale ultimului veac.

Literatura timpului nostru nu ajunge până la public. Vorbesc de publicul mare, obișnuit, divers, care face din lectură o plăcere simplă și de repaus. Este o literatură prea cerebrală, prea nuanțată, prea „artistă". Scriitorul se ocupă cu propriile lui probleme și e în căutarea pasiunilor lui. Scriitorul nu mai scrie pentru cetitor, ci pentru el însuși.

Câmpul de circulație a unei cărți devine prin aceasta fatalmente restrâns. Sunt condiții atât de nuanțate în crearea operei de artă, încât ea devine treptat privilegiul unui cerc de profesioniști ai lecturii și nu mai poate trece dincolo de aceste limite.

Nici încercările de evadare din această lume de inițiați spre masa mare de dincolo nu izbutesc, pentru că este în ele numai un efort voluntar, nu o orientare de instinct. „Populismul" e sortit unei înfrângeri sigure.

Ori marele public (lucrători, midinete, fete părăsite, mahalagii isteți și sentimentali), acest mare public, care în definitiv este o rezervă de umanitate – mai puțin subtilă poate – dar mai viguroasă și mai directă, are nevoie de arta lui: artă de pasiuni mari, declamatoare, violentă, artă de emoții: tari, agitate care să impresioneze peste orice scrupul estetic. Ceea ce omul poate găsi uneori la cinematograf, alteori în romanele foiletoane, dar mai ales în marile cărți de aventură, în care mulțimea însăși se mișcă, trăiește și suferă.

Ceea ce se găsește în Alexandre Dumas, Émile Zola, Eugène Sue…

CORESPONDENȚĂ PARTICULARĂ

De la o vreme, cetățenii francezi primesc la intervale regulate o serie de curioase mesagii, ce vin prin poștă, din Germania, sub plic închis. Ele nu sunt adresate personagiilor de marcă, oamenilor politici sau celor care au un cuvânt hotărâtor de spus în viața generală a țării. Ci cetățenilor obișnuiți, oameni de rând, negustori așezați care își văd de treburile lor. D-lui Dupont, proprietar de *bistrot*. D-lui Durand, negustor de cravate. D-lui Duval, șef de raion la magazinul „Bon Marché”.

Ce găsesc acești onorabili domni în plicurile ce le vin cu ștampila Berlinului pusă lămurit pe mărcile albastre ale Reichului? Două hărți. O hartă a Germaniei de azi și una – nu a Germaniei de la 1914 – dar a unei Germanii „rațional” făcute. Teritoriile care sunt socotite absolut indispensabile țării (culoarul Danzigului bunăoară) sunt însemnate distinct. Pe ambele hărți sunt indicate cifre și hărți grafice, sumar făcute, pentru a putea fi înțelese de oricine. În sfârșit, hârtiile acestea două sunt cuprinse într-un chenar, pe care stă scris cu litere mari: „Ce ați spune dacă țara dvs. ar fi fost la fel tratată?”

Nu ne interesează aici problema pusă, ci doar metoda întrebuințată pentru a o pune. Ni se pare semnificativă. Căci ea dovedește o perimare definitivă a instrumentelor diplomatice. E din ce în ce mai convinsă lumea că nu se mai poate discuta util de la stat la stat. E din ce în ce mai puțin încrezătoare în formulele politice abstracte. Și preferă declarațiilor oficiale, mesagiilor de guvern și discuțiunilor „plenipotențiare” un cuvânt neoficial spus de la om la om. (*À propos* de „plenipotențiar”: e distractivă schimbarea de înțeles a cuvântului. Lipsa complectă de puteri și inițiative e desemnată prin acest termen).

Iată de ce, după ce domnul Brüning i-a spus ce a vrut domnului Pierre Laval, la o conferință de „excepțională valoare europeană”, cetățeanul german – un Fritz Mayer oarecare – îi spune și el un cuvânt discret, în intimitate, cetățeanului francez – un François Dupont oarecare.

Conversație care se deschide la o masă imaginară, cu o bere müncheneză de o parte, cu un dubonnet de altă parte.

TRADUCERI, PROTECȚIONISM LITERAR, ORGANIZARE PROFESIONALĂ

Titlul e lung. Dar chestiunile de relativă actualitate, pe care e să le dezbatem săptămânal în aceste prime coloane, sunt destul de multe ca să-l justifice.

Am vorbit zilele trecute despre problema traducerilor în activitatea editorială de la noi. Au fost cuvinte de oarecare vehemență. Dacă aș spune că nu am așteptat reacțiuni, n-aș fi sincer. Scriem aici pentru a fi ascultați și uneori e bine să forțezi atenția celor ce trebuie să audă. Socotim că viața noastră literară înțepenită la adăpostul unei formule – „criza cărții” – poate să treacă mai departe de lenea momentului de față. Și pentru această pornire, orice cuvânt scuturător e bine venit.

Dar nu numai poeții sunt o „ginte iritabilă”. Editorii le seamănă, poate pentru a-și afirma astfel raportul lor cu arta. Căci iată, răspunzând la constatarea noastră melancolică asupra prigoanei împotriva scriitorului autohton, un editor s-a obosit să urce scările redacției noastre și să ne spună câteva vorbe mâhnite. Iată-le:

„Cum să publicăm noi scriitori români, când cei dintâi care ne refuză ajutorul cel mai elementar sunt tocmai ei, scriitorii aceștia? A-l publica pe Thomas Mann, pe Gide, pe Hardy este într-adevăr un lucru simplu. Sunt nume care nu întâmpină rezistența nimănui. Gazetele, binevoitoare, înserează anunțurile, criticii – amabili – recenzează opera. Dar un nume autohton trezește din capul locului o serie de bătălii, înveninări și comploturi, care fac în jurul cărții apărute ori o tăcere ostilă, ori o atmosferă hotărât defavorabilă. Înainte de a ne da nouă lecții – pe care le merităm poate – scriitorii n-ar face bine să și le dea lor înșiși?”

*

Să răspundă cine poate la întrebarea aceasta. Pentru noi ea este de o justețe umilitoare. Și adevărul ei trece mai departe, mult mai departe de problema relațiilor dintre scriitor și editor. E o chestiune care angajează cauzele prime ale mizeriei în care se zbate cartea și scriitorul la noi. Este explicația primă a sterilității noastre culturale.

Este anume lipsa de generozitate a scriitorului însuși. Lipsă de generozitate profesională, lipsă de generozitate artistică. Toate punțile de înțelegere sunt tăiate de la artist la artist. Sunt numai grupări strategice în reviste, cenacluri, partide, toate potrivite după obscure criterii de interes personal. Dincolo de aceste strimte hotare nicio curiozitate nu mai rămâne.

Dacă n-ar fi o operație respingătoare, am povesti fapte mărunte care edifică: note anonime la gazetă, tăcere completă făcută în jurul unui nume (pe care îl ștergi chiar din sumarul unei reviste, pe care o anunți), spionaj, denunțări, corpuri delicte – mici și mari infamii care sapă liniștea oamenilor „până la pâine”, cum spunea cineva cu o vorbă cumplită. În această atmosferă otrăvită e ridicol să mai vorbesc despre organizare profesională, conștiință de breaslă, efort intelectual comun. De aceea, când deunăzi cineva lansa ideea unei „Ligi a artelor”, organism de acțiune culturală, nouă ne venea să râdem.

Într-adevăr ne sperie soluțiile mari într-o lume în care soluțiile mici ar fi de ajuns și prea de ajuns.

Editorul meu avea dreptate.

*

Dar nu o avea întreagă. Căci dificultățile reale, despre care vorbea, nu justifică atitudini defetiste. Editura e un comerț și comerțul e o luptă. A trage obloanele poate fi o soluție dacă vreți, dar numai în măsura în care moartea este una. „Criza cărții” nu poate însemna un pretext pentru abandonarea scriitorului român. Și pe urmă noi cunoaștem poeți care au murit de tuberculoză și mizerie, dar nu știm vreun editor care să fi pierit pe altarul „crizei”.

Deci problema protecționismului se poate pune. Trebuie să fie pusă. Traducerea operelor străine să rămână cel mult un detaliu în activitatea editurii, detaliu care să ușureze publicarea continuă, sistematică și organizată a operelor românești.

1.706.202

Un milion șapte sute șase mii două sute doi. Cu atâta depășește numărul voturilor feminine pe acela al voturilor cetățenilor bărbați în recentele alegeri engleze.

(Cifrele detailate sunt acestea: 13 milioane 917.745 alegători, 15 milioane 532.692 alegătoare).

Ziarul străin care dă aceste cifre le oferă ca pe o curiozitate. Să fie numai atât? Un detaliu „picant” într-o gravă luptă parlamentară?

Poate că nu. În genere, țările care au recunoscut femeilor depline drepturi politice n-au suferit schimbări esențiale în configurația lor politică. Ceea ce dovedește deocamdată că femeia uzează cu timiditate de drepturile ei noi. Li-e teamă de ele ca de o armă care i-a fost pusă în mână și căreia nu-i cunoaște mecanismul.

Până astăzi, femeia alegătoare s-a dovedit prudentă, fără inițiativă, mergând din instinct către pozițiile politice liniștite. Femeia e prin firea ei un cetățean reacționar. Orientarea ei e spre dreapta. Fiindcă ea aduce în viața publică criteriile vieții de casă: gospodărești, strâmt prevăzătoare, îndreptate spre ziua de mâine și nici cu un minut mai departe. *C'est la raison du pot* – ar spune poate pe franțuzește.

Cu o asemenea mentalitate, debutul sexului slab în politică a fost calm și fără accidente. O singură catastrofă i se datorește. Prohibirea alcoolului în Statele Unite, lege care a nenorocit un continent și care se datorește votului de moralitate uscată și hibridă a femeilor de acolo. Încolo, nicio schimbare.

Alegerile din Anglia confirmă încă o dată această situație politică neutră. Succesul mare al conservatorilor se datorește în bună parte femeii engleze, menajeră speriată de cheltuielile coșniței naționale. Economii!

Dar o superioritate de 1.706.202 voturi, oricât ar fi aceste voturi de placide și pasive, nu poate fi un fapt de simplu amănunt. Căci poate veni o zi în care această masă de mare valoare numerică să capete prin educație o valoare activă viguroasă. Arma își va fi găsit atunci mâna care îi trebuie.

Nu mergem spre un nou matriarhat, cum o spunea de curând un filosof nordic? Și nu pornește această supremație dinspre lumea anglo-saxonă?

Subiect pentru o meditație inactuală.

DEZNODĂMÂNTUL MODERNISMULUI

Modernismul lichidează. Revoluția a îmbătrânit, proclamațiile incendiare în literatură s-au perimat, căpitanii trupelor dadaiste, cubiste, construc-tiviste au trecut pe rând la pensie.

E „desfacerea" ultimă a întreprinderii. Pe pragul casei deșarte, ultimii rămași schimbă cu violență vorbe de rușine.

Semnalul acestei despărțiri a fost dat nu de mult în Franța, când G. Ribemont-Dessaignes, publicând lămuriri nepioase asupra începuturilor mișcării, a învrăjbit dintr-odată pe toți ostașii supraviețuitori. (În realitate, semnalul deznodământului a fost mai vechi și mai amuzant: revista „Un cadavre" pe care moderniștii din Montparnasse o împărțeau prin cafenele împotriva lui André Breton. Neuitate seri, pe terasa Coupolei, cu un *demi-brune* pe masă, zarva acelei ultime revolte!)

Aniversarea „Contimporanului" la noi (a împlinit o sută de numere) coincide cu acest deznodământ. Pe prima pagină a revistei cetitorul găsește o declarație scurtă. Se zice acolo că modernismul a învins pe toată linia: că el a schimbat fața pământului, că el a răsturnat toate valorile. Desigur. Așa se dau comunicatele oficiale.

În realitate, este comemorarea unei înfrângeri. De la o răzvrătire totală, modernismul a ajuns să fie doar o modestă manieră. În proză și în poezie nu-i cunoaștem prezența. A avut însă privilegiul de a fi creat un stil în „artele exacte" – dacă e permisă expresia. Adică în artele în care expresia e condiționată de un material definit și de necesități practice. Arhitectură și arte decorative. Aici viața modernă impunea o simplificare de linii, o mecanizare a formelor. Era un criteriu de comoditate care se realiza. Modernismul l-a înțeles. Și a fost creator în această direcție, tocmai pentru că păstra legături cu viața și asculta de legile ei.

Era în fond un clasicism al timpurilor noastre, clasicism către care continuăm a merge. Dar acolo unde modernismul a procedat prin abstracție și din simplu dor de a da cu tifla a ratat. Ceea ce l-a dus aici unde este.

O SONDĂ CARE NU SE ASTÂMPĂRĂ

Sonda asta de la Moreni își face de cap. Se stinge și se aprinde la nimereală ca o brichetă deranjată, care îți refuză serviciile când i le soliciți cu țigara în gură și ia pe urmă foc când nu mai ai nevoie de ea. Sondă fantezistă.

Vreo doi ani a ars cu încăpățânare în mijlocul unei armate de ingineri, care o împrejmuiau pe patru laturi cu pompe, tulumbe, mașini și gaze. Sonda a rezistat ca o femeie urâtă. Pe urmă, când toți acești technicieni ți-au dat seama că își pierd vremea degeaba și au renunțat să se mai afle în treabă, focul s-a stins din buna lui voie într-o dimineață, în care probabil nu avea nimic mai bun de făcut.

Era o impertinență, fără îndoială. Căci la ce bun să deranjezi Europa, să mobilizezi inventatorii, să sâcâi pompierii și să aduni cinematografiștii, când intenția ta primă și ascunsă era să te stingi singură, de capul tău.

Dar abia au dispărut vâlvătaiele roșii și albastre de la Moreni, când tot într-o dimineață – alta bine înțeles – în timp ce i se făcea cu băgare de seamă toaleta, sonda a prins să icnească, să facă scandal și – pe scurt – să ardă. Așa cum se stinsese: într-aiurea.

Nu știu ce au să facă de astă dată inginerii și pompierii. E probabil că au s-o lase să-și ducă mai departe în voie destinul ei de sondă cu temperament. (Va fi poate și un semn de recunoștință profesională: căci în acest timp de focuri comerciale, sonda de la Moreni rămâne poate singurul exemplu de incendiu... spontan). În fond e treaba lor – a inginerilor.

Eu voiam doar să observ că sonda aceasta trebuie să fie de naționalitate română. Neastâmpărată cum e, rezistentă, capricioasă, neprevăzătoare, are în caracterul ei ceva de boem și de băiet bun. Dacă-i bați capul, dacă stărui, dacă-i dai sfaturi și recomandații autoritare, el face urât și-și vede de drum. Dar dacă-l lași în buna lui voie, să umble după simpla lui plăcere, cu nasul în vânt și ochii la stele, s-ar putea să nimerească drumul cel drept. Uite așa, pentru că vrea el.

Spuneți, nu este „trăsneala” asta cea mai emoționantă dintre trăsăturile boeme ale românului, om trecut prin atâtea sisteme și guvernăminte și rămas totuși, până la urmă, teafăr? Și nu este sonda de la Moreni simbolul nostru cel mai exact?

MAMMY LA FEMINA

Iată-l pe Al Jolson, strămoș al filmului sonor, actor pe care l-am văzut pentru întâia oară vorbind pe pânză, minunați că sunetul coincidea cu mișcarea buzelor și puțin speriați de acest miracol. Vă amintiți? Era exact acum doi ani. De atunci multe s-au întâmplat în lumea cinematografului. A fost *Hallelujah* al lui King Vidor. Au fost filmele lui René Clair, ale lui Sternberg, ale lui G. W. Pabst.

Și Al Jolson a rămas acolo de unde a început. La filmul pueril, în care el este cântăreț celebru, pe care o întâmplare nenorocită îl abate de la carieră pentru a-i da abia către sfârșit putință să revină și să fie fericit. E simplu, e copilăros și e sumar. Dar nu poți fi un spectator aspru și nici măcar indiferent, în fața acestui om de inimă care are mai multă generozitate decât fantezie, dar care cu mijloacele lui puține știe numai să te emoționeze. O voce caldă, modelabilă, cu accente de patetism exterior, dar cu un timbru sincer, direct.

Filmul prezentat acum este ceea ce vă puteți aștepta să fie. O poveste fără interes, cu câteva scene pitorești, cu o intrigă pe care o vezi de la depărtare, cu lovituri ce se succed așteptate. În mijlocul acestui scenariu, plasate câteva fragmente de excelent *music-hall.*

Dacă asta vă place, puteți vedea filmul de la Femina. Cinematograf însă nu este. Asta e sigur.

GEORGES DUHAMEL

E un iubitor de oameni scriitorul acesta care rămâne câteva zile aici la noi. Ceea ce îl îndeamnă să umble prin lume, pe el, francez, prieten deci al vieții așezate și al frumuseților de acasă, nu poate fi un dor gratuit de aventură. Nu poezia deplasărilor trebuie că-l ispitește, ci altceva mai precis și mai adânc. Un dor de cunoaștere omenească, o nevoie de a-și lărgi perspectiva vieții, o căutare de adevăruri vii, nu cetite din cărți, ci surprinse în cadrul și în ritmul lor firesc.

Iată de ce călătoria, mai veche, în Rusia însângerată. Iată de ce călătoria recentă în America. Și toate celelalte popasuri în Germania, Cehoslovacia, Austria... Fiecare drum, o carte. Pagini pasionate, libere, clare, în care peisagiul și oamenii întregesc un tablou întreg. Sunt aspectele acestea obiective? Nu știu. Sunt ale lui Georges Duhamel. Și este infinit preferabilă viziunea lui inspirată și vehementă unei „obiectivități” de fotografie. Toate statisticile americane nu vor înlocui un singur fragment din paginile „injuste” ale *Scenelor vieții viitoare*.

Căci este mai ales în drumeția lui Georges Duhamel o curiozitate virilă de a ști, o putință de a merge către faptul cel mai semnificativ, de a ridica detaliul până la valoarea unui simbol, o atitudine comprehensivă în fața vieții, care face din el un moralist de mare ținută.

Și dacă vorba aceasta – „moralist” – vă sperie (pentru că în românește termenul nu păstrează toată supletea lui franceză), gândiți-vă la Louis Salavin, eroul lui Georges Duhamel. Un om deschis, imaginativ, crezând în demnitatea și chemarea lui, cărora alții i-or fi spunând poate naivitate, un om ascunzând sub aparențele lui burgheze mari furtuni interioare și nebănuite momente de eroism.

Poate că la „geografia cordială a Europei”, pe care o scrie Georges Duhamel, colaborează și bunul nostru Louis Salavin. Unul sau altul, sau amândoi laolaltă, vor voi să vadă între aceste hotare ale noastre, subiectul unui viitor capitol – și el cordial.

Pentru scriitorul Duhamel spațiul acestui articol e necuprinzător. Dar călătorului îi putem adresa de aici salutul nostru.

„PÂNĂ LA BIRUINȚA FINALĂ”...

„Până la biruința finală” a hotărât în cel mai recent congres al său să meargă partidul național-țărănist. Și spre știință a telegrafiat această implacabilă deciziune a sa tuturor șefilor absenți.

Evident, faptul nu va trece fără grele urmări. Îi așteptăm din moment în moment consecințele. Va cădea guvernul? Se vor aprinde Bucureștii? Se va reaprinde sonda de la Moreni? Se va declara război? Se va face pace în Manciuria? Se va soluționa brusc criza mondială?

Deocamdată nu știm precis. Lovitura a fost prea neașteptată, pentru a ne fi dat timpul să ne reculegem și să socotim cu sânge rece care anume din aceste evenimente se va întâmpla. În orice caz, situația e de extremă importanță, de imanentă primejdie. Socotiți și dumneavoastră: „până la biruința finală!!!”

Glumă e asta?

Acuma, dacă ni s-ar ierta această curiozitate, am întreba despre ce biruință e vorba. A cui? Și pentru cine?

Nu cumva o fi o biruință, pe care am avut plăcerea s-o îndurăm timp de doi ani și jumătate, pe vremea guvernărilor național-țărăniste? Nu cumva este o urmare, de astă dată perfectă, a „operelor" înfăptuite atunci numai pe jumătate?

Dacă da, suntem dumiriți. Și știm încotro se îndreaptă biruința finală. Căci dacă pe vremuri național-țărăniștii au confiscat o singură gazetă (pe a noastră), pe viitor le vor suprima pe toate. Și dacă d. Romul Boilă n-a câștigat decât 10 milioane, va câștiga 10 miliarde. Și dacă la Lupeni s-au împușcat cinci muncitori, vor fi împușcați de acum încolo cinci sute cinci. Și dacă împrumutul d-lui Popovici ne-a nenorocit numai pe șapte ani, viitorul împrumut național-țărănist ne va înfunda pe șapte sute șaptezeci și șapte.

Desigur. Opera trebuie dusă până la capăt. Jumătățile de măsură nu sunt de demnitatea unui mare partid. Seria loviturilor a fost oprită intempestiv. Tocmai când d. Vaida se gândea la organizarea unui pogrom ca lumea, serios și eficace. Tocmai când d. D. R. pregătea o proclamație către căruțașii din Vlașca. Tocmai când d. Madgearu cugeta la un nou mare plan de refacere generală.

E bine, această operă va continua. Cu neîndurare, cu entuziasm. Până la biruință finală.

CERCUL ANALELOR ROMÂNE

Este o inițiativă pentru care un cuvânt de laudă trebuie spus. Nu numai fiindcă oamenii de gust și de inimă care stau în fruntea acestui nou cerc îl merită, dar mai ales fiindcă el poate îndeplini un oficiu cultural de prim ordin.

Am observat aici în repetate rânduri deficiența momentului cultural de astăzi. Am subliniat cu deosebire scăderea activității, a curajului și a priceperii: în lumea cărților. Au fost oameni care s-au supărat. Așa sunt oamenii supărăcioși. Ceea ce, desigur, n-a scăzut și nu va scădea nimic din dreptatea observațiilor noastre. Dar tocmai pentru că pretutindeni se remarcă o lene și o descurajare continuă, suntem bucuroși să salutăm un fapt de atâta hotărâre.

Cercul Analelor Române își propune să facă pentru România ceea ce pentru Franța a făcut și face revista „Les Annales”. Cunoașteți poate activitatea acestui for parizian, care în câțiva ani a izbutit să facă dintr-o tribună de „causerii” mondene o universitate liberă și valoroasă. De altminteri aceste „Anale române” nu procedează prin imitație. Vreau să spun că ele nu sunt o copie a instituției pariziene, ci că au în urmă o tradiție făcută aici, la noi: cine a uitat după-amiezile admirabil organizate de Ateneul Iorga? Aceiași organizatori (între care numele profesorului Grigorescu trebuie citat) își lărgesc astăzi obiectul și criteriile activității lor, creând Cercul Analelor Române.

Faptul nu e dintre cele mai neînsemnate. Există aici la Bucureşti un public de conferinţe. Foarte numeros, foarte definit, foarte preţios. Oameni tineri, studenţi, studente, dascăli, artişti (nu actori, Doamne fereşte!), iubitori de carte, care se duc la conferinţă care urmăresc un ciclu, care aşteaptă un altul. Publicul acesta există. El trebuie să fie îndrumat spre cărţi şi spre probleme esenţiale. Pasiunea lui trebuie să fie captată şi pe cât posibil, educată. E o acţiune culturală eficace, pe care nu o putem lăsa în seama oricui. Cercul Analelor Române, care îşi deschide astăzi ciclul, e un oficiu indicat. Încrederea noastră îl însoţeşte.

REVOLUŢIONARI ŞI RĂZVRĂTIŢI

O telegramă spaniolă anunţă trimiterea în judecată a căpitanului Franco.

Căpitanul Franco? Poate că nu-l cunoaşteţi. Aviator tânăr, a trecut Atlanticul într-una din acele expediţii nebune în care curajul înlocuieşte pregătirea tehnică şi materială. Ofiţer, s-a răzvrătit împotriva comandamentelor regale. Om politic, a organizat un complot. Era revoluţionarul Franco.

Ar fi putut să moară în faţa unui pluton de execuţie, pe care Primo de Rivera i l-ar fi pus bucuros la dispoziţie. Perspectiva nu l-a încântat probabil. Şi căpitanul ingenuu a fugit la timp peste graniţe. La Paris a dus viaţa tenebroasă a conspiratorilor. La Bruxelles a apărut într-o dimineaţă, coborând din avionetă, ca și cum ar fi descălecat de pe un armăsar. O zi într-un colț al Europei, pe urmă o lungă dispariție și o neînțeleasă tăcere. Unde e căpitanul? Nu știa nimeni. Și în ziua în care moartea i se dă ca sigură, iată-l că răsare exact în colțul opus al continentului.

Revoluția spaniolă l-a surprins în toiul acestei activități de excursionist misterios. Proscrisul devenea un erou. S-a întors în Spania cu marea cunună a celor care au suferit pentru ceva. Nu interesează pentru ce. Suferința are destulă noblețe proprie, pentru a se dezinteresa de calitățile obiectului ei. Cariera revoluționară a căpitanului Franco era terminată.

Ei, și pe urmă? În bună ordine, omul ar fi trebuit să se cumințească. A luptat pentru o anumită rânduială politică. Ea s-a realizat. Acum, asemenea unui bun zidar, ar fi trebuit să urce pe schele și să pună la locul ei piatra și cărămida nouă în locul aceleia care a fost dărâmată. Muncă mai grea, mai obscură și mai modestă decât a lansării de bombe și proclamații, dar muncă adevărată, direct creatoare.

Căpitanul Franco n-a știut să se supună acestei discipline. Unde este publicul care să-l vadă? Unde sunt ovațiile care să-l aclame. Nu-l vede nimeni în acest ungher ascuns, unde ar trebui să lucreze zi de zi, metodic, fără gesturi. Și de aceea fostul răzvrătit împotriva monarhiei devine răzvrătit împotriva republicii. Ce vrea, încotro se îndreaptă, unde îi va fi punctul de oprire? Nicăieri. Căci oamenii de firea lui nu se luptă împotriva unui sistem sau a unui regim sau a unei clase. Ci ei duc un neîntrerupt război cu ei înșiși, cu pasiunile, cu orgoliul și cu nimicnicia lor.

În definitiv, viața s-ar putea până la urmă înțelege cu revoluționarii, adică cu luptătorii. Dar niciodată cu răzvrătiții – eternii răzvrătiți.

CONVORBIRE CU GEORGES DUHAMEL

O singură întrebare ne hotărâsem să punem domnului Georges Duhamel în această convorbire, pe care nici noi și nici d-sa nu aveam intenția să o schimbăm într-un interviu. Celelalte știam că vor veni singure, întâmplătoare, în decursul vorbirii acestui scriitor, care este un excelent *causeur*.

Și singura noastră întrebare ar fi sunat astfel:

— Ce devine Parisul, adică Franța, în desfășurarea unei istorii, care de acum încolo pare să se împartă între Moscova și New York? Capitală a unei lumi vechi, astăzi în descompunere, Parisul nu ocupă istoric o poziție tragică?

Întrebare la care domnul Duhamel a răspuns franțuzește, cu o vorbă intraductibilă:

— *Ô, vous savez, Paris s'arrange de bien des choses.*

Adăugați acestei replici gestul liniștit, surâsul conciliant cu care a fost rostită și veți avea o imagine de eternitate franceză.

Nu că d. Duhamel ar ignora gravitatea momentului. Ne-a subliniat-o răspicat.

— Trăim neîndoielnic un foarte greu ceas istoric. Mai greu chiar decât o „criză”, căci criza e un punct culminant ce duce spre soluție. Înregistrăm o totală confuzie de valori, pe plan economic și pe plan moral în același timp. Și nu cunosc în această vâltoare decât o singură soluție: omenirea să învețe a se rezema numai pe valori reale. În economie, este banul o asemenea valoare? Nu. Cel mult un instrument de speculație. Să ne dispensăm deci de asemenea intermediar și să mergem direct, nemijlocit, la valorile de sine stătătoare. Dacă vreți o formulă, iat-o: se cere o transformare a regimului banilor.

— Comunism?

— Nu. Sunt un individualist.

— Sunteți francez, mai cu seamă. Dar ce ar face țara dvs., țară de proprietari și burghezi, în cazul unei economii noi, colective?

— Sunt liniștit. A treia zi după o eventuală instalare comunistă, noi, francezii, am găsi poate metoda de a ne fabrica un mic comunism... individualist (*un petit comunisme individualiste*).

Visez o viață întreagă, sănătoasă, lăsată în voia ei și dezbrăcată de prejudecata progresului. Uite (și aici d. Duhamel părăsește politica, bucuros), nu se poate mai urâtă falsificare decât patefonul. Muzică fără mister, fără dificultate și fără noblețe. Progres adică. Muzica este un noroc, nu este un drept. Și nu ne e permis să ne-o aservim. Încă o dată, noi facem speculații indirecte asupra valorilor reale. Și le falsificăm.

— E în vorbele dvs. poate o amintire din spiritul gospodăresc și calm de la „Abbaye" (cerc de scriitori care înainte de război devenise o adevărată familie).

Poate. „L'Abbaye" însă nu mai există. Au rămas în urma ei bunele mele prietenii cu Jules

Romains și Charles Vildrac, scriitori care de atunci au parcurs un nobil și laborios drum. Aș dori ca noua generație de scriitori de la noi să se îndrepte ca atunci spre operele de mare arhitectură. Sunt în această nouă literatură temperamente autentice, inteligențe de preț, talente incontestabile. Dar mă interesează mai ales nu oamenii de talent, ci aceia care aduc cu ei o mare chemare (*les gens qui ont un grand message*) căci cred că accentul grav cade azi nu pe inteligență, ci pe puteri sufletești. Aștept creatorii de atmosferă morală.

— Gide!? Aruncăm noi, cu puțină perfidie profesională, numele...

— E un scriitor pe care îl prețuiesc în calitatea lui de artist. Dar atât. Pe apostol prefer să nu-l cunosc. Încă o dată domnul Duhamel se vădește a fi creatorul bunului Louis Salavin. Un limpede dor de puritate prezidă gândirea acestui om, care ne vorbește simplu de la inimă la inimă cu o bonomie de gospodar, obișnuit să trăiască într-o casă cu pomi și curte. Un provincial? Unde am cetit despre el vorba aceasta încântătoare și puțin nedreaptă, răspuns al unui american revoltat dacă nu ne înșelăm? Dar poate că un provincial tot este Georges Duhamel, în măsura în care este francez – și încă unul dintre cei mai tipici ai acestei rase admirabile. Căci altfel, cu un spirit de citadin, cum ar putea să vadă cineva lucrurile așa cum le vede Duhamel, în lumina lor liniștită, împăcată și cu un cuvânt umană.

Farmecul convorbitorului, cu totul personal, nu va fi încăput poate în aceste note reportericești. Cetitorul îl poate bănui amintindu-și de arta scriitorului Duhamel.

Ne despărţim.

Vă datorez, domnule Duhamel, o bucurie veche. Era în decembrie 1928. Deschideam pentru întâia oară la Paris, singur şi puţin speriat de prezenţa neverosimilă a oraşului. Şi coborând dimineaţa din casă (era prin Place Monge) am dat cu ochii de o firmă de stradă: „rue du Pot-de-Fer”, uliţa lui Salavin. A fost întâia întâlnire revelatoare. Nu mai era singur.

Georges Duhamel priveşte departe o imagine care trebuie să-i fie scumpă.

— E într-adevăr o emoţie la care sunt sensibil, îmi spune la despărţire. Cartierul acela m-a văzut trăind între mari nefericiri şi nimic nu lasă în noi amintiri mai persistente şi mai vii decât evocarea unui asemenea timp de durere şi tinereţe.

UN POST VACANT

„Post vacant în Hog Island, insulă din arhipelagul Crozet, oceanul Indian pentru domn singur. Efort minim. 20.000 lei anual.”

Astfel ar putea să sune în termeni de mică publicitate apelul lansat de curând de o societate australiană pentru ajutorarea naufragiaţilor. Societatea aceasta caută într-adevăr un funcţionar şi nu-l găseşte. Pe vremurile acestea de sărăcie şi criză, o funcţie pentru care nu se găsesc candidaţi veţi recunoaşte că este un lucru de mirare. Numai că, înainte de a vă mira, aflaţi ce anume i se cere omului din Hog Island: să stea în permanenţă acolo, în mijlocul oceanului, la

1000 de kilometri depărtare de orice așezare omenească pentru a păzi proviziuni pe care eventual le-ar pune la îndemâna naufragiaților, aruncați de ocean pe țărmul insulei. Neîncetat, zi și noapte, singur, în afară de lume.

Nu e înfricoșător acest destin care i se oferă unui om spre a-l primi cu bună știință? Mai greu decât o închisoare, mai vast decât moartea, mai eroic decât călugăria. Ceva care cere să rupi pentru totdeauna cu totul.

S-au găsit până astăzi doi oameni pentru această funcție tragică. Amândoi au murit acolo în Hog Island, primul de moarte bună, după 13 ani de serviciu, al doilea sinucis după mai puțină vreme, fiindcă probabil nu știuse să suporte absența oamenilor și prezența brumei, a oceanului, a cerului... Locul e deșert acum. Își așteaptă viitorul ocupant.

Vă povestesc întâmplarea, cu nădejdea sinceră de a vă sili un moment, cetind-o, să uitați de propria voastră existență și să vă gândiți la această dramă de un apăsător simbol. Să trăiești între elemente, în tovărășia anotimpurilor, în voia vremii, să lași să treacă peste tine ore nepăsătoare și inexpresive ca veacurile, să nu aștepți nimic să invidiezi poate inconștiența capacului de care te rezemi și tăcerea pietrii de care te lovești, să fii acolo și să nu poți fi decât acolo... Nu trebuie să aibă traiul acesta un gust de eternitate, singura eternitate care s-ar putea cunoaște cu ochii deschiși? Nu știu. Dar gândul acestei singurătăți de planetă micșorează într-atât lucrurile din jur, încât te întrebi la ce ai mai plimba condeiul tău mirat pe hârtie.

REVISTE ROMÂNEȘTI SAU REVISTE BUNE?

O gazetă cu oarecare dependențe literare a publicat zilele trecute câteva cifre, nu destul de exacte pentru o statistică, dar suficiente pentru o constatare. Se observă anume că revistele literare franțuzești se vând într-o proporție considerabil mai mare față de revistele noastre de aici. „Les Nouvelles littéraires”, „Candide”, „Gringoire”, toate publicații săptămânale de literatură franceză, ating un număr de desfacere care ar putea cu siguranță asigura apariția regulată a unei reviste. În schimb, hebdomadarele noastre literare ori au dispărut de la primele încercări („Gazeta literară”, „Săptămâna literară”, „Viața literară” – toate literare), ori și-au distanțat apariția pe măsura accidentelor bugetare („Contimporanul”), ori în fine continuă să apară foarte anemiate, fără cetitori, din obișnuință poate („Adevărul literar”).

De ce? Snobismul cetitorului de revistă? Lipsa lui de interes pentru scrisul românesc? Sau mai ales insuficiența revistelor noastre și lipsa lor de valoare? Ultimul motiv cred că este cel hotărâtor. Nu cunoaștem nicio revistă cu adevărat bună, care să nu fi deșteptat un viu interes în rândurile cetitorilor. „Cetatea literară” ar fi putut să fie o lecție și directorul ei își mai amintește poate și astăzi seria nesfârșită de scrisori și proteste pe care le-a primit din toate orașele țării, când se hotărâse să nu trimeată revista în provincie. Și nu era vorba de un „magazin-literar”, formulă comercialmente mai ușor de lansat, ci o revistă severă, critică, exigentă. Iar istoria „Gândirii”, pe vremea în care era realmente un oficiu viu de literatură, înregistrează cu siguranță momente asemănătoare de entuziasm și interes.

Asta curmă orice interpretare greșită a cifrelor de vânzare. Că „Les Nouvelles litéraires” se vinde mai bine decât „Adevărul literar”? Că „La Nouvelle Revue Française” întrece „Viața românească”.

E simplu, e explicabil, e normal. Omul cumpără ceea ce este bun.

HOG ISLAND

Cetitorul nu-și mai amintește poate de câteva rânduri, pe care le-am publicat mai acum o săptămână aici, despre un fapt curios petrecut într-o insulă din oceanul Indian. Istorisi am anume că în insula Hog Island (pământ sterp și nelocuit, ce se găsește la o imensă depărtare de continent) se află un post de ajutorare pentru naufragiați și că acest post a fost până azi ocupat – pe rând – de doi oameni, cari au murit amândoi, unul de lingoare, altul de nebunie.

Intitulam acea scurtă poveste, cu trei cuvinte a căror ironie tristă mi se părea evidentă: „Un post vacant”.

„Post vacant” al morții și al neamului gândeam noi și lăsam să se întrevadă printre rânduri.

Ei bine, gluma n-a prins. Sau a prins prea bine. Căci s-au găsit câțiva cetitori care să ia istoria de bună și să ni se ofere grabnic pentru ocuparea postului vacant. De atunci, am primit la redacție câteva vizite și mai multe scrisori. Unele hazlii. Altele de-a dreptul tragice. Era întâi domnul care n-are timp. Să-i dăm adresa exactă. Să i-o dăm imediat. El pleacă de îndată, astă seară, acum, în momentul acesta.

Era pe urmă, domnul prudent. Vrea să știe dacă angajamentul e sigur, dacă retribuția e suficientă, dacă drepturile de pensie sunt regulate.

Era în fine domnul aventurier, domnul dezamăgit, domnul blazat... Erau mulți și cereau cu toții un răspuns.

Răspunsul, iată-l. Insula asta Hog Island o fi ea undeva. Nici nu mi-ar fi greu să vă spun unde. Iată, am aici într-un sertar un atlas geografic și a-și putea găsi acolo precis gradele de longitudine și latitudine ale locului. Dar nu vreau, pentru că nu interesează. Căci noi nu despre un petic de pământ, numit Hog Island și aflat exact în anume loc, vorbim, ci despre o insulă ideală, care se poate găsi oriunde, oricând, cetate a renunțărilor și a marilor resemnări, loc sufletesc care se află poate și aici, între noi, în acest oraș cu baruri automate, cu cinematografe, cu agenți de circulație și cu femei frumoase. Și în această insulă cine dintre voi toți, cine nu s-a oprit măcar o clipă?

SARAH OSNATH HALEVY

Trei seri de-a rândul,într-o sală pe jumătate goală, în cadrul a trei draperii negre și în fața unui public buimăcit de revelația apariției ei, Sarah Osnath Halevy a dansat și a cântat. Nu știu dacă rândurile acestea o vor mai găsi aici. Nu știu dacă spectacolul va fi repetat. Dacă da, vă sfătuiesc să-l vedeți. Asemenea imagini nu se întâlnesc decât o singură dată în lume.

Sarah Osnath Halevy este o tânără yemenită. Jumătate arabă, jumătate ebree. Un corp suplu, înalt, melodios, un cap de copil și doi ochi de nesfârșită durere. Întâia ei intrare în scenă realizează brusc un miragiu, din care nu vei mai putea evada până la cea din urmă coborâre a cortinei. Ce înseamnă costumul acesta curios (o tunică albă de mătase, o pelerină neagră deasupra ei și pe cap un fes roșu)? Ce înseamnă cuvintele acestui cântec, pe care Sarah Osnath Halevy îl spune într-o limbă neînțeleasă?

E greu de spus. Dar veți înțelege mai ușor poezia plastică a scenei. Mâinile femeii însoțesc tot timpul versurile. Două mâini lungi, subțiri, nefiresc de albe, halucinante în mișcarea lor, patetice, descriind în aer un descântec și o invocare a puterilor ascunse. Pe ritmul acestor două mâini, glasul urcă și coboară cu un timbru de melancolie musulmană, cu o monotonie de plângere iudee. S-ar spune că e o strigare de muezin, spre seară, din turla minaretului. S-ar spune că e un cântec de leagăn la căpătâiul unui copil bolnav.

Nu e nici o dansatoare, nici o cântăreață această artistă. Dansul ei e mai mult atitudine decât ritm, cântecul ei este mai mult tânguire decât muzică. O frumusețe obscură de folclor domină desfășurarea acestor melodii mimate. Mă întreb dacă Sarah Halevy e conștientă de adâncimea propriei sale arte, dacă în jocul ei nu este o mișcare involuntară ca o aplecare de trestie. După ce își sfârșește cântecul, ea deschide ochii mirată parcă de aplauzele publicului, întrebând poate cu sinceritate cui se adresează acele ovații. Căci e probabil că la farmecul magic al acestei femei copil conlucrează forțele mari ale deșerturilor și oazelor de unde vine.

E un rar moment de emoție. L-aș ruga pe cetitorul meu să nu-l piardă. E sfatul cuiva care – sceptic în ce privește gustul relativ al oamenilor – nu-și angajează des răspunderea făcând recomandații.

ALBĂ, NEAGRĂ...

Ne-am mai întreținut noi aici – și nu rar – despre anumite tragedii universitare. Burse, examene, concursuri, cantine, cărți, taxe – o întreagă serie de nenorociri de care suferă învățământul nostru superior și care formează supliciul periodic a câtorva mii de studenți.

Ultima istorie nu este poate cea mai tragică. Dar a izbutit să exaspereze o facultate întreagă și să pună pe drumuri pe toți studenții ei. De două zile încoace telefonul și ușile noastre au fost asaltate de nenumărați tineri necăjiți care veneau să ni se plângă.

Faptul s-a petrecut la Facultatea de drept (Desigur!). În septembrie secretariatul a întocmit un nou regulament pentru trecerea examenelor și a hotărât imediata lui punere în vigoare. Principiul era o înăsprire a condițiilor de promovare. Anume: 1. Studentul e obligat să-și treacă în bloc toate cele 5 examene ale unui an de studii și dacă e refuzat la unul singur cade automat și la celelalte patru; 2. Studentul e obligat să aibă cel puțin o bilă albă, căci dacă e notat suficient (bilă roșie) la toate examenele, cade.

Era o măsură foarte aspră, dar care se putea susține. În ce ne privește, noi am aprobat-o din capul locului. Dar unde începe nedreptatea este acolo de unde măsura aceasta a fost aplicată cu efect retroactiv. Au fost adică supuși acestui regim studenții care și-au început examenele în iunie trecut și care ar fi trebuit să le continue sub regimul de atunci. Căci regulamentul vechi și cel nou sunt atât de deosebite, încât orice încercare de a le îmbina dă naștere la o serie de contraziceri, încurcături, brutalități. Da, brutalități.

Nu avem aici destul spațiu pentru a înșira mulțimea situațiilor nedrepte pe care le creează aplicarea retroactivă a noului regulament. E destul să spunem că ea nedreptățește în primul rând pe studenții harnici, adică pe acei care își dau examenele în prima sesiune din iunie, că îi pune pe acești studenți într-o flagrantă inferioritate față de colegii lor mai comozi, care au preferat să se plimbe în iunie și să amâne pentru altă dată examenele supărătoare. Facultatea de drept a creat astfel o primă a leneviei și a instituit un delict al silinței. Listele de trecere care s-au afișat zilele acestea sunt pline de hotărâri injuste. Sute de studenți își pierd anul de studiu, ceea ce e destul de penibil pentru ei, dar tot atâtea sute rămân cu sentimentul că nu există aici la noi dreptate pentru nimeni, ceea ce e grav pentru toată lumea. O instituție de învățământ superior, o instituție de drept mai ales, ar trebui să fie mai atentă când e să împartă dreptatea.

O STICLĂ CU PARFUM...

O apariție tulburătoare în viața internațională. Între atâtea semne brutale, care întunecă cerul istoriei de azi, între războiul din Manciuria și amenințările din Germania, între discursul d-lui Grandi și dumpingul sovietic, între etalonul aur grav bolnav și economia bancară suferindă, între toate nenorocirile politice din lume, iată că-și face loc, delicată, discretă și blondă, o mică sticlă cu parfum.

Este un obiect galant, care își părăsește locul sortit pe masă de alcov și introduce pe neașteptate în câmpul conflictelor internaționale. Precis, această sticlă cu parfum se situează între Foreign Office și Quai d'Orsay. Între Anglia și Franța. Și, cu toate aparențele lui placide, acest suav obiect de toaletă amenință să devină un puternic motiv de ceartă.

Într-adevăr, există azi un mic, un foarte mic diferend, pe care cele două țări caută să-l lichideze politicos. Parlamentul englez, ales pe baza unui program de politică vamală protecționistă, pregătește o revizuire generală a tarifelor. Majorarea taxelor vamale este însemnată pentru toate categoriile de mărfuri, dar lovește mai ales și cu deosebită asprime articolele de lux. Mătăsurile, parfumurile, pudrele, bijuteriile...

Taxele pe care le vor suporta în curând la import aceste articole se vor urca la 100%. Ceea ce desigur le va face inaccesibil de scumpe și va suprima aproape în întregime „importul de lux".

Or, singurul stat furnizor de articole de lux este Franța. Taxele vamale, pretinde presa pariziană, în acest caz iau caracterul unei măsuri represive, de ordin special. Balanța comercială franceză va fi grav dezechilibrată, iar economia națională, care a făcut de curând eforturi mari pentru a veni în ajutorul pieței engleze, va fi răsplătită nedrept cu o asemenea măsură represivă.

Cifrele sunt într-adevăr impresionante. Comerțul articolelor de lux formează capitolul cel mai important al balanței comerciale franceze. A-l suprima însemnează a răsturna o întreagă stare de lucruri.

Este supremația parfumului francez în joc. Și pentru apărarea lui s-ar putea merge foarte departe. Tonul îngrijorat al ziarelor, avertismentele prudente ce se dau la Paris stau mărturie. Cine ar putea să ne asigure că lichidul aromitor și senzual din această sticlă cu parfum n-ar putea într-o bună zi să capete calități de nitroglicerină?

Imaginea mi se pare frivolă și tragică în egală măsură.

UN BĂIAT ȘI CÂTEVA JETOANE

Ieri a avut loc la primăria Adjud o importantă ședință a consiliului municipal. Se intră imediat în considerarea ordinei de zi.

1. „Se respinge cererea elevului Mirociuc Gheorghe, care, neavând bani pentru plata taxelor de școală, cerea primăriei să înainteze aceste taxe.”

2. „Se votează alimentarea fondului pentru jetoane de prezență la ședințele consiliului.”

Acest proces-verbal, din care cităm, continuă. Importanta ședință a consiliului a rezolvat multe alte chestiuni arzătoare. Noi ne mulțumim însă numai cu cele două de mai sus. Alăturarea lor are un umor involuntar poate, dar incontestabil.

Nu avem nimic cu edilii Adjudului. Pot fi niște domni foarte simpatici și niște cetățeni tare dornici de binele urbei lor. Nu scriem deci pentru ei, ci pentru înțelesul general al celor două decizii de mai sus. Căci nu numai la Adjud se refuză banii lui Mirociuc Gheorghe și i se acordă fondului de jetoane. Și Mirociuc Gheorghe ăsta nu e numai un băiat necăjit, care se află într-un singur loc, suferind de o singură nedreptate și sacrificat „marilor rațiuni publice”. Nu.

E un personaj reprezentativ. Așa mic cum o fi, fricos, necăjit, lipsit de cărți și de haine, așteptând înfrigurat pe o sală de primărie o hotărâre, pe care, în dosul unei uși bine închise, zece domni chei și grași o iau, judecându-i lui soarta și norocul.

E atâta haz și atâta nenorocire în cele două decizii de la Adjud, încât ne întrebăm dacă ele nu au fost luate intenționat, cu nu știu ce gust pervers de a face o glumă izbutită pe seama unui băiat, care – el – s-ar putea să nu aibă nici destulă inteligență pentru a gusta și a râde.

Căci asta e în buna ordine a lucrurilor de la noi și de pretutindeni. O mână de oameni care au sarcina precisă, legală, imperioasă de a-i refuza lui Mirociuc Gheorghe taxa de şcoală. Înţelegeţi că disciplina socială are nevoie neapărată de această masivă nedreptate. Pe asemenea cărămizi se clădesc marile edificii de ordine. Pe aceste renunţări, impuse cu linişte şi suferite cu conştiinţă cetăţenească, se ridică ierarhia în stat, concordia în lume şi eternitatea în univers.

Ei bine, când cineva îndeplineşte o asemenea funcţie, jetoanele de prezenţă devin o necesară şi foarte palidă răsplată. Consilierii de la Adjud le-au binemeritat.

PENTRU SMARANDA BRĂESCU

Ne-a cercetat la redacţie domnişoara Smaranda Brăescu şi ne-a cerut, cu o timiditate pe care i-o cunoaştem de mai de mult, să scriem aici câteva bune cuvinte despre proiectele ei viitoare.

Aţi aflat poate că această călătoare a văzduhului, după ce, descinzând de la 6000 de metri cu paraşuta, a câştigat un campionat mondial feminin, s-a hotărât să depăşească propriul ei record şi să încerce a-şi atribui campionatul „la toate categoriile" (nu ştiu dacă termenul acesta e sportiv).

Smaranda Brăescu va pleca, de aceea, în America şi va repeta acolo o ispravă, care ne-a uimit pe noi cei de aici – atât de nesportivi cât suntem –, dar care în altă ţară, cu o educaţie serioasă a sportului, ar fi însemnat realmente un moment de mare entuziasm colectiv. Smarandei Brăescu îi este necesară această vizită într-o țară în care curajul, liniștea și hotărârea ei de a înfrunta moartea și-ar găsi dintr-odată răsplata ce se cuvine gesturilor nebune și frumoase.

Dar această campioană a lumii e săracă. Va fi fost probabil singurul campionat al lumii care n-a fost urmat de publicitate, milioane și proprietăți. O plecare dincolo de ocean costă bani. Bani mulți. Smaranda Brăescu nu are de unde să-i ia. Ori, dacă noi n-avem cum să-i creăm, aici la noi, cadrul de celebritate mondială cuvenită titlului ei, cel puțin să-i înlesnim plecarea înspre țări care vor ști să o prețuiască.

Se organizează serbări și liste de subscripție în acest scop. Nimeni dintre cei care pot da n-are dreptul să lipsească de acolo.

O spunem noi, în locul domnișoarei Brăescu, prea modestă ca să o spună singură. Căci, lucrul e curios dar explicabil, această foarte curajoasă campioană este o foarte timidă ființă. Două zile după frumoasa ei victorie din octombrie, venind la „Cuvântul" să vorbească de la postul nostru de difuziune publicului bucureștean, ne-a privit pe toți câți ne adunaserăm să o cunoaștem, cu o privire de copil speriat.

Asemenea eroism și asemenea discreție spune foarte mult despre cineva care le posedă laolaltă.

NUMIRILE ÎN MAGISTRATURĂ

Ziarul nostru a publicat într-un număr trecut întâmpinarea unui grup de licențiați în drept împotriva normelor de numire în magistratură.

Asemenea proteste ne vin mai des și mai mult decât, cu cea mai mare bunăvoință, am putea publica. Ele dovedesc toate o stare de spirit agitată și expun (ceea ce e mult mai important) o chestiune de o importanță care nu poate fi ignorată.

Ce s-a întâmplat? Iată. Ministerul de justiție, încurcat de numărul prea mare al solicitanților de locuri în magistratură, a hotărât să stabilească o ierarhie care să limiteze acest număr. Și a decis prin urmare să nu mai accepte pentru posturile vacante decât 1) doctorii în drept, 2) licențiații care și-au luat diploma cel puțin cu mențiunea „bine".

Cu această distincție, ministerul și-a simplificat treaba. Numărul candidaților era redus pe trei sferturi.

Numărul intervențiilor și al presiunilor amicale era limitat fără discuție.

Numai că rămânea de văzut dacă criteriul ales era just sau măcar justificat. Noi credem că nu. Treacă pentru doctorii în drept. Posesori ai unui titlu academic înalt, se presupune că pregătirea lor e superioară licențiaților. Au în orice caz doi ani de studiu mai mult. Dar a stabili, pe de altă parte, o ierarhie în rândurile acestor licențiați și a o stabili pe baza notelor de licență este hotărât o măsură sumară și greșită. Căci aceste note nu spun absolut nimic. Ele nu indică nici gradul de știință, nici pe acela de capacitate profesională. Sunt notări întâmplătoare care țin de noroc, de influență, de abilitate, de orice vreți, în sfârșit, numai de știință nu.

Într-adevăr, pe ce baze se acordă nota diplomei de licență? Pe baza examenelor ultimului an de studii. Atât. Nu se ia în considerare nici activitatea studentului în anii precedenți, nici frecvența lui la cursuri și lucrări practice, nici lucrările lui de seminar, nici cercetările lui personale. Nimic. Se judecă doar pe cinci note luate întâmplător la cinci examene tot întâmplător trecute. Astfel mențiunea de licență, care ar fi trebuit să fie o prețuire sintetică a unei activități de trei ani, devine o notare accidentală a unui răspuns de trei minute.

Studenții o știu și de aceea îi acordă diplomei exact importanța pe care o are: adică niciuna. Dar ministerul n-are de unde să știe și clădește deci – de bună credință – o întreagă scară de valori pe o hârtie absolut nevalabilă.

A-i tria pe candidații la magistratură după nota lor de licență este a face o selecțiune tot atât de fantezistă cât ar fi dacă i-ai alege după culoarea părului, după tensiunea arterială sau după talentul lor pentru dans ritmic. Cel puțin ar fi criterii de ordin estetic.

Ministerul de justiție a ales pentru numirea magistraților un criteriu cu totul nesemnificativ, deservind astfel un imens număr de tineri care se află la începutul carierii lor și deservind mai ales interesele magistraturii, instituție care n-are nevoie de premianți norocoși, ci de juriști pricepuți. Ori, vă rog să credeți, aceste două categorii nu se confundă de loc. Cine a trecut prin Facultatea noastră de drept, cine a dat un singur examen cine știe cum se dau și se trec examenele acolo, va înțelege fără niciun alt argument acest adevăr.

E bine, selecțiunea elementelor în magistratură – căci de o selecțiune este nevoie – trebuie făcută după valori reale și în baza unor dovezi sigure. Lucrul se poate. Să se instituiască un concurs de intrare, serios organizat. Să se revizuiască acolo, în lumina acestui concurs, falsa ierarhie a diplomelor. S-ar crea astfel un spirit de emulație, care duce poate către descoperirea celor mai indicați. Ceea ce ar dovedi că o diplomă nu scutește pe nimeni nici de muncă, nici de pricepere.

Supunem această sugestie domnului ministru de justiție și o facem cu toată liniștea pe care o ai încredințând unui om de inimă găsirea unei soluțiuni de dreptate.

Este de altminteri ceea ce le-am spus deunăzi tinerilor noștri vizitatori, când ne-au înmânat plângerea lor.

O INIȚIATIVĂ DE ARTĂ

Nu e decât puțină vreme de când semnalam aici un început de activitate culturală asupra căruia voiam să atragem atenția cea mai aleasă a publicului.

Cercul Analelor Române era o instituție nouă, dar conducătorii ei erau oameni încercați. Nicio deziluzie nu era posibilă.

Dovada n-a întârziat să vină. După câteva șezători frumoase, după un concert de mare succes (Claudio Arrau), Cercul Analelor pornește să organizeze o serie de conferințe și experiențe muzicale care, socotind după personalitățile ce iau parte, promite să fie un adevărat ciclu de lecțiuni.

Trei profesori de specialitate – domnii G. Breazul, D. Cuclin și C.C. Nottara – își iau sarcina de a cerceta în prelegeri succesive momentele esențiale ale istoriei muzicale și a pune astfel la dispoziția publicului o adevărată enciclopedie a artei acesteia. O serie de executanți de primă calitate vor însoți fiecare prelegere cu piese muzicale explicative. Astfel, conferențiarii vor avea să sistematizeze documente pe care ascultătorii le vor cunoaște imediat, în cadrul unor explicații complecte.

Din lămurirea pe care Cercul Analelor o adresează iubitorilor de muzică, transcriem acest pasagiu deosebit de just.

„Conștienți de dificultățile pe care le întâmpină publicul în perceperea frumosului artistic muzical, din pricina imenselor elemente de natură tehnică și istorică ce intră în compunerea unei opere de artă muzicală, am procedat la organizarea și distribuirea întregului material artistic într-un ciclu de audițiuni, în care factorul istoric este explicat odată cu cel formal constructiv, și, totodată, demonstrat prin concursul artistic al celor mai proeminente personalități muzicale românești și străine. Am organizat deci un ciclu de 20 audițiuni publice, în orânduirea cărora am căutat să îmbinăm criteriul istoric cu cel formal constructiv".

Ceea ce mai ales se cuvine a fi subliniat este că inițiativa unei asemenea cercetări complecte a unor probleme de muzică se ia pentru prima oară la noi. Faptul va dovedi poate că între snobii amatori de concerte mondene și vizitatorii bogați ai reprezentațiilor de gală, există aici la noi un public mare, modest și neștiut, care păstrează cultul artei și dragostea de muzică.

RECITALUL DOAMNEI FLORIA CAPSALI

Este o artă foarte delicată aceea a d-nei Capsali. Numai nuanțe, numai sugestii, numai imagini. Ceva din frumusețea trecătoare a unui reflex de lumină, pe care dacă nu l-ai simțit în clipa lui anumită, nu îl vei mai simți în clipa imediată următoare, pentru că nu va mai exista. Dansul d-nei Floria Capsali (în ciuda tuturor eforturilor lente al căror fruct trebuie să fie – căci asemenea bijuterii nu se improvizează) păstrează un accent de spontaneitate. S-ar spune că atitudinea este inventată pe loc, că gestul este găsit în momentul în care este făcut.

Ar trebui să vedeți intrarea în scenă a dansatoarei pentru *Pour qu'elle danse* de C. Brăiloiu, ca să știți în ce măsură poezia plastică a doamnei Capsali este liberă, fantezistă și spontană. Nu că dansul ei nu ar fi riguros tehnic (o *fantoche* prezentată în ultima parte programului a dovedit virtuozitate artistei). Dar deasupra tehnicii se ridică un sens sufletesc, o încântare ce trebuie să fie, după socoteala noastră, tocmai deosebirea dintre virtuoz și artist.

Putința d-nei Floria Capsali de a da mișcării un înțeles interior, depășind imaginea plastică, s-a evidențiat cu deosebire în ceea ce d-sa numește „studiile de euritmie”. Traduceri plastice ale unor versuri de Tudor Arghezi, Paul Sterian și Ion Barbu, însoțind textul și mergând într-o perfectă îmbinare cu el.

În totul o seară de artă. Un gust de calitate superioară prezidează desfășurarea acestui spectacol în care motivele de muzică modernă (Érik Satie, Ravel, Scriabin...) costumele d-lui Mac Constantinescu, acompaniamentul d-lor Filionescu și Haig Acterian încadrează just o artistă de reală chemare.

NU VOR ȚĂRANII...

În sfârșit, au spus-o. După două săptămâni de opoziție teribilă împotriva conversiunii datoriilor agricole, dușmanii ei au făcut destăinuirea cea mare. Că se distruge creditul? Că se prăpădesc băncile? Că se face praf și pulbere din codul civil? Că se ofilesc bieții oamenii bogați? Fleacuri. Obiecții de detaliu. Argumentului de pe urmă, argumentului strivitor, de abia acum i-au dat drumul să sară în discuție ca un tigru înfometat și să pună ordine primprejur. E un moment de stupoare și umilință. Momentul marilor revelații.

De ce nu ne trebuie conversiunea? Pentru că nu o vor țăranii. Asta e. Nu o vor și pace bună. O spune pe prima pagină gazeta d-lui Stelian Popescu.

Argumentul e decisiv și regretul nostru este numai că vine prea târziu, după atâta deșartă încăierare.

De ce nu o spuseşi, domnule, mai din timp? Ne ţii vreo zece zile în loc, ne fierbi cu tot felul de mustrări, ne laşi să ne zbatem în nesiguranţa unei discuţii de stat şi dumneata, deţinătorul singurului adevăr, îl păstrezi în sertarul biroului, în loc să ni-l întinzi ca pe un toiag despărţitor de ape şi făcător de pace.

Dar acum o ştim. Ne-ai spus-o şi nu o vom uita. Nu vor ţăranii. E simplu. Nu vor. Taie-i, spânzură-i, omoară-i, dar nu-i ierta de datorii, că se supără. Ei cer sus şi tare dreptul de a crăpa de foame, dreptul de a-şi vinde cojocul de pe ei, dreptul de a redeveni călcaşi. Niciun sacrificiu nu-i sperie, numai intangibilitatea creanţelor să rămână în picioare. Asta îi doare pe ei, asta le e lor scump: dreptul civil. Pentru dreptul civil se iau de piept cu Dumnezeu. Căci pentru dreptul civil au murit părinţii şi străbunii lor, pentru dreptul civil li se sting copii despuiaţi în bătătură, pentru dreptul civil s-au dus şi se vor duce în războaie. Iar într-o zi din iarna aceasta aprigă care vine, dacă s-o întâmpla ca Marin al Ioanei din Tirchileştii de jos să-şi dea sufletul pe semnul de hotar al ogorului lui pierdut, mângâierea lui va fi să poată spune în ultimul moment, cu mâna pe inimă: am salvat în fine ideea de proprietate!

LUDWIG LEWISOHN

Ludwig Lewisohn sau un nou tip de emigrant. Cel care se întoarce în Europa cu aceeaşi nelinişte, cu care el sau părinții lui au trecut mai de mult oceanul spre New York. Emigrant în înțelesul exact al vorbei: ins care fuge de opresiune și mizerie. Continentul nostru bătrân își reia drepturile și steagul liberalismului. („Liberalism" nu în înțeles de formulă politică, ci de atmosferă socială: ideal variabil, dar prin aceasta nu mai puțin cuprinzător de fapte sigure). Nouă ne vine greu să credem și să înțelegem, dar se pare că Europa, văzută dinspre America, ia înfățișarea unui pământ de libertate, moștenitor a câtorva revoluții și orgolios de tradițiile lui radicale. Spre acest pământ al unor noi și vechi făgăduinți se îndreaptă astăzi pâlcurile emigranților disperați. Sunt aceleași cete dezorientate de la 1890. Că atunci se duceau spre New York și acum vin spre Paris, că atunci călătoreau în burta neagră de cărbune a vapoarelor comerciale și acum dorm în cabinele de lux ale transatlanticelor, că atunci erau nenorociți de sărăcie și acum sunt neurastenizați de confort – lucrul puțină importanță are. În desagii lui de la 1890 și în valiza luxoasă de astăzi, emigrantul aceeași povară tragică duce.

Dar să-l oprim din această lungă procesiune de evadați pe Ludwig Lewisohn. E un om care poate să dea valoroase lămuriri, în împătrita lui calitate de american, german, evreu și scriitor. A trăit de copil într-o familie și într-un cerc în care mitul vechi de libertate și frăție americană stăruia cu o putere de folclor. Visul unei țări în care nicio minciună nu stă în calea insului, nicio prejudecată în urma lui, rămânea în viața acelor oameni ca o relicvă de familie.

Ludwig Lewisohn a asistat la dezagregarea acestor așteptări idilice. A văzut treptat transformarea

Americii într-o imensă cazarmă, mecanizată, supusă unei moralități absurde, oprimată de pasiuni refulate, falsificată de proporții, pierzând simțul echilibrului și al desfășurărilor firești. Evreul Lewisohn a făcut repede cunoștință cu antisemitismul masiv, deși indirect, al societății aceleia. Germanul Lewisohn a descoperit – în 1917 – resursele ei șovine. Două întâlniri neașteptate cu America liberă.

Întâia experiență, Ludwig Lewisohn a cercetat-o în romanul *Ascultă Israel!*, carte de reputație mondială astăzi, adevărată epopee al cărui fir începând odată cu veacul al XIX-lea se desfășoară în lumi și situații foarte deosebite până în zilele noastre, confruntând cu o rară pasiune și cu o pătrundere incisivă complexul iudaimumului și complexul americanismului. Este un proces psihologic pe care desele lui elemente freudiste nu-l opresc să fie subtil și personal.

A doua experiență, conflictul brusc dintre reminiscențele germane ale lui Lewisohn și pasiunile războinice ale țării lui (conflict care, pentru cine cunoaște istoria intervenției americane în războiul mare, a avut o importanță capitală), această de a doua experiență deci este amplu refăcută în *Cazul domnului Crump*, roman de mare întindere epică, în care nu știu dacă valoarea documentară nu depășește marea lui valoare artistică. E de ajuns să spunem că alături de *Babbittul* lui Sinclair Lewis, mai mult chiar decât *Babbitt*, *Cazul domnului Crump* este romanul tipic al Americii de azi, cuprinzând în cercul lui psihologic toate problemele de seamă ale vieții de dincolo de ocean, de la moravuri amoroase la moravuri sociale, de la pasiuni personale la instincte colective, de la chestiuni de artă la chestiuni de politică.

Material dens, bogat, semnificativ, amănunțit care edifică precis ca o călătorie. Dacă am găsi într-o zi trei ceasuri libere, n-ar fi rău să-l trecem în revistă împreună. Ați bănui – îl bănuiți poate de pe acum, din aceste prea puține note – complexul unei personalități şi a unei tragedii care se încadrează în cele mai de seamă direcții ale ceasului de față.

O MĂSURĂ BUNĂ ŞI UN ADVERSAR PROST

Ministerul instrucțiunii a hotărât să suprime examenele de fine de an în școlile secundare.

Este încă o cărămidă ce se duce din edificiul și opera d-lui Anghelescu, acest Spiru Haret în ediție apocrifă. Zi de zi, fără un program anume – căci programele sunt hotărârile premeditate de a nu face nimic – fără schimbări brutale, ministrul Iorga desființează „opera” anghelească și pune în locul ei o şcoală nouă, eliberată de prejudecăți și pusă în contact direct cu viața. Într-o zi schimbă cartea, într-altă zi programul, într-alta examenul. Mergând tot așa înainte, ne vom trezi într-o bună dimineață cu o şcoală, care nu va fi fost reformată, dar care va fi cu desăvârșire alta, asemenea cuțitului din poveste, care era același, cu mica deosebire că i se schimbase mânerul și lama.

Examenul fusese în intenția d-lui Anghelescu un mijloc de a ridica nivelul studiilor. Concepție de polițai liberal! Domnul acesta punea mai mare încredere într-o întrebare și un răspuns de cinci minute, decât în controlul continuu, apropiat și înțelegător al unui profesor pentru elevul pe care îl are un an întreg sub priveghere. Era o măsură inutilă, care complica viața școlară și îi lua în fond activității din timpul anului jumătate din seriozitate.

Profesor, dar profesor adevărat, nu elector cu parale și sprijin la club, domnul Iorga suprimă acest joc neserios de-a examenul. Fostul ministru-cărămidă trebuie să privească melancolic soarta tristă a isprăvilor lui culturale. Fiți încredințați că nu va întârzia să pornească împotriva dispoziției d-lui Iorga toate forțele de care dispune și că organele liberale nu vor pregeta să anunțe drept consecință grabnică sfârșitul pământului.

Deocamdată, într-o fițuică, naționalul nostru domn Mihalache Dragomirescu a pus în mișcare imensul număr de flori stilistice și greșeli gramaticale care-i stau la îndemână.

E o veritabilă încântare să le citești. În materie de spectacole, sezonul acesta sărac nu cred să fi avut o reintrare mai izbutită. Totul e regizat într-un fel care intimidează prin exces. Uneori ai vrea să nu crezi. Și, ca să vorbim sincer, ce ar fi dacă imbecilitatea d-lui Mihalache D. nu ar fi o imbecilitate pură și simplă ci un renghi, pe care legendarul purtător de cioc ni-l joacă de câteva decenii pentru bucuria noastră a tuturora? Ar fi o perfidie de geniu.

Dar pentru a-și fi câștigat astfel de adversari, înțelegeți cât trebuie să fie de bună măsura d-lui Iorga.

EXPOZIȚIA MAC CONSTANTINESCU

Mac Constantinescu, desenatorul și ceramistul de la Hasefer, va avea poate bunătatea să-i ceară lui Mac Constantinescu, criticul de artă al „Cuvântului", oarecare îngăduință pentru semnatarul acestor rânduri. Mă tem că mai greu va ierta cetitorul o asemenea substituire: în locul cronicii plastice competente, pe care o găsești aici în fiecare joi, un foileton de note diletante.

Cu aceste scuze preliminare să deschidem ușa expoziției lui Mac Constantinescu. De la întâia trecere în revistă a lucrărilor expuse, iei cunoștință de buna disciplină ce stăpânește talentul artistului. E o artă clară, echilibrată, cu foarte bogate resurse, dar cu mijloace de expresie simple, într-adins simple, într-adins lucide. Îmi amintesc a fi văzut aiurea o gravură italiană a lui Mac Constantinescu (gravură pe care de altminteri nu o găsesc în expoziția de azi) și care revela, cred, în ciuda unei ironii de stil, afinitățile lui cu o artă primitivă de decorație sumară, dramatică.

E un studios Mac Constantinescu. Un căutător de probleme plastice. Desenul lui, care nu este în oarecare măsură decât un element pregătitor pentru viitoare realizări, înfrânge cu fiecare linie o dificultate. (Pentru piesa de ceramică *Sirene* există nenumărate studii în creion, neexpuse, care au rezolvat câteva atitudini ce trebuiau eliminate până la găsirea formei ultime). Această muncă inginerească de pregătire l-a dus pe Mac Constantinescu către desen: simplu instrument la început, desenul i-a devenit obiect și preocupare în sine.

Cred că este o deosebire de substanță între primele trei lucrări ale catalogului (*Passodoble*, *Acrobație 2* și *Acrobație 3*) și acel admirabil „Profil" pe care l-ați văzut reprodus în pagina noastră literară de Duminică. *Acrobațiile* au ceva de joc gratuit, joc inventiv al creionului care caută: poate mă înșel, dar mi se pare că regăsesc ceva din desenul abstract al lui Fernand Léger, cu mai mult umor și cu mai puține intenții moderniste însă, ceea ce îl face mai clar și mai inspirat. Sunt niște experiențe aceste „acrobații". Dar *Profilul* e o lucrare realizată, de o calitate întru totul remarcabilă: delicata alăturare de cărbune negru și creion estompat, conturul subțire al obrazului fac din acest cap imagine de poem.

E surprinzătoare schimbarea de manieră, de ton și de stil, de care e capabil Mac Constantinescu de la un desemn la altul. Imaginile franceze (grădina Luxemburgului, parcul Saint-Cloud, strada din Saint-Cloud) la care mărturisesc a fi – din motive personale probabil – cu deosebire sensibil, ne transpun în lumea unei alte sensibilități, adevărate stampe impresioniste.

Ceea ce face însă din expoziția aceasta un eveniment este ceramica. Este poate pentru întâia oară când un artist român se interesează de această dificilă artă și prezintă cu primele experiențe primele succese în această direcție. Fiecare piesă expusă este tratată în altă manieră și fiecare este în sensul ei soluția unui alt șir de dificultăți tehnice. A lucra ceramică este a conta cu surprizele, cu norocul cu colaborarea focului și a întâmplării. E un material curios ceramica, *un material cu inițiativă* aș spune, adică unul care înșeală adesea intențiile artistului și își face de cap.

Întrebuințezi un verde închis și scoți din cuptor un smalț, albăstriu chinezesc, vechi. Aceeași culoare, la aceeași temperatură, dă două nuanțe foarte deosebite. Ei bine, luptându-se cu asemenea dificultăți inerente materiei, Mac Constantinescu izbutește să facă lucruri de o valoare diversă ca expresivitate, dar egală de la piesă la piesă.

„O ceramică statutară” este după mărturisirea artistului, preocuparea sa. *Basmul* pe care îl expune este explicarea acestui termen. O bucată grea, masivă, fermă, purtând de jur împrejur legenda (un sfânt, o madonă bizantină, un balaur) totul tratat statuar, decorativ, dar având nuanțe și subtilități de vas ornamental. Aceeași notă de decorație o găsești în *Samarineanca* ceramică având un curios reflex de piatră și remarcabilă prin atitudinea stilizată a femeii, încadrată într-un fel de draperie ce cade greu de-a lungul trupului ei.

Dar totul ar trebui citat, tot din ce a lucrat Mac Constantinescu în ceramică. E o dublă victorie, asupra lenei noastre artistice și asupra ingratitudinii materialului ales.

Mac Constantinescu e un artist și e un lucrător. Este o împerechere de calități deasupra căreia nu cunosc niciun alt elogiu.

TREBUIE SĂ-I VEDEȚI!

M-a dus întâmplarea într-una din zilele acestea la Cameră. Nu văzusem de mult spectacolul din deal.

Două ceasuri am privit dintr-un colț desfășurarea regulamentară a scenelor și a oamenilor.

Era un moment solemn: comemorare a treisprezece ani de unire națională. Cinci oameni au vorbit pentru cinci partide. I-am ascultat cu o uimire crescândă. Nu se poate, îmi spuneam. Asta e numai o glumă, a repetiție, un joc. Cuvântările adevărate au să urmeze îndată. După terminarea acestei farse. Se va ridica unul din acești două sute de domni, unul singur, și va spune simplu cuvântul care trebuie spus. Fără evocarea lui Horea, Cloșca și Crișan, fără imagini de 10 Mai în provincie, fără gest de întrunire politică. Uite acum, după doctorul Lupu, care a țipat, a ridicat pumnii, a icnit de vreo câteva ori și s-a repezit pe urmă spre locul său, roșu de oboseală. Sau după acest domn Trancu, care crede că poate înlocui emoția cu răgușeala. Sau după acest domn Petrovici, surâzător, elegant și plat.

Ăștia sunt! Abia îți vine să crezi. Departe de ei, când îi judeci după „acțiunile" lor politice, așa cum sunt ele, incoherente, nesigure, contradictorii, oricât ai fi de sever, le acorzi un involuntar prestigiu. Poate prestigiul ideilor mari în care îi încadrezi ca pe niște fantoșe...

Dar când îi vezi, surpriza depășește cu mult adversitatea ta nuanțată. Oamenii ăștia sunt mai cruzi cu ei înșiși decât poate fi imaginația ta cea mai vehementă. Fiecare frază este un denunț. Fiecare intonație este o cădere în cursă. Ai avea să le faci semn, să se păzească de ocolul perioadei oratorice, pe care au început-o. Un destin sigur, destinul platitudinii, prezidează această sinucidere vorbită.

Oameni buni, cetitori de gazete, plătitori de biruri, duceți-vă să-i vedeți. Trebuie să-i vedeți! Veți avea singura răzbunare, care vă mai este îngăduită împotriva lor. Dați-vă această osteneală. Că face.

DANTON

Volumul pe care îl pune astăzi în librărie editura Vremea este un eveniment literar de primă importanță. Lucrarea lui Camil Petrescu, intitulată prea modest „reconstituire istorică”, este întâia carte pe care, în acest sezon literar dezorientat și sărac, cetitorul o poate opri pentru „biblioteca sa permanentă”. (Căci de ce nu am avea biblioteci permanente, în care să rectificăm omisiunile și erorile repertoriilor tot permanente?).

Piesă de teatru prin distribuirea materiei și a personajelor în scene și acte, *Danton* al lui Camil Petrescu este un veritabil roman, prin mulțimea detaliilor epice, prin continua descoperire a dramelor interioare ce se desfășoară, prin indicarea minuțioasă a etapelor sufletești.

Danton e un personaj și viața lui o temă care au ispitit nenumărate condeie. Dar e probabil foarte greu de scris viața unui asemenea om: foarte greu pentru că mulțimea momentelor ei patetice dezorientează simțul de măsură și duce spre pitoresc spre grandilocvent, spre fals deci. (*Dantonul* lui Saint-Georges de Bouhélier – ultimul în dată, a fost un exemplu tipic).

Camil Petrescu, scriitor al cărui dar esențial este de a privi viața organizat, de a o înțelege adică în funcție de câteva adevăruri sufletești mari, nu poate fi dezorientat de proporțiile subiectului. A dovedit-o atunci când, scriind o carte de război (*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*), a creat un roman pasionat, dar în întregime lucid.

Revoluția franceză, văzută prin cartea lui Camil Petrescu, își păstrează toate problemele ei istorice, exact definite, exact surprinse în jocul lor de confruntări și lupte. Dar mai ales își păstrează sensul uman, valoarea psihologică atât de dificil de imaginat la depărtarea unui veac și jumătate.

Sunt nenumărate lucruri ce se impun citate din acest *Danton* al lui Camil Petrescu. Pentru exemplificare, mă opresc însă la scena ce precede decapitarea eroului, ultima scenă. O mână de oameni care își așteaptă moartea. Sentința a fost pronunțată. Călăul trebuie să vină dintr-un moment într-altul. V-ați gândit ce enormă dificultate artistică este să imaginezi o asemenea situație? Melodrama este pedeapsa cea mai sigură a unei asemenea încercări. Ei bine, Camil Petrescu o trece triumfător și realizează un moment dramatic de o intensitate și, în același timp, de o simplicitate care definește, mi se pare, însăși arta.

Dar veți ceti cartea și vom vorbi pe urmă.

FARSA, GEN SUPERIOR DE ARTĂ

Nu e un paradox. Este numai denunțarea unei prejudecăți critice. Se zice că farsa este un gen facil.

Am învățat adevărul ăsta în cărțile de liceu, l-am repetat în lucrările de seminar la universitate, l-am citit şi l-am recitit în articolele de critică.

Farsă. Vorbă descalificată. De îndată ce o situație depăşeşte clişeul vieții, de îndată ce un erou vorbeşte altminteri decât „normal”, de îndată ce „verosimilul”, adică reproducerea face loc invenției, adică creației adevărate, doctorii literari se încruntă şi semnează o vorbă ca pe un 3 pus pe marginea unui caiet de şcoală: farsă! S-a terminat. Nu s-a observat însă un lucru curios: anume, că farsa nu place publicului mare. Că ea îi distrează numai pe copii şi – uneori – pe oamenii inteligenți. Pe copii, fiindcă ei sunt sensibili la miracol. Nu au prejudecăți logice de apărat şi primesc imaginile aşa cum vin: în mod firesc. Pe oamenii inteligenți, pentru că farsa este un joc şi inteligența tot un joc este.

La mijloc rămâne marea mulțime a oamenilor rezonabili şi gravi, care nu vor să fie contrariați şi care măsoară arta cu metrul experienței zilnice.

O fi farsa un gen facil. Dar facil numai pentru cine are o anumită calitate, rară de altminteri, şi care se cheamă imaginație. Pentru ceilalți, ea este o împărăție definitiv închisă. Căci nu e lucru uşor ca, aflându-te în fața unei cortine, să te eliberezi de toate ticurile şi certitudinile tale zilnice, să evadezi din cercul strâmt al traiului tău cunoscut şi să accepți o altă lume – să crezi în ea, să primeşti lecția ei de relativitate, imaginea ei care nu se va mai repeta niciodată, în nici un fel. Pretind că a înțelege o farsă, a-i primi adică adevărul ei fantezist, este un lucru care cere detaşare, spirit, sensibilitate tânără. De aceea cer pentru farsă titlul de gen artistic „subțire”, foarte pretențios cu publicul lui şi foarte aristocrat. (Da, da!)

Succesul marilor umorişti – Molière şi, pentru a veni în sfârşit la obiectul acestei pagini de ziar, Caragiale – este înşelător. Prestigiul istoriei, recunoaşterea oficială, manualele de şcoală le-au creat o celebritate. Succes însă, răsunet sincer în publicul mare nu au. Nu pot avea. Pentru că nu sunt „serioşi”.

Ce dovadă mai bună aveți decât sărbătorirea de vineri? *Noaptea furtunoasă*: o sută de reprezentații. O sută de reprezentații în vreo patruzeci de ani, când *Thebaida* d-lui Victor Eftimiu le împlinea în patru luni. Cifrele acestea nu spun nimic? Ba da. Ele spun lămurit că d. Victor Eftimiu, făcător de tragedii, este cu mult mai accesibil publicului mare decât I. L. Caragiale, scriitor de farse. Şi că I. L. Caragiale, prin însăşi firea genului de artă care îl preocupă, este autorul unei aristocrații. Aristocrația intelectuală a farsei.

Se vorbeşte despre moralistul Caragiale. Despre criticul social. Despre psihologul Caragiale. Sunt desigur aspecte interesante ale geniului său. Interesante, dar perimabile poate. (Căci formele politice pe care le batjocoreşte vor pieri. Şi eroii – ca tipi sociali – vor dispărea.) Dar încercați să priviți *O noapte furtunoasă*, *Scrisoarea pierdută* şi *D-ale carnavalului* nu în elementele lor de teatru satiric, nu în ceea ce au ele documentar, ci în succesia lor liberă de situații, calambururi, erori, nume şi expresii comice în sine. Luați-le drept farse. „Comic de situație”, cum se zice peiorativ. Da, comic de situație, adică un comic ce rezultă din discordia proporțiilor, a sentimentelor, a gesturilor, comic de fantoșe, care pentru motivul că nu vorbesc delicat, ca dumneata și ca mine, nu sunt prin aceasta mai puțin vii.

Au fost critici delicați care să se ofenseze de mijloacele facile pe care le utilizează comicul caragialesc. Numele eroilor, bunăoară, li se părea un efect prea trivial. Or, noi credem că geniul inventiv al lui Caragiale și-a dat aici măsura lui. Trahanache, Cațavencu, Ipingescu, Mița, Pampon, Rică Venturiano, Pristanda, Dumitrache, Titircă... sunt silabe de o violență comică pe care numai diversitatea lor o egalează. Faceți un repertoriu de nume caragialești și veți avea poate rezultatul pregnant al întregii opere. Fiecare nume caracterizează; e o mască sintetică, o grimă care creează comicul, asemeni grimei clovnilor la circ. Aleg într-adins termenul acesta de comparație, pentru a accentua încă o dată farsa. Nu interesează deloc dacă Ghiță Pristanda există sau nu în realitate, după cum nu interesează dacă figura clovnului Grock o poți sau nu întâlni pe stradă, la plimbare.

Va fi poate o zi în care spectatorul român nu va mai înțelege comedia electorală din *Scrisoarea pierdută*, dar mă întreb dacă vreodată numele lui Zaharia Trahanache își va pierde principiul comic care-l insuflă.

Să nu mai vorbim de vremelnicia lui Caragiale. A spune că teatrul lui încetează o dată cu existența socială a eroilor lui este a spune că Shakespeare nu mai poate figura între valorile de artă permanente pentru că Shylok și-a lepădat de mult caftanul și s-a pierdut în marea mulțime a oamenilor. Căci nu adevărul imediat, vizibil, exterior, condiționează actualitatea unei opere, ci resorturile ei ascunse.

În estetica farsei, estetică ce trebuie reabilitată critic, *O noapte furtunoasă* şi celelalte mari piese din repertoriul lui Ion Luca rămân irevocabil.

Dacă aş fi regizor, aş accentua pe elementele lor de farsă, sigur că nimeresc astfel pedala eternității lui Caragiale.

CA TOT ROMÂNUL SĂ FIE BINE...

Așadar s-a terminat discuția la mesaj. La Cameră. Mai sunt vreo două zile de Senat şi pe urmă vom fi lămuriți. Căci se presupune că pentru a ne lămuri pe noi și a se lămuri pe ei înșiși, douăzeci, treizeci de bărbați au rostit douăzeci, treizeci de discursuri, pentru care și-au încasat regulate diurne și regulate aplauze.

Citiți stenogramele acestor discursuri. Vă rog să observați că această propozițiune este numai o inocentă figură de stil, nu un pervers îndemn. Căci nici prin gând nu-mi trece că s-ar putea ceti asemenea literatură. Vreau numai să vă rog acum, la sfârşitul spectacolului, să treceți repede în revistă tot ce s-a expus, criticat și propus în această lungă discuție la mesaj.

Cetiți deci aceste stenograme. Și căutați o singură idee – una singură – subliniați-o bine cu roșu și trimiteți-ne-o nouă în plic închis, ca să nu se piardă pe drum. Vom fi fericiți să avem un asemenea document, pe care noi l-am căutat amănunțit și inutil.

Nu. Nicio idee originală, nicio obiecție critică serioasă, nicio propunere efectivă, practică. Numai imagini retorice, numai replici glumețe sau indignate, numai fleacuri politice, întoarse pe dos și pe față.

O ceată de „oameni politici” și o puzderie de partide au dat asaltul puterii, demonstrând savant de ce ne merge prost de ce nu ne merge bine, de ce ninge afară, de ce se face război în Manciuria... Și fiecare a dovedit că toate s-ar schimba brusc, dacă s-ar schimba guvernul și ar veni în locul lui, el, vorbitorul la mesaj, atoateștiutor. Asta e cheia răului și a binelui. Asta e capul nefericirilor și începutul noroacelor.

E clar. E chiar prea clar. Căci noi am fi cerut să aflăm un lucru mai complicat poate, dar mai necesar. Anume: ce propune să se facă, practic, imediat, fiecare din acești profeți politici? Nu un discurs cu citate și precepte (că de asta știe și d. Stelian Popescu să facă. *À propos!* Ați observat că domnul acesta refuză să mai vorbească altfel decât latinește?) Nu declarații generale deci. Ci simple, negustorești, plate și certe propuneri.

Ni s-a servit în loc de o serie de abstracții trufașe și sărace. Programul lor? „Ca tot Românul să fie bine și România să prospere.” L-au furat, ai naibii, din Caragiale. Tot este el în actualitate.

DUPĂ TREISPREZECE ANI

În timp ce dv. citeați în ziar telegramele germane vestind descoperirea ultimului complot hitlerist, noi terminam o carte, care istorisea câteva întâmplări mai vechi și care explica fără de voie, aproape tot ce se întâmplă astăzi în Germania. Cărții îi spune *Die November-Revolution*, iar autorului ei Hermann Müller, fostul cancelar social-democrat, mort nu de multă vreme.

E vorba în acest volum de revoluția ce stă la baza actualei republici germane, revoluția din Noiembrie 1918, care l-a silit pe Kaizer să abdice și a adus social-democrația în fruntea Reichului. Episod politic, care trebuia să însemneze începutul unei noi istorii și care în orice caz a desemnat structura Germaniei de după război, bună, rea cum este.

Istoria acelor zile din noiembrie nu și-a pierdut deloc actualitatea, astăzi, după treisprezece ani.

Lupta politică este aceiași. Taberele sunt neschimbate: hitleriști și comuniști la extreme, social-democrați la mijloc. (Numai că atunci comuniștii se chemau „spartakiști”, iar hitleriștii intrau anonimi într-un termen general: *Die Konterrevolution*). Nicio schimbare altminteri.

Cum se explică această păstrare intactă a unei situații politice, într-un timp în care schimbări de tot soiul s-au făcut pretutindeni, repetat și furtunos? De ce anul 1932 găsește Germania în același cadru politic în care anul 1918 o lăsase?

Pentru că – am cuteza noi să răspundem, cu cartea lui Hermann Müller în mână, dar împotriva acestei cărți – pentru că revoluția din noiembrie 1918 n-a fost o revoluție. Germania imperială era zguduită de dezastrul militar. Germania socialistă era încurajată de același dezastru. Dar nici prima

Germanie nu era complet distrusă, nici cea de a doua nu era complet creată. Apele urmau să se împartă. Și apele nu s-au împărțit.

Căci această așa-zisă revoluție de la 1918 s-a limitat la adoptarea unor vagi forme de birocrație revoluționară, în care spiritul vechii țări putea foarte bine să trăiască.

După exemplul rusesc s-au creat atunci soviete de lucrători și soldați (*Arbeiter-und Soldatenräte*), care au lucrat însă, după exemplul burghez, ca niște docile parlamente democrate, bine plătite și inoperante. Pretutindeni în Germania s-a încercat o fuziune imposibilă între instituțiuni socialiste și tendințe burghez-naționale. Este terenul neutru al social-democrației, teren neutru, adică mediocru, prudent și limitat. Hermann Müller, politician prost și gânditor nul, justifică această imposibilă poziție de oameni timorați.

„Revoluția din Noiembrie" nu a avut decât un singur țel: să împiedice o adevărată revoluție fie spre stânga, fie spre dreapta. S-o împiedice spre stânga, împușcându-l pe Karl Liebknecht, s-o împiedice spre dreapta îmblânzindu-l cu onoruri diverse pe Hindenburg, pe Groener etc.

Deci toată bătălia se dădea pe teren politic, într-un moment în care necesitățile istorice impuneau în primul plan problema economică. „*Die November-Revolution*", gluma din 1918 a social-democrației germane, avea această singură menire de a întârzia, de a cocoloși, de a pieptăna și a pudra războiul inevitabil între două sisteme. Marxismul și capitalismul nu trebuiau să se confrunte. Problema era eludată și „proletarul" Ebert lua locul „aristocratului" Wilhelm.

Dar nicio problemă nu se eludează. Fiindcă în această ordine, morții se întorc totuși de la groapă. Iată cum astăzi, după treisprezece ani, Germania prinde să depene un fir istoric, pe care a refuzat să-l desfășoare altădată.

Ea trebuie să rezolve această hereditate. Căci la baza tensiunii actuale din Germania nu stă nici problema reparațiilor de război nici a revizuirii tratatelor, nici a orientării internaționale, ci pur și simplu un viciu de structură. „*Die November-Revolution*" a creat o serie de confuzii: ele se limpezesc acum. În ce sens, e greu de spus.

O PERSOANĂ SUBVERSIVĂ

Pacea. Da, pacea („starea unei țări care nu este în război" cum stă scris în micul Larousse), pacea de dragul căreia au murit neamurile și au îmbătrânit diplomații. Mai acum vreo câțiva ani era încă o doamnă respectabilă, care ne menținea binișor și era din când în când direct curtată. Saloanele cele mai bune și societatea cea mai distinsă o primea, dacă nu cu onoruri supreme, oricum cu bunăvoință.

Dar de la o vreme, pacea a suferit o teribilă decădere mondenă. S-a depreciat brusc, fără motiv, asemenea curtezanelor între două vârste care cad pe neașteptate tocmai când vigoarea lor intim proptită părea mai întreagă. Ușile saloanelor li se închid, lacheii le pufnesc în nas, tinerii impertinenți li se uită peste umăr. Nu li se mai rostește numele decât tainic, în colțuri ascunse, cu prudență.

Hotărât a devenit o grea meserie să fii partizan al păcii și să o spui. E riscant. Iată, nici astăzi nu s-au terminat ecourile unui mare scandal care a avut loc acum vreo zece zile la Paris. În imensa sală Trocadero se organizase un *meeting* pacifist. Diplomați de toate națiile, delegații numeroase de peste hotare și mai ales foarte mulți oameni politici francezi se adunaseră să voteze și să aclame o moțiune împotriva războiului. Atâta.

Ei bine, această galanterie s-a împiedicat în prag. *Meeting*-ul pentru pace s-a transformat într-un câmp de război, care s-a încins în lege, la fața locului, fără niciun fel de moțiune și fără a fi pus la vot.

Din staluri, din loji, din galerii, grupuri de manifestanți au vociferat, au lovit, au huiduit. Încăierarea s-a terminat în toiul nopții fără prea grave pierderi de o parte și de alta, dar cu un singur invalid pe brațele participanților: pacea.

E o doamnă definitiv compromisă. Nu i se mai poate rosti nicăieri numele. Nici la Paris, unde oamenii pretind că a vorbi despre pace înseamnă a cere războiul, nici la Berlin, nici la Londra și cu atât mai puțin la Roma. Nicăieri. Sau poate că un loc tot îi mai rămâne acestei dizgrațiate: în Manciuria.

PROCESIUNI LINIȘTITE

Șomerii americani fac de la o vreme foarte curioase călătorii. În număr mar, se strâng în anumit oraș, se încolonează și pornesc să cutreiere tot ținutul înconjurător. Nu fac propriu-zis „manifestație". În continentul tuturor libertăților, o răzvrătire, fie ea numai sentimentală, ar fi repede strivită de indignarea publică a unui neam prea moral pentru a permite asemenea fantezii. Nu. Șomerii americani nu se revoltă, ci foarte de treabă și foarte cuminți, se plimbă. Atâta.

Uneori, se învoiesc cu autoritățile în drept și cer să li se pună la dispoziție mijloace gratuite de transport. Astfel, în camioane, în vagoane de marfă, în căruțe, lungi batalioane de oameni înfometați trec din oraș în oraș. Pe străzile marilor metropole, între vitrinele somptuoase cu mătăsuri și bijuterii, între trotuarele pline de trecători eleganți, femei frumoase, armata pașnică a șomerilor trece în liniște. Nu cer nimic oamenii ăștia, nu învinuiesc, nu amenință.

Nu vi se pare că protestul acesta placid este totuși dintre cele mai convingătoare? Oamenii aceia vor să arate, prin simpla lor prezență, că există. Nu mai mult decât că trăiesc (încă!), respiră, se mișcă, au ochi, au picioare și au mâini. Ei nu luptă împotriva unei societăți, ei se ridică împotriva unui termen. Șomer. Vorba asta are ceva abstract, impersonal, vag, ca un termen de economie politică. Spui șomer, cum ai spune monedă, bancă, Stuart Mill, criză, valoare... Și, din obișnuință, din lipsă de imaginație poate, uiți că termenul acesta, care-ți servește ție în socoteli teoretice și în legiuiri regulat votate, este denumirea rece a unei tragedii sângeroase.

Asta vor să facă, dacă înțeleg bine, legiunile americane de șomeri, care mai zilele trecute au pornit liniștit spre Washington. Să amintească oamenilor, care în birouri rezolvă cu o singură trăsătură a stiloului lor delicat un capitol de buget și deci destinul a câtorva zeci și sute de mii de inși, să le amintească acestora că un cuvânt nu înlocuiește un om.

Sunt în arsenalul revoltelor omenești unelte ciudate.

PROTECȚIONISM LITERAR

1) Suntem noi o colonie culturală franceză?

2) E această stare o insuficiență foarte gravă a noastră și presupune ea o reacțiune?

3) S-ar putea lupta împotriva concurenței cărților și revistelor franceze și s-ar putea lupta prin mijloace practice, eventual brutale, dar imediate?

Aceste întrebări (nu știm dacă exact în această formă) le pune revista „Vremea" prin d. Petre Comarnescu scriitorilor și oamenilor noștri de carte. Evident, aceste întrebări presupun multe altele și a le răspunde înseamnă a deschide mai ample discuțiuni decât pretinde o anchetă.

Nouă, bunăoară, ni se pare că întrebările de mai sus ating o problemă numai aparent dreaptă. Căci prima întrebare, de exemplu, poate primi răspunsuri felurite. Suntem noi o colonie culturală franceză? Da, dacă judeci după simptome neesențiale. Nu, dacă alegi semnele specifice vieții noastre de cultură. Că se vând mule cărți franceze și puține românești, că se citește foarte mult „La Nouvelle Revue Française" și foarte puțin „Viața românească” sau „Gândirea”, că se joacă la teatru piese parisiene și nu originale etc. etc. (căci s-ar putea cita numeroase exemple de acest fel). Iată lucruri de o importanță măruntă. Dar că apare o carte căreia îi spune *Eonul dogmatic*, de un autor care este Lucian Blaga, e un fapt de o importanță care anulează, cred, întrebarea pusă. Și dacă exemplul nu ajunge, gândiți-vă că în aceeași săptămână apar două cărți: *Madona cu trandafiri* și *Omul de după ușă*. Ce datorează G. M. Zamfirescu, acest explorator al mahalalei românești, cărții franceze? Ce datorează Ion Călugăru, acest artist cu surprinzătoare resurse folclorice (voi legitima odată această afirmație) spiritului parisian?

Nu, întrebarea revistei „Vremea” nu angajează o mare problemă. Cel mult o chestiune de detalii zilnice.

Dar într-un astfel de cadru chiar, mai redus ca importanță, nu e bine să se ia măsuri?

D. Comarnescu sugerează un impozit asupra cărților străine. E o idee împotriva căreia ne-ar fi greu să găsim suficiente cuvinte de protest. Nu pentru că măsura ar fi brutală. Dar pentru că este ineficace. Douăzeci de lei mai mult nu va face pe nimeni să nu mai citească franțuzește. Și, chiar dacă ar face-o, spuneți-ne ce va câștiga cultura românească în ziua în care nu se mai citi Maurice Dekobra și se va citi în schimb (dar se va citi?) Rădulescu-Niger.

Și pe urmă mai este o obiecție, care nouă ni se pare definitivă: eu sunt un om sărac și nu permit nimănui să-mi îngreuneze viața, scumpind cărți de care în niciun caz nu mă pot dispensa.

P.S. – Problema „protecționismului” literar se poate pune. Ea intră însă în procesul editurilor, pe care noi l-am început, dar care ar trebui dus până la capăt. Şi va fi.

PREMIUL NOBEL LUI WILHELM II

Exact. Lui Wilhelm al II-lea, Kaizer și feldmareşal, autor presupus a patru ani de măcel, pensionar a câtorva milioane de morți, în numele cărora probabil i se servește anual o listă civilă pentru compensarea neplăcerilor exilului de la Doorn.

Nu e o glumă. Kaizerul Wilhelm este propus pentru premiul Nobel. Un mare ziar münchenez dovedește cu toată seriozitatea activitatea pacifică a fostului împărat și îi cere Academiei suedeze să-l răsplătească. Ziarul în chestiune se numește „Münchner Augsburger Abendzeitung” publicație hitleristă ce e dreptul, dar publicație serioasă în orice caz. (Serioasă cel puțin în măsura în care nu este voluntar humoristică). Într-un articol special, redacția müncheneză cercetează cariera de apostol a sacrificatului de la Doorn și cheamă asupra lui binecuvântarea popoarelor. Apelul se termină textual:

„Dacă ar fi o dreptate în lume, premiul Nobel ar trebui să fie decernat lui Wilhelm al doilea, care, timp de un sfert de veac, a menținut pacea în lume, chiar în momentele cele mai critice, în 1900, 1904 și 1911”.

Întâmplarea este fără îndoială grotescă. Şi fară semnificaţie practică. Dar ea trădează, prin exces, o evoluţie a valorilor ce s-a făcut lent de la război încoace. Wilhelm al doilea, pe care Lloyd George îl promitea alegătorilor săi, închis în cuşcă şi plimbat pe străzile Londrei, Wilhelm al doilea, pe care Clemenceau îl chema în faţa unui tribunal internaţional spre a i se reteza capul, după ce în prealabil i se vor fi tăiat mustăţile semeţe, Wilhelm al doilea, care fugea în noaptea de 9 noiembrie 1918 dintr-o garnizoană respectuoasă şi ostilă, cu mantaua pe umeri şi valiza cu bijuterii în mână, acest Wilhelm al doilea orgolios, orbit de luciul propriei lui săbii şi înnebunit de visurile lui de sergent major nietzschean simbol degradat al unei lumi ce părea moartă, n-a murit. Un an, doi, trei a primit semnele de scârbă şi uitare ale lumii întregi. Pe urmă, absenţa, care înnobilează orice, a prins să ţească în jurul lui o pânză fragilă de legendă.

Germanii, chemaţi la vot să decidă asupra averilor fostului lor stăpân, i le-au înapoiat pe toate. Reporterii americani se aventurau la Doorn, numai să-l vadă, numai să-l fotografieze, numai să-i ceară graţia unei semnături... Psicholog, fostul Wilhelm îşi lăsa barbă, contând pe o nouă fizionomie de prezident de republică, dacă era posibil.

Marele blestem se desfăcea. Îşi pierdea virtuţile otrăvitoare. De la călău la martir, trecerea era înceată, dar sigură. Astăzi Wilhelm II candidează la premiul Nobel pentru pace.

Nu mai ţin minte unde am cetit definiţia asta: omul este un dobitoc care uită.

SALVADOR DE MADARIAGA

E numele noului ambasador spaniol la Paris. Tânăra republică își ia oamenii acolo unde îi găsește și se pare că nu-i găsește prea des în rândurile curat revoluționare.

Iată acest Salvador de Madariaga, care nu e un om politic, ci un gânditor și nu este un diplomat, ci un moralist.

N-a avut raporturi cu revoluția din primăvara trecută, care s-a îndeplinit în absența lui și poate în indiferența lui practică.

A lucrat multă vreme în secretariatul Societății Națiunilor, unde spiritul lui metodic și organizat a făcut dintr-un post birocratic un organism viu. Cei care cunosc puțin istoria lucrărilor de la Geneva știu că de multe ori și pe felurite planuri de acțiune, consiliul și adunarea societății au fost cu succes suplinite de secretariat. Se făcea acolo o operă tehnică, realistă, singură valabilă. Salvador de Madariaga era printre cei dintâi acolo.

Poate că tocmai această activitate sistematică l-a îndreptat spre opera sa scrisă. E o carte de renume mondial. *Anglais, français, espagnols*, studiu de psihologie colectivă, făcut dintr-o serie de confruntări între trei neamuri atât de diferite. Metoda asta a cercetărilor prin comparație este oarecum schematică. Salvador de Madariaga a fost silit să-i reducă pe englezi, francezi și spanioli la câte o formulă unică și să clădească pe această schemă un edificiu sintetic. E greu să izbutească cineva o mai armonioasă lucrare pornită pe baze atât de abstracte.

Dar ce era mai interesant, cel puţin pentru scurta însemnare de aici, era spiritul politic al operii. Dacă „spirit european" nu este o vorbă goală, dacă termenul acesta reprezintă realmente o substanţă a istoriei de azi, atunci acest „spirit european" se află definit în cartea lui Madariaga. Lucrul care a fost înţeles la Paris, unde i s-a decernat autorului premiul revistei „Europe nouvelle", premiu sortit studiilor politice europene.

E un semn bun că o ţară, zbuciumată astăzi între o mie de erezii sociale şi economice, alege pentru a o reprezenta în lume un asemenea ambasador.

În diplomaţia de pretutindeni, plină de oameni abili, prudenţi, tacticoşi şi bine crescuţi, mintea organizată a lui Salvador de Madariaga va fi puţin stingheră, izolată. Dar poate că sunt totuşi primăveri ce se fac cu o singură rândunică.

OMUL DE DUPĂ UŞĂ

Cunosc un tablou de Marc Chagall (poate mai atârnă şi astăzi la Paris, în galeriile Bemheim-jeune, pe peretele din stânga, în vestibul), tablou curios ce nu părea, la întâia vedere, a fi de Chagall şi era totuşi. Un vas cu flori albe. Flori multe, înalte, despletite, adunate într-o singură şi mare pată fosforescentă, care ocupa aproape întreaga pânză. Erau de un alb intens, vehement, albul pe care trebuie să-l aibă florile din visurile unui bolnav tânjind după soare. Privirea îţi era luată de această izbucnire a culorii şi o bună bucată de vreme nu erai în stare să observi detaliile pânzei. Detaliile: câteva imagini adunate sub florile vasului ca sub o tulpină de copac. Desluşeam obrazul palid, talmudic, al eroilor lui Chagall, tineri amorezi, buimăciţi, tinere madone iudaice, anemiate de senzualism şi castitate.

M-am gândit în acea zi la înrudirile certe ale lui Ion Călugăru cu arta lui Chagall. (I-am scris de altminteri imediat, ca să nu uit şi să nu uite.) Cine a cetit *Caii lui Cibicioc* trebuie să fi fost surprins de iureşul liric al acelor pagini, tremurătoare de bogăţie interioară, de răsuciri, salturi, întoarceri, ocoluri, toate într-un ritm şi la o tensiune de nevroză, care caută inutil un loc de linişte şi împăcare. E învălmăşeala picturilor lui Chagall, în care dorul de simplicitate este în fiecare moment trădat de o expresie complicată, obscură, mergând involuntar spre caricatură şi grimasă. Ca Chagall, cred că Ion Călugăru este un poet pastoral. Dar unul care e în căutarea unor pajişti pierdute. Copil trăit în casă ca în temniţă şi pentru care un car cu fân este, cu aroma lui, cu mângâierea lui aspră, un fel de paradis rătăcitor şi inaccesibil.

Asemeni imaginilor lui Chagall, adăpostite idilic sub bolta unui buchet cu flori albe, eroii lui Ion Călugăru, aşa cum sunt, isterizaţi, nebuni, groteşti, ridiculi, trăiesc în prezenţa invizibilă a florilor albe. Puritatea este presupusă în literatura lui Călugăru.

De aceea, multă vreme l-am socotit pe Ion Călugăru un poet condamnat să scrie proză. Era oarecum în situaţia unui gravor obligat să încrusteze pe o foaie de aur semne cu dalta. Temperamentul lui liric avea să se lupte cu frazele ordonate, cuminți, logice, cu clişeele psihologice, cu conveniențele morale, cu experiențele de observație. Ion Călugăru, spectator al propriei lui vieți, putea fi cu greu un detectiv al vieții din afară. Din această luptă cu „realitatea”, din această siluire a conformismului de orice fel, a ieşit legenda „modernismului” lui Ion Călugăru, legendă în care au crezut alții şi a crezut el. Un modernist, Călugăru? Nu. Un poet numai.

Am aşteptat de aceea cu o curiozitate specială întâiul lui roman. Romanul este, prin firea lui, un gen burghez, o casă confortabilă, aşezată, cu legi, cu rânduieli, cu nevoi. Un poet care scrie un roman are ceva dintr-un boem care se însoară. Nu-şi mai poate face de cap, nu mai poate naviga hai-hui, în voia primei fraze pornite, nu-şi mai permite evadări de adolescent. Este cineva care îl asistă, îl corectează şi îl trage de mânecă, ori de câte ori i-ar veni pofta să fugă: este eroul cărții care – el – trebuie să trăiască după anume destin şi anume chemare.

Iată, *Omul de după uşă* a fost această experiență, şi am aşteptat-o. Ea a izbutit şi în acelaşi timp ne-a derutat. Căci Ion Călugăru, şcolar prost, n-a învățat nimic şi, scriind un roman, a rămas acelaşi pe care îl ştim.

Ca din întâmplare, eroul cărții, acest Charlie Blum, om într-o ureche, îi seamănă teribil. Peregrinările lui prin lume, printre oameni, printre întâmplări, au ritmul turmentat al foştilor eroi ai autorului (cei din *Paradisul statistic*, cei din *Abecedarul povestirilor populare*). Viața lui se desfăşoară eliptic, cu mari vacanţe între evenimente, cu perioade febrile, repezite, cu zile mocirloase, cu salturi neaşteptate, cu trândăvii eterne. De la capitol la capitol, şi asta înseamnă de la dramă la dramă, Charlie Blum se agită lucid şi nebulos, trăind nenumărate fapte, care nu seamănă nici unul cu altul, dar care pe el nu-l modifică deloc, fiindcă prin aceste forme şi umbre ale traiului de fiecare zi el plimbă o fantoşă înşelătoare, dincolo de care odihneşte inima lui permanentă, inima lui de aventurier, escroc şi martir.

Viziunea lui Ion Călugăru este o ciudată îmbinare de luciditate şi confuzie. O negură din care se desprind ireal de luminoase imagini, cuvinte, oameni. Am continua impresie că Ion Călugăru surprinde viaţa, că, trecând prin ea adormit şi turmentat, are deodată tresăriri care îl fac să vadă sintetic, detailat, lucruri pe care noi ăştialalţi, cei totdeauna treji, nu le vedem niciodată cu asemenea acuitate. De aici nota bruscă, brutală a scenelor din *Omul de după uşă*, expresia lor burlească, pregnantă.

„Repetiţia generală pentru Vivienne Gould”, amorul Liubei-Delicia, iubită interimară, apariţia domnului care caută o pereche de izmene pierdute la spălătorie, moartea lui Piştea nerodul, portar-codoş care îşi dă sufletul cu banii ultimei dame plasate în mână, deznodământul lui Charlie Blum, ajuns la finele cărţii om de afaceri – toate aceste farse ce se succed precipitat, cu nu ştiu ce aer clovnesc, au o putere de invectivă superioară, invectivă pe care Ion Călugăru o adresează o dată cu Charlie Blum pământului, plantelor şi universului.

Scriam zilele trecute despre farsă ca gen superior de artă. Nu țin să reiau aici o argumentare odată făcută. Dar literatura lui Ion Călugăru, acest *Om de după ușă* mai ales, roman de farse tragice, e un exemplu prețios pentru acea afirmație.

Însemnasem pe marginea cărții nenumărate pasagii, adjective, esențe pe care aş fi vrut să le transcriu aici pentru virulența lor, pentru invenția lor verbală, pentru expresivitatea lor acidă. Dar îmi dau seama că ar fi să deservesc cartea. Ea trebuie cetită. Ion Călugăru e gata să deschidă cutia lui cu păpuşi magice, la colțul dumitale de stradă sufletească, cetitorule.

Deschide *Omul de după ușă.* Vei înțelege odată cu mine, după mine, inanitatea criticii şi a elogiilor.

O CARTE STUDENȚEASCĂ

O primim la redacție din partea unei asociații studențești, prea conștientă de eforturile ei alese, pentru a nu ne cere un cuvânt bun de întâmpinare. Îl scriem cu dragă inimă.

Cartea se numește modest *Buletinul societății studenților în Științe Naturale din București.* E o broșură frumos tipărită, care dovedește prin simpla ei înfățișare și munca și bunul gust al celor ce au făcut-o. Un buletin, adică un rezumat de activitate. Recapitularea unui an de străduință și expunerea roadelor lui – dacă sunt – și, de astă dată, sunt.

Căci buletinul acesta dovedește o adevărată viață academică. Adică o împerechere de muncă științifică și de recreație intelectuală, de colaborare cărturărească dincolo de ea. De la dizertația de specialitate până la excursia de documentare, totul este condus de acest spirit academic, pe care îl credeam dispărut.

Din februarie până în aprilie 1931, Societatea studenților în Științe Naturale a ținut o serie de „ședințe științifice”, în fiecare dezbătându-se o problemă de specialitate. Rezumatele acelor prețioase lucrări se găsesc în buletinul tipărit astăzi.

Din mai, societatea și-a continuat activitatea afară la câmp (adevăratul laborator al naturaliștilor). S-au făcut felurite excursii, în Dobrogea, pe valea Teleajenului, în Delta Dunării, în Carpați. Excursii de vacanță, desigur, și de refacere sufletească, dar în același timp expediții de cercetare, de experiență. E de ajuns să citești tabloul de plante caracteristice găsite în Delta Dunării, tablou întocmit de excursioniști, pentru a prețui valoarea documentară a plimbărilor acestora.

Vă asigur, este o lectură reconfortantă această cărțulie. Când tineri studenți, dezorientați politicește, îl aclamă cu oarecare inconștiență pe Adolf Hitler, când entuziasmul lor seamănă adesea cu o joacă de copii mari, distrându-se să epateze lumea pe uliță, e reconfortant să știi că există un mănunchi de studenți, care își merită cu adevărat numele, care știu că din această calitate de „student” decurg nenumărate datorii și care le împlinesc modest, stăruitor, conștient. Și poate nu este o întâmplare că acest frumos exemplu vine din partea unei categorii de studenți care prin însuși studiul lor sunt puși în directă legătură cu viața. Tinerii naturaliști tipăresc în buletinul lor un citat din Ruskin, care spune mult și pentru ei și pentru noi:

„Cine nu iubește firul de iarbă pe lângă care calcă nu poate iubi nici pe Dumnezeu, nici pe oameni.”

REVISTE

Se pare că refuzul nostru de a lua în tragic o anchetă recentă și – de altminteri – foarte interesantă („suntem noi o colonie franceză?”) a supărat.

Spuneam aici că deficitul revistelor românești de azi este cel mult un fapt regretabil, nici un caz nu unul alarmant. Și că mediocra vânzare a „Vieții Românești” în raport cu „N. R. F. ” sau a „Adevărului literar” în raport cu „Les Nouvelles littéraires”, nu exprimă deloc franțuzirea noastră culturală, ci numai izbânda publicațiilor bune asupra celor proaste. Ceea ce – nu? – e de-a dreptul îmbucurător.

Poate e nevoie de o explicație suplimentară. Să o dăm. Spunând că noi nu avem reviste bune, nu vrem deloc să spunem că revistele românești – câte sunt și cum sunt – nu publică lucrări interesante, bucăți de literatură excelentă, poeme frumoase. Rar, dar le publică. Asta e cert și am putea da exemple felurite.

O revistă însă nu este o întâmplătoare punere la un loc a mai multe nume și producțiuni. Nu este o vitrină în care intră orice articol de vânzare. O revistă este, în primul rând, un post de orientare. O poziție critică. Ea îndeplineşte oficiul de a alege, a sublinia, a impune, oameni, probleme şi fapte văzute în anumită lumină, sub anumit unghi.

Ceea ce defineşte o revistă, ceea ce îi justifică existenţa, este rubrica de critică. Acolo se triază realmente evenimentele de cultură, se aşează în anumită ierarhie, se discută în raport cu atitudinea şi chemarea publicaţiei. Cumpărând o revistă, trebuie să ai certitudinea că intri într-o casă, nu că păşeşti într-un maidan.

Ei bine, nu este edificator faptul că revistele noastre nu au critică literară? Începând cu „Gândirea", care după mărturisirea directorului ei, nu şi-a găsit până azi un critic, care să o reprezinte. Trecând prin „Viaţa românească", în care se publică cel mult recenzii, dar în nici un caz critică. Şi sfârşind cu „Adevărul literar", care nici formal măcar nu are o rubrică de cronică literară, închipuindu-şi că o revistă săptămânală de literatură îşi poate permite asemenea viaţă clandestină.

Cred că acest singur fapt e de ajuns ca să explice multe, foarte multe lucruri.

„CAPRICIILE NATURII"

D. Joseph Caillaux, cunoscutul om politic şi economist francez, vorbeşte într-o gazetă pariziană despre criză şi remedii, preconizând, drept suprem leac, bimetalismul monetar. Ceea ce îl priveşte pe d. Caillaux şi cel mult pe camarazii noştri din pagina cincea.

Pe noi, aici, ne interesează altceva. O formulă, pe care, între altele a găsit-o celebrul fost prim-ministru francez și a publicat-o cu litere groase.

Adică: *Il faut en tout cas soustraire la monnaie aux caprices de la nature.* Trebuie în orice caz să sustragem moneda capriciilor naturii.

Aceste „capricii ale naturii” mi se par a fi o expresie savuroasă. Iar sentința d-lui Caillaux, în întregul ei, un document prețios. Eu i-aș da o valoare mult mai largă și pe temeiul ei ași construi o definiție generală a politicii. Aș spune bunăoară: „se cheamă politică arta de a sustrage viața de sub stăpânirea naturii și a capriciilor ei”. Căci asta este în fond.

Oamenii politici, conducătorii de popoare, economiștii, diplomații și vistiernicii nu au decât o singură treabă. Să creeze formule abstracte, să le dea o formă legală și să le aplice. Să îndese adică în cadrul fix al acestor formule viața, să o potrivească după ele, s-o vâre ca în niște cutii ermetic închise.

Se întâmplă însă uneori ca oamenii care sunt vii și viața care este complexă să se ridice împotriva acestor mașini abstracte ce se cheamă principii politice și să-și facă de cap. Se întâmplă ca ele să fie cu mult depășite de firea lucrurilor pe care în fond niciun legiuitor din lume nu o poate schimba. Și atunci bărbații serioși spun că au de-a face cu „capricii ale naturii”.

Capriciu al naturii, această generală împotmolire în care zace lumea de câțiva ani de zile. Capriciu al naturii, neliniștea oamenilor de pretutindeni. Capriciu al naturii revoltate. Capriciu al naturii, pasiunile colective ce sfărâmă legi și creează legende. Pretutindeni, în istoria de totdeauna și în istoria de azi, numai capricii ale naturii.

Împotriva lor, d. Caillaux se ridică pe bună dreptate. Numai că deziderarul său trebuie lărgit. Căci nu numai moneda trebuie scoasă de sub imperiul nedelicat al naturii, ci și sentimentele și năzuințele și valorile morale – tot, în sfârșit, tot ce ar putea să se răzvrătească într-o bună zi împotriva ordinei politice, pentru a cărei bună stare lucrează în toată lumea vreo 500 de inși, cărora noi le spunem cu respect bărbați de stat.

O FAPTĂ BUNĂ

Este o faptă bună cartea pe care domnul Tudor Arghezi, doamna Demetriade-Bălăcescu și editura Cultura Națională au făcut-o punând zilele acestea în vitrina librăriilor o *Carte de jucării.* E un dar care trebuie să-i bucure mult pe copii, de vreme ce noi ăştialalți, pentru care Moş Crăciun a încetat de mult să vină, suntem sensibili la această minune tipărită.

Nu am citit cartea. Am mângâiat-o însă, i-am privit foaie cu foaie imaginile, ne-am bucurat de frumusețea literelor, mari, citețe, rare ca pentru un abecedar. Și, ici-colo, am reținut un fragment de poveste cu o fetiță și un băiețel, care se luptă, se zbat și se iubesc „de-adevăratelea”.

Cu riscul de a trece drept un om neserios, care păcălește cititorii și nu ia seama la lucrurile grave ce se petrec în lume, cu acest risc, voi spune că această

Carte de jucării este evenimentul cel mai de seamă al săptămânii acesteia. Că se votează o lege sau că nu se votează, că se închide parlamentul sau că nu se închide, că se fac sau nu alegeri precipitate în Franța, că intervine sau nu Liga Națiunilor în Manciuria – care din aceste false evenimente de false dimensiuni, egalează valoarea sufletească a unei cărți frumoase pentru copii?

Cred cu îndârjire că noi, în vâltoarea traiului pe care îl ducem între pasiuni, tristeți și voluptăți de a treia mână, am uitat unde se poate găsi o bucurie adevărată. Că toate aceste teribile nenorociri, de care ne plângem și împotriva cărora protestăm, sunt abia niște biete sâcâieli pe care le uiți la întâiul salut al vieții mari: o fereastră deschisă, un copac regăsit, un orizont descoperit. Atâta. Atâta ajunge pentru a uita povara stupidă și inutilă a tuturor „evenimentelor” din lume.

Pentru o zi, pentru o seară, pentru un ceas de iarnă *Cartea de jucării* poate aduce consolarea aceasta magică.

O spunem cu atât mai mare bucurie, cu cât pentru editura acestui volum am avut – nu de mult – cuvinte aspre – juste acelea, cum juste sunt acestea.

CRĂCIUN PARIZIAN

Dacă vrei să-l petreci cu mine, cetitorule, fii la 8 seara în *Place de la Convention.* Am acolo întâlnire cu Damien Laurique. Nu-l cunoști. E un băiat de 24 de ani, înalt, urât, vânjos și prost îmbrăca. În al patrulea an de medicină mi se pare. Ziua e șofer, noaptea face amor. Când învață pentru examene nu știu. Știu numai că le trece.

Într-o dimineață de octombrie 1930, a urcat grăbit scările odăii mele din rue de Vaugirard.

— Vrei să faci un tur la Bois?

— Cu ce?

— Cu maşina mea. Un Talbot.

— Glumeşti.

— Nu

A deschis fereastra și mi-a arătat în colț, lângă „Café du petit globe”, o limuzină.

— Ce-i asta, Damien?

— Susanne Vilaut. 33 de ani. Văduvă. Moașe în al V-lea arondisment, 18 rue Linné. Cunoscută acum două săptămâni pe peronul metroului la Denfert-Rochereau. Trei nopți de amor. Pe urmă un *rendez-vous* la care n-am venit pentru că eram răcit, altul pe care l-am pierdut fiindcă aveam curs. O scrisoare disperată. O scenă de un ceas. Și mașina. Cumpărată pe numele meu, după cum arată această factură. *Et voilà!*

Acesta e Damian Laurique. Cetitorule, nu vei spune că nu te-am prevenit. Dacă nu te sperie tovărășia lui, suntem înțeleși. Astă seară la 8.

Până atunci, eu am să fac o plimbare lungă și domoală de-a lungul bulevardelor. Îmi place lumea asta are aleargă de la un magazin la altul cu pachețele albe în mână, vitrinele somptuoase de pe lângă Operă, publicul care face coadă în fața cinematografului „Paramount”, automobilele care astăzi mai mult decât în altă zi se „embouteillează” și, în fine, mesele cu mărunțișuri ale camelotilor, înșirați pe marginea trotuarelor, de la Madeleine la Saint-Denis. Să-l ascultăm pe ăsta, bunăoară, care vinde piepteni higienici:

„Doamnelor și domnilor, nu sunt nici doctor, nici profesor – departe de a fi – dar, pentru a prezenta evidența, mă întreb dacă trebuie să ai altă competență decât a doi ochi buni. Dacă vă spun că acest obiect, pe care îl țin între degetul meu arătător și degetul meu gros, este un pieptene, oricât ați fi de sceptici, veți trebui să recunoașteți că fac o afirmație incontestabilă. Dar dacă adaug că acest pieptene nu e un simplu pieptene, ci anume un pieptene, higienic, veți fi îndreptățit să-mi cereți explicații. Ei bine...”

Doi pași mai departe, un camelot vinde un aparat pentru păstrarea dungii la pantaloni și în discursul de introducere îl citează pe Montaigne. Peste drum, un săpun miraculos pentru scoaterea petelor de cerneală. La o altă masă, un sistem nou de butoni de manșetă. Numărul miracolelor crește cu fiecare pas. Dacă n-ai cumpărat trei măcar din toate câte ai întâlnit, înseamnă că n-ai imaginație. (Sau poate n-ai bani. Știi, între noi, nu trebuie să te jenezi. Eu, de pildă, n-am).

Mă opresc jumătate de ceas, în colț la Richelieu-Drouot, la „Café du Brésil”. E locul pe care îl visez noaptea, când gândul de a pierde Parisul pentru totdeauna mă cutremură. Aici se bifurcă bulevardul Poissonnière (Poissonnière să fie?) în două: bulevardul Haussmann la stânga, des Italiens la dreapta. Pe fereastra mare a cafenelei, de la mesele mici și albe de metal dinăuntru, primesc ca pe o defilare salutul sărbătoresc al străzilor. Este lângă mine o fată îmbrăcată modest, drăguță, surâzătoare și care mă așteaptă poate pe mine – pe mine sau pe dumneata, nu știu bine –, pe întâiul bărbat în orice caz, care va ști să-i spună o vorbă amabilă. Cine știe dacă nu e ea prietena pasionată și burgheză, care îți trebuie în acest anotimp?

Dar să fiu rezonabil. Mă așteaptă Damien Laurique.

Îl găsim rezemat de automobil, cu pipa în gură, cu mâinile în buzunar, discutând cu o fată pe care a oprit-o probabil din drum, ca să-i treacă de urât. Ne-a văzut. Se așează liniștit la volan, ne face semn să luăm loc și pornește.

— *Bonsoir, la petite.*

Nu se mai uită îndărăt. Ne oprim departe, sus, într-o curte pe Rue d'Alésia, unde locuiește prietenul nostru Lucien Routand pictor tânăr, singurul căruia mă codesc să-i tipăresc aici numele lui adevărat, fiindcă știu că va fi fără îndoială într-o zi celebru. Deocamdată, ține cu chirie într-o curte enormă de foburg, într-o clădire leproasă, cu o intrare obscură, la etajul trei, o enormă mansardă, care servește de atelier, dormitor, sufragerie și – pentru astă seară – sală de bal. La el serbăm revelionul. (Dar am uitat să-ți spun că revelion se cheamă la Paris noaptea asta dintre 24 și 25 decembrie, nu ca la noi noaptea anului nou – *la nuit de Saint Sylvestre* aceea – sărbătoare mai puțin însemnată).

În mansarda lui Lucien e lume multă. N-am să ți-i prezint pe toți. Te las să te descurci singur. De ajuns să afli că femeia foarte brună și foarte frumoasă din colț este o argentineană, pe care a „făcut-o" Antoine Loiseau acum vreo trei luni și care de atunci plătește toate chefurile – nu pentru Antoine, de care s-a săturat, dar pentru Maurice Verdier, cu care ar vrea să se culce și cu care n-are să se culce totuși niciodată, pentru că el e pederast și nimic altceva. Un „tip" și Maurice Verdier acesta. Catolic, camelot al regelui, poet, farseur: are viziuni mistice și din când în când, cam la vreo 3 luni o dată, face o excrocherie din plictiseală. Ceea ce, te asigur, poate fi o meserie.

Pe ceilalți, femei și bărbați, cunoaște-i singur.

Eu am să mă ocup cu acest vin de Anjou, cel mai nuanțat pe care l-am băut vreodată: are trei gusturi, asemenea albastrului de lac alpin care are trei tonuri sub fiecare bătaie de soare. Fotograful lui Lucien cântă *Ne dis rien*, romanță care nu ți-o fi spunând dumitale mare lucru, dar care mă emoționează pe mine, ori de câte ori o aud, pentru nu știu ce mister de amor vinovat, într-un ceas de beție și confesiuni.

Pe masă stridii multe și *foie gras*.

Celelalte feluri de mâncare nu prezintă interes: aleg într-adins lucrurile de „culoare locală", puțin pentru pitorescul povestei, puțin pentru vanitatea mea de străin francizat. Te sfătuiesc să mănânci stridii cât mai multe, chiar dacă nu ești obișnuit, căci altfel ai atrage atenții bănuitoare și s-ar putea să se știe că este *métèque.* Ceea ce e puțin neplăcut.

Dar vinul – *le bon vin de France* – a trecut peste această adunare, jumătate mondenă, jumătate boemă. Atelierul lui Lucien nu mai e de recunoscut:

se dansează, se angajează mici istorii de amor, se pun la cale – în colțuri – farse. Cineva cântă un cântec de sală de gardă, trivial și inteligent, altul răspunde cu o romanță la modă:

Le cœur d'une femme
cause bien des drames...

Bruna argentineană îl caută din ochi – doi ochi pe cari șampania i-a făcut tragici – îl caută pe Maurice Verdier care discută avid cu Robert Joly, „amanta" lui.

C'est l'heure où commencent des choses qu'on ne dit pas. Să plecăm. E după 1, două femei sunt bucuroase să se plimbe cu noi. Damien Laurique e dispus să ne conducă. Cu automobilul lui, facem exact șase minute până în rue de la Gaîté (*rue de la joie* – spune André Salmon) și de acolo, lăsând mașina în stradă, vom porni pe jos să facem turul câtorva baruri. Bunăoară ăsta – „Maldoror" – boată abia deschisă, care va trăi două săptămâni și se va închide pe urmă, fiindcă barurile autentice sunt ca florile autentice: mor.

Pereții sunt acoperiți cu plăci de tablă subțire, albă, strălucind cu reflexe de mătase, când luminile se sting pentru tango. Curioasă culoare metalică, ce vibrează parcă la sunetul tărăgănat al acordeonului. Femeia care dansează cu tine te întreabă să-i spui numele tău mic: semn că vrea să te iubească și că e tristă. Pe mesele scunde din jur, paharele cu cocktail au lumini interioare de piatră scumpă. Dacă în primele cinci minute de la intrare, nu-ți amintești că dumneata ești un domn inteligent și cu spirit critic, riști să iei vraja în serios. Mai târziu, va fi prea târziu.

E mai prudent să ne ducem. Deschizi ușa altui bar, vezi o femeie frumoasă la o masă și ai vrea să știi de ce, asculți cântecul negrului de la jazz, păstrezi în mână paharul cu *liqueur* pe care l-ai cerut, îl privești cum își schimbă focurile sub bătaia reflectoarelor turnate, întrezărești departe, la o altă masă, o figură cunoscută, ai vrea să te ridici, renunți pe urmă, fiindcă ți-e lene și pentru că ți-e teamă să te angajezi pentru restul nopții.

Restul nopții? E trei trecute. Dacă ții să mai prinzi un moment bun în rue de Lappe să mergem. Și pe urmă, ai băgat de seamă că Damien a schimbat două irevocabile priviri cu femeia din dreapta? Peste cinci minute nu-l vom mai putea urni din loc.

Am pornit-o. Spre piața Bastiliei. Vântul pe care îl auzi izbind în ferestrele portierelor, cursa asta de-a lungul Seinei, trecerea vijelioasă pe podul Austerlitz...

Nu e bine să-ți oprești automobilul în rue de Lappe. E o provocare. Îl lăsăm lângă stația de metrou și o luăm pe jos spre rue de Lappe. Strada pederaștilor, gousselor, femeilor pierdute și apașilor. Oarecare mondenitate adăugată, departe de a-i lua locului farmecul, îl adaugă nu știu ce aer *factice* de irealitate și teatru coborât în viață.

De-a lungul străzii, vreo zece baruri care se cheamă cu o vorbă introductibilă *bals-musettes*. Să trecem pe lângă cel dintâi („Bouscabal”) prea elegant și burghezit, populat cu mame oneste și fete de măritat. Și înainte de a ne opri la barul meu preferat – „bal Noygués” – să te duc la capătul uliții, într-o cârciumă infectă și amuzantă, care se cheamă Aux trois colonnes și care are oarecare celebritate literară. Pentru că patronul locului este... Cum să-ți spun eu ca să nu te superi?...

Ai auzit dumneata de Marcel Proust? Ai cetit *À la recherche du temps perdu*? Îți amintești de Albertine Simonet, admirabila fecioară de pe malul înserat de la Balbec?

Ei bine această, Albertine se cheama în realitate Albert. Astăzi, omul care a fost subiectul acestei geniale substituiri, este stăpânul barului „Aux trois colonnes". Privește-l. E domnul cărunt rezemat de speteaza scaunului din dreapta. Când întoarce capul, din profil, recunoști urmele unei mari frumuseți apuse. Altfel, e un om în vârstă, puțin obez, cu un surâs „făcut" și cu ceva decorativ în gest, care indică pederastia și amintirile literare.

Dar eu n-am venit să-ți prezint dumitale curiozități istorice. Să ne întoarcem la balul „Noygues", unde este acordeonul cel mai muzical din câte știu. Ascultă-l de aici și spune-mi dacă sunetul acesta amețit, tărăgănat, placid, dar cu tresăriri brutale, nu e mai tare decât toate alcoolurile băute astă-seară și nu te îmbată brusc ca o plantă cu otrăvuri ascunse...

Balul „Noygues"! Dansatorii entuziaști și obosiți, fetele care n-au bani de consumație și stau lipite de pereți ca să privească, marinarii efebi, englezii în smoking, patronul care suspendă dansul la jumătate și strânge taxa (*Passons la monnaie!... La monnaie s'i'ou plaît! Passons la monnaie!*) 25 de centime de pereche, 25 de centime pentru care capeți o fișă de cositor cu o inscripție autentică – *bon pour* *une danse* – menajurile care se fac și se desfac înaintea ochilor tăi, prieteniile care se leagă peste un pahar cu *menthe verte*...

Balul „Noygues”! Rău am făcut că te-am adus aici, pentru că nu înțelegi nimic, pentru că te simți insultat, pentru că ești un băiat bine crescut și habar n-ai de ce fata de lângă dumneata, cu ochii înlăcrimați și pe jumătate închiși, cântă cu un glas fals și sincer:

Je suis née dans le fobourg Saint Denis
et j'suis restée une gosse de Paris...

Uneori, un *flic* – sergent de stradă impunător și sceptic de altminteri – își arată la fereastră chipiul. El știe bine că un ceas mai târziu, pe la șase dimineața, s-ar putea să fie pe aici o istorie cu pumnale și sânge. O așteaptă. Dar noi, nu din prudență, ci din nerăbdare de a schimba spectacolul, ne întoarcem la Mantparnasse, unde luminile cafenelelor mari – „Rotonda”, „Domnul”, „Selectul” și „Cupola” fac de la depărtare, un tablou incandescent de cinematograf.

Va fi greu să găsim un loc în sala aceasta vastă a „Cupolei”. Oprește-te un moment în prag. Aruncă-ți privirea în cerc: unde ai mai văzut vreodată un asemănător tablou de culoarea, mișcarea și diversitatea ăstuia? Femei foarte elegante, domni în frac, boemi cu plete, chinezi, anamiți, americani... Toți oamenii ăștia au venit, după o noapte petrecută aiurea, să termine revelionul aici, poate pentru că au nevoie de celebra *soupe à l'oignon* a Cupolei, dar mai ales pentru că le e necesară această ultimă beție a luminii de noapte, până când cealaltă lumină, a zorilor, se va zări murdară, înghețată și ostilă dincolo de fereastră.

Recunoşti la mese diferite câteva figuri, pe care îţi aminteşti a le fi văzut la începutul nopţii la Lucien Routand. A trecut atâta timp de atunci! Câteva zile parcă. Fiecare şi-a trăit noaptea asta cum a vrut, unii ca pe un spectacol, alţii ca pe o nebunie. *C'est comme ça que nous sommes*, ar spune Lucien în deliciosul lui accent tuluzan, apăsând silabele mute de la sfârşitul cuvintelor.

Dar Damien Laurique unde a dispărut? Era acum o clipă aici. Intrase cu noi. L-am văzut eu. Nu mai este. Nici automobilul pe care îl oprise lângă trotuar, înaintea uşii de intrare, nu mai este. O aventură poate. O femeie. Sau numai capriciu. Are să-mi povestească el mâine. Dar oricum e păcat, fiindcă ţineam să ne ducă la Sacré-Cœur, sus pe *butte*. Va trebui să luăm metroul, primul metrou de la 6½ şi să coborâm departe la staţia Abesse. Dumneata, dacă eşti obosit sau dacă vrei să te refaci, du-te la hale să bei o ceaşcă cu *viandox*. Aşa se obişnuieşte. Eu trebuie însă să mă opresc jumătate ceas, sus, pe treptele bisericii Sacré-Cœur, catedrala albă care prezidează de acolo, de pe acel deal din Montmartre, tot Parisul. Dinăuntru se aude orga care cântă pentru şase cerşetori şi pentru Dumnezeu. Nu intru. Dar rămân acolo, rezemat de o coloană, mirat de singurătatea aceasta regăsită, simţindu-mă bine şi umilit în ploaia asta măruntă, care cântă pentru şase cerşetori cufundat într-o noapte care se termină, pe pragul zilei ce începe cu dunga vânătă care taie cerul departe, mai înaltă decât turnul Eiffel. Aşa. Liniştit.

Nu-mi plac deşteptările brusce.

„RENEGATUL”

Daca o știți, dacă nu ați avut timp s-o aflați până astăzi, dacă nici măcar nu v-a trecut prin minte, iată acum o știți: Nicolae Iorga, renegatul.

Omul acesta viforos, care a dus în ochii noştri ai tuturora o viață deschisă de pasiuni şi lupte, o viață de contraziceri poate, o viață de revolte şi atacuri desigur, o viață de inspirat şi de soldat, dar o viață deschisă mai ales, deschisă cavalereşte, curagios, omul acesta este un renegat. Adică un dezertor, un trădător de neam, un fanariot hrăpăreț, un bandit, un gangster.

O afirmă, o tipăreşte şi o semnează pe întâia pagină a unui cotidian d. Mihail Dragomirescu.

Lucrul e de o nemernicie absolută. Vedeți, am putea glumi. Am putea glumi şi de astă dată, ca de atâtea ori, numindu-l pe d. Mihail, Mihalache şi pe d. Dragomirescu, Blegomirescu. Am putea spune că este un bătrân imbecil, un ramolit purtător de cioc şi umbrelă, un delicvent al gramaticei, un pornograf involuntar şi un nebun în toată regula.

Am putea spune aceste lucruri, care au şi meritul de a fi adevărate, şi am încheia astfel orice discuție.

Dar lucrul e cu mult mai grav. Căci sunt crime pentru care vehemența devine palidă şi ironia ştearsă. Sunt crime care trebuiesc luate în serios. Şi aceasta, comisă ziua-n amiaza mare, este dintre ele.

Se poate lupta cu un om. Pe căi drepte şi pe căi piezişe, cu arme bărbăteşti şi cu otrăvuri perfide. Se poate nega o valoare, se poate denunța o glorie. Dar în toate acestea e necesar să rămână un dram de inteligență, o urmă de adevăr și – mai ales – un semn de pasiune. Căci o mare pasiune scuză tot.

Dar a pune în luptă forțele dezorganizate ale nebuniei, a coborî în arenă pizma rahiticilor şi invidia obscură a celui care moare împotriva celui care trăieşte, a confunda viața cu moartea este un act nu reprobabil, nu respingător, nu trist, ci pur şi simplu criminal.

Partidul liberal care plăteşte asemenea servitori şi asemenea servicii continuă să fie ceea ce a fost şi va fi totdeauna: partid liberal.

CÂTEVA FOTOGRAFII

Într-o bună revistă am descoperit câteva fotografii. Minunate ca alegere, surprinzătoare ca însemnătate. Fotografiile acestea rezumau viața unei țări, cu mai pilduitoare putere de adevăr și elocvență decât cel mai bogat studiu și cel mai complet reportaj. Dovedeau, dacă mai e nevoie de dovadă că fotografia s-a dezvoltat ca un gen de artă independent, nu numai gen documentar, ci un gen cu un conținut emoțional care depășește simpla curiozitate umană.

În vreo șase fotografii era reprodusă întreaga Germanie de la sfârșitul anului 1931. Un șomer nebărbierit, îmbătrânit de foame, somnoros de suferință, cu ochii lipicioși și buzele uscate, o femeie bătrână, o nemțoaică cu trăsăturile feței ascetizate, conservând pe figură solduri de frumusețe apusă și reminiscențe de bucurii, copiii de școală bucurându-se în beznă de năzdrăvăniile filmului, o fată tânără cu obrazul incendiat de o veselie sălbatică, un băiețandru voinic, cu trăsături energice. Apoi câteva scene de viață colectivă: mici burghezi proletarizați care își scot în vânzare mobilele vechi, uzine înfundate în tăcere și un cartier muncitoresc, o casă lineară simplă și clară scornită de imaginația lui Gropius – și un soviet de liceeni discutând.

Aceste câteva scene răzlețe vorbeau mai mult inimilor decât toate marile *meeting*-uri populate de zecile de mii de oameni, peste care se înălța figura agitatorului. O viață nouă crește sub agitația zănatecă a zilei. A trecut curentul raționalizării, furia industrializării cu orice preț, epoca de comercializare, va trece desigur și epoca asta de rasism violent sau de comunism.

Viața își urmează cursul dincolo de sala de întrunire și dincolo de spectacolul uzinelor și cartierelor teatrale.

Câteva fotografii rezumau starea unei țări, cu tot ce are țara ca forță activă și nelocvace.

1932

S-A VOTAT TOTUŞI...

S-a votat totuși legea advocaților. Moștenire a fostului parlament național-țărănist, proiect pe care căderea guvernului Mironescu îl aruncase în arhivele senatului pentru timpuri mai bune, legea aceasta a fost dezgropată, reînscrisă în ordinea de zi și în fine votată cu discreție într-o serie de alte legi trecute la Senat cu toptanul, într-o ședință dinaintea vacanței. Nici discuții n-au mai fost Nici comentarii. Nici proteste. La ce bun? Senatorii erau obosiți, ședințele erau prea lungi, Crăciunul bătea la ușe.

Astfel, în aceste condiții somnoroase, a trecut prin parlament una dintre cele mai importante legi ale sesiunii. Cine crede în parlament şi parlamentarism să protesteze, noi ne mulțumim să râdem. Altădată, în primăvara trecută anume, am cercetat aici într-o serie de articole consecințele acestei legi. Dovedeam atunci confuzia proiectului, interesele meschine ce-l justificau, opresiunea pe care o instituia împotriva împricinaților, regimul neomenos ce îl crea advocaților tineri. Era un proiect de castă, un proeict de strâmtă și agresivă organizare profesională, un proiect al bătrânilor împotriva tinerilor. Acelor observații nu le-a răspuns nimeni, căci nu avea nimeni ce să le răspundă. De altfel, dizolvarea parlamentului de atunci urmase discuții și utilitatea ei imediată. Proiectul acela este astăzi lege. Neschimbat. Intact. Cu toate socotelile lui obscure. Cu toate șurubăriile lui avocățești. Lege încâlcită, cu nuanțe şi distincții care o implică infinit. (Unui tânăr liceanțiat, care îi cerea lămuriri, unul dintre autorii legii îi răspundea chiar a doua zi după votare: „Dragă, habar n-am ce scrie în lege: mai lasă-mi vreme s-o interpretez”.

Sunt nenumărate păcatele acestui text abia votat. Cel mai grav desigur, păcatul de a institui o exploatare continuă a împricinaților care de astăzi înainte sunt puși sub robia legală și costisitoare a advocatului. Mai gravă atingere nu știu dacă s-ar putea aduce ideii de dreptate. De altminteri, publicul va vrea să înțeleagă curând acest lucru.

Pe de altă parte, viața noastră universitară are de suferit consecințe la fel de grave. Doctoratul în drept devine obligatoriu prin această lege. Asta înseamnă că trei generații de studenți sunt supuși unor ani de muncă suplimentară, pe care la înscrierea lor în facultate nu aveau cum să-i prevadă. De fapt este o măsură cu efect retrospectiv, măsură de două ori vexatorie, o dată prin conținutul ei și a doua oară prin aplicarea ei abuzivă. Cât privește inutilitatea practică a doctoratului, discuția am întreprins-o prea amplu altădată ca să o mai reluăm. Legea aceasta are drept scop să facă accesul în breaslă cât mai dificil. Prin orice mijloc, tinerii avocați trebuie împiedicați să-și exercite profesiunea și să facă deci o concurență serioasă advocatului bătrân. Iată de ce doctoratul obligatoriu. Iată de ce înăsprirea condițiilor de stagiu. Iată de ce interzicerea adusă advocatului stagiar de a pleda sau de a semna acte de notariat.

În rezumat, două sunt mobilele acestei legi: 1) Să-l exploateze pe împricinat. 2) Să-l pauperizeze pe advocatul tânăr.

Dovada am făcut-o în repetate rânduri, atunci atunci când proiectul putea fi amendat, dacă nu din spirit de omenie, măcar de rușine. Astăzi chestiunea este definitiv rezolvată.

Ceea ce însă nu ne poate abține de la platonicul protest al acestor rânduri. Chestiunea advocatului-stagiar, mizeria practică în care a trăit până azi, Mizeria legală în care va trăi de azi încolo, trebuie reluată. O vom face.

PROPUNEREA D-LUI MAC DADDEN

Să fie o simplă glumă telegrama sosită zilele trecute de la Washington și care anunța intenția Statelor Unite de a cere Franței și Angliei iertarea sau reducerea datoriilor în schimbul câtorva teritorii coloniale? Faptul e atât de neobișnuit încât ar putea trece drept o mică farsă dacă telegrama în sine nu ar avea toate garanțiile adevărului.

Caci ea spune clar: senatorul Mac Dadden, președintele comisiei financiare a senatului, a propus ca Franța să renunțe la Insula Martinica, iar Anglia la arhipelagul Indiei Occidentale.

Dacă băgați de seamă, ceea ce propune senatorul american este pur și simplu o vânzare de teritoriu. Socoteala sa este socoteala unui om de afaceri.

Dumneata îmi datorezi bani. Banii ăştia nu vrei sau nu poți să mi-i plăteşti. Foarte bine. Dar dumneata posezi o bucată de pământ. Dă-mi mie această bucată de pământ şi eu, în schimb, îți înapoiez polițele semnate în regulă.

E simplu, e expeditiv și e onest. Este mai ales foarte naiv. Asemenea propunere de gros bun-simț nu putea veni decât din partea unui american.

Este privilegiul lor, al americanilor, de a aduce într-o viață internațională plină de nuanțe juridice, subtilități diplomatice, formule, reticențe, bune maniere și infinita prudență, un spirit sincer de negustor. Asta e al meu, asta e al tău, bate palma și afacerea e făcută... Dacă cineva ar ști să-i explice domnului Mac Dadden din Washington, de ce propunerea sa este o erezie politică, de ce ea contrazice flagrant toate principiile de drept internațional public și de ce împotriva ei se ridică, dacă nu dreptatea, în orice caz dreptul, cred că bietul om ar fi profund surprins. Buna lui judecată de comerciant, sentimentul lui de proprietar și gospodar ar fi complet dezorientat de atâtea obiecții prea subtile. Îl văd în fața unei adunări diplomatice, agitând hârtia lui de creditor, sigur pe ceea ce i se cuvine, nevoind să înțeleagă ce este aia *dominiuni* și ce este aia *imperium*, ce se numește „proprietate privată” și ce se numește „stăpânire națională”, confudând toate noțiunile juridice din lume și agățându-se doar de dreptatea lui calpă, limpede, banală.

Fără glumă, este o apariție simpatică acest domn Mac Dadden.

DINTR-UN ORAȘ ÎNZĂPEZIT...

N-aș avea îndrăzneala de a spune că în acest oraș înzăpezit de unde vă scriu treburile merg bine. Nu aș avea-o, întâi pentru că aceste treburi numai bine nu merg; în al doilea rând, pentru că, având să mai rămân pe aici câteva zile, s-ar putea ca bunii mei târgoveţi să mă arate cu degetul pe stradă şi – mai ştii? – să organizeze un atentat împotriva mea.

Nu. Bine nu este în oraşul ăsta cu zăpadă pe uliţi şi sloiuri pe Dunăre. Dar e calm. E linişte şi, oarecum, resemnare. Adică tocmai ceea ce nu este şi nu poate fi în cetatea Bucureştilor agitaţi şi nevoiaşi.

Vedeţi, ceea ce face atmosfera Capitalei apăsătoare nu sunt propriu-zis nenorocirile. Că pe acelea omul le duce şi le rabdă. Şi nu ştiu ce spirit de răscoală neserioasă, nu ştiu ce frondă de fiecare moment, clocot superficial care învrăjbeşte, provoacă şi derutează. Capitala asta a noastră e un fel de imensă cafenea, în care oamenii, pentru că nu au nimic de făcut, se prefac că aşteaptă ceva. În realitate ei nu aşteaptă decât în cazul cel mai rău o ştire senzaţională şi în cazul cel mai bun, un „fraier" care să le plătească un şvarţ. Şi acestei enervări i se spune uneori cu seriozitate, revoluţie.

Altfel se petrec lucrurile în provincie. Altfel se petrec ele în târgul meu înzăpezit. Nu mor oamenii de fericire, nu. Dar, înţelegând asprimea timpurilor prin care trecem, ridică simplu din umeri şi continuă fiecare să meargă pe calea lui. E rău, desigur. E foarte rău. Dar e aşa!

Am impresia că prietenii mei de aici – cunoscuţi şi necunoscuţi – se poartă cu vremea asta cruntă cum s-ar purta cu o febră tifoidă. Nu te lupţi împotriva unei febre tifoide. O laşi să treacă. Ştii că va dura, că va trebui să dureze 21 de zile. Douăzeci şi una în cap. Oricât te-ai zvârcoli, nu vei scurta răstimpul ăsta de criză nici cu un minut. Îi aştepţi deci răbdător trecerea şi te gândeşti că, dincolo de această punte a crizei, te vei găsi un alt om, nou, tânăr, gata pentru drumuri viitoare. Că s-ar putea între timp să cazi și să pierzi? Da, dar e jocul vieții și cui nu-i place să joace la această tragică loterie nu-i mai rămâne decât o singură poartă mai tragică aceea.

Iată de ce mi se pare că înțelepciunea nu se află în Bucureștii dvs. revoluționari, ci, în blajinul meu târg înzăpezit.

PENTRU O REVISTĂ LITERARĂ

Răspunzând unei note mai vechi a subscrisului, „Adevărul literar" găsește prilejul de a publica, în numărul său de sărbători, o coloană lungă, gravă și polemică. Exact 108 (una sută opt) rânduri, în care niciun cuvânt, nicio imagine, niciun argument nu trădează condeiul celui ce le scrie. Un perfect anonimat – de semnătură și de stil – acoperă acel lung articol de justificări.

Dar nu polemizează cineva cu „Adevărul literar" pentru a-i face „șicane" de ordin stilistic. Libertatea scrisului presupune probabil și libertatea scrisului prost. Oricât de „reacționari" am fi, nu putem refuza preopinenților noștri acest drept constituțional.

Nu vom discuta deci cu redactorul anonim al „Adevărului literar" chestiuni de estetică. Ci numai una de bună-credință. Nu știm dacă e mai competent în al doilea caz decât în primul, dar încercarea trebuie făcută.

Noi am observat odată, în trecere, că revistele româneşti, atâtea câte sunt şi cum sunt astăzi, nu au dreptul să se plângă de concurenţa şi succesul revistei străine. Pentru că mediocra lor calitate nu le dă acest drept. Şi, pentru exemplificare, citam cazul „Adevărului literar" care duce neglijenţa până acolo, încât îşi imaginează că o revistă literară săptămânală poate să apară valabil fără a avea măcar o rubrică fixă de critică a literaturii româneşti. Atât. (Atât – deşi se putea spune mult mai mult).

La această simplă observaţie, revista cu pricina, răspunde textual:

„«Adevărul literar» este acuzat pur şi simplu că nu serveşte de vitrină şi trampolină unei anumite coterii, sau unei anumite case de editură, sau unui anumit cenaclu."

De unde rezultă această „acuzaţie" nu ştim. Dacă însă cumva am scris-o, am rostit-o sau am gândit-o vreodată (căci – Doamne! – totul e posibil), atunci o retractăm aici în mod public şi cu mâna pe inimă. Şi, ca satisfacţia redactorului polemist să fie întreagă, nu numai că retractăm „acuzarea", dar afirmăm exact contrariul ei. Afirmăm anume că „Adevărul literar" nici nu îndeplineşte astăzi alt oficiu decât pe acela de trampolină. Afirmăm că nici n-a îndeplinit vreodată alt oficiu, cel puţin de când, printr-un nenorocit accident, a căzut sub conducerea actuală. „Adevărul literar" serveşte (prost, dar serveşte) interesele unui singur cenaclu. Este o publicaţie pusă exclusiv în slujba „Vieţii Româneşti" de la Iaşi. Este organul oficial al doamnelor şi domnilor Otilia Cazimir, Lucia Mantu, G. Topârceanu, Ralea, Demostene Botez, Teodoreanu, Damian Stănoiu, George Lesnea etc., etc., etc. Interviewuri, poze, informații, aluzii, elogii, tot ce se scrie în partea pur redacțională a „Adevărului literar” este menit să sublinieze, să impună, să comercializeze valorile „Vieții Româneşti”. Acesta este câmpul vizual, cercul de preo- cupare, hotarul de informație al „Adevărului literar”. Dincolo de el, niciun eveniment nu există, niciun nume, nicio carte.

Ei bine, socotim că acest fel de a-l documenta pe cetitor este nu numai o metodă neelegantă, dar mai ales o tactică primejdioasă ce poate avea grave consecințe. Politica literară a „Adevărului literar” este o permanentă falsificare de valori, o continuă răsturnare a proporțiilor juste şi a ierarhiilor fireşti.

Prin mijloace de persuasiune obscură, prin repetarea insistentă a unui nume şi a unei poze, „Adevărul literar” creează false glorii şi prin contrast anulează (în măsura în care poate) valori reale. Revista aceasta, care ia regulat notă de apariția sau retipărirea unui vers al d-lui Botez sau a d-nei Cazimir, nu ştie, înțelegeți, NU ŞTIE că există în româneşte cărți ce se cheamă *Fecioarele despletite*, sau *Joc secund* sau *Ultima noapte de dragoste, întâia ntapte de război.*

Sunt opere contestabile poate, dar de importanță sigură. Ai dreptul să le discuți. Nu-l ai însă pe acela de a le ignora. „Adevărul literar” o face însă cu ingenuitate, cu linişte, cu grație. Căci între timp, redactorii lui sunt ocupați cu lectura ultimului poem al d-lui George Lesnea.

Iată de ce îi ceream „Adevărului literar” o cronică literară fixă. Nu mai multe, cum se laudă că are.

(„Orice cititor al «Adevărului literar» ştie că avem nu una ci mai multe rubrici consacrate ultimelor cărţi apărute, rubrici semnate de publicişti şi scriitori de seamă”.) Nu mai multe. Ci una singură doar, una singură încredinţată unui singur critic, care să semneze şi să răspundă, care să evite deci micile comploturi de tăcere din paginile nesemnate ale revistei.

O rubrică săptămânală de critică literară, după cum există una de cinematograf semnată de d. Succhianu şi una de plastica semnată de d. H. Blazian. Să fie cinematograful o preocupare mai culturală decât „literatura”? Sau să fie redactorii „Adevărului literar” mai competenţi în filme decât în cărţi? N-ar primi d. F. Aderca bunăoară sarcina de a redacta săptămânal o cronică literară şi un curier, amândouă „obiective şi precise”? De ce „Adevăul literar” se dispensează de asemenea rubrici absolut necesare?

Pentru că, ar putea „Adevărul literar” să răspundă, dacă ar vrea să fie sincer, pentru că el nu este o revistă literară, ci doar un organ oficial.

Ceea ce este cu totul altceva.

UNDE NE SUNT MILIONARII?

Citesc într-o gazetă pariziană că cineva (dar să-i dăm numele, căci o merită: d. Georges Meyer, editor şi comerciant de stampe) a donat cetăţii universitare din Paris 118 gravuri antice asupra cartierului latin și vieţii studenţeşti din alte timpuri. Aceste gravuri, a socotit donatorul, vor sta mai bine și mai util în galeriile unei case studențești, la îndemâna unot tineri cărturari, decât într-o colecție particulară, unde n-ar avea cine să le vadă și mai ales să le înțeleagă.

Știrea aceasta ne-a evocat admirabila instituție ce este această „Cité universitaire”. Noi, care suntem obișnuiți cu infame căminuri, în care se doarme prost, se mănâncă mizerabil și se trăiește deprimant, am putea înțelege cu greu viața confortabilă, civilizată, pe care studenții francezi sau străini o duc acolo, la cetatea universitară, adevărat hotel modern, în care niciun element de confort nu lipsește și, în același timp, excelent lăcaș de cultură, cu biblioteci, săli de muzică, săli de lucru.

Or, această vastă instituție este în cea mai mare parte clădită, întreținută, dezvoltată din inițiativă particulară. Sunt la Paris oameni bogați care au această ciudată fantezie de a-și cheltui banii, nu la poker sau la bacara, ci în opere de interes general pentru artă sau școală. Iar statul francez, care nu este, mi se pare, cel mai sărac stat din lume, e dispensat astfel de însemnate cheltuieli și griji.

Lucrul ăsta nu te obligă să te întrebi, cu oarecare melancolie, ce or fi făcând milionarii români cu banii lor? Dar unde sunt acești milionari? Și care le-o fi ocupația, în afara manevrelor politice și a voiajurilor pe Riviera? A fi milionar nu este o profesiune ce presupune anumite îndatoriri față de colectivitatea celor care te-au ajutat să devii și îți permit să rămâi milionar? Poate da.

Și atunci, d. C. Angelescu, fostul ministru liberal despre care se spune că ar avea câteva sute de milioane, sau d. Tancred Constantinescu, care nici el nu moare de foame, sau d. Manoilescu, care este probabil cel mai bogat șomeur din lume, sau atâția alții, câți îi știm și câți nu-i știm, n-ar putea să cheltuiască la un an odată, o sumă de bani pentru nevoile sufletești, ale neamului ăstuia? Nu mare lucru: un tablou, o carte, o țesătură, puse într-o casă curată, în care un tânăr sărac și valoros să poate intra într-o zi să lucreze, adăpostit doar un an sau doi de grijile acestor zile crunte? Unde ne sunt milionarii?

CE PĂCAT CĂ NU MAI EXISTĂ...

Ce păcat că nu mai există excrocherii. Una dintre acele bune, frumoase, darnice excrocherii, care se întâmplau nu de mult, cel puțin la o lună odată, sub guvernările liberale, averescane, național-țărăniste. Eu le regret sincer. O excrocherie bună era un eveniment simpatic. Pentru excroci, fiindcă îi îmbogățea. Pentru miniștri... pentru că nici pe ei nu-i ruina. Pentru reporteri, fiindcă le dădea subiecte de senzație. Pentru cetățeni, fiindcă le oferea momente de revoltă civică (și asta e bine). Pentru toată lumea în sfârșit.

Dar guvernul acesta de azi e complect lipsit de imaginație. Habar nu are cât optimism colectiv, câtă ingenuitate intră într-o „afacere” bine dusă din condei. Nu vedeți că, de când ne cârmuiește viața, noastră publică a devenit monotonă, fără surprize, fără ritm. Și pe urmă lipsa asta de excrocherii este un grav simptom de criză economică. Cel mai grav poate. Fără glumă.

O bună excrocherie, o foarte bună excrocherie, este un semn de prosperitate. E sacul cu grâne ce pică dintr-un car prea plin și după care stăpânul nu se mai obosește a întoarce capul. Excrocheria este floarea belşugului. Şi o societate în care această rară floare (d. Stelian Popescu, cunoscutul latinist, ar spune *rara avis* crezând că e totuna), o societate în care această floare nu se mai găsește merită să fie plânsă.

Nu e semnificativ faptul că excrocheria a decăzut odată cu decăderea economică a ultimelor decenii? S-ar mai putea întâmpla astăzi, ca în veacul trecut, o excrocherie planturoasă, complexă și producătoare ca afacerea Panama? Vai, nu. Mici, inocente, simple învârteli de sute de milioane, poate da (și asta în țările bogate, nu la noi). Dar mari lovituri de miliarde e greu.

Înțelegeți nostalgia acestor timpuri? Sper că nu un criteriu de mică cinste burgheză vă va opri să „consimțiți" la acest sentiment. În orice caz iată o prevestire: întâia excrocherie serioasă va fi în viitor poarta timpurilor bune. Dar va veni?

MOARA

E melancolic destinul Trupei din Vilna, revelația teatrală de acum vreo 6 ani. Un mănunchi de mari artiști, toți tineri, toți entuziaști, descinzând într-o bună zi în București, jucând într-o sală obscură, cu mijloace technice sărace, într-o limbă străină, luptându-se cu mizeria și indiferența și realizând în această atmosferă de mansardă câteva reprezentații de artă unică. Până la urmă izbânda venise. Vă amintiți? Serile entuziaste ale *Cântărețului tristeții sale?* Premiera înfrigurată a lui Sabetay Zwi?

De atunci, moartea, destrămarea, oboseala poate au trecut prin toate acestea. Iudith Lares care doarme somnul de veci într-un orășel din Transilvania. Bulow care se luptă cu un public infam în America. Stein pierdut nu știu pe unde.

Și, în fine, Iosif Kamen, revenit între noi, joacă la teatrul Liber un spectacol care amintește întru totul începuturile eroice ale Trupei din Vilna.

Moara, premiera de vineri seara, este pe linia marilor spectacole cu care Trupa din Vilna, și în ea Iosif Kamen, ne obișnuise. Un text de mare valoare dramatică (piesa a fost de altminteri înscrisă în repertoriul lui Piscator la Berlin), o interpretare de prim ordin, o punere în scenă penibilă în ce privește utilajul ei technic, dar inspirată și revelatoare. În totul, un spectacol de valoare primă, care depășește cu mult valoarea scăzută a teatrelor noastre, spectacol la care prezidează fără îndoială o credință de artă și un entuziasm biruitor.

Kamen, mare comedian, a realizat o tragică figură de bătrân, care nu ne-a surprins, căci cunoaștem posibilitățile diverse ale acestui excepțional actor, dar care oricum este dincolo de ceea ce cunoaștem până azi. Un ansamblu modest (în care schița foarte inteligentă a d-lui Natan trebuie subliniată) a dovedit disciplina interioară, înțelesul de efort colectiv, ce caracterizează arta trupei din Vilna.

Îi dorim lui Kamen și ne dorim nouă să rămână între noi.

ADVOCATUL-STAGIAR

Aveam să facem aici un studiu amănunțit al legii advocaților, de curând votată. Am fi dovedit cu texte caracterul opresiv și mobilul comercial al acestei legi. Renunțăm.

Căci orice argumentare e de prisos. Statul nostru, ca orice stat burghez, este în mâna advocaților. Ori e naiv să ceri acestor oameni ca de la posturile lor de conducere (ministru, senator, deputat...) să lucreze împotriva intereselor lor de breaslă. Cu protestul nostru și fără el, legea rămâne. Să sperăm că practica zilnică o va atenua cel puțin în părțile ei cele mai absurde. Și între aceste părți absurde, regimul prevăzut advocaților stagiunii este cel dintâi.

Autorii legii au vrut să împiedice accesul tinerilor în breaslă. Au vrut să facă din advocatură un monopol. Și au izbutit de minune.

Căci pentru a fi licențiat în drept, un tânăr trebuie de azi încolo: 1) să fie licențiat în drept, 2) să fie doctor în drept, 3) să facă un stagiu practic de trei ani ca secretar, 4) să treacă un examen de liberă practică. În total, un minimum de 8 (opt) ani, în care timp legea nu-i dă tânărului candidat nicio posibilitate de trai, absolut niciuna.

Abia ieșit din facultate, doctorul în drept e silit să lucreze timp de trei ani fără niciun drept personal, fără nicio inițiativă personală, în serviciul unui avocat. El poartă atunci titlul peiorativ de *stagiar* (nici măcar „advocat-stagiar”, ca să nu fie nicio urmă de confuzie). Legea ia măsurile ca „stagiarul” să fie vizibil desemnat. De exemplu, articolul 51, cap. III, spune:

„Decanatele vor libera stagiarilor și advocaților... carți de identitate... CĂRȚILE DE IDENTITATE ALE ADVOCAȚILOR SE VOR DEOSEBI DE ALE STAGIARILOR PRIN DIMNESIUNI ȘI CULOARE”.

E limpede. Dar poate nu e destul de eficace. Autorul legii ar fi putut să-i olige pe stagiari să poarte bunăoară, spre o mai bună diferențiere, belciuge în nas și platane în buză. Ar fi fost un fericit element estetic într-o lege atât de neelegantă.

Încolo legea cuprinde numai restricțiuni. Stagiarul nu poate pleda. Stagiarul nu poate face acte de notariat... Stagiarul e obligat să ție conferințe! (desigur – pentru ridicarea moralului). Stagiarul e obligat să lucreze pentru asistența socială... Stagiarul e obligat și stagiarul nu poate.

Iar spre a fi conciși, să cităm art. 107 cap.VI.

„Este interzis oricărei persoane care nu are calitatea de advocat sau apărător (deci și stagiarului care nici advocat și nici apărător nu este N.R.) a da în mod obicinuit consultațiuni juridice cu sau fără plată, a redacta acte în justiție, a executa acte sau sentințe judecătorești, a face urmăriri asiguratoare ori definitive, și orice lucrare de natură contencioasă”.

Văzând câte lucruri îi sunt interzise stagiarului, ne întrebăm ce anume îi mai rămâne îngăduit? Oare i-o fi permis să se dea pe gheață? Legea – generoasă – nu-i interzice expres acest lucru, dar – cine știe? – printr-o abilă interpretare s-ar ajunge poate și aici.

Și acum să lăsăm gluma.

Domnule ministru de justiție, regretatul dv. predecesor a semnat o lege care nu se poate să nu fi contrazis spiritul său de dreptate. Dar a semnat-o pentru că n-a avut încotro.

Majoritarii actuali – advocați în mare parte – au moștenit-o de la majoritarii national-țărăniști. „Lege de initiativă parlamentară" cum se zice. Dvs., d-le ministru, care nu sunteți autorul acestei legi de strâmt interes profesional, îi cunoașteți fără îndoială păcatele. Cel mai grav, regimul sălbatec creat stagiarilor, trebuie remediat.

Știți că există în București numai câteva sute de tineri stagiari pentru care profesiunea de advocat e un supliciu și exercițiul ei zilnic, o zilnică degradare? Îmi pare rău că trebuie să întrebuințez astfel de fraze patetice, dar ele au defectul de a fi adevărate. Sunt stagiari care lucrează sub „competența" unr obscuri maeștri fără procese, siliți să le poarte servieta și să le legene copiii pentru 2000 de lei lunar. Căci asta e leafa („echitabila remunerare" cum se exprimă angelic articolul 27 al legii) ăsta e salariul oficial al stagiarilor din București: DOUĂ MII DE LEI. Dacă nu vă vine a crede, controlați. 2000 de lei, mai puțin adică decât un gardist, decât un birjar, decât o doică, decât un picolo. Și pentru această sumă drăcească i se cer stagiarului servicii dezonorante, care merg uneori până la domeniul casnic al maestrului. Preciziuni și nume, dacă vreți, se pot da.

Nu socotiți, d-le ministru al justiției, că un asemenea regim e de natură să-l demoralizeze pe debutant, să-l oblige la compromisuri penibile și să creeze până la urmă o atmosferă deplorabilă în breasla advocaților?

Nu socotiți că e vorba aici nu de soarta a cinci sute de tineri, ci de prestigiul unei profesii? Justiția țării se poate dezinteresa de această problemă?

Noi așteptăm, cu hotărârea de a reveni, dacă va fi nevoie.

O REVISTĂ BELGIANĂ DESPRE ROMÂNIA

Ziarul „Neptun" din Anvers publică de la o vreme fascicule de informație și prezentare a țărilor europene cu care Belgia se află în legături mai strânse. Aceste fascicule formează laolaltă o *Enciclopaedia antverpiensis*, foarte diversă prin preocupări și foarte complectă prin informație. Ultimul ei număr este închinat României.

E o adevărată carte, admirabil tipărită, concis scrisă, cu un material de informație prețios, prezentând cifre revelatoare, subliniind fapte și lucruri dintre cele mai semnificative, punând în sfârșit în mâna cititorului rezumatul viu și sintetic al unui voiaj în România.

Geografic, istoric, cultural, politic, economic, niciun punct de vedere nu este ignorat. Un exemplu de precizie și sinteză este studiul pulicat asupra bogățiilor miniere ale României sau cel asupra agriculturii, amândouă cuprinzând cifre, statistici, tablouri comparative. În acelaşi fel documentar sunt scrise studiile asupra bogăţiilor forestiere, asupra navigaţiei maritime şi fluviale, asupra comerţului exterior, mişcării corporatiste, politicii financiare, stabilizării monedei etc. etc.

E uşor de înţeles ce valoare reprezintă pentru noi, din punctul de vedere al propagandei în lume şi al cunoaşterii noastre în centrele de seamă, apariţia unei asemenea publicaţii într-un oraş ca Anvers. Punct de interferenţe mondiale, portul acesta este un fel de capitală a comerţului de pretutindeni. A fi cunoscut acolo înseamnă a fi cunoscut peste tot, cel puţin în cercurile industriale şi comerciale.

Iniţiativa ziarului „Neptun" ne face de asemenea marele serviciu de a afirma încă o dată raporturile cu adevărat amicale si deci creatoare, dintre Belgia si România, ţări în destinul istoric al cărora există multe momente identice, după cum observă în cuvinte frumoase d. Iorga, în declaraţia făcută pentru această fasciculă a enciclopediei din Anvers.

Buna înţelegere belgo-română este subliniată în aceleaşi pagini de d. Paul Hymans, de d. Grigorcea, ministrul nostru la Bruxelles, de d. Lang, consul general al României, şi de d. Henri Untermans, consul la Anvers.

Tuturor le rămânem îndatoraţi.

LA BALCIC

Ştiţi despre ce este vorba. Vestea a fost anunţată de confratele „Neamul românesc" şi comentată aici, în ziarul acesta, prin pana entuziastă a camaradului nostru, domnul Perpessicius.

Primăria comunei Balcic pune la dispoziția scriitorilor, artiștilor și gazetarilor români, un teren pe plaja acestui foarte frumos orășel dobrogean. Patru sute de vile urmează a se clădi, patru sute de vile pentru patru sute de oameni, care, nefiind nici bancheri, nici miniștrii, ci numai intelectuali, nu au cum să-și creeze altminteri asemenea bucurii. Patru sute de artiști vor fi lăsați „la marginea mării" nu să moară, cum cerea, pentru el și poate pentru ei toți, Mihail Eminescu, ci să trăiască.

Ce este uimitor în chestiunea aceasta e că nu este un proiect, o speranță, ci un fapt gata realizat. Primarul Balcicului, d. Moșescu, prieten bun al artei și al literaturii, a purces să facă formele legale ale acestei împroprietăriri. Nu știu bine prin ce aranjament se va pune la dispoziția fiecărui împroprietărit o parte din materialul de construcție, dacă nu cu totul gratuit, în orice caz în condiții foarte avantajoase. Piatră din carierele dobrogene se pare că se va da ușor și ieftin. Pe de altă parte, se tratează cu ministerul de domenii pentru livrarea lemnului necesar. Astfel un scriitor, căruia primăria Balcicului îi va da terenul necesar, va putea investind o sumă neimportantă (10-12 mii de lei) să pornească la clădirea casei lui. Eventual se va găsi o societate care să avanseze acești puțini bani.

Inutil să insistăm asupra importanței capitale a evenimentului acestuia. Toată lumea o va înțelege. Și poate că arta și literatura noastră se va resimți de această inițiativă, care îi va lua pe breslașii frumosului să-i ducă două luni pe an departe de cafenelele Bucureştilor, în soare şi libertate.

Mizeria nu este o muză indispensabilă.

CAZUL DOMNULUI CRUMP

Cazul domnului Crump este un roman american de Ludwig Lewisohn, căruia nu-i cunoaştem locul exact în literatura Statelor Unite, dar care ni se pare a fi una dintre operele semnificative, din toate câte privesc viaţa de dincolo de ocean. Poate numai o întâmplare a făcut din *Babbitt* a lui Sinclair Lewis romanul tipic, romanul standard al Americii de azi. Cu mai mult noroc din partea autorului, cu mai multă curiozitate din partea noastră, a cetitorilor europeni, *Cazul domnului Crump* ar fi luat desigur locul acesta de carte reprezentativă, iar eroii săi ar fi fost, odată cu George F. Babbitt, înaintea lui Babbitt, actorii simbolici ai vieţii americane.

E incontestabil un roman de bună valoare. Asupra cărţii lui Sinclair Lewis, el are superioritatea de a nu fi „satiric", de a nu reprezenta viaţa simplificată în forme groteşti, de a nu utiliza caricatura, de a nu recurge la forme de ridicul violent. Dacă vreţi, Sinclair Lewis este un „biciuitor de moravuri". Ludwig Lewisohn este numai un romancier.

Observ lucrul acesta nu pentru a discuta calitatea literară a cărţii, cât pentru a sublinia marea ei valoare documentară. Căci numai din acest punct de vedere – documentar – țin să prezint aici *Cazul domnului Crump.* Ca pe o cronică a civilizației aceleia.

Imaginați-vă un om tânăr – Hermann Crump – care la vârsta de 20 de ani intră în viață, așa cum se intră pretutindeni în viață la această vârstă: luptând cu propriile lui nesiguranțe – vagi, interioare, multiple – și cu nesiguranțele ce vin din afară, organizate acestea și masive. Un debut greu. Hermann Crump nu este, deși născut în America, un american. Venit din sud, acolo unde orașele Statelor Unite mai pot fi provinciale, în sens european (târg mic, moral, cuminte, așezat...), trăit într-o familie de tradiție nemțească, având în urma lui o generație de emigranți, care și-au păstrat și i-au transmis visul lor sentimental de libertate, Hermann Crump descinde la New York străin și este pus în fața realităților de acolo, dezarmat (ceea ce înseamnă în bună parte „liber”). Altfel dacă eroul ar fi realmente american, drama nu ar fi dramă.

Cazul domnului Crump este povestea lentă, amănunțită, a luptei pe care tânărul Crump trebuie să o ducă zi de zi cu civilizația țării lui, cedând progresiv în această luptă și libertatea lui personală și instinctele lui de om și idealurile lui de artist. Este cronica unei lungi înmormântări personale. Un om își retează, își teșește, își distruge pe rând toate semnele lui individuale de ființă vie și devine un număr într-o masă, un prizonier într-o închisoare foarte vastă și totuși foarte apăsătoare.

Nu trebuie să înțelegeți de aici că tema romanului ar fi un conflict social, între două tendințe sau două concepții. Nu. Este o dramă ce se dezbate între oameni. Crump nu e înfrânt în piața publică, în „for”, ci în propria lui casă, în propria lui familie, dar această înfrângere rezultă din alianța tuturor, din teroarea exercitată de întreaga societate, din poliția morală a tuturor împotriva fiecăruia în parte.

Tânăr, foarte tânăr, Hermann Crump cunoaște o femeie mult mai bătrână decât el, cu care, mulțumită unei frumuseți femeiești abil întreținută, are oarecari raporturi amoroase. În Europa, întâmplarea ar fi cel mult neplăcută. În America, ea e un început de dramă. Căci, sub amenințarea oprobiului public și sub șantajul sentimental al unei femei experimentate, tânărul Crump va trebui să se însoare cu bătrâna lui amantă. Nu se poate spune că din această femeie Ludwig Lewisohn ar fi vrut să facă o imagine a Americii, căci nu-l pot bănui de asemenea mijloace ieftine, cu atât mai puțin cu cât „doamna Crump” este un personagiu de roman dintre cele mai vii și mai autentic realizate, dar este sigur că între înverșunarea murdară ce stă între tânărul Crump și bătrâna lui nevastă este ceva din marea luptă care se dă acolo, dincolo de ocean, între spontaneitate și înțepenire, între spirit și forme, între aventură și puritanism.

Las deoparte intensitatea psihologică, adevărul artistic al acestei povești, pentru că, repet, nu scriu aici o cronică literară, și insist, mai ales, aupra caracterului ei de document social, colectiv. Vedeți, *Cazul domnului Crump* nu mai este, ca *Scenele din viața viitoare*, cartea unui observator european venit în plimbare cu carnetul lui de note, ci mărturisirea dramatică a unui autohton, a unui om care s-a născut acolo și a trăit acolo. Tot ridicolul, toată tragedia, toată revolta unei vieți strivite de prejudecăți, de instincte refulate, de obsesii colective, este văzută în această carte, dinăuntru, din inima lucrurilor. Asta face din cele 500 de pagini ale *Cazul domnului Crump* o adevărată călătorie în U.S.A. Nu jur însă că ar fi agreabilă.

UN SINDICAT AL ADVOCAȚILOR STAGIARI

Articolul nostru asupra situației pe care legea advocaților de curând votată o creează stagiarilor a provocat o serie nesfârşită de proteste și adeziuni. Scrisori, telefoane, adrese ne-au căutat la redacție pentru a ne spune că în această luptă împotriva unei legi opresive nu suntem singuri.

O știam. Căci doar nu pentru noi și nu în numele nostru am scris ce am scris, ci pentru marea mulțime a tinerilor profesioniști, pe care legea îi loveşte, și în numele lor.

Dar asta nu ajunge. Să te agiți anonim în sala pașilor pierduți și să aplauzi articole scrise la gazetă e poate uşor, dar este sigur ineficace.

Stagiarii să se organizeze. Este singurul răspuns pe care îl putem da tuturor celor care ne-au cerut unul. Să-și creeze un element cert și valabil de luptă. Să se înscrie într-o asociație profesională proprie. Un sindicat al stagiarilor trebuie creat imediat, pentru a sistematiza lupta împotriva legii.

Ceea ce astăzi nu e decât o nemulțumire, unanimă desigur, dar vagă, trebuie să devină o mișcare.

Crearea acestui sindicat este de altminteri inevitabilă. Ea rezultă din însăși mișcările legii. Căci – ați băgat de seamă? – această lege îi scoate pe stagiari din orice asociație profesională existentă. Îi dă afară pur și simplu. Din „Uniunea advocaților" stagiarul nu face parte, căci el nu este advocat. Din barou nu face parte, căci prezența lui acolo este pasivă și subordonată. Nici în uniune, nici în barou, stagiarul nu are niciun cuvânt de spus. Alții îl conduc, alții iau măsuri, alții dau ordine, fără să-l consulte măcar platonic.

Ei bine, cine rămâne să apere interesele stagiarilor? Căci sunt interese precise, distincte de ale advocaților, interese mult mai mari (căci și nedreptățile sunt mult mai mari), interese bine definite. A fi advocat și a fi stagiar sunt două situații nu numai deosebite, dar adverse. Aceeași grupare profesională nu poate să le cuprindă și să le apere.

Un sindicat al stagiarilor este deci absolut și imediat necesar. Mijloacele lui de acțiune se vor preciza de la sine, îndată ce va exista instrumentul de acțiune. Și izbânda va veni. E în firea lucrurilor să vină.

Norocul, marele noroc al stagiarilor este că legea advocaților a trecut hotarul absurdului. Dacă nu ar fi atât de brutală, dacă nu ar fi atât de vizibil interesată, atât de meschin asupritoare, ar dăinui poate. Dar așa cum e, hotărât lucru, legea va cădea. Stagiarii să o ceară lămurit.

Pe noi ne vor avea alături.

COCHEREL ŞI BĂDĂCIN

...sau cum se construieşte un simbol politic. Căci asta tinde să devină Bădăcinul la noi şi Cocherel în Franţa: un steag ridicat pe o carieră compromisă, un steag de tăcere şi mister, pe o ruină de vorbe şi lupte pierdute.

Dar apropierea între aceste două localităţi „istorice" este numai de tactică poltică. Nimic nu ne dă dreptul să-l asemănăm pe d. Aristide Briand cu d. Iuliu Maniu. Asemenea confuzie, care este pentru cel dintâi o glumă si pentru cel de-al doilea o măgulire, nu se face. Este distractiv însă să vezi cum doi bărbaţi atât de deosebiţi fac în două ţări străine, într-o situaţie aproape identică, acelaşi lucru.

Căzut de la guvern după o cârmuire dezastruoasă şi după câteva greşeli capitale, d. Iuliu Maniu era un politician sfârşit. Atunci a descoperit cum, printr-o trăsătură de condei, se poate schimba un faliment într-un martiraj. Îţi faci bagajele, te duci la ţară şi te porneşti pe tăcere. Simulezi adică (aici e lovitura!) că tu taci pentru că vrei, nu pentru că n-ai ce spune. În jurul acestui „exil", timpul se ocupă el să ţească pânza de mister ce trebuie. Iată cum, pe harta României mari, Bădăcinul candidează la titlul de Mecă – după fericita expresie a d-lui Dere.

Cocherel, micul sat gospodăresc al d-lui Briand, va juca în Franţa exact acelaşi rol. Desigur, cu mai mulţi sorţi de izbândă. Ziarele pariziene de dreapta se bucură de plecarea d-lui Briand din guvern, socotind că e o înfrângere. Cine cunoaşte însă puţin punctele strategice ale politicii franceze ştie că această plecare poate fi mult mai abilă decât un succes. D. Briand e ciuruit de invective, atacuri, insinuări, lovituri. Un om distrus fizicește. Un om pierdut spun bucuroși deputații de dreapta.

Plecând de la Quai d'Orsay, fostul ministru permanent al Franței iese voluntar din viața politică pentru patru luni. Până la alegerile legislative din mai. La Cocherel, spun prietenii săi, el își va reface sănătatea. Își va reface mai ales creditul. Vilegiatura aceasta înseamnă absență și absența scuză multă. *Briand la paix* simbolul agitat în iunie trecut în toată Franța, steag și îndrumător de mase, va reveni atunci să prezideze și să determine succesul stângii în alegeri. Cocherel va fi atunci instrumentul naiv dar victorios al cartelului.

Dar Bădăcinul? Vântul ce bate de acolo nu poate aduce surprize.

„POLOGNE LITTÉRAIRE”

Este o revistă poloneză ce apare la Varșovia în franțuzește. „Revistă de propagandă” am putea spune dacă termenul n-ar fi compromis. Este adică o publicație făcută pentru străinătate, pentru cunoașterea artei poloneze dincolo de hotarele țării.

Suntem obișnuiți cu asemenea „opere” și știm ce sunt ele de obicei: tipărituri plate, în stil pompieresc, pentru lauda nesinceră și oficială a producției naționale. Ei bine, „Pologne littéraire” este o excepție strălucită și neverosimilă. Căci e o revistă scrisă frumos, critic, documentar, fără platitudini oficiale, o adevărată revistă de informație şi de prezentare obiectivă. Avem aici, pe masa noastră de scris, două numere. Cel de la 15 noiembrie şi cel de la 15 decembrie. Sumarul lor cuprinde o anchetă internațională, lansată de P.E.N. CLUB-ul polonez, anchetă la care răspund nume europene de primă importanță. Numai această anchetă de ar fi și încă o revistă și-ar justifica apariția. (De altminteri asupra acestui număr o revenire se impune). Dar cititorul mai găsește o nuvelă a unui scriitor polonez, excelent tradusă în franțuzește, un studiu critic asupra unui pictor parizian de origine polonă (pictorul Menkes), un articol de istorie literară asupra raporturilor dintre Mickiewicz și Maurice Barrès, o prezentare a unui muzeu și a unei biblioteci din Varşovia, nenumărate fotografii de artă, din lumea teatrului, a picturii, a arhitecturii poloneze. Totul înfățișat simplu, fără aprecieri, fără exagerate adjective, cu o grije cinstită de a informa, de a interesa, de a oferi noțiuni elementare și ispititoare pentru o cunoaştere mai adâncă a Poloniei.

Articole, note, observații scrise în diverse limbi europene – italiană, spaniolă, germană – fac din acestă foaie un vehicul internațional sigur.

Am vrea să știm cine este scriitorul care conduce această publicație – căci numai scriitor poate fi, un ministru, un deputat și un propagandist plătit.

E un act cultural însemnat și – pentru noi – este un melancolic îndemn.

O HARTĂ A REVOLUȚIEI

Curiosul roman-foileton, care s-a desfăşurat timp de câteva zile la Constanța, este, dacă te gândești bine, ceva mai mult decât un fapt senzațional. Dincolo de elementele misterioase ale „dramei” – un vas obscur, o bandă de agenți sovietici, o femeie, trei încercări succesive de asasinat – dincolo de acest aspect cinematografic al afacerii Agabekov rămâne un înțeles melancolic al ei.

Căci, vedeți, răsturnarea lucrurilor din Rusia, marea lor răsturnare, n-a schimbat, în aparență, decât numele asupritorilor și ale asupriților. Alți oameni comandă și alții suferă, dar suferința cantitativ – dacă se poate spune – este aceeași. Cei care pe vremuri treceau în contrabandă hotarele Siberiei și se răspândeau pe urmă în lume, alcătuind centre de acțiune revoluționară, poruncesc astăzi de la Moscova. Iar cei care porunceau se zbat în lumea largă în țesătura comploturilor nereușite.

Exista înainte de război, în timpul țarilor, o hartă a revoluției ce se pregătea. Nuclee de acțiune, centre de grupare, de sistematizare a luptei. Era o hartă precisă a conspirației. Parisul, cu hotelurile de periferie pline de exilați ruși, Viena, cu redacții clandestine de ziare socialiste, Geneva, Zürich, Londra...

Căderea țarilor a deșertat dintr-odată toate aceste fortărețe, părăsite la întâia ridicare a steagului roșu. În vagoane plumbuite, în șlepuri obscure, pe uscat, pe apă, pribegii se întorceau. Hotelurile clandestine rămâneau goale, redacțiile revoluționare deșarte, sediile europene de complot și exil pentru totdeauna părăsite.

Pentru totdeauna? Nu. După puțină vreme, un an, doi, drumul probegiei era din nou luat și nu numai de cei care până atunci stăpâniseră și era deci just să plece, ci de o mare parte din răzvrătiții și victorioșii marxiști de la 1917.

Harta revoluției, harta pe care fiecare semn înseamnă un grup de deziluzii și de lupte, fiecare punct, un steag pentru noua răscoală, harta aceasta își recâștiga conținutul ei omenesc. Aceleași hoteluri cu refugiații la Paris, aceleași redacții la Viena, la Geneva, sau, pentru inovație, la Prinkipo.

Și la Constanța, în locul unor agenți țariști urmărind un nihilist, agenții revoluției proletare îl pândesc pe Agabekov...

CONFERINȚELE GRUPĂRII „FORUM”

Primele trei conferințe ale ciclului „Explicația timpului nostru” au trecut fără să precizeze poate linia acestui șir de confruntări publice ale unei generații cu problemele ei de viață (lucru care era și greu pentru început), dar au trecut cu un folos evident.

Și nu din punctul de vedere al vorbitorilor, care nu-și vor putea încadra exact fiecare conferință în ciclu, decât după ce intregul ciclu va fi fost terminat, ci mai ales din punctul de vedere al cititorilor, al publicului.

Căci asta este, credem, descoperirea pe care experiența grupării „Forum” a făcut-o: există aici, în orașul acesta, un public curios, viu, interesat de orice inițiativă serioasă, un public care răspunde la o chemare și-o însușește, o urmează.

Gruparea „Forum”, care nu este decât întrunirea accidentală a mai multor bunevoinți, este o insignă prea recentă pentru a fi cunoscută. N-ar fi fost de mirare să găsească din capul locului publicul ce-i trebuia. L-a găsit totuși. Aceiași ascultători atenți și aleși (asta se cunoaște după o atmosferă ce nu minte niciodată) au populat în trei rânduri sala Fundației Carol, pentru prelegerea foarte gravă a d-lui P. Comarnescu, pentru conferința erudită a d-lui Sergiu Condrea, pentru causeria spirituală a d-lui I. Cantacuzino.

Existența acestui public interesat și interesant e un fapt de valoare. „Explicația timpului nostru” poate deveni, prin ecoul și reacțiunea publicului de intelectuali ce o urmărește, o adevărată explicație. Și lucrul nu e fără importanță.

SELECȚIA STUDENȚILOR

Noul proiect de reformă a învățământului superior dă prilej la abundente şi severe critici. E firesc. Reforma angajează întreaga politică culturală a țării. Dacă vreți, această lege e menită să fie un fel de constituție a vieții noastre de cultură şi instrucție. E foarte grav deci. Şi nicio critică nu este de prisos.

Nu aici, în aceste puține rânduri, vom dezbate ansamblul problemei. E vorba să remarcăm doar un mic detaliu. Proiectul organizează o extrem de severă selecțiune a studenților la intrarea lor în universitate. Pe ce criterii nu vrem deocamdată să știm. Fapt este că preocuparea legiuitorului este să suprime radical falsa orientare a tineretului către profesiunile libere, falsă de două ori, prin scăderea nivelului studiilor universitare şi prin compromiterea acestor profesiuni. „Şomajul intelectual" trebuie remediat adânc, de la cauzele lui prime. E greu desigur. E mai ales penibil. Dar trebuie. Nu se poate lăsa la infinit generații după generații să dezerteze de la ocupațiile practice imediat creatoare şi să se îndrepte către profesiuni incerte, care de mult au încetat a mai avea nevoie de noi contingente.

Această selecție a noilor elemente, selecție care reducând numărul studenților va trebui în acelaşi timp să-i descopere pe cei mai buni, stă numai în căderea universităților. Căci altminteri, măsurile represive ce se iau mai târziu, după terminarea studiilor, sunt abuzive, incoerente şi brutale. Dovadă, nejuridica, neomenoasa lege a advocaților.

Principiul trebuie să fie acesta: cât mai mare severitate în recrutarea şi promovarea studenților, cât mai mare libertate în exercițiul profesiunii.

Năvala spre universitate a dezorganizat cu totul învățământul nostru superior şi organizarea profesională. Această năvală trebuie oprită.

Că măsurile de selectare (admitere provizorie în universitate, admitere revocabilă după un an), pe care proiectul le prevede, pot fi prea nedrepte e neîndoios. Ele însă pot fi remediate, înlocuite cu criterii şi dispoziții mai echitabile. Să sperăm că ele se vor găsi.

Principiul însă trebuie să rămână. Neapărat.

CETĂŢENI! ÎNCĂ O PAGINĂ DE SÂNGE...

Duminică au fost câteva întruniri politice de cartier. Cunoaşteţi specia: un şef de culoare, câţiva amici, vecini de stradă şi idei, câteva scrisori prin cari fruntaşii de la centru îşi scuză lipsa „din cauză de boală" – iată tot aspectul unei „mari întruniri cetăţeneşti" în culoarea de albastru, de verde, de roşu...

Aşadar la una din aceste grandioase manifestaţii s-au întâmplat dumineca trecută câteva capete sparte. S-a întâmplat, vreau să zic, să se spargă oarecari capete. Evident. Asta intră în rânduiala obişnuită a lucrurilor. Sunt riscurile entuziasmului și ale polularităţii.

Indignaţi, şefii politici ai victimelor s-au prezentat la poliţie să protesteze împotriva acestui criminal abuz. Cetăţeni! încă o pagină de sânge s-a înscris în istoria politică a României!!!

Şi încă un detaliu ridicul.

Căci mai există asemenea argumente patetice şi asemenea eroi de cartier, mai există asemenea martiri de cinci parale, care se plimbă pe la poliţie ca să se constate în proces verbal puterea idealismului şi a sacrificiului politic. Şi, în baza acestor martiragii legal stabilite, mai există partide, grupări şi oameni care să facă opoziţie şi să ceară, tot din spirit de sacrificiu, venirea la guvern.

Iar în timp ce politicianii noştri fac statistica exactă a coastelor frânte pe altarul patriei, lumea trece de la ceas la ceas prin noi nenorociri, veritabile de astă dată, probleme de viaţă şi de moarte ale unui întreg regim şi ale unei civilizaţii devin acute, forţele ascunse ale acestui ceas se învrăjbesc.

Multe sunt semnele de imbecilitate ale „bărbaţilor noştri de stat”. Dintre toate, eu îl aleg pe acesta, nu pentru că este cel mai recent, dar pentru că este cel mai sigur. Să aduni o sută de oameni sau cinci sute sau cinci mii, într-o sală oarecare, şi să le spui, aşa cum te pricepi tu şi aşa cum nu se pricep ei, de ce merge lumea rău şi cum te prinzi tu să o schimbi – e fără îndoială un lucru naiv. Dar să crezi că naivitatea asta mai poate fi un instrument politic, să crezi că din aplauzele şi moţiunile şi capetele sparte ale unui public „devotat şi credincios steagului partidului”, că din această cumetrie cu chef poate ieşi o revoluţie şi un îndreptar este pur şi simplu un semn de tâmpenie.

Numai că eu mă tem tare că această tâmpenie se cheamă în limbaj politic abilitate.

Cetăţeni! încă o pagină de sânge...

1871-1918

În istorie, orice analogie e falsă desigur, pentru motivul bun că două momente identice nu există şi că, împotriva zicalei, istoria nu se repetă totuşi. De aceea paralela pe care o revistă franceză de studii politice („Plans”, decembrie 1931, p. 47-48) o stabilea curând între anii 1871 şi 1918, între cele două păci franco-germane adică, nu este absolut concludentă şi publiciştii de dreapta nu o vor întârzia să o conteste. Totuşi comparaţia aceasta între destinul Franţei învinse la 1871 şi al Germaniei învinse la 1918 este seducătoare prin anumite coincidenţe, să zicem... întâmplătoare.

Iată-le. Amândouă războaiele au lichidat câte un imperiu. Napoleon al III-lea plăteşte cu tronul înfrângerea. Wilhelm al II-lea de asemenea. Şi într-un caz şi într-altul, răspunderea catastrofei caută să se deplaseze de la naţiune la tron, să-şi găsească punctul de fixare într-o instituţie, oricum şubredă: imperiul. Se dă astfel războiului pierdut un sens politic, de care poporul se desolidarizează.

Ceea ce urmează este însă mai surprinzător prin asemănare. O perioadă Thiers în 1871, o perioadă Elbert în 1918. Amândoi revoluţionari, unul politic, altul social, dar amândoi de stânga (dacă termenul merge), având să lupte cu elemente extremiste, care în 1872 se chemau *comunarzi*, iar în 1918 *spartakişti*.

Reacţiunea naţională nu se lasă aşteptată nici într-un caz, nici într-altul. Franţa învinsă îşi caută consolări glorioase şi vehemente, alegând la prezidenţia republicii *un comandant al războiului pierdut*, mareşalul Mac-Mahon. Ei bine, peste 50 de ani, Germania învinsă face absolul acelaşi lucru şi alege, tot la prezidenţia republicii, tot un comandant al marelui război şi al marei înfrângeri, pe mareşalul Hindenburg.

Urmează în Franţa învinsă un efort de reorganizare la centru, efort de liniştire publică, de disciplină şi organizare democartă cu Jules Grévy, perioadă căreia în Germania învinsă îi corespunde cu asemănări certe epoca lui Gustav Stresemann.

Echilibrul este de scurtă durată şi reacţiunea spre dreapta se face brusc, irezistibilă, cu generalul Boulanger, dictator posibil, ba chiar sigur. Ori Germania învinsă îşi găseşte un Boulanger al ei care se numeşte Adolf Hitler.

Ciclul este închis. (Asemănarea poate merge însă mai departe, până la detalii, căci dacă Boulanger este un sentimental şi un feminin, pe care propria lui lipsă de temperament îl anulează, Hitler nu ni se pare departe de această psichologie a timidităţii).

Revizuiţi acum etapele şi spuneţi-mi ce lipseşte din această paralelă perfectă. 1. Thiers-Ebert, 2. Mareşalul Mac Mahon-mareşalul Hindenburg, 3. Jules Grévy-Gustav Stressemann, 4. Boulanger-Hitler.

Desigur analogia trebuie să ţină seama de circumstanţele şi orientările foarte deosebite, aş spune contradictorii, ale celor două momente istorice. 1871 deschidea o epocă de revizuiri politice cel mult, 1918 deschidea una de revizuiri sociale şi economice. Distincţia e capitală şi cu această rectificare, jocul de comparaţii pe care l-am făcut mai sus, devine mai mult decât probabil. În orice caz instructiv. El dovedeşte sau cel puţin sugerează că există în fiinţa naţiunilor, oricât de felurite (franceji-germani, în cazul nostru) anumite constante psichologice care le obligă să reacţioneze asemănător în împrejurări asemănătoare.

Constatare şi document de alăturat la dosarul Germaniei revanşarde, barbare, militariste şi antipacifiate.

NU E TOT AIA?

Mare emoție în rândurile opoziției de toate nuanțele. Într-o cuvânatare festivă, Suveranul i-ar fi numit pe bărbații de stat ce-l înconjurau „reprezentanți de fracțiuni politice”. Şi se vede că asta e o vorbă de ruşine. Căci, deodată, unanimi, solidari, toți au sărit să protesteze împotriva termenului şi, desigur, să ceară, pe această chestie căderea guvernului.

Fracțiune politică? Adică o diviziune din unitatea politică a țării? Adică un grup, care reprezentând un punct de vedere deosebit, este o fracțiune în raport cu viața politică unitară din stat? Nu, nu, nu, de trei ori nu! (Ba dacă numărați bine este „nu” de patru ori).

Sunt nişte purişti domnii ăştia care-şi zic bărbați de stat. Pentru o chestiune de termeni, pentru o nuanță de vocabular, se prind de piept cu Dumnezeu. Şi nu se lasă nici morți până nu restabilesc, în toată strălucirea ei, expresia exactă.

Ori, expresia exactă este de astă dată una şi singură: „partid politic”. Este aproape un termen național, o expresie de folclor, un cuvânt autohton, care rezumă violent istoria recentă a statului românesc. „Partid politic”! sună ca o imagine, ca o invectivă, ca un simbol.

Şi de această vocabulă magnetică vreți să se despartă oamenii cu inima uşoară?

Fără glumă, eu sunt cu totul de partea lor. Îi înțeleg. Îi aprob. Ca odată cu ei, pentru ei, menținerea hotărâtă a termenului „partid politic”. Ce palidă, ce neexpresivă este vorba „fracţiune” şi ce victorios este cuvântul „partid”. „Fracţiune” are ceva arid, plicticos, matematic şi abstract. „Partid” e pregnant, plastic, plin de nu ştiu ce incisivă ironie. Nu cunosc expresie mai vehementă. Nici lichea, nici pezevenghi, nici gangster, nici şperţar (toate cuvintele de mare virulenţă sonoră) nu au puterea concisă, energia sumară şi pălmuitoare a vorbei acesteia făcută numai din două silabe, două silabe scurte, ascuţite, repezi ca două pietricele aruncate din praştie: par-tid. „Partid” înseamnează atâtea lucruri în această ţară românească, atâtea învârteli, şurubării, chestii, comploturi şi comedii, „partid” desemnează atâţia eroi, atâtea tipuri de farsă şi cinematograf, atâţia tipi tragici şi burleşti, încât mă întreb cu spaimă dacă, suprimându-l, nu vom suprima implicit noţiunea unei întregi comedii umane.

Ascultaţi-mă pe mine. Fracţiune şi partid nu este deloc tot aia.

DOMNUL IORGA ŞTIE?

Domnul Iorga, nu primul ministru, ci profesorul şi rectorul Universităţii din Bucureşti, ştie că noua lege a advocaţilor se află în treabă şi modifică de capul ei o întreagă rânduială universitară? Domnia Sa ştie că în timp ce se lucrează la un proiect de autonomie a învăţământului superior, un corp de profesionişti, care nu are nimic comun cu autorităţile universitare, anume cazul advocaţilor, îşi ia libertatea de a dezorganiza facultățile noastre, de a le schimba chemarea, de a le impune obligații cu totul fanteziste? Domnul Iorga știe că peste capul ministerului de instrucție, peste capul rectoratului, peste capul decanatului, legea advocaților, clandestin votată la Senat, ia inițiative de ordin didactic?

Această lege mărește în învățământul juridic anii de studiu de la 3 la 5. Implicit, ea anulează valoarea practică și școlară a licenței și nu mai recunoaște decât diploma de doctor. Toate acestea, așa, de unul singur, fără să țină seama nici de actuala organizare a studiului juridic la noi, nici de reformele reale care într-adevăr ar trebui făcute.

Dar bine, programul unei facultăți este chiar atât de ilogic, neprecis și gratuit, încât să poți tăia sau adăuga doi ani de studiu fără nicio schimbare în alcătuirea lăuntrică a studiilor? Noi credeam că între licență și doctorat există raporturi determinate de subordonare, de ierarhie. Noi credeam că licența și doctoratul răspund unor funcțiuni deosebite, unor necesități distincte. Ne-am înșelat probabil, de vreme ce întâiul advocat poate să intre cizmărește cu foarfeca în această ordine a studiilor și să o „dreagă” după bunul lui plac și mai ales, o! mai ales, după interesele lui nu mai puțin bune. Noi mai credeam că o schimbare în condițiile de exercițiu ale unei profesiuni libere trebuie să fie *neapărat* precedată de o schimbare în organizarea studiilor universitare, căci acolo se află nodul pregătirii profesionale. Legea advocaților a procedat invers, de la cap la coadă, și a procedat mai ales brutal. Câteva generații de studenți și oameni tineri au fost astfel sacrificate.

Domnul Iorga ştie toate acestea? Poate că da. În orice caz, dacă le ştie, Domnia Sa nu va îngădui această nedreptate şi această siluire. Pentru că este profesorul Iorga.

Este tot ce le putem răspunde tinerilor şi necăjioţilor noştri prieteni care au dus până la noi plângerea lor ca să o ducem mai departe.

D. DUCA, „ŞPALTISTUL"

Poate nu ştiţi ce e aia un „şpaltist", deşi ştiţi foarte bine ce e aia „d. Duca".

Să vă spun eu. Pe vremea studenţiei subscrisului – nu foarte depărtată de altminteri – „şpaltist" se chema camaradul care, neavând pat propriu în dormitorul căminului, se culca între două paturi, la „şpalt" cum se zicea în *argot* studenţesc. Băiatul fără pat era necăjit, singur, poate obosit, în orice caz amărât. Intra într-o seară de toamnă în dormitor şi rămânea lângă uşă, tăcut.

— Ce e cu tine, mă?

— N-am unde dormi.

— Zău?

— Zău.

— Bine, ai să dormi şi tu aici, cum s-o putea.

Şi atunci doi dintre noi, îşi alipeau paturile şi lăsau la mijloc loc destul pentru al treilea venit.

Foarte bine. O zi. Două. Trei. „Şpaltistul", timid şi recunoscător în primele zile, devenea cu vremea întrepid şi stăpânitor. Astăzi îţi spunea că-l supără lumină şi îţi poruncea să o stingi. Mâine i se părea că ţi-s prea lungi picioarele. Într-o bună zi, găsea pur şi simplu că eşti de prisos şi, noaptea, când ţi-era somnul mai drag te izbea cu cotul între coaste. La acest moment psihologic „şpaltistul" devenea un „şpaltist titular", ceea ce însemna că are drepturi câştigate şi oricum o situaţie juridică şi legală.

Nu vi se pare că aceeaşi istorie se repetă cu acest domn I. G. Duca? La alegerile din mai trecut, nu ştim prea bine prin ce oribilă generozitate, domnii Iorga şi Argetoianu l-au luat între ei pe şeful foştilor liberali. Era şpaltistul lor. I-au aşternut frumos listele electorale şi l-au poftit să-şi adăpostească acolo 80 de pensionari politici.

Întâmplarea a continuat după toate datele psihologice ale „şpaltismului". Recunoştinţă în primele zile, vagi impertinenţe mai târziu, război în toată regula la urma urmelor.

Numai că la căminul studenţesc existau şi sancţiuni. Nu vă spun care, pentru că s-ar putea ca d-nii Iorga şi Argetoianu să i le aplice şi d-lui Duca. Ceea ce ar fi păcat, iar pentru *noi* de-a dreptul regretabil. Căci mai avem nevoie de d. Duca. Pentru cursive.

FEMINISM ŞI DIABET

Doctorul Richet, savant francez de valoare nicăieri contestată, a publicat de curând o statistică, ce spune mai mult decât o cifră oarecare. S-a observat anume că procentul de femei diabetice înainte de război era infim. Faţă de al bărbaţilor bolnavi de aceeaşi boală, acest procent exprima aproape o imunitate feminină deplină.

După război însă lucrurile se schimbă. Femeile devin din ce în ce mai predispuse diabetului în aşa măsură, încât ultima statistică medicală observă că numărul femeilor ce suferă şi mor de această maladie întrece cu 30% numărul bărbaţilor.

Foarte bine (sau foarte rău) veţi spune dvs., dar ce caută acest fapt de ordin medical într-o gazetă, care, după câte ştim, nu are această specialitate?

Nu mi se pare greu de găsit misterul.

În bună măsură, el reiese din simpla expunere a faptului. Diabetul este o boală de oameni extenuaţi (cel puţin o spune doctorul Richet). Oameni pe care munca, enervarea, viaţa grăbită îi opreşte să digere şi să se nutrească organic, animal. Este poate, în oarecare măsură, o „boală socială". Şi mai este, după statistica pomenită mai sus, consecinţa primă, cea mai certă a feminismului.

Noi umblăm cu „egalitatea", „dreptul la viaţă" etc. etc. ca să distrugem o „prejudecată" (regimul juridic şi social al femeii) şi iată că această prejudecată se dovedeşte mai tenace, mai precisă, mai naturală decât toate argumentele noastre.

Feminismul a „eliberat" femeia. A făcut-o advocat, medic, lucrător de fabrică, minier. A scos-o din casă şi a trimis-o pe şantier să lucreze laolaltă cu barbaţii.

Ei bine, natura reacţionează. Ea a vrut ca femeia, legată prin maternitate de pământ, să fie un animal delicat, casnic şi sedentar. Noi, deştepţi, ne-am revoltat împotriva acestei oribile aşezări şi am corectat-o. Cum ne-a dus capul. Adică greşit.

Nu ştiu bine dacă mă înşel, nu sunt nici medic, nici reformator social, dar mi se pare că în cifrele doctorului Richet stă un învăţământ care ne înfrânge încă o dată în folosul zoologiei şi al legilor. Ceea ce ar putea să fie dacă nu un capitol măcar un paragraf în procesul feminismului.

D. RADEK LA GENEVA

Domnul Karl Radek, gazetar şi teoretician bolşevic, ţine să asiste la conferinţa dezarmării de la Geneva. Simplu spectator, acest domn se prezintă fără calitate oficială la legaţia elveţiană din Berlin şi cere viza de intrare în „ţara conferinţelor". În ce calitate? Corespondent al ziarului „Izvestia".

Legaţia elveţiană găseşte atunci un dosar în care stă scris negru pe alb că domnul acesta este un hapsân, cu care paşnicul guvernământ al Elveţiei mai avusese de furcă pe vremuri. Într-un timp în care Geneva nu era încă centrul păcii, refugiaţii ruşi făcuseră din ea – din Geneva adică – centrul subversiv al revoluţiei. Câte ziare clandestine, câte tipografii misterioase, din care ieşeau, ude de cerneală, manifeste incendiare, câte mansarde în care ardeau luminile ascunse ale răzvrătiri, câte cafenele dubioase şi nihiliste nu s-au ascuns pe vremuri, înainte de război şi mai ales în timpul războiului, în acest cuminte oraş, oraş de porţelan, oraş de biciclişti, oraş de fete virtuoase, în acest oraş ce se numeşte Geneva?

La 1921, autorităţile elveţiene s-au supărat şi au închis porţile ţării pentru aceşti oaspeţi teribili. Între interzişi: d. Karl Radek.

Deci domnia-sa nu va călca pe pământul păcii, ci va rămânea să aştepte pe sălile legaţiei din Berlin. Acesta a fost răspunsul.

Ei bine, a doua zi, acelaşi domn Radek se prezintă din nou şi cere exact ceea ce i s-a refuzat cu o zi înainte. Îmi place să-mi imaginez de aici convorbirea.

— Domnul?

— Karl Radek. Viu pentru viza de intrare în Elveţia.

— Nu se poate. V-am mai spus şi ieri.

— Ba să mă iertaţi. Ieri aţi vorbit cu un anume Radek, corespondent de ziar. Astăzi vorbiţi cu un Radek, reprezentant diplomatic al Rusiei. Pe gazetar îl puteţi respinge. Pe diplomat însă nu.

Şi într-adevăr omul nostru a plecat la Geneva. La acest ceas de dimineaţă, la care scriu aceste rânduri, domnia sa îşi soarbe poate cafeaua cu lapte la Hotel des Bergues, admirând dincolo de fereastră valurile lacului Leman.

Aveţi tot dreptul să nu fiţi bolşevici. Dar nu-l aveţi pe acela de a nu gusta reuşita ironie a faptului, deliciosul renghi pe care un ins fără prejudecăţi legale îl joacă unei Europe grave, formaliste şi juridice.

SIMFONIA LUMII

Simfonia lumii este un film de cinematograf. Scriu într-adins: în această pagină de literatură despre el, pentru că mi se pare că depăşeşte în semnificaţie arta filmului şi că poate fi o lecţie pentru orice artist – romancier sau pictor, nu interesează.

Sunt în această „bandă” câteva momente care definesc, după socoteala mea, însăşi finalitatea faptului artistic. *Aceea de a descoperi într-un moment de viaţă sâmburele de eternitate pe care îl ascunde.* De a desluşi, într-o atitudine, într-un cuvânt, într-o situaţie, într-un peisagiu, tot ceea ce leagă pe fiecare din aceste semne trecătoare de viaţă cu legile permanente ale existenţei.

Un exemplu, ca să ieşim din abstract. Un exemplu luat din primele scene ale *Simfoniei lumii.*

Un marinar se suie pe un catarg de vapor. Scena se schimbă fără tranziţie şi ecranul arată altă imagine: un om se suie pe un palmier. Câteva secunde şi o altă imagine. O gorilă se suie pe un cocotier. Aceste trei imagini se repetă de câteva ori, din ce în ce mai repede. Şi spectatorul, dacă are ochi cu care să vadă, observă identitatea acstor trei momente. Acelaşi efort în căţărarea profesională a marinarului pe catarg, în căţărarea liberă a omului pe palmier şi în aceea inconştientă a gorilei. Deodată, scena aceasta de port, scenă banală pe care o poţi vedea zilnic în docurile Brăilei, ia un sens universal, instinctiv, permanent. Sub uniforma marinarului, în efortul lui plictisit, în munca lui fără haz, se află, – şi filmul lui Walter Ruttmann o descoperă – o necesitate primară, o armonie a faptului acestuia mărunt, o lege interioară a mişcării, lege unică şi valabilă pretutindeni, într-un port european şi într-o pădure virgină de la ecuator.

Ceea ce măreşte puterea de convingere a analogiei acesteia este că Walter Ruttmann o prezintă direct, nud, fără să comenteze, fără să insiste. Toată arta lui este de a alege. Observă două, trei, patru momente identice, în patru locuri deosebite ale pământului? Le alătură şi gata. Restul – adică semnificaţia acestei alăturări – rămâne pe seama spectatorului.

Simfonia lumii? Un om pleacă în lume cu un aparat fotografic la subsuoară şi ia o poză, acolo unde peisagiul îi spune ceva. Întâmplător, omul ăsta are instinctul văzului. Ştie adică ce este o imagine relevantă şi ce este una neexpresivă. Deosebeşte „natura moartă" de „natura vie". Şi când se întoarce acasă cu colecţia lui de fotografii, mişcări şi sunete, observă că sub douăzeci de meridiane deosebite, sub climate contrarii, în civilizaţii şi culturi absolut distincte, omul şi peisagiul este acelaşi. Că sub mulţimea formelor vizuale, rămân câteva trăsături comune, simple, indestructibile. Asociaţiile vizuale şi sonore ale lui Ruttmann se fac pe criterii de o acuitate care te surprinde până la uimire. Căci nu bănuiai să existe în lume atât de strânse şi precise raporturi între oameni şi lucruri. Este o goană liberă pe suprafaţa pământului, goană liberă de prejudecăţi, liberă de obişnuinţe şi clişee, goana unui om cu simţurile netocite, needucate şi curagioase.

Pentru cine (scriitor fiind, sculptor, actor sau mai ştiu eu ce) este obosit să se ştie rob al tehnicii artei sale şi al experienţelor ce l-au precedat, *Simfonia lumii* este o reluare de contact cu materialul brut, simplu, elementar al vieţii, material care trece direct de la realitatea lui simplă la ochiul mirat al privitorului. *Simfonia lumii* este o primenire a retinei.

„ARGUMENTELE" D-LUI NAUMESCU

D. C. Naumescu, preşedinte al „Uniunii advocaţilor" şi autor al nenorocitei legi, votată prin contrabandă la Senat în decembrie, s-a prezentat ministrului de justiţie să protesteze. Pe domnul acesta nu-l lasă să doarmă adunărilor stagiarilor, memoriile studenţilor în drept, indignarea opiniei publice, care refuză să accepte legea aceasta de interese meschine. D-sa s-a înarmat deci cu un contra-memoriu şi a urcat scările d-lui Valer Pop.

Cunoaştem acest memoriu. Este o biată proză, în care nu lipseşte nimic din spiritul legii însăşi: nici tonul ei nesincer, nici idealismul ei de cinci parale, nici argumentele ei piezişe.

D. Naumescu pretinde că legea advocaţilor nu este retoractivă. Noi credem că este şi o vom dovedi într-un viitor articol, dacă n-am dovedit-o suficient până azi. Dar nu asta este esenţialul. Retroactivă sau nu, legea advocaţilor este o lege proastă. De zece ori să dovedească d. Naumescu că legea nu e retroactivă şi ea tot proastă va rămâne.

Ce aţi spune dvs. de o lege care ar obliga pe fiecare cetăţean român să cânte la clarinet? Ar fi ea retroactivă? Doamne fereşte! Ar fi numai absurdă. Cum absurdă este legea advocaţilor.

Al doilea „argument” al d-lui Naumescu este că mobilul legii a fost „remedierea unor grave neajunsuri ce ameninţau exerciţiul profesiunii de advocat”. Care sunt aceste grave neajunsuri d. Naumescu nu spune. Poate dintr-un brusc acces de pudoare. Căci aceste „grave neajunsuri” le ştie toată lumea. Ele se cheamă pe româneşte, frica avocaţilor bătrâni de concurenţa celor tineri.

Al treilea, al patrulea şi al cincilea „argument” al d-lui Naumescu nu vi-l mai spun. Ar fi un abuz de veselie.

E destul să ştiţi că d-sa nici nu pomeneşte despre dezorganizarea facultăţilor juridice în urma doctoratului obligatoriu sau despre pauperizarea advocatului stagiar sau despre umilirea lui prin retragerea titlului de advocat, că în fine nu pomeneşte de niciuna din aceste măsuri ce tind să facă din profesia de advocat o castă, o redută a rentierilor, un monopol al bătrânilor.

Este un senin acest domn Naumescu sau poate un involuntar humorist: căci în această pledoarie pentru o lege nelegiuită, d-sa găseşte prilejul să vorbească despre „echitate”, „moralitate” şi alte amabilităţi etice.

Dar n-am terminat.

REGELE ŞI PRESA

Joi după-amiază, la un ceas obişnuit de lucru, Suveranul a descins la subsecretariatul presei şi al propagandei. Vizită neanunțată, din acelea pe care din primele zile ale Domniei Sale, Regele a întreprins să facă în birouri, în şcoli, în mari instituții, vizită care surprinde lucrurile în mersul lor obişnuit şi nu dă nimănui timp să „regizeze" o inspecţie oficială.

Căci nu inspecții oficiale sunt acestea. Regele ține să se documenteze. Să ia contact direct cu ce se lucrează şi se pregăteşte în țară. Din cabinetul său de lucru, el cunoaşte directivele generale, liniile mari ale vieții de stat. Pentru un şef de stat e prea de ajuns. Pentru un cârmuitor de neam însă, nu. Regele o ştie şi de aceea figura lui senină şi scrutătoare este pretutindeni unde se munceşte ori unde se află o energie, o bună intenție, un efort de realizare. Documentare practică şi imediată, care depăşeşte cu mult termenii unui raport prezentat de miniştri în audiențele de serviciu.

Dar, dintre toate, vizita Suveranului la subsecretariatul presei este îmbucurătoare. Ea dovedeşte atenția şi prețuirea, pe care tronul o păstrează presei româneşti, nădejdile ce le pune în acțiunea ei de informare şi control public. „Presa, a patra putere în stat", formulă din care politicienii fac, când le convine, o imagine retorică şi, când nu, un biet cuvânt de batjocură, formula aceasta ia un sens de frumoasă realitate în urma gestului regal.

Un ceas şi jumătate, Suveranul a rămas în birourile subsecretariatului. A trecut din serviciu în serviciu, a cerut informații amănunțite, a ascultat lămuriri, a dat indicații, şi-a exprimat speranțe pentru viitor. În intențiile sale, acest departament trebuie să fie, şi într-o măsură este, un centru de legătură cu străinătatea, un oficiu de raporturi diverse, instructive cu opinia publică de pretutindeni, o punte de legătură între viața națională a României și viața celorlalte țări, obiectiv văzută.

Oricine își poate da seama ce îndemn înalt, hotărâtor va fi pentru subsecretariatul presei, pentru conducătorul și colaboratorii acestui însemnat oficiu, trecerea binevoitoare a Regelui pe acolo.

„POLIȚE REVOLUȚIONARE”

Zilele trecute, în fața unui public de oameni tineri, d. Mihai D. Ralea a vorbit despre... apusul individului.

D. Ralea este un democrat. Un om cumsecade, cu vagi reminiscențe revoluționare din adolescență, cu o bună doză de prudență matură, cu un bun simț practic și – la urma urmelor – cu o dispoziție specială pentru idealism.

Toate, calitățile care fac la un loc un timp sufletesc și politic precis. În Franța, el se numește *radical-socialist.* La noi, pe vremuri, se numea *liberal-generos.* Astăzi, nu știu cum s-o mai fi numind. Fapt este că tipul acesta psihologic se găsește în toate partidele noatre, mai mult sau mai puțin de stânga. Cu deosebire în partidul național-țărănesc, pe care luptele sale pentru legalitate l-au făcut susceptibil de mari confuzii: a fost de aceea refugiul tuturor democraților juriști, rătăciți săracii într-un partid de clasă și instinct, nu de idei. Între aceşti păcăliţi, d. Ralea era cel mai reprezentativ, fiind cel mai mijlociu (dacă „cel mai mijlociu” se poate spune).

Iată însă că vine un timp dificil pentru democraţie. Parlamentarism, laicitate, liberă-gândire, garanţii individuale devin nişte biete formule de mâna opta, pe care viaţa le strică şi le aruncă dincolo de actualitate, aducând în primul plan probleme mult mai grave, nu de formalism social, ci de esenţă şi structură. Pretutindeni se simte pregătirea unor forme de viaţă colectivă, solidară, nedemocrată în orice caz.

Ei bine, d. Mihai D. Ralea (adică toată categoria intelectuală pe care o reprezintă) simte vag această orientare. Şi atunci ţine o conferinţă, în care se „raliază” la noua ordine de lucruri. O duce frumos din condei şi, atenuat, prudent, călduţ, divorţează de democraţie şi „se dă” cu marile transformări. Ieri d. Manoilescu, astăzi d. Ralea, mâine, cine ştie?, d. Duca... Dar, între toţi, acest delicat domn Ralea care poartă în persoana sa neutră şi lipsită de pasiuni, un simbol. Căci nu e un simbol acest democrat care trage poliţe asupra viitoarelor revoluţii şi cumpără acţiuni la ghişeul marxismului. Este o investiţie sigură de idealism, ce poate deveni într-o zi productiv. Căci umanitatea este atât de tâmpită, încât s-ar putea ca într-o zi d. Ralea să devină rentierul convertirii d-sale de astăzi.

ŞI TOTUŞI LEGEA ESTE RETROACTIVĂ

„Şi totuşi”! – adică împotriva tuturor contra-memoriilor prezentate de Uniunea avocaţilor şi împotriva diverselor articole pe care „distinşi membri ai baroului” (se cheamă „distins membru al baroului” orice domn care nu are curajul să-şi semneze articolul) le plasează în felurite gazete. Da, împotriva tuturor acestora, legea advocaților din decembrie este retroactivă. Ea atinge drepturi câştigate, ea schimbă situații de drept şi de fapt anterioare, ea anulează acte netăgăduit valabile. Şi e de două ori retroactivă, pentru stagiari de o parte, pentru studenții în drept de altă parte.

I. *Pentru stagiari.* Legea din 1922 le dădea acestora, în termeni precişi, titlul de advocat. Legea din decembrie 1931 le ia acest titlu. Cum un asemenea drept câştigat se poate leza, numai juriştii de la Uniune o ştiu. E un secret, pe care n-au vrut să ni-l destăinuiască până acum.

Legea din 1922 prevedea *depunerea unui jurământ de advocat ÎN FAȚA CURȚII DE APEL.* Legea din decembrie recent prevedea *depunerea unui jurământ de stagiar, ÎN FAȚA DECANULUI BAROULUI.*

Deosebirea este esențială şi ea răstoarnă complet situația tinerilor advocați. Căci conform primului jurământ, stagiarul era un auxiliar al justiției, iar conform celui de-al doilea, el nu este decât un auxiliar al baroului. În cazul întâi, el era un advocat, adică un agent oficial al justiției, în cazul al doilea, un fel de funcționar particular.

Sunt prea abili sau prea naivi autorii legii când vor să ne facă pe noi să ignorăm acest amănunt, care – în realitate – este un atentat şi nimic altceva.

Dar ce face legea cu stagiarii care au depus până azi jurământul de avocat la Curtea de Apel şi deci nu mai pot intra sub prevederile unor noi măsuri?

Ce face? *Anulează acest jurământ, îl nesocoteşte, îl aruncă la coş.*

De la acest abuz pornesc toate celelalte şi, vă asigur, nu sunt puţine.

Legea din decembrie îi ia advocatului stagiar dreptul de a face acte de notariat, lucru pe care legea din 1922 nu-l interzicea. Tot ce se poate spune este că acea lege din 1922 era neprecisă şi dădea loc la interpretări. Articol special însă, care să interzică precis acest drept, nu exista. Şi, pentru că nu exista, advocaţii stagiari au exercitat nestingheriţi funcţiunile ce reieşeau din titlul lor de advocat şi din situaţia lor de auxiliari ai justiţiei.

Memoriul Uniunii vorbeşte depre un caz de toleranţă. E fals şi e nesincer. Nu-i ştiam atât de toleranţi şi mărinimoşi pe advocaţii bătrâni încât să-i protejeze, prin călcare de lege, pe confraţii lor tineri. Adevărul este că n-au avut încotro. Adevărul este că legea din 1922, fiind neclară sau fiind inaplicabilă, nu a schimbat în mod practic nimic sau aproape nimic din situaţia advocatului tânăr. El a putut lucra şi trăi.

Memoriul Uniunii trunchiază texte, face gimnastică interpretativă cu articolele de lege, le schimbă sensul şi trage de păr concluzii de un neadevăr săritor în ochi. Acest memoriu încearcă să creeze o diversiune prezentându-i pe stagiarii din Bucureşti şi Iaşi ca pe nişte insurgenţi, de care colegii lor de la celelalte baroruri din ţară s-ar desolidariza. Trebuie să o spunem lămurit: este acesta un procedeu înjositor şi nedemn.

Din toate unghiurile ţării, stagiarii au trimes adeziuni la mişcarea camarazilor lor din capitală. A încerca să prezinți câteva generații de tineri profesioniști drept o mână de revoltați interesați este un instrument de luptă care descalifică, dacă mai are ce și pe cine descalifica.

De când a protesta împotriva unei legi injuste, de când a lupta împotriva unor măsuri care îți iau dreptul de a munci este un act de anarhie? Noi credem că, dimpotrivă, mișcarea stagiarilor și a studenților în drept (asupra acestora vom reveni amplu), mișcarea aceasta restabilind drepturi nesocotite, restabilește încă o dată ideea de dreptate. Și de asta este nevoie.

MARCEL IANCU

Cineva care, ca subscrisul, nu are cu arta plastică alt raport decât acela ce poate fi între un peisagiu și un om cu ochi buni, trece printre tablourile lui Marcel Iancu și printre imaginile lui, cu un sentiment de mirare și certitudine. Mirare pentru aceste forme fantastice, pe care nu le știe în viața cuminte de fiecare zi. Certitudine pentru realitatea acestor forme, pentru vigoarea lor materială, pentru veridicul lor. (Nu e greșeală de tipar. Am scris: veridic).

Marcel Iancu are o intuiție solidă a formelor. Cine a spus că este un pictor abstract? Construcțiile lui, aparent fanteziste, sunt de o rară vigoare fizică, de o varietate plastică evidentă, imediată. Nu zadarnic pictorul acesta este întovărășit de un arhitect.

Am impresia că Marcel Iancu pictează arhitectura obiectelor ce-l preocupă. Că desface lucrurile în elementele plastice prime, cele mai durabile, cele mai esențiale.

Punerea obiectului în pânză este astfel făcută, încât să-i descopere perspectiva şi lumina care îi este specifică, să-l desprindă de detalii şi să-l fixeze în eternitatea lui de lucru unic.

Poate mă înşel. Mac Constantinescu ne va spune cum şi de ce. Rândurile acestea în orice caz nu vor să fie un salt în grădina şi departamentul lui de critic plastic, ci numai o plimbare de om căruia îi place să privească.

Este ceva în arta lui Marcel Iancu, ceva care o leagă încă o dată de realitate: culoarea. O culoare inventată de el, distribuită de el după norme ce ne scapă nouă, dar norme sigure, fizice. Este bunăoară un albastru intens, plin de răcoare şi de căldură în acelaşi timp, albastru făcut pentru vis şi, poate, pentru covoare. Este mai ales un galben, care îmi place deosebit, un galben mural, lutos, aspru, pe care aş voi să-l simt între degete cât e de aspru. Încompetența mea îmi dă dreptul să prefer acest tablou în galben tuturor celorlalte din expoziția actuală a lui Marcel Iancu de la Mozart, să-l prefer unor pânze care vădit îi sunt superioare, dar care nu au construcția lui schematică riguroasă, revelatoare pentru toată arta acestui arhitect-pictor.

Oricum, într-o plastică ce se împarte între pompierism academic şi pompierism modernist, Marcel Iancu rămâne Marcel Iancu.

„...ŞI EU SUNT BURGHEZ”

Săptămâna trecută, într-o dizertaţie sumară despre câteva foarte grave lucruri, m-am trezit făcând această declaraţie, ce-mi serveşte de titlu: „Şi eu sunt burghez!”

Nu era o premeditare. Era ceva mult mai puţin şi poate mult mai agreabil: o glumă. Nu mai ţiu bine minte locul ei în frază şi nici locul ei în seria de idei atunci expuse. Când am să capăt stenograma conferinţei am s-o public şi lucrurile au să fie de-a binelea clare.

E însă amuzant, ba chiar instructiv, să întârzii puţin asupra consecinţelor pe care le-a avut această glumă întâmplător aruncată.

Se găseau între ascultătorii de la Fundaţie câţiva tineri pentru care problemele de politică şi structură socială, ce se discutau în acea conferinţă, erau şi sunt definitiv limpezite. Vorbesc despre amicii şi ascultătorii mei marxişti. În faţa unor întrebări, pe care noi ni le punem încă temători, cu o ezitare ce porneşte din fibrele iniţiale ale vieţii noastre, din cultura, din obişnuinţele, din oboseala noastră, dacă vreţi, în faţa acestor întrebări, pentru care avem uneori îndoieli dramatice, ei deţin cheia adevărului. Ei sunt pe drumul cel bun – singurul.

Şi dibuirile noastre pe delături, întoarcerile noastre spre noi înşine, căutările noastre dincolo de orizontul rezolvat al problemei li se par acestor ştiutori de absolut eretice şi inutile. Poate, până la urmă, criminale.

Aşa se face că la falsa mea „profesie de burghez” ei au reacţioinat cu hotărâre: unii plecând demonstrativ, alţii încruntându-se şi însemnând într-un carnet această mărturisire, ce va şedea bine într-o zi pe masa unui tribunal proletar. Ba unul dintre ei – unul dintre cei mai inteligenţi, mai pasionaţi şi, prin aceasta, mai dragi – s-a obosit să urce scările „Cuvântului” şi să mă pună în gardă, împotriva propriei mele imprudenţe.

Întâmplarea mi se pare tristă – şi de astă dată nu glumesc deloc. Aşadar, oamenii sunt condamnaţi să nu poată crede în ceva decât cu preţul orbirii lor. Aşadar, faptul sufletesc de a crede, pe care eu îl socoteam fertil, creator, deschizător de mari drumuri interioare, rămâne tot un biet sistem sectar, dincolo de care nimic nu poate exista. Nu sunt nuanţe de gândire şi de expresie, nu sunt rezerve şi obiecţii spirituale, nu sunt ocoluri şi despărţiri ce trebuie înţelese. Nu este nimic dincolo de formula exactă ce exprimă adevărul – un adevăr fix, simplu, precis şi comunicabil ca o socoteală de algebră. Asta e tot şi de aici mai departe începe moartea.

Ştiu. Un iluminat este un tip viforos. De aici psichologia lui de criminal cu sentiment. Revelaţia, care pentru un spectator neutru poate semăna teribil cu o idee fixă, revelaţia aceasta îl duce cu revolverul în mână pe căile absolutului. Un revolver ce poate fi imaginar, revolver-simbol, pândind abaterile de la linia ideală şi doborând evadaţii de dincolo şi dincoace de ea.

Un iluminat este un „pur”. Un om cu criterii definitive, pe măsura cărora el trăieşte toată viaţa, viața lui și viața altora. Totul e simetric, limpede, centrat și dependent de un punct motor, care se cheamă Ideea, Idealul, Adevărul, Revelația (toate cu majuscule). Peste capul acestor cuvinte trebuie făcut un mare pustiu.

Ei bine, vor fi triste aceste timpuri ce vin, dacă ele vor fi, cum se spune și cum se pare, ale celor „puri". Vor fi triste pentru că viața, ea, nu este deloc „pură", ci, dimpotrivă, învălmășită, contradictorie, fantezistă, variată. Ea e făcută din continue abateri, din nesfârșite dizidențe sufletești, din dezordini ce fac tragicul uman și comicul uman.

În acest sens, și fără cinism, se poate spune că un bun excroc este preferabil unui mare vizionar. În orice caz, este mai omenesc. Le trebuie oamenilor nu știu ce mică reticență, atunci când cunosc sau cred a cunoaște adevărul, le trebuie nu știu ce accent de relativitate care să le nuanțeze certitudinile și care să le împiedice – pe aceste certitudini – să devină niște bestii absolute.

E o lecție pe care am învățat-o greu – după nu știu câte războaie și revoluții –, dar pe care cel puțin o socoteam bine învățată. Ne-am înșelat. Căci iat-o uitată: iată noi procurori ce pornesc la vânătoare cu carabina idealului la umăr. Să ne pregătim confesiile sufletești ca pe niște declarații fiscale. E mai prudent.

AICI, POSTUL DE EMISIUNE SHANGHAI!

Cred că toată istoria oamenilor este făcută din câteva mari și solide ignoranțe. Este la baza evenimentelor, pe care le trăim sau au fost trăite în alte timpuri, o complectă lipsă de imaginaţie. Mânuim cuvinte şi formule, fără să imaginăm, fără să putem imagina tot ce stă dincolo de ele. Război, revoluţie, măcel, catastrofe – iată cuvinte pe care le citim în gazetă sau în acte oficiale şi peste care trecem liniştiţi, fără emoţie. Pentru că nu ştim ce vor ele să spună. Adică sensul lor abstract, impersonal, didactic îl ştim noi. Ce nu ştim este realitatea lor de atâtea ori sângeroasă şi brutală. Salvatoare lipsă de imaginaţie care ne dă dreptul să fim, într-un univers cu nenorociri, joviali şi optimişti.

Dacă un diplomat, un împărat, un general ar fi ştiut vreodată, ar fi ştiut realmente, ce este aia, omeneşte vorbind, un război, câte declaraţii de războaie ar mai fi fost semnate? Poate niciunul. Dacă un mare capitalist ar realiza în simţirea lui înţelesul cuvântului „şomaj”, dacă „şomajul” ar înceta să mai fie pentru el o problemă economică şi ar deveni un moment de viaţă, câţi mari capitalişti nu s-ar face asceţi?

Asta este cred resortul vieţii noastre a tuturora: o viguroasă putere de a nu înţelege; un liniştit fel de a umbla prin lume cu ochii deschişi, fără să vedem.

Chinezii, cu simţul lor delicat al nuanţelor, cu instinctul lor de ironie umilă, au înţeles asta, când zilele acestea, după cum scrie un ziar, au hotărât să instaleze la Geneva un post de difuziune radiofonică, prin care să transmită zgomotele bombardamentelor din Shanghai. E o idee genială pur şi simplu.

Aş vrea să văd capul diplomaţilor strânşi pe malurile lacului Leman, să discute, să tergiverseze şi să cocoloşească pacea, cu un *stylo* în mână şi cu o floare la ureche, aş vrea să le văd capul, în momentul în care, vorbind despre război şi despre pace, vor auzi detunătura unui tun, ţicăitul unei mitraliere, ţipătul unui copil, prăbuşirea unei case. Mică lecţie pentru deşteptarea unei imaginaţii anesteziate şi tragică ironie care trebuie însemnată între învăţăminte.

O SOBĂ LA PREVENŢIE

Poliţia din Constanţa este pe urmele unei afaceri, care promite să revoluţioneze ştiinţa criminală. Bravii poliţişti de la Marea Neagră au făcut într-adevăr o captură în stare să facă de râs toate afacerile Agabekov din lumea întreagă. Este un succes care onorează în egală măsură şi logica, şi curajul agenţilor noştri.

Dar, pentru a înţelege, citiţi această telegramă autentică.

CONSTANŢA 15. Trei indivizi au fost surprinşi astă-noapte de către gardieni pe când transportau o sobă. Fiind somaţi au luat-o la fugă, părăsind soba.

Soba a fost dată în primire gardianului din post până dimineaţă când a fost depusă la poliţie.

Atât. Ce declaraţii a făcut soba arestată, dacă a mărturisit totul sau a păstrat un mutism complet, dacă şi-a trădat complicii sau a luat asupră-şi întreaga vină – telegrama nu spune.

Având în vedere condiţiile cu totul excepţionale în care s-a consumat faptul, precum şi calitatea surprinzătoare a personagiului arestat, noi nu ne-am dat înlături de la niciun sacrificiu: am trimis imediat o echipă de reporteri, înarmați cu toate instrumentele de investigație modernă. Sperăm că împotriva unei calomnii, potrivit căreia poliția națională s-a specializat în afacerile de evadare, sperăm că împotriva acestei calomnii, arestul constănțean a luat suficiente măsuri de pază, pentru ca interesanta captură să nu-i scape. Astfel, reporterii noştri vor veni la timp să constate ce au de constatat.

De altminteri, pentru prevenirea oricărei tentative de fugă, s-au transmis tuturor punctelor de frontieră, semnalmentele exacte ale sobei arestate: este vorba de un superb Godin No. 8, cu mâner de email şi cu trei picioare, dintre care cel de-al doilea uşor crăpat. Iar pentru intensificarea cercetărilor, polițiştii constănțeni au pus sub supraveghere toate sobele Godin din marele nostru port.

După cum vedeți, cetățenii României mari pot dormi liniştiți. Are cine să-i păzească.

UN ULTIM CUVÂNT

Un ultim cuvânt despre legea advocaților. Chestiunea e destul de limpede şi am cercetat-o pe toate fețele ei ca să o putem în sfârşit părăsi. Cu atât mai mult, cu cât străduința noastră de lămurire şi denunțare nu va fi fost zadarnică: zilele acestea se depune la Cameră un proiect de lege din inițiativă parlamentară, care va modifica satisfăcător oribila lege din decembrie. Se va sfârşi astfel un capitol penibil din „viața juridică română”.

Dar e bine, pentru încheiere, să subliniem un detaliu semnificativ nu numai pentru această lege, ci pentru o întreagă mentalitate, de care studenții noştri – şi cu deosebire cei de la drept – au a suferi.

Legea advocaților modifică desăvârşit condițiile de studiu, fără să consulte şi mai ales fără să prevină pe cei interesați. Te-ai însscris în facultatea de drept în anul 1930 bunăoară. Tu ştii că potrivit legilor în vigoare vei studia trei ani, până în 1933 şi după aceea vei avea dreptul să te înscrii în barou şi să lucrezi. Se presupune deci că între tine şi şcoală există o convenție făcută pe anumite baze, sub anumite condiții. Se presupune mai ales că un elementar spirit de omenie şi bunăcredință va împiedica orice schimbare a condițiilor sub regimul cărora tu te-ai înscris în facultate.

Ei bine, nu. Iată, vine o lege, care măreşte numărul anilor de studiu şi îți aplică această nouă măsură. Vei studia nu 3 ani, ci 5 şi vei putea lucra nu în 1933, ci în 1935 (*et encore...*) Doi ani în plus de muncă, cheltuială, aşteptare. Doi ani care nu intrau în socotelilie tale, pentru care tu poate nu ai bani, pe care nu-i poți suporta şi care – dacă i-ai fi ştiut din capul locului – te-ar fi făcut să renunți la drept şi să-ți cauți alt drum.

Ca să vedeți cât este de absurd procedeul, gândiți-vă un moment la o întâmplare asemănătoare şi recentă din Franța.

Ştiți că în baza unei convenții speciale, studenții români care studiază la Paris au dreptul să practice medicina în Franța. De la o vreme numărul medicilor străini a crescut însă peste măsuri şi organizațiiie profesionale au cerut limitarea lor. Atunci s-a votat o lege după care nu vor mai avea dreptul la diploma de stat, deci la libera practică în Franța, decât un număr de 5 studenți români în fiecare an. Celorlalți li se vor elibera simple diplome universitare.

Dar această măsură statul francez îşi ia angajamentul de a o aplica numai de aici încolo, fără niciun efect pentru trecut. Toți studenții români, care se află actualmente înscrişi la facultățile franceze, continuă să se bucure de dispozițiile vechi.

Se putea şi altfel. Nimeni nu ar fi putut opri parlamentul să aplice noua lege — fără distincție — tuturor. Cu atât mai puțin cu cât era vorba de o categorie de străini. Parlamentul a ținut însă să facă neapărat această distincție. Era o eleganță elementară, care, probabil, n-are ce căuta pe malurile murdare ale Dâmboviței.

Studentul român află astfel că drepturile lui sunt mai respectate şi mai sfinte în țară străină decât în țara românească. El află că se poate aştepta la dreptate şi ocrotire oriunde dincolo de hotare, dar în niciun caz aici, la el acasă.

Credeți că lucrul ăsta este făcut ca să ridice curajul generațiilor tinere şi să le mențină reapectul lor de lege?

Iată o întrebare care în niciun caz nu se adresează domnilor de la uniune, autori de legi strâmbe.

PENTRU ION JALEA

Cetitorii „Cuvântului” n-au de unde să ştie că în lumea artelor se dă şi se continuă o mare bătălie în jurul monumentului infanteriei. N-au de unde să ştie, pentru că n-am crezut util să întârziem pe acest maidan estetic.

La timp, Mac Constantinescu a spus, pentru noi toți, cuvintele ce trebuiau spuse. Ne bucuram că povestea obscură a monumentului ăstuia se terminase luminos cu numele lui Ion Jalea, mare artist şi om ales, indicat între toți, şi prin arta, şi prin viața sa, să primească înaintea tuturor însărcinarea şi dreptul de a ridica un monument ostăşesc.

Lucrurile erau clare şi, în conştiința noastră, definitive. Ne-am înşelat. Sunt patimi, interese sau numai incompetențe ce pot depăşi valoarea morală a unei atât de strălucite alegeri. Sunt întunecate socoteli ce pot năvăli până în atelierul unui om de două ori dezarmat, o dată pentru că e om şi o dată pentru că e artist. Sunt mici comploturi de cafenea care pot creşte la umbra unui concurs de artă.

Ce vor în fond adversarii lui Ion Jalea?

Să pună în locul numelui lui un alt nume? E greu de crezut. Greu de crezut, deşi „persoane bine informate” strecoară unde pot ştirea că acest înlocuitor a fost găsit şi hotărât. Ori, lucrul nu e cu putință. Omul căruia i se aduce jignirea publică de a fi învinuit că pândeşte locul camaradului său Jalea este un artist conştiincios şi drept. În plus, este un artist ocupat. Actualmente, după câte ştim, lucrează la marele monument al lui Mihail Eminescu, pentru care s-au strâns şi s-au plătit mai multe sume importante prin subscripție publică. Nici nu ar primi să părăsească această nobilă operă, pentru a se ocupa de alta, ştiind că în acest caz n-ar putea să termine pe niciuna.

Atunci? De ce această învrăjbire împotriva lui Ion Jalea, de ce ofensiva aceasta de note îndoielnice, zvonuri, insinuări, presiuni? Nu ştim. Nu vrem să ştim.

Dar trebuie spus un cuvânt de îndemn pentru Ion Jalea, care, neobişnuit cu asemenea atacuri de „principiu", el, care nu ştie să fie polemist, pentru că a fost cândva soldat, ar putea să se lase curpins de amărăciunea acestei întâmplări. Trebuie să i se spună că efortul lui de artist lucid şi inspirat trece cu mult peste toate polemicele din lume. Că aşteptăm din partea lui să meargă mai departe pe drumul realizărilor mari, drum ce nu s-a încrucişat niciodată cu potecile contrabandiştilor de soi estetic.

GALA GALACTION: *PAPUCII LUI MAHMUD*

Sunt în literatura scriitorului Gala Galaction câteva elemente de artă foarte diverse şi uneori contradictorii: o sensibilitate creştină şi un senzualism obscur, un stil de cronică şi totuşi o voluptate artistică a imaginilor, un spirit liniştit, pacificat şi dimpotrivă dese momente de învolburare, de viziune violentă, diabolică aproape. Toate, calități ce merg greu împreună şi care, pentru a se realiza, cer nu ştiu ce dozaj, nu ştiu ce ascuns echilibru al lor.

De aici poate, de la dificultatea de a împăca atâtea înclinări opuse, vine faptul că literatura părintelui Gala Galaction a urmat un drum plin cu surprize, un drum inegal mai ales, în care o carte ratată succeda imediat unei cărţi bune şi făcea loc, după ea, altei cărţi, de asemeni bună. Joc capricios al unui temperament de artist, care se pierde şi se regăseşte de la operă la operă.

În acest joc alternat, *Papucii lui Mahmud* constituie momentul cel bun. Este o carte izbutită. Bine scrisă, bine construită, utilizând în proporţie justă fiecare calitate a scriitorului şi armonizând-o cu celelalte.

Roxana, romanul precedent al părintelui Galaction, supăra prin lirismul retoric, prin lipsa unui cadru epic precis şi prin stângăcia autorului în încercările de psichologie interioară. (Stângăcie uşor explicabilă: Gala Galaction este un creator de atmosferă, nu un psicholog).

Ei bine, *Papucii lui Mahmud* înseamnă o replică admirabilă la experienţa neizbutită a romanului *Roxana.* Povestea, de astă dată, este bine încheiată, pagini de psichologie sunt înlocuite cu pagini de evocare, scrisul retoric cu un scris simplu, cald, arareori înfiorat de amintiri şi emoţii ce vin de departe. O legendă dintre cele mai frumoase, scrisă într-un stil de zile mari. Şi „stil de zile mari” nu vrea să spună stil împodobit, ci inspirat. Fraza, este epică, domoală, cu imagini de un uşor arhaism, cum se cuvine într-o legendă.

Bunăoară:

„Vinul lui Vancea şi vitejiile lui Mutafu încep să se urce spre creştetul capului celor ce ascultă, ca omida spre creştetul merilor”, (p. 15)

Sau:

„Mutafu îşi dă chipiul pe ceafă, aprinde încă o ţigară şi, copleşit parcă de visteria lui de amintiri...” (p. 10).

Sau, în sfârşit, această precisă imagine:

„Şi din sat în sat, a ajuns până la podul cel mare, care stă ca o şea de fier pe spatele cenuşiu al Dunării” (p. 208).

Notaţii simple, curate, dau întregii cărţi un timbru de metal vechi, purtător de mari amintiri.

Nu lipsesc din volum expresii mai puţin fericite, de felul următoarei:

„...peste un sfert de ceas, peste o sută de stânjeni, vei găsi locul de odihnă şi desconcentrarea bietelor ciolane” (p. 35).

„Desconcentrarea bietelor ciolane” este o împerechere de cuvinte care ar putea să facă fericirea d-lui Lovinescu, vechiul inamic literar al părintelui Galaction. Exemple de acest fel însă nu se pot găsi prea multe în *Papucii lui Mahmud* şi oricum ele nu strică nimic din puritatea de expresie a căiţii. Ori, tocmai ceea ce numim noi „puritatea de expresie” este esenţial în volumul părintelui Galaction. De aceea, împotriva oricărui obicei critic, am început prin a vorbi despre cum este scrisă această carte, înainte de a spune ce este ea. *Papucii lui Mahmud* prezintă un subiect atât de delicat şi suind atâtea trepte de mister creştin, încât orice scădere de ton, orice accent fals de stil l-ar fi făcut imposibil, naiv, neartistic.

Să povesteşti, cum face părintele Galaction, martiriul creştin al unui biet om ce se cheamă Savu Pantofarul, să urmăreşti, în sufletul lui şi în viața lui de ins necăjit, ascensiunea unui sfânt este abia o temă de o predică şi foarte cu greu una de roman. *Papucii lui Mahmud* fac această minune de a schimba un apolog evanghelic într-o poveste veridică. Totul e realizat în cadrul epic al acestei poveşti: atmosfera timpului (primii ani după războiul de la 1877), personajele de a doua mână, peisajul orăşelului dunărean, înlănțuirea faptelor... Dar printre toate aceste detalii trebuie reținut firul central al cărții. Acest fir este, după socoteala noastră, schimbarea unui fapt divers într-o legendă.

Un om – Savu Pantofarul – omoară într-un ceas de beție un turc bolnav, care îi era la îndemână şi pentru moartea căruia nimeni nu-i cere nicio socoteală. Chinuit de remuşcări, Savu se împărtăşeşte unui călugăr, care îi dă canonul de a face cu mâna lui şi de a dărui o mie de perechi de ghete oamenilor săraci din sat în sat.

Asta e întâmplarea. Destul de simplă, după cum vedeți. Dar, prin colaborarea timpului, prin adăugirea de mister a fiecărui detaliu, prin fantezia melancolică a oamenilor din mulțime, Savu Pantofarul devine un erou legendar (Hagi Papuc), iar povestea lui, povestea unei iluminări. Mit pe care Gala Galaction îl scrie în cuvinte de o simplicitate şi de o factură folclorică.

„Într-o zi, ducându-se să se închine la schitul Negara, în zilele Sfântului Silvestru, a văzut în vis pe Maica Domnului cu picioarele goale, înțepate de mărăcini și sângerânde... Cizmarul a căzut la pământ, în fața Prea Curatei, și a întrebat-o: – Maica Domnului, de ce-ți sunt picioarele așa de rănite?... Fiindcă tu și breslașii tăi – a zis Prea Curata – ați scumpit papucii și opincile... și copiii cari pasc oile, și fetele cari seceră desculțe prin pălămidă, și drumeții plecați după muncă... umblă cu picioarele crăpate și umflate, zgâriate de pietre și de spini.

— Stăpână Milostivă, a răspuns pantofarul, ai grije de sufletul meu, pe lumea cealaltă, și eu mă voi osteni, pe lumea aceasta, să încalț pe calicii pe cari mi-i vei arăta Sfinția Ta..." (p. 125-127).

Nu are această scurtă fabulă emoția continuă a unei legende populare, naivitatea și puterea unei imagini care a trecut peste veacuri din om în om? Nu e nimic „literar", nimic artificial în această pagină și în niciuna din paginile cărții. De aceea poate, cineva a spus cu seninătate și textual că „volumul *Papucii lui Mahmud* nu satisface exigențele cititorilor subțiri".

Dar să-i dăm numele acestui cineva, ca cel puțin să ne bucurăm: îi zice Const. D. Ionescu. Nici mai mult, nici mai puțin. Îi sunt recunoscător acestui domn de a-mi fi revelat faptul că nu fac parte dintre cititorii „subțiri". Eram sincer îngrijorat.

Și îți doresc și d-tale, cititorule, să nu faci parte din această tagmă, „subțire", pentru că ai pierde altminteri o foarte frumoasă lectură.

Papucii lui Mahmud devin către sfârșit, după o ascensiune lentă, ocolită și melodioasă, o carte de nobilă emoție, în care arta depășește și scuză cu mult intențiile morale sau tema evanghelică. Sunt acolo accente de poezie deplin realizată.

Scriitorul Gala Galaction dăruiește o carte și un erou ce rămân. Dacă vă place jocul corespondențelor literare, vă sfătuiesc să puneți în bibliotecă *Papucii lui Mahmud* alături de *Fuga lui Șefki,* povestea neuitată a d-lui Emanoil Bucuță.

„VIVE LE SÉNAT RÉPUBLICAIN!”

Crizele acestea de guvern din Franța, care se repetă periodic și din senin, nu au la Paris gravitatea ce ni se pare nouă din depărtare că ar trebui s-o aibă.

Simple accidente în ritmul unei republici destul de bine organizate, pentru ca să-și permită din când în când o mică escapadă parlamentară, cu emoții, cu dejunuri, cu ediții speciale.

„Președintele Republicii a început consultările.” Amuzantă formulă care nu înseamnă altceva decât un șir de automobile așteptând pe rue de Faubourg St. Honoré, spre Elysée, până când, după o zi, două, șapte, noul guvern e constituit.

Și între timp? Ce face țara în timpul acestor dese vacanțe de guvern? Se simte foarte bine. Franța este probabil singura țară din lume care poate să trăiască fără guvern. Administrația ei, adevărată magistratură, suplinește cu succes politica. Este un mecanism sigur, bine organizat, solid, lucrând după criterii și cu oameni, pe care aventurile parlamentare n-au cum să-i schimbe şi nici n-au de ce. Ministrul este în marea maşină administrativă un musafir cu joben care se află în treabă, ține discursuri şi împarte rozeta legiunii de onoare alegătorilor de treabă. De cele mai multe ori, e un aiurist pe care un accident de ultima oră l-a descoperit în cine ştie ce obscur grup parlamentar şi l-a îmbrâncit într-un cabinet ministerial.

De aceea discuțiile interminabile ce se duc în jurul unui vot de încredere sau neîncredere sunt atât de distractive în prefăcuta lor importanță. Căci nu au o semnificaţie reală aceste voturi. Ele nu revelează nimic pentru orientarea politică a momentului.

Bunăoară, acuma umblă vorba că senatul francez e de stânga, iar camera de dreapta. „*Vive le sénat républicain!*" vor fi strigat socialiştii şi radicalii, cum au mai strigat ei în decembrie 1930, când cu guvernul Steeg. Dar acest „*sénat républican*" l-a trântit în mai trecut pe Aristide Briand şi atunci a fost rândul d-lor Louis Marin şi Franklin-Bouillon să strige „*Vive le sénat patriote*". Jocul este reversibil şi etern reversibil. Dar, mai ales, este fără consecințe veritabile.

Fericită țară în care evenimentul cel mai de seamă rămâne tot ora aperitivului. Pernod sau kir-cassis?

Iată întrebarea.

UN PARLAMENT VIU

Bună o fi, rea o fi guvernarea ministerului acestuia de astăzi. Se va şti asta într-o zi mai liniştită şi mai depărtată. Un lucru însă este sigur: că pentru prima oară în viaţa noastră politică de după război un parlament izbuteşte să trăiască şi să lucreze liber, distinct de guvern. Un parlament cu iniţiative proprii – iată faptul esenţial pe care niciun regim de partid n-a ştiut să-l realizeze şi pe care regimul de azi l-a realizat în oarecare măsură. E mult mai mult decât se poate bănui în vecinătatea imediată a evenimentului.

Un exemplu edificator ne-a servit vineri depunerea proiectului modificator al legii advocaţilor. Era treapta ultimă a unei mişcări de opinie publică, succesul unei campanii drepte, bine susţinută şi care, din paginile ziarelor şi din întrunirile de protest, a ajuns pe biroul Camerei.

Înţelegeţi marea utilitate a unui parlament care, nefiind servit legat de guvern, poate sta în directă legătură cu ţara, poate primi indicaţii din marea masă a cetăţenilor, poate realiza şi da soluţii problemelor ce agită şi neliniştesc viaţa feluritelor categorii cetăţeneşti?

Tradiţia noastră politică făcea din parlament o închisoare ce nu-şi deschidea porţile decât atunci când era dizolvat. Odată alegerile generale făcute, parlamentul redevenea iar o casă asediată, cu uşile închise, cu ferestrele astupate, asemeni caselor dubioase ce se cheamă cluburi politice. De pe banca ministerială, guvernul – etern acelaşi, oricâte partide politice l-ar fi constituit – regiza deciziile, legile, interpelările.

Să deschizi larg porţile parlamentului, să laşi să intre acolo cerinţele, nedumeririle, aşteptările marelui public, să faci din şedinţele Camerei o trecere în revistă a vieții unei țări, viața anonimă brăzdată de nenumărate griji şi nenumărate dureri, să alegi din această îmbulzire de fapte şi cerinți pe cele mai semnificative, pe cele mai drepte, toate acestea însemnă a face dintr-o instituție parazitară şi moartă un organ viu, receptiv, un organ de permanentă actualizare şi primenire a problemelor de stat, un soi de plămân al unei organizații publice prea leneşă, prea bătrână, prea astmatică.

Întâmplarea de vineri de la Cameră depăşeşte cu mult cazul special al unei legi şi al unei bresle.

EDITOR SAU MARDEIAŞ?

Faptul pe care suntem siliți să-l povestim aici (siliți împotriva unui sentiment de ruşine profesională) nu s-a întâmplat, cum ar fi fost firesc, într-un club politic sau în parlament sau pe maidan. Ci în biroul unui domn, care-şi zice gazetar, director de revistă şi editor.

Iată cum. Un poet, tânăr şi de talent, traduce din Rainer Maria Rilke un volum de versuri. Traducere frumoasă ce valorează neîndoios cât o operă originală. Pentru a-şi publica volumul, se adresează directorului unei reviste la care lucrează şi convine să i se editeze cartea în anumite condiții. Socotind că un cuvânt de om în toată firea este mai tare decât o hârtie, tânărul poet nu cere să se semneze un contract. Peste puțină vreme, când cartea e gata tipărită, el se prezintă editorului ca să-şi reguleze drepturile. Dar acest editor refuză să dea vreo explicaţie, pretinde că volumele sunt proprietatea sa şi, la protestul nedumerit al autorului, răspunde cu o ploaie de pumni, palme, picioare.

Pe editor îl cheamă Vladimir Donescu. Adevărata lui profesie este aceea de liberal. Într-o bună zi şi-a amintit că este un om bogat şi a crezut că acest fapt îi poate deschide porţile literaturii: a scos atunci o foaie, ce se numeşte „Vremea".

Şi a adus în publicistică moravurile clubului politic de unde venea: în locul condeiului, o bâtă, în locul cuvântului, un răcnet. Scena de luni trebuie să fi fost pentru el un fel de antrenament electoral.

Victima acestui acces politic este poetul Eugen Jebeleanu. Membru al Societăţii Scriitorilor Români, el va şti fără îndoială să-şi ia revanşa cum trebuie, o revanşă publică, oficială.

Deci nu în apărarea lui scrim aceste rânduri, ci în apărarea tuturor acelora, care, prin meseria tristă a literaturii, sunt obligaţi să întreţină legături cu o specie de oameni, hotărâţi cu toţii – de la editor la chioşcar – să exploateze, să oprime şi, în limitele codului penal, să înşele. Îi vezi pirpirii şi umili la început, umblând după tine cu pălăria în mână după un manuscris, până ce cu numele tău şi cu naivitatea ta izbutesc să-şi creeze o fiţuică sau o editură – în orice caz o firmă – de la care mai târziu vor avea dreptul să te tragă pe sfoară, când sunt civilizaţi, şi să te omoare în bătaie, când nu sunt. Pentru că am mai spus-o de multe ori, comerţul nostru de cărţi şi literatură stă, cu rare excepţii, în mâna unor băcani rătăciţi în lumea artelor, puşi acolo să vândă, în loc de scrumbii, versuri.

Dar nu ştiam până luni, nu ştiam că incompetenţa este numai a doua lor calitate, întâia fiind pugilatul.

REVISTE NOI

Târziu, după o lungă secetă literară, iată că iniţiativele şi curajul revin în lumea literelor. „Floarea de foc”, publicaţie tinerească, vădind multe bune intenţii şi frumoase posibilităţi, a izbutit să-şi facă după primele numere un loc al ei, preţios şi util. Scrisă tot de tineri şi pentru oameni tineri pare că va fi revista „Azi”, publicaţie ce urmează să apară între 1 şi 5 martie în format de carte de 100 de pagini de actualitate politică, literară, artistică, magazin complet al vieţii de azi, după cum îl indică titlul foarte bun.

Mai puţin fericită – deocamdată – apariţia revistei „Secolul”, de subdirecţia d-lui St. C. Făgeţel. Făcut după exemplul marilor reviste-magazine franceze („Candide-Gringoire”), „Secolul” are ambiţia de a îmbrăţişa multiple ramuri de activitate şi preocupări: artă, economie, sport, politică, critică... Pagina literară mult prea palidă, rubrica critică naiv şi incompetent scrisă, curierul informativ inactual şi incomplet. Ai impresia că este o revistă de acum un an. Dar bine tipărit cum este, ieftin şi bogat în pagini, „Secolul” poate deveni cu timpul magazinul săptămânal vioi şi informat de care avem nevoie.

„România literară”, în sfârşit, ce apare sub direcţia d-lui Liviu Rebreanu, nu realizează de la primul număr, apărut sâmbăta, un tip ideal de revistă. Prevedem însă, din punerea la punct a elementelor valoroase de care dispune această revistă, o excelentă publicație de critică și informație, cum d. Liviu Rebreanu a dovedit pe vremuri, cu „Mișcarea literară", că știe să facă. Dealtminteri, chiar acest prim număr, care prezintă mai mult defecte tehnice decât deficiențe în sumar cuprinde o seamă de articole, note, observații dintre cele mai interesante.

Oricum „Adevărul literar", chiar cel de astăzi, de sub conducerea d-lui G. Călinescu, este cu mult depășit. Asta îi poate sluji drept îndemn. I-o dorim.

„*IM WUNDERSCHÖNEN MONAT MAI*"...

„În prea frumoasa lună mai" au să se întâmple vreo două lucruri ce vor schimba poate cu totul problemele clipei de față, mai precis vorbind, felul în care aceste probleme sunt și nu sunt considerate.

Întâi, alegerile pentru Camera franceză. Pe urmă, alegerile pentru președenția republicii germane. Două evenimentele pe care partidele franceze de dreapta țin cu tot dinadinsul să le lege, subordonând evenimentele de la Paris celor de la Berlin.

Socoteala e simplă: se amână cât mai mult alegerile pentru Cameră, sub diferite pretexte (votarea bugetului bunăoară) până ce prezidentul Reichului va fi fost desemnat. Numele lui va fi Hitler? Atunci alegătorul francez îl va vota pe d. Louis Martin. Va fi

Hindenburg sau oricare altul decât Hitler? Acelaşi alegător francez îl va vota pe d. Herriot.

Calcul grosolan şi sumar, căruia nu-i lipseşte însă un dram de adevăr.

Deci, dacă băgăm bine de seamă, nodul acestui moment istoric pe care toată lumea se sileşte să-l privească lăturalnic, când în Geneva, când la Bâle, ascunzându-se după deget, va trebui să se dezlege în mai la Berlin. De atunci încolo apele politicii internaționale se vor retrage. În ce direcție, nu se poate spune.

(Ba se poate foarte bine, dar semnul de întrebare este o ortografie eminamente diplomatică și decât o certitudine zdravănă un diplomat preferă îndoieli șubrede.)

Așadar toate privirile ațintite spre capitala Germaniei. Gazetele pariziene îi închină numere speciale, reporterii englezi vin anume să ancheteze, emisarii fascişti să primească defilări. „Frontul de fier" hitlerist şi „frontul de aramă" republican stau față în față, gata de ostilități, rămânând deocamdată ici-colo o victimă pentru antrenament şi aşteptând marea încăierare.

Totul ar fi foarte bine, dacă de aici ar ieşi realmente o clarificare pentru mai târziu. Dar dacă evenimentele din „prea frumoasa lună mai" nu vor fi decât un nou prilej de confuzii? Şi avem cuvinte să ne temem că aşa va fi.

E de ajuns să-ți aminteşti numele eroilor în luptă. Adolf Hitler, candidat de dreapta împotriva mareşalului Hindenburg, candidat... de stânga. Candidatura asta a bătrânului mareşal, susținut de socio-democrație, sună în Germania cum ar suna la noi candidatura d-lui Cuza pe listele partidului național-evreiesc. Sau aceea a d-lui Michel Landan în fruntea... gărzii de fier.

Este același Hindenburg care în 1918 era simbolul contrarevoluției, dușmanul cel mai detestat al regimului social-democrat. Este același Hindenburg, care la moartea lui Ebert, „președintele proletar”, venea să ocupe tronul republican în numele spiritului de revanșă și al furiei de extremă dreaptă. Patru ani sunt de ajuns să schimbe o cască imperialistă într-un joben democrat?

Ce criterii de orientare pot ieși dintr-o asemenea luptă, în care formulele extreme se ascund sub steaguri identice și trupe dușmane pornesc sub comanda unor șefi care și-au fost și își sunt prin structură și trecut tovarăși peste tranșeele lor despărțitoare.

Nu ne-am mira de aceea deloc dacă primăvara asta ne va duce spre o altă iarnă în care vom rămânea înzăpeziți sub troienele confuziilor până la un alt „*wunderschöner Monat Mai*” – mult mai depărtat acela.

SĂ SE BATĂ SĂNĂTOȘI!

Nu fac rău domnii ăștia de la Cameră că se bat. Asta pune un grăunte de pasiune în luptele politice. Vedeți, o dezbatere parlamentară, în care se discută despre o lege, despre un principiu, despre o problemă, este ceva abstract, plicticos, lipsit de culoare. Dimpotrivă, o palmă sau un pumn, bine aplicate, trebuie că au o rezonanță de realitate, un aer vioi, cert, incontestabil.

O palmă pe obrazul unui ideolog, torturat de viziuni interioare, cred că sună ca o ploaie de primăvară pe un asfalt ars de soare. Este un semn de înviorare

Lumea respectabilă pretinde ca scandalurile de la Cameră sunt ruşionase. Că ele coboară prestigiul parlamentului. Că distrug gravitatea instituției... Că pregătesc, într-un cuvânt, sfârşitul pământului.

Se poate. Dar noi, democrații notorii, nu putem să condamnăm, sub pretextul futil al bunei cuviinți, un fapt care măreşte incontesabil vitalitatea parlamentului. Bătăile astea dese seamănă cu nişte figuri de gimnastică suedeză: ele accelerează circulația sângelui, dezvoltă muşchii şi regulează respirația.

Gândiți-vă puțin ce salutar poate fi regimul batăii pentru gânditorii noştri politici. D. Trancu-Iaşi, acest distins cugetător, d. General Moşoiu, acest strateg politic, iluminist de mari idealuri, d. Jean Th. Florescu, acest martir al libertății, d. Potârcă, d. Dere, d. Xeni – toți mucenici ai sistemelor de construcție socială, anemiați de lungi controverse ideale, pervertiți de abstracție, întunecați de speculații metafizice – toți să fie scuturați din exercițiile lor cerebrale şi să fie aduşi la realitate, la o realitate fizică, imediată, sănătoasă! Înțelegeți cât ar fi de bine?

Haideți, domnilor! Bateți-vă. Bateți-vă în lege. Cu pumnul, cu palma, cu piciorul, cu servieta, cu dosarele, cu pupitrele. Băteți-vă care cum puteți, cu ce puteți. Nu la duel. E plicticos şi ineficace. La Cameră, în incintă şi pe culoare. Fără martori oficiali şi fără revolvere – că s-ar putea, Doamne fereşte, să vă prăpădiți. Băteți-vă, domnilor ca lumea.

Este singurul gest spontan, pe care îl mai puteți face într-o viață politică, în care altminteri nu vă rămâne decât să repetați formule învățate pe de rost şi să mimați atitudini de statuie municipală. Este singurul semn de energie şi tinerețe, care mai poate izbucni din rândurile dvs. uzate de mucenicie ideologică.

NU AVEM LITERATURĂ, PENTRU CĂ NU AVEM EDITORI

Ba pentru că nu avem talent – ar putea să replice careva. Ceea ce ar fi o bună glumă, dar un adevăr strâmb. S-au scris în româneşte cărți care în orice altă limbă europeană ar fi devenit mari evenimente literare. Se scriu în româneşte zilnic (în reviste, în gazete) pagini ce dovedesc certe şi deosebite temperamente scriitoriceşti.

Dacă nu avem totuşi literatură este pentru că toate acestea – cărți, scriitori, eforturi artistice – n-au cum să se încadreze, rămân disparate, trec fără consecință. O viață literară este un organism, nu o zăpăcită adunare de accidente.

Or în acest sens superior, noi viață literară nu avem.

Literatura întârzie pentru noi în domeniul capriciului personal, când aiurea este o muncă disciplinată, ca orice altă muncă producătoare. De curând, o revistă pariziană a făcut o anchetă între scriitorii francezi întrebându-i asupra chipului în care lucrează fiecare. Am aflat astfel că aproape toţi au ceasuri regulate de lucru, în care rămân la masa lor de scris, cu aceeaşi conştiinţă vie a muncii, cu care un tâmplar rămâne în atelier. Am aflat astfel că o carte se construieşte lent, disciplinat, ca o casă, ca un obiect, ca o mobilă. Înainte de a scrie un roman, scriitorul din occident semnează un contract, care îi va da posibilitatea practică de a-l scrie. Căci este o muncă asta, o cheltuire de timp, o „investiţie" de energie care nu se poate face fără un „deviz" fixat dinainte şi asigurat.

Să mi se ierte aceste vorbe. Ele pot părea brutale cetitorului obişnuit cu imaginea factice a scriitorului boem. Brutale sau nu, ele sunt drepte.

Francis Carco spune într-un loc că meseria de a scrie cărţi cere neapărat 4 ceasuri zilnice de exerciţii la masa de lucru. Aceste patru ceasuri cine să i le plătească criitorului român, hărţuit între redacţie, barou, minister sau mai ştiu eu ce altă instituţie în care îşi pierde tirnpul câştigându-şi pâinea?

Cine? Editorul. Omul de afaceri şi de cultură care stă între literat şi public, care descoperă valori, le stimulează, le impune, le face practic rentabile şi deci artistic posibile. Cunoaşteţi, între editorii noştri, unul singur în stare să răspundă acestor cerinţi? Spuneţi-ni-l şi nouă, ca să-i publicăm aici fotografia.

Scriitorul român scrie pe apucate, când dă Dumnezeu, fragmentar, fără continuitate. Succesele lui nu sunt succese, victoriile lui nu sunt victorii.

Ce i-a adus lui F. Aderca *Femeia cu carne albă*, lui Camil Petrescu *Ultima noapte de dragoste...*, lui Mircea Eliade *Isabel*, toate cărți ce ar fi reprezentat în franțuzește sau nemțește o formidabilă valoare comercială și mai ales le-ar fi dat autorilor lor putința de a lucra doi, trei ani în liniște? Nimic sau aproape nimic. Zece articole de cronică literară și câteva mii de lei în buzunar pentru eventuale aperitive.

Între timp, Jean Jacques Brousson, scriitor parizian de a treia mână, își clădește după fiecare nouă carte o noua vilă în alt ținut al Franței și găsește în fiecare succes stimulent pentru altă muncă.

Faceți o mare editură românească, inteligentă în artă și curagioasă în comerț. Se va putea vorbi în momentul acela de literatură a noastră.

PREA MULȚI MARTIRI

Trebuie să se pregătească undeva, nu știu în ce culise, nu știu sub ce tenebre, o mare lovitură, o mare afacere, o mare excrocherie... Ceva în genul ăsta oricum.

Căci de la un timp nu mai poți deschide anumite gazete („anumite gazete” nu înseamnă – Doamne ferește – „anumita presă” ci dimpotrivă) fără să nu dai de vreo trei, patru elegii despre cinste, sacrificiu, devotament.

Se votează o lege oarecare la Cameră? Iată dintr-odată zece mucenici, care se bat cu pumnul în piept, apar în balcoane ziua namiaza mare, ținând discursuri trecătorilor buimăciți și fac întruniri publice în care sângeră pentru binele obștesc.

Se ieftinesc măslinele? Iată alt contingent de arhangheli care apar să probeze că misiunea lor de o viață întreagă, chemarea lor pe pământ a fost tocmai ieftenirea acestui gustos aliment.

E contagios. Vocabularul ăsta de martiri se răspândește cu o iuțeală teribilă. Din trei oameni întâlniți pe stradă, cel puțin doi au să-ți vorbească despre onoare, ideal, jertfă și eroism.

Până și gazeta d-lui Stelian Popescu, atât de sobră și calmă în aceste chestiuni, a fost cuprinsă de un subit acces de melancolie morală. Numai în numărul de ieri, și numai într-un singur articol din acest număr, cetitorul poate găsi o colecție de expresii alarmante: „suprem patrimoniu al omului”, „onoare”, „avânt moral al cetățenilor”, „campanie de întinare”, „rigorile legii penale”, „operă de represiune”, etc. etc. etc.

Nu este îngrijorător? Termenii aceștia sumbri nu fac să vă treacă un fior de spaimă dealungul șirii spinării?

Mă întreb ce anume se pregătește. Atmosfera devine încărcată. Circulația pe străzi din ce în ce mai grea. Nu mai poți respira de prea mulți martiri. Ieși în uliță sa te plimbi sau să te duci la treburile dumitale și în loc să întâlnești ca de obiceiu, oameni, te izbești la fiecare pas numai de martiri.

Nu ştiu dacă pe dvs. v-o fi încântând această companie. Eu unul prefer să v-o spun lămurit: mă simt mult mai bine lângă un agent secret decât lângă un martir. Căci nu poţi să ştii niciodată până unde merge cheful de sacrificiu al oamenilor.

IERI, AZI, MÂINE. DOCUMENT, CRITICĂ ŞI ACTUALITATE

„Actualitatea” este o noţiune compromisă. „Actualul” o valoare suspectă. Se spune de obicei despre un intelectual, pe care vrei să-l denunţi drept diletant şi superficial, că se ocupă cu lucrurile prezente. Ceea ce, se vede, este un delict.

Intelectualul român, a cărui aspră ţinută se cunoaşte, are obiceiul să frecventeze numai valorile absolute. Eternitatea este mediul lui curent de cugetare.

Dacă am încerca să reabilităm puţin ideea aceasta de „actual”?

Întâmplător, anul ăsta – 1932 – este realmente o încrucişare de drumuri. Am fi vrut să fie dimpotrivă un timp calm şi plat pentru a putea afirma intenţionat că este timpul cel mai pasionant şi mai fertil. Pasionant şi fertil pentru un singur motiv: pentru că îl trăim noi.

Este în faptul prezenţei unui lucru sau a unui fenomen ceva care depăşeşte orice altă ierarhie. Ca să ne scandalizăm de-a binelea cetitorul, vom susţine că în măsura în care un om sau un fapt este prezent, în această măsură e interesant.

Nu există mari momente în istorie care, atunci când au fost, să fi fost mari. Ele au devenit mari, mai târziu, printr-un proces de simplificare. Spunem „renaştere”, spunem „revoluție”, spunem „război” şi ne gândim la aceste răscruci epocale, ca şi cum ele ar fi fost într-un moment dat punctele acute pe care le cunoaştem noi astăzi. În realitate, un moment istoric nu este niciodată un moment istoric. Ci o acumulare postumă de circumstanțe care se ordonează şi se clarifică mult mai târziu.

Istoria este o roabă care umblă în urma evenimentelor şi umblă mult mai încet decât ele. Între istorie şi viață există un decalaj de câteva decenii, uneori de câteva veacuri.

(Dacă vreți să cunoaşteți un exemplu expresiv de cum deformează timpul realitatea unei clipe, cetiți în *La vie d'Henri Brulard* două pagini în care Stendhal, martor foarte tânăr al revoluției de la 1789, povesteşte ghilotinarea a doi oameni la Grenoble, într-o piață publică. Veți afla de acolo cât de banal eveniment, cât de cotidian şi oarecare, a fost în timpul ei Marea Revoluție.)

Disprețul viguros pe care „oamenii subțiri” îl afişează față de întâmplările curente ale vieții, față de aspectele ei „actuale”, este de aceea mai mult decât un simptom de snobism: este un defect de cunoaştere. Actualitatea este un câmp de observație atât de divers şi bogat, încât să refuzi a o vedea, pentru motivul că spiritul tău este torturat de viziuni seculare, înseamnă să te dispensezi de experiențe elementare, simple, imediate şi autentice. Nu se întâmplă nimic în lume – nici căderea unei stele într-o seară de august, nici căderea unui cal pe asfaltul înghețat într-o seară de ianuarie –, nimic care să nu fie revelator și care să nu închidă un sens, ca pe un sâmbure.

Să iubești actualitatea, să o cultivi și să o observi este să cunoști viața în formele ei relative poate, dar spontane și proprii.

(O mică nuanță în acest elogiu al actualității: necesitatea de a distinge „actualul" de „provizoriu".)

Dar această pagină de laudă o scriem mai puțin pentru actualitate cât pentru fructul ei: documentul. Exercițiul jurnalismului, între foarte multe păcate, a avut și calitatea de a ne fi descoperit valoarea documentului de viață, documentul mărunt, zilnic, dar de care iei cunoștință direct, de la sursă, necomentat, plin încă de semnificația lui originală.

Un fapt, un nume, un moment, fără a fi capital, pentru simplul motiv că există, este valoros. Nu știi ce sâmbure de permanență ascunde sau nu ascunde, nu știi ce energii latente se închid sau nu în el. Vremea care trece îți va spune mai târziu, în lumina rece a trecutului, cât rămâne și ce rămâne din măruntele documente cu care ai plecat la drum. Procesul de triere și ierarhizare vine deci postum: important este să acumulezi experiențe și documente, la întâmplare dacă vreți, învălmășit, fără alegere, dar să le aduni direct, din locul lor propriu, în clipa lor de afirmare.

Pe urmă, târziu, va fi ceasul judecăților. Călătorii pasionați fotografiază pe drum orice întâlnesc: la urmă abia, după developarea clișeelor, vor ști câte imagini valoroase rămân din această trecere în revistă a peisagiilor.

Critica este făcută să disciplineze. În artă şi în cultură ea constituie momentul developării clişeelor, despre care vorbeam mai sus. Din recolta de documente cu care un ciclu de viaţă se termină, critica le alege pe cele esenţiale. Le promovează.

Nu credem să denigrăm această disciplină, care ne este dragă (prin obiectul ei şi prin preocupările noastre personale), spunând că ceasul de astăzi în literatura românească şi în genere în cultura românească, trebuie să fie mai mult unul de afirmare, decât unul de critică.

Acum vreo patru sau cinci ani, la data la care debutau cei mai mulţi din scriitorii, cărora pentru uşurinţă li s-a spus „generaţia tânără" şi care în bună parte se află între aceste coperţi, necesitatea unor revizuiri critice era evidentă. Mari confuzii prezidau atunci viaţa noastră literară. Nu întâmplător cei mai mulţi dintre tinerii scriitori, debutanţi atunci, începeau cu violente articole de critică şi revizuire.

Cadrele vechi erau obosite, dar existau încă şi cu suficientă vigoare sau inerţie pentru a impune un număr de confuzii şi a apăra un număr de false valori.

Gândirismul, poporanismul întârziat al „Vieţii româneşti" de la Iaşi, estetismul incert al „Sburătorului" – toate rămâneau virtual în arenă. Se mai află ele astăzi acolo? Hotărât, nu.

Ar fi exagerat, ba chiar inexact, să spunem că prezenţa celor noi veniţi a determinat această perimare. Vechile orientări îşi purtau moartea în sân. Au pierit de o uzare personală.

În acest sens se poate spune – cu oarecare exagerare desigur – că o activitate critică este azi fără obiect. Credeți într-adevăr important să dovedești cu certificat de deces falimentul vechilor curente?

Sunt probleme moarte care au cel mult un interes de curiozitate și pitoresc.

Pentru aceste motive, între document și critică, între afirmare și comentariu, noi alegem fără ezitare documentul.

Sunt în momentul acesta de istorie contimporană elemente de cunoaștere, probleme, oameni și posibilități destule pentru a nutri curiozitatea și pasiunea unui spectator, care nu vrea să rămână numai spectator.

Ceea ce nu este deloc un manifest, ci numai o liniștită constatare.

HERMANN MÜLLER: *DIE NOVEMBER-REVOLUTION*
(1931, VERLAG DER BÜCHERKREIS).

Revoluția germană din noiembrie 1918, cu toate evenimentele ce au însoțit-o (răzvrătirea marinarilor la Kiel și Hamburg, căderea monarhiei, întâile încercări de socializare, desnodământul acestor încercări într-un vag regim democratic...), este un episod de istorie recentă ignorat la noi. Poate pentru că importanța ei practică a fost nulă. Poate pentru că trecerea ei a fost fără consecințe profunde.

Cartea lui Herman Müller este un excelent document. Autorul este un om mediocru și numai oamenii mediocri știu să te informeze bine. Martori ai unor evenimente de mari proporții, ei nu cad în patetic şi rămân la o viziune limitată dar precisă a lucrurilor. Ceea ce este foarte bine.

Acest Hermann Müller, vechi social-democrat, a luat parte la întâiele începuturi ale revoluției germane, a ocupat câteva funcții de ordin secundar în primele timpuri şi a fost în contact cu conducătorii mişcării, el însuşi conducător al ei. Toată luna noiembrie 1918, înainte şi după abdicarea Kaizerului (10 noiembrie), a fost o lungă ezitare între felurite drumuri. Ce avea să devină revoluția aceasta uşor dezlănțuită, dar fără criterii de orientare?

O republică democrată, un fel de Franță teutonă? O republică sovietică?

Nu se ştia nimic şi fiecare zi acumula fapte, pe care nimeni nu avea cum să le înțeleagă, necum să le stăpânească. E amuzant şi instructiv Hermann Müller, când se sileşte, cu mentalitatea lui de şef-contabil, să explice faptele de atunci şi să le reclame inițiativei social-democrate.

Prima înclinare a revoluției din noiembrie se face firesc spre Rusia, stat proletar la acea dată. Sunt câteva momente de fraternitate marxistă. Revoluția germană adoptă întocmai instituțiile revoluției ruseşti: sovietele de soldați şi muncitori de la Moscova devin la Berlin *Arbeiten und Soldatenräte*. Armata germană se reorganizează muncitoreşte: se discută desființarea gradelor, suprimarea salutului, alegerea ofițerilor prin votul trupei – toate formalități puerile, în care se cheltuieşte tot entuziasmul revoluționar al ceasului.

În realitate, toate acestea erau eforturi superficiale şi dinainte condamnate. Căci revoluția din noiembrie încetase să mai existe înainte de a se fi născut de-a binelea. Ea fusese îngropată la 9 noiembrie, cînd berlinezii au putut ceti pe zidurile capitalei lor acest sfârşit de manifest:

...Mitbürger! Ich bitte euch alle dringend! Verlasst die Strassen! Sorgt für Ruhe und Ordnung.

Der Reichskanzler. Ebert

Verlasst die Strassen! asta înseamnă la drept vorbind *Verlasst die Revolution!* Proletarul Ebert cerea ordine şi supunere exact în termenii în care le-ar fi cerut Wilhelm II. Pruderiţi, temători de sânge, burghezi prin structură sufletească şi cultură, social-democraţii monopolizau ei admirabilul moment istoric ce ar fi putut să fie toamna lui 1918 şi îl anulau. Revoluţia, care trebuia să pună atunci problema economică a timpului nostru, se transformă într-o dezbatere de ordin politic. Ar fi trebuit să se angajeze o chestiune de structură socială şi în fond nu s-a agitat decât una de formalism social. Sensul faptelor, sensul revoluţiei era pierdut.

Rămâneau de o parte comuniştii (denumiţi atunci spartakişti) şi de altă parte reacţionarii (denumiţi atunci contrarevoluţionari), La mijloc, social-democraţii cari îşi luau sarcina mediocră de a birocratiza revoluţia şi de a ucide forţele clocotitoare, ce ar fi putut atunci sa izbucnească şi să se realizeze.

O ironie a întâmplărilor face ca, în 1932, social-democraţia germană să-l susţină la guvern pe Brüning şi la prezidenţie pe... Hindenburg. Este probabil cel mai hazliu deznodământ al revoluţiei din noiembrie 1918, ultimul deznodământ să sperăm.

Căci taberele rămân aceleaşi: hitleriştii (foşti contrarevoluţionari) la dreapta, comuniştii (foştii spartakişti) la stânga şi social-democraţii, foşti şi atunci social-democraţi, la mijloc.

Un nou Hermann Müller care să scrie monografia unui nou noiembrie nu va fi greu de găsit.

BABBITT LA VESAILLES

Contele Coudenhove-Kalergi, cunoscutul filantrop politic, într-o declaraţie făcută presei, s-a războit zilele trecute cu tratatul de la Versailles. Cică tratatul ăsta nu e bun, pentru că... nu este în spirit wilsonian.

Aşadar, mai sunt oameni serioşi (sau neserioşi) care 13 ani de la încheierea păcii, mai cred că mitul Wilson a fost altceva decât o glumă sentimentală. Oameni care socotesc că cele 14 puncte ale prezidentului american erau 14 chei pentru un viitor ferice, dar că diplomaţii europeni – tipi diabolici – au făcut şi au dres ca să le distrugă şi să le înece în Atlantic. Oameni cari mai cred în fine că acest Woodrow Wilson n-a fost un biet om naiv, ci un profet în toată regula, un iluminat venit să despice apele dezlănţuite şi să liniştească furtunile ca pe nişte miei behăitori.

Ar fi înduieşător, dacă n-ar fi subversiv. Dar prezidentul Wilson, prezentat drept un trimis al lui Dumnezeu, n-a fost decât un idealist anglo-saxon şi – ce este mai grav – un idealist american. Adică un fel de preot al afacerilor, un visător înzestrat cu un feroce simţ practic, un sentimental calculat şi virulent.

Naivitatea lui nu se deosebeşte prea bine de abilitate şi nici jertfa de afacere.

Wilson în 1918? Babbitt la Versailles. Da. George F. Babbitt, eroul lui Sinclair Lewis, om mecanizat, gândind ca o manşetă de ziar, vorbind ca o reclamă de radio, cugetând ca un comis-voiajor. Sălbatec în apărarea intereselor şi totuşi idealist nu ştiu din ce reminiscenţă puritană. Sălbatec şi idealist din cauza aceleiaşi structuri de ins primar uluit de progres şi moralitate.

Sunt nenumărate momentele tratativelor de la Versailles în 1918 şi 1919 în care identitatea Wilson-Babbitt se revelează cu netezime. Între altele, o şedinţă din februarie 1919 la hotelul Crillon, în care fiind vorba despre principiul egalităţii raselor, prezidentul Wilson, reprezentant al unei ţări în care negrii erau jupuiţi de vii pe stradă, în scene de linşaj, a tuşit circumspect şi a cerut închiderea discuţiei. „Babbit la Versailles” cred că explică în bună parte comediile şi tragediile ce s-au jucat atunci şi s-au tot jucat de atunci, încoace. Tema ar meritat speculată. (Subscrisul o va face dealtminteri: „Babbitt la Versailles” este titlul unui capitol dintr-o teză de doctorat, cu un subiect mult mai larg.) Pentru astăzi, ajunge însă acest scurt comentar.

PENTRU O REVISTĂ ŞI PENTRU UN NĂRAV

În „Cuvântul” de joi 25 februarie, vorbind despre câteva reviste recent apărute, scriam:

„Mai puțin fericită – deocamdată – apariția revistei «Secolul», de sub direcția d-lui C. Ș. Făgețel. Făcut după exemplul marelor reviste-magazine franceze („Candide Gringoire”), «Secolul» are ambiția de a îmbrățișa multiple remuri de activitate și preocupări: artă, economie, sport, politică, radio, critică... Pagina literară mult prea palidă, rubrica critică naiv și incompetent scrisă, curierul informativ inactual și incomplect. Ai impresia că este o revistă de acum un an. Dar bine tipărit cum este, ieftin și bogat în pagini, «Secolul» poate deveni cu timpul magazinul săptămânal vioi și informat, de care avem nevoie.”

La aceste observații de evidentă bună-credință, „Secolul” răspunde cu o mică infamie și cu o mare candoare.

Infamia mică s-o lăsăm pentru altă dată.

Marea candoare, iat-o:

„Pentru a intra în actualitate, publicațiunea noastră e hotărâtă să remarce săptămânal activitatea d lui Mihail Sebastian.”

Foarte frumos. Dar mă tem că va fi ineficace. „Pentru a intra în actualitate” cunoaștem noi un lucru mult mai simplu: să înregistrezi obiectiv și la timp faptele ce se întâmplă. Atâta doar.

„Secolul” acesta supărăcios anunță la 21 februarie... acordarea premiului Goncourt, din decembrie trecut. Asta găsește o revistă de actualitate să comunice cetitorilor săi. În prima zi de apariție. Și, între timp, oameni, fapte, cărți, probleme ce agită viata intelectuală românească rămân neluate în seamă.

„Secolul” are naivitatea de a ocupa o întreagă rubrică de note informative cu persoana subscrisului. E măgulitor pentru mine, dar e incomplect pentru o revistă literară. Are dreptul o asemenea revistă să se împiedice de un nume atât de modest şi să-i închine o rubrică întreagă, când există atâtea lucruri, obiectiv mult mai interesante? Nu e ăsta un semn de proastă informaţie?

Dar, la drept vorbind, nu scriu aceste rânduri pentru tânăra revistă craioveană, atât de polemică şi atât de distractivă. Ci pentru un nărav mai vechi care nu este numai al ei şi care deci, depăşind-o, poate fi interesant. Este aproape o problemă de moralitate intelectuală.

E cu neputinţă la noi să scrii despre un autor oarecare şi să-i conteşti talentul sau priceperea sau informaţia exactă, este cu neputinţă să faci o remarcă de ordin critic, fără ca cel vizat să nu caute o explicaţie personală.

„Ce o fi având cu mine?” „Ce o fi urmărind?” Vedeţi, trebuie neapărat „să ai ceva cu el”, trebuie neapărat „să urmăreşti ceva” pentru ca să-l fi luat în seamă. Că scrisul tău poate fi o mărturisire de credinţă, că observaţia ta poate fi o gândire controlată, că acţiunile şi reacţiunile tale pot porni de la un principiu superior de conduită şi cugetare, asta nu-i trece bietului om prin cap.

Ce avem cu voi? Nu avem nimic cu voi, oameni buni. Vedeţi-vă de treabă şi umblaţi sănătoşi.

EXPOZIŢIA „GRUPUL NOSTRU”

Nu cunosc istoria „Grupului nostru”, tovărăşie artistică ce s-a înjghebat într-o vreme în care excursiile mele de iubitor de pictură se întâmplau in rue la Boëtie, nu pe calea Victoriei. Nu o cunosc, dar bănuiesc la originea acestui grup ceva mai mult decât o unitate de interese. Este peste diversitatea numelor, talentelor si experiențelor artistice ce se vădesc în această tovărăşie, un spirit unic de căutare, tinerețe şi entuziasm, care face din expoziția de la Mozart, fără îndoială, cel mai interesant eveniment de artă al anului. Este o manifestare atât de însuflețită încât oricât ai fi de hapsân şi reticent, întâile plimbări prin expoziție să nu se poată sa nu le faci liber, fără rezerve, pentru simpla bucurie de a privi şi a nu comenta.

Cititorul este rugat să ia aceste rânduri drept „o întâie plimbare prin expoziție”. O trecere în revistă, nu grăbită, dar sumară şi simplă, care ar trebui să fie urmată de un alt foileton cu rezerve şi puneri la punct.

Deci, după catalog.

Baraschi C-tin. Foarte interesant studiul statuar al portretului Regelui. Este ceva vulturesc şi de mari proporții în acest bust pe care l-am fi voit poate mai puțin decorativ, pentru a fi fost mai spiritualizat.

Leda (No.2) este o lucrare melodioasă cu nu ştiu ce accent de senzualitate şi stăpânire în atitudine.

Băjenaru D. Câteva nuduri frumos pictate intr-o culoare caldă de portocală şi soare. Culoare care în peisagii (Paris, Madrid, Veneția) devine puțin retorică, dar care în nuduri are exact strălucirea şi oboseala ce trebue.

Dacă ar fi să fac o „anologie” a expozitei acesteia aşi alege din d. Băjenaru pânza cu numărul 15.

Constantinescu Mac. Adică Mac Constantinescu pe care îl cunoaşteţi din cronicile competente semnate săptămânal aici.

Am remarcat nu o dată diverstatea problemelor plastic, pe care acest artist şi le propune rezolvându-le biruitor. Lucrările expuse astăzi cer neapărat o revenire amplă şi specială. Să remarcăm deocamdată admirabila bucată de abanos sculptat *Basm* (No.20) de o calitate plastică ce ni se pare excepţională şi de o frumoasă inspiraţie folclorică. Să însemnăm deasemeni capul iemenitei Sarah Osnath Halevy (fata de geniu care a cântat şi a dansat în toamnă aici) cap tratat ca o mască antică, de expresie concentrată, abstractă.

Constantinescu Şt. expune o singură pânză, (35), un frumos peisagiu bucureştean în care verdele pomilor şi cafeniul zidurilor se îmbina cuvios.

Demian A. Tot o singură pânză (Pictură No.36), dar de mare compoziţie picturală, în care alăturarea a două nuduri şi a două culori de timbre diferite (un nud mat, brun, creol şi unul alb, strălucitor) face un ansamblu decorativ, care ar fi putut să fie facil şi care nu este totuşi decât cald şi sobru. O frumoasă lucrare.

Ionescu Sin. Portrete, nuduri, peisagii. Lucruri interesante, din care reţin un peisagiu bucureştean (43) ce ar putea să fie şi este probabil un Teatru Naţional simplificat, deformat pictural şi nou. Dintre nuduri, foarte frumoasă pânza cu No. 39 în care un trup de femeie sau guin, cu vagi dungi de argint şi draperie albastră creează un moment de bună calitate.

Miracovici Cassilda. Frumos peisagiul parizian (55), transpunerea curioasă într-un *gris* argintiu al unei priveliști familiare. Bănuiam în d-ra Miracovici un pictor cu posibilități ce se caută încă, dar prețioase.

Moscu Al. Cu totul remarcabile cele câteva peisagii orășenești (*Amurg* 62, *Moara Herdan* 63, *Vedere din București* 64, *La mahala* 65) unde descifrăm un pitoresc pictoral al mahalalelor bucureștene, cu o paletă monotonă poate, tocmai din cauza subiectului, dar cu specifice elemente de peisagiu.

Nichita Gh. Totul merită să fie reținut din ce expune aici acest pictor. Îmi plac cu deosebire, poate din motive extra pictoriale, imaginile pariziene, pe care d. le pictează cu un ușor accent de monotonie și tristețe, ce amintește frumos de străzile dezolate ale lui Maurice Utrillo. Un cuvânt anume pentru tabloul cu No. 71 (*Căi ferate-Avon*) în care, într-un peisagiu de verde-ud, o baracă roșie în primul plan luminează ciudat toată perspectiva ce se deschide.

Papatriandafil T. Un artist dintre cei mai interesanți care expune lucruri de valoare neîndoielnic, dar nu pe linia ascendentă, cu care ne obișnuise. Oboseală? Fără îndoială, nu. Poate o simplă pauză în evoluția unui mare temperament artistic. Oricum ceea ce expune d. Papatriandafil, chiar în această fază de indispoziție, dovedește frumoasele resurse ale artistului. Phoebus Al. O serie de acuarele de inspirație și cu motive orientale, calde, realizate într-o lumină densă. Un bun exemplu No. 90 (*Cafenea din Salonic*).

Sterian Margareta. Ne datorăm nouă înșine o cercetare completă asupra evoluției acestui temperament artistic. De la întâia expoziție a d-nei

Sterian în Decembrie 1929 (când am însemnat câteva rânduri de întâmpinare) şi până azi, d-sa a urcat repezi şi uluitoare trepte. Ne rezervăm deci dreptul de a vorbi despre d-sa în rânduri mai puţin sumare.

Să spunem doar că cele şase pânze expuse trebuie toate reţinute pentru inspiraţia lor fantezistă, pentru culoarea lor personală, pentru felul incisiv de a despica şi de a forma perspectiva.

Soroceanu T. Un ciclu de portrete sever, aproape academic tratate („academic" în sensul bun, căci există şi un sens bun). Caracteristic tabloul *Ţinută neagră* (p. 116). Dar preferăm între toate admirabila pânză *Pantoful de aur* (p. 114) care vădeşte marile calităţi de pictor ale d-lui Soroceanu.

Iată plimbarea noastră este terminată. O vom repeta şi îl sfătuim şi pe cititorul nostru să ne imite.

PE MARGINEA NOILOR LEGISLAŢII JURIDICE

Într-un guvern nepolitic, într-o echipă de lucru tehnic şi de realizări imediate, d. Valer Popp ştie să-i redea fotoliului pe care îl ocupă caracterul de magistratură înaltă pe care Ministerul de Justiţie nu l-a avut totdeauna sub regimul guvernelor de partid.

Iată un om care ajunge acolo unde se află, fără să fi avut nimic, fără să fi supralicitat pe nimeni. La moartea regretatului Hamangiu, toate numele posibile şi imposibile s-au citat pentru ministerul acela vacant.

Domnul Valer Popp, juristul ce se afla totuşi pe banca ministerială mai aproape decât oricine de fotoliul disputat, a tăcut. El ştia că un loc de muncă e un loc de muncă. Ministru al Ardealului sau ministru al Justiţiei, în guvern sau în afară de guvern, un creator este bun mulţumit să poată lucra. Atât îi este de ajuns.

Dar odată numit în postul de şef ierarhic al justiţiei româneşti, domnul Valer Popp a pornit să lucreze metodic, simplu, ordonat. Şi-a dat din capul locului întâlnire cu reformele de bază ale legislaţiei româneşti, fără să ignoreze dificultatea lor tehnică sau poltică, dar de asemeni fără să se lase intimidat de această dificultate. Legea pentru dobândirea naţionalităţii române, acest nod, acest punct central al vieţii de stat, a fost printre cele dintâi preocupări ale sale.

Revizuirea justă a legii advocaţilor, lege ce a dat naştere atâtor nedreptăţi, a găsit în d-sa un sprijin sincer şi dacă această revizuire absolut necesară va fi dusă la bun sfârşit, stagiarii şi studenţii o vor datora în bună parte ministrului de justiţie.

Ministerul Valer Popp a trecut apoi de aceste obiecte foarte importante desigur, dar prea speciale şi s-a hotărât să atace o mare reformă de proporţii cu totul generale: reforma codului penal.

Cu asemenea preocupări, cu mijloacele de realizare de care dispune, cu râvna şi curajul de a face bine, domnul Valer Popp se va înscrie pe linia miniştrilor de justiţie – legislatori, miniştri care ştiu să depăşească momentul trecător al prezenţei loe şi să angreneze o realizare personală într-un organism juridic cu tradiţii şi tendinţi ce vin de departe şi merg departe. Este o muncă însufleţită de un om modest, stăruitor, lipsit de ambiții personale, știind că nimic bun n-a ieșit niciodată din hotărârea de a răsturna pământul cu susul în jos, dar că totul se poate aștepta de la o treabă sârguitoare și calmă.

„FORUM”

Ieri după amiază, la Fundația Carol I, s-a încheiat un ciclu de 11 conferințe, care se numea puțin prezumțios, dar cu multe bune intenții, „Explicația timpului nostru”.

Un grup de oamenii tineri au încercat o lămurire a problemelor ce se pun zilei de azi. O lămurire a problemelor acestora în raport cu punctele lor de vedere sau cu orientarile lor de temperament. Căci altminteri s-ar fi găsit fără îndoială alți 11 vorbitorii, care să fi fost obiectiv mai indicați pentru o explicație a timpului nostru.

Nu a fost în intenția celor care au plănuit tovărașia liberă de la „Forum” să creeze un grup care să revoluționeze viața intelectuală românească. Asemenea gusturi absolute au bântuit acum patru-cinci ani și au dispărut. Se lansau pe atunci manifeste. Se organizau polemici. Se incendiau – la figurat – reviste: „Generația tânără” se afirmă cu o echipă de rugby spiritual. Aceste naivități, simpatice de altminteri la vremea lor, au trecut. Umblați prin țări străine, tinerii co-echipieri sau adversari de la 1927, s-au regăsit pe un drum mai puțin patetic, dar creator. O editură, o revistă sunt pe cale să se creeze din efortul lor. Pentru început, acest „Forum” cu uşile deschise fără dificultate este un semn de afirmare. E bine să existe un nucleu de inițiativă şi lucru, un centru care să grupeze eventuale inițiative. Gruparea „Poesis” astăzi academizată şi inactuală, a punctat în trecut câteva fapte de cultură de netăgăduită importanță. Mai tânără, mai bogată în posibilități – pentru că e mai diversă – gruparea „Forum” poate nu numai să o suplinească, dar să-şi statornicească în plus o activitate mai largă şi mai susținută.

Acest lucru se cuvenea spus, acum la încheierea primelor socoteli.

CEZAR PETRESCU: *KREMLIN*

Kremlin este fără îndoială punctul cel mai de jos al literaturii d-lui Cezar Petrescu. Poate punctul cel mai de jos al literaturii româneşti. (Personal, n-am cetit de câțiva ani încoace carte mai penibilă.)

S-ar putea susține, cu oarecari aparențe de dreptate, că a judeca un autor consacrat după o asemenea nefericită escapadă ar fi un act injust. S-ar mai putea spune că d. Petrescu a vrut să scrie un roman uşor, o carte fără pretenții, câteva pagini glumețe şi că prin urmare exigențele critice sunt nelalocul lor. Un roman de aventuri este un roman de aventuri şi nimeni nu are dreptul să-i ceară mai mult decât a vrut el să fie.

Foarte bine. Dar noi nu-l învinuim pe d. Cezar Petrescu de a fi scris un roman de aventuri. Nici măcar de a fi scris un roman prost. Îl învinuim numai de a fi scris un prost roman de aventuri, care să nu cuprindă în decursul a 188 de pagini niciun semn de artă.

Un artist are dreptul de a lucra într-un gen facil. Un autor de piese simfonice îşi poate permite bunăoară să scrie operete. Arthur Honnegger, muzician superior, ştie să facă muzică uşoară pentru Bouffes-Parisiens fără să abdice prin aceasta de la nimic. Între muzica agreabilă a operetei *Les Aventures du roi Pausole* şi muzica abstractă a bucăţii simfonice *Horace victorieux* este o deosebire de substanţă şi stil: dar intre amândouă e o linie de atitudine superioară, care – în genuri distincte – le comandă pe amândouă.

Un artist are deasemeni dreptul să-şi rateze o operă. (*Les Faux-monnayeurs* este un roman ratat – şi lucrul s-a spus.) Dar să n-o rateze din dificultatea materialului propus, din greutatea problemelor pe care opera lui vrea să le rezolve, din confruntarea unor elemente estetice noi. În cazul acesta păcate există, dar păcate revelatorii şi fertile, mai fertile uneori decât un succes. Şi reproşăm deci romanului *Kremlin* nu că are defecte, dar că are defecte nesemnificative.

Un subiect de cinematograf, un stil e cronicar monden, o psihologie sumară de midinetă, personagii de un haz dubios – iată toată cartea.

Nu a rămas nimic neutilizat din ce ar putea să placă cetitorului de la mahala: nici conspiratoarele bolşevice, nici maşina infernală, nici câinele care vorbeşte, nici – o! mai ales – nici scenele de amor. În materie de amor, scrisul d-lui Cezar Petrescu devine de-a dreptul excitant.

Dovezi:

„Netoşca se ridicase în picioare şi venise să se ofere duşmănos, convinsă că a zdrobit bărbatul sub umilința dezgustului de ea, de el, de toți bărbații.

Dar Puiu Stratulat, şi el, de! ca omul, nu putu rezista animalului dintr-însul, se repezi lacom să sărute *pielița catifelată, sânii duri, coapsele curbe...*" (p. 140).

„Plecă ochii şi dădu cu privirea de genunchii goi, albi ca zăpada...

„Femeia se afla în fundul patului... Goală. Mai mult decât goală, fiindcă vestmântul, colat numai ici-colo pe corp, dădea goliciunii incomplecte un mister ațâțător." (p. 146)

„Ne-am împăcat? întrebă Ninoşca.

Ne-am! îngăimă Puiu înăbuşit, neîndurându-se să desprindă buzele dintre cei *doi sâni, duri şi totuşi catifelați...*" (p. 148).

Sublinierile sunt ale noastre. Le-am făcut de teamă să nu pierdeți savoarea expresiilor: *o pieliță catifelată, un genunchi alb ca zăpada, un sân dur* şi încă atât de dur, încât să tot rămâie dur de la pagina 140 până la pagina 148, mi se pare că sunt imagini făcute să creeze neapărat „un mister ațâțător" cum prea bine şi delicat spune d. Cezar Petrescu. Numai că mistere de astea ațâțătoare eram obişnuiți să găsim altundeva decât în literatură.

D. Petrescu nu ezită in fața niciunui mijloc care i se pare susceptibil să amuze. Un întreg capitol bunăoară este scris pentru a prezenta o servitoare – Ilonca – unguroaică, vorbind ardeleneşte. Este, cum se zice pe afişele de cinematograf, un capitol

„hilariant”. Acum, vă rog să-mi iertați această declarație, și eu am o servitoare care este unguroaică. Nu-i zice Ilonca, ce e drept: o cheamă numai Erji. Dar ardelenește tot vorbește. Nu mi-a trecut însă niciodată prin cap că ăsta e un motiv suficient ca să scriu un roman. Autorul *Kremlinului* afirmă contrariul.

Trivialitatea subiectului acestui roman nu este egalată decât de trivialitatea stilului. Nu pot tipări aici atâtea citate câte ar merita să fie tipărite. Poate întreaga carte. Un scris gazetăresc (în sensul rău al vorbirei) cu glume indoielnice, calambrururi de cinci parale, adjective patetice. Un scris fotografic, plin de clișee, plin de locuri comune, în care autorul înglobează, din neatenție probabil, ici-colo, o frază gata făcută și luată din alt autor.

Reușita glumă după care capul este „un ornament între guler și pălărie” (p. 74) d. Cezar Petrescu o transcrie textual din Arghezi, care o utilizează mai demult într-un articol din „Rampa” (*Cu mâna la cap* i se spunea acelui articol, pe care nu-l am, dar care poate fi lesne găsit în colecția ziarului) Asta nu însemnează că d. Petrescu plagiază, ci că scrie industrial, fără control, fără o conștiință de creator.

Dar nu e vorba să deschidem aici și acum procesul întregii sale literaturi. E un capitol important de istorie critică și literară. Ni-l rezervăm.

Pentru distracția noastră însă și pentru edificarea cetitorului, să ne fie permis un ultim citat, unul dintre o sută, toate de aceeași calitate.

„— Și cu cealaltă? întrebă într-un târziu. Cu emisara canaliilor sovietice ce faci?

— O port cu vorba cum m-ai învățat tu. O mint. O las să spere. Aflu de la ea ce putem afla. Şi pe urmă o dau pe mâna lui Traian să-i frece ridichea.

Era întâia oară când Netuşca afla că adversara ei de moarte, Ninoşca, are o ridiche pe care ar putea să i-o frece colonelul Barabancea Traian."

Într-o viață literară cu valori clare şi ierarhizate, autorul unui roman ca cel de față ar fi scris fascicule de senzație şi nesemnate pentru editura Ignat Hertz. La noi...

PITIGRILLI, DEKOBRA, GUIDO DA VERONA

Veți spune că mă repet. Vă voi răspunde că un adevăr care suportă să fie repetat este un adevăr rezistent. Şi că deci poate fi scuturat fără grije.

Problema editurilor noastre este prima chestiune de politică culturală ce se impune observatorului şi ar trebui să se impună legiuitorului. Stă în puterea comerțului de cărți să înăbuşe sau să promoveze o literatură autohtonă. Deocamdată, această „putere" nu a fost utilizată decât în primul sens: o ucidere sistematică a orcărui efort de a organiza o viața literară românească regulată.

Manifestarile destrămate, accidentale şi singuratice – da. Activități încadrate, coherente şi substanțiale – niciodată.

Scuza „criza carții" a devenit trivială. Nu există o criză a carții. Există cel mult o criză de inteligență şi de curaj în comerțul de cărți. De ce oare să se vândă Pitigrilli, Dekobra, Guido da Verona şi atâţia alţi mahalagii exotici? Şi de ce să nu prindă, dimpotrivă, cărţi de bună literatură?

Nu există niciun editor în ţara asta să poată răspunde acestei întrebări. Întâi, pentru că nu ar şti. Pe urmă, pentru că nu l-ar interesa. S-a creat (adică a fost creată de editor) legenda că opera străină „face primă" asupra operei româneşti. Oricare operă străină asupra oricărei opere româneşti de artă nu are ce căuta de acum încolo în discuţie.

Unui tânăr scriitor care îi propunea traducerea unui excelent roman străin, de mare valoare artistică, un editor îi spunea luna trecută, textual:

— Domnule, nu mă interesează dacă romanul ăsta e bun sau prost. Eu nu mă pricep în d-alde astea. O carte, ca s-o editez, trebuie să îndeplinească două condiţii: 1) să fie semnată de un autor străin; 2) să aibă 270 de pagini.

Autentic şi de necrezut. „Fobia" asta a autorului străin a mers până acolo încât zilele trecute s-a pus în librărie, de către o editură serioasă dealtminteri, o carte scrisă de un autor român, dar dată drept traducere din limba... suedeză. Cărţii îi spune „Ceasul Iubirii" sau aşa ceva. De unde urmează că pentru a fi cetit în ţara românească trebuie să fii neaparat suedez.

Nu e stupid? Şi nu e mai ales primejdios? Pitigrilli, Dekobra, Guido da Verona... scriitori de mâna a opta în propria lor ţară pot constitui obiectul de instrucţie şi de delectare a unui mare public străin care posedă o limbă personală, cu un geniu al ei, cu o sensibilitate a ei? Şi acest lucru poate fi socotit altfel decât o prevenire colectivă, ca o bruscare a gustului public.

Faptul mi se pare grav. Atât de grav, încat nu mă tem, oricat este de penibil lucru, să cer o intervenție a statului în această materie. E greu să introducă criterii represive în câmpul artei – dar mă întreb întru cât mai este vorba aici de artă.

Bănuiesc că o carte este un lucru cel puțin tot atât de delicat ca o cutie cu piramidoane. Şi dacă pentru vânzarea piramidoanelor, statul are dreptul să impună anumite condiții, foarte severe, nu înțeleg deloc de ce pentru vânzarea cărților nu ar putea face acelaşi lucru, cu mai legitimă severitate.

Daca socoteala vi se pare prea strictă, prea negustorească, spuneți-ne-o. Vom afla astfel că în discuția dintre editori si scriitori aceştia din urmă se fac vinovați împotriva idealurilor de artă, editorii rămânând singurii apărători ai acestor idealuri.

Dar o regulamentare legală a condițiilor de manifestare literară şi artistică ni se pare totuşi posibilă, practică şi justificată, chiar dacă ar fi să jignim toate susceptibilitățile puriste.

Iată Spania, o țară cu un renume artistic de mari proporții, nu se ruşinează să ia măsuri de protecție a valorilor sale estetice. Exista acolo o lege după care niciun concert nu poate avea loc pe teritoriul spaniol decât cu condiția ca în program să fie înscrisă o bucată originală. Vi se pare asta ridicol?

De ce noi, cu mult mai multă dreptate, nu ne-am apăra? Ca să întrebuințez un termen de actualitate, eu aş propune o „contingentare a cărților traduse". Da. Să se stabilească o proporție anume între numărul cărților originale tiparite anual și numărul cărților traduse, proporție care bine înțeles să fie lamurită în favoarea celei dintâi. Să se oblige bunăoară fiecare editură ca pentru o carte tradusă să se tipărească 3,4 sau 5 cărți românești.

Vă asigur, niciun editor nu va da faliment. Pentru că, împotriva unei prejudecăți generale, cartea românească se citește și se poate vinde. Trebuie pentru asta puțină pricepere comercială și oarecare curaj intelectual.

E mult? E puțin?

Nu știu. Asta ține de cei cărora te adresezi. Și pe ăștia – vai! – îi cunoașteam.

O URGENȚĂ CAM DOMOALĂ

Sâmbătă, studenții în drept au lansat un manifest și au ținut o întrunire de protest. Amândouă foarte violente. Băieții ăștia nu-și aleg vorbele când e să vorbească. Sunt tineri și – vedeți d-voastră – necăjiți. Nu le arde lor de politeță. Dar peste violența lor, peste tinerețea și necazul lor, băieții ăștia au ales dreptatea. Și nu obosesc, nu vor obosi să și-o apere.

Cunoașteți legea advocaților votată în decembrie. Știți ce lege fără de lege este „chestia” asta. Imediat după votarea ei, protestele s-au îmbulzit de pretutindeni. Lumea a înțeles repede despre ce era vorba. S-a adus în parlament un nou proiect, care să modifice și să repare ceea ce trebuia. Cauza stagiarilor și a studenților în drept era in mâini bune. D. prim-ministru Iorga a rostit câteva calde cuvinte de înțelegere. D. ministru de justiție Valer Popp a promis grabnică reparație. Camera, în sfârşit, a votat urgența.

Asta, acum vreo două săptămâni. De atunci – nimic. Proiectul a trecut de la consiliul legislativ (care a dat aviz favorabil) la comisia de legislație a Camerei, unde a rămas necercetat până în ziua de azi.

Asta se cheamă în limbaj tehnic „urgență". Doamne! Dacă lucrurile merg aşa când merg reopede, mă întreb cum or fi mergând ele când merg încet.

Nu e niciun mister de altminteri în socoteala asta. Duşmanii proiectului modificator, duşmanii stagiarilor şi studenților prin urmare, neîndrăznind să dea lupat fățiş, se silesc să „lucreze" ocult. Metoda punerii de bețe în roate este singura care le convine.

Calculul este simplu: se întârzie cel mai mult cercetarea proiectului, se dezactualizează problema și în orice caz se amână până după închiderea sesiunii parlamentare, când desigur nu se va mai putea face nimic.

E meschin, veți spune dvs. Este eficace, vor spune domnii de la Uniunea advocaților. Ei nu se încurcă în considerații de ordin sentimental.

Nu le mai rămâne celor loviți de această manevră decât să lupte zdravăn. O întrunire, cinci întruniri, zece, manifestații zgomotoase, proteste, telegrame. Glasul lor să fie auzit peste şoaptele de contrabandă ale adversarilor.

Legea advocaților – cea adevărată – trebuie votată în această sesiune.

„AUTIST” ŞI „NASUFLETE”[1]

Guvernul fascist a luat o ultimă măsură de educare a sentimentului naţional. A interzis anume tuturor cetăţenilor italieni să întrebuinţeze în scris sau în vorbă cuvinte de origină străină. Nu ştiu ce pedeapsă sancţionează acest veritabil „delict de neologism”, nu ştiu dacă moartea, sau surghiunul sau numai ocnele, dar fapt e că de azi înainte funcţionează pe teritoriul peninsulei un fel de tribunal etimologic, în faţa căruia vor fi aduse toate expresiile suspecte şi vor fi sever cercetate. Cu deosebire sunt socotiţi drept subversivi termeni de origine franceză. În permanenţa îmbufnare franco-italiană acest detaliu nu este lipsit de haz. E un protest copilăros şi simpatic, care este în orice caz preferabil unui război, ba chiar unei conferinţe de pace.

Cetăţeanul italian nu mai are dreptul să-i spună omului care conduce un automobil *şofeur* cum se zice în mai toate limbile pământului, ci *autist*.

Asta seamănă puţin cu imaginaţia bunului nostru Aron Pumnul care, în veacul trecut, ţinea morţiş să nu-i mai spunem cârpei cu care ne ştergem nasul, „batistă”, fiindcă era vorbă străină, ci să-i spunem „nasuflete”, fiindcă aşa vine mai pe româneşte.

Dacă te gândeşti bine, bagi de seamă că asemănarea aceasta între reformele ligvistice ale lui Benito Mussolini şi ale lui Aron Pumnul nu este doar o glumă. S-ar putea ca amândouă să aibe aceeaşi semnificaţie.

Căci de îndată ce o colectivitate trece printr-un acces de „redeştepare naţională”, o apucă un dor furios de purism. Nu mai vrea să mănânce decât naționalmente, să se îmbrace, să umble și să vorbească decât autohton. Mişcarea înflăcărată și naivă a latiniştilor noştri de pe la una mie opt sute şi ceva, de care noi zâmbim astăzi în şcoală, era un simptom firesc şi repetabil.

---

[1] În ziar, titlul apare cu forma „«Autist» şi «nass-slete»”.

Filologia este întâia victimă a orgoliului național în deşteptare. Politica vamală vine abia în rândul al doilea. „O, vorbiți, scriți româneşte!" se schimbă în alt veac şi în alte circumstanțe în „o! vorbiți, scrieți italieneşte!", cu această simplă deosebire că ne socotim astăzi destul de bătrâni şi de amărâți ca să nu ne mai jucăm cu asemenea jucării agreabile şi demodate.

Nu. Hotărât nu. Neamurile nu îmbătrânesc.

DESPRE GOETHE ŞI PLANUL YOUNG

În timp ce la Geneva vreo douăzeci de domni cu joben şi diurnă țin cuvântări şi dau banchete în cinstea „apropierii dintre popoare", la Paris se întâmplă un lucru simplu şi modest, care nu revoluționează lumea, Doamne fereşte! Dar care însemnează o veritabilă afirmare de înțelegere.

„La Nouvelle Revue Française", cea mai valoroasă publicație franceză de literatură, tipăreşte un număr de 300 de pagini închinate lui Goethe, cu prilejul centenarului. Este un album de adeziuni spirituale şi cercetări critice care, venind din dreapta şi din stânga Rhinului, uneşte, sub semnul unei valori de cultură universală, gânditorii şi scriitorii a două neamuri adverse.

Ernst Robert Curtius şi André Gide, un german care a scris pagini profunde despre Franţa, un francez care a gândit lucruri subtile despre Germania, figurează în fruntea unui sumar, în care intelectuali de prim ordin, cercetează felurite aspecte ale geniului goethean.

Cu riscul de a semna o „naivitate” vom spune că acest fapt are o mult mai mare importanţă decât toate planurile Young şi Hoover din lume. Într-o politică de rea-voinţă, timidă în realizări, îndrăzneaţă în formule, încurcată în prejudecăţi şi platitudini, aceste 300 de pagini de efort intelectual reunit, este o cărămidă pusă bine la temelia unui edificiu internaţional, care nu există astăzi, dar poate exista cândva. Realizare modestă desigur, limitată la buna înţelegere a câtorva oameni de elită, sortită poate să nu pătrundă în marea masă a celor două neamuri – dar realizare oricum, certă, clară, incontestabilă.

Peste articolele pătimaşe de fiecare zi ale Acţiunii franceze, peste întrunirile cu bere şi jurăminte ale lui Adolf Hitler, peste zvonurile alarmante şi alarmiste, rămâne acest gest de prietenie intelectuală, această dorinţă superioară de a se cunoaşte reciproc, de a-şi însuşi semnificaţiile spirituale ale fiecărei ţări în parte, de a stabili în fine un teren neutru de colaborare.

Se poate aştepta mult, se poate aştepta totul de la ducerea mai departe a unei acţiuni de felul acesta. Într-o zi, în care diplomaţii şi economiştii îşi vor fi spus ultimul lor cuvânt sterp, lumea se va îndrepta poate către tagma mai puțin peremptorie și mai liniștită a gânditorilor.

SĂRMANUL KLOPȘTOCK: *FECIORUL LUI NENEA TACHE VAMEȘUL*

Pe o hartă a literaturii românești, Sărmanul Klopștock s-ar înscrie la un punct de referință Caragiale-Creangă.

De la Ion Creangă el deține un spirit de ghidușie, o înclinare spre aspecte inofensiv comice ale vieții, un dar de a povesti și de a evoca scene și oameni de haz, cu un nu știu ce de brumă de melancolie suprapusă amintirii.

De la Caragiale, viziunea acută a tipurilor grotești, talentul de a construi un personagiu din câteva sumare linii, dispoziția specială pentru caricatură.

Aceste două trăsături ce se disting în scrisul Sărmanului Klopștock (nu mi-am dat niciodată mai bine seama cât este de incomod pseudonimul scriitorului de față decât acum când trebuie să-l scriu la genitiv), aceste două trăsături nu sunt propriu-zis „influențe" sau reminiscențe literare, ci adevărate dispoziții personale, care țin de un temperament anume, de o sensibilitate anume. Sărmanul Klopștock nu este un scriitor „făcut": arta lui n-a învățat-o de la nimeni. Nu simți exercițiul literar, experiența profesională, efortul artistic. E un scris spontan, viu, liber, pe care el l-a inventat și pe care dacă literatura ar avea aceeaşi protecție ca mărcile de fabrică, l-ar putea breveta.

Amintind deci de Caragiale şi Creangă în legătură cu Sărmanul Klopştock, nu voiam decât să încerc o definire a celui din urmă şi să ofer cetitorului oarecari corespondențe pentru lămurirea lui.

Feciorul lui Nenea Tache Vameşul, din care editura Ciornei publică deocamdată numai întâia parte (Uvertura: Copilăria-Adolescența), aduce în literatura românească o lume nouă: mahalaua. O mahala inedită, până la care I. L. Caragiale n-a vrut să ajungă şi pe care scriitori mai noi n-au îndrăznit să o exploreze. O mahala care geografic şi sufleteşte stă între oraş şi sat, cu reminiscențe dintr-o parte şi dintr-alta, dar cu o atmosferă distinctă. Este mahalaua Bucureştilor de la sfârşitul veacului trecut, bogată în culori, bogată în oameni, plină de legende, superstiții şi simboluri, mişunând de o lume pitorească, felurită, ridiculă uneori, dar umană întotdeauna, peisagiu în care veleitățile orăşeneşti nu izbutiseră încă să ucidă un timbru personal de viață. Oricare din paginile Sărmanului Klopştock evocă această periferie, pe jumătate rurală, în care vibrează un indefinizabil sunet de folclor dospit la viața obscură a maidanelor.

Să cităm cel puțin un pasagiu, revelator şi pentru materialul cărții, şi pentru resursele mari ale scriitorului.

„Într-o curte îngustă şi lungă, lungă fără nicio noimă, plecând din poarta Invăncioaiei, de lângă pompă, şi scurgându-se la Iohan Tabacu, în bălării, unde seara pe lună schinceau pui de şerpi şi se uscau neculese gutuile de deasupra unui eleşteu brodat cu lintiță și ceapa ciorii, într-o crustă hidoasă, lipicioasă și scânteietoare și pe marginea căreia își plimbau nostalgia măritișului fetele lui Bontaș cărbunarul, se înșirau pe două rânduri, înghesuite unul într-altul acaretele babii Mariuța, mici și puturoase „apartamente" de gospodari scăpătați, care pe la pirotecnie, care pe la Mandrea – două câte două, odăi umede, ascunzând prin colțuri ciupercile paludismului, cu bucătării comune, toate ghemuite sub șindrilă găunoasă și prin muchiile căreia mijea urechelnița și puful untos al mușchilor igrasiei."

Peisagiu în care fiecare detaliu e legat de amintirea unui om, fiece colț este teatrul unei mici drame sau al unei mici comedii, care prin acumulare dau viața monotonă și bâzâitoare ca un stup a periferiei.

Sărmanul Klopștock își populează cartea cu o legiune de oameni, toți „anonimizați" și deosebiți totuși printr-o poreclă, printr-o trăsătură grotească, printr-un detaliu individual. Simpla lor citare nu poate sugera puterea inventivă, puțin persiflantă, a periferiei din care autorul îi culege la voia memoriei și a condeiului, unul câte unul pe Iorgu din Șelari, pe Ghiță de la Culte, pe Iohan Curelaru, pe Nenea Mihalache de la Arsenal, pe Petrache Chirigiu, nepotul lui Iancu Băcanu, pe Măriuța Cărușoaia, paracliserul Lache, Madam Cocri, Vruse cofetarul, doamna Ana Kivu Vasiliu, vărul Meiță de la Mavrogheni... și atâția nenumărați alții, aduși o clipă pe ecranul unei memorii jumătate melancolică, jumătate bătătoare de joc, popor de eroi modești, necăjiți, caraghioși și umani.

Într-un roman cu intrigă şi deznodământ, cu episoade şi capitole bine ordonate, atâtea personagii şi fapte ar fi încăput cu greu. Dar *Feciorul lui Nenea Tache Vameşul* nu este un roman. Un profesor de literatură ar fi teribil de încurcat, neştiind să-i găsească genul. E o carte de momente epice, fără legătură între ele, dar unite în aceeaşi atmosferă domoală de vis ce se deapănă încă o dată şi în care lumini incisive vin să dovedească prezența unui ochi, care nu se lasă cu totul învins de tristețea aducerilor aminte.

Elegiac şi persiflant, Sărmanul Klopştock a scris una dintre cele mai frumoase cărți de proză românească.

SCULPTURA LUI MAC CONSTANTINESCU

Într-o primă trecere în revistă a expoziției „Grupului nostru" de la Mozart, trecere în revistă care era mai mult o cronică de prezentare decât una de critică, însemnaserăm câteva rânduri despre sculpturile d-lui Mac Constantinesc şi făgăduiserăm o revenire specială pentru piesele expuse de d-sa. Preocupările acestui artist, atât de multiple, atât de diverse, ni s-au înfățişat anul acesta în aspecte care ne făcuseră să-l uităm pe sculptor: desemnele din expoziția de la Hasefer, în decembrie, piesele de ceramică din aceeaşi expoziție, gravurile pentru Marco Polo şi mai ales pentru Dante Aligheri (ediție românească a Infernului) prezentau rând pe rând un desenator, un ceramist, un decorator. Calitățile certe pe care d. Mac Constantinescu le dovedea în aceste despărțăminte plastic ne făceau să uităm că d-sa era mai ales un sculptor, că sculptura îi este obiectul principal de preocupare, desemnul, ceramica și decorația complectând doar trunchiul acesta central al talentului său.

Iată că expoziția de la Mozart ni-l readuce pe sculptor, regăsit în câteva lucrări de un interes superior.

Trebuie citat în primul rând *Basmul*, sculptură în lemn de o valoare plastică dublă, pentru tema propriu-zisă a lucrării și pentru materialul ei fericit. Un buștean de eben din care sculele artistului au trezit trei imagini de basorelief – un sfânt, o fecioară, un balaur – imagini ce făceau parte din fibrele acestui lemn și pe care sculptorul le-a degajat pur și simplu de acolo. E un exemplu de măiestrie și de frumoasă înțelegere a materialului lucrat faptul că această bucată de lemn își păstrează calitatea fizică de buștean, conturul, densitatea și reflexul ei de arbore retezat. S-ar putea spune că sfântul acela, care își ridică sabia asupra balaurului, *rupe* acest gest din inerția lemnului, cum l-ar rupe dintr-un somn. Este o realizare cu totul remarcabilă și această bucată de lemn negru (un negru cald, adânc, melodios) trebuie însemnată între cele mai frumoase izbânzi ale plasticei noastre moderne

Tema „basmului” d. Mac Constantinescu a reluat-o dealtminteri în alt material, în ceramică. E curios de observat cât de deosebit este același moment plastic, aceleași atitudini, în lemn de o parte, în ceramică de alta. Confruntarea ce măsoară posibilitățile atât de variate ale artistului.

Dar se pare că este una din pasiunile de meșteșugar ale d-lui Mac Constantinescu, aceea de a transpune aceeași temă plastică în materiale deosebite, poate pentru a încerca timbrul special al fiecăruia, rezonanța lui specifică.

Fecioara cu colomba, bunăoară, o găsim în expoziție o dată sculptată în lemn de *acajou* (*acajou* de Brazilia, lemn cu reflexe satinate de ștofă grea) și o dată bătută în metal cu ciocanul. Tehnic această foaie de metal ciocănit trebuie că reprezintă dificultăți serioase. Artistic este o imagine de rară expresivitate, cu ceva naiv, primar, simplificat în liniile ei de icoană bizantină. Este în acest metal bătut o tehnică pe care d. Mac Constantinescu a învățat-o de la vechii argintari și pe care a trecut-o din lumea modestă a artelor aplicate, în lumea artei mari.

Experiența aceasta, pe care cel dintâi în plastica noastră modernă a făcut-o d. Mac Constantinescu, ține de spiritul lui iscoditor care l-a îndemnat puțin mai înainte să încerce în ceramică, bănuind în ea resursele artei decorative specifice românești. Din seria de piese în ceramică, expoziția de la Mozart păstrează o singură bucată, o mască dionisiacă, Bacantă replică a unui Bachus expus anul trecut.

În plus, privitorul va găsi un portret destinat și el să devină ceramică, un portret în fața căruia se cuvine să întârziem. Este al dansatoarei și cântăreței yemenite Sarah Osnath Halevy. Toți câți am cunoscut-o pe această tânără și inspirată artistă am prețuit capul ei expresiv de copil, în care umerii obrajilor proeminenți, buzele groase şi senzuale, ochii halucinanți, părul negru şi lânos se îmbinau ciudat, cu un aer sălbatec şi obosit în acelaşi timp. Sub dalta d-lui Mac Constantinescu, Sarah Osnath Halevy păstrează toate aceste calități de expresie, obiectivate însă, realizate într-o mască simplă care posedă ceva din puterea obsedantă a unei măşti egiptene. Culoarea cărămizie a feței, părul mat, ochii emailați fac un ansamblu pregnant de maladie. Şi încă portretul de expoziție nu este decât un „proiect de ceramică policromă" realizat provozoriu din ghips şi văpsea suprapusă: imaginea îşi va subtiliza liniile, când va fi înfăptuită în materialul mult mai delicat al ceramicei definitive.

Un artist care îşi propune atâtea probleme plastice, care le rezolvă pe toate cu atâta bună credință, fără trucuri şi fără să-şi ocolească dificultățile, biruindu-le sigur şi inspirat, un artist în plină evoluție şi plină ascensiune ne obligă să credem nu numai în destinul artei lui. Dar în chemarea generației lui estetice.

DOUĂ ÎNTÂMPLĂRI

Era în mai 1931. Aristide Briand căzuse la alegerile pentru prezidenția republicei. O cădere tragică: omul leşinase literalmente la aflare vestei. Plecarea lui din palatul de la Versailles între două şiruri de privitori tăcuți, palid, devastat, doborât, fusese o clipă apăsătoare, cum cineva nu poate suferi două într-o singură viață.

O cădere inexplicabilă mai ales. Socotelile cel mai pesimite îi prevedeau lui Briand o majoritate slabă la primul scrutin şi una zdrobitoare la cel de al doilea. Între cei 450 de parlamentari care votaseră împotriva lui Aristide Briand, care erau trădătorii? Nu se putea şti: votul secret îi apăra.

S-a ştiut, totuşi, o săptămână mai târziu. I-a numit de la tribuna camerei franceze, d. Franklin-Bouillon, adversar ireductibil dar sincer al învinsului de la 13 mai. „Trădătorii" erau colegii de guvern ai ministrului de externe – tovarăşii lui imediați. În fruntea lor, d. André Tardieu.

„Domnule Tardieu, a spus vorbitorul, d-ta ai insistat pe lângă d. Briand să-şi pună candidatura şi ai făcut propagandă publică pentru el, dar în ascuns ai lupat împotriva lui, iar pe noi, pe fiecare în parte ne-ai sfătuit să nu-l votăm. Dezminte-te dacă poți".

D. Tardieu, care asculta aceste cuvinte de pe banca ministerială, alături de Aristide Briand, a tăcut, a plecat capul şi a recunoscut. Briand a surâs – surâsul lui melancolic de ins care îi cunoaşte pe oameni.

Asta e prima întâmplare şi e probabil că nu o cunoaşteți. Pe cea de a doua, petrecută acum câteva zile, o veți fi aflat-o din telegrame. Spunea una din aceste telegrame: „d. Andrei Tardieu, prezidentul consiliului de miniştri, s-a închinat în fața trupului lui Aristide Briand şi i-a sărutat mâna".

Era aceeaşi mână care la 13 mai trebuia să cadă crispată şi obosită. Erau aceleaşi buze care la 13 mai trebuia să aclame în public şi să înjure în culise. Erau aceiaşi doi oameni faţă în faţă, unul însă cu seninătatea morţii pe figura lui pacificată.

Spuneţi, nu vă dă alăturarea acestor două întâmplări, simplu spuse şi fără niciun comentar, un dezgust adânc de ceea ce se cheamă cu un cuvânt inexpresiv „politică” şi este în realitate cea mai abjectă formă a umanităţii?

O VEŞNICĂ TICHIE DE MĂRGĂRITAR

La Facultatea de Drept din Bucureşti, un proaspăt conferenţiar a inaugurat nu de mult un curs, mi se pare de doctorat, despre „mandatele internaţionale”.

Despre numele şi persoana conferenţiarului nu vom spune nimic, deşi am putea spune foarte multe. Întâmplător am asistat mai de mult, la Paris, la prezentarea tezei sale şi ţineam minte surâsul îngăduitor al prezidentului comisiunii (era d. LeFur?) care la câteva afirmaţii riscate a replicat ambiguu că aceste afirmaţii sunt foarte originale. Ştiu că ne-am distrat în ziua aceea. Am putea deci aminti întâmplarea asta, am mai putea vorbi despre o catedră câştigată fără concurs „pe bază de lucrări”, am mai putea vorbi despre alte „baze”. Renunţăm însă. Persoana nu ne interesează deloc.

Cursul însă ne interesează foarte mult. Căci este un simptom pentru întreaga noastră viaţă universitară. El dovedeşte lipsa de metodă ce prezidează la distribuirea materiilor într-o disciplină ştiinţifică, dovedeşte neglijarea preocupărilor esenţiale şi aceeptarea întâmplătoare a tuturor „problemelor” ce sunt propuse de fantezia sau jumătatea-competenţă a oamenilor puşi acolo să instruiască generaţii de intelectuali şi profesionşti.

O conferinţă de drept internaţional? Foarte bine. Cu atât mai bine cu cât cursul general de licenţă este în acelaşi timp şi prea larg şi prea strâmt (prea larg prin detalii inutile şi împovărătoare, prea strâmt prin obiect).

Dar un curs despre „mandatele internaţionale”? Doamne! Mă întreb câte mandate internaţionale exercită România, de vreme ce tinerii ei jurişti au neapărată nevoie să studieze într-un curs special, ceea ce aiurea se studiază doar într-un capitol de curs?

Să nu ni se spună că socoteala asta este prea strâmtă şi că ştiinţa nu are a ţine seama de criterii practice. Asta ar fi valabil într-o faculate de drept în care studiile generale ar fi ample, disciplinate, sistematice, nu într-o facultate ca a noastră cu program încărcat, confuz şi pe jumătate inutil.

Dar faptul ăsta nu ţine strict nici de facultate, nici de învăţământ în genere, ci de toată viaţa noastră publică în care stăpâneşte permanent vechiul principiu al tichiei de mărgăritar

POLEMICĂ ŞI POLEMIŞTI

Acum vreo trei ani, am primit la redacţie o vizită ciudată. Un tânăr cu toate semnele distinctive ce indică un debutant şi – la braţ – cu un teanc de ziare.

— Domnule, iată am aici un articol pe care l-am trimis ziarului X. Şi care a fost publicat. Vă rog să-l cetiţi.

— Foarte bine, domnule. Lăsaţi-mi-l şi-l voi ceti. Vă mulţumesc.

Credeam ca asta era tot. Dar tânărul meu vizitator ezita să plece.

— Să vedeţi ce e. Nu cumva aţi voi dvs. să-mi răspundeţi?

— Să răspund?!

— Da, să răspundeţi. Să publicaţi un articol de răspuns.

— Răspuns la ce?

— La articolul meu.

Nu înţelegeam nimic.

— Cum să răspund, domnule? Este vorba în articolul d-tale despre o problemă despre care am scris sau care mă interesează?

— Nu. Dar, dacă vreţi, puteţi dumneavoastră.

— Bine, dar de ce în fond?

— Păi, ca să facem o polemică. Mai vorbeşte lumea de mine.

Întâmplarea e absolut autentică. D-nii Camil Petrescu şi Şerban Cioculescu, cărora le-am pvestit-o atunci şi care s-au amuzat foarte mult ascultând-o, îşi mai aduc poate aminte.

Noi, în orice caz, ne-am amintit de ea zilele trecute, când ne-am văzut obiectul câtorva „partide de polemică”, foarte entuziaste, foarte juvenile şi foarte

„perverse”. Sensul lor era vădit sensul polemistului mei de acum trei ani.

„Hai să facem o polemică” este obsesia tututor băieților începători. Că o polemică este o dezbatere serioasă, că ea interesează numai în măsura în care lămureşte ceva, că ea valorează numai prin problemele ce le pune şi în niciun caz prin năduful combatanților în arenă, n-au de unde să ştie aceşti băieți, care se ocupă cu ridicarea de zmeie imaginare şi fără coadă pe maidanul literelor, cum nu de mult le ridicau reale pe maidanul mahalalelor.

Îi prevenim pe aceşti sportivi ai literei tipărite că nu-şi vor vedea niciodată numele tipărit aici.

Inserțiile şi reclamele se regulează prin administrație.

UN COLȚ DE REVOLUȚIE PERMANENTĂ

O revistă streină publică un desemn de actualitate, una din acele imagini care în trei linii caricaturale rezumă o situație mai bine decât ar face-o douăzeci de discursuri: un clasic John Bull, cufundat într-un fotoliu şi suferind de podagră la un picior, care reprezintă Indiile, suferind de reumatism la celălalt picior, care reprezintă Egiptul, este trezit din toropeală de o altă durere în brațul stâng şi acest braț stâng reprezintă Irlanda.

„Am un picior care abia se mişcă, un altul care nu se mai mişcă deloc şi uite acum a început şi brațul" reflectează bătrânul englez în legenda desenului.

A început? Dar a încetat vreodată acest braț al Irlandei să-și afirme beteșugul?

E o boală veche a Marii Britanii această Irlandă, boală istorică ce cunoaște din când în când perioade de vacanță, dar care revine la timp să-i aducă aminte pacientului că n-a pierit de tot. Un junghi discret sau un veritabil acces de friguri îi amintește Angliei că maladiile vechi rămân la locul lor și nu iartă. Irlanda s-ar spune ca are orgoliul dificultăților pe care știe să le creeze.

Pentru motivul că în Indii se petrec lucruri grave, această mică și aprigă insulă nu vrea să abdice de la dreptul ei, incontestabil mai vechi, de a-și plasa micile ei lovituri oportune.

Deci încă o dată închisorile engleze din Irlanda sunt silite să-și deschidă porțile, să elibereze deținuții politici și să facă dintr-o serie de delicvenți periculoși o serie de guvernanți nu mai puțin periculoși poate, dar inevitabili.

Recentele alegeri pentru parlamentul irlandez pun în minoritate guvernul Cosgrave care, guvernând până azi, a știut să împace oarecari vagi principii de libertate revouționară cu o certă supunere față de Londra. Învingătorii de azi, în frunte cu vechiul luptător irlandez De Valera, s-au ales pe un program de intransigență și – ceea ce este mai important decât un program – cu un spirit de intransigență.

Înseamnă asta că se apropie un moment dificil pentru Marea Britanie în raporturile ei cu Irlanda? Englezii optimiști socotesc că nu. Ei pun mare bază pe dramul de cuminţenie şi măsură, pe care totdeauna şi oriunde, răspunderea guvernării l-a dat revoluţionarilor celor mai teribili. Îşi mai amintesc aceşti englezi optimişti că şi guvernul Cosgrave, cel doborât astăzi, a fost alcătuit la timpul lui tot din foşti arestaţi politici. Atunci, ca şi acum, porţile închisorilor şi porţile parlamentului s-au deschis simultan, pentru un schimb de ostateci. Şi guvernul Cosgrave a fost un guvern de treabă.

Se va repeta acest fenemon de cuminţire şi pentru De Valera? Răspunsul ar fi fără dificultate afirmativ, dacă circumstanţele generale ale imperiului şi ale lumii întregi nu ar fi cu mult mai grave acum decât atunci şi mai ales dacă figura morală a lui De Valera nu ar avea forţa enigmatică şi încordată, pe care pare să o aibe. Jumătate spaniol, jumătate irlandez, cu ceva pasionat şi în acelaşi timp aprig în structura lui, răzvrătit vechi şi luptător până în clipa din urmă a bătăliilor pierdute sau câştigate, condamnat la moarte şi scăpând el singur dintre toţi cei condamnaţi cu el, De Valera este un semn de întrebare neliniştitor. Pe „firmamentul internaţional", cum se zice cu o formulă poetică, nu el pare să fie steaua cea mai stabilă, care să orienteze şi să liniştească.

LA TIMIŞ-TORONTAL...

Ministerul de Justiţie a fost în repetate rânduri sesizat de o stare de lucruri, care împiedică de multă vreme bunul mers al justiției în județul Timiș-Torontal. Tribunalul acestui județ cu cele trei secțiuni ale sale și cu un personal foarte redus se dovedește cu totul insuficient pentru necesitățile curente.

Raporturile numeroase adresate de primul președinte al Curții de apel Timișoara, de primul președinte al tribunalului de acolo și de inspectorii judecătorești respectivi, au semnalat ministerului nevoia creării unei secțiuni și a unui nou cabinet de instrucție. Aglomerarea afacerilor și deci insuficiența numerică a secțiunilor existente a fost dovedită în aceste raporturi prin cifre impresionante. Fără a intra în detalii, e deajuns să subliniem, din datele pe care le posedăm, că media anuală a cauzelor intrate și ieșite la tribunalul Timiș-Torontal (medie calculată pe anii 1927-1931) este de 34.416 dosare, iar media celor terminate este de 17.444 dosare anual. Diferența este impresionantă și restanțele sunt progresive an cu an.

Dacă se mai ține seama că numărul afacerilor juridice crește în fiecare an (18.585 în 1927 și 29.008 în 1931!!) se înțelege că întârzierea ce fatal se pune în rezolvarea oricărei pricini juridice devine în cazul special al tribunalului Timiș-Torontal de proporții imposibile.

Inutil să reproducem aici toate argumentele ce pledează pentru satisfacerea doleanțelor acestui tribunal. Ele se cunosc la minister și raporturile ce se află acolo sunt complecte.

Rămâne de stabilit modalitatea creării posturilor noi ce se cer. Întâi forma, pe urmă modalitatea practică adică bugetară. În privința formei, e neîndoios că va trebui o lege, ceea ce nu este enorm de greu, întrucât un proiect există şi nu e deloc rău. Cât priveşte dificultăţile bugetare... ele nu există. Aceleaşi raporturi, care indică ministerului nevoile tribunalului cu pricina, îi indică şi locurile unde ar putea fi deplasat fără nicio pagubă pentru nimeni, personalul necesar. Există tribunale (Cernăuţi, Iaşi, Botoşani...) care la un număr de secţii egal cu al tribunalului Timiş-Torontal, supleanţi şi impiegaţi cu mult mai mare. Deplasările s-ar putea face de acolo foarte uşor.

În orice caz, chestiunea este prea importantă ca să fie ignorată. Cu atât mai puţin sub ministeriatul d-lui Valer Popp.

ANTON HOLBAN: *PARADA DASCĂLILOR*

Nu cunosc nici *Romanul lui Mirel* (din care am citit odată, într-o revistă, un fragment remarcabil), nici *O moarte care nu dovedeşte nimic.* N-am izbutit să repar nici până astăzi scăpările din vedere, inevitabile unei îndelungate lipse din ţară, şi să pun la punct o informaţie literară cu o spărtură de doi ani în continuitatea ei.

Asta nu îmi răpeşte însă de tot dreptul de a vorbi despre *Parada dascălilor.* Îmi ia cel mult dreptul de a încadra această carte în literatura d-lui Anton Holban şi de a exprima observaţii generale asupra scrisului său. O revenire completă pentru mai târziu, cu alt prilej poate, îmi va fi prin urmare îngăduită.

Parada dascălilor este o serie de schiţe şi portrete, legate întâmplător, fără continuitatea interioară, exact după legea de asociaţie pe care titlul cărţii o sugerează: o defilare. O defilare de tipuri pitoreşti, sumar văzute, desemnate în câteva linii caracteristice – tipuri luate din lumea şcolii, atât de bogată în figuri comice şi în situaţii de farsă. Şcoala, cazarma şi ministerul, prin viaţa lor tipică, prin monotonia lor zilnică, prin mecanismul lor strict şi fără spontaneitate, sunt cadrele sociale cele mai fertile în eroi de comedie mică. Nicăieri pitorescul psihologic (ticuri, tabieturi, imbecilităţi, formule...) nu este mai frecvent. Dar chiar această alăturare de termeni – „pitoresc psihologic" – dacă spune calităţile de humor ale mediului indică în acelaşi timp şi resursele lui limitate de material artistic. Nu cred să crească la umbra cancelariilor o dramă sau o comedie de mari proporţii. Cel mult o seră de arbuşti strâmbi, interesanţi un moment, până ce i-ai privit o dată sau de două ori. Este o lume de ambiţii şi pasiuni ratate, care, pentru un temperament sămănătorist, poate hrăni o literatură provincială gen Brătescu-Voineşti, iar pentru un temperament de psiholog, o literatură de notaţii uşor satirice.

Inutil de spus că d. Anton Holban, inteligent, tânăr şi cu un demon personal al ironiei, optează pentru cea de a doua. Eroii săi au silueta pregnantă a unei bune caricaturi şi în acelaşi timp o vagă dungă de omenie, care lasă să se ghicească – pentru unii din ei (macedoneanul Ion Dicea de exemplu sau, mai ales, deşi mai sumar descris, francezul Musset) – o viaţă interioară ce depăşeşte ridicolul imediat al fiinţei lor.

Mă tem însă că autorul este mai degrabă un portretist decât un psicholog şi asta înseamnă că vede oamenii din afară, după indicii aproape teatrale, nu sufleteşti. El prezintă mai mult decât observă:

„Să vă prezint pe maestrul de desemn: Alexandru I.C. Frunză” (p. 18) şi „Să vă prezint pe dascălul de română Ion Dicea” (p. 33) este poate altceva decât un fel întâmplător de a vorbi şi este de-a dreptul o confesie a metodei sale de a evoca şi deci de a realiza un personaj. De aceea avem, citindu-l, impresia continuă de a asculta o poveste, nu de a lua parte la o întâmplare. Este fără îndoială un defect de construcție epică pe care *Parada dascălilor* îl dovedeşte, dar care poate nu-i este caracteristic d-lui Holban. Cu atât mai puțin cu cât d-sa ştie să aleagă anumite detalii şi să însemneze anumite situații scurte cu adevărat revelatorii.

Cităm pentru comicul d-lui Hanibal Ionescu aceste rânduri: „Odată l-am văzut la miezul nopții, abia târându-se pe stradă şi văietându-se.

— Ce-ai pățit, domnule Hanibal?

— Eram să mor, un automobil a dat peste mine, am alergat când am vrut să mă dau la o parte şi mi-am scrântit piciorul.

Şi iar vaiete. Cum însă mergea în direcția contrară casei sale, l-am întrebat:

— Şi de ce nu te duci acasă?

— Nu pot să renunț la aerul curat.” (p. 28).

Pentru silueta de ascunse tristeți a d-lui Holban, pasajul următor: „Moartea unei surori l-a obligat să crească un băiețel de clasele primare şi este uneori văzut, la miezul nopții, umflat, greoi, unsuros, fără vorbă, cu figura spânzurată de buza groasă, pocnind trotuarul cu cuiele de la cizmă şi târând după el, pe strada pustie şi întunecată, pe băieţelul subţire, galben, diafan, cu pas inegal, care-şi trage uneori ciorapii mereu căzuţi, prăpădit de tristeţe şi nesomn". (p. 61)

În sfârşit, ar trebui citat întregul capitol închinat lui Ion Dicea, egal în comic şi melancolie, capitol din care cel puţin episodul plecării la Vâlcov este o foarte frumoasă pagină.

I-am reproşa d-lui Anton Holban faptul că nu vede singura dramă intensă care s-a jucat vreodată şi se va juca totdeauna în sălile ostile ale şcoalei: confruntarea cancelariei cu clasa. Tragedia surdă ce se joacă zilnic între omul ridicul şi despotic după catedră şi copilul sau adolescentul din bancă. Mi se pare că aversiunile noastre cele mai persistente le moştenim din şcoală. Pe urma unei iubiri defuncte nu rămâne decât indiferenţa. Pe urma conflictului juvenil dintre licean şi profesorul despot rămâne un dezgust etern. D. Holban bănuieşte această dramă şi vorbeşte despre ea, dar în termeni gazetăreşti, cu deziderate şi regrete care nu sunt decât comentarii (p. 47, 77). Ori, noi cunoaştem cel puţin două cărţi care au ridicat acest conflict, în aparenţă futil, până la semnificaţia unei mari tragedii. Este vorba de *Bacalaureatul elevului Gerber* al lui Ernst Thorberg (descoperit de d. F. Aderca şi pentru care trebuie să-i adresăm mulţumire ungurului Sigismund Moricz, la noi fără îndoială necunoscut, tradus în franţuzeşte la Rieder cu titlul *Derrière le dos de Dieu*, carte de excepţională valoare artistică.

D. Anton Holban dispune de suficiente daruri de scriitor şi cunoaşte destul de bine mediul pentru a putea crea într-o zi cartea definitivă pentru care *Parada dascălilor* culege astăzi preţioase elemente.

OMUL CARE ÎNGHITE ORICE

E un tânăr spaniol, care şi-a descoperit nu de mult o ciudată vocaţie. Îl cheamă Pedro Rubio Peregrin, băiat de 21 de ani, fiu de oameni săraci din satul Cuevas.

Într-o bună zi, înfometat şi hotărât să termine cu viaţa, junele Pedro, într-un acces de furie digestivă, s-a năpustit asupra unei lăzi cu sticle sparte şi a înghiţit o bună doză. Pe urmă şi-a aştepat moartea. Care nu a venit. N-a vrut să vină.

Văzând că nu păţeşte nimic, Pedro Rubio a lărgit cercul experienţelor lui culinare. De la sticlă a trecut la fier. O bucată de vreme s-a hrănit cu ţinte, cuie, chei şi săbii. Asta până a dat de el un regizor de spectacole senzaţionale. L-a angajat şi i-a promis o sumă importantă pentru câteva demonstraţii publice de nutriţie. Astăzi, Pedro Rubio Peregrin umblă prin marile centre spaniole, din oraş în oraş, şi înghite orice i se oferă: scaune, covoare, nasturi. Iată ceea ce se cheamă un veritabil omnivor.

Faptul este absolut autentic. Îl povesteşte o serioasă publicaţie străină. Dar dacă este autentic, nu este, sau cel puţin nu ni se pare nouă, deloc miraculos.

Un om care înghite orice? Avem noi unul teribil, cu care grozav aş vrea să ştiu dacă lui Pedro Rubio i-ar da mâna să se încurce. Este d. I. G. Duca, aşa-zisul şef al aşa-zisului partid liberal. Aţi văzut ce i s-a întâmplat mai alaltăieri la Cameră? Vorbea bietul om şi zicea cu foc, când cineva din rândurile ţărăniste – d. Armand Călinescu – i-a aruncat la tribună o simplă dată: 8 iulie 1930.

Altcineva în locul d-lui Duca, altcineva, adică un om ca toţi oamenii, ar fi tăcut şi s-ar fi dat bătut. Dar d. Duca I. G., care este în politică un fel de fachir, a înghiţit replica şi, pe urmă, ca să-şi dovedească rezistenţa, a cuvântat mai departe, elocvent şi sănătos. Câţiva medici, care se aflau în incintă, se zice că ar fi vrut să-i vină în ajutor, de teama unei intoxicaţii, dar pacientul i-a liniştit prin semne. Vorba ceea: să nu-i dea Dumnezeu omului câte poate să rabde. Dar mai ales să nu-i dea câte poate să înghită.

Nu vă spuneam eu că e mai tare d. Duca? Mai tare decât Pedro.

BILET PENTRU D. STOIANOVICI

Domnule preşedinte al comisiei de legislaţie de la Cameră, ceea ce se întâmplă cu proiectul modificator al legii advocaţilor nu este bine deloc. Nu este bine astăzi şi poate fi foarte rău mâine.

Acest proiect se află pe biroul comisiei pe care o prezidezi d-ta. A fost propus din îndemnul unei impresionante mişcări de opinie publică. S-a votat fără ezitare urgența. A fost trimis consiliului legislativ, care și-a dat avizul – un aviz favorabil. S-a reîntors în fine la Cameră, unde a fost oprit, spre înmormântare, în servieta d-tale. Motive de amânare se găsesc doar destule: ieri lipsești d-ta, mâine are să plouă, poimâine are să ningă...

Nu este un secret pentru nimeni: dumneata ești adversarul acestui proiect. Unul din adversarii cei mai îndârjiți. Lucru este explicabil și noi nu-ți facem o vină din asta. Membru de frunte al Uniunii advocaților, inspirator poate al legii din decembrie, d-ta vrei să lupți pentru menținerea ei. Ai spus-o răspicat la congresul barourilor. Foarte bine și foarte clar.

Dar una este a lupta împotriva unei reforme și alta a o sabota. O luptă pornește cinstit, din față, fără să escamonteze dificultățile, cu lovituri date, dar și cu lovituri primite. O sabotare este o metodă ocultă, nesinceră și timidă de om fricos și de om nedrept.

Prezidentul comisei de legislație este – nu-i așa, d-le Stoianovici? – un parlamentar curagios, sigur de dreptatea cauzelor, pe care și le însușește. El deține argumente strivitoare, care pot aduce lumină deplină în discuție. El este sigur, sau cel puțin crede, că atitudinea sa potrivnică proiectului modificator se reazimă pe considerații de ordin juridic și social încolo. Ei bine, să ni le spună și nouă aceste considerații. Să arunce în dezbatere aceasta prea lungă și prea inutilă cuvântul său hotărâtor. Să vorbească în sfârșit. Dar să vorbească limpede de la tribuna camerei. Să dărâme proiectul cu argumente, nu cu mașinații.

Domnule prezident Stoianovici, stă în puterea dumitale să pui bețe în roate. O zi, o săptămână, zece săptămâni. Dar nu o veşnicie. Vei izbuti să exasperezi categoriile de tineri stagiari şi studenți, care aşteaptă, cu nerăbdarea necazului lor, o soluție. Dar dreptatea nu vei izbuti să o opreşti în loc. S-au încercat şi alții de nenumărate ori şi nu cred că s-au bucurat.

NOI...
NOTE PE O CARTE DE A. L. ZISSU

În literatură, d. A. L. Zissu aduce un material epic şi psihologic, care păstrează un timbru cu totul distinct. Este o întreagă lume de pasiuni, eroi, tragedii, peisagii, este mai ales o întreagă atmosferă, pe care acest talmudist-scriitor de limbă românească, o revelează ochiului nostru surprins. Târgul ovreiesc obscur, umbrele sinagogilor seara, tinerii lunatici istoviți de lectură şi speculație metafizică, apăsarea veacurilor de „gheto" şi de singurătatea, căutarea intimă, vrăjitorească aproape, a lui Dumnezeu, evadările şi înfrângerile celor ce nu mai cred sau cred prea mult – atâtea accente ce fac din literatura d-lui A. L. Zissu un district personal de artă! Aliajul lor cu limba românească – simplă, lapidară, cursivă, limbă de raporturi sociale, nu limbă de speculație interioară, este un aliaj curios, inegal, cu semnificații dramatice, cu întorsături şi căutări infrigurate, cu un ritm când domol şi grav, când precipitat, neliniştit şi violent.

Noi..., acest volum cu titlu de proclamaţie, fără să fie o carte de literatură, ci una de polemică şi luptă, afirmă încă o dată atributele de scriitor ale d-lui Zissu, trecându-le din lumea artei în lumea cotidiană a gazetei, unde, departe de a-şi pierde virulenţa, şi-o măreşte prin nu ştiu ce valoare de reprezentanţă colectivă, vibrând în fiecare din aceste pagini scrise de un om pentru un neam.

Volumul este o culegere de eseuri, pamflete şi studii, publicate în timpul a zece ani dintre cei mai dificili şi mai neclari pentru poziţia sufletească şi politică a evreului din România. Paginile d-lui Zissu, desprinse din luptă, sunt calde încă de învolburarea acestei lupte, încordate şi pătimaşe deci, dar în acelaşi timp (printr-o lege care îl face pe evreu pasionat şi lucid laolaltă) neiertător de critice cu ele înşile. Atacurile d-lui Zissu sunt complexe prin obiectul lor şi prin spiritul lor: duşmanii cărora li se adresează stau şi de o parte şi de alta a baricadei. Procesul antisemitismului desigur, dar de asemeni procesul iudaismului, procesul anumitor forme de iudaism, prea timide sau false, pornind de la grave confuzii şi de la uşoare renunţări şi diluând astfel o poziţie spirituală care ori este patetică şi intransigentă, ori nu este deloc.

Sunt simple desigur (vreau să spun imediat explicabil) resorturile d-lui A. L. Zissu faţă de antisemitism. Pasagiul următor (pe care îl transcriu mai puţin pentru obiectul lui polemic, cât pentru forţa dialectică, pentru subtilul lui de a disocia) rezumă această atitudine.

„Panica şi tulburarea de azi, deşi potenţial cele mai formidabile în istoria civilizaţiei, au totuşi aceeaşi veşnică supapă: naţionalismul. Nu acel naţionalism care, sinteză creatoare a tuturor virtuţilor şi caracteristicelor unui grup de oameni cari suferă, se bucură, se pasionează, cântă, se frământă cu unelte de expresie şi făurire comune moştenite de la strămoşi comuni şi încadrat într-un peisaj care înfige în ochii tuturora aceleaşi tipare de frumuseţe, devine un patrimoniu al culturii universale, făcut danie de acest grup. Ci acel naţionalism văduvit de orice virtute: anarhic, fără a fi revoluţionar; obscurantist, fără a fi fanatic; distructiv, fără viziunea arhitectonică a reconstruirii; exaltat, fără a fi creator; hărţăgos, fără a fi curajos; brutal, fără a fi hotărât; criminal, fără a fi eroic; violent, fără a fi energic; patetic, fără a fi profetic; retoric, fără a fi gramatical; necesarmente laş, pentru că atacă numai dezarmaţi şi al cărui unic ventil este: antisemitismul."

Mai puţin cunoscute sunt motivele care îl fac pe d. A. L. Zissu să fie în chiar sânul iudaismului (al celui din România bineînţeles şi anume numai din centrul „aristocrat" al oraşelor), să fie un dizident. Căci adversarul cel mai de temut al orientării d-sale spirituale nu este antisemitul, ci „izraelitul", specie jucând jumătate pe banda asimilării şi jumătate pe banda sionismului.

Dar nu voi stărui asupra atitudinilor şi problemelor pe care d. Zissu le dezbate, pentru că ele, aşa cum sunt puse în această carte, sunt fructele unei experienţe de altă generaţie, de altă sensibilitate în bună măsură. D-sa este un romantic, în sensul nobil al termenului, cu ceva viforos în structura sa spirituală, cu porniri impetuoase şi necruţătoare, fire de cărturar fără îndoială, fire de pamfletar însă cu deosebire, trăit într-un timp de „revendicări” şi disciplinat la şcoala retorică. Soluţiile, argumentele, deziderατele d-lui Zissu nu ştiu cât sunt în ordine practică şi politică (nu ştiu în sens de „nu mă interesează”), dar sunt profund revelatorii în ordine sufletească.

Există în reacţiunile d-lui Zissu un nerv tragic, căruia în limbaj freudian i se zice *complex de inferioritate* şi care pare să comande întreaga sensibiltate iudaică în „ghetou”. Purtând stigmatul unei adversităţi generale de veacuri, trăind sub apăsarea bruscă sau latentă a istoriei, dar în acelaşi timp aducându-şi aminte de o ascendenţă biblică şi regală, conştient de chemarea lui spirituală, iudeul este împărţit între două sentimente contradictorii, unul de înfrângere, altul de victorie, două sentimente ce stau învălmăşite la baza a ceea ce A. L. Zissu numeşte „esenţa imperialismului evreu”, formulă cutezătoare şi dramatică pentru un neam umblat pe toate drumurile suferinţei. Dar chiar această necesitate de a-ţi afirma valorile specifice, de a impune până la exagerare, până la depăşire, calităţile proprii, nu este un fel de a lupta cu propria ta spaimă, de a te pierde şi de a renunţa?

„În adevăr – scrie d. Zissu – noi, ceştialalţi, nu-i aducem iudaismului niciun tribut. Suntem dimpotrivă, beneficiarii lui: el ne-a lecuit de sentimentul ucigător al umilinţii; el ne-a redat echilibrul sufletesc, conştiinta şi cunoştinţa de noi înşine, raţiunea de a perzista, din liber arbitru”.

Te întrebi, cu tristețe, dacă un om care a găsit într-adevăr cheia echilibrului sufletesc simte nevoia să o declare şi dacă cumva faptul de a declara nu suplineşte mai degrabă o linişte interioară primejduită. Sunt strigăte de triumf care ascund un rug ce arde încă şi poate va arde în eternitate. Rug mai rezistent şi mai dureros decât al inchiziției, pentru că vrăjile lui sunt interioare şi calvarul lui ocult.

D. Zissu crede a fi găsit insula spirituală pe care neamul lui Israel să poată poposi calm şi constructiv. Mă tem că este în această credință a d-sale mai multă deznădeje decât linişte. Ceea ce desigur nu se dovedeşte într-un articol, ci într-o altă carte, care poate va veni.

UN DETALIU TRAGIC ÎNTR-O COMEDIE POLITICĂ

Un adolescent din Hanovra – un copil de 17 ani – s-a spânzurat de disperare, în momentul în care posturile de radio anunțau căderea lui Adolf Hitler în alegeri.

Faptul măsoară şi cuprinde întregul dezastru sufletesc al acestor timpuri pe care le trăim. Într-o clasă de internat provincial, unde, pe vremuri, cea mai mare dramă trebuie să fi fost ori o notă proastă, ori o scrisoare de amor, cetită pe ascuns şi surprinsă de profesorul de geografie, iată că năvălesc patimile false ale străzii şi devastează mintea şi inima copiilor.

Adolf Hitler, idol al băieților de şcoală, obiect al melancoliei lor! Este poate în omul acesta ceva fascinant şi atrăgător, un principiu feminin care face din el mai puțin un şef, dar mai mult decât un stăpân – un seducător. Viața lui obscură, trecutul lui aventuros, energia lui, făcută jumătate din proastă creştere şi jumătate din isterie, vocea lui, melodioasă, privirea lui de Werther, aparatul mistic de simboluri şi formule magice cu care se înconjoară – toate acestea pot face din Adolf Hitler un erou popular, un fel de Siegfried al berăriilor teutone.

Pentru periferie, pentru masele simple şi grosolan romantice ajunge. Dar pentru un băiat de 17 ani, cu inteligența rea, înfrigurată, cu simțul critic bolnăvicios de acut, neiertător cu tot ce este pitoresc şi exterior, având în loc de moralitate un sentiment vehement al purității, pentru un adolescent care trebuie să simtă din vocație ce este autentic şi ce este fals, acest Adolf Hitlet de operetă ar trebui să fie un spectacol comic şi nimic mai mult.

Totuşi, într-un orăşel din Hanovra, un licean se spânzură pentru idolul în cămaşe neagră. Semnul este dezolant. Căci este al unor generații care plătesc astăzi nefericirea de a se fi născut în război, în plină scufundare universală, în târguri înfometate, cu străzile devastate, cu gările pline de răniți şi morți fără destinație, cu case din care lipseşte tatăl sau fratele mai mare, cu brutării în fața cărora femeile bătrâne aşteaptă cinci ceasuri să capete, în schimbul unui bon, un colț de pâine neagră, cu şcoli transformate în spital, într-un univers care mirosea totul a sânge, a cerasită şi a cloroform.

Toate acestea se plătesc. Se plătesc prin calvarul băieților de 17 ani, neurastenizați, amețiți, scoşi din realitate şi primind drept bună întâia mistificare, urmând întâiul apel, care îi cheamă undeva, pe alt drum decât al vârstei lor, chiar dacă acest drum este al morții.

ION CĂLUGĂRU: *OMUL DE DUPĂ UŞĂ*

Dacă aş avea aici loc pentru a relua o discuție mai veche, care m-a preocupat altădată şi în alte pagini, asupra noțiunii de *umor* şi dacă aş putea deci să definesc aici umorul față de alte noțiuni, aparent asemănătoare, dar esențial deosebite (noțiunea de *comic*, bunăoară) aş spune că d. Ion Călugăru este singurul umorist pe care îl cunoaşte literatura românească.

Umorul este anglo-saxon sau semit. Latinii şi teutonii nu cunosc formula aceasta sufletească foarte complicată, sentiment ambiguu, jumătate vesel, jumătate tragic, atitudine ocolită în fața vieții, cu rezerve, cu elanuri retezate, cu deformări voite şi cu un gust inițial pentru moarte.

O împreunare obişnuită de vorbe este aceasta: *umor sec*. Nu e posibil să nu o fi întîlnit. Ei bine, mi se pare că din toate platitudinile critice, formula asta – „umor sec” – este cea mai nedreaptă. Fiindcă umorul nu este deloc sec, ci numai reținut, adică ascunzător de mari pasiuni refulate, joc intelectual acid şi necruțător, suprapus unor mari tragedii interioare.

Dar discuția așa pornită nu ne va duce nicăieri. Îmi pare rău că m-am lăsat îndemnat de o veche preocupare a mea şi v-am vorbit totuşi despre un lucru – despre care nu voiam să vă vorbesc – şi îmi pare cu atât mai rău, cu cât acum îmi vine greu să-mi regăsesc drumul către cartea d-lui Călugăru.

Să spunem doar că viziunea d-sale este fragmentată, neliniştită, caricaturală şi sumară, tocmai pentru că este a unui umorist. *Omul de după uşă*, care nu este un roman, ci numai o succesiune de momente destrămate dintr-o viață turmentată, are pagini burleşti şi pagini tragice: autorul merge din instinct către aceste aspecte contradictorii ale vieții, ştiind că şi unul şi altul – şi burlescul, şi tragicul – nu sunt decât două fețe ale aceluiaşi lucru.

De după uşă, adică, în afară de viață, într-un loc din care se poate cel mult contempla, în niciun caz trăi, de după uşa de unde Charlie Blum, eroul cărții, îi priveşte pe oameni, lumea este alta decât în largul vieții, unde important este faptul, nu semnificația lui. Retina lui Charlie Blum devine un fel de ecran pe care poveştile şi eroii se succed în ritm inegal, când cu *ralenti*, când cu viteză maximă. De aici vine dezordinea cărții, stilul ei înfrigurat – stilurile ei mai bine zis, căci autorul schimbă vreo patru-cinci, de la capitol la capitol – psihologia ei confuză, cu uluitoare momente de claritate, bogăția ei de tipuri simple, expresive şi pregnante, sărăcia ei în oameni întregi, studiați şi unitari, ascensiunile şi scăderile ei brusce, puterea ei de evocare şi în acelaşi timp atmosfera ei nebuloasă, chinuită, obositoare.

D. Ion Călugăru are o ciudată predilecție pentru detaliul miraculos sau ridicul al vieții. Este un scriitor de farse sufletești. Amorul cu Madeleine, incursia în familia Sfailos Varsănuvie, repetiția generală pentru Vivienne Gould (episod de mare antologie), perversiunile juvenile ale Valentinei, întâlnirea cu Marigula (d. Călugăru are geniul numelor proprii), moartea lui Piștia codoșul, aiureala din sanatoriu, evocările grotești, prea curajoase poate în grotescul lor, ale scenelor din copilărie – fragmentele acestea care nu fac la un loc romanul unei existențe, ci romanul unui temperament – sunt construite toate pe câteva elemente simple de excepțional sau miraculos, mici farse, mici nebunii, mici evadări ale unei imaginații în permanentă febră.

Asemenea cărți nu „se fac”. Meșteșugul, disciplina literară, simțul de autocritică, dozarea efectelor, trucurile sau procedeele de laborator scriitoricesc, pot servi unui roman construit „la rece”, cugetat, modificat și scris dintr-un punct de vedere estetic. Ele nu pot însă decât să rateze într-o operă ca *Omul de după ușă*, în care tensiunea interioară e atât de mare, încât orice simulare ar fi evidentă. D. Călugăru este unul din puținii noștri scriitori, pentru care literatura nu a fost un accident, ci un destin. Sunt artiști care devin artiști și sunt artiști care se nasc artiști. Diferența lor nu este de calitate, ci de structură. E nevoie să spun că Ion Călugăru face parte din a doua tagmă?

Omul de după ușă este o carte naturală, necesară, care rezolvă ceva prin existența ei. Elogiu mai mare nu cunosc.

P. S. Bag de seamă, după încheierea acestor rânduri, că am uitat să îndeplinesc un oficiu de prezentare, pe care îl obişnuiesc: citatele. Motivul este că *Omul de după uşă* cuprinde atât de multe pasaje semnificative (şi de semnificație deosebită), încât alegerea unuia, oricât ar fi de bun, este incompletă.

Totuşi, oarecum la întâmplare, transcriu acest portret, care indică măcar pe departe viziunea acută şi viguroasă a scriitorului:

„Pe tata l-am descifrat târziu. M-am poticnit de pulpa unui omuleț: cântă jalnic, cu glas de coțofană bătrână. Mă speria întorcându-şi pleoapele şi strâmbând ochii. Îl cuprindeau furiile: atunci o înjura pe mama şi spărgea străchinile din casă. Moştenise ceva din nebunia bunicii, care rătăcise vreo doisprezece ani nebună, pe ulițele târgului. Tata spunea însă că înnebunise din pricină că i-a pus argint viu în lapte acru nu ştiu cine. Se mai spunea c-a fost frumoasă. Dar eu nu ştiu: sunt 70 de ani de când a murit împuşcată. Tata a rămas orfan şi a fost hrănit în toată copilăria lui cu hrean copt în spuză şi mămăligă rece. Când se înfuria, mama îi striga:

— A intrat mă-ta, nebuna, în tine."

TREI SACALE ŞI UN SIMBOL

La Calafat – care orice s-ar zice nu e totuna cu Caracal, oraş ce are de îndurat o legendă infamantă – s-a întâmplat o mica istorie de o rară savoare.

Dar să lăsăm să vorbească „documentele”, totdeauna mai expresive, decât poveştile. „Documentul” de astă dată este o telegramă. Iat-o!

„CALAFAT, 21. – Ieri, declarându-se un incendiu la o stână din împrejurimile oraşului nostru, a fost de urgență anunțat corpul de pompieri, care s-a îndreptat grabnic spre locul sinistrului. Ajunşi acolo, după o lungă cursă, în momentul în care se pregăteau să-şi înceapă operațiile, pompierii au constatat că sacalele erau goale, căci în grabă uitaseră să le umple.”

Asta e. Farsă cazonă sau scenă de operetă nemțească. S-ar râde bine la cinematograf, văzându-se asemenea „gag” (cum se zice în termeni tehnici).

Nu ştiu ce s-o mai fi întâmplat în stâna cu pricina. Telegrama nu spune. E probabil că focul s-a stins de bunăvoie. Inimă de oțel să fi avut focul ăla şi tot trebuia să cedeze în fața bieților pompieri calafateni, rămaşi cu tulumbele deşerte şi neavând altă soluție decât să pertracteze verbal cu văpăile, doar-doar s-or astâmpăra.

La urma urmelor, incendiul de la Calafat nu este un eveniment european. Să sperăm că nu va avea nicio influență nefastă asupra conferinței dezarmării, sau asupra războiului chino-japonez, sau asupra alegerilor germane.

Dar, stins sau nu, incendiul acesta are în el o putere reprezentativă de simbol. Nu vi se pare că toate lucrurile se petrec la noi, în această țară românească, după modelul strategic de la Calafat?

Nu lipsesc bunăvoințele, poate nici competențele, în viața noastră publică. Pentru o problemă politică sau economică, pentru o nevoie şi pentru un necaz obştesc, zece salvatori, zece soluţii, zece martiri. Este un asalt general pentru mântuire, un iureş al gardiştilor politici, o năvală a teoreticienilor, toţi hotărâţi să lichideze dintr-odată ce e de lichidat. Dar când se află în cele din urmă în faţa problemei cu pricina, bagă de seamă, uluiţi, că... sacalele sunt deşearte. Un detaliu, un fleac, un nimic.

Vedeţi, asta este poate nenorocirea noastră de totdeauna. Că toate incendiile ne-au prins cu sacalele deşearte. Că în faţa tuturor ameninţărilor, în faţa tuturor banditilor, în faţa tuturor incendiilor, am opus, ce e dreptul, cuţite, am opus revolvere, am opus tulumbe, dar cuţite care nu tăiau, revolvere care nu împuşcau şi tulumbe care nu stropeau.

Este o eternă saca goală în viaţa noastră publică.

DESPRE PREMII ŞI DESPRE... ALTCEVA

Premiile S. S. R. S-au dat şi s-au uitat.

De ce lipsa aceasta de răsunet public a distincţiilor acordate? Cetitorul străin găseşte într-un premier literar o indicaţie, un îndemn, o orientare. Cetitorul român trece indiferent pe lângă volumul încununat şi îşi vede de drum.

Pentru o bună parte din premiile ce se dau la noi, această indiferenţă este cuvenită. Premiul naţional bunăoară este o distincţie mai mult politică decât artistică şi decernarea lui a fost deseori o surpriză de prost gust. (Cazul Topârceanu este un exemplu de neuitat). Premiile Academiei sunt de asemeni fără semnificație, academicienii fiind, la noi ca pretutindeni, cu 15 ani în urma vieții literare, și în ce privește informația lor, și – mai ales – în ce privește gustul.

Dar premiile Societății Scriitorilor Români, așa cum se dau astăzi, prezintă garanții suficiente de seriozitate și spirit critic, pentru ca decernarea lor să constituie într-adevăr un îndreptar.

Regimul acordării prin adunarea generală (dezorientată, pătimașe, conruptibilă) a fost înlocuit cu sistemul comisiunii restrânse, care poate lucra mult mai organizat și mai responsabil. Cu atât mai mult când membrii acestei comisiuni se numesc Camil Petrescu, Perpessicius, E. Lovinescu și Scarlat Struțeanu.

Cred că stă în căderea și în puterea criticilor și cronicarilor literari, care dispun de coloanele gazetelor și revistelor, să atragă atenția cititorilor asupra cărților distinse de S. S. R., insistent , repetat, contribuind astfel la crearea unor valori de răsunet public, valori exterioare desigur literaturii, dar care ar putea să fie în viitor elemente de clarificare critică și de bruscare a cetitorului leneș sau neinformat.

Trei sferturi din gloria premiului Goncourt au făcut-o cronicarii literari, care în anumită zi din decembrie se adună la restaurantul Drouant cu carnetul deschis la o filă albă, pe care vor scrie la orele 12 jumătate, un nume glorios.

*

Nu este semnificativ că patru din cei șase premianți ai S. S. R.-ului sunt scriitori foarte tineri?

Cu excepţia d-lui Zarifopol, ale cărui merite critice în general şi pentru ediţia critică definitivă Caragiale în specilal, cu 6000 de lei poate să le măsoare şi cu excepţia d-lui Nanu, recompensat pentru o veche traducere din Racine, toţi premianţii sunt autori încă în faza experienţelor şi a dibuirilor. Sunt scriitori care n-au depăşit linia surprizelor şi care pot da de aici încolo opere de esenţă şi stil foarte diferite de tot ce au făcut până astăzi.

[...][1] Sunt scriitori cari n-au depăşit linia surprizelor şi care pot da de aici încolo opere de esenţă şi stil foarte diferit de tot ce am făcut până azi.

Premiile S. S. R.-ului afirmă deci că din întreaga activitate literară a unui an, cele mai interesante realizări se datoresc nu scriitorilor consacraţi, vechi, glorioşi (atâţia câţi or fi, dacă sunt), ci celor tineri, care lucrează şi se caută pe ei înşăşi, departe de academii şi şcoală, departe de comploturi mai mult sau mai puţin artistice.

*

Şi asta ne readuce la o consideraţie pe care am mai spus-o, am repetat-o şi o vom mai repeta, cu riscul de a-i da cetitorului nostru impresia că ne distrăm cu anumite marote.

Editorii noştri ar trebui să înveţe din lecţia acestor premii, că succesele literare (căci valorile nu-l interesează pe el) nu se recoltează dintre pornografii franco-italieni şi nici neapărat dintre scriitorii români „făcuţi”, ci cu deosebire din rândurile scriitorilor tineri, necompromişi de izbânzi academice, fără concesii făcute publicului, fără blazare profesională, aducând în scrisul românesc posibilități ce se vădesc, unde pot şi când pot, peste indiferența sau ostilitatea celor ajunşi.

---

[1] Primele trei rânduri ale paragrafului conţin o greşeală de tipar.

Cunosc cel puțin zece manuscrise de mare valoare, care aşteaptă publicarea, în timp ce autorii lor, debutanți sau nu, suferă reproşul de a nu fi creat nimic. Într-o zi vom publica aici lista acestor opere fără editor, ca să se ştie că în timp ce Guido da Verona şi Pitigrilli şi Dekobra asaltează şi înjosesc vitrinele librăriilor, scriitori de limbă românească trebuie să facă din literatură un fel de joc ocult, pentru conspiratori, trecând din mână în mână un manuscris îngălbenit şi descurajat parcă şi el de acest destin.

MODERNISM ARTISTIC ŞI REVOLUȚIE SOCIALĂ

A ajuns o platitudine afirmația că individul ca element creator de istorie cedează în fața colectivității.

Problema politică ce se pune timpurilor noastre, nici nu mai stă să discute posibilitățile de viitor ale individualismului, pe care toată lumea le socoteşte moarte: totul se rezumă la a stabili gradul de colectivism ce urmează să fie realizat.

La stânga sau la dreapta, ideologii politici sunt mai mult sau mai puțin colectivişti. Deosebirile se reduc deci la o chestiune de măsură şi de forme, în niciun caz la una de esență.

Istoria a încheiat şi semnat actul de deces al individului, personagiu mort de bătrîneţe timpurie, după o viaţă relativ scurtă, dar agitată. Gâdiţi-vă că legal şi juridic el nu a trăit decît de la 1789, deşi cu oarecare bunăvoinţă se poate spune că se născuse odată cu Renaşterea,

Oricum, într-un fel sau altul, viaţa i-a fost de scurtă durată şi isprăvile îi sunt astăzi încheiate.

Cu puţină exagerare – foarte puţină – se poate spune că revoluţiile ce s-au făcut în aceste prime trei decenii ale veacului şi mai ales cele ce vor avea să fie făcute de aici încolo s-au războit şi se vor război mai puţin cu un stat, cu o politică şi cu o economie, cât cu un singur tip istoric: individul.

Constatarea de mai sus se poate face, şi se face obişnuit, cu inima împăcată. Mai mult chiar: cu entuziasm. Dispare o formă perimată de viaţă, cade un mit, se distruge o prejudecată. O colectivitate, orbită un timp de orgoliul uzurpator al individului, reia conştiinţa de unitatea ei organică, de superioritatea ei biologică şi îşi afirmă dreptul de a exista ca un întreg, deasupra tuturor inşilor cu un destin ce îl depăşeşte pe al lor, al fiecăruia în parte. Faptul este de natură să-l bucure pe observator, căci pare a nu fi decât împlinirea unei legi naturale şi, prin urmare, o reintrare în normal.

Dar acelaşi fapt şi aceeaşi constatare pot fi primite cu oarecare melancolie. În definitiv, sfârşitul acesta individualist, al cărui proces îl facem, nu a fost lipsit de valori proprii, de anumit sens tragic (tragic poate în sterilitatea lui), de anumit „stil” şi de anumită nobleţe umană. De toate acestea te desparţi greu după trei veacuri.

Mai ales te desparţi greu de manierele comode, pe care cel dintâi le-a instaurat individualismul în viaţa omenirii: un spirit îngăduitor, un mic bagaj de relativism social, un control prudent pentru adevărurile absolute, o rezervă laică faţă de revelaţiile mistice – toate lucruri excelente într-o istorie în care rugurile şi războaiele au stat permanent în slujba idealurilor eterne şi prin firea lor vehemente.

Când trei veacuri de scepticism şi libertate civică ţi-au comunicat un fel de dispoziţie naturală, care te împinge să treci cu pălăria în cap pe lângă simbolurile cele mai respectabile, este puţin supărător să vie un timp care să te oblige să-ţi scoţi pălăria să saluţi şi – la nevoie – să îngenunchezi.

E supărător poate, dar este necesar. Omul îşi va reeduca instinctul lui de animal solemn.

Regretele, deci, astfel spuse, sunt futile.

Există însă, la moartea individului, un regret mai grav şi el formează obiectul acestor însemnări.

Nu piere, odată cu individul acesta răpus, o inteligenţă, o psichologie, o artă, pe care el le-a inventat şi care prin el s-au realizat? Experienţa individuală, primatul ei (dacă se poate spune) asupra experienţei colective, nu condiţionează însăşi existenţa artei? Dacă individul, ca om de sine stătător dispare, pentru a deveni o celulă anonimă într-un organism unic, dacă temperamentul, traiul, pasiunea sau numai capriciul lui de animal liber, se topesc şi se pierd în marea necesităţilor generale, dacă el nu mai poate fi un laborator sufletesc autonom, ci cel mult o piesă oarecare într-un laborator universal – asta nu însemnează moartea inevitabilă a ideii de artă, a experienței de artă, a artei pur şi simplu?

Şi dacă da, nu se cade să avem pe pragul acestor timpuri care se apropie, un moment de ezitare, platonică fără îndoială, dar explicabilă? Cântărind bine ce pierdem sau ce suntem amenințați să pierdem odată cu el, moartea individului nu ia proporțiile unei catastrofe?

Răspunsurile la această avalanşe de întrebări mi se pare că pot fi găsite în fenomenul care a fost numit global „modernism” Pentru a fi bine înțeles, trebuie să atrag atenția cetitorului meu că cercetez aici „modernismul” dintr-un punct de vedere cu totul parțial şi poate surprinzător – anume ca pe o anexă a revoluției sociale. Ne vom lămuri mai departe.

Dacă pieirea individului ca tip istoric însemnează şi pieirea valorilor lui estetice? Fără îndoială. Se duce cu el poezia lui, se duce pictura lui, arhitectura (care s-a şi dus de altminteri – lăsând în loc o arhitectură de spirit colectiv), într-un cuvînt se duce toată estetica lui.

Ei şi? se întreabă nedumerit revoluționarul colectivist. Unde e paguba? Am trăit cu diverse prejudecăți estetice, care ele înşile nu erau altceva decât rezultante ale spiritului individualist şi acum, de dragul lor, vom opri mersul lumii în loc?

Dar sunt aceste aşa-zise valori realmente valori permanente fără de care nu putem trăi sau sunt ele simple manifestări ale unor forme istorice perimate?

În fond, s-ar putea spune că ele, aceste „valori de artă”, nu au fost decât mici perversități pentru uzul unui cerc restrîns, care şi-a cultivat un fel de-al şaselea simţ, pe care să-l hrănească la o parte de marile şi esenţialele pasiuni ale omenirii în strivitoarea ei mulţime.

Astfel literatura, pictura, poezia au devenit formule secrete exploatate confidenţial între iniţiaţi, care alcătuesc un soi de contestabilă elită şi care trăiesc în izolarea artei, ca în izolarea unui haşiş.

Arta, înainte de a fi devenit estetism, a fost într-adevăr o esenţială manifestare umană, pentru că era a tuturora asemeni apei şi pâinii. Ea servea impulsiilor colective şi marilor patimi generale. Servea zeilor, servea jocurilor publice, servea războaielor! Servea. În chiar acest cuvânt se închide caracterul ei colectiv, forţa ei, simbolică şi destinul ei anonim,

Transformarea ei de la Renaştere încoace, deci tocmai în timpul individualismului, într-un fel de disciplină secretă pentru saloane şi esteţi, nu a fost altceva decât o diminuare şi o falşificare a sensului ei general. Cu vremea, arta a devenit un fel de francmasonerie estetică, de la care masa a rămas fatal depărtată, francmasonerie rezervată exclusiv unei clase de „delicaţi”. Asta, în intenţia lor, trebuia să-i dea noţiunii de artă o distincţie supremă un caracter de aristocraţie definitivă, dar în realitate i-a luat artei însăşi raţiunea de a fi, căci i-a luat sensul necesar, vital, instinctiv, dându-i unul factice şi suprapus.

Cetitorul a băgat de seamă, sper, că peroraţia de mai sus nu-mi aparţine. Am imaginat doar discursul pe care un revoluţionar şi un colectivist (termenii de altminteri sunt sinonimi astăzi) l-ar putea ţine, dacă împotriva revoluţiei şi a barbariei noi am invoca dreptul de a ne păstra şi apăra anumite valori spirituale în care credem.

Nu ştim dacă acest discurs a fost ţinut vreodată, ştim însă că el poate fi uşor descifrat în strategia modernismului artistic. O asemenea proclamaţie tacită stă la baza mişcării moderniste.

Ea a plecat vădit de la o contestare violentă a valorilor estetice, pe care nu printr-o coincidenţă de vocabular le-a învinuit a fi valori burgheze. Ea a atacat metodic întreaga artă europeană în elementele ei prime – forme, melodii, sintaxă – şi a silit, a răsturnat toate deprinderile sau stilurile acestei arte. Dacă a izbutit sau nu, lucrul nu ne interesează aici. Interesant este deocamdată numai mobilul acestei mişcări, căreia i se spune „modernism”. Şi mobilul ei era să degradeze anumite valori, ce ar fi putut altminteri sluji drept argumente contrarevoluţionare. Da, oricât de paradoxal poate părea acest lucru, în anumit sens, modernismul nu este decît o anexă a revoluţiei sociale, instrument al ei pe planul artistic.

Şi insistând puţin, cu riscul de a agrava paradoxul, ne vom lămuri.

E fals să consideri modernismul drept o experienţă de ordin estetic, o experienţă al cărui unic scop ar fi să distrugă anumite forme de expresie şi să creeze altele în locul lor, experienţă care în trecut fusese făcută de romantism, naturalism, simbolism... Asemenea experienţe sunt făcute de aceeaşi elită artistică, despre care vorbeam mai sus, cu unicul scop de a crea noi instrumente de artă, valabile în ele înşile. Ele sunt revoluţii literare, picturale, muzicale. etc.

Or, modernismul a debutat prin însăşi negarea dacă nu a valorii de artă, în orice caz a valorii de frumos. Era nu o negare a unei estetici, ci a esteticii pur şi simplu.

Numai o confuzie critică şi mai ales o neînţelegere proprie a celor care îl profesau a putut face din modernism un fel de insulă artistică, refugiu al celor puţini împotriva celor mulţi şi neînţelegători. Modernismul, departe de a fi o nouă aristocraţie artistică, este o încercare de a ralia masele, mulţimile la jocul artei.

Duşmanul simbolismului bunăoară era „le populo" duşmanul modernismului este pur şi simplu burgezul.

„Jos frumosul!", strigătul, care fusese şi la noi tipărit prin diverse reviste incendiare şi care nu era încă decât o biată imbecilitate, constituie în realitate mobilul prim, raţiunea de a fi a modernismului. „Jos frumosul" însemnează jos arta, jos inteligenţa, jos psihologia, jos cultura individualistă, adică exact bunurile spirituale pentru care cineva s-ar simţi îndreptăţit să se opună revoluţiei sociale. Modernismul avea să denunţe aceste „false valori", să netezească drumul celor care nu mai au timp să se încurce în regrete.

Foarte semnificativ termenul unui mare teoretician şi creator modernist – Le Corbusier – termen pe care îl substituie calificativelor frumos şi urît: obiect de consumaţie licită – obiect de consumaţie ilicită.

Ceea ce, vedeți, substituie criteriului personal de gust criteriul social de permis şi nepermis. Exemplul este suficient de clar pentru a mai fi nevoie să-l discutăm.

O ultimă precizare de ordin personal. Noi nu suntem, după cum se ştie poate, modernişti. Dimpotrivă, activitatea noastră critică s-a îndreptat precis împotriva redutelor moderniste de la noi şi de aiurea.

Observațiile de mai sus nu au deci nimic programatic. Am căutat doar să schițăm o justificare istorică (dacă termenul nu este prea definitiv pentru câteva experiențe provizorii) o justificare a unui curent care până astăzi a oscilat între farsă şi confuzie, dar care ni se pare a fi până la urmă ascunzător de profunde înțelesuri.

O POVESTE

Sunt vreo patru luni de atunci. Eram în biroul directorului nostru. Ne vizita un tânăr intelectual de curând întors din Germania, de la studii, marxist și comunist de recentă dată. Venea să-i ceară profesorului Nae Ionescu – reacționar după cum se știe, tiran și hapsân – să scoată de la ananghie un revoluționar dintre cei mai sângeroși. (În treacăt fie zis, treaba a fost făcută.) După ce și-a spus nevoia ce-l aducea, omul nostru a dat să plece. S-a oprit însă în prag, s-a proptit de ușe, ne-a privit lung și cu degetul arătător îndreptat spre nemărginire, a vorbit răspicat:

— Scrieți aici cât mai e vreme. Se apropie ziua noastră. Am să vă pun pe toți la zid!

Îi ardeau obrajii, îi străluceau ochii. Cine era acest cavaler ideolog, decis să dea foc pământului? Istoria lui era scurtă și agitată. Ortodox, reacționar și naționalist radical în 1926-1927, lansa un manifest prin care amenința să treacă prin iatagan tot ce este impur în țară, ca să nu rămână la sfârșitul sfârșiturilor decât „crini albi". Un an mai târziu, tânărul luptător pleca peste hotare, pe banii acestui stat sortit intransigenței lui.

A trecut vreme. L-am uitat. Într-o dimineață din toamna aceasta, pe Calea Victoriei, o siluetă zveltă, atletică, trecea profetic printre burghezii care se plimbau. Era omul nostru.

— Domnule X!

— Pardon. Nu mai mă cheamă X. Mă cheamă Y.

— ???

— Da. M-am schimbat. Am rupt-o cu tot trecutul meu. Mi-e rușine de tot ce am făcut. Sunt alt om. Mi-am luat alt nume. Cunosc în sfârșit adevărul suprem: revoluția socială.

Și a urmat un lung discurs frumos, amenințător, definitiv. Discurs pe care l-a repetat în urmă prin baruri, automate, prin cafenele, la ore dubioase, confidențial, tenebros. Băieți abia ieșiți din liceu făceau în jurul lui o gardă sumbră de inși iluminați, gata să treacă la terorism. Circulația pe străzi devenea dificilă. Umblau zvonuri subversive, cu agenți secreți, cu percheziții, cu bombe...

Alaltăieri deschid ziarul „Dreptatea", oficiosul partidului național-țărănist. Cine semnează pe prima pagină un articol mai mult sau mai puțin ideologic?

Nu mai vă spun – pentru că ați ghicit.

Da. Revoluționarul naționalist de la 1928, revoluționarul marxist de la 1932 s-a înscris într-un partid burghez. Astăzi gazetar. Mâine deputat. Cum este inteligent și dibaci, va fi într-o zi ministru.

Dar ma gândesc la copiii care au crezut. Și mai mă gândesc la destinul generației noastre, care s-a socotit deasupra tuturora și se dovedește la rând cu toate.

E un păcat sufletesc pe care nu i-l iert nici lui Petru Marcu-Balș, nici lui Petre Pandrea.

CEVA DESPRE DIDEROT ȘI DESPRE D. D. R.

A fost mai acum vreo zece zile, la Paris, un banchet politic. D. Léon Blum, președintele socialiștilor francezi, a fost sărbătorit la împlinirea celor 60 de ani ai săi de viață. N-au fost nici discursuri, nici proclamații. Sărbătoritul a spus doar câteva cuvinte, prin care se lega să continue linia directorială a partidului.

La sfârșit, prietenii săi politici i-au oferit un dar: *Candide* de Voltaire în ediția primă – carte extrem de rară – și operele complete ale lui Denis Diderot.

Fapt divers, dacă vreți. El indică însă punctul ridicat al vieții publice din această țară, care suferă și ea de toate confuziile democrației, de toate capriciile votului universal, de toate tranzacțiile morale și financiare ale parlamentarismului, dar care este salvată de permanența câtorva principii directoare și salvată mai ales prin valoarea personală a oamenilor săi politici.

Iată-l bunăoară pe acest Léon Blum. Ce curioasă figură de intelectual, ce complex temperament critic, în care luciditatea și scepticismul, sunt depășite de nu știm ce străvechi spirit mesianic! Normelian strălucit, critic dramatic celebru (criticile lui din „Revue Clanche" unde era tovarăș cu un Marcel Proust, se citează și astăzi), Léon Blum contează în antologia criticei franceze drept cel mai complet și mai profund comentator al lui Stendhal. Volumul lui, *Stendhal et le beylisme*, este un studiu clasic, definitiv. Cu asemenea preocupări, cu asemenea trecut, fără să trădeze nimic, un om poate trece pe baricade și, rămânând un cărturar, să devină un luptător.

Darul de la 60 de ani (nu e deloc aici pentru a sublinia semnificația lui „ideologică" – Diderot fiind unul din părinții spirituali ai radicalismului francez) spune lămurit că între carte și tribună se păstrează un raport intim, că sunt în amândouă două discipline ce pot conviețui și se pot îmbogăți reciproc.

Dar e timpul să vă spun ce caută d. D. R. în toată istoria asta. E foarte simplu dealtminteri. M-am gândit ce s-ar întâmpla dacă d. D. R., împlinind 60 sau 100 de ani, amicii săi ar voi să-i facă o plăcere. D-lui D. R., nu ca ins determinat și precis, ci ca simbol concis al d-lor Moșoiu, Leonte Moldovanu, Jean Tehaș, Trancu-Iași, Potârcă, Xeni, Duca, Madgearu, Buzdugan... (Din lipsă de spațiu enumerarea se întrerupe aici.) Ce s-ar întâmpla? I s-ar ridica o statuie sau i s-ar da un bust sau o statuetă reprezentând un semănător (am rămas, în această materie, la simboluri certe) sau i s-ar trage un discurs, care să-l ungă drept tată al poporului suveran...

Şi dacă cineva ar avea intenţia perversă de a-i da totuşi o carte, omul nostru – d. D. R. adică – ar primi această insultă cu sentimentul amărât de a-şi fi ratat cariera.

UN AMENDAMENT „GENEROS”

De abia s-au terminat ultimele discuţii – ca să nu spunem ultimele bătăi, ceea ce ar fi mai exact – în jurul legii advocaţilor şi iată că parlamentul, printr-un amendament la legea învăţământului, face o nouă gafă, ce e drept mult mai mică, dar în aceeaşi direcţie.

Se acordă anume, prin acest amendament, absolvenţilor de şcoli comerciale superioare dreptul de a se înscrie la facultăţile juridice. Se măreşte astfel numărul celor care asaltează profesiunea de avocat, număr exagerat care a dus de altminteri la măsurile represive şi brutale ale legii din decembrie. Dacă aceste măsuri au fost înlăturate, nimeni nu s-a gândit însă să conteste că aglomerarea profesioniştilor liberi, advocaţilor mai ales, este un foarte îngrijorător simptom. Simptom al unei orientări profesionale dezorganizate, simptom al unei vieţi universitare fără disciplină ştiinţifică.

Lucrul nu l-am contestat noi, nici atunci când în repetate rânduri am atacat legea avocaţilor. Eram de acord că situația acestei profesiuni este foarte gravă, dar arătăm că soluțiile nu pot veni din sânul breslei, printr-o lege fatal interesată, ci neapărat din organizarea întregului nostru sistem de învățământ. Noi protestam împotriva piedicilor și presiunilor ce se puneau în exercițiul profesiunii de avocat, dar ceream în schimb o cât mai severă organizare a studiilor. Selecția în universitate este singurul sistem nu numai de a „degrava" rândurile tot mai compacte ale profesioniștilor liberi, dar de a le ridica în același timp nivelul și capacitatea.

Credeam că parlamentul își însușise de mult acest principiu. Erau semne ce întemeiau această credință. Ori iată, un simplu amendament, votat poate într-un moment de neatenție, deschide o nouă poartă către facultate și dă prilej unei noi năvale. Până astăzi, facultatea de drept era exclusiv alimentată de licee. Și Dumnezeu unul știe că nu ne putem plânge de lipsă de studenți. Acum, în marele, în imensul fluviu de studenți, un nou afluent își face loc, afluent care nici măcar nu se lovește de slabul baraj al bacalaureatului.

Ce să mai înțelegi din politica universitară a unui parlament, care astăzi votează o lege opresivă până la absurd, iar mâine alta generoasă până la absurd?

UN „KRONPRINZ" CU IDEI

Fostul Kronprinz joacă tenis și are idei. Că joacă tenis se poate constata dintr-o fotografie recent publicată într-un magazin ilustrat german. Că are idei, se poate vedea – ce e drept mai greu – dintr-un interviu tot recent, dat unui ziar scandinav.

De la castelul său de la Oels, în Silezia, unde își petrece biata lui viață de șomeur cu milioane, omul acesta care ieșind din istorie, ar fi trebuit să iasă în același timp din viață, se amuză în orele libere cu ideile generale și opiniile politice.

Nu-i place omului ce se întâmplă în lume. Nu-i place mai ales ce se înâmplă în Germania, fosta lui țară.

Zice că lumea e desfrânată, că generațiile tinere sunt neserioase, că muncitorii sunt corupți, că șomajul este o glumă, că sărăcia este o invenție subversivă, că tragedia acestor zile este o mașină infernală montată împotriva spiritului tare și a triumfului național.

Kronprinzul este melancolic. Aceste vremuri îl întristează. El evocă ceasurile fericite din 1911, când, șef al unei garnizoane de provincie, dăduse ordin să se înalțe pavilioanele de război, cu mult înainte ca războiul să fie declarat. Din acele zile de demență, acest Siegfried spălăcit și cu mustață nu are nimic de scuzat. Dacă ar mai avea o dată putința să repete gestul de atunci, l-ar repeta. Liniștit, împăcat.

Inutil de spus că omul ăsta nu pricepe nimic din tot ce s-a petrecut în lume de atunci și mai ales nimic din ce se petrece astăzi. Cine ar sta să-i facă o vină din asta? Că o lume nouă se pregătește în stadioane, în uzine și pe străzi, că un sens se va alege odată din frenezia parcurilor de sport, poate și din deznădejdea localurilor de noapte, că din imoralismul noilor generații se poate cristaliza o nouă morală, sinceră, tânără, liberată de obsesii, scăpată de prudențe întunecate, caraghioasă și vitală, că din acest mare vârtej pe care îl trăim cu toții de un deceniu, într-o zi – nu știu cât de depărtată, dar oricum certă – omenirea se va găsi la începutul unui nou ev creator-toate acestea cum să le înțeleagă prințul de la Oels, bun burghez trăind cu amintirea uniformelor, a săbiilor, a galoanelor și a trâmbițelor pe care le comanda în timpul marelui măcel. E foarte greu astăzi să joci tenis și să ai idei. Pentru asta o rachetă și o minge nu ajung. E nevoie de o zi de foame, e nevoie de un supliciu personal, de un ghimpe sufletesc, pe care să-l porți în tine și din prezența căruia să culegi cu o picătură de sânge propriu, un dram de iubire de oameni.

E. LOVINESCU: *MEMORII*, II (1916-1931)

I

Memoriile d-lui E. Lovinescu, peste o sută de ani dacă se vor citi, se vor citi cu plăcere. Le va lipsi atunci caracterul imediat polemic, tonul suficient şi protector, accentul nu pătimaş, căci nu se poate vorbi de pasiuni într-o asemenea carte, ci vag enervat şi deformator. Le va lipsi mai ales proasta informație psihologică.

Cum toți eroii acestor memorii vor fi fost de mult absenți şi, cum nu vor putea să dezmintă, ca astăzi, prin simpla lor prezență, imaginile strâmbe cei reprezintă în cartea d-lui Lovinescu, cetitorul de la 2032 va avea libertatea de a se bucura de frumuseţea paginilor, fără să fie supărat de neadevărul lor.

Poate că loial, critic adică, ar fi să ignorăm micile mobiluri şi marile deformări ce stau la baza *Memoriilor* de faţă şi să le considerăm nu ca pe o operă de informaţie exactă, ci ca pe una din imaginaţie.

D. Lovinescu însă nu este literat, ci critic şi istoriograf. Ne este deci cu neputinţă să părăsim punctul de vedere pe care şi l-a fixat şi în numele căruia se prezintă cetitorilor. Rectificările sunt de rigoare într-o carte care pretinde să fixeze valorile psihologice, nu simple valori estetice.

D. Lovinescu este un excelent portretist. O ştiam de mult. D-sa mai este – şi tot de mult o ştiam – un psiholog nul. Spiritul său schematic în observarea fenomenului literar rămâne la fel de schematic în observarea fenomenului de viaţă. Ştie să vadă cel mult aspecte, detalii, fragmente. Un peisaj sufletesc oricât de complex îl reduce la o expresie, la o linie pe care pe urmă o măreşte exagerat, încercând să compenseze astfel prin proporţii sărăcia elementelor observate.

D. Lovinescu spune bunăoară, undeva, despre literatura lui Hogaş că este homerică. Odată găsit termenul, tot restul se simplifică: urmează douăzeci de pagini brodate în jurul unui singur epitet, găsit poate întâmplător. (Presupunerea e întemeiată pe primejdioasele confesii făcute la sfârşitul acestui volum, confesiuni asupra cărora vom reveni.)

Aceeaşi „metodă” (noi spunem acelaşi defect) o întrebuinţează memorialistul Lovinescu. Te-a văzut odată bând apă: de aci scoate concluzia că eşti antialcoolic. Te-a văzut altădată cumpărând flori: de aici deduce că eşti afemeiat. Restul nu mai interesează. Din acel moment tu şi el sunteți victima unei fişe „memorialistice”.

Numai un asemenea procedeu putea da galeria de invalizi morali pe care o prezintă d. Lovinescu în volumul de față, de la Liviu Rebreanu la Camil Petrescu. Să-i lăsăm deoparte pe d-nii F. Aderca, B. Fundoianu, Camil Baltazar şi Ion Călugăru, victime mai mult al unui subit acces antisemit, decât al procedeului general memorialistic. (În orice caz, e bine să remarcăm cât de elegant şi delicat îi încercuieşte autorul în țarcul lor „confesional”.)

Să subliniem deci numai capitolele scrise exclusiv din „pasiune memorialistică”. Mi-e greu să insist asupra capitolului Liviu Rebreanu. Este acolo un aer degajat, condescendent şi dojenitor, pe care autorul lui *Ion* l-a pedepsit cu o ironie de bună calitate, publicând întreg capitolul aici, în propria sa revistă. D. Lovinescu, care înțelege unele lucruri, îl va fi înțeles şi pe acesta.

Dar să ne oprim la cazul delicventului Camil Petrescu. Aici falsificarea psihologică nu mai ține de atmosferă, ton şi accent, lucruri care în definitiv nu se pot cântări, ci de fapte şi anecdote. D. Lovinescu povesteşte de exemplu, la paginile 114-115, o întâmplare din care trage concluzia calității supreme a eroului. Ori, această întâmplare i-a fost povestită, după cum o recunoaşte de altfel, d-lui Lovinescu de către d. Camil Petrescu. Ceva mai mult, ea a fost publicată într-un interviu al d-lui Camil Petrescu.

Firesc ar fi fost ca memorialistul să o înregistreze cum i-a fost comunicată, cu detaliile, cu sensul, cu explicația ei originară.

Ei bine, nu. D. Lovinescu, obsedat de aceeaşi imagine schematică pe care o pune în fruntea oricăreia din paginile sale, a schimbat anecdota, i-a împrumutat alt înțeles şi a fixat-o în vitrina curiozităților sale psihologice cu o etichetă dinainte pregătită.

Rea-credință? Fără îndoială, nu. Simplu defect optic. D. Lovinescu are un ochi de caricaturist şi nimeni nu-l poate învinui că vede parțial, incomplet şi sumar. Dumneata ai nasul mic şi gura mare: caricaturistul bănuieşte însă că efectul comic ar fi mai pregnant dacă ți-ar face nasul mare şi gura mică. Vreți ca pentru un futil scrupul de veracitate să rateze o linie de succes?

Se povesteşte, cu şanse de adevăr, că la una din şedințele „Sburătorului", d. Lovinescu, citind capitolul privitor la d-ra Sorana Țopa (în volum p. 218-221), această frumoasă actriță ar fi protestat.

„— Domnule Lovinescu, nu înțeleg de ce spuneți că în copilărie eu am păscut gâştele. Asta nu mi s-a întâmplat niciodată.

— Cum se poate, domnişoară. Chiar d-ta mi-ai povestit.

— Eu? Vă înşelați. Vă asigur că nu. Sunt convinsă că nu.

— Serios? Îmi pare foarte rău... Vezi asta încurcă tot. Manuscrisul e gata. Portretul nu-l mai pot schimba. Ce încurcătură! ce încurcătură! Domnişoară, te rog, nu-l dezminți. M-ai contraria."

Semnificativ, nu? Îi cerem iertare d-lui Lovinescu pentru această indiscreție, dar poate că astăzi, după două volume de „memorii", este mai puțin aprig decât îl știam altădată în apărarea virtuții de a fi discret.

În orice caz, întâmplarea de mai sus este revelatoare. Ea spune anume că în compoziția acestor „memorii" intenția, esteticește lăudabilă, de a realiza pagini de bună literatură depășește scrupulul de a-i înțelege pe oameni exact și veridic. D. Lovinescu rămâne un estet. Adică prea mult și prea puțin pentru un memorialist. Aici stă cheia insuccesului său. (Insucces de realizare desigur, căci cel de librărie pe noi nu ne interesează.)

Dar chiar dacă d. Lovinescu ar fi fost un bun observator și un scrupulos psiholog, mă tem că încercarea de a fi scris istoria anecdotică a „Sburătorului" tot ar fi ratat. Pentru un motiv extrem de simplu: d. Lovinescu nu ocupă în propriul său cerc locul cel bun. Se vede prost de acolo, de lângă birou, din acel fotoliu prezidențial. Se vede parțial și fals. Vedeți, comedia umană a „Sburătorului" e atât de diversă, încât pentru a o surprinde în toate caracterele ei e nevoie să privești oblic, de lângă ușe, detașat de ce se întâmplă, spectator, nu actor.

Ori, personajul cel mai interesant al acestui spectacol, personajul cel mai amuzant, mai bogat în resurse involuntare de humor este însuși d. Lovinescu. Să joci rolul principal dintr-o comedie și să exprimi în același timp sentințe asupra partenerilor tăi poate fi interesant, interesant pentru propria ta psihologie, în nici un caz pentru a celorlalți. Istoria

„Sburătorului”, chiar cea anecdotică, va trebui făcută de altcineva şi atunci *Memoriile* prezente nu vor fi decât un detaliu mai mult într-un material foarte pitoresc şi foarte variat.

Deocamdată, *Memoriile* n-au izbutit să definească decât un singur personaj şi acela este d. Lovinescu însuşi. Despre d-sa, despre portretul său critic şi intelectual (căci despre cel anecdotic eu n-am timp şi nici dispoziţia şugubeaţă de a mă ocupa), despre caracterul inteligenţei şi criticii sale, astfel cum se desprinde din acele pagini de confesiune, voi vorbi în cronica viitoare.

Pentru astăzi este drept să nu închei fără a sublinia admirabila calitate literară a volumului. O frază ordonată, lucidă, bogată în subtilităţi şi nuanţe, epitete pregnante, vii, pasaje de emoţie conţinută, un timbru de melancolie ce învăluie accentele prea brusce, un dar de a fi ambiguu şi incert în afirmaţiile cele mai nete, o ţinută de intelectualitate şi de scepticism, ce acordă paginilor o incontestabilă eleganţă, toate acestea fac din volumul prezent o lectură excelentă. Păcat încă că asemenea mijloace nu sunt utilizate pentru un obiect mai ridicat.

II

Prin ceea ce ele au strict memorialistic, nu ştiu dacă *Memoriile* d-lui E. Lovinescu vor depăşi enervarea superficială din primele zile ale apariţiei. Probabil că nu. Cetitorul de literatură nu va găsi în paginile lor nici informaţii juste, nici detalii pitoreşti. Iar critica nu poate primi cu seriozitate cele câteva caricaturi cu care şeful „Sburătorului” are ciudatul capriciu de a-şi popula propriul său cenaclu.

Sub acest raport deci, al anecdoticei şi al psihologiei, *Memoriile* sunt o carte de sezon, un fel de revistă de vară, care, cu două melodii la modă, cu câteva „poante” şi cu o serie de nuduri, te distrează două ceasuri, fără nicio altă veleitate. Domnii Rebreanu, Camil Petrescu, F. Aderca, Ion Călugăru, Camil Baltazar... vor înțelege poate acest divertisment şi îl vor lăsa fără urmare. Nu am auzit niciodată ca d-nii Averescu, Maniu, Duca şi Iorga să se revolte împotriva d-lui Vlădoianu, cunoscutul revuist şi camarad – în ordine politică – al d-lui Lovinescu.

Repet: memorialistic, *Memoriile* acestea îşi pierd tot interesul odată ce ai închis cartea. Cronica noastră trecută ar fi ajuns cu prisosință pentru atâta lucru.

Revenirea de azi este de ordin pur critic şi îl priveşte exclusiv pe d. Lovinescu, nu povestitorul de anecdote, ci estetul şi istoricul literar.

Într-adevăr, volumul de față aduce câteva confesiuni şi puneri la punct personale, care ne edifică asupra metodei de lucru, asupra temperamentului artistic, asupra preferințelor şi deformărilor critice, într-un cuvânt asupra orientării d-lui Lovinescu. Asemenea mărturisiri, care rămâne de văzut dacă sunt sincere sau numai imprudente, ne ajută să facem precizări prețioase. Prilejul nu trebuie pierdut, chiar dacă este în afară de actualitate.

Am avut de mult impresia că criticul E. Lovinescu este victima literatului E. Lovinescu. Erau în opera sa critică afirmații atât de surprinzătoare, încât nu le puteam găsi decât scuza unei expresii fericite, de care criticul fusese ispitit în ciuda adevărului.

În toamna lui 1928, vorbind despre volumul *Evoluția prozei literare* într-un articol din „Universul literar”, pe care nu-l am acum la îndemână, dar pe care am cuvinte să cred că d. Lovinescu îl ține minte, spuneam în esență acest lucru: „criticul nostru se lasă sedus de frumusețea unei imagini pe care o găsește accidental și pe urmă toată operația și truda sa critică este de a justifica această imagine. Procedeul este impresionist, literar și neconvingător”.

Nu știam atunci – în 1928 – că într-o zi d. Lovinescu va confirma, în termeni incontestabili, această învinuire a noastră.

Într-adevăr, în ultima parte a *Memoriilor* (p. 274-276 și 284-286) d-sa recunoaște că metoda sa de lucru este de a transforma în idei accidentele propriului său stil. Mai precis d. Lovinescu întâi scrie și pe urmă gândește. Dacă după câte știm noi un critic ar trebui să purceadă de la convingeri și principii, d. Lovinescu pornește, după propria sa mărturisire, de la „stări obscure de cunoștință”. Dacă un critic ar trebui să judece cu criterii estetice, d. Lovinescu judecă cu „efluvii muzicale”. În considerarea unei opere d-sa nu aduce puncte certe de vedere, ci „dispoziții sufletești”.

Îl rog pe cetitorul meu să nu creadă că glumesc. Criticul nostru recunoaște textual că este „creațiunea propriei sale expresii”, de unde noi am fi socotit că expresia este creațiunea sa proprie.

Și, pentru ca nicio îndoială să nu fie posibilă, d-sa declară: „... e un fapt neîndoios că raportul dintre expresie și realitate nu e totdeauna de subsecvență, ci de multe ori e un raport de precedență. În loc să o urmeze, cum ar fi firesc, adesea cuvântul determină realitatea sufletească”.

Să mărturiseşti că în scrisul tău uneori „cuvântul determină realitatea sufletească” mi se pare că pe româneşte vine a spune că uneori „te ia gura pe dinainte”. D. Lovinescu devine astfel un fel de Pythie critică şi judecata sa un fel de somnambulism. Cine gândeşte ca d-sa „mai mult prin acțiunea obscură a forțelor inconştiente decât a unei speculații intelectuale” (p. 290) poate la urma urmelor să facă poezie (şi este de văzut dacă asemenea poezie nu pleacă de la un principiu inferior şi caduc), dar în niciun caz nu poate face critică.

Fiindcă critica este o disciplină lucidă şi coherentă, în care vizionarii şi inspirații se rătăcesc. Îl socoteam până astăzi pe d. E. Lovinescu un observator lucid şi un intelectual laic: iată-l că deodată se revelează a fi un fachir.

Aş spune că aceste declarații anulează retrospectiv toată opera sa critică, dacă întâi nu aş fi sigur că în literatura românească nimic nu descalifică şi nimic nu anulează şi dacă, în al doilea rând, nu aş cunoaşte alte declarații ale d-lui Lovinescu, în alt volum, declarații pe care le socotisem distrugătoare prin enormitate şi din care autorul lor a ieşit totuşi surâzător şi teafăr. Mă gândesc anume la întregul volum *Mutația valorilor estetice*, în care totul, de la ideea critică de bază până la aplicațiile şi exemplele ei, este o colecție de teorii fanteziste şi unice. În orice altă țară decât România, paginile ce priveau acolo clasicismul antic şi clasicismul francez din veacul XVII ar fi lichidat orice carieră critică, fie ea nu a d-lui Lovinescu, ci a lui Sainte-Beuve în persoană.

De aici încolo, în urma confesiunilor din *Memorii*, oricine ar avea dreptul să suspecteze opiniile critice ale d-lui Lovinescu, ştiind ce accidental, capricios, incert şi variabil le este criteriul. Norocul d-sale este că dacă la noi nu se iartă nimic, se uită în schimb totul.

O nedumerire trebuie totuşi să o exprimăm. De ce s-a lăsat prins criticul nostru în plasa acestor mărturisiri primejdioase?

Imprudenţă? Desigur. Dar, în aceeaşi măsură, calcul. D. Lovinescu ştie că situaţia d-sale de critic al poeziei moderne este oarecum ciudată. Mai ştie că toată lumea este de acord asupra incapacităţii d-sale de a ceti şi a înţelege, prin mijloace proprii, poezie. Sensibilitatea d-sale lirică nu cred să depăşească pastelurile lui Vasile Alecsandri, singura poezie cu care are raporturi organice, directe, de temperament. Totuşi şeful „Sburătorului” l-a promovat pe Baltazar, l-a comentat onest pe Arghezi, l-a acceptat pe Barbu. Erau acestea rezultatele unei educaţii poetice pe care prietenii săi tineri i-au făcut-o dezinteresat şi metodic, ani de-a rândul.

„Alţi prieteni, scrie d. Lovinescu (*Memorii*, vol. II, p. 269) au insinuat că atitudinea (atitudinea d-sale modernistă, N. R.) ar fi fost determinată de poeţii modernişti strânşi în jurul revistei...”

Cu această „insinuare” se luptă d. Lovinescu şi împotriva ei montează complexa şi naiva teorie a „creaţiunii muzicale a ideilor”.

Textual:

„Pentru a-mi dovedi aderențele «simboliste», am indicat forma specială a creației mele prin stări sufletești muzicale...”

Ei bine, pentru atâta lucru, nu făcea. Riscul e prea mare și cauza prea nesigură. „Aderențele simboliste” ale d. Lovinescu, și asta înseamnează aderențele d-sale în poezia și proza modernă, sunt de nedovedit.

Cu un temperament placid de moldovean, cu o mentalitate de profesor ponderat, cu un gust prudent și evaziv, cu o spaimă instinctivă de tot ce este personal și autentic, d. Lovinescu era destinat să fie cel mult filolog. Dar muzele au avut capriciul pervers de a-i da acestui om onorabil un veritabil dar scriitoricesc și de a-l rătăci astfel în câmpul criticii literare, unde, printr-o colaborare anonimă de cenaclu, printr-o asiduă „informație orală” (termenul îi aparține d-lui Vladimir Streinu), d-sa și-a clădit lent un sistem și o scară de valori în absolută contrazicere cu dispozițiile sale personale.

D-nul Lovinescu a creat desigur „Sburătorul”, dar nu în măsura în care „Sburătorul” l-a creat pe d-sa. Iată un caz în care într-adevăr „expresia a precedat realitatea”.

Îmi pare rău că nu am timp să ilustrez anecdotic, adică în atmosfera *Memoriilor*, observațiile de mai sus. Deși am vizitat puțin și târziu cenaclul din Strada Câmpineanu, totuși am ajuns la timp ca să mai pot observa uluitoarea contrazicere între critica și persoana d-lui Lovinescu. De o parte, o operă critică îndrăzneață, radicală și, cu toate erorile, comprehensivă; de altă parte, un lector opac, fără sclipire, fără inițiativă, fără înțelegere. Am înțeles atunci că d. Lovinescu nu era decât un teoretician. Ceea ce d-sa mărturisește astăzi cu o sinceritate care, dacă nu-l servește, îl onorează:

„Poziția ideologică” luată dintr-o „speculație pur intelectuală îmi impune, așadar, obligația morală de a admite teoretic orice inovare ca un element posibil de progres, dar onestitatea mă silește de a recunoaște totuși că sensibilitatea nu aderează cu formele acceptate” (p. 301).

În lumina acestor recunoașteri și preciziuni, privim opera critică a d-lui Lovinescu față de temperamentul și chemarea d-sale. Peste această problemă de ordin intim însă și pe care d-sa o eludează de altminteri cu ingenuitate, trebuie să spunem pentru încheiere că, indiferent de „aluviunile” ce-i alcătuiesc opera și indiferent de paternitatea ei spirituală, d. Lovinescu a servit literaturii românești.

Acum, la încheierea carierei, d-sa se poate întoarce cu această satisfacție „între brazii casei natale”.

„CROISADE POUR L’ANÉMONE”

„Singura condiție a miracolului este mirarea; miracole am vedea în fiecare zi, dacă am avea numai putința să ne mirăm destul.”

Principesa BIBESCU

Poate că mai este totuși o condiție a miracolului: curajul de a-l recunoaște. Să treci printre oameni și lucruri, să fii obișnuit cu mersul uniform al zilelor, să socotești totul după evidențe și mici certitudini, să trăiești la umbra unor rânduieli stătătoare și deodată, prin surpriză, să fii pus în fața unui semn ce le depășește pe toate, nu e ușor. Oamenilor le vine greu să trăiască în vecinătatea lucrurilor mari. Este o tovărășie incomodă, severă și plină de riscuri. Imaginația, care este un simț pervertit, o suprimăm din timp, pentru ca să nu ne oprească în drumul nostru cunoscut de fiecare zi, revelându-ne un moment patetic, o chemare sau un mister – ceea ce vrea să pună, în toate cele trei cazuri, un miracol. Nu știu dacă e mai bine așa. Oricum, este mai ușor.

Principesa Bibescu are acest dificil curaj. Curajul de a descifra un miracol într-un fapt divers. Este în atitudinea sa față de viață un accent regal care ridică orice detaliu până la o semnificație de simbol. Și mă tem că această expresie – „atitudine față de viață" – este într-un fel greșită, căci atitudine însemnează oarecum ofensivă și arta principesei Bibescu nu este decât o artă de contemplare și înțelegere. Câmpul ei de observație este simplu, aproape cotidian: oameni, călătorii, convorbiri, scrisori. Sunt experiențe obișnuite, din care scriitoarea printr-un dar de transfigurare, ce nu poate fi definit, creează momente unice.

„Nu există dovezi mici de iubire: toate sunt mari", spune Principesa Bibescu într-una din scrisorile volumului și acest admirabil cuvânt trebuie înțeles larg, în sensul că nu există nimic realmente neînsemnat și futil în viață, totul fiind dimpotrivă esențial și revelator. Totul: un buchet de anemone aruncat pe o fereastră de tren aproape de Ierusalim. Atâta ajunge pentru a cunoaște prezența lui Dumnezeu, și pentru a o comunica cititorului în pagini de o simplicitate precisă, ca și cum ar fi vorba de un fapt cert și obiectiv.

Principesa Bibescu se apropie de miracol cu nu știu ce familiaritate care îl face veridic și imediat. Descifrând în jurul ei legende, mituri și simboluri, ea nu se sperie să le identifice. „Nimic din ce este verosimil, nu va fi niciodată adevărat.” Și nu este verosimil ca Regele Ferdinand, pe care l-am văzut aici trecând palid între politicieni și soldați, să fi fost un sfânt, după cum nu este verosimil ca lordul Thomson, pe care îl știam aviator și ministru, să fi fost un cruciat medieval. Nu este verosimil, adică nu este conform cu obișnuințele noastre, cu lenea noastră de a gândi, cu teama noastră de a recunoaște minunile. Dar este adevărat. Verosimilul este o noțiune de raporturi și măsură, valoare exterioară. Adevărul este esubstanțial și intrinsec. Pe el îl caută scriitoarea sub formele pieritoare ale lucrurilor și ni-l comunică firesc atunci când l-a găsit.

„Nu știu de ce, cunoscându-vă, ar trebui să pierd sensul personagiului vostru legendar” îi scrie lordului Thomson, după ce l-a integrat în linia marilor cruciați, lângă Tancred și Godefroy, liberatori ai Ierusalimului în alte veacuri. „Sensul personagiului legendar” Principesa Bibescu l-a descoperit nu numai în ființa lordului, care „împlinit pe socoteala sufletului lui întreprinderea neizbutită a lui Richard-inimă-de-leu”, ci în imaginile tuturor eroilor săi imaginați sau reali. Este pasiunea de a căuta în orice existență un semn de eternitate, fel personal de a lupta împotriva „murdarei necesități de a muri” (*la sale nécessité de mourir*), fixând în trecerea timpului un moment măcar de permanență. Căci mă înșel poate, dar mi se pare că ce este tragic în sensibilitatea altminteri pacificată a Principesei Bibescu, e teama de a nu vedea destrămându-se o viață pe care ar voi-o întreagă, coherentă, adâncită de un singur înțeles.

Pourquoi écrivez-vous ? a întrebat-o odată un cronicar francez. *De peur d'oublier!* mi se pare că a răspuns Martha Bibescu, exprimând o dramă, pe care o regăsise în aceste rânduri din *Croisade pour l'anémone*:

„Am întotdeauna nevoie de flori ca să călătoresc, ca să plec, fără să mă pierd, dintr-un loc în altul. Tovărășia lor îmi depărtează frica de a fi rupt firul ce mă face să trăiesc”.

În această nevoie a sa de a găsi un semn, care să o statornicească și să o împace, în această „cruciadă” după simboluri, Principesa Bibescu a avut norocul sau poate chemarea să găsească în țara sfântă, un steag spiritual dintre cele mai scumpe, anemona, floarea roșie de câmp, „punctul botanic” al creștinismului și al pasiunii lui Iisus. Sub semnul ei se deschide și se închide o întreagă carte, în care misterul are ceva solemn și prietenos în același timp.

AMOR ȘI FINANȚE

La Paris, femeia Marthe Hanau, bancheriță, excroacă și directoare de ziar, a fost arestată pentru furt de documente. Este o figură populară această cucoană care de câțiva ani a evoluat între bursă și penitenciar, ducând și într-un loc, și într-altul o îndrăzneală teribilă de haiduc, un curaj și o ironie fără pereche.

Scandalul financiar pe care l-a regizat în jurul publicației „La Gazette du franc” a fost o lovitură votată comercialmente, dar foarte izbutită ca teatru și spectacol, Marthe Hanau a fost arestată în mijlocul unei huiduieli generale. Destinul ei părea încheiat. Jucase și pierduse.

Totuși, nu. Cariera ei era numai la jumătate. Femeia s-a apărat cu înverșunare la instrucție – o instrucție lungă, laborioasă și complexă. Între atâtea detalii obscure, Marthe Hanau încerca să însceneze un martiragiu. Cu vremea, partizanii ajunseseră să se întrebe dacă marea excroacă nu este o mare victimă.

Atunci, fosta bancheriță a declarat greva foamei. Cinci zile de foame, zece, cincisprezece. De la penitenciar a fost transportată la spital. Doi doctori și un avocat o implorau să nu moară. Într-o dimineață, gazetele anunțară un lucru de necrezut: muribunda evadase! Când, cum, unde? – imposibil de știut.

Dar gazetele de după-masă risipiră misterul: Marthe Hanau, nemâncată de două săptămâni, extenuată, între viață și moarte, fugise de la spital ca să se întoarcă de bună voie la penitenciar. Din momentul acela, partida era din nou câștigată. O astfel de femeie nu se doboară simplu cu un rechizitoriu.

Procesul a fost lung, încâlcit și incert: o condamnare fără importanță a servit mai mult de reabilitare. Femeia a intrat iar în lume, a scos iar un jurnal, a întreprins noi afaceri.

Vineri dimineață, această febrilă activitate a fost pentru a doua oară întreruptă. Un taximetru o va fi condus pe Marthe Hanau de la birou la parchet.

Istoria mi se pare simbolică și eroina reprezentativă. În alte timpuri, Marthe Hanau s-ar fi chemat poate Ninon de Lanclos. Ar fi semnat în loc de cecuri fără acoperire, bilete de amor fără sinceritate. Ar fi primit în loc de mandate de arestare, scrisori de pasiune. Ar fi fost în loc de bancheriță, curtezană și ar fi căzut victimă nu ambițiilor financiare, ci capriciilor sentimentale. S-ar fi jucat nu cu portofoliile bărbaților, ci cu inimile lor, ar fi făcut nu planuri economice ci vise senzuale.

În acest veac însă...

CUVINTE LA O TRĂDARE

La 4 mai 1928, profesorul Nae Ionescu semna în „Cuvântul" următoarele rânduri, între altele:

„Există în orice generație exemplare reprezentative. Activitatea acestora poate fi în adevăr semnificativă pentru ethosul generației respective...

...Iată de pildă un singur element din multele – scrisul noii generații: cercetați, vă rog, ideile şi structura scrisului lui Vasile Băncilă, Mireea Eliade, Sorin Pavel, Ştefan George, Mihail Sebastian, Petre Marcu-Balş, et j'en passe des meilleurs!; nu desprinde din această activitate linii caracteristice?

...Ideologic, tinerimea de după război se îndepărtează hotărât de pozitivism; o viață spirituală mai adâncă, și o interpretare spiritualistă a existenții sunt linii caracteristice cari nu scapă nimănui...

...Sub foarte multe raporturi, generația de azi se dezvoltă, moral, sub o stea mai îngăduitoare decât generația noastră. O generație curioasă, deschisă bucuriilor spiritului și totuși tristă. Din această plămadă s-au ridicat întotdeauna marii creatori spirituali.

Sunt, de bună seamă, și umbre."

Cât de mari au fost aceste umbre, și-a luat sarcina tristă de a dovedi, patru ani de la acea prevestire, unul din rândurile noastre. E drept, nu am fost răspunzători de rătăcirea lui printre noi. De la întâile lui pagini semnate – pagini incendiare de manifest și proclamație – am suspectat autenticitatea acestui ideolog terorist. Manifestul lui lilial din Gândirea, a fost întâmpinat cu puneri la punct severe. Dar omul – Petre Marcu-Balș pe acea vreme - era tânăr. Incoerent, obsedat de lecturi și atitudini neasimilate, violent mai mult din dezorientare decât din convingere, înfruntând ridicolul cu o liniște ce-l făcea simpatic, nebulos, ofensiv și categoric, omul era tânăr. Asta îl scăpa de trivialitate. Asta ne dădea mai ales dreptul de a-l aștepta.

A urmat o lungă absență, utilă fiecăruia din noi, pentru că, răspândindu-ne în lume, ne silea să împlinim de unul singur, o experiență personală ce avea să organizeze materialul sufletesc prea global și inform al „generației". Plecarea era hotărît o despărțire. Într-un fel o lichidare. Alte probleme, alt obiect, alte peisagii intrau în jocul nostru intelectual.

Ştiam deci precis şi cu anticipaţie că ne vom întoarce altfel. O mai ştia cineva afară de noi, cineva care nu se interesa nici de formulă, nici de o ideologie anume, ci numai de desăvârşirea fiecăruia din studenţii şi prietenii lui tineri: profesorul Nae Ionescu. Această desăvârşire personală se putea face pe un drum cu totul altul decât al lui. Condiţia nu era o direcţie ideologică, ci un sens sufletesc. Atâta numai. Adică foarte mult.

În biroul domnului Nae Ionescu au intrat reacţionari şi comunişti, visători placizi şi terorişti teribili, antisemiţi şi talmudişti, veniţi acolo să găsească o întrebare stimulatoare, un îndemn, un răspuns la o îndoială, o replică la o certitudine, o nuanţă la o afirmare. Pentru a fi deschis această uşe, era nevoie să fii ceva. Înger, dacă-ţi dă mâna. Canalie, dacă aveai poftă. Dar să fii. Ţi se cerea numai să aduci un semn personal în această tovărăşie.

De aceea poate, la întoarcere, Petre Marcu-Balş într-o nouă înfăţişare şi cu un nou nume – Petre Pandrea de astă dată – putea să redeschidă uşa profesorului lui şi al nostru, sigur că va fi primit. Trecuse dela o baricadă la alta. În 1928 fusese ortodox, naţionalist, radical şi fascist. În 1931 era liber-cugetător, revoluţionar de stânga, comunist. Transfigurarea coincidase, ce este dreptul, cu anumite neplăceri financiare. Băiatul devenise marxist tocmai în momentul în care i se retrăgea o bursă. Faptul l-am fi putut remarca. N-am făcut-o. Este aici, între noi, o atmosferă care exclude asemenea calcule. Obicei prost de a-i judeca pe oameni dincolo de linia teşită a vieţii lor. Asta ne poate păcăli, dar îi poate înnobila.

În cazul lui Petre Marcu, ne-a păcălit. Băiatul era o secătură. După patru ani obscuri şi agitaţi, în care silueta lui morală a trecut prin cele mai ciudate avataruri, el s-a revelat brusc: o secătură.

Un om se poate schimba şi poate evolua între cele mai uluitoare extreme, fără ca fiinţa lui morală să fie pusă în cauză. E de ajuns să păstreze, ca pe o stea fixă, puterea de a crede. În fond, consecvenţa cu tine este mai de preţ decât consecvenţa cu o idee.

Nu salturile lui Petre Marcu ne mirau. Ele puteau dovedi cel mult un debil organism intelectual. Ci mobilul acestor salturi, lipsa lor de ţinută şi sinceritate, caracterul lor oportunist şi meschin.

Când acum două săptămâni, comunistul Petre Pandrea trecea din partidul lui Karl Marx în partidul d-lui Virgil Madgearu, trădarea era netă.

Vedeţi, omul nu trăda o idee a noastră, a celor de aici, dar trăda o idee Şi era prin urmare – şi pentru noi – un trădător.

Am scris atunci câteva scurte cuvinte de melancolie. Petre Marcu, era prima lichea identificată a generaţiei. „Umbrele” articolului de la 4 mai 1928 se dovedeau mai grele şi mai sumbre decât am fi cutezat să le bănuim.

Întrebat, băiatul s-a justificat penibil: i-a fost foame, a fost plătit să treacă la naţional-ţărănişti şi a trecut.

O confesiune atât de jalnică nu convinge desigur, dar îti dă dorinţa tristă de a închide ochii şi a ignora. Pe Petru Marcu-Balş, care şi-a vândut sufletul pe un codru de pâine, avea să-l judece Dumnezeu, nu noi, care, pentru a fi îndurat şi pentru a îndura liniştiţi, ştim că suferinţa nu scuză abdicarea.

Un singur lucru mai putea face omul ăsta, în lazaretul sufletesc în care intrase pe totdeauna şi de bunăvoie: să tacă. Este undeva, la fund, un loc întunecat în care maziliţii vieţii îşi pot duce traiul, cu singura decenţă ce le mai rămâne, decenţa de a un însemna nimic. Anonimatul, atâta doar, mai era în stare să acopere trădarea şi moartea spirituală a noului ideolog madgearist.

Petre Marcu n-a vrut să-şi impună această ultimă ruşine. Poate că are dreptate: o infamie întreagă şi sinceră este necesară, cel puţin ca exemplu, foştilor lui tovarăşi de generaţie. Prin dezgust, ei se vor simţi o dată mai mult alături.

EXERCIŢII DE PACE CAMUFLATĂ

În prima zi de dezbateri a conferinţei de la Londra, terminată cu insuccesul net pe care îl cunoaşteţi, d. Macdonald, acest idealist de şcoală anglo-saxonă, a găsit o formulă remarcabilă prin naivitate: pacea lumii trebuie menţinută prin conferinţe. Asta aduce puţin cu „Fii frumoasă prin Elida!”. Oricum, nu e rău.

Sistemul conferinţelor a fost de altfel singura soluţie practicată de la război încoace pentru consolidarea păcii. Diplomaţii nu cred să fi cunoscut vreodată timpuri mai fericite. N-a trecut anul, ce zic?, nu a trecut luna, fără ca o nouă conferinţă, un nou acord, un nou protocol să nu fi pecetluit armonia acestei Europe, care într-o bună zi are să moară dintr-un exces de pacificare. Harta Europei a fost împânzită cu localități istorice: Lausanne, Locarno, Chequers, Spa, Basel... Nu va mai trece multă vreme și nu se va mai găsi pe continent nicio comună urbană care să nu fi fost cinci minute istorică.

D. Macdonald are dreptate. Pacea nu se menține astăzi decât prin conferințe. Nerăbdarea și nenorocirea popoarelor stă agățată de tot felul de proiecte, schimbate ca pălăriile uzate. Speranțele au scadențe din ce în ce mai scurte. Și, după cum o poliță neplătită nu poate fi înlocuită decât cu alta nouă mărită prin dobânzi acumulate, tot astfel nădejdile noastre, dezmințite de la conferință la conferință, devin din ce în ce mai enervate și mai penibile.

Planul Young, planul Hoover, raportul experților, propunerea franceză pentru dezarmare, planul Tardieu pentru statele dunărene – toate aceste jucării, fără să ne fi convins un moment măcar de posibilitatea lor de a realiza ceva, au grupat pe rând așteptările popoarelor necăjite. Și tot pe rând au căzut.

S-ar spune că toate aceste jocuri de-a pacea îndeplinesc funcția pe care în război o îndeplinea serviciul de camuflaj. Știți că existau detașamente însărcinate anume cu construirea unor puncte strategice iluzorii. În Franța mai ales serviciul acesta era excelent organizat. Se concentrau în campanii speciale pictori, arhitecți, desemnatori.

Aceste campanii erau trimise în zona de luptă să construiască din carton și lemn diverse clădiri care, de la depărtare și mai ales din avion, dădeau impresia a fi clădiri autentice. Se improvizau astfel în câteva ore poduri, gări, trenuri, cazărmi, toate deşerte şi provizorii.

Scopul era să-l faci pe duşman să creadă că aceste barăci erau puncte strategice reale şi să-l determini astfel să atace. Duşmanul cheltuia muniţii, timp şi energie distrugând astfel simple jocuri de carton. Nu o intenţie precisă de camuflaj este la baza tuturor acestor conferinţe, făcute ca să amăgească nădejdea opinie publice mondiale şi să-i dea revoltei generale direcţii intenţionat false?

MARI EVENIMENTE CARE NU PREA SUNT...

Se aşteaptă rezultatul alegerilor franceze de la 1 mai cu o înfrigurare ce onorează Parisul. S-ar părea astfel că odată mai mult cheia politicii internaţionale rămâne tot în „cetatea luminii”, ceea ce la drept vorbind a încetat de mult să mai fie un adevăr. Curiozitatea manifestată pretutindeni pentru „enigma” de la 1 şi 8 mai este un explicabil eveniment de sezon, palpitant, agreabil şi, în fond, secundar.

Există asemenea „mari evenimente” care nu sunt mari. Parisul are specialitatea lor, *Le grand prix de Paris*, bunăoară, cursa clasică de la Longchamp ia proporţiile unei mari emoţii colective şi mii de oameni aşteaptă, în acea duminică tradiţională de iunie, să aplaude un nume de cal şi unul de jokeu. Cine a trecut o dată pe marile bulevarde, la ceasurile 4 după masă, în acea zi înfrigurată, va ţine minte aerul de revoluție, în orice caz de neliniște, pe care festiva cetate îl păstrează.

În seria acestui soi de „mari evenimente” se înnumără și apropiatele alegeri.

Dacă băgați de seamă, lupta nu se dă acolo între probleme, ci între oameni. Căci problemele care sunt? Aceleași – trei sau patru – pe care a treia republică le-a cunoscut în tot decursul scurtei sale istorii. Aceleași, pentru care s-au bătut cu 30 sau 50 de ani în urmă Waldeck-Rousseau sau Jules Ferry. Laicitate, școală unică, republicalism. Clișee care au fost furtunos depășite de timpul nostru, dar la care spiritul mic-burghez al politicii franceze a rămas cu o înduioșătoare fidelitate.

Da, oricât de neserios s-ar părea, partidele se bat acolo sau simulează că se bat pe principiul laicității, astăzi în 1932, trei decenii de la separarea bisericii de stat. Asta cel puțin în proclamații, întruniri și afișe.

Nu-și dau seama oamenii politici francezi, atât de pregătiți, inteligenți și valoroși cât îi știm, nu-și dau seama de inanitatea acestor „probleme” betegite de vârstă și vide de conținut? Ba da, fără îndoială. Dar ei își mai dau seama de încă un lucru, foarte important pentru judecarea politicii franceze: că problemele nu interesează acolo pe nimeni și deloc.

Toată politica internă franceză se reduce la democratism vag socializat. Dacă parlamentul e predominant spre dreapta, atunci democratismul acesta se colorează cu câteva declarații naționaliste. Dacă parlamentul este predominant spre stânga, se adaugă oarecari mărturisiri pacifiste. Chestie de pedală. Chestie de nuanță. Deosebirile sunt mărunte.

Ținând seamă de această „unitate ideologică" (dacă se poate spune), politicienilor francezi le rămâne singura divergență reală și cu posibilități de speculare electorală: divergența dintre temperamente, divergența dintre persoane. Alegerile se fac nominal, direct, pentru motive locale, cu resentimente, cu simpatii personale, de la caz a caz, de la om la om.

Propaganda se face pe criterii limpezi, verificabile. „Cetățeni! votați-mă pe mine, François Dupont, avocat, cavaler al legiunii de onoare, filantrop, 56 de ani, blond, tată de familie. În ianuarie 1931 am votat contra guvernului Steeg. În februarie 1932 am votat pentru guvernul Laval!"

Iar cetățeanul își dă sau își refuză votul cu aceeași motivare amănunțită, individuală, specializată.

Zilele trecute, un deputat de Dieppe, candidând pentru un loc de senator, a găsit în urnă câteva voturi, pe care sta scris negru pe alb:

„Nu te votez, pentru că dumneata la Cameră ai fost pentru legea asigurărilor sociale, care după socoteala mea este o infamie."

Ridicol, veți spune dv., obișnuiți cu aritmetica abstractă a alegerilor de la noi. Revelator, vom răspunde noi, care cunoaștem sistemul gospodăresc, familial, intim și esențalimente provincial al alegerilor franțuzești.

Înțelegeți de ce nu așteptăm nimic de la rezultatul bătăliilor de la 1 și 8 mai?

„TEMPLUL NAȚIONAL-LIBERAL”

D. I.G. Duca, bunul nostru amic din zile grele, muza noastră perpetuă și humoristul nostru preferat, a „zis” miercuri seara un discurs. Se adunaseră toți cugetătorii partidului liberal să mănânce și să bea, lucru care se știe este foarte prielnic ideilor generale.

O veche perversiune a d-lui Ghica este idealismul.

Gata oricând să intre în funcțiune, acest idealism se exercită încă cu deosebire când e stimulat de o baterie de vin și de sifon. Asta creează o atmosferă propice pentru speculații abstracte.

Așadar d. I.G. Duca a vorbit. Avem în fața noastră corpul delict. 64 de centimetri de discurs. Fiecare centimentru este un *trouvaille*: trei imagini pe fiecare centimetru, ceea ce face exact 192 (o sută nouăzeci și două) figuri de stil. Nu le putem reproduce pe toate, dar fie-ne îngăduit să le oprim pe cele mai suculente.

D. Duca a vorbit bunăoară despre „templul național liberal”. Nu știm de când d-sa are asemenea predilecții mozaice de stil. Se pare că de la Oradea Mare, când șeful Partidului Național-Liberal a dovedit certe înclinări rabinice. Oricum imaginea, deși excelentă, este puțin primejdioasă. Uite, se vorbește pe ici pe colo că succesorul d-lui Duca ar fi să fie d. Niemerower. Să fie d. I. G. atât de sigur de sine, încât să-și sugereze singur eventualul înlocuitor? Îl știam mai prudent.

Incontestabil însă, d-sa este într-o perioadă de curaj. „Nicio idee nouă nu ne sperie”, strigă șeful liberal între două șprițuri. Ceea ce este exact, cu o singură rectificare. Pentru ca să te sperii de o idee, trebuie să știi mai întâi ce e aia. Un tigru, cât este el de tigru, nu se va speria niciodată de un curent electric: și totuși asta îl poate doborî. S-a întâlnit vreodată d. I.G. Duca pe stradă cu o idee? Știe d-sa, măcar pe departe, cum devine cazul?

În sfârşit un ultim citat:

„Ideea de ordine o apărăm cu îndârjire (Iar «ideea»! Hotărât e o idee fixă! N.R.) Dar doctrina noastră politică ne va opri întotdeauna s-o transformăm într-o unealtă de sugrumare a libertăților și principiilor democratice care ne stăpânesc."

Vai! Ce frumos! Îți vine a crede că până la urmă acest domn Duca are să moară pe ghilotină pentru apărarea „libertăților democratice", ca un nou Danton gentil de astă dată și cu mustață.

Numai că într-o zi din primăvara lui 1928, „stăpânit de principii democratice", d. I.G. Duca a suspendat un ziar ce se chema „Cuvântul".

Păcate de tinerețe.

DUMINICĂ, 17 APRILIE, ORA 11...

Poate nu vei fi știind, cetitorule. Poate (căci totul e posibil, chiar și asta), poate nu vei fi cetind „Viitorul" gazeta trecutului partid liberal.

Să ți-o spunem prin urmare noi. E mai sigur. Află deci că de ieri, duminică, 17 aprilie 1932, ora 11 fix, România a intrat într-un nou ev istoric.

Uite cum s-a întâmplat.

Sâmbătă dimineața, adică alaltăieri, atmosfera Capitalei era obișnuită. Nu știam ce ne așteaptă. Pe la prânz se înnourase ce e drept, dar n-am luat acest obișnuit fenomen meteorologic drept o prevestire. Socoteam că în cazul cel mai rău are să plouă.

Ei bine, n-a plouat. În schimb, imediat după masă, pe la ceasurile 2, a apărut „Viitorul". Și odată cu el a apărut un manifest al partidului național-ducist.

„Cetățeni ai Capitalei!, zice hârtia, partidul național-ducist este hotărât la cele mai mari sacrificii pentru înlăturarea primejdiei care ne amenință."

Foarte frumos din partea lui, am exclamat noi. Parcă o piatră ne fusese luată de pe inimă. Căci, după cum știți, grija noastră, marea noastră grije de fiecare zi, nu este cum o să ne plătim cuponul extern, sau cu ce o să ne hrănim funcționarii, sau cum o să ne întreținem școlile, ci numai dacă partidul național-ducist este sau nu „hotărât de cele mai mari sacrificii". Ei bine, este! Manifestul de sâmbătă o spune răspicat.

Dar același manifest, pentru ca fericirea noastră publică să fie integrală, continuă:

„Lupta, în scopul acesta (înlăturarea primejdiei etc...) începe duminică 17 aprilie, ora 11, în sala Eforiei din b-dul Elisabeta."

Observați absoluta preciziune a termenilor. O luptă politică pornește obișnuit de la idee, de la o atitudine, de la un sentiment colectiv și manifestarea ei se eșalonează anonim pe un timp îndelungat, fără să poți spune precis când anume a început.

Mărturisim că din toate invențiile d-lui Duca pe asta o prețuiesc cu deosebire: revoluția cu orar. Trebuie să fie în ascendența d-sale ceva reminiscențe ceferiste. Dar să nu bârfim. Căci, alaltăieri, spuneți-mi, vă rog, de unde am fi știut noi că de ieri, un ceas înainte de prânz, am intrat într-o nouă perioadă istorică?

PE MARGINEA UNEI CĂRȚI DE ANECDOTE

Face oarecare senzație în lumea literelor cartea unui critic care, după o lungă activitate de ordin strict literar, trece deodată din lumea cărților în lumea mai pitorească a oamenilor. Ori, cărțile se lasă ușor maltratate, sigure fiind că nimic nu le poate nimici și nimic nu le poate ridica, dacă este ceva în ele care se opune acestei nimiciri sau acestei ridicări. Acest adevăr este atât de cert, încât mi se pare că a face critică literară este mai puțin a judeca o carte în raport cu tine, cât a te judeca pe tine în raport cu ea. (Nu se spune bunăoară: Paul Souday a scris în 1913 despre Marcel Proust și prin urmare Marcel Proust era un mare scriitor. Ci se spune: Paul Souday a scris în 1913 despre Marcel Proust și prin urmare Paul Sunday era un mare critic).

Dar dacă operele literare au această liniște instinctivă în fața atacurilor sau a laudei, pentru motivul că eternitatea sau nimicnicia lor anulează tot ce se poate spune pentru ele sau împotriva lor, oamenii și cu deosebire poeții – ginte iritabilă –

reacționează. Ei nu pot răspunde cu persoana lor unui neadevăr tipărit și care îi privește. Pentru motivul că o pagină tipărită circulă în cuprinsul unei țări, în timp ce omul vizat de această pagină circulă cel mult pe cinci kilometri pătrați. Astfel se explică emoția – dealtminteri relativă – produsă de „memoriile" criticului pomenit. Douăzeci de volume în care a fost vorba de cărți n-au izbutit să stârnească interesul stârnit de un singur volum – în care este vorba de oameni. Criticul nostru a semnat ani de-a rândul erori critice, nedreptăți violente, neînțelegeri calificate – și nu i s-a întâmplat nimic. Iată că o singură dată a avut fantezia sau poate vanitatea de a-i judeca pe oameni și încercarea s-a lovit de un zid de indignare.

În speță indignarea este dublu justificată. Memorialistul nostru e un om care sub o aparență placidă a acumulat ani de-a rândul mici cantități de venin din acelea de care nimeni nu e scutit în viață, dar pe care un om normal (adică unul care trăiește, umblă, se agită și lucrează în aer liber) le elimină firesc, dând sau primind lovituri, din față și fără întârziere. Sunt însă temperamente ovale, fără unghiuri, fără asperități, care, neputând reacționa, păstrează dincolo de suprafața lor aparent pacificată, resorturi de aversiune – mici sertare, mici catastife unde fiecare repulsie este trecută cu număr în regulă, pentru o zi viitoare. Memorialistul, despre care vorbim, face parte din această categorie de oameni placizi, pe care numai o deficiență de energie i-a împiedicat să devină atentatori.

Cazul, prin urmare, este agravat de circumstanțele lui speciale. Important însă nu este acest detaliu agravant, ci caracterul general al genului memorialistic – gen prin el însuși dificil, supărător și ofensiv, pe care numai „postumitatea” îl face posibil. Aproape toți marii memorialiști au hotărât publicarea operei lor, în măsura în care ea îi cuprindea și judeca direct pe contemporani, mult după moartea celor vizați. Era poate o prudență de ordin personal (căci reacțiile puteau fi grele și tari), dar era mai ales un simț de relativitate, un sentiment intim că acele pagini de judecată nu erau nici certe, nici infailibile. Astfel, simplul fapt că memoriile erau scoase din actualitate și sortite unui timp prea depărtat pentru a le mai reține pitorescul făcea din ele un document, nu un pamflet.

Dar chiar cu acest corectiv, genul acesta literar rămâne iritant. Saint-Simon este și astăzi o lectură agitată, pe care nu o poți duce până la capăt fără a-ți fi schimbat de câteva ori, de la capitol la capitol, sentimentul față de eroii acestei vaste comedii istorice.

Stendhal l-a citit de trei ori pe Saint-Simon, la distanțe de câțiva ani. De fiecare dată a făcut noi adnotări pe marginea cărții și este instructiv să vezi cât de felurite sunt aceste observații, când integral admirative, când temperate și critice. Aș recomanda lectorului enervat al memoriilor criticului nostru acest exemplu de natură să domolească resentimentele lui juste, dar prea vii, împotriva cărții și a memoria-listului.

300 DE DANCINGURI

O corespondență din Shanghai, publicată într-un mare cotidian străin, anunță că de la încetarea ostilităților chino-japoneze, adică în mai puțin de 20 de zile, s-au deschis în oraș, 300 (trei sute) de dancinguri.

Așadar viața își reia cursul ei în acest neverosimil Shanghai, pe care, în actualitățile sonore la cinematograf, l-am văzut ciuruit de obuze, înăbușit de fum, jalnică epavă dintr-o cetate de carton, în prada unei mari furtuni.

Unde sunt refugiații rătăcind uluiți pe acele ulițe deșarte, unde sunt firmele aprinse zburând prin aer ca niște sinistre torțe, unde sunt copiii adunați în jurul unor cazane cu fiertură, inconștienți și speriați?

Trei sute de dancinguri s-au deschis în orașul acela incendiat. Repede. S-au îngropat morții, s-au șters pietrele caldarâmului de sângele prea recent, s-au netezit maidanele de cărămizi arse. Să nu mai rămână nimic pe urma catastrofei. Să se ascundă zdrențele amintitoare, să se uite numele celor căzuți. Viața continuă. Pentru atâta lucru nu trebuie decât un jazz, doi dansatori, câteva mese și mult alcool. Femeile acelea mici, cu ochi oblici, fără vârstă, deopotrivă de tinere și bătrâne la 20 și la 60 de ani, japoneze și chineze, vor dansa pentru bucuria europenilor și vor cânta cu glasul lor puțin aspru șansonete pariziene.

E un semn al timpului. Altădată, după o asemenea sinistră destrămare, viața s-ar fi urnit cu greu din loc, lent, după lungi cicatrizări, după refaceri interioare, după o consumare mocnită a nenorocirilor trecute, după regrete și întârzieri.

Altădată simbolul vieții care continuă, după o asemenea scufundare, ar fi fost un plug lângă o cruce.

Nu mai avem timp pentru asemenea inutile întârzieri în noi înșine. Febril, halucinant, grăbit, improvizăm noi bucurii, biciuindu-ne imaginația, stimulându-ne uitarea, dizolvând regretele, nesocotindu-le, alergând mai departe peste morminte, peste aduceri aminte, peste pasiuni, peste răni deschise, pe un drum la capătul căruia așteaptă, simbolic, în loc de trei sute de cruci, trei sute de dancinguri.

„FĂRĂ PROFESIUNE”

E glumeață legea asta pentru „controlul averilor”, votată la Cameră într-un entuziasm pe care numai o lege pentru sporul diurnelor parlamentare ar fi izbutit să-l stârnească. S-ar spune că deputații noștri au fost brusc cuprinși de un acces înfrigurat de moralitate, pentru care ar fi fost în stare să se ia de piept cu Dumnezeu, pe loc, imediat și direct. Asta îi onorează.

Îi onorează pe ei și ne amuză pe noi.

Căci s-a întâmplat în cursul discuției un mic incident de o savoare și mai ales de o semnificație care merită să fie subliniată măcar în treacăt.

S-a propus anume, la articolul 25, un amendament „în sensul că toți cei care nu pot justifica o profesiune sau alte mijloace de existență vor fi supuși la prevederile prezentei legi”. Lectura acestui amendament a fost întâmpinată cu o furtună de proteste. Reportajul parlamentar spune textual că „în incintă s-a născut o vie agitație”. Câțiva oratori au cerut cuvântul, opoziția a vociferat, cuvinte grele au trecut de la pupitru la pupitru.

Calmul s-a restabilit cu greu, numai în clipa în care amendamentul cu pricina a fost retras. Altminteri cine știe ce s-ar fi întâmplat.

Cine poate să explice această furtună pornită ciudat la auzul unui simplu amendament, despre ai cărui termeni nu se poate spune decât că sunt inocenți? La urma urmelor, dacă e să controlăm averea unor oameni cu ocupație precisă, care muncesc, sunt retribuiți și au resurse oarecum legale, în orice caz vizibile, de ce nu am exercita același control asupra averii oamenilor fără ocupație determinată, care nu muncesc, nu sunt retribuiți și totuși, sau tocmai de aceea, se trezesc într-o bună dimineață milionari?

De ce? Răspunsul nu e greu. Pentru că în această Cameră, ca în toate camerele noastre, ca în toată politica noastră, majoritatea politicienilor, sunt „fără profesiune”. Profesiunea lor este agitația, polemica și ideologia – toate lucruri foarte drăguțe, dar fără rentabilitate.

O întrebare dintre cele mai simple ar fi să știm de ce domnii ăștia săraci – șomeuri în eternitate – nu mor de foame. Ei bine, la această cutezătoare întrebare, ei refuză să răspundă. Au spus-o răspicat, alaltăieri la Cameră, când s-au găsit câțiva insultați de cea mai nevinovată dintre propuneri.

„Fără ocupație” – iată ce explică moralitatea, pasiunea și nivelul bărbaților noștri politici.

NOI, CARE CEI DINTÂI!...

Nu se face nimic în România de la o vreme, fără ca 50-60 de eroi, răsăriţi brusc prin generaţie spontanee parcă, să nu reclame fiecare în parte şi toţi la un loc, onoarea de a fi descoperit „pentru prima oară" acel lucru.

Se votează conversiunea datoriilor agricole? Se modifică tariful vamal? Se presupune revizuirea datoriilor externe?

Iată de ce, douăzeci, o mie de ideologi, reclamându-şi sus şi tare paternitatea, „Noi, care cei dintâi..."

Uneori, mania asta ia forme ridicole. S-a întâmplat bunăoară ca o gazetă – astăzi dispărută de altfel- să apară astă iarnă în toiul mişcării stagiarilor şi a studenţilor împotriva legii advocaţilor. Chestiunea era veche de câteva luni, o discutase toată lumea, toate gazetele, toţi deputaţii. O cunoşteau până la exces. Zeci de articole fuseseră publicate. Ei bine, asta n-a împiedicat ca proaspăta gazetă să scrie cu seninătate: „Noi care cei dintâi am cerut ca această lege infamă să cadă..."

E amuzantă – nu? – această furie de a stabili cu orice preţ, chiar cu preţul ridicolului, care nu este la noi cel mai greu de plătit, întâietatea ideii şi paternitatea legitimă. E mai ales caracteristică.

Vedeţi ce interesează la noi în dezbaterea unei chestiunii? Care a fost întâiul, care a fost al doilea? Că o lege e proastă sau bună, că o soluţie e dreaptă sau strâmbă, că o propunere este realizabilă sau fantezintă – de asta nu întreabă nimeni. Important pentru noi este să știm „care e ăla”? Și nu ne bătem pentru nimic cu mai mare pasiune decât pentru această jalnică deșertăciune.

De îndată ce apare în discuția curentă a zilei o „idee”, grija românului nu este să o înțeleagă, ci pur și simplu să-și asigure o ipoteză aupra-i: „noi, care cei dintâi!” E prudent și nu angajează la nimic. Cine știe? Dă Dumnezeu că iese bine și atunci așa-i ca te-ai dovedit profet?

Pe urmă, nici nu e greu. Ajunge să afirmi că ai fost întâiul, pentru ca într-o bună zi să crezi și tu în istoria asta. Dovezi nu se cer și, chiar dacă s-ar cere, ar fi imposibil de dat.

E atât de dificil să stabilești paternitatea unui copil, care – de! – este de carne, e vizibil și dă din mâini, dar încă a unei idei care nici de carne nu e, nici nu se vede şi nici din mâini nu dă.

Prin urmare, strigați liniștiți, ideologilor, strigați fără teamă: noi care cei dintâi!!!

FELIX ADERCA: *AVENTURA D-LUI IONEL LĂCUSTĂ TERMIDOR*

În Franța, d. F. Aderca, scriitor român pe care publicul mare va avea să-l descopere peste vreo 30 de ani, ar fi fost situat pe linia critică Paul Morand-Jean Giraudoux. Îl apropie de acești doi scriitori diversitatea mijloacelor sale de expresie, curiozitatea psihologică, interesul pentru formele de viață modernă, neliniştea, pasiunea spectacolului uman. Îl apropie mai ales de ei o viziune acută a vieții, viziune de citadin veritabil, curagioasă, personală lipsită de piedici morale, eliberată de prejudecăți și de certitudini gata făcute, dispusă să primească orice și să înțeleagă totul. Dacă termenul n-ar fi compromis, aş spune că d. Aderca este, odată cu Giraudoux şi Morand, un mare reporter.

Dar apropierea nu trebuie exagerată. V-o propun ca pe o simplă sugestie. D. Aderca are atât de numeroase şi distincte trăsături personale, încât amintirea celor doi scriitori francezi (ei înşişi foarte deosebiți unul de altul) nu are alt rost aici decât să desemneze în câmpul literar mai mult un meridian decât o categorie. Vă indic prin urmare locul geografic al operei şi nu caracteristica ei.

Ar fi de altminteri foarte greu să determini într-o judecată oricât de sumară, „caracteristică”, adică o singură caracteristică a personalității acesteia literare.

D. F. Aderca întrunește în posibilitățile sale câteva moduri artistice. Fără să am pretenția de a stabili o statistică, mi se pare că pot identifica zece personagii în teatrul propriei sale individualități. Un pamfletar. Un poet liric. Un talmudist (nu prin obiect, ci prin sistem de gândire). Un satiric. Un revoluționar. Un elegiac. Un instigator...

Cum se îmbină toate aceste înclinări, de multe ori contrarii, de cele mai multe ori incompatibile, iată secretul artei sale, iată ce mi se pare că explică imaginea atât de agitată, de surprinzătoare şi de derutantă a acestei arte. De la volum la volum, d. F. Aderca şi-a intrigat cetitorul, care în momentul în care ar fi putut socoti că a descoperit în fine cheia acestui temperament fugace se vedea pus, prin surprindere, în fața unei noi cărți, ce desmințea experiența celei anterioare, sau, în orice caz, nu mai ținea seama de ea.

De la *Țapul* la *Omul descompus*, de la *Domnișoara din strada Neptun* la *Femeia cu carnea albă*, câte salturi, câte aventuri, câte avataruri! Uneori ești ispitit să-l ierți pe d. E. Lovinescu, acest lector prudent, care buimăcit de jocul mingilor de foc ale autorului, nu mai știa dacă trebuie să laude sau să critice și se ascundea inobil după o formulă reticentă, care nespunând nimic, putea să spună totul.

Cred că este totuși în literatura d-lui Aderca o constantă. Aș defini-o astfel: conflictul dintre o sensibilitate lirică, aproape sentimentală și o inteligență care, jumătate din pudoare, jumătate din perversiune, ni-i iartă acestei sensibilități efuziunile și i le retează printr-o necruțătoare ironie.

Definiția asta prea lungă și prea abstractă mă înspăimântă pe mine cel dintâi, dar o voiam completă și cred că este. Mai simplu, dar și mai schematic, se poate spune că poetul Aderca (observator rău, lucid, neiertător) și că din această ostilitate rezultă o singură victimă, care tot F. Aderca se numește. Scriitorul s-a urmărit fără îngăduință în toate umbrele care l-au reprezentat, în domnul Aurel altădată, în domnul Ionel Lăcustă Termidor astăzi și a atacat virulent toate pasiunile sale, îndemnat de un demon al inteligenții „o inteligență care să guste cu inocență și desăvârșită voluptate jocurile înfățișărilor lumii și care să aibă desgustul până la saturație, din milenar exces, al tuturor fanatismelor". (p. 56)

Acest „dezgust al fanatismelor” în toate domeniile, în ordine morală, în ordine intelectuală şi în ordine psihologică, stă la baza a ceea ce eu aş numi bucuros *humorul lui Aderca*, dacă vorba nu ar părea curioasă pentru un temperament de profunde resurse tragice, ca al autorului lui Ionel Lăcustă Termidor.

Aceste dispoziţii de structură sufletească, despre care am vorbit până aici, d. F. Aderca le exprimă în literatură şi le realizează cu mijloace de artă foarte diferenţiate. D-sa este deţinătorul unui scris mobil, expresiv, capabil de mari schimbări, bogat prin vocabular, personal prin sintaxă, scris ce corespunde complexităţii temelor psihologice, pe care le tratează, fără ca prin aceasta să devină greoi sau măcar solid. Chiar dacă nu ar fi pus în slujba unui material sufletesc de mare valoare, cum e cazul, scrisul acesta ar fi ajuns, prin simpla şi inerenta lui frumuseţe să creeze şi să justifice un prozator de întâia însemnătate. În istoria prozei noastre moderne, d. F. Aderca deschide un capitol care îi aparţine în întregime.

Aventurile d-lui Ionel Lăcustă Termidor, ultima sa carte, nici roman, nici nuvelă, nici eseu, cuprinzând elemente şi de roman, şi de nuvelă, şi de eseu, este un album care justifică încă o dată tot ce observăm mai sus, poate prea sumar, despre întreaga literatură a d-lui Aderca.

Acest Ionel Lăcustă, frate bun cu domnul Aurel, ascunde în viaţa lui placidă de intelectual sărac (să ni se ierte pleonasmul) un suflet de aventurier, care parcurge cu imaginaţia ţări şi orizonturi, în căutarea unui popas care nu vine, care nu va veni, dar în a cărui odihnă supremă nu încetează niciodată să creadă. Femei, amoruri, revoluţii, călătorii, discuţii filozofice, speculaţii diletante, farse, drame, evocări, reflexii – un întreg univers de miniatură, prin care inteligenţa eroului trece vagabondă şi pasionată „când sus de tot de-i trec norii prin păr şi-şi scutură luceferii din urechi, când jos de tot în mocirlă, de vorbă cu porcii”.

HEINRICH-GERHARD GRUBER

Ziarul hitlerist „Hanauer Anzeiger”, care apare în orăşelul Hanau din Hessa, publică la rubrica anunţurilor, următoarele rânduri, reproduse fără comentarii de o revistă pariziană:

„Wilhelm şi Elfriede Gruber Schaefer au onoarea să anunţe naşterea robustului lor hitlerist Heinrich-Gerhard Gruber”.

Este fără îndoială un exemplu de zel politic, despre care se poate spune că e cel puţin excesiv. Să faci amor cu programul partidului în mână şi să alternezi cuvintele tandre cu declaraţiile de principiu, astfel încât, după nouă luni, să dai naştere unui mic ideolog – iată un record demn de remarcat. Politica se ia la întrecere cu biologia şi nu m-aş mira s-o învingă. Astfel, grija tinerelor femei însărcinate nu va mai fi de aici înainte să ştie dacă pruncul ce-l poartă în pântece este băiat sau fată, ci pur şi simplu dacă este conservator sau revoluţionar.

Vom auzi într-o zi la Capşa un scurt dialog care ar fi făcut altădată fericirea bunului nostru Caragiale.

— A născut nevastă-mea azi-noapte.

— Felicitările mele. Ce?

— Un naţional liberal de nuanţă ducistă.

(Căci, vedeţi, la noi, determinarea sexului... politic are să fie mult mai dificilă, din cauza diversităţii de programe. În schimb, paternitatea are să fie mai lesne de stabilit. Fiindcă, dacă d-ta eşti, să zicem, ţărănist şi nevasta are să-ţi nască un averescan, trădarea va fi dovedită.)

Gluma însă merită să fie oprită aici, pentru un comentariu mai grav. Într-adevăr, nu e revelator micul anunţ din „Hanauer Anzeiger”? El explică, dacă te gândeşti bine, o parte bună din misterul german actual. El ne face să bănuim câtă farsă, câtă naivitate, ce amestec de prostie şi ingenuitate intră în complexul hitlerismului triumfător. Un sentiment general de disperare desigur, dar mai ales o vastă acumulare de mici vanităţi, mici răbufneli, mici visuri erotice, mici vocaţii de general ratat. În această învălmăşeală este simbolică naşterea lui Heinrich-Gerhard Gruber, care n-a apucat să fie copil şi a devenit deodată hitlerist.

Într-o zi, Heinrich-Gerhard, vei muri strivit pe asfalt într-o încăierare de stradă sau vei sângera în noroi într-un nou război mondial – şi se vor găsi oameni care să nu înţeleagă nici atunci că moartea ta nu se datorează gloanţelor duşmane, ci imbecilităţii omeneşti de azi şi de totdeauna.

LA O BIOGRAFIE A LUI EMINESCU

În măsura în care recenta *Viață a lui Mihai Eminescu*, pe care o publică d. G. Călinescu, ține strict de literatură, ea trece de aceste puține rânduri. Cartea este prea amplă, informată și valoroasă, pentru a nu cere o cercetare critică specială. O vom face – și nu prea târziu.

Altceva trebuie însă să remarcăm aici. Anume, caracterul de fapt cultural al acestei apariții. Mai precis, posibilitățile pe care le deschide de aici încolo legendei lui Mihai Eminescu, pentru a înceta să fie o prejudecată festivă și pentru a deveni o operă cetită, actuală și iubită.

Căci adevărul ăsta este: poeziile lui Eminescu se admiră, dar nu se citesc. Lucru care este de altminteri foarte natural, căci un poet nu poate avea, prin destin, decât un public restrâns și secret, un fel de familie spirituală foarte redusă. Dar, dincolo de această elită care se orientează singură, există un public ce poate fi educat pentru poezie, convertit la poezie, printr-o instrucție literată stăruitoare și inteligentă. Dacă ăsta este rostul studiilor de literatură în școli, care o fi el?

Ei bine, capitolul eminescian din programul liceelor noastre este o incontestabilă nenorocire. O operă nu are cum să fie mutilată mai rău. Mai bine de un deceniu, școlarii români au făcut cunoștință cu cel mai mare poet al pământului lor, prin intermediul d-lui... Mihalache Dragomirescu. Asta spune tot și explică tot.

Ici-colo, foarte rar și foarte izolat, un profesor cu entuziasm și pricepere se încerca să învingă imbecilitatea textelor și să salveze, dincolo de ele, imaginea poetului. Câtă trudă trebuie să-l fi costat pe profesorul meu de română – d. G. Banea de la Brăila – pentru a ne fi făcut cele câteva lecții frumoase, clare și însuflețite despre un Mihai Eminescu, oribil trădat în manualul de clasă!

D. G. Călinescu pune capăt acestei stări de lucruri. Nu știu dacă intențiile sale au fost didactice. Oricum, cartea sa trebuie să pătrundă în școli. Ea trebuie pusă în mâna elevilor de curs superior, care vor afla astfel imaginea patetică, sobră și prietenoasă a poetului, înainte de a cunoaște imaginea furtunoasă și tragică a poeziei.

Faptul este de primă însemnătate.

Experiența va reuși pe deplin. Cine a citit cartea d-lui Călinescu înțelege că experiența a și reușit. S-ar cuveni însă ca ea să fie urmată de alte încercări, s-ar cuveni ca această carte să fie capul unei întregi serii. O viață a lui Creangă, una a lui Odobescu, a lui Costache Negruzzi, a lui Caragiale ar forma toate laolaltă o antologie decisivă pentru cunoașterea literaturii noastre.

Cine să ne dea această bibliotecă? Editura Cultura Națională? Curagioasă cum e, inteligent condusă cum se dovedește, nu ar fi de mirare. Dar mijloacele ei modeste îi permit acest efort?

Mi se pare că există undeva o mare imprimerie a statului și altundeva un bogat fond cultural.

IDEILE D-NEI KENT

Acum că sufragetele noastre au în sfârșit ocazia să dea banchete politice și să facă declarații ideologice, întocmai ca onorații lor soți, nu strică să ne uităm puțin peste hotare, spre țările unde „egalitatea sexelor” a depășit de mult codul civil și a intrat în legile electorale.

Nu că, Doamne ferește, am fi împotriva revendicărilor feministe. Nu suntem feminiști, dar suntem galanți și asta e de ajuns pentru a ne câștiga cauzei. Este bine însă să știm ce a adus „cauza” acolo unde ea a fost deplin biruitoare.

Bunăoară în Spania. Cele două *cortes* care formează parlamentul spaniol numără trei femei între membrii lor. Toate trei au desfășurat o activitate parlamentară strălucitoare: discursuri, legi amendamente etc. Dar, dintre toate, cea mai interesantă pare să fie doamna Victoria Kent, deputată și prezidentă a comisiei de drept penal. Doamna Kent a făcut, în cursul ultimei sesiuni legislative, două propuneri. Amândouă excelente.

Prima. Să se legifereze dreptul deținuților de a avea raporturi sexuale.

Nu știu de ce, dar ideea asta mi se pare năstrușnică. E dreaptă, este umană și e generoasă. Dar e ciudat că a trebuit să vină o femeie, pentru ca să se gândească la asta, și, mai mult decât ciudat, este revelator. Revelator pentru preocupările ei, pentru problemele pe care și le pune. Să nu facem glume ușoare. Să nu spunem că lucrul dovedește temperament și nervi și mai ales aptitudini de alcov.

Și nici să nu spunem că, în situația de a formula reforme, o femeie le formulează tocmai în această ordine... de idei. Prima propunere a doamnei Kent este suficient de semnificativă pentru a se putea dispensa de comentarii.

A doua. A doua însă este de-a dreptul genială. Să se retragă dreptul de vot femeilor.

Nu e aici nicio greşeală de tipar. Doamna Kent, deputată aleasă pe baza unei legi feministe, cere pur şi simplu să i se ia ei concetățenelor ei drepturile politice.

Cât de amară, cât de dezamăgitoare trebuie să fie experiența puterii şi a victoriei politice, pentru ca, numai după 6 luni, o sufragetă să ceară ea însăși acest lucru. Doamna Kent va fi aflat că în viața publică treburile nu merg chiar atât de delicat și simplu, cât ar visa o femeie făcută să poarte copii și să-i crească. Ea va fi descoperit acolo că menirea ei dintru început, de la facerea pământului, era mai blândă, în orice caz mai curată, decât aceea pe care mai târziu, într-un „veac de lumină”, oamenii au scris-o într-o constituție.

Doamnelor, dacă într-o zi mă veți invita la un banchet feminist, îmi propun să vă vorbesc la desert despre ideile Victoriei Kent.

MIRCEA DAMIAN: *CELULA NR. 13*

D. Mircea Damian aducea acum vreo patru ani, la debut, calități deconcertante pentru un debutant: o frază sigură, clară, lapidară, un dialog precis şi firesc, un deosebit curaj în atacarea subiectului, de care nu se lasă niciodată dominat. Iată, ne-am zis, un scriitor care nu mai are nimic de învățat. Căci, judecam noi, ceea ce îi lipsea lui Mircea Damian nu se învață niciodată.

Şi îi lipseau lucruri puține, dar esențiale. Îi lipsea darul de a depăşi aspectele exterioare ale vieții. Îi lipsea emoția personală ce pune accent pe viziunea unui scriitor şi i-o face valabilă artistic. Îi lipsea simțul nuanțelor, înțelegerea complexității unei situații sau unui tip. D. Damian vedea sumar, schematic, exterior şi incomplect. Literatura sa era, dacă nu futilă, în orice caz facilă, cu posibilități limitate, cu resurse comice discutabile, cu „lovituri" de desen animat. Un comic direct, forțat, lipsit de rezonanță sufletească, redus totul la contraste grosolane şi la efecte uşoare. S-a vorbit atunci de Mark Twain – lucru de care d. Damian desigur nu era responsabil.

Am păstrat această credință despre posibilitățile sale, pe care le-am fi rezumat astfel: un scris robust pus în slujba unui vid sufletesc. Am păstrat-o în ciuda d-lui Camil Petrescu, care îl descoperise, îl publicase în „Universul literar" şi îl adusese să lucreze, laolaltă cu noi, acolo. Tot ce a publicat d. Mircea Damian în cei doi ani următori debutului său venea să confirme rezerva mea dintru început. Volumul *Eu sau frate-meu* se părea că defineşte şi, deci, anulează cariera sa literară. Dacă ați citit acest volum, nu v-a plăcut. Iar dacă v-a plăcut, recitiți-l. Toate păcatele pe care le-am înşirat mai sus se găsesc reunite între coperțile lui.

Cu asemenea antecedente, *Celula Nr. 13*, cartea recent apărută, devine un miracol. Căci ea nu aduce un progres de stil – lucru de care d. Damian nu avea nevoie, dar care este obişnuit şi explicabil – ci unul de substanţă. Te aştepţi la o carte de farse şi polemici şi deschizi o carte de observaţie profundă, de emoţie necăutată, de documentare psihologică inedită.

Se datoreşte această schimbare radicală incidentului nenorocit care l-a dus pe autor în închisoare? Au fost de ajuns trei luni de calvar pentru a-l scutura pe acest rece scriitor de farse şi a-i revela brusc, lui şi nouă, un ins nou, capabil să înţeleagă umbrele vieţii, să le exploreze cu nu ştiu ce amestec de curiozitate, să le accepte resemnat? Nu ştiu. Problemă de intimitate, a cărei cheie o deţine autorul.

Fapt e că *Celula Nr. 13* păstrează din vechile exerciţii literare ale d-lui Damian numai calităţile de stil. Poate, în plus, o dispoziţie anumită de a desluşi în cele mai dramatice situaţii un detaliu grotesc şi de a dubla astfel notele sumbre cu o dungă de sarcasm, care, departe de a le bagateliza, le adânceşte.

Este un documentar această carte. O sfârşeşti cu sentimentul că te-ai eliberat tu, cetitor, dintr-o închisoare, pe care ai făcut-o odată cu autorul. Totul este realizat şi pregnant în povestea acestor 75 de nopţi de închisoare, totul, decor, oameni, atmosferă, psichologie. Sunt elemente de informaţie psichologică ce se dispensează de orice comentar. Bunăoară, biletul pe care îl primeşte autorul (p. 58) din partea unui deţinut şi care spune mai mult decât „până unde poate să decadă un om", cum crede insuficient d. Damian.

„Te rog din suflet, împrumută-mi 7 lei pentru un tutun. Duminică-ţi restituesc ori bani, ori în marfă cal. I, deoarece am vizitator. Sunt bolnav de stomac şi mă nebunesc fără tutun; am vrut să vând nişte izmene pentru tutun dar nu am găsit cumpărător."

Douăzeci de pagini de literatură nu ar cuprinde dezolarea şi atmosfera precisă a locului, închise în aceste puţine rânduri. D. Damian ştie să-şi aleagă materialul de observaţie, ştie să-l prezinte de cele mai multe ori nud, direct, fără comentarii, alteori însoţindu-l cu câteva însemnări personale, sobre şi de excelentă calitate

Un exemplu pentru încheiere:

„Nicăieri n-am văzut o toamnă mai românească şi mai întreagă ca la Văcăreşti. Parcă se strânge, toate în curte. Numai în curte. Căci pavilioanele nu au anotimpuri. Toamna de aci este mai frumoasă, pentru că e mică: se întinde numai pe o bucată de cer. Şi doare ca primăvara, ca pasiunea şi ca dorul. Soare nu este. E numai lumină. O lumină care încălzeşte interior, pe care o simţi mai mult decât o vezi. Şi care nu-ţi aduce aminte de libertate, nici de femeie, nici de moarte. E liniştită, senină şi pură. Tot de lumină e şi cerul, şi iarba, şi florile, şi zidurile...

Luna este lună numai dacă o vezi pe fereastra celulei sau prin ochiul pătrat din uşe. Se plimbă numai pe cerul Văcăreştilor, se uită numai în curtea noastră şi pe ferestrele noastre, albă şi nostalgică. Dincolo de ziduri nu trece şi apune în poarta II-a, când clopotul orar sună deschiderea."

IMN PENTRU UN PREMIU DECEDAT

Foarte bine, d-le ministru. Iată o măsură culturală pentru care vă felicităm sincer. Premiul național pe care l-ați desființat zilele acestea era un instrument cultural perfid. Pentru mai multe motive, din care n-am să înșir decât vreo trei.

1. Prin existența lui, oricât de precară, îi acorda statului român putința de a simula nu știu ce teribilă ocrotire pentru artele naționale.

2. Prin felul în care era distribuit, devenise un fel de loterie, mai mult decât un examen artistic, un fel de alergare de cai cu favoriți și outsideri și mai ales cu lovituri de ultim moment.

3. Prin proasta alegere a laureaților, premiul național era un foarte sigur mijloc de a zăpăci gustul public, de a-i dezorienta preferințele, de a-i impune glorii false și mincinoase. Într-o țară în care și așa oficiul critic este îndeplinit cu debilitate și la întâmplare, acest accident, care se chema premiul național, era o circumstață triplu agravantă.

Să facem bilanțul acestui premiu? Să-i descriem cariera lui strâmbă, care la un moment dat, dacă n-ar fi fost esențialmente ridiculă, ar fi devenit esențialmente tristă? Nu. Nu, pentru motivul că aceste rânduri sunt un imn și nu o elegie. Noi respectăm genurile literare, Domnule ministru. Dar, pentru un rezumat foarte concis, să spunem aici că literatura română l-a încoronat într-o zi cu soare pe d. G. Topârceanu, vesel scriitor de farse rimate, l-a încoronat cu acest premiu național, ceea ce înseamnă un fel de rege al muzeelor daco-române.

Exemplul ajunge. Nu spun că între laureații premiului decedat nu au fost scriitori de primă valoare artistică uneori, națională alteori. N. Iorga, Octavian Goga, I. Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu. Desigur. Spun însă că alegerea lor nu mai avea niciun sens, că și-l pierdea, prin alăturarea unor poeți și prozatori de mâna a doua în cazul bun, de mâna a douăsprezecea în cazul curent.

Nu știu, domnule ministru, dacă această salutară măsură, ce se cheamă desființarea premiilor așa-zise naționale, este rezultatul unor intenții de politică culturală sau pur și simplu o obligație de ordin financiar. Vreau să spun că mă tem ca măsura dvs. să nu fie numai accidentală și numai economică. Asta ar fi rău.

Căci nu înseamnă că dacă suprimați trei premii inutile, pentru care se cheltuiau 300 de mii de lei, acești bani trebuie deturnați de la scopul lor cărturăresc. Acești bani, domnule ministru, să rămână mai departe sortiți cărții românești. Faceți un început de editură de Stat, creați două-trei burse pentru scriitorii tineri, reorganizați căminul de la Sâmbăta de Sus, dați de mâncare la 20 de poeți tineri necăjiți și înfomentați, faceți în sfârșit ceva care să ne spună că în România Mare, pe lângă cabotini, excroci și reprezentanți ai poporului, pot trăi și oamenii de carte.

PLIMBARE PRINTRE CATARGE

I-aș pofti pe toți ideologii și profeții, care populează cafenelele și barurile din București și se ocupă cu meseria excelentă de a pune țara la cale, i-aș pofti să vie cu mine să facă o plimbare de un ceas la Brăila, în port, de-a lungul cheiului, de la debarcader spre docuri. Dar mă tem că sunt prea mulți și că urbea mea sărăcită nu va avea cum să-i găzduiască. Mai mă tem că, în loc să contemple peisajul Dunării revărsate, se vor angaja să deschidă acolo, pe țărm, un bar automat, unde să poată discuta în voie despre catastrofele ce ne pasc.

Astfel, plimbarea aceasta, la care îl invit, ar fi de mare folos. Vedeți dv., noi trăim în Capitală, de câteva luni încoace, într-o perpetuă teroare, pe care o întreținem artificial cu zvonuri, presupuneri, combi-nații. Nu este ins care să nu dețină un secret, nu este stâlp de cafenea care să nu cunoască dacă nu un complot, în orice caz o tentativă sumbră. Este clasica „atmosferă încărcată" pe care iubitorii lui Caragiale o știu de mult, dar de astă dată cu ceva tragic în plus. Această falsă tensiune este în stare să dezarmeze firea cea mai robustă. Te întrebi uneori dacă, dincolo de pereții cafenelelor bucureștene, viața continuă, viața adevărată, cu anotimpuri, cu plante, cu oameni vii și cu dobitoace.

Ei bine, da. Această viață continuă. Am aflat-o în după-amiaza asta de mai, în care m-am plimbat, la Brăila, printre catarge.

Portul însorit, fluviul strălucitor și repede, vapoarele pavoazate, steagurile multicolore, marinarii italieni, nemți, portughezi salutându-ne de pe covertă, bâtlanii călătorind pe un trunchi de copac luat la vale, sălciile tinere cufundate în apă...

Priveliștea te simplifică și te ordonează. Îți aduci aminte, printr-un binefăcător miracol, că înainte de a fi criză este primăvară. și descoperirea asta este mult mai importantă decât rezultatul alegerilor franceze.

Cât de departe sunt tenebroasele baruri cu ideologi din București!

ŞASE CĂRŢI ŞI ŞASE VAPOARE

Scriitorul sovietic E. Zamiatin, mare romancier şi reputat inginer naval, în trecere prin Paris, a stat de vorbă cu redactorul unei mari reviste literare şi i-a făcut o seamă de destăinuiri cu privire la viața artelor şi artiştilor din Rusia roşie. Sunt pagini care trebuie cetite în întregime, pentru caracterul lor documentar. Zamiatin, un spirit liber şi răzvrătit (romanul său – *Nous autres* – despre care noi am scris mai demult, în „Cuvântul”, un lung foileton, a fost interzis de soviete tocmai pentru îndrăznelile critice ale autorului), nu are nicio retincență şi vorbeşte despre starea lucrurilor din țara lui, mai liber decât ar vorbi un cetățean al unei republici democratice.

Dar din această confesie, din toate punctele de vedere interesantă, rețin cu deosebire un răspuns de câteva cuvinte.

Care sunt operele dvs? îl întreabă redactorul parizian pe Zamiatin; şi acesta răspunde concis: Şase cărți de proză, şase piese de teatru şi şase vapoare spărgătoare de gheață.

Este ceva nobil şi mândru în aceste vorbe. Este mai ales ceva profund semnificativ. Literatura în concepţia noastră a europenilor este ori un calvar boem, ori o profesiune rentabilă şi platonică. Şi într-un caz şi într-altul, literatura rămâne pentru noi un fel de turn ridicat la marginea vieţii: nicio legătură între ea şi viaţa practică, tumultoasă, producătoare de valori certe.

Scriitorul este un dezarmat, ceea ce nu însemnează totdeauna un învins, dar de cele mai multe ori un sedentar şi un pasiv.

Declaraţiile lui Zamiatin ne ajută să întrevedem o societate, în care artiştii încetează a fi nişte visători trăind pe socoteala mizeriei lor acceptate liber sau pe socoteala bugetelor culturale şi devin lucrători în rând cu toţii, lucrători pe şantier şi în fabrici, unde imaginaţia, inteligenţa, spiritul lor aduce posibilităţi noi realizând şi realizându-se. Nu spun că de aici urmează necesitatea unui fel de „raţionalizare" a muncii intelectuale. Ar fi oribil. Doar nu se poate să nu recunoşti orgoliul legitim al unui om care ca Zamiatin poate urmări drumul cărţilor lui printre oameni şi drumul vapoarelor lui printre continente.

„Opera mea preferată, spune el, este vaporul «Lenin». Este unul dintre cele mai mari spărgătoare de gheaţă ale noastre, mai mic decât «Krassin», dar mai perfecţionat."

O asemenea bucurie, fără să descalifice întru nimic puritatea activităţilor spirituale, o înnobilează şi o legitimează pentru a doua oară.

Căci, în timp ce scriitorul proletar Zamiatin construieşte vapoare, scriitorul academician Paul Valéry scrie – lucru absolut autentic – prospecte comerciale pentru o întreprindere farmaceutică. Detaliu de adăugat la „apărarea occidentului".

CARE VA SĂ ZICĂ TOT EXISTĂ!

Premiul național. Premiul, a cărui suprimare am anunțat-o atât de voioşi şi pentru decesul căruia am scris un imn atât de binedispus. Există mai departe. Nu a fost desființat cum fuseserăm informați, ci numai reorganizat. Domnul Iorga, ministru al Instrucțiunii şi al Artelor, a făcut un nou regulament pentru distribuirea premiilor naționale de literatură, regulament incontestabil superior celui dinainte, dar prin aceasta nu mai puțin inutil. Căci ceea ce era condamnabil nu erau în fond condițiile de decernare (condiții desigur cu totul insuficiente şi strâmbe), ci însăşi existența acestor premii, inutile în ele înşile. Noul regulament repară fără îndoială anumite lucruri, dar întrebarea este dacă aceste lucruri meritau să fie reparate.

Până în anul acesta, de exemplu, premiul național se acorda pentru încununarea unei întregi opere, de semnificație culturală vastă. El încorona nu o carte şi nu un fapt, ci o activitate şi un om. Acesta caracter prea solemn şi prea exigent îl făcea la drept vorbind impropriu. Căci nu sunt mulți scriitori capabili să poarte pe umerii lor, fără ridicul, o asemenea apăsătoare cinste. Cazul Topârceanu se putea repeta şi ridicolul, asemeni ulciorului, nu merge de multe ori la apă. Se sparge.

Domnul Iorga a redus la proporții mult mai modeste exigențele premiului național. El va încununa de aici încolo o carte, o lucrare, un studiu apărut în cursul anului. Măsura are dublul avantagiu de a aduce pe de o parte un criteriu mai maleabil și mai just, iar pe de altă parte de a evita încoronarea unor scriitori epuizați și trăind pe socoteala unei glorii din tinerețe (cazul Brătescu-Voinești). Întâia condiție ce se pune premianților este să muncească și să producă în actualitate. Asta e foarte bine.

Dar un premiu, oricât de prudente măsuri s-ar lua, tot premiu rămâne. Adică o răsplată ineficace, care nu se îndreaptă către adevăratele valori decât prin nimereală și care de obicei cade tot în lotul mediocrității. Nu stimulează nimic, nu încurajează pe nimeni. Sunt ca premiile școlare, mai rău decât premiile școlare, sortite ori celor suficienți, ori celor abili. În niciun caz celor munciți de un demon personal, oricum s-ar chema el, inteligență, curaj, fantezie...

„Nu se pot publica lucrări contrare bunei cuviinți" spune regulamentul. Ce e aia „contrariu bunei cuviinți"? Cine va decide și după ce criteriu? Eu unul nu cunosc nicio mare operă literară, NICIUNA – care să nu fi fost la timpul ei „contrară bunei cuviinți". Vă dați seama dacă William Shakespeare ar trăi aici și acum în mijlocul nostru, domnul Iorga l-ar îndepărta de la premiu, pentru că propriul său regulament se opune?

Și atunci? Și atunci iată 100 000 (una sută mii) lei zvârliți în deșert.

PSICHOLOG ŞI PORTRETIST NU E TOTUNA

Un critic, despre care într-o cronică spuneam că este „excelent portretist”, dar în acelaşi timp „nul psiholog", se grăbeşte să protesteze împotriva acestei alăturări de termeni pe care o socoteşte imposibilă. Dacă eşti portretist, cugetă el, e inevitabil să fii în acelaşi timp psicholog. Una fără alta nu merge. Ori le negi pe amândouă, ori le afirmi pe amândouă. Dar să o afirmi pe una şi să o negi pe cealalta – asta nu se poate.

Dacă am avea timp şi gust de polemică, ne-am mulțumi să răspundem scurt: ba se poate! – şi am termina socoteala. Poate însă că nu e rău să discutăm aici această distincție (portretist-psicholog), desigur nu pentru edificarea preopinentului nostru – căci speța este cu totul neinteresantă, ci numai pentru lămurirea ideii în sine.

Cu atît mai mult, cu cât alăturarea „portretist excelent” – „psicholog nul” a nedumerit pe alți câțiva – între ei, d. A. Holban, care a scris o perfidă pledoarie, mult mai violentă decât un rechizitoriu.

Meseria portretistului este să reproducă. A psichologului este să înțeleagă. Un portret se face grafic: cu ce se vede. Iei cunoştință de anumite trăsături şi le înregistrezi. Ce sens au aceste trăsături, ce spun şi ce nu spun ele, poți să ştii şi poți să nu ştii tu cel care le reproduci. Aş îndrăzni să spun că e mai bine să nu ştii. Pentru că, portretist fiind, ceea ce te interesează este materialul plastic, linia, culoarea, umbra, toate elementele pe care tu le grupezi după anume legi de expresivitate picturală sau sculpturală, în niciun caz psichologică. N-am văzut multe tablouri: atâtea doar câte se pot vedea la Luvru într-un an de plimbări neregulate. Afirmația o fac deci cu multă teamă, dar o fac: psichologia este un detaliu cu totul secundar în portret şi de cele mai multe ori împovărător. Este un instrument impur în plastică. Nu e nici pictură, nici sculptură, ci abia literatură, adică ceva suprapus, fals şi lipsit de expresivitate directă. Psichologii rătăciți în plastică sunt comentatori, când ar trebui să fie pictori sau sculptori.

În scris, portretul nu-şi pierde aceste necesități care îl domină în plastică. Afară dacă ne gândim la un portret spiritual, dar în acest caz el nu mai este „portret" şi mai ales nu se construieşte cu anecdote şi elemente exterioare, ci cu idei şi comentarii abstracte, iar termenul „portret", trebuie înlocuit cu termenul mult mai exact „analiză psichiologică". Nu este cazul pentru un memorialist, care trebue să fie portretist prin definiția genului.

Aşadar, cine scrie un portret, se va sluji de aceleaşi elemente cu care l-ar picta: observarea detaliilor exterioare, organizarea lor după anumită logică a expresiei, alegerea unei note plastice dominante. Un portret este ceva coerent şi unitar. Îl vei crea deci cu nesocotirea trăsăturilor contrazicătoare. Vei ignora tot ce nu aderă la cadrul tău dinainte fixat, la atmosfera şi intențiile tale şl îl vei realiza, dincolo de adevăr, împotriva adevărului de cele mai multe ori, dar unitar şi expresiv, expresiv prin el, nu prin calitățile modelului.

Psihologia unui ins este atât de complexă, de variată şi schimbătoare, încât numai cu silnicia ei un om poate încăpea în rama unui tablou. Aş vrea să ştiu care model celebru nu şi-a privit propriul său portret cu sentimentul că ceva din el a fost mutilat, distrus sau exagerat.

Nu. Hotărât, psicholog şi portretist nu este deloc totuna. Ba, cu un dram de exagerare, eu aş spune bucuros că este exact contrariul. Fiindcă legea portretistului este esteticul, pe când a psihologului este adevărul.

Dar distincţia aceasta depăşeşte cu mult şi personagiul şi cazul de la care am pornit.

PERPESSICIUS: *ITINERAR SENTIMENTAL*

Într-o zi am să încerc o reabilitare a ceea ce se numeşte în artă, cu dispreţ, un „amator". O voi face poate cu prilejul unui studiu despre Stendhal, care şi el a fost amator, ceea ce, dacă nu mă înşel, nu l-a descalificat pe vecie şi nici nu l-a oprit să scrie ce a scris.

Pentru început, îi voi cere cetitorului meu, în acea viitoare pledoarie, să-şi amintească de rădăcina etimologică a vorbei ăsteia şi să afle astfel că un amator este un ins care iubeşte.

Să scrii şi să citeşti pentru plăcerea ta, fără a face moarte de om pentru o sentinţă sau o părere, să-ţi alegi prieteniile spirituale din foarte felurite locuri – uneori contradictorii –, să călătoreşti, să cunoşti oameni, să iubeşti femei şi numai pe urmă, în subsidiar şi numai ca pe o îndeletnicire de recreaţie, să faci literatură, iată cât de ispititor lucru este exercițiul amatorismului. Amator, Montaigne care scria pagini întregi despre un necaz al lui domestic sau despre un vin bun, băut la masă. Amator, Stendhal care își bătea joc de literatură plagiind cu nerușinare o carte întreagă și publicând-o, arătând astfel că nu asta, nu literatura, era lucrul cel mai important, ci piața pur și simplu (din care strângea la întâmplare material pentru cărți delicios dezordonate). Amator, Marcel Proust care coresponda în versuri, scria pe plicuri adresa cu ritm și rimă și semna ode intime pentru Louise de Morland.

În această rubrică de amatori, cutezăm să-l înscriem pe criticul și poetul Perpessicius, „amant prin excelență", cum se definește într-un poem.

Amant al cărților în critica literară, unde a adus un spirit generos, o pasiune rară de cetitor, o dispoziție personală de a înțelege și a scuza, o dorință de a descoperi talentele, oricât de modeste, și de a le promova. (Foarte caracteristic titlul inițial al rubricii sale: *Mențiuni și medalii critice.*) Împărțitor de medalii, criticul Perpessicius este mai ales un căutător de valori, fără ca la această căutare să prezideze cine știe ce dogmă imuabilă, ci numai un gust excelent, o mare plăcere de a ceti și o curiozitate ascuțită de tot ce este semnificativ și deosebit. Asociațiile critice pe care le face sunt totdeauna revelatorii și aceasta cu atât mai mult cu cât un bogat material de informație literară îi stă la îndemână și incursiuni susținute în literatura străină îl ajută continuu. Îi lipsesc domnului Perpessicius, pentru a fi un amator de geniu, câteva milioane de lei. Ar fi călătorit mult și ar fi descoperit mult. Căci câte cărţi, câte tablouri, câte opere nu sunt, cărora le lipseşte numai doi ochi care să le vadă?

Amant al versurilor, în poezie, care pentru poetul Perpessicius nu este o disciplină algebrică şi misterioasă, ci un joc liber, clar, însufleţit, o dispoziţie anumită de a cânta. Poezia sa are ceva familiar, cotidian, nesolemn, „circumstanţial", cum zice titlul unui poem. Este o adnotare lirică pe marginea zilelor ce trec, adnotare ce se face firesc în versuri, pentru că acesta este darul scriitorului nostru, trubadur din predestinare, sortit să cânte astăzi o iubire dezamăgită şi mâine un fapt casnic.

Îţi mulţumesc, o! Doamne, că-n fine am o casă!
Că s-a sfârşit calvarul şi pot să intru-n clasă
Cu-o faţă mai senină, cu zâmbetul amabil
Al omului ce are un domiciliu stabil.

nu sunt fără îndoială cele mai frumoase versuri ale *Itinerariului sentimental.* Dar îmi place să le citesc primele, tocmai pentru înţelesul lor neglijent, bonom zilnic, înţeles ce trădează nota de carnet intim şi îl indică pe poetul înnăscut, sortit poeziei fără voia lui, din instinct, din necesitate.

Facilitate? Hotărât, nu. Căci d. Perpessicius cunoaşte şi caută secretul versului, dificultatea lui intimă, ştiinţa subtilă, foarte delicată şi foarte primejdioasă a prozodiei. Ce altceva îl îndeamnă spre exerciţiul traducerilor decât această pasiune de a încerca materialul poetic, a-l modela, a-l trece prin tipare deosebite, a-i pune la încercare resorturile şi posibilităţile de expresie? Domnului Perpessicius îi datorăm cele mai interesante experiențe de poezie românească modernă, modernă nu în sens de școală revoluționară, ci de reînnoire a vocabularului și a versului.

În țintirim sunt unicele-anexe
Şi celor care pică –
Şi-oricât am plânge-n van e: DURA LEX
Şi nu se mai complică. (p. 18)

Sau:

Eram în trăsură-amândoi
Victoria, minte mai ții?
Vorbeai de MADAME BOVARY
De scena când ei erau goi (p. 87)

sunt exemple edificatoare pentru inventivitatea prozodică a scriitorului acestuia pasionat de poezie, cum numai poeții din generațiile eroice simboliste erau.

Această căutare de forme inedite, această bucurie a versului și a modelării lui duce la un aliaj de un timbru absolut personal.

Poezia domnului Perpessicius unește elemente foarte felurite, aproape incompatibile și le realizează într-un stil nu numai personal, dar firesc. Reminiscențe clasice, vocative de mitologie latină, neologisme forțate, citații literare, un anume langaj manierat – toate acestea fac la un loc un vocabular nou, expresiv, cu puteri originare de sugestie și cu o grație nestabilă și nuanțată, care îi mărește valoarea.

Este cu atât mai propriu acest stil, cu cât serveşte o sensibilitate lirică disociată, cu înclinări contrarii şi note sufleteşti variate. Sunt în poezia domnului Perpessicius cântecele unui sentimental şi epigramele uşoare ale unui dezamăgit, efuziuni şi retractări lirice, un mare dor de a se dărui şi în acelaşi timp un spirit circumspect, deşi generos şi nepăsător. Un elegiac şi un satiric s-au întâlnit în acest aliaj sufletesc, cumpănindu-se şi întregind o imagine de două ori prețioasă. E greu să distingi aceste două dispoziții lirice şi să le prinzi, în „stare pură”. Totuşi, pentru plăcerea de a le ceti încă o dată, să transcriem aici poemul *Pe câteva petale* pentru elegiacul Perpessicius şi poemul *Vectorius amor* pentru satiricul Perpessicius.

Primeşte-aceste flori ca pe un omagiu
Al primăverii ce s-ar fi trecut
Zadarnic în splendidu-i peisagiu,
De n-ai fi apărut.

Surâde-le cu-un zâmbet bun de soră,
Nu le privi cu ochi întrebători
Nu sunt din nicio blestemată floră,
– Ca tine-s numai flori –

Priveşte-le o clipă doar atentă
Şi dacă tot nu-ți spune niciun cuvânt,
Destramă-le şi-apoi, indiferentă,
Aruncă-le în vânt.

Poem limpede, simplu, curat, de o emoție ce nu are nimic declamator şi lasă cetitorului un gust sufletesc de piatră scumpă şi cenuşă. Îl recunoaşteţi pe poetul acestui delicat moment în cele patru strofe incisive de mai jos?

Eram în trăsură amândoi
Victoria, minte mai ţii?
Vorbeai de MADAME BOVARY
De scena când ei erau goi.

Spuneai că îţi place Flaubert
– Puţin îţi păsa că-i lasciv –
Şi-un zâmbet schiţeseşi, lejer
La aeru-mi premunitio.

Trăsura: un interior
Ce n-avea nimic personal
De L'HUMBLE PÉCHÉ din Paul Fort
Vorbea elocvent şi banal.

Vai! Totul era sugerat
Nici luna pe cer nu lipsea;
Că nu sunt, ce rău îmi părea,
Acasă şi singur în pat.

Dar ar trebui transcris întreg volumul, pentru a vorbi cum trebuie despre acest „itinerar” în care fiecare pagină este un popas şi un peisagiu nou. Drumul poate fi reluat, cartea poate fi redeschisă: numai cu acest gând consimţi s-o închizi.

„AZI”

Într-adins am aşteptat să apară cel de-al doilea număr al revistei „Azi”, pentru ca să spunem aici un cuvânt de laudă şi de îndemn. Primul număr a fost prea bun, suspect de bun, şi excesul acesta ne-a îngrijorat. Un lucru care începe aşa de frumos nu poate fi decât fructul entuziasmului şi entuziasmul, se ştie, este ceva care se consumă repede şi fără discreţie.

Dar cu acest de al doilea caet în mână, discuţia devine posibilă. Întâmplarea ţine puţin de miracol. Gândiţi-vă: mor reviste bătrâne, respectabile, cu tradiţie, cu glorie şi, mai ales, cu bani; se adâncesc în mediocritate publicaţii literare pe vremuri cu tiraj mare; înţepenesc pe rafturi cărţi în nesfârşit şir şi câţiva scriitori tineri, doi trei, se hotărăsc într-o bună zi să ia în piept greutăţile unei foarte costisitoare reviste şi încercarea lor reuşeşte deplin, spre mirarea noastră şi probabil spre mirarea lor. Fără îndoială este în istoria asta un dram de nebunie, dramul de nebunie care n-a lipsit niciodată din încercările cutezătoare şi boeme ale scriitorilor de totdeauna. Cine ar putea să spună câte haine vândute, câte mese sacrificate au fost la începuturile unei cărţi, ale unei expoziţii de tablouri, ale unei reviste noi? Cine ar putea să spună câte adversităţi sau neîncrederi au fost de înfruntat?

Când tinerii „manageri” ai revistei „Azi” ne-au căutat acum vreo două luni spre a ne vorbi despre progetul lor şi spre a ne cere ajutorul, i l-am promis acest ajutor, dar am ridicat sceptici din umeri: s-o vedem şi pe asta.

Am văzut-o. 120 de pagini dense, variate, inegale poate, dar vii, pline de surprize, interesante toate, chiar când sunt injuste sau sunt facile sau sunt prezumțioase. Îmi place acest „AZI” înscris poruncitor pe copertă, „scurt și cuprinzător”, deschizându-se ca o cortină asupra unei scene, unde se joacă sub felurite lumini spectacolul intelectual al actualității.

O generație? Este ceva contradictoriu, incert, contestabil la urma urmelor, nesigur. *Schwärmerei*, cum a spus mai demult, dojenitor, profesorul nostru Nae Ionescu. Dar o revistă este o realizare. Modestă poate. Dar este.

AU ÎNFLORIT PERII LUI LUDOVIC XIV!

În timp ce lumea întreagă se agită în jurul bătrânelului simpatic, ucis stupid deunăzi la Paris, în timp ce gazetele de pretutindeni discută cu aprindere rezultatul alegerilor franceze, nu știu dacă e permis să vă comunic știrea pe care v-o comunic și nu știu mai ales dacă veți fi sensibili la ea.

Au înflorit perii lui Ludovic al XIV-lea! În parcul palatului de la Versailles, unde se află de cel puțin 250 de ani, căci au fost plantați acolo între 1678 și 1683, acești arbori, care l-au văzut pe Louis XIV și îl văd astăzi pe d. Albert Lebrun, au înflorit în primele zile ale lui mai.

Evenimentul este anunțat în pagina a doua a unui ziar parizian care pe întâia pagină anunță lucruri și fapte de o importanță covârșitoare: un nou prezident de republică, o nouă majoritate parlamentară...

Coincidența mi se pare simbolică. Biografia unui om politic din 1932 de o parte, biografia unui pom fructifer din 1683 de altă parte. Politica se dovedește mai sterilă și cu mult mai ușor pieritoare decât grădinăria.

Perii de la Versailles su fost puși acum două veacuri și jumătate de grădinarul celebru La Quintinyée în centrul unei mari plantații de legume, operă foarte delicată, făcută anume pentru Regele-Soare, căruia La Quintinie, orgolios, voia să-i ofere „sparanghel nou în decembrie, ridichi, lăptuci și ciuperci în ianuarie, conopidă în martie, fragi și mazăre în aprilie, pepeni în iunie”. De atunci produsele grădinii regale se vând, an cu an, în halele Parisului.

Râdeți dvs. dacă vreți, dar eu socotesc că acest lucru spune foarte mult despre destinul Franței, infinit mai mult decât rezultatul ultimelor alegeri legislative. Căci cultura franceză, construită toată din nuanțe, culori și măsură, se realizează mai autentic într-un parc, decât într-un discurs și Luxemburgul este mai revelator decât un scrutin.

A fost ucis prezidentul Republicii? S-a schimbat orientarea politică a țării? Vin amenințări de dincolo de Rhin? Se aud surde avertismente dincolo de Alpi? Se adună de pretutindeni de dincolo de hotare nemulțumiri și invidii și proteste împotriva unei prosperități provocatoare? Se clatină pacea și se duc tratatele?

Da. Dar au înflorit perii lui Ludovic al XIV-lea și ăsta este un semn de eternitate și liniște. Căci au căzut tronuri şi s-au făcut revoluţii, au fost trei regate, două imperii şi trei republici, au fost războaie, au fost epoci sumbre şi epoci luminoase şi toate au trecut peste coroana perilor de la Versailles care, indiferenţi la scurgerea timpului, au înflorit 250 de ani, în fiecare lună mai, în primele zile.

Dacă cumva sunteţi curioşi să aflaţi unde stă puterea Franţei, nu căutaţi în bugetul ministerului de război.

ŞI PUŢINĂ PROPAGANDĂ UNGUREASCĂ

Primim de la o vreme, la redacţie, o revistă literară, tipărită în franţuzeşte, la Budapesta. Îi spune „Nouvelle revue de Hongrie" şi este o publicaţie de o ţinută grafică şi de o valoare informativă de prim ordin. Ar putea să sufere fără îndoială o confruntare cu cele mai de seamă reviste europene şi din comparaţia aceasta nu ar pierde nimic. Este un model de publicaţie modernă.

Cunoaşteţi doar specia. Trei fotografii de miniştri, trei fotografii „pitoreşti" din ţară, un mesagiu al reprezentanţilor diplomatici respectivi – şi gata.

„La Nouvele revue de Hongrie" este exact contrariul. Un sumar bogat, divers, inteligent. Câteva bucăţi de proză şi poezie, alcătuind o antologie sumară poate, dar instructivă. Câteva articole de critică. Multe note informative. O bibliografie precisă şi substanţială.

Toate făcute cu evidenta grije de a-i da cetitorului elemente suficiente de cunoaştere, pentru a bănui cel puțin în linii mari configurația literaturii ungurești de astăzi. Nimic tendențios, nimic demonstrativ. Totul documentar. Câtă valoare are această operă de câștigare a cetitorului străin o dovedește succesul pe care literatura ungară o are la Paris, unde editurile de seamă – Rieder, Stock, Mercure de France, Calman Lévy și N. R. F. – au publicat și continuă să publice romane, nuvele și poeme de autori unguri, repede ajunși la o bună notorietate europeană.

Să facem o comparație cu mijloacele noastre de propagandă! Să amintim instrumentele noastre naive de recomandare în străinătate, aproape toate somptuoase, inabile și plictisitoare? Să remarcăm că pentru studiile de propagandă națională noi ne adresăm d-lui... Louis Marin, un bun prieten incontestabil, dar mai mult bine intenționat, decât bine informat?

Nu. Comparația este facilă. Și intenția noastră era să facem în aceste rânduri „puțină propagandă ungurească” și nimic mai mult.

Scriitorii de la „Nouvelle revue de Hongrie” își servesc în primul rând țara lor. Dar munca le este prea inteligentă și prea însuflețită pentru a nu fi apreciată drept o faptă de buni europeni.

CONFERINȚA DEZARMĂRII CONTINUĂ

Omul este un dobitoc de o naivitate supremă. Nimic, absolut nimic, nici sângele, nici moartea, nu izbutește să-i tulbure seninătatea.

Dvs. știți că există actualmente și funcționează o conferință a dezarmării.

Dvs. știți că vreo două sute de domni cu joben, plătiți copios, se plimbă la Geneva spre a pune la cale... pacea lumii?

O ascuțită curiozitate ne-a îndemnat să aflăm cu ce se îndeletnicesc acolo acești mucenici ai diplomației. Și am aflat.

În ședința de la 11 mai cor. a comisiunii de război terestru la ordinea de zi era „determinarea armelor de artilerie cele mai specific ofensive". Au luat cuvântul 23 (douăzeci și trei) de oratori, fiecare susținând un punct de vedere deosebit și concluzia a fost...amânată. Discuția va continua într-o ședință viitoare, în care probabil alți 23 de oratori, vor expune alte 23 de puncte de vedere.

Vreți să cunoașteți care a fost subtila problemă, delicata nuanță în litigiu?

E simplu. Urma să se decidă dacă în viitorul război oamenii vor trebui omorâți cu tunuri de un calibru de 155 milimetri sau de un calibru de 200 milimetri. Tunuri care să bată pe o rază de 25 de kilometri sau numai de 20. Asta a fost totul. Stabilirea unui punct maximal al morții.

Procesul verbal al ședinței nu spune dacă membrii comisiunii au strigat sau nu, după cuviință, trăiască dezarmarea! Pentru ironia completă a situației n-ar fi fost rău.

Dar ce vină au domnii ăștia cu joben? Vină are neamul omenesc în întregime, destul de prost sau destul de abil ca să creadă în asemenea istorii.

Căci conferința dezarmării nu este întâia. Au mai fost vreo două – la Haga – în 1899 și 1906. S-a discutat şi atunci despre calibrul tunurilor şi despre maximalizarea morții. Au fost şi atunci comisiuni terestre şi maritime, discursuri ideologice şi umanitare, regulamente pacifiste şi sanitare. Ceea ce în 1914 n-a împiedicat pe nimeni să dea foc pământului.

Conferința dezarmării continuă.

DE 16 ORI

Afişul Teatrului Național, care anunța pentru luni realuarea piesei lui Caragiale *D-ale Carnavalului*, specifica după tradiție, numărul de reprezentații întrunit până azi de această comedie.

16. Şase spre zece. În vreo treizeci de ani de carieră, farsa aceasta vie, sprintenă, cu situații de un comic puternic, cu replici dintre cele mai fericite, cu eroi violent de dramatici, în ciuda stilului lor de fantoşe, farsa aceasta scăpărătoare de spirit teatral şi de observație comică directă, în treizeci de ani, înnumără 16 reprezentații. Nici măcar o reprezentație de fiecare an. Statistic, cred că nicio piesă din lume n-a atins asemenea record.

Şi asta unde? La Bucureşti, pe scena unui teatru care a fost şi se mândreşte a fi rămas casa lui Caragiale. Pe scena unui teatru pentru care statul românesc cheltuieşte milioane de lei şi căruia îi este dată în păstrare literatura noastră dramatică, limba, tradiția, stilul unei întregi epoci de „redeşteptare culturală”.

Încercați să găsiți o explicație acestui fapt. Incompetență? Nu totdeauna. Căci au fost directori pricepuți, inteligenți și cu dragoste de teatru. Insucces? Hotărât, nu. De câte ori s-a jucat bine o piesă de Caragiale, de atâtea ori sala a fost plină. Neglijență? Poate. Dar mi se pare că avem un repertoriu permanent și, dacă nu mă înșel, în acest repertoriu figurează și numele lui Ion Luca.

S-a spus uneori că *D-ale carnavalului* este un spectacol ușor, de calitate îndoielnică. (Nu e locul să facem critică literară: de altminteri afirmația este „delicată”, cade singură.) Sau că este inactuală. De aceea probabil că i s-a preferat *Punctul negru* care fără îndoială este un spectacol și subțire, și actual. Oricum istoria asta din *Punctul negru* s-a jucat de vreo 40 de ori – pentru satisfacerea gustului nostru literar-național – în timp ce Crăcănel, Mița Pampon, Catindatul n-au apărut pe scenă decât la doi ani o dată.

Faptul nici nu are nevoie să fie comentat. Simpla lui enunțare ajunge. 16 reprezentații în trei decenii. Asta explică o mulțime de lucruri. Explică de ce o politică culturală nu se poate duce niciodată la noi, de ce toate fondurile mai mult sau mai puțin artistice sunt bani aruncați pe gârlă, de ce toate direcțiile și subdirecțiile și comitetele și comițiile sunt birouri inutile, împovărătoare, oficine de lux și cheltuială fantezistă și în fine de ce scrisul românesc a avut, are și, cu ajutorul lui Dumnezeu, va avea în eternitate soarta pe care o știm.

NOROCUL DE A NU FI GAZETAR

Vorbind despre noul preşedinte al republicii franceze, un eseist parizian de remarcabilă inteligenţă, notează acest semnificativ cuvânt: „d. Albert Lebrun are norocul de a nu fi fost gazetar”.

Observaţia este plină de sens. Căci „a fi gazetar” şi „a nu fi gazetar” nu este o simplă indicaţie de profesiune, ci un caracter psihologic bine determinat, care cântăreşte greu în cariera unui om politic. În genere, în posturile de răspundere şi prestigiu, calitatea de gazetar este infamantă. Nu numai la noi, unde o condiţie a omului politic este de a fi analfabet. Dar şi în Franţa, unde jurnalismul „a dus la orice”, după spusa proverbului, numai la prezidenţia republicii n-a dus.

De ce? Pentru că exerciţiul gazetăriei presupune un temperament de luptător, de om curagios, obişnuit să dea şi să primească lovituri, o inteligenţă deprinsă cu actualitatea, cu formele ei schimbătoare. Un gazetar este un ins care se angajează. Nu fuge de răspunderi, nu se ascunde nici după propriile lui vorbe, nici după ale altora. Din profesiunea sa, el păstrează moravuri de luptă, de contrazicere şi de atacare făţişă a unei situaţii sau a unei probleme. Ceea ce dă naştere la o serie de adversităţi surde, pe care politica nu le cunoaşte, ea fiind ştiinţa duşmăniilor cordiale.

Norocul de a nu fi gazetar! Norocul acesta nu l-a avut nici Clemenceau, care a cedat lui Paul Deschanel, om neutru şi tern, nu l-a avut nici Aristide Briand, care a cedat lui Paul Doumer, bătrân paşnic şi modest. Îl are în schimb d. Albert Lebrun, politician socotit experimentat, sobru şi impersonal. Este exact ceea ce trebuie pentru o mare magistratură.

Jurnalismul perverteşte. El îi respinge pe cei pasivi şi îi atrage pe cei neliniştiţi, pe cei virulenţi şi tari. Este o şcoală de fantezie, de dezinteresare pasionată, de căutare vigilentă, acidă, provocatoare uneori, stimulatoare totdeauna. Nu se eliberează nimeni de această pasiune, chiar când formal trece „în civilitate" şi devine un om ca tot omul. Rămâne pentru totdeauna cu defectele sufleteşti ale breslei, defectul de a fi permanent pe baricadă, defectul de a nu putea trece cu ochii închişi pe lângă o durere sau o infamie, defectul de a lua veşnic, din instinct, din naivitate dacă vreţi, o poziţie, de a condamna sau apăra, de a descoperi şi înfrânge. Defect grav care face din gazetar, oricât ar fi de surprinzător lucrul acesta, un dezarmat.

Căci acolo unde trebuie ştergere de sine, rezervă şi un dram de laşitate, gazetarul aduce independeţă, pasiune şi un dram de nebunie.

G. CĂLINESCU: *VIAŢA LUI MIHAI EMINESCU*

D. G. Călinescu, pe care, până la publicarea *Vieţii lui Mihai Eminescu*, îl ştiam drept un critic delicat, prudent şi schimbător, cu un remarcabil instinct artistic, dar în acelaşi timp cu nenumărate rezerve de „politică literară", se dovedeşte dintr-odată un cercetător curajos şi un biograf bogat de intuiţii.

E fără îndoială un act de curaj să te măsori din capul locului cu fenomenul Mihai Eminescu, peisaj artistic şi uman atât de complex, atât de primejdios şi, până la urmă, atât de fertil. Este tema supremă pe care şi-o poate propune un critic român, temă de două ori dificilă. Prin proporțiile eroului, în primul rând, prin obscuritatea legendei lui, în al doilea rând. Explorezi mai uşor un teren virgin decât unul insuficient şi fals. Ceea ce este tocmai cazul vieții lui Mihai Eminescu pe care un entuziasm trivial şi un sentimentalism de cinci parale au transformat-o într-o melodramă curentă. Cu această melodramă, cu aceste prejudecăți sau jumătăți de adevăruri, cu aceste platitudini acumulate în jurul omului şi operei, avea să lupte biograful, ca să descopere, dincolo de ele, imaginea curată a poetului.

D. G. Călinescu a făcut-o. Şi a izbutit. Cartea d-sale nu se înscrie în şirul obişnuit al explorărilor eminesciene, ci începe un drum nou, care va putea fi continuat de alții, prin preciziuni şi modificări de amănunt, dar care în esență se află desemnat astăzi în întregime. D-sa n-a vrut să facă o operă de erudiție. Ea ar fi cerut ani mulți de studiu şi nici n-ar fi dus prea departe. O dată rectificată, un itinerariu stabilit, o scrisoare reconstituită, un manuscris completat, sunt lucruri de o certă importanță. Sunt însă cu deosebire lucruri moarte, fără semnificație spirituală şi nerevelatorii. Cercetarea lor trebuie lăsată în seama oamenilor harnici şi meticuloşi, de felul d-lui Ibrăileanu, care, în absența talentului şi a inspirației, pot ignora ansamblul spre a se pasiona de un detaliu.

Peste aceste chestiuni de mică sau mare erudiție, peste nesiguranța lor, domnul Călinescu a tăiat o fereastră de la care spectacolul vieții lui Eminescu se priveşte complect, armonios şi plin de toate sensurile lui. Va fi sacrificat d-sa unele probleme de mică istorie literară sau simplă anecdotică (nu ştiu şi nu am căderea să o afirm); ceea ce însă este sigur e că n-a sacrificat nicio problemă de înțelegere şi interpretare. „Scopul biografiei este viața, nu faptele”, spune d. Călinescu, definindu-şi singur metoda, ceea ce nu e numai precis, ci şi foarte adevărat.

Este un Eminescu inedit cel pe care îl descoperă cartea de față. Un suflet de om în contrazicere cu legenda lui de până acum, prea sumbră şi prea sumară, redusă toată la „pesimismul” din cărțile de liceu: „Eminescu era un român verde de tip carpatin...” „În viața afectivă Eminescu nu se ridica decât prin expresie deasupra norodului...” „Inteligența îi era limpede, îndreptată numaidecât la țintă, dar mijlocie, ca o apă curgătoare fără ochiuri adânci.”

Cine ar recunoaşte în aceste trăsături simple, de om sănătos şi echilibrat, masca fatală cu care se obişnuise şcoala şi legenda?

Lucrul acesta este mai ales surprinzător în evocarea d-lui Călinescu: aerul familiar, liniştit, nesolemn cu care se apropie de viața poetului, iubirea lipsită de convenție cu care o povesteşte, spiritul critic, uşor înfiorat de emoție pe alocuri, dar în permanență sobru, cu care întâmpină tragedia şi ne-o comunică. Cunoaştem un Eminescu festiv, un Eminescu de 10 Mai. Cunoaştem astăzi, prin biograful său, un Eminescu uman, veridic, inegal, pătimaş totdeauna, naiv uneori, sentimental, furtunos, muncitor, neglijent, alegru şi deschis în primele timpuri, întunecat mai târziu, un Eminescu pe care, prin toate aceste schimbări de temperament şi noroc, îl defineşte calitatea lui de „român verde de tip carpatin", formula cea mai contrazicătoare probabil a tot ce ştiam până astăzi pe care d. Călinescu ne-o dă la sfârşitul volumului, sprijinindu-se pe tot ce ne-a sugerat şi dovedit în 450 de pagini.

E o ascensiune organică povestea pe care o scrie d. Călinescu, o istorie ce pleacă de la origină, adunând răbdător note şi elemente de informaţie destrămată, pe care cu vremea, de la capitol la capitol, le organizează, le pune în legătură şi le dă un sens superior înţelesului lor curent. Strămoşii, familia, părinţii, casa copilăriei, peisajul primilor ani, toate detaliile acestea se adună pentru a explica dintr-odată miracolul adolescentului fugar, nedisciplinat şi pribeag.

Nu e timp şi nici n-ar fi de folos să urmărim aici, în rezumat, desfăşurarea povestei. Ea trebuie citită în întregime. Să spunem doar că fără a recurge la procedee de „viaţă romanţată", d. Călinescu a reconstituit-o dramatic, viu, agitat şi că, în afara grijei de a stabili critic etapele de viaţă ale eroului, a izbutit să o creeze literar. Şcolar la Cernăuţi, pribeag cu trupa Tardini prin ţară, „student" la Blaj, auditor la Viena, student la Berlin, bibliotecar şi revizor şcolar la Iaşi, gazetar la Bucureşti, Mihai Eminescu trăieşte cu adevărat în paginile acestei biografii şi personalitatea lui, seducătoare şi deconcertantă în acelaşi timp, este servită nu numai de un scrupulos simț critic, dar de o artă și de o știință a nuanțelor care indică în d. Călinescu un scriitor de valoare primă.

Despre cartea de față, d. Perpessicius a scris un lucru foarte just și a găsit o formulă plină de înțeles, când a denumit-o „biografie critică romanțată". Biografie critică pentru grija autorului de a-și controla izvoarele, de a confrunta mărturiile, de a interpreta documentele ; biografie romanțată pentru suflul epic al acestor pagini, pentru ritmul lor ascendent, pentru stilul lor comprehensiv și subtil. Genul e dificil și nu numără multe exemple. În literatura străină, imediat contimporană, nu cunoaștem decât un englez – Lytton Strachey – care în plină modă a vieților romanțate să fi avut curajul acesta.

D. Călinescu este prin excelență critic și e, prin urmare, pasionat de înțelegerea psihologică a unei situații, de sensul unei alăturări de temperamente, de corespondențele ce sunt de subliniat între doi oameni, între două culturi, între două atitudini. Paginile în care încearcă să-l situeze pe Mihai Eminescu în cercul Junimii sau acelea în care discută orientarea lui politică ori sensul activității lui de gazetar sunt cu totul remarcabile. Ele depășesc în valoare cadrul istoriei literare obișnuite. Cel puțin pasajul care privește raporturile dintre Eminescu și Maiorescu, iar mai târziu dintre Eminescu și Creangă, va trebui să treacă în cărțile de clasa a opta, pentru acuitatea lui de gândire și pentru simpla lui putere de sinteză. Unitatea ideologică Maiorescu-Eminescu este pătrunzător explicată în capitolul închinat Junimii, fără să-i lipsească nuanțele și restricțiile impuse de deosebirile lor de temperament.

„Maiorescu era aulic, ceremonios şi glacial, lăsând chiar în ţinutele sale cele mai familiare spaţii enorme între solitudinea sa inexpugnabilă şi nevoia de familiaritate a convorbitorului întocmai ca un Escurial trist, apăsător de solemnitate...

...Eminescu, intelectualiceşte maiorescian convins, n-a fost omeneşte prietenul lui Maiorescu. El era un spirit afectiv, căutător de prietenii strânse, un temperament recalcitrant regulelor sociale...” (p. 301).

Citez aceste notaţii foarte preţioase, dar mai mult pitoreşti, dar dacă aş fi avut loc, aş fi transcris cel puţin paginile 296-300, în care e vorba de acordul ideologic între poet şi critic.

Mai curioasă şi mai dificil de explicat, era prietenia lui Mihai Eminescu cu Ion Creangă, acest „bivol de geniu” cum notează vehement, dar cu simpatie, d. Călinescu. După ce schiţează un portret copios al celebrului răspopit, portret în care abundă elementul grotesc, tocmai probabil pentru a delimita adânc cele două personalităţi în joc, biograful le subliniază punctele de legătură: „Oricât de hibridă ar părea imaginea, în sufletul lui Eminescu rudimentarul Creangă se întregeşte cu aulicul Maiorescu, spiritul de exactitate logică cu acela de culoare locală, basmul cu silogismul. Şi Creangă nu reprezenta pentru Eminescu o minune a expresiei populare decât pentru că era în marginile adevărului, adică întemeiat în timp şi spaţiu ca un stejar bătrân” (p. 335).

Asemenea imagini revelatoare, asemenea explicaţii psihologice de fapte sunt în *Viaţa lui Eminescu* frecvente şi jocul lor nuanţat face din această carte o explorare lucidă, strânsă, bine organizată, care nu lasă să-i scape nimic, dar de asemeni, şi lucrul e foarte important, nu compromite prin minuţiozităţi armonia întregului.

D. G. Călinescu a scris o carte generoasă şi a deschis în istoria noastră critică un capitol.

ARTICOL FĂRĂ CAP ŞI FĂRĂ COADĂ

Lui G. Racoveanu

Lucien Coutaud locuia în rue d'Alésis, nu departe de mine, într-o curte imensă, murdară şi plină de copii, la o mansardă luminoasă într-un corp de case sumbre. Poate mai locuieşte şi astăzi acolo. Nu ştiu. Nu i-am scris niciun rând de la plecare, nu mi-a scris nici el.

Urcam vreo trei etaje până la el şi la fiecare etaj citeam aceleaşi cărţi de vizită uzate: Alexandre Dubois, peintre, Paul Durand, artiste; Jacques Renard, sculpteur. Numai artişti.

Artist şi el, Lucien Coutaud, de oarecare notorietate chiar, căci lucrase în 1929 decoruri pentru o piesă de Zimmer la teatrul lui Charles Dullin, şi expusese tablouri de câteva ori în săli bine cunoscute (ultima oară în aprilie 1931 la „Quatre chemins" aproape de Madeleine). André Salman pretinde că Lucien Coutaud are geniu. E foarte posibil. Deocamdată nu are ce mânca.

De câte ori n-am împărţit trei franci – ai lui sau ai mei, după cum se nimerea – pentru un dejun comun!

De câte ori nu ne-am plimbat împreună, după o zi de nemâncare, pe Champs Elysées, foarte veseli şi foarte înfometaţi! Observaserăm că plimbările somptuoase fac bine sentimentului de revoltă socială.

Coutaud, care e meridional, fredona cu glas tare şi cu accentul lui tărăgănat şi melodios calcule fabuloase.

— *Dis donc, si on avait tout l'argent qu'on dépense chaque soir à Paris pour l'électricité.* (Se deschisese expoziţia colonială şi toate monumentele Parisului erau luminate noaptea cu nenumărate lămpi şi reflectoare.)

N-am calculat cifra exactă. Cred însă că ne-am fi îmbogăţit – şi el, şi eu.

Într-o seară de felul acestora în care găsiserăm totuşi nişte parale pentru o cafea la Berry, i-am spus, ameţit de spectacolul scânteietor al rochiilor de primăvară şi al pălăriilor albe de pai lucios care tocmai începeau să se poarte, i-am spus că viaţa este totuşi frumoasă, de vreme ce femeile sunt.

C'est de la fausse beauté, mon vieux. Viens un beau matin aux Buttes Chaumont, voir comme les gens sont moches.

Am fost într-adevăr într-o dimineaţă frumoasă în Buttes Chaumont, nu ca să urmez sfatul lui Lucien, pe care îl uitasem, ci întâmplător, pentru că, ducându-mă la spitalul Herold, unde lucra un prieten scump, am coborât greşit la o altă staţie de metrou.

Am fost la Buttes Chaumont şi am văzut „cât de urâţi sunt oamenii". Lucien Coutaud, pictorul, iubitorul de culori şi imagini, avusese dreptate.

Oamenii sunt urâţi. Seara, la lumina becurilor electrice, pe o alee mondenă, pe terasa unei cafenele, ei mai pot simula frumuseţea şi mai pot drege ceva din dizgraţia lor fizică. Dar dimineaţa, în bătaia albă a soarelui şi într-un parc cu pomi, cu iarbă, cu stânci, inferioritatea lor este săritoare în ochi. Nicio femeie frumoasă nu suportă să fie confruntată cu un arbore.

M-am instalat cu fermitate la un colţ de alee şi am aşteptat defilarea cu nu ştiu ce voluptate interioară care este probabil a pândei. Îmi aşteptam victimele surâzător, fericit de faptul că niciunul dintre acei trecători bine dispuşi nu puteau bănui în prezenţa mea un fotograf al unei arhive de monştri. Am înregistrat într-un ceas o colecţie de nasuri strâmbe, de guri obosite, de ochi inexpresivi, o colecţie de paşi nesimetrici, umeri ţepeni, înclinări infirme, gâturi scurte, o anatomie complectă, care era în normalitatea ei de o dezolantă urâţenie.

„*Comme les gens sont moches*". Ar trebui să spun că Lucien Coutaud este un băiat tânăr, vesel, zgomotos, fantezist, liber şi însufleţit, ca să se ştie că nu era în reflecţia lui nimic din amărăciunea unui hapsân sau a unui misogin, ci pur şi simplu constatarea unui om cu vedere bună.

O singură eroare era în experienţa lui Lucien: ora. Ca să vezi cât sunt de urâţi oamenii, ceasurile de dimineaţă nu sunt cele mai propice. Timpul cel mai bun este imediat după prânz, pe la 2, când lumea se întoarce mâncată şi sătulă de acasă sau de la restaurant. Atunci mişcările sunt inerte, respiraţia e înnămolită, ochii tulburi de beatitudine şi dizgraţia e complectă.

Nu spun că e bine să n-ai ce mânca. N-o recomand nimănui bucuria asta şi, de câte ori pot, o ocolesc şi eu. Dar este în faptul de a-ţi fi foame o inerentă superioritate, o voluptate curioasă care îţi ascute simţurile, îţi dublează virulenţa observaţiei, îţi înnobilează gândirea, în sensul că o face dezinteresată, detaşată de egoismul tău curent şi fatal. Numai în zilele de foame suntem capabili să ne depăşim, să vedem dincolo de cercul strâmt al norocului sau nenorocului nostru. Dacă ar fi în puterea mea să fac o reformă de ordin social, aş ordona ca toţi miniştrii şi toţi bancherii să nu mănânce o dată pe săptămână. Asta stimulează imaginaţia.

Şi mai ales trezeşte instinctul higienic al relativităţii, al ironiei – o ironie superioară ce vine din conştiinţa provizoratului nostru etern, nu dintr-un uşor joc de inteligenţă.

Să priveşti la ceasurile 2, rezemat de un pom, trecerea inşilor sătui, să-i vezi aşa cum sunt, urâţi, leneşi, plictisiţi, fără voluptatea aşteptării, fără curiozitatea poftei şi să te întrebi ce le lipseşte oamenilor ca să fie nişte dobitoace de soi, ce aşteaptă ei în somnul lor zilnic ce lucru care să-i trezească şi să-i cheme la viaţa adevărată...

Ce aşteaptă?

Aşteaptă să le fie foame.

„FIŞE” PENTRU O CARTE NECITITĂ

Ce va fi *Les Hommes de bonne volonté*, roman vast pe care a întreprins să-l scrie Jules Romains?

Dacă există curiozități de critic deosebite de acelea ale unui simplu cetitor, această întrebare e un exemplu. Căci mă interesează mai puțin lumea pe care o va descoperi Romains, eroii pe care îi va pune în circulație, epoca pe care o va rezuma în istoria ei morală, cât tehnica acestei construcții literare, abia începute, arhitectura ei interioară, stilul ei.

Primele două volume din *Les Hommes de bonne volonté* se află în librărie de câtăva vreme şi se vor mai afla acolo multă vreme până să mă hotărăsc să le iau. Aştept să se adune capitole mai multe din această epopee. O lectură cu pauze şi inevitabile uitări poate să-i fie fatală unei opere de Romains, totdeauna strictă şi coherentă în economia ei lăuntrică, atât de strictă încât lipsa unei singure piese strică tot angrenajul şi dărâmă în întregime construcția. Minte de matematician care organizează datele psihologice cum va organiza datele unei probleme. Piesele lui de teatru sunt ecuații dramatice pe care fiecare act le amplifică, pentru ca, la sfârşit, deznodământul să reducă la expresia cea mai simplă drama sau comedia în joc.

De aici dublul aspect al operei lui Jules Romains: artificiu şi virulență. Artificiu în alegerea problemei, în prezentarea ei, în cercetarea ei rece, logică, stringentă, în efectele de asociație şi opunere a ideilor. Un jucător de şah acest Jules Romains. Virulență în instinctul lui de curiozitate, de născocire, de căutare a momentelor acute, virulență mai ales în luciditatea lui, care controlează tot şi izolează tot, ca un principiu de higienă morală. Nu cunosc emoție în scrisul lui Jules Romains care să nu se resimtă de sterilitatea acestei lucidităţi care veghează permanent, obligând viaţa să treacă prin lentilele ei exacte, obiective şi minuţios ordonate.

E ciudat că tocmai unei asemenea minţi şi unei asemenea sensibilităţi i se datorează formula unanismului, artă care prin definiţie ar fi trebuit să cuprindă mulţimile, să le exprime pasiunile, să le imprime sugestii şi impulsii.

O artă a maselor care să plece de la viaţa lor colectivă şi să se răsfrângă asupra acestei vieţi colective asemeni ploilor care, plecate din pământ, se întorc în pământ.

Cred că tot un proces raţional l-a dus pe Romains la unanimism şi nu o mare pasiune, un instinct iniţial de participare la viaţa tuturor. Căci pasiuni în sensul furtunos şi fertil al acestui cuvânt Jules Romains n-a avut, el care s-a jucat şi se joacă cu ideile, premisele şi calculele unui univers ipotetic.

Ce îi lipseşte lui Romains ca să fie un animator? (Animator nu în sens de agitator public – sau nu numai în acest sens – ci în sensul de însufleţitor al propriei sale arte.)

Poate că nu îi lipseşte nimic, dar că în schimb are ceva în plus decât ar fi normal. Este prea inteligent. Şi, fiind inteligent, mai suferă şi de păcatul de a crede în inteligenţă, de a o socoti altceva decât un instrument oarecare, nici mai bun, nici mai rău decât altele, dar oricum insuficient prin el însuşi.

Acest lucru explică accentul factice pe care prodigioasa operă a lui Romains îl păstrează în toate formele ei – roman, teatru, poezie, eseu. Acest lucru explică de asemeni pentru care motiv acest scriitor care a abordat problemele de viață cele mai puternice, cele mai variate și mai grave, n-a izbutit să atingă (*toucher*) marele public.

A vorbit despre moarte, despre boală, despre avariție, cupiditate, imaginație, minciună și a personificat, după o bună tradiție clasică, toate marile vicii și toate marile virtuți în eroi, în caractere, în situații de expresivitate pregnantă, simplă, puternică. Și totuși...

Și totuși am văzut o sală de teatru plină până la ultimul loc care asculta una dintre cele mai bune piese de Jules Romains, cu simpatie, cu interes, cu bunăvoință, dar fără ecoul care trădează legătura dintre conștiința unui ins și conștiința unei mase. Se juca *Musse*, piesă care prin temă, prin intenții, prin anumite replici de rară putere, ar fi putut să fie un semnal de revoluție sau un simptom cel puțin, după cum *Figaro* a fost și a rămas semnul revoluției celei mari.

Ei bine, acestei chemări care răsuna profetic de pe scenă, prin glasul lui Charles Dublin (și el actor suferind de același exces de inteligență, care îl face complex, dar nu emoționant, subtil, dar nu viguros) acestei chemări nu-i răspundea nimic, nimic altceva decât aplauzele frivole ale unor spectatori încântați de jocul de inteligență la care asistaseră.

Am mai scris acest lucru și recidiva o invoc de astă dată ca pe o scuză: inteligența nu este creatoare. Acesta este secretul splendidului, strălucitorului insucces al lui Jules Romains, cheie critică pe care îmi propun să o mai întrebuințez odată pentru André Gide.

Cu această recapitulare, astept *Les hommes de bonne volonté*, intrigat de născocirile admirabile care nu-i vor lipsi, dar sigur de ratarea lor ca roman şi ca documentar al unei epoci.

SMARANDA BRĂESCU

Venea la două zile să ne caute la redacție, ca să ne spună acelaşi necaz: vrea să plece peste ocean, nu are bani, nu o sprijină nimeni... Vorbea fără curaj şi îşi căuta îndelung cuvintele.

„Vorbea" este un fel de a zice aşa, în lipsă de alt termen mai nimerit. Smaranda Brăescu era de o timiditate neînțeleasă. Încerca să lege o frază simplă, rostea primele vorbe, cu un glas scăzut, şters, până când, descurajată, se oprea la mijloc, ridica din umeri şi renunța de-a binelea.

— Eu nu ştiu să vorbesc, dar dvs. trebuie că înțelegeți

Nu. Nu ştia să vorbească. Ştia să-şi facă meseria eroică pe care o făcea, ştia să înfrunte moartea, să o înfrunte răbdător, metodic, calm şi aproape lipsită de conştiința curajului ei admirabil, dar nu ştia să vorbească.

Am văzut-o într-o zi la un dejun monden. Era puțină vreme după lansarea din iarna trecută şi toată o lumea o încuraja cu o prietenie dintre cele mai bune. Smaranda Brăescu era pierdută de stângăcie şi suferea vizibil de o timiditate care o făcea să pălească permanent.

Sunt sigur că nu era ceea ce se numeşte în lumea actorilor „trac”. Nu avea îndoieli şi nu se temea de puterile ei.

„Am să plec în America şi am să bat recordul mondial” ne spunea nouă, cum ar fi spus că va lua o trăsură şi se va duce să se plimbe la şosea. Simplu, sigur şi fără bravadă.

Cine a crezut-o din cei care o ştiau aici la noi? Poate camarazii ei de arme, care o văzuseră la lucru. Încolo, toţi o priveau cu oarecare uimire, desigur, dar cu suficientă îndoială.

Smaranda Brăescu a plecat şi a învins.

Telegramele o spun laconic, aşa cum ar spune-o ea însăşi, această modestă şi cuminte fată.

E o victorie care poate va însemna avere şi celebritate. Cu atât mai bine. Căci dacă ar fi s-o lăsăm pe seama noastră, nu ne-ar mira s-o văd pe Smaranda Brăescu iar pe sălile redacţiilor bucureştene, spunându-şi eternul ei păs şi aşteptând o mână de ajutor care nu vine.

„PARTIDE DE IDEI”

A condamnat d. Argetoianu „partidele de idei” sau nu le-a condamnat?

Iată problema care de câteva zile agită cu un lăudabil zel democratic presa noastră de stânga (?), ocupată cu declaraţiile recente ale ministrului de finanţe.

„Partide de idei”? Ce e aia? Avem noi asemenea mostre? Unde sunt şi care sunt?

Discuţia asta e teribil de hazlie la noi. Să te întrebi dacă problemele actuale mai sunt de încadrat în programele vechilor discipline politice şi economice (liberalism, conservatorism, radicalism-democrat etc.) poate să fie o chestiune aiurea în alte ţări. O chestiune facilă şi fără sens adânc – dar poate să fie. Pentru că acolo vechile ideologii politice au existat realmente şi continuă să existe şi astăzi dacă nu prin funcţie cel puţin prin organ.

Dar la noi problema aceasta este de-a dreptul puerilă. Am avut noi vreodată partide politice, deosebite structural? Am avut. O singură dată. La începuturile noastre de stat modern, când revoluţia paşoptistă grupase, după temperament, după cultură, tradiţie, clasă, instinct, în fine, două tabere profund distincte: liberali şi conservatori.

Dar de atunci lucrul se redusese la o evidentă caricatură. Înainte de război am avut rotativa celor două „partide”, care se succedau fără să schimbe nimic. Iar după război am avut ce ştie toată lumea că am avut...

Unde mai rămâne în acest joc politic loc pentru „idei”? Ce luptă publică au dat la noi partidele pentru o „idee”? Ce victorie, ce înfrângere, ce revanşă? Căutaţi bine şi când veţi găsi răspunsul să ni-l comunicaţi şi nouă.

Viaţa noastră politică nu cunoaşte noţiunea de incompatibil. Oricine se poate împerechea cu oricine. Orice program cu orice program.

D. Iuliu Maniu poate fi țărănist. D. Averescu poate fi monarhic... D. Duca poate fi democrat. Până și d. Vasilescu-Valjean poate fi... agrarian.

Partide de idei? Poate partidul liberal, care prin legislația sa economică a făcut... socialism de stat. Poate partidul țărănist care, prin d. Madgearu, a făcut... economie liberală.

Partidele noastre, „fracțiunile noastre politice”, cum s-a spus odată în loc înalt, s-au născut întâmplător, dintr-o conjunctură parlamentară, dintr-o ceartă, dintr-o învoială, dintr-un capriciu. A fost totdeauna la baza lor un element personal. Sunt cadre de activitate practică, sunt asociații de interese mutuale, sunt firme comerciale, uneori vii, uneori puternice, dar în niciun caz nu organisme spirituale.

La asemenea prăvălii, noi nu cumpărăm idei.

MARCOUSSIS, LURÇAT, MAX ERNST...

Nu sunt pictorii cei mai de seamă, pe care îi poți întâlni într-o galerie occidentală de artă modernă. Și nu sunt poate nici cele mai bune lucrări ce s-ar fi putut alege din opera acestor trei expozanți.

Totuși, expoziția deschisă zilele astea la librăria Hasefer are aerul simpatic al unei mici galerii parziene din rue La Boétie. Nu găsești mare lucru. Un desemn curios. Un portret văzut, neverosimil. O culoare nouă, cutezătoare. Atâta. Câteva imagini mai mult interesante decât plăcute, mai mult inteligente decât frumoase. Pleci de acolo cu ochii odihniți și simțul văzului stimulat. E foarte bine pentru sănătate – și să nu credeți că asta este numai o glumă.

În expoziția de care e vorba se află, pe primul perete din dreapta, un tablou de Max Ernst – flori, mi se pare – de o delicatețe în desemn, de o grație în culoare, la care nu se poate să nu fii sensibil. L-am fi reprodus aici, dacă fotografia n-ar fi distrus culoarea acestui tablou, culoare luminoasă, fină, albă, servind un contur abstract de floare ideală. Trebuie să spun că îmi plac mai puțin desemnele lui Ernst, care vor fi având poate valoare pentru inventivitatea lor tehnică, pentru experiența lor de meșteșug plastic, dar care sunt prea inteligente pentru gustul meu. După cum sunt prea inteligente construcțiile lui Marcoussis („ghitara” am remarcat-o pentru culoare, nu pentru „construcție”, obișnuită ca în orice tablou Braque, Picasso și – de ce nu? – Maxy). Sunt însă vreo două tablouri de pădure, în care artistul amintește ceva din simplicitatea sumară a lui Douanier Rousseau și care îmi plac copilărește, fără niciun motiv, ca o soție.

Cel mai bine reprezentat este Jean Lurçat, cel mai norocos reprezentat (căci e o simplă întâmplare și e cert că Max Ernst îl depășește altfel în valoare). O serie de desemne amuzante pentru virtuozitatea lor, dar suferind de același stil abstract ce datează supărător. Nu mai suntem în 1920. Nici în 1925. Și schițele acestea, chiar dacă nu sunt de atunci, par a fi. Lurçat are însă în expoziție două foarte frumoase pânze *La plage* și *Les baigneurs*, în care albastrul siniliu și rece al mării se unește fericit cu plaja galbenă, lutoasă, inundată de o ciudată lumină, al cărui ceas nu-l poți stabili.

Repet, expoziția de la Hasefer nu este un eveniment. Dar în monotona noastră viață plastică, poate fi primită drept o întâmplare bună și poate utilă.

DESPRE ALTĂ CARTE NECETITĂ

Exercițiul acesta de a scrie fișe pentru cărți necitite mă distrează cu adevărat. Joc de probabilități critice, pe care câțiva cetitori atenți au avut bunătatea să-l observe și să-l urmărească odată cu mine. Cu atât mai bine. Cărțile sunt scumpe, timpul e tulbure. În orele libere de lectură – atâtea câte mai sunt – ne ocupăm cu economia politică.

Vechea noastră pasiune literară să se mulțumească deocamdată cu aceste excursii critice repezi, sumare și lipsite de strictețe.

Am scris săptămâna trecută o fișe pentru *Les hommes de bonne volonté*, romanul abia început al lui Jules Romains. Să scriem săptămâna aceasta o altă fișe pentru *Eseul de critică indirectă* publicat de Jean Cocteau la Grasset. Față de amândouă cărțile am superioritatea de a nu le fi cetit. (Cred, fără glumă, cel mult cu puțină exagerare, că e imposibil să scrii just și critic despre o operă sau despre un artist, când îl cunoști bine. E necesară pentru asta o doză de ignoranță care să păstreze între tine și operă o depărtare suficientă).

Ce idee năstrușnică pe acest amabil Jean Cocteau să scrie o carte de critică! E scriitorul cel mai zăpăcit pe care îl cunosc. Cu desăvârșire lipsit de criterii, orientându-se în lumea artei după exasperările lui de moment, judecând cu sensibilitatea nu cu inteligența, vehement în sentințele lui, peremptoriu în experiențe îndoielnice, inspirat și patetic, necunoscând nici măsura expresiei, nici relativitatea opiniei... A fost și a rămas singurul modernist francez. Nimeni nu va supraviețui suprarealismului francez, nimic nu va rămâne pe urma revoluției literare de la 1920 până acum, nimeni decât Cocteau, nimic decât paginile lui dezorientate și fierbinți. Și va rămâne, fără a fi dezis nimic din fronda lui permanentă, din răzvrătirea lui oarecum platonică, din imoralitatea lui atât de decorativă, atât de grațioasă. Un poet adevărat, cu tot ansamblul de mister ieftin și emoție veritabilă, care a înconjurat totdeauna pe poeți.

Totul este factice în Jean Cocteau și totul este adevărat. Factice figura lui legendară de opioman, factice frumusețea lui palidă, tremurătoare, sensibilă, factice steluța cu trei unghiuri cu care semnează – fatidic – bilete de amor, manifeste de revoluție sau simple invitații mondene, factice experiențele lui de intoxicare și dezintoxicare... Dar cât de sincer în același timp, cât de violent sincer în toate aceste manifestări, pe care le dezvăluie lumii ca pe niște mesagii ale unui mare preot al timpului.

Nu i se poate nega lui Cocteau un puternic accent de tragedie, care vine poate tocmai din întâlnirea aceasta curioasă dintre o viață ușor misterioasă, ușor teatrală pe de o parte și o mare sinceritate de pe altă parte. S-ar părea că nu există în Cocteau decât convenții livrești, poze „interesante”, un gust exasperat de a place, o înclinare irezistibilă către cabotinaj şi patetic. Sunt probe bănuite pentru fiecare din aceste afirmaţii. Şi totuşi, până la urmă, nu ştiu de unde, nu ştiu cum, izbucneşte un strigăt care depăşeşte convenţia, distruge misterul şi creează o tensiune căreia nu-i poţi rezista. Mi se pare că Jean Cocteau scrie într-o stare de spirit medie, între vis şi poză. Instinctiv şi forţat – iată caracteristicile scrisului lui. Ce îl salvează pe Cocteau este lipsa de inteligenţă. (Adică exact contrariul lui Jules Romains, pierdut în exces.) Să ne înţelegem. Nu veţi lua această afirmaţie în înţelesul ei plat. Şi nu veţi deduce că Jean Cocteau este un prost. Vreau să spun numai că inteligenţa nu este facultatea care îl orientează. Obscur cum e, hărţuit de sugestii, păreri, simpatii şi repulsii, omul acesta merge către sensul lucrurilor şi al oamenilor cu ochii închişi, telepatic, printr-o viziune de fachir occidental. Luciditatea este înlocuită cu nu ştiu ce simţ special de ins bolnav, care judecă fenomenul vieţii prin prisma gradului de febră pe care îl are în puls. Ce este miraculos este că de multe ori Cocteau nu se înşeală.

Sub apăsarea unei asemenea febre a scris cu siguranţă *Les enfants terribles*, care a avut un destin fatal în viaţă, căci această carte ameţită a fost urmată de o sinucidere ce a zguduit Montparnasul în iarna lui 1929-30, incident penibil pe care îl cunosc din întâmplare şi pe care nu-mi pot deci permite să-l povestesc aici. Un om inteligent, un om adică lucrând sub controlul responsabilităţilor sale intelectuale, n-ar fi scris niciodată această poveste perversă, pură şi zguduitoare.

Dar cu asemenea calităţi de artist somnambulul poate face critică? Să consideri obiectiv un peisagiu psichologic, străin de al tău, să aduci la lumină liniile caracteristice ale unei opere, trecând peste accidente şi accesorii, să priveşti dintr-un unghi precis, cuprinzător, un creator, să pui în legătură două nume deosebite, două momente sufleteşti separate, să confrunţi valori de cultură, să verifici valori de artă – sunt aceste delicate operaţii de resortul unei sensibilităţi, arbitrare, fanteziste şi zăpăcite?

Cocteau a avut în anumite comentarii de estetică intuiţii uluitoare. Toate însă prezentate fragmentar, rupt, neîncadrate într-o gândire coerentă, aruncate întâmplător asemeni unui pumn de bijuterii pe o masă de toaletă, între farduri, pomade şi parfumuri. Este ceva în sufletul lui care îl face cu deosebire sensibil la poezie. Alain-Fournier, dacă ar fi trăit, i-ar fi fost prieten. Graţia intimă a unui moment, desemnul delicat al unei situaţii stranii, emoţia tulbure a iubirilor vinovate, tot ce este ambiguu, incert, variat, găseşte în Cocteau un interpret care spiritualizează şi purifică. Dar nu printr-un procedeu de critic, ci prin instinct de poet. Poate de aceea se cheamă operaţia asta „critică indirectă”, eufemism spiritual, care, în ce mă priveşte, cred că e ironic şi just în acelaş timp.

Deci voi găsi în *Essai de critique indirecte* delicioase observaţii de amănunt, scânteietoare paradoxe, tulburătoare pagini de emoţie, dar nu voi găsi nicio pagină de înţelegere liniştită, precisă şi organizată a niciunei veritabile opere.

LA BALINŢ...

În timp ce la Ateneu vreo 500 de profesori hotărau să dea foc ţării acesteia, pe motivul că nu mai sunt bani, într-un sat bănăţean, vreo 5000 de săteni, nepricepuţi, proşti şi neştiutori de carte cum îi ştim, se sfătuiau liniştiţi despre necazurile acestor timpuri. Căci necazuri or fi având şi ei, ţăranii ăştia care nu dau telegrame, nu votează moţiuni şi nu au probabil „conştiinţă cetăţenească”, dar muncesc, îndură şi aşteaptă.

În judeţul Severin, la Balinţ, s-au adunat duminică toţi gospodarii din Valea Becheului, să primească lămuriri asupra legii conversiunii. Umblă prin sate diverşi agenţi obscuri, trimişi ai liberalilor sau ai băncilor, şi îi instigă pe săteni, încurcând şi ameţind lucrurile, astfel încât să-i ridice împotriva propriilor lor interese. Această sabotare trebuia denunţată. Agitaţiei trebuia să-i fie opusă o operă de lămurire.

În bună parte această sarcină îi revine d-lui Al. Radian. Cu atât mai bine. E un om tânăr, curagios, neavând nimic de menajat sau de ascuns, gata să privească adevărul din faţă, fără să dea ocol greutăţilor, dar de asemeni fără să le exagereze. Cuvântarea pe care a ţinut-o duminică oamenilor din Valea Becheului n-a fost nici discurs, nici expunere, nici declaraţie. A fost o simplă vorbire de la om la om, de la inimă la inimă. Ascultătorii d-lui Radian l-au înţeles desigur. Dar lucrurile pe care le-a spus acolo n-ar fi deloc rău să fie înţelese şi aici, la Bucureşti.

D-sa a desemnat precis problema esenţială a conversiunii. Toate argumentele aduse împotriva acestei reforme sunt de ordin financiar. Ori, spiritul şi mobilul ei sunt de ordin social. Aici este nodul chestiunii, pe care opoziţia îl ignoră ingenuă.

„Am redus creanţa, spune d. Radian, dar fiecare creanţă redusă înseamnează un plug mai mult înfipt în ogorul ţării...” Fraza aceasta rezumă şi opune plastic două mentalităţi: liberală şi ţărănească. O poliţă şi un plug.

Principiile juridice, sterpe în convenţionalitatea lor, vorbitorul le-a opus ţărăneşte necesitatea de a trăi.

„Dacă în numele unor interese strâmbe ni se refuză dreptul la viaţă... noi vom găsi... puterea de a rezista singuri, dar de a fi stăpâni în casa noastră săracă”.

Unei înţelegeri atât de netede, robuste, clare a vieţii noastre de stat ce îi poate opune sistemul debil de gândire al liberalismului ducist, ardelean sau averescan? Constituţia, desigur. Constituţia pe care toţi au călcat-o pe rând, „confundând-o cu statutul partidului”.

D. Radian se dovedeşte un adversar primejdios pentru o ceată de politicieni destul de naivi ca să mai creadă în abilitate.

DOCTORUL ANGELESCU ŞI ELEVUL MARIN DUMITRU

Ieri a fost o zi mare pentru cultura românească. Unul din acele ceasuri decisive de la care pornesc drumuri noi în istorie. Un fel de 10 Mai al culturii. Un fel de 24 Ianuarie al şcolii. N-au fost fanfare, n-au fost steaguri, n-au fost discursuri, dar inimile noatre au tresărit emoţionate la aflarea veştii celei mari.

Au început examenele de absolvire a cursului complimentar!!

Urmările acestui eveniment nu pot fi calculate exact deocamdată. Ele pot duce până la o revoluţie a întregului nostru sistem de instrucţiune publică.

Într-o ţară cu sentimentul recunoştinţei, ieri i s-ar fi ridicat d-lui doctor Angelescu, omul liberal al şcolii, o pereche de statui. Căci desigur n-aţi uitat că dumnealui este inventatorul acestui miraculos „curs complimentar" sau „supra-primar" cum îi zice. Într-adevăr, în 1924, prin legea de reformă a învăţământului primar, – d. Angelescu, pe vremea aceea ministru, nemulţumit cu activitatea sa de zidar de până atunci, a adus şcolii uluitoare inovaţii. D. Angelescu descoperise că românul nu este suficient de cult. Patru clase primare, zicea dumnealui, nu-s de ajuns. Dacă am face 7? (cifra era arbitrară, căci tot atât de bine putea să fie 17 sau 77). Şi a făcut.

Învăţământul supra-primar era destinat băieţilor care nu se duceau la licee, şcoli normale sau comerciale. Adică băieţilor care, după ce învăţaseră să scrie, să cetească şi să facă socoteli, voiau să se întoarcă la munca câmpului, la cizmărie, tâmplărie, dulgherie. Om subţire, d. Angelescu s-a gândit că n-ar fi rău ca aceşti copii să mai facă vreo 3 ani de cultură generală. Căci dacă tu vrei să te faci cioban, nu strică să ştii când s-a născut Louis IV, câte tragedii a scris Jean Racine şi cam cum se îmbrăcau cucoanele în veacul al XII-lea. Asta are să-ţi prindă bine în ceasurile de meditație, când, păzindu-ți turma de oi, pe un vîrf de munte, în loc să cânți din caval, vei putea, grație d-lui Angelescu, să reciți versuri din *Andromaca*.

Deci învățământul supra-primar a fost creat. Comisii de studiu, amendamente, ante-proiecte, proiecte şi legi au pus la punct invenția d-lui Angelescu.

De atunci au trecut anii. Uituci cum suntem, pierduserăm din vedere marea reformă a micului Spiru Haret. Nu ştiam că mai există.

Naivitate! Căci tânăra reformă îşi făcea drumul ei victorios în linişte şi mergea sigur spre încununare. Încununare care a venit ieri, 1 iunie 1932, zi de-acum înainte istorică.

Aşadar ieri, tinerele vlăstare ale României, crescute sub oblăduirea legii Angelescu, s-au prezentat la examen.

Ei, cam câți candidați socotiți dv. că au fost? 1000? 100? 10? Nu. *Unul.* UNUL SINGUR.

Asta nu e o glumă. Cercetați şi veți vedea. Ieri, elevul Marin Dumitru a dat examenul de curs supra-primar în fața unei comisii de trei dascăli, anume numiți. Marin Dumitru, ăi fi tu un băiat necăjit şi mărunt, ăi fi mâncând bătaie de la taică-tu sau maică-ta, te-i fi jucând desculț pe ploaie, te-i fi scobind în nas ca să-ți treacă de urât, dar dacă ai şti că tu eşti un simbol de cultură, că pentru tine un domn cărunt şi cu parale multe n-a dormit noaptea numai ca să-ți facă o lege de reformă, că bugetul statului a prevăzut un capitol special, că specialiştii au cugetat, că parlamente au luat în considerare, că partide s-au bătut pentru instrucția ta personală, dacă ai şti, Marine, toate astea, ai holba, băiatule, nişte ochi teribili şi, de spaimă la marginea culturii liberale, ai face pipi şi te-ai uşura.

VOT SECRET LA ACADEMIE ŞI LA UNIVERSITATE

S-a bucurat foarte mult lumea de căderea d-lui Iorga la... Academie. Aşa îi trebuia! Bine i-a făcut! Să-l distrugă! Să-l răstignească! Să-l lege de coada a patru cai nărăvaşi şi să-l destrame în patru zări, ca să țină minte.

Răzbunare populară. Bucurie măruntă a omului după stradă, pe care o înțelegi şi care, în raportul cu orgoliul cunoscut al d-lui Iorga, ia forme într-adevăr distractive.

Toate astea, pentru gazetele democratice, pentru poporul suveran de la Capşa, pentru cetățeanul entuziast, sunt foarte bune. Sunt cel puțin explicabile. Să nu uităm însă că d. Iorga nu a fost nesocotit într-o adunare politică, ci într-o adunare de cărturari. Şi asta e grav.

Academicienii noştri declară prin votul lor că Nicolae Iorga nu este vrednic să prezideze lucrările unei asociații de cultură, că nu se pricepe la treaba asta, că nu este potrivit cu ea. Şi aceiaşi academicieni, cu majoritatea absolută, în locul pentru care Iorga era insuficient, îl desemnează pe d. Mrazek.

De treabă om o fi noul preşedinte al Academiei. Muncitor o fi, sârguitor o fi – dar este el personalitatea cuprinzătoare care să exprime simbolic valorile intelectuale ale acestei țări? Nu ne prea vine a crede. Academicienii noştri au crezut. Academicienii? Nu. Ci numai vreo treizeci de electori, care, din momentul în care se ascundeau în dosul unui vot secret şi anonim, încetau să mai fie persoane distincte, judecând valabil după credința şi buna cumpănire a lucrurilor şi deveneau o serie de tipi combinarzi, fricoşi şi fără mandat.

Întrebarea trebuie pusă răspicat: votul secret este compatibil cu o organizație restrânsă de cărturari? Este posibil votul secret la Academie sau la Universitate? Sunt membrii acestor instituții numai valori numerice şi anonime, cărora le este de ajuns o adițiune pentru a crea un adevăr? Un plen academic, un consiliu profesoral de universitate au dreptul să discute şi să hotărască fără motivări, fără răspundere personală, fără indicare deschisă a opiniilor şi părților în luptă?

Nu ştiu. Dar ştiu că sunt împrejurări în care anonimatul descalifică.

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU: *DRUMUL ASCUNS*

D-nei Bengescu nu-i lipseşte decât puțină dezordine pentru a fi un foarte mare scriitor. Excelentă cunoscătoare de oameni, inteligentă, lucidă, dispunând de un vocabular bogat şi de o sintaxă îndrăzneaţă, atacând problemele de viaţă cele mai profunde, cu desăvârşire lipsită de prejudecăţi morale, psihologice şi, mai ales, literare, folosindu-se de o experienţă socială complexă şi nouă, această romancieră ar fi putut scrie un roman românesc balzacian, şi prin proporţii, şi prin varietatea eroilor creaţi.

De ce, în ciuda atâtor calităţi, închizând a treia carte a romanului său ciclic (*Drumul ascuns* – se ştie – este continuarea *Fecioarelor despletite* şi a *Concertului din muzică de Bach*), de ce rămânem cu impresia unei excursii epice foarte interesante, dar în aceeaşi măsură foarte stearpă?

Nu ştiu bine. Cred că este la mijloc un defect de metodă. Un defect tehnic. Doamna Bengescu este o observatoare rece. (Mai precis, *a devenit o* observatoare rece, căci *Balaurul* şi *Femeia în faţa oglinzii* spuneau cu totul altceva.) D-sa păstrează faţă de eroii pe care îi creează o atitudine scrutătoare, distantă, severă şi exercită un control riguros asupra lor, nelăsându-le niciun moment de libertate proprie. Lucrul acesta are incontestabile merite. Dar merite mai mult profesionale: o bună organizare a materialului, un echilibru exact al întâmplărilor, o gradare sigură a conflictului, a momentelor psihologice ascendente. Coheziune, logică, simetrie şi tact. Numai că o mare operă de artă nu se face cu tact, ci cu suflu de creaţie. Şi mă întreb dacă d-na Papadat-Bengescu îl mai are.

E necesar ca un creator să se identifice cu plăsmuirile lui, să participe la destinul oamenilor pe care îi cheamă la viață, să se lase depășit de acest destin și să i se supună. Cred că n-a creat nimeni niciodată nimic, în biologie, în istorie sau în artă, dacă n-a uitat de sine însuși. E o condiție de generozitate, pe care nu stau s-o explic, dar care este de o profundă frumusețe.

Și ca să revenim de la metafizică la roman, nu cunosc niciun romancier mare, în a cărui operă să nu circule un curent de simpatie, singur generator de viață. Acest „curent de simpatie" este absent din romanul d-nei Bengescu. Aici este punctul slab al acestei remarcabile opere și prin el va pieri.

Drumul ascuns este o carte de o perfecție abstractă. Clară, logică, stringentă, cum numai o schemă poate fi. Nicio greșeală, niciun detaliu fără semnificație, niciun gest fără explicare. Totul se leagă, totul se strânge și se îndreaptă către un deznodământ imperios necesar.

Este atâta logică în această construcție, încât de la primele capitole, „drumul" încetează a mai fi ascuns. Drumul care îi duce pe doctorul Walter și pe Coca-Aimée unul spre altul.

E o problemă de șah, nu o problemă de viață. Piesele celor doi parteneri se află față în față, într-o situație bine determinată, cu superiorități și scăderi reciproce. Din momentul în care iei cunoștință de situație, soluția nu e greu de aflat, căci ea se află inclusă în datele problemei. Condiția este doar să joci bine. Și doamna Papadat-Bengescu joacă excelent. Fiecare mișcare e urmată de exact răspunsul ce trebuie, unicul răspuns din 10 000 posibile. Acțiuni și reacțiuni, interogări și replici, așteptări și atitudini regulate de un mecanism psihologic aproape mecanic.

Pe marginea acestei desfăşurări fatale de fapte, autoarea însemnează aprecieri şi explicaţii, ca un fel de arbitru obiectiv al jocului: „În ce privea Muzeul casei Walter, Aimée îl preţuia din vanitate şi snobism" (p. 30).

„...era (Pejan) un intuitiv şi un muzical, şi sunetul nu se oprea pentru auzul lui la un anumit nivel, ci la rezonanţe mai profunde. Dimpotrivă, primea cuvântul şi imaginea aşa cum i se ofereau şi le transforma în valori reale" (p. 73).

„Negreşit, pasiunea ei era filtrată de o fire grăduită după tot felul de calcule ale virtuţii şi ale cuviinţei, dar era totuşi pasiune" (p. 103).

Note juste, desigur, dar inutile şi deplasate ca orice comentar în mijlocul unei opere de creaţie. Căci eu sunt gata să cred de exemplu că „Walter era un cerebral şi un vizual", cum ne asigură autoarea, dar ţin să aflu acest lucru din faptele şi reacţiile lui Walter, nu din comentariul d-nei Bengescu. Defect care decurge tot din aceeaşi atitudine strictă şi depărtată, pe care o denunţam în primele rânduri. Hotărât, pentru un scriitor de romane, d-na Papadat-Bengescu are prea mult spirit critic.

Şi totuşi... Şi totuşi, cu toate aceste procedee vădit artificiale, conflictul psihologic ce se dezbate între doctorul Walter şi Coca- Aimée, fiica lui vitregă, este unul din cele mai acute capitole de roman ce se pot citi în literatura europeană modernă. Aici, arta rece, incisivă, lipsită de emoţie a d-nei Bengescu se realizează perfect. Confruntări de eroi şi pasiuni stranii am mai întâlnit noi. Chiar în opera sa, unde procesul moşierului Hallipa cu nevastă-sa, Lenora, sau menajul ciudat al soţilor Rim, sau întâlnirea Adei cu prinţul Maxenţiu iar mai târziu cu Lică Trubadurul au fost capitole de intensă putere.

Dar războiul sufletesc ce se joacă între Walter şi Aimée este fără pereche. Luptă surdă, latentă, fără izbucniri, luptă a cărei violenţă se resoarbe şi apare pe urmă, filtrată în mici amănunte de perversă adâncime. Cine este mai tare şi cine va învinge în acest joc, în care Walter, care era un cerebral şi un vizual, aduce teroarea unui trecut obscur şi sentimentul lucid al destinului sterp, iar Aimée virginitatea ei frigidă? Amândoi cerebrali, orgolioşi, avariaţi de falşe patimi, obligaţi totuşi să-şi dispute o victorie cu care nu vor avea ce face. Drumul lor ascuns este dezolant de aspru şi nefecund.

Doamna Bengescu are o evidentă preferinţă pentru aspectele anormale ale vieţii. Eroii săi cei mai veridici, sau cel puţin cei mai interesanţi, sunt bolnavii, perverşii şi aventurierii. Cazurile psihologice care o preocupă în special sunt cele complicate de maladie. Nevroza Lenorei Hallipa (care, după cum am arătat altădată, era un caz freudian clasic), tuberculoza prinţului Maxenţiu, cancerul Lenorei, miocardita lui Drăgănescu au fost studiate pe rând cu o pricepere aproape clinică. Remarcabil e faptul că toate aceste episoade nu sunt simple paranteze naturaliste, ci puncte de plecare pentru noi situaţii epice şi noi raporturi psihologice. Portretele eroilor săi stranii (doctorul Rim, fiii lui gemeni, Maxenţiu, Sia, Mika-Lé, Walter, Coca-Aimée...) sunt fără excepţie izbutite. S-ar spune că, obişnuită cu această galerie de monştri variaţi, d-na Bengescu îşi pierde siguranţa şi măestria când e să creeze o figură de om echilibrat şi sănătos. De aceea probabil idila Elenei şi a lui Marcian ni se pare convențională (pe alocuri obositoare chiar şi prea lungă). Elena Drăgănescu, doamna perfectă, Marcian, domnul perfect, sunt excesiv de buni, curați, nobili şi cumsecade. Contrastul mi se pare facil, iar întreg acest episod nerealizat.

Mă tem însă ca toate rezervele pe care le-am însemnat până aici să nu fie rău înțelese. Ele nu sunt tăgăduiri, ci numai nuanțe ale unei admirații dintre cele mai alese. Trebuia poate să o spun din capul locului: *Drumul ascuns* şi cele două cărți care îl preced formează una din cele mai interesante opere pe care literatura românească le cunoaşte. La o numărătoare europeană, ea ar trece uşor printre primele 10-15 romane bune ce s-au scris pe continent de la război încoace.

D-na Bengescu a scris, după exemplul romanului englez, monografia morală şi sufletească a unei familii, studiu de psihologie ramificată, cercetând sentimentele cele mai adânci ale unei vieți colective de familie şi clan, care se alterează din generație în generație, potrivit unor fatale încrucişări, dar care persistă în câteva caracteristici puternice, ce se regăsesc intacte, după nenumărate avataruri. După cum în *Forsyte Saga* (roman cu care opera scriitoarei noastre cred că are puternice asemănări), John Galsworthy a urmărit destinul familiei Forsyte, cercetând ceea ce el a numit „forsytismul" în toate întrupările sale succesive, tot astfel, d-na Bengescu a scris monografia familiei Hallipa, degajând treptat o atmosferă şi o psihologie ce s-ar putea chema, pe drept cuvânt, „hallipismul".

Oricâte aventuri destramă pânza sufletească a familiei, sunt câteva copci de care ea nu se va rupe şi atunci, într-un moment neaşteptat, eroii d-nei Bengescu îşi revelează neuitata lor hereditate: „Când balul luase sfârşit, Aimée purta în decoltagiul larg al rochiei de stil amintirea unchiului, ca pe un fir de busuioc ascuns, care zgârie puţin prin piele şi miroase iute. Tot ce neamul arhivarului Pană din Mizil şi al arendaşului Hallipa distilase pentru a compune nobleţa fetei îşi regăsise în acel gust sucul indigen, pe care suc Lică îl păstrase intact”. (p. 144)

Eu nu cunosc niciun roman românesc şi foarte puţine străine în care construcţia epică să fie ridicată pe planuri atât de numeroase şi totuşi convergente.

MAI TARE DECÂT PITIGRILLI!

Cartea Românească, asupra activităţii căreia avem de făcut serioase rezerve, dar care rămâne în ciuda lor editura noastră cea mai importantă, cel puţin prin mijloacele sale materiale, dacă nu prin altceva, anunţă de câtăva vreme lansarea unui nou autor străin. Kiribiri! Cine o fi domnul ăsta cu nume japonez, nu ştim. Ce meserie o fi având nu se spune. Prin ce miracol a fost descoperit, de asemeni nu.

În schimb, reclamele Cărţii Româneşti anunţă ritos că noua sa vedetă literară, d. Kiribiri, este „mai tare decât Pitigrilli”. E de necrezut.

O editură serioasă care în tot ce a făcut până astăzi a fost decentă şi sobră (poate prea sobră, adică prea lipsită de îndrăzneală şi vioiciune), o asemenea editură – gravă, ponderată şi cuminte cum o ştim –

recurge la asemenea mijloace de reclamă, uşoare, neinteligente şi triviale. „Mai tare decât Pitigrilli!”.

Ce e asta? Reclamă pentru o carte sau – iertaţi-mi cuvântul – reclamă pentru un prezervativ?

Dar mai întâi, de unde ideea aceasta năstruşnică de a publica în româneşte literatura unui domn, care, deocamdată, n-are alt merit decât de a se chema Kiribiri? Cine l-a indicat Cărţii Româneşti? Pe ce criterii de artă?

Cartea Românească este evident o întreprindere comercială. Activitatea ei prin urmare trebuie să ţină cont de rentabilitatea afacerilor pe care le girează. Foarte adevărat. Dar în acelaşi timp Cartea Românească este un institut de cultură (ori nu?) şi în această calitate ea trebuie să dovedească în operaţiile sale un minim de ţinută, un minim de preocupare intelectuală şi de control propriu. Sunt situaţii care impun, prin distincţia lor, îndatoriri speciale. Numai negustor să fii şi tot înţelegi acest lucru.

Nimeni nu-i contestă Cărţii Româneşti dreptul de a face afaceri rentabile. Dar toată lumea îi poate cere ca această rentabilitate să fie căutată în limitele bunului gust. O editură care tipăreşte pe toţi clasicii noştri, o editură care îi tipăreşte astăzi pe Sadoveanu şi pe Rebreanu nu are dreptul să îşi înjosească numele punându-şi coperta la dispoziţia d-lui Kiribiri.

Asta o poate face cel mult d. Ciornei (care are altfel meritul de a tipări foarte multă literatură românească actuală) sau d. Delafras, care nu are nimic de pierdut, dar în niciun caz Cartea Românească. Mă gândesc cu sinceră remuşcare că într-o zi i-am reproşat editurii Cultura Naţională faptul că a tipărit un roman de Werfel, lucru care era regretabil, căci o carte originală ar fi trebuit să primeze, dar lucru care oricum o onora, şi pentru alegere, şi pentru prezentare.

În comitetul de lectură al Cărţii Româneşti se află d. profesor Simionescu, un om de carte de impresionantă ţinută, un om de cultură dintre cei mai preţioşi. Direcţia editurii o are d. Ioaniţiu, al cărui bun gust şi spirit civilizat se cunosc. E probabil că publicarea diverselor platitudini, cu care Cartea Românească s-a ocupat de la o vreme, s-a făcut peste capul lor, fără ştiinţa lor. Este vreme ca această stare de lucru să înceteze. Cartea Românească nu poate tipări la infinit pornografii de d-na Sarina Cassvan Pas sau imbecilităţi de d. Mihail Dragomirescu.

Cât despre domnul Kiribiri, lucrul e simplu. De vreme ce încă n-a apărut în librărie, să se distrugă colile trase, să se topească zaţul, să se ardă manuscrisul şi să se termine.

Cartea Românească are dreptul la alt destin cultural. Iar noi îi putem cere să devină marea editură de care literatura românească are atât de mare nevoie.

Dacă sunt necesare alte lămuriri, noi suntem gata.

CARE AU MAI GUVERNAT...

D. P. P. Negulescu, unul dintre cei douăzeci de partizani ai mareşalului Averescu şi înlocţiitor al său, i-a făcut d-lui Titulescu o declaraţie care ar trebui tipărită cu litere uriaşe şi răspândită în toată ţara, dacă ţara ar mai şti ce e aia Averescu şi ce e aia averescanism.

Ştiţi care sunt condiţiile veselului mareşal pentru o eventuală participare la un guvern de concentrare?

Textual: „partizanii d-sale dau concurs unui asemenea guvern cu condiţia să fie compus din reprezentanţii pardidelor care au mai guvernat".

Acest „care au mai guvernat" este de o ironie şi în acelaşi timp de o inconştienţă fără pereche. Te întrebi pe ce lume trăiesc oamenii ăştia, de unde vin şi de ce boală suferă, de cutează să braveze în aşa chip dezamăgirea unei ţări întregi.

Nu ştie mareşalul de la Aqui că noi am fost aduşi aici unde suntem prin complicitatea partidelor „care au mai guvernat"? Nu ştie el că dacă tezaurul este deşert, dacă datoriile sunt barbare, dacă anarhia politică este culminantă, toate acestea le datorăm tuturor guvernărilăr de până acum, tuturor fără excepţie? Dacă nu ştie, să se ducă să se culce. Iar dacă ştie, cum îndrăzneşte şi pe ce se întemeiază să ceară ca cei care ne-au nenorocit să continue a o face?

Partide care au mai guvernat? Probabil că mai avem nevoie de un nou Vintilă Brătianu, de o nouă legiuire economică absurdă. Ştiţi perioada 1922-1926 – de noi Tancrezi şi noi Constantineşti, de o nouă Oradea Mare. Probabil că ne mai trebuie alegeri averescane profund scăldate în sânge, ne mai trebuie un mic complot fascist ca cel visat de generalul cu cioc alb în primăvara lui 1927. Probabil că ne este absolut necesar un nou Virgil Madgearu, ne sunt necesari alţi 20 de muncitori împuşcaţi la un nou Lupeni şi murim de dorul unui alt împrumut Virgil Popovici, care să ne îngroape nu pe 30 de ani, ci pe 300 de astă dată, ca să ţinem minte bine.

Să vie deci „partidele care au mai guvernat”, căci cu ele nicio surpriză nu este posibilă: barem ştim ce ne aşteaptă.

Averescanii ăştia au haz.

ÎNVĂŢĂTORUL DIN CAMCIC

Ne-a adus cineva o plângere pe care i-au trimis-o nişte ţărani din satul lui ca s-o treacă mai departe la minister. Omul, ştiind însă că ministerul este o instituţie făcută să primească petiţii şi să le piardă, ne-a vizitat la redacţie să ne spună nouă necazul.

Hârtiile le am aici, în sertarul meu. Sunt două petiţii, una semnată de toţi gospodarii din Camcic, comună în Cetatea Albă, cealaltă semnată de învăţătorii şcolii de acolo. Amândouă povestesc cu simplitate o istorie stupidă: directorul şcolii comunale, unul Ion Vasiliev, terorizează un sat întreg după bunul lui plac, chinuindu-i pe copii şi bătându-şi joc de părinţi. Învinuirile ce i se aduc sunt multe şi grave. Cea mai gravă mi se pare aceea că, împotriva voinţei oamenilor, Vasiliev îi sileşte pe copii să vorbească bulgăreşte şi le predă întreaga materie în limba asta a lui. Româneşte nu e voie să se vorbească în şcoala românească din Camcic.

Sancţiunea obişnuită este bătaia (un copil, Ivan Tropaneţ, a murit puţină vreme după o groaznică bătaie pedagogică). În plus, o mulţime de mizerii şi brutalităţi, pe care oamenii le înnumără lămurit şi cu vădită bună credinţă. Se vede că nu este în plângerea lor decât amărăciune şi adevăr. Este o hârtie scrisă ţărăneşte, cu bun simţ şi cu obidă. Oamenii au mai reclamat de multe ori, dar fără folos.

„Cererea din august 1931, expediată cu No. 397 către Excelenţa Voastră, unde ne-am jeluit toată populaţia, 468 de oameni, contra acestui învăţător de purtările sale şi care am rămas fără niciun rezultat”, se plâng ei cu stângăcie şi nimeni nu stă să-i asculte.

„Cu onoare şi mare rugăminte venim, domnule Ministru, către dvs...”. Nu există între toţi funcţionarii ministerului unul singur care, aruncându-şi ochii pe hârtia asta, să bage de seamă accentul ei de omenie? Nu este unul singur care să cugete la urmările dezastruoase pe care indiferenţa noastră, a celor din capitală, o poate avea pentru sufletele a 468 de oameni aşteptând să vie de aici un semn de dreptate?

E atât de greu să se ordone o cercetare?

MIRCEA ELIADE: *SOLILOQUII*

Domnul Mircea Eliade, care a declarat cândva că o viaţă normală de creator presupune lichidări succesive şi că, cel puţin întru cât îl priveşte, ar fi gata să-şi ardă după fiecare cinci ani toate manuscrisele, să-şi nege cărţile şi, degajat de toate răspunderile luate până atunci, să înceapă un alt drum, ar avea desigur dreptul, astăzi, după opt ani de activitate scriitoricească, la o cercetare critică amplă. Încercarea ar fi seducătoare. D. Eliade a fost în literatura ultimilor ani o apariție agitată, supărătoare prin înclinările sale polemice, interesantă prin problemele pe care și le pune, o apariție care impunea simpatii sau rezerve, în orice caz o atitudine și niciodată indiferență. Să amintim aici *Itinerariul spiritual*, care, publicat în toamna lui 1927, a cristalizat, dacă nu a deschis, problema generației tinere, mai târziu îndelung dezbătută?

Să citez articolele sale de critică și pamflet literar, care provocau fiecare în parte un mic scandal în lumea literaților, nedumeriți de curajul, siguranța, expresia peremptorie a tânărului cruciat? Critic al d-lui Iorga, mai precis al metodelor d-lui Iorga, d. Eliade a anticipat cu 6 ani anumite studii recent apărute într-o revistă universitară. Critic al poeziei argheziene, d-sa a fost întâiul negator al ei, cu mult înaintea d-lui Barbu și a celorlalți antiarghezieni, mai contestabili. Câtă valoare critică mai păstrează acele excursii juvenile nu știu. Ar trebui să le recitesc. E de ajuns să indicăm, pentru semnificație, atitudinea lor, astăzi inerentă, dar atunci nouă, stricând un consens unanim și revoltând întreaga opinie publică literară.

De altfel, cariera d-lui Eliade a depășit cu mult acele exerciții, pe care le amintim numai pentru pitorescul lor. Plecat în Indii, scriitorul a cunoscut experiențe de o bogăție pe care putem să o bănuim deocamdată fragmentar din ce ne-a lăsat să întrevedem, dar care se vor valorifica felurit, cu vremea. Din experienţele de viaţă şi din studiile făcute în această lungă călătorie, d. Eliade a publicat un roman, foarte multe note de drum, câteva studii de ştiinţe naturale, filozofie şi istorie a religiilor (unele la noi, altele în străinătate, în italieneşte şi englezeşte). Dacă socotim şi numărul mare de lucrări pe care le are în manuscris (romane, nuvele, eseuri, studii...), înţelegem în sfârşit că volumul de curând apărut şi despre care urmează să ne ocupăm nu este decât un fericit accident tipografic, dar că el nu revelează nici pe departe toate posibilităţile sau măcar dispoziţiile autorului.

Amintind în sumarele de mai sus ce a fost până azi activitatea scriitoricească a d-lui Mircea Eliade, nu am vrut prin urmare să o cercetăm critic.

Lucrul acesta va trebui făcut altă dată şi pe îndelete. Am ţinut doar să desemnăm locul modest pe care *Soliloquiile* prezente îl ocupă într-o operă atât de diversă şi prin preocupările ei, şi prin mijloacele de realizare ale autorului.

Totuşi, semne viabile pentru înţelegerea acestui remarcabil temperament se află în *Soliloquii* şi adevărul lor deschide nu numai perspectiva cărţii de faţă, dar în bună măsură perspectiva tuturor experienţelor care au precedat-o.

„Un creier sincer e inexpugnabil, pentru că se refuză oricărei relaţii cu adevărurile din afară. Singura lui relaţie concretă şi continuă e faţă de sine şi de creşterea sa. Şi e firesc că orice creştere e o contrazicere. Viaţa însăşi: căci orice formă a existenţei se conformează unor legi şi, în acelaşi timp, infirmă alte legi. Planta se supune gravităţii prin rădăcini şi se răzvrăteşte gravităţii prin tulpină. De altfel, singura deosebire între un bicisnic şi un geniu, sau erou, sau sfânt – e cota legilor infirmate, fie ele legi naturale sau instituţionale. E supărătoare prejudecata că deosebirea dintre om şi geniu e calitativă: dimpotrivă, e numai o cifră; un număr ordinal sau cardinal". (p. 12)

S-ar spune că este o explicare anume a tot ce a fost tumultos, schimbător, inegal şi deconcertant în scrisul d-lui Eliade şi că această justificare (în treacăt fie spus, admirabilă) a contrazicerii, deşi făcută în termeni obiectivi, de simplă constatare, este o mărturisire. „Orideunde aş privi, văd negreşit în om instinctul acesta de ieşire din sine. Deşi nu din sine, ci din destinul său" (p. 55).

Nu acest instinct al ieşirii din sine stă la baza evaziunilor d-lui Eliade, care a crezut şi a încetat să creadă, a găsit un adevăr şi a renunţat la el, a afirmat un lucru şi l-a anulat pe urmă (nu din ordinea ideilor, desigur, ci a poziţiilor sufleteşti), nu din acest instinct este cârmuită întreaga sa sensibilitate?

Formal, *Soliloquiile* nu sunt soliloquii.

Paginile d-lui Eliade nu au stilul unor convorbiri cu sine însuşi. Este ceva retoric şi discursiv în fraza lor, iar autorul îşi prezintă observaţiile intime, nu în chip de confesiune şi nu în fraze de căutare interioară, ci în observaţii generale, uneori reci şi impersonale.

Cu toate acestea, cartea îşi merită titlul. Căci fiecare din notele autorului, în ciuda aparenţei lor de gândire obiectiv valabilă, este comandată de o reacţiune personală, de nostalgie sau o înclinare a celui ce o scrie. Paginile despre dans (capitolul 3), cele mai frumoase ale volumului şi putând sta liniştit alături de anumite pasaje din *Eupalinos*, respiră o tristeţe şi un dor de transcendere, care ne asigură de autenticitatea calităţii lor de soliloquii. „Dansul răspunde însă cu totul instinctului de rupere a cercurilor individualităţii, de integrare, de participare, iar dacă aceasta nu se poate, cel puţin de armonie cu un ritm mai sigur. Ceea ce e obsedant pentru om şi îl face necontenit atent la limitarea lui e caracterul dezordonat al mişcărilor sale. Oamenii sunt indispuşi, congestionaţi, viciaţi din cauza mişcărilor; ele sunt aidoma, mecanice, striate sau amorfe – dar lipsite de un ritm însufleţitor. Oamenii, ca să spunem totul, nu ştiu să respire; de aceea ritmul lor e grotesc, de aceea mişcările lor sunt dezarticulate, dându-ţi permanent impresia unei inerţii de care nu ştiu cum să se scape.”

Această impresie de confesiune ascunsă, de sublimare a sentimentelor proprii în probleme abstracte, o regăsesc pretutindeni în cartea domnului Mircea Eliade atunci când vorbeşte despre asceză, când distinge noţiunea „gândirii” de aceea a „înţelegerii”, când scrie despre ortodoxism, când se luptă cu „puritatea”, când denunţă accepţia europeană a noţiunii de „libertate”. Atâtea probleme pe care le discută oarecum la voia întâmplării („fără a mă încumeta nici să le apăr, nici să le şterg”), într-un ritm inegal, în care fulgerările vin adesea să puncteze cu vehemenţă pasiuni şi repulsii.

Să discuţi valoarea de *adevăr* a acestor soliloqii mi se pare o operaţie deşartă, faţă de o serie de experienţe al căror preţ este autenticitatea, nu infailibilitatea lor.

D. Mircea Eliade a publicat una din acele cărţi în tovărăşia cărora eşti bucuros să gândeşti.

CE VREA ŢARA

Alegerile generale care urmează nu vor fi dintre cele mai vesele. Nu că, Doamne fereşte, rezultatul lor ne-ar rezerva vreo surpriză. Vom avea majorităţi naţional-ţărăniste, fără dificultate, fără presiune. Guvernele noastre nu cad niciodată în alegeri şi nu e niciun motiv ca cel de astăzi să facă excepţie.

Alegerile vor fi totuşi grele prin dezorientare. Au nimerit un moment prost, în care nimic, absolut nimic nu indica necesitatea lor. Au căzut prost, inutil şi fără justificare.

Alegeri generale? Asta poate fi cel mult o soluţie politică în timp ce problemele vieţii noastre de stat sunt economice şi sociale. Nu forţele politice, nu ideile, nu orientările „ideologice" erau în joc, ci câteva chestiuni de gospodărie şi câteva probleme de finanţe. Că le-ar fi soluţionat d. Iorga, Vaida, Duca, Averescu, Goga sau Brătianu, nouă totuna ne era. Esenţial era să le soluţioneze. Atât. Ori, din primul moment al crizei de guvern, toate grupările şi cu deosebire naţional-ducişti, au transformat aceste simple necesităţi într-o confuză polemică de la partid la partid. Şi strigătul lor unanim (pentru prima oară unanim) a fost acesta: să se facă alegeri generale! De ce? Ca să aflăm „ce vrea țara".

Dar „ce vrea țara" nu e deloc greu de știut. Şi pentru asta nu era nevoie să se dizolve un parlament şi să aleagă altul, să se revoace 75 de prefecți şi să se numească alți 75... Deşi nu luăm leafă de miniştri şi deşi nu avem automobil, am fi fost dispuşi să răspundem noi – uite aşa, din mărinimie – la întrebarea care îi chinuia pe bieții noştri oameni politici.

Ce vrea țara? Vrea să se plătească la timp lefurile şi soldele. Vrea să nu se mai reducă la fiecare lună aceste lefuri, cu o cotă care măsoară în procente nu atât criza, cât incapacitatea. Vrea să treacă prin aceste vremuri cumplite gospodărită strict, căci „țara" ştie să îndure, dar gospodărită cu adevărat.

La toate acestea, partidele politice nu ştiu să prescrie decât remediul „alegerilor generale", care în concepția lor trebuie să fie un fel pe pilule Pink politice, bune şi pentru reumatism, şi pentru căderea dinților, şi pentru apendicită.

Ei bine, le vom avea aceste alegeri şi vom fi fericiți o lună jumătate, cât timp are să țină campania electorală. Şi pe urmă?

E fără pereche mărginirea politicienilor noştri, care mai cred în jocul ăsta orb şi scump, pentru care vom mai cheltui 300 de milioane, vom mai sparge 3000 de capete şi vom mai asculta 300 de discursuri. O alegere generală presupune o luptă de concepții, o confruntare de soluții, o problemă esențială în sfârşit, față de care grupările prezente să ia atitudini proprii şi contrarii. Chiar la noi, unde parlamentarismul este ce este. Toate alegerile noastre generale, oricât de absurde au fost, oricât de silnice şi simulate, toate s-au făcut pe temeiul unei probleme. Nesinceră a fost, strâmbă a fost, dar a fost. Alegătorului uluit şi naiv i s-a oferit un criteriu de judecată. Cel puţin atât.

Astăzi? Spuneţi pe ce anume se bat partidele politice? Ce vor, ce propun, ce acceptă şi ce nu acceptă? O teribilă dezorientare le destramă pe toate, niciunul neştiind de ce „platformă electorală" să se agaţe. Toate alianţele sunt posibile, pentru că toate orientările sunt excluse. Sterişti, ducişti, socialişti, ţărănişti, iorghişti, cuzişti – toţi de-a valma, încumetrindu-se capricios, cum se întâmplă, cum dă Dumnezeu, peste programe, peste duşmănii, peste amiciţii, pornesc să se lupte, fără să ştie pentru ce şi încotro.

Iar alegătorul buimăcit priveşte cu teamă spre colţul de cer înnourat dinspre care se apropie bomba explozivă a alegerilor, neştiind bietul om că bomba nu este decât un balon scăpat, la moşi, în înghesuială.

TEHNICIANUL DE LA MEUNG-SUR-LOIRE

Ziarele pariziene sunt încă pline de ecourile ultimelor alegeri generale, care şi-au pierdut repede interesul politic, dar continuă să şi-l păstreze pe cel anecdotic. Comedia electorală se dovedeşte a nu fi în Franţa mai puţin distractivă decât în România. Exemplele pot fi deci schimbate cu folos între Paris şi Bucureşti. Cel pe care îmi propun să vi-l povestesc este de strictă actualitate românească.

În a doua circumscripție a departamentului Orléans – departament de plugari şi viticultori – se declarase balotaj. Scrutinul de balotaj părea să asigure alegerea candidatului radical-socialist, un tânăr conte ideolog. Trei zile inainte de data alegerii însă, apare un nou candidat, Léon Pellé, simplu fermier într-un foarte simplu sat. Numitul Léon îl invită pe adversarul său la o discuție în contradictoriu, în satul Meung-sur-Loire. Aici, la ziua fixată, contele radical-socialist ține un teribil şi lung discurs, în care vorbeşte despre program, idei, socialism, radicalism, democrație... Bunul Léon, puțin buimăcit de aceasta savantă expunere, pe care n-o înțelege, răspunde cu o cuvântare scurtă şi fulgerătoare, după cum urmează:

„Destul cu balivernele! Eu n-am certificate, dar ştiu mai multe decât d-ta. Pun rămăşag că habar n-ai cât timp îşi poartă scroafa purceluşii. Şi pe urmă, uite, am aici un pumn de secară şi un pumn de grâu... Spune-mi care-i grâul şi care-i secara... Nu ştii? Atunci, ce cauți într-o circumscripție agricolă?”

Căuta bietul om un mandat. Şi nu l-a găsit. Căci alegătorii de la Meung-sur-Loire l-au trimis la cameră pe Léon Pellé, care nu avea idei, nu preconiza soluții, nu cunoştea programe, dar ştia ce e aia grâu şi ce e aia secară.

Vedeți, nici Léon ăsta nu e în felul lui altceva decât un tehnician. Adică un tiran, un anti-democrat şi un dictator, căci într-o țară constituțională el are îndrăzneala să afirme superioritatea omului care ştie asupra celui care vorbeşte.

O, dacă ar fi cineva care să repete experienţa cu grâul şi secara în sălile de întruniri politice de la noi! Ce ar face ideologii noştri politici?

Dar nu: într-un timp care cunoaşte numai probleme tehnice, practice şi economice, noi ne pregătim pentru un parlament de advocaţi, ideologi şi retori.

EXPLICAŢIA FRIPTURISMULUI

Nici zece zile n-au trecut de la constituirea noului guvern şt emigrările politice au început. Întâi individual şi izolat: X vrea sa fie consilier comunal, Y vrea să fie senator. Pe urmă, în mici grupuri de câte cinci, cincisprezece, cincizeci. Şi într-un caz şi într-altul, procedura este aceeaşi: o scrisoare de demisie în care explici de ce partidul din care te retragi este trădător de neam şi o altă scrisoare, de inscriere aceasta, prin care explici de ce partidul în care te înscrii este salvator de neam.

Cântec vechi în două jumătăţi de tact, ce revine fatal la fiecare schimbare de guvern. Într-un moment de indignare şi humor, d. N. Iorga l-a botezat fripturism.

Deci guvernul Vaida îşi va avea fripturiştii săi. La Cluj, d-nii Haţiegan, Coriolan Tătaru, Ştefan Meteş, foşti membri ai fostului guvern (în care se refugiaseră fugind de la naţional-ţărănişti) demisionează din Uniunea Naţională şi se introduc pocăiţi în noile rânduri guvernamentale. La Ialomiţa, şeful gogiştilor, care nu mai departe decât acum două luni era gata să moară pentru naţional-agrarianism, se declară astăzi gata să moară pentru naţional-tărănism.

Schimbare de direcţie doar: spiritul de sacrificiu rămâne acelaşi.

E un spectacol prea vechi ca să mai desguste. Desmăţul ăsta politic a devenit o tradiţie şi dacă n-a câştigat în respectabilitate, a sporit în vechime. Asta îi acordă oarecari drepturi de seriozitate.

În orice caz, fenomenul fripturismului merită mai multă consideraţie decât i se dă obişnuit. Căci este altceva decât un simptom de neruşinare publică. Este de-a dreptul un simbol de structură politică.

Nu glumesc deloc. Încercaţi să gândiţi un moment fără repulsia morală pe care poate o aveţi în fata acestui sistem de dezertări, încercaţi să treceţi peste orice rezervă sentimentală.

Transfugi au fost aproape toţi oamenii noştri politici. Chiar cei de mâna întâia. Nu d-nii Petrovici şi Valjean, profesionişti în materie. Dar d. Vasile Goldiş, această impresionantă figură, dar d. Argetoianu, acest om sclipitor, dar d. Istrate Micescu, această inteligenţă prestigioasă. Transfugi au fost, la drept vorbind, nu aproape toţi oamenii noştri politici, ci absolut toţi, dacă dăm vorbei de „transfug” nu înţelesul imediat şi plat de trecător de la o grupare la altă grupare, ci pe acela mult mai just de om care, fără să-şi schimbe necesarmente partidul, îşi schimbă poziţia, orientarea, scopul, credinţa. Deci transfug mareşalul Averescu, a cărui viaţă politică a fost un neîntrerupt salt de la o credintă la alta, transfug d. Duca, celebru prin retractări, reveniri şi contraziceri, transfug d. Maniu, astăzi campion al legalismului şi mâine confiscator de ziare.

Să o spunem lămurit: fripturismul este un fenomen politic românesc de o generalitate care cunoaşte cel mult nuanţe şl atenuări, în niciun caz infirmări. De ce? Să fim noi incapabili de consecvenţă, onestitate şi convingere? Să fie un defect de temperament? Să fie unul de sensibilitate morală? Nu. Întrebările acestea sunt prea grave şi răspunsul e mult mai simplu. Explicaţia stă în faptul că vieţii noastre publice îi lipsesc cu desăvârşire punctele de orientare politică. Nu sunt idei, nu sunt concepţii sau directive, nu sunt poziţii deosebite structural.

Ce lucru anume trădează un ins care pleacă de la gogişti şi se duce la naţional-ţărănişti sau pleacă de la averescani şi se duce la liberali? Cel mult calcă o solidaritate de grup şi interese. Dar părăseşte el o idee şi adoptă o alta? Renunţă la un sistem de gândire politică şi îşi însuşeşte un altul? să fim serioşi.

Într-o viaţă publică asemănătoare celei de la noi nu sunt posibile nici convertirile, nici trădările. Căci – şi lucrul merită să fie scris cu literă mare – NIMENI NU ARE NIMIC DE TRĂDAT.

„SUBPROBLEME“ LA LAUSANNE

O telegramă din Lausanne anunţă că la conferinţa ce se deschide astăzi acolo chestiunile principale care sunt în joc s-a decis să fie împărţite în mai multe „subprobleme”.

Termenul mi se pare fericit. El trădează cu anticipație hotărârea diplomaților de a ocoli nodul chestiunilor şi de a găsi, în loc de soluții, paleative. (De altminteri soluțiile adevărate nu se găsesc niciodată; ele se impun.)

Termenul acesta – „subprobleme” – este de mai multe ori excelent. Întâi pentru înțelesul lui diminutiv. O „subproblemă” este mai puțin decât o problemă, este o problemă, este o problemişoară, un fel de problemă cu pantaloni scurți şi breton. E emoționantă sinceritatea domnilor de la Lausanne, care mărturisesc astfel predilecția lor pentru chestiunile minore şi decizia lor violentă de a le ignora pe toate celelalte. Adevărul este că toate conferințele internaționale, de orice soi au fost ele, nu s-au ocupat decât cu „subprobleme”, chiar dacă le-au numit altfel.

În al doilea rând, termenul ăsta este valoros pentru sensul lui strict etimologic, „Sub” este o prepoziție care indică dependența. O „subproblemă” deci este o chestiune în dosul căreia se află o problemă mai mare, esențială şi cuprinzătoare.

Când conferința de la Lausanne anunță că va discuta „subproblema reparațiilor”, noi înțelegem că ea NU VREA să discute problema revizuirii tratatelor. Când discută „subproblema dunăreană”, noi înțelegem că NU VREA să discute problema Anschlussului. Şi când cercetează „subproblema crizei economice” NU VREA să cerceteze problema morții capitalismului.

Vedeți, fiecare punct al ordinei de zi ascunde o rană mai veche, mai adâncă, mai gravă, care nu trebuie cu niciun preţ să iasă la iveală. Fiecare capitol este o construcţie savantă şi penibilă pentru a escamota adevărul.

Subprobleme! Cum se iveşte o durere, cum crapă undeva „pacea mondială”, cum plezneşte „echilibrul”, diplomaţii de la Geneva sau de la Lausanne aruncă repede pe masa verde o subproblemă. Tot astfel, în cazinourile de joc, crupierii veghează ca nu cumva să se găsească monede la suprafaţă şi schimbă febril banii, pe măsură ce apar, în jetoane albe, flexibile şi fără valoare. Pentru calmul jucătorilor.

I. PELTZ: *HOROSCOP*

Eforturile d-lui I. Peltz către epică sunt vădite. Pamfletar prin temperament, întrunind o deosebită violenţă verbală cu anumite dispoziţii sentimentaliste, d-sa a găsit mai demult, în *Fantoşe vopsite*, un gen curios: un fel de poem în proză, obscur, vehement, împovărat de epitete şi exclamaţii, cu observaţii groteşti, cu perioade de lirism confuz şi impur, cu nu ştiu ce inspiraţie diavolească şi în acelaşi timp cu accente de tristeţe minoră. Era o lectură greoaie, obositoare.

Din acest amalgam liric, autorul a încercat să degajeze cu vremea elemente pentru o operă epică. Dar „opera epică” însemnează operă clară, obiectivă şi ordonată. D. Peltz avea să se supună acestei discipline şi să-şi ordoneze iureşul scrisului.

Viața cu haz și fără a numitului Stan marca în sensul acesta un progres lămurit, cel puțin ca intenții dacă nu ca realizare. Exista un erou, exista un fir conducător, existau chiar câteva momente de poveste. Restul se pierdea ce e dreptul în aceeaşi avalanşă lirică pe care d. Peltz o descoperise la debut, aceeaşi poezie-pamflet, nebuloasă, retorică şi destrămată.

Cartea cunoscu totuşi un succes ales. Erau spre sfârşitul ei câteva pagini frumoase. Ultima – aproape bucolică. S-ar putea probabil reciti cu bucurie. Pe această linie de simplificare, pe acest drum ce duce de la poem în proză la roman, se plasează şi ultima carte a d-lui Peltz. *Horoscop* nu este desigur roman. Încă nu. Până acolo mai sunt kilometri de evoluție literară. Dar este o etapă şi, asupra cărții precedente, este un progres. Construcția cărții este mai strînsă, povestea mai complexă, eroii – puțini câți sunt – mai întreg desemnați. Viața acestui Haim Vraciu, pe care autorul îl urmăreşte de la naştere la moarte, numără, în ciuda horoscopului ce urmează să fie întocmai confirmat, anumite clipe realizate. Fecior de prostituată şi amant de prostituată, Haim este un erou de melodramă, pe care însă îl scapă de trivialitate un simț personal al tragicului. Asta e suficient pentru a ierta pateticul excesiv, uneori facil şi supărător al povestei sale prea tenebroase.

Destinul său e greu de urmărit. D. Peltz povesteşte eliptic, abstract, cu mari vacanțe de la episod la episod, fără să explice, lăsând totul pe seama sugestiilor lirice. Haim Vraciu se face mare. Haim Vraciu află care e meseria maică-sii. Haim Vraciu o iubeşte pe Ida. Află că Ida îl înşeală.

Rătăceşte printr-un târg ovreiesc. Trec ani. O cunoaşte pe Margot, se însoară ou Margot, se desparte de Margot. Margot se omoară. Haim se împuşcă. Filmul trece repede, cu pauze de întuneric, cu reveniri şi continuări inexplicabile, fără necesitate, fără adevăr.

Închizi cartea puțin buimăcit de rostogolirea impetuoasă a imaginilor şi a frazelor, fără ca să fi reținut din aceste pagini care îşi spun „roman" nicio figură veridică de om. De vină sunt desigur dispozițiile de pamfletar ale autorului, care a făcut mari progrese de la *Fantoşe vopsite*, dar nu le-a uitat cu totul. Când se va decide să-şi organizeze mai strâns materialul, să stabilească planuri distincte pentru fiecare din eroii săi, să coordoneze detaliile într-o singură poveste, d. Peltz va scrie un roman.

Dar de arta romanului îl mai desparte, deocamdată, încă ceva: stilul. D. Peltz scrie manierat, obscur, liric, punând mai mare preț pe sugestia verbală decât pe cea psichologică, şi neştiind să deosebească un epitet de o nuanță. Asta e grav. D-sa abuzează de adjective, lucru care îi face fraza lipsită de nerv, de pregnanța şi de eficacitate. Nu ştiu dacă există în cartea sa multe substantive care să nu fie însoțite de unul, două, trei adjective. Cu deosebire e obositoare maniera de a pune permanent adjectivul înainte: *Verde copilărie*, *vaste oboseli*, *umeda lui casă*, *recele bărbat*, *severul bărbat*, *ştiutul avertisment*, *palidul copil*, *măruntul trup*, *reumatica familie*, *fanata cochetă* etc., etc., etc. Inversiunea adjectivului este un instrument delicat în scris şi utilizarea ei este condiționată de anume nuanțe, pe care nu le pot exprima într-o regulă, dar la care un scriitor trebuie să fie sensibil.

Cetitorul nostru va înțelege că reproşul nostru nu este o măruntă sâcâială de maniac gramatical.

Dar când d. Peltz scrie „la ore consacrate apar comice namile serioase foarte" (p. 15), în loc să scrie, cum ar fi firesc „La ore consacrate apar namile comice, foarte serioase", mie mi se pare că d-sa siluieşte o frază cumsecade cu unicul folos de a o face ilizibilă.

Şi de altfel, obiecția noastră nu priveşte „stilul" d-lui Peltz, căci asta interesează mai puțin, ci incompatibilitatea dintre acest stil şi arta romanului. Un romancier cercetează stări de conştiință şi de sensibilitate. Pentru asta are nevoie de o frază ductilă, uşoară, mobilă, capabilă de ocoluri interioare, o frază stringentă, exactă, limpede, care să fixeze cu fiecare cuvânt o nuanță în plus. Greoaie cum e, complicată, apăsătoare, fraza d-lui Peltz îmbracă prea larg momentele sufleteşti ale eroilor săi. Prin exces, d-sa izbuteşte să-şi facă scrisul inexpresiv. E un registru prea înalt în scrisul d-lui Peltz şi de aceea, la un moment dat, sunt urcuşuri care nu mai pot fi exprimate:

„Noaptea o cucerise frigurile şi căldurile şi sub fruntea când rece, când fierbinte se iscase un război îngrozitor între demonii veniți în haite să-i fure copilul din pântece şi ea..." (p. 55).

„Fata voia să se bucure, dar se prăvăleau întrînsa atâtea tristeți şi lacrămile o îmbiau cu atâta frenezie, încât rămase fără gând şi fără şoaptă în brațele băiatului" (p. 112).

„Dar gândul îl duru. Se înfioră. Răceli şi sudori îi covârşiră trupul, gândul îl înspăimântase – ca şi cum trecerea lui prin minte l-ar fi lăsat singur în Sahara lumii – orfan a doua oară şi definitiv” (p. 128).

Imaginaţi-vă ce sumară şi facilă psihologie se poate crea cu asemenea mijloace, dacă în trei fraze citate întâmplător autorul e obligat să recurgă la *demoni*, *haite*, *prăvăliri*, *lacrămi*, *frenezii*, *fioruri*, *sudori*, *covârşiri*, *spaime*, pentru a sugerea starea sufletească a eroilor săi.

D. Peltz va înţelege desigur că asemenea vocabular este disproporţionat faţă de obiectul şi psihologia unui roman, d-sa va înţelege că în niciun caz, dacă ai grija adevărului, nu poţi spune despre un negustor care tratează necăjit o afacere că „îi ard picioarele şi îi tremură creierii în capul înfierbântat” (p. 117). Va renunţa într-o zi la această risipă de notaţii excesive şi, cu resursele apreciabile de care dispune, va construi o carte ordonată, dar tot viguroasă.

Căci nu-i cere nimeni să-şi sterilizeze scrisul atât de abundent şi curgător, ci doar să-i dea un dram de măsură şi echilibru. Asta nu înseamnă că va trebui să-şi piardă inventivitatea, umorul, nota grotescă, pe care uneori le realizează admirabil, în chiar acest volum. Astfel concertul ţiganilor Joi („S-auzim pe Bimbirică fără viori...”) de la p. 43 este un pasaj excelent. Îmi cer iertare că nu-l pot transcrie în acest articol, care şi aşa este prea lung.

DESPRE UN MANUSCRIS

Tot scriind despre cărți, pe care nu le-am cetit eu și le-ați cetit dv., poate că n-ar fi rău să scriu odată – pentru revanșă – despre o carte pe care n-ați cetit-o dv., dar am cetit-o eu. Un manuscris. Mi-a fost încredințat prietenește după rugămintea mea și jur că în momentul acela nu-l luasem decât pentru a-l ceti. Ispita de a-l comunica mai departe n-a venit decât după a doua lectură și a fost atât de mare încât a devenit scrupulul discreției.

Domnul F. Aderca mă va ierta? Nu știu. Știu însă că spre atenuarea indiscreției mele vorbește faptul că piesa sa de teatru *Zburătorul* (căci acesta este manuscrisul) a fost reprezentată o dată, într-o singură seară, ce e dreptul, și în fața unui public foarte restrâns. Asta îi scade ceva din calitatea de manuscris confidențial. Numai „ceva”, pentru că, sunt sigur, spectacolul a trecut pe lângă înțelesul lucrării și l-a trădat complect, lăsându-l deci tot inedit. Explicația e simplă: comedia d-lui Aderca e prea inteligentă ca să-și găsească interpreți. Inteligentă peste măsură, peste hotarul îngăduit unui spectacol. Făcută toată din piruete intelectuale, din unghiuri, din jocuri de nuanță, din sentimente lucide, din ironie conrupătoare. Pentru un text atât de pervers cunosc un singur actor – Louis Jouvet – și o singură scenă – Comédie des Champs Elysées. Acolo *Zburătorul* ar fi dat o seară de teatru subtilă și deconcertantă, ar fi întrunit o sală de bărbați inteligenți și de femei frumoase, s-ar fi reprezentat trei săptămâni și pe urmă – scoasă după afiș – ar fi lăsat câtorva spectatori o amintire tulbure şi graţioasă. E destinul pieselor lui Morand, Giraudoux şi Drieu La Rochelle, cei doi din urmă jucaţi de acest Louis Jouvet, toţi trei prieteni spirituali ai d-lui F. Aderca.

Spunând că operele oamenilor din această familie sufletească sunt condamnate să nu treacă de cercul restrâns al iubitorilor de artă – nu scriu un elogiu. Aş fi ispitit să spun: dimpotrivă. Observ doar (încă o dată şi încă o dată) că inteligenţa nu este un principiu creator, că numai inconştienţa este fertilă, că spiritul critic conferă numai stil, măsură şi voluptate, toate trei valori indiscrete, bucurii din registrul secret al artei-pure, artei-joc.

Zburătorul este o farsă a amorului. Vechiul triunghi – el, ea şi soţul – revine încă o dată pe scenă, cu toate ticurile, toate platitudinile, toate pasiunile, denunţate însă de astă dată cu o cruzime care nu iartă nimic, nicio emoţie şi nicio minciună, denunţându-le sistematic, pe rând, cu o brutalitate şi o delicateţă simultane, care au ceva din înfiorătoarea împerechere a unui stilet şi a unei petale.

„Eu duc de mult războiul inteligenţei drepte şi goale ca o sabie împotriva laşităţilor în haine negre" declară misteriosul amant cu frac şi mască, introdus la miezul nopţii în budoar, pe fereastră. Şi întreaga lui prezenţă nu este decât un război sever împotriva tuturor refugiilor, pe care femeia le caută pentru a-şi scuza seducerea, o permanentă denunţare a leşinurilor ei mintale şi trupeşti. El nu are decât o voluptate: pe aceea de a îndepărta scuzele sentimentale şi a ţine între femeie şi el, lămurită, sinceră, evidentă, pofta lor comună de a se culca împreună.

Fii atentă, Doamnă, nu leşina. Omul ăsta e în stare să te tragă de mânecă şi să-ți atragă atenția că leşini prost.

Fiecare extaz al femeii, el îl punctează cu o maximă şi jocul patetic se strică la auzul ei. Un cinic, eroul d-lui Aderca! Nu. Un „zburător". „Zburător cu negre plete, vin' la noapte de mă fură". Amant care nu are alt farmec decât pe acela de a nu fi legitim, amant al cărui noroc este că vine noaptea nu ziua, totdeauna înainte de cântarea cocoşului, de când începe „domnia soțului", amant pentru victoria căruia vorbeşte misterul, primejdia, legenda şi aventura, monezi vechi, dar nu uzate, monezi false, dar nu fără strălucire.

„Zburător" bătrân cât veacurile, renăscut în fiecare dramă sau comedie conjugală, acelaşi.

„Amintiri? O, aş putea să-ți povestesc lucruri de mult, de foarte de mult. Ți-aş putea spune povestea femeii Ruth, trăind din culesul spicelor de grâu de pe urma secerătorilor din Biblie. Ruth care acum atâtea mii de ani a venit noaptea în cortul meu regesc! Ți-aş putea spune povestea şi mai de mult a fetelor lui Labau care m-au întâmpinat într-un amurg la o fântână din Mesopotamia şi mi-au adăpat cămilele însetate".

Cu această experiență de mai multe ori milenară, se înțelege de ce inteligentul „zburător" al d-lui Aderca, obosit de cunoaşterea femeilor, se distrează să se joace cu bietul lor arsenal de pasiuni şi să le demaşte în scurte reflexiuni, care uneori sunt profunde şi alteori delicat frivole.

„Dar mă revoltă, doamnă, aceste nuanțe femeiești. În toate împrejurările vieței, în cele funebre ca şi în cele de interes, în cele de spaimă ca şi în cele de filantropie – nu aveți decât gesturi şi cuvinte de amor.

Bărbații fumează mai puțin decât femeile, la care țigarea ține o clipă locul libertăților.

Amorul trăieşte din daruri şi e în câştig cel care dă mai mult. Mai cu seamă în odaia femeii care iubeşte cu toată dezinteresarea, nu intru niciodată cu mâna goală”.

Dar aceste mingi de tenis sufletesc, pe care „zburătorul” le repede cu o rachetă expertă în inima patetică a iubitei, devin mai complicate şi jocul devine tragic în clipa în care în triunghiul conjugal, intervine, fruct al adulterului, un copil (născut peste noapte, nu în 9 luni, pentru că regulile teatrului primează asupra celor biologice).

Distanta enormă dintre femeie şi zburător este măsurată de două cântece, pe care amândoi le cântă pruncului, ea un cântec de leagăn, el un cântec de veghe.

Cântec de veghe care este unul din cele mai frumoase poeme româneşti moderne şi pe care, ca să revenim la literatură, îl transcriu aici în întregime.

Puiule!...
Cântecul pe care ți-l
cântă tata nu e cânt
legănat şi nu ți-l cânt
molcom şopotit de vânt
ca să cucăi, drag copil.

Eu ți-l cânt să te țiu treaz,
cântec aspru, numai ploi,
luncă fără de ogoi
cu pomi care plâng spre noi –
să ai suflet de viteaz,
Puiule!...

Barza, care-n foi de cimbru
poartă puii, dus, s-a dus!
Şi pe tine te-a adus
dintr-o vară de apus
între coarne-un aprig zimbru,
Puiule!...

Şi nici zâne-n strai de aur
n-au menit la căpătâi;
ca lătraturi de dulăi
cu ciocane grele-ntâi
ți-a cântat un negru faur,
Puiule!...

Fruntea zid şi gura strânsă
dinții pururi încleştați;
dinții încă nu sunt dați!
Să nu fie deochiați
Ptiu!... Nu cu privirea plânsă
Puiule!...

Nu cu trudă. Cu noroc!
Oamenii să se ferească,
mamele să te urască,
pumnii, puiule, să-ți crească.

Să muți lucrurile din loc!
Puiule, noroc!
Puiule!...

Pentru *Zburătorul* d-lui Aderca nu are să se găsească desigur niciodată o scenă şi o trupă ca lumea la noi. Loc pentru d-nii Victor Eftimiu şi Paul Géraldy! Cu atât mai bine, căci mi-ar părea rău să văd acest strălucitor text pe mâna cabotinilor. Dar l-aş voi tipărit frumos, în o sută de exemplare secrete. 90 pentru critici şi 10 pentru amatori. Mă înscriu printre cei din urmă.

DREPTUL PENAL ÎN ALEGERI

Ar trebui inaugurat un nou capitol în ştiința juridică: dreptul de alegeri. Există un drept penal, unul civil, unul comercial, administrativ, constituțional... Există încă unul, pe care nu-l ştiam, dar care este probabil mai variat şi mai puternic: dreptul electoral.

E o sursă supremă de drept. Nu o variantă, nu o categorie, nu un despărțământ, ci o disciplină autonomă, ceva specific, definitiv şi suprem.

Alegerile sunt de o inventivitate juridică fără pereche. Forme, acte, ordine, pedepse, penalități şi servituți, pe care nicio lege nu le cunoaşte, nicio minte nu le cugetă, nicio imaginație nu le închipuieşte, alegerile generale le creează şi le impun tuturor.

Se înşeală cine spune că alegerile se fac în afară de lege. Ele se fac scrupulos după o lege nevotată, dar prin aceasta nu mai puţin valabilă. Bătăi, confiscări, arestări, ceea ce noi profanii numim ilegalităţi, sunt în realitate fapte strict juridice, făcute cu respectul tuturor formelor.

Iată, bunăoară, mica întâmplare de la Odorhei, pe care ne-o comunică o telegramă. Un candidat, cap de listă, pe nume Ioan Iacob, venit la tribunal pentru îndeplinirea formelor obişnuite, a fost arestat, dus la comandamentul jandarmilor, deposedat de actele sale şi închis. Până aici nimic surprinzător. Asta se cheamă o arestare.

Pe urmă, după câteva ceasuri de arest şi chibzuinţă, numitul Ioan Iacob a fost alungat din Odorhei, lucru care nu mai este la fel de normal. Căci asta cum s-o mai fi chemând? Ei bine, asta se cheamă, zice chestura oraşului Odorhei, asta se cheamă o „expulzare".

Termenul e pur şi simplu încântător. El dovedeşte un simţ juridic dintre cele mai ascuţite şi un respect aspru al instituţiilor noastre.

Noi ştiam că un cetăţean român nu poate fi expulzat. Poate fi închis, poate fi bătut, poale fi tuns şi ras în cap, poate fi la rigoare jupuit de viu, dar în ruptul capului nu expulzat. Noi mai ştiam că o „expulzare" dintr-un oraş este ceva absurd.

Chestura din Odorhei decide altfel şi bine face. Se dovedeşte astfel că ştiinţa juridică română este o disciplină tânără, entuziastă şi creatoare. Să trăiască!

...ŞI UN CUVÂNT DESPRE MARTIRI

Guvernul a confiscat o proaspătă revistă „proletară”, „Bluze albastre”, care nu apucase să facă comunism, ocupându-se deocamdată cu literatura proastă. Dacă această confiscare a fost făcută pe motive estetice, noi, deşi nu-i recunoaştem guvernului calitatea de critic literar, aplaudăm bucuroşi. Dar este mult mai probabil că măsura a fost luată pe motive politice. Şi asta e rău. În politică lucrul cel mai primejdios este să creezi martiri. Şi lucrul cel mai abil este să laşi tuturor libertatea absolută de a se face de râs.

Lupta ce se duce zi de zi împotriva bolşevicilor noştri este inutilă, neinteligentă şi probabil foarte costisitoare. Arestări, procese, percheziţii, comploturi, expulzări, bătăi – toate astea rămân la suprafaţă, nu ating resorturile mişcării şi creează în plus o atmosferă factice de oprimare. Ceea ce poate fi începutul popularităţii.

Mult mai simplu ar fi, dacă ne temem cu adevărat de aceşti „vizionari”, să-i înscriem în buget cu un mic salariu. Lichelismul doar nu este de esenţă strict burgheză. Am avut dovezi recente.

Sau, ca să vorbim serios, de ce nu le-am da marxiştilor noştri posibilitatea să-şi legalizeze existenţa? Au să intre în parlament? Trei, cinci, zece? Au să ţie discursuri? Au să proclame moartea capitalismului? Au să înjure Liga Naţiunilor şi au să-l aplaude pe d. Litvinov? Foarte bine. Va fi amuzant şi va fi edificator.

În parlamentul francez se află constant un număr de deputaţi comunişti – 10-20 – şi şedinţele în care iau ei cuvântul sunt adevărate spectacole de comedie. Se râde că la Folies Bergère. Discursurile fulminante ale lui Marcel Cachin au un succes unanim de hilaritate, pe toate băncile Camerei, de la d. Louis Marin la d. Léon Blum. Şi nu se gândeşte nimeni să „refuteze" argumentele.

Ce e dreptul, deputaţii noştri nu au calmul şi spiritul franţujilor: ei nu vor şti să asculte cu atâta bună voie crâncenele peroraţii. Pe chestii naţionale, ei nu glumesc. Stau ei de vorbă despre bani, despre zahăr, despre spirt şi despre şperţ, dar când e vorba de patriotism... Punem la dispoziţie d-lui Vaida acest simplu adevăr: un revoluţionar e preferabil la Cameră decât la Jilava.

În ce ne priveşte personal, noi de nimic nu ne temem mai tare decât de martiri.

GRIGORI M. STURDZA: *PYGMALION*

Cartea d-lui Grigori Ma. Sturdza e simpatică mai ales prin stângăcii: stângăcie de compoziţie (*Pygmalion* vrea să fie un roman şi nu izbuteşte să fie decât un lung poem), stângăcie de stil şi de expresie. Bagi repede de seamă că nu este opera unui profesionist, ci a unui iubitor de artă, cultivat şi sensibil, intrat în literatură cu nenumărate reminiscenţe, printre care va încerca să-şi găsească un drum personal. Asta nu se găseşte prea uşor şi nu se găseştze de la prima încercare. Ceea ce ni se pare cert este că autorul volumului de față dispune de suficiente resurse personale pentru ca, după un proces de simplificare, să devină totuşi un veritabil scriitor.

Pygmalion este un mic capitol de „căutare a timpului pierdut". Totul aminteşte exemplul proustian, începând cu însăşi tema principală a cărții.

„Trecutul meu! E atât de mult de când nu m-am mai gândit la el. L-am uitat de tot sau poate niciodată nu l-am ştiut...

...scriu (paginile acestea) pentru faptele uitate, pentru faptele îngropate fără răsunet în amintirea mea."

Un roman în care „timpul" este personagiul principal şi memoria este singurul instrument de creație. D. Grigori Sturdza va confrunta deci melancolia prezentă a eroului său cu imaginile unui trecut confuz şi nesigur, va încerca să aducă la lumină sentimente de mult ascunse, regrete, bucurii, momente, pe care vremea le-a deformat poate, dar care trebuie să fi rămas undeva, în adânc, intacte şi pline de forța lor originară.

În această cursă sufletească după detalii pierdute, autorul se întâlneşte foarte adesea cu penița lui Marcel Proust, pe care o împrumută, poate involuntar, pentru a scrie pagini atât de frumoase, încât îi iertăm bucuros împrumutul. Bunăoară citatul care urmează, în care numai fraza este strict proustiană, prin ocolurile ei digresive, prin parantezele ei amintitoare, prin cadența larg scriitoare, dar în care mai ales momentul suftelesc este direct transcris din psichologia eroilor proustieni.

„În schimb, alteori, o impresie neobişnuit de puternică – pe care o înțelegeam tot aşa de puțin –, o schimbare în aparență neînsemnată în îmbrăcămintea sau în pieptănătura ei, sau intrarea ei neașteptată în *hall*-ul întunecos, unde aducea odată cu dânsa lumina orbitoare de iulie, în care se desena încadrată de ușă, ca o umbră sau ca o stampă în negru și alb, – sau chipul ei recunoscut în fuga trăsurii, când ne încrucișam în aleea de plopi, – și care mă răsplătea, întipărindu-se pentru totdeauna în mine, de ceasurile pe cari trebuia să le petrec fără dânsa la Progoreni, – ca printr-o intervenție magică făcea să dispară ființa concretă din ea, surpa dintr-odată celula spațială în care mă chinuiam neputincios și, neatârnat, rămâneam mai aproape ca oricând de divinitatea mea reînsuflețită." (p. 77)

„...bănuiam forma rotundă a genunchilor, abia acoperiți de marginea rochiei, urmăream linia lungă, întinsă ca un arc, a picioarelor svelte, intimidant îndreptate spre mine; isprăveam cu pantofii ascuțiți și înguști, încrucișați pe cuvertura de mătase ca niște săbii care se odihnesc."

D. Grigori M. Sturdza va renunța într-o zi la stilul romantic, vag și prea prețios, care face tonalitatea minoră a cărții de față și va găsi în observațiile ascuțite de care e capabil (exemplul de mai sus și altele sunt concludente) elementele unei arte epice valoroase.

ILARIE VORONCA: *ACT DE PREZENȚĂ*

Despre d. Ilarie Voronca am scris acum vreo trei sau patru ani în termeni violenți. Nu denunțam în d-sa numai un poet fără răsunet în registrul meu sufletesc. Pentru asta un articol critic atenuat ca expresie ar fi fost suficient. Denunţam în d. Voronca un şef de şcoală care ameninţa să nefericească (şi efectiv a nefericit) o serie de debutanţi, seduşi de facilitatea unei arte cu mecanism simplu.

D. Voronca avea dreptul să facă poezie uşoară. Nu-l avea însă pe acela de a proclama această poezie drept deţinătoare a unui adevăr estetic suprem. Este ceea ce d-sa a încercat de câteva ori în revistele sale de ideologie modernistă („75HP", „Integral", „unu"...).

De atunci a trecut vreme. D. Voronca s-a dovedit, prin stăruinţa sa, prin sacrificiile sale materiale, prin buna-credinţă pe care o punea în explicările sale personale, s-a dovedit un iubitor pasionat al poeziei şi al meşteşugului poetic. Lucrul acesta este impresionant.

Iată de ce d. Ilarie Voronca figura şi figurează printre puţinele mele remuşcări critice.

Aşteptam prilejul unei reveniri. Credeam că-l voi găsi în *Incantanţiile* nu demult apărute la Cultura Naţională. Am crezut pe urmă că *Actul de prezenţă* tipărit în această „Carte cu semne", colecţie ce-mi este îndeosebi dragă, va îndreptăţi el o „revizuire".

Ei bine, nu. Deocamdată, încă nu. D. Ilarie Voronca este tot pe drumul pe care îl ştiam. Şi acest drum este potrivnic artei în care cred.

Nu-i contest d-lui Voronca talentul. Are poate prea mult. Este un scriitor de o graţie şi sensibilitate uşor melancolică, preţioasă. Sentimental, scrie versuri dintre cele mai frumoase, versuri din familia poetică

Francis Jammes. În plus, se pare că de la un timp a renunțat la „revoluție literară” şi că într-o bună zi se va resemna să scrie cuminte, fără siluiri şi absurdități gramaticale.

Dar d. Ilarie Voronca este un scriitor dezorganizat. Dezorganizat nu din cauza unei drame interioare sau a unei inteligențe solicitată de prea multe probleme. Nu este în destrămarea d-sale principiul tragic care îl fărâmița pe Apollinaire. E pur şi simplu o dezorganizare literară, din lipsă de vigoare, din lipsă de temperament viguros, răscolitor, din lipsă de axă. D. Voronca nu are în jurul a ce să-şi grupeze elementele poetice frumoase de care dispune. Imagini, metafore, cadențe, rime, ritmuri – foarte bune! Dar în slujba cărei drame, pentru luminarea cărui mit? Cum foarte bine se întreabă şi d-sa: „ce va rămâne din trecerea printre arcurile de spumă ale atâtor cuvinte, ale atâtor imagini?”

Publicat într-o colecție numită simbolic „Cartea cu semne”, d. Voronca are, cred, păcatul esențial de a nu aduce cu opera d-sale niciun semn. Nicio semnificație.

Rațiunea d-sale de a scrie este în ispita de a se juca cu vorbele, de a le face să sune frumos, de a le rândui în coliere şi brățări:

„Mai am încă o cheie de încercat în broaştele cu secrete ale vorbelor.”

Dar vorbele astea merită să fie descuiate? Şi, pentru atâta lucru, cheile d-lui Voronca nu sunt prea multe şi nu sunt inutil de frumoase?

„CRITERION”

Este o asociaţie intelectuală care, născocită acum vreo trei luni de imaginaţia şi spiritul practic a doi scriitori convertiţi la americanism (i-am numit pe d-nii Paul Sterian şi Petru Comarnescu), a izbutit în scurtă vreme să-şi precizeze rostul şi posibilităţile de viitor.

Conceput întâi ca un fel de trust al vieţii noastre artistice şi literare (ceea ce pe noi, mai sceptici, ne făcea să râdem), „Criterion” a trecut repede din faza proiectelor fanteziste la faza mai serioasă a unui program clar, studiat şi plauzibil. De unde la început scopul acestei grupări părea a fi ca „tot românul să prospere şi România să fie bine”, după numai câteva consfătuiri, el a găsit o formulare mai strânsă şi un obiect mai real.

„Criterion” îşi propune să încadreze practic activitatea tinerilor scriitori, artişti, sculptori, pictori, muzicieni. Cum organizaţiile profesionale, câte există şi aşa cum există, s-au dovedit, fiecare în parte şi toate la un loc, ostile, leneşe şi ineficace, tinerii muncitori intelectuali, care au făcut până astăzi prea multe şi prea triste experienţe în sensul ăsta, înţeleg să-şi creeze un organ propriu de acţiune. Scriitori în luptă cu o mână de editori mărginiţi şi fără iniţiativă, pictori şi sculptori hărţuiţi de antreprenorii sălilor de expoziţie, actori în permanent conflict cu teatrele noastre, lăsate pe seama câtorva regizori geniali şi inculţi, în sfârşit toţi cei care au avut nefericirea de a se destina scrisului şi artei, într-un timp şi într-o ţară cărora numai de asta nu le arde, s-au decis să renunţe la clasica lor indolență de boemi și să lucreze. Să lucreze practic, organizat și, dacă va fi nevoie, poruncitor.

Este poate prea devreme ca să vorbim aici detailat despre programul de activitate, care urmează să fie realizat începând din toamnă. Lucrurile sunt încă „pe șantier". Foarte multe proiecte, unele excelente, foarte multe bunevoinți, foarte multe energii. Ce este îmbucurător e că primele întâlniri dintre membrii junelui „Criterion" (nume cunoscute, de cele mai multe ori valoroase) au revelat o armonie de vederi și deziderate care dovedea prin ea însăși necesitatea grupării.

Cred că rar s-au putut degaja dintr-o adunare de oameni tineri (care, în plus, fac parte dintr-o „ginte iritabilă") atât de repede și atât de substanțial, între nenumărate opinii și propuneri, câteva numai care să le cuprindă pe toate și să convină tuturor.

Membrii grupării lucrează pe secțiuni de specialitate, fiecare secțiune elaborând un plan propriu de activitate. Să vă spun că secția literară bunăoară se va ocupa cu organizarea unei edituri și a unei librării, că se va interesa îndeosebi de relațiile scriitoricești cu țările amice, că va prezida la tipărirea unui abecedar model sau a unor cărți de cetire, cuviincios făcute, că va alcătui o antologie complectă a literaturii românești moderne, pe care se va strădui să o traducă frumos în două-trei limbi occidentale?

Să vă spun că secția de spectacol va organiza seri de prezentare artistică, în care elementul de creație originală, alungat de pe scenele subvenționate, își va găsi un refugiu dintre cele mai sigure?

Să vă dau câteva date din programul secției de critică şi filozofie, program care prin el însuşi ar ajunge unei vaste universități libere?

Nu. Toate acestea sunt serios şi bine studiate. Dar vor trebui prezentate, aşa cum sunt gândite, sistematic, în raporturile stricte ce leagă munca unei secții de a alteia, făcând astfel din cercul de activitate al Criterionului ceva unitar şi eficace.

Vom reveni prin urmare. Pentru astăzi, această schiță sumară ajunge.

Dovedim un exces de ingenuitate spunând că aşteptăm de la această inițiativă roade în stare să schimbe radical fața vieții noastre culturale? Nu cred.

SE CEARTĂ CUCOANELE

Tânăra noastră mişcare feministă – tânără, deşi condusă de câteva cucoane de vârstă biblică – trece prin momente grele. Soarele de vară, care trezeşte cele mai adormite temperamente, a trecut şi prin ograda feministă unde a descoperit deodată pasiuni dintre cele mai răposate. Pare că este în furia acestor polemiste ceva dintr-o sensibilitate de mult trecută la rezervă, încercând să-şi găsească aiurea debuşeuri virtuoase.

Aşadar, vreo trei prezidente a vreo trei societăți femeieşti s-au luat la trântă. O trântă, deocamdată ideologică şi literară, din care nu are de suferit decât gramatica română. Doamna Alexandrina Cantacuzino – această Trancu-Iaşi de gen contrar – a lansat o circulară, la care d-ra Ella Negruzzi a răspuns cu o demisie, spre indignarea d-nei Eugenia de Reuss, care este un fel de Jean Tehaş femenin. Lupta s-a pornit domol, dar s-a înfierbântat repede.

– Tu! Ba tu! Ba ea! Mingile acestui tenis polemic aleargă de la o cucoană la altă cucoană, din ce în ce mai tari, din ce în ce mai iritate, până când se opresc în plasa sintaxei naționale, pe care o violează violent.

Doamnelor, ne-ați procurat o mare deziluzie. Nu suntem feminişti, dar, priveam cu plăcere ascensiunea dv. publică. Politica e o treabă plicticoasă şi noi, care avem prostul destin de a ne ocupa cu ea, aşteptam ca debutul dv. să aducă, dacă nu o înviorare, cel puțin o variație. Ne gândeam cu plăcere că într-o zi incinta camerei va fi decorată de câteva rochii albe, fluturătoare şi gentile. Că dezbaterile la buget vor fi luminate de un surâs clar şi senzual. Ne-am săturat de oratori ştirbi şi de miniştri cheli. Visam o adunare legislativă grațioasă, cu şoapte intime, cu parfumuri discrete, cu batiste brodate. Şi la gândul că într-o zi de aprilie, sus, în dealul Mitropoliei în mijlocul unei expuneri tehnice, se va auzi un glas înfiorat, cald, fredonând leneş o romanță pariziană (*Parlez-moi d'amour! Redites-mois des choses tendres...*) la acest simplu gând, eu unul eram emoționat.

Dar, iată, doamnelor, că visul nostru dv. îl distrugeți cu brutalitate. Şi ne dovediți că feminismul român înseamnează promovarea unui alt Trancu-Iaşi, unui alt Jean Tehaş, unui alt Jean Duca, la fel de anoşti în rochie ori în pantaloni.

Pentru atâta lucru, zău că nu face.

DIN JURNALUL UNUI LECTOR

Nimic nu este mai curios şi mai lipsit de logică decât destinul cărţilor. Strălucitor sau obscur, după întâmplare, după noroc, după coincidenţe. Există cărţi parvenite şi cărţi scăpătate, după cum există indivizi cari ajung miniştri şi indivizi cari rămân sub-arhivari. De ce? Cine ar şti să spună!

Totul se petrece în lumea bibliotecilor cu aceeaşi dezordonată cruzime cu care se petrece în lumea oamenilor. Sunt cei care umblă în trăsură şi cei cari umblă pe jos. Două neamuri, două rase.

Dacă aş fi carte, bucuria mea cea mai mare ar fi să râd de criticii literari. Pentru că aş avea poate conştiinţa a tot ce este întâmplător, accidental şi indiferent într-un succes sau într-o ratare. Acum doi ani, am găsit într-o librărie, ascuns între alte zeci de „noutăţi literare”, jurnalul lui Barbellion şi l-am cumpărat într-o doară, la noroc. A fost cea mai tulburătoare lectură a mea în ultimii ani. O păstrez printre cărţile mele permanente, sensibil continuu la frumuseţea ei tragică, sumbră, virilă, luminată de mari văpăi interioare.

Mai târziu, Mircea Eliade, care îl descoperise pe Barbellion cam în acelaşi timp, deşi la o depărtare de două continente, a scris şi el încercând să ralieze şi pe alţii la bucuria noastră.

Câţi cetitori i-am câştigat lui Barbellion? 1, 3, 5?

Nu m-aş mira să-l găsesc peste câţiva ani pe acest nefericit William Barbellion printre gloriile „subţiri” ale cetitorilor „subţiri”. (Categoria Amiel–Maria Baschkirtzef). Dar mai ales nu m-aş mira să nu-l ştie nimeni. Stea căzătoare pe care voi fi avut norocul să o surprind la timp şi să n-o uit.

II

O mică enigmă: *Les liaisons dangereuses* a lui Laclos. O carte cu excelentă reputaţie literară şi, totuşi, aproape complect lipsită de cetitori. Ar putea fi lectura uşor pornografică a zecilor de mii de lectori ai lui Pitigrilli. Ar putea fi cartea de căpătâi a ultimilor iubitori ai lui Anatole France. Ar putea face bucuria oricărui proustian. Laclos, un fel de Stendhal, care scrie cu pana lui Voltaire. Numai graţie, numai ordine, numai nuanţe. Câteva figuri de roman care ar trebui să fie exemple clasice ale genului. Un aliagiu strălucitor de perfidie şi moralism, păstrând un ton inimitabil de virtute sceptică.

Şi totuşi... O mică anchetă, pe care am făcut-o în jurul meu, mi-a dovedit că Laclos nu e cunoscut nici după nume.

III

Am întrebat câţiva lectori de meserie, dacă au auzit despre un anume George Gissing, romancier englez, care a scris pe la 1900. Nu. Nu-l ştie nimeni, nici chiar cei doi trei amici personali cari au preferinţe speciale pentru literatura englezească.

Dintr-un manual de istorie literară am aflat câteva vagi date. Se pare că a fost un mic Maupassant englez, şi prin preocupări, şi prin manieră.

Un prim roman, cu vădit caracter autobiografic (*La rue des Meurt-de-faim* în traducerea franceză) vorbeşte despre o viaţă mediocră, uzată de necesităţile gazetăriei şi ale romanelor-foiletoane, scrise repede şi plătite meschin. O carte întunecată, care te deprimă fiziceşte.

Dar acest George Gissing a scris o admirabilă poveste, de o construcţie delicată şi de o resemnare tristă, pe care n-o uiţi. *La Rançon d'Ève* (cetită tot în franţuzeşte şi găsită în dulapul cu cărţi al unui amic parizian instruit şi neglijent) ar putea fi un roman de geniu. Îi lipseşte pentru asta numai consimţământul criticilor şi al cetitorilor, îi lipseşte adică puţin noroc. Thomas Hardy sau George Meredith n-au scris cărţi nici mai frumoase, nici mai profunde.

Eva lui Gissing este un chip etern de femeie. Rar sufletul capricios, inconştient, practic, uşor sentimental şi precis interesat al femeii, sufletul ei jumătate graţios, jumătate trivial, făcut din delicate nimicuri şi din violente sălbăticii, amoros şi trădător, a fost povestit cu atâta cunoştinţă, învăluită în sentimentul dublu al dezgustului şi al iubirii, deasupra căreia se ridică liniştea bărbatului, sigur de destinul lui superior.

Ce s-a pus în calea lui George Gissing şi l-a oprit să ajungă pe planul întâi al scriitorilor universali?

Întrebare ce are de-a face cu metafizica.

IV

La un anticar parizian am găsit anul trecut şi am cumpărat-o pe doi franci şi jumătate o carte care abia apăruse. Îi spunea *L'auberge*, iar autorului Jacques Marcireau. Făcea parte din acea colecție îndrăzneață, pe care editura N.R.F. a dedicat-o exclusiv debutanților şi care poartă pe copertă, ca semn distinctiv, un mic triunghiu roşu.

Ceea ce m-a îndemnat să o iau era faptul că avea foile complect netăiate, iar pe prima pagină purta numele unei dedicații, pe care cel ce vânduse cartea – un critic probabil – şi căruia îi fusese trimisă „în omagiu" o ştersese incomplect. M-am gândit cu simpatie la acel tânăr scriitor, ale cărui daruri omagiale se vindeau la anticar, două zile după apariție, pe un sfert de preț. Aşadar, lucrurile se petrec acolo, nu mai bine decât aici...

Cartea acestui necunoscut Jacques Marcireau este un caiet confuz, în care un adolescent de 17 sau 18 ani încearcă să găsească expresia cea mai simplă unui roman, care trebuie să fie, după toate regulile sufleteşti ale debutului, romanul adolescenței lui. Sunt o seamă de comentarii şi reflexii, unele remarcabile prin spirit auto-critic, altele deosebit de naive. Toată cartea e făcută din fragmente şi interpretări care rămân izolate, fiindcă deocamdată scriitorului îi lipseşte ştiința de a organiza şi a împlini.

Corpul romanului propriu-zis, al povestei propriu-zise este precedat de considerații asupra eroilor, de confesiuni asupra oamenilor adevărați ce i-au inspirat, de bănuieli şi rectificări critice. O mulțime de ezitări, o mulțime de stângăcii, de nedumeriri, toate puse cu o bună-credință, emoționantă pentru cine vreodată s-a luptat, cu condeiul în mână, cu o întreagă lume de năluci şi aspiraţii, ce trebuie exprimată clar într-o pagină, într-o carte.

Moment delicat al creaţiei, moment în care îşi dau întâlnire inerţia materialului şi efortul expresiei, moment plin de posibilităţi şi incertitudini.

Aş vrea să ştiu ce va deveni mai târziu scriitorul acestui obscur caiet, care deocamdată nu este decât un perfect debutant (lucru foarte rar).

Pentru cine se interesează de asta, cartea se află la mine. O împrumut bucuros. Nu este o lectură excelentă, dar cred că poate fi instructivă.

V

Cineva îmi vorbea despre posibilitatea de a continua *Amantul doamnei Chatterly* sau de a scrie întreg romanul din nou, din punctul de vedere al lui Clifford însă de astă dată.

Dacă nu ar fi primejdia pastişei şi mai ales dacă nu ar fi faptul barbar şi necreator de a intra cu de la sine putere în lumea altuia, de a-i întrebuinţa eroii, datele sufleteşti, viata într-un cuvânt, pentru a-i împrumuta alte înţelesuri decât a vrut el, exerciţiul ar fi ispititor. În orice caz, descoperitor de noi perspective.

De altfel, încercarea ar fi interesantă nu numai pentru cazul special al romanului lui Lawrence, dar pentru o bună parte din cărţile cele mai de seamă. Se poate scrie o replică la nu importă ce poveste. Se poate reabilita orice, se poate schimba sensul moral al oricărui conflict. O mică deplasare a unghiului de observaţie – şi atât. Ca la cinematograf, când obiectivul sare brusc de la un colț la alt colț al peisagiului.

Experiența a fost în mic făcută de André Gide care, după publicarea micului său roman *L'école des femmes*, a schimbat brusc postul de observație și a refăcut întreaga poveste din punctul de vedere opus.

E puțin trucaj în faptul ăsta, dar jocul poate da surprinzătoare variante de psihologie.

Cel mai complect succes de felul ăsta este tot al lui Laclos care în *Les liaisons dangereuses* a prezentat povestea din atâtea puncte de vedere psihologică și morală, câți eroi și eroine au fost.

VI

Rămâne, în bună ordine, inexplicabil insuccesul romanelor d-nei Papadat-Bengescu. Insucces nu numai în public, dar în cercul restrâns – 100, 200 – al celor care fac din lectură aproape o profesie.

E un nume pur și simplu necunoscut. La o anchetă, pe care o făcuse, acum vreo 3 ani, o revistă asupra acestei scriitoare, Ion Vinea a răspuns sincer: „Nu știu nimic, n-am cetit nimic”. Și nici nu bănuia că în Franța asta ar echivala, știu eu?, cu ignorarea lui Proust sau a luiValéry. Și nu exagerez nu numai pe o scară de valori artistic românești, dar chiar europene, fixând asemenea echivalente.

Nu găsesc absolut nicio explicație logică destinului mediocru al acestei mari romanciere. Vechea istorie a stilului ei prea complicat e o biată prostie. D-na Bengescu scrie cursiv, vioi, în niciun caz mai complicat decât oricare dintre gazetarii inteligenți. Și chiar dacă ar scrie greu, acțiunea strânsă, dramatică, plină de surprize a povestei ar fi suficentă pentru a birui nu știu ce dificultăți formale.

Și totuși... trebuie să revin la singura explicație cu putință. Noroc și nenoroc. Accident care face reputația unei opere sau care o îneacă în indiferența tuturora. Peste zece ani, peste cincizeci, peste o sută, cineva poate să descopere, cu uimire, o capodoperă într-o carte prăfuită. Dar de asemeni acest cineva poate să nu vie niciodată.

Sunt cărți cu noroc și altele fără. Adevărul ăsta e simplu și de aceea îl repet.

BRAVO, D-LE EFTIMIU!

Foarte bine, d-le Eftimiu! Ți-a venit, în fine rândul, un rând pentru care trebuie să fi suferit mult în intimitatea d-tale literară.

La drept vorbind, erai un nedreptățit. Premiul național, care s-a acordat sistematic acolo unde lipsa de talent era dovedită, trebuia să te nimerească odată și odată. Ba acest „odată" ar fi fost drept să cadă cu mult înainte, înaintea d-lui G. Topârceanu, bunăoară, inamicul și colegul d-tale de glorie.

Sincer, foarte sincer vorbind: ne bucurăm că ți s-a decernat acest prăpădit premiu național. Eram îngrijorați, cu o zi înainte. Ne gândeam că un subit sentiment de rușine ar putea năvăli în sufletele votanților și i-ar putea obliga să scrie, împotriva lor, cu mâna nesigură şi ochii închişi, singurele nume ce se cuveneau: Tudor Arghezi, Gala Galaction. Şi ar fi fost rău.

Premiul ăsta național s-a compromis de multă vreme. Din ziua în care i-a fost refuzat bătrânului muribund Ion Slavici. Din ziua în care i-a fost dat tânărului şugubăț Topârceanu. Şi pe urmă, sistematic, an cu an, cu fiecare nou laureat, cu fiecare nouă consacrare.

Ori, fericitule domn Eftimiu, e bine ca lucrurile să aibe un sens în lumea asta. Premiul național nu-l avusese la început, dar îl căpătase cu vremea: era o loterie anuală pentru uzul celebrităților de mâna a şaptea, devenise un mijloc invers de selecție.

Ce rost ar fi avut în acest caz premierea lui Arghezi sau a lui Galaction? Ar fi zăpăcit criteriile şi ar fi nedumerit lumea. Ar fi rectificat toate alegerile anterioare şi le-ar fi făcut mai absurde decât sunt. În sfârşit ar fi reparat demnitatea unei distincții care numai de demnitate nu are nevoie.

Interesele literaturii româneşti cer ca acest premiu să fie cât mai defăimat, cu un nivel cât mai coborât, cu un criteriu cât mai imoral. Niciun abuz de imbecilitate şi neruşinare nu este excesiv în această materie.

Căci dacă cei buni nu au putința să ocupe în această țară locurile dintâi, cel puțin să aibă mângâierea de a şti în acele locuri pe cei mai proşti.

Sunt răzbunări de soiul ăsta şi d-ta, d-le Eftimiu, n-ai cum să le înțelegi.

DUPĂ UN RĂZBOI TELEGRAFIC

În sfârşit ostilităţile au încetat. După câteva obuze petetiste, schimbate între d-nii Iorga şi Vaida, părţile s-au liniştit, iar d. Munteanu-Râmnic a rămas nu mai puţin bătut, dar cu „onoarea reperată”.

Două zile am fost în plin Caragiale. Cetiţi telegramele d-lui Râmnic şi recitiţi apoi telegramele celebrului Iordăchel Gudurău, amândoi victime ale „bandelor regimului”. Asemănarea este uluitoare. S-ar apune că d. Munteanu-Râmnic, în vinele căruia curge sânge ploeştean şi revoluţionar, şi-a copiat depeşele din *Momentele* eternului nostru prieten Ion Luca.

Dar incidentul n-a fost numai hazliu. El a fost mai ales semnificativ. Cel puţin printr-un detaliu al acestei încăierări telegrafice.

Sentimentele ziarului nostru pentru d. Iorga se cunosc. În timp ce toată lumea îi reproşează a fi fost un prim-ministru fantezist, noi i-am reproşa cel mult că n-a fost destul de fantezist. Că adică n-a contrariat suficient obiceiurile noastre politice, n-a făcut toate „nebuniile” care trebuiau făcute, n-a călcat toate „legile” ce trebuiau călcate. Cu atât mai mult deci, cunoscute fiind aceste sentimente, putem spune despre d. Iorga, cele ce urmează.

D-sa a trimis d-lui Vaida o telegramă scurtă, fulgerătoare şi lipsită de cea mai simplă politeţe. Treaba d-sale şi treaba d-lui Vaida. Dar, vedeţi, nu erau aici în joc d. Iorga şi d. Vaida. Ci era preşedintele unui partid politic şi mai era primul ministru al ţării. Doi simpli particulari se pot sudui cât poftesc. Dar doi bărbaţi publici, servitori ai Regelui şi ai Ţării, nu au acest drept.

D. Iorga telegrafiază primului sfetnic al Regelui brusc, familiar şi violent. Aproape îl tutuieşte. În orice caz nu i se adresează decât la persoana doua singular.

Fleacuri, veţi spune dv. Dar d. Iorga nu poate spune acest lucru. D-sa ştie că valorile publice, fie ele numai formale, trebuie respectate. D-sa ştie că începutul anarhiei cetăţeneşti vine mai întotdeauna de la destrămarea respectului şi a bunei cuviinţi. Câtă vreme a fost prim-ministru, d. Iorga a apărat continuu, uneori excesiv, această bună cuviinţă. Unori cetăţeni care i se plângeau mai demult, într-o telegramă, foarte politicoasă de altminteri, dar energică, de nu mai ştiu ce ilegalitate, d. Iorga le-a răspuns textual:

„Până nu veţi învăţa cum trebuie să vorbiţi primului ministru al ţării, cererea voastră nu va fi ascultată."

Să fi uitat atât de repede d. Iorga „cum trebuie să i se vorbească primului ministru al ţării"?

Să nu ni se spună că dăm prea mare importanţă unui amănunt. Din asemenea amănunte se creează atmosfera politică a unei ţări şi numai ele indică nivelul vieţii publice.

D. Iorga este un orgolios. Are şi dreptul de a fi. Dar tocmai de aceea d-sa ar trebui să dea exemplul întâi al închinării orgoliului personal în faţa autorităţii şi-a demnităţilor publice. Niculae Iorga nu are dreptul de a-şi spune că el e Niculae Iorga, în timp ce d. Vaida nu e decât d. Vaida. Valoarea personală nu are ce căuta în această socoteală. Există un prestigiu al instituțiilor, o lege a lor superioară, care nu se judecă pe criterii personale, ci după menirea şi rostul lor. Un istoric se cuvine să ştie asta.

Dar dacă nu o ştie? Dacă nu o ştie, devine, ca d. Iorga, un exemplu de anarhie civică.

C.T.C.

C.T.C.: combaterea tuberculozei la copii. Este o veche instituție de binefacere, care nu are nimic comun cu nenumăratele instituții mondene de foxtrot şi milă. O asociație care, atâta vreme cât a putut lucra, nu s-a recomandat nimănui, nu s-a lăudat, nu şi-a făcut reclamă. În cele trei instituții, pe care le are sub oblăduire, s-a lucrat modest şi cu spor. Un sanatoriu la Carmen-Sylva, un preventoriu la Brebu, instalat în schitul satului, două colonii de vară la Mangalia şi la Brebu.

La preventoriu, societatea primeşte copii între 3 şi 14 ani, copii debili şi predispuşi bolii, izolându-i şi păstrându-i sub controlul medical atâta timp cât e posibil. Statistica societății spune că numărul total al zilelor de internare este până astăzi de 116.342. Cifră care indică atâtea zile de linişte şi odihnă, pentru un popor de copii săraci şi bolnavi.

În coloniile de vară ale C. T. C.-ului au fost găzduiți, în ultimii ani, 4729 de copii, trimişi să-şi petreacă vacanța la munte şi la mare. Oboseala unui an de şcoală şi sărăcie se răscumpără acolo cu o lună de soare şi hrană bună.

Dar cea mai frumoasă din operele societății rămâne sanatoriul de la Carmen Sylva, unde medici aleşi, mijloace moderne de cură, instalații medicale şi dormitoare spațioase sunt puse la dispoziția copiilor, la care tuberculoza se află deocamdată într-un stadiu inițial şi care deci pot fi salvați.

Povestim toate acestea nu spre lauda cuiva. E probabil de altfel că cei care muncesc astfel nu au nevoie şi nu aşteaptă lauda nimănui. Le povestim numai pentru că această emoționantă operă este amenințată să rămână în drum. Ministerul sănătății, care acorda până acum societății C. T. C. o subvenție (nu exagerat de mare, trebuie să o spunem), anunță că de azi înainte o va retrage.

Motivul îl cunoaştem: criză. Criză o fi, domnule ministru al sănătății publice, dar dv. ştiți bine că banii şi prosperitatea materială au să revină într-o zi, dar viețile tinere pe care le pierdem, le pierdem pentru totdeauna. Nu se poate să nu fiți sensibil la acest adevăr şi nu se poate, ca după un mic efort, să nu găsiți fondul ce este cerut pentru mângâierea copiilor acestei țări.

CEZAR PETRESCU: *PLECAT FĂRĂ ADRESĂ*

Noul roman al d-lui Cezar Petrescu debutează cu o lungă prefață în care autorul face efortul impresionant de a găsi un rost, un punct central, o cheie psihologică a celor 17 cărți care-i constituie opera.

Scrisă întâmplător, după accidentele succesului, după exigențele editorilor, după capriciile unui condei gazetăresc, aceste prea multe cărți amenințau să facă din literatura d-lui Petrescu o împreunare pestriță de pagini, un amestec dezorientat de opere disparate, fără legătură intimă, fără logică, fără continuitate.

Speriat de această invadare, care o fi bună comercialmente, dar strică imaginii unitare pe care, de bine, de rău, un scriitor trebuie să o impună publicului său, d. Cezar Petrescu s-a hotărât în sfârşit să se explice. Puțin prea târziu poate, căci reputația d-sale de romancier-foiletonist e făcută. Oricum, merituos şi lăudabil.

Aveam impresia că d-sa renunțase la literatură optând pentru industrie. Credeam că ceea ce îl interesează este nu să scrie, ci să vândă.

Ei bine, nu. De patima (sau poate numai de vanitatea) literaturii nu se lecuieşte nimeni. Nici cei care, în lipsa bucuriei de a crea, au încercat bucuria de a avea succes.

D. Cezar Petrescu ține deci să-şi organizeze critic vastul său material epic. Ține să desemneze un cerc unic, înlăuntrul căruia să-şi plaseze cărțile ca pe nişte cărămizi ale unui singur edificiu. E o ambiție dintre cele mai mari şi efortul de a o realiza merită o cercetare specială.

Să dedicăm deci cronica de astăzi acestui lucru şi, cercetând deocamdată prefața volumului, să amânăm pentru săptămâna viitoare comentarea romanului propriu-zis.

Aşadar, după zece ani de activitate scriitoricească bătută aparent de toate vânturile, d. Petrescu ne dezvăluie un mare secret: toate cărţile sale făceau parte dintr-o „construcţie de ansamblu”, dintr-un mare „tot”.

„În acest tot pe care... îl întrevăd ciclic, într-o succesiune de 15-20 romane ale epocii; unele de investigaţie orizontală în realităţile şi în procesele sociale, altele de investigaţie verticală, în realităţile şi în procesele psichologice ale individului...” (p. IX).

Toate romanele sale se împart în aceste două categorii („investigaţie orizontală” şi „investigaţie verticală”) afară de volumele *La Paradis general* şi *Kremlin*, care au fost simple divertismente, greşit luate în serios de critică.

Cu deosebire se plânge d. Cezar Petrescu de primirea făcută divertismentului *Kremlin*, care a fost o simplă „parodie de roman poliţienesc”.

Nu ştiu de unde reiese că o parodie trebuie să fie neapărat o carte proastă şi nu ştiu întru cât voinţa de a scrie prost scuză faptul de a scrie prost – dar d. Petrescu se mulţumeşte cu această explicaţie şi ar fi păcat să-l necăjim pe chestiuni de detaliu. Rămâne deci stabilit că romanul *Kremlin* a fost o carte proastă pentru că aşa a vrut autorul.

(A mai fost pe vremuri unul care a ţinut morţiş să scrie un „roman parodic”: îl chema Cervantes şi a scris *Don Quijote*).

Cu excepţia acestor „divertismente”, toate romanele d-lui Cezar Petrescu formează prin urmare o „construcţie unitară”. „Unitară” nu în sensul operelor lui Romain Rolland, Thomas Mann, Martin du Gard, Galsworthy, Lacretelle, Duhamel, ci, spune d. Cezar Petrescu, unitară în sensul operelor lui Tolstoi, Dostoievski, Dickens, Daudet, Giraudoux, Mauriac, Sigrid Undset. (Trebuie să remarc că pe toți aceştia îi citează în chiar această ordine însuşi d. Petrescu, desemnându-şi singur colegii din literatura universală şi uşurându-ne astfel sarcina.)

Unitatea operelor celor mai sus citați şi îndeosebi unitatea operei d-lui Petrescu constă nu în continuitatea eroilor şi a intrigii, ci în „atmosfera prin care circulă eroii, climatul moral al epocii, unitatea în timp...”

Această „unitate în timp” putea să-i scape până astăzi cetitorului d-lui Cezar Petrescu, dar de aici încolo lucrul e imposibil. *Plecat fără adresă* dezvăluie secretul.

„În această măsură, romanul de față e cheia celorlalte romane câte au văzut sau vor vedea lumina tiparului, pe linia mea ciclică. Disparate în aparență, diverse ca medii, atmosferă, personagii, probleme – sunt romanele unei epoci care nu trece îndărăt peste piatra de hotar a veacului: 1900.”

E lămurit: punctul central al operei d-lui Cezar Petrescu este: „pecetea timpului”. Asta a vrut d-sa să scrie: o epopee a timpurilor moderne, o cercetare psichologică şi socială a vieții moderne.

Pentru a şti cu mai multă precizie obiectul operei sale, nu rămâne decât să stabileşti care sunt caracterele acestei vieți moderne. D. Cezar Petrescu îşi ia singur sarcina aceste operații şi ne oferă, în a doua parte a prefaței, un mic eseu asupra „semnelor timpului”.

Sunt câteva pagini de o excelentă naivitate ideologică. Nu lipseşte niciuna din formulele care circulă pe stradă, la îndemâna eseiştilor fără subiect.

Problema incertitudinii textual: („incertitudinea este semnul timpului"), procesul progresului, procesul maşinismului, problema „noului ev-mediu", elegia misterului care dispare, opoziția Orient-Occident, etc., etc., etc. Valéry, Freud, Berdiaev, era nocturnă, toate locurile comune în sfârşit abundă în considerațiile teoretice ale d-lui Petrescu care le citează şcolăreşte fără viziune personală, fără spirit critic, fără înțelegere. Din drama omului modern, d. Cezar Petrescu alege formulele şi se opreşte la ele.

Cu toată sinceritatea vorbind, am impresia că d. Petrescu s-a hotărât să „se facă interesant". După ce a scris ani de-a rândul ca să amuze, ca să se amuze şi ca să aibă succes, d-sa îşi impune subit probleme care îl depăşesc, pentru că nu are înțelegere, pentru că nu poate avea înțelegere.

Spirit sămănătorist, redus la mici melancolii şi la mici teme provinciale, se visează deodată romancierul marilor tragedii, al eroilor dezorientați, vicioşi, tragici, participând la procesul universal de destrămare ce a precedat şi mai ales a urmat războiului. Spirit moral, aşezat şi paşnic, se vrea interpretul unui suflet demonic, amoral, lucid şi adânc. Moştenitor de talent al lui Haralamb Lecca, Vasile Savel şi – să zicem – Brătescu-Voineşti, d. Cezar Petrescu aspiră la... André Gide.

Este o ambiție care sper că nu-l va dezorienta şi nu-l va abate de la cariera sa fructuoasă. D. Cezar Petrescu nu s-a ocupat până astăzi decât cu eroi mediocri, cu destine mediocre şi cu orizonturi scăzute. După câte ştiu, nu i-a mers rău deloc. Şi-a câştigat exact publicul care-i trebuia (funcționari, ofițeri, elevi de clasa a opta, studente în litere).

Tipul psichologic Radu Comşa a prins. El realizează exact toate posibilitățile de înțelegere şi creație ale d-lui Cezar Petrescu. Dar de la Radu Comşa la Lafcadio distanța este enormă şi este imprudent cine o nesocoteşte.

„Eroii lui Cezar Petrescu sunt frământați de zbuciumul epocii. Cine nu participă la înălțările sau prăbuşirile lor?"

Dorința autorului de a trece drept un mare interpret al „zbuciumului epocii" se trădează încă o dată în aceste cuvinte scrise cu roşu pe copertă. Dar cât este de nepotrivit cu asemenea ambiții va trebui să arătăm într-o zi într-un studiu complect şi – pe cât spațiul ne va îngădui – în cronica viitoare.

II

Romanul d-lui Cezar Petrescu are deci ambiția să facă din popularul nostru romancier un interpret al „zbuciumuliui epocii".

În consecință, d. Petrescu procedează simplu. Trece anume toate „ideile", autorii, „problemele" din prefață (prefață discutată săptămâna trecută aici) în roman. „Romanțează", ca să zic aşa, câteva „idei". După ce le-a anunțat teoretic în XXI de pagini, le dezvoltă epic în alte 251.

D-sa nu pleacă, prin urmare, de la o tragedie sau de la un sentiment sau măcar de la o poveste, pentru ca pe urmă, mai târziu, prin concluzie, să ajungă la o formulă de psihologie, hai să zicem modernă, ci dimpotrivă, pleacă de la o asemenea formulă, pentru ca, pe măsura ei, să construiască abstract eroi şi drame.

N-a cetit d. Cezar Petrescu, în cărţi, că „incertitudinea este semnul timpului?" Ba da, a cetit.

N-a auzit d-sa despre André Gide şi despre Freud şi despre Berdiaev şi despre alţi câţiva? Ba da, a auzit. Nu ştie d-sa că toate acestea şi toţi aceştia fac la un loc „zbuciumul epocii"? Ba da, ştie.

Pornind de la aceste date, se cerea numai puţină abilitate şi oarecare experienţă pentru a le înădi şi a face din amestecul lor un „roman de psihologie modernă".

Dar, oricât de abil şi experimentat ar fi d. Cezar Petrescu, nada se cunoaşte. Pentru că e cusută cu aţă albă. Şi peticile se pot identifica lesne, unul câte unul.

Vreţi puţin André Gide? Iată:

„Pe Candiano-Popescu îl cunoscusem întâmplător, iar nimic nu anunţa în tânărul cam halucinat eroul CRIMEI INUTILE, al crimei pentru crimă, aşa cum a săvârşit-o Lafcadio al lui Gide". (p. 133)

Sau, 16 pagini mai departe, de astă dată fără să mai citez autorul, din care transcrie masiv:

„Să lăsăm crima, Ioane. Fiecare om e un criminal mai mult sau mai puţin realizat. Unii o gândesc. Alţii trec la fapt. Aceasta e toată deosebirea. Ca şi deosebirea dintre un mare căpitan, un erou – şi dintre un asasin. Depinde de mobil. Şi depinde de timp, de epocă. FAPTA în sine, PURĂ, rămâne aceeaşi.” (p. 149-150)

Sau mai departe, de-a binelea clar.

„Căci e stabilit. Crima lui a fost GRATUITĂ. Fără niciun mobil altul decât o verificare.” (p. 153)

Vedeţi? „Crimă inutilă”, „faptă pură”, „crimă gratuită”... Terminologia e complectă.

Dar, spre a continua, poate vreţi să vă ofer puţin Marcel Proust. Textul este mai mic, dar copia este vădită.

„Unde-a stat pitulată amintirea? O credeam scrumită pentru totdeauna, neantizată în cele patru vânturi. O purtam totuşi în mine, fără s-o ştiu. Şi adineaori, îndată ce am scris numele Lilianei, s-a deschis magic, ca trandafirul în florit în mâna fachirului, înalt, parfumat şi aievea, acolo unde o clipă înainte era nimicul. Atât a fost destul. Să-i scriu numele. Numele a dezlegat vraja. Ca s-o învie cu ochii ei ciudaţi, violenţi, cu atmosfera de atunci, cu anii de-atunci, cu mine de atunci.” (p. 108)

În sfârşit, dacă jocul vă amuză (pe mine, nu), vă pot indica nenumărate alte pasagii care, dacă nu sunt toate pastişe la fel de flagrante, sunt scrise fără excepţie din simpla nevoie de a amesteca elemente neasimilate de gândire şi sensibilitate „modernă”. La p. 81, un mic citat din psichanalistul Adler şi o mică polemică împotriva lui Freud, la p. 94 şi următoarele câteva speculaţii asupra subconştientului şi a fatalităţii (evident!), la p. 138 un lung citat din Stendhal, care el – bietul – nici nu este dintr-un veac cu noi şi nu are deci nicio vină, la p. 168 un alt citat freudian, p. 229 şi la toate celelalte următoare, un întreg discurs despre pozitivism şi nelinişte, scris cu frânturi din Gide, din Daniel-Rops şi din toţi foiletoniştii câţi au vorbit despre această nefericită chestiune.

Şi, băgaţi de seamă, nu indic decât pasagiile unde „psihologismul" d-lui Cezar Petrescu poate să fie fără dificultate surprins în tot ce are impersonal, stângaci, împrumutat şi strident. Las la o parte, din imposibilitate materială de a denunţa tot, fragmentele mai mici, propoziţiunile, replicile, în care transcrie sistematic toate locurile comune ce fac, pentru rudimentara d-sale înţelegere sămănătoristă „sufletul modern".

Un singur lucru, unul singur, este surprinzător în această afacere literară: lipsa de abilitate technică cu care autorul aruncă „cugetările", „teoriile" şi „citatele" în mijlocul povestei. Eroul stă liniştit, îşi vede de treabă, bea un pahar cu apă sau se piaptănă şi deodată, ştie Dumnezeu de ce, îl apucă un fel de criză intelectuală şi porneşte să dizerteze filozofic. Pe urmă, după ce a terminat, îşi ia pălăria şi se duce după nevoile lui, dând astfel romanului ocazia de a continua.

Tot astfel, în filmele-operetă, tenorul se opreşte ţeapăn, tocmai când idila devine mai palpitantă, duce mâna la piept şi... intonează un tango.

Liebe war es wie,
Es war ein Kleines Liebelei...

Pe urmă abia, după un sfert de oră de muzică vocală, îşi aminteşte de amorul lui şi se omoară sau se duce la război sau se îmbată. Fiecare după cum devine.

Îmi pare rău că trebuie să recurg la asemenea glume. Îmi pare cu atât mai rău cu cât îmi dau seama că succesul d-lui Cezar Petrescu nu poate fi neutralizat astfel. Dar, de asemeni, îmi e cu neputinţă ca la o rubrică la care am vorbit nu demult, cu moderaţie, despre d-na Papadat-Bengescu, să vorbesc astăzi despre d. Cezar Petrescu, fără să arăt printr-o scoborâre de ton şi de seriozitate că e vorba de altcineva, de absolut altcineva.

Bănuiesc însă că deasupra acestor glume şi puţin prin ele, cititorul a izbutit să-şi fixeze fizionomia literară a romanului de faţă. E un amestec de falsă intelectualitate şi de trivial sentimentalism. D. Cezar Petrescu se dovedeşte a fi un Dekobra psichanalist. Dekobra, prin fabulaţia senzaţională, complicată, internaţională, tenebroasă. Atmosfera de *sleeping car*. „Psichanalist” prin prejudecată intelectuală, prin snobism, prin respect naiv faţă de formule pe care nu le înţelege.

Din acest amestec de abstracţie şi trivialitate, trebuia probabil să iasă un roman „pe toate gusturile”. A ieşit *Plecat fără adresă*.

Nu mai am loc şi este de altminteri fără utilitate imediată să vorbesc despre partea epică a cărţii. Căci a indica mediocritatea lui Adrian Sântion însemnează a reveni la Radu Comşa. Şi a vorbi despre cadrul micului târg din primele capitole este a ne întoarce la toate târgurile d-lui Petrescu. Şi a povesti naiva melodramă a Lilianei Medoveanu este a repovesti alte melodrame ale altor Liliane din alte romane. Toate aceste trebuie reluate odată pentru totdeauna într-un studiu complect. Îl vom scrie când vom avea vreme. Nu prea târziu, oricum.

Ne interesa pentru astăzi să punem la punct numai ceea ce d. Petrescu pretindea să aducă nou în *Plecat fără adresă*. Adică studiul psihologic al „zbuciumului epocii", evocarea epică a vieții de la 1900.

Pentru „zbuciumul epocii" sper că suntem edificați. Citatele de mai sus ajung. Pentru „evocarea anului 1900" este de ajuns să spunem că d. Cezar Petrescu se serveşte facil de exemplul lui Paul Morand, care a scris înaintea d-sale un reportaj suculent şi *autrement spirituel* despre acea epocă. Ca să fim drepți, trebuie să notăm că d. Petrescu mărturiseşte această influență în prefață, dar ne arată că în timp ce Paul Morand a creat „un pitoresc orizontal, de suprafață şi de înregistrare pur optică", d-sa – d. Cezar Petrescu adică – a întreprins „o investigație în profunzime". Fără acest avertisment, era cât pe-aci să nu băgăm de seamă.

PENTRU DIRECTORUL FUNDAȚIEI CAROL I

Am luat întâmplător cunoştință de o scrisoare colectivă, pe care câteva sute de studenți ai Universității din Bucureşti au adresat-o acum, la sfârşitul anului şcolar, d-lui Tzigara-Samurcaş, profesor universitar şi director al Fundației Carol I.

„Venim să vă aducem pe această cale, scriu ei, sincerile noastre mulțumirii pentru grija şi bunăvoința ce ne-ați arătat, precum şi pentru jertfele făcute prin punerea la dispoziție spre consultare a celor mai necesare texte şi cursuri, pe care specialitățile noastre diverse le-au necesitat, dar pe care posibilitățile noastre materiale nu ni le permiteau a le consulta în nişte timpuri atât de grele."

Gestul acestor studenți trebuie subliniat. El nu este o simplă politeță, ci o dreaptă recunoaştere a unei activități dintre cele mai frumoase. Biblioteca Fundației este o instituție de cultură inteligent condusă şi admirabil înzestrată. Nimic din spiritul greoi ce prezidează de obicei bibliotecile publice. Dimpotrivă: o continuă grije de a fi la curent cu tot ce se publică în străinătate, o nedezmințită silință de a înlesni orice cercetare, orice studiu. Un registru stă la îndemâna cetitorilor, pentru a-şi însemna în el cărțile de care ar avea nevoie şi pe care le recomandă spre cumpărare. Astfel, biblioteca Fundației se îmbogățeşte prin colaborarea câtorva sute de intelectuali, cu gusturi, cu preocupări, cu orientări diverse. Nicio ramură de activitate sau cugetare nu este neglijată.

Când bibliotecile speciale ale facultăților sunt incomode şi desperecheate, când biblioteca Academiei este atât de greu accesibilă, biblioteca Fundației, primitoare, civilizată, precis organizată, rămâne într-adevăr un admirabil refugiu.

Dar d-lui Tzigara-Samurcaş nu-i revine numai sarcina de a prezida organizarea atât de dificilă a unei mari biblioteci.

Fundația Carol este instituție cu activități felurite şi directorul ei nu a neglijat-o pe niciuna. Dacă nu ar fi să pomenim decât felul fericit în care e utilizată sala de prelegeri, pe care d. Tzigara-

Samurcaş a pus-o în condiţii materiale minime la dispoziţia multor grupări culturale, transformând-o astfel într-o veritabilă aulă de universitate tinerească, dacă nu ar fi decât acest lucru şi încă prezenţa profesorului Tzigara-Samurcaş, acolo unde este, ar merita elogiul tinerilor lui studenţi.

VIVAT SOLIDARISMUL SOCIAL

Se ştie că noi nu suntem revoltaţi. Spectatori prin profesie ai vieţii politice româneşti, am avut când să ne exersăm simţul humorului. Deci neruşinarea, imbecilitatea, dezordinea şi platitudinea în această ordine ne distrează fără să ne întristeze.

Dar ceea ce se petrece de trei săptămâni încoace întrece orice măsură. Fripturişti – vorba cântecului – „au fost, sunt încă, şi-or fi cât neamul românesc”, dar nu cred să fi fost vreodată atât de cutezători şi veseli. Infamia este, orice s-ar spune, un bagaj care se poartă în obscuritate, în tăcere şi cu capul jos. Fripturiştii actuali îl poartă însă senini, ca pe o floare la ureche.

Ultima evadare şi probabil cea mai comică s-a consumat duminică. „Organizaţia gogistă” din culoarea de verde – câţiva advocaţi câţiva apropitari şi câţiva bătăuşi – a trecut de partea guvernului şi s-a înscris la naţional-ţărănişti. La drept vorbind, s-a reînscris. Căci nu sunt decât trei luni de când plecaseră din acest partid, deplin hotărâţi să se sacrifice pentru... Octavian Goga.

Chestiunea asta este desigur o sinceră porcărie. Nici nu ne-am mai obosi să o remarcăm aici. Căci meseria noastră nu este să-i numărăm pe toți pezevenghii din România Mare şi din culoarea verde. Avem alte treburi.

Dar când un pezevenghi nu se mulțumeşte cu această calitate şi aspiră să se transforme în martir, nu strică să fie luat puțin de urechi.

Să începem această urecheală prin a publica, fără niciun adaos, petiția de înscriere a martirilor de duminică:

„Domnule preşedinte!

Ne întoarcem în casa părintească, Partidul Național-Țărănesc.

Vă rugăm să ne primiți şi vă încredințăm că ne vom face vrednici de dragostea d-voastre prin sufletele noastre curate şi devotamentul nostru neîntinat."

Această oribilă hârtie este însoțită de o alta, superioară în neruşinare. Un proces verbal care sună astfel:

„Subscrişii, cetățeni ai culorii de verde... grupați politiceşte în jurul d-lui Cutare, pe baza principiului solidarismului social... am hotărât a ieşi din rezerva impusă..."

Cetitorule! Ce ar spune aceşti găinari cu „sufletul curat", dacă într-o bună zi, tot pe baza principiului solidarismului social, noi, adică d-ta care mă citeşti, eu care scriu şi dumnealui care trece pe stradă, ne-am hotărî să ieşim şi noi „din rezerva impusă" şi i-am aduce în piața Teatrului Național, le-am da pantalonii jos şi le-am trage o straşnică bătaie la organul cu care cugetă?

UNUL CARE MÂNGÂIE COPII

Se ştie că fostul Kaizer a cerut un concediu de o lună de la exilul cu care se ocupă. („De la exilul” nu este o greşită expresie; căci exilul ăsta este un fel de slujbă excelent retribuită şi nu grozav de activă.)

Aşadar, bătrânul omorâtor de oameni a cerut voie să se ducă la mare, pentru odihna oaselor lui împărăteşti. La Doorn, unde a stat până acum, se plictiseşte. Pe de altă parte, evenimentele politice de pretutindeni îl fac să viseze o reîntoarcere triumfală la Berlin. Aşteptarea îl enervează şi speranţa... îl întinereşte... Simte omul nevoie de mişcare.

S-a dus deci să facă băi de soare pe plaje. Un gazetar străin, care l-a vizitat, povesteşte cu emoţie cât este de blândă şi nobilă viaţa acestui august viligiaturist acolo. Îmbrăcat în alb (pantaloni de *tennis*, cămaşe cu gulerul larg deschis, pantofi de pâslă şi pălărie de panama), fostul Kaizer şi-a pierdut fosta lui înfăţişare de feld-mareşal care visează rău. Cărunt, senin, politicos şi surâzător, se plimbă dimineaţa de-a lungul ţărmului, între câteva cucoane admiratoare şi răspunde cu graţie saluturilor. Şi când, din întâmplare, povesteşte reporterul citat, îi iese în cale un copil, bătrânul împărat se opreşte, îi spune un cuvânt prietenos şi... îl mângâie.

Ce frumos! Cât este de sentimental Kaizerul şi cât sunt de tâmpiţi oamenii. Oamenii care s-au dus la un război pe care acest prusac îl deschisese cu o întorsătură de baston imperial, cum ar fi întors un buton electric. Oamenii care au murit şi cei care s-au întors schilozi şi cei care n-au păţit nimic altceva, decât că şi-au pierdut liniştea lor interioară (ceea ce este o invaliditate, pentru care statul nu plăteşte pensie).

Îl credeam pe fostul Kaizer rău, inconştient, înfumurat, paranoic. Îi bănuiam un suflet abstract de director administrativ al morții, care numără tidvele scheletelor cu indiferența cu care ar număra pietre sau țigări sau ouă. Ei bine, nu. Ne-am înşelat. N-am avut suficientă imaginație. Acest melancolic prinț al morții, acest comandant suprem al nefericirii noastre, acest călău constituțional al veacului de-al douăzecilea este un delicat, un sentimental, un poet. Căci, pe drumurile lui regale, bătrânul Kaizer mângâie copiii.

„AUTOMOBILELE ZBURDĂ“

Un corespondent din provincie ne comunică textual:

„Campania electorală continuă în regiunea noastră în perfectă linişte. Propagandişti din toate partidele cutreeră satele şi improvizează întruniri politice pentru informarea țăranilor. Automobilele zburdă în tot județul.”

Acest „zburdă” este pur şi simplu încântător. E de o rară plasticitate şi de o gingăşie ce ar onora simțul poetic al oricui.

Automobilele zburdă! Cu puțină imaginație, le vezi urcând grațios „drumurile de costişă”, făcând largi piruete, ridicându-se pe roatele dinapoi, proptindu-se pe cele de dinainte, sărind într-un picior, cântând din claxon şi acompaniindu-se discret cu zgomotul de samovar al carburatorului.

Trebuie să fie o vastă simfonie pe drumurile noastre de ţară. Un nesfârşit balet. Un fel de teatru mecanic pentru desfătarea ţăranilor rumâni, care – după cum se ştie – au nevoie în timp de seceră, de o reculegere estetică, pentru odihna inimii lor, de vreme ce pentru braţele lor n-a fost şi nu va fi niciodată odihnă.

Dar, pentru că veni vorba de aceste zburdalnice automobile, nu sunteţi curioşi să ştiţi cam câte anume „zburdă" în fiecare judeţ şi în fiecare zi? O statistică exactă nu vă pot oferi. Dar câteva simple date – bucuros.

În judeţul Prahova bunăoară, după informaţia unui om foarte serios, deşi liberal, pleacă zilnic între 25 şi 30 de automobile numai cu propagandişti liberali. Numărul maşinilor naţional-ţărăniste trebuie să fie cel puţin egal, dacă nu mult mai mare. Iar celelalte partide nu cred să se lase nici ele mai prejos. Să fixăm deci numărul la 75. Aşadar, într-un singur judeţ, pornesc zilnic 75 de automobile „electorale". În Prahova, nu se închiriază un Ford cu mai puţin de 2000 de lei pe zi (benzină, şofer, pneuri etc...). Se cheltuiesc deci aproximativ 75.000 de lei (şaptezeci şi cinci de mii) zilnic pentru „informarea" alegătorilor. Şi sunt în România Mare 72 de judeţe, dacă nu ne înşelăm. Înmulţiţi 72 cu 75, iar cifra să nu o rostiţi în gura mare dacă nu vreţi să fiţi arestaţi pentru alarmism.

Automobilele „zburdă". Dar întrebarea este: pe socoteala cui?

LA BUZĂU!

Ceea ce s-a petrecut la Buzău este oribil: doi oameni care se omoară măcelăreşte pentru o duşmănie de cinci parale, într-o încăierare stupidă, care, spre ruşinea tuturor partidelor, se numeşte „luptă politică".

Lucrul este profund trist. Cele două crime ar trebui să fie un avertisment şi, în orice caz, un prilej de reculegere şi cuminţire. Responsabilii (şi, orice s-ar spune, ei locuiesc la Bucureşti, nu la Buzău) să înțeleagă asta cât mai e vreme.

La groapa celor doi nefericiți agenți electorali, un moment de linişte s-ar fi impus.

Ori, dimpotrivă, ceea ce a urmat şi urmează este de natură să tulbure mult mai adânc atmosfera. Liberalii, uitând că primul glonte a plecat de la ei, trimis de un trăgaciu pe care apăsa degetul imaginar al d-lui I.G. Duca, pun în circulație o serie de versiuni absolut opuse bunului-simț şi decenței ce s-ar impune în asemenea momente.

Evident, desfăşurarea crimei a fost obscură şi orice presupunere e posibilă. Asta nu dă însă nimănui dreptul de a inventa istorii macabre, tenebroase şi fatale.

Cetiți, dacă vreți, declarațiile d-lui Justin Stănescu. Sunt o serie de afirmații potrivite în grabă, ipoteze date drept adevăruri, bănuieli cusute cu ață albă.

Reiese, din ce spune acest domn, că partidul liberal este un regiment de îngeri, iar cel național țărănesc o divizie de gangsteri.

Pentru a două oară îl surprindem pe d. Justin Stănescu în flagrant delict de... inocență. Şi inocența este un instrument de care nu e bine să abuzezi.

Cu d. Justin am stat odată de vorbă, în vara trecută, tot cu prilejul unei crime. Fusese ucis moşierul Lupescu de către soția şi fiica lui, iar sub-şeful liberalilor buzoieni le era avocat. L-am rugat să ne povestească amănuntele crimei şi atunci d-sa ne-a servit o istorie sentimentală, în care dispăreau şi revolvere şi pete de sânge, şi răni, pentru ca să nu rămână decât un fluturat lilial de aripi caste. Era foarte frumos. D. Justin Stănescu avea imaginație.

Că erau dovezi sigure, că erau tulburătoare contraziceri, că ieşeau la iveală detalii apăsătoare, simple, netede, nediscutabile – ce-i păsa acestui advocat cu entuziasm? El trecea peste orice, negând orice, încurcând totul şi ignorând totul.

Regăsesc astăzi, în declarațiile sale, absolut aceeaşi metodă de a cocoloşi adevărurile cele mai simple şi a le transforma advocăţeşte pentru „trebuințele cauzei". Nu m-aş mira ca la o nouă anchetă, d. Stănescu să probeze că național-țărănistul Boiangiu n-a murit, ci a simulat că moare şi a simulat că e înmormântat, numai ca să-i facă în ciudă... d-lui Duca.

Şi asta se cheamă politică.

DESPRE NUMAI TREI POEȚI

D-lui Lovinescu i se poate contesta orice. Priceperea critică în primul rând. Consecvența în cel de al doilea. Dar oricâte lucruri i s-ar tăgădui, unul rămâne cert: a fost un bun manager literar.

Poate că n-a descoperit niciodată un talent prin propria lui înțelegere şi din propria lui inițiativă. Dar din momentul în care, singur sau ajutat de alții (asta nu interesează aici), s-a convins de valoarea cuiva, a pus în slujba promovării lui tot elanul şi toată generozitatea ce trebuia. Nu s-a codit niciodată să scrie un articol despre un debutant. N-a ezitat să-şi ia răspunderea unei laude anticipate (anticipată de două ori: în raport cu gustul său personal întâi; în raport cu gustul publicului pe urmă). Făcuse din revista „Sburătorul" un adevărat laboratoriu, unde poezia modernă îşi căuta forme şi sensuri care nicăieri în altă parte n-ar fi fost acceptate.

Cât de util a fost acest rol, pe care l-am numit de „manager", nu s-a văzut decât mai târziu, după ce d. Lovinescu a renunțat la acest oficiu critic, schimbându-l pe exercițiul teoriilor generale.

„Sburătorul" pusese în circulație câțiva poeți. Camil Baltazar, Mihail Celarianu, Ion Valerian, Ion Barbu, Ilarie Voronca... Nume care au făcut, fiecare în parte, cariere deosebite şi ca valoare, şi ca destin. Nume care au existat însă din primul moment al apariției lor, mulțumită îndemnului primit la „Sburătorul". Ar fi absurd să se pretindă că un poet ca Ion Barbu sau Baltazar nu ar fi ajuns şi fără asta acolo unde sunt. Dar, practic, drumul ar fi fost mai lung, mai ocolit, iar rezistențele ar fi fost mai dârze.

Băgați de seamă că de vreo 5 ani încoace nu s-a impus conştiinței cetitorului absolut niciun nume nou de poet. Vorbesc de cetitorul obişnuit de literatură, cel care nu vine la Capşa, nu frecventează cercurile literare şi nu are prietenii între scriitori. Cetitorul care se informează din cărți, din reviste – şi atât.

Să nu fi apărut realmente niciun temperament poetic valabil, original, puternic, de când „Sburătorul" a tras obloanele?

Presupunerea e absurdă. Cu atât mai absurdă pentru noi, care – prin profesie şi prin jocul unei selecțiuni sociale fatale – venim în contact cu cei care scriu, îi cunoaştem, îi cetim.

Când e să faci socoteala tuturor celor care de câțiva ani încoace au adus în scrisul lor un mesagiu poetic ales şi socoteala celor care au izbutit să impună atenției criticei acest mesagiu – deosebirea se vădeşte atât de mare, încât te întrebi dacă de atâția ani critica noastră literară nu a încetat de a mai fi o funcție.

Desigur. Nici Andrei Tudor, nici Cicerone Theodorescu, nici Emil Gulian nu au volum.

Dar de cinci ani încoace, pagini de poezie dintre cele mai frumoase au fost semnate în revistele literare de seamă de aceşti poeți care – toți trei – au ştiut de altminteri să treacă şi dincolo, sau mai bine zis dincoace de poezie, în eseu, în critică, în publicistică.

Dar preocuparea lor de seamă, chemarea lor rămâne poezia şi prin prisma ei ar fi trebuit cunoscuți.

Unde este, unde a fost un nou „Sburătorul" şi un nou E. Lovinescu, la fel de opac dacă vreți, dar şi la fel de generos, pentru a-i fi întâmpinat din primul moment al apariției lor, pentru a-i fi îndemnat şi impus?

Nu sunt nişte necunoscuţi. Desigur, nu. Dar ar fi trebuit puse la îndemâna cetitorului câteva jaloane critice, înlăuntrul cărora el să fi putut încadra fiecare nou poem cetit.

Este sigur că frumuseţea poemului *Vlad Ţepeş* bunăoară pe care îl publică Emil Gulian în ultimul număr din „Azi" nu va scăpa nimănui.

Turcii au vrut să-l prindă poftindu-l la-ntălnire,
S-aducă umilinţă, darul de cai şi capul.
Dar se întoarse Domnul cu gând de viclenie
Când cu satâr în mână îl aştepta harapul.

Comori de aur roşu şi toată visteria
S-au dus la mănăstirea cu hrubele boltite.
Pe-o noapte fără stele, cu aripi vitejia
Taie în Turci potecă şi scânteie cuţite
Dar Radu, care ţine loc de muiere Paşei,
Fiind Frumos şi tânăr, întoarce ochi pe dos.
(Focos, cu linguşire, a fermecat toţi laşii)
Săpându-l, izbuteşte şi dă pe Ţepeş jos.

Saci cu urechi tăiate nu bucură pe Domnul
Şi nici cămile rele nu mai rup carne vie.
În temniţă la Buda (să-şi liniştească somnul)
Ucide şobolanii şi-şi face bucurie.

Dar cetitorul ar trebui prevenit, spre a şti că aceste patru strofe aspre nu sunt patru accidente fericite sub condeiul unui scriitor de versuri, ci că ele descind dintr-o inspiraţie folcloristă, pe care Gulian a unit-o cu o tehnică modernă a verbului (vezi *Basmul* publicat mai demult în „Tiparnița literară”) fără să-i altereze însă nimic din forța ei originară.

Şi nimeni nu va trece fără să le remarce peste versurile lui Cicerone Theodorescu, din ultima „Românie literară”, versuri cu început de baladă modernă ce denunță un bard dintre cei mai autentici, în ciuda gulerului şi cravatei citadine.

Sunt încă, – foarte aproape
De marile ape
La Rheinfall,
Cu-obrazul răcit, lângă bară,
Bătut de vântul iute din valuri,
Simt încă pe buze pulberea spumei gustoasă
De astă vară,
Frigul din ea
Care-aducea
Prin aer, spre mal,
Argintii voaluri.

Umblu şi azi pe străzi din Colonia,
Proaspăt prin ploaia măruntă,
Lângă o fată subțire, Antonia,
Fecioreascã şi veselă ca o nuntă.

Iar pentru Andrei Tudor stau martore toate poemele, pe care cetitorul acestei pagini le cunoaşte semnate de el, toate poemele şi printre ele cel de azi.

...Şi, cu toate astea, se mai vorbeşte ici-colo, grav şi părinteşte, despre o generație tânără numai gălăgioasă şi numai stearpă.

D. THARAUD ŞI SENSUL UNIC

D. Jérôme Tharaud este un om subţire, un scriitor de ţinută clasică, un călător pasionat şi un reporter cu darul evocării precise. Rândurile ce urmează nu au intenţia să infirme niciuna din aceste calităţi. Ci să puncteze doar cu o glumă ultimul reportagiu al acestui celebru literat.

Aşadar d. Tharaud a fost de ne-a vizitat ţara. L-au primit cei care îl invitaseră foarte frumos. L-au plimbat prin ţară, l-au găzduit somptuos, l-au prezentat Regelui.

Încântat de această găzduire şi întors în ţara lui, omul a ţinut să ne facă o plăcere. Şi atunci a publicat un reportagiu despre România. Drăguţ, amabil şi nesemnificativ. Că ostaşul e frumos, că România e o ţară eminamente agricolă, că cetăţenii ei vorbesc franţuzeşte...

Dintre toate aceste amabilităţi pe una cel puţin trebuie s-o citez textual. Intenţia d-lui Tharaud, era probabil să sugereze nu ştiu ce caracter oriental şi pitoresc al Bucureştilor. Şi, în consecinţă, a procedat simplu.

„A doua zi mă dusei la rege unde fusesem invitat. Aveam încă destul timp şi luai, pentru a merge la palat, una din acele trăsuri conduse de birjari graşi, cu obrajii umflaţi, îmbrăcaţi în haine de catifea, cari cad în pliuri graţioase pe cizme. Birjarii aceştia roşcovani aparţin aproape toţi sectei lipovenilor, eretici cari au luat prea de-aproape înţelesul cuvintelor perceptului Sfântului Ioan: dacă ai ceva în tine, care te îmbie la păcat, taie-l.”

Cine i-o fi spus d-lui Tharaud că birjarii bucureşteni sunt lipovenii roşcovani şi eunuci – nu ştiu. Iată eu, după ce i-am cetit articolul, am coborât intrigat în stradă şi n-am întâlnit decât birjari bruni, slabi şi cu aparenţă de şefi de familie. Dar, se vede, un birjar eunuc este mai decorativ decât unul viril şi prolific. Să-i iertăm d-lui Tharaud acest moment de poezie... şi să trecem mai departe.

„Eunucul meu mă plimbă câtva timp pe străzi, în trapul căişorilor lui. În trecere, îmi arată o clădire unică: ...ultima ambasadă a ţarului."

Aici se încurcă lucrurile. D. Tharaud nu se mai face, în acest pasagiu, vinovat de informaţie romanţioasă, ci de-a dreptul de contravenţie la legile ţării. Căci – băgaţi de seamă – d-sa luase o birjă pentru a se duce la palat. În drum, pretinde d-sa, a trecut pe la ambasada rusească – (ştiţi, casa părăginită de lângă Alcalay). Ori asta nu se poate. Se opune sensul unic. Pentru a trece pe acolo, birja d-lui Tharaud ar fi trebuit să coboare spre poştă şi deci să se ducă într-o direcţie opusă palatului.

De unde reiese cu certitudine că reportagiul citat este scris cu oarecare nesocotinţă pentru detaliile istorice.

Şi acum să terminăm gluma. Nu s-a prăpădit pământul şi nici România pentru această eroare. Dar, vedeţi, d. Tharaud a scris reportagii internaţionale, a judecat neamuri şi ţări, a făcut pledoarii şi rechizitorii.

Dacă în toate acestea s-au strecurat ici-colo, câteva erori, unele mai mici, altele mai mari, nu-i aşa că istoria s-a strâmbat oleacă?

A SEMNAT? N-A SEMNAT?

Ultimul incident Madgearu-Duca n-a fost încă vidat. Comunicatul Băncii Generale este deocamdată puțin prea general. Iar pentru lămurirea chestiunii, argumentele indignate ale „Viitorului" n-au din nefericire suficientă putere.

A semnat sau nu d. Duca un bilanț care era fals şi pe care d-sa îl ştia fals? Iată o întrebare care e sortită să rămână fără răspuns. Nu că „misterul" ar fi de nepătruns. Dar în politică, nu joacă niciodată probele scrise şi argumentele juste, ci numai zvonurile şi apostrofele. Iar onorabilitatea politicianului se înrudeşte cu a fetei mari: ca să o compromiți nu e neapărată nevoie să te culci cu ea. Ajunge să spui că te-ai culcat. Şi împotriva acestei afirmații nu mai este nimic de făcut. Căci castitatea este o treabă care nu se dovedeşte cu certificat medical. Când ai ajuns la expertiză – ai ajuns prea departe.

Deci, d. Duca se luptă zadarnic împotriva gravei învinuiri ce i-a fost adusă duminică la întrunirea național-țărănistă. A semnat? Nu a semnat? Era fals? Nu era fals? Iată întrebări cu totul lipsite de importanță. Nu un comunicat îndoielnic să aducă d. Duca, ci zece comunicate absolut certe, nu un articol indignat să publice „Viitorul", ci o sută de rapoarte precise – şi rezultatul tot acela va fi. Odată intrată în discuție publică, onorabilitatea cuiva acolo va rămâne.

Vedeți dv., onoarea este un ce foarte subtil. Nu se poate spune lămurit nici de unde începe, nici unde sfârşeşte. Se întâmplă să reziste la cele mai cumplite lovituri, la cele mai patente dovezi de fraudă şi de asemeni se întâmplă să sucombe la adierea întâii brize de calomnie. E mai mult o chestiune de instinct, decât una de argumentare. Şi ţine mai degrabă de sentimentul anonim al străzii, decât de aprobarea oficială a codurilor.

Cu atât mai mult pentru un politician, pentru care prezumţia necinstei este de rigoare. Ce vreţi? – sunt neplăcerile sentimentale ale unei bresle altminteri prea generoasă. Şi n-am auzit să fi murit cineva de „neplăceri sentimentale".

Socoteala este de altminteri foarte simplă. Cetăţeanul plătitor de biruri, el care munceşte din greu pentru fiecare zi de existenţă, vede roind în jurul lui o seamă de inşi – 1000, 2000 – care n-au nicio meserie şi trăiesc totuşi foarte bine. Sunt oamenii politici. Şi nu e decât foarte firesc să se întrebe: din ce trăiesc toţi aceşti „foşti" miniştri, „foşti" deputaţi, „foşti" prefecţi? Advocaţi nu sunt, medici nu sunt, ingineri nu sunt, tâmplari nu sunt. Şi, cu toate astea, o duc foarte bine. Din ce muncă, pe a cui seamă, cu ce socoteală?

Sunt oameni oneşti. Desigur, neîndoios, evident. Dar oameni oneşti care nu au nicio meserie. Şi asta pentru un neam de oameni muncitori este o circumstanţă care înlocuieşte la nevoie orice dovadă.

De altfel, dacă băgaţi de semnă, niciuna din reputaţiile de necinste, pe care le cunoaştem în politica noastră, nu s-a întemeiat pe dovezi. Toată lumea ştie că d. Tancred Constantinescu de exemplu a „luat", „n-a lăsat", „a stins" (sau cum vreţi dv. să spuneți). Dar nimeni n-ar ști să arate nici ce, nici când, nici cum. Acte nu sunt, chitanțe nu, procese nu. Dar este, în schimbul lor, conștiința masivă a oamenilor după stradă – și asta e de ajuns pentru ca d. Tancred să nu mai poată fi ministru în țara românească.

O ironie a termenilor a vrut ca cele mai *grele* averi să se rezerve numai pe *imponderabile.* Nimeni nu trebuie să țină morțiș să umble cu cântarul în lumea aceasta de imponderabile. E inutil.

De două ori inutil. Întâi, pentru că nu va izbuti să dovedească nimic. Pe urmă, pentru că o mică învinuire poate fi foarte ușor suportată. „Integritatea morală” este un bagaj care mai mult încurcă decât ușurează o carieră politică, unde cei „puri” se rătăcesc regulat și se pierd.

Simte d. Duca necesitatea purității? Nu-l știam până într-atât de visător.

Dacă oamenii politici ar putea să primească sfaturi de la un gazetar, noi le-am da unul. În politică, poate că nu e absolut util să fii exscroc. Dar e foarte primejdios, extrem de primejdios să fii martir. Ar trebui să țină calea de mijloc.

O VICTORIE CARE S-A TERMINAT

Numai două luni au trecut de la alegerile franceze și „marele succes al stângii”, care a fost realmente un succes electoral, dar n-a fost unul politic, a dispărut.

Cei ce în seara zilei de 6 mai au cântat Marsilieza în cinstea d-lor Herriot şi Blum trebuie să încerce acum o tristă deziluzie. Care nouă ne-a fost cruţată. Pentru că ştiam, în primul rând, că politica Franţei nu se face niciodată nici la dreapta, nici la stânga, ci la centru. Şi pentru că mai ştiam, în al doilea rând, că nicio schimbare serioasă nu va interveni în orientarea marei puteri latine, atâta vreme cât cadrele generale în care se mişcă politica internaţională nu se vor fi schimbat. Forţele istorice în joc erau prea mari pentru ca nişte biete alegeri parlamentare să le dea o soluţie.

Cu d. Tardieu sau cu d. Herriot, situaţia era aceeaşi. Deosebirile erau cel mult de stil, de manieră, de politeţe, d. Tardieu jucând pe cartea energiei, d. Herriot pe cartea cordialităţii.

Iată cum, după două luni, guvernul „de stânga” al d-lui Herriot recurge la voturile centrului şi ale dreptei, ameninţat altfel să cadă. Se reconstituie astfel celebra *majorité de rechange*, fenomen parlamentar franţuzesc dintre cele mai amuzante. Sistemul e simplu: guvernul îşi are o majoritate spre stânga, pentru reformele sale sociale şi laice, şi o altă majoritate spre dreapta, pentru reformele militare şi creditele de război. E simplu, e uşor şi e în concordanţă cu principiile ideologice.

Nu e curios să-l vezi pe d. François Coty, fabricantul de săpunuri naţionaliste, luându-l în braţe pe d. Édouard Herriot, tipul perfect al radicalului francez? Nu e la fel de curios să-l vezi pe acelaşi Herriot părăsit în momente critice de amicii săi intimi? Unde e cartelul, unde e stânga, unde e socialismul? Şi ce a rămas pe urma „marei victorii” din mai, ce a rămas altceva decât un pumn de cenuşe teoretică, uşor răspândită deasupra unui edificiu politic care este în 1932 ce a fost în 1928 şi va fi în 1936 ce este în 1932?

A fost până deunăzi un guvern Tardieu-Laval, va fi mâine un guvern Herriot-Flaudin sau un alt sinonim al lui. Dar în acest cadril de persoane ce facem cu noţiunile de „stânga” şi „dreapta”, ce facem cu „democraţia” şi cu „reacţiunea”?

GH. M. CANTACUZINO: *ARCADE, FIRIDE ŞI LESPEZI*

Cine ar fi bănuit în această culegere de mici eseuri de strictă specialitate un serios studiu critic asupra culturii româneşti? Şi cine ar fi crezut că, plecând de la contemplarea câtorva biserici şi palate, d. Gh. Cantacuzino, pe care, prin profesie şi formaţie, îl socoteam drept un estet şi drept un comentator diletant, va ajunge să cerceteze adânc înseşi punctele centrale ale istoriei noastre culturale?

Arcade, firide şi lespezi, cartea aceasta cu titlu de album artistic, îşi depăşeşte cu mult obiectul aparent. Nu este o simplă plimbare printre câteva monumente. Şi cu atât mai puţin o simplă descriere a lor.

Biserica lui Bucur, palatul de la Mogoşoaia, Mânăstirea Brâncoveni sunt numai pretexte pentru considerații critice care, pornind de la un detaliu decorativ sau arhitectonic, ajung să stabilească o lege de expresie sau un izvor comun de inspirație sau suporturi de înrudire de la o cultură la alta, de la un veac la altul.

Scrise pentru a fi cetite la radio, eseurile d-lui Cantacuzino ar fi putut fi disparate şi ocazionale. Spre surprinderea noastră, ele sunt organizate intim după o logică strânsă şi materialul documentar sau critic al cărții este distribuit între ele ca între capitolele unui tratat.

Nu o întâmplare îl face pe autor să vorbească în chiar primele pagini despre arhitectura casei ţărăneşti. Căci elementele simple ale acestei arhitecturi d-sa le va identifica mai târziu, în celelalte capitole, în structura mai complicată, mai rafinată şi mai profundă a marelor monumente.

„Tema casei de țăran, fie cea de la şes, cu proporții joase, sau cea de la munte, mai zveltă, se poate dezvolta până la palat, iar stâlpii de lemn ai prispei pot deveni colonadă monumentală." (p. 29)

Aceste rânduri constituiesc oarecum premiza celorlalte studii ale d-lui Cantacuzino, criteriul la cari vor fi raportate pe rând monumentele despre care va fi vorba.

Simțul critic al d-sale va distinge pentru fiecare caz „aluviunile" arhitectonice ce se adaugă acestui stil ţărănesc inițial şi va urmări înrudirea lui cu spiritul bizantin, cu cel venețian, cu cel slav, definind astfel armonia distinctă a fiecărui monument în parte. Este un subtil joc de indentificări pe care, oricât de nespecialist ai fi, nu se poate să nu-l urmăreşti cel puțin pentru frumusețea lui intelectuală.

În aceste excursii de istorie artistică, autorul se întâlneşte cu câteva probleme de cultură românească şi nici nu le ocoleşte, nici nu le soluţionează prea sumar.

Problema artei naţionale şi problema influneţelor străine (chestiune capitală, din care s-au hrănit şi se hrănesc toţi ideologii noştri sămănătorişti şi gândirişti) d. Cantacuzino le studiază, de la întâile lor confruntări istorice, redeschizând procesul fanarioţilor, în apărarea cărora scrie pagini de un adevăr şi o pătrundere critică remarcabile.

D. Nichifor Crainic şi toţi cei care au jucat şi joacă pe cartea „autohtoniei” ar trebui să citească cel puţin capitolul închinat Mânăstirei Văcăreşti şi cel închinat bisericii Stavropoleos. Se vădeşte acolo un spirit modern în directă legătură cu tradiţia, dar curagios, liber, critic şi esenţialmente contimporan.

Fie că se ocupă cu o chestiune de detaliu tehnic (de exemplu, explicarea aspectului spontan şi improvizat al lucrărilor în ipsos – p. 76), fie că atacă o problemă generală de cultură (de exemplu, paginile asupra funcţiunii legendei, în capitolul despre biserica lui Bucur), d. Cantacuzino se dovedeşte continuu inspirat de elementele folclorice, iniţiale, puternice ale artei româneşti şi efortul d-sale de a le formula critic întrece cu mult orice declaraţie platonică de naţionalism. Nu ştiu câţi reprezentanţi profesionişti ai acestui spirit tricolor au încercat vreodată o asemenea nobilă muncă.

Simţi în toate aceste pagini ochiul sigur al meşteşugarului şi al artistului, al omului care a lucrat pe şantier şi al omului care a umblat prin lume. Pentru fiecare aspect, d. Cantacuzino găseşte o imagine, pitorească uneori, armonioasă întotdeauna.

Biserica din Fundenii Doamnei „albă ca o mireasă”, biserica Antim „pe care două secole de ger, de mucegai şi de praf au pus somptuozităţi de bronz”, biserica lui Bucur „crescută ca o ciupercă pe malul unei ape”, biserica Stavropoleos „mahalagioaică gătită în haine de sărbătoare, care s-a pierdut prin străzile din centru” – pe lângă niciuna nu a trecut privirea acestui admirabil iubitor de artă fără să fi găsit o imagine exactă, un epitet fericit, un adjectiv evocator.

Şi cu aceasta, trecem de la plastică şi critică la literatură.

D. Cantacuzino este un scriitor cu posibilităţi care vor trebui neapărat utilizate. Nu ştiu dacă a făcut literatură. Nu ştiu dacă are de gând să facă. Sunt însă sigur că ar izbuti să realizeze, din capul locului, lucruri excepţionale.

Volumul acesta e o dovadă. Un scris personal fără şovăiri, fără lungimi, variat, clasic şi vioi în acelaşi timp, un scris pe care orice romancier i l-ar invidia.

Nu rareori, în decursul lecturii, simpla plăcere literară ne-a depăşit interesul documentar. Aş vrea să citez aici cât mai multe pagini, nu atât pentru edificarea cetitorului meu, cât pentru a-l convinge pe autor că asemenea citate caracterizează fără îndoială un scriitor, care n-are dreptul să cedeze nimic în faţa arhitectului şi care va trebui să se realizeze.

Ar trebui transcrise în întregime paginile 70-71, în care se prevestesc dimineţile palatului Mogoşoaia, pagina 152 cu priveliştea gravă şi delicată a văii Colentina, paginile 165-171, în care istorisirea celor două treceri pe la Comana au ceva din misterul capricios al unui moment proustian...

Renunţ. Dar nu voi renunţa la transcrierea următoarelor rânduri din capitolul final, rânduri care, prin ele înşile, ajung pentru a înscrie în registrul stării civile literare un nou nume.

„Pictaţi pe un fond de cer albastru, de un format mai mare, un tânăr de optsprezece ani şi o domnişoară şi mai tânără stăteau faţă în faţă pe doi pereţi opuşi. Despre aceste palide şi misterioase chipuri se aşteptau multe. De când se înecaseră într-o seară în lacul din parc, nimeni nu se mai plimbase pe lac şi barca putrezea acum la mal.

Cerdacul care prelungea salonul de muzică era partea cea mai vie a casei în timpul verii şi toamnei. Acolo roiau copiii, acolo se citea gazeta lui Asachi sau «La Revue des deux Mondes», acolo se vorbea de Vodă Cuza şi de timpurile viitoare. De acolo se auzi într-o bună zi fluerând prima locomotivă care sperie văile tăcute ale Moldovei. Acolo fu împuşcat de gelozie, într-o noapte fără lună, un tânăr boier. Acolo se aştepta cu fierbere, în primele zile de vacanţă, goarna poştei care trebuia să readucă copiii plecaţi în străinătate pentru studii."

CU MOARTEA ÎN SÂN

Partidul liberal îşi poartă moartea în sân. Nu de azi şi nici de ieri, ci din ceasul istoric în care lumea a apucat-o pe alte drumuri, călcând şi peste democraţie, şi peste „liberă cugetare”, şi peste progres, pozitivism, scientism etc... Este o moarte ideologică ce nu loveşte numai în partidul nostru liberal, care la drept vorbind este mai mult ducist decât liberal, dar loveşte în toate partidele liberale de oriunde ar fi ele.

Dar, în afară de această moarte, liberalii noştri români mor de o altă moarte, care le este specifică. Este în alcătuirea lor, în fiinţa lor politică, un germene de inerţie, de pieire, de secătuire, germene mult mai tare decât toate raţiunile polilice. Sunt oameni care trag a moarte. Sistemul lor, instinctul lor funest este să paralizeze toate punctele vii, să atace toate iniţiativele, să dezarmeze toate energiile. Chiar pe cele ce se găsesc în mijlocul lor.

Căci – asta nu se poate nega – se află în partidul acesta şi câţiva oameni de talent, oameni de carte şi de muncă, inteligenţi, creatori, tineri, însufleţiţi. Dar tradiţia partidului a vrut ca niciunul din aceştia să nu ajungă vreodată în posturile de comandă. Ei aveau de ales între exasperare – demisie prin urmare – şi resemnare – adică renunţare la ei înşişi.

E o istorie veche şi nu am fi reţinut-o, dacă un mic fapt petrecut în provincie nu ar fi actualizat-o.

Ştiţi poate că organizaţia liberală din Brăila este condusă de d. Leonte Moldovanu. Un vechi, etern şi neconsolabil candidat la minister. O figură amuzantă. Dar în aceeaşi organizaţie se mai află o personalitate politică într-adevăr distinsă: d. Radu Portocală, un om tânăr, un organizator excelent, o minte personală şi deschisă. Era nu numai succesorul prezumtiv al d-lui Moldovanu, dar era mai ales una din nădejdile cele mai sigure pentru o viitoare echipă de lucru ce s-ar fi putut recruta într-un partid liberal refăcut.

Tradiția politică nu putea permite acest lucru. Şi atunci, după o lungă şi obscură maşinație, o telegramă de la centru, sosită într-o bună dimineață, a plasat între d-nii Moldovanu şi Portocală un nou nume: doctorul Demetrescu-Brăila. Iată cum un om de valoare este înlocuit peste noapte cu un politician de profesie, trecut prin toate partidele şi plecat din toate, inconstant şi mediocru, vorbăreț şi inconsistent.

Eterna strategie liberală de a reteza din timp capetele ce amenință să se înalțe peste rânduri.

Şi iată cum partidul liberal, mort o dată din necesitate istorică, moare a doua oară din proprie cruzime.

SCRISOARE DESCHISĂ D-LUI PROFESOR I. SIMIONESCU

De foarte multă vreme, domnule Profesor, mă ispiteşte gândul de a vă serie câteva cuvinte întrebătoare cu privire la destinul cărții româneşti.

Prezența unui cărturar la conducerea unei edituri este un fapt atât de rar şi atât de fericit, încât noi, care am avut dureroase experiențe în lumea negustorilor de cărți, ce-şi spun de derâdere „editori”, socotim acest fapt suficient pentru a răscumpăra orice.

Sunteți, domnule Profesor, probabil singurul om de cultură de la noi care se mai interesează astăzi de tipărituri. După experienţa costisitoare desigur, dar cât de instructivă!, a vechii Culturi Naţionale, universitarii, intelectualii şi scriitorii s-au ferit să reînceapă în altă parte activitatea lor de acolo, lăsând astfel conducerea caselor noastre de editură pe mâna comercianţilor, a vânzătorilor de articole sportive şi a dactilografilor.

Că un editor trebuie să fie un om de gust, un om instruit, un bun judecător de valori, o minte îndrăzneaţă, un spirit tânăr, că profesia lui îi cere şi imaginaţie şi curaj şi generozitate – asta nu era nimeni să o spună celor trei, cinci sau zece inşi care într-o bună dimineaţă se hotărâseră să vândă cărţi, pentru că, probabil, nu aveau altceva de vândut.

Spre norocul celor care iubesc cartea, s-a întâmplat însă ca la conducerea celei mai bogate edituri româneşti să se afle – prin ce miracol ştie numai Dumnezeu – tocmai cine trebuia. Un profesor, un cap luminat şi sigur, o inimă înţelegătoare, un om muncitor.

Aveam dreptul să aşteptăm de la această rară coincidenţă (căci coincidentă a fost: lucrurile bune nu se fac la noi altfel) cele mai frumoase roade. Refuzam să credem că, servită de instinctul dvs. critic, de marea dvs. erudiţie, de caldul dvs. dar de animator, editura Cartea Românească ar putea să nu devină, repede şi definitiv, o adevărată instituţie de cultură.

Ei bine, ne-am înşelat. Ce rău îmi pare, Domnule Profesor, că un om ca mine nu se cade să dojenească pe un om ca dvs.! Aş face-o cu entuziasm, cu furie. V-aş spune că toate răspunderile, toate, le purtaţi dvs.. Nici d. Ioaniţiu, care nu este – mi-a declarat-o singur, acum vreo trei ani, într-o convorbire – decât un fel de director administrativ. Nici tânărul contabil cu favoriți (știți, cel din anticamera d-lui Ioanițiu), care nu este decât ce este.

Sunteți un om ocupat. Cetiți, scriți, țineți cursuri, publicați articole de ziar, rostiți conferințe, pregătiți lucrări. Știu. Dar toate acestea n-ar fi trebuit să vă împiedice să aruncați din când în când o privire în marea și leneșa casă de pe Bulevard.

S-au publicat acolo, cu excepția câtorva scriitori cu reputația de mult făcută, cărți proaste, cărți pornografice, cărți de scandal, așa-zise, „cărți de succes”, tipărituri obscure, fără discernământ, fără gust, fără, decență. Dar nu s-a publicat nicio carte de valoare, nu s-a descoperit niciun scriitor nou și autentic, nu s-a încurajat nicio energie, nicio chemare, nicio bunăvoință.

Ceva mai mult. Nu s-a primit, nu s-a răsfoit niciun manuscris. Porțile Cărții Românești erau închise.

Iar între timp, în vitrina ei apăreau coperți cu femei goale și autori de a opta mână, traduceri rușinoase și opuri „speciale”. Ați cetit, domnule profesor, ultima carte pe care s-a învrednicit să ne-o dea Cartea Românească?

Îi spune *Triunghiul adulterului* și este de un italian, pe nume Kiribiri. Deschideți, vă rog, acest volum, pe care îl prezidează simbolic o femeie în pielea goală și cetiți-l până la urmă.

Pentru deplina noastră răzbunare atâta lucru va fi de ajuns.

Domnule Profesor, vă scriu în numele unei generații de scriitori care are împotriva ei tinerețea, dar, de partea ei, curajul şi îndârjirea de a lucra. Poate că vorba asta, „generație”, este prea pretențioasă. Să spun mai bine că vă scriu în numele a 10 sau 20 sau 30 de camarazi de breaslă scriitoricească. Toți, pentru cine ştie să vadă, au dovedit prin munca lor de până acum o chemare şi o conştiință după care cred că e uşor să cunoşti un creator. Nu spun că au realizat lucruri definitive. Afirm însă că nicio altă generație intelectuală nu şi-a făcut la noi, de multă vreme încoace, debuturi mai pasionate, mai pline de căutare şi de nelinişte. În orice caz, între aceşti tineri se dezbate astăzi procesul de început al vieții noastre culturale pe vreo 30 de ani de aici încolo. Şi din mijlocul lor se va alege individualitatea puternică a zilei de mâine.

Ce a făcut cea mai mare editură românească pentru ei? Pe care din ei i-a chemat, căruia din ei i-a cerut un manuscris, căruia i-a dat posibilitatea de a lucra, de a tipări, de a împlini ceva?

După câte ştim, unuia singur: Kiribiri.

Domnule profesor, când ai lucrat câțiva ani în şir, când sertarele îți sunt pline de manuscrise, când pe masă stau, în curs de a fi lucrate, nenumărate hârtii, când în cap duci nesfârşite proiecte şi nădejdi, când în sfârşit ai conştiința că din munca ta, de bine de rău, se vor alege într-o zi un sens, un îndreptar, un semn adăugat culturii acestei țări, este puțin trist, este descurajator, este revoltător să afli că, peste toate acestea a călcat, norocos şi orb ca o labă de bivol, domnul Kiribiri.

Înțelegeți, desigur, domnule Profesor. Trebuie să înțelegeți. Nu pledez un proces al meu. Ştiu că pentru a fi scris aceste cuvinte tari nu mi se va tipări nicio carte, niciunde şi nicicând. (Amenințări precise mi-au fost trimise.) Dar asta nu are importanță. Am să-mi tipăresc manuscrisele singur, când voi avea bani, dacă voi avea. Şi dacă nu...

Dintre toți tovarăşii mei de vârstă şi muncă, cel care vă scrie aceste rânduri este cel de pe urmă. Asuprirea unuia sau altuia nu are nicio importanță. Dar asuprirea sistematică, intenționată şi globală a unei întregi generații poate fi o nefericire. Dvs., care sunteți profesori care îi cunoaşteți şi îi iubiți pe tineri, ştiți acest lucru. Îl ştiți atât de bine, încât sunt sigur că acest apel va trezi în inima dvs. mânia şi hotărârea ce trebuie.

Fără această certitudine n-aş fi cutezat niciodată să vă scriu.

CINEVA CARE NU VREA STATUIE

Un comitet de inițiativă francez a hotărât să-i ridice o statuie mareşalului Pétain în una din marile piețe ale Parisului.

Lucrurile au mers de minune. Apeluri, liste de subscripție, propagandă... Cum mareşalul este una din cele mai iubite figuri de ostaş, banii s-au strâns repede, uşor şi cu entuziasm. S-a făcut probabil un concurs sau nu s-a făcut – în orice caz s-a găsit ca de obicei un sculptor oarecare, mediocru şi oficial, exersat cu asemenea comenzi şi i s-a dat lucrarea pe mână. Căci, vedeţi dv., lucrurile nu se întâmplă nici în Franţa altfel decât la noi în materie de artă subvenţionată, şi platitudinea stăpâneşte pretutindeni la fel de puternică.

Toate au mers deci de minune. Sculptorul a lucrat o machetă, a făcut-o cum s-a priceput el mai vijelioasă şi mai războinică – şi treaba era gata.

Nu mai lipsea decât un singur lucru, pentru ca mândra statuie de bronz, equestră desigur, să strălucească sub soarele parizian, la o încrucişare de uliţi. Lipsea anume consimţimântul mareşalului Pétain.

Ei bine, s-a întâmplat atunci un lucru care probabil nu are precedent în istoria oamenilor glorioşi. Bătrânul mareşal a refuzat pur şi simplu statuia.

Pentru un motiv general întâi. Parisul are prea multe monumente. Mareşalului îi place să umble pe străzi libere, deschise, neocupate de diverşi oameni mari imobilizaţi în piatră sau fier. Şi nu înţelege omul de ce gloria lui să adauge oraşului pe care îl iubeşte o nouă grămadă de pietre în locul peticului de pământ pe care să umble liberi copii şi soldaţi şi femei tinere.

Pentru un motiv special, în al doilea rând. Mareşalul este un om de gust şi s-a cutremurat în faţa oroarei plastice ce i-a fost prezentată drept imagine glorioasă a persoanei lui. El, care s-a luptat cu armate întregi, nu cred să fi dat o bătălie mai grea decât în această confruntare cu gestul oficial, cu arta pompieristă, cu plasica guvernamentală.

Ce lecţie de critică artistică pe care, într-o ţară de academicieni, universitari şi normalieni, trebuie să o servească, nu un intelectual de profesie, ci un soldat.

V-aţi gândit vreodată la revoluţia care se va porni la judecata din urmă, când, sculaţi din morţi, oamenii celebri ai pământului vor da ochii cu statuile lor?

Eu, dacă aş fi statuie, grozav aş vrea să nu apuc ziua aceea.

NOTE DESPRE LITERATURĂ ŞI VOIAJ

Şantierul pe care îl publică Mircea Eliade în ultimul număr al revistei „Azi" este o lectură stimulatoare plină de sugestii, bogată în observaţii vii, directe, nude, fără comentarii marginale, fără „literatură" adiacentă, fără nimic factice sau fals. Numai câteva pagini – dar toate vibrează de adevăr şi pasiune.

E un fragment din jurnalul lui personal, fragment publicat aşa cum se găsea în prima lui redactare, netrecut deci prin nicio revizuire critică. Nici numele personagiilor – toţi oameni vii care trăiesc şi ar putea să protesteze, pe baza unui text precis de lege, împotriva acestei indiscreţii –, nici numele lor nu au fost schimbate. Probabil tocmai pentru că textul trebuie să-şi păstreze întreaga lui valoare de document. E un fapt de curaj şi mai ales de higienă sufletească ceea ce face Mircea Eliade, el care trebuie să fi simţit, ca noi şi ca atâţia alţii, nevoia apăsătoare de a ieşi o dată măcar din construcţiile pe jumătate false ale lucrului literar şi să spună ceva – nu importă ce – direct, necorectat, nesimulat, cu violența adevărului complect, cu voluptatea mărturisirilor întregi.

Ceea ce este valoros în acest „factice” este deci tocmai acest vânt moral pe care îl simți circulând printre pagini, această raită sufletească pe care o faci cu pălăria pe o ureche, nepăsător de ce trebuie ascuns şi ce trebuie spus, nepăsător cu vorbele şi imaginile, căutându-i numai pe oameni, numai faptele, numai momentele zilei ce trece.

Aş vrea să definesc starea de spirit ce a prezidat la scrierea acestor pagini de jurnal şi mă tem că nu voi izbuti.

Este o putință de a vedea lucrurile şi oamenii direct, prin surpriză. O curioasă stare de receptivitate psihologică, o atenție mobilă, neîntârziată de niciun conformism şi de nicio inerție. Este o stare lucidă care permite să înregistrezi comicul sau tragicul unei situații, imediat, din momentul în care ți s-a înfățişat.

Un amestec de pândă şi contemplare. Un aliaj de activitate mintală febrilă şi de linişte interioară complectă. Participant la faptele ce se întâmplă în jurul lui, scriitorul *Şantierului* pare, în acelaşi timp, străin şi detaşat de ele. Arta îi permite să observe, dar să se şi bucure.

Cu un cuvânt, aş spune că este o stare de disponibilitate. Scriitorul e disponibil pentru orice experiență. E în atitudinea lui un accent de aşteptare, de curiozitate virilă pentru ce se poate întâmpla, o atenție vioaie pentru spectacolul din afară, atenție exersată să prindă un detaliu, să stabilească un raport între două culori, între două replici, între două sunete.

Cui i se datorează această fericită dispoziție de a privi și a înțelege? Sau, pentru a nu ne depărta de punctul nostru de plecare, cui îi va fi datorând Mircea Eliade această stare de spirit cu care a scris *Șantierul*? Această euforie intelectuală, făcută dintr-o proaspătă virginitate a simțurilor și din nu știu ce entuziasm, nu știu ce voluptate a curiozității sale?

Cred că nu e decât o explicație. Poate părea simplistă, dar eu tot am s-o dau. *Șantierul* a fost scris în Indii. Asta lămurește tot.

Mi se pare că din zece încercări n-aș greși mai mult de două ori, dacă mi s-ar da să aleg între mai multe texte scrise de cineva în țară și în streinătate.

A scrie într-un peisagiu nou, între oameni deosebiți complect de cei cu care ești obișnuit, într-o țară străină, cu alte moravuri, cu altă climă, cu altă bucătărie, cu altă culoare a cerului, este, mi se pare, un lucru deosebit esențial decât a face același lucru acasă, în lumea ta familiară.

În străinătate este poate sentimentul stimulator al precarității timpului, care te obligă să circuli, să observi și să gândești într-un ritm accelerat. Nu știu bine. Motivul poate fi și altul. Fapt este că cele mai noi senzații, cele mai perzistente și mai fertile se leagă de o plecare, de o călătorie, de o întâlnire ciudată, undeva departe, de o trecere scurtă printr-un oraș, de un popas neașteptat în drum. Cele mai active ceasuri interioare nu le-ați petrecut la o fereastră de tren?

Nu mă gândesc la materialul de experiență umană, care este netăgăduit mai variat, mai pitoresc și mai profund într-o țară străină.

Despre asta vom sta de vorbă altă dată. Vorbesc aici şi acum numai despre dispoziţia specială, admirabilă pentru un creator, pe care ţi-o comunică voiajul şi întâlnirea oamenilor şi peisagiilor străine.

În lumea ta de totdeauna eşti condamnat la un fel de insensibilitate cronică, ce se datorează nu unei deficienţe specifice ţie, ci unei legi care te obligă ca lucrurile pe care le vezi prea des să nu le mai vezi deloc. S-ar putea ca în jurul tău să abunde figuri interesante, să se grupeze tragedii şi farse, să se pregătească lucruri mari – şi pe lângă toate acestea tu să treci impenetrabil, cu simţurile îngropate, cu vederea insuficientă, cu fantezia opacă. Şi ajunge o schimbare de meridian, două zile de drum de fier, conştiinţa că eşti singur, pentru ca brusc, ca după declanşarea unui accelerator intim, viaţa să se coloreze în jurul tău, zilele să treacă febrile, oamenii să devină patetici şi tu să domneşti circular peste o împărăţie vizuală şi psihologică pe care altfel n-ai fi descoperit-o niciodată.

Mă gândesc din ce în ce mai serios la scrierea unui nou capitol de istorie literară românească: a se explica mediocritatea literaturii noastre prin numărul infim al scriitorilor români care au călătorit.

Cine îşi însuşeşte subiectul?

AU ŞI EI EXPERŢII LOR

Votarea atât de agitată a reformelor d-lui Germain Martin în parlamentul francez acum vreo zece zile a dat loc la o mulţime de incidente semnificative. Cel mai important, pentru consecinţele sale politice, a fost desigur faptul că guvernul Herriot a recurs la o majoritate de centru-dreapta, fără socialişti, dacă nu împotriva lor. Dar cel mai amuzant, în ce ne priveşte, dintre toate aceste incidente, a fost altul. Îl aflăm cu detalii de economie şi politică.

Se ştie că guvernul Herriot ţine cu hotărâre, cu desnădejde aproape, să realizeze echilibrul budgetului. Soluţiile erau două: reduceri în cheltueli sau sporuri în impozite.

A doua soluţie fiind impopulară, s-a încercat cea dintâi. Şi prima dintre economii trebuia să se facă în materie de salarii. Nu că este lucrul cel mai eficace, dar e cel mai simplu. Se proiecta deci o serioasă micşorare a lefurilor funcţionarilor publici.

Poate că ştiţi ce a urmat. Nici nu fusese lămurit formulată această intenţiune a guvernului, şi o furtună de protestări şi ameninţări s-a dezlănţuit. Sindicatele tuturor categoriilor de slujbaşi ai statului francez au anunţat ritos, după câteva violente şedinţe, că la prima încercare de reducere a salariilor vor declara grevă.

Guvernul a înţeles şi a renunţat. Funcţionarii au fost lăsaţi în pace şi soluţiile s-au căutat aiurea.

Dar organele autorizate ale acestor funcţionari n-au lăsat incidentul aici şi, după încheierea lui, au adus o mulţime de preciziuni.

Astfel, secretarul general al sindicatelor funcţionăreşti unite a publicat un raport detailat asupra chestiunii.

Şi ce credeţi că se constată în acest raport?

Se constată ca statul francez dispune de un aparat funcționăresc mult mai complicat decât îi trebuie, întreține un număr de slujbaşi cu mult mai numeros decât cel normal, se înăbuşe sub asediul unei întregi armate de salariați, numiți dacă nu abuziv, în orice caz inutil. Soluția deci, încheie raportul secretarului general, ar fi nu reducerea salariilor, ci limitarea numărului de funcționari, după necesități, după valoare şi după timp.

Parcă ar fi un pasagiu dintr-unul din numeroasele raporturi şi bilete confidențiale cu care ne-au fericit pe noi d-nii Rist şi Auboin. Cu nevinovata deosebire că învinuirile de astă dată nu ni se aduc nouă ci... Franței. Franței cuminți, Franței econoame, Franței echilibrate.

Constatarea asta nu vă nedumireşte? Căci noi bunăoară ştim de ce am căzut în păcatele de mai sus. Ne-au spus-o d-nii Rist şi Auboin: pentru că suntem conrupți.

Dar Franța? Pentru care motiv, pentru care păcat a ajuns să-şi denunțe singură aproape aceleaşi tragedii sociale ca ale noastre?

D. Rist probabil că i-o va spune într-un raport. Până atunci, noi ne-am putea mulțumi cu explicația ce urmează.

După socoteala noastră, cauza acestei „supra producții" de funcționari este pur şi simplu de natură politică. Este în firea unui stat democrat, chiar când el se cheamă Franța, să nu creeze un aparat de conducere adaptat necesităților sale reale. Organism artificial, exterior, convențional şi suprapus, statul democrat n-are cum să-şi reguleze organele de acțiune după funcțiunile sale de viață. Pentru că între acest aparat și aceste funcțiuni este un iremediabil *hyatus*.

Adevărul acesta la noi sare în ochi. Pentru că disproporția este de mărime exagerată. De mirare este însă că el prinde să se vădească și în Franța, unde mecanismul era mai precis, mai adoptat și mai firesc. Țara aceasta, care dispune de un admirabil aparat administrativ, precis și prob ca o adevărată magistratură, se dovedește a nu fi scutită până la urmă de rănile adânci și etern necicatrizate ale unui sistem care este mai tare decât toate virtuțile neamurilor.

Vedeți, noi netrebnici suntem și risipitori suntem, dar chiar dacă am fi altfel, în situația de azi, tot acolo am ieși. Exemplul Franței e o dovadă și – puțin – o consolare.

PENTRU O PĂLĂRIE

În străinătate, o modistă a dat în judecată pe o concurentă care îi copiase un... model de pălărie. Advocatul a invocat un text de lege pentru apărarea creației artistice. Ca să faci o pălărie nu e mare lucru: tai, coși, potrivești. Dar ca să faci un model, trebuie să ai gust, fantezie, spirit de pătrundere, inventivitate. Totul aici este o chestiune de nuanță și de invenție personală. Și nu este acceptabil ca întâiul venit, dintr-o aruncătură de ochi, să-și însușească ceea ce este rodul unui proces interior atât de delicat și subtil.

Lucrul s-a întâmplat la Paris. E probabil că nu se putea întâmpla decât acolo, căci numai acolo se mai preţuieşte spiritul, imaginaţia şi spontaneitatea, chiar atunci când toate trei la un loc nu se unesc decât pentru a da un fleac de gust, o sticlă cu parfum sau o eşarfă de mătase.

Mă gândesc cu oarecare melancolie la regimul de deposedare zilnică şi senină sub care trăim noi aici. Se iau, cu indiferenţă şi fără ruşine, nu motive decorative pentru pălării şi nu delicate nimicuri, pentru care la urma urmelor elementul de creaţie rămâne insezizabil, dar se iau idei, formule, explicaţii, concepţii. Se iau simplu fără a indica izvorul, fără a-l aminti pe creator, ba uneori batjocorindu-l şi simulând o contrazicere cu el.

Formal, operele literare şi intelectuale nu cad, după lege, în domeniul public decât treizeci de ani de la moartea autorului lor. Practic însă, şi probabil numai la noi, ele cad în acest „domeniu public" din primul moment al apariţiei lor, de când fiecare se socoteşte îndreptăţit să le prade ca pe nişte arbori stingheri, rătăciţi la o margine de drum.

Abia ai formulat o ideie, abia ai rostit o imagine şi ea ţi-a scăpat din mâini pentru totdeauna, fără remediu, asemeni acelor titluri valabile la purtător şi pe care, dacă le-ai pierdut odată, le-ai pierdut pentru totdeauna. Nu stă nimeni să stabilească punctul de plecare al unui gând realizat.

Constatare ce este cu atât mai melancolică, dar şi glumeaţă, în paginile acestui ziar, de unde toţi „ideologii" noştri politici şi-au luat pe rând idei şi argumente.

Numai că uneori trucul dă greş. Căci să furi un rând de haine nu este greu, dar nici suficient nu este. Mai trebuie să ştii să-l porţi.

DE VORBĂ CU ION GÂRBACEA

Ne-am adunat cu toții, seara la zece, în jurul unui foc legendar, pe care l-am aprins în mijlocul poienei din dreapta Casei Peşterii şi care ardea cu limbi mari, albastre şi roşii, luminând în jur până departe, pe culmi. Foc de brad, spectaculos, repede, mistuitor, însoțind văpăile cu un ticăit scurt şi des de mitralieră sau artificiu – probabil din cauza răşinii care se aprinde înaintea lemnului şi arde mai repede decât el.

Plouase toata ziua şi acum, la acest ceas de seară, ne uluia cerul nefiresc de senin şi ne intimida focul dinaintea noastră, fascinant ca un sâmbure al acestei nopți pe care o purtam parcă pe umeri.

Ne-am strâns în jurul lui, tăcuți, cu sentimentul misterului ce se ivise acolo din două bețe şi-un chibrit, foarte bucuroşi de singurătatea noastră.

Atunci a prins să se audă dinspre pădure şuierul lui Ion Gârbacea. Am crezut întâi că era un turist, ceea ce a deşteptat subit în noi conştiința de proprietari ai focului şi ne-a făcut să-l aşteptăm cu ostilitate pe nepoftit.

A ieşit dintre brazi, mărunțel, vioi, îmbrăcat țărăneşte, cu un suman muntenesc pe umeri. Un copil. Mai voinic decât ar fi trebuit la vârsta lui – 14 ani (ne-a spus-o de la întâile vorbe schimbate) – dar cu obrazul mai curat şi mai copilăros decât pentru vârsta asta.

— Ați făcut foc?

Întreabă deschis, fără timiditate, dar de asemeni fără obrăznicie, simplu, de parcă ne-ar cunoaşte de multă vreme.

L-am poftit la foc să se încălzească. A rămas deoparte, proptit în bâta lui de cioban şi privea lung la jocul flăcărilor.

— Unde te duci?

— Mă duc sus la stână, pe obârşie. Uite, colo, sus, la stânga, unde a fost stâna lui Enescu. Acu e a lui tata.

— Dar ţie cum îţi zice.

— Ion.

— Şi altfel?

— Gârbacea.

Acum ne-am obişnuit cu lumina violentă a focului, îl vedem bine pe Ion, aşa cum e, jumătate în umbră, jumătate în bătaia focului. Pe obrazi se joacă reflexe roşii şi umbre. Un obraz desemnat simplu, oval, curat – obraz frumos de copil deştept. Ochii îi sunt umezi, nasul drept, cu linia precisă, cu nările delicate şi liniştite, gura calmă, serioasă.

— Dar acuma nu mai vin domni pe munte. Acu un an erau mulţi, şi domni, şi cucoane.

— Şi de ce nu mai vin?

— Zice că nu e bani. Zice că e criză.

— Ce e aia criză?

— Adică nu e bani. Zice că era unul la Braşov, un negustor, de lua bani de la români şi pe urmă a vrut să-i ducă în Rusia într-o ladă, unde zicea că era fier, da l-a prins că era bani şi l-a închis.

— Şi în Rusia ce căuta el?

— Zice că vrea să meargă acolo, că sunt bolşevici.

— Ei, şi ce sunt bolşevicii?

— Nişte oameni răi.

— De ce răi?

— Pentru că vrea să ne ia ţara noastră.

— Ia ascultă, mă Ioane! tu la şcoală ai învăţat?

— Am învăţat. Am făcut cinci ani şi mai fac unul şi pă urmă gata. La 25 aprilie am dat examen, da n-a fost greu, că învăţătorul astă iarnă ne-a pus să-i aducem lemne şi care i-am adus ne-a trecut.

— Dar tu ştii, Ioane, cine e domn în România?

— Ştiu. E Majestatea Sa Regele Carol al II-lea.

— Bine. Şi înainte vreme, mai demult, care a fost cel mai mare domn?

— A fost Maiestatea Sa Regele Ferdinand I-ul.

— Şi a fost mare?

— Mare?

— De ce?

— Pentru că el a bătut pe unguri că voia să ne ia ţara şi... şi... a ridicat multe mânăstiri.

— Dar înaintea lui a mai fost cineva?

— Da, a fost Ştefan cel Mare.

— E mult de atunci?

— Este.

— Cam cât?

— Păi, vreo douăzeci şi opt de ani.

Ion Gârbacea vorbeşte cu o isteţime, cu o seriozitate şi o bună credinţă care face din răspunsurile lui ceva mult mai adânc decât biata lui frază învăţată la şcoală, ceva care iese din mintea lui cu o ascuţime de humor personal şi în acelaşi timp cu o obscuritate ce stă probabil la începuturile folclorului.

— Dar tu la oraş ai fost, Ioane?

— N-am fost. O dată numai la Bran, mă dusei cu tata, că avea treabă.

— Cu trenul?

— Cu trenul? N-am umblat niciodată cu ăsta. Numai l-am văzut, de departe, de pe munte, cum mergea jos, în vale. Eu umblu numai pe jos şi în căruţă. La toamnă tata se duce cu turma în Dobrogea şi eu mă duc la mama, în sat, la Moiecii de Sus. Am un frate şi o suroră, dar este mai mici şi stă acasă vara, de ne scrie din când în când o scrisoare, de-o aduce aicia viţă-primarul.

— Cine?

— Viţă-primarul. Adică ăl de este la noi în ţară, după primar, mai mare.

La stânga noastră, muntele Cocora şi-a dungat creasta cu o lumină ce prevesteşte răsăritul lunii, un răsărit regal, pe care l-am pândit zadarnic nopţile trecute, dar pe care îl vom aştepta astă-seară cât de târziu.

Focul nostru a scăzut, flăcările s-au ascuns sub jăratec, Ion a obosit.

Ne cere voie să-şi ia un tăciune ca să-şi lumineze drumul până la stână, caută cu mâini cunoscătoare prin jăratec, îşi alege o ramură groasă, care n-a prins să ardă decât la un capăt, ne spune bună seara şi, cu făclia lui de brad, porneşte rar, semănând scântei în urma lui şi pierzându-se după întâia colină, fără a-şi întoarce capul, drept, liniştit şi împăcat pe un drum care va fi în eternitate al lui.

Peştera Ialomicioarei, 23 iulie 1932

T.C.R. ŞI S.K.V.

Adică Turing-Clubul Român şi Siebenbürgische Karpatthen Verein. Două societăţi de turism, amândouă lucrând în România, cu egală bunăvoinţă poate, dar cu metode deosebite. E şi firesc. T.C.R.-ul este o asociaţie relativ tânără, care a avut de iniţiat o întreagă operă – căci turismul la noi încă nu este o pasiune. S.K.V.-ul este o societate cu tradiţie şi trecut, numărând peste 50 de ani de lucru, într-o atmosferă sportivă cu mult mai evoluată decât a noastră.

Eventualele scăderi ale T.C.R.-ului urmează deci să fie privite în raport cu aceste circumstanţe mult atenuante.

Nu-i va trece deci nimănui prin gând să facă o comparaţie învinuitoare între Casa Peşterii bunăoară, pe care o întreţine T.C.R.-ul în Bucegi şi Casa Bolboci, pe care o întreţine S.K.V.-ul tot în Bucegi. Întâia este o clădire rudimentară şi incomodă, a doua este o casă civilizată, albă, curată şi îmbietoare.

Atâta a putut face T.C.R.-ul – şi atâta a făcut. Cine a petrecut o noapte în Casa Peşterii a fost destul de fericit ca să uite că pereţii nu sunt văruiţi.

Toate acestea se iartă. Ceea ce însă se iartă mai puţin este regimul de speculă care domneşte acolo şi care nu domneşte la Bolboci. La Casa Peşterii viaţa este enorm de scumpă. Mai scumpă poate decât în marile hoteluri mondene. Un ou este 9 lei (acelaşi ou pe care la schit, adică exact la 50 de metri depărtare, îl plăteşti 1 leu şi 50 de bani). O bucată de pâine neagră 3 lei. O mâncare oarecare şi insuficientă 35 de lei.

Nimic nu scuză această speculă. Nici greutățile de transport, nici bugetul probabil sărac al Turing-Clubului, nici interesele administratorului.

T.C.R.-ul ar trebui să știe că opera sa nu se adresează nici snobilor, nici parveniților, nici bancherilor, ci numai unui public de oameni tineri, sănătoşi şi săraci, care umblă pe munți de dragul munților şi care în desagii lor de vagabonzi nu duc nici cecuri, nici fişe de bacara.

Turing Clubul poate realiza o vastă operă de camaraderie, ceea ce într-o țară de oameni necăjiți nu e puțin. Şi mai poate realiza o operă de explorare, pe urma căreia să se ridice sate şi târguri. (Sunt sigur că în 20 de ani Peştera Ialomicioarei va fi o frumoasă stațiune climaterică. Va fi de ajuns, pentru asta, ca drumul de care ce există între Pucioasa şi Peşteră să se transforme în şosea.) Dar aceste lucruri nu se pot înfăptui cu un spirit de antreprenor hrăpăreț, ci numai cu bunăvoință şi generozitate.

50% MAI PUȚINI STUDENȚI

O statistică a universității din Cluj indică pentru anul şcolar ce s-a încheiat o impresionantă scădere a numărului studenților săi. Față de anul 1924, anul 1931-1932 prezintă un minus de 50 la sută. Se ține seama în aceste cifre de toți studenții înscrişi, fără a-i scădea, cum ar fi just, pe acei care, înscrişi fiind, n-au frecventat cursuri, n-au dat examene şi... n-au fost studenți. Cu această rectificare, probabil că procentul diminuării ar fi fost mai mare.

Faptul în sine este excelent. Un important element al crizei româneşti (criză ce este altceva decât o variantă a momentului critic universal) a fost şi este supraproducția universitară. Am spus-o în dese rânduri. Numărul exagerat al aşa-zişilor „intelectuali” a dus la un vast şomaj al licențiaților, ceea ce e destul de grav şi a dus mai ales la dezorganizarea şi devalorizarea universităților ceea ce este mult mai grav.

Obişnuiți să judece pe criterii de „progres” „cultura democrată”, „luminare a maselor” etc., etc., oamenii noştri politici s-au bucurat de acest asalt dat şcolilor înalte. Când şi-au dat seama că iureşul ăsta „intelectual” era în realitate un falş progres şi o nefericită cucerire, aceiaşi oameni politici au recurs la soluții de cinci parale care toate au dat greş. Nimeni nu mai contesta necesitatea de a se bara drumul spre universitate. Dar de asemeni nimeni (dintre politicieni bineînțeles) n-a priceput că lucrul acesta cere soluții de ansamblu, soluții încadrate într-o reformă generală a politicii noastre culturale.

Noi am trăit într-un permanent 10 Mai cultural. Revenirea la o politică şcolară sobră, strictă şi creatoare nu se putea face cu mici măsuri de detaliu. Se cerea crearea unui nou sistem de orientare profesională, o degajare a liceelor, o organizare a unei alte Universități care să-şi merite realmente numele... şi se cereau alte multe lucruri. În locul lor, toți reformatorii şcolari au instituit... examene.

Dar un organism otrăvit îşi descoperă în structura lui intimă propriile arme de apărare. Mai dureroase, mai lente, dar mai sigure.

Supra-producţia universitară a nenorocit câteva generaţii de tineri. Acest lucru nu putea trece fără a servi de exemplu. Degajarea şcolilor înalte se impunea de la sine, din circumstanţele sinistre pe care afluenţa lor le crease. Universitatea din Cluj ne serveşte primele cifre. În 8 ani, 50 la sută mai puţini studenţi. Ar trebui să ştim precis dacă celelalte universităţi au înregistrat acelaşi fenomen, în proporţii egal de mari.

Universitatea din Bucureşti mai ales, centrul dezastrului nostru şcolar. Şi dacă da, dacă proporţia este aceeaşi, dacă tendinţa de scădere a populaţiei studenţeşti se vădeşte a fi generală şi fermă, dacă inflaţia culturală se apropie de sfârşit, atunci putem în sfârşit spera.

Soluţia este pe aproape.

DESPRE UN „PROGRAM MINIMAL”

Ultimele întâmplări politice au îmbogăţit dicţionarul dezbaterilor la ordinea zilei cu încă doi termeni: program minimal şi program radical.

Ce-or fi vrând să spună aste două vorbe nu e greu de înţeles. Sunt două simple eufemisme menite să ascundă delicat situaţii grave şi timidităţi incurabile.

Program radical, adică un program de supunere la realităţi. Înţelegi că tot formalismul economic şi juridic de care ne-am agăţat nu ne mai poate duce nicăieri, înţelegi că mersul lucrurilor impune anumite decizii brutale poate, neplăcute desigur, dar inevitabile, înţelegi că toate instrumentele politice de până azi au fost depăşite de timpuri şi de probleme, înţelegi toate acestea şi... tragi concluzia. Te pui prin urmare în slujba unor orientări cu totul noi. Asta pentru programul „radical".

Cel „minimal" este mai puţin precis, dar suficient de limpede. Fără a nega amploarea problemelor actuale, fără a ignora soluţiile tari ce se impun, te opreşti în faţa lor, nu îndrăzneşti să le ataci şi aştepţi. Întâmple-se cu tine orice s-ar întâmpla, tu n-ai să faci nimic de natură să grăbească deznodământul sau să uşureze leacul. Singura grijă este aceea a traiului de azi pe mâine. Asta s-ar putea numi lipsă de curaj şi de simţ politic. În termeni mai eleganţi, se numeşte „program minimal".

Inutil să mai spunem că până la urmă guvernul viitor se va decide pentru acest fel de program. Nu că ar ignora inutilitatea lui. Dar e mai uşor, mai comod şi deocamdată mai lipsit de răspundere. Guvernul va avea sentimentul că face ceva, ştiind totuşi că nu face nimic.

Ceea ce nu se deosebeşte prea tare de istoria acelui cetăţean care, pierzându-şi noaptea punga cu bani în parcul Carol, o căuta în Cişmigiu.

— Ce faci aici? l-a întrebat un trecător.

— Caut o pungă cu bani.

— Unde ai pierdut-o?

— În Parcul Carol.

— Păi, atunci, de ce o cauți aici?

— Pentru că aici sunt mai multe felinare şi se vede mai bine.

E foarte probabil că pe drumul „programului minimal” felinarele sunt multe şi lumina e mare. Dar atâta nu e de-ajuns ca să găseşti ce trebuie, când acest „ce trebuie” se află ascuns aiurea, pe drumuri mai puțin luminate poate, dar mai certe.

De ce or fi ținând oamenii noştri politici să caute etern în Cişmigiu ceea ce au pierdut în Parcul Carol?

DOCTORUL VORONOF ŞI REGIMUL PARLAMENTAR

Adică nu chiar doctorul Voronof, ci un ilustru învățăcel al său, profesorul Harry Benjamin, care a făcut în ultimii ani, la New York, interesante experiențe de întinerire prin grefă animală.

E un om de ştiință care, în dubla sa calitate de medic şi de american, nu glumeşte. Cu atât mai puțin ar putea glumi într-un op medical de strictă specialitate.

Ei bine, doctorul Harry Benjamin a adresat congresului medicilor din Pennsylvania un lung raport asupra experiențelor sale. Raport ce se termină cu câteva generalități şi deziderate de ordin social.

Între altele el propune ca „fiecare senator sau deputat sau membru al guvernului care va fi depăşit vârsta de 55 de ani să fie obligat a suferi operaţia grefării..."

Textul care întregeşte şi justifică această propunere ne lipseşte. Dar argumentarea cred că poate fi lesne reconstituită.

Doctorul Benjamin va fi plecat de la observaţia foarte simplă că cei ce conduc destinele lumii au fost şi sunt oamenii bătrâni. Prin forţa ineretă a lucrurilor, tinereţea, pe care toată lumea o laudă, este înlăturată de la posturile de comandă ale statului. În regimul democrat cu deosebire, unde ucenicia electorală şi statele de serviciu în partid îl întârzie pe individ până încărunţeşte.

Nu cumva proasta cârmuire a lumii vine tocmai de la faptul că senilitatea este pretutindeni domnitoare? Lenea, frica, mărginirea, care împotmoleşte politica internă a fiecărui stat în parte şi a tuturora la un loc, nu se datoreşte pur şi simplu anemiei, sclerozei, gutei şi diabetului, care au ocupat toate fotoliile ministeriale din lume, prin reprezentanţii autorizaţi ai senilităţii?

Ba da. Dar nu e nimic de făcut. Fiindcă supremaţia bătrânilor este mecanică, fatală, inevitabilă. Ea se sparge o dată într-un veac, în perioadele revoluţionare, când tinerii se luptă şi înving, dar se reface lent, cu primii ani de acalmie.

Doctorul Benjamin, care nu este un reformator, dar mai ales nu este un revoluţionar, a găsit soluţia cea mai simplă. De vreme ce pe bătrâni nu-i putem goni din tronurile lor uzurpate, cel puţin să-i întinerim.

Poate că lumea va arăta altfel în ziua în care în inima stăpânilor ei va curge nu un sânge îngroşat, negru şi greu, ci unul roşu şi vioi.

Mântuirea lumii prin amor – fie el un amor clinic – iată o idee aproape pastorală.

UN FRANCEZ MIJLOCIU: LÉON DAUDET

Am recitit bucuros memoriile pariziene ale lui Léon Daudet (*Paris vécu*, N.R.F.), mult mai truculente şi de un spirit mai gras decât amintirile lui George Moore sau ale lui Francis Carco, amândoi iubitori ai unui Paris melancolic, boem, subtil, neîntunecat de diverse manii politice şi de nenumărate istorii tenebroase.

Ce carte frumoasă totuşi şi pe care ar trebui să o urmăreşti având în faţă „panorama Parisului” pictată de Raoul Dufy sau, mai simplu, o hartă de metro, una din acele hărţi pitoreşti, în care staţiile sunt însemnate cu cercuri mari albastre, iar liniile cu dungi late ce se unesc şi se despart asemeni unor complicate fluvii.

Cine a umblat vreodată cu metroul sub străzile Parisului, într-un vagon de clasa doua, va recunoaşte uşor tonul memoriilor lui Daudet: este exact tonul convorbirilor ce se leagă acolo, în ceasurile de afluenţă mai ales, între doi necunoscuţi ce găsesc uşor, în primul incident, pretextul unei lungi convorbiri, în care toate subiectele la ordinea zilei vor fi rezolvate, Europa, guvernul, criza economică, desfrâul moral şi mişcarea artistică, totul spus cu certitudine, dar în acelaşi timp cu nu ştiu ce urmă de ironie şi mai ales cu un suprem aer de confidentă. Francez mijlociu – om onest, tată de familie, glumeț şi serios cu măsură, galant cu femeile legitime, îndrăzneț cu celelalte, moral, prudent, având o înclinare robustă către aşezările şi sentimentele conjugale, violent fată de forța publică în discursuri, dar respectuos cu ea în fapte, ins meticulos şi strict, dând totuşi impresia unei dezordini aparente şi a unei libertăți de moravuri, pe care în realitate n-o are. Francez mijlociu, pe care îl recunoşti mai uşor în metro, pe stradă sau în autobuz, fiindcă acolo este anonim şi tipic, dar care poate fi identificat, sub cele mai strălucite decoruri, la Academie, în parlament şi în guverne.

Ins mediocru desigur, dar numai cu mentalitatea şi cu ținută morală, putând fi însă altminteri şi inteligent, şi cult şi creator, tot ridicolul sau farmecul lui rezumându-se mai mult în stilul său social decât în adevărata lui ființă. Majoritatea masivă a Franței este făcută din aceşti *Français moyens*, pe care îi creează structura adâncă burgheză a țării, clădită pe mici proprietăți solide, mici familii riguros unite, mici tradiții provinciale, toate clădite strâns în jurul ideii de a poseda şi a transmite. Este mai mult decât o clasă sau o categorie socială; este pur şi simplu o rasă. Rasă din care libertinii ca Stendhal se elimină singuri din fantezie, iar aventurieri ca Verlaine sunt eliminați undeva la o margine a moralei, unde îi însoțeşte ori ostilitatea unora, ori simpatia protectoare a altora. „Simpatie protectoare" pe care o manifestă şi Léon Daudet când se întâmplă să vorbească despre acest nefericit Paul Verlaine, venit să încaseze la „Figaro” câţiva bani (*Nous lui faisions une petite pension, en effet...*). Şi e uşor de înţeles de ce grosul, jovialul, cordialul Léon Daudet nu avea nimic de împărţit cu palidul, întunecatul, ascunsul Verlaine, care avea prostul gust de a se îmbăta cu vin prost. Daudet este un om pofticios, dar măsurat. Îi place vinul, îl cunoaşte şi îl caută, dar numai atâta cât îi e permis unui om oare se culcă regulat înainte de miezul nopţii.

E probabil că aceeaşi cumpătare, ce-i ţine loc de simţ moral, l-a împiedicat să înţeleagă şi să iubească Montmartre, unde n-a păşit dincolo de Sacré-Cœur şi unde, clasic tată de familie, ar avea poftă să tragă de urechi, dacă nu să le aresteze, toate femeile pierdute şi toţi apaşii. Umanitatea pe care a înţeles-o acolo Carco (vezi *Les Innocents*, cea mai curată tragedie ce s-a făcut vreodată cu un material omenesc imund) Daudet n-o lămureşte nici pe departe, el care se opreşte în cabaretele virtuoase din Place Blanche – şi atât. E un sentimental şi, dacă ar fi să risc o asemenea insultă adresată unui şef de la Action Française, este un vienez. Vienez prin emoţie uşoară, inocentă şi strict conjugală.

Ca să fim drepţi, trebuie să spunem că împotriva Montmartre-ului vorbesc în judecata lui şi anumite raţiuni politice apreciabile: Daudet n-a uitat că acolo s-au petrecut zilele sângeroase ale comunei, preludiu de extremă-stângă al Republicii a treia. Lucru care ajunge pentru a-i justifica lungi pagini de pamflet împotriva acestui cartier pitoresc melancolic, sumbru uneori, dar profund parizian, emoționant parizian. Aceleaşi rațiuni politice şi personale îl fac pe Daudet să emită sancțiuni şi condamnări împotriva oamenilor, oricare ar fi ei, totdeauna pe un ton peremptoriu şi fără replică. *Ce crétin de Poincaré! Ce nigaud de Valéry.* Certitudinea aceasta necruțătoare te aiureşte, dar, dacă eşti cât de cât informat, ştii că Poincaré este cretin fiindcă a ordonat arestarea lui Daudet în 1926, iar Valéry este prostănac pentru că face parte din alt grup literar decât acelaşi Daudet. Deformări violente, sumare, expeditive, decapitări capricioase, cărora caracterul de enervare personală le dă un accent veritabil de humor, comun poate, grosolan poate, plat uneori, dar eficace, adică amuzant şi robust. Este în aceste reacțiuni exact logica strâmtă a călătorului din metro, care judecă politica şi universul după motivele lui personale, după complicațiile lui familiare, după dejunul pe care l-a luat sau îl va lua.

Vous savez, il est très gentil, Monsieur Poincaré, îmi spunea odată hotelierul meu, care avusese mai demult onoarea de a ține un hotel în cartierul prezidentului şi care păstrase din această vecinătate rațiuni politice, tot atât de justificate, mi se pare, cât ale lui Léon Daudet. *Crétin* de o parte şi *gentil* de altă parte exprimau acelaşi joc sufletesc.

Din trăsăturile francezului mijlociu, Daudet păstrează una foarte amuzantă: gustul explicațiilor rocamboleşti. Nu se întâmplă nimic într-un cartier parizian – un fapt politic, un divorț, un adulter, o rochie prea decoltată – fără ca sfatul „conciergilor" să nu lanseze imediat o versiune misterioasă şi certă, cu detalii, cu preciziuni, cu rectificări. Acest spirit tenebros face deliciul teoriilor politice ale lui Daudet, după care, ca să nu dau decât un exemplu, atentatul de la Sarajevo a fost aranjat de poliţia... germană. Şi câtă ingenuitate, câtă forţă dialectică cheltueşte în argumentarea acestor fantezii minuţios puse la punct! (N-a dovedit, imediat după moartea fostului ministru Maginot, că un bucătar neamţ îi introdusese în mâncare microbul tific?). Din această putinţă de a stabili cele mai năstruşnice raporturi de semnificaţii şi fapte a ieşit durerosul proces al morţii fiului său Daudet, în care invenţia şi adevărul s-au împletit altfel încât astăzi nimeni n-ar şti să le mai deosibească.

Să mai înnumărăm între calităţile de parizian mijlociu ale lui Daudet, una care face vâna autentică a talentului său de pamfletar: *la blague*. Gluma care nu e nici subtilă, nici nuanţată şi nici nu are pretenţia de a fi, dar care, rezemată pe un facil joc de cuvinte, pe o groasă alterare de pronunţare sau de ortografie, rămâne un epitet neuitat. Procedeul e simplu, dar când e bine servit dă rezultate infailibile. Că-i spui lui Félix Faure, nenorocitul prezident, *Infelix Faure*, sau să transformi *Le second Empire* în *La second Tant-Pire*, poate părea uşor ca efect şi invenţie, dar când asemenea deformări abundă şi se întrec de la pagină la pagină, ele devin veritabile elemente de humor. Ceea ce Daudet va fi învăţat pe străzile Parisului, vii şi proaspete, când e să-şi bată joc de celebrităţi, glorii şi paiaţe.

UN MANUAL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

Am vorbit aici mai demult despre ancheta întreprinsă de excelenta revistă „Pologne littéraire”, în lumea scriitorilor europeni, asupra metodelor de a realiza, înaintea unei păci diplomatice prin dezarmare propriu-zisă, o pace efectivă prin dezarmare morală.

Răspunsurile au fost multe şi curagioase. Aproape toate denunţau acţiunea iluzorie a Societăţii Naţiunilor drept o păcăleală oficială. Şi toate cereau o acţiune precisă, sigură, lipsită de timiditate.

Între propunerile practice, ce au fost formulate în rezumatul anchetei, una este cu totul remarcabilă: crearea unui manual de istorie universală, care să fie tradus în toate limbile şi introdus în şcolile tuturor ţărilor. Această propunere pleacă de la constatarea că învăţământul istoriei este pretutindeni o abilă mistificare. Toate programele didactice sunt construite pe baza unui naţionalism strâmt, parţial, ofensiv. Istoria devine de aceea, în fiecare stat, o variantă a adevărului, variantă făcută pentru menajarea vanităţilor locale şi pentru deprecierea valorilor străine. Acelaşi fapt istoric, cetit în două manuale a două ţări străine, se transformă în două lucruri perfect distincte, perfect opuse. Napoleon este un erou în Franţa şi un aventurier în Prusia. Acestei mistificări organizate, acestei opere obscure de întreţinere a celor mai joase sentimente, acestei falsificări de date şi înţelesuri, trebuie să i se opună hotărârea de a crea o altă disciplină didactică obiectivă, loială, lipsită de ostilitate şi sprijinită pe dorința unei înțelegeri comune a unor adevăruri comune.

E greu? Desigur. Oamenilor nu le place să citească în cărți adevărurile lor dezagreabile. Dar nu e imposibil.

Iată, un mare european dar şi un excelent francez, Valery Larbaud, scriitor a cărui ascendență umanistă şi clasică e cunoscută, cere ca istoria Franței, predată în şcoli, să nu mai ignoreze epocile penibile din trecutul ei. Să se vorbească limpede, bunăoară despre furturile de tablouri şi sculpturi, făcute în Italia de armatele lui Napoleon, cu asentimentul şi sub conducerea lui. Micii francuji nu-şi vor iubi mai puțin țara, dar vor respecta poate mai mult adevărul. Şi nu e puțin. Într-o lume în care tratatele, convențiile pactele şi pecetiile n-au adus, de când e pământul, niciun moment de linişte oamenilor, poate că o carte bine făcută şi înțelegător scrisă va fi un semn de pace mult mai durabil.

Nu va fi întâia oară când cuvântul va fi fost mai tare decât sabia.

UN ALT PROFIL AL LUI MUSSOLINI

Un altul decât cel pe care l-a popularizat ținuta lui de Napoleon modern, aprig, teatral, scânteietor şi agresiv. Un nou Mussolini mult mai uman, mai nuanțat şi mai complex, se desemnează în cartea recentă a lui Emil Ludwig, acest abil reporter internațional.

Față de șeful fascismului, atitudinea curentă a străinilor este dublă. Admirație pentru revoluționarul care a dărâmat un regim și a inițiat clădirea altuia. Rezervă față da omul care s-a înconjurat de un aparat glorios împovărător și a mimat ca talent, dar și ca emfază, atitudini supreme. Gloria e atât de aproape de cabotinaj prin aparențe, încât trebuie foarte multă măsură și simț critic pentru a-i găsi stilul social *adéquat*. Acest stil Mussolini nu l-a găsit totdeauna. De aceea personalitatea lui avea și are ceva iritant, provocator uneori, incomod. (Recentul incident Renaudet se datorează unor resentimente mai mult estetice decât politice. Francezului nu-i plac personalitățile fastuoase.) Democrația n-o fi creat un regim politic, dar a creat o mentalitate socială. Mentalitate socială la care silueta morală a Ducelui contravine. O singură dată, într-o singură împrejurare, am bănuit că în dosul acestei figuri grandilocvente se poate ascunde un suflet de om neliniștit și înțelegător. Acum vreo doi ani, când Mussolini a adresat, prin cinematograful vorbitor, un mesagiu poporului... francez. Lucrul nu era ușor. Ostilitatea parizienilor – vreau să spun a oamenilor de pe străzile Parisului – față de dictatorul în cămașe neagră nu este cruntă, dar e ascuțită și vioaie. S-ar fi putut ca discursul să fie primit cu huiduieli.

Ei bine, au fost, dimpotrivă, câteva minute de o liniște și o reculegere, cum nu se va fi întâmplat adesea în fața unui ecran. Omul de pe pânză vorbea prietenos, fără exces, într-o franțuzească bună, în termeni limpezi, evocând zilele sumbre ale războiului, pe care el le trăise ca simplu soldat în tranșee, discutând posibilitățile de viitor ale păcii, trecând cu abilitate peste adversități, fără să le ignoreze însă, desemnând sobru greutățile și rezervele politicii internaționale de aici încolo. A fost o cuvântare serioasă și îngrijorată, dar vibrând de un simț omenesc surprinzător. Ducele era de nerecunoscut.

Acest profil inedit, pe care ni-l oferise cinematograful, îl regăsim astăzi în cartea lui Ludwig, mult mai bine desemnat de astă dată și mai ferm. Confesiunile lui Mussolini poartă asupra tuturor problemelor ce poate preocupa un cap politic modern. Nu sunt ocolite nici chestiunile delicate pentru Italia, cum ar fi legăturile ideologice dintre fascism și leninism. Totul e spus cu măsură și cu sinceritate. Ce este mai ales surprinzător e luciditatea critică cu care Mussolini vorbește despre el însuși.

Despre raportările sale de temperament cu Napoleon, bunăoară, între altele, această melancolică mărturisire:

„M-a învățat un lucru mare: mi-a luat toate iluziile pe care le-aș fi putut face asupra fidelității oamenilor. În privința asta, el și eu suntem inseparabili."

Despre viitorul oricărui mare imperiu, această pătrunzătoare judecată care poate fi ușor aplicată fascismului:

„Desigur, fiecare imperiu își are zenitul său; fiind totdeauna opera unui om excepțional, își poartă prin aceasta, în sine, cauzele pieirii sale. Tot ce este excepțional are, în substanța sa, ceva efemer. Asta poate să dureze un secol sau două sau numai zece ani. Voință și putere..."

Despre psichologia francezului, față de care ar trebui să aibe, măcar pentru consecvență, atâtea rezerve, această înțelegătoare formulă:

„Mic pe planul individual, francezul este mare pe planul național."

Despre legăturile sale cu cultura franceză:

„Îi datorez mult acestei culturi. Lui Renan pentru problemele filozofice, lui Sorel pentru sindicalism și pentru alte chestiuni actuale. Şi, pe urmă, este mai ales uriaşul Balzac."

Vorbeşte astfel un om al cărui întreg sistem politic internațional se bazează pe adversitatea sa împotriva Franței, un om care i-a subminat sistematic toate pozițiile diplomatice, i-a dejucat toate combinațiile şi armele. Această obiectivitate nu e suficientă pentru a revizui în conştiința publică portretul Ducelui?

S-A REÎNFIINȚAT SALONUL OFICIAL

Salonul oficial, pe care d. Iorga îl desființase într-un moment de mânie, dar şi de bună inspirație, va exista totuşi. D. Gusti, care a adus în fruntea ministerului său, maniere amabile, simpatii cordiale şi dorința civilizată de a nu supăra pe nimeni, nu se împacă cu deciziile tari. A revenit de aceea asupra măsurii predecesorului său.

Mărturisim că brutala dispoziție a d-lui Iorga ne bucurase la timpul ei. Nu pentru motivele care îl determinaseră pe d-sa să procedeze cum a procedat.

D. Iorga considera Salonul oficial drept modernist şi imoral. Noi îl ştiam numi pestriţ şi prost. Oricum, eram mulţumiţi că, pentru un motiv sau altul, se punea capăt unei instituţii căzută iremediabil în lotul incompetenţei şi al pompierismului.

D. Gusti a ţinut ca Salonul să trăiască totuşi mai departe. Nu e rău nici aşa. Cu o condiţie însă: să se procedă la o altă organizare a instituţiei acesteia, să se facă un regulament mai precis, în care, pe lângă dispoziţiile pur administrative, interesante desigur, dar secundare la urma urmelor, să figureze condiţii severe de selecţionare a lucrărilor. Acesta este singurul lucru care cântăreşte valabil în toată discuţia înfierbântată ce s-a purtat în jurul salonului de la şosea.

Că vor fi bani pentru premii sau că nu vor fi, că fondurile „artistice" vor fi mari, vor fi mici sau nu vor fi deloc – asta e o chestiune de detaliu. Ceea ce însă trebuie stabilit neapărat acum este cadrul artistic şi critic al acestui salon.

Într-o ţară în care pictorii nu au nici săli de expoziţie ca lumea, nici posibilitatea de a le închiria pe cele care sunt şi cum sunt, într-o ţară lipsită de muzee, statul nu-şi poate permite să întreţină saloane oficiale iluzorii, refugii ale combinaţiilor cabotineşti şi ale gloriolelor academice, constatate prin proces verbal. Chestiunea este foarte simplă. Dacă statul nu se ştie în stare să facă în această direcţie o operă justă, înţelegătoare şi curagioasă, să renunţe la situaţia sa de „protector al artelor" la care de altfel nu-l obligă niciun text constituţional: dar dacă ţine totuşi cu tot dinadinsul să intervină în destinele vieţii noastre artistice, să o facă cel puţin cu tact.

Salon oficial n-a cerut nimeni. Dar dacă ministerul are fantezia sau simte datoria de a-l face, să-l facă bine.

Altfel, reînfiinţat sau mort, totuna va fi.

MIRCEA ELIADE: *ISABEL ŞI APELE DIAVOLULUI*

Despre semnificaţia spirituală a lui *Isabel* am scris, acum doi ani, la întâia apariţie a cărţii. Era tot ce ne interesa mai mult în acel moment, în care discuţiile în jurul „generaţiei tinere” nu se sfârşiseră cu totul. Mircea Eliade, detractor al literaturii, s-ar fi supărat şi ar fi refuzat cu violenţă un articol de critică literară pentru o carte care era mai mult un „jurnal moral” decât un roman.

Astăzi, când *Isabel şi apele diavolului* apare într-o a doua ediţie, este poate momentul unei recitiri a cărţii şi a unei considerări mai liniştite a ei.

Elementele de criză sufletească ale acestei opere vor fi depăşite de atunci de autor şi ceea ce ne rămâne sunt „elementele de roman”.

Am făcut deci încercarea de a ceti volumul ca pe o operă obiectivă de literatură, punând accentul lecturii noastre mai mult pe eroi şi drame decât pe probleme şi idei.

Încercarea a izbutit. *Isabel şi apele diavolului* este un veritabil roman.

Nu-mi vorbiţi de construcţia ameţită a cărţii (de lipsa ei de construcţie mai bine zis), de paginile nerealizate, de eroii abia schițați, de confuzia și împleticirea dramelor în joc, de vârtejul în care se pierd și se destramă momentele decisive. Toate acestea țin de ritmul precipitat al acestei opere, de suflul ei impetuos și profund dramatic. Toate acestea sunt mai ales răscumpărate de o autentică viziune epică, vădită în fiecare moment al povestei. Și asta este esențialul.

Un roman este o carte cu oameni. Definiția poate părea sumară. Eu rămân la ea și nu știu alta mai complectă.

Ori, oamenii abundă în *Isabel.* Oamenii desemnați din trei linii, dar oameni vii, tresărind de nervul inimitabil al existenței reale. Autorul are darul foarte scump, de a crea atmosfera și cadrul în care viața să se desfășoare plauzibil. În asta stă toată arta romanului.

Casa familiei Axon este un interior de care iei cunoștiință convingător. Decorul, atmosfera, prejudecățile, gustul, culoarea, înfățișarea fizică a casei acesteia îmi e familiară. Am intrat în ea, am stat la masa ei, am privit pe ferestrele ei inundate de soare. De aici încolo, tot ce-ar întâmpla cu oamenii ce o locuiesc este posibil și veridic.

Nu știu să explic mecanismul după care o asemenea evocare imperios prezentă se poate face. Nu știu nici să citesc pasagiile care creează în *Isabel* realitatea casei Axon. Probabil mulțimea dezordonată a detaliilor epice, parantezele, amintirile, referirea la întâmplări și oameni nouă necunoscuți, dar trecând pe la marginea povestei propriu-zise, rapid, nervos, cotidian și familiar. Din reunirea atâtor amănunte rezultă ceea ce Mircea Eliade ar numi poate o „atmosferă indistinctă”, o „realitate indistinctă”, o viață bogată, surdă şi intimă, care se desfăşoară în nenumărate clipe neesențiale, indiferente, ce te cuprind totuşi şi te modelează.

Cele trei fete Axon (Isabel, Lilian, Verna – ultima mai interesantă decât toate), To, d-na Axon, prietenii care le vin în casă, d. Tacker de la Vamă, rusul Stalin, d. Fox, d-rele Irving, d. Williams, d. Elliot, Lucy, Guy, Edna, Noel, Algie, Miss Roth – oameni care trec întâmplător prin carte, sau eroi ce fac însuşi materialul ei – toți au un accent de adevăr care în literatura noastră atât de practică înseamnă realmente un moment deosebit.

E curios că i s-a reproşat lui Mircea Eliade, chiar de către criticii săi cei mai binevoitori, nu ştiu ce spirit livresc, ce l-ar face inapt pentru un contact direct cu viața şi prin urmare – în literatură – cu romanul. Ceea ce dă în scrisul său impresia livrescului este o anumită greutate a expresiei, o luptă uneori penibilă cu vorbele, anumite note false, de stil însă, nu de psichologie, şi nu de mişcare. Dar mi se pare imposibil, după lectura lui *Isabel*, unde viața este atât de puternică şi prezentă, să se spună că Mircea Eliade nu ştie să privească decât prin cărți. Adevărul potrivnic este pentru mine evident.

Dacă n-ar fi decât unica dramă ce se petrece între Tom şi doctor, dacă n-ar fi decât pasagiul privitor la serile de varieteu de la Bristol Theater, dacă n-ar fi decât nopțile din Park-Street – şi încă posibilitățile de romancier ale acestui năvalnic creator de viață ar fi demonstrate.

Caracterul gidean al episodului Tom Axon? Poate, ca psichologie, ca temă, ca problematică. Asta se poate imita. Dar realitatea fizică a lui Tom?

Siguranța figurii sale? Vigoarea cu care acest băiat de 20 de ani ni se impune ca un ins real?

Pentru mine, acest fapt de a putea însufleți un om întrece cu mult „influențele” de temă sau atitudine. Lipsa de valoare a unei copii nu stă în lipsa de originalitate, ci în lipsa de adevăr. Cine poate să scrie un nou Hamlet, pe absolut aceleaşi date sufleteşti, dar cu alte elemente epice şi să creeze astfel un personagiu, să nu ezite: va face o operă autentică.

Romanul românesc îi datorează lui Mircea Eliade o figură inedită: Miss Roth.

Am mai spus-o mi se pare, mediocritatea literaturii noastre nu se datorează lipsei de talent, ci preocupărilor scăzute ale scriitorilor noştri, orizontului lor limitat, local, strâmt, desuet şi provincial. Scriitorii de talent ocupându-se o viață întreagă cu eroi de cinci parale, pensionari, ratați, boieri scăpătați, amante voluptoase, magistrați oneşti, politiciani veroşi. O viață socială mediocră furnizând material inevitabil mediocru pentru o literatură fatal mediocră.

Când am să scriu o istorie a romanului românesc, n-am să vorbesc despre scriitorii de romane, pentru că mi-ar trebui 5 volume, ci despre eroii de romane, pentru care îmi vor ajunge 50 de pagini. Atâta sunt de puțini.

Între aceşti puțini, Miss Roth ocupă un loc tulburător pentru complexitatea figurii ei morale, pentru pitorescul ei social, pentru variațiile ei sufleteşti, depăşind cu zece capete şi pe Dan Deleanu, şi pe Radu Comşa, binecunoscuții eroi.

Isabel poate să schimbe soarta romanului la noi, ca gen.

În Franța, ar fi luat neîndoios premiul Goncourt. Iar cronicarii noștri ar fi luat cunoștință de miracolul unui om de 25 de ani care a scris o întreagă bibliotecă de manuscrise.

DIN CARNETUL UNUI LECTOR

Am găsit acasă întâmplător, într-un dulap cu cărți prin care nu umblasem de mult, o carte de Anatole France. *La Rôtisserie de la reine Pédauque.*

Lectură de vacanță, pe care n-am căutat-o, dar care mă bucura dinainte, fiindcă țineam minte cât de odihnitoare era, cu ani în urmă, o carte de France. Multă vreme mi-am lecuit oboseala unui examen sau a unei luni de muncă, cetind un volum din *Histoire contemporane* sau câteva pagini din povestea abatelui Coignard. Nu era mare lucru, dar era simplu, limpede, subtil, puțin trist și puțin comic, joc de inteligență lipsit de adâncime, armonios însă și cizelat.

Să fi trecut atât de mulți ani de atunci? Ce enervantă lectură această *Rôtisserie de la reine Pédauque*! Ce impresie penibilă de sterp, gol, silit.

Nici nu mai poate fi vorba de o refutare „ideologică” a lui France. Să reiei procesul acesta încheiat, să demonstrezi cât de străin a fost omul de veacul nostru, cum n-a înțeles nimic din ce se petrecea, cum n-a participat la nimic... Toate astea mi se pare că depășesc cu mult interesul operei și sunt nedumirit gândindu-mă că o generație de scriitori s-a luptat cu umbra „înțeleptului din vila Saïd”, voind să denunțe un neant, ce mi se pare astăzi vizibil de la distanță.

Dar nu poziții sufletești și justificări spirituale căutam la birtul reginei Pédauque. Voiam doar două ore agreabile. Adică atâta cât am socotit că i se va putea cere totdeauna maestrului rece, care plecase în eternitate cu singurul renume al unui surâs permanent.

Ce dezolare! Ce e curios este că îți dai seama de perfecția paginilor, de valoarea lor literară, de spiritul ascuțit al celui ce a scris – dar toate acestea le constați din afară, fără să comunici cu ele, fără să crezi în ele.

E inteligent, e spiritual, e fin, e nuanțat... și e inutil. Nu numai inutil: mort, împăiat, mecanic. E ca o mașină perfect construită: îi vezi roțile, îi urmărești mecanismul, curelele de transmisiune, pistoanele, bielele și, până la urmă, când întorci resortul care declanșează, bagi de seamă că mașina asta perfectă nu merge.

O carte proastă o arunci. Ce să faci cu una care este foarte bună, care mimează excelent toate calitățile unei cărți bune și care îți rămâne țeapănă între mâini, penibilă pentru spiritul ei defunct, pentru strălucirea ei artificială, pentru grația ei exactă?

Despre jurnalul Katherinei Mansfield vom vorbi poate într-o zi apropiată. Să observăm deocamdată că este cartea de sezon. O mică plimbare prin librării vă va convinge. Câteva serii de volume s-au epuizat în mai puțin de o lună. Ca să-mi găsesc unul, a trebuit să descopăr, departe de centru, o librărie necunoscută.

Semn bun. Semn foarte bun. André Maurois are succes pentru că e plat și sentimental. Lawrence, pentru că e „pornografic”.

De ce o fi având succes Katherine Mansfield? Şi de ce, dintre toate cărţile ei, *Jurnalul*?

Poate pentru că a început să fie în gustul publicului ceea ce de la război încoace a fost numai în gustul elitelor de cetitori şi scriitori: cărţile de document sufletesc. Nu romane, nu vieţi romanţate şi poate nici biografii, ci documente personale, directe, necomentate: scrisori şi jurnale intime.

(Personal, chiar dacă ar fi să repet asta pentru a suta oară, cele mai fertile cărţi – nu cele mai bune – pe care le-am cetit în ultimii ani au fost scrisorile lui Rivière şi Fournier şi jurnalul lui Barbellion.)

Furia jalnică a vieţilor romanţate face loc acestei pasiuni de o calitate cu mult mai bună. Un istoric literar ar putea să cetească în acest simplu fapt toate trăsăturile ce dezvăluiesc literatura de după război de cea de dinainte. Indiferenţa pentru formă, compoziţie, stil, pasiunea de experienţă, de cunoaştere, de trăire, solidaritatea sufletească a oamenilor care trăiesc drame deosebite şi depărtate într-un timp care le este însă comun şi nu numai prin contimporaneitate formală.

Toate acestea, raportate la rândurile scrise mai sus despre Anatole France, prind un sens cu atât mai precis.

NOTE DESPRE LITERATURĂ ŞI ISTORIE

Aş recomanda celor care dispreţuiesc literatura, sub pretextul diletantismului ei, să citească volumul de istorie recent publicat de Jean Prévost.

(*Histoire de France depuis la Guerre* – Ed. Rieder). Vor afla astfel câtă metodă, cât spirit critic, câtă ştiinţă de orientare printre documente şi fapte, se poate câştiga din exerciţiul literar şi cum un literator poate deveni un istoric, respectuos cu adevărurile, circumspect cu îndoielile şi prudent cu interpretările. Simţul artistic nu contrazice o cercetare de critică socială şi intuiţia estetică nu este incompatibilă cu intuiţia istorică.

Să nu se înţeleagă de aici că *Istoria Franţei de la război* ar fi o operă mare. Este numai o cronică inteligentă, măsurată, limpede, sintetică, scrisă lucid, fără repulsii şi fără simpatii de partizan, cu singura pasiune de a înţelege lucrurile aşa cum au fost. Dar această ţinută obiectivă şi în acelaşi timp vioaie, această atitudine calmă faţă de lucruri, dar de asemeni curioasă, căutătoare şi trează, nu ar fi izbutit să o aibe un istoric de profesiune şi o are, în chip firesc, un literat. Adică cineva care a învăţat, din profesiunea lui, să privească viaţa detaşat, simplu, nuanţat, gata pentru orice surpriză, receptiv pentru orice pasiune, dispus la orice situaţie. Este un gust al spectacolului de viaţă pe care nicăieri nu cred să-l dobândeşti mai disciplinat decât în literatură şi, poate, în gazetărie.

Ce îl destina pe Jean Prévost istoriei? Aparent, nimic. Din puţinele lui cărţi, din articolele lui de critică, publicate în N.R.F., din câteva cronici despre literatură sau cinematograf, aflasem o inteligenţă tânără, alertă, franţuzească, foarte subtilă şi graţioasă, dar înclinată mai mult spre cunoaşterea sentimentelor, decât a problemelor. Un stendhalian – şi nu numai cu simpatie literară (a scris mai de mult un frumos studiu despre autorul lui *Roşu şi negru*), dar ca psichologie proprie. Jean Prévost a călătorit, a locuit multă vreme în străinătate (câţiva ani lector la universitatea din Oxford), s-a ocupat întâmplător cu economia politică şi a avut faţă de evenimentele publice curiozitatea pe care orice om interesat de aspectele morale ale vieţii trebuie să o aibe. Dacă ar fi să-l încadrez într-un capitol de istorie literară, aş spune că face parte din categoria reporterilor artişti (Morand, Giraudoux... la noi, Paul Sterian, reporter prin curiozitate, prin acuitate vizuală, prin preocupări multiple). Ideolog politic Jean Prévost nu e. Orice francez însă are anumite simpatii, nu cu partidele, ci cu formaţiunea lor intelectuală, cu tradiţia, nuanţa lor de stânga sau dreapta. Prévost, încadrat în grupul N.R.F. care, se ştie, a formulat prin Alain şi Thibaudet doctrina radical socialiştilor, este bineînţeles radical.

Toate acestea justificau o incursiune în istorie, teren până acum rezervat specialiştilor? Îndrăzneala nu era cu atât mai mare, cu cât era vorba de o epocă imediat contimporană (1918-1932), greu de cuprins sintetic din cauza faptelor şi documentelor orbitor de apropiate?

După ce ai cetit cartea, asemenea întrebări cad de la sine. Sunt numai 362 de pagini, dar nimic nu le scapă din cotiturile acestor 14 ani de istorie franceză şi, în bună parte, europeană. Nu vorbesc numai de fapte. Acelea sunt înregistrate sumar, deşi fără lipsuri grave şi rezumări periculoase. Mă gândesc însă la tabloul psichologic al politicei franceze, la explicaţiile şi interpretările evenimentelor, la discutarea politică a punctelor de criză (1920, 1924, 1928), la revizuirea erorilor care au circulat şi au „făcut autoritate" în acele timpuri. Judecata lui Jean Prévost este fatal rapidă şi eliptică, dar, tocmai din cauza aceasta, temperată de un simţ al răspunderii intelectuale, pe care nu ştiu câţi istorici de profesie îl au. Reacţiunile personale sunt continuu reprimate şi violenţele sunt înlocuite cu un stil strâns, controlat, impersonal pe alocuri, dar convingător.

Un exemplu de maturitate este chipul în care prezintă problema franco-germană şi desemnează poziţia Germaniei în această problemă. Prévost nu ignorează niciuna din erorile politice ale Franţei şi ştie să-i sublinieze toate răspunderile, explicând astfel, mai bine decât ar face-o un german, tragedia încă neterminată, ce se ascunde în formula „securităţii", „dezarmării", „reparaţiilor"... Atâta libertate critică şi atâta lipsă de vanitate naţională un neamţ n-ar fi avut niciodată. Iar Mussolini l-ar fi condamnat, fără discuţie, la moarte pe italianul care ar fi scris o istorie a Italiei în acelaşi spirit de control intelectual sever. Şi cu toate acestea nu cred ca Jean Prévost să fi făcut un prost serviciu ţării sale. Să recapitulezi o epocă de viaţă naţională, plivind-o de toate pasiunile mărunte şi de toate accidentele neesenţiale, să regrupezi faptele din urmă şi să le arăţi logica sau deşertăciunea, să pui accente juste pe un material istoric inform, să desemnezi drumurile străbătute şi să le bănueşti pe cele viitoare, fără prezumţie, fără certitudine peremptorie, e o treabă care poate sluji multora. Personal, am închis breviarul istoric al lui Jean Prévost cu satisfacţia de a fi regrupat o mulţime de fapte uitate sau risipite sub un unghi de vedere pur critic.

EXPLOZIA DE LA VANNES

Străinătatea nu cred să fi înţeles mare lucru din atentatul săvârşit duminică la Vannes, în Franţa, împotriva unui monument public, tocmai într-o zi de comemorare naţională.

Aţi cetit telegramele. Urmau să fie sărbătorite patru veacuri de la unirea ducatului Bretagne cu Franţa. În amintirea acestui eveniment, se află ridicat la Vannes un monument. În faţa acestuia trebuia să-şi rostească primul ministru Herriot cuvântarea. Peste noapte însă, o explozie bruscă a distrus monumentul, care, după cum s-a stabilit după aceea, fusese minat din vreme.

Străinătatea nu va înţelege nimic, pentru că străinătatea nu ştie că există o mişcare regională bretonă, fără mare importanţă politică desigur, dar cu puternice ecouri în masa băştinaşilor. La Paris, unde bretonii îşi au un fel de partid separatist şi tipăresc o gazetă politică violent redactată, se râde de mişcarea lor. Cum se râde de partidul bonapartiştilor (există şi de ăştia) care şi ei au gazete, organizaţii şi conspiratori. Evident, niciodată aceste acţiuni, mai mult amuzante decât politice, n-au să izbutească să tulbure niciun minut măcar treburile republicii.

Dar nu manifestaţiile politice ale partidului breton contează, ci rezistenţa încăpăţânată a Bretaniei, care îşi păstrează, după patru sute de ani, o limbă proprie, moravuri deosebite, un popor distinct şi, în totul, o atmosferă care nu are nimic comun cu Parisul sau Midi-ul sau Normandia. Un turist parizian şi un pescar breton sunt tot atât de străini unul de altul cât poate fi un lord englez de un turc din Caliacra. Această profundă deosebire se păstrează şi după a doua sau a treia generaţie. Bretonul, ins dur, sobru, rural, tăcut şi dârz, crescut în atmosfera furtunilor de mare, se recunoaşte sub orice formă: de profesor universitar sau de academician. Şi va vorbi totdeauna cu ură despre meridional bunăoară, căruia merge până la a-i refuza calitatea de francez.

Această surdă ostilitate, această acerbă rezistenţă morală, peste care patru sute de ani au trecut ca patru clipe, fără să o urnească din loc, şi-a găsit expresia neaşteptată în întâmplarea de la Vannes, care a fost mai mult un simbol decât un fapt. Franţa, a cărei putere stă în instinctul măsurii, nu în omogenitatea informă a fiinţei sale, nu iese primejduită de aici, iar Bretania iese luminată de câteva flacări întunecate şi brave.

„CASELE NAŢIONALE”

E cu siguranţă vina noastră, a gazetarilor, importanţa exagerată ce se dă în public politicii. În fond, ce se întâmplă mai bun în ţara asta nici nu se consemnează în jurnalele consiliilor de miniştri, nici nu se află în discursurile deputaţilor. Falsele glorii, falsele evenimente, falsele pasiuni ce se încaieră pe maidanul politic ar trebui reduse la rubrica faptelor diverse. Ce ar rămâne şi cât ar rămâne atunci din ieftina notorietate a şefilor de partide, şefilor de guvern, şefilor de comisii?

În orice caz, ar fi timpul ca lumea să fie mai amănunţit informată despre activităţile şi energiile care se împlinesc dincolo de bugetul statului, din iniţiativa, din curajul şi străduinţa unor oameni care, neavând ce face cu vanitatea de a fi cunoscuţi, se mulţumesc cu bucuria de a lucra.

Întâmplarea m-a ajutat să fac cunoştinţă cu o admirabilă instituţie, pe care până deunăzi nu o ştiam decât vag, după nume: „Casele Naţionale”. Nu-i cunosc nici acum, în detalii, istoricul. Ştiu doar că înfiinţată imediat după război, din iniţiativa generalului I. Manolescu, asociaţia aceasta, destinată vag „ridicării nivelului cultural al satelor”, şi-a depăşit repede această platonică formulă, transformând-o într-o modestă şi frumoasă realitate.

Casele Naţionale au organizat în câteva sate (în Basarabia, Bucovina, Moldova) mici nuclee culturale care şi-au dovedit repede utilitatea. De obicei, asemenea opere au un penibil aer filantropic, exterior, orăşenesc, aerul balurilor bucureştene unde cucoanele din lumea mare vin îmbrăcate în rochii ţărăneşti şi cântă *Parlez-moi d'amour.* Nimic din acest spirit ciocoiesc în activitatea Caselor Naţionale care lucrează pe viu, cu un material sufletesc local, primitiv, adevărat ţărănesc.

Câteva zile petrecute în cea mai mare şi probabil cea mai frumoasă secţiune a organizaţiei la Breaza, în Prahova, sunt edificatoare.

O şcoală de menaj (ca o surâzătoare înfăţişare de vilă de munte), o sală de spectacol, un teren de sporturi, un atelier şi o expoziţie de lucru manual – toate organizate curat, gospodăreşte – fac la un loc un adevărat centru de educaţie în jurul căruia nu m-aş mira să se grupeze tinerimea întregii regiuni.

Dacă socotiţi că Breaza este un sat cu o puternică atmosferă originală, un centru folcloric deosebit de interesant (costumele şi dansurile „ca la Breaza" sunt pe drept cuvânt renumite), înţelegeţi ce fertil poate fi exemplul acestei localităţi făcută numai din case albe şi grădini.

Vara, liniştea lor ademenitoare aduce aici un grup de artişti, scriitori, muzicieni, care n-au desigur intenţii de cercetări monografice, dar care nu pleacă desigur fără a duce amintirea unui cuvânt, a unui ritm, a unei culori ce va trece mai târziu în lucrul lor.

Ori asta nu se învaţă nici în cazinourile din Sinaia, nici pe plajele cu jazz de la mare.

Casele Naţionale, care la Breaza au avut norocul de a fi întâlnit bunăvoinţa şi dorul de muncă al unei admirabile organizatoare – doamna Negreanu – iar în activitatea generală spiritul ordonat şi clarvăzător al d-lui general I. Manolescu, se pot dispensa de ajutorul Statului. Dar Statul se poate dispensa de acest rar exemplu?

PICCARD, UN TATĂ DE FAMILIE

10 case de filme, 80 de fotografii, 1000 de ziarişti şi 5 continente sunt concentrate pe câmpul

aviatic din Dübendorf, în Elveția, de unde profesorul Piccard se va urca azi-mâine în stratosferă. Conferințele diplomatice şi loviturile hitleriste n-au secătuit cu totul puterea oamenilor de a se mira şi de a crede. Şi un ins care e suficient de nebun să-şi rişte viața pentru o superbă idee fixă (fie că ea se cheamă ştiință, fie că se cheamă Dumnezeu, sau patrie sau revoluție...), un asemenea ins va găsi totdeauna de-a lungul veacurilor mulțimea care să-l iubească.

Este probabil singurul miracol ce va rezista până la urmă timpurilor celor mai raționaliste şi mai seci.

Pentru cazul profesorului Piccard, întâmplarea este cu adevărat un miracol. Căci nimic în înfățişarea acestui om nu indică un erou. L-am văzut. L-am auzit vorbind. L-am ascultat cum povestea prima ispravă a ascensiunii lui.

Un om şters, timid, încurcat, cu un obraz neexpresiv, cu privirea spălăcită, cu mâinile lungi şi împovărându-l parcă, un om care se exprimă greu, nu ştie să răspundă, nu înțelege din primul moment, greoi, somnoros.

Astă toamnă, când venise în țară, ne-a cercetat la redacție şi în jumătatea de oră cât a zăbovit între noi nu-mi aduc aminte să fi spus un singur cuvânt care să fi trădat în burghezul acesta flamand un cuceritor de văzduhuri.

Şi totuşi! Omul acesta care nu e aventurier prin temperament, ci dimpotrivă un tată de familie, bun, prolific şi afectuos (sunt înduioşătoare tablourile familiei Piccard, strânsă în grup, în jurul şefului ei), omul acesta, tăcut, placid şi mediocru după toate aparențele, pleacă de-acasă într-o bună dimineață și se urcă într-un balon, cum s-ar urca într-un tramvai, cu destinație spre stele, el care nu e un visător și n-o fi știind ce e aia poezie.

Este probabil latura cea mai frumoasă și omenește mai demnă a istoriei ăsteia. Căci poeți și aventurieri au murit de când lumea pentru gustul și emoționanta lor țicneală. Dar au lipsit de la aceste ruguri oamenii meticuloși, cuminți, severi și așezați.

Piccard este unul dintre ei. Ceea ce dovedește oricum că plămada din care e făcut neamul oamenilor nu este iremediabil stearpă.

HITLER ȘI NUDISMUL

Ordonanța guvernului Papen, prin care regulamentează în Germania dansul, înotul, sărutul și costumul de baie, seamănă grozav cu măsurile de același fel luate de Mussolini în Italia mai demult. Este în firea oricărui regim opresiv să intervină în viața particulară a oamenilor și să o „moralizeze". Un dram de ironie le-a lipsit totdeauna dictaturilor. Și acest dram de ironie este singura superioritate pe care o are asupra lor democrația.

E drept că viața morală a Germaniei de după război a cunoscut o destindere prea bruscă. Noile ei generații de tineri s-au avântat orbește într-o viață de libertate sexuală, sport, aventură. Prea multe lucruri și valori dăduseră faliment deodată pentru ca viața să nu fi sărit dincolo de vechile ei cadre. Mizeria pe de o parte, înfrângerea pe de altă parte au distrus toate criteriile şi impedimentele morale. Cred cu tărie că o ţară care trăieşte doi ani sub un regim monetar catastrofal merge matematic spre conruperea moralei sale sociale. Şi un copil, care a crescut în casa unor părinţi înnebuniţi de faptul că milionul de dimineaţă valorează seara cinci parale, nu va crede nici în virginitate, nici în premii şcolare, nici în virtuţi familiare.

Din marea scufundare a Germaniei, tinerele generaţii aveau nevoie să evadeze cu orice preţ. Şi atunci s-au întors, printr-o reacţiune sufletească simplă, către o căutare frenetică a senzaţiei, a aventurii, a momentului de viaţă primar, liber, neînfrânat. Era un complex de inferioritate colectiv şi soluţia lui a fost dezordinea. În direcţie socială: amorul liber, pederastia, dansul, alcoolul şi nudismul. În direcţie politică: Hitler.

Da, oricât de paradoxal ar părea acest lucru, cred că hitlerismul şi nudismul sunt două simptome ale aceluiaşi proces istoric. Nudismul, cu proporţiile impresionante pe care le-a luat în Germania, vine din necesitatea obscură de a se libera, de a se rupe de forţele apăsătoare ale marasmului zilnic, necesitatea de a lua lucrurile de la capăt, de la început, în lumină, în soare, în uitare. Este un efort tragic şi în acelaşi timp pastoral. Pervers, dacă vreţi, ca manifestare, dar pur şi trist ca resort.

Nu acelaşi dor de uitare şi începere de viată nouă a dat în ordine politică momentul lui Hitler? Noi, din afară, putem judeca desigur cu severitate şi ironie mascarada acestui isteric blond. Si el poale fi realmente un caraghios. Nu mai puțin, complexul sufletesc care i-a dat naştere este profund, răscolitor şi capital.

Baronul von Papen, bine crescut şi bine hrănit, purtător de frac şi cravată, crede cu naivitate că 20 de milioane de tineri pot fi traşi de urechi şi cuminţiţi printr-o simplă ordonanță.

Ce să priceapă un baron din aceste timpuri?

SE SCHIMBĂ IAR LICEUL

Se pare că d. profesor Gusti, ministrul şcoalelor, pregăteşte o nouă reformă a învăţământului secundar. O reformă fără mari proporţii şi fără mari pretenţii, care nu va angaja politica culturală a guvernului şi nu va schimba bazele sistemului nostru didactic. Câteva simple măsuri de organizare. Reînfiinţarea clasei a opta. Desfiinţarea bacalaureatului. Fixarea unei programe analitice.

După cum vedeţi, măsuri mai mult de gospodărie decât de reformă. Era de aşteptat. D. Gusti, care este un spirit ordonat şi meticulos, nu putea să accepte multă vreme dezordinea pestriță în care trăieşte de atâția ani şcoala secundară. Trei reforme succesive, dar lipsite de continuitate, au izbutit să o destrame de tot pe această biată şcoală. D-nii Anghelescu, Petrovici şi Iorga au tras, fiecare la rândul său, în trei direcţii opuse şi până la urmă au rămas cu trupul neînsufleţit al învăţământului liceal pe brațe.

D. Gusti renunță la transformări. Și e bun mulțumit să readucă lucrurile acolo unde au fost până în vara lui 1925, restabilind liceul pe care l-au făcut atâtea generații de tineri, fără să fi fost mai proaste decât altele.

Asta nu înseamnă că liceul acela era ideal. Sau că era măcar bun. Asupra acestui lucru nici d. Gusti nu credem să-și facă vreo iluzie. Dar, bun, prost cum era, era un liceu ordonat, în care fiecare – profesor și elev – știa ce avea de făcut. Un program fără perspectivă, o cultură fără ară, o economie a materiilor încărcată și greoaie. Dar oricum un program și oricum o economie. Asta e preferabil reformelor geniale și neisprăvite.

Înseamnă că odată cu reintrarea lucrurilor în albia lor, liniștită desigur, dar și mediocră, procesul sistemului nostru școlar e lichidat?

Hotărât, nu. Șapte ani de tribulații teoretice, în care timp liceul românesc a trecut prin toate aventurile posibile, nu vor fi totuși șapte ani sterpi. Căci de aici oamenii, în a cărora cădere stă politica culturală a României, vor fi învățat ceva.

Vor fi învățat poate în primul rând că o reformă a învățământului secundar este un lucru absurd dacă o consideri ca pe o problemă distinctă de întreg angrenajul nostru cultural. Nu se poate realiza nimic cu temei în viața liceului, atâta timp cât nu legi și nu condiționezi reforma lui de reforma universității. Acolo este punctul central al întregii chestiuni și atâta timp cât nu vom avea o universitate (ȘI ASTĂZI NU AVEM), tot ce vom încerca pentru ridicarea liceului și a şcolilor profesionale, normale sau comerciale va cădea în gol, iremediabil în gol.

Căci de ce, în fond, toţi cei care au încercat să ne dreagă liceul l-au stricat? Treacă pentru d. Anghelescu, prea ocupat de concepţiile sale zidăreşti. Treacă şi pentru d. Petrovici, luat cu diversele sale navigaţii politice. Dar d. Iorga? De ce viziunea directă, spontană, lipsită de prejudecăţi a profesorului acestuia mare, n-a ştiut nici ea să desemneze drumul creator al şcolii?

Orice s-ar spune şi oricât s-ar glumi, au fost în măsurile „enervante" ale ministrului de instrucţie N. Iorga elemente sigure pentru construirea unei şcoli noi, eliberată de rutină, dezlegată de manii, manuale, ticuri şi vechituri. Dar niciuna din aceste iniţiative – admirabil intuite – n-a prins. Pentru că n-a avut cum să se încadreze, de ce să se prindă, pe ce să clădească. Vechea imagine stilistică a clădirilor pe nisip ar merge de minune aici, dacă ar mai fi utilizabilă.

Iată de ce e mai cuminte ce vrea să facă d. Gusti. Întoarcere înapoi. Resemnare. Calm. Sunt şi timpurile grele. Sunt şi oamenii obosiţi. Să ne întoarcem înapoi. Băieţii să înveţe cum o da Dumnezeu. Liceul să meargă cum s-o întâmpla. Până ce, într-o zi...

C. STERE: *SMARAGDA THEODOROVNA*

I

E prima oară când literatura românească îi datorează ceva politicii româneşti. D. C. Stere face un drum invers celui obişnuit: căci oameni care să fi tachinat literatura în tinereţe şi să fi dezertat către sfârşit – spre parlamentarism şi oratorie – au fost destui. Dinspre partea cealaltă a baricadei însă, n-am cunoscut până azi nici un fugar. Şi Delavrancea, şi Duiliu Zamfirescu au fost întâi scriitori şi numai pe urmă miniştri. Octavian Goga de asemeni. Pentru toţi trei, convertirea la politică (înţeleg prin „politică" exerciţiul practic al profesiunii de om politic, nu simpla agitare teoretică a unei idei de ordin politic), pentru toţi trei, zic, această convertire a însemnat, voluntar sau nu, încetarea carierei scriitoriceşti.

De ce? Ar fi greu şi ar fi lung de spus. Poate că există o incompatibilitate funcţională între artă şi politică, una fiind un fenomen de gestaţie lentă şi esenţialmente individuală, cealaltă fiind dimpotrivă o poziţie exterioară, supusă la forţe şi sugestii din afară, anonime. Un om politic este un „om public" şi această expresie e suficientă pentru a-i indica abdicarea lui complectă de la literatură şi artă.

Recunosc că tema este mult mai complexă şi mai interesantă decât ar lăsa rândurile noastre puţine să se vadă. Şi o discuţie în jurul ei, cu explicaţii şi exemple, ar fi ispititoare.

(Cât ar fi de interesant bunăoară să explici logica evoluţiei lui Léon Blum, care, începând prin a fi cel mai inteligent şi mai sensibil critic al lui Stendhal, ajunge să fie la sfârşit cel mai doctrinar şef socialist. Sau ce istorie politică a guvernării Iorga s-ar putea scrie, plecând de la constatarea că pentru întâia oară un poet şi un prim-ministru s-au întâlnit în aceeaşi persoană, primul anihilându-l pe cel de al doilea.)

Din această lume complexă a politicii descinde d. C. Stere în literatură, înfruntând la 60 de ani sau poate la 70, căci nu-i ştim vârsta, greutăţile unui debut. Evident, d-sa a mai scris. Cronicarii literari au amintit despre articolele d-sale din juneţe, despre activitatea critică la „Viaţa românească”, despre paginile semnate pe vremuri cu pseudonimul C. Şărcăleanu.

Toate acestea nu indicau însă o carieră literară şi nu revelau un temperament de scriitor. Încercaţi să recitiţi şi veţi vedea. Erau mici cochetării publicistice, făcute unele cu talent, cele mai multe cu naivitate. D. Stere este un intelectual din generaţia care a crezut în Henrik Ibsen: moralist, libertar, puţin anarhist, puţin revoluţionar, burghez însă în fond, ca structură şi temperament. În orice caz, un om dinainte de 1914.

Dacă întâmplarea nu l-ar fi dus pe omul politic Constantin Stere pe un drum tragic, el ar fi fost astăzi un membru al „vechii garde liberale”. Ar fi fost de mai multe ori ministru şi – cine ştie? – ar fi ocupat locul d-lui Duca. Totul îl indica pentru asta: structura intelectuală, calităţile personale, temperamentul fugos.

Dar destinul a fost mai întunecat şi poate mai fertil. D. Stere a devenit un trădător şi, într-o ţară în care nimeni nu plăteşte nimic, el a plătit totul.

Timp de 12 ani a fost în politica românească eroul ei sterp şi tragic, luptându-se cu umbre şi sentinţe, pe care nimic nu le putea înfrânge, nici patetismul singurătății, nici curajul de a suferi, nici orgoliul de a înfrunta.

Nu am nimic, absolut nimic, comun cu d. Stere. Sunt din altă lume, din alt continent, din alt ev istoric decât d-sa. Nici măcar nu-i sunt duşman, îi sunt doar străin, definitiv străin. Dar omeneşte vorbind, mi s-a strâns inima în ziua în care am citit într-un ziar, sub semnătura unui scriitor, un articol care se intitula barbar *De ce nu se sinucide d. Stere?*

(În treacăt fie zis, pentru hazul lucrului, de atunci lucrurile s-au schimbat şi ziarul în chestiune s-a împăcat cu d. Stere, iar romancierul-procuror i-a devenit advocat.) Atâta crâncenă pornire împotriva unui om, care oricum rămânea un intelectual într-o piață publică, plină de caraghioşi şi pungaşi, era deprimantă. Mă întrebam unde se poate refugia un ins atât de sălbatec lovit şi ce suporturi interioare îşi poate găsi. Mă întrebam unde se poate sublima atâta pasiune refulată, atâta durere şi revoltă intimă.

Când am aflat mai târziu că d-sa a renunțat la memorii şi că le va transforma într-o serie de romane, am înțeles şi mai bine. Am înțeles şi m-am temut.

Am înțeles încă o dată că literatura va juca rolul ei de descărcător: că, după cum de atâtea ori a mers pe urma unui amor defunct, a unei răni sufleteşti, a unei morți neuitate şi le-a cicatrizat, le-a simplificat, le-a rezolvat, dându-le putința de a se exprima, tot astfel va merge de astă dată pe urma dramei lui Constantin Stere şi îi va linişti apele, îndreptându-le spre o albie ordonată, obiectivă.

Dar mă temeam ca, descălecând din politică pătimaş, însângerat încă de lovituri recente, răzbunător, noul romancier să nu-şi facă din literatură o nouă tribună şi în locul unui roman să nu scrie o pledoarie. Genul literar cel mai firesc al politicianului este pamfletul şi mă temeam că d. Stere nu-l va putea depăşi.

De aceea am întârziat atât de mult lectura celor două prime volume ale romanului d-sale şi de aceea cronica de faţă apare atât de târziu. Aşteptam o lectură penibilă a unei cărţi naive şi de asemenea lecturi sunt bun bucuros să mă feresc cât pot.

După această exagerat de lungă introducere să spunem în sfârşit ceea ce trebuia spus poate din capul locului: d. Stere e un romancier şi cele două volume ale d-sale sunt romane.

Nu ştiam că observaţiile generale îmi vor lua atâta spaţiu. Aş fi vrut să vorbesc amănunţit aici despre Smaragda Theodorovna şi să-l las pe Vania Răutu în seama cronicii viitoare. Va trebui să vorbim despre amândoi în aceeaşi cronică.

Dar să spunem de pe acum că d. Stere are un dar viguros şi obiectiv de a privi oamenii, de a-i realiza epic, de a desemna un portret, de a studia un caracter, de a evoca o atmosferă. Mirarea mea cea mare e să văd un mediu sadovenist, ca pitoresc şi ca preocupare, realizat în trăsături puternice, deloc sămănătoriste, trăsături văzute obiectiv, critic, fără lirism, fără accente retorice, într-o lumină plină şi sculpturală, care contureazăşi defineşte. Ar fi ştiut d. Sadoveanu să realizeze o figură atât de romantică şi idilică pe cât este Smaragda Theodorovna cu mijloace atât de sobre, atât de „nepoetice”? Nu cred.

Asta măsoară, cred, uluitoarele calități de scriitor cu care, gonit din politică, d. Stere intră în literatură.

DESPRE O „CHESTIE” VECHE

Domnul profesor I. Simionescu, pentru care am îndrăznit să scriu acum vreo patru săptămâni o epistolă, invitându-l să ia cunoștință de lenea editurii Cartea Românească, ce stă sub conducerea d-sale, și să-i pună capăt, nu ne-a răspuns.

Nu e nimic. Dacă d. profesor este ocupat, noi nu suntem grăbiți. Cum dreptatea e de partea noastră, putem aștepta în liniște trecerea timpului. El – timpul adică – lucrează pentru noi, nu pentru d. Kiribiri. Și oricât de târziu ar afla de acest lucru d. profesor Simionescu, tot nu va fi prea târziu.

Dar epistola noastră nu a trecut chiar de tot nebăgată în seamă. A fost mai întâi replica unui tânăr confrate care s-a grăbit să tragă o poliță asupra librăriei de pe bulevardul Elisabeta. Am aflat astfel că atacul nostru fusese nedrept și prost informat. Cartea Românească e o editură inteligentă, curajoasă și plină de bune intenții. Nu s-au publicat acolo decât cărți bune. D. Kiribiri este un autor amuzant (un fel de Voltaire modern – nu?). Iar noi suntem niște hapsâni. În plus, o generație tânără de scriitori (căci în numele ei cuvântam noi) nici nu există.

Am cetit toate acestea cu o sinceră jenă. Nici prin gând nu ne-a trecut să răspundem. Ne mulţumeam cel mult să-i dorim tânărului advocat succes... şi la mai mare.

Scrisoarea noastră a mai fost urmată de un articol publicat în „Universul" şi semnat de d. profesor I. Simionescu. Da, de d. Simionescu, adresantul nostru negăsit. Căci dacă d-sa s-a ocupat de observaţiile noastre în special nu înseamnă că treburile cărţii îl interesează mai puţin. Iată-l deci scriind un articol plin de constatări grave, de întrebări şi nedumeriri, ce arată că d-sa nu ignorează deloc proasta stare a tipăriturilor literare româneşti.

Domnul profesor bagă de seamă în primul rând că cetitorul de la noi se interesează cu o vinovată preferinţă de tot ce se scrie dincolo de graniţe. Că se citeşte literatură străină nu e rău. Dar că se citeşte numai literatură străină şi tocmai pentru că e străină, asta e de-a dreptul grav. Căci în acest caz nu mai este vorba de pasiune literară, ci de snobism literar.

De ce, se întreabă d. Simionescu, un roman ca *Baltagul* lui Sadoveanu să nu deştepte măcar acelaşi interes pe care îl deşteaptă nu importă ce roman proaspăt de la Paris?

Faptul acesta e atât de trist, încât îl descurajează de tot pe d. profesor Simionescu. De vreme ce nu sunt cetitori, ce putem să le mai cerem editurilor? Vina nu este a lor, ci a publicului acestuia leneş şi neiubitor de carte, care nu poate înnumăra, la o populaţie de 18 milioane de suflete, decât 5000 de cititori – şi asta numai în cazurile bune. Cum să mai cuteze editorul să tipărească autori tineri, să selecționeze manuscrise, să înlesnească debuturi?

Cu toată stima ce o purtăm profesorului şi cărturarului I. Simionescu, să ne fie îngăduit a spune că raționamentul acesta mi se pare prea uşor. Şi justificarea editorilor prea nemeritată.

Adică după cinci ani de stearpă discuție în jurul unei eterne „crize a cărții”, după nenumăratele anchete, după îndelungi controverse, ajungem la concluzia că lucrurile merg prost... pentru că e criză?

Nu noi vom pleda cauza cetitorului român, atât de lipsit de curiozitate pentru cartea autohtonă şi pentru scriitorul compatriot. Vina lui o ştim – şi e mare.

Întrebarea este însă dacă, în raporturile dintre editură şi public cetitor, inițiativa nu trebuie să-i revină editurii, dacă nu este în putința şi în căderea ei să corecteze, să cultive, să creeze acest public cetitor, care este mai de grabă dezorientat decât răuvoitor.

Nu ar fi o treabă mult prea uşoară dacă a face editură ar însemna să tipăreşti ce se caută şi să vinzi ce ți se cere? Asta nu se întâmplă nici în domeniul croitoriei, unde croitorii de gust impun clienților lor o ştofă, un desen, o tăietură, care mai târziu devine modă – dar încă în domeniul cărților, unde direcțiile critice pot fi lesne transformate în preferințe publice.

E foarte lesne să spui că Franța dispune de un imens număr de cetitori – şi cu asta să ridici din umeri descurajat. Dar se întreabă cineva dacă acest public cetitor a crescut din senin, de bună voie, sau dacă n-a fost cumva rezultatul unei îndelungi pregătiri?

Un exemplu dintr-o mie. Editura N.R.F., care astăzi este cea mai importantă, a început modest, obscur, fără cetitori, ignorată complect. A început cu o revistă care avea împotriva sa toate prejudecățile şi toate gusturile, căci ocupa un loc de extremă stângă literară, un loc aproape revoluționar. Ei bine, asta n-a împiedicat-o ca împotriva tuturor Paul Bourgetilor şi a tuturor Anatole Francilor să-şi creeze un public propriu, cu exigențe şi preferinți distincte, noi şi curagioase.

Ar trebui să se înțeleagă odată – şi sunt uimit că domnul profesor Simionescu refuză – că un principiu critic este mai tare, practic chiar mai tare, decât un capriciu public. Eu unul nu văd niciun motiv ca, de vreme ce parfumierii izbutesc să impună cumpărătorilor un model de sticlă mai frumos decât cel pe care şi l-ar voi, editorii să nu poată să impună o carte mai bună decât cea care li se cere.

N-are Cartea Românească decât cetitori de mâna cincea? Eu nu cred. Dar dacă nu are decât de ăştia, să creeze alții.

De ce nu face o revistă? De ce nu grupează în jurul ei câțiva scriitori vii şi activi? De ce nu reorganizează nenorocitul ei „comitet de lectură”, transformându-l într-un post de observație, de căutare, de control al vieții literare?

De ce nu înlocuieşte băiatul de prăvălie, care face oficiu de lector, cu un scriitor veritabil? De ce nu riscă pe an 100.000 (una sută mii) lei ca să tipărească 4 (patru) autori tineri? De ce nu-şi alege cu severitate şi competență traducerile? De ce nu renunță la coperțile cu femei goale? De ce nu se trezește din somnul greu din care încercăm noi să o zgâlțâim?

De ce, domnule profesor?

SAINT-SATURNIN

Cred că Jean Schlumberger, autorul romanului *Saint-Saturnin*, apărut în toamna trecută, face parte cu André Gide și Roger Martin du Gard, din primul nucleu al cercului „Nouvelle Revue Française". André Lhote și Jacques Rivière au venit mai târziu. Ceilalți – Albert Thibaudet, Benjamin Crémieux, Ramon Fernandez, Alain, Paulhan etc. etc. – au venit mult mai târziu. Dintre toți, Schlunfberger este cel mai puțin cunoscut, nu numai la noi, dar în Franța chiar, deși vârsta, mediul literar și circumstanțele i-ar fi justificat o notorietate egală celorlalți.

De ce cariera sa a trecut atât de discret, încât cel mai binevoitor dintre cetitorii de cărți nu-l poate ști decât vag, după nume? În ce mă privește, îl treceam pe autorul acestui *Saint-Saturnin* în acea categorie de scriitori iluștri, pe care războiul i-a dezactualizat pe totdeauna și care continuă să trăiască și să scrie pentru mica lor glorie din trecut și pentru publicul lor desuet (Exemple: Gaston Chérau, Jean Ajalbert, Rosny aîné, Rosny jeune, Léon Deffoux, toți în viață și toți perimați).

Iată de ce, scriind despre *Saint-Saturnin*, care este o carte excepțională și pe care – mărturisesc – am cetit-o numai din întâmplare, mi-e imposibil să-i ofer cetitorului meu o bibliografie întroducătoare. Aş fi vrut să putem plasa romanul acesta în cadrul întregii opere a autorului.

Oricum, *Saint-Saturnin* este şi aşa o lectură excelentă. De multă vreme nu-mi amintesc să fi cetit o carte mai bine făcută. „Bine făcută” în sensul meşteşugăresc (dacă se poate spune) al vorbei. Cine a încercat vreodată să scrie o nuvelă sau un roman, cine a cunoscut dificultatea de a distribui materialul unei poveşti, de a-i lega momentele epice, de a ridica treptele suitoare ale întâmplărilor, va fi bucuros să contemple construcţia cărţii acesteia, construcţie sobră, liniară, gândită de un cap de stăpân.

De obicei calităţile tehnice ale cărţilor mă interesează puţin. Substanţa unei opere, nu maniera, hotărăşte de valoarea ei. Şi în cele mai multe cazuri, ştiinţa de a compune s-a aliat cu mediocritatea gândirii şi sărăcia viziunii epice. Ceea ce părea elegant nu era decât sterp. Nu întâmplător cărţile cele mai dragi au fost şi cele mai turmentate.

Dar pentru *Saint-Saturnin* ordinea construcţiei este atât de puternică şi netrucată, încât devine expresivă, devine substanţială. Recâştigi noţiunea de „clasic” cetind această carte, scrisă de altminteri, în întregime, pe o temă psihologică gravă, în jurul morţii şi în jurul tradiţiei, la o tensiune de conflicte sufleteşti, pe care autorul le reprimă, fără să le scadă însă nimic din virulenţă.

Şi mai recâştigi poate noţiunea de „roman”, pe care n-ar fi de mirare s-o fi pierdut, tot cetind cărţi, interesante desigur şi valoroase, care au făcut exerciţii şi experienţe pe seama unui gen literar, nu rigid desigur, dar destul de definit, pentru a nu suporta prea multe fantezii experimentale.

Bag de seamă că încep să judec ca un profesor de literatură, dar este probabil din vina cărții acesteia atât de echilibrată, încât ar putea să servească drept model didactic pentru roman, după cum *Cidul* bunăoară este pentru tragedie.

Şi exemplul nu cred să fie nici întâmplător, nici disproporționat, căci *Saint-Saturnin* mi se pare a fi opera unui Corneille care l-a cetit pe Balzac şi a învățat ceva de la el.

Balzaciană este însăşi tema cărții, dedicată destinelor anei familii, care, fixată de câteva generații într-un colț de țară, îşi creează lent un spirit în legătură cu pământul acesta familiar, o atmosferă morală proprie, o psichologie colectivă, în care trăsăturile deosebite, ale fiecărui ins nu distonează, ci întregesc. Saint-Saturnin, domeniul familiei Colombe, nu este un simplu punct geografie pe harta provinciei franceze, ci un punct moral, un asamblu de valori materiale şi psichologice, la care aportul oamenilor şi aportul pământului se unesc şi se confundă.

Interesant este de ştiut cât se apropie şi cât se abate fiecare din descendenții familiei Colombe de fondul lor psichologic comun, câte variante poate să dea spiritul de la Saint-Saturnin prin ramificarea liniei familiare. Fiecare dintre Colombi are în el ceva din forța tenace, sedimentară a grupului, dar fiecare a trecut această moştenire sufletească prin temperamentul, prin nefericirile, prin bucuriile lui, alcătuind până la urmă, pe fondul inițial al tradiției de la Saint-Saturnin, o siluetă nouă.

Jocul acesta de aliagii şi alterări psihologice l-am mai întâlnit într-un roman, despre care am vorbit aici mai demult – *Forsyte Saga* de John Galsworthy – şi, deşi proporţiile cărţii lui Schlumberger sunt mult mai reduse în timp, regăsim acelaşi sentiment de durată şi devenire a lucrurilor subliniat atunci. Numai că desfăşurarea destinelor familiei Forsyte se făcea pe drumuri lungi, încete, ocolite, în timp ce istoria familiei Colombe se precipită şi se precizează într-un moment de criză, care îi surprinde pe toţi eroii cărţii, îi obligă să se confrunte între ei şi să se măsoare cu cele mai aspre sentimente, definindu-se astfel dintr-odată.

Agentul acestui moment de panică este bătrânul William Colombe, şeful familiei, înnebunit la sfârşitul unei vieţi de creaţie şi muncă de o nebunie rece, lucidă, exagerat de inteligentă uneori, nebunie prea subtilă pentru a-l scoate din joc, printr-o simplă punere sub interdicţie. Iată-i pe copiii săi – Louis, Nicolas şi Jourdaine –, ajutaţi de complicitatea nepoţilor, siliţi să se ridice împotriva bătrânului, ca să apere propria lui rasă şi tradiţie. Este un conflict aprig, cu atât mai aprig cu cât trebuie păstrat în limitele bunei cuviinţe, pe un domeniu plin de servitori, ţărani, oameni respectuoşi de un trecut pe care îl cunosc de demult. Lupta nu trebuie dezlănţuită şi ea trebuie totuşi purtată, cu lovituri piezişe, cu înfrângeri tăcute, cu victorii neaparente. Încăierare în adânc, sub greutatea atâtor sentimente străvechi (dragostea şi respectul pentru un tată totdeauna bun şi strălucitor), încăierare surdă ce are într-adevăr un patetism cornelian, nu numai prin substanța conflictului în joc, dar și prin calitatea oamenilor, căci Jourdaine bunăoară este o autentică prințesă, coborâtă din teatrul lui Corneille și îmbrăcată veridic în rochiile unei soții de diplomat din 1930, femeie făcută numai din calm, grație, tact și inteligență.

Până la urmă, William Colombe cade și copiii lui înving, învingător rămânând însă numai acest Saint-Saturnin, pământ ce-și va duce mai departe chemarea lui peste morminte, peste legende stinse, peste orgolii și patimi căzute, peste amintirea nedistinctă a atâtor vieți și drame, cu care, la sfârșitul lecturii, am ajuns să fim familiari și de multă vreme cunoscuți.

PE FRONTUL PACIFIST...

Pe frontul pacifist se varsă încă destul sânge rău. Deocamdată la figurat, în așteptarea zilelor de glorie, când se va vărsa la propriu, sânge bun, roșu și sănătos.

Dar pe același front s-a întâmplat săptămâna trecută un mic fapt care desigur n-are nicio importanță practică, dar care este consolator în frumusețea și inutilitatea lui.

700 de copii germani – băieți și fete – au fost aduși de la Berlin la Paris și de-acolo trimiși la munte, în localitatea Draveil, în apropierea căreia s-a ridicat o tabără de vară confortabilă și bogată. I s-a adăugat acestui popor de nemți mărunței câte o sută de francezi, elvețieni și englezi, pentru ca gălăgia și voia

bună să fie mai mare. Cheltuiala o suportă confederaţia generală a lucrătorilor din Franţa (C. G. T.) şi e probabil că micii oaspeţi nu se bucură mai puţin de vacanţa lor, pentru motivul că gazdele sunt socialiste. Din fericire ideologiile politice nu fac victime mai jos de 15 ani.

Urmând acest exemplu, Sindicatul institutorilor francezi a expediat şi el 150.000 de franci la Berlin, ca să se mai trimeată astfel încă vreo câteva zeci de copii la Draveil. Banii nu sunt mulţi, desigur. Dar timpurile sunt grele şi cecul acesta trimis ca un salut frăţesc peste cea mai întunecată graniţă din Europa este cu adevărat un sacrificiu şi o faptă bună.

Asta se întâmplă tocmai în săptămâna în care posturile de radio, ziarele, întrunirile şi moţiunile nemţeşti cer un război de revanşă sau, în cazul cel mai bun, o răzbunare diplomatică de două ori mai grozavă decât pacea impusă la 1919. Dacă se poate un fel de Tratat de la Versailles pe dos: îndreptat adică împotriva Franţei.

Asta se mai întâmplă, într-o săptămână în care prezidentul republicii franceze, inaugurează la Metz canalul Moselei ce duce de-acolo până la Thiouville, canal ce constitue o formidabilă operă de utilaj economic naţional şi care a fost în întregime lucrat de ingineri germani, pe bani germani, în contul reparaţiilor. Gazeta pariziană care istoriseşte această solemnitate pretinde că inginerii germani, autori ai acestei vaste lucrări, au asistat palizi la inaugurare. Poate că nu le-a venit nici lor uşor şi poate că aveau de ce păli.

Ei bine, în timp ce la dreapta şi la stânga Rinului se înalţă atâtea proteste sau provocări, în timp ce unii se cred exploatați și alții păcăliți, în timp ce imnurile lor naționale își dispută undele eterice și duc probabil acolo o luptă radiofonică teribilă, 700 de copii nemți vin în Franța să se odihnească.

Omul e un animal caraghios care face uneori, din nimereală, un gest emoționant.

DE CE SE ABROGĂ LICHIDAREA JUDICIARĂ?

E ciudată încăpățânarea acestui guvern țărănist de a face reforme liberal-bancare. S-ar spune că oamenii s-au hotărât de bună voie să-și anuleze programul și rostul.

După modificarea conversiunii, abrogarea lichidării judiciare. De ce? Foarte simplu: le-a recomandat d. Rist. Altă justificare ar fi foarte greu de găsit. Căci lichidarea judiciară, venită în cel mai sumbru moment de criză, pentru a atenua executările silite și a substitui o formulă mai umană, dar în același timp și mai eficace, falimentului, și-a dovedit repede utilitatea. Nu știm dacă ministerul de justiție dispune sau nu de cifre statistice asupra datornicilor ce se află astăzi în lichidare judiciară, dar e foarte probabil că aceste cifre ar vorbi pentru menținerea lichidării.

D. Rist, care practică mai degrabă un fel de economie juridică, decât o economie politică, fiind mai mult jurist decât economist, era firesc să se sperie de o instituție ce se rezema mai mult pe oameni și realități, decât pe creanțe și ficțiuni. Nimeni nu-i poate face o vină din asta. D-sa vorbea în numele unei mentalități și a unei tradiții. Țin minte că la Paris, la trecerea unei teze asupra concordatului preventiv, profesorul-prezident și-a început observațiile cu un principiu pentru el nediscutabil: „niciun argument, de niciun ordin, nu poate fi mai tare decât o creanță certă și exigibilă”.

Cu o asemenea religie a poliței, evident că d. Rist avea să condamne, din capul locului, lichidarea judiciară și să o facă vinovată de proasta stare a finanțelor noastre. Guvernul țărănist a primit sentința și s-a supus. Iar acum pornește senin la abrogarea lichidării judiciare.

Numai că lucrul nu va fi extrem de lesne. Căci lichidarea judiciară are asupra argumentelor d-lui Rist și ale guvernului o mare superioritate: aceea de a exista. În câteva luni, reforma aceasta a creat o stare de lucruri, de care trebuie să se țină seama: o detentă între creditor și datornic. O cale de tranzacție de la caz la caz, o liniștire a pieței comerciale, terorizată până mai ieri de amenințarea executărilor silite, a sechestrelor, a proceselor de faliment. Se poate trece, așa deodată, din senin, peste această stare de lucruri? Nici nu ne gândim să invocăm situațiile de drept create în aceste câteva luni, drepturile câștigate pe baza legii, deși argumentul ar fi foarte puternic. Dar suntem siguri că rațiunile practice sunt mai tari decât rațiunile juridice pe care le-am putea pe drept invoca.

Ce face guvernul cu toți datornicii aflați astăzi în lichidare? Îi lasă pur și simplu descoperiți? Nu. Asta nu se poate. Asta nici d. Rist n-ar cuteza să ceară.

Soluția e alta: îi trece de drept în cadrul concordatului preventiv, căruia, pentru circumstanță, îi lărgeşte condițiile.

Ei bine, această măsură, foarte simplă e drept, este şi foarte simplistă. Căci concordatul preventiv e una, iar lichidarea e alta. Sunt două instituții care se adresează la două categorii deosebite de interese. Concordatul e utilizabil mai ales în oraşul unor active comerciale importante, al unor firme, destul de mari pentru a putea mobiliza, la termene relativ scurte, sumele ratelor concordatare. Lichidarea judiciară, cu mecanismul ei mai lent, mai gospodăresc, e destinat datornicilor mici, micului comerciant de bună credință.

Că este mai largă decât concordatul preventiv? Evident. Dar cine vă spune că aceeaşi majoritate, care se sperie azi de acest lucru, nu va fi silită mâine, dacă nu va voi să populeze oraşele României numai cu faliți, să revie şi să treacă chiar mai departe pe drumul acesta de simpilificare şi degajare economică?

Noi nu vom fi deloc mirați, căci istoria s-a mai întâmplat, tot cu o majoritate național-țărănistă, tot cu un guvern național-țărănist. N-a fost vorba în trecuta guvernare, după ce d. Iunian fusese înlocuit la ministerul justiției cu d. Nițescu, n-a fost vorba să se abroge legea concordatului preventiv, opera celui dintâiu? Şi majoritățile nu erau speriate de „distrugerea creditului”? Şi un proiect nu era gata-gata pentru abrogarea nefastei legi?

Ei bine, azi, „nefasta lege” nu este numai menținută, nu este numai lăudată, dar condițiile ei i se par guvernului insuficiente, d. Mihai Popovici devenind astfel mai „imprudent” decât d. Iunian. Să nu fi servit lecția asta la nimic?

CONTELE MAURICE MAETERLINCK

Ieri a fost sărbătorit în întreaga Belgie poetul Maurice Maeterlinck, care a împlinit 70 de ani şi căruia cu acest prilej regele Albert i-a decernat titlul de conte. Un conte cu înfăţişare de ţăran cărunt, mai degrabă destinat muncii câmpului decât meseriei scriitoriceşti, atât de tristă şi vană.

Maeterlinck e cel mai puţin „intelectual” dintre poeţi, cel mai puţin inspirat de asemeni, el care, în înfăţişarea lui de flamand greoi, seamănă cu un gospodar de treabă, cu un cultivator de flori, cu un agricultor priceput, în niciun caz cu un filozof sau cu un boem.

N-am să uit că prima carte pe care am citit-o, după abecedar, a fost *Viața albinelor*, scrisă de el, simplu, curat, fără fior, fără emoție, cu o simpatie mijlocie, liniştită şi ternă. Nu-mi plac oamenii care se apropie de natură cu gesturi mari, exclamații şi solemnitate. Trebuie să te simți camarad cu pomii de pe marginea drumurilor, ca să înțelegi ce se întâmplă pe pământ. Maeterlick avea acest dar de a iubi potolit „misterele naturii”.

Nimic nu a izbutit să modifice pentru mine această imagine cuminte. Nici destăinuirile Georgettei Leblanc, amantă sacrificată gloriei marelui om. Nici istoria literară care îl plasează pe Maeterlinck într-un timp de lupte artistice agitate. Nici bătălia lui *Pelleas şi Melisande*, care rămâne oricum un fel de nouă „bătălie a lui *Hernani*” şi care a fost în mişcarea artistică modernă un ceas decisiv. Maeterlinck lua parte la această capitală încăierare, odată cu Debussy, cu acelaşi titlu de inovator.

Totuşi nimic din această vâltoare boemă n-a schimbat nimic din personalitatea egală şi plană a lui Maeterlinck. A rămas acelaşi cap de ţăran flamand, cumpănit şi fără strălucire. Chiar în piesele lui de atmosferă simbolistă, unde „poezia” e făcută nu din elevaţie, ci nu ştiu din ce plecare spre pământ, din nu ştiu ce neputinţă de a se rupe de rădăcinele pământului.

Dacă, pentru a-l sărbători odată cu toată lumea, aş voi să recitesc ceva, aş relua probabil *Le trésor des humbles*, cartea aceasta înţeleaptă, fadă, impersonală, cu gust de miez de pâine, carte fără vârstă, care nu mi-a plăcut la 20 de ani şi n-are să-mi placă la 50, dar care m-a odihnit atunci şi mă va odihni totdeauna.

Şi pe acest om regele lui îl înnobilează, după un obicei vechi, ca pe un ostaş sau ca pe un agricultor, până la care nebuniile acestor timpuri nu au ajuns. Exemplul e liniştitor.

C. STERE: *VANIA RĂUTU*

II

Primul volum al operei d-lui Stere aducea, pe lângă un surprinzător dar de povestire şi evocare, două figuri ca de roman, deplin realizate. Iorgu Răutu şi Smaragda Theodorovna.

Pentru cel dintâi, lucrul nu era poate excepţional de greu. Personaj sadovenist – şi prin psihologia lui simplă, şi prin pitorescul lui exterior – Iorgu Răutu, deşi conturat şi viu, este un tip pe care d. Stere l-ar fi putut împrumuta din orice povestire cu boieri moldoveni. Nu va fi nici prima, nici ultima figură de boier rural, necioplit, sălbatec, timid şi la urma urmelor simpatic, pe care îl va cunoaşte literatura noastră, astăzi încă plină de atâtea reminiscenţe sămănătoriste.

Cel mult dacă i se poate recunoaşte d-lui Stere calitatea (mai mult de ordin documentar, decât artist) de a-l fi evocat pe Iorgu Răutu în mijlocul unui decor şi al unei societăţi mai puţin cunoscute nouă, înlocuind cadrul de care s-a abuzat atâta, al „Ieşilor”, cu decorul Basarabiei de la jumătatea veacului trecut, o Basarabie pitoresc descrisă, fie în tablourile monotone şi patriarhale de la Năpădeni, fie în imaginile repezi, vioaie şi pregnante ale Chişinăului de atunci. Nu este desigur această evocare calitatea cea mai de seamă a romanului de faţă, dar printre detaliile lui preţioase se cuvine să fie citată.

Ceea ce dovedeşte însă decisiv posibilităţile de romancier ale d-lui Stere este figura Smaragdei Theodorvna. Iată într-adevăr o eroină cu trăsături personale, cu o alcătuire sufletească subtilă şi complexă, în ciuda simplicităţii ei aparente, ascunzând o dramă puternică, ce depăşeşte cu mult decorul gospodăresc al povestei. Această Smaragdă

Theodorovna este în acelaşi timp candidă şi practică, virtuoasă şi senzuală, supusă şi stăpânitoare, fragilă şi atotputernică, un adevărat caracter, demn de studiul unui adevărat romancier. Îmi place cu deosebire faptul că viaţa ei este povestită ascendent, în devenire, pe măsură ce faptele şi anii o modelează, şi că nu este surprinsă *portretistic* la un moment dat, cu atâţia alţi eroi ai acestui roman, văzuţi în trecere, din afară, şi prezentaţi după indiciile lor exterioare.

S-a făcut foarte mult caz, în cronicile scrise până azi despre cartea d-lui Stere, de calităţile d-sale de portretist, care mie mi se par obişnuite, uneori abia amuzante şi întotdeauna statice, exterioare, lipsite de semnificaţie psihologică.

Dar Smaragda Theodorvna nu are nimic factice şi destinul ei ni se revelează direct, fără comentariile marginale ale autorului, prin simpla putere de sugestie a faptelor. Romanţioasa ei tragedie cu contele polonez este, cu toată atmosfera nebuloasă şi „poetică" a situaţiei, de o frumuseţe netrucată, iar episodul balului de la Odessa, până la moartea Soniei, are un accent precipitat de deznodământ orb, fatidic.

Se pare însă că Smaragda Theodorvna nu este decât un personagiu secundar în opera d-lui Stere, dedicată în realitate adevăratului erou, lui Vania Răutu, şi că trecerea acestei ciudate femei prin carte nu are alt rost decât să-l arunce pe acest Vania, din capul locului, în cercul lui predestinat de dizgraţie şi răzvrătire.

Mărturisesc că origina simbolică a lui Vania şi caracterul mesianic pe care îl ia astfel viaţa lui îmi displace ca procedeu. După cum îmi displac toate scenele şi detaliile „cu teză” pe care autorul le acumulează în jurul eroului său preferat, pentru a-l transforma încă din copilărie într-un fel de martir social predestinat. Mi se pare că Vania putea să devină un revoluționar, chiar dacă maică-sa nu l-ar fi urât atât de crunt, chiar dacă fratele mai mare nu l-ar fi persecutat, chiar dacă nenorocirile țiganilor de pe moşia părintească nu l-ar fi făcut să plângă, la 7 ani, de compasiune. Nu spun că toate astea nu sunt posibile. Dar ele mi se par excesive, de un simbolism prea facil, şi sentimentale fără de folos. Presimt, de la întâile pagini ale romanului, nimbul ce încununează capul de martir al lui Vania Răutu şi mă tem că acest bagaj precoce îl va împiedica să devină un om veridic, simplu, agitat şi inegal, ca toți oamenii adevărați.

Este prea idilic construit eroul acesta, pentru ca până la urmă să nu fie prea concepțional şi livresc.

Spuneam în cronica trecută că d. Stere face parte din generația intelectuală a lui Henrik Ibsen. Asta nu numai pentru interesanta d-sale asemănare teatrală cu doctorul Stockman (şi unul, şi altul fiind şi acceptând să fie „duşmani ai poporului”), dar pentru alte motive, nu de asemănare exterioară, ci de structură şi formație. Mesianismul social al d-lui Stere, predilecția d-sale pentru atitudini de singurătate şi răzvrătire, idealismul d-sale rece, abstract şi impersonal, credința d-sale în valori cu majusculă (Bine, Frumos, Adevăr), inspirația d-sale aspră şi naivă în acelaşi timp, toate acestea şi multe altele fac un ansamblu moral care a avut un moment de celebritate pe la 1900, sub masca doctorului Henrik Ibsen. Tot de la el va fi moştenit d.

Stere gustul retoric pentru simboluri. Căci nu e greu deloc să descoperi în Vania Răutu un erou ibsenian şi să bagi de seamă cum fiecare fapt ce i se întâmplă ascunde o „teză”, cum fiecare gest sau cuvânt constituie o alegorie şi cum, în sfârşit, întreaga lui viaţă se pregăteşte să fie retorică, demonstrativă şi tezistă. Perfecţia morală a lui Vania Răutu este iritantă. Milos, bun, generos, filosemit, antiburghez, dezinteresat, umil – toate acestea la zece ani – nu vi se pare că e puţin prea mult? E de mirare că romancierul Stere, care a pus atâta măsură şi obiectivitate în prezentarea Smaragdei Theodorovna, nu a ştiut să repete aceeaşi experienţă pentru Vania Răutu, care n-ar fi avut decât de câştigat dintr-o mai mare severitate a autorului său.

Lucrul să fie ireparabil? Nu cred. Deocamdată rămâne al doilea volum al romanului mai puţin realizat decât primul, deşi materialul îi este mai divers şi, din punct de vedere documentar, mai interesant.

Vina cade toată în sarcina lui Vania. S-ar putea însă ca în viitoarele volume d-nul Stere să-şi recâştige asprimea şi luciditatea creatoare cu care ne-a făcut cunoscută figura Smaragdei şi să tempereze astfel, printr-un control artistic, entuziasmul social al eroilor săi.

D. Stere va fi atunci definitiv răpit politicii şi definitiv câştigat literaturii.

CÂINII ŞI DENTIŞTII DE LA ZÜRICH

„Federaţia dentară internaţională” pregăteşte pentru sezonul de toamnă un spectacol care va avea probabil un succes fără pereche. Spectatorii cu nervii tari ştiu că se vor amuza.

Pretextul este o experienţă ştiinţifică. Iar cadrul, un concurs medical.

Se vor lua câteva zeci de câini. Li se vor găuri toţi dinţii şi măselele maxilarului inferior. Se va introduce în canalele acestor dinţi puroi luat din măselele bolnave de om. Cavităţile vor fi pe urmă cimentate – iar câinii puşi sub observaţie câteva luni până ce cariile provocate experimental vor ajunge la gradul lor ultim. Atunci dinţii vor fi extraşi şi supuşi cercetării unui mare număr de medici şi dentişti care vor lucra pe urmă un referat asupra chestiunii, propunând astfel un tratament mai sigur al cariilor dentare. Pentru treaba asta, Federaţia acordă un premiu de 1000 de dolari şi o medalie de onoare.

Întâmplarea asta este pur şi simplu oribilă şi dacă cumva v-a plăcut să meditaţi vreodată la demnitatea neamului omenesc, atunci sper că povestea de mai sus vă va procura un minut de ruşine.

Fără sentimentalism vorbind şi fără ipocrizie. Poate că drepturile noastre asupra dobitoacelor, deşi nu suntem mai buni decât ele, se impun. Poate că n-avem încotro. Lucrul nu este mai puţin bestial însă şi mai puţin umilitor.

Un singur lucru ne scuză totuşi faţă de neamul câinilor şi dacă am putea sta de vorbă cu reprezentanţii lor legali, ne-ar înţelege şi ne-ar scuza. Căci în timp ce în Elveţia, la Zürich, pe malul unui lac albastru, se fac experienţe pe seama câinilor, tot în Elveţia şi tot pe malul unui lac albastru – la Geneva adică – se fac experiențe pe seama oamenilor. Şi cine poate să spună că ele sunt mai puțin dureroase sau mai puțin ştiințifice. Şi cine ştie dacă sălbăticia dentiştilor de la Zürich nu este decât un palid joc față de sălbăticia inconştientă a diplomaților de la Geneva, care au țintuit de atâția ani omenirea pe un imens fotoliu de operație, luptându-se nu cu o simplă carie dentară, care la urma urmelor e o boală certă, ci cu câteva universale tâmpenii ce se cheamă pace, dezarmare şi reparații?

E destinul nostru mai puțin câinesc decât al câinilor?

JURNALUL KATHERINEI MANSFIELD

Nu am de gând sa scriu un articol de critică. Cel mult unul de prezentare. Sau poate nici atât, pentru că e probabil să cunoaşteți şi fără ajutorul meu cartea aceasta care a circulat atâta în ultima vreme.

Dar nu mă pot dispensa de plăcerea de a lua câteva note înainte de a închide volumul în dulapul cu cărți.

Jurnalele intime au o veche preferință în alegerile mele de cetitor dezordonat. În parte, pentru că răspund poate unei uşoare curiozități sociale: să cunoşti oameni, să afli istorii ascunse despre ei, să-i vezi trăind la adăpostul convențiilor este o plăcere certă, deşi poate de calitate mediocră. Dar mai ales, pentru că aceste jurnale au un accent de adevăr, pe care literatura nu-l realizează niciodată pe de-a întregul. Fiindcă literatura, oricât ar fi de bună, simulează.

Acestei preferinți îi datorez cunoașterea lui Stendhal (pe care l-am abordat ca istoric și memorialist și numai în urmă ca romancier), descoperirea lui Fournier și Rivière, iar mai târziu a lui Barbellion. Și tot ea m-a îndemnat, când am găsit cele câteva file de carnet, pierdute pe podul Mirabeau, să le public, luându-mi răspunderea unei grave indiscreții. (Am să vă comunic altă dată cum scriitorul adevărat al carnetului a aflat de publicarea lui în românește și ce scrisoare fulgerătoare mi-a trimis.)

Sunt în jurnalul Katherinei Mansfield două lucruri dinstincte, deși strânse laolaltă în aceleași note: drama ei de femeie sortită morții și meșteșugul ei de scriitoare.

Viața ei intimă ne scapă în punctele esențiale. Probabil că lucrurile decisive au fost distruse, căci ceea ce s-a publicat nu sunt decât pagini răzlețe și fragmentare. În plus, indicarea prietenilor și rudelor numai cu initiale face descifrarea mult mai grea. Abia dacă îl ghicim sub litera J. pe soțul ei John Middleton Murry și sub litera L. pe H. D. Lawrence, prieten bun al familiei ior. Raporturile sufletești dintre acești trei oameni trebuie că desemnau o poveste curioasă și care rămâne până astăzi obscură. (Știți că acest Middleton Murry a scris, imediat după moartea lui Lawrence, o biografie critică, vag defăimătoare ?)

Totuşi, din puţinele însemnări privitoare la legăturile ei cu rudele şi prietenii săi se desemnează un caracter şi o sensibilitate foarte personale. Atitudiniile ei sufleteşti, fără să fie lipsite de graţie, sunt lucide, scrutătoare, acute uneori până la răutate, totdeauna puse sub controlul unei inteligenţe care nu iartă nicio scuză sau abdicare.

Sunt în privinţa asta câteva note, rare ce e dreptul şi fără preciziuni, care ar putea construi o puternică temă de roman şi care, chiar aşa, abia schiţate, sunt profund semnificative.

Bunăoară următoarele două pasagii privitoare se vede la o uşoară încordare casnică.

„6 februarie. Scrisori de la B. şi de la J. Am suferit un ciudat *choc* observând că J. nu întreabă cum merg lucrurile. Scrisoarea lui, ca atâtea altele pe care le-am primit, este a unui copil, dar absolut impersonală. Ar putea să fie adresată nu importă cui. E drept că el aşteaptă nerăbdător curierul. Dar... asta pentru că e singur. Oare îl înţeleg bine? Oare e fericit acuma, când se absoarbe în el însuşi? La fiecare rând ghicesc un sentiment de uşurare. Nicio tensiune – nimic care să-l mai lege. Atunci, lucrurile n-au decât să meargă aşa mai departe."

Sau, în iunie 1922, cu totul explicit:

„În realitate nu vezi că, cu cât îţi vei face viata ta personală mai activă şi mai separată, cu atât „celălalt" va fi mai satisfăcut? Ceea ce el găseşte intolerabil este să fie lipsit de intimitatea lui secretă. Dar tu crezi exact acelaşi lucru. Tu te agăţi de el, crezând să-i faci plăcere, până ce el devine nerăbdător să te vadă plecată.

Cât de rău îți cârmuiești viata, cât de prostește ți-o aranjezi. Nu înțelegi că și tu și el ați fost destul împreună, pentru ca asta să vă ajungă pe câțiva ani? Şi că singurul mijloc, și pentru tine, și pentru el, de a vă reînnoi și reîmprospăta este să vă despărțiți.

Eşti cea mai stupidă femeie pe care am întâlnit-o vreodată. Nu vrei niciodată să vezi că totul depinde de tine. Dacă nu iei tu inițiativa, nimic n-are să se întâmple."

Rânduri scrise în apropierea morții de o femeie căreia tuberculoza nu izbutește să-i ia calmul, controlul de sine și seninătatea, toate dublate doar de o tristețe fără revoltă.

Dar Katherine Mansfield este mai ales scriitoare și aceeași inteligență lucidă, cu care înțelege faptele de viată, o pune în slujba faptelor de artă. S-ar putea cu greu egala pasiunea ei pentru meșteșug, pasiune ce înnobilează cu adevărat meseria scrisului, atât de stearpă. Nu voi renunța la bucuria de a cita, singurul lucru pentru care de altminteri am ținut să scriu aceste pagini.

„Vezi – pentru mine – viata și munca sunt două lucruri indivizibile. Numai prin loialitate față de viață pot fi loială în artă... Lucrul, chiar prost, valorează mai mult decât reveria."

Despre o nuvelă abia terminată:

„Am izbutit? Nu cred. Şi mai ales nu este destul de puternic. Vreau să merg mai aproape – mult, mult mai aproape decât atâta."

Acest „mai aproape" este mai mult decât o deviză: aproape o estetică.

Notă pe marginea unui manuscris:

„Nu e rău, dar nici bine nu este. E prea facil..."

Într-o zi de depresiune fizică:

„Dorul meu cel mai profund este să fiu un scriitor, să fi făcut o „operă”. Şi lucrul stă pe loc, poveştile mă aşteaptă, se obosesc, se vestejesc, se trec, pentru că nu vreau să mă mişc. Eu ascult, le recunosc prezenţa şi continui totuşi să rămân la fereastră, jucându-mă cu ghemul de lână. Ce să fac?

Trebuie să fac un alt efort – imediat. Trebuie să reîncep totul. Trebuie să încerc a scrie simplu, plin, liber, din fundul inimii. Liniştit, fără să-mi pese de succes sau de eşec, dar cu perseverentă – asta e totul.”

După o lectură din Cehov (maestrul ei):

„Adevărul este că într-o nuvelă nu poţi să pui mai mult decât un anumit număr de lucruri: este totdeauna de făcut un sacrificiu. Eşti silit să taci ce ştii şi ce ai vrea să utilizezi. De ce? Nu ştiu, dar e aşa. Este totdeauna ca un fel de cursă, în care te sileşti să spui tot ce poţi, înainte ca totul să nu dispară.”

După un acces de sciatică:

Notează bine ce a fost durerea asta în cazul în care n-ar reveni. Aminteşte-ţi de ea, ca să o dai cuiva într-o nuvelă.”

Însemnări precise, ca dintr-un carnet de şantier, urmărind lucrul, judecându-l, cu conştiinţa pe care numai creatorii o au, conştiinţă liniştită şi fără retorism, dar nu mai puţin patetică.

SE SINDICALIZEAZĂ ADVOCAŢII?

Advocaţii bucureşteni se pare că vor să se organizeze pe principii profesionale mult mai solidare şi mai stricte decât până azi. Dacă hotărârea lor va fi dusă până la capăt, vom avea un sindicat al advocaţilor, sindicat ce va depăşi „interesele morale” ale breslei, atât de vagi şi care nu angajează la nimic, şi se va ocupa gospodăreşte de interesele ei materiale.

În principiu, sindicalizarea ar trebui să privească veniturile pe care le au advocaţii de pe urma actelor de notariat. Această ramură a lor de activitate este pusă sub un regim reglementat oficial şi de la care advocaţii nu se pot, în principiu, abate. Totul le este impus prin lege în această direcţie: nu numai condiţiile de activitate, dar şi tariful minimal al lucrărilor (în treacăt fie zis, un tarif generos şi, pe alocuri, exagerat). Iată deci un important capitol de onorarii pe care advocaţii îl datorează exclusiv bunăvoinţii legiuitorului.

Nimic mai drept decât rezervarea unui important procent din aceste venituri pentru nevoile comune alei breslei. Măsura ar putea merge până la crearea unui fond comun rezultat din lucrările de notariat, fond care să fie pe urmă repartizat între advocaţii sindicalizaţi.

Nu cunoaştem încă normele după care se vor face aceste operaţii. Desemnarea lor va fi o treabă delicată şi care va avea să netezească nenumărate susceptibilităţi şi opuneri. Advocaţii bătrâni şi cu o clientelă mare se vor speria. Unii dintre ei s-au şi speriat şi s-au şi grăbit să protesteze. Deocamdată anonim.

„Alunecăm oare spre bolşevism fără să ne dăm seama?” se întreabă unul în „Universul” de ieri, bolşevism însemnând pentru el scăderea venitului său personal cu vreo două-trei mii de lei pe lună.

Şi mai departe, acelaşi anonim, cugetând patetic: „Avocatura e prin excelenţă o profesie în care selecţiunea naturală se face prin meritul individual. E tipul profesiei în care fiecare ajunge ce merită. Cum se poate deci admite ideea sindicalistă în nobilul domeniu al baroului?”

Argument care este excelent, dar care, în paginile „Universului”, are un uşor cusur. Căci astă iarnă când noi luam aici apărarea advocaţilor tineri împotriva unei legi asupritoare, gazeta d-ui Stelian găsea că advocatura este o breaslă în care „selecţia naturală” trebuie îmbrâncită şi corectată prin lege. Ceea ce pe noi nu ne-a făcut să ne întrebăm atunci dacă „alunecăm spre bolşevism”.

Sindicalizarea advocaţilor va avea de luptat cu asemenea argumente şi cu asemenea teoreticieni. Dar poate că tot se va înfăptui.

PUŢINĂ POLITICĂ ŞI FOARTE MULTĂ LITERATURĂ

Ce veselă fu Europa zilele acestea din urmă. S-ar fi spus că bătrânul continent s-a transformat într-un fel de academie în care artele frumoase şi bunele maniere îşi dăduseră mâna, într-un fel de horă graţioasă peste hotare.

D. Herriot se întâlnea cu d-nul Herbert Samuel la Guernsey şi amândoi miniştrii se fotografiau la fereastra lui Victor Hugo, de unde umbra poetului prezida probabil această idilă politică.

D. Hindenburg telegrafia de la Berlin la Paris, nu d-lui Albert Lebrun şi nici d-lui von Hoesch, ci d-lui... André Gide. Da, d-lui André Gide şi d-lui Paul Valéry, cărora le trimitea câte o decorație în numele lui Goethe, despre care aceşti doi mari scriitori au avut amabilitatea, unul să scrie frumos, celălalt să vorbească frumos.

Vezi, tot e bună literatura la ceva! ne-am spus noi, mândri de faptul că încă o dată poezia fusese mai tare decât politica şi în intimitatea noastră ne recitam versuri uitate, versuri mai bune şi mai trainice decât articolele tuturor tratatelor din lume.

Atmosfera era cu totul idilică. Ziarele pariziene scriau înduioşate că sub fereastra lui Victor Hugo se reconstruise „antanta cordială” (biată antantă, care nu mai este antantă, după ce de mult încetase să fie cordială). Şi erau oameni la Berlin, care îşi spuneau că la urma urmelor nu sunt chiar atât de tenebroşi francezii ăştia care, uite, îl citesc pe Goethe.

În această generală dispoziție academică şi artistică a căzut nota germană privitoare la „egalitatea înarmărilor”. Gestul n-a fost deloc gentil şi toată lumea ar fi preferat să fi rămas tot la capitolul Goethe şi Hugo. Toată lumea, în frunte cu d. Herriot pe care curierii diplomației au venit să-l tulbure şi să-l ia de la Guernsey.

Reporterilor curioşi să afle ce gândeşte primul ministru al Franței despre veleitățile militare ale Germaniei d-sa le-a răspuns vorbind despre... Juliette Drouet, marele amor al bătrânului Hugo.

„Posed, declară el, un exemplar din ediția originală *Les Châtiments*, cu o dedicație a lui Victor

Hugo către Juliette Drouet. Cartea a rămas netăiată. Şi probabil necitită."

În realitate, d-sa poseda în servietă numai nota Germaniei, preferând însă să se gândească mai degrabă la inconstanța femeilor, decât la inconstanța popoarelor și să evoace mai degrabă imaginea frumoasei Juliette decât pe a venerabilului mareşal von Hindenburg.

Cam în acelaşi timp, mai realişti şi mai puțin esteți, Kronprințul şi d. von Papen, asistau împreună, pe stadionul de la Grunewald, la o conferință militară preliminară pentru organizarea unei demonstrații militare de 160.000 de soldați ai Germaniei dezarmate, adunată la aerodromul Tempelhof a doua zi.

Şi iată, aşa a luat sfârşit buna, blânda, înduioşata săptămână literară, în care politicienii păreau că vor să lase destinul Europei în mâinile academicienilor. Victor Hugo şi Wolfgang Goethe să se întoarcă pe partea cealaltă în mormintele lor respective şi să ne lase în pace. Deocamdată suntem ocupați cu vreo două perechi de conferințe diplomatice. Deocamdată ne interesează să ştim ce e aia „egalitatea înarmărilor" şi ce sunt alea „tarifele preferențiale".

Istoria nu se face nici la Guernsey, nici la Weimar, ci la Grunewald şi, eventual, la Stresa.

PEŞTI CU NUMĂR DE ORDINE

Toată lumea e de acord că se fac în parlament prea multe chestiuni personale, fiecare deputat şi senator având câte un năduf intim pe care ține să-l explice, pentru ca „țara să știe și să judece". Ca și cum țării numai de asta i-ar arde.

Ieri, un domn Pencof care lămurește „atitudinea sa națională". Alaltăieri, un domn doctor Lupu care arată cum a devenit cazul de i-a cerut, în 1927, pardon d-lui Stelian Popescu, din motive patriotice. Răsalaltăieri, un domn aproape senator (pe ăsta nu mai știu cum îl cheamă) care explică de ce, tot din naționalism, a bătut oameni și a furat cai.

Nu e ședință din care o treime să nu fie ocupată cu punerea la punct a onorabilității vorbitorilor.

Tu n-ai făcut războiul! El a trădat! Voi ați luat șperț! Ei au traficat cu pașapoarte false!

Noi – ce să spun? –, obiectivi cum suntem, le ascultăm pe toate și le credem pe toate. Dar ne întrebăm dacă edificarea noastră în direcția asta merită atâta timp pierdut și atâtea diurne parlamentare.

Mult mai simplu ar fi să se tipărească, odată pentru totdeauna, un anuar al politicianilor, un fel de Larousse al lor, în care să se treacă la rubrica fiecăruia tot ce a făcut, tot ce a dres, tot e a mințit, tot ce a luat pentru binele public.

Ne-am dispensa astfel de prea lungi dezbateri și am putea reconstitui, într-un sfert de ceas, o carieră politică dintre cele mai zbuciumate.

Măsura ar fi cu atât mai bine-venită, cu cât viața politică este o apă atât de confuză și nămoloasă, încât, după doi-trei ani, izvoarele unei cariere se șterg și te trezești cu un specimen care nu știe nici de unde vine, nici unde se duce.

În privință asta pescarii portughezi sunt mai prudenți decât gazetarii români, deşi şi unii, şi alții se ocupă cu două specii de animale foarte înrudite.

Trăieşte în apele portugheze un peşte – tonul – a cărui migrațiune în masă este atât de capricioasă şi derutantă, încât pescarii nu ştiu niciodată unde-l vor putea prinde a doua zi. De aceea, anul acesta au fost prinşi vreo 60 de toni şi, după ce i s-a aplicat fiecăruia un număr de ordine, au fost aruncați din nou în apă, într-un anumit punct geografic. Pescarii care vor pescui pe viitor unul din aceste exemplare numerotate vor comunica aquariului „Vasco de Gama” din Lisabona locul anume unde l-au pescuit. Astfel va putea stabili itinerariul migrațiunii.

Ce ar fi deci, dacă la intrarea în viața politică, am da fiecărui ins un număr de ordine după care să-l putem recunoaşte mai târziu?

Operațiile de control civic n-ar fi dintr-odată simplificate?

LUDOVIC DAUŞ: *ASFINȚIT DE OAMENI*

Romanul d-lui Dauş apare cu o întârziere de 25 de ani. În 1907, tema lucrării sale ar fi fost de o imediată actualitate, iar literatura sămănătoristă ar fi înscris una din cele mai frumoase victorii. Un nou Sandu-Aldea, mai puțin rural şi romantic, dar mai ferm, mai clar-văzător în sufletul oamenilor şi mai bun meşteşugar în încheierea unei cărți, ar fi fost salutat de criticii timpului.

Într-adevăr, *Asfinţit de oameni*, care este un roman social, priveşte o problemă de mult consumată. Declinul clasei boiereşti şi ascensiunea unei noi pături dominatoare, făcută din venetici şi aventurieri. Eternă temă a literaturii noastre asediată de cuconi ruinaţi, boieri înfrânaţi şi cucoane venerabile.

Cum se explică supravieţuirea unei asemenea teme desuete în preocupările scriitorilor noştri? Că doar au trecut ani, a fost războiul, a venit exproprierea, am văzut schimbându-se câteva mentalităţi şi mode sub ochii noştri, am asistat la transformarea oraşului, repede *despatriarhalizat* (dacă e voie să spun astfel) şi repede câştigat unui ritm de viaţă modern – şi cu toate astea, cu câteva rare excepţii (d-na Bengescu, d-nii Camil Petrescu, F. Aderca...), romancierii noştri au întârziat pe locul părăginit al unei tragedii, care nu mai este de mult o tragedie, ci un fapt istoric rece şi, pentru viaţa noastră de azi, nesemnificativ.

D. Lovinescu se bucura odată, constatând trecerea literaturii noastre *de la rural la urban*, formulă care nouă ni se părea exterioară şi în locul căreia propuneam o alta: *de la social la estetic* sau, dacă vreţi, *de la social la psichologic*.

Şi d-sa, şi noi înşine ne înşelam, dreptate având numai d. Iorga, care de mult susţine că sămănătorismul n-a murit. Nu, n-a murit deloc, d. Dauş fiind cel mai proaspăt soldat al lui.

Trebuie să spun deci din capul locului că *principial* tema romanului prezent mă indispune, fiindcă mă întreb încă o dată dacă scriitorul român va putea cândva să depăşească definitiv orizontul scăzut al problemei „sat şi oraş” – problemă văzută nu epic şi deci valabil (ca în cazul lui Rebreanu), ci social şi tezist ca în toate celelalte cazuri.

Să dovedim „sămănătorismul” cărții d-lui Dauş? Cel mai simplu rezumat al ei ar fi suficient. Vanghele Zionis, aventurierul de la Târgu Neamțului, care omoară şi pradă într-o noapte două călugărițe de neam mare, personagiul obscur care, după câțiva ani de pribegie prin lume, se întoarce în Moldova, pentru ca să se fixeze sub o mască aproape mondenă în târgul Botoşanilor, criminalul ajuns arendaş, care asupreşte pe țărani şi îi insultă pe boieri, canditatul la însurători somptuoase, care se strecoară în casele boiereşti până ce, prin dubla moarte a bătrânului Gursky şi a bătrânului Negură, ajunge el ginerele primului, sora lui, focoasa Caliopi, nora celui de al doilea, grecul acesta, care evoluează de la o crimă la un scaun de deputat, este probabil cea mai complectă figură sămănătoristă de parvenit, ridicat la „asfințitul” boierimei băştinaşe. Sandu-Aldea nu cred să fi compus un portret mai sumbru.

Adăugați apariția preşedintelui Mihai Ciulei, „raisoneurul” romanului, care îi judecă pe ceilalți eroi, le comentează declinul şi trage concluzia, pentru ca astfel „teza” acestei povestiri să fie lămurită pe de-a-ntregul.

„Asta...! Boierii noştri sunt morți înainte de a fi murit. De fapt, sunt toți decapitați, prin lipsa unui ideal, al unui scop călăuzitor care să-i regenereze. Prea am rămas la toate rece, cum spune atât de frumos Eminescu al nostru în nemuritoarea-i *Glossă*. Până la el nu ajung razele purificatoare ale unui țel ce asemenea stelei ce-a răsărit, îi trebuie mii de ani până să se impuie vederii noastre." (p. 247)

Reflecxie tristă, care nu e decât un exemplu din cele câteva zeci de pasagii scrise cu aceeaşi intenţie şi pe acelaşi ton de lamentaţie ideologică.

„Un Cantacuzin, şi fără domeniile Stăncenilor, Podrigăi, Văculeştilor, e cineva în orice împrejurări s-ar găsi şi oriunde, iar umbra lui – chiar şi după ce mormântul i-o dispărea sub bălării – pentru un gest rămas în amintirea oamenilor, va preţui mai mult decât toată pleava hrănită din dărniciile lui şi care, pentru un folos, nu s-ar da înapoi să-i sfârtece până şi cadavrul, asemenea câinilor ce smulg bucăţi din pântecele dobitoacelor căzute pe drumuri." (p. 127)

Cu această rezervă şi cu această observaţie, este just să spunem în sfârşit că *Asfinţit de oameni* este o carte bine făcută, bine scrisă şi bine dusă la capăt. În ciuda temei sămănătoriste şi a atitudinii sociale pe care o are romanul, d. Dauş dovedeşte o adevărată ţinută de romancier, degajat faţă de eroii săi, obiectiv cu ei şi cu întâmplările lor. Socotesc că e un remarcabil succes faptul de a-l realiza pe Vanghele Zionis în aşa fel, încât figura lui de melodramă să se contureze sobru, cu posibilităţi complexe şi să degajeze în decursul lecturii o ciudată simpatie şi o la fel de ciudată repulsie, dovedind astfel simţul de nuanţă şi de măsură al unui autor, care nu s-a lăsat răpit de brutalitatea faptelor povestite.

D. Dauş ştie să desemneze un personagiu, să-l facă să vorbească, să-l diferenţieze de eroii ceilalţi şi să-şi populeze cartea cu oameni vii. Aproape toţi eroii săi sunt veridici şi pitoreşti, de la figurile de boier, puţin retorice, care abundă în povestire, până la cele câteva eroine dubioase de felul Nathaliei Dragnea, care fac viaţa mondenă şi de scandal a târgului. Câteva episoade sunt fără rezerve izbutite şi între ele trebuie să cităm duelul d-lui Dragnea cu Vanghele, pagini din care acest domn Dragnea iese nu numai reabilitat, dar înconjurat cu un nimb de umor şi resemnare, facil dacă vreţi, dar caracteristic şi surprinzător.

De asemeni, întreg capitolul „O bombă care explodează" este un moment de bună comedie provincială şi autorul izbuteşte să grupeze, cu mână de romancier, pe aproape toţi eroii oraşului şi ai cărţii, pregătind cu detalii exacte un deznodământ care îi va surprinde pe toţi.

Îmi pare rău că aceste fericite dispoziţii epice (pe care – ca să fiu sincer – nu i le bănuiam d-lui Dauş, pe vremuri autor de poezii patriotice) sunt alterate de tendinţele sociale ale cărţii. Tot ce e simbolic în acest *Asfinţit de oameni* este fals şi convenţional şi, din păcate, d. Dauş a făcut tot ce a putut ca să sublinieze semnificaţiile simbolice ale faptelor. De aceea probabil l-a făcut pe Vanghele Zionis să se întâlnească, la sfârşitul cărţii, cu procurorul Vasiliad care pe vremuri îl pusese în lanţuri, inversând însă de astă dată rolurile şi de aceea a ţinut să termine romanul cu discursul înflăcărat al deputatului Zione, detaliu care aminteşte exact de sfârşitul lui Dan şi al lui Vlahuţă.

„PROBLEMA TINERILOR”?

Sub acest titlu (minus ghilemetele şi semnul întrebării) d. G. Călinescu, criticul cunoscut, scrie în „România literară” un articol în apărarea editorilor.

Nu au dreptate scriitorii tineri care atacă politica literară a editorilor, crede d. Călinescu, şi toate aceste atacuri nu sunt decât semne de nerăbdare şi vanitate. Nimeni nu se poate plânge astăzi la noi că n-ar avea libertatea de a se manifesta. Revistele şi ziarele sunt deschise tuturor publiciştilor tineri care, mai bătăioşi decât altădată, când scriitorii aveau „firea mai sfioasă”, pătrund de timpuriu unde vor, uzând nu numai de dreptul de a-şi publica scrisul, dar de asemeni de a-şi face o exagerată reclamă „uneori în dauna scriitorilor ceva mai bătrâni”.

Pentru a întări această mustrare, d. Călinescu îşi aduce aminte bătrâneşte de vremurile tare depărtate ale debutului său şi povesteşte cu înduioşare ce greu se ajungea pe vremea sa şi ce respectuos se aştepta consacrarea muncii. „Viața românească” şi „Gândirea” erau inabordabile, „Sburătorul” era sever – iar generația era sfioasă.

Mărturisesc fără înconjur că mica incursiune istorică a d-lui Călinescu mi se pare puțin inutilă şi puțin inexactă.

Inutilă, pentru că, dacă d. Călinescu a debutat greu, colegii d-sale mai juni n-au debutat nici ei mai uşor. „Debutul” este un capitol de carieră, totdeauna pe jumătate comic. Aproape toți scriitorii mari de pretutindeni şi din toate timpurile au început cu un refuz chiar dacă nu erau sfioşi. Şi Stendhal, şi Proust, şi

Dostoievski, şi Goethe. Nu era niciun motiv ca d. Călinescu să fi început altfel. Şi dacă d-sa a primit răspunsuri „amabile dar negative” din partea d-lui Lovinescu, subscrisul le-a primit din partea d-lui Perpessicius (prin 1925, la „Universul literar”). Întrebaţi-i pe oricare din camarazii noştrii de scris, bătrâni sau tineri, şi vă vor spune acelaşi lucru despre debutul lor.

Dar istoria d-lui Călinesca mai este şi uşor inexactă, căci vorbeşte de spiritul de reclamă şi de gălăgie al scribului tânăr de astăzi în comparaţie cu tăcerea şi modestia celui de eri.

După ştiinţa mea, d. Călinescu, şi nu altcineva, a plecat într-un rând de la „Sburătorul” trântind uşile şi detracându-l pe maestru, ca să treacă la „Gândirea”, de unde a plecat iar tot trântind uşile şi tot detracându-l pe maestru – un alt maestru ce e dreptul. În materie de „sfială”, poate că nu e chiar exemplul cel mai nimerit.

Dar noi nu ţinem să polemizăm cu nimeni, ci să lămurim numai câteva lucruri privitoare la cartea literară românească.

Am spus-o în dese rânduri, editorul român este un negustor picat din lună, care n-are nicio legătură cu viaţa artistică românească. Funcţia lui normală ar fi să controleze mişcarea literară, să o observe atent, să remarce valorile posibile, să le promoveze.

Selecţia valorilor literare ar trebui să urmeze o filieră strictă: 1) în primul rând, o triere serioasă pe pragul revistelor, care ar trebui să fie astfel laboratoare active, vioaie şi orientate; 2) în al doilea rând, o triere mai serioasă şi mai substanţială pe pragul volumului.

Întâia sarcină cade în seama directorilor de revistă literară, care de cele mai multe ori sunt cu desăvârşire lipsiţi de simţ critic şi publică orice. A doua sarcină cade în seama editorilor, care nu sunt decât ce sunt şi nu publică nimic.

D. Călinescu socoteşte că argumentele comerciale pot scuza incompetenţa editorilor.

„Editorul este şi el un negustor şi nu-l poţi obliga să-şi vâre capitalul în afaceri riscate."

Ei bine, editorul, pe care criticul nostru îl apără cu atâta entuziasm, nu este numai un prost editor, ci este, mai ales şi în primul rând, un lamentabil negustor. Căci i-a intrat în cap că literatura străină este mai rentabilă decât cea românească şi cu această absurditate, ce-i serveşte drept filozofie comercială, pierde bani cu Kiribiri, când ar putea să-i câştige cu Camil Petrescu, F. Aderca, G. Călinescu sau Mircea Eliade.

Poate l-aţi văzut şi dv. toţi pe bătrânul acela care umblă prin restaurante şi oferă volume traduse din André Maurois, Guido da Verona şi Pitigrilli cu „20 de lei de la 70". Asta măsoară cu precizie simţul comercial al editorilor, simţ comercial în numele căruia d. Călinescu aplaudă asfixierea zilnică a pieţei noastre literare.

Se cheamă aste o „problemă a tinerilor"? Îi interesează numai pe ei proasta sau buna stare a cărţii româneşti? D-nii Rebreanu, Arghezi, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Sadoveanu, Lovinescu, Galaction... trec cu inimă uşoară pe lângă vitrinele librăriilor inundate de pornografii şi tâmpenii?

O problemă a tinerilor? Dar ce au tinerii de împărţit cu cei doi, trei sau cinci vânzători de maculatură tradusă? Îi vor împiedica pe ei editorii să scrie, să gândească şi să creeze?

O problemă a tinerilor? Cel mult o problemă a editorilor. Şi o problemă a cărţii româneşti. Care este atât de gravă şi de generală, încât trecerea d-lui Călinescu în tabăra lui Kiribiri ia aspect de trădare.

PUŢINĂ PEDAGOGIE, ÎN SEPTEMBRIE

D. Perpessicius, care scria mai ieri câteva foarte juste lucruri despre „educaţia şcolară”, îmi va ierta prezenta incursiune într-un domeniu care nu mă priveşte. Dar septembrie, luna aceasta care în firile delicate se leagă de amintiri amoroase şi de melancolii poetice ca orice început de toamnă, are pentru mine o rezonanţă şcolărească la care nu rezist. Mă revăd în fiecare zintâi de septembrie elev: brusc, deşteptate parcă la un apel anumit, toate grijile şi nefericirile mele de licean revin cu o preciziune curioasă. Uneori mă cuprinde un fel de panică şi mă întreb, cu sinceritate, dacă nu cumva am uitat să-mi fac lecţiile pe a doua zi.

Mă simt solidar cu băieţii care trec la Brăila, pe bulevardul Cuza, spre liceu şi mi se strânge inima când mă opresc în faţa unei librării invadată de manuale didactice.

Începe o tragedie pe care şi eu am trăit-o 8 ani de-a rândul, cea mai persistentă probabil dintre tragediile adolescenţei, dacă nu cea mai acută. Nu cred să fie asta o amintire particulară a mea. Am auzit oameni bătrâni vorbind cu un egal accent pătimaş despre anii lor de liceu, povestind la 40, la 60 şi 70 de ani lucruri întâmplate la 17, povestindu-le cu aprindere, cu necaz sau cu plăcere, ca şi cum ar fi fost vorba de evenimente de azi sau de ieri. Personal sufăr şi acum de micile nedreptăţi care mi s-au făcut în liceu, râd şi acum de marile prostii cu care aveam atunci de luptat. Peste amintirea lor viaţa a trecut şi va trece, cu pasiuni, cu necazuri, cu bucurii, dar cred că un colţ viu, necicatrizat va rămâne totdeauna pe urma acestor drame juvenile.

Poate pentru că în liceu mi s-a pus pentru întâia oară problema confruntării dintre mine şi „societate" – eu, ins capricios, liber, iubitor de iniţiativă personală şi de aventură – şcoala, instituţie gravă, ţeapănă, formalistă şi terorizatoare. Poate pentru că acolo se dezbate pentru întâia oară „drama individualităţii". Nu ştiu bine. Tema ar fi prea vastă şi grea pentru ceea ce mi-am propus să spun aici.

Dar e vorba de „pedagogie" şi, cum am sentimentul că vorba asta ascunde una din cele mai delicate suferinţi, ce a fost născocită de oameni pentru copiii lor, nu vreau să pierd prilejul de a o vorbi de rău.

Pedagogia în şcoală am cunoscut-o sub două măsuri şi numai sub două. Tunsoarea şi interzicerea de a merge la spectacole.

De cum ne întorceam în septembrie la liceu trebuia să ne tăiem părul.

— Lecţia viitoare să veniţi cu toţii tunşi, spunea profesorul de naturale.

— Cu numărul unu, preciza cel de geografie.

— Ca în palmă, încheia dirigintele.

Era un ordin care mă revoltă şi astăzi, când nimeni nu mai are niciun drept asupra felului meu de a mă pieptăna. Nu-mi aduc aminte să fi fost prea grijuliu de avantagiile mele fizice, ba dimpotrivă, ursuz şi misogin cum sunt băieţii la 16 ani, dar aveam conştiinţa că faptul acela brutal ne sluţea pe toţi. O! capetele noastre de guzgani ruşinaţi a doua zi când ne îndesam în bănci, regulamentar tunşi, având sentimentul dizgraţiei noastre, cu urechile blegi, cu nasul prea mare, cu frunţile teşite, cu ovalul feţii mai ţuguiat şi cu expresia întregului obraz schimbată, ridiculi şi neputincioşi în ridiculul nostru.

Mă întrebam atunci şi mă întreb şi astăzi: ce comandament pedagogic cerea această sluţire, cărui principiu de educaţie trebuia să ne supunem, ca să devenim neapărat urâţi, uniform urâţi?

Îl priveam pe Andrei Tudor, colegul meu de bancă, poet la 15 ani, scriitor pe atunci de elegii şi sonete în franţuzeşte, traducător din Jammes şi Verlaine şi mă scotea din sărite gândul că băiatul acesta, cu o viaţă interioară atât de complexă şi delicată, trebuia să se supună, el, a cărui bucurie intimă era să citească versuri simboliste, să ne supună unui pedagog a cărui supremă voluptate era să-şi tundă elevii.

Am jurat atunci că dacă vreodată am să ajung ministru de instrucţie publică am să fac o lege pentru tunderea profesorilor.

Astăzi ştiu cu precizie că n-am să fiu niciodată ministru, poate nici archivar măcar. Dar reforma visată atunci îmi este încă dragă. Cel de al doilea principiu pedagogic, cunoscut în liceu, era „interzicerea spectacolelor”. Controlul acesta exercitat asupra gustului meu în ordine cinematografică mi se părea naiv, atâta vreme cât în ordine literară eram absolut liber. Naiv, ineficace şi odios. Cum adică? noi care îl citeam în clasa şasea pe Nietzsche, André Gide şi Dostoievski aveam să ne temem de influenţa nefastă a Francescăi Bertini? Şi minţile noastre de mult seduse de dialectica „crimei gratuite”, aveau să fie conrupte de piciorul gol al blondei Lia Mara? Era stupid *à faire pleurer*, cum se zice pe franţuzeşte.

De câte ori n-am fost ispitit să bat la uşa directorului nostru, un om rece şi sever, şi să-i spun cu revoltă lucrurile acestea, pe care le spun astăzi numai cu melancolie. Aş fi fost poate eliminat pe o lună, dar m-aş fi uşurat pe un an.

Ce mă uimea atunci şi continuă să mă uimească în această „pedagogie şcolară” este lipsa de sinceritate cu care sunt privite lucrurile. Se încearcă a se păstra în liceu o atmosferă de pension şi se construieşte educaţia băieţilor pe premiza inocenţii lor. Este o mentalitate de *Fraülein*, a cărei supremă grije este ca nu cumva copiii să-şi şteargă nasul cu degetele. Asta e tot – şi mai departe nu mai e nimic.

Nu ştiu pe ce contează profesorii şi pedagogii când se dedau liniştiţi acestui comic viciu, căruia ei îi spun „educaţie”. Probabil pe naivitatea elevilor. Ei bine, cred că se înşeală crunt. Nu cred să aibă cineva mai mult spirit critic şi mai mult simţ al humorului decât un băiat de liceu terorizat de dascălii lui. Sub uniforma lui, sub ţeasta lui tunsă pedagogic, sub aerul lui supus şi resemnat, se ascund resurse de pamflet şi critică de o violenţă care m-ar face să pălesc. Această confruntare dintre catedră şi clasă este de o putere dramatică, pe care profesorul, hărţuit de necazuri şi amăgit de micile voluptăţi ale autorităţii lui, nu o bănuieşte, dar care este cu siguranţă capitolul cel mai grav, singurul capitol grav al „Pegagogiei" (cu majusculă).

Lucru care mă face să doresc ca paginile acestea să fie cetite de foarte mulţi profesori, dar de niciun elev.

UN „*AVIS*" ÎN CIŞMIGIU

Am lipsit o bucată de vreme din Bucureşti. Ieri după-amiază, trecând prin Cişmigiu, pe unde nu mai fusesem de mult, am dat de o hârtie mare, tipărită cu litere groase şi lipită vizibil pe copaci. Un „*avis*". Îl transcriu întocmai, cu toate greşelile lui de gramatică şi cu toate bunele lui intenţii.

„Casa grădinilor în dorinţa de a scuti publicul vizitator al Grădinilor Publice de a fi asediaţi (sic!) de cererile de milă a (sic!) numeroşilor şomeri introduşi în grădină, transformaţi în cerşetori, a dispus ca guarzii ce fac de pază în grădină să-i ridice şi ducă la Prefectura Politiei Capitalei pentru a fi trimişi la urma lor.

Cu regret însă constată că publicul în loc de a aprecia această măsură şi a da concurs guarzilor a evacua grădinile de aceşti improvizaţi cerşetori, din contră le ia apărarea insultând, amenințând și chiar lovind pe guarzii ce-și fac datoria.

Administrația Casei Grădinilor face un călduros apel la public ca să nu se mai opună la scoaterea din grădină a acelora cari n-ar ezita niciun moment ca la prima ocazie prielnică să le ia din buzunar portmoneul cu bani, acte etc., deci ca atare să lase pe guarzi să-și facă datoria.

Iar cei ce eventual ar da altă interpretare acestei dispozițiuni să fie chemați la realitate de acei cari înțeleg intențiunea Administrației Casei Grădinilor, dornică ca (sic! sic! sic!) publicul vizitator al grădinilor să admire și să respire un aer curat, fără a fi supărați de nimeni și nimic."

Mărturisesc, sunt un cetățean pașnic și doritor de liniște. Acasă la mine n-am nici parc, nici terasă, nici curte: abea un ghiveciu cu flori. Cișmigiul este de aceea un fel de mică patrie a mea, un fel de mic domeniu privat, în care, după masă, pentru doi lei, pot fuma o țigare și – vorbă avisului – pot „admira și respira aer curat". Nici vorbă că doresc din toată inima că acest popas să nu-mi fie tulburat. Mi se întâmplă atât de rar să nu fiu „supărat de nimeni și nimic" (cum tot avizul spune) încât cel puțin acest ceas de odihnă mi-l doresc liniștit.

Măsurile pe care le ia deci Casa Grădinilor pentru ocrotirea mea mă interesează direct și mă obligă la recunoștință.

Tocmai de aceea încerc să citesc cu cea mai bună credință avisul de mai sus și, pentru că nu-l pricep, cer „să fiu adus la realitate".

A trecut un biet om zdrenţuit prin grădină şi a întins mâna să-i dau de pomană. În acelaşi moment l-au înşfăcat doi gardişti, i-au aplicat patru pumni (doi de fiecare) şi l-au dus. Unde? Avisul o spune: la poliţie şi, pe urmă, la „urma lui”.

Câtă vreme operaţia asta era o simplă măsură de ordine publică – ea îmi era indiferentă sau mă necăjea, după cum sunt sau nu sunt sentimental. Dar acuma, când avisul Casei Grădinilor îmi spune că treaba asta cu gardişti, pumni şi poliţie s-a făcut numai ca eu să pot respira aer curat, acuma, vedeţi dvs., eu mă simt direct răspunzător de ce s-a întâmplat şi caut să aflu dacă aerul curat şi eu meritam atâta deranj. Nu ştiu cum s-o fi chemând asta: scrupul, conştiinţă, bunătate sau prostie. Dar oricum s-o fi chemând, eu am sentimentul apăsător că s-a petrecut ceva murdar şi josnic, în numele meu.

Căci ce-i reproşează Casa Grădinilor omului arestat adineauri?

1) Că e şomer.

2) Că e un „cerşetor improvizat”.

3) Că „la prima ocazie prielnică n-ar ezita să-mi ia portmoneul cu bani”.

Să vedem. 1) Că e şomer, nu ştiu dacă e vina lui şi nu ştiu dacă nu e a noastră a tuturora sau a lui Dumnezeu.

În orice caz, până azi n-am auzit despre un delict de şomaj. 2) Că e „cerşetor improvizat” e într-adevăr regretabil, dar mă întreb de ce Casa Grădinilor îi preferă pe cerşetorii neimprovizaţi, pe cei autentici şi profesionişti. 3) Că n-ar ezita să-mi ia punga cu bani – să poftească! Daca o găsi el la mine pungă cu bani, o să-l felicit şi eu. Şi pe urmă, dacă ar fi să-i arestăm pe toţi cei care „n-ar ezita să ne ia punga” mă tem că ar trebui să mergem foarte departe şi tare sus. O, câţi oameni care au fost şi sunt bancheri, miniştri, dictatori, directori, milionari, generali şi experţi nu ţi-ar lua, „la prima ocazie prielnică”, nu numai banii, dar sufletul şi inima şi n-ar duce-o sângerând pe uliţele vieţii publice, acum o sută de ani, astăzi şi în vecii vecilor! Pe ăştia ce guarzi îi arestează şi cine îi trimete „la urma lor”?

Vă daţi seama câtă ipocrizie şi ce inconştientă cruzime este în avizul Casei Grădinilor? Statul acesta, în care trăim, să nu fie altceva decât o maşină de apărat amatorii de aer curat? Oamenii care crapă de foame, „şomerii”, pe care avizul nostru îi dispreţuieşte atât de delicat, să nu însemneze nimic în socotelile de „interes public”, viaţa lor să nu tragă mai greu decât viaţa câinilor fără zgardă, trimişi şi ei la urma lor, în cotigă?

Eu credeam că există o problemă socială a şomajului. Eu ştiam că există nişte domni, puşi şi plătiţi de noi ca să cugete la asta.

Şi mă aşteptam ca avisul Casei Grădinilor să fie foarte scurt şi foarte precis. Cam aşa:

Casa Grădinilor vă roagă să nu daţi de pomană şomerilor, căci garzii noştri îi vor conduce la poliţie, unde li se va da de mâncare şi li se va găsi de lucru.

Poate Casa Grădinilor să dea un astfel de comunicat? Să-l dea.

Nu poate? Să tacă din gură şi să-şi vadă de treabă.

Lucrurile le-om aranja noi cum om putea. Iar când un alt „cerşetor improvizat” se va opri în faţa mea să ceară, voi face şi eu ce m-o tăia capul.

Dacă voi fi un milionar, am să-l înjur de mamă. Dacă voi fi un biet om cu greutăți, îi voi da 2 lei. Iar dacă voi fi ceea ce sunt, îi voi spune curat:

— Măi frate, nici eu n-am. Iartă-mă și nu te supăra!

Sunt sigur că în toate trei cazuri mă va înțelege.

UN REGRET TÂRZIU

Acum vreo trei sau patru ani, când Alfred Moșoiu luase premiul S.S.R. pentru poezie, având de contracandidat pe d. Tudor Arghezi, scrisesem aici, la „Cuvântul", un articol indignat. Indignat și rău. Îmi aminteam că laureatul acela făcuse pe vremuri reviste de vară, comparam versurile lui ușoare cu marile poeme argheziene și făceam diverse glume răutăcioase pe seama premiului și a premiatului.

Întâmplarea a trecut cum trec toate și am uitat-o.

Într-o zi, mult după aceea, într-o împrejurare de demnitate profesională, acest Alfred Moșoiu a făcut un gest care m-a uimit. Era vorba de o alegere în comitetul de lectură al Teatrului Național, alegere penibilă făcută de asociația autorilor dramatici. Moșoiu, membru dinainte al acelui comitet, a demisionat, fără gălăgie, fără ostentație, socotind că e de datoria lui să protesteze astfel.

Lașitățile, combinațiile, comploturile și micile învârteli sunt atât de frecvente în nefericita breaslă a scrisului, încât actul acesta de curaj mă emoționa, tânăr cum eram, mult mai tânăr decât astăzi şi infinit mai puţin încercat de experienţe triste.

Voiam să scriu două cuvinte de mulţumire, voiam să-mi cer iertare pentru atacul adus altădată şi ţineam să-i spun acelui om, care ştia ce se cheamă camaraderie şi solidaritate scriitoricească, voiam să-i spun că a făcut un lucru bărbătesc şi frumos.

N-a fost nimic. N-am scris nimic. Viaţa asta care destramă şi deprimă, asaltată cum e de mici treburi, mici necazuri şi mici preocupări, îngropase mai mult o intenţie bună în trecerea ei indiferentă.

Zilele acestea, când am cetit în ziare vestea morţii lui Alfred Moşoiu, am tresărit de o veche remuşcare.

Poate am avut dreptate acum trei ani când îi contestam titlurile sale la un premiu literar. Ştiu eu? Poate da. Poate se făcea atunci o falsă distribuire, poate se aplica prost un principiu de critică la care ţin tocmai pentru demnitatea literaturii.

Dar iată, acest om, despre care am scris cuvinte aspre, moare pe un pat de spital, sărac, amărât, uitat. Un om care a trăit modest, a cetit, a scris, a năzuit să treacă dincolo de cercul strâmt al vieţii zilnice şi a visat poate să lase după el mărturia unui suflet trist. În ţara asta plină de deputaţi, senatori, consilieri, miniştrii, diurnişti. În ţara asta în care e de ajuns să ştii să îmbrânceşti ca să ajungi, Alfred Moşoiu, să fi vrut, ar fi fost şi el, foarte lesne, un domn gros, jovial, ţinător de discursuri şi încasator de lefuri.

Dar un demon nefericit şi delicat îl destina poeziei, dezarmându-l astfel pe totdeauna.

Vedeți, se întâmplă atâtea lucruri imunde în jurul nostru, se fac atâtea crime nepedepsite şi legale, se ridică atâția eroi dubioşi, se strivesc atâtea scrupule – şi din acest imens carnagiu moral, cronicarul tânăr de acum trei ani nu găsea altceva de „înfierat" decât... premierea lui Alfred Moşoiu.

Nu, remuşcarea mea de azi nu răscumpără nimic. Şi articolul de față nu este o retractare sentimentală, atât de ineficace de altminteri. Dar poate ar fi de învățat ceva de aici, pentru mai târziu, pentru acum.

Ar trebui – cum să spun eu, ca lucrul să nu pară idilic şi plat? – ar trebui un mai mare respect de munca intelectuală a tovarăşilor tăi de breaslă, o stimă inițială nu pentru valoarea lucrurilor pe care le creează, dar pentru faptul că le creează. Noțiunea de talent mare, talent mic sau „ne-talent", n-are ce căuta aici. Căci nu cer o coaliție de lansare mutuală a scriitorilor, nu cer un sindicat de admirație reciprocă. În critică, nu mă tem de expresia pregnantă şi de judecata deschis spusă. Când un lucru e alb îmi place să spun că e alb şi când e negru, că e negru. Dar asta nu exclude respectul efortului intelectual şi conştiința valorii etice (da, a valorii etice) ce se ascunde în lucrul unui scriitor sau al unui artist.

Mi-a fost ruşine direct şi personal când am cetit mai deunăzi, într-o foaie, o porcărie adresată camaradului meu întru critică – d. I. Cantacuzino – şi m-am întrebat cum rabdă hârtia asemenea ignominii. Evident, cazul acesta e fără pereche şi niciodată nu s-a coborât un publicist la asemenea josnicie. Dar exagerarea e bună tocmai pentru că e alarmantă. Cei care au privilegiul trist de a ține un condei în mână pot găsi aici prilejul unui mic proces de conştiință.

Ar trebui să fim mai puțin vanitoşi decât suntem, dar mai orgolioşi. Ar trebui să credem în frumusețea meseriei ăsteia.

Alfred Moşoiu scria poeme, iar d. Tancred Constantinescu acumula milioane.

Dintre aceştia doi, eu pe Alfred Moşoiu l-am denigrat.

DOMNUL TANCRED CUGETĂ

Am avut ieri, deschizând „Universul", un moment de cruntă deziluzie. La pagina întâia şi pe a doua, un articol lung, lung, lung, semnat de vechea noastră simpatie politică... d. Tancred Constantinescu.

Iată, mi-am spus, cum îşi sapă oamenii cu propria lor mână pământul de sub picioare. Ce-i lipsea acestui domn Tancred ca să fie un bărbat serios şi tihnit? Nu avea bani, nu avea mustăți, nu avea automobil, n-a fost ministru, nu e deputat, nu e bancher, nu va fi în vecii vecilor milionar?

De ce nu tace omul ăsta care până azi a dovedit că ştie să tacă atât de elocvent?

Încă o iluzie care se duce. Pentru că, foarte sincer vorbind, d. Tancred era o mică iluzie a noastră. Îmi spuneam că sub craniul său bine pieptănat se ascunde un mare ironist şi, poate, un filozof.

Noi ăştia, oamenii de rând – gândeam eu –, cetim, scriem, discutăm, polemizăm, căutăm explicații, construim interpretări, ne luptăm pe idei, pe himere şi pe erori, iar d. Tancred, privindu-ne din fotoliul său, strânge milioane, cumpără moşii, speculează valori, se îngraşă şi tace. Ce surâs de supremă indulgenţă şi ironie nu ne-ar arunca el, în deşarta noastră vâltoare, dacă buzele-i grase ar putea să suporte un surâs!

Şi, uite, tăcerea asta elegantă şi sceptică d. Tancred o întrerupe primejdios ca să scrie un articol. Ce decădere şi ce imprudenţă.

„Trecem, ca şi o bună parte din restul lumii, prin o mare criză economică şi financiară” începe dumnealui, spunându-ne astfel un lucru inedit, nou, uluitor, care va revoluţiona cu siguranţă reportajul economic de pretutindeni.

„Întreprinderile naţionale au de încasat milioane de la stat care nu numai că nu LE PLĂTEŞTE datoriile, dar nu LE RECUNOSC niciun drept la dobânzi...” continua d. Tancred, izbind de astă dată nu în reportaj, ci de-a dreptul în gramatica română pe care o face praf şi pulbere.

Iar mai la vale (aici e aici), după ce a fost pe rând literat, grămătic şi filozof, bunul nostru domn Tancred devine brusc moralist.

„Cum să mai aibă încredere lumea în cei ce conduc treburile publice, când ea azistă la cele mai neruşinate concesiuni şi afaceri făcute pe spinarea ţării şi în dispreţul a tot ce este cinste, morală şi iubire de ţară.”

Cinste, morală, iubire de ţară – Tancred Constantinescu. Doamne! de ce nu îngheaţă apele, de ce nu se răstoarnă palatul telefoanelor cu susul în jos, de ce nu devine d. Stelian Popescu subit inteligent.

Toate astea şi multe altele ar trebui să se întâmple în clipa asta, pentru ca să acopere proza acestui Tancred, pe care, dacă aş avea putere, aş pune să fie legat burduf şi împiedicat cu forţa să mai scrie.

Pentru că nu se poate răbda chiar orice.

O ŞCOALĂ LA 1150 DE METRI

În comuna Bănița din județul Hunedoara, într-un loc uitat de Dumnezeu, cu oameni necăjiţi, cu sărăcie mare, cu pâine puţină, un om se străduieşte de câţiva ani să ţie în picioare o biată şcoală românească, unde să înveţe abecedarul douăzeci-treizeci de copii desculţi. Un om care a făcut tot ce a putut: a răbdat, şi-a îndemnat şcolarii să rabde, a cerut, a alergat, s-a plâns. De prisos. Nu are nimeni bani de dat. Statul, mai puţin ca oricine.

„Iarna se apropie, ploile de toamnă vor începe; iar prin coperiş şi tavan va trece apa de ploaie în sala de învăţământ şi va acoperi podeaua, iar viscolele iernii cu zăpada va şuiera, aici în vârful munţilor, pe ferestrele sparte, uşile şi găurile zidarilor ce comunică cu interiorul. În numele copilaşilor de şcoală strig în ghiarele disperării, fiind predispuşi îmbolnăvirii şi pe urmă morţii, cum anul trecut s-au îmbolnăvit ei şi învăţătorul."

Nu e bine scris strigătul ăsta? Nu e. Dar Constantin Ştirbu din Bănița nu ne scrie ca să facă literatură şi nici ca să-i tipărim numele în gazetă. E un om necăjit şi nu stă să-şi potrivească frazele. Bune, rele cum sunt – ele sunt triste şi asta e de-ajuns.

Nu cerem nimic ministerului şcoalelor. Constantin Ştirbu i-a cerut de-ajuns şi dacă nu i s-a dat nimic înseamnă că n-a fost de unde să i se dea. Dar ne adresăm dumitale, cetitorule. Vei fi fiind un om necăjit şi d-ta, vei fi având supărările d-tale şi nevoile d-tale. Dar pentru şcoala din Băniţa trebuie să găseşti în inima d-tale şi în buzunarul d-tale câţiva gologani. Nu te uita la străzile asfaltate pe care umbli, nu te gândi la automobilele şi tramvaiele cu care circuli, nu te opri în faţa caselor albe şi înalte în care locuim: ci imaginează-ţi că undeva, într-un vârf de munte, undeva unde nu ajunge trenul, nici gazeta, nici pâinea, o mână de copii vor să înveţe alfabetul.

Şi dacă te întâmpină pe stradă Constantin Ştirbu şi îţi întinde o foaie galbenă ce se cheamă „listă de subscripţie", pune mâna cu nădejde în buzunar – şi dă. Oricât, dar dă.

HAI, VASILE!

Nu ştiam până mai deunăzi ce e aia box. Nu aveam niciun gust să văd doi oameni stâlcindu-se între patru frânghii, în faţa câtorva sute de cetăţeni, care, urcaţi pe scaune, pe scări şi pe mese, agită diverse obiecte festive (umbrele, pălării, batiste...) urlând când spre unul, când spre altul: dă-i, arde-l, rupe-l, omoară-l.

Ei bine, am fost într-una din serile trecute la box şi am văzut unul din cele mai pasionante spectacole din câte sunt posibile. E acolo o atmosferă de luptă şi de senzaţional care te seduce fără discuţie, oricât spirit critic şi control de tine însuţi ai avea. Am strigat deci odată cu toată lumea, mi-a bătut inima, ca tuturor, la fiecare întorsătură neaşteptată a luptei, am sărit în picioare ori de câte ori cădea un pumn decisiv. Era pasionant şi uluitor. Oameni serioşi, domni bătrâni, şefi de familie respectabili, aplaudau, strigau, protestau cu o vioiciune de copii – şi nu cred să fi fost careva ridicul în acest vesel desmăţ.

Numai undeva, în rândurile din spatele meu, ridicându-se deasupra tuturor glasurilor, se auzea, din minut în minut, un ţipăt scurt, ascuţit, isteric, care ne acoperea pe toţi. Ţipa o femeie. Hai, Vasile! Aşa, Vasile! Dă-i, Vasile! Acolo, Vasile! Trage-i, Vasile!

Era oribil. Nu ştiu de ce. Femeia aceia îşi plătise biletul, iubea probabil boxul şl avea desigur dreptul de a urla ca toată lumea. Totuşi era oribil. Cu pălăria ei modernă, cu mânuşile ei negre, cu faţa ei tânără – era în strigătul ei sportiv ceva neruşinat, despletit, lipsit de umanitate. Era singurul lucru care făcea din lupta virilă de pe ring o adevărată măcelăreală, singurul lucru care transforma acea întâlnire loială într-o păruială sălbatecă la un colţ de mahala.

Hai, Vasile! Nu-l lăsa, Vasile! Strigătul acesta mă urmăreşte încă. Şi mi se pare că semnificaţia lui trece de „gala de box" de la Arenele romane.

Căci imaginaţi-vă că într-o zi, nu la o trântă între doi campioni, într-o arenă sportivă, ci într-o imensă arenă politică, la o luptă adevărată între două idei, între două forţe sociale, ea va aduce în vâltoarea aceea acelaşi strigăt ascuţit, aceeaşi îmbărbătare dezordonată, excitată, lipsită de îngăduinţă, fără cruţare, fără stil.

Feminismul se poate sprijini pe cele mai tari argumente biologice, sociale şi politice. Mi se pare însă că va cădea numai pe un simplu motiv estetic: e urât.

DOMNUL TANCRED PERZISTĂ

Domnului Tancred Constantinescu i s-a făcut de literatură – şi pace bună. Demonul scriitoricesc e mai tare decât orice şi când se pune de capul omului, nu mai e nimic de făcut.

Aşadar, d. Tancred publică, tot în „Universul”, un al doilea articol, mai lung, mai grav şi mai antigramatical decât cel dintâi. D-sa ține cu tot dinadinsul să explice lumii cum devine cazul cu criza asta economică şi cum d-sa se face tare să o dărâme cu degetul ăl mic.

Să lăsăm deoparte „ideile” d-lui Tancred. Ele fac parte dintr-un capitol intim, pe care nu-l vom profana cu indiscreția noastră. În orice caz, nu e greu să vă imaginați ce pot fi aceste „idei”. D. Tancred e anticonversionist. D. Tancred e pentru economia politică clasică. D. Tancred este contra legiferărilor de ordin social.

Toate acestea şi multe altele se pot rezuma mult mai simplu: d. Tancred e bancher. Are bani omul şi tremură gândindu-se că i-ar putea pierde. De aceea strigă la „Universul” că patria e în primejdie şi că eroul necunoscut e necăjit. De aceea invocă steaguri, umbre istorice, necesități naționale, în timp ce în adâncul inimii lui se ascunde un singur strigăt mult mai aprig: „banii mei, banii mei...”

„E un interes superior de stat ca băncile să fie puternice”, zice d. Tancred, ridicând astfel la o putere de principiu micile sale necazuri personale. Iar mai departe, după ce a plâns pe ruinele creanțelor agricole, devenind subit elegiac:

„Şi când ne gândim că sunt oameni şi partide cari se gândesc să extindă chiar legea conversiunei la datoriile comerciale şi ale proprietăților urbane!”

Ei bine, când ne gândim la asta ni se rupe inima.

Unde însă d. Tancred este fără rival, nu e în economie, ci în stil şi gramatică. Aici e furtunos, sălbatec şi necruțător. Are ce are dumnealui cu subiectul şi predicatul de le dezacordă permanent.

„Situația precară în care SE GĂSEŞTE şi se vor găsi BĂNCILE... exclamă d. Tancred compătimitor uitând că „situația în care se găseşte băncile” nu e chiar atât de precară cât situația în care se găseşte gramatica română.

Şi mai jos, recidivist: „...mai târziu când VA APARE URMĂRILE LOR dezastruoase şi poate iremediabile...”

Nu ştiu cum vor fi aceste urmări „care va apare”. Se poate să fie şi iremediabile. Totul se poate. Dar ştiu că iremediabilă e imbecilitatea oamenilor şi dezastruoasă este incultura tenace a domnului ăstuia Tancred, care, după ce a fost în țară director general, deputat, senator şi ministru, nu ştie să scrie româneşte nici cât cel din urmă absolvent de patru clase primare.

Şi ăsta se cheamă om politic. Ba uneori se mai cheamă, scurt, om.

„ANALELE BRĂILEI”

Ne-a venit deunăzi de la Brăila, sub un plic oficial al prefecturii de judeţ, o scrisoare plăcută. Suntem poftiţi pe trei zile acolo să ne plimbăm în baltă şi spre deltă, pe un vapor pus la dispoziţia câtorva iubitori ai Dunării şi ai Brăilii.

Mă tem că n-o să putem primi această invitaţie amicală, dar ea tot ne-a bucurat pe noi, cei de aici, care în bună parte suntem dunăreni şi care nu uităm acest lucru, oricât de absorbitoare ar fi viaţa Bucureştilor şi oricât de depărtate ar fi cheiurile cu soare ale portului nostru.

Există un fel de confrerie a brăilenilor, solidari cu un spirit al urbei lor, pe care nimic nu-l dizolvă, nici timpul, nici despărţirea, nici străinătatea. Prietenii care ne-au chemat acolo cunosc acest lucru şi s-au gândit probabil că din reuniunea noastră a tuturora, în decorul familiar al malurilor brăilene, poate ieşi ceva fertil pentru oraşul nostru, nu neapărat o acţiune, căci vremurile sunt grele şi potrivnice, dar măcar o făgăduială, o reluare de contact cu atmosfera de acolo, o împrospătare a sentimentelor noastre concetăţeneşti („sentiment concetăţenesc” fiind pentru un brăilean nu o vorbă goală, ci o reală conştiinţă de „cetate”, un real orgoliu de localnic).

Plimbarea aceasta pe Dunăre este un detaliu, cel mai agreabil probabil, dar nu cel mai semnificativ, dintr-un ansamblu de inițiative și acțiuni, pe care le-a întreprins o mână de entuziaști, grupați în jurul revistei „Analele Brăilei", care de câțiva ani trăiește vitejește împotriva tuturor adversităților, împotriva lipsei de bani, împotriva lenei colaboratorilor, împotriva mijloacelor reduse de cercetare și documentare. Nu este desigur cea mai completă revistă regională de la noi, dar este cu siguranță cea mai însuflețită și mai stăruitoare. Ea a pornit de la constatarea evidentă a unei vieți regionale brăilene, de o forță originală și de o vigoare a trăsăturilor caracteristice, puțin obișnuită. Nu e într-adevăr ciudat să observi că Brăila, geografic cuprinsă în ceea ce se cheamă „Dunărea de jos", formează totuși înlăuntrul acestei „Dunări de jos" un district sufletesc aparte? Nu e ciudat faptul că între Brăila și Galați, la o distanță de un ceas una de alta, este o deosebire adâncă de atmosferă și de mentalități, în așa măsură încât, fără exagerare, se poate spune că un gălățean și un brăilean s-au înțeles foarte rar?

Această forță a elementelor ei personale, această îndărătnicie a „stilului" ei propriu, au vrut să le studieze și să le adâncească „Analele Brăilei" nu numai în tipăriturile realizate până astăzi, dar mai ales în o mulțime de alte manifestări, care n-au fost duse la capăt, pentru că au lipsit bani, dar care se vor înfăptui odată și odată, pentru că nu va lipsi însuflețirea de a creea. (Când vom avea la Brăila muzeul etnografic al regiunii, muzeu proiectat acum trei ani cu prilejul serbărilor pentru centenarul tratatului de la Adrianopole?)

Deocamdată, „Analele Brăilei", conduse eroic de inginerul G. T. Marinescu, fac ce pot şi pot destul. Luptându-se cu sărăcia, rupând de aici bani de hârtie, de dincolo bani de tipar, umblând după colaboratori indolenţi (între care mărturisesc cu remuşcare că mă înnumăr), îndemnând pe unul, admonestând pe altul şi implorându-i pe toţi, directorul acestor Anale le-a ţinut în picioare timp de trei ani, tipărind chiar în acest an cumplit de sărăcie, două fascicule din revistă şi pregătind pentru luna octombrie o altă fascicolă ce stă să apară.

În tot acest timp, „Analele Brăilei" au fost o adevărată „publicaţie de cultură regională", cum îşi spune singură pe copertă, îngrijindu-se să adune material documentar, actualizând lucruri vechi din trecutul Brăilii, luminând detalii din istoria ei, căutând hârtii şi mărturii ce o privesc. Mai târziu, când râvna prietenilor noştri de la această revistă va fi izbutit să creeze în jurul ei un număr oarecare de tineri muncitori şi devotaţi urbei lor, din tot acest material documentar strâns oarecum la voia întâmplării se vor degaja liniile directoare ce desemnează peisagiul moral şi istoric al Brăilei. E foarte probabil că unul din cele mai esenţiale capitole de istorie românească va fi atunci lămurit.

Cui i s-ar părea această afirmaţie exagerată, i-aş recomanda să aştepte şi, la apariţie, să citească monografia pe care inginerul Marinescu o pregăteşte serios, cu intenţia de a o tipări în chiar anul acesta, monografie istorică privind „Vechiul drum de negoţ Braşov-Brăila", temă pe care autorul, după câte ştiu, din anumite informații personale, o tratează amplu, grupând în jurul ei nenumărate alte fapte istorice adiacente.

O asemenea fervoare, un asemenea entuziasm ordonat şi pus în slujba unei munci atât de modeste şi fără strălucire aparentă nu este un lucru care să se întâlnească chiar oriunde şi chiar în fiecare zi. Cei în căderea şi putința cărora este să facă ceva, cât de puțin, cât de rar, cât de neînsemnat, pentru „Analele Brăilei" şi pentru servitorii devotați ai acestor Anale, să nu ezite. Duminică, oamenii cari se vor întâlni pe yachtul brăilean, pus la dispoziția lor ca să-i plimbe şi să-i ducă printre malurile Dunării noastre de acolo, să nu uite acest lucru.

DE VALERA LA GENEVA

D. De Valera, şeful guvernului irlandez, deschizând alaltăieri sesiunea adunării Societății Națiunilor, a rostit un discurs lung şi şters. Ca toate discursurile care s-au rostit an cu an la Geneva, unde numai Aristide Briand ştia să fie patetic, pentru că numai el era, între toți diplomații aceia țepeni, sentimental şi boem.

Prin urmare, trimisul Irlandei a vorbit mult, convențional şi prudent despre o mie de lucruri, ocolind tot ce era dificil sau penibil şi deschizând înaintea popoarelor un fel de drum înflorit, făcut numai din concordie şi pace.

Există o problemă a Extremului Orient? Se pune o chestiune a Manciuriei, stat fictiv ridicat pe câteva zeci de mii de chinezi măcelăriți, de o Japonie care terorizează Liga de la Geneva, amenințând-o cu retragerea? Continuă, pe sub mână, războiul dintre Bolivia şi Paraguay?

Toate acestea şi multe altele d. De Valera le ştie, dar nu are dreptul să le spună. Şi atunci înşiră câteva fraze festive, în care ne asigură că toate se vor aranja cum e mai bine şi că Societatea Națiunilor va şti să vegheze la securitatea popoarelor etc., etc.

Comedia e veche şi n-ar mai avea de ce să fie relevată. Oricine în locul d-lui De Valera ar fi vorbit la fel. Geneva este doar o localitate atât de amabilă, încât ar fi într-adevăr ingrat şi nepoliticos cine ar tulbura-o.

Totuşi, discursul de alaltăieri a fost o surpriză tristă, De Valera nu este un diplomat oarecare. El n-a crescut în lumea călduță a saloanelor politice. Nu şi-a făcut educația politică la dejunuri şi la banchete. N-a fost decorul, n-a primit mesagii protocolare, n-a surâs şi n-a sărutat mâini femeieşti în „sferele înalte”, unde se face şi se desface destinul lumii.

Dimpotrivă. E un om tare. Un insurgent. Un cap de revoluție. Jumătate irlandez şi jumătate spaniol, el a moştenit prin sânge instinctul aventurii şi al luptei. O viață întreagă s-a bătut aprig cu forța cea mai subtilă şi mai tenace din câte există în istorie, cu Marea Britanie. Şi a învins-o până la urmă, căci bărbatul acesta uscat şi asprit s-a dovedit mai tare decât un imperiu. Nu sunt decât şase luni de când a ieşit din închisoare, pe poarta mare, ca să-şi schimbe celula de revoluționar pentru un fotoliu de ministru. A fost una dintre cele mai cutremurătoare victorii pe care un ins o poate repurta asupra unui stat.

Nu e uluitor atunci şi nu e penibil ca un asemenea om, ale cărui haine mai poartă încă poate urme de praf de puşcă şi ai cărui pumni, desigur, nu s-au descleştat încă, să se lase doborât, el pe care nu l-a intimidat nici moartea, nici ocna, să se lase doborât de maşinăria stearpă a diplomației şi să se supună normelor ei reci şi protocolare?

Vedeți cât e de mare puterea jucăriilor politice, cu care ne amăgim de atâta amar de vreme, oameni şi neamuri.

GREVA FOAMEI LA ARENELE ROMANE

Ceea ce se întâmplă cu subofițerii aceştia amărâți care au umblat pe jos până la Bucureşti, ca să li se dea o pâine, este dureros şi penibil. Dureros, pentru că e vorba de nişte oameni simpli, necăjiți şi de bună credință, care n-au chef de agitații, dar pe care mizeria i-a scos din casele lor sărace. Şi e penibil, pentru că, cel puțin în situația de astăzi, simți că nu e nimic de făcut pentru ei, cum nu e nimic de făcut pentru nimeni şi că statul acesta sleit şi plătitor de camătă nu mai e în stare să facă nimic mai mult decât ce face. Adică de trei ori nimic.

Înțelegem deci grija guvernului şi ezitările lui. Nu poate să reprime cu forța mişcarea aceasta, căci ar fi sălbatec şi neomenos. Dar, de asemenea, nu poate să încurajeze acest început de răzmeriță – căci ar fi un exemplu plin de primejdii. Subofițerii nu sunt singura categorie de cetățeni care suferă şi mâine, după pilda lor, pensionarii civili, funcționarii, negustorii ruinați, toți oamenii exasperați de foame și răbdare – și sunt sute de mii și sunt milioane – s-ar putea strânge în capitala asta, unde, de bine de rău, mai sunt teatre, mai sunt baruri de noapte, mai sunt hoteluri luxoase.

Recunoaștem prin urmare că faptele sunt extrem de serioase și că guvernul avea dreptul să fie prudent și, eventual, sever. Asta nu justifică însă dezorientarea, pe care a dovedit-o ieri și alaltăieri, lipsa de deciziune, timiditatea și frica, da frica, de a da ochii cu manifestanții de la Arenele Romane.

Ce cereau în definitiv oamenii aceștia amărâți? Să fie ascultați. Cereau să vie un ministru, acolo, între ei, cu care sa stea de vorbă, căruia să-i spună ce îi doare și care să le răspundă ce se poate. Era atât de greu?

Ei bine, guvernul a procedat întocmai ca un datornic care, neavând cu ce să-și plătească polița, se încuie în casă și lasă vorbă la portar că e plecat în călătorie. Pentru guvernul unei țări, procedarea aceasta este cel puțin neserioasă, ca să nu spunem iresponsabilă. Căci absența ministrului chemat la Arene a făcut loc unor alte intervenții, cu mult mai primejdioase, intervenții lăturalnice, demagogice și ațâțătoare. Într-adevăr, s-au dus să le vorbească oamenilor de la Arene câteva personagii dubioase, care, după legile sfinte ale opoziției, mirosind acolo prilej de agitație, s-au grăbit să speculeze această stare de spirit în scopuri politice de a cincea mână.

Ce a căutat la Arene trimisul d-lui Duca, un domn Silvestru oarecare? Ce a făcut acolo d. Zelea Codreanu? Ce, d. Goiceanu, emisarul lupiștilor?

E posibil ca o problemă atât ele gravă să fie lăsată pe mâna agitatorilor politici şi nefericirea câtorva mii de oameni nemâncaţi să fie întrebuinţată drept armă de opoziţie? Nu-şi dă seama nimeni că aici nu mai e vorba de popularitatea mea sau a dumitale, că nu e în joc succesul politic al lui X sau înfrângerea lui Y, ci de un punct dramatic din viaţa zbuciumată a timpului ăstuia?

Nici prin gând nu ne trece să reproşăm ceva celor trei agenţi electorali cari au vorbit la Arene. Ei sunt oameni de opoziţie şi moralitatea opoziţiei a fost la noi totdeauna aceeaşi. Vina întreagă este a guvernului, care n-a ştiut din timp să păstreze manifestaţia subofiţerilor, în cadrele ei strict profesionale şi să împiedice, cu energie dacă era nevoie, orice amestec politic. Pentru asta, puţin tact, puţină omenie şi ştiinţa de a vorbi cum trebuie în ceasurile de mare durere – ar fi fost suficient.

Nu e între miniştrii acestui guvern, niciun om, niciunul, care să fi răbdat vreodată de foame?

UN CÂNTEC VECHI LA OPERĂ

În treburile Operei Române noi nu ne-am prea amestecat. Punctul de vedere al ziarului nostru se cunoaşte: n-ar fi rău să se închidă instituţia asta cu cântec.

Astăzi, când oamenii crapă de foame, România nu s-ar prăpădi dacă n-ar mai asculta *Cavaleria rusticană* şi *Trovatore*. Cât despre prestigiul nostru cultural – să-l aibe Dumnezeu în plata lui. Nu ne arde nouă de asta acum şi tichii de mărgăritar înnumărăm destule.

Dar, de vreme ce Opera tot există şi de vreme ce tot cheltuim bani pe ea, cei care au în grije bunul ei mers ar trebui să respecte anumite reguli de bun simţ, dacă nu de artă.

D. profesor Breazul, camaradul nostru, s-a întrebat de multe ori de ce Opera de lângă Cişmigiu îşi zice „Operă Română". Ce e românesc acolo? Muzica? Este de Verdi şi de Puccini. Textul? Este italian, francez, german. Interpreţii? Sunt ruşi, poloni, franţuji. Atunci? Atunci singurul lucru care este incontestabil românesc acolo, specific românesc, deplin românesc, sunt banii. Banii noştri.

E uluitor până unde merge, nu zic incompetenţa, dar lipsa de prudenţă a oamenilor. De ce, pentru a-şi justifica subvenţiile enorme, arendaşii Operei nu s-au gândit să strângă în jurul acestei instituţii câţiva artişti autohtoni de reală valoare? De ce, dimpotrivă, s-au străduit permanent să îndepărteze orice element românesc de primul rând?

Iată un fapt recent. Există la Bucureşti o maestră de balet, o dansatoare şi o artistă ale cărei intuiţie şi chemare artistică nu sunt egalate decât de cultura ei muzicală şi de râvna de a munci. Îi spune Floria Capsali şi o cunoaşteţi desigur. Fără ajutorul nimănui, din propriul ei îndemn, pe propriile ei riscuri materiale, d-na Capsali se luptă vitejeşte, de câţiva ani, cu indolenţa cercurilor noastre de artă (?) şi întreţine o şcoală de balet unde în scurtă vreme a izbutit să-şi creeze o echipă de tineri artişti dintre cei mai preţioşi. An cu an, d-na Capsaţi, care înainte de a fi profesoară este artistă, organizează un recital de dansuri, pentru care a format un public anume, pe care l-a obişnuit cu muzica bună şi cu coregrafia inspirată.

Toate acestea sunt titluri suficiente pentru a fi îndreptăţit de mult chemarea Floriei Capsali la Operă, unde, dintr-un corp de balet înţepenit, ar fi izbutit să facă unul suplu, tânăr şi creator.

D. ministru Gusti ştie aceste lucruri şi a luat decizia ce se cuvenea. Dar se opune cineva, nu se ştie bine cine anume, probabil unul din cei doi, trei, patru crapi culturali cari au dus Opera unde se află astăzi.

POST-SCRIPTUM LA O CRONICĂ

Nu am de răspuns prea multe lucruri obiecţiilor d-lui Dauş. Ele mi se par prea generale şi juste numai în măsura în care sunt generale. Raportate la obiectul în litigiu – romanul *Asfinţit de oameni* –, aceste obiecţii nu cred să fie concludente.

Am observat în cronica noastră trecută caracterul sămănătorist al cărţii d-lui Dauş. Am înumărat elementele ei sămănătoriste. Un subiect tezist în care veşnica opunere dintre boier-ţăran-arendaş este reluată şi tratată ca totdeauna prin triumful arendaşului venetic. Câteva figuri patriarhale de boieri învinşi. Câteva consideraţii politice în marginea conflictului dintre boieri şi burghezie. Câteva scene de un simbolism evident şi regretabil (fără să uităm a sublina simbolismul titlului). În sfârşit, un tip de *raisonneur* – prezidentul Mihai Ciulei – care trage sforile ideologice ale cărţii.

Spuneam toate acestea cu părere de rău, pentru că aparatul ăsta desuet, care sună a 1907, se aplica peste o operă de romancier talentat şi viguros.

Ce răspunde d. Dauş?

În primul rând, că tema romanului său nu e sămănătoristă, căci temele de roman sunt eterne şi ceea ce interesează nu e subiectul unei opere, ci stilul şi maniera ei. Observaţia e justă.

Nu e mai puţin adevărat că problema sat-oraş şi boierie-burghezime este preocuparea predilectă a scriitorilor sămănătorişti – preocupare ce a fost depăşită de vremea noastră de mult. Că tipuri de boieri învinşi există şi astăzi, că figuri de greci aventuroşi vor mai fi fiind – nu mă îndoiesc. Întrebarea este dacă ei mai pot prezenta vreun interes pentru scriitorul de azi, când timp de 3 decenii literatura noastră a trăit exclusiv pe seama acestor eroi şi pe seama aventurilor tor. Să ne intereseze atât de puţin viaţa din jurul nostru, cu formele ei agitate, cu problemele ei personale, încât să-i preferăm acestei vieţi o epocă de comedii şi drame defuncte, care de altminteri a alimentat nenumărate cărţi bune şi proaste?

Mai departe d. Dauş crede a-mi surprinde o flagrantă contrazicere când observă că am afirmat despre d-sa că este tezist şi în acelaş timp obiectiv.

În realitate, contradicţia nu există. D. Dauş este tezist ca gânditor social şi obiectiv ca psicholog (desigur, cu rezerva multor pagini, în care gânditorul social s-a dovedit din nefericire mai tare decât psihologul). De altminteri, în direcția asta există precedente ilustre: Henrik Ibsen era un dramaturg cu teză şi totuşi un admirabil creator de viață. Şi, vedeți dvs., tot ce s-a perimat în teatrul lui Ibsen se datoreşte filozofului cu teză şi tot ce a rămas se datoreşte psihologului şi poetului. Fiindcă „ideile" şi „cauzele" şi „problemele" sunt pieritoare, dar pasiunile sunt eterne şi identice. Nimeni n-ar mai scrie astăzi o nouă *Nora*, dar oricine ar semna o nouă *Hedda Gabler*.

Dar pentru a se desolidariza de sămănătorism, d. Dauş ține mai departe să facă o declarație de principiu împotriva lui. Declarație ineficace. Căci nu suntem, din păcate, nici ceea ce vrem, nici ceea ce socotim a fi: suntem ceea ce suntem. Şi zadarnic d. Dauş nu l-a cetit pe Vlahuță, zadarnic a fost duşmănit de Chendi, zadarnic a fost ignorat de „Sămănătorul", d-sa, în 1932, după ce aiurea a apărut Marcel Proust şi după ce la noi a apărut Hortensia Papadat-Bengescu, publică un clasic roman sămănătorist, mai frumos decât multe altele, mai viu şi mai colorat, dar sămănătorist prin problemă, prin atmosferă, prin atitudine.

Citatele cronicii noastre mi se par suficiente şi îl trimetem pe cetitor să le revadă. Dacă mai e nevoie, eu sunt gata să adaug alte 15 pagini la fel de doveditoare.

D. L. Dauş se nedreptățeşte însă: cu posibilitățiile scriitориceşti de care dispune, nu m-aş mira să atace într-o zi o adevărată temă de roman modern. Voi fi foarte bucuros în ziua aceea.

CE AR PUTEA FACE D. BUCUȚĂ

Mi-am adus aminte deunăzi că unul din secretarii generali ai ministerului de instrucție – şi anume cel însărcinat cu artele şi cultele – este d. Emanoil Bucuță. Uitasem.

Scriitorii noştri, când se întâmplă să ocupe un loc de comandă politică sau culturală, se lasă repede cuceriți de inerția generală şi devin, cu voia lor sau fără, nişte funcționari de treabă şi nimic mai mult. D. Goga nu a fost ministru al artelor? D. Crainic nu a fost secretar general al lor? D. Minulescu nu a fost şi nu continuă să fie inspector? Toate acestea de prisos. N-a fost chip să se organizeze câteva centre de acțiune culturală, cât de modestă, n-a fost chip să se remedieze cel mai simplu lucru din criza permanentă a cărții româneşti şi a scriitorului autohton.

Cu d. Bucuță însă lucrurile se schimbă. Ar trebui să se schimbe. D-sa nu este numai scriitorul mare pe care îl cunoaştem. (*Fuga lui Şefki* se va dovedi mai târziu una din cele mai certe valori literare ale anilor 1920-1930.) D. Bucuță mai este un scriitor cu o admirabilă conştiință de breaslă, un om preocupat de problemele muncii intelectuale, o personalitate cu relații frumoase în lumea literară europeană. Organizarea PEN-CLUB-ului român i-o datorăm d-sale. Anumite lucrări şi rapoarte prezentate congreselor internaționale de intelectuali, de asemeni. Încercarea de a crea legături de prietenie şi conlucrare cu artiştii minoritari, la fel. Este cu adevărat un exemplu de înțelegere amplă a problemelor culturale de la noi şi de aiurea şi, când o astfel de competentă se găseşte în situaţia de a-şi aplica practic posibilităţile, oricine e în drept să aştepte roadele cele mai bune. Mărturisesc deci că prezenţa d-lui Bucuţă la ministerul artelor a fost întâi un prilej de mare bucurie şi pe urmă unul de uşoară tristeţe. Căci nu vedem de nicăieri schimbarea pe care o aşteptăm.

Neîndoios, d. Bucuţă lucrează. Neîndoios, lucrurile ce-i sunt date în seamă sunt organizate excelent şi conduse cu autoritate. Dar aşteptăm ceva peste, ceva dincolo de conducerea minuţioasă a unui serviciu de minister, fie el cât de vast. Aşteptam câteva iniţiative îndrăzneţe, depăşitoare, nu din acele iniţiative care bruschează inerţia oamenilor şi schimbă dintr-odată o atmosferă. N-aş putea spune în detalii ce anume. Dar d. Bucuţă ştie, are pretenţia de a şti.

D-sa este în contact strâns cu cercurile scriitoriceşti şi din ceea ce se dezbate acolo inform, neclar, cotidian, ar putea degaja, cu o perspectivă mult mai largă, câteva reforme fericite.

Noi, care avem mult mai reduse mijloace de informaţie, din numai convorbirile pe care se întâmplă să le avem cu camarazii noştri de literatură, mai vrâstnici şi mai tineri, cunoaştem cel puţin două probleme de organizare culturală în care se pun mari nădejdi şi care sunt uşor realizabile.

Ele stau cu totul la îndemâna d-lui Bucuţă şi sunt de altminteri cu totul sub posibilităţile d-sale mult mai largi.

1) De ce d. Bucuţă nu transformă editura Casei Şcoalelor într-o editură adevărată? Ar fi uşor şi ar fi nemăsurat de util. Uşor, pentru că nu ar trebui cheltuit

niciun ban mai mult decât se cheltuieşte astăzi. Util, pentru că am suplini în sfârşit opera editurilor particulare, iremediabil incompetente şi iremediabil de proastă calitate intelectuală. Casa Şcoalelor ar avea putința să se lupte cu cea mai formidabilă gogoriță din câte s-au inventat vreodată pentru a scuza imbecilitatea: criza cărții. Casa Şcoalelor ar putea tipări poezie, critică şi studii – genuri literare blestemate, pentru că „nu se vinde, domnule, nu se vinde”. Nu vedeți că de doi ani încoace tipăritorii de cărți, ce-şi spun editori, trăiesc sub teroarea romanului, singurul lucru pe care acceptă să-l vândă, cu excepții atât de rare încât devin fantastice? Ori, mi se pare, nivelul intelectual al unei vieți artistice nu se măsoară cu romanul sau nuvela, ci cu studiul, cercetarea critică şi, în cazul cel mai rău, eseul. Iată tot atâtea manifestări de muncă intelectuală care sunt ostracizate pe motive comerciale. Aşa se face că de la *Eonul dogmatic* al d-lui Blaga n-a mai apărut nicio carte esențială şi că atunci când un scriitor are de publicat un manuscris, în care nu e vorba de o femeie şi un bărbat, trebuie să-şi vândă paltonul ca să-l publice.

Editura Casei Şcoalelor poate crea, *rentabil* (da, da, da, am zis rentabil, căci cetitori există şi trebuie doar să-i descoperi unde sunt), ea poate deci crea o colecție de cărți de gândire, critică şi poezie.

Secretarul general al ministerului de culte poate înfăptui acest lucru simplu.

2) În al doilea rând, de ce d. Bucuță nu se gândeşte la o regulamentare prin lege a comerțului de cărți literare? Este nu vechi deziderat scriitoricesc, care ar soluționa foarte multe mizerii de ordin practic

şi cărturăresc. Comerţul de cărţi este astăzi cea mai fantezistă şi mai necontrolată întreprindere. Nu vreau să supăr pe nimeni, dar fiecare scriitor ştie din proprie experienţă că e complect dezarmat faţă de editorul său, care poate tipări cât vrea, când vrea şi ce vrea, plătind cât i se năzare. Nu o dată contracte semnate pentru 3000 de exemplare au dat ediţii clandestine de 6000, pentru că a lipsit putinţa materială de a exercita un cât de vag control.

Remedii există, le ştim şi noi, le ştie cu atât mai bine şi d. Bucuţă şi ar fi de-ajuns ca ele să fie formulate într-un text de lege pentru ca acest neajuns şi altele multe să dispară.

FACULTATE DE DREPT SAU INSTITUŢIE FISCALĂ?

Studenţii în drept de la Facultatea din Bucureşti sunt pe pragul unei noi greve. Nici şase luni n-au trecut de la ultima lor răscoală, când capitala luase aerul sinistru al unui oraş asediat, şi iată că istoria reîncepe. Nu la fel de grav deocamdată, dar cu şanse de agravare.

Să fie studenţii aceştia în drept cei mai turbulenţi tineri din universitate? Nu cred.

Adevărul este că dintre toate facultăţile noastre, cea mai penibil organizată, din punct de vedere cultural şi cea mai opresivă din punct de vedere gospodăresc este Facultatea juridică.

Să-i lăsăm deoparte păcatele strict universitare (adică de disciplină ştiinţifică): ele sunt nebănuite şi angajează un proces vast şi profund în care totul ar urma să fie revizuit, program, profesori, catedre, cursuri, examene. E de-ajuns să spunem că la o eventuală reorganizare adevărată a vieţii noastre universitare nimic n-ar putea fi păstrat în mod decent din actuala Facultate, nimic, absolut nimic.

Studenţii nu se ridică însă împotriva acestei laturi a problemei. Nici n-ar fi în căderea lor. Ei se plâng numai de maşinăria administrativă a Facultăţii de drept şi de sistemul ei fiscal. De vreo 6 ani această facultate încasează o serie de taxe fabuloase care depăşesc pe toate ale celorlalte facultăţi şi şcoli superioare. Nu numai o taxă de frecvenţă, care a crescut an cu an, dar o aşa-numită „taxă de construcţie" de 3000 de lei, care se încasează cu furie cui trebuie şi cui nu trebuie. Banii ăştia s-au plătit până azi, cum a dat Dumnezeu şi cum numai unul el ştie. Proteste surde, plângeri, rugăminţi, recomandaţii au făcut în tot timpul anului din sălile Facultăţii un azil de nevoiaşi care se roagă de cruţare. Să nu credeţi că exagerăm. Noi nu recurgem bucuroşi la cuvinte patetice. Dar lucrurile aşa stau. Studenţii nu pot plăti 5 sau 6 mii de lei deodată, ba de cele mai multe ori nu le pot plăti nicicum. Şi atunci încearcă să intervină, să roage, să explice – totul de prisos, căci decanul nu-i primeşte (fiindu-i de altfel materialmente imposibil să stea de vorbă cu câteva mii de solicitanţi), iar ajutorii de secretar sunt morocănoşi, importanţi şi răuvoitori.

Toate acestea trebuie să se termine. Facultăţile noastre nu sunt percepţii. Nici instituţii de cultură nu sunt ele, ce e dreptul, dar în niciun caz percepţii.

Poate că băieţii de la drept s-au pripit declarând grevă astăzi, când orice cetăţean conştient trebuie să-şi reprime cât mai mult amarul şi revolta. Dar dreptate au cu carul. Şi asta trebuie să se ştie.

MODESTIE ŞI RECLAMĂ LITERARĂ

Zilele trecute, d. Francis Ambrière, bibliofil şi librar expert, publica într-o revistă pariziană câteva spicuiri din hârtiile lui Gaston Calmette, fostul director al ziarului „Figaro", hârtii ce se vor vinde în curând la licitaţie la Hotel Drouot, loc care a văzut destrămându-se atâtea glorii şi atâtea drame politice, literare sau mondene.

Colecţia Calmette, judecând după puţinele fragmente publicate, va fi senzaţională din toate aceste trei puncte de vedere, căci „Figaro", înainte de a fi căzut în mâinile săpunarului Coty, era într-adevăr o cetate pariziană cu tradiţie, în care se întâlnea întreaga societate franceză. Academia, parlamentul şi saloanele se salutau ceremonios în paginile acestei foi, suficient de ridiculă prin snobism, dar importantă prin prestigiu şi apucături.

Nu avem timp şi nici n-ar fi de folos să transcriem toate citatele d-lui Ambrière, deşi toate sunt semnificative pentru timpul lor. Câteva însă ni se par de-a dreptul instructive. Sunt scrisorile lui

Maurice Barrès către Calmette, cereri de servicii, condiții de colaborare, mici rugăminți sau mici reproşuri. Toate surprinzătoare, pentru cine se aştepta ca raporturile dintre un foarte mare poet şi un director de gazetă să fie cel puțin demne şi detaşate, când ele se dovedesc, din ceea ce urmează, umile şi interesate.

În 1893, Barrès, colaborator la „Figaro”, primea 200 de franci de articol, sumă ce i se părea insuficientă. Director pe vremea aceea era un anume Magnard şi Barrès îi ceru acestuia să-i majoreze onorariul. Cererea îi fu satisfăcută abia sub Calmette, care, ajungând director, îi fixă 300 de franci de cronică. Barrés nu se mulțumeşte, cu atâta şi cere în plus ca ziarul să publice în fiecare an un articol elogios despre el (!) Textual: „cât despre cartea pe care s-ar putea să o public în timpul anului, voi găsi la «Figaro» concursul asigurat al unui articol special consacrat cărții”.

Dar Barrès nu se mulțumeşte cu aranjamente generale şi revine, în altă scrisoare, cu exigențe precise.

„În discursul de mâine de la Academie, Bourget va spune un cuvânt despre «Déracinés». Cum nu veți publica întreg discursul, mi-ar fi plăcut ca acest pasagiu să fie inserat”.

În 1903, acelaşi Barrès, candidând la Cameră şi având nevoie de publicitate, cere să se publice un nou articol despre o carte ce abia apăruse.

„Poate «Figaro» va găsi în această circumstanță şi mai ales în acest volum de artă, care nu supără pe nimeni, prilejul unui articol”.

Sau altădată, în preziua altei apariții.

„Veți primi în curând o carte nouă, pe care o public, *Les Amitiés Françaises*, un ciclu de povestiri asupra formațiunii intelectuale și sentimentale a unui băiat mic... Vă indic în două fraze subiectul acestei lucrări, ca să vă semnalez că ea n-ar putea deloc să-i supere pe cetitorii lui «Figaro» și că ea ar da loc la considerații mai generale și de actualitate..."

Procedeul acesta de a-și asigura publicitatea sa personală nu este uluitor? E vorba de un poet și încă de unul mare. Oricât de vanitos ar fi fost Barrès, era un om ales, un aristocrat, un scriitor cu conștiința superiorității lui. Era mai ales un inspirat. E cu neputință să nu fi disprețuit „opinia publică" sau cel puțin să nu se fi dezinteresat de ea. Totuși, artistul acesta hermetic și distant nu ezita să bată scările redacțiilor în căutarea unui articol de laudă și nu se sfia – lucru abominabil – să-și asigure prin contract o publicitate mincinoasă. E jenant să afli cum își pândea ocaziile de a fi lăudat, cum alerga după o informație oarecare, cum reclama sub semnătură un elogiu eftin și plin de umilințe.

Știu că ispita publicității este una din cele mai josnice și stupide: am văzut oameni în toată firea, oameni bogați, oameni celebri, bucurându-se de o laudă anodină și suferind de un rând răutăcios. În gazetărie, experiența cea mai comică mi s-a părut tocmai goana după reclamă și răzbunarea cea mai subtilă a gazetarului mi s-a părut că este tocmai această putință de a se distra cu vanitatea personagiilor de seamă. Cele trei luni de cronică dramatică, pe care le-am făcut mai de mult, întâmplător, prin 1929, au fost pline de revelații:

telefoane, bilete, scrisori, intervenţii şi, la nevoie, leşinuri, nimic n-a lipsit din armele de persuasiune ale celor interesaţi; toate acestea pentru un biet articol de gazetă care avea să trăiască o zi şi niciun ceas mai mult. Nu mai vorbesc de cabotinajul oamenilor politici, mult mai naivi şi mai vanitoşi decât actorii.

Ei bine, de la această generală cursă după „inserţii şi reclame”, cum se zice, am fost bucuros şi mândru să observ că scriitorii lipseau. Niciun scriitor adevărat, niciunul, nu mi-a cerut vreodată vreun serviciu critic şi n-am auzit să fi cerut altcuiva. Dacă îi apărea o carte, o trimetea cuviincios, ceea ce este un vechi obicei colegial şi atât. Restul, tăcerea, lauda sau critica, era o chestiune de conştiinţă personală. Şi de câte ori o carte a fost însoţită de un telefon sau o scrisoare de „recomandaţie”, de atâtea ori am ştiut că e vorba de scrib nu de un scriitor.

Cu atât mai deconcertant apare cazul lui Maurice Barrès, care avea dreptul şi putinţa să treacă orgolios peste toate reclamele din lume, nici el, nici cărţile lui neavând nevoie de asemenea prospecte. Trebuie să fie enorm de greu să fii om mare.

ÎN SFÂRŞIT!

Insistenta noastră asupra problemei cărţii şi asupra activităţii editurilor româneşti a fost poate excesivă. De câteva luni, în această pagină, am dat cifre, am povestit fapte, am denunţat erori, am cerut şi am indicat remedii – toate acestea cu o îndărătnicie care îi poate obosi pe cetitori, dar pe care o simţeam necesară. Nu desnădăjduiam şi nu desnădăjduim nici astăzi că într-o zi comerţul de cărţi literare va fi o întreprindere inteligentă şi un factor de cultură. Nu desnădăjduim că într-o zi editura românească îl va descoperi pe scriitorul autohton şi îl va căuta pe scriitorul tânăr.

Zilele acestea s-a întâmplat un fapt care ne-a răscumpărat cel puţin o parte din îndârjirea noastră. Editura Cultura Naţională a cerut manuscrisul unui debutant, l-a cetit, l-a reţinut şi l-a trimes la tipar. În trei zile.

Manuscrisul e un roman şi se numeşte *Margini de oraş*. Autorul se cheamă Constantin Fântâneru.

Cine cunoaşte sistemul opac de lucru al editurilor noastre va înţelege că acest fapt este cu adevărat un eveniment. Nici Cartea Românească, nici orice altă editură nu şi-a deschis vreodată uşa pentru cine, obscur şi necunoscut, aducea un caiet, oricât de valoros ar fi fost el. Nu s-a cetit niciodată un manuscris prezentat, necum să se publice. Şi chiar aceste *Margini de oraş* au trecut pe la toţi tiparitorii de cărţi din Bucureşti, fără ca vreunul să fi avut inocenta curiozitate de a şti ce sta scris acolo.

Cunoşteam acel manuscris. Ni se părea că aduce, peste toate stângăciile lui inevitabile, un sunet personal, unul autentic. Am publicat două fragmente din el, semnificative amândouă şi trădând o viaţă interioară chinuită.

Peste o zi, cineva de la Cultura Naţională ne întreba de identitatea autorului, iar peste două zile i-l trimiteam în pasagiul Macca, la editură, cu manuscrisul în mână. Restul se cunoaşte. Mircea Eliade va povesti într-o zi calvarul tragicomic al manuscrisului ăstuia, pe care cel dintâi el l-a descoperit.

Noi suntem fericiţi a fi ajutat să se releveze un talent în al cărui destin credem cu tărie şi suntem bucuroşi că a fost cineva care să înţeleagă acest lucru.

Cu editura Cultura Naţională putem avea deosebiri de vedere, mici necazuri personale, justificate nedumeriri, dar peste toate acestea, nu ne-am fi iertat să nu subliniem că cea dintâi a făcut un act de curaj.

Acest act poate fi, până la urmă, foarte fertil în viata noastră literară înţepenită.

SELECŢIA FISCALĂ ÎN ŞCOALĂ

De ce să nu fim sinceri şi să nu recunoaştem că fiscalitatea excesivă, pe care o exercită şcoala în România, liceul deopotrivă cu universitatea, este făcută anume ca să oprească afluenţa elevilor şi a studenţilor. Sunt prea mulţi bacalaureaţi, sunt mult prea mulţi studenţi, sunt dezastruos de mulţi profesionişti liberi. Primejdia a fost înţeleasă târziu, căci până mai acum vreo cinci-şase ani trăiam într-un fel de desfrâu cultural (vezi activitatea zidărească a doctorului Angelescu), dar, când în sfârşit a fost înţeleasă, oficialitatea s-a înspăimântat.

Trebuie oprit dezmăţul ăsta liceal şi universitar – şi-au spus oamenii. Trebuie – dar cum? Problema era dificilă şi rezolvarea ei presupunea o reformă de ansamblu, o schimbare nu de forme, ci de structură a învăţământului nostru. Prea greu, nu-i aşa?, pentru un ministru care era totdeauna şi în primul rând un om politic. S-a procedat atunci negustoreşte.

Sunt prea mulţi elevi şi prea mulţi studenţi? Să urcăm taxele şcolare – şi vor fi mai puţini.

Observaţi felul arbitrar în care au fost sporite an cu an birurile şcolăreşti şi veţi vedea că acesta a fost principalul lor motiv: să instituie deghizat un *numerus clausus*, nu de ordin naţional, ci economic. Cine are învaţă. Cine nu, nu.

Nu vom spune cât este de brutală şi neomenoasă aceasta metodă. Noi nu suntem sentimentali. Vom spune numai că înainte de a fi brutală ea este şi s-a dovedit ineficace. Numărul studenţilor n-a descrescut: s-au mărit doar necazurile lor.

În acelaşi timp însă, în care la noi şcolile transformate în percepţii gem sub asediul elevilor şi al studenţilor, în străinătate se întâmplă un lucru exact contrariu. Se ştie poate că de câţiva ani se aplică în Franţa principiul gratuităţii liceului. Acum doi ani, clasa a cincea, acum un an, clasa a şasea au fost puse la dispoziţia publică, desfiinţându-se taxele obligatorii până atunci. În scurtă vreme, învăţământul liceal va fi, asemeni celui primar, complect gratuit.

Si totuşi – aici este miracolul – numărul celor care frecventează liceul este într-o însemnată scădere. Pentru că şcoala franţuzească nu are nevoie de selecţii fiscale, când îi stă la îndemână o selecţie proprie, a studiului, a capacităţii de lucru, a înclinărilor personale fiecărui elev.

Examene severe, studii strâns organizate, un control permanent al activității de clasă, iată câte mijloace stau aiurea la îndemâna învățământului pentru a se apăra. E mai firesc, este mai logic, este mai creator. Dar, să recunoaștem, este puțin mai dificil.

A MAI SCRIS UNUL!

D. Tancred Constantinescu a mai scris un articol.

Iertați-mă că revin. E pentru a treia oară și sper să fie pentru cea din urmă. Căci nu ne putem ocupa la infinit de fanteziile gramaticalo-politice ale acestui ilustru domn. Și dacă ar fi să-i înregistrez toate perlele de stil, ar trebui să scriu probabil un întreg dicționar.

Aș minți însă dacă n-aș recunoaște că articolele d-lui Tancred îmi fac o teribilă plăcere. Rar am cunoscut o lectură mai dătătoare de curaj, mai răzbunătoare împotriva bogăției, mai consolatoare în ceasuri grele. Nu numai pentru că sunt comice. Dar pentru că îmi spun că d-lui Tancred ăsta nici milioanele, nici grăsimea, nici jobenul, nici mustățile, nici proprietățile nu-i adaugă nimic și nimic din acestea toate nu-l împiedică să fie împărătește prost.

Cum am văzut deci ieri, în „Viitorul”, semnătura dumnealui, am tresărit de voioșie. Să vedem! mi-am zis. Eram sigur că voi găsi ceva excepțional, nu știam bine ce, o declarație patriotică sau o greșeală de gramatică, o sentință morală sau un dezacord răsunător între subiect și predicat. Aș fi fost în stare să fac prinsoare cu oricine, chiar cu d.

Tancred la nevoie (deşi nu mi-ar plăcea să am de a face cu dumnealui), să pariez pe oricât că voi găsi ceva remarcabil.

Şi am găsit!

„De aceea este cu totul nejustificată şi nedreaptă atitudinea pe care O ARE şi AU AVUT-O întotdeauna... GUVERNELE naţional-ţărăniste..."

D-le Tancred, nu este o nenorocire să scrii că „guvernele are atitudini". Nu. Şi dacă te-am avea vreodată la îndemână ca să te judecăm, nu pentru delictul ăsta gramatical te-am judeca. Dinspre partea asta, fii liniştit.

Dar nu şade frumos. Uite, ţi-o spun amical şi cu cele mai bune intenţii: nu şade frumos. D-ta eşti un om public. Ai fost ministru. Vrei să mai fii. Umbli prin lumea mare. Te întâlneşti cu oameni subţiri, diplomaţi străini, financiari occidentali, oameni instruiţi şi de gust. Ei bine, stă urât să vorbeşti şi să scrii ca un măcelar.

De ce nu iei măsuri? Nu e nici greu şi nu e nici scump. Angajează-ţi un secretar, un băiat tânăr cu carte şi cu condei, care să cugete şi să scrie în locul d-tale, sub numele d-tale. Există. Numai eu ştiu vreo 5-6 care ar fi bucuroşi ca pentru câteva mii de lei pe lună să facă treaba asta. Angajează unul din ei şi totul se va aranja de minune: el va avea de mâncare şi d-ta vei fi deştept.

„IDOLI" ŞI PREZENTĂRI

Săptămâna aceasta şi-a inaugurat activitatea publică o asociaţie despre care până acum nu se ştiau decât puține lucruri: câteva bune intenții și un nume. Bunele intenții se vor preciza pe măsura timpului și a lucrului. Numele însă este „Criterion”.

Nu punem mare preț pe simboluri de acestea, dar faptul mi se pare semnificativ. Toate reuniunile de tineri, artiști și scriitori din ultimii ani au fost inofensiv bătăioase și comod „ideologice”. Discuția „generației tinere”, care trag nădejde că nu va mai fi reluată, căci prea era naivă și stearpă, se limita la câteva formule fără substanță, care deveniseră într-un timp un soi de parole conspiratorii. „Mistic” și „raționalist” erau două insulte reciproce pe care combatanții și le aruncau peste bară, de la o tabără la alta.

„Criterionul” prezintă asupra acelei informe încăierări de acum câțiva ani superioritatea de a avea o linie directoare critică. Intelectualii asociați în acest cerc, foarte deosebiți din nenumărate puncte de vedere, recunosc drept îndreptar al tovărășiei lor și drept axă a muncii lor organizate atitudinea critică.

Grija lor comună este să pună oarecare ordine în viața culturii românești de astăzi, nu impunând, Doamne ferește, noi principii sau noi poziții sau noi școli de artă, ci supunând doar la un examen atent valorile curente ale timpului.

Grija aceasta de ordonare critică nu reiese numai din numele acestei tovărășii – „Criterion” fiind mai mult o declarație de principiu decât un program – dar mai ales din primele manifestări publice pregătite.

În două cicluri paralele de conferințe și discuții se vor cerceta pe de o parte personalitățile de prim plan ale lumii de astăzi, pe de altă parte activitățile româneşti de cultură: „idoli” şi „prezentări”. Idoli, adică valorile mondiale actuale, indiferent de planul sau nivelul lor – genii sau farsori în politică, poezie, filozofie, cinematograf, mistică – personalităţi care fasciculează entuziasmul sau repulsia maselor, oameni singuratici care rezumă preocupările şi problemele elitei. „Prezentări”, adică o trecere în revistă a speciilor de activitate culturală, de astă dată numai românească, în formele ei contimporane şi în raport cu o scară de valori ce ar trebui în sfârşit restabilită.

Nu ştiu câtă pătrundere, câtă inteligenţă, câtă obiectivitate va conduce aceste întinse confruntări cu problemele şi eroii vieţii noastre contimporane. Dar pentru moment nici nu mă interesează să ştiu. Observ numai că, aşa cum a fost construit planul de abordare critică a problemelor, el deschide larg un compas care cuprinde, dacă nu tot, în orice caz esenţialul din ceea ce un om, informat şi preocupat de aspectele moderne ale lumii, trebuie să reţină pentru a-şi înţelege timpul în care trăieşte.

Este probabil că nu tot ce se va spune la Fundaţie va fi just. Nici nu aş vrea să fie. Esenţial este că se vor pune în discuţie, fie chiar din puncte de vedere eronate sau opuse, sau de-a dreptul strâmbe, lucruri care se îmbulzesc în conştiinţa publică fără ordine, fără ierarhie, fără disciplină. Un punct de vedere eronat este infinit superior unei acceptări totale şi un principiu critic strâmb este nemăsurat mai fertil decât o indiferenţă atotprimitoare.

Era timpul ca generaţia noastră, care parcă nu mai este tânără de când în urmă s-au îngrămădit noi armate de ideologi juvenili, dispuşi să ne privească provocatori ca pe nişte academicieni, era timpul ca această generaţie să se explice odată coerent şi sistematic, nu întâmplător asupra unui aspect sau al unui detaliu, ci asupra întregii armături de idei, fapte şi oameni care alcătuiesc momentul istoric actual.

În iarna trecută (sper să nu fac o prea mare indiscreţie spunând acest lucru) ni s-a propus câtorva să luăm asupră-ne conducerea „Convorbirilor literare”, pe care d. Tzigara-Samurcaş voia să le vadă trecând în mâini mai tinere. Până la urmă, lucrurile nu s-au aranjat. Dar în acest fapt, în această propunere am bănuit o filiaţiune istorică a formaţiunii noastre, de care aveam cuvinte să fiu mulţumit: căci s-ar putea să avem multe lucruri de împărţit cu spiritul Junimii, cu un spirit critic adică ce mai are multe treburi de rostuit în cultura ţării acesteia.

POLITICĂ ŞI AUTOMOBIL

Prefectura judeţului Ilfov face cunoscut printr-un comunicat că „în cadrul măsurilor de economie şi reorganizare” va retrage toate automobilele sale de serviciu, reducându-le numărul la unul singur.

Cetăţeanul necăjit, care este oarecum din vocaţie pieton, se poate bucura de această „reformă”. Ea satisface nu ştiu ce sentiment de justiţie populară, care nu suferă ca, în aceste timpuri crunte, unii să meargă pe sus şi alţii pe jos. Istoria nu este însă mai puţin naivă şi comică.

De vreo cinci ani, de când se tot vorbeşte de criză şi de economii, punctul cel mai furtunos de atacuri şi polemici, în această direcţie, sunt automobilele. Fără glumă. Dacă ţineţi minte, în 1929, la instalarea primului guvern naţional-ţărănist, cea dintâi declaraţie a d-lui I. Mihalache a fost că va suprima automobilele Ministerului de domenii. De atunci n-a fost ministru care să nu declare acelaşi lucru şi n-a fost guvern care să nu se indigneze, la începutul guvernării, de „pletora” maşinilor. S-ar fi spus că cea mai gravă problemă a noastră de guvernământ este problema circulaţiei automobile. Chestiunea devenea din zi în zi mai hilariantă: căci automobile se suprimau zilnic şi tot în picioare rămâneau, asemeni unor maşini fantome, care – ca pasărea Phoenix – creşteau din cenuşe cu caroserie nouă şi carburator refăcut.

Nu credeţi că e timpul să se pună capăt comediei ăsteia? Adică socoteşte cineva că asemenea „reforme” vor remedia ceva din tragedia bugetară a statului românesc şi că asemenea farse sunt suficiente pentru a ne linişti asupra corectitudinii mânuitorilor de bani publici? Crede cineva că aceste mizerabile cârpeli de câteva zeci de mii de lei compensează marile afaceri, marile zăpăceli, dezastruoasele găuri ce destramă viaţa noastră de stat?

Să ne imaginăm că toţi demnitarii noştri, de la prim-ministru la primar, n-ar mai umbla în automobil, ci cu brişcă sau în care cu fân. Ei şi? Ce sumă de economii s-ar realiza? Un milion sau zece sau cincizeci. Adică mai puin decât un strop de apă într-o putină plină.

Adevărul este că nu suntem deloc serioşi şi că ne jucăm „de-a reformele”, în timp ce deasupra noastră se acumulează tragediile esenţiale, cu zecile

Un stat nu trăieşte niciodată din economii, ci din risipă. Un stat democrat mai ales. Asta este în firea lui. A spus-o pe vremuri un francez (şi se ştie că în fiecare francez este un germene de expert financiar): *statul este în dureroasa necesitate de a fi în permanenţă bogat.*

Să nu mai umblăm deci cu şmecherii de soiul ăsta.

LA SFÂRŞITUL UNEI ANCHETE

Când i-am propus camaradei noastre, d-ra Erastia Peretz, să-i întrebe pe câţiva bărbaţi politici despre preocupările lor literare şi artistice, gândul nostru nu era să facem o rubrică de curiozităţi amuzante.

„După câte văd eu – a reflectat un fost ministru, când i s-a prezentat chestionarul – «Cuvântul» are intenţia să-i compromită pe oamenii politici.”

Nu. Mărturisim cu toată sinceritatea: „Cuvântul” nu avea această intenţiune. Oamenii politici se compromit singuri, fără concursul nimănui.

Obiectul nostru era altul. Voiam să surprindem la un moment dat aspectele nepolitice ale eroilor noştri politici. Voiam să explorăm oarecum intimitatea intelectuală a conducătorilor noştri de treburi publice. Din tot ceea ce se dezbate şi se creează în afară de cercul sterp al politicii (poezie, literatură, plastică, muzică), ne interesa să ştim ce anume izbuteşte să pătrundă până în deal la Patriarhie. Nu ca astfel să măsurăm calitatea intelectuală a politicienilor, pe care, slavă Domnului, o cunoşteam, ci pentru ca să desemnăm un mic tablou al valorilor de artă şi de cultură curente şi oficial recunoscute.

Ideea a părut năstruşnică. Cei mai mulţi din miniştrii şi deputaţii anchetaţi s-au speriat şi-au ezitat. Nu cumva e o cursă? Ce carte au cetit? Ce concert au ascultat? Ce tablou le place?

Cineva a răspuns răspicat:

„Trebuie să fim serioşi. Astfel de întrebări nu cadrează cu grijile noastre...

Un ministru trebuie să fie sobru. Eu nu mă pot ocupa de fleacuri."

Declaraţie deosebit de semnificativă, cu atât mai semnificativă, cu cât cel care a făcut-o e un om tânăr şi inteligent: d. Ghelmegeanu. Adevărul însă este că oamenii politici de la noi au avut totdeauna faţă de poezie (şi prin poezie înţeleg tot ce ţine de suflet) un surâs de protecţie ironică şi un profund dispreţ. Fleacuri!, cum zicea subsecretarul de la Domenii.

Această prejudecată este atât de răspândită, încât, iată, un intelectual şi un profesor, rătăcit în politică, d. Gusti, mărturisind cât de mult îl emoţionează în muzică *Tristan şi Isolda*, insistă să nu i se publice această declaraţie, pentru că, spune d-sa textual, „oamenilor politici nu li se îngăduie asemenea slăbiciuni".

Să nu se creadă că nu cunoşteam şi nu contam pe această rezervă a politicianului faţă de cultură când am pornit ancheta noastră. Dar mai contam pe încă ceva: pe snobismul oamenilor. Ştiam că niciunul din anchetaţii noştri nu va ezita să aleagă sau să inventeze la nevoie un nume de carte şi un nume de tablou care să indice profunzimea preocupărilor sale spirituale. În privinţa asta cel mai amuzant document a fost interviul d-lui I. G. Duca („Cuvântul” nr. 2661, 19 septembrie 1932), în care se poate descifra cu ochii liberi cum limbuţia nu izbuteşte să improvizeze nici măcar o figură de fals intelectual. Nu vreau să citez niciun rând de acolo, pentru că farmecul stă în ansamblul acelor declaraţii, dar cred că nimeni n-ar şti să spună mai inconsistent, mai vag sau, cu vorba d-lui Duca, mai „eclectic”, că nu are nimic de spus.

Acestui „eclectism” delicat îi preferăm fără discuţie sinceritatea robustă a d-lui D. R. Ioaniţescu, care nu se sfieşte să spună că bucata d-sale de muzică preferată este „Am un leu şi vreau să-l beu”. Cel puţin, de astă dată, autenticitatea gustului nu poate fi contestată.

Ce e de mirare în majoritatea răspunsurilor nu este platitudinea lor, lucru care era de aşteptat, ci lipsa lor de abilitate. Nimic n-ar fi fost mai simplu, nu-i aşa, decât să se dea răspunsuri interesante, cu informaţii luate din enciclopedie. Ar fi fost puţin suspect, dar ar fi fost onorabil. Ei bine, nu. Cei mai mulţi din anchetaţii noştri au utilizat locurile comune dinainte de război şi, ca să nu dau decât un exemplu, aproape jumătate au mărturisit că tabloul lor preferat este... Gioconda.

În ce priveşte plastica românească, toată lumea a scăpat simplu şi ieftin, preferându-l, desigur, pe Grigorescu, despre care şi cărţile de şcoală primară atestă că e cel mai mare pictor al României.

Ancheta noastră a devenit derutantă pentru noi înşine acolo unde, adresându-ne unor oameni incontestabil subţiri, am căpătat răspunsuri – cum să spun ca să nu supăr pe nimeni – ciudate. Nu e trist bunăoară să afli că d. Armand Călinescu, această distinsă figură din viaţa noastră publică, preferă în plastică pe pictorul... Stoenescu? Pictorul Stoenescu este un portretist salonard, academist, pompos şi cu desăvârşire lipsit de chemare. D. Călinescu îl preferă totuşi, în timp ce sălile noastre de expozitie abundă de artişti noi, interesanţi şi prin experienţa plastică pe care o întreprind, şi prin temperamentul lor diferenţiat de toate pompierismele triumfătoare.

Şi nu este la fel de trist să vezi că un om de gust şi de cultură ca d. I. Gr. Perieţeanu preferă în pictură pe „peisagistul N. Constantinescu” (???) iar în dramaturgie pe Victor Eftimiu pur şi simplu?

Vedeţi, lucrurile devin enigmatice. Căci totul este cum nu se poate mai natural când te adresezi unui politician de rând, crescut şi educat în atmosfera intelectuală a cluburilor şi a sălilor de întrunire. Dar când se întâmplă să găseşti oameni pentru care politica nu este o meserie trivială, ci un câmp disciplinat de acţiune, oameni cari prin alcătuirea lor bănuieşti că ar trebui să rămână intelectuali şi în viaţa publică şi când afli că tocmai aceştia se remarcă printr-o perfectă indiferenţă faţă de faptele de artă, oprindu-se, în preferinţele lor, la tot ce este mai de rând, mai desuet şi mai desăvârşit prost, te întrebi dacă nu cumva politica nu nu este o maşinărie definitiv compromiţătoare, căreia nimic nu-i poate rezista, absolut nimic.

A MURIT MARIA FENECHIU

Maria Fenechiu din Şinca Nouă, care a murit deunăzi la Făgăraş tăiată în două de o locomotivă, n-a fost decât o fată oarecare. O sută de ani să fi trăit şi n-am fi auzit de ea. Frumoasă sau urâtă, bună sau rea, deşteaptă sau proastă, ar fi fost un suflet mai mult pe pământul ăsta al lui Dumnezeu şi, în lumea ei de acasă, s-ar fi necăjit şi s-ar fi bucurat, cum ne necăjim şi ne bucurăm cu toţii de trecerea timpului.

Dar i-a fost sortită acestei Marii o celebritate de un ceas şi numele ei a circulat cinci minute pe firele telegrafice ale României Mari.

„FAGĂRAŞ, 12. – Studenta Maria Fenechiu, originară din comuna Şinca Nouă, neavând cu ce să-şi plătească taxele şcolare, s-a aruncat înainta trenului.

Corpul studentei a fost oribil mutilat.

Parchetul a autorizat înmormântarea."

„Parchetul a autorizat înmormântarea" ! Asta e tot ce a ştiut să facă aparatul de stat al României, autorităţile, puterile constituite, ordinea publică – tot ce au ştiut să facă, toate la un loc, pentru Maria Fenechiu. Să-i autorizeze înmormântarea.

Sunt cu siguranţă neserios şi dovedesc incontestabil o teribilă lipsă de simţ politic spunând ce spun, dar mărturisesc deschis că nimic nu măsoară, după socoteala mea, mai adânc, absurditatea lumii în care trăim, decât moartea Mariei Fenechiu. Nicio criză economică, nici criza politică, nici raportul experților, nici conversațiile de la Sinaia, nici reforma conversiunii.

Dacă aş fi om politic, aş renunța în momentul ăsta chiar la cariera mea. Pentru că mi-aş da seama de blestemul de sterilitate care apasă asupra ei. O lume, în care Maria Fenechiu moare cum a murit şi pentru motivele pentru care a murit, este o lume strâmb pusă din temelii, o aşezare compromisă până în adâncuri, o clădire care îşi duce moartea în tencuială. Statul nu poate fi o aşezare abstractă, un fel de monstru mecanic construit din formule țepene şi din simboluri găunoase şi trăind prin apăsarea şi distrugerea oamenilor vii ce se află sub ascultarea lui. El nu poate creşte în afară de viața adevărată, viața zilnică, viața creatoare de pâine şi de iubire a oamenilor de rând. Cel din urmă ins, dacă nu e cuprins în colectivitate, are dreptul să conteste buna aşezare a colectivității, care nu este destul de largă sau destul de armonioasă, ca să-l cuprindă şi pe el. Moartea acestui „cel din urmă" este un fapt tragic peste care nimeni nu poate trece.

Statul românesc este o maşină stupid construită, pentru motivul exclusiv că Maria Fenechiu a murit.

PEDAGOGIA CRIMINALĂ

Autoritățile şcolare din Hamburg au decretat zilele acestea... legalitatea bătăii în clasă. Profesorii vor avea dreptul să întrebuinţeze nuiaua şi bastonul în anumite împrejurări fixate prin regulament: minciună, impertinenţă, lene şi nesupunere, exploziune de imoralitate, tragere la fit şi obrăznicie. Măsurile acestea, care existau sub imperiu şi care fuseseră abolite în 1918 de republică, reînvie după recomandaţia expresă a cancelarului von Papen care vrea să readucă Germania la moralitatea ei de Kindergarten dinainte de război.

Nu este desigur cea mai gravă din nenorocirile regimului de baroni, dar este, cred, cea mai subtilă. Şcoala este oricum o tragedie, chiar şi fără bătaie, o tragedie colectivă, sub apăsarea căreia multe suflete tinere cad în deznădejde sau destrămare.

Nu mai departe decât săptămâna trecută, la noi, în România, a avut loc un proces dureros, în care avea să fie judecată revolta unui adolescent împotriva profesorului său. Într-adevăr, un băiat de liceu, de la Iaşi, socotindu-se persecutat de unul din dascălii lui, a tras două focuri de revolver asupră-i şi a încercat în urmă să se sinucidă. Din fericire, n-a murit nimeni. Dar la proces, toată lumea s-a simţit stingherită – acuzat, victimă, advocaţi şi procurori – nimeni neîndrăznind să acuze sau să apere, simţind probabil ce sumbră exasperare trebuie să se fi petrecut în inima acelui copil, cu nervii nu destul de tari ca să rabde teroarea, reală sau imaginată, a catedrei.

Ar trebui să fie un învăţământ pentru toţi acei în grija cărora sunt lăsaţi copiii şi adolescenţii. „Autoritatea” şi „pedagogia”, aceste două maşinării abstracte, care sunt date pe mâna directorilor, profesorilor şi examinatorilor, sunt de obicei, pentru oricine cunoaşte atmosfera otrăvită a clasei, două arme stupide şi apăsătoare care terorizează şi revoltă. „Autoritatea” e foarte bună, dar, dacă nu se îmbină cu iubire şi înțelegere, devine pur şi simplu demoralizatoare.

În ce mă priveşte, locul unde am învățat pentru întâia dată nedreptatea şi bunul plac şi favoritismul a fost şcoala. Ori şcoala este tocmai refugiul singurului neam de oameni care mai sunt sensibili la dreptate: copiii.

Căci noi, ăştialalți, avem pielea tăbăcită de lovituri şi injustiții şi nu ne mai dor şi nu le mai simțim, pe când ei suferă adânc în inima lor neîncercată.

O SEARĂ AGITATĂ LA FUNDAȚIE

Alaltăseară, marți, s-a repetat la Fundația Carol, *symposion*-ul despre Lenin, organizat de gruparea intelectuală „Criterion”! Un *symposion* este o expunere publică a unei probleme din mai multe puncte de vedere, fiecare punct de vedere fiind reprezentat de un alt vorbitor. Deci nu o încăierare oratorică, la care ia parte oricine, ci o discuție disciplinată între patru-cinci conferențiari dinainte pregătiți.

Este o excelentă formulă de conferință şi publicul a dovedit că e interesat de ea.

Cum, în plus, subiectul era de ordin politic, deşi într-un cadru academic, se înțelege cât de mare a fost influența celor care voiau să asculte. Un prim *symposion* (joia trecută) se dovedise insuficient. Sala fusese arhiplină, iar culoarele şi trotoarul dinaintea Fundației invadate. A fost nevoie, pentru a satisface pe toți cei care se obosiseră venind acolo, să li se promită repetarea conferinței.

Ceea ce s-a întâmplat alaltăieri, când, spre surprinderea organizatorilor, afluența a fost la fel de mare. Accesul în sală a fost extrem de dificil şi s-au întâmplat, de la 8 până la 9 jum., o mulțime de incidente penibile şi hazlii: un geam spart, o cucoană care a leşinat, un domn care şi-a pierdut pălăria... Scene obişnuite oriunde se îmbulzeşte lumea, la un concert, la o premieră de senzație, la un *match* de box.

Lucrul era cel mult regretabil, în niciun caz primejdios. Totuşi, pe la 9, şi-a făcut apariția, în loja profesorilor, un reprezentant al poliției care a comunicat că direcția Fundației interzice, din motive de ordine, ținerea conferinței.

Publicul a primit vestea cu violente proteste. Rebeliune? Doamne fereşte! Dar recunoaşteți şi dvs. că nu e agreabil să cumperi un bilet, să faci coadă, să te îmbrânceşti un ceas, să cucereşti în fine un scaun, pentru ca la urmă să fii poftit să te duci la culcare.

Aşadar lumea a refuzat să plece.

Ce ar fi făcut un „demn" polițist, gelos de chemarea lui în stat? Ar fi ordonat evacuarea, ar fi terorizat lumea, ar fi provocat astfel panică şi în sfârşit ar fi restabilit „principiul autorității". Biet „principiu al autorității" în numele căruia se fac atâtea prostii.

Din fericire era de față d. chestor Paximade. Un bărbat calm, înțelegător şi autoritar în înțelesul just al cuvântului. A înțeles imediat că nu e vorba de o sala răzvrătită, ci de o sală juvenilă. A mai înțeles că o dezbatere intelectuală, chiar asupra unei probleme politice, nu poate fi decât decentă şi critică. Prezident era doar profesorul Rădulescu-Motru care garanta prin simpla sa prezență la catedră caracterul obiectiv al dezbaterii.

(Trebuie să spunem că fără d-sa, fără prestigiul şi tactul d-sale de profesor încercat de explozii tinereşti, seara n-ar fi fost posibilă. D. Motru a stăpânit sala şi a admonestat-o viguros ca pe o clasă de liceeni. Toți – absolut toți – l-au ascultat supuşi şi recunoscători. Era acolo un glas care depăşea nerăbdarea sau reacțiunile noastre personale.)

Asta a fost tot. Conferențiarii au vorbit în linişte, publicul a ascultat în linişte. Atâta linişte câtă se poate cere unei săli supraîncărcate. S-au spus la Fundație lucruri potrivnice, s-au emis idei contrarii şi polemice: s-au expus teze de extremă dreaptă şi de extremă stângă şi – slavă Domnului – toate s-au desfăşurat în deplină ordine. Ba am primit chiar să ne vorbească un comunist notoriu care a făcut cauzei burgheze marele serviciu de a vorbi prost. (Lucru urmat de un mic incident polițienesc, repede lămurit de altminteri).

A fost o seară agitată şi uneori enervată, dar plină de sugestii şi semne bune pentru atmosfera momentului pe care îl trăim şi care ar putea să pară unora inert şi lipsit de semnificație. Şi s-a dovedit că spaima de convorbiri deschise asupra „problemelor delicate" este puerilă, căci ignorând preocupările esențiale ale ceasului, nu le anulezi, dar cercetându-le critic şi obiectiv, le pui în lumina lor exactă şi fără proporţii exagerate. În toate acestea nu se cere decât puţin, foarte puţin tact.

PACEA ŞI PORŢELANUL DE SÈVRES

În raporturile franco-germane s-a întâmplat zilele acestea încă un incident care desigur nu poate fi considerat drept grav, după câte s-au petrecut şi se petrec între cele două ţări adverse, dar care îşi are semnificaţia lui.

D. von Hoesch, ambasadorul Germaniei la Paris, a părăsit acest post, urmând să treacă la ambasada din Londra. Ar fi o simplă detaşare diplomatică, privind exclusiv ministerul de externe german, dacă nu ar fi... altceva.

Adevărul este că guvernul von Papen se socoteşte nu destul de energic reprezentat la Paris. Ambasadorul von Hoesch se află de 12 ani acolo şi desigur în acest răstimp şi-a creat legături şi simpatii care atenuează oricând gesturile tranşante. În plus, el a lucrat multă vreme între Stressemann şi Aristide Briand, fiind încontinuu agentul de legătură în ceea ce a fost atâţia ani politica locarniană. Ciclul acestei politici este însă definitiv închis. Toată lumea e de acord că Locarno a dat faliment şi atât Berlinul, cât şi Parisul au pornit pe un drum mult mai ferm şi mai sever. D. von Papen trimite la Paris avertismente politicoase, iar d. Herriot răspunde cu la fel de politicoase refuzuri.

În aceste condiții, evident că d. von Hoesch, pion supraviețuitor dintr-o partidă de şah mult mai blajină, nu mai are ce căuta între cele două tabere diplomatice atât de impetuos pornite una asupra celeilalte. La Paris va veni probabil un om nou, neangajat într-o tradiție de menajamente, şi câmpul războiului diplomatic va fi liber.

Acest lucru îl vor fi înțeles cu oarecare melancolie miniştrii francezi care l-au sărbătorit alaltăieri la un dejun pe d. von Hoesch. Dejun protocolar, desigur, dar nu mai puțin sentimental şi nostalgic. Căci simțea toată lumea că vremurile nu se mai întorc şi miniştrii germani şi franțuji nu vor mai mânca pe iarbă verde, ca la 1929, aranjând pacea lumii.

D. von Hoesch i-a oferit d-lui Herriot medalia comemorativă Goethe, iar premierul francez i-a mulțumit dăruindu-i o masă de porțelan de Sèvres. Cadou delicat şi oarecum simbolic, căci iată-ne pe toți strânşi în jurul păcii ca în jurul unui vas de Sèvres, amabil şi fragil, elegant şi subțire. Până în ziua în care ne va scăpa din mâini.

ROMANCIERUL DUILIU ZAMFIRESCU

Se împlinesc zece ani de la moartea lui Duiliu Zamfirescu şi această comemorare găseşte amintirea scriitorului umbrită pe trei sferturi şi îndepărtată de valorile literare curente.

De ce? Să fie romanul familiei Comăneşteanu într-atât de străin de curiozitatea cetitorului de azi sau să fie scrisul lui Duiliu Zamfirescu într-atât de perimat? Nu cred. Ştiu foarte bine că există un anumit public, în provincie mai ales şi în şcoli, care a rămas şi astăzi cu bună voie la câțiva scriitori din înaintea războiului, Gârleanu, Dunăreanu, Sandu-Aldea, şi că această fidelitate a gustului literar merge departe în urmă, până la Nicu Gane, junimistul povestitor de nuvele puerile. O plimbare prin bibliotecile publice, cele din provincie mai cu seamă, ar fi în acest sens edificatoare.

Este cert că în preocupările literare ale acestui public Duiliu Zamfirescu trebuie să-şi fi păstrat un loc de prim rând. Este ceva animat şi cald în romanele lui, care nu se poate să nu câştige simpatia lectorului simplu.

Deci nu cetitorilor li se cuvine vreo mustrare cu prilejul comemorării ce va avea loc mâine la Focşani, la mormântul scriitorului. Ei nu l-au uitat pe Duiliu Zamifrescu. Dacă e de făcut o imputare cuiva, atunci trebuie să o suporte criticii, fără deosebire, cei care în observarea fenomenului literar actual uită de atâtea ori să-l pună în legătură cu valorile noastre literare trecute şi, chiar dacă perimate, semnificative.

Nu vreau să dau acestor rânduri un caracter de circumstanță. Şi nu vreau să aibe înfăţişarea unui apel festiv. De aceea să-mi fie îngăduit să transcriu aici câteva observații publicate în 1930 („Cuvântul” No. 1868, 5 Iulie 1930) acum doi ani şi jumătate, când rândurile acestea nu se justificau decât printr-un interes literar personal şi „neprovocat”.

Va trebui să se scrie într-o zi o reabilitare a romancierului Duiliu Zamfirescu. Reabilitare nu este poate un termen exact. Autorul *Vieții la țară* a ieşit din câmpul de vedere al criticei noastre mai mult în urma unui proces de perimare decât în urma unei confruntări. A fost uitat, n-a fost lichidat. Cred că mai e timp să se facă ceva împotriva acestei uitări. Nu pentru a repara o nedreptate (nu-mi cunosc asemenea înclinări morale), ci pentru a restabili în istoria scurtă a romanului nostru unul din punctele lui de plecare.

Se înțelege că discuția n-ar trebui să se poarte asupra valorii lui estetice – deşi ea ni se pare posibilă. Zamfirescu avea o artă a lui, nobilă, clară, curată. Nu aş invoca însă, pentru restabilirea sa în actualitate, aceste calități şi n-aş încerca să argumentez împotriva cetitorilor care nu le gustă. Dar aş cere pentru acest scriitor privilegiul de a fi fost un romancier. Nu un „precursor al romanului românesc", cum vor fi spunând cu o formulă conciliantă cărțile de şcoală, ci pur şi simplu un romancier. El cel dintâi a cunoscut un material de viață definit. El cel dintâi a observat o clasă socială şi un şir de eroi în raporturi (ceea ce mi se pare a fi unul din elementele prime ale ideii de roman), el a avut inteligența sau numai instinctul de a vedea că un erou de roman – spre deosebire de unul de nuvelă sau de poveste sau de dramă – începe de acolo de unde poate fi situat în timp, considerat adică în schimbările lui proprii, în legăturile lui ereditare, în rezonanța socială a existenței sale. Eroii lui Duiliu Zamfirescu sunt integrați în realități obiective şi, fără a-şi pierde totuşi psichologia lor individuală, trăiesc în funcţie de familie, în funcţie de clasă, în funcţie de educaţie. Trăiesc adică în funcţie de forţe sociale, caracterizate, obiective. Duiliu Zamfirescu a făcut o monografie familiară, a construit un fel de geologie sufletească, unde straturile interioare se îmbină, se răstoarnă şi se continuă asemeni unor straturi de piatră sub pământ. Jocul este desigur calculat şi uneori tendenţios. Atitudinea scriitorului devine uneori idilică, alteori polemică. Esenţial însă este că în structura ei opera lui Duiliu Zamfirescu e roman. Şi pentru a face bine deosebirea între valoarea literară a lui Zamfirescu şi între calitatea lui de romancier, dacă ar fi să dezvolt cele spuse în rândurile de mai sus, m-aş ocupa nu atât de admirabila figură a Saşei Comăneşteanu, cât de schiţa ratată, falşă şi exagerată a lui Tănase Scatiu. Mi se pare că dacă criticii ar fi ştiut să facă bine distincţia dintre valoare literară şi gen literar, multe grave neînţelegeri ar fi fost evitate. Nu s-ar fi vorbit bunăoară niciodată despre romancierul Mihail Sadoveanu, ci numai despre un mare povestitor ce poartă din întâmplare acelaşi nume. Şi, dimpotrivă, aş înţelege curajul cuiva care ar vorbi despre romancierul Rădulescu-Niger.

Nu vreţi să încercaţi o recitire din Duiliu Zamfirescu? Nu cred să vă pierdeţi timpul.

Şi dacă sunteţi cumva dispuşi la sentimente de pietate literară, veţi lua astfel parte la o sărbătorire şi la o evocare într-adevăr nobilă. Căci omul acela era şi în literatură un boier.

STUDENȚII CLUJENI ÎN GREVĂ

Studenții în drept de la Facultatea din Cluj sunt încă în grevă. Nimeni nu s-a înscris la cursuri, nimeni la examene.

Taxele enorme ce apasă asupra studenților (taxe despre care un profesor universitar nu s-a sfiit să spună, sub semnătură, că reprezintă pur şi simplu UN JAF) împiedică pe tinerii studenți de la Cluj să mai învețe. Taxe de frecvență, taxe de bibliotecă, taxe de reparații, taxe de examene, taxe, taxe şi taxe.

Mărturisim că nu ştiam că Facultatea clujană are şi ea asemenea îndeletniciri fiscale. Cunoşteam – şi îl cunoşteam bine – cazul Facultății din Bucureşti, administrată cu o mentalitate de perceptor. Am scris în nenumărate rânduri despre acest lucru, am reclamat, am cerut să se ia măsuri, am povestit fapte semnificative şi tipice. Drept urmare, s-au făcut anumite cârpeli ce ni se par şi insuficiente, şi provizorii, dar s-au făcut.

De ce autoritățile universitare clujene nu urmează acest exemplu? Cel puțin acest exemplu. Să se reducă numărul taxelor, să se reducă suma lor, a fiecăreia în parte, să se eşaloneze plățile în câteva rate mici. Este ceea ce se poate face deocamdată pentru liniştirea necăjiților noştri studenți. E foarte puțin desigur, e insuficient – dar să se facă.

Rămâne, în al doilea rând, pentru o zi mai calmă, problema generală a gospodăririi universităților noastre. Căci nu e acceptabil ca sub pretextul autonomiei universitare („autonomie" ce până azi nu a creeat decât buclucuri), nu e acceptabil ca fiecare facultate să se administreze arbitrar, după bunul ei plac şi după fanteziile ei financiare. Această domnie a fiscalităţii „autonome” nu provoacă decât nedreptăţi şi inegalităţi, regimuri deosebite pentru studentul de la Cluj şi pentru cel de la Bucureşti sau Iaşi sau Cernăuţi, menţinând astfel o stare continuă de agitaţie, o permanentă predispoziţie la mici conflicte, mari necazuri, uşoare şi grave enervări sau greve sau ciocniri. Nu se poate ca lucrurile să continue astfel. Situaţia aceasta nu va fi soluţionată cu cârpeli de detaliu şi nici cu aşa-zise măsuri de „asistenţă”, ci neapărat în cadrul unei reforme de ansamblu, în care interesele speciale ale fiecărei universităţi să fie coordonate şi grupate în jurul unor criterii de organizare unitară.

Este ceea ce greva studenţilor de la Cluj trebuie să arate celor de cuviinţă.

„STĂPÂNI AI OPINIEI PUBLICE”

Sub titlul acesta sugestiv, o revistă literară pariziană a făcut de curând o anchetă în lumea ziarelor politice. Toate cotidianele Parisului, indiferent de tiraj, partid sau orientare, au fost cercetate de un reporter, care a povestit pe urmă felul de organizare al fiecărei gazete în parte, de la mecanismul şi resursele administraţiei până la cele din urmă detalii ale muncii redacţionale. E o anchetă plină de informaţii pitoreşti şi de indiscreţii interesante, căci descoperă ruajul intim al „uzinelor de idei" – cum a denumit cineva ziarele, probabil în ironie, fiindcă de totul este vorba în aceste „uzine", numai de „idei" nu.

De la extrema dreaptă la extrema stângă, adică de la „Action Française" la „Humanité", trecând prin ziarele de informaţie şi prin gazetele de partid, toate jurnalele sunt angrenate în sisteme precise de interese economice şi strâmt politice, care le fixează detailat ceea ce se numeşte cu un eufemism „atitudinea" şi este în realitate „interesul" lor.

Presa aceasta vastă – cea de tiraj cu deosebire – stă în slujba unor puteri anonime de acţiune (consilii de administraţie, grupuri de bănci şi întreprinderi, sindicate, proprietari în veşnic incognito), iar partea aparent activă a vieţii gazetăreşti este lăsată pe seama unor profesionişti care în Franţa nu se sfiesc să mărturisească simplu cu nu sunt decât atâta. Nişte funcţionari cu talent, scriind cronica internă la un ziar de dreapta, cronica externă la unul de stânga, rubrica teatrală la un jurnal socialist şi cea plastică la unul catolic. Evident există şi „ideologi calificaţi", adică gazetari specialişti în anumite atitudini, destul de stabile ca să poată garanta un angajament stabil.

Şi aceşti căpitani de idei politice se cheamă „stăpâni al opiniei".

Adevărul este că democraţia a ucis presa, oricât de paradoxală ar părea această afirmaţie. Şi că în ţările prin excelenţă democrate – Franţa de exemplu – cenzura statului a fost înlocuită cu o altă cenzură, mult mai opresivă, a banului.

Ziarul de idei, foaia scrisă cavalereşte, pentru o credinţă, de trei, patru sau cinci oameni uniţi prin ceea ce gândesc şi prin ceea ce vor, ziarul care trăieşte eroic şi îndârjit împotriva forțelor obscure coalizate este un episod eroic pe care democrația l-a ucis. Nu pentru multă vreme însă şi nu pretutindeni.

NU E SERIOS...

Până să se împace (pentru că într-o zi cu soare au s-o facă şi pe asta), liberalii georgişti şi cei ducişti se ceartă sistematic pe toate chestiile posibile. Zice d. Duca da, răspunde d. George Brătianu nu.

Se declară d. George pentru, se repede d. I. G. contra.

Între cele două tabere, la două săptămâni o dată, d. Dinu Brătianu intervine cu câte un comunicat familiar, în calitatea sa de unchi al partidului. Prestigiul colateral al d-lui Dinu nu se dovedeşte nici el excesiv şi certurile continuă în cea mai perfectă ordine de bătaie.

Ultimul incident a depăşit însă cadrul intim al acestor răfuieli. De unde până acum invectivele se schimbau pe calea, ca să zicem aşa, a scrisului, din redacția „Viitorului" spre redacția „Mişcării" şi vice versa, asemeni unor gentile mingi de tenis, ultima ceartă a fost dusă pur şi simplu în fața justiției.

Ce s-a întâmplat? Căci trebuie să se fi întâmplat ceva realmente grav pentru ca un om politic să se ducă din proprie inițiativă la tribunal sau parchet.

O prudență cu totul elementară îi ține pe acest soi de oameni departe de orice instanță judecătorească unde – Doamne fereşte – nici nu ştii bine cum o „concepţie” politică ar putea fi repede încadrată într-un articol de cod penal.

S-a întâmplat într-adevăr ceva grav. D. Duca l-a învinuit în mod public pe d. George Brătianu că, pentru a-şi suporta cheltuielile de propagandă electorală în timpul alegerilor trecute, ar fi încasat din fondurile Ministerului de Interne o sumă de vreo 12 milioane, graţios oferită de d. Vaida.

Liberalii georgişti s-au socotit insultaţi de această afirmaţie. Şi au protestat.

La gazetă, unde au pledat pentru onorabilitatea lor politică. La tribunal, unde au pledat pentru onorabilitatea lor „civilă”.

D. George Brătianu pretinde cu indignare că afirmaţia d-lui Duca este o calomnie şi cere justiţiei să-l pedepsească pe acest domn ca pe un calomniator.

Ei bine, cine credeţi că protestează împotriva acestui gest? Presa democrată. Exact. Presa democrată, care pretinde, de altminteri numai în trecere şi cu suficientă ironie, că supărarea d-lui George Brătianu este juvenilă şi că în politică nu se procedează astfel. Nu pentru că nu ar fi legal. Sau pentru că n-ar fi just. Ci pentru că nu e... serios.

La dreptul vorbind cine raţionează în felul ăsta nu greşeşte complect. Viaţa noastră publică se caracterizează printr-o extremă insensibilitate. Se poate spune orice despre oricine. N-are nicio consecinţă. Porc să-i spui cuiva, măgar, şperţar, bandit şi hoţ de cai – asta nu-l va împiedica a doua zi să te caute la restaurant şi să se îndrepte surâzător spre tine, ca mâna afectuos întinsă, ca un buchet de trandafiri.

Toată lumea e de acord că ce se întâmplă şi ce se spune în viaţa politică nu are importanţă şi nimeni nu se miră să vadă doi „iredentişti" adversari, zâmbind colegial la un şpriţ.

Ori, d. George Brătianu inovează în materie de moravuri politice un sistem care sperie pe bună dreptate pe cei obişnuiţi cu practica democrată. Unde o să ajungem, nu-i aşa?, dacă oamenii politici n-au să mai aibe dreptul de a se înjura decât pe bază de acte oficiale?

Şi ce facem cu „spiritul politic" dacă fiecare politician va trebui să răspundă de ceea ce spune?

D. I. G. Duca trebuie să refuze cu îndârjire a se prezenta în faţa justiţiei. Nu numai la tribunal (a cărui competinţă a fost declinată), dar nici la juri, unde procesul a fost deferit. E un întreg principiu în joc şi d. Duca va face o faptă democratică apărându-l: principiul iresponsabilităţii în materie politică.

D. George Brătianu este un *gaffeur*. Şi un naiv.

D. BOILĂ ŞI CATILINA

D. Romulus Boilă, cunoscutul martir pentru cauza naţională, s-a revoltat în sfârşit împotriva zvonurilor ce umblă despre averea d-sale şi, subit, ca din senin, când nimeni nu se aştepta, a sărit din umbra defăimării publice şi a cerut patetic dreptate.

D. Boilă vrea să facă în văzul tuturor, la bara justiţiei dacă e nevoie, bilanţul modestului său avut şi să probeze punct cu punct cum fiecare milion, fiecare moşie, fiecare etaj de imobil, fiecare automobil a fost câştigat cu sudoarea frunţii şi în chinurile celei mai aprige munci, d-sa desfide întreaga Românie să găsească în întregul tezaur al familiei Boilă un singur leu suspect.

E ceva impresionant în acest caz de conştiinţă, tardiv ce e dreptul, dar atât de violent. S-ar putea replica nenumărate lucruri la acest protest, s-ar putea spune bunăoară că nimeni nu face afaceri cu proces verbal şi că banii, neavând miros, n-au cum să fie clasaţi în bani oneşti şi bani conrupţi, astfel că, în definitiv, strigarea d-lui Boilă e mai mult o invitaţie platonică, decât o provocare serioasă. Şi s-ar mai putea spune alte foarte multe lucruri, dar ar fi nepios să glumim pe seama unui acces de onoare atât de acut.

Altceva este trist în plângerea d-lui Boilă. Nu lipsa complectă a mijloacelor de control, cât ineficacitatea oricărui control în materie. Căci să presupunem că s-ar putea proba matematic, geometric, absolut, puritatea acestui domn. Credeţi că legenda unui Boilă hrăpăreţ ar dispărea? Doamne fereşte!

Legendele nu dispar. Ele nu se fac din certitudini şi nu se dărâmă cu certitudini. Nu ştii niciodată de unde încep, habar n-ai unde duc. Iar împotriva lor este copilăros să te ridici. Nimic nu este mai greu decât o reabilitate istorică.

D. Boilă mă sileşte să mă gândesc la Lucius Catilina, un alt mare defăimat, poate şi el nedreptăţit (cel puţin la fel de nedreptăţit). Au trecut atâtea veacuri şi, deşi crima lui publică nu este peremtoriu dovedită, Catilina poartă pe umeri apăsarea aceloraşi vini. Câți n-au încercat să ușureze acest bagaj sinistru și dintr-o canalie să facă un martir. Ba chiar unul, căruia îi zicea Henrik Ibsen (d. Boilă va fi auzit poate de numele ăsta), a scris o tragedie în care Catilina căpăta aureolă de erou.

Inutil, după cum știți, căci nici literatura, nici istoria n-au izbutit să dezgroape ceea ce „opinia publică” a veacurilor a îngropat.

D. Boilă rămâne deci definitiv Boilă. Chiar dacă în viitor s-ar găsi și pentru d-sa un nou Henrik Ibsen.

C. STERE: *LUTUL* (*ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI*)

III

Un obicei special al editurilor românești vrea ca din iunie până în octombrie să nu apară nicio carte de literatură. Sezon mort, într-un comerț care nici în celelalte anotimpuri nu este prea viu. Am fost, prin urmare, siliți să întrerupem pentru câteva săptămâni convorbirile noastre regulate despre cărțile românești și să acordăm rubricii acesteia o creanță destul de lungă.

Cărți vor fi apărut ele în acest interval. Dar întâmplător, obscur și fără continuitate. Cum pe noi nu atât cărțile fiecare în parte ne interesează, cât mișcarea literară în general și cum nu recenzii disparate ținem să publicăm aici, cât un tablou critic susținut, n-am crezut interesant să înregistrăm cele câteva palide apariții de vară. (Dacă din întâmplare ne-a scăpat vreo tipăritură interesantă, vom reveni la timp.)

E plăcut prilejul de a relua ocupațiile noastre critice cu al treilea volum din romanul d-lui Stere. *În preajma revoluției* a fost incontestabil o revelație literară şi la timp am spus tot binele ce se putea spune despre primele două tomuri ale acestui roman vioi şi promițător. „Promițător" pentru plăcerile viitoare de lectură, nu pentru calitățile autorului, ce se defineau cu precizie din capul locului. Într-adevăr, nu ştiu ce ar mai putea promite d. C. Stere şi în afară de surprizele subiectului. *Lutul* nu aduce nimic mai mult sau mai puțin decât *Smaragda Theodorovna* sau *Vania Răutu.*

Observam la apariția acestor volume precedente câteva lucruri, care ar trebui repetate astăzi, la apariția celui de al treilea.

D. Stere este un bun povestitor, un excelent evocator de oameni şi atmosferă, un romancier adevărat prin putința de a crea veridic şi divers figuri de eroi, pitoresc şi cursiv angajați în desfăşurarea evenimentelor.

D-sa mai este însă un intelectual de formație „idealistă", un ins din familia sufletească a lui Ibsen şi opera d-sale poartă insignele retorice şi teziste ale acestuia. Pentru un om de astăzi, de după război, tot ce este „ideologic" în romanul d-lui Stere „datează": e ceva perimat, naiv şi sentimental în preocupările lui Vania Răutu.

Problemele sale ni se par de-a dreptul puerile în luptele sale sufleteşti (care se învârtesc în bună-credință şi cu o sinceritate puțin comică în jurul „materiei şi sufletului", a „liberei cugetări" şi a „nobleţei umane"), au ceva din înfăţişarea unui automobil de la 1905, scos la o expoziţie retrospectivă. Lumea a depăşit cu atâta „problematica" lui Vania Răutu şi neliniştile noastre sunt cu atâta dincolo de neliniştile acestui adolescent martir, încât deşi d. Stere are mai mult de 60 de ani şi eu nu mai puţin de 30, nu-mi pot opri un surâs înduioşat în faţa acestor delicioase cugetări şi răzvrătiri intime.

Nu spun că această lăture a operei d-lui Stere nu ar fi interesantă. Este: însă numai ca document. În niciun caz ca element psihologic sau epic al povestei lui Vania Răutu. Acest Vania Răutu continuă să fie în *Lutul* (cum am observat şi în volumul precedent) prea programatic, prea retoric, prea simbolic, şi acest exces de semnificaţii idealiste şi filozofice fac din el un erou fals, convenţional şi lipsit de realitate. Cel puţin până acum, d. Stere a ţinut să facă din eroul său principal „o inteligenţă superioară şi un suflet nobil", cum se exprimă cu admiraţie mica Tania (p. 150). E prea puţin pentru un om viu şi este prea mult pentru un om artificial.

„Inteligenţa superioară" şi „sufletul nobil" se poartă foarte rar cu simplicitate şi adevăr: Vania Răutu n-a învăţat încă acest lucru. Jurnalul său intim este declamator, când ar trebui să fie emoţional, şi este ştiinţific, când ar trebui să fie torturat. Explicaţiile lui psihologice sunt de o naivitate scientistă, demnă de o antologie a genului.

„Ilenuţa, copil al naturii, cu mintea nesofisticată şi inima candidă, nu cunoaşte nici ea îndoiala. Fără şovăire, fără zbucium sufletesc, ea păşeşte în viaţă cu fermitate şi siguranţă, chiar cu eroism, tot cu atâta naturalețǎ cum şi respirǎ, doarme şi parcurge tot circuitul proceselor fiziologice.

Această structură psihică n-a fost cucerită, nu-i vine ca rezultat al unor chinuri sufleteşti, al unui triumf al cugetului, al unei biruinți asupra pornirilor întunecoase ale firii” (p. 129).

Citatul acesta este cu totul întâmplător şi mi-ar fi lesne să regăsesc în volumul d-lui Stere alte cincizeci de pasaje asemănătoare, în care viața adevărată să fie înlocuită cu aceeaşi rece înşiruire de formule abstracte.

Însăşi tema volumului prezent, atât de uşor simbolizată în titlu („lutul” reprezentând forțele noastre animalice, în opoziție cu aspirațiile noastre superioare), este de un idealism supărător şi prea direct. Tot ce este gânditor social şi profet în d. Stere s-a îndârjit să se lupte cu tot ce este artist şi romancier. Luptă din care, spre bucuria noastră, romancierul iese adesea biruitor, izbutind să desemneze, peste povara de discuții şi teorii ale cărții, liniile agitate ale unei poveşti simple, frumoase, atrăgătoare. O seamă de eroi – cu deosebire cei de plan secund – sunt realizați precis, direct, fără comentarii, şi îi simți cât de natural trăiesc şi se agită în jurul falsului erou din centru.

Ne-am reîntâlnit cu plăcere cu silueta masivă a bătrânului Iorgu Răutu, cunoştința noastră veche din volumele anterioare. Întrevederea cu băiatul său la închisoare (p. 115-118) este un pasaj admirabil, prin delicatețea şi sobrietatea notațiilor. Am revăzut-o de asemeni cu plăcere pe Natalița Varnavin, mătuşa zburdalnică şi cochetă, pe Tania Lungu (care făgăduieşte să devină o complexă eroină de roman), pe toţi tovarăşii lui Vasia în sfârşit, sumar descrişi, dar pitoreşti şi vii. Toate amănuntele *epice* ale vieţii de închisoare sunt, fără excepţie, izbutite şi expresive. Tot ce este comentariu şi filozofie însă îngreunează inutil pasajele de roman adevărat. Şi „roman adevărat" descoperi în multe capitole ale acestei cărţi atât de inegale.

„La acest prânz frugal, prezidat printr-un consens tacit de Maria Culicevca, limbile se dezlegară, inimile se deschiseră şi începu să se închege obştea barjotei.

— Dar unde-s Arunchinii? – întrebă deodată Costea Fomin.

— Arunchin!... Arunchin!... – se auziră apelurile comesenilor.

Din colţul lor, îngrădit de halaturi şi cearceafuri, ieşiră Arunchinii: el, voios şi zburdalnic – ea, cu o beatitudine tipărită pe faţa ei rotundă, îndreptându-şi coafura puţin desfăcută.

Tovarăşul Costea Fomin se uită furios. Maria Culicevca, zâmbind maliţios, le oferi pentru reconfortare un păhăruţ de secărică, baroneasa Ingelsstrohm, puţin îmbujorată, şi baronul Friedtjof, cu o politeţe extremă, se dădură puţin în lături ca să le cedeze locul" (p. 277).

Momentul acesta mi se pare excelent desemnat, iar stilul în care e scris, singurul valabil din cartea d-lui Stere, care va fi în întregime un mare romancier în ziua în care va înceta să fie un „cugetător social".

PRIVELIŞTI ROMÂNEŞTI

E un album de fotografii. Somptuos tipărit, bogat, cu pagini multe, pe hârtie excelentă: o adevărată tipăritură sărbătorească.

Iată, mi-am spus, deschizând acest album, iată, d. Al. Bădăuță, autorul cărții acesteia, a făcut o faptă bună. S-ar putea ca volumul său să treacă dincolo de hotare şi să cadă întâmplător în mâna unui străin şi acest lucru valorează mai mult decât orice propagandă.

Dar înapoind albumul şi privind cu o crescândă bucurie imaginile lui, m-am trezit interesat nu ca de un text informativ, ci de-a dreptul ca un reportaj viu scris sau ca de un roman. Succesia fotografiilor, frumusețea fiecăreia în parte, frumusețea lor de ansamblu, logica acestui ansamblu fac din volumul publicat de d. Bădăuță altceva decât un album – adică o expunere de poze disparate –, ci o adevărată monografie, caracterul acesta documentar autorul îi subliniază de la primele rânduri ale prefeței, remarcând just că „fotografia corespunde, în scara genurilor literare, memoriilor”. Iar mai departe, foarte frumos: „un album este un jurnal. Al unei călătorii, al unei vieți sau chiar al unei țări: cum bunăoară cartea de față”.

Într-adevăr, aceste *Privelişti româneşti* constituie un jurnal al României, un memorial de drum, pornind din Carpați spre mare, coborând pe Dunăre spre bălți, urcând apoi din nou spre izvoare, pe albiile râurilor. Peisagii prinse caracteristic, unghiuri de vedere inedite şi personale. Spun

„personale” şi termenul nu e greşit, căci şi o fotografie, deşi document obiectiv şi s-ar părea servil, poate fi creată de ochiul descoperitor al celui care ştie să privească altfel decât toată lumea.

Grupul de fotografi artişti care au lucrat pentru albumul prezent prezintă o adevărată întrecere în a născoci, în privelişti vechi şi ştiute, aspecte noi, orizonturi largi, armonii pe care nu oricine le-ar bănui.

D-lui Bădăuţă îi revine meritul esenţial de a fi regisat această vânătoare de frumuseţi româneşti şi de a fi legat toate peisagiile capturate de peliculă într-un singur mare peisagiu care constituie sufletul geografic al ţării.

Explicaţiile pe care le-a tipărit în fruntea albumului indică precis câtă pricepere şi cât simţ al întregului a prezidat la încheierea acestei opere.

Cetitorule, caută această carte. Vei avea un ceas de bucurie. Şi îţi vei aduce aminte că pământul ăsta există totuşi, în ciuda oamenilor pe care îi rabdă.

GUVERNUL ŞI „CURBA SOCIABILĂ”

„Curba Sociabilă” este un cuvânt de *argot* parizian pe care trebuie să mi-l explic în prealabil.

La Bois de Boulogne se fac seara plimbări cu automobilul, în scopuri mai mult sentimentale, decât strict turistice. Don juani exotici – în majoritatea cazurilor americani – şi midinete pariziene pun acolo la cale întâile fundamente ale amorului lor pasionat. În cadrul naturii.

Pe la miezul nopții se pot vedea pe aleile sumbre ale parcului lungi șiruri de limuzine, circulând cu farurile stinse și ocolind de câteva ori lacul, până ce se face târziu sau până ce se stabilește, pentru fiecare pereche, armonia necesară.

Ai invitat o prietenă să se plimbe cu tine, în automobil, la Bois. Nu știi dacă primirea acestei invitații înseamnă fi o acceptare integrală: nu știi dacă te poți apropia de ea liniștit să o îmbrățișezi. Cum va răspunde? Cu o palmă sau cu un sărut?

Atunci intervine „curba sociabilă". Este un ocol brusc al șoselei. O curbă propriu-zisă. Aici, șofeurul, care a primit din timp instrucțiile tale, cotește brusc și, în mod firesc, mașina, zguduindu-se, vă proiectează, pe tine și pe amica ta, unul în brațele celuilalt. O strângi bine și vezi ce urmează. Dacă cedează, înseamnă... că a cedat. Dacă nu cedează, nu e nicio supărare. Tu nu ești vinovat de ce s-a întâmplat și accidentul nu te privește.

Pe o asemenea „curbă sociabilă" avem impresia că a contat guvernul nostru, când l-a introdus pe d. Titulescu între miniștri. D. Titulescu se afla în complect dezacord cu toată lumea din România asupra politicei noastre externe. Cu toată lumea în genere și cu guvernul în special. Circumstanțele au făcut însă ca, în ciuda acestui dezacord, d-sa să ajungă ministru de externe. Iată dar guvernul României angajat într-o plimbare la Bois, într-o limuzină, cu o parteneră enigmatică lângă el. Se va lăsa îmbrățișată sau nu? Va fi docilă sau va fi nărăvașe?

Nu se ştie. „Curba sociabilă” va decide. Întâiul ocol brusc, întâia zguduire a limuzinei, întâiul bolovan întâlnit în drum.

Ei bine, curba sociabilă a venit: nota Poloniei. Zdruncinarea s-a produs. Guvernul şi ministrul de externe, nedezmeticiţi încă, se află unul în braţele altuia. Se vor despărţi sau nu?

Nu se ştie. Nu ştie nimeni. Suntem la punctul psichologic culminant. Şi punctele astea culminante nu ţin mult.

LEGALITATE... DAR CU MĂSURĂ

Guvernul, hotărât să facă mari economii „la personal” şi să reducă pe cât posibil numărul funcţionarilor, a decis alcătuirea unor tablouri de numiri şi avansări ilegale. Fiecare minister îşi triază lista funcţionarilor, propunând concedierea celor numiţi împotriva legii şi retrogradarea celor avansaţi în acelaşi chip.

Foarte bine. Cel puţin în principiu – foarte bine. Dar punerea în aplicare a măsurii ăsteia nu e chiar simplă şi ne temem ca sub pretextul „legalizării” să nu se facă alte nedreptăţi patente, pentru ca ilegalităţile de nuanţă liberală sau iorghistă să fie înlocuite cu cele de nuanţă naţional-ţărănistă. Legea este doar un criteriu atât de vag şi de subtil...

Cunoaştem un caz de o injusteţe atât de flagrantă, încât el ne obligă să ne întrebăm dacă nu cumva ar fi preferabil să rămânem mai departe în ilegalitate.

Un funcționar din ministerul de instrucție, intrat în serviciu în anul 1921 ca impiegat auxiliar şi definitivat În 1925, a fost avansat în 1927 la gradul de şef de birou, sărind astfel treapta intermediară de sub-şef.

Pentru a fi şef de birou legea cere o diplomă universitară (art. 76). Această diplomă funcționarul despre oare e vorba o avea: licența în litere. Dacă deci, acum un an, sau acum o lună sau acum o săptămână, el ar fi fost numit de-a dreptul şef de birou, numirea ar fi fost perfectă.

Se întâmplă însă ca acest funcționar să nu vie după stradă cu o scrisoare de recomandare, ci să aibe 12 ani de serviciu în minister: numirea este ilegală.

De ce? Pentru că a fost sărită o treaptă ierarhică! (Treaptă ierarhică pe care, de altfel, statutul funcționarilor nu o prevede pentru licențiați.)

Din această ciudată interpretare a legii reiese pur şi simplu că faptul de a fi servit 12 ani într-un minister constituie o gravă decădere de drepturi şi că oricare solicitant, întâiul absolvent de facultate, întâiul trecător fără ocupație, are asupra d-tale o superioritate de ordin legal.

Nu se poate spune că principiul legalității n-ar avea humor. Numai că noi nu humor i-am cere, ci puțină omenie şi un dram de logică.

Întâmplător funcționarul despre care e vorba este un scriitor şi încă unul de talent.

I se va face dreptate. Cel puțin de dragul acestei calități.

Dar ne gândim la funcţionarii pe care nu-i ştie nimeni şi pentru care nimeni nu are de spus un cuvânt ca să-i salveze din ghearele legalismului excesiv.

Căci tablourile ştie toată lumea cum se fac: sumar, global, în grabă, din ochi. Cum dă Dumnezeu. Dar este vorba de cariera unor oameni, de existenta lor, de familiile lor şi n-ar strica să se pună în cercetarea aceasta nu mai putină severitate, dar mai multă atenţie, înlocuind măsurile de legalitate generală cu puţină omenie de la caz la caz. Nu e greu, nu e deloc greu.

PSICHANALIZA ŞI ORDINEA PUBLICĂ

Sâmbăta trecută, la orele 9 seara, trebuia să aibe loc, la Fundaţia Carol, o conferinţa despre Freud. Prezidată de profesorul Parhon şi susţinută de câţiva intelectuali de frumoasă notorietate (Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Ion Cantacuzino, H.H. Stahl, dr. Popescu-Sibiu), conferinţa aceasta trezise un vădit interes public. Şi problema ce urma să fie dezbătută, şi asociaţia organizatoare, şi numele vorbitorilor garantau nivelul ridicat al discuţiei. Cu atât mai mult cu cât, într-o seară anterioară, aceeaşi dezbatere, prezidată de d. profesor Petrovici, ţinuse încordată atenţia publicului timp de 3 ceasuri. Lucrul nu se întâmplă chiar în fiecare zi şi ascultarea unei dispute ştiinţifice atât de aride este un adevărat record. Asociaţia „Criterion” avea de ce să fie mândră, iar oamenii de cultură de la noi aveau de ce să-i fie recunoscători.

Aşadar, sâmbătă, conferinţa despre Freud trebuia repetată, pentru că prima oară sala Fundaţiei fusese neîncăpătoare pentru toţi cei care voiau să asculte. Toate biletele erau vândute. Afişe, pretutindeni, anunţuri în ziare, sala reţinută şi plătită...

La orele 8 seara, când să se deschidă Fundaţia, se prezintă însă un emisar al poliţiei şi un regiment de sergenţi şi anunţă cu sânge rece că reuniunea... s-a interzis.

Când? Acum. De cine? De Ministerul de Interne. De ce? Nu se ştie?

Măsura era atât de absurdă, încât părea o glumă. Poliţia are însă un fel de a glumi care o fi spiritual, nu zic nu, dar care este puţin prea viguros.

Am luat deci receptorul şi ne-am adresat cui trebuie: d-lui Ion Mihalache, ministru de interne.

— Domnule Ministru, se întâmplă un lucru ridicul pentru care ne e penibil să vă deranjăm. Ni se interzice, în numele dv., o conferinţă despre Freud.

— Da, ştiu, ne răspunde d. ministru. Ministerul vrea să prevină orice propagandă bolşevică.

— Cum bolşevică, domnule ministru? Ce are de-a face Sigmund Freud, profesor de psichiatrie la Viena, cu bolşevismul?

— Nu ştiu: mi s-a raportat că faceţi propagandă comunistă.

Chestia devenea hilariantă. Se vedea bine, d. Mihalache fusese greşit informat, poate cu intenţie, şi astfel poliţia se asmuţise împotriva noastră... şi a psichologiei. Ne-a trebuit jumătate oră până să-i explicăm d-lui ministru cum stau lucrurile. I-a mai trebuit d-sale altă jumătate oră ca să-i comunice cele de cuviință d-lui Armand Călinescu, care, îndemnat prin telefon şi de d. Virgil Madgearu, a revocat în sfârşit comica interzicere. A fost deci nevoie de un fel de consiliu de miniştrii telefonic pentru ca să se îngăduie ce? O dezbatere academică despre o problemă de psichologie. Sub stare de asediu şi în toiul unul război universul cred că lucrurile tot n-ar fi fost luate atât de tragic şi nicăieri în lume un guvern întreg n-ar fi fost pus în mişcare pentru cea mai placidă dintre conferințe.

La orele 10½ după nesfârşite alergături, intervenții şi discuții, Fundația ne-a fost predată, iar poliția s-a dus la culcare, mândră de a-şi fi făcut datoria.

Numai că la 10½, publicul, obosit de aşteptare se risipise, iar panica, atât de inteligent provocată de organele oficiale, îi făcea pe cei rămaşi să se întrebe dacă nu cumva vor fi arestați pentru delictul de freudism.

Cine plăteşte paguba asta bănească, cine răspunde de timpul pierdut al oamenilor, cine dă socoteală de teroarea asta stupidă, exercitată în inima capitalei? Nimeni, desigur.

Dar nu e îngrijorător procedeul şi nu vi se pare ca „libertatea constituțională" este un fel de copilăroasă poveste pe care primul gardist o poate suprima cu degetul lui mic cum ar opri un automobil la viteză neregulamentară?

Dacă aici, în centrul Bucureştilor, se poate întâmpla un asemenea abuz şi îndreptat împotriva unor oameni care ştiu să se apere, căci au la îndemână relațiile lor, numele lor, ziare, miniştri şi profesori, gândiți-vă la ce trebuie să fie redusă siguranța personală a cetățeanului într-un colț nenorocit de provincie unde toată îndurarea stă în mâna lui Dumnezeu.

D. Ion Mihalache, omul pentru care ne-am mărturisit adesea stima, ar putea să cugete la acest lucru.

JURNAL DE ROMAN

Paginile de față au fost scrise cu hotărârea de a nu fi niciodată publicate. Ele nu reprezentau pentru scriitorul lor decît un „carnet de lucru". O foaie de observație într-o muncă prea complicată şi lungă.

Exemplul lui Gide, care a scris un jurnal al romanului *Les Faux-monnayeurs*, mi-a fost de folos. N-am ezitat nicio clipă să adopt o metodă care mi se părea fericită. Ne făceam altceva decât să împrumut o unealtă, pe care n-o inventasem eu, ce e dreptul, dar care avea o valoare profesională generală. Îmi îngăduiam cu atât mai lesne acest împrumut de instrumente, cu cât „jurnalul" meu avea să rămână în sertar. Ceea ce interesa atunci sau credeam eu că interesează era romanul pe care îl lucram, nu metoda mea de lucru.

Au trecut de atunci trei ani aproape. Romanul, de mult terminat, transcris şi bătut la maşină, se află încă în lada mea cu hârtii vechi. Sunt hotărât să-l las pentru totdeauna acolo.

L-am propus unui singur editor, acum un an şi jumătate: d. Al. Rosetti, directorul Culturii Naționale. D-sa a refuzat să-l citească. N-am insistat şi am oprit la acest unic demers aventurile mele editoriale.

Astăzi, romanul acesta este, față de mine însumi, cu desăvîrşire inactual. La o depărtare de trei ani, toate cusururile i le văd săritoare în ochi: n-aş putea accepta să tipăresc un manuscris peste care am trecut de mult. În felul acesta, trebue să-i fiu poate recunoscător d-lui Rosetti.

Aproape tot ce mi s-a părut valabil din cele 300 de pagini de manuscris am publicat fragmentar în „Tiparnița literară", „Cuvântul" şi „România literară". Restul mi se pare greşit. Ce mi se pare mai ales greşit este construcția generală a cărții, economia ei, logica ei interioară.

Câțiva cronicari amici au avut bunătatea să anunțe că *Oraşul cu salcâmi* (acesta a fost titlul din urmă al cărții) nu apare pentru că editorii sunt nişte oameni răi. Adevărul este că *Oraşul cu salcîmi* nu apare, pentru că nu mai are de ce să apară.

Întâmplător, am găsit însă zilele trecute, printre cîteva caiete mai vechi, notele şi observațiile pe care le scrisesem pe vremea în care lucram la roman.

Ele m-au interesat mult mai mult decât însuşi romanul. Tehnic vorbind, ca un meseriaş, nu ca un artist, aceste note pot fi utile. Le public fără modificări, deşi înțelegerea lor va fi poate dificilă din cauza abrevierilor şi reflecxiilor fatale unor însemnări personale.

Le dedic tovarăşilor mei de breaslă, tuturor celor pe care munca literară îi interesează ca o problemă în sine.

Paris, 17 ianuarie 930

Astăzi am răsfoit într-o librărie o cărțulie de inițiere sexuală *La vie de jeune fille* – dacă-mi aduc bine aminte. Un fel de medicină morală, cu sfaturi de higienă şi bună cuviinţă. Am fost foarte bucuros să citesc acolo patru pagini – întregul capitol – despre menstruaţie. Surprinzătoare intuiţia cu care am scris primul capitol al romanului. Aşadar confirmările nevestei lui B., ale lui T. A., ale d-nei W. şi ale lui A. n-au fost simple politeţi.

Mica monografie medicală, pe care am citit-o azi, cuprinde toată boala Adrianei şi îi descrie atât de amănunţit simptomele, încât dacă mai târziu cineva ar citi romanul meu – presupunând că am să-l termin şi am să-l public – şi ar cunoaşte cărţulia doctorului, ar putea avea tâmpenia de a mă socoti „naturalist" dacă nu plagiator. Întâmplarea îmi dă curaj. Mai mult. Îmi actualizează romanul, mă repune în contact cu atmosfera lui, îmi redă gustul de a-mi cunoaşte eroii.

Voi continua deci să-mi scriu romanul. Se împlineşte aproape un an de când am scris pagina lui primă şi oricât aş vrea să fie altfel – observ că progrese în invenţie, în găsire de situaţii, în precizare de caractere şi temperamente n-am făcut decât atâta timp cât am scris. E interesant lucrul mai puţin pentru ceea ce creează imediat şi efectiv, cât mai ales pentru tot ce îţi dă de gîndit şi îţi sugerează.

(Cât adevăr – şi cu ce bucurie îl verific – e în pasagiul ăsta al *Eseurilor*. „Et quand personne ne me lira, ai-je perdu mon temps de m'estre entretenu tant d'heures oisives à des pensements, si utiles et aggreables? Moulant sur moy cette figure, il m'a fallu si souvent me testonner et composer, pour m'extraire, que le patron s'en est fermy, et aulcunement formé soy-mesme. Me peignant pour autruy, je me suis peint en moy, de couleurs plus nettes, que n'estoyent les miennes premires. Je n'ay pas plus faict mont livre, que mon livre m'a faict...")

Aşadar îmi promit să scriu. Nu ştiu dacă va trebui şi voi putea să rămân exclusiv ataşat de roman şi dacă n-am să mă amuz între timp cu volumul de nuvele pe care astăzi îl văd atât de clar, dar e sigur că nu-mi voi mai permite nicio neglijenţă. Azi am recitit cele trei capitole scrise şi mi-am dat seama că merg. Mâine, poimâine am să fiu poate descurajat, dar mi se pare că astăzi văd bine şi că descurajarea va fi simplu capriciu.

Să stabilesc deci ce am gîndit azi:

1) Romanul va fi într-adevăr povestea „grupului" meu. Nu văd acum decât lucruri puţine şi vagi. Începutul, adică mica glumă sentimentală Adriana-Paul. Foarte global povestea Adriana – X. Precis sfîrşitul: a doua noapte după nunta Adrianei. Asta e tot. Pentru rest mă las în voia eroilor mei. Ştiu că au să se descurce.

2) Între capitolul doi şi trei am să introduc încă unul, în care am să povestesc aerul de superioritate al Adrianei, care posedă „secretul" ei, faţă de camarade, extazul în capelă şi cearta cu Angela – nemenstruată încă. Eventual o grupare a clasei, după cum fetele au încercat sau nu încă evenimentul. S-ar putea aici povesti existenţa Aniei B., a lui H. D. etc. etc.

3) Pentru moment trebuie să continui episodul Adriana-Paul, care pare mai mult necesar decât interesant.

ianuarie 22

Începusem să scriu astăzi abia continuarea capitolului 3 (4 pe viitor). După cîteva rânduri, m-a oprit din lucru vizita lui Sdv. Plictisitor băiatul ăsta, vioi uneori, plictisitor prin lipsă de discreție personală. Dar poate că nu este totuşi – nici măcar din punctul de vedere al romanului – o seară pierdută. Istoria lui are ceva livresc şi emoționant totuşi. Ar putea să fie un detaliu de mişcare în povestea Adrianei.

Foarte instructiv şi necesar pasagiul următor din Lucien Leuven.

„Plus de détails, plus de détails, disait-il a son fils; il n'y a d'originalité et de vérité que dans les détails."

24 ianuarie

Sunt leneş şi lipsit de curiozitate. Nu lucrez şi nici nu încerc măcar să lucrez. Şi cu toate astea anul ăsta e decisiv: voi fi sau nu un scriitor.

„En décrivant un homme, une femme, un site, songez toujours à quelqu'un, à quelque chose de réel." (Stendhal)

Nulla dies sine linea.

1 februarie

Toată greutatea şi problema romanului meu, cel puțin până ce voi fi stabilit firesc şi veridic atmosfera intimă a eroilor, este „tonul", vocabularul, atitudinea fetelor în intimitate. Trebuie să ştiu ce este pudoarea lor şi ce nu este. Trebuie să le fac să-şi descopere misterele sexuale lor înşile într-o dispoziție de sentiment, care să nu fie nici impudoare, nici bravadă, nici exces de timiditate, nici ingenuitate afectată. E un amestec de curiozitate şi reținere de confesiune şi nedumerire, ceva care ține de o descoperire și de un mister. Nu se poate ca ceea ce noi băieții rezolvam printr-un anume vocabular, anume maniere și anume libertinaj săptămânal, să nu fi găsit în intimitatea fetelor mijloace de expresie deosebite, mai puțin directe desigur, dar tocmai de aceea mai pasionate. Trebuie să sugerez sau poate să tratez de-a dreptul dubla semnificație pe care lucrurile și cuvintele trebuie să o aibe în spiritul lor. Ceea ce noi numeam „număr”, „bijboancă”, „luminare”, „banat”, „ouă”, terminologia asta de *argot*, care, mai târziu când ne-am civilizat și am devenit mai onești decât o mică bestie de 16 ani, s-a transformat într-un langaj simbolic și personal, trebuie să aibe în intimitatea fetelor echivalențe.

Din ce în ce simt mai mult necesitatea capitolului ce urmează să fie intercalat între 2 și 3. Acolo va începe lumea fetelor. Creșterea, apariția sânilor, menstruația... va fi o schimbare surdă și progresivă ce va împărți clasa, va strica prietenii, va stabili noi legături. Fiecare eveniment al pubertății va căpăta un nume oarecare, găsit întâmplător și generalizat pe urmă. Va fi un alfabet secret al fetelor, cu care mai târziu se vor amuza în prezența băieților, ele între ele, utilizând cuvinte care au un sens ascuns și sexual, dar strigându-le în gura mare. Niciun moment însă lucrul ăsta nu va lua aerul unei pornografii sau al unei perversități. Trebuie să fie ceva foarte simplu, foarte vesel și fără intenții. Un joc de inteligență, de poftă și de tiranie.

Adriana se ceartă (capitolul intercalat) cu o prietenă. „Nu mă înțelege” are să-i explice maică-sii. Leagă o prietenie nouă cu Angela, căreia îi spune, incapabilă să exprime altfel evenimentul, că e tristă pentru că „au înflorit salcâmii". Angela înțelege imediat sau peste două-trei zile și răspunde că și pentru ea au înflorit salcâmii. „Au înflorit salcâmii" devine formula clasei. Mai tîrziu fetele o vor utiliza în scrisori, în confesiuni, în amintiri.

Toate bune. Dar de ce nu scriu?

15 februarie

Am terminat capitolul III, azi dimineață chiar. Sunt mulțumit. Am izbutit să grupez întâi oameni de care aveam nevoie și să creez (mi se pare cel puțin) ceva din atmosfera pe care o doream în însemnările de la 1 februarie. În genere am scris ușor, excepțional de ușor, de antrenat și de bucuros. Dacă nu ar fi fost cele două zile de febră, care m-au obligat să stau în pat, terminam tot capitolul într-o zi. Mă bucură mai ales fraza simplă pe care am utilizat-o continuu. Va trebui neapărat să revăd, din acest punct de vedere, capitolul I și să tai nemilos adjectivele. Observ că foarte rar un adjectiv are cu adevărat, în poveste, calitate evocatoare: de obicei complică inutil și ascunde mersul faptelor.

M-am gîndit la tot felul de lucruri în timpul ultimelor nopți, împiedicat mai ales cum eram să dorm din cauza febrei. Nu știu ce voi reține din toate aceste lucruri – unele prea vagi, altele prea complicate –, dar mi se pare că cel puțin următoarele hotărâri trebuie să nu le uit:

1) Oricare va fi întorsătura pe care ar lua-o cu timpul povestea, va fi necesar să păstrez catrenul X–Adriana, Y– Angela. Complicitatea lor, mentalitatea

lor specială, excitația comună, scena pe dormeuză în timpul căreia Angela juisează privind gesturile ascunse mângăietoare și de indiferență afectată cu care X o „iubește” pe Adriana, scena de la grădină, plimbările cu mașina seara – toate astea mi se par adevăruri de o sensibilitate și de o psichologie cu adevărat interesantă. Evident atmosfera închisă a sexualității ăsteia de catren are să trebuie să fie astfel realizată încât să nu amintească deloc de *Enfants terribles*. E cu totul altceva.

2) Va trebui de asemeni să păstrez menajul cast și pervers, pe care timp de o săptămână îl vor duce către sfârșit Adriana și X la București, până în ziua când vor observa că au devenit urâți de extenuare.

Eventual, pentru a ușura venirea Adrianei la București, aș putea s-o mărit pe H. D. cu Paul, ceea ce mi-ar înlesni în același timp o mai directă cunoaștere a cazului ei.

În orice caz, episodul amoros și intim Adriana trebuie să fie preferat episodului B., în cazul în care lungimea romanului mă va sili să renunț la unul din ele. Căci romanul nu trebuie să treacă de 300 pagini tipărite. Vreau o carte suplă, ordonată, liniară, în care viața să se desfășure destul de amănunțit ca să fie cunoscută, dar destul de ascunsă ca să-și păstreze misterul. Mi se pare că aș rata lucrul ca „experiență de primă carte” dacă aș face altceva.

3) Încep în sfîrșit să-l văd pe X, care până azi nu era mai mult decât noțiunea „amorez” complement al Adrianei. E un băiat de inteligență interesantă, adică neclară, deseori scăzută, uneori însă acută, rea, lucidă. Nu e un „erou superior”. De asta mai ales

vreau să mă feresc. *C'est le côté Maurois*. Pe Adriana are s-o intimideze la început tocmai prin răutatea şi cruzimea replicelor lui, care până la urmă se vor dovedi a nu fi decît semne de timiditate violentată.

4) Urmează să termin în fine cap. IV (Adriana–Paul) care acum poate fi mai interesant, pentru că poate adânci datele capitolului III şi pentru că poate fi mai instructiv. Apropierea de eroii adevăraţi se va face astfel pe o cale încă o dată întârziată. Ceea ce mi se pare că sugerează mai sensibil realitatea.

Odată terminat pasagiul ăsta, mă voi găsi în faţa dramei însăşi. Povestea va fi reluată deci în capitolul următor, de la primele zile ale toamnei aceluiaşi an.

19 februarie

Nu ştiu până unde voi merge în cunoaşterea vieţii lui X. Să scriu cartea din punctul de vedere al Adrianei şi să-l prezint pe X numai în măsura în care poate fi văzut şi necesar să fie antrenat în povestea ei exclusivă? Să-l ţiu deci pe un plan secundar şi să-l cunosc fără detalii, lăsându-l puţin în umbră, cu posibilităţi ce ar putea fi reluate aiurea?

Sau dimpotrivă să-l prezint amănunţit şi pe măsură ce viaţa lui se va apropia de a Adrianei să o fac cunoscută ca şi pe a ei, de la pubertate mai departe?

În primul caz, mi-e teamă să nu sărăcesc perspectiva povestei. În cel de al doilea, mi-e teamă să nu o complic prea tare, deviind chiar linia dramei de la cuplul X–Adriana, la cuplul X–Pp. Ultima primejdie mi se pare mai serioasă, dar în acelaşi timp mai ispititoare. Căci istoria X–Pp. (care ar putea să-i fie nu numai verişoară, ci amica şi protectoare) e caracteristică: poate da ceva foarte frumos pentru psichologia lui X şi poate lărgi mai departe povestea.

Pe de altă parte, mă gândesc că tot episodul Pp., cu revelarea sexualității lui X noaptea în tren către Vatra Dornei, cu jocurile cu gajuri, cu serile târzii petrecute împreună şi cu intimitatea nesigură pe care o scuză rudenia şi pe care o subtilizează vârsta lor deosebită, e o temă pe care mult mai adânc aş putea-o urmări în al doilea roman la care cuget şi că ar avea nevoie de „persoana intâia", evitată pe drept cuvânt acum, pentru a-şi realiza toate nuanțele de sensibilitate şi psichologie.

Nu ştiu deci cum se vor întoarce lucrurile. Dar dacă mă hotărăsc pentru o prezentare a lui X (vreau să spun dacă X are să mi se impună el mie – fiindcă eu nu-l caut), atunci în orice caz Pp. trebuie ținută departe, trecerea ei fiind abia sugerată.

14 martie

Cu ce părere de rău îmi reiau, la ceasurile 3 fără zece, cursul de ştiințe financiare, părăsit două ceasuri mai înainte şi ce inutilă simt că e munca asta, rezumatul dinainte şi toate ştiințele juridice din lume, când totul – şi cugetarea mea de fiecare zi, şi excitația de imaginație în care trăiesc de la un timp – mă cheamă spre viața Adrianei. Să sper că în ziua în care voi fi din nou liber am să regăsesc jocul tot atât de viguros, tot atât de nou şi plin de tot atîtea posibilități? Până atunci nici povestea Adriana–Paul (întoarsă pe un drum care m-a surprins), nici măcar reflecțiile critice în marginea romanului nu voi avea timp să le însemn.

26 mai! Dar încă o dată, am să regăsesc atunci dispoziția de astăzi ?...

14 aprilie

Y fuge de acasă. O iubește pe Angela „în tăcere”. Îi spune lui X că vrea să se omoare și îi arată un bulin alb (sublimat?). X îl duce la bibliotecă, Y rămâne acolo vreo săptămînă – zi și noapte dormind pe un pat improvizat și hrănindu-se cu mâncarea pe care X izbutește să o fure de la el de acasă în timpul meselor și i-o aduce sus pe furiș. În închisoarea lui voluntară citește *Crimă și Pedeapsă.*

Orașul alarmat de lipsa lui Y. Adriana, care între timp, s-a împrietenit suficient cu X, află de la el și locul unde se află Y și cauza fugii lui: amorul pentru Angela. Discuțiile lor asupra cazului Y–Angela creează un fel de atmosferă proprie mărturisirilor indirecte. Fără să-și dea seama, Adriana, apărând-o pe Angela și X pe Y, își apără propria lor nedumerire, speranță, timiditate și îndrăzneală. Nu ajung poate până la mărturisiri. Dar jocul, fără să fie clar pentu ei, e edificator pentru mine. De aici încolo Adriana va pierde treptat moralitatea ei de „fată a mamii”, iar X scepticismul lui de bărbat deziluzionat (la 16 ani).

În continuare povestea se clarifică. X primește să-i vorbească Angelei, verișoară pentru care are un desăvârșit dispreț din momentul în care vede un bărbat pierzându-și capul pentru ea. Dar Adriana o va face. Angela, care nu bănuia nimic, e măgulită de romanul lui Y și – desigur – disperată de soarta lui.

Primeşte imediat să-l viziteze în ascunzătoarea lui de la bibliotecă. O scenă încurcată, copilăroasă (şi decisivă pentru psichologia catrenului, care din acel moment începe se să formeze) are loc între Adriana, Angela X şi Y. Tăcere, cuvinte aspre, lacrimi... Adriana şi X se duc în altă odaie, Angela şi Y rămân singuri şi se înţeleg.

Nu văd încă psichologia lui Y. Băiat interesant? Mediocru? Realmente îndrăgostit de Angela sau numai excitat de rezistenţa împrejurărilor, până când accesul devine uşor şi relaţiile clarificate? Rămâne în câmpul meu de vedere în tot timpul povestei sau dispare din ea îndată ce drama se limitează şi se închide între Adriana şi X? Care sunt relaţiile lui cu X? Dar cu H? Cu întreg grupul, în sfârşit? Starea civilă?

Dimpotrivă, mi se pare că o cunosc pe Angela. Sentimentală, bună, timidă, speriată totdeauna. O senzualitate nediferenţiată. O carne care se lipeşte şi tremură. Doi ochi căprui, veşnic umezi, un nas ascuţit şi căutător, o îmbrăţişare inconştientă de plantă, o perfectă incapacitate de a înţelege incompatibilităţi, ezitări, scrupule intime, rezistenţe morale în amor. Trece din braţele lui Y în ale altora cu o graţie şi o linişte absolut firească. La reproşuri sau nedumeriri răspunde cu o expresie mirată de căprioară, căreia cineva i-ar reproşa că mănîncă (dar nici căprioara, nici Angela nu înţeleg nimic). Nu e „imorală”. Problema nu se pune cu privire la ea. Nu e nici morală. X, care are anumite asprimi etice, va ceda în faţa ei şi va fi amuzat de acest libertinaj instinctiv. Angela va fi însă mirată şi intimidată de rezerva lui inatacabilă. E singurul bărbat pe care îl cunoaşte bine şi nu o sărută totuşi.

14 iunie

Am trecut alaltăieri examenul. Revin la caietul ăsta mai mult din obişnuinţă şi parcă pentru a-mi îndeplini o obligaţie la care nu pot şi nu vreau să renunţ. În realitate sunt foarte obosit şi cu totul străin de literatură. De două săptămâni am părăsit şi foiletonul „Cuvântului”. Va trebui însă să-mi reiau obiceiurile şi să-mi reeduc pasiunea. (Cred că termenii sunt exacţi: o pasiune se poate reeduca – în literatură ca şi în amor). De altminteri, după două săptămâni de odihnă – mai ales dacă am să plec din Paris şi am să-mi găsesc undeva în Bretagne un sat simpatic – sper să pot lucra serios. În linii mari romanul e limpede. Până la toamnă ar putea fi gata.

Din multele lucruri pe care le-am aflat în timpul acestor două luni de pauză şi pe care nu le pot însemna acum aici, fiindcă nici n-am poftă de scris, nici nu mi le-aş putea aminti pe toate, îl reţin pe cel mai important. Trebuie să scriu o carte care să fie a mea. Nu un roman, ci un jurnal, o carte de descărcare personală, de revizuire şi „punere la loc” a câtorva idei şi probleme, peste care nu voi putea trece decât în ziua în care le voi fi aşezat definitivi în scris, ca pe o veste într-un plic pe care îl închizi şi îl trimiţi.

Desigur, faptul care are nicio legătură cu romanul Adrianei. Dimpotrivă, sunt hotărât să nu scriu un rând din acest *Jurnal* până ce romanul Adrianei nu va fi terminat până la ultima linie. Jurnalul îmi va sluji însă, întrucât va avea să realizeze o bună parte din materialul de viață, pe care altfel îl simțeam îmbulzindu-se în viața lui Y și va degaja astfel prima mea carte. Defectul de „a spune tot”, semn de entuziasm și naivitate, îmi va fi astfel, aproape fără de voia mea, evitat.

Annecy, 23 iulie

A. B. se va chema poate Margareta Donciu, dacă nu cumva n-am să prefer un nume comun, inexpresiv, oarecare: Ionescu, Popescu...

B. se va chema pe numele lui adevărat Tache Poporeață, iar sub pseudonim Alfred Vioriu. Asta va corespunde poate pe de o parte vulgarității lui funciare și sensibleriei lui de calitate atât de variabilă.

Pp. se va chema Elisabeta (nume nobil, are să remarce X; nu cere diminutiv. Ca Adriana de altminteri). Aș prefera chiar pentru ea Elisabeta Donciu și ar urma să-i găsim Margaretei altul.

La căsătoria lui H. D. cu Paul, Sœur Lucrèce se omoară. Asta mă dispensează să insist asupra relațiilor ce ar fi putut să fie între ea și H. D. și lămurește tot ce se întâmplă mai tîrziu.

25 iulie

Sœur Lucrèce se va chema Sœur Denise.

H. D. se va chema Lucreția.

26 iulie

Am terminat azi capitolul V și sunt profund nemulțumit. La transcriere va trebui să-l refac de-a binelea. Voi reține desigur schema lui epică, fiindcă e necesară continuării povestei. Dar am să tai fraze întregi şi am să înlocuiesc aproape tot. Am fost zilele astea de o surprinzătoare incapacitate de expresie. Sunt în capitolul ăsta unele fraze de-a dreptul plate, altele inutile, altele false. Am impresia că am mers până la „gen idilic”.

Se pare că încep de acum încolo noi şi mari dificultăţi. Cea mai mare: X.

Îmi dau seama că nu am să pot avea o judecată exactă asupra romanului până ce nu-l voi fi terminat. Eroii ăştia ai mei îşi fac de cap. Eu vreau să-i duc într-un loc şi ei o iau aiurea. Au un teribil chef de viaţă... Deci abia la urmă am să pot şti ce trebuie făcut, ce trebuie suprimat şi cum trebuiesc reluate lucrurile. Deocamdată nu e bine să pierd voia asta bună, care îi antrenează. Treaba lor. „Cum au să-şi aştearnă, aşa au să doarmă” vorba Mamei. Dar de vreme ce va fi neapărată nevoie de o serioasă transcriere (dacă nu de două) şi de vreme ce lucrul merge atât de încet (nu mai mult de două pagini pe zi – ruşinos!), mi se pare că n-am să pot face să apară cartea la iarnă. Păcat. C. P. ar fi găsit poate un editor şi m-ar fi interesat să apară volumul în lipsa mea din ţară. Nu mă simt în stare să împlinesc oficiile mondene şi critice ale unei apariţii.

30 iulie

Terminat ieri seară capitolul VI. În genere nemulţumit. Dar mi se pare justă – pentru început – ţinuta Elisabetei.

Regulă: cât mai multă discreţie, cât mai puţină insistenţă în ce priveşte persoana ei. Episodul Elisabeta–X: trebuie să fie doar fundalul neclar, pe care se detaşează liniile precise din planul întâi, ca în tablouri.

14 septembrie

Da, 14 septembrie, o lună jumătate de lene. Când vreau să mă scuz îmi spun: o lună jumătate de vacanţă. O meritam în definitiv. Şi nu o regret. A fost R. N. A fost mai ales O. Au fost plimbările, băile, barca.

Am reînceput lucrul de vreo 5 zile. Am început caietul nou şi asta m-a bucurat. Am terminat uşor capitolul VII. Azi l-am sfârşit pe al optulea. Sunt nemulţumuit în detalii. Sunt însă mulţumit de mersul povestei. Voi revedea detaliile şi le voi revedea serios la transcriere.

Dificultatea prezentării lui X o cred trecută. A fost firească. Scena capitală din mansardă e ca atmosferă exactă, dar e foarte prost scrisă. De aici încolo romanul mi se pare lămurit şi uşor de urmărit până la capăt. Am făcut între timp mari progrese în ce priveşte economia cărţi, împletirea faptelor, cunoaşterea oamenilor. Îl văd bine pe Hlz. Bine pe Lucreţia, Elisabeta, Margareta. Îmi va fi greu să le ţin destul de departe şi să mă dezinteresez de ele. Întrevăd parcă necesitatea unui nou roman, în urmare.

Mă înlesneşte şi mă clarifică despărţirea cărţii în două părţi: până la plecarea la Bucureşti şi de acolo mai departe. În aceeaşi măsură în care, în prima parte, am desfăcut drumurile povestei ramificate şi din ce în ce mai largi; în aceeaşi măsură va trebui să le adun, în a doua parte, să le strâng convergente spre Adriana şi

X. Cred că Bulim nu va avea ce să caute în roman. Pe altădată.

Toate ar fi bune, dacă nu ar fi variațiile mele de dispoziție. Sunt zile când mă îndoiesc crunt de valoarea lucrurilor pe care le scriu şi atunci pierd pofta de lucru pe vreme îndelungată. Sunt alte zile când romanul mă interesează destul şi cred în ei. Aş vrea să-l termin odată. Mă oboseşte. Şi mi-e dor de alți oameni.

X se va chema poate Gelu. Nu-i cunosc încă numele de familie. Y se va chema poate Victor Bunea.

Hlz se va chema pur şi simplu Buță.

15 septembrie

Dacă m-aş putea obişnui cu gândul că ceea ce scriu nu se poate măsura ca valoare decât de la cel puțin 50 de pagini mai departe, dacă aş fi mai puțin terorizat de nuanța unui cuvânt sau de utilitatea altuia, aş scrie poate mai uşor şi pe proporții epice mai largi. Mi-e groază de o frază care nu se angrenează în ritmul celorlalte, mă otrăveşte o replică, un gest, un amănunt care mi se pare străin de adevăr. Ca şi cum ar fi vorba de adevărurile şi viața mea, nu de ale lor.

Plătesc astăzi uşurința de a fi scris pe şase pagini, în trei ani de foiletonistică.

20 septembrie

Terminat azi (după o pauză de două zile: plimbarea la Geneva) capitolul IX. Primul gând, terminându-l, a fost să-l deplasez şi să-l pun urmare capitolului VI. Renunț însă.

21 septembrie

Îmi iau o vacanță de o săptămână și o scriu aici, ca să nu uit. Dacă luna viitoare, la Paris, nu reîncep să scriu zilnic, sunt un nătărău. Romanul e pe cale bună. Dacă lucrez nu mult, ci regulat, va fi neapărat gata între 15 noiembrie şi 1 decembrie.

În cele două zile, cât mai rămân la Annecy, voi trebui să scriu toate scrisorile cu care am rămas în urmă. Pe urmă, îmi acord restul săptămânii, ca să mă reobişnuiesc cu Parisul şi să mă aranjez acolo.

Paris, 27 septembrie

Întâia pagină scrisă pentru cap. X va face introducerea capitolului „Între vii". Celelalte trebuie suprimate de pe acum. Țiu să scriu chiar azi, şi să-l termin dacă se poate până mâine, un capitol pentru Buță. Nu ştiu dacă va fi neapărat necesar să-l păstrez mai târziu. Am însă absolută nevoie să-l scriu, chiar dacă ar fi să-l elimin pe urmă. Altfel nu aş putea vedea clar întâmplările din iarna ce urmează. Pe urmă voi relua de la capăt cap. X. E mai bine aşa.

*
* *

Sunt de ieri dimineață la Paris. E toamnă, e frig. Pe Bulevardul Saint-Germain am văzut copacii desfrunziți şi negri. Pd. nu vine decât mâine seară. Şi, singur, am un teribil dor de stat în casă: de răsfoit prin cărți, de scris. Renunț deci la vacanța acordată.

28 septembrie

Terminat azi cu capitolul Buță. Va fi al 10-lea. Acum, cu excepția acestei digresiuni neprevăzute, pe care de altminteri nici nu ştiu dacă am s-o păstrez la transcriere, romanul continuă după ordinea stabilită până la sfîrşitul părţii întâia.

1 octombrie

Sunt în capitolul al XI-lea, terminat mai zilele trecute, câteva lucruri care ar putea să dea romanului altă logică decât aceea pe care faptele o au.

Mi-e teamă bunăoară că psichologia eroilor mei trece aici spre „mister”. Spre un mister ce reiese nu din situaţie, ci din termeni; nu din fapte, ci din stil. Calm, vis, joc. etc. etc. sunt expresii de atmosferă simbolistă. Nu ştiu cum m-am lăsat în voia scrisului şi am acceptat asemenea efecte îndoielnice. Un roman trebuie să fie scris cu claritate. Dacă mai rămâne între fapte şi între înţelegerea lor un loc pentru vis, cu atât mai bine. El însă nu trebuie să fie datorit cuvintelor. Nu trebuie să-mi fie datorit mie.

Va trebui deci să revăd cu multă băgare de seamă anumite pasagii ale acestui capitol. Mi se pare că pe alocuri am amintit *Les Enfants terribles*. Ar fi cu atât mai supărător, cu cât e mai inutil. Sunt două istorii atât de diferite! Atenţie deci.

*

* *

Poate că e sugestivă şi sobră trecerea lui Buţă prin catren. Poate. Două zile, am avut impresia de a fi izbutit una din cele mai certe puncte de viaţă ale cărţii. Alte două zile pasagiul m-a dezamăgit. Mi se părea eliptic, rezumat, fără viaţă interioară. Ştiu eu?

*

* *

Şi totuşi, cel mai bun lucru pe care l-aş avea de făcut ar fi să scriu mai departe, fără întrebări, fără îndoieli, fără examene. E inutil. Sunt acum în mijlocul vieții lor. Altfel nu mai pot face, decât să merg cu ei mai departe. Că o fi bine sau rău – ce interesează de vreme ce e necesar. Va fi timp să închei socotelile la urmă. Am să ştiu atunci – şi încă!... ce am făcut şi câtă valoare are lucrul ăsta.

Capitolul VIII (l-am recitit azi) are vreo două pagini care nu se integrează în poveste. Sunt comentarii marginale. Trebuiesc suprimate la transcriere.

10 octombrie

Am recitit ieri de la capăt romanul, atâta cât am scris. Un ceas şi jumătate de lectură. Mă tem că sunt mult prea departe ca să mai pot face cale întoarsă, în cazul în care aş surprinde în urmă un drum greşit. Totuşi să fiu dumirit:

Am avut pe alocuri impresia (de la capitolul IX mai ales) că datele romanului se risipesc, că linia dramei se pierde, că Adriana nu rămâne suficient în atenția celui ce citeşte. Am uitat că romanul îl scriu pentru Adriana? M-am lăsat ispitit de Gelu, mai complex poate şi mai aproape de mine, dar nu mai interesant, ca figură de roman şi ca valoare de reprezentare? Cred că da. Şi am greşit.

Trebuie deci să-mi refac planul capitolelor ce urmează. Aşa cum le gândisem, ele ar fi fost descentrate. Trebuie să scriu din punctul de vedere al Adrianei. Asta e esențial. Nu se cuvine să uit că altădată (v. notele de la 19 februarie) mă întrebam dacă Gelu va fi altceva decât un detaliu în viața iubitei lui.

Deci şi dragostea lor, şi episodul Viorin să se lumineze dinspre Adriana. Gelu să fie cât mai puţin angajat. Poate că am să mă mai întâlnesc cu el, altă dată, în altă carte.

Aşadar: întoarcere către Adriana. Ceilalţi au să trăiască cum o voi norocul lor.

Îmi dau scama că Victor Bunea rămâne definitiv şters. Nu l-am văzut niciun moment ca lumea şi pedeapsa a urmat: e inexistent. Poate că, în ce o priveşte pe Angela, mai e timp.

Ceea ce am scris cu intenţia de a alcătui cap. XII trebuie lăsat pentru puţin mai târziu. Deocamdată trebuie să o întâlnesc pe Adriana şi să aflu ce este amorul ei pentru Gelu. Evident e greu. Dar n-am niciun motiv să-mi ocolesc dificultăţile.

11 noiembrie

Îi lipseşte capitolului XIV – „Între vii” – terminat azi, emoţia care i-ar fi putut scuza detaliile senzuale. Nu e ce aşteptam eu să fie. Şi mă tem că greşeala nu e reparabilă, căci la transcriere poţi găsi expresii mai juste şi retuşări de detaliu, dar nu ştiu dacă poţi adăuga suflul interior, absent din capul locului.

24 noiembrie

Încep caetul al treilea.

28 noiembrie

Tot ce am scris de la plecarea Adrianei la Bucureşti e plat şi fără semnificaţie. Continuată aşa, cartea devine obeză. Episodul Viorin, atâta cât am scris, e plictisitor şi se va lega prost cu nuanţele sufleteşti de mai târziu.

Poate e un viciu de construcţie. Poate e numai o momentană incapacitate de a scrie.

Oricum, iată o hotărâre care mă linişteşte: opresc cap. XVI aşa cum e, neterminat. Am să-l complectez la transcriere. Deocamdată trec mai departe la cap. revelaţiilor Lucreţia – Paul – Soeur Denise.

Ce mă îngrijorează e partea a doua a romanului. Nu o văd decât după un lung şi dificil *hyatus*.

Şi nu mai îndrăznesc să pun niciun termen pentru a termina odată cartea asta. Poate la primăvară, poate niciodată.

4 decembrie

Capitolul XVII (Paul-Lucreţia) cu complectările însemnate pe marginea paginilor lui, va fi concis şi complet. Modificări esenţiale nu văd.

În schimb, cap. XVIII, din care până azi am scris vreo douăzeci de pagini, are să trebuie să fie scris din nou, ca un inel pe care îl topeşti şi îl torni pe urmă din nou. Am scris mult şi grăbit şi deci prost. Ceea ce fac eu acum pe alocuri e mai mult un scenariu de roman, decât un roman. Dar trebuie să-l termin odată (azi sfârşitul mi se pare mai apropiat).

Pun mari nădejdi în modificările ce le voi aduce la transcris şi mai ales la corectură, dacă romanul are să se tipărească curînd, adică prin primăvară.

15 decembrie

Plan sumar: 1) sfârşitul cap. XVIII: Gelu crezându-se angajat de cuvântul dat în automobil, continuă să o „iubească" dar fără convingere, lucru de care Adriana îşi dă seama. Plecarea lui Gelu la Buc. pune capăt situaţiei lor false. 2) cap. XIX: Adriana singură la B. Sentimentele ei pentru Gelui se cristalizează. Lungă analiză, cel puţin pentru edificarea mea, chiar dacă ar fi să o suprim în text. Vizita lui Buţă. 3) Cap. XX: vacanţa de Crăciun. Plimbarea la Vii. Plimbare pe Bulevard. Răceala lui Gelu. 4) cazul Vioriu pe care nu ştiu încă cum să-l construiesc. Probabil două capitole. 5) cap. XXIII: p. 242-249 deja transcrise şi dezvoltarea lor. Între vii: trădările Angelei. 6) cap. XXIV: Vacanţa de Crăciun la B. 1928. 7) cap. XXV: Adriana la Bucureşti. Strada Stelea. Vizită la Tania Bring care măritată, pleacă în Germania. 8) cap. XXVI: Gelu ocupat la o fabrică toată vara. Veşti din B.: Între vii, local monden. Buţă reangajat sergent-major. Adriana va veni la Buc. 9) cap. XXVII: Divorţul Paul–Lucreţia. Adriana vine la conservator. Vizita lui Gelu la Elisabeta Donciu. 10) cap. XXVIII: Str. Cobălcescu. 11) cap. XXIX: logodna Adrianei, invitaţia lui Vioriu. Întrevederea Victor. Concertul. Tania Bring. 12) cap. XXX: Adriana după nuntă şi gata.

18 decembrie

Terminat capitolul XIX. Trec la al XXII-lea, pentru că nu văd decât foarte încurcat episodul Vioriu, care ar urma să fie rezolvat în întregime în aceste trei capitole sărite.

27 decembrie

Terminat ieri capitolul XXIV şi nu sunt nemulţumit. Scurtă perioadă de euforie literară.

Episodul Vioriu se luminează retrospectiv. Poate nu-mi va da mult de lucru.

4 ianuarie 1931

Recitit ieri seară o parte din roman. Sunt o seamă de lucruri care mă indispun serios. Impresia mea generală (lucru grav) este că romanul e fragmentat, că nu urmează armonios o linie sufletească ce s-ar degaja de la capitol la capitol. Un cetitor străin are să facă singur legătura, pe care eu am vrut să o sugerez abia, între atâtea detalii aruncate întâmplător, dar gândite în raport cu un anume sens? Nu ştiu.

Cât priveşte observaţiile de amănunt, pe care aş trebui să le însemn, prea sunt multe ca să le trec aici.

Totuşi să nu uit că sensul capitolului VII, deşi faptele rămân aceleaşi, trebuie schimbat. Victor Bunea fuge de acasă nu din dragoste pentru Angela, ci din naivitate, simplu spirit de aventură sau simplă copilărie.

Va fi de asemeni foarte dificilă, şi totuşi e absolut necesară, remanierea capitolului XI.

Terminat (2 noaptea) capitolul XXV. Mâine – trebuie să-l scriu pe al 26-lea. E uşor.

5 ianuarie

Terminat capitolul XXVI. Va trebui transcris cu mai multă ordine şi pe alocuri completat. Mâine probabil al 27-lea.

7 ianuarie

Terminat cap. XXVII. Ca de obicei mici schimbări se impun la transcriere. Dar mă întreb dacă voi menține toată scena Gelu– Elisabeta. Nu întrerupe linia romanului, tocmai într-un loc unde povestea ar trebui să se desfăşoare rectilinie ?

8 ianuarie

Ieri seară am scris puțin şi am vegheat mult. Tocmai acum, la urmă, romanul o ia brusc pe un drum pe care nu-l doream şi care îmi contrazice planurile. Adriana se dă lui Gelu şi se mărită cu Paul. E destinul ei şi nu-l pot opri.

E ridicul în fond să cred că eu am oarecari drepturi asupra oamenilor ăstora. Îi credeam docili, abandonați în mâinile mele de „romancier”. M-am înşelat. Ei fac ce vor, ce viața vrea să facă din ei şi eu povestesc pe urma lor. Ăsta e adevărul. Aş fi vrut ca Adriana să intre virgină în patul ei nupțial: legătura ei cu Gelu ar fi fost până la urmă o perversiune sentimentală care ar fi sfârşit simbolic cu măritişul Adrianei cu un străin. Eram sigur de deznodămîntul ăsta, atât de sigur, că făcusem dinainte (în gând) ultimul capitol, al 30-lea, construit ca un fel de enunțare a simbolului şi ca o persiflare a întregii drame, petrecute înainte.

Am crezut prea mult în libertatea mea de a dispune. Ieri seară am înțeles că lucrurile sunt hotărâte dinainte, fără mine, de fatalitatea intimă a povestei.

E curios, e deconcertant chiar pentru un om ca mine, fără superstiții de soiul ăsta, cum toate detaliile converg spre deznodământul ăsta nedorit de mine, cum toate par a se fi acumulat intenționat, cu anume sens...

Romanul meu poate fi ratat. (E de pe acum ratat şi ştiu eu de ce.) Poate fi prost sau bun, rău sau artificial. Puţin interesează. N-am să uit niciodată experienţa omenească de ieri seară. Să simți deodată că nişte oameni, pe care îi credeai cunoscuți, întrucât erau propria ta creație, se depărtează de tine, devin ei şi îşi fac de cap, să ai revelaţia asta şi să o datorezi unui exercițiu literar – zău un e o bucurie de fiecare zi. Prezint toate scuzele mele literaturii, de care ieri încă eram dispus să-mi bat joc, în mod crunt.

Titlul romanului va fi poate: „Viața fecioarei Adriana”. M-am gândit la un titlu D... (între altele desavantagii ar fi fost acela de a plasa accentul pe oraş: truc pe care îl urăsc. Cel puțin să nu recurg la artificiu).

Jumătate oră am fost tentat de „Paul şi Virginia”. Pur şi simplu. Ar fi fost de ajuns ca Adriana să se cheme Virginia. Dar nu-mi place nuanța de ironie a titlului.

Adriana se va numi Adriana Dunca. Paul se va numi Paul Mlădoianu.

O consecință a noului deznodământ pe care povestea îl ia este că nu voi mai scrie cap. XXX. Suprim, de asemeni, la transcriere, cap. XVI.

11 ianuarie

— Capitolul XXVIII merge greu.

— La transcriere, cap. II şi III n-au să facă decât unul singur.

14 ianuarie

Terminat cap. XXIX, ultimul.

CU FAȚA SPRE MOARTE...

În timp ce în Prusia, d. Bracht, comisarul Reichului, reînnoieşte ordinele morale şi estetice ale cancelarului von Papen, regulamentând portul indispensabililor, tinerimea acestei națiuni atât de patetică în istoria ei şi atât de comică în formele ei trecătoare, tinerimea aceasta se îndeletniceşte cu organizarea unui nou militarism.

Într-adevăr, cea mai importantă asociație universitară de tineri, „Deutsche Studentenschaft", a prezentat zilele trecute guvernului un proiect de lege pentru instituirea unui an de serviciu preuniversitar obligatoriu. Cum va fi organizat acest an de serviciu nu se spune precis. Un vag caracter didactic este prevăzut pentru a salva aparențele şi pentru a nu contrazice flagrant tratatele care au interzis țărilor învinse practica serviciului militar obligatoriu. La baza acestui proiect este însă un vădit spirit militar, căci „serviciul patriotic" va fi făcut în tabere comune, unde timp de un an tinerii germani vor locui în comun. Numărul acestor tabere va fi probabil de 1000 şi numai cu condiția de a fi prea inocent cineva n-ar pricepe că ele vor fi în realitate 1000 de cazărmi.

Ce este dezolant în întâmplarea aceasta nu este faptul în sine. Căci nu pentru prima oară aflăm că Germania caută diverse metode de înarmare legală, dar nu mai puțin eficace. Uluitor este numai gândul că această operă de înarmare surdă este cerută şi înfăptuită de tineri, adică de cei care vor trebui să lupte şi să moară mâine, într-un război fără obiect şi fără deznodământ.

Credeam că între Germania oficială, recăzută în mâna baronilor şi a ulanilor, şi Germania vie, actuală, tânără este o deosebire esențială. Râdeam de mania acestor miniştri de țeapăn moralism care îşi inauguraseră opera prin a măsura lungimea chiloților de baie şi prin a interzice dansurile excitante şi ne gândeam cu simpatie la legiunile de adolescenți şi tineri care trăiau dincolo de aceste ridicule fapte, agitați, curagioşi, crescuți la şcoala foamei şi a şomajului, dar tocmai de aceea lecuiți de prejudecăți, minciuni şi simboluri, gata să înceapă ei, cu propriile lor forțe şi pe propriile lor învățăminte, un nou ev istoric. Dintre toate generațiile tinere ale globului, tinerimea germană avea cele mai multe şanse de a distruge totul şi de a crea totul.

Ne-am înşelat poate. Lor le trebuie cazărmi şi ei tot cu fața spre moarte se îndreaptă.

E. LOVINESCU: *BIZU*

Ce este surprinzător în cartea d-lui Lovinescu nu este inaptitudinea d-sale pentru roman (neputința d-sale adică de a crea oameni, de a-i face să vorbească, să umble şi să existe cu adevărat).

Această inaptitudine o bănuiam demult, înainte chiar de apariţia memoriilor, care ne-au servit dovada peremptorie.

Bizu surprinde prin altceva: prin construcţia sa total defectuoasă. Critic fiind, ne aşteptam ca d. Lovinescu să aibe o viziune „tehnică" a romanului perfectă. A citit atâtea cărţi, a judecat atâtea şi a oferit de atâtea ori soluţii, încât era probabil că, plecat la drum să scrie un roman propriu, va şti să utilizeze toate cunoştinţele sale de arhitectură literară. Înţelegeam prin urmare (şi mă aşteptam) ca d. Lovinescu să scrie un roman mort în care, adică, oamenii şi faptele să fie inerte şi ţepene – dar un roman bine gospodărit, cu suficient spaţiu, cu planuri clar distribuite şi cu episoade convergente.

Dar distanţa dintre critică şi creaţie este, se vede, atât de mare, încât d. Lovinescu, care a controlat resorturile atâtor opere străine, n-a ştiut să şi le controleze pe ale sale proprii, şi a scris astfel o carte confuză, fără început şi fără sfârşit, cu nenumărate digresiuni şi cu o uluitoare lipsă de linie directoare.

Într-adevăr, *Bizu* este un roman care nu începe. Sau care începe de vreo trei ori.

De trei ori în decursul lecturii ai impresia că te afli, în sfârşit, pe drumul cel bun şi că ai intrat în miezul cărţii şi tot de atâtea ori bagi de seamă că te-ai înşelat, că romanul încă n-a început şi că povestea tot nu s-a înfiripat.

Primele două capitole (p. 5 – p. 31) par a deschide o povestire poetică, un fel de evocare legendară a unei figuri de erou ciudat, şi te aştepţi ca întreaga carte să fie un aliaj de Sadoveanu şi Anatole France, o povestire delicată şi graţioasă, în care umbrele să se împreuneze cu luminile pentru a contura, nu atât o figură de om, cât o atmosferă. Ultimele rânduri ale capitolului II nu lasă nicio îndoială şi, în timbrul lor de evocare, simţi voinţa autorului de a crea parcă preludiul unui vis.

„Mă trezii pe cerdacul învelit în iederă, alături de volumul de *Memorii* uitat deschis. Deşi prin întuneric nu se mai desluşea nimic, îmi proptii coastele pe măsuţă, pentru a privi mai mult decât a asculta copilăria lui Bizu, ce continua să alerge în pete de lumină şi umbre. Urechile îmi vâjâiau, ochii mi se împăienjenise, inima mi se zbătea cu violenţă, în timp ce ea îmi alerga mereu pe dinainte ca un şuvoi, în care mă prăbuşii pierzând conştiinţa propriei mele personalităţi" (p. 30-31).

E bine, după această pregătire de atmosferă, intri brusc, fără tranziţie, la o povestire ternă, fără culoare, lipsită de sugestii şi mai ales lipsită de emoţie, povestirea copilăriei lui Bizu, redusă la câteva episoade şi care deci n-are nimic comun cu „un şuvoi în care cineva s-ar putea prăbuşi pierzându-şi conştiinţa propriei sale personalităţi".

Te întrebi cu nedumerire ce vor fi căutat în carte primele două capitole, atât de distonante cu ce urmează şi îţi spui că abia acum, după 30 de pagini inutile, începe romanul d-lui Lovinescu.

Dar romanul nu începe nici acum. Căci de unde, de la capitolul II mai departe, ai putea crede că opera aceasta va fi tabloul unei copilării şi al unui mediu de provincie moldoveană, istorie placidă cu câteva detalii pitoreşti, la pagina 110, pe neaşteptate, *Bizu,* eroul cărţii, creşte deodată mare şi în 7 rânduri de carte îşi termină liceul, îşi termină facultatea şi pleacă la München, lăsând romanul d-lui Lovinescu încurcat, iar pe noi cu desăvârşire derutaţi.

Deci încă o dată, de la această pagină mai departe, suntem siliţi să o luăm pe alt drum şi să începem pentru a treia oară cartea. Poate vom fi de astă dată mai norocoşi şi vom afla în fine ce anume a vrut să scrie d. Lovinescu.

85 de pagini de aici încolo (exact până la p. 183, capitolul XIV) asistăm la câteva incidente ale eroului (unele complect lipsite de semnificaţie: de exemplu călătoria în Italia), enumerare de fapte neînlănţuite, din care până la urmă nu se alege nicio dramă, nici un moment decisiv, niciun sens epic.

La această ultimă etapă, autorul înţelegând poate insuficienţa tuturor capitolelor anterioare, renunţă să mai povestească şi se hotărăşte să explice: urmează 60 de pagini de studiu critic asupra eroului, care se plimbase inutil 14 capitole înaintea noastră.

Cer iertare cititorului pentru această prea lungă şi prea minuţioasă cercetare. Nu sunt obişnuit să mă port cu o carte ca şi cu o maşină. Şi nu-mi place să deşurubez, să umblu prin rotiţele unei opere, să-i sparg arcurile şi să-i încerc rezistenţa scripetelor.

Deşi, profesional vorbind, tehnica unei opere mă interesează foarte mult, nu pun pe ea accentul judecăţii mele critice. Sunt cărţi construite, în care bogăţia materialului, emoţia momentelor dramatice, adâncimea psihologică depăşesc cu lungi kilometri defectele tehnice.

Dar dacă am insistat asupra nefericitei construcţii a cărţii de faţă este pentru că acest păcat paralizează întreaga operă şi o împiedică pur şi simplu să plece la drum. Romanul d-lui Lovinescu îmi face impresia unui motor de automobil care, după ce cu greu l-ai pus în mişcare, se opreşte după un minut, pentru ca iar să pornească pentru 30 de secunde, şi iar să stea, până ce, după o ultimă palpitare, se opreşte ţeapăn sub mâinile tale necăjite, obligându-te astfel, dacă nu vrei să rămâi noaptea în drum, să pui umărul frumos la spatele maşinii şi să o împingi până la primul garaj. Este ceea ce face autorul lui Bizu, când în ultimele capitole, dezolat de a nu-l vedea umblând pe propriile lui picioare, îşi ia eroul în cârcă şi ni-l „explică".

În realitate, această neputinţă de a angrena materialul cărţii sale şi de a-l face „să umble", se datoreşte perfectei d-sale incapacităţi de a da viaţă. Este în spiritul d-lui Lovinescu ceva profund steril. Schematic cum e, abstract, generalizator şi lipsit de intuiţii directe, acest spirit nu suportă confruntarea cu viaţa vie. Nu e nimic spontan în el: totul este indirect, comentat, trecut printr-o a doua mână. D. Lovinescu este incapabil să ia cunoştinţă şi să ne transmită un fapt nud, brutal, originar. Nu este nicio tresărire pasională în oamenii pe care îi regizează, niciun ocol subit în destinul lor, nici un sentiment acut sau măcar personal în inima lor indiferent povestită. Totul e „făcut", artificial şi împăiat.

De ce? Nu ştiu de ce. Pentru acelaşi motiv pentru care, din două tulpini de aceeaşi specie, una poartă fructe şi alta nu.

Această neputință de a crea autorul nostru încearcă să o compenseze printr-o abundență de explicații şi comentarii psichologice, care, departe de a degaja figurile morale ale eroilor, le înăbuşe sub apăsarea lor abstractă şi teoretică.

Mi-am însemnat în acest sens nu mai puțin de 23 de citate, din care desigur nu pot da aici decât foarte puține şi foarte reduse.

„Stingher şi izolat prin însăşi structura lui, experiența vieții nu-i dăduse încă armătura conştiinței destinului său, ce nu se potrivea cu dezordinea şi se potrivea doar cu resemnarea... Moartea intrase poate în însăşi urzeala celulei sale nervoase şi acum o simțea într-însul ca o lumină difuză... Laşitatea vieții era însă cu mult mai puternică decât aspirația spre moarte, retractat față de oameni, sperios față de tot ce rupea echilibrul lumii lui interioare, cum s-ar fi putut arunca în necunoscut printr-un gest eroic?" (p. 48-49).

„Încă de la această vârstă funcția esențială a amorului său, era de a izola cu toate nuanțele imaginației lui febrile" (p. 65).

„Cu o vârstă în care începuse să-i disece caracterul şi să-i precizeze elementele esențiale ale personalității, pe orice drum ar fi pornit, găsea la baza ei refuzul de a accepta viața. Cum nu putuse anula în dibuirile puerile ale copilăriei, instinctiv prin resemnări şi renunțări succesive, procedase la reducerea suprafețelor de contact cu dânsa, retractându-se în sine ca sub o carapace de indiferență" (p. 110 şi cele următoare până la 113).

„Lipsa de reacțiune mai putea veni şi dintr-o lipsă de imaginație, deoarece, deşi sigură, nefiind însă şi prezentă, el nu-şi putea închipui sensibil suferinţa viitoare, care mai târziu, în cursul boalei, a devenit o stare normală, nu mai avea să fie percepută în valoarea ei absolută, ci numai prin raportare la suferinţa momentului de dinainte, cu alte cuvinte, într-o valoare relativă” (p. 144-145).

Inutil să continuăm citatele. E de ajuns să spunem că asemenea mostre se pot găsi la fiecare pagină şi că întreaga carte este scrisă în acest stil de eseu psihologic, abstract, plin de „idei generale” şi de termeni tehnici, absolut impropriu unei cărţi care-şi spune roman şi care are deci ambiţia de a crea şi a sugera viaţă. Cel puţin ultimele capitole se transformă pur şi simplu într-o monografie psihologică, făcută numai din sentinţe, principii şi definiţii.

Aflăm astfel că „sentimentul morţii nu are în general decât caracterul unei noţiuni teoretice oarecum şi ireversibile în ordinea practică” sau că „precaritate nu înseamnă conştiinţa acută a labilităţii cosmice, ci sentimentul intim al neîncrederii personale” sau că „în general, noţiunea temporalului se întrebuinţează în opoziţie faţă de cea a eternităţii”, aflăm deci foarte multe adevăruri de acestea, dar până la urmă nu aflăm cel mai simplu dintre lucruri: cine este Bizu? ce vrea el? ce face el?

Nu aflăm adică ce anume l-a împins pe d. Lovinescu să scrie acest volum de critică sub forma siluită de roman.

Ca să dăm o imagine complectă a cărţii de faţă, trebuie să remarcăm un ultim element al ei: anecdota. De când a scris *Memoriile*, d. E. Lovinescu a prins gustul glumelor şi, spre marea noastră uimire, observăm că le plasează în acest roman cum le-ar arunca într-o discuție.

Am numărat nu mai puțin de 14 anecdote, spuse fără nicio legătură cu eroul cărții sau cu desfășurarea ei, glume sau vorbe de haz care cad din senin într-o paranteză, pe care nimic nu o justifică, nimic altceva decât poate dorința de a-l amuza puțin pe cititorul obosit de prea multe adevăruri teoretice.

Mi-e greu să citez totul, dar să indic cel puțin la pagina 70 anecdota lui Gheorghe, care vine la București să o caute pe Ileana și întreabă pe toți trecătorii dacă nu o cunosc pe ea sau pe conu Nicu, la pagina 121, anecdota celor doi obezi care se întâlnesc în tramvai, la pagina 164 anecdota cu împăratul Alexandru, la pagina 210 anecdota calicului care, pe moarte fiind, se interesează cât a costat paharul cu rom ce i se oferă, la pagina 234 anecdota gardistului care nu trece la „invinimente” ciocnirea a două camioane, pentru că sunt ale statului etc., etc. Toate acestea și multe altele d. Lovinescu le povestește cu bonomia cu care ar da o șuetă și te-ar opri în mijlocul vorbei ca să-ți spună „una bună”.

Ce legătură au ele cu romanul, cu eroii lui sau cu autorul nu știu. Dar n-ar trebui să fim severi cu îndeletnicirile de romancier ale d-lui Lovinescu: *Bizu* este o escapadă și o imprudență, ceea ce e un semn de tinerețe, târzie ce e drept, dar simpatică. În orice caz, fără consecințe.

SĂ VORBIM DE RĂU ROMANUL!

Anul trecut, când un editor parizian anunța un război în toată regula împotriva romanului, căruia promitea „să-i frângă mijlocul” (*je vais lui casser les reins*), toate cercurile literare europene s-au speriat.

A fost însă o simplă glumă şi, spre fericirea tuturor, romanul a rămas sănătos tun să domine literatura de pretutindeni. E un gen triumfător. Toată lumea scrie romane. Toată lumea citeşte romane. Editorii nu mai publică altceva, iar, după spusa lor, cetitorii nu mai cer altceva. Este o adevărată invazie, în dauna poeziei, a teatrului, a criticei, a eseului şi a nuvelei. Până şi furia vieților romanțate şi a documentelor autentice, care a bântuit până deunăzi, a pălit, lăsând în piața literară un singur gen unanim recunoscut: romanul.

Ce ar fi să-l vorbim puțin de rău? Foarte puțin, căci în realitate romanul ne este un gen drag şi îi ghicim în viitor infinite posibilități. Suplu cum este, putând să adăpostească un material de viață cât mai vast, capabil de orice schimbare tehnică, mergând de la poezie până la gândire, romanul este într-adevăr destinat să fie instrumentul artistic cel mai de seamă al veacului nostru literar. După cum tragedia a fost genul sec. al XVII-lea, după cum memoriile şi scrierile de filozofie socială au fost genul secolului al XVIII-lea, după cum poezia la început şi drama la sfârşit au fost genurile celui de al XIX-lea.

Nu este vorba deci să denigrăm romanul ca gen în sine. Ci să observăm doar că excesul său de preferință publică este dăunător și, în bună măsură, necultural, dacă nu de-a dreptul anticultural.

Nu e simptomatic bunăoară că generațiile de scriitori de după război, în Franța, au dat foarte mulți romancieri de mâna întâia, dar niciun critic și niciun moralist? Paul Morand și Jean Giraudoux, dintre cei mai vechi, Jean Giono și Pierre Bost, dintre cei mai recenți, nu au echivalent în critică. Și asta într-o țară unde criticii și moraliștii au avut în toate veacurile precădere. Abia dacă se pot înnumăra câțiva polemiști (nu gânditori) în jurul revistei „Europe" și dacă se pot cita doi critici literari la „N.R.F."

Situația părea să fie din fericire alta la noi, unde în generațiile literare ce au urmat războiului se găseau câteva condeie puternice dedicate criticii și eseului. Ba, dacă ar trebui să-i găsim scriitorului român de după război o caracteristică ce să-l deosebească de scriitorul dinainte, ar fi probabil tocmai faptul că el se interesează de problemele de cultură și de gândire și că nu se socotește izolat în artă, de viața ideilor și a valorilor.

Acum vreo doi ani, în „Adevărul literar", cineva (nu cumva a fost d. Philippide?) râdea de invazia eseiștilor tineri. Gluma era foarte ușoară, dar și foarte superficială. Căci această abundentă de eseiști și critici (de valoare inegală și, de acord, efemeră) era simptomatică pentru preocupările momentului și pentru caracterul intelectual al noilor continente de literați. Faceți o ușoară socoteală și veți băga de seamă că aproape toți scriitorii tineri care lucrează astăzi valabil și circulă valabil în lumea cărților și a revistelor, toți aproape au început prin precizări critice, prin revizuiri de valori, prin efortul de a-și defini o poziție personală față de așezările culturii românești și ale momentului istoric actual.

Din nefericire, preferințele publice sunt potrivnice acestor îndeletniciri. Și cum editorii nu pot lucra decât sub porunca publicului, ele rămân condamnate să nu-și găsească niciodată vehiculul necesar: cartea. Romanul, acaparând toate debușeurile comerțului de cărți, împiedică orice altfel de manifestare. Poezie nu se mai poate tipări decât cu sacrificii sângeroase, iar critică nu se mai poate tipări deloc.

Ce este mai grav e că acest șomaj forțat impune scriitorilor o evadare silită spre roman. Toți criticii noștri au anunțat câte unul. Coincidență? Nu cred. Mai degrabă, sugestia inconștientă a modei. Sugestie căreia niciun om prudent și cu tact ca d. E. Lovinescu nu i-a scăpat

Lucrul e profund regretabil. Oricare ar fi rațiunile editorilor, oricât ar fi de bănoasă industria romanului, această avalanșe de romane nu poate produce decât o profundă confuzie de valori literare și o stupidă pierdere de calități prost întrebuințate.

Un moment cultural nu se precizează publicându-se 389 de romane într-o lună. Iar scheletul unei vieți literare, liniile ei directoare, scara ei de valori intră în domeniul gândirii și al criticii, nu al „literaturii active” (ca să-i zicem așa).

Din punctul ăsta de vedere, astăzi, în 1932, suntem într-un enorm regres fată de 1922.

Acum zece ani, se putea publica în România o carte ca *Imagini şi cărţi din Franţa* a d-lui B. Fundoianu. Nu ştiu dacă volumul acela s-a vândut sau nu, dar ştiu că influenţa lui asupra cetitorilor de literatură a fost dintre cele mai fericite, căci se discutau acolo cu vioiciune, cu ascuţime şi uneori cu superficialitate, opere, nume, idei care aveau să pătrundă cu mult mai târziu în conştiinţa publică. În seama cui rămâne astăzi acest oficiu de informare proaspătă, de revizuire îndrăzneaţă, de interpretare nouă?

Nu băgaţi de seamă că în ultimii ani nu s-a publicat la noi nicio carte de critică? (Critică actuală, aplicată fenomenului literar imediat, nu critică teoretică şi generală ca a d-lui Lovinescu din ultimele sale volume.) De unde să se informeze cetitorul? După ce criterii? În virtutea căror cercetări serios şi documentat făcute?

Lucrul este cu atât mai absurd, cu cât dispunem de o echipă de critici care s-ar putea măsura violent şi edificator cu imensele confuzii literare care umblă pe stradă încurcându-i pe cititori, editori şi academicieni, de nu-şi mai găsesc bieţii oameni drumul printre vrafurile de cărţi şi glorii ce se îndeasă an cu an.

Vinovaţi sunt mulţi. Dar între ei, trebuie să socotim în primul rând romanul, care a ocupat excesiv librăria şi o înăbuşe astăzi spre paguba tuturor şi a lui însuşi. Deci: jos romanul.

Pentru prima oară îmi descopăr porniri vindicative.

UN POLITICIAN ÎNTRE INTELECTUALI

Am ascultat într-una din serile trecute o dezbatere publică despre fascism şi Mussolini, dezbatere agitată şi vioaie, căci părerile erau împărţite, dar obiectivă si critică. Într-un ceas şi jumătate, cinci intelectuali (întâmplător toţi din generaţia mea) au construit o monografie critică a fascismului în care evident documentarea şi cifrele erau fragmentare şi inconcludente, din cauza timpului scurt, dar problemele erau net conturate şi fixate în esenţa lor.

Exista un „spirit de echipă" între vorbitori şi simţeam că gândul lor nu era ca fiecare în parte să strălucească personal sau să-şi impună punctul de vedere, ci ca toţi la un loc să explice problema pe toate laturile ei posibile.

Publicul înţelesese atât de bine acest caracter critic al dezbaterii, încât, într-o sală arhiplină şi la un subiect atât de arzător, dacă nu enervant, toată lumea a păstrat o atitudine obiectivă, de discernământ intelectual, care făcea să tacă orice pornire personală sau orice reacţiune mai bruscă.

Era o adevărată bucurie să vezi câteva sute de oameni ascultând în acest calm de căutare intelectuală. Un spectacol într-adevăr rar şi o atmosferă de nivel ridicat.

În această ascultare plină de discernământ pentru nuanţe, a intervenit însă către sfârşit o voce de tenor ideologic: d. Mihail Manoilescu.

E greu să vă spun ce a fost. În cinci minute demagogia era restabilită în drepturile ei şi tot ce fusese construit înainte cu subtilitate şi măsură zăcea aruncat la pământ, călcat de pintenii retorismului.

Se zice că d. Manoilescu e un bun vorbitor. E posibil. Nu mă pricep la asta.

Ştiu doar că în împrejurarea de care e vorba s-a dovedit complect opac. Aveam impresia că privise două ceasuri o lungă şi savantă partidă de şah şi că la urmă, când problema devenise complexă şi definită, a stricat cu un pumn partida, amestecând piesele şi confundând pătratele albe şi negre.

Nu m-a mirat decât incapacitatea d-sale de a înțelege mecanismul intelectual al jocului la care asistase şi brutalitatea cu care făcea să intervină, într-o construcție de idei, elemente de melodramă.

Dar vina nu era a d-lui Manoilescu. Era între d-sa şi vorbitorii care îl precedaseră o deosebire de structură, o deosebire de funcțiune a inteligenții, o deosebire de formație morală: un politician între intelectuali.

Am înțeles încă o dată, cu bucurie şi cu un trist sâmbure de orgoliu, că politica este pe scara funcțiunilor intelectuale cea mai trivială. Şi că nimic nu-i rezistă, nici gândirea, nici probitatea, nici măsura intimă a valorilor, nimic din ce se leagă de legile stricte ale adevărului.

CITAT PENTRU IUBITORII DE PORNOGRAFIE

Ar fi multe de epilogat în jurul succesului mereu crescând al romanului lui H.D. Lawrence, *Amantul Ladyei Chatterly*, această carte de porcării pastorale, atât de frumoasă şi atât de tragică. Este ceva de *Daphnis şi Chloe* în goliciunea operei ăsteia, un *Daphnis şi Chloe* cu o puritate mai mult voită decât reală, mai mult construită literar decât firească. În orice caz, atârnă greu în semnificaţia ei dramatică faptul că Lawrence a fost un om de virilitate îndoielnică şi tot excesul sexual al eroilor săi poate că nu e altceva decât visul înfrigurat al unui om profund nesatisfăcut.

Oricum însă, succesul formidabil al cărţii este de proastă calitate şi faptul că *Lady Chatterly* atrage atâtea contingente noi de cetitori ocazionali nu vorbeşte nici pentru propria sa laudă, nici pentru lauda acestor cetitori.

Sunt mirat mai ales că publicul ăsta, care se dovedeşte lacom de literatură sexuală şi care îl citeşte pe Lawrence pentru scenele lui „tari”, n-a găsit până azi, în trecut, lecturi la fel de îndrăzneţe.

Marea mirare a tuturor, când a apărut în franţuzeşte *Amantul Ladyei Chatterly*, a fost că în carte li se spunea lucrurilor pe nume.

Chiar pe nume? Da. Chiar pe nume.

Asta a fost senzaţia, chiar la noi, unde n-avem să ne plângem că denumirea organelor şi faptelor delicate ar fi confidenţială, strada românească fiind plină de înjurături care epuizează detailat toată anatomia.

Emoţionant (mai de grabă excitant) era gândul că aceşti termeni se aflau pentru prima oară (pentru prima oară?) scrişi negru pe alb, tipăriţi pe hârtie, literă cu literă. *Le courage de dire „merde” à une grande dame.*

Curajul ăsta Lawrence îl avusese şi nu numai faţă de o doamnă, dar faţă de toate femeile bine crescute din lume, care, iată, primeau sfidarea cu plăcere, încântate de o sinceritate pe care o găseau graţioasă.

Să fi scos cineva toate cuvintele prea ritos spuse din carte şi cartea n-ar mai fi avut nicio zecime din succesul cunoscut. E simplu: nu povestea în sine, nu paginile de senzualitate, nu scenele de tensiune amoroasă surprindeau, ci pur şi simplu cele câteva vorbe, pe care autorul le scria direct, fără aluzie şi fără perifrază, pe numele lor popular, lipsit de pudoare şi plin de naturaleţe.

Ceea ce dovedeşte nu numai trivialitatea publicului, dar şi lipsa lui completă de informaţie, căci pentru a ceti pagini îndrăzneţe şi literatură „fără fasoane" (cum ar zice d. Zarifopol) nu era deloc nevoie să se aştepte apariţia lui Lawrence, veacurile fiind pline de libertini şi jouisseuri, ceea ce tristul istoric al doamnei Chatterley nici nu este.

Întâmplător, am deschis de curând o carte pe care o uitasem: Rabelais.

Ce bogată pornografie, generoasă, optimistă, cu accente voluptuoase de om care iubeşte viaţa, care îi cunoaşte bucuriile trupeşti, care ştie toate plăcerile ce le poţi simţi nuanţat cu cerul gurii sau cu vârful delicat al degetelor, ce registru de senzaţii intime, de la voluptăţile mirosului la ale auzului, de la tehnica mângâierilor la plăcerea caldă a funcţiunilor digestive.

Nici în sinceritatea expresiei, nici în libertatea completă a spiritului care nu se lasă speriat de vorbe, Rabelais nu are cum să fie întrecut şi cucoanele care chicotesc îmbujorate la lectura tragicei dezlănțuiri sexuale din cartea lui Lawrence, nu știu ce ar spune în fața valului de beții, amețeli și voluptăți pantagruelice. E ceva care depășește noțiunea de pudoare sau impudoare și o depășește prin vigoarea senzațiilor, prin simplicitatea cuvintelor, prin sentimentul formidabil al legăturii cu viața, cu pământul, cu funcțiunile animale ale existenții. André Gide, care a scris o carte dedicată „hranelor pământești”, nu era decât un ins exasperat tocmai de lipsa lui de legături cu pământul și bucuria lui seamănă mai mult cu un spasm decât cu o eliberare. Iar dezlănțuirea nerușinatei Lady Chatterly este și ea torturată, dureroasă, ascunzând nu știu ce vid interior, în timp ce acest François Rabelais, pe care nimeni nu-l citește, este simplu și cast, cum numai desăvârșita lipsă de „scrupule” poate fi.

Îmi pare rău că n-am suficient curaj să traduc un pasagiu oarecare, cel mai inocent, dacă vreți, dar să-l traduc verde, pe bună limbă românească: sunt sigur că și-ar păstra întreaga bogăție folclorică și că ați înțelege cum pornografia poate fi un adevărat regat artistic.

Dar îmi voi face plăcerea de a transcrie neschimbat, în calda limbă franțuzească a veacului XVI, câteva rânduri care, înțelese, ar fi în stare să lecuiască un întreg popor de cetitori de lânceda tristețe a Ladyei Chatterly.

Mais, concluant, je dis et maintiens qu'il n'y a tel torchecul que d'un oizon bien dumete, pourvau qu'on luy tienne la teste entre les jambes. Et m'en croyez sus mon honneur, car vous sentez au trou du *cul une volupte mirifique, tant par la douceur d'iceluy dumet que par la chaleur temperée de l'oizon laquelle facilement est comuniquee jau boyau culier et aultres intestins, jusques à venira la region du coeur et du cerveau. Et ne pensez que la beatitude des heroes et semidieux, qui sont par les champs Elysiens, soient en leur asphodele, ou ambroisie, ou nectar, comme disent ces vieilles icy. Elle est, selon mon opinion, en ce qu'ilz se torchent le cul d'un oizon. Et telle est l'opinion de maistre Jean d'Escosse.*

Pasagiu admirabil, în care nu ştiu ce este cu precădere încântător, naivitatea sănătoasă a vocabularului sau descrierea savantă a senzației, care se subtilizează dinspre părțile cele mai „ruşinoase" până spre inimă şi creier, cum remarcă nobil autorul. Pasagiu libertin, care trebuie să fi făcut acum patru veacuri fericirea cetitoarelor din cetatea Luteției. (*Lutèce, c'est-à-dire, en grec, blanchette, pour les blanches cuisses des dames du dict lieu* numită astfel „pentru albele coapse ale doamnelor din acel loc".)

Sper că fragmentul vă ispiteşte. Lăsați-o deci în pace pe Lady Chatterly şi reveniți la vechiul nostru prieten François Rabelais.

SÂNGE LA GENEVA

Turburările care au avut loc joi la Geneva sunt într-adevăr uluitoare. Nu din motive politice şi nici din motive umanitare. Căci cu morți, răniți şi bombe ne-am obişnuit noi în ultima vreme, iar cei 12 morți genevezi nu sunt decât o cifră secundară la tabelul general al măcelăriei universale.

Ce este surprinzător în răscoala aceasta de pe malurile lacului Léman este numai psihologia ei, psichologie pe care, cine cunoaşte Geneva, se va sili inutil să o priceapă.

Într-adevăr, Geneva este oraşul cel mai puţin revoluţionar din lume. Un oraş placid, burghez şi rezonabil. Un oraş construit parcă anume pentru un popor de pensionari. Este ceva artificial în cetatea asta şi nu m-aş mira să aflu într-o zi că Geneva a fost clădită după indicaţiile lui Jean Jacques Rousseau, cu respectarea tuturor regulelor sale de educaţie.

Ştiu. Geneva are un trecut revoluţionar. Aici au trăit în exil anarhiştii ruşi. Aici s-au tipărit clandestin foile bolşevicilor în perioada premergătoare revoluţiei. În mansardele şi cafenelele oraşului ăstuia s-au pus la cale răsturnări de state şi regimuri.

Dar toate aceste întâmplări n-au fost decât accidente străine de psichologia Genevei, care a rămas în permanenţă o cetate cuminte, fără prea multă fantezie şi fără nerv, o cetate în care se consumă multă cafea cu lapte, iar în ceasurile de orgie, puţină bere.

E amuzant de observat că vehiculul cel mai frecvent al străzilor geneveze este bicicleta. (Nicăieri n-am văzut mai mulţi biciclişti). Totuşi, în ziua în care am descins întâia dată la Geneva, dinspre gara Eaux-Vives, zidurile caselor erau acoperite de mari afişe în care un comitet cetăţenesc chema pe genevezi la luptă împotriva... zgomotului.

Jos claxoanele, jos automobilele, jos fluierele! strigau aceste proclamaţii, care cereau pentru fiecare dreptul la somn şi linişte.

O revoluţie în cetatea aceasta albă ca o sală de baie, cu pereţii de majolică? O revoluţie în oraşul acesta nemţesc, în care, din greşeală, se vorbeşte franţuzeşte şi unde seara la 9, în cafenelele de pe malul lacului albastru, orchestrele cântă din Bach şi Brahms?

Nu. E o eroare. Este cu siguranţă o eroare. Telegramele sunt false. La Geneva n-a murit nimeni. La Geneva nu există alte arme ofensive decât discursurile pacifiste.

ŞI LA BRĂILA E ŞOMAJ – DAR...

Nu ştiu cine se ocupă în ţara asta cu problema şomajului. Trebuie să fie undeva o comisiune sau un comitet, sau un tribunal, sau aşa ceva. Ce se face însă în direcţia asta nu ştie nimeni. Problema e dificilă, soluţiile sunt vagi. Cred că precis nicio statistică a şomajului nu avem. Cu atât mai puţin un tablou al măsurilor de luat pentru atenuarea acestei vaste nenorociri care se va îndârji înzecit în iarna ce vine.

Totuşi, constatarea acestor lucruri triste nu trebuie să paralizeze iniţiativele şi eforturile.

Căci chiar în asemenea cumplite împrejurări se poate lucra. Un exemplu admirabil ne-a servit zilele acestea nouă, ăstora din Bucureşti, un om de la Brăila.

Iată o întreagă regiune pe care evenimentele de după război şi în plus criza economică au sărăcit-o cumplit, detronând-o din vechea, din gospodăreasca ei bogăție de demult. Brăila a fost pe vremuri o cetate îmbelșugată. De demult, dar nu chiar prea de demult. Noi, care n-avem încă păr alb, ne amintim așa de un port inundat de aurul grâului și de un oraș strălucind de clocotul avuțiilor. Astăzi cetatea aceasta este bătută de nenoroc. Fabricile se închid pe rând, morile se părăginesc, docurile sunt pustii, portul moare. În pragul iernii, oamenii rămân fără lucru cu miile și „a muri de foame” devine mai mult decât un fel de a vorbi.

Ce e de făcut? Nimic. Ridici din umeri și constați descurajat: șomaj. Ei bine, se întâmplă ca la Brăila să fie în fruntea administrației un om care nu e obișnuit să ridice din umeri în fața dificultăților.

Îl cheamă Ionel Marinescu și este prefectul județului. A mai fost vorba despre el aici. E un om tânăr, îndrăzneț și hotărât: un excelent gospodar și un iubitor al orașului lui și al nostru.

În mai puțin de două săptămâni, omul acesta de bine a pus în picioare un întreg sistem de asistență socială, complet, simplu și eficace și a chemat în jurul său pe toți cei care, prin situația lor, erau indicați să realizeze ceva în această direcție. S-a dovedit ușor că bunăvoințe și devotamente se găseau foarte multe în oraș, dar că ele trebuiau numai grupate și organizate. Un comitet cetățenesc în care a intrat tot ce e generos și activ în urbea Brăilei (în frunte cu comandantul diviziei a X-a, d. general Ganea Ștefan, un militar admirabil și un însuflețit om de bine) s-a constituit în scurt timp și a pornit la realizarea punctelor principale ale planului de asistență. Acest plan trebuie cetit. Nu numai de d-ta şi de mine, cetitorule, dar de oamenii politici în grija cărora stau nefericirile acestei ţări şi care au foarte multe de învăţat din faptul acesta, mărunt dacă vreţi şi modest, dar profund încurajator.

LA MOLÉ-TOCQUEVILLE

S-a sărbătorit la Paris săptămâna trecută centenarul unei instituţii parlamentare al cărui exemplu nu este fără de folos în aceste timpuri de descompunere a democraţiei.

La Molé-Tocqueville a fost în Franţa multă vreme o adevărată şcoală de oameni politici. Purtând numele unui bărbat politic şi al unui istoric (contele Louis-Mathieu Molé a fost primul ministru al lui Louis Philippe – iar Tocqueville a fost istoricul democraţiei americane şi al revoluţiei franceze), instituţia aceasta particulară a făcut timp de o sută de ani oficiu de universitate liberă, specializată în ştiinţe politice şi sociale. O universitate fără nimic rigid sau doctoral: mai de grabă un laborator de idei şi comentarii politice, aplicate la problemele cele mai actuale ale vieţii publice, în toate aspectele ei agitate.

„La Molé-Tocqueville” este un fel de parlament privat: toţi cei care se dedică politicii – înţelegând prin politică nu o serie de calcule electorale, ci o disciplină intelectuală şi o profesiune cu legi proprii de creaţie – se întâlnesc acolo şi de la această tribună neoficială cercetează, pe larg şi cu tot aparatul formal al unei dezbateri parlamentate, o problemă politică actuală.

Se discută astfel bugetul, politica externă, raporturile dintre partide, marile reforme financiare şi administrative şi discuţia aceasta, care se duce paralel cu cea din Cameră şi Senat, are asupra ei superioritatea de a fi mai strânsă, mai organică, mai bine gândită de cele mai multe ori, căci nu intră în joc decât elementele obiective ale faptelor şi ideilor, nu pasiunile oamenilor încăieraţi.

Franţa, care a rămas salonardă şi bine-crescută, în chiar manifestările ei cele mai democrate, practică în toate ramurile ei de activitate manierele conversaţiei, ale discuţiei, ale raporturilor civilizate de la om la om. Nicăieri discuţia controversată nu are un succes mai mare şi nu găseşte o mai bună înţelegere. (La noi, experienţa admirabilă a asociaţiei „Criterion" s-a izbit din capul locului de imbecilitatea manifestanţilor.) La Paris, baroul, facultăţile, asociaţiile de artă şi literatură, partidele politice, instituţiile economice – toate îşi organizează oficii de studii care, tocmai pentru a nu se împiedica în birocratism, îşi aduc cercetările lor la cunoştinţa publicului, prin mijlocul direct al discuţiei vii.

Între toate, „La Molé-Tocqueville" este organismul cel mai util: jumătate din marii oratori şi marii miniştri ai Franţei şi-au făcut educaţia politică acolo. Astăzi, când pretutindeni vorbeşte strada, şcoala aceasta poate părea desuetă şi puţin provincială.

Nu mai puţin, centenarul ei aminteşte la timp demnitatea unei profesiuni care a început de mult să şi-o piardă.

CREATORUL DE OAMENI

Marcel Proust îmi înlocuise acum vreo cinci ani în preocupările mele literare toate pasiunile posibile. Din trei articole publicate, unul era privitor la el sau la opera lui. Era un exces pentru care fusesem adesea chemat la ordine. Cetitorii mei cei mai binevoitori se revoltau împotriva acestui abuz proustian, în care, fară voia lor, îi implicam.

Despre *À la recherche du temps perdu* în ansamblu, despre fiecare tom în parte, despre eroii principali ai operei, despre semnificația ei psihologică sau socială, în sfârşit despre tot ce privea fenomenul literar Proust, scrisesem cu fervoare şi poate cu violență (căci orice rezistență o luam drept un fel de ultragiu personal, ce trebuia imediat pedepsit).

De atunci, peste acest entuziasm febril au trecut ani (mie mi se par foarte mulți) şi, fară ca Marcel Proust să fi coborât din locul cel mai înalt al cărților mele iubite, uitarea s-a strecurat între cele 20 de volume ale lui şi mine, atenuându-mi nu admirația, dar probabil pasiunea. Era în despărțirea aceasta ceva din declinul pe care îl suferise imaginea Albertinei în memoria lui Marcel. Totuşi, rămâneam cu dorul intim de a reciti cândva toată opera, de la un capăt la altul, şi îmi promiteam să scriu într-o zi un studiu mare şi complect, aşa cum unii actori visează toată viața un rol pentru care se cred născuți. Această promisiune mi-o repet şi astăzi şi exercițiul criticii literare mi s-ar părea definitiv sterp dacă nu ar fi gândul că voi scrie odată un studiu despre Proust şi poate încă unul despre Stendhal.

Dar tocmai de aceea îmi vine greu să scriu astăzi aceste rânduri de comemorare. Geografii competente cred că nu poţi face decât despre locurile pe care nu le-ai văzut niciodată. Căci pe cele în care ai trăit şi le-ai iubit ţi-e imposibil să le mutilezi, reţinând un contur abstract de hartă, când memoria ta este asaltată de un întreg cortegiu de senzaţii vii, momente trăite, emoţii care nu s-au stins.

Am urmărit silueta zveltă a Albertinei pe plaja cu soare de la Balbec şi m-am plimbat cu ea mai târziu pe străzile Parisului, am salutat-o pe Odette de Crécy la Bois de Boulogne, dimineaţa când îşi termina plimbările somptuoase, am privit cu Charles Swann, la Londra, tabloul unic al acelui flamand despre care el scria o monografie, l-am ascultat pe marchizul de Cambremer citând cele două fabule din La Fontaine, singurele pe care le ştia, m-am temut de accesele superbe ale baronului Charlus şi am surâs la vorbele de spirit ale Orianei de Guermantes, m-am supus opiniilor critice ale doamnei Verdurin şi m-am mirat de coincidenţele care mă despărţeau veşnic de Domnişoara de Stermaria...

Cu toţi oamenii ăştia am stat de vorbă, pe toţi i-am cunoscut de aproape, intim, familiar, şi existenţa lor îmi este infinit mai certă decât orice fapt istoric, peremptoriu dovedit prin documente, dar rece şi abstract, în timp ce viaţa imaginată a eroilor acestora de carte este adâncită în pasiuni, în amintiri şi în adevăruri.

Va fi cel mai durabil titlu de glorie al lui Marcel Proust acela de a fi izbutit să creeze oameni. Nu ştiu şi cred că nu se poate încă şti ce anume va anula sau va acoperi timpul din această vastă operă. O mare parte desigur, căci eternitatea nu este destul de ospitalieră pentru a găzdui în întregime un roman în 20 de volume. Ceea ce va rămâne însă în mod cert din această operă cu atâtea planuri şi semnificaţii vor fi oamenii. Se poate vorbi despre revoluţia tehnică pe care o marchează Proust în evoluţia romanului. Se poate cerceta influenţa lui literară şi critică asupra epocii. Se poate considera construcţia psihologică proustiană (subliniindu-se cât de armonioasă este traducerea liberă a bergsonismului în acest roman sau cât de îndrăzneţe îi sunt intuiţiile freudiene). Toate acestea ar putea alcătui, fară îndoială, capitole separate de cercetare minuţioasă şi, în toate, geniul proustian ar apărea la fel de profund şi de nou. Dar nu ele mi se par esenţiale, nici pentru înţelegerea lui Marcel Proust, nici pentru destinul operei sale în viitor. Nu psihologia proustiană, nu estetica proustiană, nu filozofia, nu tehnica artistică, nu stilul, ci pur şi simplu lumea, societatea, oamenii, pe care acest creator de viaţă îi însufleţeşte, dându-le atâtea resurse intime de tragic şi comic, câte sunt necesare cuiva ca să străbată veacurile, rămânând întruna nou şi distinct. Se poate discuta la infinit asupra valorilor de gândire şi de artă din opera lui Proust: discuţia va fi însă lăuntrică şi neconcludentă. Pentru această operă vorbesc toţi oamenii care au plecat din ea să populeze pământul, toţi, de la Oriane la Françoise (această Françoise care singură ar fi suficientă să legitimeze un romancier de geniu, această Françoise care este figura cea mai pitorească şi mai completă de roman. Balzac, Meredith şi Dostoievski *y compris*).

Rațiunile pentru care Proust va fi cetit în viitor vor varia desigur. Ca orice operă mare, făcută să întâmpine secolele, punctele de vedere din care va fi privită vor fi mereu altele. Interesul documentar bunăoară va fi dintre cele mai rezistente. Proust este un Saint-Simon al acestui început de veac. Lucrul s-a mai spus, dar cu alt înțeles, considerându-se anume înrudirile lor de stil. Dar asemănarea este mai justificată de faptul că Proust este singurul memorialist al timpului nostru şi că ceea ce Saint-Simon făcuse pentru curtea lui Ludovic al XIV-lea, el a făcut pentru atmosfera republicii a treia, până la sfarsitul războiului, devenind un adevărat istoric şi moralist al unei epoci, al unei societăți şi al unor moravuri astăzi definitiv fixate în tablourile complete ale *Căutării timpului pierdut*. Saloanele şi recepțiile din foburgul Saint-Germain, stilul monden şi demimonden al promenadelor la Champs-Elysées, lumea aceasta toată de la 1900 (tulburătoare şi comică deopotrivă, ca în anume pânze de Vuillard sau mai ales de Toulouse-Lautrec), pasiunile şi certurile din timpul afacerii Dreyfus, Parisul sumbru de la 1915, în timpul războiului, iată pagini care vor fi consultate mai târziu, pentru a evoca în linii de stampă timpuri pierdute şi totuşi, datorită lui Marcel Proust, nu complet pierdute.

În toate acestea va tresări miraculos pulsul vieții şi al pasiunii, căci omul acesta a iubit spectacolul la care a asistat şi arunca asupra lui nu o privire rece de grefier, ci lumina puternică a unei inteligențe avide de a cunoaşte şi a unei inimi avide de a iubi. În meandrele acestei duble lumini, de pasiune şi luciditate, s-a dezbătut drama lui Marcel Proust, care a fost o dramă a cunoaşterii.

S-A TERMINAT O EXPERIENȚĂ

America va începe să bea din primăvară. Se ştie că d. Roosevelt s-a ales pe un program net „lichid” – cerând anume suprimarea prohibiției şi restabilirea vinului în drepturile sale eterne. Legea Volstead, care a interzis acum câțiva ani cetățeanului american voluptatea aperitivului, cade definitiv.

Se încheie astfel o epocă de un pitoresc nebănuit. Gangsterii, contrabandiştii, cluburile secrete, otrăvirea în masă cu alcool artificial, dezmățul şi desfrâul unei întregi societăți exasperate de ispita nu a beției propriu-zise, dar a delictului de a bea şi a se bucura – toate aceste lucruri care au format atmosfera morală a Americii de după război vor dispare. Legea Votslead a făcut mult mai mult decât să impună o prohibiție absurdă: ea a creat o moralitate, o estetică, o artă specifică. Întreg cinematograful american (în care se înnumără câteva incontestabile capodopere) a speculat psihologia şi drama prohibiției. Jumătate din romanele celebre care ne-au venit din Statele Unite (Sinclair Lewis, Ludwig Lewisohn, Theodore Dreiser...) au urmărit comedia socială a goanei după alcool. Ceva mai mult, Keyserling a rezemat pe simptomul prohibiției, jumătate din „psichoanaliza Americii” pe care a scris-o atât de grav.

Pentru cine ştie cât de profundă şi de complexă a fost influenţa „regimului sec” asupra civilizaţiei americane din ultimii ani, câtă teroare morală a exercitat şi în ce măsură a contribuit el să creeze un tip de american, artificial, oprimat, descompus de porniri şi refulări tragice, aplicarea programului Roosevelt şi deci încetarea prohibiţiei ia aspectul unei operaţii sociale vaste şi delicate. Este ca fi cum un întreg continent ar intra în convalescentă sau ca şi cum un întreg popor ar ieşi din închisoare. O închisoare cu atât mai deprimantă, cu cât nu i se vedeau gratiile.

Experienţe în masă se fac rar. Experienţe voluntare, premeditate, reci, ca într-un laborator de chimie omenească. Pentru asta e nevoie de o masă naivă şi docilă. America s-a supus unei asemenea experienţe şi, deşi, prin rezultatele ei, ea este radical stearpă, prin formele dramatice, prin dinamismul şi varietatea etapelor psihologice, experienţa aceasta ne-a servit un spectacol de semnificaţie istorică admirabilă.

Astăzi, când fabricanţii de şampanie din Franţa, producătorii de whiskey din Anglia şi gangsterii minunaţi din Chicago urmăresc pasionaţi ultimele zile ale „regimului sec”, aflăm, peste toate aceste interese încăierate, că îi este totuşi necesară lumii un dram de libertate, fără de care nimic nu se poate crea durabil. Nici măcar o prohibiţie morală.

PATUL LUI PROCUST

Cred că era prin 1926, dacă nu mai demult chiar, prin 1925. Apărea la Bucureşti „Cetatea literară", o revistă de opt pagini mărunt şi îndesat tipărite. Nu mai țiu minte prin ce întâmplare am dat peste ea în oraşul meu de provincie, unde administrația acestei „Cetăți" hotărâse să nu o trimeată. Ştiu doar că, odată în mâinile mele, revista a circulat printre toți cetitorii de literatură ai oraşului. Mai ştiu că cineva dintre noi, după câteva scrisori rămase fără răspuns, a făcut o călătorie la Bucureşti, anume pentru a vorbi cu redactorul acelei foi şi pentru a-l ruga să ne-o trimeată la timp, număr cu număr.

Care era formula revoluționară a „Cetății literare", atât de revoluționară, încât să justifice emoția noastră? Şi, la dreptul vorbind, era o revistă revoluționară acea foaie sobră, simplă, lipsită de violențe verbale şi scrisă în cea mai cuminte limbă românească (într-o vreme în care revistele incendiare, moderniste şi suprarealiste buimăceau condeiele tinere pornite să dărâme lumea)?

Nu. „Cetatea literară" pe care o scotea d. Camil Petrescu, scriind-o şi tipărind-o singur, pe socoteala sa bănească şi pe exclusivul său risc intelectual, era o revistă de critică. Atâta doar.

Astăzi, când, oricum, procesul de revizuire a valorilor literare este suficient de înaintat (nu în conştiința cetitorilor din mulțime, dar a celor de elită), ar fi greu să se înțeleagă cât de răsturnător şi unic era punctul de vedete al „Cetății literare". Tot ce s-a perimat şi îngropat în ultimii ani (falimentul „Gândirii", declinul şi pe urmă moartea „Vieții Româneşti", falsul misticism literar, falsele valori artistice improvizate în coloanele „Adevărului literar"), totul era denunțat cu ascuțime la coloanele

„Cetății”. Aveam pentru întâia oară impresia că literatura noastră înceta să mai fie un maidan, în care întâiul venit este ce poftește să fie, și că un proces de ordonare a valorilor este posibil.

În mijlocul acestui material pasionant de critică se rătăceau uneori în paginile „Cetății literare” câteva piese de literatură propriu-zisă: un poem, o nuvelă, un fragment de roman. Toate de bună calitate, cum era firesc într-o publicație de așa de ridicat și sever nivel.

Totuși, cum să spun uimirea mea, bucuria mea bruscă și siguranța de a fi dat peste o pagină dintre cele mai bune din câte s-or fi scris în proza modernă, în ziua în care am găsit acolo, sub un titlu stângaci, *În loc de ora ceaiului*, și deasupra unei semnături ciudate (o singură inițială: T.), o povestire de dragoste, admirabilă prin materialul ei de viață și, în același timp, prin arta minuțioasă cu care fusese scrisă?

Era hotărât o bucată decisivă, cu un relief epic atât de puternic, încât la sfârșitul lecturii aveam impresia de a fi văzut eroii dramei povestite și de a fi trăit în strânsa lor tovărășie sufletească.

Totul avea, în acele confesiuni de dragoste care înlocuiau „ora ceaiului”, totul avea aparența unui document real: tonul scrisorilor, ritmul lor inegal, accentul lor intim de renunțare și sinceritate completă. Iar inițiala ce înlocuia jos semnătura, acel T. derutant, părea să ascundă cu adevărat o femeie adevărată, care, din întreaga ei viață, nu-și mai păstra pentru sine decât numele. Timp de 3 ani am căutat să aflu misterul acestei inițiale. Nu era o simplă curiozitate și mai puțin o simplă indiscreție. Dar scrisorile doamnei T. îmi revelaseră un personagiu și o viață halucinant de exact realizată, un personagiu din a cărui figură morală sau fizică nu-mi lipsea niciun detaliu şi gândul că acea femeie, pe care o cunoşteam atât de bine, trăieşte aici între noi, trece poate pe stradă pe lângă mine, fără ca să bănuiesc, îmi dădea sentimentul trist, pe care îl ai când, în goana unui tren, ai zărit pe un peron de gară un chip amical de femeie şi, înainte de a-i putea surâde, l-ai pierdut.

Camil Petrescu, pe care între timp îl cunoscusem (în bună parte p*entru asta*), îmi refuza orice lămurire. Doamna T. rămânea mai departe un mister. Dar mi se întâmpla să vorbesc despre ea cu oameni care, şi ei, o cunoscuseră din acele triste scrisori şi mă gândeam la ea nu ca la o eroină de carte, ci ca la o prietenă reală despre care aş fi fost bucuros să ştiu ce mai face.

Nici astăzi nu sunt bine dumirit asupra existenţii ei. Îmi vine greu să cred că nu este altceva decât un personagiu „inventat". Dacă mi-ar spune cineva, cu dovezi, că doamna T. nu există, spectacolul vieţii mi s-ar părea dintr-odată sărăcit. Şi dacă aş fi sigur că pierd definitiv şansa de a o întâlni cândva, multe, foarte multe lucruri mi s-ar părea, de aici încolo, searbăde.

Deocamdată, doamna T. va reveni, peste puţină vreme, pe acelaşi drum pe care am cunoscut-o întâi: literatura. O voi reîntâlni într-o carte – cartea lui Camil Petrescu – şi voi afla în sfârşit prin ce locuri a umblat în aceşti lungi ani trecuţi. *Patul lui Procust*, romanul care se tipăreşte zilele acestea la editura Ciornei, ca să apară până în zece zile, va regrupa câţiva din eroii lui Camil Petrescu, pe care i-am cunoscut în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, dar, mai ales, o va readuce în câmpul nostru de vedere pe această doamnă T., tulburătoarea mea prietenă de la 1926. O singură dată am mai aşteptat o carte cum ai aştepta un om: era după *Sodome et Gomorrhe*, când cele două volume din *Albertine disparue* nu fuseseră încă tipărite şi soarta Albertinei Simonet era încă nedecisă.

Cu deosebirea că această doamnă T. are altă înălţime pasională – mult mai mare – decât zănateca fecioară de la Balbec.

O PĂLĂRIE DE PAIE

Nu e vorba de celebra pălărie de paie din farsa lui Labiche pe care o veţi fi văzut pe vremuri, înainte de război, la teatru. Nu. Este o veritabilă pălărie de paie care, fără să constituie un eveniment de arzătoare actualitate, este un amuzant simptom al timpului nostru.

De curând, la Paris, a fost ales un nou decan al baroului: d. de Saint-Auban, advocat celebru din timpul afacerii Dreyfus, când l-a apărat, în decursul unor dezbateri tragice, pe colonelul Henri, cel cu falsul şi cu sinuciderea.

Noul decan, îngăduitor şi sceptic după o carieră îndelungată în care a cunoscut atâtea lucruri şi atâţia oameni, a declarat, luându-şi postul în primire, că va fi deosebit de prietenos cu tinerii săi camarazi de barou, advocaţii stagiari. Şi, ca să explice această solicitudine specială, a povestit cu melancolie câteva întâmplări de pe vremea debutului său, când stagiarii trăiau sub teroarea unei tradiții de forme și politeți juridice stricte. Decanii din acel timp nu permiteau să se calce pragul tribunalului cu pantofi galbeni sau în haine deschise sau – Doamne ferește – cu guler moale. Mai ales era interzis, sub cele mai strașnice sancțiuni, uzul pălăriei de paie. Prestigiul profesiunii de advocat nu era compatibil cu acest obiect de toaletă masculină. D. de Saint-Auban povestește cum odată, în plin palat de justiție, a fost admonestat în gura mare și cu tărie de către decan pentru că îndrăznise, în toiul unei călduri teribile de vară, să vie la tribunal cu o pălărie de paie.

Întâmplarea mi se pare plină de haz. Are nu știu ce aer de la 1900 și închide parcă o întreagă comedie socială, comedie a unor timpuri fericite și ușor ridicule care nu vor mai reveni.

Vedeți, se credea pe vremea aceea în fleacuri de acestea, în decoruri, în prestigiu vestimentar, în gravitate, în fracuri și țilindre. Lumea era mulțumită, prosperitatea în toi, inconștiența idealistă la maximum. Nu se gândea nimeni la dezastrele ce aveau să vină și, într-o societate de libertinaj total și oarecum naiv (dansatoarele începeau să-și arate la cabaret coapsele în foșnitoarele piruete ale cancanului...), domnii gravi se jucau de-a prestigiul, purtând gulere de cauciuc și pălării negre. Ce naiv, ce pueril și ridicul ne pare spectacolul acesta de la depărtare!

Viața a pus omenirii, de atunci, probleme mult mai grave decât portul pălăriei de paie și ceea ce atunci era un sacrilegiu astăzi a devenit un fleac, într-o societate grăbită și măcinată, care nu mai are timp să-şi controleze ţinuta, după legile neserioase ale prestigiului. Da, am devenit mai serioşi – mai trişti în primul rând – dar în orice caz mai serioşi. Si nu ştiu dacă e cineva să regrete opereta comodă de la 1900. Eu unul, nu.

LITERAŢII LA CAMERĂ

D. Victor Eftimiu, cunoscutul concurent al lui Sofocle, o vorbit la mesaj. A vorbit ca toată lumea: corect, plat şi inutil. Nu se poate spune că a fost o deziluzie, căci nu-i cere nimeni d-lui Eftimiu idei şi originalitate, dar, oricum, un scriitor, chiar când întrebuinţează locuri comune, te aştepţi să le formuleze cu o aparenţă de accent personal. Acest accent a lipsit cu desăvârşire din oraţia aproximativului nostru dramaturg, poet şi deputat.

Bun prilej pentru a verifica ţinuta literaţilor rătăciţi în politică şi pentru a măsura utilitatea lor acolo. Căci d. Eftimiu nu e singur. Mai este d. Demostene Botez. Mai este d. Mihai Ralea. Şi d. Pillat. Şi d. Aureliu Weiss. Şi alţi câţiva.

Aproape toţi au cuvântat la rândul lor, în sesiunea prezentă sau în cele trecute, şi niciunul nu a izbutit să aducă la tribuna limbuţilor din dealul Patriarhiei altceva decât platitudinile curente ale oamenilor de partid şi ale politicienilor de profesie.

Şi totuşi nu se poate spune că un literat n-ar fi avut ce face la Cameră. Dacă n-ar fi fost decât problema politicii culturale, în care se presupune că literații se pricep, și încă ar fi fost de ajuns. Dar, spre mirarea noastră, ei nu s-au obosit nu numai să atace în ansamblu o asemenea problemă, dar nici măcar să discute interesele propriei lor bresle scriitoricești. Ce au făcut în cameră scriitorii pentru cartea literară românească? A fost vreunul care să încerce o lege pentru curmarea dezmățului din comerțul cu cărți? A fost vreunul care să fi propus și să fi indicat o acțiune a satului în acest sens?

Mai gravă încă decât această lipsă – care arată cel mult o absență de spirit profesional – mi se pare că este ținuta generală a scriitorilor-deputați în discuțiile politice. Acolo unde politicianul de rând nu poate aduce decât clișee luate din întrunirile publice, scriitorul ar fi fost în stare să impună un fel propriu de a vedea lucrurile, neconformist, neelectoral, nepolitic dacă vreți, dar tocmai de aceea fecund și stimulator. Ar fi trebuit să se simtă că sunt prezenți în cameră câțiva oameni de carte și fără ca acest fapt să fie hotărâtor într-o adunare unde numărul decide, el ar fi fost în stare să dea discuțiunilor de acolo un nivel cu totul altul decât cel cunoscut.

Dar probabil că politica este totuși mai tare decât arta, de vreme ce poate transforma un scriitor într-un agent electoral.

Nu spun asta pentru d. Victor Eflimiu, care este ce știm că este, dar pentru alții și pentru noi înșine.

SE CAUTĂ UN PREMIANT LA STOCKHOLM

Premiul Nobel pentru pace nu se va decerna anul acesta.

Telegrama e scurtă şi nu spune nimic mai mult decât atâta. Ironiile cele mai crunte nu au nevoie de un text mai lung. Ele încap foarte bine în zece cuvinte.

Premiul acesta, destinat lucrătorilor pentru pace, şomează. Lipsă totală de concurenţi.

Ar fi fost într-adevăr greu de găsit în acest an agitat şi sumbru un singur om politic, unul singur, cate să fi meritat, măcar prin discursurile lui festive, o consacrare oficială în numele păcii. Toată Geneva a fost probabil răscolită pentru găsirea acestui erou dispus pentru premiere: dar la Geneva nu se mai găsesc decât experţi şi, în ultima vreme, poliţişti. Rasa pacifică, atât de prolifică pe malul lacului Liman, şi-a secat sămânţa şi apostoli antirăzboinici foarte greu se află astăzi, în aceste timpuri ce se înăbuşe sub avalanşa pactelor de dezarmare.

Premiul Nobel, cel puţin în aspectele sale politice, n-a fost niciodată o afacere perfect serioasă. Şi n-a crezut nimeni că premiaţii academiei de la Stockholm îndeplineau o misiune de pacificare pe pământ. Diplomaţi crescuţi în disciplina declaraţiilor ambigue, miniştri sentimentali, oameni politici pensionari, toţi cei care s-au jucat o viaţă întreagă cu discursurile şi cu semnăturile au trecut pe la tribuna academiei scandinave şi au vărsat acolo, sub apăsarea laurilor pacifici, lacrimi înduioşate pentru odihna omenirii.

Nu e trist că nici pentru această inofensivă comedie nu se mai găsesc actori? S-a făcut mult haz de „toiagul de pelerin” al lui Aristide Briand, bătrânul politician transformat la bătrâneţe în martir. Dar oricât de nesusținută cerebral era atitudinea lui, oricât de uşor i-a fost sentimentalismul şi oricât de platonică ținuta de predicator, nu era încurajatoare prezența lui, nu îndeplinea o funcțiune umană acest bătrân obsedat de ideea păcii – o idee inconsistentă şi vagă – dar tenace în afirmare şi neobosită în repetarea aceloraşi formule patetice?

Nu făceau mare lucru aceste accese periodice de idealism. Desigur că nu. Dar nu strica pentru consolarea oamenilor simpli, pentru înşelarea temerilor noastre, pentru amăgirea tuturor socotelilor diplomatice, nu strica să fie undeva un om, care să repete monoton, plictisitor, absurd, gratuit, acelaşi cuvânt de pace, în care nu credea nimeni, dar care trebuia să fie strigat, pentru ținere de minte.

Suntem mai obosiți decât acum câțiva ani sau poate mai înțelepți. Nu ne mai jucăm „de-a societatea națiunilor” şi ne spunem în față, unul altuia, ce ne aşteaptă. Nu se mai găsesc diplomați pentru blânda academie de la Stockholm şi nimeni nu se mai pretează acestei glume. Dar cine ar avea curajul să se bucure?

Căci dacă premiul Nobel n-a avut nicio semnificație pe vremea în care candidații abundau, astăzi, când nu mai există niciunul, premiul, devenit vacant, capătă în sfârşit un sens – şi nu unul dintre cele mai vesele.

ADOLF HITLER – MONGOL

Se face mare haz în Germania de un proces comercialo-politic ce s-a judecat de curând la

München. Este o afacere încurcată, jumătate gravă, jumătate comică, în care e amestecat un doctor, un fotograf şi... Adolf Hitler.

Doctorul Fritz Gerlich a scris şi a publicat un studiu foarte serios şi ştiinţific în care dovedeşte că „frumosul Adolf”, cum i se zice familiar, este din punctul de vedere al rasei un tip *alpin-mongol*. Descoperirea este cutremurătoare, căci, după dogmele hitlerismului, neamţul autentic, neamţul pur sânge, neamţul 100%, trebuie să fie neapărat şi exclusiv un tip *nordic-germanic*. Înţelegeţi catastrofa – nu-i aşa? – şi băgaţi de seamă cum această simplă schimbare de termeni poate să destrame dintr-odată întreg edificiul naţional-socialist lăsându-l fără bază antropologică.

Doctorul Gerlich a adus în sprijinul constatării sale o serie de fotografii ale lui Hitler, măsurându-i craniul şi studiindu-i conturul. Fotografiile erau făcute de un anume Hoffmann, care, neputând angaja cu medicul în chestiune o discuţie de antropologie, s-a mulţumit să-l dea în judecată pentru furt de proprietate artistică.

Tribunalul i-a acordat într-adevăr despăgubirile cerute, socotind că fotografiile nu puteau fi publicate fără drepturi de autor. Chestiunea autenticităţii argumentelor ştiinţifice n-a fost abordată şi tribunalul n-a răspuns dacă Hitler este *alpin-mongol* sau nu. Îndoiala rămâne.

Ce amuzant ar fi ca până la urmă „frumosul Adolf” să se dovedească a fi un veritabil mongol. Cavalerul rasei germanice pure ar lua dintr-odată un aspect tragic pe care comedia lui politică de până azi nu l-a avut niciodată. Căci ar fi în el tragedia unui om care tinde să fie ceea ce nu este, revolta unei conştiinţe ancestrale impure, protestul unui străin care, simţindu-se biologic neîncadrat în colectivitatea pe care o iubeşte, strigă ca să fie auzit şi mai ales ca să se audă *el pe sine*, strigă unde poate furiosul lui exclusivism naţional.

Nu ar fi prima oară când un adaptat ar face exces de autenticitate. Se cunoaşte entuziasmul suprem al neofiţilor. Antisemiţii cei mai viguroşi se recrutează printre greci. Reacţionarii cei mai sălbateci printre evrei. (Dreyfusardul cel mai comic, dar şi cel mai îndârjit a fost, la vremea lui... Arthur Meyer. Astăzi încă, duşmanul cel mai primejdios al stângii franceze nu este nici Léon Daudet, nici Louis Marin, nici Tardieu, ci Georges Mandel, un evreu).

Există renghiuri de acestea pe care viaţa le joacă celor „puri”. Şi poate că nu este rasă mai detestabilă decât a lor.

S-A SUNAT MOBILIZAREA LA... MIRECOURT

Mirecourt este un mic oraş în Vosgi, probabil un fel de Mizil al nostru, cu oameni paşnici şi ambiţii modeste. Asta nu l-a împiedicat să devină celebru săptămâna trecută – o celebritate efemeră, ce e dreptul, dar simpatică.

Se află în apropierea acestei citadele onorabile, un târg şi mai mărunt, Villers. Joia trecută, primarul acestei urbe a primit un plic confidenţial. Şi în acest plic a găsit... un ordin de mobilizare. Era uluitor, dar era incontestabil: actul era oficial, autentic şi categoric. Să se sune deci mobilizarea!

Primarul a trimis toboşari pe uliţele târgului şi a dat de ştire rezerviştilor să fie gata pentru a doua zi să plece la război. În zori, oamenii s-au strâns în gară, conduşi şi plânşi de familiile respective, şi au luat trenul spre garnizoana cea mai apropiată.

Înainte, spre Mirecourt! Acolo s-au dus la cazarmă şi au cerut „să fie puşi în drepturi” cum se zice în termeni militari.

Mirarea autorităţilor din Mirecourt nu trebuie să fi fost uşoară când s-au trezit cu acest batalion de civili care cereau ritos să fie trimişi la război. S-au făcut imediat cercetări şi s-a aflat, ceea ce şi dvs. aţi aflat fără a cerceta: era o eroare. Funcţionarul de la poştă remisese din greşeală primarului din Villers un ordin care era destinat probabil unei autorităţi militare într-un exerciţiu de manevră.

Lucrul se lămurise în sfârşit. Oamenii au răsuflat uşuraţi şi s-au întors „la vatră”, după cel mai blând război ce va fi existat vreodată.

Dar mica încurcătură de la Mirecourt, deşi are un aspect de operetă uşoară, nu este lipsită de învăţăminte melancolice. În orice caz, întâmplarea este evocatoare. Căci, uite aşa, se trezesc oamenii într-o bună dimineaţă cu ochii cârpiţi de somn şi îşi pun în spinare o traistă, ca să plece departe, în baza unei hârtii de la centru, spre o cazarmă, unde astăzi i-a întâmpinat dezlegarea comică a misterului, dar unde mâine îi va aştepta pur şi simplu moartea, o moarte care şi ea glumeşte, dar o singură dată şi bine.

Ţineţi minte discursurile pacifiste în care se zicea nu demult că războaie nu vor mai fi, pentru că oamenii vor refuza să se bată? Ce idilic!

Care oameni? Oamenii de la Mirecourt? Pe ei îi ridică din case un simplu ordin rătăcit şi fals, dar încă unul direct şi bun.

Şi oamenii de la Mirecourt sunt oamenii de pretutindeni.

„CRONICARUL"

Este o revistă în format de mare gazetă, tipărită de editura Naţionala Ciornei în 25 000 de exemplare şi pusă gratuit la dispoziţia librarilor şi a cetitorilor. O revistă de reclamă desigur, căci nu investeşte nimeni atâta bănet de dragul idilic şi exclusiv al artei. Totuşi, faptul nu e lipsit de utilitate culturală fi poate că într-o viaţă literară atât de inertă şi leneşă ca a noastră apariţia unei astfel de tipărituri ar fi în stare să schimbe multe lucruri.

De vreo cinci ani, editurile noastre se vaită de o „criză a cărţii" şi, tot de atâţia ani, noi nu obosim a spune că această „criză" este o simplă gogoriţă. Un pretext de lene. Un semn al lipsei de inventivitate comercială, ca să nu zicem editorială (ceea ce, la noi, ar fi pretenţios).

Noi n-am avut la dreptul vorbind şi nici nu avem o criză a cărţii, ci una a editorilor. Ce semn mai trist de criză decât degringolada Cărţii Româneşti care dintr-o instituție de cultură a devenit un magazin pentru bocanci şi patefoane?

Cetitorii de carte literară (precizez – de carte literară *bună*) există. Toată socoteala este să ştii cum să-i afli şi ce să le dai. Dar asta nu se descoperă de la tejghea, ci din circulația ideilor critice, din confruntarea valorilor recunoscute cu cele inedite.

Primul post de observație al unei edituri este revista. Instrument indispensabil pentru un editor care ține să orienteze şi să se orienteze. (În străinătate nu există editură care să nu dispună de un monitor literar propriu.)

Acest lucru editura Națională Ciornei l-a înțeles de multă vreme. Încă de acum vreo 4 ani, când a încercat, probabil cu serioase sacrificii de bani, lansarea unui magazin săptămânal de informație culturală („Săptămâna literară", dacă țin minte). Încercarea n-a prins în totul atunci. Editura n-a desperat însă şi astăzi, după patru ani, tipăreşte acest „Cronicar", care, în ciuda obiectivului său comercial, este o lectură excelentă, vioaie, diversă, cu elemente de informație utilă şi de critică justă. Evident, lucrurile nu trebuie oprite aici. Avem nevoie de o mare revistă de informație culturală, care să grupeze cât mai multe din condeiele noastre de preț mai multe bunevoințí, cât mai multe competințe. Eventual, revista aceasta ar depăşi cercul de interese ale unei singure edituri, unindu-le pe toate.

E greu? În principiu, nu. „Cronicarul" acesta recent o dovedeşte. Exemplul ar putea fi urmat de confrații d-lui Ciornei, spre binele lor în primul rând.

CUCUL, PRIVIGHETOAREA ŞI MĂGARUL

Lumea literară pariziană înregistrează săptămâna aceasta o farsă de o savoare pe care nici noi, aşa cum suntem, n-am fi în stare să o egalăm cu uşurinţă.

S-a decernat nu demult, la Paris, un premiu. Destinat unei lucrări poetice precoce, acest premiu se adresa unor concurenţi mai mici de 13 ani. Erau invitaţi copiii să scrie o poveste sau o poezie, pentru ca astfel să se aleagă nu o operă literară desigur, ci un semn de fantezie, de ingenuitate şi prospeţime, de care oamenii mari nu mai sunt capabili. Concursul era într-adevăr ingenios şi ideea lui nu lipsită de poezie.

Lucrurile au mers de minune. S-a făcut un juriu, s-au strâns manuscrise, s-au ţinut câteva şedinţe pentru luarea deciziei. Cei mai aleşi critici literari parizieni fac parte din acest juriu şi selectarea manuscriselor, în principiu, avea toate garanţiile competenţei şi ale bunului gust.

Într-o bună dimineaţă s-a publicat rezultatul. O fetiţă blondă de 12 ani câştigase premiul cu o mică fabulă ce se numea glumeţ „Cucul, privighetoarea şi măgarul".

Gazetele au publicat fotografia fetiţei şi textul fabulei – o pagină bine făcută şi de o graţie într-adevăr surprinzătoare pentru vârsta autoarei.

Iată însă că nu trec patru zile şi un profesor din provincie trimite o scrisoare de-a dreptul emoţionantă. Fabula premiată, zice profesorul, nu este rea. Ba e chiar foarte bună (ceea ce dovedeşte gustul excelent al juriului). E într-atât de bună, încât nici nu este opera drăgălaşei fetiţe, ci a lui Diderot.

Pentru documentare, incomodul profesor din provincie precizează locul anume de unde a fost transcrisă cu oarecari modificări povestea şi indică pagina precisă din scrierile lui Denis Diderot către Sophie Volland.

Asta e istoria. Penibilă desigur pentru copila care a făcut gestul, mai mult precoce decât urât, de a plagia, dar comică pentru criticii şi doctorii literari care s-au lăsat traşi pe sfoară.

Se descoperă astfel că ignoranţa poate fi surprinsă în cele mai distinse capete. (Pentru ca ironia să fie complectă, adăugăm că membru al juriului a fost, între alţii, André Billy, fin eseist şi reputat critic, autor al unei monografii despre Diderot!!!).

Comedia premiilor literare în Franţa (care deţine recordul lor) se descoperă inoportun câteva zile înainte de decernarea premiului Goncourt şi ridiculul faptului va contribui poate nu numai la buna dispoziţie publică, ci şi la compromiterea prestigiului judecăţilor critice. Ceea ce, oricât de amuzant ar fi, este regretabil.

CONSTANTIN FÂNTÂNERU: *INTERIOR*

Un cronicar literar ideal nu ar avea dreptul nici să se însoare, nici să se îmbolnăvească, nici să-şi facă serviciul militar. Asupra tuturor acestor evenimente de ordin personal primează îndatorirea de a ţine registrul critic la zi.

Nu vă voi spune care anume din cele trei evenimente de mai sus m-au silit să abandonez timp de trei săptămâni această rubrică. Veți înțelege însă că el trebuie să fi fost deosebit de grav pentru a mă fi obligat să amân atât de mult bucuria de a vă vorbi despre cartea d-lui Constantin Fântâneru.

Câțiva cronicari amabili au afirmat că subscrisul a colaborat la descoperirea şi „lansarea" acestui nou scriitor. Lucrul este măgulitor, dar e inexact. Eu n-am făcut altceva decât să citesc un fragment de manuscris (care m-a interesat mult, ce e dreptul) şi să-l public în pagina literară a ziarului „Cuvântul", odată cu o notă explicativă în care atrăgeam atenția asupra acestui debutant stângaci şi telentat. Cel care a „descoperit" cu adevărat cartea d-lui Fântâneru, a crezut în ea şi a făcut tot ce a fost cu putință ca s-o impună a fost Mircea Eliade.

Cu această degajare a răspunderii mele, cred că îmi va fi permis să vorbesc în strictă obiectivitate despre romanul *Interior*, de care, în întregime, n-am luat cunoştință decât acum, după tipărirea în volum.

Este indiscutabil cartea unui debutant. Specia a devenit cu totul rară şi e foarte greu să găseşti la noi un veritabil debutant. Aproape toti scriitorii noştri tineri îşi fac întâi o lungă ucenicie în reviste şi ziare, aşa încât, ajungând foarte târziu să publice o carte, aduc atunci toată experiența lor scriitoricească de câțiva ani, care o fi excelentă din punct de vedere tehnic, dar care anulează calitățile ingenue ale unui debut, dibuirile, lupta cu expresia, bogăția confuză a omului care caută, accentul direct al celui care se găseşte.

Toate acestea se găsesc în cartea d-lui Fântâneru şi, dacă aş fi sigur că voi fi bine înțeles, aş spune că prima bucurie la cetirea acestui volum a fost să descopăr că autorul nu ştie să scrie. Fără glumă, lucrul acesta mi se pare că indică autenticitatea debutului.

D. Fântâneru scrie prost: cu fraze rupte, cu o sintaxă chinuită, cu expresii false, cu construcții de stil imposibile.

D-sa scrie, de exemplu, „Tu nu mi-o judeci rău” (p. 30) în loc de (probabil) „Tu nu mi-o iei în nume de rău”. Sau „mă înduioşează până să plâng” (p. 34) sau „lucrurile se-ntorc de aşa natură că trebuie s-o consolez” (p. 35) sau „până să se *întunericească* m-aş închide în odaie singur” (p. 46) sau „alte înclinări de viciu nu-i decretez până una alta decât căşunarea asupra instinctului de pavoazare” (p. 55 – ceea ce este o frază oribilă) sau „iarba s-a culcuşit sub mine...” (p. 65) „negriciunea lui devine albă pe măsură ce m-apropii de el” (p. 64) sau „nu mă dumiream să fi fost copii pe acolo” (p. 65).

Aş putea continua exemplele de acest fel, dar nu țin să-i fac d-lui Fântâneru un reproş din chinuitoarea d-sale luptă cu stilul, mă opresc aici. Tocmai din acest efort penibil de a ieşi la lumină, între frazele greoaie care se îmbulzesc pretutindeni, reiese pentru mine sinceritatea operei de față şi caracterul ei de dramă interioară, în căutarea unei soluții. D. Fântâneru nu este un literat. Probabil nici nu are ambiția de a fi. Deținător al unor tragedii şi întrebări intime, el nu vrea decât să şi le lămurească sieşi şi să afle, între atâtea destrămări sufleteşti, un punct de reazăm, unul de calm. Este în structura cărţii sale o necesitate sufletească nu una literară. Bună sau proastă, plăcută sau greoaie, izbutită sau ratată – cartea aceasta trebuia să rezolve o dramă. Iată singurul lucru important şi mă tem că obiecţiile sau elogiile noastre critice, dincolo de acest unic obiectiv al operei, trec pe de lături.

Aşa fiind, acest *Interior* nu este roman decât pentru anumite raţiuni editoriale. Nu e nimic din genul romanului în această carte şi în primul rând nu sunt oameni vii, eroii realizaţi, faptele epice care condiţionează un roman. Cartea d-lui Fântâneru este pur şi simplu un jurnal intim, gen care îmi este deosebit de scump pentru libertăţile lui de exprimare, pentru cîmpul lui intim de investigare, pentru experienţele personale ce îi constituie substanţa. Toate personagiile d-lui Fântâneru sunt schematice şi lipsite de viaţă, toate afară de nefericitul ins din centru – Călin Adam. Un neadaptat (cum se zice la noi de când cu Brătescu-Voineşti), un dezarmat pentru viaţă, un tip obsedat de probleme şi iluzii şi tragedii pe care le inventează cu îndârjirea cu care sincer şi-ar deschide continuu o rană pe care nu o lasă să se vindece. Un om incomod acest Călin Adam, luptându-se cu indiferenţa oamenilor, pe care o socoteşte adversitate, înfruntând şi provocând pe oricine, cu sentimentul că este în permanenţă persecutat de destin, având totuşi în această sumbră deznădejde nu ştiu ce rari tresăriri de bucurie şi tinereţe.

Este în psichologia lui Călin Adam un amestec ciudat de timiditate şi orgoliu, amândouă în forme acute. Timid până la anulare de sine şi orgolios până la insolenţă, tânărul acesta trebuie să fie teribil de jenant şi, cu toată simpatia ce ne-o comunică viaţa lui de exilat, este în calvarul lui o sancţiune meritată, sancţiune pe care viaţa o aplică regulat celor care nu au simţul relativului şi al deşertăciunii.

Unde Călin Adam îmi devine însă fără rezervă drag este acolo unde se îndreaptă frăţeşte spre viaţa plantelor, spre miracolul vegetal, spre prietenia pământului. Omul acesta, care faţă de semenii săi este numai ursiz, lipsit de tact şi, nu ştiu bine de ce, artificial (niciunul din episoadele epice ale cărţii nu mi se pare viu şi firesc: nici leşinul copilului de la p. 24, nici bătaia cu Oscar Vernescu, nici conflictele cu Azia, nici plimbarea în luntre cu copilul de ţigan, nici lungul episod al bisericii şi al înmormântării), ei bine, omul acesta, atât de artificial cu oamenii, devine simplu, deschis, tânăr, emoţionat de-a dreptul, când îşi dă o întâlnire cu un pom sau cu o câmpie.

„Uneori ciulesc urechea lângă un pom şi stau şi ascult cum urcă şi coboară seva în zigzag sau mă agăţ de coajă cu degetele până dă sângele.”

Mi se pare profund liberatoare această întoarcere către viaţa pământului a unui om întemniţat în el însuşi. Toate paginile scrise spre lauda plantelor în cartea d-lui Fântâneru vibrează de emoţie şi adevăr şi, umbrite cum sunt de tristeţea lăuntrică a eroului, au ceva dintr-un strigăt înalt al unui animal care revine furtunos la viaţa lui sălbatecă de mai înainte. D. Fântâneru vorbeşte într-un loc, cu multă înţelegere, despre „eforturile sale zadarnice de bucurie”. Este exact ceea ce e mai obositor şi mai steril în cartea sa. Dar bucuria de a cunoaşte traiul surd al plantelor îi este naturală şi cu desăvârşire lipsită de efort. Aş vrea să citez foarte multe fragmente în acest sens şi mărturisesc că alegerea îmi este grea între toate paginile deopotrivă de frumoase, scrise pe un ton potolit de imn interior, în cinstea pomilor şi a ierburilor.

Să încercăm totuşi acest pasagiu care va avea poate darul de a-l îndemna pe cititorul meu să cunoască o carte atât de inegală, dar, peste toate îndoielile noastre, atât de frumoasă.

„Din nou zile de inefabilă bucurie.

Înainte, la capătul străzii, acolo, e un pom. Un dud cu coaja roşie, cu florile groase, verzi ca degetele: cu frunzele ca inima. Se vede destul pomul de aici. Mă opresc în loc, soldăţeşte. Îmi pun mâna la pălărie ca un măscărici, zicându-mi: stai. Vezi păsările din pom? Sunt două vrăbii aplecate, spre stradă, pe ramură. Bun. Le vezi care va să zică. Mergi pînă acolo, tiptil. Calcă molcom să nu te simtă păsările. Să nu tresalţi. Să nu te zbenguieşti. Ia seama: ramurile sunt deasupra frunţii, la o palmă. Iată ce prorocesc: dacă treci subt ramuri şi vrăbiile nu zboară, prea bine o să fie.

Mă îndeletnicesc astfel. Vremea trece.

Înainte. Calc precum mi-am prescris, molcom. Nu uit a zice în gând: e bine dacă n-o să zboare. Treizeci de secunde, douăzeci de secunde, zece secunde. Scrutez depărtarea şi nici într-o parte nu sucesc greabănul: se rupe vraja. Iată, mai am cinci paşi, patru, mai sunt trei şi... gata... sunt sub ramuri, îngerule dragă. Am trecut înapoi, vrăbiile n-au zburat. Ai văzut?”

DESPRE VODĂ BRÂNCOVEANU ŞI DESPRE MIHAIL EMINESCU

Ceea ce s-a descoperit deunăzi la biserica Sfântul Gheorghe este de-a dreptul uluitor. Tot ce am învăţat noi în şcoală despre somptuosul şi blândul Constantin Brâncoveanu se dovedeşte legendar şi insuficient. Sub ochii noştri, în mijlocul nostru, existau documente unice de istorie românească şi noi le ignoram. O întâmplare, un gând pios al unei doamne, care voia să cunoască acest tragic mormânt, ne face să dăm peste fapte şi dovezi emoţionante în precizia lor.

În vina cui cade întârzierea aceasta extraordinară? Pe cine să mustrăm noi că atâta vreme am lăsat în neştire lucruri de cea mai înaltă însemnătate pentru istoria acestui neam? Pe nimeni desigur – că doar nu suntem naivi.

În orice caz, este bine să observăm că din anul 1922 se ştia că mormântul lui Vodă Brâncoveanu era sub lespedea bisericii Sfântul Gheorghe şi că, ŞTIINDU-SE ACEST LUCRU, nu s-a găsit nimeni, din cei oficial chemaţi, nimeni care să fi avut curiozitatea, simpla curiozitate de a şti ce este şi ce nu este acolo.

De altminteri, ca să fim sinceri, nu trebuie să simulăm o prea mare mirare. Aşa se petrec lucrurile la noi.

Uite, noi avem un poet, căruia îi zice Mihai Eminescu. E „poetul nostru”. Toată lumea îl cunoaşte. Şcolarii îi învaţă pe dinafară versurile. Miniştrii îl citează în ocazii solemne. Ţara întreagă îl recunoaşte ca pe un stindard.

Ei bine, timp de câteva decenii manuscrisele acestui poet de toată lumea recunoscut au stat la academie, la dispoziția cui a vrut să le vadă. Au trecut pe acolo studenți, profesori şi critici Le-au văzut, le-au răsfoit şi le-au studiat. Şi, după atâtea „studii", vine în anul 1932 un cetitor curios – d. G. Călinescu – se uită prin hârtiile nefericitului poet şi descoperă câteva mari poeme despre care până atunci nimeni nu avusese habar.

Nu e comic şi nu e dezesperant?

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ" A MURIT

S-a anunțat săptămâna trecută încetarea definitivă de apariție a revistei „Viața românească". Am aşteptat dezmințirea acestei ştiri şi dezmințirea n-a venit. Aşadar bătrâna revistă a murit cu adevărat, a murit de-a binelea.

Moartă fusese ea de multă vreme, dar formele oficiale de înregistrare a decesului întârziaseră, aşa încât coperțile ei albe mai puteau simula în vitrina librăriei, din ce în ce mai rar ce e dreptul, oarecare falsă vitalitate.

Se dovedeşte încă o dată că nici în literatură, sau mai ales în literatură, nu se poate susține şi ascunde multă vreme vidul inițial al unei opere sau al unei instituții.

„Viața românească" îşi pierduse de foarte multă vreme rațiunea de a fi. Revoluționară înainte de război, fusese complet depăşită după aceea. Depăşite criteriile ei de ideologie şi artă. Depăşiţi teoreticienii ei. Depăşită estetica ei. Înţelegând bine fatalitatea lucrurilor şi trăgând curagios toate consecinţele, „Viaţa românească" nu mai avea de ce să apară. Era inutilă nu numai pe planul politicii sociale (unde toate problemele şi mobilurile ei fuseseră soluţionate şi atinse), dar şi pe planul literar, unde conducătorii revistei se găseau inactivi, străini şi profund neadaptabili. Dovadă încercările penibile de acordare cu timpul, întâi prin eforturile venerabile şi sterpe ale d-lui Ibrăileanu, pe urmă prin inventarea d-lui Ralea, comentator de treabă desigur, dar prea modest şi limitat pentru funcţiunea de critic şi teoretician al unui curent literar.

Să facem tabloul inconsecvenţelor critice, al gafelor, al oscilaţiilor, al simulărilor ce au alcătuit materialul intelectual de subzistenţă al „Vieţii Româneşti" ar fi lesne şi amuzant. Dar la ce bun, când toate acestea se cunosc şi când, mai ales, rezultatul lor se citeşte întreg în decesul de astăzi? Ar fi un fel de autopsie – şi n-avem asemenea preocupări macabre.

„Viaţa românească" ar fi fost un capitol interesant de istorie literară dacă n-ar fi încercat inutila sa reînviere de după război. Strict literar vorbind, ceea ce ar mai fi izbutit face cu oarecare justificare (un fel de tradiţionalism literar, orientat după criteriul „specificului naţional") trecuse atunci în sarcina „Gândirii", unde condeie mai tinere şi conştiinţe, pe acea vreme neuzate, erau în stare să dea altă strălucire şi altă vigoare acestei poziţii critice, care o fi discutabilă, dar nu inutilă. Substituită strălucit în tot ce îi mai rămânea propriu, marea revistă ieşeană se găsea astfel realmente fără obiect. Peisagiul literaturii româneşti moderne se desemna limpede între „Gândirea” şi „Sburătorul” (înțelegând prin „Sburătorul” nu pe d. E. Lovinescu, simplu amfitrion de idei străine, ci pe d-nii Camil Petrescu, F. Aderca, Ion Barbu, Ion Vinea, Perpessicius, d-na Bengescu, d-ra Ticu Arhip...). În acest peisagiu atât de logic ordonat „Viața românească” nu mai avea loc şi, asemeni unei gări dezafectate, trebuia să rămână o simplă baracă de lemn, pe lângă cari trenurile noi şi repezi trec fără să se oprească. Cel mult, ca să ne păstrăm imaginea, ea putea să se transforme într-o mică gară pentru trenurile de interes local, deservind – cum se zice în termeni tehnici – un singur târg sau o singură regiune.

Pe această totală absență de orientare, pe acest vid de idei şi criterii, s-a suprapus, din nefericire, o formidabilă țesătură de resurse materiale. Personalitățile „Vieții Româneşti” au început să facă politică şi au făcut cu succes. Asemeni familiilor provinciale, care, numeroase cum sunt, şi pentru a-şi asigura o influență permanentă, îşi ramifică membrii – ca românul imparțial – prin toate partidele, socrul mare fiind liberal, ginerele național-țărănist, cumnatul averescian, vărul gogist şi nepoții – pentru orice eventualitate – independenți. „Viața românească” a ocupat din vreme, prin reprezentanții săi cei mai calificați, toate partidele, fixându-se astfel „la guvern” şi parând dinainte orice nenorocită întoarcere a evenimentelor. Acest sistem politic, nu extrem de ingenios, dar deosebit de practic, i-a asigurat revistei ieşene o prosperitate fără pereche.

Timp de zece ani n-a fost fond cultural, n-a fost premiu, n-a fost slujbă, n-a fost misiune care să nu fi trecut direct prin redacția „Vieții Românești”. Acest iureş a culminat prin premierea națională a d-lui Topârceanu, fapt care rămâne, chiar într-o viață publică şi literară ca a noastră, un moment de indecență.

Cu asemenea posibilități politice şi financiare, nu i-a fost greu venerabilei publicații moldovene să ocupe câteva reducte „cultural”, anexându-şi bunăoară „Adevărul literar”, pe care l-a făcut dintr-o revistă utilă şi vrednică o sucursală servită de mâna a doua care nici până azi n-a izbutit să-şi revină. Nimic n-a fost cruțat pentru falsificarea valorilor noastre literare, nici reclama expresivă de o parte, nici tăcerea completă de cealaltă parte, nici comploturile critice, nici laudele mutuale. Operația a fost cu atât mai uşoară, cu cât în cetatea adversă bântuia lenea, lipsa de solidaritate şi dezgustul pentru luptă. (Am crezut totdeauna şi cred şi astăzi că ar fi fost de ajuns ca la timp potrivit d-nii Perpessicius, Camil Petrescu, F. Aderca şi Ion Vinea să se fi unit în jurul unei reviste, pentru ca aspectul peisagiului nostru literar să fi fost altul de cum a fost, cu desăvârşire altul.) Totuşi, la ce au servit atacurile prospere ale „Vieții Românești”? Sunt reviste care apar şi mor eroic. Apar cu sacrificiul celor ce o scriu, cu banii lor, cu timpul lor, pentru pasiunea lor. Şi mor, într-o bună zi, când nu mai este hârtie, când tipograful le dă afară, când redactorii îşi pierd curajul. Din asemenea căderi triste se fecundează o literatură şi numai ele hotărăsc asupra destinelor unei culturi.

Dar de ce moare „Viața românească”, opulenta „Viață românească”, puternica, bogata, influenta, venerabila „Viață românească”?

E simplu. Moare pentru răsturnarea unui principiu intelectual călcat. Moare pentru că a crezut că se poate trişa cu ideile, că se pot simula orientările, că se poate suplini spiritul critic şi pasiunea intelectuală. Şi moare simbolic, în belşug, într-un timp în care o revista tânără – „AZI” – trăieşte în sărăcie.

Există răzbunări de acestea şi în aşteptarea lor scriem noi ăştia.

DEDESUBTURILE PĂCII

Doi scriitori francezi – Marcel Berger şi Roger Allard – foşti, în timpul războiului, membri ai biroului de cenzură a presei la Paris, publică de câtăva vreme, într-un mare magazin ilustrat, o serie de note asupra anumitor detalii istorice şi anecdotice din timpul armistițiului şi al încheierii păcii de la Versailles, detalii rămase până astăzi necunoscute, căci la vremea lor au fost cenzurate, iar după aceea n-au mai fost actuale.

Textele publicate după 14 ani de la semnarea păcii par azi cu totul anodine şi te întrebi mirat pentru care motive ele au fost interzise pe vremuri. Explicația nu este decât în panica, în dezorientarea, în sentimentele contrarii ale oamenilor care atunci aveau să facă pacea şi care, ieşind dintr-un război răsturnător de epocă, nu-şi găseau punctul de sprijin şi calmul dinainte. Această atmosferă de panică încearcă să o evoce cei doi autori ai reportajului amintit şi izbutesc de minune.

Pacea de la 1919 nu o făcea Wilson, prezidentul cu mentalitate de pastor, ci Clemenceau, prezidentul cu furii de tigru. Şi mai mult decât Clemenceau o făcea şeful lui de cabinet, tenebrosul şi complicatul Georges Mandel, care timp de câteva luni de la armistiţiu, la încheierea tratatului, a ţinut în mâna lui discretă şi aspră întreaga presă şi politică a Franţei.

Ştirile ce se serveau în acest răstimp publicului francez erau de-a dreptul puerile. Iar consemnul general de tăcere şi falsificare a adevărului ne pare azi inexplicabil, ca să nu spunem sălbatec.

Ziarelor franţuzeşti le era interzis să vorbească despre foamea ce bântuia în Germania (ca nu cumva să provoace mila opiniei publice naţionale). Sau să amintească vreun cuvânt despre revoluţia social-democrată din iarna lui 1918-1919 – revoluţia ce desolidariza poporul german de prinţii săi războinici. Le era de asemeni interzis să publice cercetări istorice asupra originilor războiului – ca nu cumva, prin aceasta, să pună la îndoială crima exclusivă a nemţilor. Nimic din ce ar fi putut tempera ura împotriva celor de dincolo de Rin nu era îngăduit să se tipărească. (Este de reţinut faptul că un apel al mamelor daneze, pentru ajutorarea copiilor din Germania, înfometaţi şi bolnavi, a fost interzis şi tăiat din ziarele pariziene ale timpului.)

Toate acestea se petreceau în preajma păcii. Atunci când ostilităţile încetaseră. Când pământul întreg aspira spre o lungă convalescenţă şi spre o totală uitare a coşmarului. Când prezidentul Wilson aducea, într-o valiză de apostol, punctele sale faimoase de dreptate şi iertare.

Astăzi, sunt atâţia ani, opinia publică franceză află cu uimire cum a fost păcălită şi aţâţată, în acele ceasuri tragice, din voinţa rece a unui domn care reteza cu foarfecele, de la un birou oficial, semnele de omenie care încercau să se arate. Iar între timp, în Germania, un alt domn, de la alt birou, făcea desigur aceeaşi operaţie, cu destinaţia inversă.

Nu va fi fost prima tragere pe sfoară şi nu va fi ultima pe care a suferit-o acest ciudat soi de dobitoace ce-şi spun oameni.

ÎNTRE FRANŢA ŞI AMERICA

Ultimii doi ani au fost, în publicistica franceză, dedicaţi Americii. Problemele civilizaţiei de dincolo de ocean, fără să fi devenit mai acute decât altădată, au căpătat în conştiinţa foarte multor scriitori francezi o subită actualitate. Cărţi de literatură, colecţii speciale de editură, reviste, studii politice şi economice – o întreagă bibliotecă a răsărit în mai puţin de un an pentru cunoaşterea Americii.

Pentru cunoaşterea ei? Mai de grabă pentru refutarea şi condamnarea ei. Cea mai esenţial franceză judecare a Statelor Unite se datoreşte nu lui André Siegfried (care este un cumpănit om de ştiinţă), ci lui Georges Duhamel (care este un nestăpânit sentimental). *Scenele din viaţa viitoare*, reportajul burlesc şi caricatural al lui Duhamel, reprezintă reacţiunea curentă a francezului față de America și ridiculizarea civilizației americane este singura atitudine posibilă ce îi rămâne europeanului pentru consolarea sa.

Ce îi obiectează Franța (înțelegând prin Franța cultura franceză și spiritul francez) Americii?

Nu e greu de spus: exagerarea valorilor strict materiale, absența complectă a spiritului, mecanizarea vieții, distrugerea libertății prin dictatura așa-zisei morale puritane.

Toate acestea sunt obiecțiuni cunoscute și curente. Pentru noi și după socoteala noastră, ele formează un proces cultural grav și de proporții întinse. Proces în care însă glasul Statelor Unite nu fusese până azi ascultat. Ce gândește Franța despre America se știa. Dar America nu are nimic de gândit despre Franța? Această întrebare și-a pus-o o gazetă pariziană care i-a poftit pe intelectualii și scriitorii de seamă americani să răspundă la o anchetă în acest sens.

Răspunsurile au început să vină și se pare că nu sunt deloc lipsite de violență. Cu deosebire trebuie remarcat rechizitoriul antifrancez al lui H.L. Mencken, pamfletar și critic de vigoare celebră.

Director al revistei „American Mercury”, Mencken nu este de altminteri un advocat al civilizației americane, ci dimpotrivă un foarte acerb critic al ei. Pamfletele scrise împotriva puritanismului american, împotriva prohibiționismului, împotriva mentalității comerciale și absurd practice a Statelor Unite i-au creat reputația unui vehement polemist. (Nu demult, în pagina noastră literară am spicuit câteva fragmente dintr-un studiu al lui Mencken asupra jurnalismului american şi poate aţi remarcat culoarea vie a rândurilor acelora puternic satirice).

Deci critica lui Mencken împotriva Franţei nu poate fi bănuită de porniri răzbunătoare. Cu atât mai grave îi sunt sentinţele de condamnare:

„...pretind că a treia Republică franceză, în ocaziuni care sunt mult mai frecvente decât s-ar cuveni, arată calităţi şi chipuri de a cugeta care pe un observator depărtat îl fac să se gândească mai degrabă la un bandit din Chicago decât la un om cinstit”.

Fără îndoială sentinţa este excesivă. Ea reprezintă mai mult stilul personal al lui Mencken – vehement şi distrugător din temperament – dar oricum aceste accente antifranceze sunt semnificative pentru dispoziţiile opiniei publice americane faţă de marele stat european.

„Am atât de puţină înclinare pentru multe din apucăturile lor (ale americanilor), încât am petrecut o viaţa întreagă denunţându-le. Dar cred sincer în aversiunea lor fundamentală pentru război: ea este atât de profund ancorată în ei, încât le este aproape instinctivă... Data viitoare când va fi o ruptură a păcii, ei (americanii) se vor arunca furios, cum au mai făcut odată, asupra naţiunii care va părea responsabilă. În acest moment, mulţi dintre ei sunt convinşi că această naţiune va fi Franţa.”

Nu e vorba să judecăm justeţa acestor aprecieri. Sunt prea categorice şi prea direct polemice. Dar asemenea declaraţii contează în mişcările de opinie publică ale unei ţări. Şi în actuala tensiune, deocamdată economică, dintre Franţa şi America, probabil că opinia publică n-a jucat rolul cel din urmă.

PSICHOZA CRIZEI

Este obiceiul prin alte ţări ca întreprinderile industriale şi bancare să destineze un fond din bilanţul lor copios unui scop oarecare de cultură. Gestul este mai mult elegant decât costisitor.

O mare societate comercială franceză obişnuia să decerneze până în anul acesta un premiu de literatură. Premiu fără prea mare strălucire, căci n-a ieşit din obscuritate decât zilele acestea, când a fost... desfiinţat. Într-adevăr întreprinderea în chestiune a anunţat că anul acesta nu va mai plăti cele câteva mii de franci ce constituiau premiul şi că, deci, îi suprimă.

De ce? Pentru că e criză.

Se întâmplă ca din juriul acestui premiu decedat să facă parte şi Henri Béraud, un scriitor care nu prea se codeşte când are de spus ceva ritos. Şi d. Béraud a adresat negustorului în chestiune o scrisoare în care le-a spus că gestul lor este o măgărie. Sau cam aşa ceva.

Fiindcă de la o vreme se abuzează prea mult de istoria asta cu criza. Nu există scuză mai comodă pentru a explica un act de zgârcenie naturală sau pentru a justifica o dezertare de la cele mai simple îndatoriri. Altădată spuneai simplu: n-am. Sau: nu vreau. Astăzi, declari mai grav şi mai sumbru: e criză. Termenii de economie politică au o teribilă vogă în zilele noastre şi astăzi nu vei mai auzi pe niciun cerşetor cerându-ţi pentru că e şchiop sau orb, ci numai pentru că este „şomeur". Situaţia este mai elegantă şi mai actuală.

Criză, desigur, este. Şi multă lume o simte pe propria ei piele. Dar, oricum, se abuzează prea mult de vorba asta, în aşa măsură încât mă întreb dacă lumea nu suferă mai degrabă de o psichoză a crizei, decât de o criză veritabilă.

Ce se va întâmpla, Dumnezeule, în ziua în care se va termina criza asta? Cu ce ne vom scuza atunci laşităţile, evadările, zgârceniile?

Cei mai mulţi dintre noi ne agăţăm de steagul ăsta al crizei şi îl agităm deasupra lenei noastre sau, mai des, al închinării noastre către înfrângere şi defetism. Ne lăsăm seduşi de ideea crizei şi într-o bună zi ne vom îneca în jumătate metru de apă pentru că ne vom fi aruncat la fund sub pretext că apa e adâncă.

Mai ales este revoltătoare uşurinţa cu care cei mai mulţi – oameni politici şi oameni bogaţi – se prefac a simţi criza în exigenţele băneşti ale culturii. Nu mai sunt bani pentru tablouri, pentru cărţi şi pentru muzică. Dar sunt pentru tripouri şi crupieri.

Nu, nu. Istoria asta s-a învechit şi ar trebui găsite pretexte mai inteligente. Mica întâmplare de la Paris este de-a dreptul ruşinoasă. Şi dacă ar fi să-i găsesc exemple asemănătoare aici la noi, greu nu mi-ar fi decât alegerea.

REGELE ALEXANDRU SĂRBĂTORIT

O alianţă este foarte rar efectivă când se reazămă exclusiv pe interese strict politice. Raţiunile diplomatice, oricât de puternice, n-au creat niciodată atmosfera de încredere şi de simpatie fără de care o alianţă rămâne o simplă construcţie teoretică.

Însufleţirea ce s-a pus zilele acestea în sărbătorirea Regelui Alexandru al Iugoslaviei este de aceea un fapt al cărui sens creator nu poate scăpa celui ce se interesează de orientarea tării acesteia în afară.

Pentru Suveranul tânăr, care s-a dedicat organizării ţării sale cu sobrietatea şi cu disciplina interioară pe care o cunoaştem din desfăşurarea evenimentelor în ultimii ani, orice om de bună credinţă nu poate avea decât o stimă hotărâtă. Este în efortul acestui conducător de stat modern o conştiinţă de inginer pasionat care cunoaşte complexitatea problemelor ce-i stau în faţă, dar le domină şi le abordează metodic, precis.

Acest lucru se ştie şi în Europa modernă, figura Regelui Alexandru trece cu adevărat printre cele mai interesante şi mai unanim încadrate de simpatie.

Este foarte bine că opinia publică românească ia parte la justa cunoaştere a unei asemenea personalităţi. Şi este cu atât mai bine cu cât această cunoaştere e însoţită de o afecţiune ce dă substanţă şi suport sufletesc unei legături dintre cele mai solide între două ţări.

Sărbătorirea Regelui Alexandru a intrat in tradiţiile capitalei şi ceea ce este caracteristic în repetarea ei anuală nu e nici fastul, nici cadrul solemn, ci buna voie ce se pune în această aniversare, îndemnul cordial, prietenesc de la care porneşte.

Un gând bogat în semnificaţii sufleteşti a făcut ca două regimente, unul iugoslav, altul român, să poarte reciproc numele suveranilor celor două ţări. Astfel, în fiecare an, o serie de tineri ostaşi iugoslavi sunt crescuţi într-un spirit de iubire şi supunere faţă de Regele României – în timp ce, la noi, un egal număr de ostaşi de ai noştri sunt educaţi în acelaşi spirit faţă de Regele ţării prietene. Cât poate o asemenea legătură între două neamuri, câtă camaraderie şi cât devotament i se datoreşte, a avut prilejul să vadă oricine a asistat la festivalul de sâmbătă al regimentului 2 Vânători de gardă No. 9, unde, în faţa Regelui nostru, s-a desfăşurat cea mai simplă şi mai entuziastă dintre serbări. Cuvintele rostite acolo de comandantul acestui regiment, d. colonel Orăşanu, depăşesc prin căldură un oarecare discurs oficial.

Numai asemenea momente dau realitate unei alianţe.

UN ZIARIST LA PENSIE

D. Léon Bailby, până deunăzi director al marelui ziar parizian „L'intransigeant", s-a retras de la conducerea acestei gazete, pentru a trece, cum s-ar spune, în inactivitate. După o foarte lungă carieră, d. Bailby vrea să se odihnească.

E o retragere senzaţională pentru cine cunoaşte jocul forţelor mondene, salonarde şi politice ale Parisului. În senzaţional, depăşeşte cu siguranţă demisia guvernului Herriot şi a oricărui alt guvern. Căci puterea şi cercul de acţiune al unui director de ziar de proporţiile acestui „Intransigeant", sunt mai oculte, dar mai tenace şi mai efective decât ale unui întreg minister.

Léon Bailby a fost ziaristul-tip al ultimilor 25 de ani. Cu el începe, în jurnalismul francez, triumful informației și declinul ideii. Venit după o epocă eroică, în care a predominat pamfletul, bravura, lupta de idei și temperamente, Léon Bailby, om cumpănit și elegant, fără viziune critică, fără pasiune și fără originalitate, a inaugurat un ziarism informativ, impersonal, făcut să nu supere pe nimeni și să nu distrugă nimic. El a exploatat cu răbdare un teren de o fertilitate nebănuită: banalitatea. A vrut să facă o gazetă pentru toți și s-a plasat de aceea pe o veșnică linie de mijloc, nici la dreapta, nici la stânga, nici prea sus, nici prea jos. A înțeles mai ales că bagajul cel mai greu de dus pentru un ziar este ideea și s-a dispensat prin urmare de această povară.

Ironia a vrut ca acest calm monument al locului comun să se ridice sub o emblemă contrazicătoare: „Intransigeant”-ul. Ce era „intransigent” în această foaie, care nu publica decât buletine meteorologice, carnete mondene, o excelentă rubrică literară, o superbă pagină sportivă și foarte multe fotografii? Nimic desigur, afară de amintirea lui Henri de Rochefort superbul pamfletar care crease și condusese înaintea lui Bailby acel ziar, animându-l, cu adevărat furtunos și intransigent, într-o luptă de convingeri, în care nu ezita să arunce totul, condei, revolver, inteligență și viață.

Léon Bailby a înlocuit această febrilitate, această vehemență de gândire și expresie cu un gen de jurnalism potolit și surâzător. Articolașul pe care îl publica zilnic sub semnătură (pagina întâia, coloana doua, jos), dedicat totdeauna unei chestiuni la ordinea zilei, era un comentariu cumsecade, care reprezenta punctul de vedere al „bunului simț”. Era scris de un „francez mijlociu” şi se adresa tuturor „francezilor mijlocii”. Era opinia omului de treabă, având să-şi apere practic interesele lui de proprietar şi tată de familie, dar care punea în această apărare un dram de idealism care îi şedea foarte bine.

Ce ar fi gândit Paul-Louis Courier despre o asemenea gazetărie? Ce ar fi gândit Jules Vallès? Ce ar fi gândit Henri de Rochefort?

Nu ştiu. Dar orice ar fi gândit, dreptatea nu era de partea lor, care au murit săraci şi cu condeiul în mână, ci de partea d-lui Léon Bailby care se retrage astăzi, sărbătorit şi decorat, la țară, ca să guste deliciile vieții.

O CETATE UNIVERSITARĂ

Se pare că vechiul vis al unei „cetăți universitare” va trece într-o fază mai puțin idilică decât a planurilor şi va căpăta un început de realizare. D. Dem Dobrescu, primarul capitalei, care a făcut unele „nebunii” edilitare, ridicând în câțiva ani străzi, cartiere şi parcuri, şi-a pus în gând să o facă şi pe asta. Sunt şanse să nu se dea bătut până ce nu va fi izbutit.

Lucrurile par să fie destul de înaintate, de vreme ce se caută un teren pentru viitoarea cetate universitară şi se şi indică vreo câteva între care cei în drept stau să aleagă.

S-ar putea ca această cetate, deşi în aparenţă o operă mai mult de edilitate decât de cultură, să schimbe faţa vieţii noastre universitare.

Bucureştii, unul din oraşele cu cea mai mare populaţie studenţească din Europa (în proporţie, mai mare decât a Parisului, a Berlinului sau a Londrei), este probabil şi cel mai prost utilat pentru a-şi găzdui studenţii, a le pune la dispoziţie material de lucru şi de experienţă, a-i primi în biblioteci şi săli de cursuri. Norocul mare de până acum al facultăţilor noastre este că studenţii nu le frecventează. Dacă numai o treime din cei înscrişi la drept, de exemplu, ar avea fantezia de a veni să audieze cursurile, bătrâna noastră facultate (mai mult veche decât bătrână) ar trebui să-şi mute reşedinţa, în aer liber, la Băneasa. Să nu mai vorbim de celelalte facultăţi, cu necesităţi didactice mai complicate, şi să nu număram laboratoarele, muzeele, bibliotecile speciale de care dispunem. În anumit sens, suntem încă în epoca eroică a lui Gheorghe Lazăr.

Cetatea universitară ar face deci această foarte mare operă de a sistematiza în sfârşit activităţile desfrânate ale facultăţilor noastre, de a le da materialul didactic necesar, de a pune un dram de ordine în cea mai fantezistă dintre toate instituţiile noastre de stat.

Nu însă acest lucru este reforma esenţială pe care o aşteptăm de la existenţa cetăţii, ci, în primul rând, crearea unei alte atmosfere de viaţă studenţească. În ciuda unor aparenţe de solidaritate şi entuziasm (amândouă destul de sporadice şi destul de platonice), studenţii nu se cunosc între ei, n-au obişnuinţa efortului comun creator şi îşi reduc punctele de legătură reciprocă la câteva probleme exterioare universităţii. Noi nu avem, la drept vorbind, o viaţă academică. Pentru că planul pe care se întâlnesc şi lucrează în comun studenţii este ori profesional ori politic, dar foarte rar strict universitar.

Cea mai curioasă constatare, pe care am făcut-o pe vremea studenţiei, a fost că studenţii de elită (cei care în facultate lucrau din pasiune, iar mai târziu aveau să dea primele începuturi de realizare a generaţiei) munceau de unul singur, complect izolaţi de organizaţii şi mişcări, ba chiar izolaţi între ei înşişi.

Pe aceşti studenţi cetatea universitară îi poate strânge la un loc şi deja cunoaşterea lor reciprocă poate porni buna schimbare a vieţii noastre academice.

PĂSĂRILE ZBOARĂ SPRE CAPRI...

Despre Axel Munthe, autorul unei cărţi care a făcut înconjurul lumi, veţi fi auzit. Cel puţin după nume, trebuie să ştiţi că este un medic suedez care şi-a trăit viaţa întreagă în Italia, pe o insulă, la San Michele, pentru ca târziu, spre declin, să-şi publice memoriile. *Cartea de la San Michele* are astăzi pretutindeni, pe tot globul, admiratori şi prieteni. Tradusă în 18 limbi, este lectura anului, aceeaşi pe întinderea globului.

Ediţia italiană a cărţii lui Axel Munthe era precedată de o prefaţă anume scrisă de autor, care observa între altele cât de frumoase sunt păsările Italiei şi mai ales cât sunt de frumoase cele din insula Capri. Asemenea bucurii ale ochiului ar trebui cultivate, scria el, şi e păcat că locuitorii din Capri, vânători în mare parte, nu cruţă aripile ce vin să fâlfâie deasupra pământului lor. La urma urmelor, o lege care să oprească împuşcarea pasărilor ar putea să apere această bogăţie liberă a insulei împotriva oamenilor prea iubitori de praf de puşcă.

Era, în aceste rânduri ale scriitorului, o simplă şi platonică propunere, cu toate şansele de a rămâne nebăgată în seamă. Câte nu-i trec prin minte unui scriitor şi cine stă să le cerceteze? Literatură – nu-i aşa?

Se întâmplă însă ca Mussolini, care, conducând o duzină de ministere, mai are timp şi de cetit literatură, să dea peste cartea lui Axel Munthe şi să ia cunoştinţă de dezideratul atât de neserios din prefaţă. Şi se mai întâmplă ca acest Mussolini să nu se sperie a traduce într-un text de lege gândul emoţionant al unui poet. De îndată, guvernul italian a publicat o lege prin care interzice cu desăvârşire vânatul de păsări pe întinderea insulei Capri. Foarte lămurit şi nesfârşit de simplu.

Nu cred să existe un monitor oficial al neamului păsăresc. Şi nu ştiu prin ce mijloace de informaţie ia cunoştinţă acest neam de vieţuitoare de măsurile legale privitoare la viaţa lor. Fapt este că păsările Italiei au aflat de legea încruntatului Duce, căci în ultima vreme s-a observat o neobişnuită imigrare păsărească spre Capri. Stoluri întregi se refugiază în zona de cer imunizat şi astfel orizonturile insulei Capri se pavoazează cu mii de aripi colorate, ca o invazie de stegulețe festive.

Toată istoria asta pentru că un om, care era poet, le-a iubit şi pentru că alt om, care era dictator, a înțeles.

In ziua în care se va judeca opera fascismului, această mică poveste va cântări cred greu în registrul justificărilor. Cu atâta lucru se poate scuza nu numai un regim, dar o istorie.

PUŞCĂRIAŞ CU LEAFĂ...

În America însă, nu la noi, unde bine cu adevărat nu este decât să nu fii nimic.

Ştiți dvs. care este suma pe care bugetul penitenciarelor americane o prevede pentru întreținerea fiecărui deținut în parte? 39.000 lei anual! (adică treizeci şi nouă de mii). Ceea ce însemnează nici mai mult nici mai puțin decât o leafă lunară de 3250 lei. Cam de două ori mai mult decât primeşte un învățător rumân de la țară, necăjindu-se să-i învețe carte pe băieții din sat. 3250 de lei!

Pe vremuri, când citeam în facultate cursuri de drept penal, era o adevărată bucurie capitolul despre puşcăriile americane. S-ar fi spus, un prospect pentru o stațiune climaterică sau pentru un sanatoriu model, sau pentru un pension de limbi moderne. Baie, calorifere, teatru, *football*, educație morală, educație fizică, radio și cinematograf. Simpla lectură a capitolului îți dădea o teribilă nostalgie după gratiile yankee. Să fi avut bani de vapor, te-ai fi dus drept la New-York să te faci pentru o zi gangster și pe urmă să te predai pentru o veșnicie gentilei închisori de acolo.

Dar să nu glumim. Pentru standardul de viață american, cei 3250 lei alocați lunar profesiunii de pușcăriaș trebuie să reprezinte gradul maxim de mizerie. Numai viața este relativă, suferințele sunt absolute.

Este însă profund semnificativ, pentru înțelegerea Americii și pentru neînțelegerea ei față de noi europenii, acest detaliu. Ce vreți să priceapă, din existența zbuciumată a continentului nostru bătrân, niște oameni a căror mizerie nu coboară niciodată mai jos de 3250 de lei? Ei sunt fericiți. Sau cel puțin trăiesc cu iluzia fericirii. Un continent care merge cu electricitate. Și în fața lui, alt continent, al nostru, care „merge" cu sânge, cu amintiri, cu năluciri interioare.

Înțelegerea insului care în această zi creștină se plimbă mestecând gumă prin Broadway, înțelegerea lui pentru noi, ăștia de „dincolo", nu cred să fie mai apropiată decât aceea pe care ar avea-o un asirian readus la viață și pus să umble pe Calea Victoriei.

Căci sunt la noi astăzi, în acest ceas, oameni tineri, învățați și muncitori, care se luptă în cine știe ce mansardă înghețată, cu cărțile și cu hârtia de scris, visând și ei o lume în care vor primi 3250 de lei, cifră ce indică două lucruri felurile pe două continente felurite.

NUMAI ROMÂNIA NU!

La Paris, zilele trecute, d. Albert Lebrun, preşedintele republicei franceze, a inaugurat pavilionul elen al „Cetăţii universitare". Se pare că a fost o serbare universitară de o strălucire deosebită, dar, peste importanta politică a faptului (pe care miniştrii greci prezenţi n-au uitat să o sublinieze), toată lumea a vorbit cu încredere despre înţelesul spiritual al acestei Cetăţi care, mărindu-se an de an, devine un mic glob terestru cultural, însumând toate steagurile din lume, dar şi toate eforturile cărtur ăreşti din lume.

Despre această „Cetate universitară" am scris altădată, acum vreo doi ani, când am cunoscut-o de-aproape. Obişnuit cu mizeria căminelor şi cantinelor studenţeşti de la noi, am fost uluit să trec prin acele camere civilizate, săli de studiu, săli de muzică, biblioteci, curţi interioare largi, amfiteatre de conferinţe şi festivităţi. Nu era nimic somptuos în aceste pavilioane, dar totul era sobru, comod, prietenos, ca într-o casă de muncitori intelectuali adevăraţi. Ce era mai ales frumos era diversitatea de stil a pavilioanelor naţionale (cel japonez cu o uşoară graţie de pagodă, cel american liniat şi bogat, cel francez acoperit de o pojghiţă de fum, care imită prematur culoarea timpului) şi în această diversitate, aceeaşi atmosferă cordială de casă în care se lucrează, în bună înţelegere, cu bunăvoie, ca într-un imens şantier însufleţit de o unică energie.

Seara, ferestrele luminate ale cetăţii universitare se vedeau de departe frumos şi cine ştia că fiecare lumină însemna o masă de lucru şi o minte care veghează nu putea trece pe acolo fără o licărire de nădejde pentru neamul oamenilor care se bate ce e dreptul în războaie şi conferinţe diplomatice, dar care ştie să facă şi un lucru atât de simplu şi nobil.

Ei bine, din „Cetatea universitară" de la Paris România lipseşte. Un teren, mi se pare, ni s-a rezervat. O piatră fundamentală cred că am pus. Discursuri se vor fi ţinut. Totuşi, pavilionul românesc al cetăţii lipseşte.

Este o gravă neglijentă şi care ne deserveşte neînchipuit de mult. Cetatea universitară este un mediu de cunoaştere, de stabilire de raporturi internaţionale, un punct de întâlnire neoficială între reprezentanţii cei mai autentici ai popoarelor (căci nu leafa şi titlul de plenipotenţiar indică a[illegible] unui reprezentant de ţară). De la acest laborator cultural al lumii, modest în aparentă, dar imens prin posibilităţi, noi dezertăm cu acea uşurinţă cu care am plecat totdeauna de unde trebuia, ca să ne îmbulzim unde nu aveam ce face.

Ştiu. Nu sunt bani. Nu sunt astăzi, dar au fost până acum. Să se facă socoteala banilor pe care statul românesc i-a cheltuit în ultimii cinci ani pe burse şi misiuni culturale în străinătate şi se va ajunge la cifre uimitoare, depăşind cu mult bugetul sărac al unui pavilion universitar.

Dar „banii culturali" au fost şi continuă să fie capitolul cel mai misterios al bugetelor noastre.

NOTE ŞI COMENTARII

1930

MIHAIL SEBASTIAN DESPRE MAREA EUROPEANĂ: HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

„Tiparnița literară”, an. II, nr. 2-3 / ianuarie – februarie 1930, p. 23 – 28. Retipărit în *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. îngrijită şi studiu introductiv de Cornelia Ştefănescu, Fundația pentru știință şi artă, I.I.T.L. „G. Călinescu”, 2002, p. 365-375.

BREVIAR DE CĂLĂTORIE

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1702, 17 ianuarie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial.* Ediție îngrijită şi prefață de Cornelia Ştefănescu, Minerva, 1972, p. 550-553. Pentru Sebastian, frumusețile peisagistice nu pot fi detaşate de starea sufletească a privitorului. Peisajul cunoscut de publicist este unul impregnat de sentimente: „Peisagiul românesc pe care îl cunoşteam era abstract. Calitățile lui emoționale veneau dintr-un complex de senzații trecute, amintiri vagi, întâmplări uitate, clipe de viață lentă, continuă, depărtată. Orizontul plat şi dur al Bărăganului, singurătatea duioasă a bălții dunărene, grația şerpuitoare a Predealului – atâtea moduri de sensibilitate geografică – mi se înfățişau nu în elementele şi liniile lor fizice, ci într-o atmosferă nedistinctă de viață proprie şi aducere aminte”. Acestor peisaje, Sebastian mărturiseşte a nu fi putut să le contemple frumusețea nudă, căci între ochiul ce priveşte şi obiectul admirat s-a aflat întotdeauna o țesătură de senzații şi amintiri. Frumusețea nu este, de altfel, legată de contemplare, ci o problemă de cunoaştere, de căutare, de rezonanță sufletească şi spirituală.

OMUL CARE ŞI-A VÂNDUT POFTA

„Cuvântul", an. VI, nr. 1710, 25 ianuarie 1930, p. 1, 2.

WUTHERING HEIGHTS

„Cuvântul", an. VI, nr. 1716, 31 ianuarie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 155-158 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 102-104.

Sebastian identifică în romanul lui Emily Brontë un simbolism senzual, un romantism idilic şi sumbru. Publicistul apreciază vagul, melanjul de obscur şi diafan al acestei proze, precum şi legătura intimă pe care autoarea o stabileşte între ţinutul naraţiunii şi psihologia, construcţia intimă şi destinul eroilor săi. Admiraţia lui Sebastian se îndreaptă şi către stilul prozatoarei engleze, datorită tonului reflectat, obiectiv şi temperat, care dă o profunzime aparte vagului şi seraficului romanului.

EVREII ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

„Cuvântul nostru", an. V, nr. 42, 31 ianuarie 1930. Retipărit în „Observator cultural", nr. 650, noiembrie 2012

ROMANUL INSULAR

„Cuvântul", an. VI, nr. 1721, 5 februarie 1930, p. 1.

Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 158-160 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 104-105. Remarcând rezistenţa în sensul valabilităţii artistice a romanului englez al secolului al XIX-lea, net superior din punctul său de vedere romanului francez al aceleaşi perioade, Sebastian consideră că proza englezească are o structură aparte. Superioritatea acestei ar fi consecinţa eludării preocupării pentru stil, în favoarea faptelor, a experienţei. Pentru Sebastian, aplecarea către aspectele autobiografice ar spori valabilitatea unei scrieri căci, pornind de la observaţie şi experienţa personală, proza perioadei „se îndreaptă spre om şi viaţă cu o curiozitate decisă şi lucidă, e în căutarea de adevăr şi substanţial".

LÉON DAUDET SAU REZISTENŢA LUTEŢIEI

„Cuvântul", an. VI, nr. 1722, 6 februarie 1930, p. 1, 2.

LITERATURA LUI STENDHAL

„Cuvântul", an. VI, nr. 1723, 7 februarie 1930, p. 1.

Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 160-161 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 105-106.

NOTE STENDHALIENE

I. *Armance*, „Cuvântul", an. VI, nr. 1737, 21 februarie 1930, p. 1, 2; II. *Lamiel*, Ibidem, an. VI, nr. 1743, 27 februarie 1930, p. 1, 2; III. *Lucien Leuwen*, Ibidem, an. VI, nr. 1749, 5 martie 1930, p. 1, 2.

Retipărite în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 162-165, 165-169, 169-173 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 106-109, 109-112, 112-115.

Admirator al literaturii lui Stendhal, Sebastian consideră că în cazul acestuia, „literatura ca experienţă de viaţă” nu constituie o simplă formulă, ci o realitate, identificând corespondenţe profunde între momentele, eroii, situaţiile romanelor prozatorului şi viaţa acestuia. Pentru Sebastian, Stendhal este omul contradicţiilor, un melanj între monden, galant, curtenitor şi singuratic, grav, brutal. O inteligenţă mult mai profundă decât lasă a se vedea, romancierul francez dă dovadă în acelaşi timp de o supleţe, care îi permite a trece cu uşurinţă de la ironie şi amuzament la petetism, tragic şi deznădejde. Aceste trăsături ar fi evidente în *Armance*, unde împletirea dispoziţiilor contrarii sporeşte cu abilitate misterul, complicând aparenta evidenţă. Într-un personaj ca Lamiel, Sebastian vede întruchiparea spiritului deschis şi fermecător al lui Stendhal, iar calitatea de bun observator se manifestă cu prisosinţă în *Lucien Leuwen*, unde amprenta personală umanizează datele istorice, dând naştere unei istorii umane.

SAMUEL BUTLER

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1752, 8 martie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 115-118;

ALAIN FOURNIER

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1758, 14 martie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 118-120.

ION BARBU

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1763, 19 martie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici.*

Memorial, ed. cit., p. 227-231 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 192-195.

O SEARĂ FUTURISTĂ LA PARIS

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1766, 22 martie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 578-582;

HUMORUL LUI SAMUEL BUTLER

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1771, 27 martie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 174-177 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 120-123.

Pentru Sebastian, Samuel Butler este o întrupare a spiritului englez al secolului al XIX-lea, un om al timpului său, cu o structură şi o operă de o deosebită calitate umană. Remarcând că scriitorul englez, mort aproape un anonim, devine cunoscut graţie eforturilor lui Valery Larbaud de a-i compune o biografie completă, publicistul român strecoară câteva observaţii ce merită amintite privind valoarea biografiei: „Astăzi, când specia detestabilă a „vieţii romanţate” falsifică în acelaşi timp adevărul, informaţia exactă, istoria şi literatura, e bine să ne amintim sensul adânc al biografiei ca reconstituire morală, ca documentare pură şi simplă şi ca grupare sintetică de realităţi. Biografia redusă la fapte, nu la comentarii sentimentale, biografia critică şi obiectivă poate fi un gen de erudiţie şi sinteză, căruia să nu-i lipsească totuşi bucuria creaţiei de artă. E una dintre cele mai revelatoare mijloace de a cunoaşte”.

SCRISOARE DESPRE UN ALT PARIS

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1785, 10 aprilie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 582-586.

ÎNSEMNĂRI DESPRE BANDIŢI ŞI ARTĂ

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1796, 23 aprilie 1930, p. 1, 2.

Titlul articolului este unul simbolic, căci termenul de „bandit” vorbeşte despre necesitatea reîntoarcerii în literatură a unei categorii de eroi care să satisfacă nevoile sufleteşti ale omului simplu. Sebastian doreşte „o reîntoarcere la aventură, la amor, la crimă, la intrigă”, la o literatură fără pretenţii, poate naivă, dar care să-l facă să vibreze pe cititorul fără o pregătire intelectuală deosebită. „Literatura îşi pierde finalitatea; rămâne un simplu instrument. Din lumea ei, spectatorii sunt eliminaţi. Problemele artei se închid într-un cerc limitat de profesionişti, între care înţelegerea e cu putinţă ca între iniţiaţii unui cult secret. Un vocabular special, preocupări distincte, semne secrete par a despărţi lumea artistului de lumea publicului” sunt doar câteva dintre reproşurile publicistului, pentru care interesul romancierilor pentru tehnică înseamnă o închidere şi o omisiune a gusturilor lectorilor. Apreciind că „între artă şi mulţime se ridică un zid înalt”, Sebastian vede un scriitor închis în biblioteca personală, izolat între problemele individualităţii sale.

DICŢIONAR DE TERMENI LITERARI

I, „Cuvântul”, an. VI, nr. 1799, 26 aprilie 1930, p. 1, 2;

II Temutul polemist, Ibidem, an. VI, nr. 1804, 1 mai 1930, p. 1, 2.

Retipărite în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 121-128 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit.

Primul termen pe care Sebastian îl pune în discuţie, cel care asociază fecunditatea cu activitatea literară, este considerat de publicist un paradox, atâta timp cât artistul ar avea nevoie de un timp de elaborare, de reflecţie, ce intră în contradicţe tocmai cu rodnicia. Pentru Sebastian, fecunditatea ar fi o caracteristică a inferiorităţii, a unei superficialităţi ce nu ar trebui să existe în domeniul spiritului. Astfel, efortul creator, travaliul literar ar fi singurele care ar conferi statutul de scriitor. După „fecundul autor", al doilea termen analizat, „temutul polemist" ar fi unul care s-ar preta politicii şi a cărui violenţă l-ar exclude din sfera spirituală. Un astfel de personaj este catalogat drept lipsit de idei, cu păreri împrumutate, superficial şi inferior prin vulgaritatea preocupărilor sale. „Criticul eclectic", „un comentator literar care e capabil să guste în aceeaşi măsură opere de artă perfect deosebite şi ca sens, şi ca manieră" ar reprezenta o altă contradicţie pentru Sebastian, căci – consideră acesta – critica este prin natura ei selectivă, amprentă a personalităţii critice, confruntare între structura operei şi cea a criticului. Criticul trebuie să disocieze, să excludă, să accepte şi să identifice contrastele.

PLIMBĂRI LA LOUVRE

„Cuvântul", an. VI, nr. 1810, 7 mai 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 586-590. („Scrisori din Paris")

O DICTATURĂ A INTELECTUALILOR

„Cuvântul", an. VI, nr. 1815, 13 mai 1930, p. 1, 2.

Articolul este un răspuns la apelul lansat intelectualilor de către generalul Averescu („Un apel către intelectuali pentru schimbarea sistemului politic şi cadrului legal al vieţii publice", „Cuvântul", an. VI, nr. 1782, 7 aprilie 1930, p. 4). Articolul ne înfăţişează un Sebastian cu vederi liberale, care imaginează un stat cu rol doar de coordonare a socialului, care pune accentul pe formarea tehnocraţilor şi exclude orice tip de dictatură. Apreciind că între sfera culturii şi cea politică trebuie să existe o separaţie, publicistul militează pentru o neînregimentare a capitalului intelectual: „Intelectualul e un ins. El există, cugetă şi creează independent de categoriile sociale din care poate face parte în virtutea profesiunii sau intereselor lui. Întâmplarea îl poate aduce uneori în fruntea intereselor ţării. Calitatea lui de intelectual însă, nu".

RUE LA BOËTIE

„Cuvântul", an. VI, nr. 1824, 22 mai 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 590-594. („Scrisori din Paris")

CARTEA LUI MIRCEA ELIADE

„Cuvântul", an. VI, nr. 1833, 31 mai 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 282-285.

E. ZAMIATIN

„Cuvântul", an. VI, nr. 1857, 24 iunie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 123-125.

NOTE RĂZLEŢE DESPRE ROMANUL NOSTRU

„Cuvântul", an. VI, nr. 1868, 5 iulie 1930, p. 1, 2.

BALUL INTERNATULUI

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1874, 11 iulie 1930, p. 1, 2. („Scrisori din Paris”)

VIRGINIA WOOLF

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1881, 18 iulie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 178-180 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 126-128.

PRIMA ZI

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1895, 1 august 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 554-557. („Jurnal de vacanţă”)

Însemnările din vacanţa petrecută în Franţa, la Annecy, în vara anului 1930 sunt grupate sub forma unui „Jurnal de vacanţă”. După cum indică şi titlul însemnărilor, Sebastian consemnează cu precădere evenimentele exterioare, descriind în amănunt excursiile întreprinse, cu numeroase date toponimice. Notele atrag atenţia prin paralelismul pe care cronicarul îl stabileşte între ţinutul pe care îl descoperă şi ţara natală, iar comparaţiile vizează cu precădere peisajul.

COLMYR LA PUYA

„Cuvântul”, nr. 1901, 7 august 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 557-560. („Jurnal de vacanţă”)

W. N. P. BARBELLION

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1908, 14 august 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 180-185.

PRINCIPESA BIBESCU PORTRETISTĂ

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1910, 16 august 1930, p. 1, 2.

PLIMBARE LA LOVAGNY

„Cuvântul”, nr. 1914, 20 august 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 560-564. („Jurnal de vacanţă”)

382 DE KM

„Cuvântul”, nr. 1924, 30 august 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 564-567. („Jurnal de vacanţă”)

TESS D'URBERVILLES

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1932, 7 septembrie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 568-571 şi *Mihail Sebastian, Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 128-130. („Jurnal de vacanţă”)

PLIMBARE LA GRENOBLE.

„Cuvântul”, nr. 1942, 17 septembrie 1930, p. 1, 2.
Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 571-575. („Jurnal de vacanţă”)

DESPRE EDUCAŢIA ROMANCIERULUI

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1944, 19 septembrie 1930, p. 1, 2.
Retipărit în *Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 128-131.

SCRISOARE DIN GENEVA

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1953, 28 septembrie 1930, p. 1, 2.
Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 575-578.

D. MIRONESCU LA GENEVA,

„Cuvântul", an. VI, nr. 1954, 29 septembrie 1930, p. 1.

DESPRE O EUROPĂ CARE NU MAI ESTE

„Cuvântul", nr. 1966, 11 octombrie 1930, p. 1-2.

SRIKANTA

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1978, 23 octombrie 1930, p. 1, 2.

RUE DE LAPPE

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1980, 25 octombrie 1930, p. 1, 2. („Scrisori din Paris”)

O CARTE DE ISTORIE

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1994, 8 noiembrie 1930, p. 1, 2.

Sebastian mărturiseşte preferinţa pentru genurile biograficului în faţa vieţilor romanţate în ceea ce priveşte informarea istorică, pentru precizia sporită. În acest sens, cartea lui Lytton Strachey, *Elisabeta şi contele de Essex* este apreciată drept „un capitol de istorie, scris cu sobrietate, fără libertăţi de imaginaţie [...]”.

CARTIERUL LATIN

„Cuvântul”, an. VI, nr. 1997, 11 noiembrie 1930, p. 1, 2.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 594-597. („Scrisori din Paris”)

Grupajul de „scrisori din Paris” reuneşte texte în cadrul cărora aspectele informative se împletesc cu subiectivitatea tânărului conştient de şansa de a studia într-o capitală culturală europeană însemnată. În *Cartierul latin*, Sebastian condamnă teatralitatea şi cabotinajul pe care o viaţă studenţească anostă şi fără semnificaţie o imprimă locului. Tocmai de aceea, el apreciază frumuseţile învecinate, străzile, bisericile, parcurile ce împrejmuiesc cartierul. Sebastian caută locurile vii, colorate, care dau dovadă de spontaneitate, descoperind că până şi străzile pot avea „caracter”. Armonia, echilibrul şi graţia grădinii Luxemburg se împletesc cu tragismul şi irealitatea unei străzi ca Rue Iracieuse, în timp ce biserica Saint Germain des Près, cu aerul său provincial, este asemănată cu o cetate transilvăneană şi considerată un „fragment parizian din alt timp”, ce se detaşează de realitatea mecaniscistă din jur.

AMERICA LUI DUHAMEL

„Cuvântul”, an. VI, nr. 2001, 15 noiembrie 1930, p. 1, 2.

„Tehnica Statelor-Unite, sufletul lor aservit maşinei, orizontul scăzut al vieţii, logica stearpă a cifrelor, absenţa totală a pasiunilor mari, toată atmosfera aceasta de suficienţă, toată liniştea asta mecanică, fără suport interior şi fără accidente...” au rolul de a deprima anumite temperamente. Tocmai de aceea Sebastian tratează cu condescendenţă părerile lui Duhamel, văzând în cartea acestuia nu latura istorică sau psihologică, ci un strigăt al europeanului ce vede prăpastia dintre „patria spiritului” şi „patria automatului”. În consens cu Duhamel, publicistul român înfierează ceea ce numeşte „absenţa spiritului” sau „pustiul lăuntric” al vieţii americane. Astfel, tehnica, civilizaţia materială ar da naştere artificialului, menit să ascundă vidul sufletesc al unor oameni care au ajuns să se plieze exclusiv pe valorile exterioare vieţii lăuntrice, pierzându-şi individualitatea. Disciplina, rigididatea, obiectele alcătuind decoruri false i-ar împinge pe americani să repudieze instinctualitatea şi i-ar împiedica să sesizeze nuanţele, aceştia fiind prizonierii iluziei unei civilizaţii perfecte.

SĂ VORBIM DESPRE RĂZBOI

„Cuvântul”, an. VI, nr. 2005, 19 noiembrie 1930, p. 1, 2.

Articolul se vrea un răspuns la cel semnat de Alexandru Kirițescu în paginile aceluiaşi cotidian, pe care Sebastian îl înfierează pentru notele întunecate, entuziasmul şi luciditatea sumbre, febrilitatea cu care semnatarul articolului preconizează iminentul război mondial. Publicistul se declară neliniştit nu pentru previziuni, conştient de faptul că istoria îşi continuă cursul indiferent de trăirile individuale, ci de „accentul sufletesc al articolului, strigătul lui necruțător, desnădejdea rece, excitația crudă a paginilor...”, în contrast cu alcătuirea intimă a semnatarului, pe care anterior îl apreciase pentru inima armonioasă şi deschisă şi mintea înşelăgătoare. Pentru Sebastian, a face o problemă estetică dintr-una politică constituie o gravă greşeală, căci războiul preconizat nu poate fi decât unul abstract, confruntare de laborator, care nu înnobilează ci, „înainte de a uza trupul, distruge spiritul”. Virtuțile eroice nu mai au trecere în nebunia declarațiilor, vâltoarea care întunecă mințile şi neagă toate valorile.

AMERICA LUI KEYSERLING

I PANORAMA AMERICANĂ, „Cuvântul”, an. VI, nr. 2008, 22 noiembrie 1930, p. 1, 2;

II PROBLEME AMERICANE, Ibidem, an. VI, nr. 2012, 26 noiembrie 1930, p. 1, 2.

CETATEA UNIVERSITARĂ

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2041, 25 decembrie 1930, p. 5.

Retipărit în *Mihail Sebastian, Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 597-600. („Scrisori din Paris”)

1931

CAMIL PETRESCU SAU DESPRE O DRAMĂ A INTELIGENŢEI

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2059, 14 ianuarie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 384-387 şi în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 381-384.

După ce defineşte critica drept „facultatea de a mutila veridic”, Mihail Sebastian analizează „drama” eroilor lui Camil Petrescu a căror inteligenţă „ne este schematică, pur logică şi exterioară”, ci una care „comunică cu sensul intim al lucrurilor şi al faptelor, o inteligenţă patetică, amplă, cu nuanţe emoţionale multiple, cu răsunet sufletesc vast”. Continuă analiza „tragediei” lui Ştefan Gheorghidiu din perspectiva „ultra-lucidităţii” acestuia, întrucât el crede „într-un ideal de puritate” şi „are orgoliul inteligenţei lui de ins conştient”.

HENRY DAVID THOREAU

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2071, 26 ianuarie 1931, p. 1, 2.

METRO

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2080, 5 februarie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 602-605.

PRELIMINARII

„Cuvântul", an. VII, nr. 2094, 19 februarie 1931, p. 1.

Aflat încă la Paris, începe să scrie o lungă serie de articole sub titlul „Legea advocaților", întrucât aceasta, măcar prin câteva puncte ale ei (de exemplu, doctoratul devenea obligatoriu pentru a putea profesa), îl afecta personal. Seria de articole începe pe 19 februarie 1931 şi se încheie pe 19 februarie 1932 (*Preliminarii*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2094, 19 februarie 1931, p. 1, *Advocații stagiari*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2095, 20 februarie 1931, p. 1, *Tot despre stagiari*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2100, 25 februarie 1931, p. 1, 2, *Este doctoratul în drept o necesitate practică?*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2101, 26 februarie 1931, p. 1, 2, *Fals punct de plecare*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2107, 4 martie 1931, p. 1, *Reforma învățământului juridic*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2108, 5 martie 1931, p. 1, 2, *Un regulament la Facultatea de Drept*, „Cuvântul", an. VII, nr. 2282, 28 august 1931, p. 1, *Albă, neagră...*, „Cuvântul", an. VIII, nr. 2367, 21 noiembrie 1931, p. 1, *S-a votat totuşi...*, „Cuvântul", an. VIII, nr. 2405, 1 ianuarie 1932, p. 1, *Advocatul stagiar*, „Cuvântul", an. VIII, nr. 2418, 15 ianuarie 1932, p. 1, *„Argumentele" d-lui Naumescu*, „Cuvântul", an. VIII, nr. 2443, 9 februarie 1932, p. 1, *Un ultim cuvânt*, „Cuvântul", an. VIII, nr. 2453, 19 februarie 1932, p. 1.)

ADVOCAȚII STAGIARI

„Cuvântul", an. VII, nr. 2095, 20 februarie 1931, p. 1.

TOT DESPRE STAGIARI

„Cuvântul", an. VII, nr. 2100, 25 februarie 1931, p. 1, 2.

ESTE DOCTORATUL ÎN DREPT O NECESITATE PRACTICĂ?

„Cuvântul", an. VII, nr. 2101, 26 februarie 1931, p. 1, 2.

FALS PUNCT DE PLECARE

„Cuvântul", an. VII, nr. 2107, 4 martie 1931, p. 1.

REFORMA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI JURIDIC

„Cuvântul", an. VII, nr. 2108, 5 martie 1931, p. 1, 2.

PASCIN

„Cuvântul", an. VII, nr. 2137, 3 aprilie 1931, p. 1, 2. Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 605-608 şi în *Itinerar spiritual francez*, selecţia textelor Constantin Virgil Bănescu, cuvânt înainte de Matei Călinescu, Editura Hasefer, Bucureşti, 2007, p. 229-233.

Moartea lui Pascin (la 2 iunie 1930) este unul din „faptele diverse" pariziene care l-au impresionat pe Mihail Sebastian. Numele pictorului a fost menţionat pe o filă din manuscrisul romanului *De două mii de ani*, într-un proiect narativ cu posibile personaje ale capitolelor „franceze" ale romanului. (Mihail Sebastian, *Opere, I. Proza*, ediţie coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea, text ales şi stabilit, note, comentarii şi variante de Mihaela Constantinescu-Podocea şi Oana Safta, prefaţă de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2011, p. 1265.)

SCUARURI

„Cuvântul", an. VII, nr. 2143, 9 aprilie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 608-611.

UN ROMAN

„Cuvântul", an. VII, nr. 2148, 16 aprilie 1931, p, 1, 2.

FRANCEZUL, UN TIP NEEUROPEAN

„Cuvântul", an. VII, nr. 2169, 7 mai 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 611-614.

TOULOUSE-LAUTREC

„Cuvântul", an. VII, nr. 2175, 13 mai 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 614-617 şi în *Itinerar spiritual francez*, ed. cit., p. 233-238.

SEARĂ LA EXPOZIŢIA COLONIALĂ

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2215, 22 iunie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 617-620.

PRIN EXPOZIŢIA COLONIALĂ

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2219, 26 iunie1931, p. 1, 2.

NIMIC NOU...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2237,14 iulie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 623-624.

Primul articol scris după întoarcerea de la Paris, în care remarcă oarecum nemulţumit că nimic nu s-a schimbat: „Cum au rămas toate la locul lor! Cum nu s-a urnit nimic din această aparentă viitoare!”

SPECTACOLE, OAMENI ŞI DOBITOACE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 22.38, 15 iulie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 620-623.

Cu acest text Mihail Sebastian încheie seria de 15 articole apărute în ciclul „Scrisori din Paris” (primul text datează din 7 mai 1930).

PROPRIETATE LITERARĂ

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2240, 17 iulie 1931, p. 1.

SCRISOARE DIN VIENA. „... DU STADT MEINER TRÄUME”

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2241, 18 iulie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 624-627.

DESPRE DELICTUL DE A NU FI BURSIER

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2248, 25 iulie 1931, p. 1

REPERTORII TEATRALE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2264, 10 august 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

Reproş adus criteriului utilizat de teatrele bucureştene în alegerea repertoriului: „Criteriul e simplu. Are un spectacol succes la Paris? Îl trecem pus şi simplu la Bucureşti”. Mihail Sebastian consideră că „socoteala e greşită”, întrucât, sper deosebire de Bucureşti, la Paris există o specializare a teatrelor şi a publicului care îi permite directorului de teatru să ştie „cui se adresează” şi „ce să reprezinte”.

SCURT PAMFLET ÎMPOTRIVA OMULUI LITERAR

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2266, 12 august 1931, p, 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 683-685.

Analiză a efectelor literaturii care ajunge pentru unii oameni să creeze o realitate paralelă: „Mă gândesc la o zilnică substituire a literaturii în traiul adevărat al oamenilor. La o înlocuire a amintirilor personale cu amintiri din cărți, la o schimbare nesimțită a valorilor vii ale fiecăruia cu valorile împrumutate unui erou de roman". Omul literar, ironizat în articol, este astfel „un tip de om, construit în întregime din reminiscențe livreşti, retras totdeauna în dosul unei lecturi, care îl dispensează pe el să acționeze, să vorbească şi să existe pur şi simplu".

LEI 45, BANI 50...

„Cuvântul", an. VII, nr. 2267, 13 august 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

DE CE?

„Cuvântul", an. VII, nr. 2268, 14 august 1931, p. 1, semnat *M. Sb.*

UN CĂLĂTOR DE MAI DEMULT

„Cuvântul", an. VII, nr. 2273, 19 august 1931, p. 1-2, semnat *M. Sb.*

MORALITATE

„Cuvântul", an. VII, nr. 2274, 20 august 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

FORSYTE SAGA

„Cuvântul", an. VII, nr. 2276, 22 august 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 130-133.

PRESA DE INFORMAŢIE ŞI PRESA DE OPINIE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2278, 24 august 1931, p. 1.

D. MUSSOLINI DRAMATURG

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2280, 26 august 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

Articol scris cu ocazia punerii în scenă la Paris a unei piese scrise de Benito Mussolini. În aceeeaşi notă admirativă, Mihail Sebastian mai scrisese, în urmă cu doi ani articolul *Reflexii nepolitice la o temă politică*, „Cuvântul”, an. V, nr.1599, 3 octombrie 1929, p. 1.

NOTE DESPRE LITERATURĂ ŞI IMORALITATE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2281, 27 august 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 186-188, *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 133-135 şi în *Itinerar spiritual francez*, ed. cit., p. 238-242.

Autorul îi ia apărarea lui André Gide cu prilejul unui eveniment petrecut în Franţa: „De curând, o revistă pariziană a adunat din cele patru colţuri ale lumii documente de protestare împotriva acestui distrugător de suflete”. Mihail Sebastian demonstrează că Gide nu poate fi un „corupător de suflete” pentru nu este „un pasionat”, iar „geniul său este inteligenţa” şi „legea lui de gândire este claritatea”.

UN REGULAMENT NOU LA FACULTATEA DE DREPT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2282, 28 august 1931, p. 1

3 MILIOANE DE FRANCEZI...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2287, 2 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

„JE MAINTIENDRAI”

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2288, 3 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

GUZGANII DIN RIKER

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2289, 4 septembrie 1931, p. 1.

Retipărit în „Observator cultural”, Supliment, an. VIII, nr. 135, 10 octombrie 2007, p. 7

CRITICA D-LUI ZARIFOPOL

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2292, 7 septembrie 1931, p. 1, 2.

După polemica dintre „tânărul” critic şi „bătrânul” Paul Zarifopol din 1929 (declanşată de două „şarmante foiletoane” ale lui Paul Zarifopol: *Romanul perfect. André Maurois. Climats* şi *Maurois, publicul şi criza glumei*, publicate în „Adevărul”, nr. 13876, 17 martie 1929 şi, respectiv, nr. 13916, 5 mai 1929), atmosfera pare că se mai destinde, iar Mihai Sebastian, comentând volumul *Încercări de precizie literară*, îi face un portret sugestiv criticului („E un şpanchiu d. Zarifopol - şi sunt sigur că vorba are să-i facă plăcere. Nu pândeşte numai grimase. Pândeşte mai ales pasiunile, situaţiile mari, lucrurile sfinte, jurămintele. Cu un cuvânt, pândeşte patetismul. Şi atunci, în faţa acestor lucruri gingaşe, inteligenţa d-sale se desfată încet, gradat, pisiceşte") iar înspre finalul textului scrie cu simpatie: „Păstrez pentru capriciile critice ale d-lui Zarifopol o slăbiciune sinceră".

O MĂSURĂ EXCELENTĂ

„Cuvântul", an. VII, nr. 2294, 9 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

UN APOGEU POLITIC

„Cuvântul", an. VII, nr. 2296, 11 septembrie 1931, p. 1

Mihail Sebastian apreciază atitudinea Franţei care se opune, la 3 septembrie 1931, proiectului uniunii vamale austro-germane (planul Schober-Curtius, semnat la 18 martie 1931). Ca urmare a poziţiei Franţei, Curtea internaţională de justiţie de la Haga condamnă, la 5 septembrie, actul respectiv.

PE MARGINEA „ANSCHLUSSULUI ÎNMORMÂNTAT"

„Cuvântul", an. VII, nr. 2297, 12 septembrie 1931, p. 1.

Greutatea acestui important act politic care s-a încheiat la 12 martie 1938 este apreciată în *De două mii de* *ani* de Ghiţă Blidaru (alias Nae Ionescu) (Mihail Sebastian, *Opere, I. Proza*, ediţie coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea, text ales şi stabilit, note, comentarii şi variante de Mihaela Constantinescu-Podocea şi Oana Safta, prefaţă de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2011, p. 441).

Marta Petreu comentează astfel schimbarea de atitudine a lui Mihail Sebastian: „... în 11 septembrie 1931 Sebastian comentează succesele politice externe ale Franţei, care a împiedicat proiectul de unire a Austriei cu Germania, observând, nu fără satisfacţie, că «politica Franţei din septembrie 1931 tot René Descartes o face». A doua zi, din motive pe care nu le cunoaştem, dar le putem presupune, schimbă tonul cu 180 de grade: nu mai e indiferent faţă de unirea Austriei cu Germania, nu mai felicită Franţa care a împiedicat Anschlussul, ci notează că aceasta refuză discuţiile pe tema austriacă, apoi conchide funebru că Anschlussul a fost «înmormântat. Da. Dar înmormântat de viu». (Marta Petreu, *Diavolul şi ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Polirom, Iaşi, 2009, p. 47.)

DAR CEILALŢI DOMNI BOILĂ?

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2298, 13 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

PE FRONTUL DEMOCRAT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2300, 15 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

Mihail Sebastian reacţionează dur când află că Averescu, I.G. Duca şi Virgil Magdearu au intenţia de a se alia. În acelaşi timp, afirmaţiile sale din acest articol stau la baza demonstraţiei Martei Petreu care vede în Mihail Sebastian un „antidemocrat”: „Aşa cum Sebastian era conştient că scrie tablete politice, el este perfect conştient şi că se află în tabăra antidemocratică. «N-am crezut niciodată în democraţia partidelor noastre. Dar am crezut în democraţia presei lor. Oricât am fi de deosebiţi noi şi oricât ni s-ar părea poziţia adversă de falsă», scrie Sebastian în septembrie 1931, recunoscând limpede că pentru el democraţia este «poziţie adversă» şi, pe deasupra, o poziţie «falsă»; or, dacă democraţia e poziţia adversă, rezultă clar că Sebastian ştia prea bine că el, la «Cuvântul», aparţine antidemocraţilor. De data asta, delictul democraţilor, adică al lui Averescu, Duca şi Maniu, este intenţia de a se alia, iar Sebastian atacă «ziare[le] democrate» care susţin o «asemenea unire» (Marta Petreu, *Diavolul şi ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Polirom, Iaşi, 2009, p. 48 şi passim).

AM GĂSIT!...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2301, 16 septembrie 1931, p. 1.

AVENTURA LUI JEAN GALMOT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2306, 21 septembrie 1931, p. 1, 2.

O VANITATE TRAGICĂ

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2307, 22 septembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

FOOTING

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2310, 25 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

ŞI AROLUL, ŞI ARIŞCA

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2312, 27 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

LA LUMINA LUNII...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2313, 28 septembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas.*

GANDHI ÎNTRE ENGLEZI...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2315, 30 septembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

ÎNTRE PARIS ŞI WASHINGTON

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2317, 2 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

PUNCT CULTURAL MORT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2318, 3 octombrie 1931, p. 1.

Articolul cuprinde consideraţii despre viaţa culturală. Chiar dacă nu lipseşte „creaţia individuală de valori artistice”, autorul deplânge „lipsa unei atmosfere *generale* în care eforul personal al unui ins să se poată încadra.

ZIUA DOBITOACELOR

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2321, 6 octombrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

ADVOCATUL DIN BRIGHTON

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2322, 7 octombrie 1931, p. 4, semnat *Amyntas*.

UNUL SINGUR... ŞI ACELA MORT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2323, 8 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

ZBOR RECTIFICAT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2324, 9 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

PENTRU UN ADOLESCENT MORT...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2326, 11 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

WHIGI ŞI TORY

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2328, 13 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

CÂTEVA CUVINTE DESPRE „ELITA CREATOARE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2329, 14 octombrie 1931, p. 1.

Mihail Sebastian reacţionează la un manifest (pe care îl consideră „naiv” şi „fără soluţii esenţiale”) publicat de Nichifor Crainic în luna septembrie (*Stat şi cultură. Apel către elita creatoare a României*, „Gândirea”, an. XI, nr. 9, septembrie 1931, p. 325-330). După ce defineşte cultura pe principii etnice („prin cultură înţelegem invenţia proprie a geniului etnic prin care se afirmă în lume personalitatea specifică a unui popor”) şi după ce reproşează intelectualilor că nu s-au implicat în adevăratele probleme culturale ale poporului („Exponent al instinctelor populare, politicianul e totdeauna o gură mare şi întâmplător un cap subţire. Iar o gură [illegible] înseamnă o cugetare în funcţia culturală a [illegible], deci, rolul elitei culturale să-l iniţieze în lucrurile subţiri şi necunoscute lui. Dar elita creatoare a strălucit prin absenteism. Marea ei vină este că, trăind retrasă în fascinaţia frumoaselor idealuri, a atribuit gorilei politice grija de destinul operelor culturale – când aceasta nici bănuială n-avea”), Nichifor Crainic propune în concluzie următoarele: „Elita creatoare a acestei ţări trebuie să se organizeze în corp compact pentru a da, fiindcă numai ea singură poate să dea, un program de acţiune funcţiunii culturale în stat. Scriitori, compozitori muzicali, pictori, sculptori, artişti de tot felul, cari au ştiut să articuleze o armonie din gânguririle şoptite în adâncuri de geniul acestui popor, sunt chemaţi să s-adune în spirit de colectivitate frăţească şi să determine condiţiile prielnice unei înfloriri culturale. [...] Prin urmare: organizarea elitei creatoare într-o Ligă a tuturor artelor în scop de a sistematiza un program comun şi de a preciza metodele pentru a-l impune”.

TOCMAI LA MIJLOC...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2331,16 octombrie 1931, p. 1.

CINEMATOGRAF

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2331, 16 octombrie 1931, p. 2.

CONCERTUL MILSTEIN

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2332, 17 octombrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas*.

PENTRU STUDENŢII RESPINŞI

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2333, 18 octombrie 1931, p. 1.

ADAOS LA „ELITA CREATOARE”

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2333, 18 octombrie 1931, p. 2.

Mihail Sebastian reacţionează la articolul lui M. Sevastos („un domn, specialist în mici ciupeli cărora le spune polemici”) în care acesta îl ataca pe Nichifor Crainic cu prilejul manifestului *Stat şi cultură. Apel către elita creatoare a României* apărut în numărul din septembrie al „Gândirii”. Dacă Nichifor Crainic demasca proasta folosire a banilor în Ministerul Cultelor şi Artelor (80% din banii alocaţi mergeau la teatre, celelalte arte rămânând aproape ignorate), M. Sevastos îl atacă tocmai întrucât autorul manifestului fusese câţiva ani secretar în acelaşi minister şi profitase de această poziţie: „Şi când cei ce-au trecut pe la Ministerul Artelor, chiar literaţi, n-au utilizat bine sumele destinate literaturii – mai este de mirare că oamenii politici, care nu prea au timp de carte, le-au suprimat cu totul? În aceste condiţii, dacă există o revistă şi un literat care n-au dreptul să se plângă – atunci... Dar de ce să ne repetăm? D. Nichifor Crainic şi «Gândirea» ar trebui să aibă elementara prudenţă de a tăcea". (M. Sevastos, *Stat şi cultură*, rubrica „Însemnări", „Adevărul literar şi artistic", an. X, seria II, nr. 567, 18 octombrie 1931, p. 8)

LĂSAŢI-L SĂ TREACĂ!...

„Cuvântul", an. VII, nr. 2334, 19 octombrie 1931, p. 1.

JEAN DE LA LUNE LA CINEMATOGRAFUL VOX

„Cuvântul", an. VII, nr. 2334, 19 octombrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas*.

RICHARD HUGHES: UN ROMANCIER AL COPILĂRIEI

„Cuvântul", an. VII, nr. 2334, 19 octombrie 1931, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Cornelia Ştefănescu, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru ştiinţă şi artă, Bucureşti, 2002, p. 135-136.

CRITERIILE EDITORULUI

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2336, 21 octombrie 1931, p. 2.

Nemulţumit că editorii preferă să publice traduceri, care în mod sigur vor avea succes pe piaţa de carte, în loc să sprijine scriitorii români, îndeosebi tinerii aflaţi la debut, Mihail Sebastian începe un şir de articole în care va ataca „criteriile editorului” (în 1931, această discuţie va fi urmată de *Cu prilejul unei traduceri*, „Cuvântul”, an. VII, nr. 2345, 30 octombrie 1931, p. 2, *Traduceri, protecţionism literar, organizare profesională*, „Cuvântul”, an. VII, nr. 2348, 2 noiembrie 1931, p. 3 şi de *Protecţionism literar*, „Cuvântul”, an. VIII, nr. 2389, 13 decembrie 1931, p. 2).

„PANTHER”

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2337, 22 octombrie 1931, p. 1.

A MURIT UN COLABORATOR AL LUI DUMNEZEU

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2338, 23 octombrie 1931, p. 1.

Articol scris după aflarea morţii lui Thomas Alva Edison (18 octombrie 1931).

CIFRE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2339, 24 octombrie 1931, p. 1.

O GRAVĂ CONFUZIE

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2340, 25 octombrie 1931, p. 2.

„RADICAL-ŢĂRĂNISM”

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2341, 26 octombrie 1931, p. 1.

DOMNUL DE LA GHIŞEU

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2342, 27 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

SPIRIT ACADEMIC

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2343, 28 octombrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas.*

MARXISM RETRIBUIT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2344, 29 octombrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

CU PRILEJUL UNEI TRADUCERI

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2345, 30 octombrie 1931, p. 2.

FALIMENTUL DRAGOSTEI LA SELECT

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2345, 30 octombrie 1931, p. 2, semnat *m. sb.*

SPRE ALEXANDRE DUMAS...

„Cuvântul”, an. VII, nr. 2347, 1 noiembrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas.*

Reacție la aflarea rezultatelor unei anchete făcute de o revistă pariziană, conform căreia Alexandre Dumas ar fi cel mai citit scriitor francez în anul 1931. Acest fapt constituie punctul de plecare al demonstrației lui Mihail Sebastian care explică de ce publicul un ajunge la „literatura timpului nostru": „Este o literatură prea cerebrală, prea nunțată, prea «artistă». Scriitorul se ocupă cu propriile lui probleme şi este în căutarea pasiunilor lui. Scriitorul nu mai scrie pentru cetitori, ci pentru el însuşi".

CORESPONDENȚĂ PARTICULARĂ

„Cuvântul", an. VII, nr. 2348, 2 noiembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

TRADUCERI, PROTECȚIONISM LITERAR, ORGANIZARE PROFESIONALĂ

„Cuvântul", an. VII, nr. 2348, 2 noiembrie 1931, p. 3.

1.706.202

„Cuvântul", an. VII, nr. 2349, 3 noiembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

DEZNODĂMÂNTUL MODERNISMULUI

„Cuvântul", an. VII.V nr. 2350, 4 noiembrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas*.

Scris cu ocazia aniversării „Contimporanului" (unde, în 1929, avusese rubrica *Povestea vorbii*) – care împlinise o sută de numere -, articolul începe abrupt şi anunţă decesul modernismului („Modernismul a murit"). Mihail Sebastian îşi continuă vechea răfuială cu avangarda şi anunţă că „aniversarea «Contimporanului» [...] coincide cu un deznodământ", căci este „comemorarea unei înfrângeri".

O SONDĂ CARE NU SE ASTÂMPĂRĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2351, 5 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

MAMMY LA FEMINA

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2351, 5 noiembrie 1931, p. 4, semnat *m. sb.*

GEORGES DUHAMEL

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2352, 6 noiembrie 1931, p. 1.

„PÂNĂ LA BIRUINŢA FINALĂ..."

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2353, 7 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

CERCUL ANALELOR ROMÂNE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2354, 8 noiembrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas*.

Articolul anunţă seria de conferinţe organizate de Cercul Analelor Române după model francez.

REVOLUŢIONARI ŞI RĂZVRĂTIŢI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2355, 9 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

CONVORBIRE CU GEORGES DUHAMEL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2355, 9 noiembrie 1931, p. 3.

UN POST VACANT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2356, 10 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

REVISTE ROMÂNEŞTI SAU REVISTE BUNE?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2357, 11 noiembrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas*.

HOG ISLAND

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2365, 19 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

SARAH OSNATH HALEVY

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2366, 20 noiembrie 1931, p. 2.

Numele dansatoarei Sarah Osnath Halevy este menţionat pe o filă din manuscrisul romanului *De două mii de ani*, într-un proiect narativ cu posibile personaje ale capitolelor „franceze” ale romanului. (Mihail Sebastian, *Opere, I. Proza*, ediţie coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea, text ales şi stabilit, note, comentarii şi variante de Mihaela Constantinescu-Podocea şi Oana Safta, prefaţă de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2011, p. 1265.)

ALBĂ, NEAGRĂ...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2367, 21 noiembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

O STICLĂ CU PARFUM...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2369, 23 noiembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

UN BĂIAT ŞI CÂTEVA JETOANE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2370, 24 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

PENTRU SMARANDA BRĂESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2372, 26 noiembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

NUMIRILE ÎN MAGISTRATURĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2373, 27 noiembrie 1931, p. 1.

O INIŢIATIVĂ DE ARTĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2373, 27 noiembrie 1931, p. 2, semnat *Amyntas*.

Mihail Sebastian revine cu un nou articol despre Cercul Analelor Române în care salută o nouă iniţiativă a acestei instituţii: organizarea de concerte simfonice (primul a fost un recital al pianistului Claudio Arrau), precedate de prelegeri susţinute de muzicieni şi muzicologi de prestigiu, precum George Breazul sau Dimitrie Cuclin.

RECITALUL DOAMNEI FLORIA CAPSALI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2374, 28 noiembrie 1931, p. 2, semnat *m. sb.*

NU VOR ŢĂRANII...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2376, 30 noiembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

LUDWIG LEWISOHN

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2376, 30 noiembrie 1931, p. 3.

O MĂSURĂ BUNĂ ŞI UN ADVERSAR PROST

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2377, 1 decembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

EXPOZIŢIA MAC CONSTANTINESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2380, 4 decembrie 1931, p. 1.

Cronică plastică scisă cu ocazia vernisajului expoziţiei lui Mac Constantinescu, criticul de artă al „Cuvântului”, cel care, în 1932, va realiza portretul lui Mihail Sebastian pentru volumul *Fragmente dintr-un carnet găsit.*

TREBUIE SĂ-I VEDEŢI!

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2381, 5 decembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

DANTON

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2382, 6 decembrie 1931, p. 2.

Scurtul articol anunţă entuziast apariţia volumului prietenului său, „un eveniment literar de primă mână”. Cum Camil Petrescu era un scriitor „al cărui dar esenţial este de a privi viaţa organizat, de a o înţelege adică în funcţie de câteva adevăruri sufleteşti mari”, în această „reconstituire istorică” „nu poate fi dezorientat de proporţiile subiectului”.

FARSA, GEN SUPERIOR DE ARTĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2383, 7 decembrie 1931, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 483-485, *Întâlniri cu teatrul*, studiu introductiv şi antologie de Cornelia Ştefănescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1969 şi în *Mihail Sebastian comentat. Ce vârstă daţi acestor texte?*, Hasefer, Bucureşti, 2007.

În acest articol de teorie literară, Mihail Sebastian denunţă prejudecata conform căreia farsa este „un gen facil". Apreciază că farsa îi distrează îndeosebi pe copii („şi – uneori – pe oamenii inteligenţi"), întrucât ea este un joc, iar acesta pretinde o calitate „rară de altminteri": imaginaţia. Urmează apoi exemplificări din opera lui I.L. Caragiale.

CA TOT ROMÂNUL SĂ FIE BINE...

„Cuvântul", an. VIII. nr. 2384, 8 decembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

DUPĂ TREISPREZECE ANI

„Cuvântul", an. VIII. nr. 2386, 10 decembrie 1931, p. 1.

Primul articol scris de Mihail Sebastian despre Germania şi fenomenul hitlerist, în care analizează prefacerile politice şi culturale de la terminarea Primului Război Mondial până în 1931.

O PERSOANĂ SUBVERSIVĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2387, 11 decembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

PROCESIUNI LINIŞTITE

“Cuvântul”, an. VIII, nr. 2388, 12 decembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

PROTECŢIONISM LITERAR

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2389, 13 decembrie 1931, p. 2.

Mihail Sebastian comentează propunerea lui Petru Comarnescu de a impozita cărţile străine pentru a da astfel o şansă producţiilor autohtone.

PREMIUL NOBEL LUI WILHELM II

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2390, 14 decembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

SALVADOR DE MADARIAGA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2391, 15 decembrie 1931, p. 1.

OMUL DE DUPĂ UŞĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2393, 17 decembrie 1931, p. 1, 2.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 271-273.

După ce mărturiseşte a-l fi considerat pe Ion Călugăru „un poet condamnat să scrie proză”, Mihail Sebastian scrie o cronică entuziastă la apariţia primului roman („un roman de farse tragice”) al acestuia, considerând că viziunea prozatorului este „o ciudată îmbinare de luciditate şi confuzie” („o negură din care se desprind ireal de luminoase imagini, cuvinte, oameni”).

O CARTE STUDENŢEASCĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2395, 19 decembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

REVISTE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2395, 19 decembrie 1931, p. 2, semnat *m. sb.*

Într-o scurtă analiză a nivelului revistelor româneşti ale epocii, Mihail Sebastian consideră că ceea ce defineşte o revistă este rubrica de critică („acolo se triază realmente evenimentele de cultură, se aşează în anumită ierarhie”), iar tocmai absenţa ori inconsistenţa acestei rubrici face diferenţa dintre publicaţiile româneşti şi cele franceze.

„CAPRICIILE NATURII”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2397, 21 decembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

O FAPTĂ BUNĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2398, 22 decembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

Fără să o fi citit, Mihail Sebastian anunţă plin de entuziasm („este evenimentul cel mai de seamă al săptămânii acesteia") volumul *Cartea cu jucării* al lui Tudor Arghezi.

CRĂCIUN PARIZIAN

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2401, 25 decembrie 1931, p. 7, 11.

RENEGATUL

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2402, 29 decembrie 1931, p. 1, semnat *Amyntas*.

CÂTEVA FOTOGRAFII

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2404, 31 decembrie 1931, p. 1, semnat *m. sb.*

1932

S-A VOTAT TOTUŞI...

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2405, 1 ianuarie 1932, p. 1.

PROPUNEREA D-LUI MAC DADDEN

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2407, 3 ianuarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DINTR-UN ORAŞ ÎNZĂPEZIT...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2409, 5 ianuarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

PENTRU O REVISTĂ LITERARĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2410, 6 ianuarie 1932, p. 1-2.

UNDE NE SUNT MILIONARII?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2413, 10 ianuarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CE PĂCAT CĂ NU MAI EXISTĂ...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2415, 12 ianuarie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

MOARA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2417, 14 ianuarie 1932, p. 2.

Cronică apărută după spectacolul Trupei din Vilna: „un spectacol de valoare primă, care depăşeşte cu mult valoarea scăzută a teatrelor noastre”.

ADVOCATUL-STAGIAR

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2418, 15 ianuarie 1932, p. 1.

O REVISTĂ BELGIANĂ DESPRE ROMÂNIA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2419, 16 ianuarie 1932; p. 1, semnat *Amyntas*.

LA BALCIC

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2420, 17 ianuarie 1932, p. 2, semnat *m. sb.*

Articolul consemnează un eveniment care va avea urmări în viaţa culturală a României: primarul Balcicului, Octavian Moşescu („un prieten bun al artei şi al literaturii”) face formele legale pentru a pune „la dispoziţia scriitorilor, artiştilor şi gazetarilor români” un teren pe plaja acestui „foarte frumos orăşel”.

CAZUL DOMNULUI CRUMP

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2421, 18 ianuarie 1932, p. 3.

UN SINDICAT AL ADVOCAŢILOR STAGIARI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2422, 19 ianuarie 1932, p. 1.

COCHEREL ŞI BĂDĂCIN

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2424, 21 ianuarie 1932, p. 1.

„POLOGNE LITTÉRAIRE”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2424, 21 ianuarie 1932, p. 2, semnat *Amyntas*.

O HARTĂ A REVOLUŢIEI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2426, 23 ianuarie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

CONFERINŢELE GRUPĂRII „FORUM”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2427, 24 ianuarie 1932, p. 2, semnat *Amyntas*.

La începutul anului, gruparea „Forum” organizează o serie de conferinţe în ciclul „Explicaţia timpului nostru”, primii trei invitaţi fiind Petru Comarnescu, Sergiu Condrea şi I. Cantacuzino. Pe 4 februarie, Mihail Sebastian va conferenţa şi el pe aceeaşi temă şi va publica textul – cu unele modificări – în revista „Azi” („Azi”, an. I, nr. 2, aprilie 1932, p. 115-119).

SELECŢIA STUDENŢILOR

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2429, 26 ianuarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CETĂŢENI! ÎNCĂ O PAGINĂ DE SÂNGE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2431, 28 ianuarie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

1871-1918

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2432, 29 ianuarie 1932, p. 1.

Mihail Sebastian comentează un articol apărut în presa franceză în care se făcea o analogie între destinul Franţei învinse la 1871 şi al Germaniei învinse în 1918 punctează „anumite coincidenţe [...] întâmplătoare”.

NU E TOT AIA?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2433, 30 ianuarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DOMNUL IORGA ŞTIE?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2434, 31 ianuarie 1932, p. 1.

D. DUCA, „ŞPALTISTUL”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2436, 2 februarie 1932, p. 1.

FEMINISM ŞI DIABET

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2438, 4 februarie 1932, p. 1.

D. RADEK LA GENEVA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2440, 6 februarie 1932, p. 1.

SIMFONIA LUMII

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2442, 8 februarie 1932, p. 3.

„ARGUMENTELE" D-LUI NAUMESCU

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2443, 9 februarie 1932, p. 1.

REGELE ŞI PRESA

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2444, 10 februarie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

Consemnarea vizitei lui Carol al II-lea la subsecretariatul presei şi al propagandei. În finalul articolului, Mihail Sebastian punctează importanţa acestui eveniment: „Oricine îşi poate da seama ce îndemn înalt, hotărâtor va fi pentru subsecretariatul presei, pentru conducătorul şi colaboratorii acestui însemnat oficiu, trecerea binevoitoare a Regelui pe acolo".

„POLIŢE REVOLUŢIONARE"

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2445, februarie 1932, p. 1.

ŞI TOTUŞI LEGEA ESTE RETROACTIVĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2446, 12 februarie 1932, p. 1.

MARCEL IANCU

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2447, 13 februarie 1932, p. 1.

„... ŞI EU SUNT BURGHEZ"

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2449, 15 februarie 1932, p. 3.

Republicat în *De două mii de ani* (Mihail Sebastian, *Opere, I. Proza*, ediţie coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea, text ales şi stabilit, note, comentarii şi variante de Mihaela Constantinescu-Podocea şi Oana Safta, prefaţă de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2011, p. 595-597).

Mihail Sebastian relatează un incident declanşat în timpul conferinţei susţinute pe 4 februarie la „Forum". În acea seară ar fi afirmat că este „burghez" („m-am trezit făcând această declaraţie, ce-mi serveşte de titlu: «Şi eu sunt burghez!»"), dar asigură că aceasta „nu era o premeditare. Era ceva mult mai puţin şi poate mult mai agreabil: o glumă". Din această cauză, auditorii („amicii şi ascultătorii marxişti") au vociferat, unii chiar au părăsit sala, iar unul avea să-l viziteze apoi la redacţie („Ba unul dintre ei – unul dintre cei mai inteligenţi, mai pasionaţi şi, prin aceasta, mai dragi – s-a obosit să urce scările «Cuvântului» şi să mă pună în gardă, împotriva propriei mele imprudenţe"). În „Cuvântul" din 7 februarie apare o notă nesemnată care relatează că Mihail Sebastian a vorbit despre individ şi colectivitate, dar a insistat pe „procesul de dezagregare al individualismului" cauzat de revoluţia bolşevică din 1917 care „a deplasat accentul istoric de la individ la colectivitate" (*Ciclul „Explicaţia timpului nostru". Conferinţa d-lui Mihail*

Sebastian despre „individ şi colectivitate", „Cuvântul", an. VIII, nr. 2449, 7 februarie 1932, p. 2)

Despre conferinţă Petru Comarnescu notează în *Jurnal*: „La 6, la «Forum», a vorbit Mihail Sebastian, foarte superficial ca formă, dar simpatic şi abil ca orator, cu toate că imita pe Nae Ionescu" (Petru Comarnescu, *Jurnal. 1931-1937*, Institutul european, Iaşi, 1994, p. 29).

Afirmaţia „... şi eu sunt burghez" nu se va mai regăsi în textul conferinţei publicat în revista „Azi" (*Modernism artistic şi revoluţie socială*, „Azi", an. I, nr. 2, aprilie 1932, p. 115-119).

AICI, POSTUL DE EMISIUNE SHANGHAI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2450, 16 februarie 1932, p. 1.

O SOBĂ ÎN PREVENŢIE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2452, 18 februarie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

UN ULTIM CUVÂNT

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2453, 19 februarie 1932, p. 1.

PENTRU ION JALEA

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2454, 20 februarie 1932, p. 3.

GALA GALACTION: *PAPUCII LUI MAHMUD*

„România literară”, an. I, nr. 1, 20 februarie 1932, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 317-319.

Mihail Sebastian începe colaborarea la „România literară” chiar de la primul număr al acesteia; apoi va fi numit redactor al acestui săptămânal condus de Liviu Rebreanu.

În această cronică insistă asupra unor aspecte ale artei lui Gala Galaction: „o sensibilitate creştină şi un senzualism obscur, un stil de cronică şi totuşi o voluptate artistică a imaginilor, un spirit liniştit, pacificat şi dimpotrivă dese momente de învolburare, de viziune violentă, diabolică aproape”.

„*VIVE LE SÉNAT RÉPUBLICAIN*”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2455, 21 februarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

UN PARLAMENT VIU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2457, 23 februarie 1932, p. 1.

EDITOR SAU MARDEIAŞ?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2459, 25 februarie 1932, p. 1.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 321-322.

Relatarea unui incident între un traducător (Eugen Jebeleanu) şi un editor (Vladimir Donescu) prilejuit de apariţia unui volum de versuri din lirica lui Rilke.

REVISTE NOI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2459, 25 februarie 1932, p. 2, semnat *Amyntas*.

„IM WUNDERSCHÖNEN MONAT MAI"...

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2460, 26 februarie 1932, p. 1.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 267-268.

Alegând ca titlu celebrul vers al lui Heinrich Heine, Mihail Sebastian notează două evenimente de politică externă ce vor avea loc în luna mai: alegerile pentru Camera în Franţa şi alegerile pentru preşedinţia Germaniei. Urmează apoi o notă de prezentare a celor doi candidaţi: Adolf Hitler şi mareşalul Hindenburg.

SĂ SE BATĂ SĂNĂTOŞI!

„Cuvântul" an. VIII, nr. 2461, 27 februarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

NU AVEM LITERATURĂ, PENTRU CĂ NU AVEM EDITORI

„România literară", an. I, nr. 2, 27 februarie 1932, p. 1.

PREA MULŢI MARTIRI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 246, 28 februarie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 269-270.

IERI, AZI, MÂINE. DOCUMENT, CRITICĂ ŞI ACTUALITATE

„Azi”, an. I, nr. 1, martie, 1932 p. 80-82.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 355-358 şi în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 131-134.

Mihail Sebastian începe colaborarea la revista „Azi”, condusă de Zaharia Stancu, încă de la primul număr al acesteia.

HERMANN MÜLLER: *DIE NOVEMBER-REVOLUTION*

„Azi”, an. I, nr. 1, 1 martie 1932 p. 95-96.

BABBIT LA VERSAILLES

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2464, 1 martie 1932, p. 1.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 271-271.

PENTRU O REVISTĂ ŞI PENTRU UN NĂRAV

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2466, 3 martie 1932, p. 2.

EXPOZIŢIA „GRUPUL NOSTRU”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2467, 4 martie 1932, p. 1, 2.

PE MARGINEA NOILOR LEGISLAŢII JURIDICE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2467, 4 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

„FORUM”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2468, 5 martie 1932, p. 1.

CEZAR PETRESCU: *KREMLIN*

„România literară”, an. I, nr. 3, 5 martie 1932, p. 3.

PITIGRILLI, DEKOBRA, GUIDO DA VERONA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2470, 7 martie 1932, p. 3.
Retipărit în *Opere alese*, Vol. II ed. cit., p. 323-325.

O URGENŢĂ CAM DOMOALĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2471, 8 martie 1932, p. 1.

„AUTIST” ŞI „NASUFLETE”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2474, 11 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Reacţie ironică a lui Mihail Sebastian după aflarea deciziei fasciştilor de a interzice cuvintele de origine străină: „de îndată ce o colectivitate trece printr-un proces de «redeşteptare naţională», o apucă un dor furios de purism. Nu mai vrea să mănânce decât naţionalmente, să se îmbrace, să umble şi să vorbească decât autohton”. În ziar titlul apare cu o greşeală de tipografie: *„Autist” şi „nass-slete”.*

DESPRE GOETHE ŞI PLANUL YOUNG

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2475, 12 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

SĂRMANUL KLOPŞTOCK: *FECIORUL LUI NENEA TACHE VAMEŞUL*

„România literară”, an. I, nr. 4, 12 martie 1932, p. 3.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 282-284.

În cronica prilejuită de apariţia romanului *Feciorul lui Nenea Tache Vameşul*, Mihail Sebastian apreciază că prozatorul s-ar înscrie „la un punct de referinţă Creangă-Caragiale”: Creangă întrucât „deţine un spirit de ghiduşie, o înclinare spre aspecte inofensiv comice ale vieţii, un dar de a povesti şi de a evoca scene şi oameni de haz, cu un nu ştiu ce de brumă de melancolie suprapusă amintirii” şi Caragiale pentru „viziunea acută a tipurilor groteşti, talentul de a construi un personagiu din câteva sumare linii, dispoziţia specială pentru caricatură”.

SCULPTURA LUI MAC CONSTANTINESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2477, 14 martie 1932, p. 3.

DOUĂ ÎNTÂMPLĂRI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2478, 15 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

O VEŞNICĂ TICHIE DE MĂRGĂRITAR

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2480, 17 martie 1932, p. 1.

POLEMICĂ ŞI POLEMIŞTI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2480, 17 martie 1932, p. 2, semnat *m. sb.*

UN COLŢ DE REVOLUŢIE PERMANENTĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2481, 18 martie 1932, p. 1.

Analiză a relaţiilor tensionate dintre Marea Britanie şi Irlanda.

LA TIMIŞ-TORONTAL...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2482, 19 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

ANTON HOLBAN: *PARADA DASCĂLILOR*

„România literară”, an. I, nr. 5, 19 martie 1932, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 327-328.

Scriind despre romanul lui Anton Holban, Mihail Sebastian foloseşte pentru prima oară termenii „psicholog" şi „portretist" („Mă tem însă că autorul este mai degrabă un portretist decât un psicholog şi asta înseamnă că vede oamenii din afară, după indicii aproape teatrale, nu sufleteşzi") care vor sta la baza analizei *Memoriilor* lui E. Lovinescu (*E. Lovinescu: „Memorii", II (1916-1931)*, „România literară", an. I, nr. 8, 9 aprilie 1932, p.3 şi „România literară", an. I, nr. 9, 16 aprilie 1932, p. 3).

OMUL CARE ÎNGHITE ORICE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2483, 20 martie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

BILET PENTRU D. STOIANOVICI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2485, 22 martie 1932, p. 1.

NOI... NOTE PE O CARTE DE A. ZISSU

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2486, 23 martie 1932, p. 1, 2.

UN DETALIU TRAGIC ÎNTR-O COMEDIE POLITICĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2487, 24 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

ION CĂLUGĂRU: *OMUL DE DUPĂ UŞĂ*

„România literară”, an. I, nr. 6, 25 martie 1932, p. 3.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 371-373 şi în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 273-275.

În acest al doilea articol despre roman, după ce apreciază că Ion Călugăru este „singurul umorist” pe care îl cunoaşte literatura română, remarcă la el „o ciudată predilecţie pentru detaliul miraculos sau ridicul al vieţii” şi „geniul numelor proprii”.

TREI SACALE ŞI UN SIMBOL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2489, 26 martie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ediţie îngrijită şi prefaţată de Vicu Mîndra, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1962, p. 273-274.

DESPRE PREMII ŞI DESPRE... ALTCEVA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2490, 27 martie 1932, p. 3.

MODERNISM ARTISTIC ŞI REVOLUŢIE SOCIALĂ

„Azi”, an. I, nr. 2, aprilie 1932, p. 115-119.

Retipărit în *Modernismul literar românesc în date (1880-2000) şi texte (1880-1949)*, cuvânt introductiv, selecţia, îngrijirea textelor şi cronologie de Gabriela Omăt, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2008, p. 151-154.

Articolul cuprinde textul conferinţei susţinute de Mihail Sebastian pe 4 în ciclul „Explicaţia timpului nostru”, organizat de gruparea „Forum”.

Comentând articolul, Marta Petreu consideră că aici Mihail Sebastian nu face decât să reia ideile lui Nae Ionescu: „Aici, Sebastian descrie contemporaneitatea ca trecere de la individualism la colectivism: «individul ca element creator de istorie cedează în fața colectivității»; «La stânga și la dreapta, ideologii politici sunt mai mult sau mai puțin colectiviști». E o observație corectă, comună în perioada interbelică, repetată în articolele lui Nae Ionescu până la banalizare și reluată de Sebastian în conferința sa. Cu un aer știutor, Sebastian pune acest diagnostic, accentuând fatalitatea procesului și faptul că, pentru sfârșitul individualismului, «Regretele [...] sunt futile». Modernismul artistic (adică avangarda), continuă Sebastian, în măsura în care acuză valorile estetice considerându-le «valori burgheze», la rândul lui «este o anexă a revoluției sociale, instrumentul ei pe planul artistic». Nici Nae Ionescu nu afirmase, cu ceva vreme în urmă, altceva, ci diagnosticase modernismul artistic ca expresie a revoluției spirituale și ca pregătire a revoluției politice, care va aduce lumea nouă și «spiritualitatea nouă». Singurul element sebastianesc din această conferință publicată ca articol este crezul său explicit antimodernist (adică antiavangardist: «Noi nu suntem, după cum se știe poate, moderniști. Dimpotrivă, activitatea noastră critică s-a îndreptat precis împotriva redutelor moderniste de la noi și de aiurea»” (Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Polirom, Iași, 2009, p. 56-57).

O POVESTE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2496, 2 aprilie 1932, p. 1.

Mihail Sebastian sancționează trecerea lui Petre Pandrea de la statutul de revoluționar – în 1931, începutul lui 1932 – la cel de burghez, afişat prin apariţia semnăturii sale în prima pagină a oficiosului naţional-ţărănist, „Dreptatea".

Articolul lui Petre Pandrea la care se referă Sebastian este o cronică literară: *Literaţii şi provincia* („Dreptatea", an. VI, nr. 1348, 31 martie 932, p. 1). Aprecierea lui Sebastian – „un articol mai mult sau mai puţin de ideologie" – vine din aceea că, pornind de la Caragiale şi ajungând la Dem. Theodorescu, Petre Marcu (cu acest nume încă folosit în 1932 este semnată cronica) face comentarii de acest fel: „Nu există altă literatură decât literatura de clasă. Ideologia este iremediabil legată de structura societăţii, iar literatura prezintă una din forma [sic] luptelor de clasă. Şcoala mic-burgheză caragialiană reflectează curentele şi weltanschauung-ul din sânul categoriei respective". Un Petre Pandrea mai mult „revoluţionar" decât „burghez", prin urmare.

Petre Pandrea a ignorat cele două provocări ale lui Mihail Sebastian din aprilie 1932 - *O poveste* şi *Cuvinte la o trădare*. Riposta sa vine târziu, în 1934, odată cu apariţia romanului *De două mii de ani*. „Povestea" lui Petre Pandrea a fost transcrisă, cu variante, în *Cum am devenit huligan*, Anexe VI:

„Era în 1931, în vară. Se invalidaseră la Cameră, sub guvernul Iorga-Argetoianu, cei patru aleşi comunişti, iar dintre ei, unul, Imre Aladar, fusese arestat. Se vorbea de posibilitatea unui deces subit. Se întâmplă.

Într-o dimineaţă, năvăleşte la «Cuvântul» tânărul Petre Pandrea (fost Petre Marcu Balş), fost naţionalist ortodox, dar în acel moment comunist declarat.

— Domnule profesor, îl omoară. Trebuie să-l scăpăm.

— Da de ce să-l scăpăm?

— Cum de ce? Îl omoară!

— Ei şi? Vouă nu vă trebuie un mort?

Întrebarea cădea oblic, însoţită de acea ridicare din sprâncene deasupra ochilor întredeschişi, care subliniază întorsăturile subite de replică ale profesorului.

— Lăsaţi-l acolo. Vouă vă trebuie un mort, pentru că revoluţia aşa se face; lor le trebuie unul pentru că şi poliţia tot aşa se face." (Mihail Sebastian, *Opere I*, ediţie coordonată de Mihaela Constantinescu-Podocea, text ales şi stabilit, note, comentarii şi variante de Mihaela Constantinescu-Podocea şi Oana Safta, prefaţă de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2011, p. 600.)

CEVA DESPRE DIDEROT ŞI DESPRE D. D. R.

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2500, 6 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

UN AMENDAMENT „GENEROS"

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2501, 7 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

UN „KRONPRINZ" CU IDEI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2503, 9 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

E. LOVINESCU: *MEMORII*, II (1916-1931)

„România literară", an. I, nr. 8, 9 aprilie 1932, p.3 şi „România literară", an. I, nr. 9, 16 aprilie 1932, p. 3.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 359-363 şi în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 337-340.

Lovinescu aflase că Sebastian pregăteşte un articol violent la adresa *Memoriilor*, dar, în urma lecturii acestuia - textul este polemic însă cu un ton mult mai civilizat decât precedentele - notează laconic „Beaucoup de bruit pour rien” (E. Lovinescu, *„Sburătorul”. Agende literare*, III, ediţie de Monica Lovinescu şi Gabriela Omăt, note de Alexandru George, Margareta Feraru şi Gabriela Omăt, Editura Minerva, Bucureşti, 1999, p. 181).

Paradoxul lui Sebastian, conform căruia Lovinescu este un „excelent portretist”, dar un „psiholog nul”, acuzându-l astfel de simplificarea psihologică a personajelor şi de reducerea acestora la o singură trăsătură, s-a bucurat de notorietate în epocă şi a fost citat îndeosebi de către adversarii criticului.

În ce priveşte a doua parte a cronicii, din 16 aprilie, în *Agende*, Lovinescu doar aminteşte apariţia articolului, fără niciun comentariu. (E. Lovinescu, *„Sburătorul”. Agende literare*, III, ed. cit., p. 184).

„CROISADE POUR ANÉMONE”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2504, 10 aprilie 1932, p. 3.

AMOR ŞI FINANŢE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2506, 12 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CUVINTE LA O TRĂDARE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2507, 13 aprilie 1932, p. 1, 2.

În polemica purtată în 1932, în paginile „Cuvântului” şi ale „Dreptăţii”, de Nae Ionescu şi Mihail Sebastian, pe de o parte, şi Petre Pandrea şi Sorin Pavel, pe de alta, articolul lui Sebastian, *O poveste*, poate fi considerat un prim pas. Petre Pandrea nu i-a răspuns lui Sebastian, dar, la 4 aprilie 1932, în editorialul *Ţara şi coroana*, publicat fără semnătură (recunoaşterea paternităţii se face în următorul articol polemic), a comentat teoriile „originale şi personale asupra raporturilor dintre coroană, guvern şi ţară” şi „fanteziile” interpretative ale „neoconstituţionalului domn Nae Ionescu”. Replica lui Nae Ionescu vine la 7 aprilie cu pamfletul *„Hai tată să-ţi arăt moşia”sau cum se face doctrina ţărănismului*; învăţăcelul Petre Pandrea („care, desigur, a urmat pe vremuri cursurile mele la universitate”) primeşte o dură corecţie: „a auzit ceva, a asimilat ceva, dar de înţeles tot, nu a înţeles şi mai ales nu a înţeles *metoda*”.

Cu *Epilog la „teoria Stăpânului”. Neosonstituţionalism* („Dreptatea”, nr. 1357, 10 aprilie 1932, p. 1-2), Petre Pandrea respinge „delirul de grandoare al preopinentului” şi „amuzanta atitudine de «Herr Profesor Doktor»” a lui Nae Ionescu. Mai mult decât atât, Petre Pandrea îşi aminteşte de un Nae Ionescu, cunoscut cu 12-13 ani în urmă, proaspăt venit din Germania, „un fel de camarad mai în vârstă al nostru, mincinos, pişicher şi haimana brăileană, paradoxal socratian, dar interesându-se realmente de câţiva «băieţi isteţi»”. Acest portret, deloc reverenţios, determină articolul lui Sebastian *Cuvinte la o trădare*.

Un articol al lui Sorin Pavel, *Revoluţia lui... Conu Nae Leonida* („Dreptatea”, nr. 1372, 29 aprilie 1932, p. 1), referitor la editorialul lui Nae Ionescu – *Un parlament subversiv* („Cuvântul”, nr. 2517, 23 aprilie 1932) încheie disputa din aprilie 1932.

EXERCIŢII DE PACE CAMUFLATĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2508, 14 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

MARI EVENIMENTE CARE NU PREA SUNT...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2509, 15 aprilie 1932, p. 1.

„TEMPLUL NAŢIONAL-LIBERAL”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2510, 16 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Reacţie dură la articolul *Templul naţional-liberal* („Vremea”, an. XXIV, nr. 7264, p. 3-4) care cuprinde textul discursului lui I.G. Duca, adversarul său politic preferat. După o lungă serie de ironii, Mihail Sebastian aminteşte în final „că într-o zi din primăvara lui 1928, «stăpânit de principii democratice», d. I. G. Duca a suspendat un ziar ce se chema «Cuvântul». Păcate de tinereţe”.

DUMINICĂ, 17 APRILIE, ORA 11...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2513, 19 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 275-276.

Textul apare ca reacţie ironică la articolul *Lupta pentru salvarea ţării. Acţiunea Partidului Naţional Liberal* („Vremea”, an. XXIV, nr. 7266, p. 1) unde este anunţat că „duminică, 17 aprilie 1932, ora 11 fix, România a intrat într-un nou ev istoric”.

PE MARGINEA UNEI CĂRŢI DE ANECDOTE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2514, 20 aprilie 1932, p. 1.

În *Agende,* Lovinescu doar aminteşte apariţia articolului, fără niciun comentariu. (E. Lovinescu, *„Sburătorul”. Agende literare*, III, ed. cit., p. 185).

Şi în acest al treilea articol despre *Memoriile* lui E. Lovinescu tonul este ponderat, iar Sebastian recunoaşte că genul memorialistic a generat întotdeauna conflicte, pornite mai ales de „personajele” evocate, şi face în final apel la moderaţie (conştient, poate, că în precedentele două articole supralicitase polemic).

300 DE DANCINGURI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2515, 21 aprilie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

„FĂRĂ PROFESIUNE”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2516, 22 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

NOI, CARE CEI DINTÂI!...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2517, 23 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în „Observator cultural”, Supliment, an. VIII, nr. 135, 10 octombrie 2007, p. 8.

F. ADEREA: *AVENTURILE D-LUI IONEL LĂCUSTĂ TERMIDOR*

„România literară”, an. I, nr. 10, 23 aprilie 1932, p. 3.

HEINRICH-GERHARD GRUBER

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2519, 26 aprilie 1932, p. 1.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ediţie îngrijită şi prefaţată de Vicu Mîndra, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1962, p. 277-278.

LA O BIOGRAFIE A LUI EMINESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2522, 29 aprilie 1932, p. 1.

IDEILE D-NEI KENT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2523, 30 aprilie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

MIRCEA DAMIAN: *CELULA NR. 13*

„România literară”, an. I, nr. 11, 30 aprilie 1932, p. 3.

IMN PENTRU UN PREMIU DECEDAT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2524, 1 mai 1932, p. 1.

PLIMBARE PRINTRE CATARGE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2526, 5 mai 1932, p. 1.

ŞASE CĂRŢI ŞI ŞASE VAPOARE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2527, 6 mai 1932, p. 1.

CARE VA SĂ ZICĂ TOT EXISTĂ!

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2528, 7 mai 1932, p. 1.

PSICHOLOG ŞI PORTRETIST NU E TOTUNA

„România literară”, an. I, nr. 12, 7 mai 1932, p. 1.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 134-136.

Sebastian reacţionează la articolul lui E. Lovinescu, *Glossă la Memorii* („Vremea”, an. V, nr. 235, 1 mai 1932, p. 11), în care criticul îi invită pe cei care îl denigraseră – îndeosebi Nicolae Roşu, Şerban Cioculescu şi Mihail Sebastian – şă se detaşeze de modelul real în aprecierea portretelor, întrucât acestea trebuie judecate „sub unghiul artei cu care au fost elaborate”. Lovinescu completează apoi vizându-l direct pe Sebastian: „Un portret literar - fie el opera «unui excelent portretist», dar «nul psiholog», după cum mă defineşte anulându-se un cronicar - fiind expresia estetică a unei viziuni personale, trebuie considerat în valoarea sa de creaţie, după tecnica şi legile interioare ale genului; [...] E neîndoios că elementele ce intră în compoziţia lui pot fi în principiu discutate sub raportul autenticităţii, dar această discuţie se degradează pe măsură ce trecem din domeniul istoric al faptelor precise în domeniul faptelor de ordin moral, a căror materialitate se resoarbe în interpretarea nuanțată a observatorului pentru a se valorifica apoi în arhitectura ansamblului portretistic. Conceput astfel, adică estetic, portretul trebuie judecat exclusiv estetic, adică sub unghiul artei cu care a fost elaborat, a îmbinării tonurilor şi a armonizării lor după legile interioare ale compoziției [...]. Fără a-i nega valoarea de document, calificată de altfel prin autoritatea morală şi discernământul psihologic al portretistului, dar controlabilă şi prin mărturiile altora, ceea ce trece cu mult în primul plan este realizarea şi puterea de însuflețire. [...]; Critica reprezintă şi o tecnică şi nu o impresie afectivă: nesocotită în latura ei de tecnicitate obiectivă, ea duce la spectacolul înregistrat recent de publicistica noastră, în care fiecare portret al *Memoriilor* mele e găsit simultan «bun» sau «rău», în care eu însumi sunt decretat «excelent psiholog» sau «psiholog nul», după situația personală a criticilor față de modelele mele, fară nici o raportare la construcția artistică ce era supusă totuşi competinții lor".

PERPESSICIUS: *ITINERAR SENTIMENTAL*

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2529, 8 mai 1932, p. 3.

„AZI"

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2530, 9 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

AU ÎNFLORIT PERII LUI LUDOVIC XIV!

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2535, 14 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

ŞI PUŢINĂ PROPAGANDĂ UNGUREASCĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2539, 18 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CONFERINŢA DEZARMĂRII CONTINUĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2540, 19 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 279-280.

DE 16 ORI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2541, 20 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 326-327.

NOROCUL DE A NU FI GAZETAR

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2542, 21 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

G. CĂLINESCU: *VIAŢA LUI MIHAI EMINESCU*

„România literară”, an. I. nr. 14, 21 mai 1932, p. 3.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p.445-449.

ARTICOL FĂRĂ CAP ŞI FĂRĂ COADĂ

„Cuvântul”, an. VIII; nr, 2543, 22 mai 1932, p. 3.

„FIŞE” PENTRU O CARTE NECITITĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2546, 25 mai 1932, p. 1.

SMARANDA BRĂESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2547, 26 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

„PARTIDE DE IDEI”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2549, 28 mai 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 281-282.

MARCOUSSIS, LURÇAT, MAX ERNST...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2550, 29 mai 1932, p. 3.

DESPRE ALTĂ CARTE NECETITĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2553, 1 iunie 1932, p. 1, 2.

LA BALINŢ...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2554, 2 iunie 4932, p. 1, semnat *m. sb.*

DOCTORUL ANGELESCU ŞI ELEVUL MARIN DUMITRU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2555, 3 iunie 1932, p. 1.

VOT SECRET LA ACADEMIE ŞI UNIVERSITATE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2556, 4 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU: *DRUMUL ASCUNS*

„România literară”, an. I, nr. 16, 4 iunie 1932, p. 3.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 329-333 şi în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 375-378.

MAI TARE DECÂT PITIGRILLI!

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2557, 5 iunie 1932, p. 3.

CARE AU MAI GUVERNAT...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2558, 6 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 283-284.

ÎNVĂŢĂTORUL DIN CAMCIC

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2560, 8 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

MIRCEA ELIADE: *SOLILOQUII*

„România literară”, an. I, nr. 17, 11 iunie 1932, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 285-287.

CE VREA ŢARA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2564, 13 iunie 1932, p. 1.

TEHNICIANUL DE LA MEUNG-SUR-LOIRE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2567, 16 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

EXPLICAŢIA FRIPTURISMULUI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2568, 17 iunie 1932, p. 1.

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 285-287 şi în „Observator cultural”, Supliment, an. VIII, nr. 135, 10 octombrie 2007, p. 7-8.

„SUBPROBLEME” LA LAUSANNE

„Cuvântul”, an, VIII, nr. 2569, 18 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 288-289.

I. PELTZ: *HOROSCOP*

„România literară”, an. I, nr. 18, 18 iunie 1932, p. 4.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 284-287.

DESPRE UN MANUSCRIS

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2573, 22 iunie 1932, p. 1, 2.

DREPTUL PENAL ÎN ALEGERI

„Cuvântul", an, VIII, nr. 2574, 23 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

... ŞI UN CUVÂNT DESPRE MARTIRI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2576, 25 iunie 1932, p.1, semnat *m. sb.*

GRIGORI M. STURDZA: *PYGMALION*

„România literară", an. I, nr. 19, 25 iunie 1932, p. 4.

ILARIE VORONCA: *ACT DE PREZENȚĂ*

„România literară", an. I, nr. 19, 25 iunie 1932, p. 4, nesemnat.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 195-196.

„CRITERION"

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2577, 26 iunie 1932, p. 3.

SE CEARTĂ CUCOANELE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2578, 27 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DIN JURNALUL UNUI LECTOR

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2580, 29 iunie 1932, p. 1 şi „Cuvântul", an. VIII, nr. 2587, 6 iulie 1932, p. 1-2.

BRAVO, D-LE EFTIMIU!

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2581, 30 iunie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DUPĂ UN RĂZBOI TELEGRAFIC

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2582, 1 iulie 1932, p. 1.

C.T.C.

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2583, 2 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CEZAR PETRESCU: *PLECAT FĂRĂ ADRESĂ*

„România literară", an. I, nr. 20, 2 iulie 1932, p. 4 şi nr. 21, 9 iulie 1932, p. 4.

PENTRU DIRECTORUL FUNDAŢIEI CAROL I

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2584, 3 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

VIVAT SOLIDARISMUL SOCIAL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2588, 7 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 290-291.

UNUL CARE MÂNGÂIE COPII

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2589, 8 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 292-293.

„AUTOMOBILELE ZBURDĂ”

„Cuvântul”, an, VIII, nr. 2590, 9 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Opere alese*, Vol. II, ed. cit., p. 294-295.

LA BUZĂU!

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2591, 10 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DESPRE NUMAI TREI POEŢI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2591, 10 iulie 1932, p.3.

D. THARAUD ŞI SENSUL UNIC

„Cuvântul”, VIII, nr. 2595, 14 iulie 1932, p.1, semnat *m. sb.*

A SEMNAT? N-A SEMNAT?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2596, 15 iulie 1932, p. 1.

O VICTORIE CARE S-A TERMINAT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2597, 16 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

GH. M. CANTACUZINO: *ARCADE, FIRIDE ŞI LESPEZI*

„România literară”, an. I, nr. 22, 16 iulie 1932, p. 1.

CU MOAREA ÎN SÂN

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2598, 17 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

SCRISOARE DESCHISĂ D-LUI PROFESOR I. SIMIONESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2598, 17 iulie 1932, p. 1.

CINEVA CARE NU VREA STATUIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2601, 20 iulie 1932, p. 1.

NOTE DESPRE LITERATURĂ SI VOIAJ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2602, 21 iulie 1932, p. 1.

AU ŞI EI EXPERŢII LOR

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2603,122 iulie 1932, p. 1.

PENTRU O PĂLĂRIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2604, 23 iulie 1932, p. 1.

DE VORBĂ CU ION GÂRBACEA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2608, 27 iulie 1932, p. 1, 2.

T.C.R. ŞI S.K.V.

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2609, 28 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

50% MAI PUŢINI STUDENŢI

„Cuvântul”, an. VIII. nr. 2610, 29 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DESPRE UN „PROGRAM MINIMAL"

„Cuvântul", an. VIII.nr. 2611, 30 iulie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în „Observator cultural", Supliment, an. VIII, nr. 135, 10 octombrie 2007, p. 8.

DOCTORUL VORONOF ŞI REGIMUL PARLAMENTAR

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2613, 1 august 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

UN FRANCEZ MIJLOCIU: LÉON DAUDET

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2615, 3 august 1932, p. 1, 2.

UN MANUAL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2616, 4 august 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

UN ALT PROFIL AL LUI MUSSOLINI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2617, 5 august 1932, p. 1.

Mihail Sebastian îi face lui Benito Mussolini un portret admirativ cu orazia apariţiei cărţii lui Emil Ludwig. Mussolini îi apare astfel „un altul decât cel pe care l-a popularizat ţinuta lui de Napoleon modern, aprig, teatral, scânteietor şi agresiv. Un nou Mussolini mult mai uman, mai nuanţat şi mai complex, se desemnează în cartea recentă a lui Emil Ludwig" şi continuă în aceeaşi notă: „am bănuit că în dosul acestei figuri grandilocvente se poate ascunde un suflet de om neliniştit şi înțelegător."

S-A REÎNFIINȚAT SALONUL OFICIAL

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2618, 6 august 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

MIRCEA ELIADE: *ISABEL ŞI APELE DIAVOLULUI*

„România literară", an. I, nr. 25, 6 august 1933, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 287-289.

DIN CARNETUL UNUI LECTOR

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2620, 8 august 1982, p. 3.

NOTE DESPRE LITERATURĂ ŞI ISTORIE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2622, 10 august 1932, p. 1, 2.

EXPLOZIA DE LA VANNES

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2623, 11 august 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

„CASELE NAȚIONALE"

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2625, 13 august 1932, p. 1.

PICCARD, UN TATĂ DE FAMILIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2625, 13 august 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

HITLER ŞI NUDISMUL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2630, 18 august 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Primul articol al lui Mihail Sebastian despre Adolf Hitler care pleacă de la o decizie a guvernului Papen de a reglementa dansul, înotul, sărutul şi costumul de baie(„este în firea oricărui regim opresiv să intervină în viaţa particulară a oamenilor şi să o „moralizeze»”), întrucât „viaţa morală a Germaniei de după război a cunoscut o destindere prea bruscă”. Tot despre Adolf Hitler va mai scrie în 1932 *Cu faţa spre moarte*, „Cuvântul”, an. VIII, nr. 2709, 5 noiembrie 1932, p. 1 şi *Adolf Hitler — mongol*, Cuvântul”, an. VIII, nr. 2736, 2 decembrie 1932, p. 1.

SE SCHIMBĂ IAR LICEUL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2632, 20 august 1932, p. 1.

C. STERE: *SMARAGDA THEODOROVNA*, I

„România literară”, an. I, nr. 27, 20 august 1932, p. 3.

Retipărit în Jurnal de epocă. Publicistică, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Cornelia Ştefănescu, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru ştiinţă şi artă, Bucureşti, 2002, p. 401-403.

DESPRE O „CHESTIE” VECHE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2634, 22 august 1932, p. 3.

SAINT-SATURNIN

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2636, 24 august 4932, p. 1, 2.

PE FRONTUL PACIFIST...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2635, 25 august 1932, p. 1.

DE CE SE ABROGĂ LICHIDAREA JUDICIARĂ?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2638, 26 august 1932, p. 1.

CONTELE MAURICE MAETERLINCK

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2643, 31 august 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 136-137.

C. STERE: *VANIA RĂUTU*, II

„România literară”, an. I, nr. 29, 3 septembrie 1932, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 404-405.

CÂINII ŞI DENTIŞTII DE LA ZÜRICH

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2648, 5 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

JURNALUL KATHERINEI MANSFIELD

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2648, 5 septembrie 1932.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 189-192 şi în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 137-140.

SE SINDICALIZEAZĂ AVOCAŢII?

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2651, 8 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

PUŢINĂ POLITICĂ ŞI FOARTE MULTĂ LITERATURĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2652, 9 septembrie 1932, p. 1.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 604-605.

PEŞTI CU NUMĂR DE ORDINE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2653, 10 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în „Observator cultural”, Supliment, an. VIII, nr. 135, 10 octombrie 2007, p. 8.

LUDOVIC DAUŞ: *ASFINŢIT DE OAMENI*

„România literară”, an. I, nr. 30, 10 septembrie 1932, p. 3.

„PROBLEMA TINERILOR”?

„Cuvântul”, an. VIII, nr, 2654, 11 septembrie 1932, p. 5.

Mihail Sebastian polemizează în jurul „tinerei generaţii” plecând de la un articol al lui G. Călinescu (*Problema tinerilor*, „România literară”, an. I, nr. 29, 3 septembrie 1932, p. 1). În acest articol G. Călinescu îi dă, la rândul lui, replica lui D. Petraşincu (*Problema editurii şi generaţia nouă*, „Discobolul”, an. I, nr. 1, septembrie 1932, p. 11) şi comentează despre nemulţumirea tinerilor scriitori („Nu o dată s-a manifestat din partea tinerilor scriitori nemulţumiri împotriva revistelor, criticilor şi editorilor, că opera lor este ignorată şi respinsă de la lupta publică ce le-ar putea da cuvenita glorie. De câte ori am citit asemenea lamentaţiuni nu mi-am ascuns în cercuri restrânse mirarea.”) care se plâng de lipsa editorilor interesaţi să-i publice în volum („Să fie adevărat că ne lipsesc editorii? Nu mai mult ca în orice altă ţară. N-avem editori pentru versuri şi pentru lucrările de ştiinţă, dar pentru că nu există nici publicul respectiv cititor. Editorul este şi el un negustor şi nu-l poţi obliga să-şi vâre capitalul în afaceri riscate. Se ştie că în Occident scriitorii, în afară de cei citiţi mult, îşi plătesc editarea volumelor.”). În final, criticul se arată convins că operele valoroase îşi vor găsi mereu editori: „Ideea aşadar pe care o au unii tineri că piedica gloriei lor o formează lipsa editorului este greşită. Mai curând sau mai târziu oricine îşi va găsi un editor şi dacă operele vor fi de o oarecare valoare nu este îndoială că se va găsi oricând tipar în ţara în care M.

Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Ionel Teodoreanu şi alţii îşi tipăresc romanele când vor şi unde vor”.

PUŢINĂ PEDAGOGIE, ÎN SEPTEMBRIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2657, 14 septembrie 1932, p. 1, 2.

UN „*AVIS*” ÎN CIŞMIGIU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2660, 17 septembrie 1932, p. 1-2.

UN REGRET TÂRZIU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2661, 18 septembrie 1932, p. 2.

DOMNUL TANCRED CUGETĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2662, 19 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Tancred Constantinescu (membru în conducerea P.N.L., deputat şi senator, în câteva legislaturi, director general la C.F.R., Secretar general la Ministerul Comerţului şi Industriei, apoi ministru al Industriei şi Comertului în Guvernul Ion I.C. Brătianu (30 octombrie 1923 - 29 martie 1926) a fost în nemumărate rânduri ţinta atacurilor lui Mihail Sebastian îndeosebi pe tema „îmbogăţiţilor de guvern”. În 1932 îi va dedica trei texte (toate publicate în „Cuvântul”: 19 şi 26 septembrie, 14 octombrie) pornite de la articole ale acestuia. *Domnul Tancred cugetă* este o reacţie la articolul lui Tancred Constantinescu - *Criza. Cauzele şi remediile ei*

(„Universul", an. XLIX, nr. 258, 19 septembrie 1932, p. 1-2) în care cel din urmă formulează platitudini despre cauzele crizei, dar „nu cele externe, ci mai ales cele interne".

O ŞCOALĂ LA 1150 DE METRI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2665, 22 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

HAI, VASILE!

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2667, 24 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

DOMNUL TANCRED PERZISTĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2669, 26 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Replica lui Mihail Sebastian la articolul *Conversiunea datoriilor agricole* publicat de Tancred Constantinescu („Universul", an. XLIX, nr. 264, 25 septembrie 1932, p. 1-2). Nu atât banalitatea consideraţiilor fostului ministru îl interesează, ci maniera în care este scris textul (numeroase dezacorduri), prilej de ironii.

ANALELE BRĂILEI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2671, 28 septembrie 1932, p. 1.

DE VALERA LA GENEVA

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2672, 29 septembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

GREVA FOAMEI LA ARENELE ROMANE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2673, 30 septembrie 1932, p. 1.

UN CÂNTEC VECHI LA OPERĂ

„Cuvântul", VIII, nr. 2674, 1 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

POST-SCRIPTUM LA O CRONICĂ

„România literară", an. I, nr. 33, 1 octombrie 1932, p. 3.

În urma cronicii lui Mihail Sebastian - *Ludovic Dauş: „Asfinţit de oameni"* („România literară", an. I, nr. 30, 10 septembrie 1932, p. 3), Ludovic Dauş cere dreptul la replică şi publică, în aceeaşi revistă, articolul *Simplă punere la punct. Răspuns d-lui Mihail Sebastian* („România literară" an. I, nr. 33, 1 octombrie 1932, p. 3) în care nu-şi recunoaşte filiaţia sămănătoristă („căci temele de roman sunt eterne şi ceea ce interesează nu e subiectul unei opere, ci stilul şi maniera ei") şi îl acuză pe Sebastian de a fi făcut o confuzie („D. Dauş crede a-mi surprinde o flagrantă contrazicere când observă că am afirmat despre d-sa că este tezist şi în acelaş timp obiectiv"), iar acesta din urmă lămureşte că „în realitate, contradicţia nu există. D. Dauş este tezist ca gânditor social şi obiectiv ca psicholog (desigur, cu rezerva multor pagini, în care gânditorul social s-a dovedit din nefericire mai tare decât psihologul). De altminteri, în direcţia asta există precedente ilustre: Henrik Ibsen era un dramaturg cu teză şi totuşi un admirabil creator de viaţă. Şi, vedeţi dvs., tot ce s-a perimat în teatrul lui Ibsen se datoreşte filozofului cu teză şi tot ce a rămas se datoreşte psihologului şi poetului".

CE AR PUTEA FACE D. BUCUŢĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2675, 2 octombrie 1932, p. 3.

FACULTATE DE DREPT SAU INSTITUŢIE FISCALĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2679, 6 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

MODESTIE ŞI RECLAMĂ LITERARĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2680, 7 octombrie 1932, p. 1-2.

ÎN SFÂRŞIT!

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2682, 9 octombrie 1932, p. 3.

SELECŢIA FISCALĂ ÎN ŞCOALĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2686, 13 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

A MAI SCRIS UNUL!

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2687, 14 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Mihail Sebastian reacţionează la un articol al lui Tancred Constantinescu, insistând şi acum asupra abaterilor de la norma literară (citează amuzat câteva dezacorduri – „guvernele are atitudini”), dar tonul este ironic relaxat. În final îi recomandă să-şi angajeze un secretar de imagine: „De ce nu iei măsuri? Nu e nici greu şi nu e nici scump. Angajează-ţi un secretar, un băiat tânăr cu carte şi cu condei, care să cugete şi să scrie în locul d-tale, sub numele d-tale. Există. Numai eu ştiu vreo 5-6 care ar fi bucuroşi ca pentru câteva mii de lei pe lună să facă treaba asta. Angajează unul din ei şi totul se va aranja de minune: el va avea de mâncare şi d-ta vei fi deştept.”

„IDOLI” ŞI PREZENTĂRI

„România literară”, an. I, nr. 35, 15 octombrie 1932, p. 1, 2.

Articolul anunţă constituirea Asociaţiei de arte, litere şi filosofie „Criterion” care va activa public începând cu 13 octombrie 1932 (până la 11 decembrie 1933). „De două ori pe săptămână, lunea şi joia sau miercurea şi sâmbăta, la orele 21, în aula Fundaţiei, vorbitori foarte diferiţi ca formaţie şi orientare prezintă tezele pro şi contra unui subiect, cu recurs la discipline diverse: filosofie, sociologie, economie, critică literară. Foarte apreciate erau spontaneitatea, controversa vie. În ultimul trimestru din 1932 s-au desfăşurat în paralel două cicluri de dezbateri şi prelegeri. Primul, «Idoli» – realizat în formula simpozion -, a constituit debutul propriu-zis, în 13 octombrie 1932 şi, prin succesul instantaneu, l-a pus oarecum în umbră pe celălalt, «Cultura românească actuală», care propunea conferinţe cu audiţii, fragmente teatrale, recitaluri de dans şi poezie, lecturi ilistrative pentru tema zilei. În numele înţelegerii între generaţii, seria simpozion era prezidată de seniori de prestigiu din lumea culturală: Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Dimitrie Gusti, Mihai Ralea, Simion Mehedinţi, Ion Marin Sadoveanu, Mihail Manoilescu, Paul Zarifopol." (Gabriela Omăt, articolul „Criterion" în *Dicţionarul general al literaturii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2004, p. 485)

POLITICĂ ŞI AUTOMOBIL

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2689, 16 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

LA SFÂRŞITUL UNEI ANCHETE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2689, 16 octombrie 1932, p. 3.

A MURIT MARIA FENECHIU

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2690, 17 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

PEDAGOGIA CRIMINALĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2693, 20 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

O SEARĂ AGITATĂ LA FUNDAȚIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2694, 21 octombrie 1932, p. 1.

Mihail Sebastian relatează un incident petrecut cu ocazia reluării unei conferințe despre Lenin, organizată de asociația „Criterion”. Chiar înainte de începerea acesteia, apare un reprezentant al poliției care îi anunță pe participanți că direcția Fundației „interzice, din motive de ordine, ținerea conferinței”. Grație intervențiilor profesorului Rădulescu-Motru, conferința are totuşi loc fără incidente („Conferențiarii au vorbit în linişte, publicul a ascultat în linişte”). În finalul articolului, Mihail Sebastian aminteşte de spaima pe care o au unii când sunt aduse în discuție „probleme delicate”: „A fost o seară agitată şi uneori enervată, dar plină de sugestii şi semne bune pentru atmosfera momentului, pe care îl trăim şi care ar putea să pară unora inert şi lipsit de semnificație. Şi s-a dovedit că spaima de convorbiri deschise asupra «problemelor delicate» este puerilă, căci ignorând preocupările esențiale ale ceasului, nu le anulezi, dar cercetându-le critic şi obiectiv, le pui în lumina lor exactă şi fără proporții exagerate. În toate acestea nu se cere decât puțin, foarte puțin tact”.

Gabriela Omăt dă detalii despre conferință: „Tema «Lenin» a fost prezidată de C. Rădulescu-Motru; s-a expus inițial teza leninistă (Mircea Vulcănescu), apoi critica ei de pe pozițiile burgheză (Petru Viforeanu), social-democrată (H.H. Stahl) şi țărănistă (Constantin Enescu), iar Mihail Polihroniade a prezentat tactica politică a lui Lenin. Fuseseră invitați special, din afara grupului, şi doi marxişti, Belu Silber şi Lucrețiu Pătrăşcanu, care au intervenit în dezbatere, iar drept urmare în sală au alternat aclamațiile comuniştilor cu protestele naționaliştilor, până când Polihroniade a citat lozinca leninistă după care statul burghez e un cadavru care va fi răsturnat dintr-o lovitură, şi atunci adepții revoluțiilor de dreapta şi de stânga au ovaționat la unison. Bănuiala de propagandă comunistă a alarmat «la proporții homerice» Siguranța, Poliția, Parchetul, Ministerul de Interne. Studenţimea de dreapta (Uniunea Naţională a Studenţilor Creştini) a protestat în presă, cerând autorităţilor să interzică acţiunile grupului, taxat cu un calambur infamant – «cretinion», care provoacă din partea lui Mircea Eliade o caustic-patetică replică în «Cuvântul». Inspectorul general al Prefecturii îi notifică verbal lui Petru Comarnescu: «Nu vom uita niciodată că d-ta ai adunat pe comuniştii din Bucureşti în faţa Palatului Regal»; o gazetă a vremii constata că în acea seară Fundaţia «a cunoscut două ceasuri de patimă socială». S-au luat măsuri de supraveghere şi de intervenţie. Simpozionul a fost totuşi repetat şi apoi susţinut în turneu prin ţară. Publicul şi conferenţiarii vor pătrunde cu greu în aulă, escortaţi de sergenţi prin mulţimea doritorilor de bilete şi a contestatarilor cuzişti sau legionari vociferanţi, în dispută cu jandarmii" (Gabriela Omăt, articolul „Criterion" în *Dicţionarul general al literaturii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2004, p. 485).

PACEA ŞI PORŢELANUL DE SÈVRES

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2695, 22 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

ROMANCIERUL DUILIU ZAMFIRESCU

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2696, 23 octombrie 1932, p. 3.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 287-290.

STUDENŢII CLUJENI ÎN GREVĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2697, 24 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

„STĂPÂNI AI OPINIEI PUBLICE”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2700, 27 octombrie 1932; p. 2, semnat *m. sb.*

NU E SERIOS...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2701, 28 octombrie 1932, p. 1.

D. BOILĂ ŞI CATILINA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2702, 29 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

C. STERE: *LUTUL (ÎN PREAJMA REVOLUŢIEI* III)

„România literară”, an. I, nr. 37, 29 octombrie 1932, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 406-408.

PRIVELIŞTI ROMÂNEŞTI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2704, 31 octombrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

GUVERNUL ŞI „CURBA SOCIABILĂ”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2707, 3 noiembrie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

LEGALITATE... DAR CU MĂSURĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2708, 4 noiembrie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

PSICHANALIZA ŞI ORDINEA PUBLICĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2708, 4 noiembrie 1932, p. 1.

Mihail Sebastian relatează incidentul petrecut cu orazia reluării unei conferinţe despre Freud (organizată de asociaţia „Criterion”). Prezidată de profesorul Parhon şi susţinută de „câţiva intelectuali de frumoasă notorietate” (printre ei Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Ion Cantacuzino şi H.H. Stahl), conferinţa, chiar înainte de începerea ei, este interzisă de un „comisar al poliţiei şi un regiment de sergenţi”. După un telefon la primul ministru, care fusese informat că, de fapt, va fi vorba de „propagandă bolşevică”, Armand Călinescu, apelat telefonic, revocă până la urmă „comica interzicere”.

JURNAL DE ROMAN

„Azi”, an. I, nr. 5, noiembrie 1932, p. 425-442.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 501-520.

Continuă să publice „jurnalul de creaţie” al romanului *Oraşul cu salcâmi*. Primele două părţi au apărut în „Cuvântul” din 1929 (*Jurnal de roman I, II*, „Cuvântul”, an. V, nr. 1329, 3 ianuarie 1929, p. 1-2 şi „Cuvântul”, an. V, nr. 1334, 8 ianuarie, 1929, p. 2).

CU FAȚA SPRE MOARTE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2709, 5 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

E. LOVINESCU: *BIZU*

„România literară”, an. I, nr. 38, 5 noiembrie 1932, p. 3.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 343-346.

Deşi interesat de formule noi şi chiar experimente literare, Sebastian condamnă critic *Bizu*, încercând să apere canoanele clasice ale romanului. Îi reproşează „construcția sa total defectuasă”, stilul de „eseu psihologic” şi „forma siluită de roman”.

În *Agende*, Lovinescu notează scurt şi ironic: „Primul articol negativ, Sebastian, «România literară». Tot amicii întâi!” (E. Lovinescu, *„Sburătorul”. Agende literare*, III, ed. cit., p. 219).

O replică polemică la adresa articolului lui Sebastian vine din partea lui Octav Şuluțiu (*În jurul lui „Bizu”*, „România literară”, nr. 39, 12 noiembrie 1932, p. 1-2) care îl acuză de lipsă de obiectivitate insistând apoi pe îndepărtarea voită a lui E. Lovinescu de regulile clasice ale romanului: „Cronica d-lui Mihail Sebastian din numărul trecut al «României literare» despre cartea d-lui E. Lovinescu, *Bizu*, pune interesante probleme de critică. Ceea ce m-a reținut în primul rând este atitudinea cu totul negativă pe care o ia d. Mihail Sebastian. D-sa nu găseşte în *Bizu* nici un merit! Faptul în sine e uimitor şi chiar aceia cari nu vor fi citit cartea vor fi fost mirați. E posibil oare ca o carte a d-lui Fi. Lovinescu să nu prezinte niciun merit? Lucrul n-ar fi de mirare dacă ne-am alia în fața unui debutant. Dar d. Lovinescu, spirit critic prin excelență şi, mai mult, autor a zeci de volume, e ciudat să se creadă că a produs, după o îndelungată elaboraţie, un avorton. Sincer judecată, cartea d-lui Lovinescu prezintă într-adevăr defecte şi calităţi. Nu se poate însă vorbi despre ea ca despre cartea ultimului venit, în care niciun element nu te reţine. Şi atunci se pune întrebarea: de ce d. Mihail Sebastian n-a vrut să vadă în *Bizu* decât defectele? Îi este permis unui critic literar să extragă dintr-o carte numai ce i se pare defavorabil şi să ignore calităţile? Răspunsul nu poate fi decât al eticei critice: nu! [...] Discuţia asupra cărţii d-lui Lovinescu trebuia începută de la a dovedi ce este *Bizu*, iar nu ce nu este. Că nu este un roman, lucru just, pe care d. Sebastian l-a taxat perfect, ci un travaliu preliminator al criticii. Urmează apoi discuţia reuşitei cărţii în limitele intenţiei autorului. Dar în intenţia autorului, intenţie care reiese clar din context, nu a fost de a scrie un roman, ci de a fixa o psihologie. D. Mihail Sebastian nu vorbeşte nimic despre figura lui Bizu. Pentru fixarea acestei figuri este scrisă cartea, iar nu pentru a scrie un roman. *Bizu* nu prezintă un material de viaţă în pasta căruia autorul îşi taie o concepţie anumită, ci o construcţie intelectuală în care anecdota nu e decât un argument. *Bizu* e o carte de abstracţie psihologică şi aşa trebuie înţeleasă. Şi mai apoi o mare reuşită stilistică. [...] Dacă d. Mihail Sebastian ar nega fară motivare nu ar fi posibilă o discuţie. Dar cronica pe care o face, inteligentă şi vie, impresionează prin soliditatea argumentelor prezentate şi oferă cu atât mai mult priză discuţiei. Ce are a face că d. Mihail Sebastian nu are dreptate? Critica pe care o face are valoare în sine, în dialectica personală şi în conturul personalităţii lui bine definite, mai mult ca un fundament pentru scriitorul Sebastian decât pentru criticul Sebastian. Dar în interesul obiectivitătii e necesar să precizăm că pentru un critic inteligenţa şi talentul nu sunt singurele necesare. Mai trebuie o integralitate, o complexitate pe care numai o etică absolută o poate da. Fără să mă îndoiesc de etica pe care o reprezintă d. Mihail Sebastian, aş vrea să-l văd mai obiectiv şi mai senin...”

SĂ VORBIM DE RĂU ROMANUL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2710, 6 noiembrie 1932, p. 3.

UN POLITICIAN ÎNTRE INTELECTUALI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2711, 7 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CITAT PENTRU IUBITORII DE PORNOGRAFIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2713, 9 noiembrie 1932, p. 1, 2.

SÂNGE LA GENEVA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2717, 13 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

ŞI LA BRĂILA E ŞOMAJ – DAR...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2718, 14 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 585-586.

LA MOLÉ-TOCQUEVILLE

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2723, 19 noiembrie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

CREATORUL DE OAMENI

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2724, 20 noiembrie 1932, p. 3, 4.

Retipărit în *Eseuri. Cronici. Memorial*, ed. cit., p. 93-96, în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 53-54, în *Pro şi contra Marcel Proust. 1921-2000*, antologie, prefaţă, notă asupra ediţiei de Viola Vancea, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2006, p. 76-79 şi în *Itinerar spiritual francez*, ed. cit., p. 245-249.

„Cuvântul" comemorează în acest număr zece ani de la moartea lui Marcel Proust, iar în afară de Mihail Sebastian au mai scris cu această ocazie Camil Petrescu (*Destinul lui Proust*, idem.) şi F. Aderca (*Proust în conştiinţa românească. Mărturisiri şi amintiri*, idem.).

S-A TERMINAT O EXPERIENŢĂ

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2725, 21 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

PATUL LUI PROCUST

„Cuvântul", an. VIII, nr. 2727, 23 noiembrie 1932, p. 1, 2.

O PĂLĂRIE DE PAIE

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2728, 24 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

LITERAŢII LA CAMERĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2730, 26 noiembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

SE CAUTĂ UN PREMIAT LA STOCKHOLM

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2735, 1 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

ADOLF HITLER – MONGOL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2736, 2 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Retipărit în „Observator cultural”, Supliment, an. VIII, nr. 135, 10 octombrie 2007, p. 6.

Mihail Sebastian discută apariţia unui articol în care Fritz Gerlich pune sub semnul întrebării arianismul pur al lui Adolf Hitler. După măsurări anatomice detaliate, Gerlich ajunge la concluzia că Hitler este mai degrabă mongol. De altfel, jurnalistul Fritz Gerlich, care scrisese mai multe articole satirice la adresa viitorului cancelar, va fi arestat la numai o lună de la venirea la putere a lui Hitler şi va ucis în 1934, în timpul Nopţii cuţitelor lungi.

S-A SUNAT MOBILIZAREA LA... MIRECOURT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2737, 3 decembrie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

„CRONICARUL”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2742, 8 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CUCUL, PRIVIGHETOAREA ŞI MĂGARUL

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2744, 10 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

CONSTANTIN FÂNTÂNERU: *INTERIOR*

„România literară”, an. I, nr. 43, 10 decembrie 1932, p. 3.

DESPRE VODĂ BRÂNCOVEANU ŞI DESPRE MIHAI EMINESCU

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2748, 14 decembrie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ” A MURIT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2748, 14 decembrie 1932, p. 3.

„DEDESUBTURILE PĂCII”

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2749, 15 decembrie 1932, p. 1, semnat *Amyntas*.

Retipărit în *Jurnal de epocă. Publicistică*, ed. cit., p. 606-607.

ÎNTRE FRANŢA ŞI AMERICA

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2750 16 decembrie 1932, p. 1.

PSICHOZA CRIZEI

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2751, 17 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

REGELE ALEXANDRU SĂRBĂTORIT

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2755, 21 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

UN ZIARIST LA PENSIE

„Cuvântul”, an. VIII nr. 2756, 22 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

O CETATE UNIVERSITARĂ

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2757, 23 decembrie 1932, p. 1.

PĂSĂRILE ZBOARĂ SPRE CAPRI...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2758, 24 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

Mihail Sebastian reia o informaţie citită în presa internaţională, prilej de a aduce un omagiu lui Benito Mussolini. Axel Munthe scrisese în prefaţa *Cărţii de la San Michele* că localnicii împuşcă păsările migratoare care ajung la Capri. Ca urmare, Mussolini (deşi conduce „o duzină de ministere, mai are timp şi de cetit literatură”) reacţionează şi dă o lege care interzice „cu desăvârşire vânatul de păsări pe întinderea insulei Capri”. Concluzia lui Mihail Sebastian nu ascunde entuziasmul acestsuia în faţa unui astfel de gest: „Toată istoria asta pentru că un om, un poet le-a iubit şi pentru că un alt om, care era dictator, a înţeles. În ziua în care se va judeca opera fascismului, această mică poveste va cântări greu în registrul justificărilor. Cu atâta lucru se poate scuza nu numai un regim, dar o istorie”.

PUŞCĂRIAŞ CU LEAFĂ...

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2759, 25 decembrie 1932, p. 1.

NUMAI ROMÂNIA NU!

„Cuvântul”, an. VIII, nr. 2762, 31 decembrie 1932, p. 1, semnat *m. sb.*

INDICE DE NUME

A

Achard, Marcel 431
Acterian, Haig 491
Aderca, Felix 39, 50, 549, 621, 670, 704, 708, 737-740, 830-832, 834, 990, 1154, 1155, 1273
Agârbiceanu, Ion 750
Alain 935, 957
Alain-Fournier, Henri 73, 74, 76, 77, 187, 795, 935, 974, 1180
Alecsandri, Vasile 711
Allard, Roger 1156
Angelescu, Constantin 550
Angelescu, Constantin I. 495, 797-799, 945, 946, 948, 1031, 1247
Apollinaire, Guillaume 842
Archip, Ticu 9, 1154
Arghezi, Tudor 81, 82, 144, 491, 527, 643, 711, 854, 990, 999, 1219
Arrau, Claudio 488, 1214
Assisi, Francisc d' 409, 410
Astor, Mary 102
Austen, Jane 42
Averescu, Alexandru 388, 389, 708, 790, 809, 810, 817, 822, 1183, 1202

B

Bach, Johann Sebastian 1120
Bacon, Francis 224, 226
Bailby, Léon 1164- 1166
Baldovinetti, Alessio 127
Baltazar, Camil 39, 450, 704, 708, 711, 877
Balzac, Honoré de 41, 107, 927, 959, 1126
Bancroft, George 102
Barbellion, W. N. 165-171, 269, 847, 935, 974, 1186
Barbu, Ion 78-82, 491, 711, 813, 877, 1154, 1180
Barrès, Maurice 230, 567, 1027-1029
Baudelaire, Charles 85
Bazard, Saint-Amand 65
Bădăuță, Alexandru 1066, 1067
Băncilă, Vasile 718
Bedel, Maurice 311

Beethoven, Ludwig van 87, 425
Béraud, Jean 1161
Berdiaev, Nikolai 247, 862, 864
Berger, Marcel 1156
Bergson, Henri 170, 291, 380
Bertini, Francesca 994
Bibescu, Anton 301
Bibescu, Martha 172, 173, 174, 175, 176, 177, 713-716, 1186
Billy, André 1145
Blaga, Lucian 514, 1023
Blum, Léon 697, 698, 838, 886, 949
Boilă, Romulus 386, 387, 466, 1059-1061, 1268
Botez, Demostene 548, 1135
Bouhélier, Saint-Georges de 501
Boulanger, Georges 575
Braque, Georges 86, 127, 791
Brăescu, Smaranda 484, 485, 787, 788, 1213, 1246
Brăiloiu, Constantin 490
Brătescu-Voineşti, Ioan Alexandru 262, 332, 435, 436, 668, 756, 862, 1148
Brătianu, Gheorghe I. 817, 1057-1059
Brătianu, I. C. (Dinu) 389, 1057, 1260
Brătianu, Vintilă 810
Breazul, George 489, 1017, 1214
Breton, André 50, 460
Briand, Aristide 205, 372, 373, 412, 413, 565, 566, 610, 658, 659, 773, 1012, 1048, 1137
Brontë, Emily 21, 27, 33, 34, 35, 36, 1178
Brontë, Charlotte 307
Brousson, Jean – Jacques 621
Bruch, Max 425
Brucăr, Iosif 39
Brüning, Heinrich 455, 629
Bucuţa, Emanoil 609, 1021, 1023, 1024, 1263
Butler, Samuel 41, 67-72, 378, 1180, 1181
Buzdugan, Gheorghe 698
Byron, George Gordon 52

C

Caillaux, Joseph 525-527
Cantacuzino, Alexandrina 845
Cantacuzino, Gh. 887-890, 1252
Cantacuzino, Ion 570, 1001, 1071, 1222, 1269
Capsali, Floria 490, 1017, 1018, 1214
Caragiale, I. L. 504-507,

652, 653, 687, 742, 744, 752, 771, 772, 855, 1216, 1231, 1236
Carol I al României 639
Carol al II-lea al României 909, 1224
Caruso, Enrico 321
Catilina, Lucius 1060
Cazimir, Otilia 547, 548
Călinescu, Armand 672, 1042, 1073, 1269
Călinescu, G. 615, 743, 744, 774-780, 988- 991, 1152, 1245, 1259
Călinescu, Matei 1193
Călugăru, Ion 39, 514, 519-522, 680, 682, 704, 708, 1217, 1234
Ceaikovski, Piotr Ilici 425
Cecil, Robert (contele de Salisbury) 224
Cehov, Anton 27, 977
Celarianu, Mihail 877
Cervantes, Miguel 860
Chagall, Marc 130, 296, 518, 519
Chamfort, Nicolas de 429, 430
Chaplin, Charlie 31, 424
Chatterjee, Sarat Chandra 213, 216
Chendi, Ilarie 1020
De Chirico, Giorgio 130
Cimabue 113
Cimarosa, Domenico 51
Cioculescu, Şerban 662, 1243
Ciornei, S. 808, 1143
Clair, René 424, 463
Clemenceau, Georges 516, 773, 1157
Cocteau, Jean 792-795
Comarnescu, Petru 513, 514, 570, 843, 1217, 1222, 1226, 1267
Comte, Auguste 66
Condrea, Sergiu 570, 1222
Constantinescu, Mac 491, 497-499, 594, 603, 635, 655-658, 1215, 1231
Constantinescu, Ştefan 635
Constantinescu, Tancred 390, 391, 551, 884, 1002, 1003, 1007, 1033, 1260, 1261, 1264
Coppée, François 968
Corbière, Tristan 85
Corneille, Pierre 959, 961
Correggio 64
Coty, François 363, 398, 399, 886
Coudenhove-Kalergi, Richard Nikolaus de 630
Courier, Paul Louis 66
Coutaud, Lucien 780, 781, 782
Crainic, Nichifor 418-420, 428, 889, 1021, 1205-1207
Creangă, Ion 652, 653,

744, 778, 779, 1231
Crémieux, Benjamin 957
Cuclin, Dimitrie 489, 1214
Curtius 207, 1201
Curtius, Ernst Robert 651
Cuza Vodă 891

D

Damian, Mircea 746-749, 1242
Dante, Aligheri 655
Danton 501, 728, 1215
Darwin, Charles 70
Daudet, Alphonse 42, 101, 861
Daudet, Charles 17
Daudet, Léon 43, 45-48, 918, 920-922, 1140, 1179, 1254
Dauş, Ludovic 983-987, 1018-1020, 1259, 1262
Debussy, Claude 258, 426, 967
Degas, Edgar 130, 316
Dekobra, Maurice 514, 644, 645, 688, 867, 1230
Delavrancea, Barbu Ştefănescu 949
Demetriade Bălăcescu, Lucia 316, 527
Demian, Anastase 635
Dermoz, Germaine 342
Descartes, René 159, 240, 384, 1201
Dickens, Charles 41, 861
Diderot, Denis 697, 698, 1144, 1145, 1237
Disraeli, Benjamin 222
Dodi, Bernardo 114
Dominic, Alexandru 39
Dorgelès, Roland 132
Dosoftei, Mitropolitul 593
Dostoievski, Feodor 170, 861, 989, 994, 1126
Dragomirescu, Mihail 538, 809
Dreiser, Theodore 1128
Dreyfus, Alfred 394, 1127, 1133
Drieu la Rochelle, Pierre 831
Duca, I. G. 363, 388, 389, 579, 580, 590, 672, 698, 708, 727, 728, 730, 790, 817, 822, 875, 876, 883, 885, 950, 1015, 1041, 1057-1059, 1201, 1202, 1223, 1240
Dufy, Raoul 129, 918
Duhamel, Georges 231-234, 241, 245, 265, 463-465, 470-473, 861, 1158, 1189, 1211, 1212
Dumas, Alexandre 101, 452-454, 1209, 1210

E

Edison, Thomas Alva 438-440, 1208

Eftimiu, Victor 504, 835, 853, 854, 1042, 1135, 1250
Eliade, Mircea 130-135, 621, 718, 812- 817, 847, 899, 901, 929-932, 990, 1031, 1071, 1146, 1184, 1248, 1255, 1267, 1269
Eliot, George 42
Elisabeta I, regina Regatului Unit 223, 224, 225
Emerson, Ralph Waldo 266, 438
Eminescu, Mihai 559, 603, 743, 744, 775-779, 985, 1151, 1242, 1245, 1275
Ernst, Max 790, 791, 1246
Essex, conte de 222, 224-226, 1188
Etterle Fory 1170

F

Fântâneru, Constantin 1030, 1145-1149, 1275
Fejös, Pál 424
Feraru, Margareta 1238
Ferdinand regele 177, 715, 909
Filionescu, Ion 491
Filip al II-lea 223, 225
Flaubert, Gustave 41, 764
Fleg, Edmond 39
Florescu, D. G. 697
Florescu, Florica 926
Florescu, Jean Th. 278, 618
Foe, Daniel de 107
Fort, Paul 764
France, Anatole 133, 136, 175, 177, 848, 933, 935, 1103
Francisc din Assisi 409, 410
Franklin-Bouillon, Henry 610, 659
Freud, Sigmund 862, 864, 865, 1071, 1072, 1269
Fromentin, Eugène 107
Fundoianu, Benjamin 39, 704, 1112

G

Galaction, Gala 604-607, 609, 854, 990, 1227
Galmot, Jean 392-397, 1202
Galsworthy, John 356-358, 360, 806, 861, 960
Gandhi, Mahatma 404, 405, 1203
Gauguin, Paul 317
Gautier, Théophile 42
Gârleanu, Emil 1051
George, Alexandru 1238
Géraldy, Paul 835
Gerlich, Fritz 1139, 1274
Ghelmegeanu, Mihail 1040

Ghica, Ion 727
Gide, André 54, 269, 365-369, 456, 472, 651, 786, 852, 862, 864, 866, 957, 980, 994, 1074, 1117, 1198
Giotto 114, 126
Giraudoux, Jean 737, 738, 830, 861, 937, 1110
Gissing, George 848, 849
Goethe, Johann Wolfgang von 239, 650, 980, 981, 989, 1050, 1231
Goga, Octavian 123, 389, 751, 817, 870, 949, 1021
Gogol, Nikolai 27
Goncourt frații 42
Grigorescu, Nicolae 467, 1042
Grosman, S. 582
Guardi, Francesco 113, 334
Gulian, Emil 878, 879
Gusti, Dimitrie 927, 928, 946-948, 1018, 1040, 1265

H

Hamsun, Knut 188
Han, O scar 572, 829
Händel, George Friedrich 70
Hardy, Thomas 41, 91, 99, 107, 187, 189-191, 456, 849
Haydn , Joseph 69
Heine, Heinrich 1228
Henric al IV-lea 223
Herriot, Édouard 616, 886, 903, 939, 979, 980, 1049, 1050, 1164
Hindenburg, Paul von 509, 574, 575, 616, 617, 629, 980, 981, 1228
Hitler, Adolf 523, 575, 615, 616, 651, 678, 679, 944, 945, 1138, 1139, 1228, 1256, 1274
Hoesch, Leopold von 980, 1049, 1050
Hogaş, Calistrat 703
Holban, Anton 667-671, 757, 1232, 1233
Homer 71
Hughes, Richard 432-434, 1207
Hugo, Victor 979-981, 101
Hutchinson, Charles 102

I

Iancovescu, Ion 431
Iancu, Marcel 593, 594, 1225
Ibrăileanu, Garabet 775, 1153
Ibsen, Heinrik 90, 950, 970, 1020, 1061, 1062, 1263
Ioanițescu, D. R. 1041

Ioanițiu, D. N. 434, 809, 894, 895
Ionescu, Nae 125, 245, 286, 323, 351, 695, 718, 720, 766, 1201, 1226, 1235, 1239
Ionescu-Sin, Gheorghe 635
Iorga, Nicolae 381, 495, 496, 538, 558, 577-580, 648, 708, 751, 755, 756, 800, 813, 817, 821, 855-857, 927, 928, 946, 948, 949, 984, 1223, 1236
Istrati, Panait 39
Iuliu Cezar 90

J

Jacob, Max 129
Jalea, Ion 603, 604, 1226
James, Norah 303, 306-308, 367
Jammes, Francis 26, 73, 80, 195, 198, 319, 842, 993
Jebeleanu, Eugen 613, 1228
Jones, Henry 68, 70
Jonson, Benjamin 223
Joyce, James 43, 151, 154
Jouvet, Louis 341, 431, 830, 831

K

Kamen, Iosif 553, 554
Kant, Immanuel 240
Keyserling, Hermann Graf 231, 232, 241-253, 265, 1128, 1190
Kiribiri 807-809, 895, 896, 953, 990, 991
Kirițescu, Alexandru 236-238, 240, 241, 1190

L

Labiche, Eugène 1133
Laclos, Choderlos de 51, 63, 848, 852
La Fayette, Madame de 63, 107
Lafargue, Paul 77
Lamarck, Jean-Baptiste de 70
Lanclos, Ninon de (Ninon de l'Enclos) 222, 718
McLaglen, Victor 102
Larbaud, Valéry 68, 69, 71, 89, 924, 1181
Laurenciu, Marie 128
Laval, Pierre 406, 455, 726, 887
Lawrence, H. D. 154, 851, 934, 974, 1114-1117
Lebrun, Albert 766, 773, 774, 980, 1172
Lefèvre, René 431
Léger, Fernand 86, 127, 498
Lenin, Vladimir Ilici 1046, 1266
Lewis, Sinclair 246, 265,

494, 560, 631, 1128
Lewisohn, Ludwig 265, 492-494, 560, 562, 1128, 1214
Liedtke, Harry 336, 337
London, Jack 99
Lovinescu, Eugen 3, 50, 606, 686, 702-713, 739, 876-878, 984, 989, 990, 1101-1105, 1107, 1108, 1111, 1112, 1154, 1233, 1237, 1238, 1241, 1243, 1270, 1271
Lovinescu, Monica 1238
Louis Philippe 64
Ludovic al XIV-lea 766
Ludwig, Emil 924, 926, 1254
Lupu, Nicolae 444, 500, 982

M

Madariaga, Salvador de 517, 518
Madgearu, Virgil 466, 698, 721, 790, 810, 883, 1073
Maeterlinck, Maurice 966, 967, 1257
Maiorescu, Titu 778, 779
Mallarmé, Stéphane 80, 85
Mandel, Georges 1140, 1157
Maniu, Iuliu 388, 389, 430, 565, 708, 790, 823, 1202
Mann, Thomas 456, 860
Mantu, Lucia 9, 547
Mara, Lia 336, 337, 994
Marin, Louis 610, 769, 838, 1140
Marinescu, Gh. T (inginer) 1011
Marinetti, Filippo Tommaso 83-88
Martin du Gard, Roger 860, 861, 957
Martin, Louis 615
Masereel, Frans 96
Maupassant, Guy de 42, 101, 848
Maurois, André 101, 222, 225, 379, 934, 990, 1082, 1199
McLaglen, Victor 102
Mencken, H. L. 1159, 1160
Mendelsohn, Erich 90
Meredith, George 41, 107, 849, 1126
Mérimée, Prosper 42, 48, 380
Metastasio, Pietro 69
Meyer, Arthur 1140
Mihai Viteazul 227
Mihalache, Ion 1038, 1072
Mihalache Dragomirescu 496, 538, 654, 743)
Milstein, Nathan 425,

1206
Minulescu, Ion 26, 380, 1021
Mironescu, Gh eorghe 206,207, 208, 291, 541, 1187
Mîndra, Vicu 1234, 1242
Modigliani, Amedeo 126
Moldovanu, Leonte 698, 892, 893
Molé, Louis-Mathieu 1122
Molière 504
Montaigne, Michel de 50, 86, 112, 241, 530, 760
Moore, George 42,45, 63, 70, 918
Morand, Paul 203, 307, 737, 738, 831, 868, 868, 937, 1110
Moşescu, Octavia 559, 1221
Moşoiu, Alfred 999-1002
Mozart, Wolfgang Amadeus 69
Müller, Hermann 508, 509, 627-630
Munthe, Axel 1168, 1169, 1277
Murillo, Bartolomé Esteban 115
Musset, Alfred de 668
Mussolini, Benito 363, 649, 924-926, 938, 944, 1113, 1169, 1198, 1254, 1277

N

Napoleon Bonaparte 52, 64, 68, 93, 228, 363, 364, 923, 924, 926
Napoleon al III-lea al Franței 574
Negruzzi, Costache 744
Neverov, Alexandr 136
Nichita, George 636
Nietzsche, Friedrich 170, 237, 293, 994
Nottara, Constantin C. 489

O

Odobescu, Alexandru 744
Okhlopkov, Nikolai 33
Omăt, Gabriela 1234, 1238, 1265-1267
Orlan, Pierre Mac 296
Osnath Halevy, Sarah 477, 478, 635, 657, 658, 1212, 1213

P

Pabst, Georg Wilhelm 424, 463
Pandrea, Petre (Petre Marcu-Balş) 697, 718-722, 1235, 1236, 1239
Panini, Giovanni Paolo 117
Papadat-Bengescu,

Hortensia 3, 5, 9-11, 13, 15, 16, 20, 21, 146, 801-807, 852, 867, 984, 1020, 1154, 1177, 1247
Papen, Franz von 944, 946, 981, 1045, 1049, 1100, 1256
Parhon, Constantin Ion 1071, 1269
Pascin, Jules 294, 296-298, 1193
Peltz, Isac 825-829, 1248
Perieţeanu, I. Gr. 1042
Perpessicius 82, 308, 559, 686, 759-763, 778, 989, 991, 1154, 1155, 1244
Perrault, Charles 296
Pétain, Philippe 897, 898
Petrescu, Camil 259, 260-264, 501, 502, 621, 662, 686, 704, 708, 747, 990, 1130, 1132, 1154, 1155, 1191, 1215, 1273
Petrescu, Cezar 145, 262, 640-643, 858-864, 864, 866-868, 984, 990, 1230, 1250
Petreu, Marta 1201, 1202, 1235
Picasso, Pablo 86, 126, 127, 791
Pillat, Ion 1135
Pitigrilli 451, 644, 645, 688, 807, 808, 848, 990, 1230, 1347
Plastara, George 292
Polihroniade, Mihail 1266
Ponson du Terrail, Pierre Alexis de 107
Pop, Valeriu 586, 637, 638, 648, 667
Popescu, Stelian 491, 507, 552, 622, 982, 1003
Popescu-Sibiu, Ion 1071
Prampolini, Enrico 85
Prévost, Jean 935-938
Proust, Marcel 17, 145, 316, 360, 380, 535, 698, 730, 760, 839, 852, 865, 988, 1020, 1124, 1125, 1127, 1128,1273
Puccini , Giacomo 1017
Pumnul, Aron 649

R

Rabelais, François 1116, 1117, 1118
Racine, Jean 687, 798
Racoveanu, George 780
Radek, Karl 582, 583, 1223
Rafael 115
Ralea, Mihail 547, 589, 590, 1135, 1153, 1265
Raleigh,Walter 224
Ravel, Maurice 491
Rădulescu Motru, Constantin 1048, 1265, 1266
Rădulescu-Niger, N. 142,

514, 1053
Rebreanu, Liviu 144, 614, 615, 704, 708, 808, 985, 990, 1227, 1260
Régnier, Henri de 85
Renoir, Auguste 126
Ribemont-Dessaignes, Georges 460
Richelieu, cardinal 447
Rilke, Rainer Maria 612, 1228
Rimbaud, Arthur 85
Rimski-Korsakov, Nikolai 426
Rivière, Jacques 73, 74, 77, 187, 935, 957, 974
Rolland, Romain 860
Romains, Jules 472, 783-786, 792, 794
Roosevelt, Franklin Delano 1128, 1129
Rossini, Gioachino 51, 65, 69
Rousseau, Jean-Jacques 205, 293, 1119
Ruskin, John 524
Russolo, Luigi 86

S

Sadoveanu, Mihail 142, 751, 808, 952, 954, 990, 1053, 1103, 1260
Sainte-Beuve, Charles Augustin 711
Saint-Simon, Henri de Rouvroy duc de 52, 65, 732, 1127
Salavin, Louis 44, 464, 465, 472, 473
Salmon, André 295, 296, 533
Samuel, Herbert 979
Sand, George 42,101
Sandu-Aldea, Constantin 351-353, 983, 985, 1051
Satie, Erik 491
Scott, Walter 107
Scriabin, Alexandr 491
Semon, Lany 31
Seurat, Georges 44
Sevastos, Mihail 1206, 1207
Shakespeare, William 71, 223, 340, 505, 756
Shaw, George Bernard 72, 90, 154
Sieburg, Friedrich 312
Simon, Michel 431
Sisley, Alfred 126
Souday, Paul 730
Stahl, Henri H. 1071, 1266, 1269
Stănoiu, Damian 548
Stendhal (Henri Marie Beyle) 41, 43, 48-54 , 58-61, 65, 66, 69, 98, 105, 107, 145, 151, 154, 194, 307, 369, 380, 624, 698, 732, 759, 760, 848, 865, 919, 949, 974, 988, 1078, 1124, 1179, 1180

Stere, Constantin 948, 950-953, 967-971, 1061-1065, 1256, 1257, 1268
Sterian, Margareta 636, 637
Sterian, Paul 491, 843, 937
Sternberg, Josef von 102, 463
Strachey, Lytton 222-225, 778, 1188
Stresemann, Gustav 574
Streitman, H. St. 39
Sturdza, Grigori M. 838-840 , 1249
Struțeanu, Scarlat 686
Sue, Eugène 454

Ş

Ştefănescu, Cornelia 1177, 1216

T

Tardieu, André 659, 723, 886, 887, 1140
Teodoreanu, Ionel 548, 1260
Teodorescu, Anibal 292
Theodorescu, Dem. 1236
Tharaud, Jérôme 881, 882
Theodorescu, Cicerone 878, 880
Thibaudet, Albert 143, 361, 363, 937, 957
Thierry, Augustin 66
Thoreau, Henri David 264-269, 438
Titulescu, Nicolae 809, 1068
Tocqueville, Alexis de 1122, 1273
Tolstoi, Lev 861
Topârceanu, George 547, 686, 755, 853, 854, 1155
Tonitza, Nicolae 128
Toulouse-Lautrec, Henri de 313-317, 1127, 1194
Tudor, Andrei 878, 880, 993
Turgheniev, Ivan 151, 188, 379
Tzigara-Samurcaş, Alexandru 868-870, 1037

U

Utrillo, Maurice 94, 128, 129, 636

V

Valera, Éamon de 664, 665, 1012, 1013
Valerian, Ion 876
Valéry, Paul 311, 754, 852, 862, 921, 980
Vautel, Clément 311
Ventura, Marioara 341
Verdi, Giuseppe 1017
Verdier, Maurice 532, 533

Verhaeren, Émile 77
Verlaine, Paul 85, 919, 920, 993
Verona, Guido da 644, 645, 688, 990
Victoria, regina Regatului Unit 222
Vidor, King 424, 463
Vildrac, Charles 472
Vinea, Ion 852, 1154, 1155
Voltaire (Arouet, François Marie) 697, 848, 953
Voronca, Ilarie 840-842, 877
Vosper, Frank 341, 342
Vulcănescu, Mircea 1071, 1267, 1269

W

Wagner, Richard 240
Werfel, Franz 449, 450, 809
White, Pearl 102
Wilhelm al II-lea al Germaniei 509, 515, 516, 574, 629, 1217
Woolf, Virginia 151-155, 1185

Z

Zamfirescu, Duiliu 141, 142, 949, 1050-1053, 1267
Zamfirescu, George Mihail 514
Zamiatin, Evgheni 753, 754, 1184
Zarifopol, Paul 377-380, 687, 1116, 1199, 1200, 1265
Zelea Codreanu, Corneliu 1015
Zimmer, Bernard 780
Zissu, A. L. 39, 674-678, 1233
Zola, Émile 42, 42, 101, 198, 454

CUPRINS

1930

Mihail Sebastian despre marea europeană: Hortensia Papadat-Bengescu 3 (1177)
Breviar de călătorie 21 (1177)
Omul care şi-a vândut pofta 27 (1178)
Wuthering Heights 33 (1178)
Evreii în literatura română 37 (1178)
Romanul insular 41 (1178)
Léon Daudet sau rezistenţa Luteţiei 43 (1179)
Literatura lui Stendhal 48 (1179)
Note stendhaliene: I. *Armance*; II. *Lamiel*; III. *Lucien Leuwen* 50 (1179)
Samuel Butler 67 (1180)
Alain Fournier 73 (1180)
Ion Barbu 78 (1180)
O seară futuristă la Paris 83 (1181)
Humorul lui Samuel Butler 88 (1181)
Scrisoare despre un alt Paris 92 (1182)
Însemnări despre bandiţi şi artă 98 (1182)
Dicţionar de termeni literari; I; II Temutul polemist 103 (1182)
Plimbări la Luvru... („Scrisori din Paris”) 113 (1183)
O dictatură a intelectualilor 119 (1183)
Rue La Boétie („Scrisori din Paris”) 126 (1184)
Cartea lui Mircea Eliade 130 (1184)
E. Zamiatin 135 (1184)
Note răzleţe despre romanul nostru 141 (1184)
Balul internatului („Scrisori din Paris”) 146 (1185)
Virginia Woolf 151 (1185)

Jurnal de vacanță. Prima zi 156 (1185)
Colmyr la Puya („Jurnal de vacanță”) 160 (1185)
W. N. P. Barbellion 165 (1186)
Principesa Bibescu portretistă 172 (1186)
Plimbare la Lovagny („Jurnal de vacanță”) 177 (1186)
382 de km („Jurnal de vacanță”) 182 (1186)
Tess d'Urbervilles („Jurnal de vacanță”) 187 (1186)
Plimbare la Grenoble („Jurnal de vacanță”) 192 (1187)
Despre educația romancierului 197 (1187)
Scrisoare din Geneva 202 (1187)
D. Mironescu la Geneva 206 (1187)
Despre o Europă care nu mai este 208 (1187)
Srikanta 212 (1187)
Rue de Lappe („Scrisori din Paris”) 217 (1188)
O carte de istorie 221 (1188)
Cartierul latin („Scrisori din Paris”) 226 (1188)
America lui Duhamel 231 (1189)
Să vorbim despre război 236 (1189)
America lui Keyserling. I Panorama americană ...241 (1190)
America lui Keyserling. II Probleme americane...246 (1190)
Cetatea universitară („Scrisori din Paris”) 253 (1190)

1931

Camil Petrescu sau despre o dramă a inteligenței .259 (1191)
Henry David Thoreau 264 (1191)
Metro...269 (1191)
Preliminarii 273 (1192)
Advocații stagiari 276 (1192)
Tot despre stagiari 279 (1193)
Este doctoratul în drept o necesitate practică? ..283 (1193)
Fals punct de plecare 287 (1193)
Reforma învățământului juridic 290 (1193)
Pascin 294 (1193)
Scuaruri 299 (1194)
Un roman 302 (1194)

Francezul, un tip neeuropean 309 (1194)
Toulouse-Lautrec 313 (1194)
Seară la Expoziția Colonială 318 (1195)
Prin Expoziția Colonială 322 (1195)
Nimic nou... ....326 (1195)
Spectacole, oameni şi dobitoace 327 (1195)
Proprietate literară 331 (1195)
Scrisoare din Viena. „...du Stadt meiner Träume”.333 (1196)
Despre delictul de a nu fi bursier 337 (1196)
Repertorii teatrale 340 (1196)
Scurt pamflet împotriva omului literar 342 (1196)
Lei 45, bani 50... ....346 (1197)
De ce? 348 (1197)
Un călător mai demult 351 (1197)
Moralitate 354 (1197)
Forsyte Saga 356 (1197)
Presa de informație şi presa de opinie 360 (1198)
D. Mussolini dramaturg 363 (1198)
Note despre literatură şi imoralitate 365 (1198)
Un regulament nou la Facultatea de drept 369 (1199)
3 milioane de francezi... ....372 (1199)
„*Je maintiendrai*” 373 (1199)
Guzgani din Riker 374 (1199)
Critica d-lui Zarifopol 377 (1199)
O măsură excelentă 381 (1200)
Un apogeu politic 382 (1200)
Pe marginea „Anschlussului înmormântat” 384 (1200)
Dar ceilalți domni Boilă? 386 (1201)
Pe frontul democrat 388 (1201)
Am găsit...! 390 (1202)
Aventura lui Jean Galmot 392 (1202)
O vanitate tragică 398 (1202)
Footing 400 (1203)
Şi arolul, şi arişca 402 (1203)
La lumina lunii... .... 403 (1203)
Gandhi între englezi... .... 404 (1203)

Între Paris şi Washington 406 (1203)
Punct cultural mort 407 (1203)
Ziua dobitoacelor 409 (1204)
Advocatul din Brighton 411 (1204)
Unul singur... şi acela mort 412 (1204)
Zbor rectificat 414 (1204)
Pentru un adolescent mort... .... 415 (1204)
Whigi şi Tory 417 (1204)
Câteva cuvinte despre „elita creatoare” 418 (1205)
Tocmai la mijloc... .... 422 (1206)
Cinematograf 423 (1206)
Concertul Milstein 425 (1206)
Pentru studenţii respinşi 426 (1206)
Adaos la „elita creatoare” 428 (1206)
Lăsaţi-l să treacă!... .... 429 (1207)
Jean de la lune la cinematograful Vox 431 (1207)
Ribert Hughes: un romancier al copilăriei 432 (1207)
Criteriile editorului 434 (1208)
„Panther” 436 (1208)
A murit un colaborator al lui Dumnezeu 438 (1208)
Cifre 440 (1208)
O gravă confuzie 442 (1208)
„Radical-ţărănism” 443 (1209)
Domnul de la ghişeu 445 (1209)
Spirit academic 446 (1209)
Marxism retribuit 448 (1209)
Cu prilejul unei traduceri 449 (1209)
Falimentul dragostei la Select......................... 451 (1209)
Spre Alexandre Dumas... .... 452 (1209)
Corespondenţă particulară 454 (1210)
Traduceri, protecţionism literar, organizare profesională.. 455 (1210)
1.706.202 .... 458 (1210)
Deznodământul modernismului 460 (1210)
O sondă care nu se astâmpără 461 (1211)
Mamy la Femina 462 (1211)

Georges Duhamel 463 (1211)
„Până la biruința finală”... ....465 (1211)
Cercul analelor române 467 (1211)
Revoluționari și răzvrătiți 468 (1212)
Convorbire cu Georges Duhamel 470 (1212)
Un post vacant 473 (1212)
Reviste românești sau reviste bune? 475 (1212)
Hog Island 476 (1212)
Sarah Osnath Halevy 477 (1212)
Albă, neagră... .... 479 (1213)
O sticlă cu parfum... .... 481 (1213)
Un băiat și cîteva jetoane 482 (1213)
Pentru Smaranda Brăescu 484 (1213)
Numirile în magistratură 485 (1214)
O inițiativă de artă 488 (1214)
Recitalul doamnei Floria Capsali 490 (1214)
Nu vor țăranii... .... 491 (1214)
Ludwig Lewisohn 492 (1214)
O măsură bună și un adversar prost 495 (1215)
Expoziția Mac Constantinescu 497 (1215)
Trebuie să-i vedeți! 499 (1215)
Danton 501 (1215)
Farsa, gen superior de artă 502 (1215)
Ca tot românul să fie bine... .... 506 (1216)
După treisprezece ani 507 (1216)
O persoană subversivă 510 (1216)
Procesiuni liniștite 511 (1217)
Protecționism literar 513 (1217)
Premiul Nobel lui Wilhelm II 515 (1217)
Salvador de Madariaga 517 (1217)
Omul de după ușă 518 (1217)
O carte studențească 522 (1218)
Reviste 524 (1218)
„Capriciile naturii” 525 (1218)
O faptă bună 527 (1218)
Crăciun parizian 528 (1219)

„Renegatul” 538 (1219)
Câteva fotografii 539 (1219)

1932

S-a votat totuşi... .... 540 (1219)
Propunerea d-lui Mac Dadden 543 (1219)
Dintr-un oraş înzăpezit... .... 544 (1220)
Pentru o revistă literară 546 (1220)
Unde ne sunt milionarii? 549 (1220)
Ce păcat că nu mai există... .... 551 (1220)
Moara 552 (1220)
Advocatul-stagiar 554 (1220)
O revistă belgiană despre România 557 (1221)
La Balcic 558 (1221)
Cazul domnului Crump 560 (1221)
Un sindicat al advocaţilor stagiari 563 (1221)
Cocherel şi Bădăcin 565 (1221)
„Pologne litteraire” 566 (1222)
O hartă a revoluţiei 568 (1222)
Conferinţele grupării „Forum” 569 (1222)
Selecţia studenţilor 570 (1222)
Cetăţeni! Încă o pagină de sânge... .... 572 (1222)
1871-1918 .... 573 (1223)
Nu e tot aia? 576 (1223)
Domnul Iorga ştie? 577 (1223)
D. Duca, „şpaltistul” 579 (1223)
Feminism şi diabet 580 (1223)
D. Radek la Geneva 582 (1223)
Simfonia lumii 584 (1224)
„Argumentele” d-lui Naumescu 586 (1224)
Regele şi presa 587 (1224)
„Poliţe revoluţionare” 589 (1224)
Şi lotuşi legea este retroactivă 590 (1224)
Marcel Iancu 593 (1225)
„...Şi eu sunt burghez” 595 (1225)

Aici, postul de emisiune Shanghai 597 (1226)
O sobă în prevenție 599 (1226)
Un ultim cuvânt 600 (1226)
Pentru Ion Jalea 603 (1226)
Gala Galaction: *Papucii lui Mahmud* 604 (1227)
„*Vive le senat républicain*" 609 (1227)
Un parlament viu 610 (1227)
Editor sau mardeiaş? 612 (1227)
Reviste noi 614 (1228)
„*Im wunderschönen Monat Mai*"... .... 615 (1228)
Să se bată sănătoşi! 617 (1228)
Nu avem literatură, pentru că nu avem editori 619 (1228)
Prea mulți martiri 621 (1229)
Ieri, azi, mâine. Document, critică şi actualitate... 623 (1229)
Herman Müller: *Die November-Revolution* 627 (1229)
Babbit la Versailles 630 (1229)
Pentru o revistă şi pentru un nărav 631 (1229)
Expoziția „Grupul nostru" 633 (1230)
Pe marginea noilor legislații juridice 637 (1230)
„Forum" 639 (1230)
Cezar Petrescu: *Kremlin*................................ 640 (1230)
Pitigrilli, Dekobra, Guido da Verona 644 (1230)
O urgență cam domoală 647 (1230)
„Autist" şi „Nasuflete" 649 (1230)
Despre Goethe şi planul Young 650 (1231)
Sărmanul Klopştock: *Feciorul lui Nenea Tache Vameşul*.652 (1231)
Sculptura lui Mac Constantinescu 655 (1231)
Două întâmplări 658 (1232)
O veşnică tichie de mărgăritar 660 (1232)
Polemică şi polemişti 661 (1232)
Un colț de revoluție permanentă 663 (1232)
La Timiş-Torontal... .... 665 (1232)
Anton Holban: *Parada dascălilor* 667 (1232)
Omul care înghite orice 671 (1233)
Bilet pentru d. Stoianovici 672 (1233)

Noi. Note pe o carte de A. Zissu 674 (1233)
Un detaliu tragic într-o comedie politică 678 (1233)
Ion Călugăru: *Omul de după uşă*.................... 680 (1234)
Trei sacale şi un simbol 683 (1234)
Despre premii şi despre... altceva 685 (1234)
Modernism artistic şi revoluţie socială 688 (1234)
O poveste 695 (1235)
Ceva despre Diderot şi despre d. D. R. 697 (1237)
Un amendament „generos" 699 (1237)
Un „Kronprinz" cu idei 700 (1237)
E. Lovinescu: *Memorii*, II (1916-1931) 702 (1237)
„Croisade pour l'anémone" 713 (1238)
Amor şi finanţe 716 (1238)
Cuvinte la o trădare 718 (1238)
Exerciţii de pace camuflată 722 (1240)
Mari evenimente care nu prea sunt... .... 724 (1240)
„Templul naţional-liberal" 727 (1240)
Duminică 17 aprilie, ora 11... .... 728 (1240)
Pe marginea unei cărţi de anecdote 730 (1241)
300 de dancinguri 732 (1241)
„Fără profesiune" 734 (1241)
Noi, care cei dintâi!... .... 736 (1241)
F. Aderca: *Aventurile d-lui Ionel Lăcustă Termidor* 737 (1242)
Heinrich-Gerhard Gruber 741 (1242)
La o biografie a lui Eminescu 743 (1242)
Ideile d-nei Kent 745 (1242)
Mircea Damian: *Celula nr. 13* 746 (1242)
Imn pentru un premiu decedat 750 (1242)
Plimbare printre catarge 751 (1243)
Şase cărţi şi şase vapoare 753 (1243)
Care va să zică tot există! 755 (1243)
Psicholog şi portretist nu e totuna 757 (1243)
Perpessicius: *Itinerar sentimental* 759 (1244)
„Azi" 765 (1244)
Au înflorit perii lui Ludovic XIV! 766 (1244)

Şi puţină propagandă ungurească 768 (1245)
Conferinţa dezarmării continuă 769 (1245)
De 16 ori 771 (1245)
Norocul de a nu fi gazetar 773 (1245)
G. Călinescu: *Viaţa lui Mihai Eminescu* 774 (1245)
Articol fără cap şi fără coadă 780 (1246)
„Fişe” pentru o carte necitită 783 (1246)
Smaranda Brăescu 787 (1246)
„Partide de idei” 788 (1246)
Marcoussis, Lurçat, Max Ernst... .... 790 (1246)
Despre altă carte necetită 792 (1246)
La Balinţ... .... 796 (1246)
Doctorul Angelescu şi elevul Marin Dumitru . 797 (1247)
Vot secret la Academie şi Universitate 800 (1247)
Hortensia Papadat-Bengescu: *Drumul ascuns*.. 801 (1247)
Mai tare decît Pitigrilli! 807 (1247)
Care au mai guvernat... .... 809 (1247)
Învăţătorul din Camcic 811 (1247)
Mircea Eliade: *Soliloquii* 812 (1248)
Ce vrea ţara 817 (1248)
Tehnicianul de la Meung-sur-Loire 819 (1248)
Explicaţia fripturismului 821 (1248)
„Subprobleme” la Lausanne 823 (1248)
I. Peltz: *Horoscop* 825 (1248)
Despre un manuscris 830 (1249)
Dreptul penal în alegeri 835 (1249)
... Şi un cuvânt despre martiri 837 (1249)
Grigori M. Sturdza: *Pygmalion* 838 (1249)
Ilarie Voronca: *Act de prezenţă* 840 (1249)
„Criterion” 843 (1249)
Se ceartă cucoanele 845 (1250)
Din jurnalul unui lector 847 (1250)
Bravo, d-le Eftimiu! 853 (1250)
După un război telegrafic 855 (1250)
C.T.C. 857 (1250)
Cezar Petrescu: *Plecat fără adresă* 858 (1250)

Pentru directorul Fundației Carol I 868 (1251)
Vivat solidarismul social 870 (1251)
Unul care mângâie copii 872 (1251)
„Automobilele zburdă” 873 (1251)
La Buzău! 875 (1251)
Despre numai trei poeți 876 (1252)
D. Tharaud și sensul unic 881 (1252)
A semnat? N-a semnat? 883 (1252)
O victorie care s-a terminat 885 (1252)
Gh. M. Cantacuzino: *Arcade, firide și lespezi* 887 (1252)
Cu moartea în sân 891 (1252)
Scrisoare deschisă d-lui profesor I. Simionescu... 893 (1252)
Cineva care nu vrea statuie 897 (1253)
Note despre literatură și voiaj 899 (1253)
Au și ei experții lor 902 (1253)
Pentru o pălărie 905 (1253)
De vorbă cu Ion Gârbacea 907 (1253)
T.C.R. și S.K.V. 911 (1253)
50% mai puțini studenți 912 (1253)
Despre un „program minimal” 914 (1254)
Doctorul Voronof și regimul parlamentar 916 (1254)
Un francez mijlociu: Léon Daudet 918 (1254)
Un manual de istorie universală 923 (1254)
Un alt profil al lui Mussolini 924 (1254)
S-a reînființat Salonul oficial 927 (1255)
Mircea Eliade: *Isabel și apele diavolului* 929 (1255)
Din carnetul unui lector 933 (1255)
Note despre literatură și istorie 935 (1255)
Explozia de la Vannes 939 (1255)
„Casele Naționale” 940 (1255)
Piccard, un tată de familie 942 (1256)
Hitler și nudismul 944 (1256)
Se schimbă iar liceul 946 (1256)
C. Stere: *Smaragda Theodorovna*, I 948 (1256)
Despre o „chestie” veche 953 (1257)
Saint-Saturnin 957 (1257)

Pe frontul pacifist... 961 (1257)
De ce se abrogă lichidarea judiciară? 963 (1257)
Contele Maurice Maeterlinck 966 (1257)
C. Stere: *Vania Răutu*, II 967 (1257)
Câinii şi dentiştii de la Zürich 971 (1258)
Jurnalul Katherinei Mansfield 973 (1258)
Se sindicalizează avocaţii? 977 (1258)
Puţină politică şi foarte multă literatură 979 (1258)
Peşti cu număr de ordine 981 (1258)
Ludovic Dauş: *Asfinţit de oameni* 983 (1259)
„Problema tinerilor"? 988 (1259)
Puţină pedagogie, în septembrie 991 (1260)
Un „*avis*" în Cişmigiu 995 (1260)
Un regret târziu 999 (1260)
Domnul Tancred cugetă 1002 (1260)
O şcoală la 1150 de metri 1004 (1261)
Hai, Vasile! 1005 (1261)
Domnul Tancred perzistă 1007 (1261)
„Analele Brăilei" 1009 (1261)
De Valera la Geneva 1012 (1262)
Greva foamei la Arenele Romane 1014 (1262)
Un cântec vechi la Operă 1016 (1262)
Post-scriptum la o cronică 1018 (1262)
Ce ar putea face d. Bucuţă 1021 (1263)
Facultate de drept sau instituţie fiscală 1024 (1263)
Modestie şi reclamă literară 1026 (1263)
În sfârşit! 1029 (1263)
Selecţia fiscală în şcoală 1031 (1263)
A mai scris unul! 1033 (1264)
„Idoli" şi prezentări 1034 (1264)
Politică şi automobil 1037 (1265)
La sfârşitul unei anchete 1039 (1265)
A murit Maria Fenechiu 1043 (1265)
Pedagogia criminală 1044 (1265)
O seară agitată la Fundaţie 1046 (1266)
Pacea şi porţelanul de Sèvres 1049 (1267)

Romancierul Duiliu Zamfirescu 1050 (1267)
Studenții clujeni în grevă 1054 (1267)
„Stăpâni ai opiniei publice" 1055 (1268)
Nu e serios... .... 1057 (1268)
D. Boilă şi Catilina 1059 (1268)
C. Stere: *Lutul* (*În preajma revoluției* III) 1061 (1268)
Priveliști românești 1066 (1268)
Guvernul şi „curba sociabilă" 1067 (1268)
Legalitate... dar cu măsură 1069 (1269)
Psichanaliza şi ordinea publică 1071 (1269)
Jurnal de roman 1074 (1269)
Cu fața spre moarte... ....1100 (1270)
E. Lovinescu: *Bizu* 1101 (1270)
Să vorbim de rău romanul 1109 (1272)
Un politician între intelectuali 1113 (1272)
Citat pentru iubitorii de pornografie 1114 (1272)
Sânge la Geneva 1118 (1272)
Şi la Brăila e şomaj – dar... ....1120 (1272)
La Molé-Tocqueville 1122 (1273)
Creatorul de oameni 1124 (1273)
S-a terminat o experiență 1128 (1273)
Patul lui Procust 1129 (1273)
O pălărie de paie 1130 (1274)
Literații la Cameră 1135 (1274)
Se caută un premiat la Stockholm 1136 (1274)
Adolf Hitler – mongol 1138 (1274)
S-a sunat mobilizarea la... Mirecourt 1140 (1275)
„Cronicarul" 1142 (1275)
Cucul, privighetoarea şi măgarul 1144 (1275)
Constantin Fântâneru: *Interior*.......................1145 (1275)
Despre Vodă Brâncoveanu şi despre Mihai Eminescu ... 1151 (1275)
„Viața românească" a murit 1152 (1275)
„Dedesubturile păcii" 1156 (1276)
Între Franța şi America 1158 (1276)
Psichoza crizei 1161 (1276)

Regele Alexandru sărbătorit 1162 (1276)
Un ziarist la pensie 1164 (1276)
O cetate universitară 1166 (1276)
Păsările zboară spre Capri... ....1168 (1277)
Puşcăriaş cu leafă... ....1170 (1277)
Numai România nu! 1172 (1277)

Tipărit la R. A. „Monitorul Oficial”